I 8162

LIMBA ROMÂNĂ

1

ANUL XV
1966

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

0 IUL. 2005

97

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

Prof. univ. ION COTEANU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Membri:

Conf. univ. V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
VL. DRIMBA
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU — secretar de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dvs. pe anul 1966.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX. Căsuța poștală 134—135 București Republica Socialistă România sau prin reprezentanții săi din străinătate. Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență vor fi trimise pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

APARE DE 6 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
Calea Victoriei nr. 194
Raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

I 8162

-- ULL 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XV 1966 Nr. 1

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

IAȘI 2022

SUMAR

Pag.

LIMBĂ LITERARĂ

PETRU VAIDA, Calcul lingvistic ca procedeu de creare a terminologiei filozofice la Dimitrie Cantemir 3

I. ȘTEFAN, Evoluția terminologiei privitoare la „poet" în limba română . . 13

ADRIAN MARINO, Probleme de estetică a limbii la Alexandru Macedonski 21

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

ION GHEȚIE, Africatele *č* și *ǧ* în textele bănățene scrise cu litere latine și ortografie maghiară din secolele al XVI-lea și al XVII-lea 35

MAGDALENA POPESCU-MARIN, Din istoria derivării cu sufixe în limba română 41

FILOLOGIE

N. A. URSU, Contribuții la stabilirea paternității unor povestiri istorice în versuri. *Anonimul A* 53

VOCABULAR

STELIAN DUMISTRĂCEL, Cuvinte vechi utilizate în graiuri ca nume ale mașinilor agricole 73

M. BUJENIȚĂ, Din terminologia nautică românească. II. Termeni marinărești de origine engleză 83

V. NESTORESCU, I. POPESCU, I. ROBCIUC, MILE TOMICI, Note etimologice și lexicale 95

GRAMATICĂ

Discuții

ȘTEFAN HAZY, Note sintactice 103

7096 V

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

GREGORIO ESCUDERO—DUMITRU COPCEAG, *Gramatica limbii spaniole—cu exerciţii*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965 (*Tudora Şandru*) 107

JONATHAN SWIFT, *Gulliver's Travels*. Part. I. A voyage to Lilliput. Cuvînt introductiv, note şi vocabular alcătuite de Nicolae Burghelea, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965 (*Ilinca Constantinescu*) 110

Ghid de conversaţie englez-român, întocmit de Florenţa Sădeanu, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965 (*Constantin Nicolaescu*) 111

LR, anul XV, nr. 1, p. 1—114, Bucureşti, 1966

CALCUL LINGVISTIC CA PROCEDEU DE CREARE A TERMINOLOGIEI FILOZOFICE LA DIMITRIE CANTEMIR

DE

PETRU VAIDA

Preocuparea pentru problemele limbii în general, lupta pentru dezvoltarea și îmbogățirea limbii române în special a fost comună marilor cărturari din secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, școlii umaniste românești, lui Miron Costin, lui Constantin Cantacuzino Stolnicul, Radu Greceanu sau Dimitrie Cantemir. Problemele vocabularului, dificultatea de a exprima atunci termenii științifici, filozofici, politici etc. i-au urmărit îndeosebi pe acești mari înaintași ai culturii noastre. „Sînt cuvinte elinești . . . , — se plîngea Radu Greceanu în prefața *Mineiului* tălmăcit de el (1698) — care unele nici la lexicoane nu se află; altele de să și află și să înțeleg, iară pentru îngustarea limbii românești, nu pot veni la tălmăcit" [1]. Iar tălmăcitorii *Bibliei lui Șerban* vorbeau și ei despre „strîmtarea limbii românești" care a făcut ca „la unele cuvinte să le fie fost foarte cu nevoie tălmăcitorilor" [2].

Nici unul dintre cărturarii veacului al XVII-lea și ai începutului veacului al XVIII-lea nu a întreprins însă un efort atît de variat și conștient pentru crearea limbii literare și științifice românești, ca Dimitrie Cantemir. El a făcut primul o încercare sistematică de creare a terminologiei științifice și filozofice românești, pe baza unui program bine definit. Acest program este schițat în cunoscuta prefață a *Istoriei ieroglifice* care precedă *Scara cuvintelor streine tîlcuitoare*, adică glosarul cuprinzînd 277 de neologisme explicate, pe care Cantemir își propunea să le introducă în limba română și care au fost folosite de el în cuprinsul scrierii. Cantemir propunea aci ca limba română să urmeze exemplul limbilor occidentale, al latinei, polonezei, italienei etc., și să creeze terminologia științifică prin împrumuturi din limba greacă: „Precum toate alalte limbi, de la cea

[1] Citat în Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, București, 1961, p. 69.

[2] Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. I, București, 1903, p. 245.

elinească îndemânîndu-se, cu deprinderea îndelungă, şi a limbii sale supţiare, şi a cuvintelor însemnare şi-au agonisit, aşa cît, ce va să zică ὑπόθεσης, înţelege latinul, leahul, italul şi alţii, Hypothesis, măcar că cuvîntul acesta singur a ellinii numai ar fi; într-acesta chip spre alalte învăţături grele trebuitoare numere [nume — *V. P.*] şi cuvinte dîndu-te, a le moldoveni sau a le români sileşte" [3]. În felul acesta, socotea el, ar fi posibil „a purcede" spre cele mai adînci învăţături prin hireşa limba noastră", adică limba română ar putea deveni un mijloc de expresie adecvat pentru diferitele discipline ştiinţifice.

Programul de făurire a limbii ştiinţifice româneşti privea, în măsura în care a fost expus ca atare de Cantemir, numai introducerea neologismelor, şi anume a celor de origine greacă. Aici trebuie observat în primul rînd că, în realitate, după cum s-a mai arătat, Cantemir a introdus şi numeroase neologisme latineşti şi din alte limbi, ba chiar numărul neologismelor latineşti a crescut mereu în opera lui în dauna celora greceşti, pe măsură ce cultura lui, care era la început în bună parte grecească, a devenit în primul rînd latinească[4]. Ceea ce ne interesează aci este însă faptul că, deşi programul trasat în mod conştient privea numai neologismele [5], Cantemir, ca aproape toţi pionierii în domeniul creării unei limbi ştiinţifice, a recurs în practică şi la alte procedee, printre care la acela al *calcurilor*. În timp ce neologismele introduse de Cantemir au fost inventariate şi analizate în mod mai mult sau mai puţin sistematic de mai mulţi autori [6], calcurile s-au bucurat de mai puţină atenţie; pînă acum ele nu au fost supuse unei cercetări sistematice [7].

Autorul acestor rînduri nu are nici el pretenţia de a oferi o cercetare cît de cît exhaustivă a calcurilor din scrierile româneşti ale lui Cantemir. El îşi propune doar să releve cîteva calcuri privind terminologia filozofică care nu au fost observate pînă în prezent şi îndeosebi cîteva *calcuri semantice* din limba latină. Pentru interpreţii gîndirii filozofice a lui Cantemir tocmai aceste calcuri sînt cele mai derutante, întrucît, neobservîn-

---

[3] D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*, în *Opere*, ediţia Academiei Române, tomul VI, Bucureşti, 1883, p. 6.

[4] E. Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, în volumul *De la Varlaam la Sadoveanu*, Bucureşti [1958], p. 131.

[5] Am dat în lucrarea de faţă termenului *neologism* sensul de cuvînt recent împrumutat.

[6] În afară de lucrarea acad. E. Petrovici, menţionăm: Al. Rosetti, *Observaţii asupra limbii lui Dimitrie Cantemir în „Istoria ieroglifică"* în „Buletin ştiinţific", Secţiunea de ştiinţa limbii, literatură şi arte, tom I, 1951, nr. 1—2; Şt. Giosu, *Limba în opera lui Dimitrie Cantemir*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi" (serie nouă), secţiunea III, tomul IV, 1958, p. 109—152; Al. Rosetti şi B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, cap. *Limba scrierilor lui Dimitrie Cantemir*.

[7] E. Petrovici notează „cădere la gramatică" care, după cum arăta însuşi Cantemir, corespunde slavonescului *padej* şi latinescului *casus*; „cîtinţă", după lat. *quantitas*; „duhnicesc" < lat. *spiritualis*. Atît d-sa, cît şi Şt. Giosu menţionează „duhul vinului", după lat. *spiritus vini* şi „împregiurstări" după gr. περιστασεις şi lat. *circumstantia*. Giosu mai notează şi „substare", după lat. *substantia*. În domeniul terminologiei de logică, D. Bădărău observă, în monografia sa despre filozofia lui Cantemir, „traducerea celor cinci predicabile ale lui Porfir", *genus specia, differentia, proprium* şi *accidens* care devin „cinci glasuri" (lat. *voces*, n. ns. — *P.V.*) şi, respectiv, „neamul, chipul, deosebirea, hiriş şi tîmplarea" (*Filozofia lui Dimitrie Cantemir*. Bucureşti, 1964, p. 212—213).

du-se că un cuvînt vechi a împrumutat un sens nou, se poate da o interpretare eronată textului în care el apare.

În genere, în cazul unui creator de limbă cum este Cantemir, exegeza filologică trebuie să o preceadă pe cea filozofică, căci, înainte de a interpreta ideile, trebuie să înțelegem ce înseamnă cuvintele.

Un ajutor prețios în interpretarea terminologiei filozofice create de Cantemir ni-l oferă existența unui număr de texte duble, latine-românești, de ,,juxte'' cum se spune în argoul școlăresc, fie că este vorba de traducerea românească, efectuată de Cantemir, a unui text latinesc datorat altui autor, fie că este vorba de texte pe care el însuși le-a scris într-o dublă versiune, latinească și românească. Printre aceste ,,juxte'', care ne introduc direct în laboratorul de creație lingvistică a lui Cantemir, se numără :

1. Cartea a III-a a scrierii *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea* (1698) despre care știm acum că este o traducere după scrierea latinească a cărturarului polonez Andrei Wissowatius *Stimuli virtutum, fraena peccatorum* (Amsterdam, 1682)[8].

2. *Encomium in authorem et virtutem doctrinae eius* și *Laudă către izvoditor și către virtutea învățăturii lui*, dedicată lui Van Helmont un elogiu scris de Cantemir în dublă versiune, latinească și românească[9].

3. Unele fragmente din micul manual de logică al lui Cantemir. *Compendiolum universae logices institutionis* se regăsesc în românește în *Istoria ieroglifică*, lucru ce nu a fost observat pînă acum.

4. Una din prefețele *Hronicului vechimii româno-moldovlahilor* a fost scrisă de Cantemir în dublă versiune, latinească și românească. În afară de aceasta, unele pagini din *Hronic* își au corespondentul exact în versiunea inițială latinească a acestuia, *Historia Moldo-Vlahica*[10], deși această versiune este, în ansamblu, mult mai restrînsă decît cea românească finală.

Să trecem acum la interpretarea cîtorva texte din *Istoria ieroglifică*, scriere despre care St. Giosu remarca, pe drept cuvînt, că ocupă locul cel mai important sub raportul creației lingvistice în ansamblul operei lui Cantemir [11]. În cap. I, unde cearta boierilor pentru tronul Moldovei este travestită magistral într-o dispută bufonă, parodie a disputelor scolastice, despre natura himericului animal Struțocămila [12] un personaj (Vulpea)

[8] Vezi P. Vaida, *Umanistul Andrei Wissowatius tradus de Dimitrie Cantemir*, în „Gazeta literară" din 10 septembrie 1964 și, mai pe larg, același, *Dimitrie Cantemir și Andrei Wissowatius*, în „Revista de filozofie", 1965, nr. 1.

Faptul că partea III-a a *Divanului* este o traducere după Wissowatius a fost stabilit, independent de noi, și de V. Cândea în studiul *Dialogul Orient-Occident* în *„Divanul" lui Cantemir* în *Bulet. Com. naț. a R.P.R. pentru UNESCO*, 1964, nr. 1—2 (apărut în 1965).

[9] Lucrarea e publicată în vol. VI al *Operelor* editate de Academia Română, p. 473—485.

[10] *Historia Moldo-Vlahica* se găsește în manuscris microfilmat la Biblioteca Academiei.

[11] *Op. cit.*, p. 112, 128.

[12] După cum se știe, în *Istoria ieroglifică* se narează un episod din istoria Moldovei și Țării Românești sub o formă alegorică.

afirmă că pentru rezolvarea acestei probleme „nu pasăre grammatică, ce jiganie filosoafă trebuie, că nu etymologhia numelui, ce fiinţa lucrului trebuie tîlcuită, cînd cineva de acel lucru a se înştiinţa pofteşte" [13].

Termenul „fiinţă" este aci un calc după lat. *essentia*, fiind derivat de la „a fi", prin analogie cu *essentia* < *esse*. Prin urmare el nu înseamnă „existenţă", ca în limba actuală, ci „esenţă"; filozofii trebuie să cunoască esenţa lucrurilor. La p. 279 a *Istoriei ieroglifice* citim: „Că rămîn *fiinţele* precum au început, de s-ar şi tîmplările în toate ceasurile schimba"(subl. ns.—*P.V.*), schimbarea *accidentelor*, a însuşirilor întîmplătoare, nu atinge *esenţele*, care rămîn neschimbate, teză cunoscută a filozofiei aristotelice-scolastice. Tot aşa la p. 49: „tîmplările precum nici fac, aşè nici strică *fiinţa*" (subl. ns.—*P.V.*), prezenţa sau absenţa însuşirilor accidentale nu atinge esenţa. Că acesta e sensul termenului „fiinţă" în aceste contexte ne-o arată şi „juxtele" noastre. La p. 187 a *Divanului* „a lui Dumnezeu . . . *fiinţa* cea ascunsă" (subl. ns. — *P. V.*) redă pe „*Dei . . . essentia occulta*" din textul latin al lui Wissowatius. La p. 88 a *Istoriei ieroglifice* citim: „Unul dintre cei a firii tîlcuitori zice că a numerelor (numelor) numire este măsura a necunoscutei firi; iară altul zice că este făclie şi lumină a *fiinţii* lucrurilor" (subl. ns. — *P. V.*). Textul acesta parafrazează un pasaj din *Compendiolum* . . . al lui Cantemir: „Nominum cognitionem Pithagoricus Timeus mensuram incognitae naturae, Stagirita autem facem, vel lucem rerum *essentiae* appellavit" [14]—termenul „fiinţă" corespunzînd şi aci lat. *essentia*.

La p. 300 a *Istoriei ieroglifice*, Cantemir se întreabă cum se împacă ideea providenţei divine cu faptul că, în viaţă, adesea cei buni suferă, iar cei răi triumfă: „cum pronia cerească pre dreptul de la viclian a se dosădi [a fi jignit, insultat] lasă şi cel curat în laţul spurcatului a cădea sufferă?" Şi el răspunde: „Adevărat dară că la acest lucru dovezile a *căderilor* vechi aporia de n-ar dezlega, nu cu puţină înnăduşală [suferinţă] a tot sufletul filozofia atomiştilor socotelele muritorilor şi cu dînsele împreună lucrurile lumeşti ar stăpîni; ci prepusul τῶν αὐτομάτων ridicînd, necunoscuta a necunoscutului chiverniseală pre toate din capăt pînă la sfîrşit atingînd şi pre fietecare *cădere* la vremea şi orînduiala sa tare aşezînd, rămîne ca tot prostul din cele văzute pre cele nevăzute cu ochii sufletului a vedea să poată şi precum răul pentru ziua rea se păzeşte iară bunul, ca metalul în foc, cu nevoile se lămureşte [se purifică] să înţeleagă" (subl. ns. — *P. V.*). Cum în text există o referire la atomişti s-ar putea crede că termenul „cădere" este folosit de Cantemir cu sensul actual de „mişcare de sus în jos", în speţă ar fi vorba de căderea atomilor. Dar epitetul de „vechi" nu poate avea sens decît pe plan istoric, nu pe plan fizic, şi a vorbi de căderile vechi ar fi tot aşa de fără sens ca a vorbi de „electronii de altădată" sau de „oxigenul din vechime". În realitate, „cădere" este un calc semantic după lat. *casus*, care

---

[13] D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*, p. 63.

[14] Cantemir, *Opere*, vol. VI, p. 415. Cu acelaşi sens este folosit cuvîntul *fiinţă* la p. 13 a *Istoriei ieroglifice*, unde el urmează să explice neologismul „Cfiditas" (quidditas): „Cfiditas = ceinţa, singură *fiinţa* lucrului, ceea ce este". *Quidditas* este un termen scolastic, corespunzînd aristotelicului τὸ τί ἦν εἶναι şi desemnînd esenţa.

înseamnă şi ,,cădere" şi "întîmplare". ,,Cădere" înseamnă, de aceea, aici, ,,întîmplare" cu sensul de ,,caz", ,,eveniment". Cantemir afirmă că întîmplările vechi (adică cele povestite în biblie sau în alte cărţi religioase) ar rezolva aporia, dificultatea amintită, arătînd că cei buni se purifică prin suferinţe, că atît cei buni cît şi cei răi vor fi răsplătiţi nu în lumea ,,celor văzute", în ordinea fizică a lumii, ci în lumea ,,celor nevăzute", în ordinea transcendentă a lumii, în lumea de dincolo.

Că termenul ,,cădere" este luat sinonim cu cel de ,,întîmplare" (de data aceasta cu sensul de ,,hazard") se poate vedea în glosarul de neologisme unde neologismul *symptomatic*, împrumutat din limba greacă, este explicat de Cantemir astfel : ,,Din *tîmplare*, din *cădere*, care nu din tocmală înnainte mergătoare s-au făcut" (subl. ns.—*P. V.*)[15]. De altfel am văzut mai sus că autorul *Istoriei ieroglifice* indică singur modelul latin *casus* al unui alt sens al cuvîntului ,,cădere", acela de ,,caz gramatical"[16].

În cap. X al *Istoriei ieroglifice* există un lung excurs filozofic în care Cantemir pune problema condiţiei umane, a raportului dintre om şi natură, a locului pe care îl ocupă omul în lume. Un pasaj important din acest excurs în care autorul dă o caracterizare generală a mişcării din natură, a căpătat pînă acum o interpretare, după părerea noastră, greşită. Aici intervin nu numai calcuri derutante, ci şi un neologism care a fost folosit de Cantemir cu altă accepţiune decît cea obişnuită. ,,Veşnica şi neobosita" mişcare a naturii, pornită iniţial de divinitate, spune Cantemir, rămîne neschimbată, şi el continuă : ,,Neschimbată, cînd zic, în feţe, iară nu în atomuri trebuie să înţelegi, de vreme ce toate atomurile în toate feţele, în toată vremea, cursul perioadelor sale făcînd şi săvîrşind şi ca într-un vîrtej întrecîndu-se, tînd [cînd] la nemica, tînd la a fi a lucrului se întorc ; adecă de o parte născînd, iară de altă parte pierind, singură schimbarea atomurilor tîmplîndu-se, fiinţa feţelor, după hireşul său neam, întreagă şi neschimbată se păzeşte ; . . . că amintrilea fiind, încă de mult vrunul din chipurile neamurilor de tot a peri s-ar fi tîmplat"[17]. Şi mai jos : ,,Cursul a toată fapta [făptura], nepărăsit atomurile schimbîndu-şi, toate cele din ceput chipuri nebetegite şi nepierdute păzeşte"[18].

Comentatorii au crezut că în acest pasaj este vorba de naşterea şi pieirea lucrurilor prin reunirea şi despărţirea atomilor[19].

Problema este : în ce sens sînt folosite de Cantemir termenii ,,atomuri", ,,feţe", ,,chipuri", "neamuri"? El ne spune că ,,atomurile" se schimbă, în timp ce ,,feţele" rămîn neschimbate.

,,Atomii" se întorc ca într-un vîrtej ,,în feţe", întorcîndu-se cînd la

---

[15] *Istoria ieroglifică*, p. 20.

[16] Vezi mai sus, nota 7.

[17] *Istoria ieroglifică*, p. 334.

[18] *Ibidem*, p. 335.

[19] Comentînd pasajul în chestiune, I. Verdeş scrie : ,,Cantemir este un atomist în ce priveşte modul în care concepe structura materiei. Agregarea şi dezagregarea atomilor face ca lucrurile să existe sau să nu existe ... Tocmai acest lucru face ca fenomenele să rămînă neschimbate «în feţe»" (I. Verdeş, *Dimitrie Cantemir, patriot, gînditor şi om de ştiinţă*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. II, Bucureşti, 1957, p. 78). Vezi şi *Istoria gîndirii sociale şi filozofice în România*, Bucureşti, 1964, p. 79—80.

„nimica", cînd la „a fi" al lucrului. Ce înseamnă aci termenul „faţă"? El este, după părerea noastră, un calc semantic după lat. *species*, care înseamnă şi „faţă" şi „specie"; el este luat aci cu sensul de „specie". „Faţă" este sinonim cu „chip", căci ni se spune ba că „feţele" rămîn neschimbate, ba că „chipurile" sau „chipurile neamurilor" rămîn neschimbate. Iar „chip" este şi el un calc după *species*; „chipurile neamurilor" sînt „speciile genurilor"[20]. Inconsecvenţa terminologiei, faptul că D. Cantemir foloseşte uneori termenul „faţă", alteori pe acela de „chip" pentru aceeaşi noţiune, de „specie", nu trebuie să ne surprindă; asemenea inconsecvenţe sînt numeroase la el şi sînt firesti la începuturile creării unei terminologii. Dar ce sînt „atomurile" care se raportează la „feţe", adică la specii, şi se schimbă înăuntrul speciilor? Termenul „atom" nu înseamnă aici, aşa cum s-a crezut şi era firesc să se creadă, „corpuscul indivizibil", deşi Cantemir cunoaşte şi foloseşte cuvîntul „atom" şi în acest sens, cel obişnuit pe atunci[21], ci „individ", „individ al unei specii". Că termenul *atom* a fost folosit de Cantemir şi în acest din urmă sens, ni-l arată într-un mod neechivoc cap. II din cartea a II-a a *Micului manual de logică* al lui Cantemir intitulat *De Genere et Specie in quo et de Atomo*. Se dau patru accepţii ale termenului *atomum*, dintre care cel mai „propriu" este acela de *individ*, „de exemplu Socrate, Plato etc.": „Atomum quadrupliciter dividitur, in Indivisibilitatetem, vg: Punctum, Nunc, Unitas; in Divisibilitatem, vg. lapis adamas; in Speciem specialissimam, quatenus non dividitur in alias species, *et in Propriè atomum, vg: Socrate, Plato etc.*" (subl. ns. — *P. V.*,)[22]. Că în pasajul în chestiune din *Istoria ieroglifică* termenul este luat anume în acest sens este dovedit nu numai de faptul că raportarea atomilor, cu sens de corpusculi indivizibili, direct la *specii* nu ar avea nici un sens, dar şi de faptul că puţin mai jos, personajul care vorbeşte se adresează Corbului (Brîncoveanu), spunîndu-i: „Trebuie să ştii, o Coarbe, că . . . din fire, decît *un atom* din cele multe, alta ceva mai mult nu eşti . . ."[23] (subl. ns. — *P. V.*). Este evident că Brîncoveanu nu putea fi un corpuscul indivizibil, ci numai un individ al unei specii, al speciei umane.

Prin urmare, în pasajul în chestiune nu e vorba de loc de naşterea şi pieirea lucrurilor prin agregarea şi dezagregarea atomilor, ci de perindarea indivizilor înăuntrul speciilor: indivizii se nasc şi pier, în timp ce speciile rămîn neschimbate. Este legea mişcării ciclice care apare în diverse forme la Cantemir şi asupra căreia a atras atenţia D. Bădărău, atribuind-o influenţei olandezului Van Helmont. „Cantemir — scrie D. Bădărău — recunoaşte, ca şi Van Helmont, că orice fiinţă este ca un tot ce cunoaşte o existenţă în ciclu, adică o perioadă ascendentă care duce la un apogeu,

---

[20] Am văzut mai sus, după D. Bădărău, că autorul *Istoriei ieroglifice*, traducînd predicabilele lui Porfir, redă *genus* prin „neam" şi *species* prin „chip". Vezi mai sus, nota 7.

[21] De exemplu, la p. 8 a *Istoriei ieroglifice*: „Atomuri = Lucrul carele într-alt chip sau parte nu se mai poate despărţi, despica, tăia, netăiat".

[22] *Opere*, vol. VI, p. 445. La fel la p. 420: „Terminus autem particularis est, qui unum solum particulare, i-e. *atomum*, nominat, et de illo predicatur, vg: Plato etc. (Termen particular este acela care denumeşte o singură fiinţă particulară, adică un individ şi este predicat despre acesta, de exemplu: Platon etc.) (subl. ns. — *P. V.*).

[23] *Istoria ieroglifică*, p. 337.

urmată de o perioadă de descreştere şi de decădere ce se sfîrşeşte cu nimicirea, cu moartea" [24].

La p. 245 a *Istoriei ieroglifice* citim: „A lucrurilor ştiinţă nu din părere, ci din chiară [clară] *arătare* se naşte, care, după materia ce are, potrivirea formei înţelegerii ciarcă [caută]". D. Bădărău, în capitolul despre Cantemir din *Istoria gîndirii sociale şi filozofice în România* (p. 77) pare să considere că termenul „arătare" desemnează aci cunoaşterea senzorială: „Operaţiile raţionale se suprapun datelor senzoriale şi reprezintă o prelucrare a lor; căci, zice Cantemir, «a lucrurilor ştiinţă, nu din părere, ci din chiară arătare se naşte . . . »" (urmează citatul ca mai sus). Noi credem că termenul „arătare" este un calc semantic după lat. *demonstratio*. În acest caz, textul se referă nu la originea senzorială a cunoaşterii, ci, dimpotrivă, enunţă teza că ştiinţa se constituie prin demonstraţie, prin demonstraţia silogistică, teză clasică a filozofiei aristotelice, ca şi opoziţia ştiinţă — părere (episteme — doxa), care apare în text. Tot aşa, la p. 339, expresia „sylloghism arătătoriu" înseamnă, desigur, „silogism demonstrativ".

Tot un calc semantic este şi „hotar" cu sensul de „termen (ştiinţific, filozofic etc.)" după lat. *terminus*, care înseamnă şi „hotar, graniţă, limită" şi „termen". De exemplu, adresîndu-se, în prefaţa *Istoriei ieroglifice* cititorului, Cantemir se scuză că a introdus în text neologisme, termeni străini de filozofie şi logică: „In une *hotare* loghicesti sau filozofeşti a limbi străine, elineşti zic, şi latineşti cuvinte . . . vei afla"[25]. Tot aşa la p. 42 „*hotarul* mijlocitoriu" nu este altceva decît *termenul* mediu (al unui silogism): „Deci aşa Corbul, după ce multe sudori vărsa, pînă ce *hotarul mijlocitoriu* afla, sylloghizmul din protase [premise] într-acesta chip încue (conchidea)" (subl. ns — *P. V.*).

O serie de termeni derivaţi de la „a înţelege", de exemplu „înţelegere": „potrivirea formei *înţelegerii* ciarcă"[26], „înţelegeresc": „cu *înţelegerescul* ochi" = *intellectuali oculo*[27], „înţelegile": *înţelegile* să vă curăţiţi" = *intellectum purificetis*[28], „înţelegător"[29] traduc termenul latinesc *intellectus* (<*intelligo*) şi derivaţii lui, termen care desemnează cel mai adesea în scrierile lui Cantemir o facultate de cunoaştere specială, deosebită de raţiune, *ratio*, redat, de obicei, prin „socoteală". Deci cînd se spune în *Istoria ieroglifică* că omul posedă un „suflet înţelegător"[30] nu trebuie să interpretăm „suflet care înţelege", ci, probabil, „suflet înzestrat cu intelect", *anima intellectualis*.

---

[24] Vezi D. Bădărău, *Dimitrie Cantemir şi Van Helmont*, în „Cercetări filozofice", 1961, nr. 1, p. 156.

[25] *Istoria ieroglifică*, p. 4.

[26] *Istoria ieroglifică*, p. 245.

[27] *Laudă către izvoditoriu*, în *Opere*, vol. VI, p. 481.

[28] *Ibidem*.

[29] *Istoria ieroglifică*, p. 336.

[30] *Ibidem*.

În cele ce urmează vom menționa, în general fără comentarii, limitîndu-ne la simple texte exemplificative, cîteva alte calcuri privind terminologia filozofică :

adeveritor „afirmativ", lat. *affirmativus* < *affirmare*, care în limba din epoca lui Cantemir, care nu cunoaște neologismul corespunzător, se traduce prin „a adeveri" : „Barbara=este o formă de sylloghismuri, carile se face din toate protasele *adeveritoare* ... (sub. ns. — *P.V.*)" [31], silogismul în Barbara se compune numai din premise afirmative ;

avere „fel de a fi, natură, stare", lat. *habitus* : „La cuprinderea bunătăților trebuie înțelepciune, adecă averea minții..." [32] ;

ceință lat. *quidditas* < *quid* = „ce" ; *quidditas* este un termen scolastic ce desemnează „quiditatea", „esența", prima dintre cele zece categorii aristotelice : „*Cfiditas* = *Ceința*, singură ființa lucrului, ceea ce este" [33] ;

feldeință „calitate", lat. *qualitas* < *qualis* „ce fel de" : „Iar amintrilea de ar fi fost, după categoria ce o ați întrebat, după aceia ar fi și răspuns ; ce acmù ea la întrebarea ceinții, dă răspunderea cîtinții și *feldeinții* [34] ;

hotărîre „definiție", lat. *definitio* < *definire* care înseamna și „a hotărî" și „a defini" : „Toată *hotărîrea* păsării este a fi dihanie cu pene, zburătoare și oătoare" [35] ; „Tot numele hiriș scurtă *hotărîre* a lucrului este", numele firesc este o scurtă definiție a lucrului respectiv [36] ;

înainte punere „plan, hotărîre", lat. *propositum* < *pro* și *ponere* : „Și această bună *înainte punere* la urmare o du" = *Idque bonum propositum... deduc ad exequutionem* [37] ;

începătură „principiu, element", calc semantic după lat. *principium*, care înseamnă și „început" și „principiu" : „Stihie = *Începătura* lucrului de materie, unii zic să fie patru..." [38], adică neologismul „stihie", pe care Cantemir îl explică, desemnează principiul material al lucrurilor (în opoziție cu cel formal etc.) ;

[31] *Istoria ieroglifică*, p. 9.

[32] *Divanul*, p. 185. Pasajul corespunde următorului text din Wissowatius : „Ad virtutem capessendam requiritur sapientia, nempe *habitus* mentis ..."

[33] *Istoria ieroglifică*, p. 13.

[34] *Istoria ieroglifică*, p. 59. Greșit s-a tradus, după părerea noastră, termenul „feldeință" prin „categorie" (Vezi Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, p. 312). Pentru noțiunea de „categorie" Cantemir folosește neologismul grecesc corespunzător, după cum se vede chiar din textul nostru ; „feldeința" desemnează una dintre categorii, anume calitatea. Calcul „cîtință" < *quantitas* a fost semnalat, după cum arătam mai sus, de E. Petrovici.

[35] *Istoria ieroglifică*, p. 40.

[36] *Istoria ieroglifică*, p. 88. V. și p. 93.

[37] *Divanul*, p. 233, respectiv Wissowatius, *Stimuli*, p. 93.

[38] *Istoria ieroglifică*, p. 19.

îndreptătoriu „diriguitor", lat. *rector* < *rectus* „drept" : „Dumnezeu, *îndreptătoriul* cel prea de sus..." = *Dominus et rector supremus* [39];

încuiare „concluzie", calc semantic după lat. *conclusio* < *concludere* care înseamnă și „a închide" și „a conchide" : „Nu din protase sylloghizmul începea, ce din *încuiarea* urmării protasele sofisticește în gîndul ascuns lăsa..." [40], adică nu demonstra concluzia pornind de la premise, ci lua de la început drept admisă concluzia, lăsînd ascunse premisele (false); tot așa

a încuia „a conchide", „a trage concluzia" : „Sylloghizmul din protase într-acesta chip *încuie*" [41];

întindere „intenție", calc semantic după lat. *intentio*, care înseamnă și „întindere" și „intenție" : „*Întinderile* sufletului tău foarte bine alege" — *animi tui intentiones accurate explora* [42];

svîrșit, sfîrșit „scop", calc semantic după lat. *finis* care înseamnă și „sfîrșit" și „scop" : „A omului mădulare, la adevărate *svîrșituri* și slujiri cu tocmeală orînduite..." = *hominis membrorum... ad certos fines atque usus directio* [43].

★

În încercarea de creare a terminologiei filozofice românești, Cantemir a recurs, așader, sistematic la calcuri din limba latină, în particular la calcuri semantice. Deși, în programul său de reformă savantă a limbii române, Cantemir vorbea numai de neologismele *grecești*, în practică el a recurs, în crearea vocabularului științific, și la modelul limbii latine, și anume încă de la început, de la prima sa lucrare, *Divanul*. Acest fapt confirmă încă o dată orientarea lui Cantemir, în ciuda puternicei influențe a culturii grecești asupra mediului în care s-a format cărturarul, către limba și cultura latină, orientare semnalată de E. Petrovici în studiul citat, și a cărei semnificație pentru definirea umanismului lui Cantemir a fost analizată pe larg de D. Bădărău în monografia lui[44].

---

[39] *Divanul*, p. 187 și Wissowatius, *Stimuli*, p. 12.

[40] *Istoria ieroglifică*, p. 82.

[41] *Istoria ieroglifică*, p. 42.

[42] *Divanul*, p. 221 și Wissowatius, *Stimuli*, p. 74.

[43] *Divanul*, p. 186 și Wissowatius, *Stimuli*,, p. 10. În *Istoria ieroglifică* „pricina săvîrșitului" sau „pricina sfîrșitului" este cauza finală, *causa finalis*.

[44] Mai recent, preferința lui Cantemir pentru sursele latine și, în genere, orientarea lui de predilecție către cultura latină a fost subliniată de V. Cândea în studiul menționat de noi mai sus.

Dincolo de exemplele aduse în articolul de față, însăși cunoașterea faptului că autorul *Istoriei ieroglifice* a recurs la calcuri din limba latină în crearea terminologiei filozofice poate deschide calea pentru rezolvarea altor „enigme" ale terminologiei cantemiriene, decît acelea pe care autorul crede că a izbutit să le descifreze și, implicit, către o eventuală nouă interpretare a unor texte filozofice din opera cărturarului*.

* Articolul de față a intrat în redacție la 15. IX. 1965, înainte de apariția noii ediții a *Istoriei ieroglifice* a lui D. Cantemir, îngrijită de P. P. Panaitescu și I. Verdeș (E. P. L., București, 1965). Interpretarea dată de autori, în glosar, termenilor *adeveritor*, *cădere*, *ceință*, *față*, *feldeință*, *ființă*, *hotar*, *hotărîre*, *încuiare* și *sfîrșit*, aceeași ca cea dată de autorul articolului de față, confirmă concluziile acestuia. Panaitescu și Verdeș nu pun nici problema calcurilor în general, nici aceea a calcurilor semantice din limba latină în special, probleme care constituie conținutul principal al articolului de față, și, în genere, nu dau o argumentare filologică traducerii — corecte — date de ei termenilor în cauză. În ceea ce privește termenul *atom*, autorii noii ediții mențin interpretarea combătută în prezentul articol (vezi *Istoria ieroglifică*, studiul introductiv, p. XLVI—XLVII). (*Nota redacției.*)

EVOLUȚIA TERMINOLOGIEI PRIVITOARE LA „POET" ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

I. ȘTEFAN

În cadrul evoluției terminologiei literare în limba română, formele denumirii noțiunii de „poet" prezintă unele aspecte interesante.

Apariția în limba română literară a unui cuvînt cu accepțiunea de „poet" s-a produs în legătură cu citarea de către cronicari a unor nume de poeți greci și latini. Cele dintîi mențiuni de poeți în cultura română datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea ; seria acestora o deschide Miron Costin, care îi menționează în opera sa pe Homer, Virgiliu, Ovidiu, Martial.

Deși, în general, Miron Costin nu are fobia neologismului, el caută adesea pentru noțiunile noi echivalențe, uneori arbitrare. Oricum, el este în unele privințe un inovator, ale cărui soluții în domeniul terminologiei vor fi adoptate, în unele cazuri, timp de aproape un secol și jumătate [1].

Cum procedează Miron Costin în cazul noțiunii, nouă în cultura noastră, de „poet" ? Trebuie să precizăm mai întîi că cronicarul citează, în general, două categorii de autori : istorici și poeți. Anterior, Grigore Ureche vorbise de autori la modul general, numindu-i *scriitori*. Singurul autor menționat de el este Joachim Bielski, pe care îl numește *cronicar* [2]. În schimb, Miron Costin citează diverși autori, al căror nume îl însoțește adesea de un epitet. Dar, în timp ce cronicarul introduce în limba literară cuvîntul *istoric*, atestat în opera lui și sub forma *historic* [3], el nu împrumută din aceeași sursă un cuvînt și pentru noțiunea de „poet". Lămuritoare este compararea a două pasaje din opera sa. Într-unul din acestea spune că „Omir" „au scris după răsipa Troadii războaiele lui Ahileus", Plutarh „au

---

[1] Rima, de exemplu, va fi numită multă vreme „potrivirea sfîrșitului", formulă ce-și are izvorul în opera lui Miron Costin și cu care, în 1829, Heliade va glosa neologismul : „Acest sonet este făcut după toate regulile lui, o vorbă de două ori nu se aude în aceste 14 versuri, rima (potrivirea sfîrșitului) este păzită întru toată desăvîrșirea" („Curierul românesc", 7/19 iunie 1829, p. 69).

[2] Cf. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ESPLA, ediția a 2-a, f. a., p. 74.

[3] Cf. Miron Costin, *Opere*, ESPLA, 1958, p. 248.

scris viața și faptele vestitului împărat în lume, a lui Alexandru Machidon", „Titus Livius cursul a toată împărăția Rîmului și alți mulți *istorici*" [4]. În schimb, în predoslovia la poemul *Viața lumii*, cronicarul scrie: „În toate țările. . .să află acest fel de scrisoare, care elinește *ritmos* să chiamă, iară slovenește *stihoslovie* și cu acest chip de scrisoare au scris mulți lucrurile și laudile împăraților, a crailor, a domnilor și începăturile țărilor și a împărăției lor. Așa au scris vestit istoric Omir războaiele Troadii cu Achileus, așa Verghilie începătura împărăției Rîmului și alții fără număr *dascali*" [5]. Din acest citat rezultă că cronicarul atribuie cuvîntului *dascăl*, în lipsa altui termen, și înțelesul de „poet", recurgînd la o echivalență al cărei temei nu-l putem explica[6]. În timp ce nici un istoric citat nu va fi numit „dascăl", numele lui Virgiliu, Ovidiu, Martial, apar de regulă însoțite de acest atribut. Iată exemple: În lucrarea *De neamul moldovenilor*, vrînd să combată opinia lui Aeneas Sylvius Piccolomini, după care denumirea de „vlahi" a românilor și-ar avea originea în numele legatului Moesiei, Flaccus Amponius, Miron Costin scrie: „Și această părere a celui Enea nu ieste de aiurea, numai au cetit niște stihuri a unui *dascal* anume Ovidius. Pre acel Ovidius l-au făcut, cum zic turcii, surgun, de l-au gonit din Rîm tocma la Cetatea Albă, pre Marea Neagră, Avgust chesariu, împăratul Rîmului, pentru niște cărți ce scrisese în stihuri de dragoste. . . Acela dară *dascal* Ovidie au scris cîteva cărți, șezînd la Cetatea Albă, în urgie, iară în stihuri" [7]. Miron Costin revine, mai departe, în termeni asemănători, asupra acestei idei: „Cetatea Albă, mai înainte de Traian au fost, că Avgust chesariul, care împărat a Rîmului acum trimitea și el boierii cei greșiți la închisoare, cum dzic turcii, surgun, la Cetatea Albă, unde și pe un *dascal* anume Poblius Ovidius l-au trimis, pentru niște stihuri de dragoste, ce scrisese acel *dascal*"[8]. Și poetul latin Martial este numit tot *dascăl*. Cronicarul arată, în *De neamul moldovenilor*, că în părțile de la „septentrion adecă părțile care sînt spre miazănoapte", oamenii au „tot corpul acoperit, care fel de haine pomenește un *dascal* anume Martialis, că să chiema endromida" [9].

Termenul neologic pentru noțiunea de „poet" apare la începutul secolului al XVIII-lea, în opera lui Dimitrie Cantemir. Cînd scrie *Istoria ieroglifică*, Cantemir vorbește de „stihuitori", cărora le zice *stihotvoriți*: „carile de atîtea mii de ani și pînă acum, din iscusit condeele scriitorilor, din tocmite versurile *stihotvoriților*, din împodobite voroavele ritorilor și din dulce cuvîntare a gloatelor, buna pomenirea numelui nici s-au părăsit, nici în veci se va părăsi"[10]. Dar în *Hronicul* său, Cantemir întrebuințează

---

[4] Cf. Miron Costin, *Opere*, ESPLA, 1958, p. 242.

[5] *Op. cit.*, p. 318.

[6] Cronicarul cunoaște și accepțiunea de „învățător" a cuvîntului, curentă în acea vreme, după cum rezultă din aserțiunea că „Moisi . . . acela au avut pe însuși Dumnezeu dascal" (*op. cit.*, p. 242).

[7] *Op. cit.*, p. 248.

[8] *Op. cit.*, p. 265. Cel dintîi istoric care transmite tradiția exilului lui Ovidiu la Cetatea Albă pare a fi Bielski (Cf. N. Lascu, *Ovidiu în România*, în *Publius Ovidius Naso*, Editura Academiei R.P.R., 1957, p. 353).

[9] Miron Costin, *op. cit.*, p. 270.

[10] Dimitrie Cantemir, *Opere*, tom VI, *Istoria ieroglifică*, București, 1883, p. 86.

cuvîntul *poetic*, împrumutat din limba greacă, termen care apare de mai multe ori în această lucrare. Homer nu mai este pentru el „istoric", ci întîiul dintre poeți: „Omir, domnul *poeticilor*, din puține însemnări a altora, prin stîlpi, prin marmuri și prin moși în moși pomeniri . . . toată și întreaga istoria Troadei, și războiul a tuturor grecilor la dînsa, au scris, și la un loc culegînd-o, la știința oamenilor au scos-o"[11]. Ovidiu nu mai este un „dascăl", ci „Ovidiu *poeticul*, carile pe vremile lui Avgust au trăit, și așa de Avgust au fost trimis in izgnanie (=exil) la cetate Tomus (care socotim să fie unde este acum Cetatea Albă), unde și carte ce o numește *Pont*, adecă Marea Neagră, scriind, au trimis-o la Roma"[12]. În alt loc, autorul scrierii *Ars amandi* este pentru Cantemir „vestit *poetic* romanesc", care a scris „în Roma niște stihuri, cu carele învață meșteșugul dragostelor scîrnave" [13]. Fiul lui Miron Costin, Nicolae, întrebuințează, în letopisețul său forma *poiatec*: „părerea *poiatecului* Ovidie"; „dovăzi a filosofilor și a *poiatecilor* păgînești" [14].

Cel dintîi scriitor român la care este atestată forma actuală, *poet*, este stolnicul Constantin Cantacuzino, care probabil că a împrumutat-o din limba italiană. Contextul în care se întîlnește pentru prima oară cuvîntul se referă la aceeași discuție despre originea denumirii de „vlahi" a românilor: „valahi zic unii (adecăte rumânii) cum de la Flac voievodul lor s-au numeit așa. Enia Sulven întîiu această zicînd-o, apoi dupe dînsul nu puțini o adeverează, den stihurile lui Ovidie Nason dovedind, carele iaste foarte bătrîn *poet*. Acela dară, într-o poslanie (=scrisoare) a lui, într-a patra carte ce face, zice: Fost-au mai mare acestor locuri Flac, și supt acest voievod vrăjmaș, țărmurile Dunării fără grijă era. . . Ca acestea dară zicînd acest preavechi *poet*, iar ei zic că de la acel voievod Flac s-au numeit aceștia flachi" [15]. Alt poet menționat de stolnic este Virgiliu: „Ci numai socotesc că așa zidite și făcute în lume sînt, ca și iale să-și ia conețul, cum zice și Virghilie *poet*, în cartea a patra Eneidos de Troada, cînd de elini s-au prăpădit și s-au stins, crăind acolo și alții și neamul lui Priam" [16]. Pentru formarea pluralului, se pare că cronicarul ia însă ca bază forma *poetic*, pentru că zice: „ci acelea aflări omenești numai ce sînt sau basne de cele ce făcea și scornia *poeticii* ethnici în vremea elinilor pentru orbul norod. . .sau ei altele ca acelea și supt acelea basne pilduia, cum și alti mulți dascăli zic" [17].

---

[11] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor*, București, 1901, p. 299.

[12] *Op. cit.*, p. 72.

[13] *Op. cit.*, p. 117. Aceste stihuri fiind citite de Iulia, continuă autorul, accentuînd influența operei, „nu numai ea singură toată stidirea (= sfiala) femeiască lepădasă", ci a atras „după pierduta sa minte" și „pre alte multe doamne și giupînese romane", purtîndu-le „prin theatruri ...și alte ciudate desfătări". Episodul va reține atenția și lui C. Conachi, care va tălmăci din franceză poezia *Iulia către Ovidie*.

[14] Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, Editura fundațiilor, 1943, p. 47. În pasajele interpolate din cronica tatălui, Nicolae Costin îl păstrează pe *dascăl*: „au cetit niște stihuri a unui *dascăl* anume Ovidius pe care l-au trimis în urgie în Cetatea Albă, Avgust chesarul Rîmului, pentru niște scrisori în stihuri ce au fost scris de dragoste" (M. Kogălniceanu, *Letopisețele Țării Moldovei*, Iași, 1852, vol. I, p. 67).

[15] *Cronicarii munteni*, București, Editura pentru literatură, 1961, vol. I, p. 36.

[16] *Op. cit.*, vol. I, p. 63.

[17] *Op. cit.*, vol. I, p. 7. Cuvîntul *dascăl* are aici sensul de „învățat".

Neologismul nu se va generaliza însă în secolul al XVIII-lea. În gramatica sa, care se presupune că este în orice caz anterioară anului 1786, Macarie scrie : „*făcătorilor* celor ce să vor naște și vor veni întru trecătoarea și vremelnica lumea și viața aceasta . . . . întru a stihurilor facere întru rumânească limbă a le face și a le alcătui lăsîndu-le". Comentînd aceste rînduri, D. Popovici spune că Macarie exprimă noțiunea de poet prin echivalentul românesc general al termenului grecesc, poetul fiind *făcător*, pentru că în limba greacă ποιητής înseamnă, de asemenea, „făcător", „creator"[18].

Cele două forme, *poet* și *poetic*, vor continua să coexiste un timp în limba literară. De exemplu, Ienăchiță Văcărescu scrie în gramatica sa : „poate un *poet*, după orînduiala și regulile gramaticii alcătuind, să facă și alte multe chipuri"[19]. Dar fiul său, Nicolae, în comentariile la versurile fratelui său Alecu, întrebuințează forma *poetic* : „aceste stihuri nu le-au făcut *poeticul* pentru trebuința sa, nefiind atît de nenorocit, ci le-au făcut rugat de un scump prieten al său"[20] ; „în sufletul *poeticului* te încredințez că ai rămas vecinică"[21]. Și în *Retorica* din 1798 a lui Ioan Molnar este folosită tot forma *poetic* [22].

Există cazuri cînd cele două forme sînt atestate chiar la același scriitor. Budai-Deleanu, de exemplu, folosește în comentariile cu care însoțește versurile *Țiganiadei* formele *poet* și *poetic*, atît la singular, cît și la plural. Iată cîteva exemple : *poetic* : „Iar *poeticul* nostru aici chiamă în deosebi pre acea musă, care oarecînd au cîntat lui Omer Vatrahomiomahia"[23] ; „vrînd *poeticul* a da un gust nou poesii noastre, alăturînd-o poesii altor neamuri, au metahirisit (întrebuințat) obiceiul elinilor și a latinilor, care personisesc patimile și vîrtuțile (îmbunătățirile), căci pr n aceasta singur să osăbește *poeticul* (cîntărețul) de orator (urătoriu)"[24] ; i„poeticul chiamă pe Apollon întru ajutoriu, care era zieul musicii la elini"[25] ; *poetici* : „*poeticii* elinești și lătinești, vrînd să înceapă vreun cîntec, le chiema (pe cele 9 muze) întru ajutoriu"[26] ; *poet* : „de-acolea (din credințele poporului) au luat și *poetul* nostru aceste, fiindcă el în toate urmează socotințelor deobște a norodului"[27] ; *poeți* : „după obiceaiul *poeților* lătinești"[28].

În lucrarea sa *Meșteșugul stihurilor românești*, C. Conachi nu folosește cuvîntul *poet*, vorbind în mod consecvent de „versificator", *stihurgos*, termen frecvent în această scriere de prozodie. Iată cîteva exemple : „Feliul stihului nu este altăceva decît rînduiala cu care să așază șirurile și

---

[18] Cf. D. Popovici, *Primele manifestări de teorie literară în cultura română*, în „Studii literare", II, 1943, p. 14.

[19] Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor gramaticii românești*, Viena, 1787, p. 169.

[20] *Poeții Văcărești*, București, Editura pentru literatură, 1961, p. 27.

[21] *Op. cit.*, p. 34.

[22] Cf. Ioan Molnar, *Retorica*, Buda, 1798, p. 210.

[23] I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, ESPLA, ediția J. Byck, p. 71.

[24] *Op. cit.*, p. 74.

[25] *Op. cit.*, p. 95.

[26] *Op. cit.*, p. 71.

[27] *Op. cit.*, p. 77.

[28] *Op. cit.*, p. 95.

carele să face după voința fiștecăruia *stihurgos*"[29]; „stihurile acelea prin care poate *stihurgosul* grăi mai viu, mai nalt și mai împodobit sînt dintre stihurile drepte, acele în opt și 16 silave, iar dintre stihurile încurcate sînt acele în 4 și în 6"[30]. Termenul este explicat de autor în scurta „însemnare" pe care o dă unor cuvinte : „stihurghică este urzala stihurilor și *stihurgos* este urzitorul lor"[31]. Ulterior însă, în poemul tradus după Al. Pope, prin intermediul unei versiuni franceze, *Prențipiile moralului sau cercare de voroavă asupra omului*, va zice într-un vers : „filosofi, *poeți* și ritori, înțălepți cu adâncime"[32].

La apariția primelor ziare românești, cuvîntul *poet* era, desigur, bine cunoscut, pentru că el nu este glosat, așa cum se proceda obișnuit cu cuvintele mai recent introduse în limbă. Publicîndu-i, în 1829, sonetul *Pacea* în „Curierul românesc", Heliade îl numește pe Iancu Văcărescu „*tînărul nostru poet*"[33]. Iar în răspunsul său, Iancu Văcărescu scrie : „un lucru întru adevăr mi-a plăcut, că dumneata numești tînăr *poet* pe unul care te-a crescut, afară numai de (nu) va fi și aceasta o licență poetică care ți-ai dăruit-o"[34]. Publicînd în anul următor elegia *Adio* după Byron, Heliade lămurește că „pe acest *poet* englez îl despart rudele soției lui de dînsa și cu prilejul acestei despărțiri îndreptează acest adio"[35]. În Moldova, în foaia lui Asachi, citim în aceeași epocă : „*Omir*, prințul *poeților*"[36]; „vestitul *poet* al Rosiei, Derjaven"[37].

Asachi va adopta însă, tot cam în vremea aceea, forma *poeta* : „Musile românești plâng moartea timpurie a tînărului *poeta* Vasile Cîrlova, născut în Țara Românească la anul 1809", care la numai 17 ani „au început a da cele întîi prube a talantului poeticesc" [38]. În vocabularul la volumul său de poezii din 1836, Asachi informează pe cititori că Ariosto este „acela mai cu glorie *poeta* italian, carele au scris poema *Orlando Furioso*" [39], că Milton este „acel întîi *poeta* epic a Engliterei", care „s-au făcut nemuritoriu prin a lui măreață epopee numită *Paradisul* (raiul) *pierdut*" [40], iar Anacreon este „unul din cei mai mari *poeta* lirici a Greciei" [41]. În „Curier de ambe sexele" se reproduce, în 1844, o *Odă către poeții români*, a lui G. Asachi, în care acesta spune într-un vers : „Pe *poeta* la luceferi duce a geniei făclie" [42]. Ținînd seama de faptul că Asachi a fost puternic influențat

[29] C. Conachi, *Scrieri alese*, București, Editura pentru literatură, 1963, p. 9 (cf. și Alecu Văcărescu : „eu n-am fost *stihurgos* pentru gustul lumii, cît pentru trebuințele mele". *Poeții Văcărești*, ediția citată, p. 13).

[30] *Op. cit.*, p. 23.

[31] *Op. cit.*, p. 5.

[32] *Op. cit.*, p. 297.

[33] „Curierul românesc", 7/19 iunie 1829, p. 70.

[34] „Curierul românesc", 14/26 iunie 1829, p. 75.

[35] „Curierul românesc", 30 martie 1830, p. 23.

[36] „Albina românească", 1830, p. 376.

[37] *Ibidem*, p. 233.

[38] „Albina românească", 1831, p. 180.

[39] G. Asachi, *Poesii*, Iași, 1836, p. 155.

[40] *Op. cit.*, p. 160.

[41] *Op. cit.*, p. 154. Forma pare a fi invariabilă.

[42] „Curier de ambe sexele", periodul V, 1844, p. 193. Forma *poeta* a fost deci păstrată de Heliade.

de cultura italiană şi că în opera lui se găsesc multe italienisme, care nu s-au păstrat în limbă, trebuie să admitem că, la scriitorul moldovean, forma *poeta* este de proveniență italiană şi nu latină.

Forma *poetic* continuă să mai apară şi pe la mijlocul secolului trecut, dar cu sens peiorativ, ca în acest exemplu : „Un *poetic* hîrlăuan nu de mult boierit şi spătărit au trimes unei cuconițe pentru care d-lui păstrează o năstrușnică slăvire, următorul madrigal (compliment în versuri)" [43].

Fără îndoială că forma *poet* s-a impus în secolul al XIX-lea grație influenței franceze, care a contribuit şi la consolidarea în limba literară a adjectivului *poetic*, cuvînt ce apare însă cu sens adjectival încă în veacul anterior, pentru că îl întîlnim, de exemplu, în versurile lui Ienăchiță Văcărescu : „cugete frumoase, *poetice* faceri" [44]. Dar, în general, la scriitorii care folosesc substantivul *poetic*, adjectivul are forma *poeticesc*, ca, de exemplu, la Ioan Molnar. Acesta zice „măsură *poeticească*" [45], fiindcă *poetic* înseamnă pentru el, cum am arătat, „poet". Aceeaşi formă o are adjectivul la Nicolae Văcărescu : „dulceața şi ritmul ce are lăuta ta cea *poeticească*" [46]; „duh *poeticesc*, tîlc bun şi înclinare l-ast meşteşug . . . veri cine nu le are" [47]. La Heliade, care întrebuințează forma *poet*, adjectivul este *poetic* : „geniul său cel poetic (al lui Cîrlova) făgăduieşte mult pentru limba românească"[48]. Adjectivul apare sub forma *poeticesc* şi la Asachi : „talantul *poeticesc*" [49], însă scriitorului nu-i este străină nici forma *poetic*.

Istoricul corespondentului feminin al cuvîntului *poet* este destul de sărac. Se pare că o formă feminină este atestată pentru prima oară în legătură cu Sapho, în gramatica lui Macarie : Saphia *poetăciţa* [50]. Autorii dicționarului bilingv francez- român, din 1841, nu folosesc un termen special, ci traduc fr. *poétesse* prin „femee poet"[51]. Heliade întrebuințează forma *poetesă*, care poate fi împrumutată fie din franceză, fie din italiană, dar mai degrabă din ultima limbă, ținînd seama că citatul pe care-l dăm datează din 1844 : „Cu ocazia vieții Saphei împărtăşim şi următoarele două ode, singure ce mai rămaseră din operile *poetesei* antice, din preună cu cîteva fragmente"[52]. În orice caz, la un scriitor ca Odobescu, cuvîntul este un franțuzism : „*poetesa* Sapho"[53]. Într-o traducere din 1855, este atestată forma

---

[43] „România literară", 1855, 15 ianuarie, p. 40. Altfel în revistă se foloseşte forma actuală : „Beldiman face parte din pleiada de *poeți* ce s-au ivit în Moldova pe la începutul veacului acestue" (*ibidem*, p. 61).

[44] *Poeții Văcăreşti*, ediția citată, p. 5.

[45] Ioan Molnar, *op. cit.*, p. 210.

[46] Ion Vîrtosu, *Corespondența literară între Nicolae şi Iancu Văcărescu*, 1814—1817, Bucureşti, 1938, p. 7.

[47] Ion Vîrtosu, *op. cit.*, p. 8.

[48] „Curierul românesc", 23 martie 1830, p. 16.

[49] „Albina românească", 1831, p. 180. Notăm şi o formă adverbială, *poeticeşte*, atestată la Budai-Deleanu (*op. cit.*, p. 75).

[50] Cf. D. Popovici, *loc. cit.*, p. 18.

[51] P. Poenar, F. Aaron, G. Hill, *Vocabular franțezo-românesc*, Bucureşti, vol. II, 1841.

[52] „Curier de ambe sexele", periodul V, 1844, p. 161.

[53] Al. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice*, Socec, Bucureşti, 1887, vol. I, p. 203.

poetiță : „o *poetiță* a Greciei antice"[54]. Forma actuală, *poetă*[55], este rezultatul unei analogii, după modelul substantivelor terminate la masculin în consoană și cu femininul în - *ă*.

În ce privește ideea pe care și-o făceau predecesorii noștri despre noțiunea de „poet", aceasta este în general limitată la aceea de „versificator". Cu acest conținut ajunge cuvîntul pînă în primele două decenii ale secolului trecut. În 1825, în glosarul său la *Caracteruri*, Paris Mumuleanu explică cuvîntul *poet* prin „acela ce să dă la poezie, ce face versuri"[56]. Ulterior, concepția despre poet a scriitorilor noștri se lărgește. Chiar Gr. Pleșoianu exprimă, în 1831, o astfel de concepție, mai cuprinzătoare, despre *poet*, spunînd că se pot face „versuri fără poezie și a fi cu totul *poet* fără a face versuri"[57]. De asemenea în dicționarul său, I. Negulici consideră că poet este acela „care face versuri", dar și „care are imaginație poetică"[58].

Tot în această perioadă apar diferențieri, precizări ale noțiunii de poet, ca în exemplele : „Anacreonte, celebru *poet liric* al Greciei" [59]; Theocrit „stete cel mai celebru *poet bucolic* al antichității"[60].

La începutul secolului nostru concepția despre poet devine atît de largă — incluzîndu-l și pe romancier, și pe dramaturg — încît ajunge aproape congruentă cu cea despre scriitor. Într-adevăr, G. Ibrăileanu, întrebîndu-se în articolul *Compoziția în literatură*, ce este un poet, răspunde că acesta este înzestrat cu „o impresionabilitate mai mare, o acuitate neobișnuită a simțurilor, mai ales a văzului și a auzului, care ne dau senzațiile superioare, prin excelență estetice ; o afectivitate mai puternică și o mai puternică memorie afectivă, adică putere de reîmprospătare a emoției de altădată ; o mare putere de reprezentare, de rechemare a imaginilor, care, grupîndu-se în jurul emoției reîmprospătate, s-o exprime, căci emoția nu se poate exprima *ca atare* : are nevoie de elementul intelectual al imaginii ; o concepție dominantă asupra vieții (mai ales pentru roman și genul dramatic) ; stil, adică forma în care să se exteriorizeze seriile de imagini în care e conținută emoția"[61]. Caragiale este dramaturg, totuși, potrivit concepției de mai sus, el este și poet. Același Ibrăileanu, în articolul publicat cu ocazia celei de a 60-a aniversări a lui Caragiale, scria : „Eminescu e mai poet decît artist, oricît de mare artist e. Caragiale e mai artist decît poet, oricît de mare poet e"[62].

---

[54] Lamartine, *Eloiza și Abelardŭ*, roman istoricŭ și adevăratŭ petrecutŭ, tradus de N. Bilcirescu, București, 1855, p. 21.

[55] „Soția mea e o *poetă*" (C. Negruzzi, *Scrieri*, București, Socec, vol. I, 1872, p. 176).

[56] Paris Mumuleanu, *Caracteruri*, București, 1825, p. 170. Cea dintîi glosare a cuvîntului o găsim la I. Budai-Deleanu : „*poeticul* (cîntărețul)" (*op. cit.*, p. 74).

[57] *Întîmplările lui Telemah, fiul lui Ulise*, de Fenelon, acum întîi traduse din franțuzește de G. Pleșoianu, București, 1831, vol. I, p. 46.

[58] I. Negulici, *Vocabular român*, București, 1848.

[59] „Curier de ambe sexele", periodul V, 1844, p. 352.

[60] *Ibidem*, ediția a 2-a, p. 350.

[61] „Viața românească", 1906, nr. 3.

[62] „Viața românească", 1912, nr. 1.

PROBLEME DE ESTETICĂ A LIMBII LA ALEXANDRU MACEDONSKI

DE

ADRIAN MARINO

Spiritul în care Alexandru Macedonski definește limba literară, apăsînd asupra „flexibilității" și „vocabularului său special de cuvinte", capabil să exprime „un număr mai mare de sensațiuni și nuanțe"[1] decît limba comună, nu lasă nici o îndoială asupra adevăratului sens al gîndirii sale în materie de limbă și stil poetic, în care vede — în ultimă analiză — un act de creație estetică. În mod evident, Macedonski nu este numai primul poet, dar și cel dintîi „estetician" român, care începe să pună cu regularitate, programatic, probleme de estetică a limbii, rezolvate nu prin cîteva generalități, ci prin analize destul de amănunțite și teoretizări insistente, sprijinite pe considerații de principiu.

Desigur că ideile lui Macedonski nu vor fi expuse în stil tehnic, baza lor nefiind riguros științifică, așa cum va fi la contemporanii săi lingviști, Vossler și alții. Poetul formula, în fond, doar o „artă poetică". Dar este foarte semnificativ că, în definiția poeziei, Macedonski acordă o mare însemnătate valorilor acustice și expresive ale cuvintelor, considerate izolat sau grupate în versuri, și, prin extensiune, aspectului muzical al limbajului poetic, în care tinde să surprindă și să definească adevărate structuri specifice. Că în aceste preocupări „formalismul" propriu-zis este cu totul absent am demonstrat-o cu alt prilej — nădăjduim — cu suficiente citate[2]. Pentru Macedonski, perfecta fuziune între „fond" și „formă", ca momente simultane ale procesului de creație, are un caracter de dogmă, de unde și concluzia :

„Ideea, cît de strălucită,
Cînd nu e bine îmbrăcată
De frasa-n care e coprinsă,
E o miloagă desmățată".

---

[1] Cf. Adrian Marino, *Alexandru Macedonski și limba literară*, în „Limba română", XIV, 1965, 3, p. 381—397.

[2] Idem, *Macedonski, antiformalist*, în „Tribuna", IX, 13 și 14, din 1 și 8 aprilie 1965.

Dacă „ideea" nu atinge gradul deplinei sale cristalizări decît într-o formă riguros adecvată, rezultă că aspectul expresiei verbale este chemat să joace un rol la fel de important ca și momentul curat „ideologic", printr-o perfectă interdependență de ordin dialectic. Pe acest fundal își ridică Macedonski întreaga sa teorie a esteticii limbii, cu observația că prin „idee" poetul înțelege, de cele mai multe ori, un „conținut" individual, afectiv, emoțional, ceea ce-l apropie, substanțial vorbind, de concluziile unei anume „stilistici", mai mult de tipul L. Spitzer (accent pe „psihologia individual-omenească"), decît de tipul Ch. Bally (accent pe stările sufletești „comune oamenilor de totdeauna și de pretutindeni")[3]. Prin urmare, cînd poetul începe să se ocupe și să proclame valorile sonore și expresive ale cuvîntului, el o face totdeauna cu subînțelesul că are de exprimat și un anume „fond", un anume „conținut", chiar dacă acest „conținut" este uneori numai o simplă stare emoțională, volatilă, o simplă senzație „inefabilă", de ordin afectiv ori sonor-muzical.

Dar au existat și alte rațiuni pentru care Macedonski se arată atît de viu interesat de aspectul estetic al limbii. Întreaga poetică romantică, parnasiană, apoi simbolistă, la izvoarele căreia Macedonski își precizează pe etape gîndirea literară, cultivă într-un grad înalt ideea sonorității și expresivității limbii și a limbajului poetic, cu o evoluție tot mai bine marcată, de la muzicalitatea exterioară spre cea interioară, trecînd printr-o fază „instrumentalistă", care va lăsa și ea, cum vom vedea, urme destul de pronunțate în concepția lui Macedonski. Victor Hugo scotea mari efecte din enumerațiile fastuoase de nume proprii, din varietățile ritmice și strofice, declarînd despre sine :

„Mon âme aux mille voix que le Dieu que j'adore
Mit au centre de tout comme un écho sonore..."

Parnasienii, în frunte cu Leconte de Lisle, cultivau muzica bine scandată a sonetului, sonoritatea și plasticitatea vocabularului, a numelor exotice, „combinația complexă, savantă, armonică a liniilor, culorilor și sunetelor"[4]. Cît îi privește pe simboliștii de toate nuanțele, ei sînt preocupați în gradul cel mai înalt de muzicalitate, de invenția verbală, de estetizarea limbii printr-un nou vocabular poetic, o sintaxă mai complexă, o versificație din ce în ce mai liberă, marile autorități fiind Verlaine, Mallarmé, J. Moréas, G. Kahn. Macedonski își nuanțează multe din ideile sale artistice, inclusiv cele despre valoarea estetică a limbii, prin împrumuturi importante, tocmai din această sferă.

În sfîrșit, dincolo de toate influențele literare posibile, în cazul lui Macedonski se poate vorbi și de anume predispoziții temperamentale. Încă din adolescență poetul concepe arta versurilor și ca o declamație, ba chiar — uneori — numai ca o pură declamație. În cenaclu, această tendință va lua proporțiile unui adevărat stil, chiar ritual, și atunci devine cu totul firească ambiția sa de a spori, prin toate mijloacele, sonoritatea versului, conceput în bună parte ca o demonstrație acustică. De unde preocupări spe-

[3] Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 328.
[4] Cf. Edmond Estève, *Leconte de Lisle. L'Homme et l'œuvre*, Paris, Boivin, p. 178.

ciale de vocabular şi stil poetic, o atenţie sporită pentru valoarea sonoră şi expresivă a literelor, silabelor şi cuvintelor, pentru locul lor în frază, pentru accent şi ritm, în sfîrşit, pentru totalitatea procedeelor care definesc aspectul estetic al limbii în genere, şi al limbajului poetic în special. Chiar dacă educaţia muzicală a lui Macedonski n-a fost mare, este neîndoielnic că poetul avea ceea ce se cheamă „ureche", foarte atentă la cadenţe şi sonorităţi, în care caută să transpună un anume conţinut interior, exprimabil exclusiv prin intermediul, bine studiat, al cuvîntului. Modul cum poetul concepe estetica limbii, întrevăzută în forme din ce în ce mai complexe, nu lasă nici o îndoială asupra acestor tendinţe care-i sînt fundamentale.

★

Marea preocupare a lui Macedonski în materie de limbă şi tehnică poetică, la tinereţe, în perioada debutului, apoi în primii ani ai „Literatorului", a fost, netăgăduit, aceea a „armoniei imitative", sau, cu un cuvînt tehnic, a „onomatopeii". Este vorba de preocuparea de a reproduce sau imita, printr-un grup de sunete echivalente şi într-un ritm studiat, zgomote şi ritmuri existente în natură, cu scopul declarat, sau implicit, de a spori sonoritatea şi expresivitatea versurilor. Procedeul are o foarte lungă tradiţie literară şi încă din antichitate nu mai constituia nici o noutate[5]. Mai aproape de noi, în Renaştere, poetica lui Girolamo Vida, iar, în secolul al XVIII-lea, aceea a abatelui Batteaux, o consemnează ca un fapt de observaţie curentă[6]. Dintre contemporanii poetului, într-un eseu despre *Filosofia stilului*, H. Spencer studiază şi el fenomenul, stabilind şi o listă de cuvinte „imitative"[7]. De ce amintim toate acestea? Fiindcă a existat opinia, care pe alocuri încă mai stăruie, că aceste preocupări ale lui Macedonski sînt o dovadă absolută de extravaganţă şi de „formalism". În realitate, în cultivarea onomatopeelor, poetul pleacă de la un fenomen de limbă absolut obiectiv şi general şi nu există nici un argument care să împiedice folosirea lor, în anume condiţii, în poezie, aşa cum, de altfel, poeţii au şi procedat în toate epocile (dintre români, D. Bolintineanu).

Dar nu numai poeţii au studiat onomatopeile, ci şi lingviştii, nu mai departe Hugo Schuchardt[8], şi poate, mai apropiat de spiritul lui Macedonski, Maurice Grammont[9], care nu trage o linie rigidă de demarcaţie între cuvintele pur onomatopeice şi cele expresive, acelaşi cuvînt putînd avea o funcţie sau alta, după intenţia dominantă în momentul vorbirii, ambiguitate pe care şi poetul nostru o exploatează din plin. Aceste principii sînt, pînă astăzi, unanim acceptate, intuiţiile lui Macedonski găsindu-şi mereu confirmare ştiinţifică : „Onomatopeea poate ţîşni din limba poporului sau din gura poetului în orice epocă", „un cuvînt care n-a fost niciodată expresiv

---

[5] Demetrios, *Tratatul despre stil*, II, 94 (trad. C. Balmuş, Iaşi, 1943, p. 87).

[6] *Les quatre poétiques d'Aristote, d'Horace, de Vida, de Despreaux*, avec les traductions et les remarques par M. l'abbé Batteaux, À Paris, MDCCLXXI, vol. II, p. 183.

[7] H. Spencer. *Essais de morale, de science et d'esthétique*, A. Burdeau, Paris, 1877, vol. I, p. 334.

[8] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 60.

[9] Maurice Grammont, *Onomatopées et mots expresifs*, în „Revue des langues romanes", T. XVIII, janvier-février 1900, p. 97—158.

devine expresiv de îndată ce devine onomatopeic"[10] etc. De fapt, orice veche retorică reținea astfel de fapte și procedee literare și, poate chiar după lectura unei asemenea lucrări sau a unui poet specializat în onomatopee (ne gîndim mereu la D. Bolintineanu), Macedonski, aflat într-o perioadă de inițiative și experiențe literare, începe și el să practice cu fervoare „armoniile imitative".

Acest fapt rezultă mai ales din parcurgerea manuscriselor din adolescență și tinerețe, unde dăm peste versuri ca acestea :

„S-aud murmurul dulce al apei cristaline",

adnotat : „Armonie imitativă rîul"[11], sau de poezii de tipul *Sunetele Bătăliei*, datată 1872 (reprodusă și în *Prima verba*), unde ms. înregistrează : „Armonie imitativă, cînd e bine citită face mare efect"[12] :

„Gloanțele
Șfîrîie
Vîjîie
Bombele!
Tunul detună
Precum în furtună
Tună!"

O *Șarjă* (inedită), relevă aceleași preocupări[13]. La „Literatorul", procedeul începe să facă școală, sub emulația versurilor magistrului, dintre care unele, *Înmormîntarea și toate sunetele clopotului* :

„Un an, — dînd d-ani, leag-an d-an, — d-ani vani
. . . . . .
Undà, — Undà, — Undà, — Undà!"

sau *Lupta și toate sunetele ei* :

„Pe loc fac foc flintele",

sînt prezentate cu subtitlul „armonie imitativă". La fel și în cazul refrenului traducerii din Heine, *Contesa palatină* : „Ce trist înnoată-n noapte morții", cu trimitere în notă : „Versuri de armonie imitativă"[14]. Într-o notiță explicativă, programul este dezvăluit ca o mare ambiție poetică, demnă de toată admirația, de raportat mai ales la stadiul de atunci al limbii noastre literare, supusă de Macedonski unui adevărat efort gimnastic, de apreciat în primul rînd ca atare, indiferent de rezultate :

„Sunt mulți care, nedîndu-și seama ce este *armonia imitativă*, nu vor putea să prețuiască truda ce am avut pentru a scrie versurile coprinse într-

[10] Henri Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1961, p. 178, 281.
[11] Biblioteca Academiei, ms. 3217, f. 44.
[12] Idem, ms. 3217, f. 70^{v}.
[13] Idem, ms. 3407, f. 27.
[14] Alexandru Macedonski, *Opere*, I, *Poezii*, ed. Tudor Vianu, București, Editura Fundațiilor, 1939, p. 451.

însa ; — încerc în adevăr să imitez, prin intreciocniri de consoane intenţionate, sunetele clopotului"[15].

Atacat de adversari[16], Mecedonski invocă în sprijinul său şi precedentul lui Schiller, din celebrul *Lied von der Glocke*[17], deşi este sigur că, în cazul traducerii poeziei *Pfalzgräfin Jutta*, intenţiile lui Heine sînt depăşite, semn că Macedonski făcea experienţe pe cont propiu. Aci, refrenul original (*"So traurig schwimmen die Toten!"*) nu este onomatopeic. Cît priveşte cercul discipolilor, aceştia îmbrăţişează procedeul cu entuziasm[18] şi unul dintre ei, Bonifaciu Florescu, sedus de idee, desfăşoară o erudiţie întreagă, citînd versuri onomatopeice din Ennius, Virgiliu, Tasso, Victor Hugo, Grigore Alexandrescu etc., concluzia fiind : „armonia imitativă este cea mai mare probă că poetul poate face din vers ce vrea"[19]. Se mai dă şi un citat din Pope[20], cu aceleaşi intenţii doctrinare (deşi pasajul citat nu confirmă întru totul ideea[21]) şi toate indiciile arată că, în cenaclul lui Macedonski, a reproduce „sunetele clopotului" sau „fanfarele trîmbiţei prin ciocnirea intenţionată a sunetelor" trecea drept virtuozitatea supremă. Era, evident, o exagerare, dar este un fapt că astfel de preocupări lărgeau nu numai conceptul de limbaj poetic, ci şi însăşi viziunea criticii, care începe să practice, în felul său, şi acest gen de analiză „stilistică", pe atunci foarte nouă. Dovadă studiul din 1892 al lui N. Petraşcu despre poezia lui Eminescu, unde se citează nu numai studiile de acustică ale lui Helmholz, dar şi noile căutări ale poeziei franceze contemporane, simboliste[22].

Deocamdată, chiar şi la acest stadiu pur acustic, adîncit din fericire prin noi nuanţe, ideile lui Macedonski despre aspectul estetic al limbii reprezintă, oricum, un act de pionierat, pe care istoria ideilor noastre literare şi despre limbă nu poate să nu-l reţină. El este, în esenţă, pozitiv, întrucît concepţia poetului despre „armonia imitativă", urmată de exerciţii corespunzătoare, reprezintă prima încercare românească de interpretare şi teoretizare estetică a unui fenomen lingvistic obiectiv, graţie căruia stilul poetic cîştigă, cu toate erorile şi exagerările posibile, în flexibilitate şi sonoritate. Dar, se înţelege, mai departe decît erau în măsură să ofere aceste idei şi preocupări, în fond de pură tehnică şi virtuozitate, Macedonski nu putea înainta, cîtă vreme punctul de plecare continua să rămînă acelaşi, adică, cel mai adesea, pur sonor.

★

[15] Alexandru Macedonski, *Poesii*, Bucureşti, 1882, p. 393.

[16] Petru Th. Missir, *Poesii de Al. A. Macedonski*, în „Convorbiri literare", XVI, 12, 1 martie 1883, p. 477—484.

[17] Al. A. Macedonski, *Polemica*, în „Literatorul", IV, 2, februarie 1883, p. 104.

[18] Al. G. Djuvara, *Poesii de Al. A. Macedonski*, în „România liberă", VII, 1756, 5 mai 1883.

[19] B. [onifaciu] F. [lorescu], *Despre armonia imitativă*, în „Literatorul", I, 13, 13 aprilie 1880, p. 197—199.

[20] Pope, *Essay on criticism*, ed. Alfred S. West, Cambridge, University Press, 1917, p. 71—72 (II, v. 337—373).

[21] *Armonia imitativă*, în „Literatorul", I, 18, 1 iunie 1880, p. 273—274 (Pope, *Încercare asupra criticei, cîntul al doilea*).

[22] N. Petraşcu, *Mihail Eminescu*, Bucureşti, 1892, p. 34—38.

Într-o fază ulterioară, mult evoluată, concepția poetului despre estetica limbii înregistrează dezvoltări interesante, de o incontestabilă originalitate pentru epocă. „Armonia imitativă" dăduse tot ce putea să dea, iar spiritul lui Macedonski, preocupat de perfecționarea instrumentului lingvistic, predispus organic la exerciții și experiențe, trebuia să se arate receptiv, în continuare, și la alte sugestii, pentru el noi și fecunde. Ele încep să-i vină din direcția literaturii franceze „moderne", în speță simboliste, cu diferite programe și orientări, dintre care „instrumentalismul" lui René Ghil era, desigur, cel mai apropiat de vederile anterioare ale poetului în materie de „imitații verbale". De aceea, Macedonski îl și adoptă, un timp, cu entuziasm, asimilîndu-l și interpretîndu-l în felul său, printr-o anume simplificare și moderare, căci, așa cum își formulase teoria René Ghil, în al său *Traité du verbe* (1886, 1888), ea era cu desăvîrșire inacceptabilă. Care este esența „instrumentalismului"? Plecînd de la fenomenul obiectiv, deși rar, al „audiției colorate", al percepției duble, vizualo-auditive, ilustrat și de celebrul *Sonnet des voyelles* al lui Rimbaud :

„A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu...",

René Ghil extinde teoria de la vocale (cărora le dă alte valori vizuale)[23] la consoane, asociind totul sunetelor instrumentelor de orchestră. *O*, de exemplu, de nuanță presupus roșie, ar răspunde „seriei grave a saxofoanelor", *r*, asociat vocalei *u*, ar corespunde „seriei de trompete, clarinete, fluierelor și micilor flaute, ideilor de tandrețe, de rîs, instinctului iubirii" etc. Anume grupe de vocale și consoane și-ar găsi, prin urmare, un echivalent în grupul unor anumite instrumente, acest gen de „muzică instrumentală" fiind privit drept cea mai expresivă metodă de traducere, în poezie, a emoțiilor lirice. Însuși Victor Hugo, bine cunoscut lui Macedonski, nu fusese străin de această idee, dovadă că și pentru el, în *Toute la Lyre*, IV, L'Art (XXI) : „Les instruments sont pleins de la voix du mystère".

În esență, concepția lui René Ghil despre dubla valoare „fonetică și ideologică" a limbii nu este greșită, după cum nu este eronată, în fond, nici aceea a „cuvintelor care au, în afară de sensul lor precis, valoarea emotivă, în sine, a sunetului..." [24]. Numai că, în aplicații, totul se bizuie pe o convenție pur arbitrară. Așa cum s-a și observat[25], este suficient ca un cititor să perceapă vocala *o* nu roșie, ci galbenă, pentru ca întreaga orchestră colorată a lui René Ghil să „sune" altfel, și zgomotul interior al alămurilor să dispară, cu întreaga lor semnificație emoțională.

A cunoscut Macedonski în mod direct aceste teorii, răspîndite la început în reviste de mică circulație („La Basoche", „La Pleïade", „La Vogue") și în volume cu tiraj redus, puțin răspîndite chiar în Franța? Rămîne un semn de întrebare. Mai probabilă ni se pare cunoașterea într-un fel oarecare a unui manifest semnat în revista „Écrits pour l'art", nr. 1, 7 janvier

[23] R. Etiemble, *Le sonnet des voyelles*, în „Revue de littérature comparée", XIX, 2, avril-juin 1939, p. 254.

[24] Cf. Philippe Van Tieghem, *Petite histoire des grandes doctrines littéraires en France*, Paris, Presses Universitaires de France, 1960, p. 260.

[25] Remy de Gourmont, *Le IIe livre des masques*, 9 éd., Paris, Mercure de France, 1920, p. 183.

1887, în numele „grupului simbolist și instrumentalist", de René Ghil și Viélé-Griffin[26], întrucît, la Macedonski, de la 1890 înainte, cele două noțiuni încep să apară strîns asociate, atît în producția literară, cît și în textele teoretice, semn că la acea dată cele două programe se contopiseră în conștiința sa. Din acest an, poetul compune și publică poezii cu subtitlul invariabil „simbolisto-instrumentaliste" (*Pe sînurile*, *În arcane de pădure* etc.), pentru ca, în 1892, noua sa orientare să se dezvăluie foarte limpede :

„*Instrumentalismul* nu este iar decît tot un *simbolism*, cu deosebire că *sunetele* joacă în *instrumentalism* rolul imaginilor. Este evident pentru oamenii ce nu sunt lipsiți de cultură muzicală că sunetele închise, precum : *î*, *u*, *ă*, cît și sunetele grave, ca : *a* și chiar *o*, sunt menite să deștepte sensațiuni, dintre care, cele întîi vor fi notate triste și întunecate, iar cele de-al doilea sonore, dar solemne"[27].

Dar în această interpretare, „instrumentalismul", cum se vede, este purificat de orice „corespondență" de ordin vizual, fiind redus la dimensiunile unei concepții, am spune „tradiționale", care a recunoscut, cu mult înainte de René Ghil și simbolism, valoarea expresivă a cuvîntului și a sunetului, nu mai departe vechiul *Tratat despre stil*, citat[28]. De altfel, este de observat că Macedonski era cu atît mai pregătit să accepte și să formuleze astfel de principii, cu cît el afirmase, încă din 1882, prin urmare într-o epocă în care „instrumentalismul" nici nu se născuse, în prefața volumului său de *Poesii*, că „fiecare literă din alfabet reprezintă un ton muzical"[29]. Totul pleca, s-ar zice, mai ales dintr-o intuiție proprie, căci asupra unor „izvoare" precise nu se pot face decît presupuneri. Macedonski începe, așadar, să vorbească despre „muzica poeziei" încă din perioada în care era preocupat într-un grad înalt de „armonii imitative", idee pe care o adîncește prin meditații și dezvoltări proprii. Deși riscate, predispunînd în mod evident la exagerare, rămîne îndoielnic dacă ele sînt totuși „mari copilării în care Macedonski se lăsa iluzionat de sonoritatea sepulcrală a glasului său"[30]. Sînt, mai curînd, dovezi ale unor preocupări de subtilizare a limbii române, în sens estetic, eforturi cu caracter de continuitate și nuanțare, program evident mai ales după întîlnirea poetului cu „instrumentalismul", pe care-l asimilează, cum am văzut, în chip foarte moderat. Dar, de la această dată înainte, convingerile lui Macedonski în valoarea expresivă și muzicală a sunetelor limbii se consolidează definitiv, prin formulări precise și repetate. Astfel, el admite, din nou, în 1895, programul simbolist, cu rezerve asupra „corespondențelor" vizuale, de tipul Rimbaud :

„Sunt, este adevărat, simboliști care cu privire la sunete duc lucrurile prea departe acordînd literelor nu numai o valoare *muzicală*, ci o valoare de *culoare*. Litera *a* zic aceștia dă senzația *negrului* și așa mai departe.

---

[26] Textul reprodus de Jacques Lethève, *Impressionistes et symbolistes devant la presse*, Paris, Armand Colin, 1959, p. 203—204.

[27] Alexandru Macedonski, *op. cit.*, IV, p. 100.

[28] Demetrios, *op. cit.*, p. 64—65, 75 (II, 50—51, 70).

[29] Al. A. Macedonski, *op. cit.*, p. XXI.

[30] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Editura Fundațiilor, 1940, p. 465.

Ei sunt microbii genului..."

Însă, o dată stabilită această fermă distincție (care dovedește încă o dată că poetul respingea formulele „decadente"), Macedonski revine asupra valorii expresive a sunetelor, idee fundamentală, de ordinul fenomenelor fonetice obiective:

„Nu este însă mai puțin drept că sunetele închise, ca *î*, *u*, *ă*, și sunetele grave, ca *a* și *o*, vor deștepta, cele întîi sensațiuni triste și întunecate, iar cele din urmă sensațiuni sonore, dar solemne"[31].

Foneticienii înșiși, ca Maurice Grammont, vor recunoaște la fel existența vocalelor „grave", împărțite în două categorii: „sonore" (*éclatantes*"): *a*, *o* deschis și „întunecate" („*sombres*"): *u* și *o* închis [32], observațiile lui Macedonski fiind departe de ceea ce s-ar putea numi curiozitate și extravaganță. Cît privește tendința sa de a vedea în litere note muzicale, precum într-o poezie de tinerețe a lui Tudor Arghezi, „în care fiece literă se schimbă în notă muzicală" [33], aceasta dovedește doar atît că poetul asimilase, pe un fond propriu, estetica simbolismului (vezi Verlaine: „*De la musique avant toute chose*"), în virtutea căruia el tinde să cultive în sens muzical, prin intermediul poeziei, propria sa limbă, cea română. Faptul că el o visa „muzicală", îmbogățită cu valori artistice și de acest gen, constituie un merit remarcabil. Macedonski, care avea, netăgăduit, simțul muzicalității limbii, cultivînd asonanțele savante, precum în *Pe balta clară*:

„*Pe balta clară barca molatică plutea...*",

va elogia mereu „asonanțele, transformarea literilor în valori muzicale"[34], combătînd, semn de consecvență lingvistică și estetică desăvîrșită, pe „oamenii fără simț artistic și fără auz muzical care au voit să facă artă din silabe și cuvinte fără să țină seama de valoarea lor eufonică" [35], eroare gravă din punctul său de vedere.

Este, așadar, tot mai evident că, de la un moment dat, pentru Macedonski estetica poeziei devine inseparabilă de estetica limbii, în virtutea principiului fundamental al unității dintre „fond", și „formă", interpretat în același mod care, la B. Croce și K. Vossler, va duce la adevărate sisteme lingvistice. Numai că, în cazul poetului nostru, e vorba, în primul rînd, de intuiție, de generalizare pe marginea propriei sale creații și a materialului lingvistic folosit. Iată de ce, scria perfect îndreptățit Macedonski:

„A se susține că îngrijirea formei este secundară este o erezie. Se strigă, uneori: nu formă ci fond. *Dar poate să fie vreun fond manifestat acolo unde nu e formă? Fără forma trebuitoare nu se poate zice nimic, nu se poate exprima nimic* (subl. ns. — *A. M.*) [36].

---

[31] Al. A. Macedonski, *Simbolismul*, în „Țara", III, 625, 2 iulie 1895.

[32] Maurice Grammont, *Traité de phonétique*, Paris, Delagrave, 1933, p. 384.

[33] Alexandru Macedonski, *Poesie și poeți contemporani*, în „Liga ortodoxă, Supliment literar", I, 4, 10 noembrie 1896.

[34] Idem, prefață la Constant Cantilli, *Bertha*, București [1900], p. 39.

[35] Idem, *Direcțiune în poetică*, în „România literară", VII, 4—5, aprilie-mai 1888, p. 96.

[36] Luciliu (Al. Macedonski), *Fondul și forma*, în „Literatorul", 3, 1890, p. 33.

Este de ajuns să comparăm acest principiu cu teza fundamentală a lui B. Croce, formulată — să se reţină data — în 1900, deci zece ani după articolul lui Macedonski, pentru a ne da seama că poetul întrevăzuse în felul său (dar fără a cădea în nici una din exagerările şcolii idealiste), unitatea dialectică dintre expresia verbală şi fondul emoţional în poezie, premisă a unei anume identităţi între estetica artei literare şi estetica limbii, a „stilisticii" în sens larg :

„*Lo spirito non intuisce se non facendo, formando, esprimendo* (*s.n.*). Chi separa intuizione da espressione, non riesce mai più a congiungere" [37].

Întrucît, într-o formulare sau alta, Macedonski făcea astfel de teorii încă din 1880, din primul an al „Literatorului" [38], deci într-o perioadă cînd părea total absorbit de simplele „armonii imitative", rezultă limpede că poetul întrevăzuse principiul unităţii concrete dintre „idee" şi „cuvînt" şi, prin generalizare, dintre limbă şi artă literară, chiar de la cele dintîi experienţe poetice şi meditaţii despre „arta versurilor", formulate într-un ciclu de articole publicate între 1878—1882. Aci elementele estetice sînt, ca peste tot la Macedonski, aspectul acustic, combinaţia de litere şi sunete (eliziune, „ciocnirea" vocalelor şi consoanelor, hiatul), monosilabele şi rimele, accentul şi ritmul, cu un cuvînt, „armonia" şi „muzica", înţeleasă ca o sinteză a tuturor acestor aspecte. De aceea, pentru poet, nu este de loc indiferent a avea sau nu „cunoştinţa deplină a valuării cuvintelor şi a locurilor unde trebuiesc puse" [39], a combina monosilabismul cu armonia imitativă, după următoarele principii :

„Armonia imitativă din celebrul vers francez, atît de cunoscut, se datoreşte, de asemenea, nu numai repetiţiunii continue a consoanei *s*, ci şi, în mare parte, predominanţei ce monosilabele posedă într-însul :

Pour qui sont ces serpents qui siflent sur sa tête.

În adevăr, în el găsim opt cuvinte monosilabice şi numai două disilabice.

În această privinţă, dar numai în cazuri cînd se voieşte a se arăta repeziciunea unei acţiuni sau cînd se voieşte a se obţine un efect de armonie imitativă, cuvintele de o silabă pot să predomineze. În toate celelalte cazuri, a le lăsa să se grămădească este a îngreuia pronunţia versurilor fără necesitate şi a le lipsi de acel euforism care le este atît de necesar şi care numai de la cuvintele disilabice se poate obţine" [40].

A considera astfel de preocupări drept exerciţii pur formaliste, de ordinul sonorităţii goale, ar însemna să le rupem din ansamblul concepţiilor macedonskiene despre estetica limbii, în care dominantă este unitatea organică dintre cuvînt, considerat în permanenţă sub dublul său aspect (noţional şi fonetic), şi idee poetică.

---

[37] Benedetto Croce, *Estetica, comme scienza dell'espressione e linguistica generale*, settima edizione rivedute, Bari, Laterza, 1941, p. 11.

[38] Adrian Marino, *op. cit.*, în „Tribuna", IX, 13 şi 14, din 1 şi 8 aprilie 1965.

[39] Al. A. Macedonski, *Prefaţă la volumul de poesii al Dlui Th. M. Stoenescu*, în „Literatorul", IV, 7, iulie 1883, p. 423.

[40] *Ibidem*, IV, p. 38—39.

Via preocupare a poetului pentru ritm are același punct de plecare. Macedonski îl vede realizat fie după modelul prozodiei antice, în funcție de numărul silabelor [41], fie prin studierea așezării accentelor tonice. Acest tip de ritm este cultivat și subliniat mai ales în poeziile prezentate sub eticheta „simbolist-instrumentaliste", semn că Macedonski interpreta „instrumentalismul", încă o dată, într-un mod cu totul curent, preocuparea de accent tonic, temporal sau de durată fiind o achiziție a prozodiei tradiționale [42]. Astfel, privitor la *Arcane de pădure*, se precizează că versul :

„Dar privighetoarea cîntă, dar privighetoarea cîntă",

este „o schimbare ritmică, înadins alcătuită" [43], iar în *Corabia* : „Ritmul și silabismul sunt înadins întocmite așa cum se presintă pentru a reda legănarea mării" [44], preocupări teoretizate și de discipoli [45]. În sfîrșit, rima are și ea un rol funcțional de ordin imitativ : un vers din *Levante și Calavryta* de Duiliu Zamfirescu „formează ca un ecou la cel dintîi : Ecou de armonie imitativă" [46]. Dacă raportăm toate aceste observații de ordin intuitiv și de atelier poetic la concluziile la care ajunge ulterior un lingvist ca Maurice Grammont, în *Le vers français. Ses moyens d'expression. Son harmonie* (Paris, 1904), unde se demonstrează că mijloacele expresive ale versului francez sînt, la fel, *ritmul* și *sunetele* (vocalele, consoanele, hiatul, rima), constatăm din nou că Macedonski nu înainta de loc pe căi grește, ci, dimpotrivă, confirmate ulterior prin analiză științifică.

Dar, încă o dată spus, spre deosebire de Grammont, care face „o estetică pur auditivă" [47], Macedonski nu rupe niciodată aspectul acustic, forma verbală, de fond (idee, lirism interior, trăire, viață), repudiind formalismul. Chiar și atunci cînd, privind la suprafață, el pare dominat de astfel de tendințe, în gîndirea sa estetică se observă o permanentă evoluție și nuanțare, de la sonoritatea exterioară a limbii, la muzicalitatea interioară. Este drept că termenul, ca atare, de „expresivitate", nu apare la Macedonski. Însă noțiunea poate fi presupusă ca preexistînd în conștiința poetului, deoarece unul din principiile de bază ale esteticii sale este tocmai afectivitatea puternică, lirismul. Pe scurt, „poezia, entuziasm sînt" (*sic*) [48]. De unde o permanentă colorare afectivă a stilului poetic, căreia îi vor fi organic subordonate toate experiențele și căutările de ordin sonor, verbal. Această funcție a limbajului poetic, în care acustica goală se transformă progresiv în lirism și expresivitate, de rezonanță interioară, cu ajutorul unei tehnici speciale a cuvîntului, va putea fi și mai bine înțeleasă examinînd concepția pe care Macedonski și-o făcea despre valoarea muzicală a expresiei verbale.

★

[41] Al. Macedonski, *Poesii*, București, 1882, p. 395.
[42] Henri Morier, *op. cit.*, p. 1.
[43] Alexandru Macedonski, *op. cit.*, I, p. 426.
[44] Idem, *op. cit.*, I, p. 439.
[45] B. Florescu, *Despre amestecul ritmurilor*, în „Duminica", I, 16, 13 ianuarie 1891
[46] Alexandru Macedonski, *op. cit.*, IV, p. 70.
[47] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 364.
[48] Alex. Macedonski, prefață la G. Russe Admirescu, *Vise roze*, București, 1897, p. XXIII.

Deşi problema este destul de complicată, presupunînd o discuţie estetică mai largă ce nu-şi are locul aici, nu încape îndoială că Macedonski profesa, în legătură cu aspectul „muzical" al artei cuvîntului, idei nu numai foarte acceptabile, dar şi de mult timp admise, într-o anume sferă poetică, deoarece la baza întregii teorii stă un fapt de experienţă curentă, acela al „muzicalităţii" sunetelor, cuvintelor şi versurilor, a limbii în genere, fenomen observat încă din antichitate (Gorgias, Dionys din Halicarnas, Filodem din Gadara, Demetrios etc.)[49]. Renaşterea teoretizează în continuare aceeaşi fuziune a limbajului poetic şi al muzicii, un text foarte caracteristic fiind oferit de Ronsard, în *Abregé d'art poétique françois* (1566) :

„Tu feras tes vers masculins et foemenins tant qu'il te sera possible pour estre plus propre à la Musique et accord des instruments, en faveur desquels il semble que la Poësie soit née" [50].

În secolul al XVIII-lea, apoi în romantism (dăm acum doar foarte scurte indicaţii), curent „muzical" sub multiple aspecte, principiul reapare cu tărie şi dificultatea stă doar în aceea de a selecţiona citatele. Foarte în spiritul lui Macedonski (dar şi reciproca este la fel de adevărată) se dovedeşte concepţia lui Alfred de Vigny, după care :

„Tout homme qui dit bien ses vers les *chante* en quelque sorte".

Ca şi Macedonski, Vigny este de părere că pentru a fi gustate cu adevărat şi înţelese, versurile trebuie citite, declamate, numai poeţilor fiindu-le „permis de les lire à haute voix"[51]. Există, aşadar, o întreagă tradiţie acustică a poeziei, şi cînd Macedonski cerea poeţilor „ureche muzicală", învinuind pe cutare debutant că „nu şi-a format încă o ureche muzicală" [52], lăudînd pe un altul la care „musica este atît de puternic studiată" [53], el nu formula, în esenţă, nici o teorie originală, deşi iniţiativa sa era, netăgăduit, nouă în cuprinsul literaturii române. Nimeni, înaintea sa, nu mai afirmase, la noi, aşa cum face poetul în 1880, că :

„Pentru a scrie versuri trebuie ca cineva să fie deplin stăpîn peste limbă şi să cunoască în mod amănunţit toată armonia sau toată nearmonia ce rezultă din întocmirea literilor în cuvinte şi din ciocnirea acelor litere şi cuvinte între ele. *Scara alfabetică, considerată din acest punct de vedere, constituie o adevărată artă muzicală şi arta versurilor nu este nici mai mult nici mai puţin decît arta muzicei*" (subl. ns. — *A.M.*) [54].

Desigur că poetul se întîlnea, în acest punct, cu simbolismul, care-i consolidează şi-i amplifică ideile cu privire la aspectele estetice ale limbajului poetic, pe care le enumeră, în parte, încă o dată :

---

[49] Unele indicaţii sumare, la D. M. Pippidi, *Formarea ideilor literare în antichitate*, Bucureşti, Casa şcoalelor, 1944, p. 25—26, 148, 152 etc.

[50] Ronsard, *Œuvres choisies*, ed. Léo Larguier, Paris, Flammarion, p. 16.

[51] Alfred de Vigny, *Journal d'un poète*, notes et commentaires par Léon Léché, Paris, La Renaissance du Livre, p. 51, 153.

[52] Luciliu (Al. Macedonski), *Notiţe literare*, în „Literatorul", II, 3, 15 martie 1881, p. 685.

[53] Al. Macedonski, *op. cit.*, în „Liga ortodoxă, Supliment literar", I, 4, 10 noembrie 1896.

[54] Idem, *op. cit.*, IV, p. 77.

„Sunetele joacă, de asemenea, în simbolism același rol ca al imaginilor. Alfabetul, de cei care au simțul armoniei, nu poate fi desconsiderat. După cum în muzică din asocierea mai multor note rezultă un total ce ne cufundă într-un extas de senzațiuni, tot așa se comportă și literele, accentele tonice și rimele în versificație" [55].

Dar este netăgăduit că Macedonski evoluase plecînd în primul rînd de la predispoziții și intuiții proprii, căci, așa cum am văzut, pasiunea pentru „armonia imitativă" este anterioară frazei simboliste. Prestigiului acestui curent îi aparține însă altceva: o anume interpretare a „instrumentalismului" și, mai ales, o deplasare de la melodic spre simfonic, sub influența, mărturisită de altfel, a „wagnerismului", curent care începuse să fie la modă chiar în perioada celei dintîi călătorii la Paris a poetului. Unul din primele organe ale simbolismului francez este „La Revue Wagnérienne" (6 fevrier 1885), scoasă de Edouard Dujardin, și este un fapt, verificat istoric, că mulți poeți simboliști încep să vadă în muzica lui Richard Wagner expresia simfonică a propriei lor aspirații interioare, inefabile [56]. Chiar dacă nu putea să asimileze total principiile acestei muzici, spiritul său fiind de structură predominant lirică, nu simfonică, noile teorii trebuiau să intereseze îndeaproape pe Macedonski, aflat într-o fază de experiențe și de considerabilă lărgire a conceptului de limbă a poeziei. De aceea, el tinde să asocieze, începînd din 1892, simbolismul, instrumentalismul și wagnerismul, fuziune în care el vede *Poezia viitorului*:

„Ca și wagnerismul, simbolismul unit cu instrumentalismul este ultimul cuvînt al geniului omenesc" [57].

Ideea revine, tot în legătură cu simbolismul, indiciu că spiritul poetului operase, într-adevăr, o sinteză:

„Ca și wagnerismul, simbolismul este o înaltă expresiune a geniului omenesc, și unul completează pe celălalt" [58].

Avem puține dovezi de modul cum Macedonski interpretează și aplică, în analizele sale literare, acest nou principiu, dar unele indicii există. Ideea de sincopă, de elipsă, de tăcere muzicală pare să-i vină de aici, căci într-un loc notează:

„... Pauza ... cîntă ca o poemă, vibrează ca o orchestră wagneriană" [59].

În adevărata sa esență însă, wagnerismul nu lasă urme adînci în conceptul despre limbă al lui Macedonski, care, nu mult după această perioadă, simte chiar nevoia să-l repudieze, invocînd argumente foarte caracteristice:

„Wagnerismul, ce nu este decît un romantism muzical, față cu

---

[55] Al. Macedonski, *op. cit.*, în „Țara", III, 625, 2 iulie 1895. Discipolii, alimentîndu-se și din izvoare directe, vor relua același principiu, văzînd în el, ca Ștefan Petică, o dovadă de *Transformarea liricei* (articol din 1900), *Opere*, ed. N. Davidescu, București, Editura Fundațiilor, 1938, p. 393–394.

[56] Guy Michaud, *Message poétique du symbolisme*, Paris, Nizet, 1961, p. 206–208, 325.

[57] Alexandru Macedonski, *op. cit.*, IV, p. 101.

[58] Idem, *op. cit.*, în „Țara", III, 625, 2 iulie 1895.

[59] Idem, *N. Vermont*, în „Literatorul", XX, 1, 20 februarie 1899, p. 6.

epoca clasică a muzicei, a avut totuşi un efect dezastruos asupra spiritului literar, prin faptul că, nevrozînd auzul prin muzicalizare, s-a străduit imperios într-un domen ce nu era al său, şi,cum neofiţii literari, prin faptul că nu erau muzicanţi, erau dispuşi să exagereze — sub cuvînt că fac în versuri muzică wagneriană, au rupt cu orice reguli estetice, au introdus asimetria în locul simetriei şi în locul rimei depline, asonanţa sau rima falsă" [60].

Ceea ce denunţă aici Macedonski este artificialitatea, formalismul, înlocuirea adevăratei muzicalităţi interioare cu o muzicalitate exterioară, superficială. Şi, ca dovadă că aceasta este adevărata sa poziţie, n-avem decît să aruncăm o privire îndărăt, în toate textele unde, venind vorba de „muzica versului", niciodată aspectul sonor al cuvîntului nu este disociat de vibraţia interioară corespunzătoare, ideile de sunet şi de emoţie autentică fiind nu rupte, ci intim şi permanent asociate. În acest sens, încă din 1880, întîlnim declaraţii foarte limpezi:

„Menţinem dar că e mai bine să nu ne apucăm să facem versuri, dacă nu avem pentru versificaţie *ureche muzicală şi, pentru cuprins, inimă*" (subl. ns. — *A.M.*) [61].

Deci, simţ muzical şi conţinut interior „vibraţii din ce în ce mai sonore, *limpezi sau dureroase* (trădînd un freamăt afectiv (nota ns. — *A.M.*), dar totdeauna muzicale" [62]. Ba, de la un timp, conţinutul „muzical" al limbajului se deplasează din exterior, de la sonoritate şi muzicalitatea propriu-zisă, uneori, într-adevăr, chiar goală, spre interior, spre „muzica sufletului", spre „sinceritate şi pasiune" [63], în baza unui principiu care exclude încă o dată, orice formalism şi muzicalism exclusiv, chiar şi de tipul aceluia profesat de Verlaine în *L'Art*:

„Verlaine zicea: « nuanţa, imagine, muzică », aşa trebuie să fie poetul, iar încolo, tot ce scrie nu este decît... literatură. Se poate înlocui definiţiunea poetului decadent francez, cu alta mai adevărată, şi anume că-n afară de sinceritate şi entuziasm nu esclud nici musica, nici imagina, nici nuanţa; cîte trele le sunt subordonate — cîte trele isvorăsc din cele două" [64].

Ajuns la acest stadiu, care poate fi considerat ca definitiv, cuvîntul şi limba, ca atare, îşi pierd pentru Macedonski aproape orice semnificaţie în sine, păstrînd doar pe aceea de expresie a unui conţinut interior, definit de poet ca o stare muzicală, „inefabilă", „totul fiind armonie pentru mine — culoarea, liniile, parfumul, imaginea în sine":

„După mine, viaţa însăşi — înţeleg viaţa organică (la care participă prin existenţa sa şi fiinţa poetului — *n.n.*) — nu este decît o mare, o delirantă simfonie. Totul vibrează şi *totul cîntă în noi şi prin noi şi în jurul nostru*" (subl. ns. — *A.M.*) [65].

---

[60] Alexandru Macedonski, *Decadentismul*, în „Carmen", II, 2, 25 septembrie 1902.

[61] Idem, *op. cit.*, IV, p. 32.

[62] Idem, *Nouă volume şi douăzeci şi doi de ani*, „Liga ortodoxă, Supliment literar", I, 2, 27 octombrie 1896.

[63] Marţial (Al. Macedonski), *Cronica numărului VI*; *Literatura modernă*, în „Revista modernă", I, 6, noiembrie 1897, p. 2.

[64] Al. Macedonski, prefaţă la Aurel Iorgulescu, *Stoguri galbene*, Bucureşti, 1900, p. 7—8.

[65] *Jules Combarieu şi Alex. Macedonski* (scrisoare din 1906), în „Musica", III, 7—8, iulie-august 1921, p. 138.

În lumina acestei mărturisiri atît de precise, una din judecățile anterioare, conform căreia „la Depărățeanu se vede oricum căutarea unei expresii muzicale, lucru pe care nu-l întîlnim la Macedonski care își închipuia că temelia inefabilului poetic este silaba ca pur son"[66], urmează a fi, în perspectiva ideilor amintite, nuanțată. Macedonski *avea* intuiția „inefabilului poetic", nu numai după consumarea experienței simboliste, cînd afirmă că „totul cîntă în noi", dar și anterior, la faza cînd pare dominat de „armonia imitativă" ca „pur son". Căci iată ce citim, într-un text inedit, *Despre Noaptea de noemvrie*, din 1882 :

„Cît despre ce am urmărit mai cu seamă scriind-o ... [a fost] să mă ridic la urmă pînă la seninătatea incorporalității, făcînd apoi ca poema să expire încet ca o vibrațiune muzicală ce, după ce și-a atins intensitatea, scade și finește prin a nu a mai fi ..."[67].

Desigur că Macedonski nu și-a exprimat totdeauna cu aceeași claritate, și mai ales sistematic, ideile despre valoarea estetică a limbii, în mijlocul cărora trebuie pusă o anumită ordine. Dar este evident că poetul a avut chiar de la început o serie de intuiții valoroase, confirmate în parte și de analiza științifică actuală, începînd cu principiul de bază, căci „ideea că limba este un produs estetic, la fel ca literatura și arta în general, nu poate fi respinsă pe de-a întregul. Căci preocupări estetice există în vorbirea omenească"[68].

De fapt, Macedonski, așa cum am văzut, nici nu concepe limba literară ca un produs pur estetic, căci el îi recunoaște și o serie de condiționări de ordin istoric și social [69]. Dar preocuparea sa de bază, determinată de condiția sa specifică de artist al cuvîntului, a fost, netăgăduit, aceea de a-i surprinde și defini, mai ales, specificul estetic, în care ordine de idei poetul atinge, uneori cu fericite anticipări, cîteva probleme de bază. Deși nesistematic expuse, ele sînt formulate, mai totdeauna, cu un deosebit simț al nuanțelor și, în genere, al limbii artistice, ajungînd la definiții care depășesc cu mult nivelul epocii sale, în cadrul căreia Macedonski apare ca un adevărat precursor român al teoriei estetice a limbii.

---

[66] G. Călinescu, *Al. Depărățeanu și Al. Sihleanu*, în „Revista Fundațiilor", III, 9, 1 septembrie 1936, p. 586.

[67] Alex. Macedonski, *Despre Noaptea de noemvrie*, „note 1882", „copiate dintr-un carnet manuscris", de Ana Macedonski, copie în păstrarea noastră.

[68] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 124.

[69] Adrian Marino, *op. cit.*, în „Limba română", XIV, 3, 1965, p. 389—290.

AFRICATELE *č̆* ŞI *ğ̆* ÎN TEXTELE BĂNĂŢENE SCRISE CU LITERE LATINE ŞI ORTOGRAFIE MAGHIARĂ DIN SECOLELE AL XVI-LEA ŞI AL XVII-LEA

DE

ION GHEŢIE

Într-o recenzie publicată cu ani în urmă, O. Densusianu s-a ocupat de problema africatelor în *Lexicon Marsilianum* [1]. El observa cu acel prilej că africata surdă e redată în dicţionar prin *cs* (= *č*), iar perechea ei sonoră prin *s* (ex. *lese*, *fulser*), literă care, avînd în vedere vechea ortografie maghiară, transcrie una din fricativele *ž* sau *ź*. Motivul pentru care *č* apare nealterat, în timp ce *ğ* e redat prin *s* (= *ž*, *ź*) este, după Densusianu, următorul : autorul, care era german (sas), reproducea în cazul lui *ğ* fonetismul regional, iar în cazul lui *č* fonetismul limbii comune (p. 193 : „autorul lexiconului cunoştea, desigur, şi vorbirea generală românească, nu numai cea dialectală, şi de aceea în unele cazuri s-a conformat celei dintîi, scriind *cser*, *cserk* etc.").

Recent [2], Valeriu Rusu a pus la îndoială explicaţia lui Densusianu : dacă autorul s-a conformat pronunţării generale în privinţa lui *č*, de ce n-a făcut acelaşi lucru în privinţa lui *ğ*? Respingînd argumentarea lui Densusianu, V. Rusu propune o altă explicaţie. El porneşte de la constatarea aceluiaşi Densusianu că *Lexiconul Marsilian* a fost alcătuit „de un german (mai degrabă sas) de prin părţile Crişului şi Mureşului, spre Banat" (p. 415). În consecinţă, „tratamentul diferit al africatelor (*ĉ* şi *ĝ* > *ẑ*, *ź*) în *Lexiconul Marsilian* reprezintă o particularitate a consonantismului crişean din acea perioadă ; autorul acestui dicţionar a folosit, deci, pentru ambele africate (*ĉ* şi *ĝ*) corespondentele dialectale din graiul vorbit în regiunea sa" (p. 416).

Argumentarea nu este însă satisfăcătoare, deoarece porneşte de la o premisă inexactă. Anume, Rusu consideră că *Lexiconul Marsilian* ar fi

---

[1] „Grai şi suflet", V, 1931, fasc. 1, p. 191—194.

[2] *Africatele în „Lexiconul Marsilian"*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 415—416.

fost scris de o persoană originară din Crișana. Or, Tagliavini a arătat cît se poate de clar că autorul dicționarului vorbea graiul unei regiuni situată „più al sud di Arad... ma un po' più al nord di Lugoj" : „propongo di ritener come patria del Lessico Marsiliano una zona compresa in un triangolato la cui base va da Lipova e poco oltre Făget e che ha per vertice Susani (punto 76 della carte del Weigand)"[3].

Dacă autorul dicționarului a fost un bănățean (fapt indiscutabil), atunci explicația dată tratamentului africatelor *č* și *ǧ* în *Lexicon Marsilianum* prin invocarea graiului crișean nu se susține. Pentru a lămuri problema trebuie să ne adresăm textelor bănățene contemporane sau mai vechi decît *Lexiconul*, scrise cu litere latine și ortografie maghiară. Textele ne prezintă, în privința africatelor *č*, *ǧ* și a fricativei *j*, următoarea situație :

Cartea de cîntece atribuită lui Pavel Tordasi (cca. 1570—1574) : **č** = *cz* (*ducze*, *facze*), *tz* (*nitze*) ; **ǧ** = *dcz* (*adczutoru*), *gsz* (*envingsze*), *gtz* (*gtzudetz*), *cz* (*szenczele*, *planczem*), *gcz* (*sze mergczem*) ; **j** = *s* (*grisa*, *nedesde*, *doseneste*), *z* (*szluzesku*).

Catehismul lui Gh. Buitul (Pozsony-Bratislava, 1636, ed. a doua, Cluj, 1703) : **č** = *cs* (*vernicsie*, *vare cse*) ; **ǧ** = *ds* (*endredsi*, *dsosz*), *s* (*sudekate*, *asute*, *sudetz*) ; **j** = *s* (*szlusbiey*, *szluseszk*, *sirtva*).

Cartea de cîntece copiată de M. Halici-senior (Caransebeș, cca 1640) : **č** = *cz* (*dzicze*, *veczia*) ; **ǧ** = *dz* (*ledze*, *bedzocure*, *dzutrui*) ; **j** = *s* (*grisa*).

Cartea de cîntece copiată de G. Sándor de Agyagfalva (Hațeg, 1642) : **č** = *ts* (*sze tserim*, *tsel*, *tser*), *cs* (*csudele*) ; **ǧ** = *ds* (*merdsem*, *adsutor*), *dgs* (*adgsutor*) ; **j** = *s* (*nedesde*, *doseneszk*).

Catehismul lui Fogarasi (Alba-Iulia, 1648) : **č** = *ts* (*tsints*, *saszedzets*, *dutse*) ; **ǧ** = *ds* (*ledsiej*, *dsudetzelor*, *dsugul* ; foarte frecvent), *s* (*endreseste*, de două ori, p. 10 ; cf. p. 33 : *endredseszk*) ; **j** = *s* (*grise*, *besenarul*, *syrtveluit*), *z* (*sluzeste*).

Cartea de cîntece și *Psaltirea versificată* anonime din cca. 1660 : **č** = *cs* (*rugecsuni*, *cserere*, *csudindusze*), *ts* (*retse*, *atsaszta*) ; **ǧ** = *ds* (*dsudekeme*, *sludsile*), *gs* (*szingsele*, *engserul*), *dz* (*dzudekate*) ; **j** = *s* (*nedesde*, *syrtwele*).

Carmen primo et uni genitum de Mihail Halici-junior (Basileae, 1674) : **č** = *cs* (*csetate*), *ts* (*patse*) ; **ǧ** = *gs* (*legse*) ; **j** (lipsesc exemplele).

Anonymus Caransebesiensis (sfîrșitul secolului al XVII-lea) : **č** = *cs* (*csaia*, *csĕnushĕ*, *csur*), *ts* (*mintsinos*, *mintsunĕ*), *ch* (*chérshitor*) ; **ǧ** = *gs* (*agsun*, *gsĕr*), *dsh* (*dshos*, *dshoj*), *ds* (*repedsune*), *g* (*Argish*), *s* (*desoseskumĕ*) ; **j** = *sh* (*bushor*, *koshok*).

---

[3] C. Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum". Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII*, București, 1930, p. 179. De menționat că însuși Densusianu a admis originea bănățeană a autorului, după ce, în prima parte a formulării, s-a referit la regiunile dinspre Criș și Mureș. Iată, de altfel, întregul pasaj din recenzie : „Că acest străin trebuie să fi fost din părțile Crișului și Mureșului, spre Bănat, reiese clar din dovezile aduse de Tagliavini ; particularitățile fonetice ale textului ne îndreaptă spre o regiune pe care Tagliavini o fixează între Lipova, Făget și Susani, ceea ce ar concorda cu împrejurarea că Marsigli a petrecut mai mult timp în acest ținut, așa că a putut primi lexiconul de la cineva de acolo" (p. 193). Lipova, Făgetul și Susanii sînt localități din colțul nord-estic al Banatului.

Lexicon Marsilianum (sfîrşitul secolului al XVII-lea) : č = *cs* (*csetate*, *csitesk*), *ts* (*its*), *c* (*cisma*), *s* (*înkops*) ; ğ = *gs* (*gsinere*, *gsingas*), *ts* (*tsenunke*), *g* (*sagyatta*), *s* (*lese*, *arsent*) ; j = *s* (*seg*, *slusnika*).

Cartea de cîntece şi *Psaltirea versificată*, copiate de I. Viski (Sîntămăria-Orlea şi Geoagiul-de-Jos, 1697) : č = *cs* (*acseszta*, *dzacse*) ; ğ = *ds* (*dsudecse*, *adsutor*, *merdse*), *gs* (*sze sztrigse*) ; j = *s* (*sirtva*, *sidovi*)[4].

După cum se vede, *Lexiconul Marsilian*, de care s-a ocupat V. Rusu, redă fiecare africată prin cîte patru litere sau grupuri de litere şi anume *č* e redat prin *cs*, *ts*, *c* şi *s*, iar *ğ* prin *gs*, *ts*, *g* şi *s*. Rezultă, aşadar, că autorul dicţionarului s-a conformat pronunţării „generale" româneşti nu numai în privinţa lui *č*, ci şi a lui *ğ* (în grafia textelor bănăţene scrise cu litere latine, *gs* = *ğ*). Obiecţia adusă lui Densusianu (vezi supra, p. 41) se dovedeşte, aşadar, a fi neîntemeiată [5]. Ceea ce nu înseamnă că explicaţia savantului român trebuie acceptată *ad litteram*. Cunoscînd felul în care sînt redate africatele în textele bănăţene din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, observăm cu uşurinţă că, scriind *gs* şi *cs*, autorul nu reproducea pronunţarea „generală" românească, cum presupunea Densusianu, ci se conforma tradiţiei grafice (să nu uităm că scrierea limbii române cu litere latine şi ortografie ungurească era, în pragul secolului XVIII-lea, veche de circa 130 de ani, dacă nu chiar mai veche)[6].

S-ar părea, din toate acestea, că, scriind *înkops* „începciu" şi *lese*, autorul lexiconului a redat în scris o particularitate a fonetismului bănăţean şi anume trecerea africatelor *č* şi *ğ* la *ś*, respectiv la *ź* [7]. Reproduce însă *înkops* o pronunţare regională (*č* > *ś*), sau avem a face cu un *lapsus calami* [8] ? Omiţînd să-l noteze pe *c*, autorul a scris *înkops* în loc de *înkopcs* (grafiile inexacte fiind foarte numeroase în dicţionar). A reconstitui o anumită pronunţare regională pe baza unei *singure* grafii şi aceea, măcar în parte, dubioasă, este o operaţie expusă riscurilor [9]. Chiar aşa, însă, *s*

[4] Vezi, pentru toate lucrările de mai sus, H. Sztripszky-G. Alexics, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI századbeli román forditásban*, Budapesta, 1911, p. 146—164 (*Cartea de cintece* din cca. 1570—1574), p. 170 (facsimil), 181—185 (Gergely Sándor de Agyagfalva), p. 191—196 (I. Viski), Dosoftei, *Psaltirea în versuri* (1660—1663), ed. Bianu, Bucureşti, 1887, p. XCII—XLV (I. Viski), N. Drăganu, *Mihail Halici. Contribuţie la istoria culturală românească din sec. XVII*, în DR, IV, 1924—1926, p. 106—107 (*Carmen* ... de M. Halici-junior), N. Drăganu, *Un manuscris calvino-român din veacul al XVII-lea, în Fraţilor Alexandru şi Ion Lapedatu la împlinirea vîrstei de 60 de ani*, Bucureşti, 1936, p. 282—294 (manuscrisul anonim din cca. 1660), *Catehismus alsaja ej alsaja summa szau meduha a ulujtej si a kredinciej christinaske*... Translatus opera ac studio Stephani Fogarasi, Alba-Iulia, 1648, *Catechismus, szau summa krédinczéi katholicsést, R. P. Petri Canisii* ... *Entorsz pré limbá rû*[m]*enászke, de R. P. Buitul Gsurgs*, Cluj, 1703 (ed. I din Pozsony-Bratislava, 1636 s-a pierdut) ; C. Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum"*, p. 57—59, *Anonymus Caransebesiensis*, în „Tinerimea română", Serie nouă, I, 1898, p. 326—380 (n-am ţinut seama de adausurile ulterioare la această lucrare, trecute, în textul tipărit, în paranteze drepte).

[5] De notat că însuşi Densusianu (*loc. cit.*, p. 193) se referise la grafiile cu *gs*.

[6] Grafiile alternante *cs* (*ts*, *c*) — *s*, respectiv *gs* (*g*) — *s* ar putea constitui, eventual, o dovadă că *Lexiconul Marsilian* este o copie.

[7] Cf. C. Tagliarini, *op. cit.*, p. 81.

[8] Cum din eroare („per una svista") e redat *č* prin *c* în *cisma* (vezi C. Tagliavini, *op. cit.*, p. 57) ; cf. *Anonymus Caransebesiensis* : *kopcsĕ* „fibula".

[9] Grafia *dejesh* „utrinde" din *Anonymus Caransebesiensis*, care ar reproduce pe „de aici" (băn. *de aiś*, deci *č* > *ś*), e şi mai dubioasă (cf. „Tinerimea română", p. 380, N. Drăganu, *Mihail Halici* ..., p. 133).

din *lese* ar putea reproduce fricativa *ź*, caracteristică graiului bănățean, căci în diverse părți ale Dacoromaniei evoluția africatei *ǧ* spre o fricativă (*ẑ*, *ź*, *j*) nu s-a făcut paralel cu evoluția lui *č* la *š* (*ŝ*). Astfel, în Crișana *ǧ* a evoluat la *j*, *č* păstrîndu-se intact, ca și în Muntenia (aici însă numai *ǧ* provenit din *j* + *o*, *u* latin și din cuvinte ca *ǧur*, *ǧumătate* etc. s-a transformat în *j*). De asemenea, în texte moldovenești din secolul al XVI-lea se întîlnesc grafii ca *leje*, *arjintu*, care ar putea reproduce un *ẑ* [10], în vreme ce trecerea lui *č* la *š* în Moldova nu se constată decît la începutul secolului al XVIII-lea [11].

Nu avem însă deplină siguranță că grafiile de tipul *lese*, *fulser*, din textele cu ortografie latino-maghiară reflectă evoluția africatei *ǧ* la *ź* în graiul bănățean din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Dacă examinăm lista reprodusă mai sus, observăm că africata *ǧ* este redată prin alte semne decît *s* (= *j*) în toate textele bănățene, cu excepția a patru. Acestea sînt *Catehismul* lui Fogarasi, *Lexiconul Marsilian*, *Anonymus Caransebesiensis* și *Catehismul* lui Gheorghe Buitul. Lexiconul publicat de Tagliavini a fost scris de un german (sas). Rostiri săsești au fost descifrate și în paginile *Anonimului* [12] (aici însă fiind vorba de un singur cuvînt, avem a face, probabil, cu un *lapsus calami* : *desoseskumĕ*, pentru *degsoseskumĕ* sau *dedsoseskumĕ*). *Catehismul* lui Fogarasi a fost imprimat în tipografia maghiară din Alba-Iulia de brașoveanul Martin Major. Cît despre *Catehismul* lui Gheorghe Buitul, scris într-o bună limbă românească, presărată, asemenea *Paliei din Orăștie*, cu unele regionalisme de origine maghiară, el s-a păstrat numai în cea de-a doua ediție, imprimată într-o tipografie maghiară din Cluj [13]. Ținînd seama de împrejurările în care au fost scrise (tipărite) aceste lucrări, e posibil ca grafiile cu s : *sudekate*, *asute* etc., să se datorească scriitorilor sau tipografilor străini (unguri și germani), care reproduceau astfel modul particular în care rosteau africata *ǧ*. E cunoscut faptul că ungurii îl pronunță pe *ǧ* românesc ca *j* [14], iar la sașii din Ardeal a fost notată rostirea cu *š* (*traische* = *trage*)[15]. Or, ambele sunete (*j* și *š*) trebuiau redate, conform grafiei bănățenești latino-maghiare (de asemenea, conform grafiei ungurești a vremii), prin *s*. Grafiile cu *s* pot reproduce, așadar, rostiri neromânești ale africatei *ǧ*.

Ca o dovadă în acest sens ar putea fi invocate grafiile din *Catehismul* lui Fogarasi. Pretutindeni, în acest text, *ǧ* e redat prin *ds*. Totuși, de două

---

[10] Vezi Al. Rosetti, *L. r. sec. XIII—XVI*, p. 108.

[11] Vezi R. Todoran, *Un problème de dialectologie historique* : *ĉ* > *ŝ* et *ĝ* > *ẑ dans les parlers moldaves*, în „Revue roumaine de linguistique" X, 1965, no. 4, p. 380 și urm.

[12] Vezi N. Drăganu, *Mihail Halici* ..., p. 122, 126 și urm.

[13] *Ibidem*, p. 120.

[14] Vezi I. Pătruț, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 215.

[15] Vezi C. Lacea, *Copiștii Psaltirii Scheiene*, în DR, III, 1922—23, p. 467, N. Drăganu, *Manuscrisul liceului grănicerese „G. Coșbuc" din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*, în DR, III, 1922—23, p. 493, și mai ales A. Bena, *Limba română la sașii din Ardeal*, studiu filologic, Cluj, 1925, p. 25. Nu sînt rare cazurile cînd sașii rostesc corect (sau aproximativ corect) africata *ǧ* : *sindzerat*, *fradschete* „fragede" (vezi A. Bena, *op. cit.*, p. 20, 27). Cît privește pe *č* și *j*, aceste sunete sînt redate adesea prin *š* : *sztingas*, *posinok*, respectiv : *Koschokna*, *schoß*, *Schughastru* (vezi Bena, *op. cit.*, p. 27). E posibil, de aceea, ca și *inkops*, dacă nu avem a face cu un *lapsus calami*, să reproducă pronunțarea săsească a autorului (copistului) dicționarului.

ori , cuvîntul *îndrăgeşte* e scris *endreseste*. O grafie ca *endredseszk* ne arată, însă, că e posibil ca Fogarasi să fi scris în manuscrisul original *endredseste* (= îndrăgeşte), iar tipograful sau, eventual, copistul, care erau maghiari, să fi schimbat grafia, făcînd-o să redea propria lor pronunţare [16]. Dacă însă Fogarasi era ungur, ceea ce e posibil, atunci grafiile cu *s* i se pot datora lui.

Desigur, nu este exclus ca unele grafii ca *lese*, *sudekate* să reproducă un fonetism caracteristic graiului bănăţean de astăzi. Tipografii unguri puteau să reproducă *tale-quale* grafiile cu *s* din textele originale, iar autorul *Lexiconului Marsilian* putea să redea o pronunţare regională, care era foarte apropiată de felul în care rostea el însuşi africata *ğ*. Ceea ce am vrut să demonstrăm în rîndurile de faţă este că textele bănăţene scrise cu ortografie ungurească nu ne permit să stabilim *cu toată siguranţa* dacă africatele *č* şi *ğ* evoluaseră în a doua jumătate a secolului al XVII-lea la *ś*, respectiv la *ź* [17]. Pentru a dovedi că această evoluţie se produsese înainte de 1700 vor trebui prezentate şi alte probe.

[16] Faptul că la Gergely Sándor de Agyagfalva şi la Ioan Viski, care erau cu siguranţă unguri, nu întîlnim grafii cu *s*, nu contrazice presupunerea noastră ; ei erau simpli copişti, care aveau libertatea să modifice grafiile originare sau să le respecte.

[17] Vezi O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 37—38.

DIN ISTORIA DERIVĂRII CU SUFIXE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

MAGDALENA POPESCU-MARIN

În ultimii ani au apărut numeroase studii privitoare la derivarea cu sufixe în limba română. Cele mai multe abordează problema mai ales din punctul de vedere al limbii literare contemporane, referirile la limba veche [1] și la graiurile vorbite [2] fiind mai mult sau mai puțin sporadice.

Cercetarea textelor [3] care stau la baza lucrărilor pregătitoare pentru *Tratatul de istorie a limbii române*, vol. al IV-lea, și a unor lucrări de istorie a limbii [4] ne-a permis să observăm, în linii generale, evoluția derivării cu sufixe în limba veche.

În cele ce urmează vom încerca să datăm, cu aproximație, cîteva etape importante din evoluția unor sufixe : apariția lor în limba română literară, cînd au început sau au încetat să fie productive, răspîndirea derivatelor cu un anumit sufix în limba literară sau populară și cauzele care au determinat neproductivitatea unor sufixe ; de asemenea, vom semnala momentul apariției la unele sufixe a unor noi valori etc.

Materialului înregistrat de noi i se pot aduce completări, întrucît el nu cuprinde *toate* textele din limba veche existente. Dar corectarea datei de apariție a unui număr limitat de cuvinte nu credem că ar schimba concluziile noastre.

---

[1] Excepție fac unele articole dedicate limbii vechi, ca, de exemplu : Finuța Asan, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Psaltirea Hurmuzaki* și Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Cartea cu învățătură a diaconului Coresi din 1581*, ambele apărute în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* (prescurtat în acest articol SFC), vol. I, București, 1959.

[2] Această constatare o face și G. Ivănescu în articolul *Formarea cuvintelor în limba română*, în LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 32—33, subliniind în mod special importanța studiului formării cuvintelor în graiurile regionale.

[3] Lista lor se află la sfîrșitul lucrării.

[4] Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, București, 1929 ; vol. al II-lea, Paris, 1938 (prescurtat : DHLR) ; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. al IV-lea, București, 1946 ; Al. Rosetti-B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, București, 1961.

-anie şi *-enie*

Asemănarea formală şi originea lor comună au făcut ca în unele lucrări aceste două sufixe să fie tratate împreună [5]. Din lucrarea lui Vadim Rudeanu reiese că ele se deosebesc totuşi prin preferinţa pe care o au pentru anumite teme (*-anie* se ataşează mai ales la verbe şi rar la alte teme [6], în timp ce *-enie* se ataşează cam în aceeaşi măsură şi la adjective şi substantive) şi, într-o măsură oarecare, după cum reiese din numărul de cuvinte dat de autor după *Dicţionarul invers* [7], şi prin productivitate (*-anie* 194 de derivate, *-enie* 328).

Cifrele indicate de V. Rudeanu după DI sînt însă neconcludente pentru productivitatea sufixelor în discuţie. Autorul arată însă mai departe [8] că din cele 194 de cuvinte terminate în *-anie* şi 328 în *-enie* numai o parte sînt analizabile şi deci formaţii posibile pe teren românesc (cca. 10% în cazul lui *-anie* şi cca. 18% în cazul lui *-enie*). Restul cuvintelor reprezintă împrumuturi slave şi variante de pronunţare de tipul : *litanie, obrezanie, cetanie-citanie, pocitanie-pociştanie* etc.

Sufixele *-anie* şi *-enie* au pătruns pe cale savantă în limba noastră, în secolul al XVI-lea, prin intermediul slavonismelor din textele religioase [9]. Deşi cuvintele slavone împrumutate care conţineau aceste sufixe au intrat în aceeaşi epocă, sufixele nu au devenit productive în acelaşi timp ; despre existenţa unor derivate cu sufixul *-anie* pe teren românesc nu se poate vorbi decît din secolul al XVII-lea [10]. Cuvintele înregistrate în secolul al XVI-lea cu acest sufix, deşi unele sînt analizabile, au corespondente formale identice în limba slavă veche : *ispovedaniie, jelaniie, pocaanie, propovedanie, tîlcovanie.*

În secolul următor am înregistrat cîteva derivate cu *-anie* pe teren românesc : *afurisanie* Hrisov din 1631, în *Magazinul istoric pentru Dacia* I (1845), p. 123/16, *despărţanie* (a. 1675) Gaster, CR. I 218, *petrecanie* ÎL 34/5, LSR 151^{v} 2/20, *tîrnosanie* ÎL la TDRG.

Derivatele cu sufixul *-enie* sînt mai vechi (apar în secolul al XVI-lea) şi mai numeroase decît cele cu *-anie*. Am găsit 10 derivate în secolul al XVI-lea (*milosîrdenie* C_2 23/5, *milostenie* [11] CV 61/10, *mirosenie* C_2 134/2, *mitutenii* „copii" PO EX. 10 la DHLR II, p. 320, *obîrşenie* PO 314/n.m., *păşenie* CV 131/1 ; *sfîrşenie* [12] CT 73^{v}/24, *slobozenie* C_2 183/31, *umilenie* C_2 19/33, *uşurenie* Crest. I 154/5 a. 1592) şi 14 în secolul următor : *afurisenie* Prav. 71^{r}/10, *căpetenie* B 638^{a}/48, *curăţenie* NT 72^{v}/27, *cuscre-*

[5] Emil Petrovici, *Les éléments slaves d'origine savante en roumain et les suffixes -annie, -enie*, în „Balcania", I, 1938, p. 83—87 ; Vadim Rudeanu, *Sufixele -anie şi -enie în limba română*, în SFC, II, p. 101—106.

[6] Din exemplele din lucrarea citată numai *pocitanie* şi *hizanie* au teme adjectivale ; vezi mai departe derivatele populare mai noi în care *-anie* se ataşează şi la substantive.

[7] Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957 (prescurtat în articol DI).

[8] *Art. cit.*, p. 104.

[9] Emil Petrovici, *lucr. cit.*, p. 84.

[10] În DHLR II *-anie* nu este enumerat printre sufixele limbii române din secolul al XVI-lea.

[11] Pentru explicarea derivării din *miloste* vezi Al. Graur, *Etimologii româneşti*, 1963, p. 115—116.

[12] În DHLR II, p. 531, este dat din sl. sŭvrŭšenije, dar poate fi şi derivat românesc de la *sfîrşi*.

nie M. Costin la TDRG, *fumedenie* „mulțime, grămadă" ÎL la Gaster, CR. I 157/21, *gîrbovenie* Anon. Car., *hulenie* DVS 18r/30, *iscușenie* Prav. 19v/19, *începenie* NT IIIr/31, *mirodenie* NT 65v/12, *prăpădenie* DVS 23v/14, *rudenie* NT 2v/11, *scădenie* LSR 442v/9, *sfințenie* B 624a/39.

În textele cercetate din secolul al XVIII-lea nu am găsit derivate noi cu *-enie* și am înregistrat un derivat cu *-anie* : *dezleganie* „dezlegare" (a. 1714) Uricariul I 50, în DA ms., ceea ce demonstrează că în limba scrisă sufixele deveniseră neproductive. Procedeul formării cuvintelor cu aceste sufixe se întîlnește în limba populară.

Textele populare publicate începînd din secolul al XIX-lea conțin multe derivate (în special cu *-enie* [13]) : *arătanie, grijanie, isprăvanie, zăranie; calicenie, cumetrenie, cumințenie, grozăvenie, mîndrenie, piticenie, topenie* etc. (vezi atestările din DA și DA ms.).

Și în glosarele regionale mai noi [14] continuă să apară derivate cu aceste sufixe : *chipodanie* „copil mic neformat încă, chip de om ; arătare, făptură nefirească" Materiale dialectale I 164 (Deda [15]), *clintișanie* „deplasare" BPh. V 161, *colbăranie* „colbărie" *Glosar regional*, p. 26 (Sabasa — P. Neamț), *prăpăstanie* „prăpastie" Teaha, *lucr. cit.*, p. 256, *turcăranie* „mulțime de turci" *Glosar regional*, p. 75 (Sabasa — P. Neamț) ; *bobotenie* „boabele de struguri care cad pe jos la culesul viei" „Cum vorbim", 1949, nr. 8/35 (Gorj), *glogozenie* „resturi, rămășițe de legume, de paie, de coceni etc. ; vorbe goale" „Cum vorbim", 1951, nr. 1/35 (Roșiorii-de-Vede), *părtenie* „parte" „Cum vorbim", 1949, nr. 8/33 (Ialomița), *surupenie* „prăpastie" Teaha, *lucr. cit.*, p. 268.

După cum se poate observa, sensul cuvintelor regionale mai noi este concretizat, deși valoarea fundamentală a acestor sufixe este abstractă. În ceea ce privește unele derivate cu *-anie*, ele au o formă curioasă, neobișnuită, deoarece în corpul lor apar intercalate elemente neanalizabile, care nu țin nici de temă, nici de sufix. În *chipodanie* sufixul apare precedat de *-od-*, iar în *clintișanie* de *-iș-*. În *colbăranie* și *turcăranie*, *-anie* este combinat cu *-ărie* după cum demonstrează prezența elementului *-ăr-* și a sensului colectiv neobișnuit în cazul derivatelor cu *-anie*. *Prăpăstanie* apare ca o variantă a lui *prăpăstenie*, derivat înregistrat de DA ms. în alte regiuni ale țării.

În literatura artistică din secolul al XIX-lea sufixul *-anie* este slab productiv ; apar cuvinte ca *ispășanie* Filimon în DA și *pocitanie* Ispirescu la CADE (ultimul a căpătat circulație) care par, după natura izvoarelor, mai curînd vechi sau populare. În secolul nostru nu se întîlnesc derivate noi. Derivatele cu *-enie* sînt mai numeroase în limba literară din secolul

---

[13] Cuvintele pot fi mai vechi în graiurile populare, dar nu avem mijloace de datare a lor.

[14] Al. Graur, *Glosar din comuna Reviga (Ialomița)* în BPh. V ; *Materiale și cercetări dialectale*, vol. I, Editura Academiei R. P. R., 1960 ; V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Editura Academiei R. P. R. ; *Lexic regional*, Editura Academiei R. P. R., 1960 ; Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, Editura Academiei R. P. R. [București, 1962] ; V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice" (Filologie), anul VIII, fasc. 1, p. 137—175, și glosarele regionale din revistele „Cum vorbim" și „Limba română".

[15] Cuvîntul din paranteză reprezintă localitatea.

trecut şi întîlnim alături de derivate ocazionale, care s-au pierdut, şi cuvinte care au căpătat circulaţie. De exemplu : *drăgălăşenie* Vlahuţă la TDRG, alături de *iscodenie* „invenţie" Caragiale în DA şi *cădenie* „cuviinţă" < (a se) *cădea* Delavrancea în DA. Formaţiile noi cu *-enie* în limba literară din secolul nostru nu s-au răspîndit (cf. exemple ca *arătoşenie, cumsecădenie, pioşenie, şchiopenie* ş.a.)[16].

Derivatele de acest tip au şi o nuanţă peiorativă, imprimată de sufix, datorită faptului că este simţit vechi, neobişnuit. Sensul temei derivatelor cu nuanţă peiorativă nu are nimic peiorativ, în multe cazuri : *arătos, cumsecade, pios*. Răspîndirea şi productivitatea mai mare a sufixului *-enie* faţă de *-anie* se explică prin aceea că el s-a ataşat de la început şi la teme nominale (adjectivale şi substantivale)[17], în timp ce cu *-anie* majoritatea derivatelor din limba literară sînt deverbale.

În defavoarea sufixelor în discuţie tot mai mult s-au răspîndit sufixele infinitivului lung (*-are* şi *-ire*), sufixul *-ură* (*-tură*) şi sufixul *-eală* ale căror derivate au concurat adesea derivatele cu *-anie* şi *-enie* (cf. *arătanie — arătare — arătătură, despărţanie — despărţire, împărţanie — împărţeală, hlizenie — hlizeală, începenie — începătură, urîţenie — urîţeală* etc.) şi au luat locul acestora din urmă în formarea derivatelor noi. În textele populare cercetate sufixele *-eală* şi *-ură* (*-tură*) apar mult mai frecvent decît *-anie* şi *-enie*.

Evoluţia sufixelor *-anie* şi *-enie* constituie un exemplu de felul cum un element al limbii, împrumutat pe cale savantă, se dezvoltă mai întîi în limba scrisă, unde regresează apoi, devenind cu timpul popular, cu o sferă de circulaţie din ce în ce mai restrînsă.

-ciune

Pentru istoria sufixului latin *-tio -tionis* este important de subliniat că a fost moştenit în română şi că în limba veche era productiv sub forma *-(ă)ciune, -(i)ciune*[18]. Astăzi sufixul românesc moştenit este neproductiv[19].

---

[16] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ed. a II-a, 1947, p. 170 şi constatările din *Limba română contemporană*, ed. a II-a, Bucureşti, 1956, p. 313.

[17] Vezi exemplele de la p. 3—5.

[18] G. Ivănescu în *art. cit.*, p. 37, îşi pune întrebarea dacă variantele sufixelor nu ar trebui tratate ca sufixe aparte, dar cu funcţie oarecum complementară. Deoarece *-ame* şi *-ime* se studiază separat, de ce nu s-ar proceda la fel şi cu *-ăciune, -iciune*? Credem că tratarea ca sufixe aparte a unor variante formale trebuie să fie impusă, fie de motive de ordin istoric, fie de schimbarea funcţiunii sau a valorii unei variante faţă de cealaltă (preferinţa pentru altă categorie de teme, sens deosebit al derivatelor etc.). În cazul variantelor *-ăciune, -iciune* nu există nici unul din aceste elemente care să ne determine să le socotim sufixe aparte, deoarece ca şi *-os* şi *-cios* şi ca alte variante ale sufixelor ele se ataşează la aceleaşi categorii de teme şi formează cuvinte cu aceeaşi categorie gramaticală şi cu aceleaşi valori semantice. Sufixele *-ame* şi *-ime* se deosebesc din punctul de vedere al valorilor semantice. *-ame* creează numai cuvinte cu sens colectiv, *-ime* şi cu sens abstract (indicînd calitatea, însuşirea). *-ame* apare numai în limba veche şi populară, *-ime* şi în limba literară modernă. Mulţimea sufixelor şi a variantelor lor şi situaţiile complexe în care apar fac aproape imposibilă aplicarea unui criteriu unic în studierea lor.

[19] Cf. articolul *Sufixe productive şi neproductive*, SCL, IX, 1958, nr. 2, p. 248 şi *Istoria limbii române*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1965, p. 74.

În limba literară veche (mai ales în secolele al XVI-lea — al XVII-lea) procedeul formării de abstracte verbale cu ajutorul lui *-ciune* era foarte puternic. Circa jumătate din cele 220 de cuvinte inserate în DI se găsesc în textele vechi (vezi atestările din DA și DA ms.), iar un număr relativ mare de derivate aparțin limbii populare (*bărăciune, crudiciune, înmormîntăciune* etc.). Începînd cu secolul al XVIII-lea productivitatea sufixului scade [20]. Pătrunderea sufixului neologic *-(a)ție, -(a)țiune*, care în limbile de unde l-am împrumutat are aceeași origine cu vechiul sufix *-ciune*, credem că a contribuit în mare măsură la înlăturarea lui *-ciune* mai ales în privința derivatelor de la teme verbale noi, care se formau aproape numai cu sufixul neologic menționat. De exemplu, latinescul *peregrinatio* a fost adaptat de Dosoftei (DVS 198/21) în forma *peregrinăciune*, dar la scriitorii de mai tîrziu a căpătat terminația *-ațiune, -ație: peregrinațiune* Macedonski în DA. Încercările latiniștilor de a menține sufixul vechi prin crearea unor derivate de tipul *emulăciune, elevăciune, procleciune, predestinăciune, predicăciune, inspirăciune, prescripciune* etc. au eșuat. Aceste cuvinte s-au impus în limbă cu sufixul *-(a)ție, -(a)țiune*.

Pentru limba actuală este semnificativ faptul că glosarele dialectale mai noi (vezi nota 14) nu înregistrează alte formații cu *-ciune*.

Deosebirea formală dintre sufixul vechi și cel neologic a dus la înlăturarea primului și la impunerea celui de-al doilea, spre deosebire de alte sufixe vechi care au fost întărite de sufixele neologice cu corp fonetic asemănător (*-e(a)ță, -ețe/ -eție, -(ă)tate/ -(i)tate* etc.).

-șag și *-șug*

Sufixele *-șag* și *-șug* au fost numai scurtă vreme productive în limba română. Pătrunse de timpuriu în limba noastră din maghiară [21] ele au creat cuvinte numai în limba veche și populară. Din cele șase derivate sigure pe teren românesc cu *-șug* [22] înregistrate de DI (*ieftenșug, priete(n)șug, tîlhărășug, vămeșug, prădășug* și *vîrteșug*) primele patru se găsesc în textele vechi : două în secolul al XVI-lea (*iefteșug* C_2 157/17 și *prietinșug Pravila lui Lucaci* [23]) și cîte unul în secolele al XVII-lea (*vămeșug* Iorga, Doc. Bistr. I 87, cca. 1650, în DA ms.) și al XVIII-lea (*tîlhărușug* Uricariul IV 78/11, a. 1799). Cuvîntul *vîrteșug* „învîrtire, vîrtej" Pamfile în DA ms. este popular. Singurul cuvînt cu atestare din limba literară modernă (*prădășug* Negruzzi în DA ms.) poate fi creație ocazională care nu a căpătat circulație.

---

[20] O statistică a derivatelor cu *-ciune* din numărul limitat de texte cercetate de noi ne arată un regres al productivității în secolul al XVIII-lea (32 de derivate în secolul al XVI-lea, alte 28 în secolul al XVII-lea și afară de acestea 13 în secolul al XVIII-lea).

[21] DHLR I, p. 373 ; Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 175 ; Marius Sala, *În legătură cu originea sufixului românesc -șug*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 763—764.

[22] Nu am luat în considerație maghiarisme ca : *beteșug* < *betegség, vindicșug* < *vendégség, vicleșug* < *hitlenség, meșterșug* < *mesterség* etc.

[23] I. Rizescu, *Aspecte ale lexicului Pravilei ritorului Lucaci (1581)*, în LR, IV, 1965, p. 449.

Sufixul *-șag* are mai multe derivate decît *-șug* în limba noastră [24]. Ele aparțin fie limbii vechi, fie graiurilor regionale (Moldova de nord, Bucovina și Transilvania). Derivatele cu cea mai veche atestare sînt *furtușag* CB II 418/11 (cca. 1560) care apare mai tîrziu și cu variantele *furtișag* și *furășag* și *vălășeag* Pravila lui Lucaci [25] (apare și la Varlaam sub forma *vălășag* și *vălușag*, cu sens de „supărare, amărăciune, grijă, preocupare"), derivat de la *val* „încercare grea, cumpănă" (v. DA ms.).

În secolul al XVIII-lea apar derivatele : *adăoșag* „bir plătit peste dările obișnuite", *boierișag* „bogăție", *hămișag* „înșelăciune, șiretenie", *învălmășag* și *vălmășag* „amestecătură, îmbulzeală" (v. DA, DA ms. și CADE pentru atestări).

Regional apar derivate cu *-șag*, de asemenea, cu circulație restrînsă : *amăg(i)șag*, *dărușag*, *înșălușag* „înșelătorie" (format sub influența lui *(în)celușag* care provine din maghiară), *feliușag* și *feleșag* „obicei, fire, fel, soi" (format din *fel(iu)* sub influența ung. *feleseg*; v. CADE s.v.), *locoșag* „culcuș, sălaș, găzdușag" (< *locaș*, v. DA ms.), *moleșag* (*moloșag*), *mortișag* „moarte, prăpăd", *nemoșag* „rudenie, rudă, familie" (forma împrumutată este cu *-șug* : *nemeșug*), *orșag* „orație, urare", *proboșag* „încercare, exercițiu", *poporoșag*, *păiușag* „păiuș", *sporișag* „recoltă, roadă", *tălpășag* „amendă, gloabă în bani pentru paguba pe care o fac vitele călcînd semănăturile", *sloboșag* „voie, permisie", *vîrșag* „două crengi gemene crescute drept în sus" „*pustieșag*, „pustietate", *tălhărșag* (derivat de la *tîlhar* după maghiarul *tolvajság*)[26]. Singurul derivat mai răspîndit în limbă este *rămășag*, care are atestări din literatura secolului al XIX-lea (Țichindeal, Ghica în DA).

Materialele dialectale mai noi pe care le-am cercetat nu conțin alte derivate cu *-șag* și *-șug*, ceea ce demonstrează că nici în graiurile regionale sufixele în discuție nu sînt astăzi productive.

În multe cazuri derivarea cu aceste sufixe este mai puțin clară, deoarece se alterează finala temei sau se introduce o vocală de legătură pentru ca derivatul să se poată pronunța mai ușor (cf. *prieteșug*, *adăoșag*, *vîrșag* etc.). Aceste lucruri dovedesc că sufixele discutate sînt simțite ca străine.

Sufixele colective

O comparație între sufixele colective existente în limba veche, pe de o parte, și cele din limba literară modernă și cea populară, pe de altă parte, ne-a dus la concluzia că limba veche literară este destul de săracă în privința derivatelor și a sufixelor colective.

Într-un studiu recent, Florența Sădeanu [27] arăta că în limba română

---

[24] Ca și la *-șug*, nu am luat în considerare maghiarismele.

[25] I. Rizescu, *art. cit.*, p. 449.

[26] Pentru atestări vezi DA și DA ms.

[27] *Sufixele colective din limba română cu specială privire asupra repartiției lor*, în SFC, III, p. 41—87 ; autoarea se ocupă de aspectul repartizării sufixelor colective pe sensuri și teme, nu însă și de acela al evoluției lor în limbă sau al răspîndirii lor teritoriale.

(luată în ansamblu) se găsesc 25 de sufixe care imprimă derivatelor valoare de colective. Dintre acestea am constatat că în secolele al XVI-lea — al XVIII-lea, cele mai productive sînt *-ét*, *-ime*, *-iș* și *-iște*, dar și ele au un număr foarte mic de derivate cu sens colectiv în limba veche raportate la numărul total de derivate din limba română. De exemplu, la sufixul *-iște*, Florența Sădeanu (p. 80) enumeră 71 de derivate, iar în materialul cercetat de noi apar doar două ; *-ét* (p. 84) are 96 de derivate, dintre care doar 6 înregistrate de noi în limba veche ; la *-iș* (p. 82), din 104 derivate am găsit 5 în limba veche, iar la *-ime*, din 179 de derivate date de Florența Sădeanu circa 20 apar în textele vechi cercetate de noi[28].

Este interesant de semnalat că mai ales în textele din secolul al XVI-lea derivatele colective sînt extrem de rare. Am întîlnit doar două derivate cu *-ét* (*oamet* „neam, popor" PO 67/22 și *brădet* CB I 243, a. 1549) și unul cu *-iște* (*gunoiște* Coresi în DA). Nu am găsit nici un derivat colectiv cu *-ime* sau cu *-iș* în acest secol. Este posibil ca valoarea colectivă a acestor sufixe să se fi dezvoltat după secolul al XVI-lea în limba noastră, dar nu e exclusă nici posibilitatea ca derivate colective cu aceste sufixe să fi existat în limbă în acest secol și să nu apară în textele scrise[29].

Numărul mic de derivate colective în textele vechi se poate explica și prin faptul că unele sufixe din această categorie, ca, de exemplu, *-iș*, *-iște*, *-ét*, formează cuvinte de acest fel mai ales de la nume de plante[30] și este normal ca ele să apară mai rar în texte cu caracter religios și istoric, cum sînt majoritatea textelor vechi, și mai des în graiurile populare.

Vechimea unor sufixe

La lista de sufixe dată de Densusianu pentru secolul al XVI-lea[31] (39 + sufixele verbale *-a*, *-i*, *-ui*, *-ului*) se mai pot adăuga cîteva sufixe[32] : *-atec* (*-atic*)[33] (*tomnatec* Gaster, CR. I* 12, a. 1569-1575) care apare frecvent începînd din secolul al XVII-lea (*brudatic* „copil, fecior" Dosoftei în PS 316/22 < *brudiu* „tînăr, crud, fraged", *nebunatec* LSR 101^{v} 1/11, *prostatec* DVS 12^{r}/36, *meșterșugatic* Dosoftei în DA ms., *scripturatic* Dosoftei în DA ms., *țărănatec* Dosoftei în DA ms. ; sec. al XVIII-lea : *roșatec* Gaster, CR. II 169, a. 1799, *singuratic* N. Costin la TDRG, *tunatec* Crest. II 120/1, a. 1785).

---

[28] Desigur că lărgirea numărului de texte ar putea crește cu puțin numărul derivatelor din limba veche.

[29] Cf. și părerea Elenei Carabulea din articolele *Observații asupra sufixului fracționar -ime*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 135 și *-ame* și *-ime în limba română* din SFC, I, p. 70 în care afirmă că *-ime* cu valoare colectivă apare din secolul al XVI-lea, deși primele atestări date de autoare sînt din secolul următor.

[30] Florența Sădeanu, *lucr. cit.*, p. 59, 60, 62.

[31] HLR II, p. 316—348 (*-ilă* este omis în această ediție, dar apare în ediția tradusă în românește : *Istoria limbii române*, vol. al II-lea, București, Editura științifică, 1961, p. 209).

[32] Destul de slab productive în acest secol și probabil că Densusianu nu a avut atestări.

[33] Varianta *-atic* a sufixului *-atec* < *aticus* se explică prin închiderea atonelor în silabă finală (v. A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 32).

-elişte derivă substantive de la verbe. În secolul al XVI-lea apare derivatul *opreliște* Pravila lui Lucaci[34], iar în secolul al XVII-lea *cinsteliște* „statuie, idol" Dosoftei în DA. Derivatele atestate în secolul următor sînt fie substantive abstracte, fie concrete (indicînd obiectul sau locul caracterizat prin acțiunea cuvîntului de bază) : *bătelişte* „loc, pămînt bătătorit" Cantemir la DA, *izbelişte* „situație grea" Cantemir, Ist. 62/24. Derivate ca : *gunoielişte, roielişte, tîrvelişte* cu atestări mai noi arată că sufixul imprimă derivatelor și valoare colectivă. Această valoare nu apare în textele vechi. Sufixul *-elişte* nu are prea multe derivate în română (15 sînt înregistrate de DI). Majoritatea derivatelor sînt vechi și populare. Sufixul este astăzi neproductiv.

-iv : *beţiv* Coresi în DA, *uscăţiv* Calendar 20/11 (secolul al XVIII-lea). Sufixul este slab reprezentat în limba veche.

-uţ: păhăruţ C_2 368/3 și *Sălcuţa* (toponimic) CB I 122/4 ; în secolul următor am găsit derivatele *cescuţ* DVS 15r/13 și *căsuţă* <*casă* Dosoftei în DA, ÎL la TDRG. Din secolul al XVIII-lea sufixul apare în numeroase formații : *bisericuţă* Neculce, L. 106/9, *căruţ* Alexandria 98/20, *guruţă* Cînt. 4r/29, *jigăniuţă* Cantemir, Ist. 51/8, *nevăstuţă* Cînt. 9r/23, *porumbuţă* Cînt. 4r/28, *sluguţă* Cînt. 9v/18, *trocuţă* Molnar, E. 61/19 și în adjective ca : *albuţ* Cînt. 3v/12, *drăguţă* Cînt. 3v/27, *grăsuţă* Cînt. 3v/11, *lunguţ* Cînt. 3v/13, *rotunduţ* Cînt. 3v/14. Sufixul *-ache* apare, de asemenea, în sec. al XVI-lea[35].

Sufixul *-ău* nu este enumerat de Densusianu în lista lui, dar derivatul *buduşlău* PO Gen. 4 este înregistrat la p. 539, din vol. al II-lea, ca un maghiarism< *budjoso* + *bujdokló*. Întrucît verbul a *buduşlui* este atestat în același text (PO Gen. 21), nu ar fi exclus ca el să fie derivat românesc după model maghiar. Din secolul următor acest sufix are formații sigure în română : *Movilău* Costin, L. 75/13, *Dubău* Neculce, L. 155/16.

Începînd cu secolul al XVII-lea apar derivate cu sufixe noi, neîntîlnite în secolul anterior. Unele sufixe au fost semnalate în alte studii : *-icesc*[36], *-it* (-ărit)[37] care apar în secolul al XVII-lea, verbele în *-si*[38] la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

La sufixele care formează cuvinte începînd cu secolul al XVII-lea (afară de *-anie* pomenit mai sus) se mai pot adăuga următoarele[39] :

-aci, care derivă nume de agent de la verbe : *rîvnaci* (*rîvnaci spre bine* DVS în DA ms.), *gonaci* „persecutor"[40] Dosoftei în DA., V. Caz. 374 și

---

[34] Manuscrisul slav nr. 692 din Biblioteca Academiei, p. 236v/2.

[35] Zizi Ştefănescu-Goangă, *Sufixul -ache*, în SFC, III, p. 121 și urm.

[36] Fulvia Ciobanu, *Sufixul adjectival -icesc*, în SFC, I, p. 101 și urm., N. A. Ursu, *Observații asupra adaptării adjectivelor neologice la sistemul morfologic al limbii române, în jurul anului 1800*, în LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 415 și urm.

[37] Maria Iliescu, *Din istoria terminologiei fiscale românești : -ărit, sufixul dărilor feudale*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 403—411.

[38] Ladislas Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939, p. 116—133 ; Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760—1860*, în LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 372—373.

[39] Neglijăm intenționat să pomenim unele sufixe toponimice și onomastice întrucît materialul cercetat conține relativ puține derivate de acest fel și nu avem siguranța datării lor.

[40] Pentru evoluția de sens de la *goni* la *persecuta* vezi DA s. v. *goni* și *gonaci*.

substantive care denumesc pe purtătorul unei calități, de la substantive : *răhnaci* „invidios" Dosoftei în PS 290/25 <*răhnă* „invidie" ;

-ină este cuprins în cuvintele : *dărștină* „țesătură ordinară" CB I 275 (a. 1600—1630) <*dîrstă, stupină* „prisacă" ÎL la TDRG.

-niță apare în derivatele *clopotniță* Anon. Car. în DA, *tiparniță* Dosoftei la TDRG. Sufixul s-a desprins din cuvinte împrumutate din slavă de tipul : *cosniță, gropniță, varniță* etc. ;

-uică, sufix diminutival, a dat în secolul al XVII-lea derivate ca : *nevăstuică* Prav. Gov. la TDRG, LSR 90^{v}2/1, *păsăruică* Dosoftei, în PS 272/22—23, *cărăruică* Anon. Car. în DA ; *cetățuică* apare în secolul următor la Șincai, HR. I în DA ;

-ușcă este un sufix ale cărui derivate apar mai ales în graiurile populare : *bălăciușcă, borciușcă, cretușcă, femeiușcă, găinușcă, inimușcă, săbiușcă, săniușcă* etc. (vezi atestările din DA și TDRG). În limba veche derivate cu acest sufix apar la sfîrșitul secolului al XVII-lea[41] și începutul sec. al XVIII-lea : *căldărușcă* Anon. Car. în DA, *biciușcă* Neculce, L. 12, 13. Derivatele cu acest sufix sînt rare în limba modernă literară ;

-oaică apare în textele vechi destul de tîrziu și anume în secolul al XVIII-lea, în cuvinte ca : *sîrboaică* Neculce, L. 110/19, *turcoaică* P. Ist. 53/3 ; ambele derivate sînt substantive feminine formate de la masculine care indică numele de locuitori. Sub formă articulată sufixul se atașează și la nume de familie masculine formînd feminine : *Matei Brăiloi dă zapis stolniceasăi Dumitranei* Știrboaicei. Iorga, SD V 329[42]. În secolele al XVI-lea și al XVII-lea sufixele care intră în componența lui *-oaică* (*-oaie* + *-că*) derivau substantive de același tip, fiecare în parte : *turcoaie* Ureche, L. 247/5, *iudeiancă* CV 63/8, *jidovcă* Prav. 160^{v}/6. Sufixul *-că* formează substantive feminine de la masculine și după secolul al XVII-lea : *moscalcă* Neculce, L. 122/32. Aceste sufixe sînt concurate și de sufixul *-ă* cu valoare moțională, care este prezent încă din secolul al XVI-lea : *evreiană* PO 181/27, *samareanină* V. Caz. 501/5, *greacă* P. Ist. 16/5.

-oaică apare destul de rar în limba scrisă din sec. al XVIII-lea.

Majoritatea derivatelor cu *-oaică* apar însă în limba populară. Sufixul are în special valoare moțională (*aricioaică, armăsăroaică, balauroaică, căpcăunoaică, cerboaică, cioroaică, corboaică, faraonoaică, gușteroaică, idoloaică* etc.) și mai rar augmentativă (*buboaică, brîncoaică, găuroaică* etc.).

Derivatele formate de la nume de locuitori sînt puține în comparație cu cele de la nume de animale, nume de meserii sau de rudenie. Din 230 de derivate înregistrate de DI, numai 20 sînt feminine de la nume de locuitori ; dintre acestea din urmă unele sînt populare, altele aparțin limbii vechi, iar altele s-au răspîndit în limba comună (*bulgăroaică, chinezoaică, englezoaică, franțuzoaică, săsoaică, turcoaică* ș. a.)[43]. Răspîndirea mai mare

[41] *Anonymus Caransebesiensis* este socotit ca datînd de la sfîrșitul secolului al XVII-lea sau de la începutul secolului al XVIII-lea.

[42] Exemplul apare la Elena Ciobanu, *Formarea numelor de familie feminine de la masculine*, în SFC, I, p. 140.

[43] O discuție mai largă despre acest fel de derivate am făcut în articolul *Nume de locuitori derivate de la teme străine*, în SFC, II, p. 221.

a sufixului *-oaică* în limba populară cu altă valoare decît cea de feminin al numelor de locuitori se explică prin faptul că în limba literară sufixul *-oaică* cu această valoare a fost concurat în continuare de sufixul *-ă* şi, într-o măsură mai mică, şi de *-că*.

În concluzie, se poate afirma că numărul de sufixe care încep să derive cuvinte în limba literară în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea este mai mic decît al sufixelor care apar în secolul următor, cînd influenţa romanică în special, impune o serie de sufixe care devin puternic productive. Este destul să enumerăm doar cîteva în sprijinul acestei afirmaţii : *-al*, *-aj*, *-(a)ţie*, *-bil*, *-ier*, *-ism*, *-ist*, *-ant* (*-ent*), *-anţă* (*-enţă*), *-ic*, *-ită*, *-iza*, *-(i) on-*, *-in*[44] etc.

Cercetarea unui număr cît mai mare de texte vechi va putea aduce noi contribuţii la stabilirea istoriei cuvintelor şi a procedeelor de îmbogăţire a vocabularului.

Lucrarea se bazează pe materialul excerptat din următoarele texte (unde nu se indică pagina, textul a fost parcurs în întregime) :

Pentru secolul al XVI-lea :

1 *CB I* = *Limba română vorbită între 1550—1600*. Studiu paleografico-linguistic de B. Petriceicu-Hasdeu, tomul I, Bucureşti, 1878. (Scrisorile nr. II-VI, X, XII-XVII.)

2 *SB* = *Scrisori româneşti din arhivele Bistriţei* (1592-1638), publicate de Al. Rosetti, Bucureşti, 1944. (Scrisorile nr. 1, 4-8.)

3 Crest. I = *Crestomaţie romanică*, vol. I, Bucureşti, 1962 (Limba română, scrisorile, p. 149—160).

4 C_2 = Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), Bucureşti, 1914.

5 *CV* = *Codicele Voroneţean*, Cernăuţi, 1885.

6 CT = Coresi, *Tetraevanghelul tipărit de ...*, ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.

7 H = *Psaltirea Hurmuzachi* (manuscris).

8 *P S* = *Psaltirea Scheiană*, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte. Ediţiune critică de I. A. Candrea ; vol. al II lea ; Textul şi glosarele, Bucureşti, 1916.

9 *PO* = *Palia d'Orăştie* (1581—1582), Paris, 1925.

Pentru secolul al XVII-lea :

1 V. Caz = Varlaam, *Cazania* 1643, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1943.

2 *NT* = *Noul Testament sau .ꙗръcarea au lĕgĕ noao*. Belgrad (Alba Iulia), 1648 (manuscris, I^r—9^r, 46^v—169^r).

3 *DVS* = Dosoftei, *Viaţa şi petrѧcerѧ svinţilor*, Iaşi, 1682 (Fotocopii după manuscris, p. 1—563).

---

[44] Cf. Iorgu Iordan, *Sufixe de origine recentă*, în BPh. VI, p. 1—59 şi cele trei volume de SFC.

4 B = *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao lĕge*, Bucureşti, 1688 (manuscris, p. 614 a—624 a).

5 Prav. = *Carte românească de învățătură* (1646). Editura Academiei R.P.R. (Bucureşti, 1961), p. 1^{r}—161^{r}.

6 *ÎL* = *Îndreptarea legii*, 1652, Editura Academiei R.P.R. (Bucureşti, 1962), p. 33—84.

7 Alexandria = N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti, Cartea Românească, 1922.

8 Ureche, L. = *Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă* (1359—1595), întocmit după Grigorie Vornicul, Istratie Logofătul şi alţii de Simion Dascălul, Bucureşti, 1916.

9 Costin, L. = Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace*. Ediţie critică de P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1944, p. 3—54.

10 *LSR* = Grămăticul Staicu, *Lexiconul slavo-român* (manuscris).

11 Documente : scrisorile din *SB* (p. 34—75) şi *CB I* (p. 107—233).

Pentru secolul al XVIII-lea :

1 IV. P. = Antim Ivireanul, *Predici*. Ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de G. Strempel. Editura Academiei R.P.R. (Bucureşti), 1962, p. 71—122.

2 Neculce, L. = Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*. Text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de Iorgu Iordan. Ediţia a II-a, revăzută. Editura de stat pentru literatură şi artă (Bucureşti), 1959, p. 3—54.

3 P. Ist. = Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 3—54.

4 Cantemir, Ist. = *Operele principelui Demetriu Cantemir*. Tom VI. *Istoria ieroglifică*, Bucureşti, 1883, p. 25—76.

5 *PR. C.* = *Pravilnicească condică 1780*. Editura Academiei R.P.R. (Bucureşti), 1957.

6 Calendar = *Calendari acum ѧtъi rumънesc alcătuit de pe cel sărbesc*, 1733 (fotocopii după manuscris).

7 Carte = *Carte ѧtru care să scriu mъncъrile*. 1749. (Fotocopii după manuscris.)

8 Molnar, E. = *Economia stupilor acum ѧtъi izvodită şi dată de Ioan Molnar*. 1785. (Fotocopii după manuscris.)

9 Cînt. = *Cîntece cîmpeneşti cu glasuri româneşti*. 1768.

10 Iorga, SN = N. Iorga, *Scrisori de negustori*. Bucureşti, 1925. Scrisorile LXVI—LXX (p. 110—125).

11 Iorga, SBD = N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ediţia a 2-a, 1925. Scrisorile LXXII—LXXXI (p. 102—118).

12 Ursu, T. = N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962. (Pentru cuvintele din secolul al XVIII-lea din glosar.)

* * *

Crest. II = *Crestomație romanică*, vol. al II-lea, București, 1965 (Limba română); pentru secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

Gaster, CR I–II = *Chrestomatie română*. Texte tipărite și manuscrise [sec. XVI—XIX] dialectale și populare cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez de M. Gaster; vol. I—II, Leipzig—București, 1891.

CONTRIBUȚII LA STABILIREA PATERNITĂȚII UNOR POVESTIRI ISTORICE ÎN VERSURI

DE

N. A. URSU

Anonimul A

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se dezvoltă în cultura românească o specie literară prea puțin cultivată pînă atunci și anume: *povestirea istorică în versuri* sau, cum i se mai spune, în mod impropriu însă, *cronica rimată*. Cele peste douăzeci de povestiri istorice versificate scrise între anii 1760—1825, atît în Țara Românească și Moldova cît și în Transilvania, oglindesc — în aproximativ zece mii de versuri — aproape toate evenimentele mai importante din istoria zbuciumată a poporului român în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Pe lîngă interesul istoric pe care-l prezintă, aceste scrieri au și oarecare importanță pentru istoria literară a acelei epoci, deoarece reprezintă primii pași mai însemnați pe calea dezvoltării poeziei românești. Autorii unor atare povestiri istorice în versuri au putut avea ca model atît bogata literatură similară neogreacă a vremii cît mai ales baladele poporului nostru. În privința versificației, ca și în ceea ce privește concepția despre lume și viață, multe dintre aceste povestiri se resimt de puternica influență a folclorului.

După cum dovedesc numeroasele copii prin care ni s-au transmis, majoritatea povestirilor istorice la care ne referim au avut o largă circulație în epoca respectivă, însă — din anumite motive de ordin politic sau din modestie — autorii celor mai multe dintre ele au preferat să rămînă anonimi. Între timp, cu prilejul descoperirii sau editării acestor texte, unii cercetători au emis diferite ipoteze cu privire la paternitatea lor, dar multe dintre ele nu par a fi întemeiate. Adeseori, copiștii sau chiar posesorii diferitelor manuscrise au fost considerați drept autori ai textelor respective.

Evident, în lipsa unor mărturii exprese privitoare la autorii lor, paternitatea acestor povestiri istorice în versuri nu poate fi stabilită decît cu ajutorul metodelor filologice de investigație. La sfîrșitul unei cercetări

atente a tuturor povestirilor istorice în versuri cunoscute pînă acum, atît din punctul de vedere al conținutului cît și sub raport stilistic și lingvistic, am ajuns la concluzia că majoritatea lor sînt opera a numai doi autori, deocamdată anonimi, pe care-i vom numi în cursul expunerii *anonimul A* și *anonimul B*. În articolul de față ne vom ocupa numai de textele pe care le atribuim anonimului A.

După cum vom demonstra mai departe, anonimul A este autorul următoarelor opt povestiri (le menționăm cu titlurile cunoscute în literatură și în ordinea cronologică a evenimentelor la care se referă) : *Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu*[1], *Istorie de patima Galaților*, *Stihuri despre domnii mazili și boierii scăpătați*[2], *Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica* (versiunea moldovenească)[3], *Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza*, *Stihuri pentru moartea generalului Potemkin*, *Stihuri pentru moartea lui Constantin Hangerli* (a doua versiune, cea editată de Bariț și Giurescu)[4] și *Stihuri pentru mazilirea lui Alexandru Moruzi, în Moldova, la 1806* [5].

Înainte de a prezenta argumetele în baza cărora am grupat aceste texte, este necesar să luăm în discuție problema datei cînd au fost alcătuite *Stihurile despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu*. Bazați pe mențiunea din următorul titlu al unei copii a acestei povestiri : *Istoria mării sali lui Costandin Vodă Brîncovanu, domnul din București, cari s-au scris. 1730*[6], cercetătorii de pînă acum au crezut, în mod firesc, că versurile respective au fost într-adevăr scrise în 1730, deci la puțin timp după uciderea mișelească a lui Brîncoveanu, cînd mai putea încă să aibă ecou sfîrșitul

---

[1] Pentru informații privitoare la manuscrisele în care se găsesc povestirile istorice în versuri consacrate unor evenimente petrecute pînă la 1800, ca și pentru edițiile sau studiile asupra lor, vezi I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, sec. XV—XVIII, privind istoria României*, București, 1963, p. 124, 127—138, 140—141, 179—182, 193—194, 199—202, 440, precum și Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, București, 1962, p. 294, 439—448, și *Literatura română premodernă*, București, 1964, p. 190—205 ; de asemenea, vezi *Istoria literaturii române*, Editura Academiei R.P.R., vol. I, București, 1964, p. 704—711.

[2] Aceste stihuri sînt încorporate în cronica atribuită lui Ienache Kogălniceanu, sub titlul *Istorie ce au scos domnilor și boierilor*. Se găsesc în ms. 62 din Biblioteca Academiei și au fost editate de M. Kogălniceanu, în *Cronicele României sau letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ed. a II-a, vol. III, București, 1872, p. 270—273.

[3] Emil Turdeanu, în *Contribuții la studiul cronicelor rimate*, „Cercetări literare", II, 1936, p. 1—54, a demonstrat că, pe lîngă versiunea moldovenească a povestirii despre moartea lui Ghica, există și o versiune munteană, tot anonimă, pe care o și editează la sfîrșitul studiului său, după ms. 830 și 2507 din Biblioteca Academiei.

[4] Despre moartea năpraznică a lui Constantin Hangerli s-au scris trei povestiri în versuri : cea a lui Zilot Românul și două anonime, dintre care prima este versiunea editată de Gr. Tocilescu, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", 1884, vol. III, p. 327—332, iar a doua este versiunea editată de Bariț, în „Transilvania", 1873, p. 94—96, și de C. C. Giurescu, în „Revista istorică", 1926, p. 320—327.

[5] Existența acestei povestiri în ms. 1155 și 3767 din Biblioteca Academiei ne-a fost semnalată de Aurora Ilieș-Țipoia, cercetător științific la Institutul de istorie al Academiei Republicii Socialiste România.

[6] Această copie, din 1797, se află în ms. 1344 din Biblioteca Academiei și a fost editată de I. Crețu în „Convorbiri literare", IX, 1875—1876, p. 325 și 329—331.

tragic al marelui domn muntean[7]. În mod curios însă, anul 1730 apare în alte copii ale acestei povestiri ca dată a morții lui Brîncoveanu : *Istorie mării sale lui Costandin Vodă Brîncovanu, domnul Țării Munteneşti, care s-au tăiet de împăratul otomanilor la anul 1730, noiemvrie 17*[8] ; *Discăpățînarea lui Costantin Vodă Brîncovanu de către turci, tîmplată la Constantinopoli la anul 1730, noiemvrie 17*[9]. Prin urmare, anul 1730 nu poate fi luat ca dată *sigură* pentru alcătuirea acestei povestiri, după cum nu este anul morții lui Brîncoveanu. Eroarea de copist sau de altă natură din titlul ultimelor copii menționate pune sub semnul întrebării și veracitatea celor afirmate în primul titlu citat. Anul 1730 ar putea fi data la care s-a copiat vreo cronică munteană sau altă știre despre moartea lui Brîncoveanu, utilizată mai tîrziu de poetul anonim, ori pur și simplu o eroare a copiștilor în privința datării evenimentului, mai ales că povestirea însăși vorbește de uciderea lui Brîncoveanu la 15 august, nu la 17 noiembrie. În cea mai veche copie a povestirii, păstrată în ms. 1629, f. 50, titlul nu cuprinde nici o dată : *Istorie lui Costantin Vodă cel Bătrîn.*

Pe de altă parte, surprinde faptul că o povestire în versuri care s-ar fi alcătuit la 1730 a început să circule în numeroase copii abia după cincizeci de ani[10], deoarece prima copie cunoscută datează din 1778, nu din 1730 sau 1758, cum afirmă unii cercetători[11]. De asemenea, pentru datarea acestei povestiri prezintă importanță și faptul că majoritatea copiilor cunoscute au circulat în Moldova, alături de cîteva povestiri în versuri consacrate unor evenimente petrecute în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cum sînt stihurile despre moartea lui Grigore Ghica, stihurile despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza, stihurile despre moartea lui Potemkin și istoria de patima Galaților, cu care istoria despre moartea lui Brîncoveanu are — după cum vom vedea — multe asemănări de ordin stilistic și lingvistic.

Avînd în vedere cele arătate mai sus, credem că povestirea în versuri despre moartea lui Constantin Brîncoveanu s-a alcătuit în Moldova, în anul 1778, fiind inspirată, de fapt, de uciderea în condiții oarecum similare, adică tot asasinat de turci, a lui Grigore Ghica. Ea este opera aceluiași autor care a scris și celelalte povestiri istorice în versuri atribuite de noi anonimului A.

Cu privire la paternitatea unor povestiri pe care le atribuim anonimului A s-au exprimat pînă acum opinii diferite. Editînd, în 1872, *Stihurile despre uciderea lui Grigore Ghica* (versiunea moldovenească) și *Stihurile des-*

---

[7] Pentru a ne referi numai la cîteva lucrări, vezi Tudor Pamfile, *Un cîntec privitor la moartea lui Brîncoveanu*, în revista „Miron Costin", VII, 1919, nr. 5, p. 34, N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. III, București, 1945, p. 262—263, Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, București, 1962, p. 294, și *Istoria literaturii române*, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p. 704.

[8] Vezi ms. 21 din Biblioteca Academiei, f. 151, copie din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

[9] Vezi ms. 4730 din Biblioteca Academiei, f. 1, copie de la începutul secolului al XIX-lea, editată de Tudor Pamfile în *loc. cit.* la nota 7.

[10] Vezi I. Crăciun și A. Ilieș, *lucr. cit.*, p. 179—182.

[11] Vezi lucrările și paginile citate la nota 7.

pre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza, Mihail Kogălniceanu le atribuie moşului său Ienache Kogălniceanu[12]. Mai tîrziu, N. Iorga şi, după el, alţi cercetători au respins pe drept cuvînt această atribuire, deoarece nu se întemeiază pe nici o mărturie documentară sau de natură filologică[13]. Comparînd aceste două texte sub raportul conţinutului şi al stilului, Iorga presupune că „ambele bucăţi au acelaşi autor, un profesionist literar pentru asasinatele politice", care îi rămîne însă necunoscut. În 1892, V. A. Ureche editează o nouă copie a povestirii despre uciderea lui Grigore Ghica şi crede că „paternitatea acestei mici poeme este a se atribui unui obscur învăţător de la şcoala din Ruginoasa"[14]. Cu prilejul editării unei noi copii a stihurilor despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza, Gh. Ghibănescu îşi exprimă părerea că aceste versuri, chiar dacă au fost alcătuite de un membru al familiei Kogălniceanu, ele au suferit mari transformări sub pana unui membru al familiei Sion, probabil Antohi Sion[15]. În legătură cu autorul stihurilor despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu, N. Cartojan presupune că trebuie să fi fost un cleric sau un dascăl de biserică, „un cărturar mărunt din mulţimea anonimă"[16]. Despre *Stihurile pentru moartea generalului Potemkin*, Teodor V. Stefanelli a crezut, în 1897, că sînt scrise de un oarecare boier Gheorghie Nacul, semnatarul manuscrisului după care a editat el versurile respective[17]. Iorga se îndoieşte însă de atribuirea lui Stefanelli şi crede că este vorba mai curînd de vreun boiernaş necunoscut[18]. Despre *Stihurile pentru moartea lui Constantin Hangerli*, Constantin Chiru, care publică în 1925 o copie a lor, crede că aparţin logofătului Iordache Furduescu din Dîmboviţa, pentru că le-a găsit copiate într-un miscelaneu al acestui boier[19]. În 1926, editînd o nouă copie a acestei povestiri şi comparînd-o cu versiunea publicată de Tocilescu, C. C. Giurescu ajunge la concluzia că autorul ei nu era dintre boieri, ci „va fi fost probabil vreun orăşean, poate din Bucureşti, vreun dascăl sau logofăt cu uşurinţă la scris"[20].

După cum vom vedea, presupunerile făcute de Iorga, Giurescu şi Cartojan în privinţa stării sociale şi a culturii autorilor prezumtivi ai

---

[12] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, la nota 2, p. 275—295.

[13] Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, Bucureşti, 1901, p. 83—84, C. Bobulescu, *Stihuri pentru peirea lui Grigorie Ghica Vodă*, în revista „Miron Costin", IV, 1916, nr. 5, p. 253—255, Emil Turdeanu, *art. cit.*, la nota 3, p. 9, Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, Bucureşti, 1962, p. 442.

[14] V. A. Ureche, *Istoria românilor*, seria de volume pentru 1774—1786, tomul II, Bucureşti, 1892, p. 288. Textul editat de Ureche se păstrează astăzi în ms. 154 din Biblioteca Academiei.

[15] Gh. Ghibănescu, *Stihuri pentru sfîrşire boierilor Manolachi Bogdan şi Ioan Cuza spatar ...*, în revista „George Lazăr", II, 1888—1889, p. 220.

[16] N. Cartojan, *op. cit.*, la nota 7, p. 262—263.

[17] Teodor V. Stefanelli, *O carte veche despre Alexandru Machedon, Constantin cel Mare şi cneazul Grigorie Potemkin*, în „Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi", VIII, 1897, p. 524.

[18] N. Iorga, *op. cit.*, la nota 13, p. 86.

[19] Constantin Chiru, *Monografia comunei Gura Foii din judeţul Dîmboviţa*, Bucureşti, 1925, p. 24—25. Textul editat de Chiru se află acum în ms. 3162 din Biblioteca Academiei.

[20] C. C. Giurescu, *Uciderea voievodului Constantin Hangerli. O povestire în versuri necunoscută*, în „Revista istorică", XII, 1926, nr. 10—12, p. 322. Textul editat de Giurescu se află în ms. 4768 din Biblioteca Academiei.

povestirilor respective concordă cu rezultatele la care am ajuns noi în preocuparea de a stabili profilul ideologic şi artistic al anonimului A.

O primă trăsătură comună tuturor celor opt povestiri versificate pe care le atribuim anonimului A şi care — în acelaşi timp — le deosebeşte de grupul celor atribuite anonimului B o constituie meditaţia în stil biblic asupra labilităţii soartei omului şi critica modului în care este orînduită *lumea*, societatea omenească. Ideea aceasta este reluată de la un text la altul, uneori cu aceleaşi cuvinte, fapt care poate constitui, alături de alte elemente comune, un indiciu că textele respective au acelaşi autor. Iată pasajele la care ne referim :

O, pricină minunată,
Ci au fost în lume toată
Din ceput şi din vecie,
Precum si carte ne scrie,
Cuvîntul cel tipărit
Cari esti adiverit
Că-i lumea înşălătoari
Şi foarti ti trecătoari
Di-i faci şi-i amăgeşti
Şi pre toţi ti prelisteşti,
[. . . . . .]

Şi el tari că ohta
Şi lumea o difăima
[. . . . . .]
Şi cu jăli suspina,
Lumea tari o difăima :
„Oh, lumi înşălătoari,
Di sufleti peritoari,
Cum erai de dulci mieri,
Şi acum amară fieri,
Şi cu toate împodobită,
Acum ai rămas urîtă,
Îndestulată di toati
Şi di domnu n-avui parti".

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu*) [21]

Să încep dar a ohta,
Lumea a o difăima.

(*Istorie de patima Galaţilor*) [22]

Oh, lume înşelătoari,
De împăraţi învrăjbitoari,
Cum erai di dulci mieri
Acmu eşti amară fiere
Şi cu toate împodobită,
Acmu ai căzut pre urîtă,
Îndestulată eşti di toate
Şi domnii n-avură nici o parte.

(*Stihuri pentru domnii mazili şi boierii scăpătaţi*) [23]

O limbă ritorească
Trebuie să să grăiască,
Să arăt această întîmplare
Groaznică şi de merare,
De care-i cunoscut foarte
Halul lumii cei deşarte
Şi încă n-are nici un bine
Lume statornic în sine.

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [24]

[21] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 114[r], 115[r] şi 117[v].
[22] *Ibidem*, f. 107[v].
[23] Ms. 62 din Biblioteca Academiei, f. 191[r].
[24] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" din Iaşi, f. 43[r].

O, prea mincinoasă lume,
Vrednică de acest nume;
O, lume prea ticăloasă,
Cum mă desparți de-a mea casă;
O, lume amăgitoare
Și degrabă peritoare,
O, lume vremelnică,
Viață netemelnică.

(Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza) [25]

Ție zic, o, lume, lume,
Nu te-ai cinsti cu alt nume,
Pentru a tale schimbări
Ce faci în oricare stări.
Au oftat dintr-al său gînd,
Lumea categorisînd,
Dîndu-i așa defăimare
Cum că nici un preț nu are.
[. . . . .]

(Stihuri despre moartea generalului Potemkin) [26]

Nu poci ca să mă pricep,
Ce să zic și cum să încep,
De ale lumii învîrtejiri
Cum că sînt tot cu-ndoiri.

(Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli) [27]

Și au purces pe lîngă curte,
Plîngè Moruz cu lacrămi necontenite
Și la curte să uita
Și lume tari o difăima,
Zicînd că-i înșelătoari
Și în toati împrifăcătoari.

(Stihuri pentru mazilirea lui Moruzi, la 1806) [28]

Variațiile pe tema nestatorniciei soartei omenești, din fragmentele citate mai sus, se regăsesc, uneori cu formulări identice, în diverse cîntece de stea, bocete și alte producții folclorice sau cvasifolclorice în versuri, existente în mai multe colecții editate pînă acum, începînd cu cea a lui Anton Pann din 1830. Astfel, începutul povestirii despre uciderea lui Brîncoveanu și unele versuri de la începutul povestirii despre moartea lui Potemkin prezintă o mare asemănare cu începutul unui cîntec de stea din colecția lui Anton Pann :

O, pricină minunată,
Din vecie însemnată,
Că e lumea-nșelătoare
Și foarte amăgitoare,
De-nșală și amăgește
Și pre toți îi prilostește.
Ales pre cei bogați foarte,
De nu mai gîndesc la moarte etc.[29]

---

[25] Vezi M. Kogălniceanu, *op. cit.*, la nota 2, p. 293.

[26] Vezi Teodor V. Stefanelli, *lucr. cit.*, la nota 17, p. 527 și 528.

[27] Ms. 987 din Biblioteca Academiei, f. 261^{v}.

[28] Ms. 1155 din Biblioteca Academiei, f. 172^{r}.

[29] Anton Pann, *Versuri muzicești ce se cîntă la nașterea mîntuitorului nostru Is. Hs. și în alte sărbători ale anului*, București, 1830, p. 15. Aceleași versuri sînt încorporate și într-un *Vicleim*, editat de G. Dem. Teodorescu, în *Poezii populare române*, București, 1885, p. 113.

Primele versuri din povestirea despre uciderea lui Brîncoveanu sînt aproape identice şi cu începutul unui cîntec de jale despre un preot căruia i-a murit soţia, aflat într-o colecţie editată de Gaster :

O, pricină minunată,
Auzită în lume toată
Auzită din vecie,
Precum şi cartea scrie,
Ce-i sfîntă ca învăţătura,
Cinstită ca şi scriptura,
Că te pune la tistie
Şi la sfînta preoţie[30].

De asemenea, unele versuri citate mai sus din povestirile istorice de care ne ocupăm seamănă cu următoarele, dintr-un *Verş la morţi* aflat în aceeaşi colecţie a lui Gaster :

Mult amăgitoare lume,
Toate cîte ai sînt glume
Şi visuri prisositoare,
Ca negura trecătoare.
Toate sînt deşertăciune,
Toate prav şi putrejune[31].

Identitatea unor versuri şi celelalte asemănări care s-au stabilit şi se mai pot încă stabili între povestirile istorice atribuite de noi anonimului A şi cîntecele de stea, colindele, bocetele şi alte producţii folclorice sau cvasifolclorice care circulau în numeroase copii manuscrise la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea ridică, în mod firesc, problema relaţiei dintre cele două categorii de versuri. Se pune deci întrebarea : s-au detaşat anumite fragmente din povestirile istorice menţionate şi au căpătat cu timpul caracter folcloric, ori — dimpotrivă — anonimul versificator a folosit în povestirile sale, într-o formă mai mult sau mai puţin prelucrată, unele teme şi chiar pasaje întregi din producţiile folclorice sau cvasifolclorice care circulau în vremea lui ?

Referindu-se numai la versurile cu care începe povestirea despre uciderea lui Brîncoveanu, N.Cartojan şi, după el, alţi cercetători au afirmat că ele au fost detaşate din textul prea lung al povestirii, devenind cu timpul cîntecul de stea cules de Anton Pann şi începutul cîntecului de jale despre un preot căruia i-a murit soţia, din colecţia editată de Gaster[32]. După cum am văzut însă, tema labilităţii soartei omului, dezvoltată în pasajul respectiv din această povestire, se găseşte în diverse cîntece cu caracter folcloric din jurul anului 1800, iar faptul că în cele opt povestiri istorice se întîlnesc şi alte versuri, uneori chiar pasaje întregi, care amintesc de anumite producţii folclorice demonstrează mai curînd că modestul lor autor a utilizat din plin în scrierile sale cîntecele populare sau cele cvasifolclorice care circulau în vremea lui. De pildă, povestirea despre uciderea lui Hangerli are la sfîrşit un pasaj sub formă de bocet, care seamănă foarte mult cu un frag-

[30] M. Gaster, *Colinde, cintece populare şi cintece de stea inedite*, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", I, 1883, vol. II, p. 319.

[31] *Ibidem*, p. 325.

[32] Vezi N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II, Bucureşti, 1938, p. 194, 212—214, şi celelalte lucrări şi pagini citate la nota 7.

ment dintr-un cîntec la moarte din colecţia lui Anton Pann. Două versuri sînt aproape identice în ambele pasaje :

Ticăloasa doamna mea,
Astăzi mă despart de ea ;
Domniţă şi bizdadeli,
Astăzi mă duc de la ele ;
Unde sînt ca să mă vază,
Ca să plîngă şi să crează,
Că de astăzi înainte
Nu le mai grăiesc cuvinte [33].

Veniţi fraţi şi sorioare,
Veniţi rude doritoare,
O, vino mă rog şi ţie,
Prea iubita mea soţie,
Veniţi prieteni cu toţii
De-mi petreceţi ceasul morţii
Şi-mi daţi de rînd fieşicare
Cea din urmă sărutare,
Că de acum înainte
Nu voi mai grăi cuvinte [34].

O şi mai mare asemănare cu fragmentul de bocet reprodus mai sus din colecţia lui Pann, precum şi cu alte bocete cunoscute din diverse colecţii, prezintă următorul pasaj din povestirea despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza :

Veniţi prieteni şi vecini
De vă luaţi iertăciuni ;
Vin şi tu a mea soţie,
Care-mi eşti cu cununie ;

Veniţi şi voi copilaşi,
Dragii taicăi cuconaşi ;
Veniţi şi voi ale mele surori
De vedeţi cum eu mor [35].

Versurile cu care se sfîrşeşte *Istoria de patima Galaţilor* sînt asemănătoare cu cele din cîntecul despre răstignirea lui Hristos, editat de Pann :

Codrii, munţii să jălească
Şi cîmpii să nu înflorească,
Dunăre să să negrească,
Ţarina să nu rodească
Şi petrili să de glas
De-a Gălaţilor năcaz [36].

Soarele să se-ntristeze,
Luna să întuneceze
Şi stelele să se stingă,
Să-nnoreze şi să ningă,
Cerurile să-nnegrească,
Să fulgere, să trăsnească,
Pămîntul să se clătească
Şi iarba să veştejească etc. [37].

În afara anumitor producţii folclorice sau cvasifolclorice, autorul nostru a utilizat în povestirile sale şi unele fragmente din alte povestiri istorice care circulau atunci în manuscris, alcătuite de alţi anonimi. Astfel, începutul povestirii despre uciderea lui Grigore Ghica reprezintă doar adaptarea unui pasaj luat din textul intitulat *Plîngerea sfintei mănăstiri a Silvaşului din eparhia Haţăgului din Prislop*, scris în Transilvania, mult mai devreme, probabil în 1762, deci cu cincisprezece ani mai înainte decît

[33] Ms. 987 din Biblioteca Academiei, f. 262^{v}.
[34] Anton Pann, *op. cit.*, la nota 29, p. 26—27.
[35] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, la nota 2, p. 292.
[36] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 110^{r}.
[37] Anton Pann, *op. cit.*, la nota 29, p. 34.

povestirea despre uciderea lui Grigore Ghica. Iată pasajele la care ne referim :

Vrînd să arăt şi să grăiesc,
De mirare mă uimesc,
A grăi şi nu mă pricep
Şi de unde să încep,
Să fac o jalnică vorbă
Pentru domnul Ghica Vodă,
Ghica Vodă cel vestit
La ce sfîrşit au venit.
O limbă ritorească
Trebuie să să grăiască,
Să arăt această întîmplare
Groaznică şi de merare [38].

Vrînd să arăt ce să grăiesc,
Acum de mirare mă uimesc.
Nu ştiu de unde să încep
Şi a grăi nu mă pricep
Să fac o jalnică povestire
Pentru mine, sfînta mănăstire
A Silvaşului cea vestită,
Acum pustie şi răsipită.
O limbă ritoricească
Trebuie acum să grăiască,
Să arate această întîmplare
Groaznică şi de mirare [39].

Începutul *Istoriei de patima Galaţilor* are unele comentarii şi versuri asemănătoare cu cele de la începutul *Istoriei Ţării Rumâneşti la leat 1769*, atribuită de noi anonimului B. Influenţa anonimului B asupra autorului nostru, evidentă şi în stihurile despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza sau în cele despre uciderea lui Constantin Hangerli, este explicabilă şi prin faptul că, după cum vom vedea, ambii autori erau din aceeaşi regiune, iar anonimul B, un boier cu mai multă cultură, care scria, de asemenea, povestiri istorice în versuri, putea constitui un model pentru un scriitor de condiţie socială modestă, cum se pare că a fost anonimul A. Credem că influenţa nu s-a putut exercita în aceeaşi măsură şi în sens invers, deoarece anonimul B are în toate povestirile istorice atribuite lui un stil mult mai personal, iar unele povestiri scrise de el sînt anterioare acelora dintre povestirile anonimului A cu care prezintă asemănări de ordin stilistic.

O altă trăsătură comună unor povestiri istorice atribuite anonimului A şi care, de asemenea, le deosebeşte de cele pe care le atribuim anonimului B este atitudinea critică a autorului faţă de boierime. Acest fapt ne oferă în acelaşi timp unele informaţii în legătură cu categoria socială din care făcea parte şi cu mediul social în care trăia anonimul versificator.

Referindu-se la povestirea despre uciderea lui Grigore Ghica şi la cea despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza, N.Iorga a atras atenţia asupra faptului că autorul anonim al acestor două scrieri formulează ici şi colo puncte de acuzare împotriva boierilor, pentru necontenitele lor intrigi politice[40]. În povestirea despre uciderea lui Constantin Hangerli întîlnim o nouă referinţă critică la adresa boierilor, de data aceasta vizînd anumite aspecte economice :

Să lăsăm acum răiaua,
Ce cîştigă cu păraua,
Să venim la boierime.
Ce ei iau de la prostime
Fac carîte şi rădvane,
Giuvaeruri la cocoane.
Dar ţara nu sărăceşte,
De la ei se foloseşte [41].

[38] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi, f. 43^{r}.
[39] Ms. 415 din Biblioteca Academiei, f. 5^{v}.
[40] N. Iorga, *op. cit.*, la nota 13, p. 83.
[41] Ms. 987 din Biblioteca Academiei, f. 261^{v}—262^{r}.

Un ton neașteptat de vehement are critica socială în stihurile despre domnii mazili și boierii scăpătați, care este un aspru rechizitoriu la adresa ambelor categorii de exploatatori. Împrejurările la care se referă autorul anonim al acestei povestiri sînt prezentate în următoarea însemnare care precedă versurile respective în cronica atribuită lui Ienache Kogălniceanu :

„Aici arătăm pentru mari și multă scăderi ce au curs neamului creștinesc în Țarigrad ales celor di răzăma în domniile țărilor Moldovii și a Țării Românești, cari acesti țări le era toată chivernisala și agonisire și fiindcă din pricina oștirilor ce au ținut pisti cinci ani numai până la leat 1773 dec. 30, care s-au scris, au fost rămas la mari scăpăciuni, atît domnii mazîli cît și bezedelile și capichihaielile și alți boieri mulți și di cinste, cari nu putem ca să le arătăm numele și boieriile lor, căci nu sî cadi. Iar *o sami di slugi a lor, oameni din Țara Românească* [42], văzînd în cît să află stăpînii lor, trăgînd și ei oaricari lipsă din celi ce le trebuiè, că pe sămni nu le ajungè cele ce le trebuiè, atît din rîndul purtatului cît și din rîndul mîncatului, fiindu-le și căile închisă, neputînd ca să să ducă di la locurile aceste, trăgè și ei mari lipsă la toate cu stăpînii lor, până rămăsăsă di luasă și mult obraz, di făcè ce le era voie, grăind și cît le vinè la gură, zicînd că cu aceste își răcoresc inimele. Și lîngă alte multe ce lehăiè, au început a le faci și stihuri în scris cu carii îi hulesc, fiindcă s-au scăpat di mila celor țări înfrumusățate, carile văzîndu-le și noi aceste le-am însămnat după scrisorile lor, arătînd într-acesta chip"[43].

Una din slugile nemulțumite de starea la care au ajuns stăpînii lor refugiați la Constantinopole, în timpul războiului ruso-turc din 1768—1774, a fost și anonimul A, căruia îi atribuim — alături de alte povestiri istorice — și stihurile la adresa domnilor mazili și a boierilor scăpătați, la care se referă autorul însemnării citate mai sus. Faptul că autorul stihurilor respective a fost un slujitor mai mărunt la diferite curți domnești sau boierești este mărturist de el însuși în următorul pasaj :

Să scriem tot di domnie,
Că au rămas la gre urgie.
Din bezedele, cum văd eu,
Or să rămîie în halul mieu.
Macară că eu sînt o slugă,
Slujăsc, mănînc și pui în pungă,
Dar ei fiind învățați în bini
Or să le cadă cu rușine
Cînd n-or avè om să-i slujască.
Atunce vor să să pedepsască,
Că n-or putè să ție slugă,
C-apoi pîne n-a s-ajungă.
Aceasta tot va să să facă,
Ceva vremi să mai treacă.
Cheltuiala au sfîrșit,
Că au fost bani de fumărit.
Blăstămuri di fămei săraci
Nu le vor fi lor în paci.
Ce și casăle celor ce ari
Or să rămîie la vînzari [44].

Privind decăderea economică a boierilor refugiați în raport cu huzurul de altădată și cu indiferența acestora față de soarta țării, poetul consideră starea la care au ajuns drept o pedeapsă bine meritată pentru faptele lor din trecut :

Stăpînii lasă să grăiască,
Ca să să mai răcorească,
Că au foarte inemă amară
De ce Moldovă, bună țară.

[42] Sublinierea noastră, întrucît mențiunea interesează, după cum vom vedea, discuția despre originea locală a anonimului A.
[43] Ms. 62 din Biblioteca Academiei, f. 190^{v}—191^{r}.
[44] *Ibidem*, f. 191^{r}—191^{v}.

Că unde stau de gîndesc
Inemile le să topăsc
De zefchiuri ce au făcut
Primblîndu-să pe la Prut
Cu butca cu patru cai,
Făcînd zef ca nişti crai.
Lăutarii le cînta
Şi ei de grijă ţării nu purta.
Dumnăzău aşe văzînd,
Îi lăsă în vec plîngînd,
Plîngîndu-şi păcatele,
Ca să-şi cunoască faptile [45].

În sfîrşit, pe acelaşi ton sarcastic, autorul atrage atenţia boierilor scăpătaţi că şi-ar putea cîştiga hrana muncind :

Că boierii di divan
Vor să ajungă baccevan
Şi să strîgi pi socac,
Văzînd tot praj şi spănac.
Aceasta di nu le vine
Şi vor să trăiască bini,
Apuce-să [de] băcălie,
Că esti mai mari boierie.
Şi aceasta di nu le placi,
Vază pe hamali ce faci,
Că cît esti zîua di mari
Cară lemni în spinari [46].

În afara legăturilor de ordin ideologic semnalate mai sus, între cele opt povestiri istorice pe care le atribuim anonimului A există, după cum am mai spus, numeroase asemănări de ordin stilistic şi lingvistic.

Un important indiciu al legăturii stilistice dintre aceste opt povestiri îl constituie tonalitatea specifică a versurilor, care poate fi percepută (şi demonstrată) numai prin lectura integrală şi atentă a textelor respective, paralel cu lectura celorlalte povestiri istorice în versuri din aceeaşi epocă. Comparaţia între ele a povestirilor istorice în versuri din secolul al XVIII-lea şi din primele decenii ale secolului al XIX-lea scoate totodată în evidenţă şi faptul că în cele opt povestiri pe care le atribuim anonimului A se întîlnesc, în diverse locuri, aceleaşi imagini, transpuse în versuri identice sau aproape identice. Avînd un orizont artistic restrîns şi negăsind în limba română de atunci un limbaj poetic mai bogat şi mai variat, autorul nostru a fost nevoit să recurgă adeseori la aceleaşi imagini şi chiar la aceleaşi versuri. Unele identităţi de felul celor la care ne referim am putut constata şi pînă aici, în pasajele citate pentru a demonstra comunitatea în cele opt povestiri a meditaţiei asupra labilităţii soartei omului. Iată şi alte cazuri asemănătoare :

Deci duminecă îndesară,
Oh, ce ceas şi zi amară,
Poronci ca să-i gătească
Carîta sa cea domnească,
Cu atîta grăbime mare,
Ca cînd mergè la primblare.

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [47]

Iar cînd fu vineri sara
Sosi sara cea amară,
Ce mai de pre urmă noapte,
Aducătoare de moarte.

(*Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza*) [48]

[45] Ms. 62 din Biblioteca Academiei f. 191^{v}—192^{r}.
[46] *Ibidem*, f. 192^{v}.
[47] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi, f. 44^{v}.
[48] *Ibidem*, f. 57^{v}.

O, ce ceas şi zi amară Tari inima me să bati,
Fu simbătă tndesară. Căci prin cuget nu mi-au trecut
Pe la şapte ceasuri din noapte De mazilie aşe curînd.

(Stihuri despre mazilirea lui Moruzi, la 1806) [49]

Stînd moscalii dipărtaţi, *Cu sabiile goali în mîn,*
Turcii sosiră în Gălaţi Ca cosaşii vara în fîn.

(Istorie de patima Galaţilor) [50]

Atuncea Deliorman *Cu sabia goală a mînă*
Se închină lui Bogdan, Şi [la] spatarul Cuza se-nchină.

(Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza) [51]

Iar trupul lui cel mult trudit Izvorînd sînge dintr-îns
Şi de cuţite răzbit, *Şi să bate ca un peşte,*
Stînd în faţa casii întins, *În sînge să tăvăleşte.*

(Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica) [52]

Şi puind mîna gelatul, Şi-aşa sîngele-i sărea
Întăi lui i-au tăiat capul *Şi trupul i se bătea.*

(Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza) [53]

Şi în ţiţă l-au lovit *Şi să bătea leşinat*
Pe vodă cel pedepsit *Ca un peşte pe uscat.*

(Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli) [54]

Şi îndată au venit gelatul La capegii başa îl închinĕ,
De i-au tăiat capul. *Făcînd acest corban*
Ţiindu-l mişcînd în mînă, *În vreme de rămăizan.*

(Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica) [55]

Ia şi gelatul sosè *S-au făcut acist corban*
Şi pre rînd că mi-i tăiè. *În vremi di rămăzan.*
[. . . . .]

(Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu) [56]

---

[49] Ms. 1155 din Biblioteca Academiei., f. 171^{v}.
[50] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 108^{v}.
[51] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, la nota 2, p. 292.
[52] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi, f. 47^{v}.
[53] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, la nota 2, p. 294.
[54] Ms. 987 din Biblioteca Academiei, f. 262^{v}.
[55] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi, f. 47^{r-v}.
[56] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 117^{v}.

Şi în Ţarigrad că l-au dus, *Şi din Decula l-au scos,*
În Decula l-au închis La bostangi başa l-au dus.
[. . . . .]

(Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu) [57]

Cu sufleti au ieşit, Toate turcii le-au cărat
Toată avere au perdut, *Şi în Decula le-au băgat.*

(Istorie de patima Galaţilor) [58]

N-au ştiut să să păzască Prin sabie hărîpască.
De urgie împărătească *Făcîndu-l teslim la Poartă,*
Ce avea ca să-i sosască Au mers veste în lumea toată.

(Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli) [59]

Iar capul lui într-o cutie Cum şi avere lui toată
L-au trimes la împărăţie, *S-au făcut teslim la Poartă.*

(Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica) [60]

Numai Vodă au zis că ştie, *Fiind boierime toată,*
Răspunzînd în spătărie, *Cea obicinuită gloată.*

(Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica) [61]

Aprins fiind Vodă de mînie, [. . . . . .]
Înontru în spătărie, Zici-i dar şi-i arată,
Cum şi boierime toată, *Fiind boierime toată.*
Ce obicinuită gloată.

(Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza) [62]

Lăsînd locul creştinesc [. . . . . .]
Şi ţara cea de moşie, Am cu cine şi prin cine
Ca să scape de urgie. Să le lucrez toate bine.
Iată vei vedea cum a scăpa *Vede-vei cum au lucrat*
Şi la ce sfîrşit s-a afla. *Şi ce sfîrşit au luat.*

(Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza) [63]

Mulţi turci di la Răsărit Din Leşască să întoarcă.
La Moldova au venit, *Vide-vii cum i-au bătut*
Cu moscalii să să bată, *Şi ci izbîndă au făcut.*

(Istorie de patima Galaţilor)[64]

---

[57] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 116^{v}.
[58] *Ibidem*, f. 109^{v}.
[59] Ms. 987 din Biblioteca Academiei, f. 263^{r}.
[60] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi, f. 47^{v}.
[61] *Ibidem*, f. 43^{v}.
[62] *Ibidem*, f. 56^{v} şi 57^{v}.
[63] *Ibidem*, f. 51^{r}, 51^{v} şi 52^{r}.
[64] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 107^{v}.

Iar chieful lui era denadins, *Făcînd multă voie bună*
Pentru căci l-au prins, *Pentru că l-au prins la mînă.*

(Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica) [65]

Şi deodată gelatul *Făcînd multă voie bună*
I-au tăiat şi lui capul, *Că i-au văzut puşi la mînă.*

(Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza) [66]

Atunce vodă se sculără *Faciţi dar ce-aţi poroncit,*
Şi iarăşi lor le grăiră : Că eu sînt ca şi un gătit.

(Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu) [67]

Acestea zicînd, săracul, Şi zise către gelat :
Îşi plecă îndată capul *Fă-ţi poronca ce-ai luat.*

(Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan şi Cuza) [68]

Cînd pi poartă că ieşă, Domnul să să milostivască,
Toată ţara să strîngè *Cu paci să ti păzască,*
Şi după dînsul mergè, În grabă să ti învîrtejăşti
Cu glas mari îl plîngè : *Şi iarăşi să ni domneşti.*

(Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu) [69]

Toată ţara să vă strîngeţi Şi pre Dumnezeu să-l rugaţi
Şi din inimă să plîngeţi, *Încă o dată să domnească,*
Să plîngeţi, să suspinaţi *Cu pace să stăpinească.*

(Stihuri despre mazilirea lui Moruzi, în 1806) [70]

Neputînd să să păzască Cu care au perit toate,
De urgie împărătească Şi nu de moarte firească,
[. . . . . .] *Ce de sabie turcească.*

(Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica) [71]

N-au ştiut să să păzască Ce avea ca să-i sosască
De urgie împărătească *Prin sabie hăripească.*

(Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli) [72]

Vrînd să arăt şi să grăiesc, *A grăi şi nu mă pricep*
De mirare mă uimesc. *Şi de unde să încep.*

(Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica) [73]

---

[65] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi, f. 45^{v}.
[66] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, la nota 2, p. 294.
[67] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 115^{r}.
[68] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, la nota 2, p. 293.
[69] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 116^{v}.
[70] Ms. 1155 din Biblioteca Academiei, f. 171^{v}.
[71] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi, f. 43^{v}.
[72] Ms. 987 din Biblioteca Academiei, f. 263^{r}.
[73] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi, f. 43^{r}.

Istorie este lungă,
Iar minte îmi este scurtă.
Ce pre cît mă voi pricepe
A o scrie voi începe.

[. . . . .]
Deci numaidecît încep,
Zicînd pre cît mă pricep.

(Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza) [74]

Nu poci ca să mă pricep,
Ce să zic și cum să încep

De-ale lumii învîrtejiri,
Cum că sînt tot cu-ndoiri.

(Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli) [75]

Exemplele de corespondență a unor imagini și versuri între povestirile atribuite anonimului A s-ar putea înmulți. Noi am citat doar pe cele mai evidente. Alături de aceste asemănări, s-ar putea cita numeroase cazuri de analogie în privința organizării ideilor în anumite pasaje, a felului particular în care sînt făcute unele comentarii, în construcția frazelor, în topică.

O particularitate stilistică a textelor de care ne ocupăm poate fi considerată și frecvența relativ mare a cuvîntului *urgie*, pe care îl întîlnim, în comentarii asemănătoare, în șase dintre cele opt povestiri. În vocabularul anonimului A din povestirile istorice respective, substantivul *urgie* este un adevărat termen dominant sau — după expresia lui Guiraud — un cuvînt temă. Uneori el apare în construcții asemănătoare sau identice. De exemplu : „Și spuni tot cu *urgii*", „Și ni duc în ră *urgii*", „Mari frică și *urgii*" (*Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu*)[76]; „Gre *urgii* stă pornită,/ Gre *urgii* și cumplită", „Di sabii cu *urgii*" (*Istorie de patima Galaților*)[77]; „Că au rămas la gre *urgii*" (*Stihuri despre domnii mazili și boierii scăpătați*)[78]; „De *urgie* împărătească", „Scoate-mă de la *urgie*", „Împărătească *urgie*" (*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*)[79]; „Ca să scape de *urgie*", „De *urgie* împărătească", „Cu un chip de *urgie*" (*Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza*)[80]; „Să-i sosască și *urgie*", „Avînd ferman de *urgie*", „De *urgie* împărătească" (*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*)[81].

O mare asemănare au între ele povestirile istorice atribuite anonimului A și sub raport strict lingvistic. În toate întîlnim același interesant amestec între particularitățile graiului moldovenesc, care sînt predomi-

[74] *Ibidem*, f. 49[r].
[75] Ms. 987 din Biblioteca Academiei, f. 261[v].
[76] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 114[v], 115[r], 117[r].
[77] *Ibidem*, f. 107[v].
[78] Ms. 62 din Biblioteca Academiei, f. 191[r].
[79] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iași, f. 43[v], 46[v], 48[r].
[80] *Ibidem*, 51[r], 52[v], 58[r].
[81] Ms. 987 din Biblioteca Academiei, f. 262[r], 263[r].

nante, și unele particularități ale graiului muntean. Firește, cu prilejul numeroaselor transcrieri, făcute de oameni cu pregătire culturală diferită și din regiuni diferite, textele originale au putut suferi, sub pana copiștilor, unele modificări din punct de vedere fonetic. În consecință, avînd astăzi doar copii ale povestirilor istorice respective, nu textele originale, faptele de natură fonetică nu mai pot fi concludente în cercetarea noastră, dar — bineînțeles — nu pot fi nici cu totul ignorate. Altfel stau însă lucrurile cu faptele de ordin morfologic și lexical. Conservarea acestora în repetatele copii, în măsură mai mare decît a particularităților fonetice, a fost asigurată (uneori chiar impusă) de faptul că textele respective sînt scrise în versuri. Schimbarea unei forme verbale sau înlocuirea unui cuvînt cu un sinonim putea să atragă după sine modificarea structurii unuia sau a mai multor versuri, deci o complicație inutilă pentru un copist. Or, după cum se știe, copiștii nu obișnuiau să facă asemenea modificări în textele versificate. De aceea, în demonstrația de mai jos vom apela mai ales la anumite particularități morfologice și lexicale.

Din punct de vedere morfologic, majoritatea povestirilor atribuite anonimului A, care au între ele — după cum am văzut — numeroase legături de natură stilistică, se caracterizează prin frecvența relativ mare a perfectului simplu. Prezența persoanei a III-a a acestui timp în limba unui autor moldovean de *povestiri istorice* nu surprinde, deoarece scriitorii moldoveni au folosit și folosesc această formă verbală în narațiuni. În schimb, faptul că în multe din povestirile de care ne ocupăm apar și forme de persoana I și a II-a ale perfectului simplu este semnificativ și demonstrează că autorul lor folosea perfectul simplu în vorbirea obișnuită. Ca atare, el *nu era moldovean*, ci trebuie să fi fost originar de prin vestul Munteniei sau din Oltenia, unde perfectul simplu este folosit în mod curent în vorbire. Spre această concluzie ne duc și alte fapte de limbă, pe care le vom comunica mai jos. Iată mai întîi cîteva versuri, din diferite povestiri, în care apare perfectul simplu : „Că ci nu-mi *spusăși* tu mie", „Și di domnu n-*avui* parti" (*Stihuri despre uciderea lui Constantin Brîncoveanu*)[82] ; „Cum *rămasi* în stari proastă", „Și tot *fusăși* apărat", „Di undi *luară* știri", „Di carili n-*avu* parti" (*Istorie de patima Galaților*)[83] ; „De Dărmănescul *fură* scrise", „*Fu* jurat de Dărmănescul", „Deci *veni* Bogdan la curte", „Și nu *știu* nici Bogdan", „Dar nu *avurî* atîta vină", „Deci îl *duseră* în spătărie", „Nu *văzu* Bogdan folos" (*Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza*)[84] ; „De care sus *pomenii*", „Cu rea moarte te *sfîrșiși*" (*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*)[85] ; „Cînd *gîndii* ca să domnesc" (*Stihuri despre mazilirea lui Moruzi, în 1806*)[86].

---

[82] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 116^{r}, 117^{v}.
[83] *Ibidem*, f. 107^{v}, 108^{r}, 108^{v}, 109^{v}.
[84] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iași, f. 49^{v}, 50^{r}, 51^{r}, 53^{v}, 57^{r}, 58^{r}.
[85] Ms. 987 din Biblioteca Academiei, f. 262^{v}, 263^{r}.
[86] Ms. 1155 din Biblioteca Academiei. f. 171^{v}.

Că anonimul A era originar din vestul Munteniei sau din Oltenia ne dovedește și prezența cuvîntului *cîrlan* „mînz" în următoarele versuri din povestirea despre uciderea lui Constantin Hangerli :

De cal și de vita mare — Carii sînt de cîte-un an,
Doi lei ia de fieșcare. — Da numai pe jumătate,
De viței și de *cîrlan*, — Nefiind ca celelalte [87].

După cum se știe, numai în vestul Munteniei și în Oltenia cuvîntul *cîrlan* are astăzi sensul de „mînz"[88]. Probabil aceasta va fi fost situația la începutul secolului trecut.

În sensul originii oltene sau vest-muntene a anonimului A pledează și forma *tirean*, care apare de trei ori în povestirea despre uciderea lui Brîncoveanu : „Că *tireanul* di împărat", „*Tireanilor* ne-i vîndut", „Și avere lui strînsă di mulți ani / O luară acești *tireani*"[89]. Probabil că avem în acest caz mărturia unei pronunțări dialectale a neologismului *tiran*, cu *-r-* muiat, ca și în formele de imperfect ale verbului *a fi* (*ieream*, *iereai*, *ierea* etc.), specifice graiului din vestul Munteniei și din Oltenia. Menținerea formei *tirean* de către unii copiști se explică, desigur, prin faptul că termenul respectiv era atunci un neologism mai puțin obișnuit în limba română, iar ei l-au transcris așa cum l-au găsit în original.

În sfîrșit, după ce am adus cîteva probe lingvistice incontestabile în sprijinul părerii că anonimul A era muntean, menționăm unele particularități fonetice muntenești care alternează în textele cercetate cu corespondentele lor moldovenești. Astfel, pe lîngă numeroase forme verbale iotacizate, ca : (să) *auză*, (mă) *desparț*, (să se) *încreză*, (să) *paț*, (eu) *pui*, (să) *saie*, (să) *scoață*, (să) *tinză*, (să) *vază* și altele, pe care le găsim în aproape toate textele cercetate, am întîlnit în povestirea despre uciderea lui Grigore Ghica formele *grije* și *uște*, iar în cea despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza, *grije* și *cîine*[90]. Ambele povestiri se află în același manuscris, copiate la 1784 de aceeași persoană, ieromonahul Leon ot Coșula, din ținutul Botoșani. Copiile acestea nu abundă în fonetisme moldovenești, ca alte copii ale povestirilor respective. Prin urmare, este aproape sigur că fonetismele muntenești menționate au aparținut textelor originale.

Mărturiile lingvistice despre originea munteană a anonimului A concordă cu afirmația expresă citată mai sus, din nota care precedă stihurile despre domnii mazili și boierii scăpătați în cronica atribuită lui Ienache Kogălniceanu, privitoare la faptul că „o samî di slugi" ale domnilor și boierilor aflați la Constantinopole, în anii 1768—1774, care „au început a le faci și stihuri în scris", erau „*oameni din Țara Românească*".

După ce am stabilit că una din acele slugi este autorul stihurilor despre domnii mazili și boierii scăpătați, iar stihurile respective au legături

---

[87] Ms. 987 din Biblioteca Academiei, f. 262[r].

[88] Vezi *Dicționarul limbii române* al Academiei, sub *cîrlan*, precum și Marius Sala, *Din terminologia păstorească românească* : *vătui*, *cîrlan*, *noaten*, în „Studii și cercetări lingvistice", VII, 1957, p. 80—81.

[89] Ms. 1344 din Biblioteca Academiei, f. 114[v], 116[r], 116[v].

[90] Ms. I—4 din Biblioteca Centrală Universitară din Iași, f. 43[v], 47[r], 48[v], 55[r], 58[r].

de conținut, stilistice și lingvistice cu celelalte șapte povestiri istorice în versuri atribuite anonimului A, vom încerca să reconstituim în liniile ei generale biografia acestui poet anonim.

Pe baza mărturiilor directe și indirecte citate pînă aici, putem conchide că anonimul care a scris, în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, mai multe povestiri istorice în versuri, precum și alte stihuri, cu conținut variat, pe care le vom menționa mai jos, a fost un modest intelectual al vremii, probabil vreun logofăt de casă domnească sau boierească, originar din Oltenia sau de prin vestul Munteniei. În Moldova el a putut fi adus printre slujitorii vreunuia dintre domnii fanarioți care ocupau alternativ tronurile Țării Românești și Moldovei, iar după mazilirea acestuia a rămas la Iași. În timpul războiului ruso-turc din anii 1768—1774 a stat la Constantinopole, însoțind ca slujitor familia vreunui domn mazil sau boier refugiat acolo. După încheierea păcii a revenit în Moldova și a început să desfășoare o bogată activitate de versificator. Șirul povestirilor istorice în versuri l-a început probabil cu *Istorie de patima Galaților, leat 1769, noiemvrie 29*, pentru care a avut probabil ca model *Istoria Țării Românești de la leat 1769*, scrisă de un anonim muntean. Ultimul text pe care i l-am atribuit este cel referitor la mazilirea lui Moruzi, în 1806. Mărturii literare despre existența lui după această dată nu mai avem. Admițînd că pe la 1770, cînd se afla la Constantinopole, poetul era în vîrstă de 25—30 de ani urmează că pe la 1806 va fi avut aproximativ 60 de ani. Din versurile atribuite lui rezultă că avea o cultură modestă, mai mult folclorică. Știa, probabil nu prea bine, limbile turcă și greacă.

Care este numele acestui poet nu putem ști deocamdată, pentru că el a ținut cu tot dinadinsul să-și păstreze anonimatul. Acest lucru reiese cu claritate din următoarele patru versuri aflate pe marginea unui fragment din povestirea despre uciderea lui Grigore Ghica, copiat prin anii 1782—1785 :

S-au alcătuit de mine, Carili trăiesc pe lume
Cel necunoscut de nime, Și mă aflu fără nume[91].

Firește, aflarea numelui său nu este însă exclusă, mai ales acum cînd, pe baza unor particularități stilistice și lingvistice, am reușit să identificăm o bună parte dintre scrierile lui. Să sperăm că se va descoperi cîndva o însemnare în care un contemporan al modestului nostru poet l-a „trădat", menționîndu-l drept autor al vreuneia dintre numeroasele scrieri pe care i le atribuim.

Dacă nu-i știm deocamdată numele, putem în schimb să mergem mai departe în acțiunea de identificare a versurilor acestui poet necunoscut, căci — după cum vom vedea cu alt prilej — activitatea lui literară nu se limitează la alcătuirea povestirilor istorice de care am vorbit pînă aici. Comparînd sub raport stilistic și lingvistic versurile din povestirile istorice pe care i le-am atribuit cu diferite versuri aflate în numeroase manuscrise de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului

[91] Ms. 3391 din Biblioteca Academiei, f. 51^{v}.

al XIX-lea, l-am recunoscut pe anonimul A ca autor al unui lung şir de versuri erotice, dintre care unele au devenit „cîntece de lume", al unor meditaţii asupra labilităţii soartei, asupra societăţii şi asupra morţii, al unor versuri despre izgonirea lui Adam din rai şi altele. Pentru că nu este locul aici să intrăm în analiza acestor noi versuri pe care i le atribuim, ne propunem să dovedim paternitatea anonimului A asupra lor într-un articol viitor. Acum vom mai spune doar că lectura comparativă a povestirilor istorice alcătuite la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, precum şi a altor versuri din acea perioadă, ne-a atras atenţia asupra unor particularităţi stilistice care ne determină să presupunem că tot anonimului A îi aparţin şi următoarele trei povestiri istorice în versuri : *Stihuri asupra Hotinului* [...] *la anul 1769*, *Stihurile grecilor* şi *Stihuri privind războiul ruso-austro-turc de la 1788* [92]. Nu am atras şi aceste trei texte în demonstraţia filologică făcută mai sus pentru că legăturile lor stilistice cu cele opt povestiri atribuite anonimului A, deşi semnificative, sînt mai puţin evidente. Ele constau mai ales în comunitatea structurii şi a armoniei interioare a versurilor, precum şi în modul specific în care sînt concepute povestirile respective. Unele legături între aceste trei povestiri şi celelalte opt discutate mai înainte se pot stabili şi sub raport strict lingvistic.

★

Gruparea după anumite criterii filologice a povestirilor istorice în versuri de care ne-am ocupat în acest articol şi atribuirea lor unui singur autor, deocamdată anonim, ne-au prilejuit reconstituirea unei bune părţi din opera unui poet necunoscut de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, originar din Oltenia sau din vestul Munteniei, care însă a trăit şi a scris în Moldova. Opera modestului nostru poet, din care am identificat pînă acum aproape 2000 de versuri, se află la limita dintre folclor şi poezia cultă. Prolixitatea, sărăcia imaginilor şi a rimelor, precum şi orizontul artistic limitat în tratarea temelor abordate fac ca scrierile acestui poet cu oarecare talent de versificator să pară astăzi lipsite aproape cu totul de valoare literară. Firește, nu tot astfel puteau fi ele apreciate şi de către cititorii de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, pentru care erau aproape singurele scrieri româneşti în versuri. Numeroasele copii în care s-au păstrat unele dintre povestirile istorice în discuţie demonstrează că au avut o largă circulaţie, fiind gustate de cititorii timpului. Ca atare, ele au o indiscutabilă valoare istorico-literară, iar autorul lor — scos acum din anonimat măcar ca individualitate artistică — trebuie situat la locul cuvenit în rîndul pionierilor poeziei româneşti.

În mod deosebit se cuvine subliniată atitudinea patriotică a acestui poet necunoscut. Povestirile sale istorice consacrate monstruoaselor asasinate politice comise în Ţara Românească şi în Moldova de către turci, începînd cu uciderea lui Constantin Brîncoveanu, ca şi cele în care povesteşte diferite episoade din timpul războiului ruso-turc de la 1768—1774, sînt dominate de un puternic sentiment de ură împotriva cotropitorilor,

[92] Pentru informaţii asupra lor, vezi I. Crăciun şi A. Ilieş, *op. cit.*, la nota 1, p. 124—126, 138—139.

chiar dacă poziţia socială a autorului l-a reţinut de la o declaraţie manifestă în acest sens, aşa cum vom vedea că face în povestirile sale istorice anonimul B. Desigur, faptul acesta a contribuit în mare măsură la răspîndirea povestirilor istorice respective. Sentimentul patriotic care vibrează în scrierile sale, precum şi legăturile literare ale poetului nostru cu anonimul B, care era originar tot din Oltenia sau din vestul Munteniei, ne determină să presupunem că, deşi trăia în Moldova, anonimul A aparţinea aceleiaşi mişcări culturale româneşti care se dezvoltă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în jurul episcopiei de Rîmnic, caracterizată prin promovarea spiritului naţional în cultură şi artă şi prin atitudine protestatară faţă de cotropitorii turci şi de uneltele lor, grecii fanarioţi. Aşadar, ca scriitor, anonimul A face parte din aceeaşi familie cu Stolnicul Dumitrache, Dionisie Eclesiarhul, Anonimul B, Naum Rîmniceanu, Pitarul Hristache şi mezinul Barbu Paris Mumuleanu.

CUVINTE VECHI UTILIZATE ÎN GRAIURI CA NUME ALE MAȘINILOR AGRICOLE

DE

STELIAN DUMISTRĂCEL

Reacția limbii în legătură cu pătrunderea din afară a unor realități materiale noi în viața vorbitorilor acesteia, concretizată în adoptarea numelui de origine străină, în traducerea lui sau în crearea unui nume cu mijloace proprii, poate fi urmărită cu rezultate interesante și în graiurile populare. Cercetarea aceasta prezintă un interes aparte prin faptul că în domeniul la care ne referim, lipsind o tendință de normare de felul celei manifestate de obicei în limba literară scrisă, posibilitatea înțelegerii unei denumiri primează între criteriile ce stau la baza folosirii ei. Urmarea este că în graiuri se conservă mai mult forme ale unei faze de început în crearea unei terminologii, forme pătrunse în acestea din limba literară (care între timp a abandonat o parte din ele) sau create de vorbitorii graiurilor.

De aceea, dacă nu avem în vedere un moment foarte apropiat, supus observației imediate, procesele care se petrec în limbă în legătură cu numirea unor realități noi pot fi înțelese mai bine raportîndu-ne la situația din graiuri [1].

În afară de acest aspect general, la care ne-am referit, privind aportul studierii subdiviziunilor teritoriale ale limbii în rezolvarea problemelor unei discipline lingvistice relativ noi, onomasiologia, cercetarea unei teme ca cea pe care ne-o propunem aici, denumirile unui grup de obiecte noi în graiurile populare, prezintă importanță și pentru a răspunde unei preocupări a dialectologiei, anume evoluția graiurilor în contact cu limba literară. Într-o lucrare consacrată numelui mașinilor agricole în graiurile limbii române, pe baza ALR, din care publicăm această parte, ne ocupăm de raporturile dintre limba literară și graiuri constînd în răspîndirea unor

[1] Lucrul este posibil mai ales atunci cînd realitățile noi interesează majoritatea populației care vorbește o limbă (de exemplu, noțiunile referitoare la agricultură pentru vorbitorii limbii române), determinînd cunoașterea lor și de către restul populației, mai bine zis, impunînd pătrunderea unui grup de cuvinte în limba comunității. Se poate verifica ușor că pentru numeroase profesii terminologia de specialitate rămîne un domeniu puțin frecventat de ceilalți vorbitori.

nume prin mijloacele de difuzare ale limbii literare, selectarea de către vorbitorii graiurilor a unor anumite forme dintre acestea şi, în fine, acceptarea de către limba literară a formelor generalizate.

De aceea, analizînd aici numai *cuvintele vechi* întrebuinţate în graiuri ca nume ale maşinilor agricole, care reprezintă de fapt încercarea de a rezolva cu mijloace proprii problema denumirii acestor obiecte, ne vom referi mai puţin la celelalte tipuri de denumiri şi la relaţiile dintre ele. Scopul urmărit este acela de a surprinde specificul acestor denumiri, împrejurările în care au apărut şi să anticipăm, pe cît este posibil, asupra viitorului lor.

Întreprindem această cercetare pe baza celor patru hărţi din ARL, serie nouă, vol. I, consacrate denumirilor maşinilor agricole : 57 (*maşină de secerat*), 82 (*vînturătoare*), 83 (*batoză*) şi 89 (*trior*). O privire de ansamblu asupra denumirilor de pe aceste hărţi ne arată că ele sînt fie cuvinte împrumutate în limba română (la nivelul limbii literare : *neologisme* — sensul restrîns al acestui cuvînt —, cum ar fi *batoză*, *trior* ; la nivelul graiurilor populare, de exemplu *cipleu* „batoză", *ţîlindru* „trior"), fie creaţii pe teren românesc. Şi creaţiile pe teren românesc, la rîndul lor, sînt de două tipuri. Unele, ca *vînturătoare*, *treierătoare*, sînt derivate de la verbe numind acţiuni importante în muncile agricole, create după modelul substantivelor vechi indicînd unealta cu care se realizează o acţiune (cu sufixul *-(ă) toare*). Altele sînt cuvinte vechi în limbă care, singure sau însoţite de precizări, au căpătat sensuri noi. Aşa este, de exemplu, *moară*, pentru care am înregistrat sensurile de „vînturătoare", „trior", „batoză".

Denumirile de ultimul tip cercetate în articolul de faţă, care apar pe hărţile indicate, sînt următoarele : *moară* (*morişcă*), cu sensurile citate *ciur* „trior", „vînturătoare", *vînturească* „vînturătoare", *tobă* (*dobă*) „batoză" şi, într-o situaţie aparte, *arie*, obţinută într-un punct ca răspuns la întrebarea referitoare la batoză. Această scurtă trecere în revistă impune o precizare cu privire la semnificaţia pe care o acordăm titlului de *cuvinte vechi* sub care le grupăm pe toate cele date mai sus. Găsim, aici, pe lîngă unele foarte vechi, de origine latină (*moară*, *ciur*), şi pe *vînturească*, format în limba română (< *vîntura* + *ească*), sau pe *tobă*, împrumutat din maghiară (< *dob*). Pentru acestea două din urmă este greu de spus, chiar cu aproximaţie, care este mai vechi în limba română. Prin urmare nu vechimea absolută este criteriul de bază, ci existenţa acestor cuvinte înainte de ivirea maşinilor agricole, ca nume ale unor realităţi materiale, de unde au fost împrumutate pentru a numi maşinile respective ; vechi faţă de celelalte, provenind din limbi străine (*batoză*, *ţîlindru* — nume de maşină) ori create în românește ad-hoc (*treierătoare*, chiar *secerătoare*, cu toate că există *secerător*, *-oare* s.m. şi f., adj. „[Persoană] care seceră").

În ceea ce priveşte originea, denumirile *moară*, *ciur* etc. reprezintă aportul vorbitorilor graiurilor la îmbogăţirea terminologiei maşinilor agricole [2], reflectînd raportarea la unelte, instalaţii obişnuite în mediul

[2] Cu toate că le vom întîlni şi în limba unor texte din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cei care le-au folosit în scris, la introducerea maşinilor în agricultura din ţara noastră, au urmat aceeaşi cale, în alcătuirea lor, ca şi vorbitorii graiurilor.

rural, cu care s-a făcut analogia şi de la care au fost împrumutate numele. În explicarea lor, ca în majoritatea cazurilor cînd este urmărită crearea unor cuvinte de către vorbitori în anumite condiţii, discuţia trebuie să se menţină, în mare parte, la nivelul *probabilităţilor*, lipsind mijloacele de control [3].

Dintre aceste denumiri, un loc important îl ocupă, prin circulaţia extinsă în terminologia maşinilor agricole şi prin istoricul folosirii lui în limba română, *moară*, întîlnit şi sub forma diminutivală, *morişcă*. Aceste două denumiri sînt înregistrate pe hărţile ALR pentru: Vînturătoare: *moară* (82/827)[4], ~ *de vînturat* (27, 29, 334, 349), *morişcă* (325, 386, 414, 514, 520, 531, 537, 876, 886), ~ *de vînturat* (574); punctele menţionate se află în Banat, Crişana, Maramureş, Moldova, Transilvania, Oltenia. Trior: *moară de ales* (89/27), ~ *de vînturat* (29; identic cu răspunsul de pe harta 82), *morişcă de treierat pînea* (574). Am întîlnit aceeaşi denumire şi pentru batoză: *mo̯o̯ră* (83/353) sau *morişcă de îmblătit*, înregistrată într-o anchetă recentă în Moldova [5].

Urmărind circulaţia acestor denumiri, le semnalăm şi în limba unor cărţi de agricultură, în limba unor periodice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel găsim pentru „vînturătoare": *moară de vînturat* (VA[6], 169), *morişcă* (ICC, 490; IF, 25), ~ *de vînturat* (R, 6 febr. 1871, p. 108; MO, 9 iulie 1871, p. 814; AM, 33; VA, 167); „trior": *morişcă alejîtoară* (ICC, planşa XXVII), ~ *de curăţit* (IE, 58); „batoză": *moară de treierat*: „Un machinist de *mori de treierat* şi de drum ferat..." (MO, 11 martie 1871, p. 326). Deşi ele apar destul de rar în texte, deosebindu-se şi prin aceasta de numele formate cu sufixul *-(ă)toare*, utilizarea lor este probată de aceea că *moară* „instalaţie pentru măcinat cerealele" capătă în aceeaşi perioadă determinantul ~ *de măcinat*, tocmai pentru a se evita confuzia (R, 8 mai 1864, p. 434, 6 febr. 1871, p. 108; AA, nr. 24/1891, 2/1909; Ag, anii 1902—1903, sub Clayton & Shuttleworth) cu „morile" care apăreau în acel timp (pe aceeaşi pagină din R din 6 febr. 1871 găsim *morişcă de vînturat* şi *moară de măcinat făină*, p. 108).

O comparaţie ca aceasta, între formele întîlnite în graiuri şi cele din limba literară, atunci cînd se referă la neologisme sau la denumirile formate cu sufixul *-(ă)toare*, cum vom arăta, vizează posibilitatea pătrunderii numelor respective, ori a acceptării modelului de formare, din limba literară în graiuri. În cazul de faţă, însă, caracterul popular al acestui tip de denumire [7] lasă puţin loc interpretării prezenţei lui *moară*, de exemplu, în graiuri, ca o urmare a existenţei lui în limba literară, care vehicula ter-

---

[3] Vezi Sextil Puşcariu, *Etimologii*, în DR, VII, 1931 — 1933, p. 106, cu privire la *contaminări*.

[4] În această notaţie, prima cifră indică numărul hărţii din ALR, serie nouă, vol. I, iar următoarele, punctele de pe hartă.

[5] Vezi *Elemente vechi şi noi în terminologia treieratului în Moldova*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice — filologie", Iaşi, anul XIV, 1963, fasc. 2, p. 270.

[6] Vezi la sfîrşit lista cu abreviaţiile folosite.

[7] Vezi, într-o situaţie asemănătoare, *lingură*, *purice*, în diferite terminologii profesionale; Tatiana Slama-Cazacu, *Aspecte lingvistice ale comunicării în procesul muncii*, în SCL, XIII, 1962, nr. 2, p. 232.

minologia mașinilor agricole în epoca respectivă. Existența acestor denumiri în cele două aspecte ale limbii la care ne referim este motivată identic în fiecare dintre ele : lipsa unui termen consacrat, care a dus la o creație, realizată pe baza unei analogii la îndemîna vorbitorilor graiurilor ca și la a autorilor diferitelor cărți de agricultură. Nu este mai puțin adevărat, totuși, că trebuie să se țină seama de prezența acelorași forme în graiuri și în limba literară, faptul netrebuind să fie considerat doar întîmplător.

Apariția numelui *moară*(*morișcă*) pentru mașinile enumerate, în vocabularul vorbitorilor graiurilor, ca urmare a unui proces de analogie, pune problema aprecierii dacă nu se poate stabili vreo legătură cu folosirea lui *moară* într-o etapă anterioară (mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea) în denumirea a diferite instalații industriale.

Din cît se poate constata pe baza dicționarelor limbii române, cuvîntul *moară* nu a fost întrebuințat mult timp pentru alte instalații în afară de cea pentru măcinatul cerealelor (cu rezerva că s-ar putea ca unele sensuri din graiuri să nu fie înregistrate). În documente privind economia din Țările Românești, apare însă denumirea formată din *moară* + un determinant care arată specificul întreprinderii : *moară de hîrtie* [8], *moară de oloi* [9], *moară de lut* („o mașină sau « moară de lut » pentru pregătirea cărămizilor")[10], *moară de tabac* [11] ; probabil vor mai fi fiind și altele. Dintre acestea, denumirii *moară de hîrtie*, folosită încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (din timpul domniei lui Matei Basarab), i se poate găsi originea în germanul *Papiermühle*, motivată prin relațiile economice cu locuitorii germani din Transilvania sau din țara respectivă, de unde se aducea mai întîi hîrtia [12], apoi instalațiile necesare [13]. Dacă, în acest caz, faptul că ne aflăm în prezența unui calc se poate argumenta, este mai greu de stabilit cum se prezintă situația pentru celelalte construcții din română. Nu este exclus ca, în germană, în numele unor astfel de întreprinderi sau ateliere să fi existat cuvîntul *Mühle* [14]. Dar nu este obligatoriu, desigur, ca denumirile compuse cu *Mühle* să stea la baza denumirilor românești citate. Este posibil ca la apariția tuturor acestor denumiri să fi contribuit, pe de o parte analogia cu moara (făcută de vorbitorii limbii române), iar

---

[8] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1925, p. 94.

[9] *Ibidem*, p. 135.

[10] *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 109.

[11] *Documente privitoare la economia Țării Românești*, 1800—1850, București, Editura științifică, 1958, vol. II, p. 934.

[12] Vezi V. Popovici, *Începuturile industriei de hîrtie în Moldova*, în „Analele științifice ale Universității « Al. I. Cuza » din Iași" (Serie nouă), Secțiunea III (științe sociale), tomul I, anul 1955, fasc. 1—2, p. 87.

[13] N. Iorga, *op. cit.*, p. 94 ; este vorba de înființarea unei „mori de hîrtie" pentru care se stabilesc legături cu o firmă din Lipsca.

[14] Iată ce scrie Karl Marx referitor la aceasta : „În scrierile tehnologice germane din primele decenii ale secolului al XIX-lea se mai întîlnește cuvîntul *Mühle* [moară — *NT*] nu numai pentru orice mașină pusă în mișcare cu ajutorul forțelor naturii, dar și pentru toate manufacturile care utilizează aparate mecanice" (*Capitalul*, vol. I, ediția a IV-a, EP, București, 1960, p. 366), denumire motivată prin aceea că „forma elementară a oricărei mașini fusese transmisă de imperiul roman sub înfățișarea *morii de apă*". Marx citează și faptul că în engleză fabrica se numește *mill* (*ibidem*).

pe de altă parte, existența modelului *moară de hîrtie*, din terminologia începuturilor industriei.

Referitor la posibilitatea lor de a influența în privința apariției lui *moară* ca nume al unor mașini agricole, considerăm că prin locul pe care-l ocupau îndeletnicirile respective în mediul nostru rural, *moară de hîrtie*, *moară de lut*, *moară de tabac* nu au putut avea o răspîndire prea mare în graiuri, cu atît mai mult cu cît circulația lor în timp a fost limitată ; *moară de hîrtie*, de exemplu, a fost concurată în secolul al XVIII-lea de *harturghie*, cuvînt de origine greacă. În același sens poate fi citat faptul că denumirile respective nu sînt consemnate în dicționarele limbii române, deși acest lucru nu este totdeauna concludent. Singura care a putut să exercite o oarecare influență a fost *moară de oloi*, cunoscută în graiurile din Banat, Crișana și Muntenia, cum ne-o dovedește ALR s.n. vol. II, harta 507, pe care pentru „teasc de ulei" apar denumirile *moară* (punctele 2, 928), ~ *de oloi* (279, 334).

De fapt, însă, se poate aprecia că este mai ușor de motivat trecerea denumirii morii asupra teascului de ulei prin apropierea acestora în ce privește întrebuințarea (la măcinat produse diferite), decît recurgerea la *moară*, din *moară de oloi*, pentru a denumi diverse mașini agricole, mai ales că pentru acestea din urmă *moară* apare și în alte regiuni decît cele în care este cunoscută *moară de oloi* : Moldova, Maramureș, Oltenia. Apoi, *moară* mai este folosit în limbă cu diferite sensuri, care nu au nici o legătură cu denumirile citate. Astfel, CADE înregistrează, în argou, sensul de „ceasornic" ; pe harta 364 din ALR s.n. vol. II este notat *morișcă* echivalent cu *pipotă* (punctul 157). În ambele cazuri, denumirea a fost dată prin analogie, pornindu-se de la rotițele ceasului, sunetul acestuia, respectiv efectul de măcinare a grăunțelor în pipotă.

Prin urmare, putem considera că denumindu-se vînturătoarea, triorul și batoza prin *moară*, ele au fost asemănate direct cu aceasta, pornindu-se de la existența roții la toate și de la faptul că toate se întrebuințează la prelucrarea cerealelor. Pe plan lingvistic aceste denumiri analogice se realizează pe baza materialului existent al limbii, fie doar prin *moară*, contextul fiind hotărîtor pentru sens, fie printr-o sintagmă, în care primul cuvînt reprezintă noțiunea gen (*moară*), iar următoarele stabilesc noțiunile specie (~*de vînturat*, ~ *de ales*, ~ *de treierat*).

Pentru a întări aceste afirmații aducem unele informații suplimentare în ce privește asemănarea batozei cu moara. În ancheta referitoare la terminologia agricolă în Moldova am putut constata că, în lipsa termenilor tehnici, diferitele părți ale batozei au fost denumite prin numele unor părți ale morii, cu care s-a stabilit asemănarea : partea pe unde se introduc snopii a fost numită *coș*, cea pe unde curg boabele *chiscoaie* și (*la*) *ladă* [15].

Trebuie să amintim, de asemenea, că prin același procedeu au fost numite și alte mașini. Locomobila a primit numele de *căldare*, *cazan*, *cuptor*, cu care a fost asemănată [16]. Așadar, îl putem încadra pe *moară*

[15] Vezi *Elemente vechi și noi în terminologia treieratului în Moldova*, *loc. cit.*, p. 270.
[16] *Ibidem*, p. 269.

într-un procedeu general. În lipsa neologismelor, uneori poate şi din rezervă în acceptarea acestora, un vorbitor a numit obiectele noi, cu care a luat contact, printr-un cuvînt care îi era familiar şi prin care a reuşit să reprezinte noţiunea nouă în măsură suficientă ca ceilalţi să-l accepte şi să-l repete [17].

Pentru „trior" (89/102) ca şi pentru „vînturătoare" (v. harta 82, puncte numeroase din Transilvania) s-a înregistrat şi denumirea de *ciur*. În lumina datelor de care dispunem, explicaţia pentru cele două sensuri este asemănătoare şi situează această denumire în aceeaşi categorie cu *moară*.

Ceea ce reţine atenţia de la început este faptul că denumirea de *ciur*, cu ambele sensuri, are o circulaţie destul de limitată : cu sensul de „trior" într-un singur punct (102), iar cu cel de „vînturătoare" numai în Transilvania. Totuşi, şi pentru sensul „trior" găsim notat *ciur* în textele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aşa, de exemplu, pentru „trior", *ciur* apare începînd cu Ion Ionescu de la Brad. Se poate afirma că ea a fost dată de specialişti şi vorbitorii graiurilor prin analogie, triorul îndeplinind în condiţiile lucrului cu maşini rolul ciurului. Iată atestările vechi : „*ciurul* lui Pernollet" (ID, 291) ; „cilindre sortătoare... unul din cele mai bune este *ciurul* cilindric..." ; „...*ciururile* sortătoare se aseamănă mult cu triorul" (MM *I*, 496 ; v. IV, 140, 146, unde *ciur* apare alături de *trior*, *cilindru*) ; v. şi *maşini de ciuruit* „id.", care apare mai tîrziu (AA, 1901, 1909, sub Clayton & Shuttleworth şi Ag, 1902—1905, sub acelaşi nume), indicînd aceeaşi legătură de sens.

Aceasta ne face să presupunem că *ciur* „trior", fără să fi fost generalizat, a putut cunoaşte o întrebuinţare mai largă în graiuri dar, în condiţiile răspîndirii maşinii purtînd numele din limba literară, denumirea a fost îndepărtată aproape complet, deşi nu întrevedem cauzele aparte pentru care procesul să fie mai avansat faţă de *moară* (*morişcă*) „trior".

Pentru *ciur* „vînturătoare" sugestii cu privire la interpretarea denumirii respective găsim în formularea unora dintre răspunsurile care o conţin. La întrebarea *Cum îi ziceţi maşinii aceleia făcute din scînduri cu site şi aripi, pe care o învîrtiţi cu mîna, ca să vînturaţi grîul?*, care nu lăsa posibilitatea vreunei confuzii în privinţa obiectului a cărui denumire se cerea, pe lîngă *ciur* (82/36, 53, 64, 105, 141, 157, 219, 284), din formulări ca ciur *de vînturat* (punctele 76, 228, 235, 310), ciur *de maşină* (260) se poate presupune că, la fel ca şi la *ciur* „trior", s-a pornit, în denumirea maşinii, de la numele uneltei folosite înaintea acesteia. *Ciurul* era folosit pentru cernut (sau *ciuruit*) pleava, gunoiul şi neghina din grîu şi din alte cereale (cf. DA, s.v. ; a fost înregistrată chiar construcţia *ciur de vînturat* ; *ibid.* ; ap. DDRF). Or, acelaşi rezultat se obţine cu ajutorul vînturătorii, care are site, dar şi vîntură, aşadar, poate de aici *ciur de vînturat* pentru „vînturătoare". Alte determinante care apar pe lîngă ciur (~ *al mare*, 47 ; ~ *de cumpărat*, ~ *de dires sacară*, 95) par, însă, să indice că informatorii s-ar fi referit tot la un ciur, dar întrucîtva deosebit.

[17] Vezi la Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 232.

Pentru *ciur* „vînturătoare" nu am găsit atestări în textele pe baza cărora am urmărit terminologia limbii literare de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului al XX-lea. Acest fapt, pus în legătură cu acela că ALR înregistrează denumirea numai în graiurile din Transilvania, poate conduce la concluzia că ne aflăm în prezența unui termen care a avut de la început o circulație restrînsă, într-o anumită zonă a țării, zonă în care trebuie să căutăm și explicația apariției și circulației lui. S-ar putea ca în răspunsul din punctul 192 *róștalo d''iep* (ancheta la maghiari) să găsim un prim indiciu în această direcție [18].

Aceeași situație, a trecerii numelui uneltei asupra mașinii, o constatăm și în cazul lui *vîntureștĕcă* „vînturătoare". După cum se poate vedea pe harta 81 din ALR s.n.I, într-o bună parte a Transilvaniei propriu-zise este cunoscută denumirea de *vîntureștĕcă* pentru lopata de vînturat cereale (v. și planșa II de la sfîrșitul volumului citat). Referindu-se, desigur, la faptul că, în esență, vînturătoarea servește la aceeași operație, ea a fost numită în unele puncte cu același nume (82/250, 272 ; v. 346) ; uneori în răspuns nu apare nici un indiciu care să le deosebească (v. 81/272, 82/272 ; 81/250, 82/250 ; un informator ocazional din ultimul punct deosebește prin determinantul ~ *de mînă*, adăugat pe lîngă *vîntureștĕcă*, lopata de vînturat).

Dacă *ciur* și *vîntureștĕcă* reprezintă preluarea numelor unor unelte în terminologia mașinilor, explicația pentru *tobă* (*dobă*) „batoză" are nevoie de cîteva precizări, în legătură cu prezența lui *tobă* în limba română. Rom. *tobă*, cu principalele sale sensuri (instrument muzical de percuție ; mezel preparat din bucățele de carne... introduse în pielea care formează stomacul porcului), provine din magh. *dob* (cu aceleași sensuri). În terminologia tehnică românească, *tobă* apare foarte des, denumind diferite mecanisme, piese, părți ale unor mașini etc.[19]. Aceste numeroase sensuri nu au putut fi luate din maghiară, o dată cu *dob* ; ele nu pot fi explicate nici ca rezultat al unei analogii, dezvoltate în limba română. Pentru explicarea denumirilor acestora, trebuie să recurgem la germ. *Trommel* (v. și fr. *tambour*), utilizat în terminologia tehnică germană pentru același gen de obiecte. O dată cu diferite mașini, instalații etc., introduse la noi prin intermediu german, părțile care purtau numele de *Trommel* au fost numite *tobă*. Abia de aici se poate presupune atribuirea, prin analogie, a numelui *tobă* altor obiecte, asemănătoare ca formă.

Printre altele, *tobă* se numește o parte a batozei, *bătătorul* (este și *coșul tobei* sau *contrabătător*)[20]. Din terminologia tehnică, ca multe alte cuvinte, însoțind procesul de folosire a mașinilor, *tobă* cu acest sens a pătruns în graiuri, unde este cunoscut ca atare (v. răspunsurile din punctele 531 și 928, notele de sub II). Pornind de la folosirea acestei denumiri, putem considera că *tobă* „batoză" (83/791, 848) reprezintă o extensie de sens (numele unei părți trece asupra mașinii în întregime). Aceeași trebuie să fie explicația și pentru varianta *dobă*(*dubă*) „batoză" (83/76, 182, 228,

[18] *Rostál* = a ciurui, a cerne ; a vîntura ; *Magyar-román szótár*, București, Editura științifică, 1961, s. v.

[19] Vezi *Lexiconul tehnic român*, vol. IV, s. v.

[20] *Ibidem*, vol. VI, s. v.

250, 260, 279, 284 ; 27, 47), căci în nota ce însoţeşte sub II răspunsul din punctul 64, aflat în aria lui *dobă* „batoză" se spune : „Bătătorul (toba) batozei se numeşte *dúba*".

Desigur, dacă în graiurile maghiare din Transilvania se foloseşte *dob* „batoză" [21], *dobă* (*dubă*) „batoză" este influenţată de cuvîntul maghiar. Dar, în explicarea denumirii, prezintă importanţă faptul că atît în Ţara Veche cît şi în Transilvania o parte a batozei se numeşte *tobă* sau *dobă* (v. punctele 531, 928, respectiv 64) şi că în denumirea maşinii se porneşte de la aceasta.

Aşadar, chiar dacă în cazul *tobă* (*dobă*) „parte a batozei, numită şi *bătător*" ne aflăm în prezenţa unui calc (v. *Trommel*) sau împrumut din maghiară (indicat şi de păstrarea lui *d-* într-o variantă a cuvîntului românesc), *tobă* (*dobă*) „batoză" reprezintă folosirea unei denumiri româneşti, cunoscută în limbă dinaintea folosirii maşinilor agricole, la care s-a recurs, în afară de legătura cu numele piesei cunoscute sub acelaşi nume, şi printr-o analogie (în ce priveşte zgomotul produs de batoză şi de tobă).

În sfîrşit, printre cuvintele vechi obţinute ca răspunsuri pe hărţile consacrate maşinilor agricole încadrăm şi pe *arie* „batoză", notat în punctul 53 pe harta 83. Acesta este, ca şi *moară*, *ciur*, *vînturească*, un cuvînt vechi din terminologia agricolă, dar se deosebeşte de ele prin faptul că nu mai este numele unei unelte (nici într-un sens mai larg, cum ar fi *moară*), ci este rezultatul unei asociaţii pe plan semantic (de exemplu : cu batoza se treieră la arie sau ceva asemănător). Aceasta, dacă *arie* este folosit pentru „batoză", căci pe alte hărţi constatăm că, în acelaşi punct, *arie* apare cu sensul general cunoscut (h. 73 : „am băgat în *arie*" = „năsădim" ; h. 74 : „Acum nici caii nu ştiu umbla-n arie" ; v. în notele de sub II ; h. 80 : „Scoatem paiele de pe *arie*").

★

Din cauza scopului limitat pe care ni l-am propus în acest capitol făcînd parte — cum am spus — dintr-o lucrare referitoare la numele maşinilor agricole în graiurile populare româneşti, am atins numai în treacăt problema raporturilor dintre numele cercetate aici cu celelalte denumiri (împrumuturi, creaţii româneşti de alt tip) cu care se întîlnesc în procesul desemnării aceloraşi noţiuni. Ne-am oprit mai ales asupra trăsăturilor specifice ale acestor denumiri, cuvinte vechi ale limbii care, la un moment dat, s-au îmbogăţit cu sensuri noi. În aceste împrejurări, o serie de concluzii propriu-zise cu privire la ele ni se par grăbite.

Ceea ce se poate observa, chiar în afara relaţiilor pomenite, raportîndu-ne doar la situaţia terminologiei agricole în limba literară contemporană, este faptul că aceste creaţii semantice de factură populară au avut o circulaţie restrînsă, nefiind selectate de limba literară. Ele aparţin unui moment de schimbare calitativă în terminologia agricolă, începutului înnoirii provocate de modernizarea mijloacelor de producţie. Acestui moment, făcînd parte dintr-o perioadă de tranziţie, îi este caracteristică existenţa unei pluralităţi de tipuri de nume, reprezentînd diferite surse. Dintre acestea, limba literară a selectat neologisme sau creaţii

[21] Deşi nu am găsit un asemenea sens în dicţionare.

pe teren românesc, dintre cele formate cu sufixul *-(ă)toare*. Despre cele de tipul *moară*, chiar dacă se mai păstrează sporadic în graiuri (astfel, cunoaştem folosirea lui *morişcă* „vînturătoare" în graiurile din Bucovina şi nordul Moldovei), se poate prevedea că, în condiţiile unui contact mai strîns cu limba literară, ele vor fi abandonate treptat.

LISTA ABREVIAŢIILOR FOLOSITE

I. *Periodice*

AA = „Amicul agricultorului", Ziar agricol român, anii 1890, 1898—1903, 1909, 1910.
Ag = „Agrarul", Organul Societăţii agrare a marilor proprietari, anii 1902—1905.
MO = „Monitorul. Jurnal oficial al României", anii 1867, 1868, 1869; din 1870 „Monitorul oficial al României", anii 1870, 1871, 1875, 1880.
R = „Românul", Ziar politic, comercial, literar, anii 1862, 1864, 1866, 1871, 1877, 1882.

II. *Cărţi*

AM = P.S. Aurelian, *Manual de agricultură*, Bucureşti, 1891.
ICC = Ion Ionescu de la Brad, *Calendar pentru bunul cultivator*, de ..., Bucureşti, 1861.
ID = Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din judeţul Dorohoi*, de..., Bucureşti, 1866.
IE = Ion Ionescu de la Brad, *Exposiţiunea naţionale din 1865 în Iassi. Catalog oficial publicat* de..., Iaşi, 1865.
IF = Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura franceză la expoziţiunea universale din 1867*, de..., Bucureşti, 1867.
MM = George Maior, *Manual de agricultură raţională*, vol. I—IV, Bucureşti-Braşov, 1897.
VA = Al. de Vrany, *Agronomia*, Budapesta, 1893.

DIN TERMINOLOGIA NAUTICĂ ROMÂNEASCĂ

II. TERMENI MARINĂREȘTI DE ORIGINE ENGLEZĂ*

DE

M. BUJENIȚĂ

În acest al doilea articol din seria terminologiei nautice vor fi discutați termenii de marină de origine engleză, mulți dintre ei neînregistrați în dicționarele limbii române, dar aproape toți menționați în literatura de specialitate. În afară de etimologie, am încercat — pe cît posibil — să stabilim vechimea cuvîntului în limba română, posibilitățile unei origini multiple, epoca în care cuvîntul a fost întrebuințat, precum și cuvîntul pe care termenul respectiv l-a înlocuit sau cu care a fost înlocuit.

Cuvintele discutate sînt :

áfterpic „spațiul dintre ultimul perete etanș, pupa și etambou" (cf. ABC ; Răşcanu, p. 30, 31 ; NAVROM, p. 4). Originea cuvîntului este engleză : *afterpeak* „idem" (cf. Kerchove ; Layton).

alívei „culuar în suprastructura unei nave comerciale" (cf. Tonegaro, *Pe apă*, p. 50 ; Răşcanu, p. 21, 23 ; LTR, ed. I). Cuvîntul nu este înregistrat în *Dicționarul limbii române* ; provine din engl. *alley way* „idem" (cf. Kerchove).

ancoraj „loc, în general ferit de vînturi, favorabil ancorării navelor" (cf. Georgescu, *Precizii*, p. 23 ; CS, 1898, p. 41, 47 ; RSB, 1887, p. 22, 34, 35, 38 ; RSB, 1897, p. 8 ; RSB, 1899, p. 9, 22, 57, 77 ; RM, 1898, I, p. 143 ; Kiriţescu, *Pilotul Dunării*, p. 13, 109 ; Amedeu, CM, 1909, p. 67, 69 ; CS, 1909, p. 101 ; Mihuţu, p. 77 ; RSB, 1949, p. 33). Originea probabilă a cuvîntului este engl. *anchorage* „idem" (cf. Kerchove ; Layton ; *Admiralty Navigation*, I, p. 144, 145, 146, 151). Mai este, însă, posibil ca *ancoraj* să fie un calc după fr. *mouillage* „idem" (cf. Gruss ; Merrien) sau o românizare a termenului italian *ancorraggio* „idem" (cf. *Dizionario di Marina*).

balast „lest" (cf. RSB, 1949, p. 117 ; Bonţideanu, p. 119 ; CS, 1909, p. 141). Originea cuvîntului este engl. *ballast* (cf. Kerchove ; *Admiralty Seamanship*, II, p. 293, 344, 501).

---

* Vezi M. Bujeniță și M. Sala, *Din terminologia nautică românească. I. Termeni fluviali și maritimi de origine germană (austriacă)*, în LR, XI, 1962, nr. 6, p. 638—643.

barchentină „tip de greement la navele cu 3—4 arbori, cu vele patrate la trinchet și vele aurice la ceilalți arbori" (cf. Bujeniță. *Manual*, I, p. 216, 220; LTR s.v. *greement*). Din engl. *barkentine* sau *barquentine* „idem" (cf. Kerchove; *Admiralty Seamanship*, I, p. 40; *Knight*, 1950, p. 853, 855).

bicicomber „marinar fără lucru", este o expresie de argou, neînregistrată de dicționare și are ca origine engl. *Beachcomber* „idem" (cf. Layton).

bișniț „marfă adusă din străinătate și scoasă de la bord prin contrabandă", este o expresie de argou neînregistrată de dicționare și provine din engl. *business* „afacere".

bolard „baba de pe cheu", nu este înregistrat în dicționare; provine din engl. *bollard* „baba" (cf. Kerchove; Layton; *Admiralty Seamanship*, I, p. 123, 187).

bord liber „distanță măsurată pe verticală între punte și linia de plutire" (cf. Bonțideanu, p. 41, 45; Bujeniță, *Îndrumător*, p. 7; LTR). Este un calc după engl. *free board* „idem" (cf. Kerchove; *Admiralty Seamanship*, III, p. 389, 390, 391; *Knight*, 1950, p. 907).

brachet „guseu". Cuvîntul, utilizat în șantiere, nu este înregistrat în dicționare. Provine din engl. *bracket* „idem" (cf. Kerchove; *Admiralty Seamanship*, I, p. 65, 70; III, p. 313, 327).

brig „navă cu doi arbori cu vele patrate" (cf. MO, 1867, p. 799). Termenul pare a fi vechi în vocabularul marinăresc și provine din engl. *brigg* „idem" (cf. Layton; Kerchove; *Admiralty Seamanship*, 1951, p. 38). Mai tîrziu a fost înlocuit cu forma *bric* (ortografiat și *brik* și *brick*), probabil mai ușor de pronunțat (cf. *Lista de bastimente*, 1896, p. 3, 9; „Revista marinei", 1898, nr. 7, p. 46; „Revista maritimă", 1900, p. 74, 133, 134, 137, 153, 220; CS, 1909, p. 132; „Revista marinei", 1930, nr. 4, p. 55; Bujeniță, *Manual*, I, p. 216); această formă provine din fr. *brick* „idem" (cf. Paasch; Dabovich; Gruss, Merrien).

brigantină „tip de greement la navele cu 2 arbori, cu vele patrate la arborele trinchet și vele aurice la arborele mare" (cf. CS, 1909; Bălănescu, p. 234; ABC; Bujeniță, *Îndrumător*, p. 91). Originea cuvîntului trebuie căutată în engl. *brigantine* „idem" (cf. Kerchove; *Admiralty Seamanschip*, I, p. 40; *Knight*, 1950, p. 853, 855). În limba franceză există un termen asemănător *brigantin* „bric mic" (cf. Merrien) sau „idem" (cf. Gruss); totuși originea cuvîntului românesc pare a fi engl. *brigantine*, deoarece fr. *brigantin* nu are aceeași semnificație și ar fi dat în românește *brigantin*, nu *brigantină*.

bum „ghiu". Cuvîntul nu este înregistrat în dicționare. În *Manualul gabierului* din 1881 este folosit concomitent cu *ghiu*, care l-a înlocuit. Provine din engl. *boom* „idem" (cf. Kerchove; *Admiralty Seamanship*, II, p. 297).

cargobot „navă pentru transport de mărfuri" (cf. LTR; Amedeu, 1912, p. 92, 103, 134, 175; Spardec, p. 29). Originea cuvîntului este engl. *cargoboat* „idem" (cf. Kerchove). Introducerea acestui cuvînt în limba română pare a fi destul de veche, deoarece în prezent în limba engleză cuvîntul *cargoboat* este rar folosit, fiind înlocuit cu *cargoship*, *cargovessel*

sau *freighter* (cf. Kerchove, s.v. ; Knight, 1950, p. 32 ; id., ediția 1955, p. 37 ; *Admiralty Seamanship*, I, p. 32 ; II, p. 199 ; III, p. 381, 383).

cliper „navă de comerț cu vele, cu viteză mare, pentru o cursă lungă" (cf. ABC, p. 30 ; LTR). Cuvîntul provine din engl. *clipper* „idem" (cf. Kerchove).

club „școndru pe care se învergează marginea de întinsură la unele vele latine" (cf. Bujeniță, *Manual*, I, p. 193 ; LTR s.v. *greement*). Din engl. *club* „idem" (cf. Kerchove ; Knight, 1950, p. 898).

cocpit „deschidere în puntea iahturilor, în care stau timonierul și echipajul" (cf. ABC ; Nour, p. 22, 23, 130, 281), provine din engl. *cockpit* „idem"(cf. Kerchove).

coferdam „spațiu gol între doi pereți etanși, separînd două compartimente vecine" (cf. RMF, p. 61 ; Ioanițiu-Teodoru, p. 24, 90 ; Bonțideanu, p. 42). Cuvîntul provine din engl. *cofferdam* „idem" (cf. Kerchove ; Layton, Knight, 1950, p. 898).

cursă „unghiul dintre direcția Nordului și direcția în care se mișcă nava" (cf. Amedeu, 1909, p. 170 ; id. 1910, p. 53 ; id. 1912, p. 53 ; id. 1913, p. 72, 104 ; id. 1914, p. 203 ; Tonegaru, *Procedura*, p. 55, 56). Nu este înregistrat de DL. Originea cuvîntului este engl. *course* „idem" (cf. *Admiralty Navigation*, I, p. 8, 21 ; Kerchove). Termenul *cursă* este folosit exclusiv în marina comercială, manualele marinei militare folosind numai termenul *drum*, care este un calc după fr. *route* (cf. Merrien, Gruss) ;

cuter are trei accepțiuni :

1. „Ambarcațiune cu vele cu un singur arbore" (cf. CS, 1900, p. 140 : Ghezzo, p. 37, 38, 70 ; ABC, 46 ; RMF, 1933, p. 198, 225, 257 ; LTR ; Bujeniță, *Manual*, I, p. 291).

2. „Barcă cu 10—12 rame" (cf. Bujeniță, *Îndrumător*, p. 136, 157 ; LTR).

3. „Ambarcațiune de pescuit" (cf. LTR).

Primele două accepțiuni provin din engl. *cutter* „idem" (cf. Kerchove ; Dabovich ; *Admiralty Seamanship*, I, p. 178, 184 ; II, p. 348 ; Layton). Accepțiunea a treia pare a nu fi de origine engleză, ci provenind din germ. *Fischkutter* „idem" (cf. *Marinewörterbuch*).

De notat că forma *cuter*, astăzi singura întrebuințată, a fost precedată de forma *coter* (cf. MO, 1867, p. 775, 800), care provine din vechiul ital. *cotter*, avînd același sens (cf. *Dizionario*).

deadweight „greutatea pe care o poate transporta o navă" (marfă, pasageri etc.) (cf. LTR ; Bibicescu, p. 35, 37, 59, 494, 497, 498, 504). Cuvîntul este transcris identic cu originalul englez, cu același sens (cf. Kerchove ; *Admiralty Seamanship*, III, p. 394).

deadwood „piese de legătură la prova și pupa, între etravă, respectiv etambou și chilă". Termenul este folosit mai mult în construcțiile navale, avînd și un calc românesc : *lemn mort* (cf. LTR). Este engl. *deadwood* (cf. Kerchove ; Layton).

deep tank „tanc de balast, putînd fi folosit și pentru încărcătură, întinzîndu-se de la întrepunți la fund și din bord în bord" (cf. LTR), este reproducerea identică a cuvîntului englez cu același sens (cf. Kerchove ; Layton).

derelict „epavă abandonată în mare" (cf. RMF, 1933, p. 227). Provine din engl. *derelict* „idem" (cf. Kerchove).

dinghi „ambarcațiune mică de sport" (cf. Ghezzo, p. 36; Nour' p. 51); provine din engl. *dinghy* : 1. „barcă mică cu rame și vele", 2 „idem" (cf. Kerchove; Layton; *Admiralty Seamanship*, II, p. 279, 280).

distanțier „aparat pentru măsurat distanța între nave" (cf. Prosinagg, *Navigație*, p. 115; LTR s.v.). Cuvîntul este un calc, după engl. *distance-meter* „idem" (cf. *Admiralty Seamanship*, II, p. 617, 618; *Admiralty Navigation*, I, p. 311, 312).

doc sau **dock** „bazin al unui port" (cf. Tonegaro, *Pe apă*, p. 11, 13, 114; Amedeu, 1908, p. 168; 1910, p. 139; 1912, p. 172, 256, 259; 1913, p. 204; 1914, p. 181, 203; Mihuțu, p. 55, 56). Menționăm că sub influența fr. *bassin* a rezultat pleonasmul „bazinul docurilor", termen folosit curent pe Dunăre pentru a desemna docurile Galați și Brăila. Cuvîntul provine din engl. *dock* sau *wet dock* „idem" (cf. Kerchove; Layton; *Admiralty Seamanship*, I, p. 14).

doc plutitor „construcție metalică plutitoare care poate ridica o navă pentru carenaj și reparații" (cf. ABC; LTR); provine din engl. *floating dock* „idem" (Kerchove; Layton).

doc uscat „bazin care se poate închide ca o poartă și din care se poate pompa apă, astfel încît o navă poate fi scoasă pe uscat" (cf. Bălescu, p. 32; LTR). Din engl. *drydock* „idem" (cf. Kerchove; Layton). De notat că a existat și termenul *bazin de radub* (cf. LTR), de origine franceză (cf. Gruss, s.v. *bassin*), în prezent căzut în desuetudine.

docher „muncitor de port" (cf. LTR), provine din engl. *docker* „idem" (cf. Kerchove; Noblet).

drifter „navă de pescuit cu plasă de derivă" (cf. LTR; Cautiș, p. 9); este luat din engl. *drifter* (cf. Kerchove, s.v. *drift net*; Layton).

dunaj sau **dunnage** „bucăți de lemn sau alte materiale folosite pentru protecția mărfurilor din magaziile navei" (cf. Bibicescu, p. 45, 151, 152 etc.). Originea cuvîntului trebuie căutată în engl. *dunnage* „idem" (cf. Kerchove; Layton; *Admiralty Seamanship*, III, p. 440, 451).

dunkeman „fochist" (cf. Tonegaro, *Pe apă*, p. 23, 114). Termenul, care provine din engl. *donkey man* „fochist la caldarină" (cf. Kerchove; Layton), nu mai este folosit în prezent.

feribot sau **ferryboat** „navă care poate transporta trenuri" (cf. ABC; LTR; Bonțideanu, p. 117), provine din engl. *ferryboat* „idem" (cf. Kerchove; Layton).

flaș „sclipire (a unui far)". Este transcrierea românească a engl. *flash* „idem" (cf. *Admiralty Navigation*, I, p. 100, 109, 111, 112). Termenul deși utilizat curent în marina comercială, nu este întîlnit în scris, termenul oficial fiind *sclipire*.

forpic „spațiul cuprins între etravă și peretele de coliziune prova" (cf. ABC; Răşcanu, p. 29, 30; Bonțideanu, p. 42; NAVROM, p. 4). Cuvîntul este denumirea românească a engl. *forepeak* „idem" (cf. Kerchove; Layton).

gai „parîmă cu ajutorul căreia se manevrează sau se fixează o bigă în planul orizontal" (cf. Răşcanu, p. 33, 34, 65; Bujeniță, *Manual*, I,

p.120 ; LTR). Cuvîntul provine din engl. *guy* „idem" (cf. Kerchove ; Layton ; *Admiralty Seamanship*, II, p. 211, 212, 213, 214). Termenul *gai* este folosit numai în marina comercială, marina militară folosind termenul *braţ*. Menţionăm că *gai* a dat naştere şi cuvîntului *găier* „muncitor care manevrează gaiurile la încărcare şi descărcare" (cf. LTR).

geac „pavilion ridicat în port, la bastonul de pavilion prova pe navele cu propulsie mecanică şi la un baston aflat pe bompres pe navele cu vele" (cf. AVSAP, *Manual*, p. 53 ; LTR). Cuvîntul este transcrierea românească a engl. *jack* „idem" (cf. Kerchove ; Layton) ; cf. oland. *geus*, germ. *Gösch* şi rus гюйс.).

green (grin) „vînt brusc şi violent, de scurtă durată, însoţit uneori de ploaie sau zăpadă" (cf. Amedeu, 1910, p. 74 ; 1911, p. 74 ; Nour, p. 352). Deşi atestat rareori în scris, cuvîntul a fost folosit curent. Originea sa pare a fi ortografierea greşită a fr. *grain* „idem" (cf. Gruss ; Merrien), cuvîntul *green* neavînd în limba engleză această accepţiune sau una asemănătoare. Într-adevăr, dicţionarele şi manualele de specialitate nu dau pentru această noţiune decît cuvîntul *squall* (cf. Kerchove ; Layton ; *Admiralty Navigation*, II, p. 216 ; *Admiralty Seamanship*, II, p. 292 ; Bowditch, p. 802 ; Knight, 1955, p. 246, 247) . De altfel, termenul *gren* a existat tot timpul şi în prezent a înlocuit aproape total forma *green* (cf. *Regulamentul poliţiei porturilor*, 1884, p. 55 ; „Revista maritimă", 1900, p. 219, 459 ; Amedeu 1911, p. 94 ; Bălănescu, p. 239 ; ABC ; RMF, 1933, p. 125).

keci „navă mică cu vele cu doi arbori inegali (cel din prova mai înalt) şi cu echea cîrmei în pupa arborelui din pupa" (cf. Ghezzo, p. 40 ; Bujeniţă, *Manual*, I, p. 217, 221 ; Bujeniţă, *Îndrumător*, p. 90, 91 ; Nour, p. 129 ; LTR). Cuvîntul provine din engl. *ketch* „idem" (cf. Kerchove ; Layton ; *Admiralty Seamanship*, I, p. 39).

mijloc cîrma ! „comandă pentru a se pune cîrma în planul longitudinal al navei. Este traducerea expresiei engl. *Midships* ! sau *Amidships* ! „idem" (cf. Layton ; *Admiralty Seamanship*, I, p. 222 ; II, p. 599).

marcă plimsoll „cerc trasat pe bordajul unei nave comerciale, al cărui diametru orizontal indică linia de plutire a navei încărcate" (cf. Mihuţu, p. 35). Nu este înregistrat în dicţionare ; provine din engl. *Plimsoll line* „idem" (cf. Kerchove ; Knight, 1955, p. 55 ; *Admiralty Seamanship*, I, p. 11). Are ca sinonime *marcă de încărcare* sau *marcă de bord liber*.

probelă sau **probellă**. 1. În prezent, termen folosit pe Dunărea maritimă pentru a indica o navă de mare care intră în Dunăre (cf. LTR). 2. În trecut, folosit pentru a indica o navă cu vapori, indiferent de locul unde navigă (cf. *Documente*, D. 294 (1876) ; Kiriţescu, *Războiul pe Dunăre*, p. 3) ; a avut şi forma *propelă* (cf. Mănescu, p. 162). Ambele provin din engl. *propeller* „elice" (cf. Kerchove ; Layton). Vechimea cuvîntului este probabil mai mare decît indică atestările scrise, deoarece proveniența din cuvîntul *propeller* arată că apariţia sa este legată de înlocuirea zbaturilor, la navele de mare, cu elice, eveniment ce a avut loc la începutul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea. Cuvîntul nu este înregistrat în dicţionare şi este aşa de puţin cunoscut, încît, la publicarea *Documentelor privind istoria românilor*, redactorul, neînţelegînd termenul, a făcut o notă : „aşa este în original".

punct 1. În trecut, unitate de măsură pentru unghiuri, egală cu 11°15′, și direcție a rozei vînturilor (cf. LTR).

2. „Unitate de măsură pentru unghiuri egală cu 1°" (cf. LTR; Bujeniță, *Manual*, II, p. 98). Accepțiunea 1 este cea originală, dar în prezent este căzută în desuetudine, cu excepția denumirilor de puncte cardinale, intercardinale, inter-intercardinale. Accepțiunea a doua a provenit din necesitatea de a evita confuziile (la comenzile de cîrmă) între drumul navei și unghiul de cîrmă, ambele exprimate în grade sexazecimale. În acest scop, termenul *grad* a rămas pentru drumuri, iar termenul *punct*, introdus, în loc de *grad*, în comenzile privind unghiul de cîrmă.

rumb vezi *punct* (cf. Bujeniță, *Îndrumător*, p. 125; LTR). Are și varianta *romb* (cf. Munteanu, p. 68; Amedeu, 1909, p. 81, 169). Originea cuvîntului pare a fi engl. *rhumb* „idem" (cf. Kerchove; Layton). Este de menționat faptul că termenul are mai multe sinonime, de origini diferite, din care unele și-au schimbat sensul. Astfel, sinonimul *cart*, provenind din francezul *quart* „idem" (cf. Gruss etc.), este întrebuințat curent (cf. RM, 1900, p. 73, 94; Bălescu, p. 10, 11, 23, 41; Munteanu, p. 68; Amedeu, 1909, p. 81, 97, 140, 142, 169; ABC; LTR); sinonimul său *punct*, de origine engleză, și-a schimbat însă sensul (v. mai sus).

scuner „goeletă, adică o navă cu vele aurice la toți cei 2—6 arbori". Este un cuvînt foarte recent, propus pentru prima oară de G. Nour, p. 128, 129 și derivînd din engl. *schooner* „idem". Justificarea acestui cuvînt nou ar fi: „Diferențierea între scuner și goeletă este propusă de considerentul că în țările nordice ambarcațiunile cu două catarge se construiesc de obicei cu catargul de la pupa mai înalt și se numesc *schooner*, iar în țările sudice aceleași ambarcațiuni se construiesc cu catargele egale și sînt denumite göelette". Propunerea autorului face necesar un studiu lingvistic al celor două cuvinte „goeletă" și „scuner". Termenul de *goeletă* este foarte vechi în limba română (cf. MO, 1866, p. 387; ib. 1867, p. 775, 799, 800; *Lista bastimentelor*, 1896, p. 9, 10, 11) și utilizat exclusiv pînă astăzi pentru a desemna o navă cu 2—6 arbori avînd vele aurice, indiferent dacă arborele trinchet era mai scurt sau mai înalt decît arborele mare. Cuvîntul provine din fr. *göelette* „idem". Acest tip de navă este definit astfel în dicționarele de specialitate: „voilier aurique... gréant deux mâts, celui de l'arrière étant toujours supérieur ou égal à celui d'avant..." (cf. Merrien); „navires à voiles... ayant en général deux mâts, gréés de focs, grandes voiles auriques..." (cf. Gruss). Același dicționar dă la pl. XI în fig. 40 o goeletă cu 6 arbori egali, în fig. 39 o goeletă cu gabieri cu trei arbori egali, în fig. 38 o goeletă cu doi arbori cu arborele trinchet mai scurt, pe care o denumește „göelette moderne". Clasicul dicționar al lui Paasch definește astfel goeleta: „göelette franche. Navire à deux longs bas mâts, munis de courts mâts de flèche portant voiles à gui...". Același dicționar dă o definiție similară pentru „göelette franche à trois mâts". Din definițiile date mai sus rezultă că termenul *göelette* se aplică unui tip de navă ce poartă anumite vele, indiferent de lungimea catargelor.

Termenul *schooner* desemnează, după Kerchove, „a fore and aft rigged vessel with 2 to 6 masts", iar după Layton „fore and aft rigged

vessel having two or more masts". Paasch dă *fore and aft schooner* ca echivalentul lui *göelette*. După dicţionare, să examinăm şi definiţiile date în manuale. *Admiralty-Seamanship* ed. 1915 defineşte un *schooner* ca „a vessel with two masts, fore and aft rigged to both. They are also build carrying from two to five masts" (p. 323), iar în planşa respectivă se arată o goeletă cu catarge egale. Acelaşi manual, ediţia 1951, p. 39, vorbind despre navele cu greement auric, spune : „those with two or more mast being called schooners". Knight, 1950, p. 296, defineşte pe *schooner* : „a sailing vessel with two or more masts with fore and aft sails". Luce defineşte : „Two masted, three masted or four masted fore and aft rig" (p. 15 şi 16). Cum în limbile nordice există, pentru a desemna o goeletă, cuvinte asemănătoare termenului englez, este necesar şi un mic studiu al acestuia. Dicţionarele echivalează toate germanul *schoner* sau *schuner* cu *schooner* şi *goeletă* (cf. *Marinewörterbuch* ; Dabovich). Pentru celelalte limbi nordice, dicţionarele dau : oland. *schoener* = goélette (cf. Kramer's *Woordenboeck* ; dan. *skonnert* = schooner (cf. *English-Danish Dictionary*) ; rus. шхуна = engl. schooner, germ. schoner, fr. goélette (cf. *Morskoj slovar* ; *Anglo-russkij morskoj slovar* etc.). Dintre manualele de specialitate citäm : Dick dă la p. 2, 6 şi 8 goelete avînd respectiv 4, 3 şi 2 arbori egali. Schultze-Hinrichs dă la p. 102, sub numele de *Viermastgaffelschuner*, o goeletă cu patru arbori egali.

Din cele spuse mai sus credem că este suficient dovedit că *goeletă* şi *scuner* sînt termeni echivalenţi şi, ca atare, introducerea termenului *scuner* nu are nici o raţiune. De altfel, *schooner* a mai apărut în limba română sub forma *scună* prin intermediul italianului *scuna*, problemă pe care o vom studia într-un articol viitor.

schiper, în trecut „comandant de navă" (cf. „Foaia oficială a Moldovei" nr. 45/1846, citată de Ciuchi, p. 80), în prezent termen de argou pentru comandantul navei. Cuvîntul provine din engl. *skipper*, care are ambele accepţiuni de mai sus (cf. Kerchove ; Layton).

shelter deck „punte de construcţie masivă aflată deasupra punţii principale" (cf. LTR). Este reproducerea originalului engl. cu aceeaşi semnificaţie (cf. Kerchove).

shipchandler „furnizor de provizii pentru nave". Are ca origine engl. *shipchandler* „idem" (cf. Kerchove).

slup „ambarcaţiune de sport cu vele, cu un catarg şi două vele" cf. Nour, p. 127, 128). Este transcrierea românească a engl. *sloop* „idem" (cf. Kerchove ; Layton).

spardec, *spardek* „punte mică la pupa navei" (cf. LTR ; Cautiş, p. 15 ; Bujeniţă, *Îndrumător*, p. 14). Originea sa este engl. *spar deck* „idem" (cf. Kerchove ; Layton).

spináker „velă triunghiulară folosită pe yachturi" (cf. LTR ; Nour, p. 124, 188). Cuvîntul este transcrierea exactă a engl. *spinaker* sau *spinnaker* (cf. Kerchove, Layton).

spring „parîmă pentru legarea navei, dată de la prova înapoi sau de la pupa înainte" (cf. Bujeniţă, *Manual*, II, p. 262 ; Bonţideanu, p. 182). La originea cuvîntului se află engl. *spring* „idem" (cf. Kerchove ; Layton ; *Admiralty-Seamanship*, II, p. 132, 135 ; III, p. 67, 68).

stéwart „ospătar la bordul navei" (cf. RSB, 1949, p. 9, 11, 135, 139, 140, 142). Provine din engl. *steward* „idem" (cf. Kerchove ; Layton).

stivador „muncitor care stivuiește marfa în magazia navei" (cf. Bibicescu, p. 512). Are la origine engl. *stevedore* „idem" (cf. Kerchove ; Layton).

stríngher „piesă din osatura longitudinală a navei, întărind corpul navei în borduri" (cf. Cautiș, p. 13, 14 ; LTR). Este transcrierea engl. *stringer* „idem" (cf. Kerchove ; Layton).

șúner „goeletă" (cf. Ghezzo, p. 40). Acest cuvînt, atestat în scris o singură dată și lipsit de circulație, pare a fi o pronunțare greșită a engl. *schooner*.

talíman „persoană care înregistrează marfa încărcată sau descărcată de o navă". Nu este înregistrată în dicționare. Provine din engl. *tallyman* „idem" (cf. Kerchove ; Layton nu menționează acest cuvînt, ci numai verbul *to tally* „the count of items loaded or discharged by a vessel").

tanc „1. rezervor ; compartiment destinat ambarcării de lichid" (cf. LTR).

2. „Navă pentru transport de lichide" (cf. Bujeniță, *Îndrumător*, p. 10, 11). În prima accepțiune, cuvîntul are ca origine engl. *tank* „idem" (cf. Kerchove). În accepțiunea a doua, originea cuvîntului este engl. *tanker* „idem" (cf. Kerchove).

telescop „lunetă marină" (cf. Prosinagg, *Manual*, p. 86). Nu este citat în dicționare în această accepțiune. Provine din engl. *telescope* „lunetă" (cf. Kerchove ; Layton).

tonă lungă „tonă engl. a 1016 kg" (cf. Bibicescu, p. 496). Este un calc după engl. *long ton* „idem".

trámp „navă de comerț care nu face curse fixe" (cf. LTR ; Bibicescu, p. 409, 413). Din engl. *tramp* „idem" (cf. Kerchove ; Layton).

trámping „exploatarea unei nave tramp" (cf. LTR). Provine din engl. *tramping* „idem" (cf. Kerchove).

traul „plasă pentru pescuitul de fund" (cf. LTR), provine din engl. *trawl* „idem" (cf. Kerchove ; Layton).

tráuler „navă pescuind cu plasă de fund" (cf. LTR ; Cautiș, p. 9), are ca origine engl. *trawler* „idem" (cf. Kerchove ; Layton).

yacht „navă de sport sau plăcere" (cf. RSB, 1887, p. 5 ; *Lista bastimentelor*, 1896, p. 10 ; Kiriței escu, *Războiul*, p. 4, 56 ; *Programe*, p. 102 ; Bălănescu, p. 244 ; Mihuțu, p. 79 ; Rășcanu, p. 12, 18, 50 ; RSB, 1949, p. 5). Cuvîntul provine din engl. *yacht* „idem" (cf. Kerchove ; Layton). Este ortografiat uneori și *iaht* (cf. Bujeniță, *Îndrumător*, p. 11 ; Nour, p. 11, 352).

yawl „ambarcațiune cu vele asemănătoare keciului, dar diferind de acesta prin faptul că arborele pupa este foarte mic și este așezat în pupa echei" (cf. ABC ; LTR ; Bujeniță, *Manual*, I, p. 217, 221 ; Bujeniță, *Îndrumător*, p. 90).

Din materialul expus mai sus se pot trage mai multe concluzii și anume :

1. Unii termeni sînt foarte vechi în limbă (de ex. *schiper*, *probelă*), ceea ce denotă o influență anterioară celei franceze și datorită navigației comerciale.

2. Marea majoritate a termenilor citați sînt termeni folosiți exclusiv în marina comercială, ca : *afterpic*, *alivei*, *cargobot*, *cliper*, *cursă*, *deadweight*, *deep tank*, *doc*, *docher*, *dunaj*, *dunkeman*, *flaș*, *forpic*, *gai*, *probelă*, *plimsoll*, *schiper*, *stewart*, *stivador*, *taliman*, *tramp*, *tramping*. Introducerea acestor termeni s-a făcut, probabil, într-o primă epocă, prin intermediul navelor engleze care frecventau porturile românești (de exemplu, *schiper*, *ancoraj*), celelalte fiind datorite dezvoltării marinei comerciale românești și navigației spre mările nordului (de exemplu *cursă*, *dunkeman*, *tramp*, *taliman*). Sportul nautic a determinat introducerea unui număr de termeni (*cuter*, *dinghi*, *keci*, *yawl*, *yacht*). Manualele marinei militare conțin un număr foarte restrîns de termeni de origine engleză (*ancoraj*, *distanțier*, *geac*, *telescop*). Pescuitului maritim i se datorește introducerea cîtorva termeni (*drifter*, *traul*, *trauler*).

3. Termenii de argou sînt destul de noi, reducîndu-se la *bicicomber*, *bișniț*, *schiper*.

4. Unii termeni de origine engleză au înlocuit termeni mai vechi (de exemplu *cuter*), alții au fost eliminați în cursul timpului (de exemplu *dunkeman*).

5. Unii termeni provin dintr-o pronunțare greșită a unui cuvînt englez (de exemplu *șuner*) sau provin dintr-un presupus cuvînt englez (de exemplu *green*).

6. Modificările fonetice sînt, în general, neînsemnate, cuvîntul românesc fiind de obicei traducerea românească a cuvîntului englez sau reproducerea întocmai a cuvîntului englez. Modificările semantice sînt aproape inexistente (ca exemplu de o astfel de modificare se poate cita *probelă*)

ABREVIERI

ABC	— Nostromo, *ABC marinăresc*, București, 1930.
Admiralty-Navigation	— *Admiralty, Manual of Navigation*, London, 1958—1960.
Admiralty-Seamanship	— *Admiralty, Manual of Seamanship*, London, 1915 și 1951—1954.
Amedeu	— H. Amedeu, *Calendar maritim*, București, 1909—1914.
Anglo-russkij morskoj slovar	— A. M. Taube și B.A. Smid, *Anglo-russkij morskoj slovar*, Moskva, 1951.
AVSAP, *Manual*	— AVSAP, *Manual de pregătire marinărească*, București, 1955.
Bălănescu	— I. Bălănescu, *Războiul naval*, București, 1915.
Bălescu	— C. Bălescu, *Jocul de război naval*, Constanța, 1902.
Bibicescu	— Gh. Bibicescu, *Transportul maritim*, București, 1958.
Bonțideanu	— P.S. Bonțideanu, *Navigația și manevra navelor fluviale*, București, 1958.
Bujeniță, *Manual*	— M. Bujeniță, *Manual de marinărie*, vol. I—III, București, 1951—1953.
Bujeniță, *Îndrumător*	— M. Bujeniță și N. Nigaru, *Îndrumător marinăresc*, București, 1959.
CS	— *Carte de semnale*, București, 1898 și 1909.

Cautiș — N. Cautiș, *Manualul constructorului naval*, București, 1958.

Ciuchi — E. Ciuchi, *Istoria marinei române*, Constanța, 1906.

Dabovich — P.E. Dabovich, *Wörterbuch der Marine*, Pola, 1883.

Dick — C. Dick, *Leitfaden der Seemannschaft*, Berlin, 1909.

Dizionario — *Dizionario di Marina medioevale e moderna*, Roma, 1930.

Documente — *Documente privind istoria românilor*. Războiul pentru independență, vol. I, p. II, București.

English-Danish Dictionary — J. Magnussen, O. Marsden și H. Vinterberg, *English-danish Dictionary*, London, 1940.

Georgescu, *Precizii* — C.S. Georgescu, *Precizii de navigație fluvială*, Galați, 1889.

Ghezzo — E. Ghezzo, *Călăuza marinarului începător*, București, 1930.

Gruss — R. Gruss, *Petit dictionnaire de marine*, Paris, 1952.

Ioanițiu-Teodoru — C. Ioanițiu, A. Teodoru și N. Antoniu, *Reguli pentru transportul și arimarea mărfurilor*, București, 1937.

Kerchove — R. Kerchove, *International Maritime Dictionary*, Princeton, 1961.

Kirițescu, *Războiul* — N. Kirițescu și E. Botez, *Războiul pe Dunăre*, București, 1906.

Kirițescu, *Pilotul Dunării* — N. Kirițescu și E. Oprișanu, *Pilotul Dunării*, București, 1907.

Knight — *Knight's Modern Seamanship*, Princeton, 1950 și 1955.

Kramer, *Woordenboek* — *Kramer's Frans woordenboek*, den Haag, 1936.

Layton — C.W. T. Layton, *Dictionary of nautical words and terms*, Glasgow, 1958.

Lista de bastimente — *Lista de bastimentele mărinei române*, București, diferiți ani.

LTR — *Lexiconul tehnic român*, ed. I, București, 1950—1955; ed. a II-a București, 1956—1964.

Luce — S. Luce, *Textbook of seamanship*, Cambridge, 1898.

Mănescu — C. Mănescu, *De la Galați la Kiel*, Galați, 1904.

Manualul gabierului, 1881 — Dumitrescu-Maican, *Manualul gabierului*, București, 1881.

Marinewörterbuch — *Marinewörterbuch*, Berlin [f.a. cca. 1942].

Merrien — J. Merrien, *Dictionnaire de la mer*, Paris, 1958.

Mihuțu — T. Mihuțu, *Siguranța navigației și vieții pe apă*, Galați, 1930.

Morskoj slovar — *Morskoj slovar*, vol. I și II, Moscova, 1961.

MO — „Monitorul oastei", București, 1866.

Munteanu — Gh. Munteanu, *Prevederea timpului*, Constanța, 1905.

NAVROM — NAVROM, *Instrucțiuni pentru pregătirea în vederea iernării*, București, 1960.

Nour — G. Nour, *Sportul velelor*, București, 1960.

Paasch — Paasch, *De la quille à la pomme du mât*, Paris, 1937.

Prosinagg, *Manual* — C. Prosinagg, *Manualul ofițerului de cart*, Constanța, 1933.

Prosinagg, *Navigație* — C. Prosinagg, *Navigație*, Constanța, 1933.

Răşcanu — I. Răşcanu, *Cartea marinarului începător*, București, 1943.

Regulament poliție porturi — *Regulamentul poliției porturilor și malurilor dunărene ale României*, București, 1884.

RMF — „România maritimă și fluvială", București, diferiți ani.

„Revista marinei" — „Revista marinei", București, diferiți ani.

„Revista maritimă" — „Revista maritimă", București, diferiți ani.

RSB 1887 — Marina militară, *Regulamentul serviciului de bord*, București, 1899.

RSB 1949 — *Regulamentul serviciului la bordul marinei comerciale*, București, 1949.

Spardec — Spardec, *Cum navigă corăbiile*, Bucureşti, [f.a. cca. 1930].
Schultze-Hinrichs — W. Gladish und A. Schultze-Hinrichs, *Seemannschaft*, Berlin, 1940.
Svetsko-russkij slovar — *Svetsko-russkij slovar*, Moskva, 1962.
Tonegaro, *Pe apă* — C. Tonegaro, *Pe apă, Jurnal de bord*, Piatra Neamţ [f.a. cca. 1905]
Tonegaru, *Procedura* — C. Tonegaru, *Procedura în caz de avarii şi sinistre maritime*, Bucureşti, 1933

NOTE ETIMOLOGICE ŞI LEXICALE

A nu şti (sau *a nu pricepe*) (*nici o*) **boacă** cu sensul de „a nu şti (sau a nu pricepe) nimic" este o expresie larg răspîndită, în special în limbajul familiar. Cuvîntul „boacă", aşa cum rezultă din dicţionare, nu apare în alte construcţii.

Fără a avea siguranţa că dăm o explicaţie etimologică pe deplin valabilă, atragem atenţia asupra asemănării izbitoare ce există între expresia românească şi una frecventă în limba bulgară, anume : бъкел (бъкъл) не зная, не зная ни бъкел „nu ştie nimic, nu ştie de fel" (Речник на съвременния български език T. I, БАН, 1960, p. 92).

Cuvîntul бъкел înseamnă „vas de lemn cu două funduri". Deoarece rom. *boacă* nu se întrebuinţează decît în expresia menţionată, deducem de aici că împrumutul din bulgăreşte s-a făcut în totalitatea expresiei corespunzătoare, şi nu în elementele lui izolate. Nu este exclus ca în modificarea fonetică a cuvîntului românesc *boacă* să fi intervenit o contaminare cu *boabă*, mai ales că există asemănare şi cu expresia *nu ştie nici o boabă*.

★

Chitue „trunchi de copac" este înregistrat de CADE şi DA, la primul avînd dată proveniența din bg. *kitjukŭ*, cu sens identic. Cuvîntul poate fi explicat şi prin tc. *kütük*, care, între altele, are şi sensul de „buştean, grindă, butuc". Regiunile unde a fost atestat (Vîlcea şi Tulcea) nu pot da preponderenţă uneia din cele două explicaţii şi de aceea credem că trebuie avute în vedere amîndouă, în egală măsură.

★

Pocriş „lapte foarte acru" (DM) este un cuvînt atestat pentru regiunea Suceava (Vatra Dornei şi Cîmpulung). Locul răspîndirii lui ne determină să-i atribuim origine slavă răsăriteană, deoarece bg. прокиш „lapte acru", singurul cuvînt foarte apropiat şi ca formă şi ca înţeles, nu poate fi acceptat din motive geografice. Etimonul căutat pare să fie rus. прокис (прокись, прокиска) „acreală", cuvînt care ar putea să explice parţial rom. *pocriş*. Graiurile ucrainene din această regiune nu cu-

nosc un cuvînt independent asemănător. Menţionăm doar adjectivul participial прокисший „acrit, fermentat".

Derivatul *pocreală*, cu acelaşi sens, se explică pe teren românesc, prin analogie cu *acreală*.

V. NESTORESCU

Batalán, batalaní. În localităţile Putna şi Vicovul-de-Jos din raionul Rădăuţi am înregistrat substantivul *batalán*, cu sensul „muzicant" : „Nună mare cu pieptar / Bagă mîna-n buzunar / Şi-o scoate plină de bani / Şi platé la *bataláni*". Cuvîntul a fost înregistrat şi de George Muntean (în *Lexic regional*, Bucureşti, Editura Acad. R.P.R., 1960, p. 98) : „Nunta fără *bataláni* / Ca şatra fără ţigani". Substantivul comun *batalán* „muzicant" îşi are originea în numele propriu *Batalán*, numele şefului unei fanfare, foarte apreciată acum 50—60 de ani, din Horodnicul-de-Jos (rn. Rădăuţi). Solicitaţi în toate satele din împrejurimi, pentru că erau neîntrecuţi în acele locuri, toţi membrii acestei formaţii muzicale erau denumiţi cu numele şefului lor şi astfel s-a ajuns ca *batalán* să-şi piardă valoarea de nume propriu şi să însemne „muzicant". După ce numele propriu a devenit comun, cu sensul notat mai sus, s-a creat verbul *batalaní* „a cînta dintr-un instrument muzical", înregistrat de G. Muntean (*op. cit.*, p. 98). Aria de circulaţie a cuvîntului se reduce la un număr mic de localităţi, în vestul raionului Rădăuţi.

Erete. Dicţionarele noastre nu propun pentru *eréte* nici un etimon. *Lexiconul de la Buda* nu-l înregistrează. Laurian şi Massim îl trec printre cuvintele nelatineşti. Tiktin şi DA spun că *eréte* aminteşte magh. *harács* „Dischadler, Meeradler" şi afirmă că nu este cunoscută etimologia. Scriban îl notează ca variantă a lui *aréte* „pin aluz. la iuţeala cu care se răpede", dar trimite şi el, după Tiktin şi DA, la o comparaţie cu magh. *harács* „o pasăre răpitoare de apă".

Cuvîntul are multe variante : *aréte*, *hăráţ*, *hărét*, *haréte*, *hăréte*, *hîréte*, *hăráu*, *hîráu*, *hîráu* (DA).

Pentru stabilirea originii acestui cuvînt (cu toate variantele sale) în limba română, trebuie să facem apel la limba latină, în care exista cuvîntul *ales*, *alitis* „zburătoare". Schimbările fonetice care s-au putut petrece ne fac să afirmăm că *eréte* românesc îşi are originea în *ales*, *alitis*, acuzativ *aletem*. În urma căderii consoanei finale în latina populară şi a transformării lui *-l-* intervocalic în *-r-* în româna comună s-a ajuns la *aréte*, formă identică cu *aréte* „berbec". Apoi a avut loc o asimilaţie vocalică regresivă *a-e* > *e-e* : *aréte* > *eréte*. Asimilaţia a fost condiţionată de faptul că *e* este accentuat, dar şi de evitarea omonimiei cu *aréte* < *aretem* (< *arietem*).

Că a existat, şi încă mai există, o identitate fonetică a celor două cuvinte, în variante, o dovedesc *arét*, *haréte* (DA) „arete".

Apariţia lui *h-* iniţial în variante se explică printr-o pronunţare aspirată a vocalei în graiuri. Amintim cîteva cazuri similare : *ahăst*, *hăst*, *hăsta*, *hasta*, *hăstra* (în Banat şi Transilvania mai ales), iar *-ău-* (*-eu*) din

unele variante se explică prin înlocuirea lui *-éte*, considerat ca sufix, în regiunile unde sufixul *-ău-* (*-eu*) este mai frecvent (vezi exemplele din DA).

Pe terenul limbii române are loc o restrîngere a sensului de „zburătoare" (în general) la sensul „pasăre care zboară foarte repede şi se hrăneşte cu zburătoare". Fenomenul este, de altfel, destul de cunoscut în limba română. Dăm numai cîteva exemple : *frupt* (< lat. *fructus*) „rod, folos" > „produsul animalelor mulgătoare" ; *mîndru* (< v. sl. *mondru*) „înţelept" > „dudul, îngîmfat, trufaş" ; *nutreţ* (< lat. *nutricium*) „hrană" > „hrana animalelor".

Mătălăí. În „Limba română", XII, 1963, nr. 3, p. 261—262, Luiza Seche încearcă să stabilească etimologia acestui verb şi ajunge la concluzia că „avem a face cu rezultatul contaminării între sinonimele *mătăhăi* şi *bălăbăi*, forme concurente destul de răspîndite...". Credem că verbul a fost creat din substantivul *mătăhală*, în care *h* cade din cauza unei slabe articulaţii, ca în *Miai* (Marin Preda, *Moromeţii*, 1955, p. 135), *Dotăria* (< *Dohotăria*, N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, Editura Acad. R.P.R., 1963, p. 262), *Praova* (< *Prahova*, N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 352), *baraoană* (< *barahoană*, *Lexic regional*, p. 53). Şi exemplele s-ar putea înmulţi. Deci, *mătăhălăi* > *mătăălăi* şi apoi *mătălăi*.

Pîrgár, pârgări. În dicţionarele consultate, *pîrgár* este notat cu sensurile „consilier comunal", „membru al consiliului de administraţie al oraşului". DL şi DM mai notează sensurile „om uşuratic, care se poartă rău, care nu-şi ţine cuvîntul dat", „paznic". G. Muntean a înregistrat substantivul cu sensul de „om uşuratic" şi verbul *pîrgări* „a nu munci", „a bate coturile" (*op. cit.*, p. 106). În Mănăstioara (rn. Rădăuţi) verbul lipseşte, iar substantivul are sensul de „ticălos, escroc, hoţ". Se pare că acesta ar fi cel mai nou sens al cuvîntului *pîrgár*. Cît despre verbul *pîrgări*, este clar că s-a format din substantivul *pîrgár*, într-o vreme cînd această funcţie nu se bucura de prea multă consideraţie. Verbul ne duce la presupunerea că substantivul a avut sensul „om leneş care bate coturile, care vrea să trăiască pe seama altora".

Văiná. Cuvîntul apare numai în *Folclor din Suceava*[1] de George Muntean : „Cum sta şi *se văiná* / Sfinţitul s-apropia" (p. 13) ; „Nici zece paşi nu făcea / Păsările-o prins a cînta / Şi munţii *a se văiná*" (p. 21). Sensul este „a se văita, a se tîngui". Credem că s-a format printr-o contaminare între *văita* şi *căina*.

Vişneác. În Bucovina este destul de răspîndit cuvîntul *vişneác* „vişinată". A fost înregistrat de V. Arvinte, D. Ursu şi M. Bordeianu în Vicovul-de-Sus (vezi *Glosar regional*, Bucureşti, 1961, p. 80). Îl cunoaştem din mai multe localităţi din rn. Rădăuţi (Băncesti, Mănăstioara, Siret)

[1] Bucureşti, ESPLA, 1959.

şi din Zamostea (Dorohoi). Cuvîntul este de origine ucraineană [2]. În graiul din Bucovina, ca, de altfel, în toată jumătatea de nord a Moldovei, *-v-* urmat de vocală anterioară este palatalizat în *ž*. *V* din *vişneác* se păstrează, dovadă că este vorba de un element ucrainean recent. În glosarul citat se înregistrează şi forma *vişineac*, refăcută după *vişină*.

I. POPESCU

Cutăí, ca verb tranzitiv, a fost înregistrat în comuna Vicovul-de-Sus, rn. Rădăuţi, reg. Suceava (V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 29), cu sensul „a hrăni mai bine" : *Vreau să cutăiesc vaca asta, să fie mai grasă.*

Cuvîntul românesc corespunde, din punctul de vedere al formei şi al sensului, cu ucr. *кýтати* (B. D. Hrincenko, *Словарь українськоï мови*, II, p. 332 ; *Украинсько—російський словник*, II, p. 421). Asemănător este şi rus. *кутать* (V. Dal', *Толковый словарь*, II, p. 226), dar locul unde apare cuvîntul ne determină să acordăm prioritate etimonului ucrainean.

Hílză. *Glosarul regional*, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 39, alcătuit de V. Arvinte, D. Ursu şi M. Bordeianu, este singura lucrare lexicografică care înregistrează acest cuvînt (din reg. Suceava), definindu-l : „tubul gol al unui cartuş, cu care se găureşte urechea oii, pentru a o însemna". Cuvîntul vine în mod sigur din germ. *Hülse* „tubul cartuşului".

Óstru „dîrz, fudul, ţanţoş" este înregistrat în „Limba română", 1964, nr. 1, p. 82 (din reg. Suceava, rn. Gura Humorului, com. Berchişeşti), cu exemplele : (adjectival) *Ostru bărbat!* ; (adverbial) *Mergi mai ostru.*

Credem că avem de-a face cu ucr. *óстрий*, *гóстрий* (v. *Українсько-російський словник*, III, p. 171), deoarece cuvîntul este întîlnit în nordul Moldovei, în imediata vecinătate a graiurilor ucrainene. Tocmai din acest motiv nu pot fi luate în discuţie rus. *óстрый*, pol. *ostry*, ceh. *ostry*.

Parazól este atestat în nordul Moldovei, împreună cu variantele *parasol*, *părăzol*, *părăzor*, *părăuzol* (vezi ΔA ms. ; V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, p. 52), avînd sensul de „umbrelă". Toate aceste forme reproduc germ. *Parasol*. Nu sînt lipsite de interes nici ucr. *парасоль*, pol. *parasol*, ceh. *parasol*, *parazol*.

Píesă s.f. „tabacheră" este atestat în Banat (v. III. *Jahresbericht* (Leipzig), p. 323 ; X. *Jahresbericht* (Leipzig), p. 201) şi în reg. Suceava, sub forma *pislă* şi *picslă* (v. DA ms. ; *Lex. reg.*, p. 117), în regiuni în care populaţia română a convieţuit sau mai convieţuieşte cu cea germană.

Originea cuvîntului este simplă şi clară : provine din germ. *Büchse* „cutie".

[5] Vezi B. Hrincenko, *Словарь українськоï мови*, 1925.

În ceea ce priveşte varianta *píeslă*, atestată numai în nordul Moldovei (v. DA ms.), sîntem de părere că ea nu derivă direct din germană, ci din ucr. *пікля*, cunoscut de graiurile ucrainene din regiunea Suceava şi avînd acelaşi sens.

Podúşcă. Cuvîntul este răspîndit în reg. Suceava cu sensul „verigă de fier cu care se căptuşeşte capătul osiei de la car, bucşă, vargă de fier care se pune sub osia carului, ca să nu se rupă" (pentru atestări, vezi DA ms ; *Lex. reg.*, p. 106 ; *Glosar reg.*, p. 58 ; LR, 1964, nr. 1, p. 83).

Nici una din lucrările lexicografice în care apare inserat acest cuvînt nu se pronunţă asupra originii sale. În limba ucraineană există cuvîntul *нóдýшка* cu acelaşi înţeles (v. E. Želechovs'kyj şi S. Nedil'skyj, *Малорусско-нѣмецкий словарь*, II, Lvov, 1886, p. 678 ; Z. Kuzela şi J. Rudnyckyj, *Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1943, p. 762), care poate fi socotit ca etimon al rom. *podúşcă*.

Pótaş „carbonat de potasiu" este răspîndit în nordul Moldovei, avînd variantele *pótăş* şi *pótiş* (pentru atestare, vezi DA ms. ; *LR*, XII, 1964, nr. 2, p. 15). Cuvîntul a intrat în română din ucr. *нóмаш* cu acelaşi sens (v. E. Zelechovs'kyj şi S. Nedil'skyj, *Малорусско-нѣмецкий словарь*, II, p. 721). Formele asemănătoare rus. *номáш*, pol. *potaż*, ceh. *potaš*, bg. *номáш* şi scr. *нóмаша* de aceeaşi proveniență (<germ. *Pottsche*), după părerea noastră, nu intră în discuţie ca eventuale forme intermediare, unele din cauza deosebirii de accent şi formă, iar altele din motive de ordin geografic.

Uic s.m. „unchi" este înregistrat de V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, p. 78, din reg. Suceava (com. Laura, rn. Rădăuţi).

În Banat şi Oltenia, pentru „unchi ; nene, bade" apare cuvîntul *uică*, la baza căruia stă scr. *ujko* (DA ms., DM). Acesta din urmă însă nu este o variantă a cuvîntului în discuţie, amîndouă cuvintele provenind din surse diferite.

În ceea ce priveşte cuvîntul *uic*, avînd în vedere că apare în nordul Moldovei, trebuie pus în legătură cu ucr. *ýйко*, cu acelaşi înţeles, frecvent în multe graiuri ucrainene din regiunea Suceava (cf. şi *уй* „fratele mamei", I. I. Sreznevskij, *Матеріалы для словаря древнерусского языка*, III, p. 1175). Notăm că şi unele graiuri ruseşti cunosc forma *суйко* cu acelaşi sens (v. V. Dal', *Толковый словарь*, I, p. 275).

I. ROBCIUC

În *LR*, 1/1965, p. 103 am publicat etimologiile unor cuvinte regionale (Banat) atestate în : „Limba română" (LR), „Cum vorbim" (CV), în *Lexic regional* editat de Editura Academiei R.P.R., 1960 (R), în *Graiul bănăţean* de Lucian Costin, Timişoara, 1929 (LC) şi *Glosar dialectal* de Petre Coman, Bucureşti, 1939 (PC).

Notele etimologice care urmează reprezintă continuarea celor publicate anterior. În cea mai mare parte, aceste cuvinte nu sînt incluse în dicţionarele noastre, sau sînt notate cu alte sensuri.

Máşlu (pl. *maşle*, s.n.) este atestat în R, p. 119 cu sensul „fundă de cap, panglică, cordon". După părerea noastră, acest cuvînt are ca etimon forma germană *Mascherl* (forma literară *Masche*).

Molări. Acest verb a fost atestat în R, p. 119 cu sensul : 1) „a zugrăvi" 2) „a fotografia" de unde şi substantivul (neutru) *molărai* (pl. *molăraie*) cu sensul „fotografie" (R., p. 119). În LR, 2/1960, p. 20, verbul *molări* este precizat ca fiind tranzitiv şi atestat în localităţile Bărătez şi Chinezu (Banat). Cuvîntul are ca etimon forma germană *Malerei*. Trecerea vocalei *a* la *o* se datoreşte pronunţării dialectale a vocalei *a* de către populaţia de origine germană din Banat.

Mózi. Cuvîntul este atestat în LR, 2/1960, p. 26, cu sensul „cinematograf". Neatestat în nici unul din dicţionarele noastre, cuvîntul este împrumutat din limba maghiară *mozi* (variantă a lui *mozgó*) şi în această formă este folosit de toată populaţia din regiunea Banat, în mod deosebit la oraşe (cu o arie mai restrînsă în raionul Moldova Nouă, Oraviţa şi Orşova).

Năplád, pl. *năplazi*, „roată de lemn descompusă în piese" :

„Buciumei de la roţi
Tot mîni de hoţi,
Dar năplazii de roţi
Talpe de voinici..."

Cuvîntul este atestat în LC, p. 144. În dicţionarele limbii române, acest cuvînt fie că nu este înregistrat (DM, DU), fie că i se indică un etimon bulgăresc (CADE) sau bulgăresc şi sîrbo-croat (TDRG, Scriban). În cazul cuvîntului de faţă, care este răspîndit şi în localităţile cu populaţie sîrbă şi croată, considerăm că el a pătruns din limba sîrbo-croată, fiind corespondentul lui *naplat*, forma curentă în graiurile sîrbeşti şi croate din regiunea Banat.

Nemoáşnic, nemoájnic, atestat în LC, p. 145, cu sensul „netrebnic, nevrednic (indicîndu-se etimonul slav *nemojnic*). Cuvîntul are la bază scr. *nemožni* (derivat din *nemoćnik*) „slab, incapabil" (cf. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, publicat de Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti (prescurtat Rj JAZU), vol. VII, p. 912 şi 916).

Nestáşnic. Acest cuvînt este atestat în LC, p. 146, cu sensul „nestatornic" (*Am văzut că e mestaşnic băiet*). Provine din scr. *nestašnik* (cf. Rj JAZU, vol. 35, p. 86) cu sensul „neastîmpărat, zburdalnic".

Nistrécea, năstrecea. În graiul bănăţean acest cuvînt are sensul „nenorocire, nefericire" (*A dat nistrecea prăstă iel*, în LC, p. 146). În limba sîrbo-croată există cuvîntul *nesreća* (cf. Rj JAZU, vol. 35, p. 80) „idem", care este etimonul cuvîntului în discuţie.

Neţ (pl. *neţuri*) are, în graiul bănăţean, sensul „plasă" (R, p. 119). În regiunea Banat acest cuvînt este folosit şi de populaţia minorităţilor naţionale; de la el s-au format derivatele verbale a *neţui* (în graiul bănăţean cu sensul „a croşeta") *necovati* (în graiuri sîrbeşti şi croate „idem") etc. Cuvîntul are ca etimon germ. *Netz* „idem".

Oprăví „a alunga", a scăpa de cineva" (*Ţi-ai oprăvit oaspeţi*), este înregistrat cu acest sens în LC, p. 150. Dintre dicţionarele noastre îl înregistrează numai TDRG, cu sensul „a se îndrepta, a pleca spre", indicînd etimoniul vechi-slav *opraviti*. Întrucît este vorba de un cuvînt regional atestat în Banat, iar în limba sîrbo-croată există forma identică *opraviti* (cf. Rj. JAZU, vol. 38, p. 109), avînd acelaşi sens, putem considera că acest cuvînt a intrat în graiul bănăţean din limba sîrbo-croată.

Ostăví, v. refl., este atestat în PC, p. 56, cu sensul „a înceta, a se repauza" (*Nu te mai ostăveşti cu lucru*). Cuvîntul în discuţie are la bază forma sîrbo-croată *ostavi se* „idem" (cf. Rj JAZU, vol. 40, p. 263).

★

În *O culegere de cuvinte bănăţene* (v. *Materiale şi cercetări dialectale*, Editura Academiei R.P.R., 1960) sînt atestate o serie de cuvinte cu etimologii neexplicate, privind denumirile animalelor. Ne vom opri numai asupra unora din ele.

Ciúla. Cuvîntul este atestat în *op. cit.*, p. 140, reprezentînd un nume care se dă oilor. În graiurile sîrbeşti şi croate din Banat se foloseşte cuvîntul *ćulja*, cu sensul „oaie cu urechile (sau cu o ureche) tăiate", care a intrat şi în graiul bănăţean.

Clepána. În *op. cit.*, p. 140, cuvîntul este notat fără a se explica sensul. Se face doar menţiunea că termenul se referă la oi. În limba sîrbo-croată există cuvîntul identic ca formă *klepan* (*klepana*), cu sensul de „oaie cu urechile pleoştite (de la sensul iniţial „om cu urechile pleoştite", cf. Rj JAZU, vol. V, p. 53). Cuvîntul sîrbo-croat indicat mai sus este, fără îndoială, etimonul cuvîntului bănăţean în discuţie.

Rujíţa, nume dat vacilor (*op. cit.*, p. 141), este împrumutat din limba sîrbo-croată, în care există forma *ružica* (diminutiv din *ruža* „trandafir", v. Rj JAZU, vol. 60, p. 353).

Sócol, nume pentru cîine (*op. cit.*, p. 141) este împrumutat din limba sîrbo-croată, unde există cuvintele *soko*, *sokol*, însemnînd „șoim" sau „nume care se poate da unui animal de culoare cenușie" (cf. Rj JAZU, vol. 66, p. 891). În cazul de față este vorba de sensul figurat, care scoate în evidență calitățile unui cîine (iute ca șoimul) sau aspectul exterior (culoarea cenușie).

MILE TOMICI

NOTE SINTACTICE

DE

ȘTEFAN HAZY

În analizele sintactice sînt încă destul de numeroase problemele care dau naștere unor controverse și opinii diferite. Unele dintre acestea s-au elucidat, *Gramatica limbii române* (Editura Academiei R.P.R., 1963) dîndu-le explicații satisfăcătoare. Există totuși unele chestiuni de ordin sintactic, atît de interes teoretic cît și practic, în a căror interpretare apare ca posibil și alt punct de vedere decît cel exprimat de ediția a doua a Gramaticii.

I

O astfel de problemă o constituie interpretarea pronumelor compuse (*cel ce, cei ce, cele ce*), în speță a formei *ceea ce*.

Se consideră că grupul format din *cel* + *ce* are o situație aparte, deoarece elementele lui componente mai sînt analizabile, fiind numai în curs de contopire [1], pe cînd *ceea ce*, cu sens neutru, se comportă ca o unitate indivizibilă [2].

Această afirmație, privitoare la *ceea ce*, este susceptibilă de discuții, deoarece, analizînd propozițiile „introduse" prin *ceea ce*, putem ajunge la concluzia că și grupul în discuție, ca și *cel ce* etc., este divizibil, interpretarea analitică corespunzînd mai mult realității sintactice [3]:

1. *Ceea ce spui nu mă interesează.*
2. *Ceea ce se spune nu-i adevărat.*
3. *Ceea ce se afirmă știm cu toții.*
4. *Ceea ce afirmi știam și eu.*

---

[1] Cf. vol. I, p. 160.

[2] *Ibidem.*

[3] Cf. acad. Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, p. 136 și D. D. Drașoveanu, *Elemente de analiză sintactică* (fraza), în vol. *Analize gramaticale și stilistice*, București, Editura științifică, 1959, p. 17 și 40.

Se poate observa că cele două elemente componente ale grupului îndeplinesc fie funcţii sintactice diferite, fie funcţii identice, intrînd însă în relaţie cu predicate diferite. În primele două exemple, *ceea* constituie subiectul predicatelor *nu interesează* şi *nu-i adevărat*, iar în celelalte două are rol de complement direct faţă de predicatele *ştim* şi *ştiam*; pronumele *ce* joacă rol de complement direct, în primul exemplu, fiind subordonat verbului *spui*, apoi apare ca subiect al predicatelor *se spune* şi *se afirmă* şi, în fine, are funcţie de complement direct pe lîngă verbul *afirmi*.

Afirmaţia noastră, conform căreia *ceea ce* nu constituie o unitate indivizibilă, îşi găseşte sprijin şi în exemple de tipul *Am discutat* **despre ceea ce** *ne este folositor* sau... **despre ceea ce** *am citit*, în care pronumele *ceea*, fiind precedat de prepoziţia *despre*, are rol de complement (indirect)[4], iar *ce* este subiectul subordonatei sau complementul direct al predicatului acesteia : *am citit*.

Se pare că o situaţie mai dificilă prezintă grupul *ceea ce* atunci cînd „introduce" atributive apozitive [5], ca în exemplul *Era harnic şi săritor la nevoie*, **ceea ce** *ştia toată lumea*. Şi în astfel de situaţii considerăm că *ceea ce* rămîne divizibil din punct de vedere gramatical, *ceea* constituind apoziţia propoziţiei (sau a propoziţiilor, dacă sînt mai multe) pe care o rezumă [6] acest pronume demonstrativ cu sens neutru, pronume care primeşte, tocmai datorită sensului său neprecis, vag, o determinare sub forma unei propoziţii atributive introduse prin *ce*, în care elementul subordonant joacă rol de complement direct.

Exemplul de mai sus este egal, de fapt, cu *Era harnic şi săritor la nevoie, fapt pe care (ce) îl ştia toată lumea*, în care *fapt pe care (ce)* nu poate fi luat global ca element de joncţiune. Termenul *fapt* reprezintă echivalentul gramatical al lui *ceea* (din primul exemplu) şi este determinat de o atributivă introdusă prin *pe care (ce)* [7].

Mai notăm că transformarea frazei *Ceea ce spui nu mă interesează* într-o propoziţie vine, de asemenea, în sprijinul divizibilităţii grupului *ceea ce*, deoarece înlocuindu-l pe *ceea* cu *ideea*, de pildă, şi transformînd atributiva (după părerea noastră)într-o parte de propoziţie : *spusă* (*ideea spusă*) obţinem un atribut. Există, prin urmare, o corespondenţă între partea de propoziţie şi subordonata care-i corespunde.

---

[4] Cf. D. D. Draşoveanu, *Probleme de sintaxă ridicate de „Revista de pedagogie" pe marginea volumului „Analize gramaticale şi stilistice"*, în CL, VI, 1961, p. 430—431.

[5] Cf. *Gramatica limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, vol. II, p. 282.

[6] Cf. *Gramatica limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1954, vol. II, p. 181.

[7] În sprijinul opiniei noastre vine şi interpretarea pe care o primesc corespondentele lui *ceea ce* în gramaticile altor limbi. Astfel, gramaticile latine nu consideră unităţi pronumele *id quod* şi *ea quae*. La fel, gramatica limbii franceze şi a limbii maghiare, de pildă, nu interpretează global formele fr. *ce qui*, *ce que*, respectiv mgh. *az ami*, *azt amit* etc.

Punctului de vedere, exprimat aici, i s-ar putea aduce obiecția că *ceea ce* constituie o unitate semantică[8] avînd corespondent tot pe *ceea ce* în planul sintactic, și că o regentă terminată prin pronumele *ceea* nu exprimă aproape nimic. Faptul acesta însă nu trebuie să constituie o piedică în divizarea gramaticală a grupului, deoarece regentele (principale sau secundare) pot fi insuficiente din punct de vedere semantic[9]. De asemenea, este știut că unitățile semantice nu coincid totdeauna cu cele sintactice; grupul *ceea ce*, deși o unitate semantică, rămîne divizibil din punct de vedere gramatical. Componentele grupului nu se scriu într-un cuvînt, or acest lucru nu poate fi, credem, întîmplător.

Notăm, de asemenea, că nici aparenta identitate de sens a grupului *ceea ce* cu *ce* nu poate constitui un argument suficient de întemeiat în a demonstra indivizibilitatea compusului, deoarece frazele *Ceea ce-i mult nu-i sănătos* și *Ce-i mult nu-i sănătos* sînt identice ca sens, dar diferite ca structură gramaticală, ca și *Este știut faptul că trăim zile mărețe* și *Este știut că trăim zile mărețe*. În urma elidării termenilor *ceea* și *faptul*, sensul comunicărilor nu se modifică, însă se schimbă structura gramaticală a propozițiilor și, ca urmare, atributivele devin subiective.

II

Uneori, mai ales în limba populară, raportul de coordonare copulativ se realizează nu cu ajutorul conjuncției *și*, ci prin *de*. În ambele ediții ale *Gramaticii limbii române* se menționează existența propozițiilor coordonate cu *de* (numai principale? !). Observațiile din ediția a doua a Gramaticii cu privire la valoarea finală și copulativă a conjuncției *de* ni se par insuficiente pentru a putea deosebi copulativele legate prin conjuncția în discuție de finalele introduse prin același *de*. Chiar și în exemplul „*Apoi merse* **de ocoli cetatea** *Turnul, o bătu și o arse*", citat în ediția a doua a Gramaticii[10] pentru a ilustra valoarea finală a conjuncției *de*, funcția sintactică a propoziției subliniate este discutabilă, ea putînd fi considerată mai degrabă o principală coordonată, decît o subordonată finală.

Gramatica menționează și propoziții principale coordonate prin *de* (*Stai* **de nu mă săgeta**[11]). Se pune însă întrebarea dacă între cele două exemple, citate în Gramatică, există sau nu vreo deosebire de ordin logico-gramatical, care să facă necesară interpretarea propozițiilor în chip diferit. Analiza acestor exemple îndreptățește un răspuns negativ.

Conducîndu-ne după o prețioasă observație a acad. Iorgu Iordan, trebuie să admitem, privind interpretarea propozițiilor introduse prin *de*,

---

[8] Cf. acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 394; M. Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în SG, I, p. 144—145.

[9] Cf. acad. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 134—136.

[10] Cf. vol. I, p. 408.

[11] Cf. ediția a doua, vol. I, p. 409.

că, dacă acţiunea propoziţiei introduse prin conjuncţia în discuţie este concomitentă cu cea a regentei sau trecută faţă de ea, propoziţia nu poate fi considerată decît coordonată copulativă, iar dacă acţiunea se săvîrşeşte după cea a regentei, ea nu poate fi decît finală, deoarece, din punct de vedere logic, scopul unei acţiuni nu poate fi decît posterior acelei acţiuni [12].

Din cele afirmate rezultă că în „*Mai şede el cît şede* **de cască gura prin tîrg**"[13] (Creangă) propoziţia subliniată este copulativă, iar în „*Sai* **de mă ajută**" (folclor) finală.

[12] Cf. acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 711.

[13] *Gramatica limbii române*, ediţia a doua, o consideră (vezi vol. I, p. 408) subordonată finală.

GREGORIO ESCUDERO — DUMITRU COPCEAG, *Gramatica limbii spaniole — cu exerciţii —*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, 319 p.

După manualul lui Paul Teodorescu, *Învăţaţi limba spaniolă fără profesor*[1], adresat începătorilor şi *Curs de gramatica limbii spaniole*[2], de acad. Iorgu Iordan şi Const. Duhăneanu (cu caracter de specialitate), destinat în primul rînd studenţilor, gramatica prezentă este a treia lucrare pusă la îndemîna cititorului român, dornic să înveţe limba spaniolă.

După cum se afirmă în „Cuvînt introductiv", „cartea... este destinată persoanelor care posedă anumite cunoştinţe de limbă spaniolă, dar totodată poate fi utilă într-o anumită măsură şi începătorilor" (p. 5). Manualul are, deci, în primul rînd, un caracter practic, care se reflectă atît în felul cum este conceput şi realizat, cît şi în metoda de prezentare, de tratare şi organizare tehnică a materialului.

În acest scop, se foloseşte gruparea clasică în cele trei capitole mari : fonetica (în cuprinsul căreia se dau şi unele elemente de fonologie, de ortografie şi punctuaţie şi de intonaţie), morfologia şi sintaxa, după care se adaugă un scurt capitol despre formarea cuvintelor şi un altul conţinînd cîteva elemente de semantică (acestea din urmă, de obicei, nu se tratează în gramatici, dar autorii le-au considerat, pe bună dreptate, utile categoriei de cititori cărora li se adresează).

Metodologic în prezentarea şi tratarea problemelor, autorii au pornit de la convingerea că „cititorii români vor înţelege mai bine fenomenele de gramatică şi fonetică spaniolă punîndu-le în legătură cu fenomenele similare din gramatica limbii lor materne" (p. 5). De aceea, în lămurirea faptelor de limbă, au apelat, ori de cîte ori a fost cazul, la asemănările sau deosebirile ce se pot stabili între cele două limbi.

Comparaţia cu limba română a fost folosită, cu foarte bune rezultate, în capitolele de fonetică şi fonologie, în descrierea sunetelor şi fonemelor, oferindu-se astfel posibilitatea celor ce învaţă spaniola să evite multe din greşelile de pronunţare a acesteia (vezi, de exemplu, la p. 25—26 „deosebiri de accentuare între română şi spaniolă", la p. 36—46 „cîteva corespondenţe fonetice şi grafice între spaniolă şi română").

Cu aceleaşi bune rezultate este folosită comparaţia cu româna şi în capitolele de gramatică, domeniu care, din acest punct de vedere, a fost mai puţin luat în consideraţie decît cel al vocabularului[3]. În capitolele în care se studiază articolul, substantivul, adverbul şi prepoziţia se indică, în paragrafe speciale, „coincidenţele totale sau parţiale cu româna"

[1] Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962.
[2] Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1963.
[3] Vezi, între altele, acad. Iorgu Iordan, în SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 8 şi urm.

şi „deosebirile faţă de română", iar în cel despre verb se dă o listă de „corespondenţe morfologice între verbul spaniol şi verbul românesc" şi una de „necorespondenţe între conjugări". O listă de cuvinte spaniole şi româneşti cu formă identică sau asemănătoare, cu înţeles diferit însă, se dă şi în capitolul de semantică.

Metoda de prezentare comparativă — care constituie unul din meritele principale ale lucrării — este aplicată şi în cazurile în care e vorba de explicarea unor fapte de limbă actuale prin elemente de fonetică şi gramatică istorică, spaniolă şi românească. Dar, cum remarcă înşişi autorii, asemănările şi deosebirile de acest fel sînt invocate „numai în măsura în care pot servi ca mijloc de stabilire a cît mai multe asociaţii, analogii şi raporturi cu caracter sistematic între unele cuvinte spaniole şi omofonele lor româneşti", putînd astfel „contribui la o asimilare mai lesnicioasă a materialului lexical spaniol" (p. 37).

Semnalarea şi discutarea asemănărilor şi deosebirilor dintre spaniolă şi română, în paragrafele indicate şi, în general, în cuprinsul întregii lucrări, are, deci, un scop practic, didactic. Prin numărul lor mare, prin varietatea şi, adeseori, prin noutatea lor, ele pot fi considerate, însă şi ca o preţioasă contribuţie de fapte, de explicaţii şi sugestii, pentru o cercetare specială, mai amănunţită, a elementelor comune celor două limbi.

Nivelul ştiinţific la care a fost concepută şi realizată, şi mai ales felul în care a fost îmbinată tratarea şi fundamentarea aspectului practic cu cel teoretic al problemelor studiate, constituie o altă calitate a gramaticii. Pentru alcătuirea ei, aşa cum rezultă din bibliografia indicată în lista de „abrevieri" şi în note, au fost consultate cele mai importante lucrări de gramatică spaniolă şi românească, din care s-au folosit, în vederea clarificării unora dintre particularităţile gramaticale ale limbii spaniole, foarte instructive şi ilustrative exemple, scheme, observaţii şi explicaţii.

Bazîndu-se, pe lîngă acestea, şi pe o bogată informaţie şi largă orientare în problemele de lingvistică generală, autorii aduc însă, în tratarea şi lămurirea unor fapte de limbă şi unele observaţii, completări, interpretări şi puncte de vedere noi, care formează partea de contribuţie personală, originală. Indicăm, în acest sens, doar două exemple. Referindu-se la întrebuinţarea verbelor *ser* şi *estar*, una din cele mai dificile probleme ale gramaticii spaniole, se insistă asupra unui aspect mai puţin luat în consideraţie pînă acum şi anume acela că verbul *estar* înseamnă, pe lîngă „a fi", şi „a sta"; de asemenea, în legătură cu exprimarea complementului direct, cu sau fără prepoziţia *a*, se arată că prezenţa sau absenţa ei depinde de natura semantică a verbului determinat de complement.

Caracterul ştiinţific al gramaticii se reflectă şi în modul de tratare a problemelor, în precizia şi exactitatea numeroaselor şi foarte utilelor explicaţii date în cuprinsul lucrării sau în notele din subsolul paginilor. Sînt chiar unele probleme şi capitole, cum este cel de fonologie, de exemplu, destul de greu de înţeles de către cititorul obişnuit, fără astfel de explicaţii şi lămuriri.

În ceea ce priveşte caracterul practic al manualului, merită să fie subliniată bogăţia de exemple care ilustrează partea teoretică. În afară de cîteva, care sînt luate din alte gramatici sau din operele unor scriitori spanioli (de obicei din secolele al XIX-lea şi al XX-lea), cele mai multe sînt alcătuite de autori.

Aprecieri de aceeaşi natură se pot face şi despre numeroasele exerciţii pe care le conţine lucrarea. Variate şi atractive, fie că sînt alcătuite de autori sau scoase din diferite opere literare, ele sînt instructive şi contribuie astfel la o mai rapidă şi temeinică însuşire şi consolidare a cunoştinţelor teoretice.

Spre a se putea evita unele greşeli elementare, foarte utile sînt listele (în special cele care indică deosebirile dintre spaniolă şi română) de la p. 114—115, 280—283 şi 316—319.

La calităţile remarcate, se adaugă claritatea expunerii şi organizarea tehnică sistematică a materialului prezentat, ceea ce face ca, şi din acest punct de vedere, manualul să fie accesibil unui cerc cît mai larg de cititori.

★

În cele ce urmează facem cîteva observaţii şi sugerăm unele completări (în general, în ordinea paginilor), mai toate de amănunt :

La p. 15, în legătură cu *s*, s-ar fi putut menţiona, poate într-o notă, că în poziţie finală, în vorbirea curentă din unele regiuni ale Spaniei şi Americii Latine, acesta nu se pronunţă, ceea ce are ca urmare ştergerea diferenţei dintre singular şi plural (în acest fel, cititorul ar fi fost prevenit că rostirea fără *-s* este incorectă)[4].

P. 90 (sau 276) : Întrucît în spaniolă, pentru a introduce atributul care exprimă o caracterizare prin posesie se foloseşte, în afară de *con* (căreia îi corespunde în română *cu*), şi prep. *de*, ar fi fost util ca, alături de celelalte, această funcţie să fie şi ea indicată. Exemple apar chiar în manual, la p. 130 (*Pobrecita princesa* **de** *los ojos azules* „Sărmana prinţesă **cu** ochii albaştri") şi la p. 148 (*Este que veis ayuí,* **de** *rostro aguileño,* **de** *cabello castaño* „Acesta pe care îl vedeţi aici, **cu** chipul lung, **cu** părul castaniu").

La p. 235, alături de verbele cu participiu neregulat, s-ar fi putut indica, spre a se evita folosirea greşită a celor două forme, şi verbele cu participiu dublu : prima regulată (deci terminată în *-ado, -ido*) şi întrebuinţată ca participiu, iar a doua neregulată şi folosită, în general, numai ca adjectiv. Exemplu : *bendecir — bendecido — bendito, concluir — concluido — concluso, corregir — corregido — correcto, cultivar — cultivado — culto, * freir — freido — frito, — omitir — omitido — omiso, * prender — prendido — preso, * proveer — proveido — provisto, * romper — rompido — roto, salvar — salvado — salvo* etc.[5].

P. 278 : În afară de sensurile rom. „pe", prep. *sobre* are şi pe acela de „despre" : *Hablar* **sobre** *este escritor* „A vorbi **despre** acest scriitor".

P. 312 : Sufixele *-ón* şi *-ote* nu sînt numai augumentative, ci şi diminutive : *callejón* „ulicioară, stradelă", *carretón* „car mic, cărucior", *torrejón* „turnuleţ", *islote* „insuliţă", *camarote* „cămăruţă" etc.

P. 310 : Alături de sufixul *-ada*, despre care se spune că exprimă ideea de „lovire", s-ar putea adăuga şi sufixul *-azo*, exprimînd aceeaşi idee : *cañonazo* „lovitură de tun", *latigazo*... „de bici", *martillazo* „... de ciocan".

La aceeaşi pagină, alături de sufixul *-al*, exprimînd ideea de „abundenţă", s-ar putea menţiona şi sufixul, cu aceeaşi funcţie, *-ar* : *manzanar* „livadă de meri", *olivar* „plantaţie de măslini".

La p. 314, printre formaţiile cu prefixe intensive, pe lîngă cele cu *re-, requete-* (*rebueno, requetebueno*), se pot aminti, cred, şi cele cu *sobre-* (*sobreabierto* „foarte deschis", *sobrecaro* „foarte scump", *sobrecargar* „a încărca peste măsură", *sobrehumano* „supraomenesc" etc.). De asemenea, la nota 1 s-ar fi putut aminti că, şi în română, intensificarea conţinutului temei se face şi cu ajutorul prefixelor *prea-* (*preabunul, preaînălţatul*), *stră-* (*strămoş, străvechi*) şi, mai recent, cu prefixele neologice *arhi-, extra-, hiper-, super-, supra-, ultra-*[6].

Pentru o mai rapidă orientare a cititorului, unele dintre notele explicative, în special acelea care apar mai des, ar fi fost bine să fie date la început, într-o listă de explicaţii, eventual într-o formă rezumativă cu trimitere la pagina respectivă din corpul lucrării, dacă acolo lămuririle sînt mai amănunţite. În situaţia aceasta se găsesc, de exemplu, indicaţiile de la p. 11, n.1 (referitoare la folosirea parantezelor drepte), cele de la p. 15, n. 1 (referitoare la tildă, asupra căreia se revine, la p. 36, cu explicaţii detaliate), la p. 32 (marcarea grafică a fonemelor) şi chiar unele dintre cele de la p. 35—36 referitoare la ortografie şi punctuaţie (semnele de întrebare şi exclamare) etc.

---

[4] Astfel de menţiuni se fac, de exemplu, la p. 14, n. 1, despre „dispariţia lui *d* «slab» între două vocale .... în mai multe regiuni din Spania şi America Latină" ; v. şi p. 16, n. 1, p. 60, n. 1 etc.).

[5] Verbele cu asterisc sînt o excepţie în sensul că formele neregulate se întrebuinţează şi ca participiu şi ca adjectiv.

[6] V. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 204—211, şi Rodica Ocheşeanu, *Prefixele superlative în limba română*, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, p. 29 şi urm.

În acelaşi sens, ar fi fost cît se poate de util un „indice de materii", în genul celui din *Gramatica limbii române*, care ar fi uşurat orientarea cititorului mai ales în cazurile unor probleme tratate în manual în locuri diferite.

Exemplul „*Aquel* lugar ..." de la p. 162, rîndul 2 de sus, pare să contrazică afirmaţia de la p. 161, rîndurile 1—2 de jos, pe care ar trebui să o ilustreze. Bănuim că e vorba de o greşeală formală : *aquel* în loc de *eso*.

Procedeul de a începe alineatele de la capul rîndurilor dă unor pagini un aspect prea aglomerat, iar delimitarea paragrafelor se face, în general, din această cauză, mai greu.

Semnalăm, în sfîrşit, cîteva greşeli de tipar : unele neînsemnate (numerotarea greşită a notelor de la p. 47, 64, 101, 125, 150-156), altele însă care pot crea nedumeriri (la p. 151, r. 9 şi 12, nu s-au imprimat cifrele paginilor ; tot acolo, textul care ar trebui să urmeze după rîndul 12 apare tocmai în notele de la subsol).

★

Ca urmare a celor de mai sus, se impune constatarea finală că *Gramatica limbii spaniole* constituie, pentru cei cărora li se adresează, un foarte preţios instrument de studiere şi cunoaştere a acestei limbi.

Tudora Şandru

JONATHAN SWIFT, *Gulliver's Travels*. Part I. A Voyage to Lilliput. Cuvînt introductiv, note şi vocabular alcătuite de Nicolae Burghelea. Coperta şi ilustraţiile de Iacob Dezideriu, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, 122 (—125) p.

Alături de culegerea *Humour in English* de Dan Duţescu şi lucrarea *Să vorbim englezeşte* de Adrian Nicolescu, prezentarea adnotată, sub semnătura lui Nicolae Burghelea, a primei părţi din *Gulliver's Travels* de J. Swift, se adresează celor ce, cu sau fără profesor [1], au depăşit prima etapă în învăţarea limbii engleze.

Cuvîntul introductiv schiţează particularităţile Angliei la începutul secolului al XVIII-lea, epocă în care istoria literaturii consemnează aportul lui Jonathan Swift ca reprezentant al tendinţei radicale din cadrul iluminismului englez. Introducerea mai cuprinde o scurtă biografie a scriitorului, enumerarea principalelor sale lucrări şi prezentarea romanului *Gulliver's Travels* ca operă satirică de o deosebită măiestrie.

Ediţia cuprinde peste 500 de adnotări (note lexicale — în majoritate — şi explicaţii ale diverselor aluzii făcute de Swift la adresa unor evenimente şi personaje contemporane). Glosarul ce însoţeşte lucrarea numără 440 de termeni.

Adnotările sînt în general judicios făcute ; ca lucrarea să fie însă utilă unui număr cît mai mare de cititori ce doresc să-şi îmbogăţească cunoştinţele de engleză, ar fi preferabilă, în unele cazuri, o traducere fidelă a expresiilor în locul celei literare, stilizate, care e indicată în traducerea integrală a unei opere. Ne referim, de exemplu, la notele : *the whole affair was compromised* „toate celelalte propuneri au căzut" (p. 96) şi *to strike an awe into* „să impresioneze" (p. 35) ; sau la traducerea „dacă nu mi-ar fi venit o idee" (p. 67, nota 3), care omite cuvîntul *suddenly* din *if I had not suddenly thought of an expedient* (dacă *brusc* nu mi-ar fi venit în minte o soluţie).

[1] Ne referim la manualul *Învăţaţi limba engleză fără profesor* de Leon Leviţchi şi Dan Duţescu, apărut, ca şi lucrările menţionate, în Editura ştiinţifică.

Expresia „e nevoie de îndurare" de la p. 93, nota 6, foloseşte prezentul, iar în text avem trecutul : *there was room for mercy.*

Nota 4 de la p. 46 credem că nu este necesară, întrucît intenţia satirică a romancierului reiese limpede din pasajul respectiv : *This diversion is only practised by those persons, who are candidates for great employments, and high favour, at court.* Nota menţionată fiind „în acest pasaj se satirizează modul în care erau obţinute posturile de conducere în stat".

Unele construcţii frazeologice sînt explicate de două ori, deşi în contextele în care apar nu au sensuri diferite, de exemplu *took a fancy* „îi veni poftă, avu fantezia" (p. 53, nota 6) şi „i se năzări" (p. 86, nota 2), sau *I made a shift* „am izbutit" (p. 73, nota 2), „am reuşit" (p. 102, nota 4).

Pentru acele cuvinte care apar şi în note şi în vocabular, ar fi bine dacă s-ar trece în glosar şi sensul dat în notă ; de exemplu *magnificence* îl găsim în glosar cu sensul de „măreţie, splendoare", iar în nota 3 de la p. 26, „dărnicie, mărinimie".

Unele din observaţiile de amănunt făcute vor fi poate de folos celor ce se vor ocupa de publicarea în continuare a romanului *Gulliver's Travels.*

Constantinescu Ilinca

GHID DE CONVERSAŢIE ENGLEZ – ROMÂN, întocmit de Florenţa Sădeanu, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, 136 p.

Lucrarea face parte dintr-o serie de ghiduri similare pentru diverse limbi străine şi este destinată vorbitorilor de limbă engleză care ne vizitează ţara ; ca atare, cartea este menită să redea minimum de cunoştinţe necesare pentru a pune întrebări şi a da răspunsuri fără a mai face apel la un interpret.

Totodată lucrarea poate fi folosită oricînd cu succes şi de vorbitorii de limbă română, care ar dori să-şi însuşească sau să folosească un minimum de cunoştinţe lexicale englezeşti în împrejurările cele mai tipice în care ar trebui să susţină o conversaţie cu un englez.

Cartea începe cu un scurt tabel al sunetelor limbii române şi al redării lor convenţionale în cuprinsul cărţii prin litere sau grupuri de litere familiare vorbitorilor limbii engleze. Astfel, dintre sunetele româneşti notate diferit în limba engleză, africatele *č* şi *ǧ* din *cer* şi *ger* au fost redate prin *ch* şi *dg* din cuvintele *church* şi *bridge*, *i* şi *u* semivocalice reprezentate prin *y* şi *w*, din *yard* şi *water*, *ş* notat prin *sh*. Acest principiu al redării sunetelor româneşti prin literele pe care le reprezintă cele mai adeseori în limba engleză credem că este cel mai bun, dar nu este aplicat şi în cazul sunetului *j* din *joc*, care este transcris, ca în româneşte, prin *j*, literă care în limba engleză reprezintă totdeauna alt sunet decît cel românesc, sunetul *ǧ* din *ger*, şi poate da naştere la eventuale confuzii. Sunetul *î*, care, practic, nu există în englezeşte, este bine notat direct prin *î*, ca în româneşte. În ceea ce priveşte diftongii, ca şi în celelalte ghiduri similare, nu s-a putut găsi o formulă generală care să-i deosebească de hiaturi.

Lucrarea continuă cu un scurt rezumat al morfologiei româneşti în care sînt consemnate formele cele mai des folosite în conversaţia curentă, ca, de exemplu, la verb, timpurile prezent, perfect compus, viitor. Sugerăm ca la o nouă ediţie, fără a se modifica substanţial volumul materialului din carte, să se introducă şi exemple de declinare a unor substantive a căror flexiune este mai obişnuită în limba română, precum şi de conjugare la

forma interogativă şi negativă a verbului, cel puţin la persoana I; de asemenea, ar fi utilă şi menţionarea prepoziţiilor şi conjuncţiilor mai uzuale din limba română, cu echivalentele lor engleze cele mai des folosite.

Partea cea mai amplă a cărţii este destinată cuvintelor uzuale şi formulelor de conversaţie. Aici ni se oferă o gamă variată de construcţii judicios alese, care constituie un material lexical de primă necesitate pentru vizitatorii ţării noastre. După un capitol consacrat cuvintelor şi expresiilor de ordin general, urmează cele întîlnite în situaţiile specifice în care se găseşte un călător, ca, de exemplu : drumul, vama, hotelul, orientarea pe stradă, restaurantul, cumpărăturile în diverse magazine, reparaţii la ateliere, spectacole, sport etc. Majoritatea termenilor mai uzuali în legătură cu această tematică sînt menţionaţi în lucrare ; totuşi am sugera adăugarea şi a altor termeni întîlniţi în aceste situaţii. Astfel, alături de *price*, „preţ", ar putea fi adăugaţi şi termenii *charge*, *rate* sau *tariff* (pentru hotel), *to book* „a rezerva", *berth* „cuşetă" *rack* „plasa de bagaje la tren şi vapor, etajera de chei şi haine la hotel" ; alături de *restaurant* şi *refreschment-room* s-ar putea adăuga şi localurile înfiinţate în ultimii ani în vecinătatea marilor hoteluri ca : *snack-bar* sau *lunch-counter* „bufet expres", *self-service restaurant* sau (american) *cafetaria* „restaurant cu autoservire" şi *dairy* „lactobarul" etc. Tematica ar putea fi eventual lărgită prin adăugarea denumirii părţilor corpului omenesc, a plantelor şi animalelor mai cunoscute, ale formelor de relief etc.

Cartea se termină cu un index care ajută cititorilor să găsească cuvintele traduse în cuprinsul cărţii.

Fiind întocmită cu grijă şi avînd un material bine organizat, lucrarea corespunde sarcinii pe care şi-a propus-o autoarea, de a veni în ajutorul numeroşilor vizitatori de limbă engleză ai ţării noastre.

Constantin Nicolaescu

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

E R A T Ă la Nr. 6/1965

Pag.	rîndul:	în loc de:	se va citi:
640	13—14 de jos	dialectului	dialectelor
645	13 de sus	subdialectelor	dialectelor
698	4 de sus	sintactice	lexicale

Revista „Limba română" este o publicație care se adresează unui cerc de cititori interesați de problemele lingvisticii.

Revista abordează în primul rînd studiul limbii române: gramatică, vocabular, limbă literară și statistică, istoria lingvisticii românești, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, toponimie, onomastică și filologie. În al doilea rînd, revista publică regulat articole de lingvistică generală.

Studiile și articolele sînt semnalate de lingviștii cei mai cunoscuți și de cercetători tineri, cu o serioasă pregătire de specialitate.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articole, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele din subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

Biblioteca cres
g i b i u

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, **Limba latină**, 1965, 439 p., 28 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român**, seria nouă, 1965, vol. IV. Hărţile de la 910 la 1236, 103 lei.

* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44, 50 lei.

Sub red. acad. Iorgu Iordan, **Crestomaţie romanică**, vol. I, 1962, 884 p., + 25 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei.

N. A. Constantinescu, **Dicţionar onomastic românese**, 1963, 470 p., 29 lei.

Al Graur, **Etimologii româneşti**, 1963, 94 p., 5,15 lei.

Iorgu Iordan, **Toponimia românească**, 1963, 528 p. + 1 pl., 34 lei.

Tache Papahagi, **Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic (Dictionnaire aroumaine (Macédo-Roumain) général et etymologique)**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.

* * * **Fonetică şi dialectologie**, vol. V, 1964, 292 p., 12 lei.

LR Anul XV, nr. 1, p. 1—114 Bucureşti, 1966

I. P. „Informaţia" — c. 4600

42.200

Lei 4.—

8163

LIMBA ROMÂNĂ

2

ANUL XV
1966

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

0 IUL 2005

97

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct :

ION COTEANU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Membri :

Conf. univ. V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU — secretar de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei reînnoiți abonamentul dv. pe anul în curs.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuța poștală 134 — 135, București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

ADRESA REDACȚIEI
Str. I. C. Frimu nr. 22
Raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

APARE DE 6 ORI PE AN

ON 4

I 8163

UEL 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XV 1966 Nr. 2

IAN 2022

SUMAR

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

N. SARAMANDU şi B. WECHSLER, Sistem, subsistem, microsistem . . 117
MATILDA CARAGIU-MARIOŢEANU, Fonologia în predarea limbii române străinilor 125

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

De la redacţia *Dicţionarului limbii române* (I.C.) 133
Note etimologice (MILE TOMICI) 137

DISCUŢII

Probleme şi aspecte ale analizei sintactice 141
ŞTEFAN HAZY, Cu privire la soluţiile publicate în nr. 1/1965 al revistei „Limba română" 141

FILOLOGIE

DIOMID STRUNGARU, Cu privire la transcrierea textelor chirilice. . . 145
N. A. URSU, Noi contribuţii la stabilirea paternităţii unor povestiri istorice în versuri. Anonimul B 163

LIMBĂ LITERARĂ

RADU SP. POPESCU, Contribuţia revistei „Familia" la cultivarea limbii române literare 185

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

L. GÁLDI, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Bucureşti, 1964 (*Flora Şuteu*) 195
ALPHONSE JUILLAND, P.M.H. EDWARDS, ILEANA JUILLAND, *Frequency Dictionary of Roumanian Words*, Londra—Haga—Paris, 1965 (*Gh. Bolocan*) 200
Принципы топономики (Principiile toponomiei), Moscova, „Наука", 1964 (*V. Nestorescu*) 209
ETIEMBLE, *Parlez-vous franglais?* Paris, 1964 (*Ioana Vintilă*) 213

L.R., anul XV, nr. 2, p. 115—216, Bucureşti, 1966

7140

SISTEM, SUBSISTEM, MICROSISTEM

DE

N. SARAMANDU şi B. WECHSLER

0. Principalele eforturi ale lingvisticii moderne, de la Saussure încoace, s-au concentrat asupra analizei caracterului sistematic al cîtorva mari domenii ale limbii, cu precădere asupra fonologiei şi, apoi, asupra gramaticii şi lexicului. În perioada actuală de dezvoltare a lingvisticii structurale se observă o încercare de a concepe sistematic toate domeniile limbii, de a descrie toate fenomenele de limbă şi limbaj în cadrul unor sisteme şi structuri. Astfel, a luat naştere dialectologia structurală şi se află în curs de constituire o stilistică structurală [1]. Dialectologia şi stilistica ilustrează nu numai avantajul extinderii metodologiei structurale la alte două domenii; extinderea acestei metodologii asupra unor domenii în care faptele de limbă posedă o organizare atît de diferită de cea din cadrul fonologiei şi gramaticii este profitabilă pentru însăşi ideea de sistem.

0.1. Descrierea sistemului limbii s-a făcut, în general, pornind de la ideea „compartimentării" limbii, a împărţirii ei în „compartimente", „sectoare", „straturi", „niveluri", „etaje" etc. În cele mai multe lucrări, toţi aceşti termeni privind subdiviziunile mari ale limbii se identifică, în ultimă instanţă, cu domeniile fonologiei, gramaticii şi vocabularului. Deşi se subliniază că limba în întregimea ei alcătuieşte un sistem, organizarea sistematică a elementelor limbii are un caracter fracţionat, fiind întreprinsă în cadrul acestor „compartimente".

0.2. Nicăieri nu se arată, însă, dacă este posibilă introducerea tuturor faptelor de limbă şi limbaj într-o unitate funcţională de ansamblu şi nici cum s-ar putea realiza, practic, un asemenea deziderat. Conceperea fenomenului lingvistic în calitate de unitate funcţională de ansamblu

---

[1] Dintre numeroasele lucrări consacrate acestei chestiuni amintim doar cîteva, în care se pune problema conceperii sistematice a domeniilor dialectologiei şi stilisticii: U. Weinrich, *Is Structural Dialectology possible?*, în „Word", X, 1954, p. 388—400; Edward. Stankiewicz, *On Disreteness and Continuity in Structural Dialectology*, în „Word", XIII, 1957, nr. 1, p. 44—59; Andrei Avram, *Despre dialectologia structurală*, LR, XI, 1962, 6, p. 617—626; I. Coteaun, *Consideraţii asupra structurii stilistice a limbii*, PLG, 1962, vol. 4, p. 59—83 etc

urmărește reflectarea cît mai adecvată — „respectarea" — realității observate, în întreaga ei complexitate, și presupune emiterea unor considerații teoretice de maximă generalitate, aplicabile în oricare din situațiile existente sau posibile în limbă. În considerațiile care urmează vom încerca să arătăm că o asemenea concepere a fenomenului lingvistic este *necesară* și *posibilă*.

I

1.1. Împărțirea limbii în „compartimente" — fonetică, vocabular, morfologie, sintaxă — are, în gramatica tradițională, un caracter mai mult intuitiv, neîntemeindu-se pe un criteriu unic de analiză și nici pe o concepție de ansamblu unitară. Termenul „sistem" apare inconsecvent folosit și acoperă o realitate eterogenă, nefiind suficient de cuprinzător și de abstractizat. Se vorbește, astfel, de „sistemul" flexiunii verbale, al flexiunii nominale, de un sistem al derivării, de un sistem al prepozițiilor etc. În alt sens, fiind vorba de raporturi între „sisteme", se discută despre sistemele fonologic, morfologic etc. În foarte multe cazuri, o bună descriere a *sistemului* limbii este sacrificată prin conceperea noțiunii în cauză ca mijloc de explicare a unor fenomene particulare, insuficient lămurite anterior.

1.2. Toate încercările actuale de descriere și definire a sistemului limbii pornesc — implicit sau explicit — de la distincția pe care Saussure a făcut-o între *langue* și *parole*. A te plasa pe terenul lingvisticii înseamnă a considera limba ca un ansamblu de convenții necesare [2], de deprinderi lingvistice [3], ca normă a tuturor manifestărilor de limbaj [4]. La Saussure apar, astfel, primele observații privitoare la conceperea obiectului de studiu la un nivel superior de abstractizare, la considerarea *limbii* ca o schemă convențională și abstractă de *relații interne*.

1.2.1. Saussure a afirmat, primul, că între componentele limbii există o anumită interdependență, în sensul că limba nu poate avea un element fără a-l avea și pe celălalt. Încercînd să descopere pretutindeni existența unor „raporturi" și afirmînd că limba este formă, nu substanță, Saussure a recunoscut rolul primordial al relațiilor în cadrul limbii.

1.2.2. Limba este, în concepția saussuriană, un sistem de semne exprimînd idei [5], semnele fiind obiecte reale, entități concrete [6]; între entități se stabilesc raporturi. Lingvistica studiază unitățile și raporturile dintre ele [7]. Saussure nu formulează o definiție a *sistemului* limbii. Chiar în lucrările ulterioare de lingvistică structurală este greu de găsit o asemenea definiție.

---

[2] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bally et Albert Sechehaye, Paris, 1922, p. 25.
[3] *Ibidem*, p. 112.
[4] *Ibidem*, p. 25.
[5] *Ibidem*, p. 33.
[6] *Ibidem*, p. 32, 144,
[7] *Ibidem*, p. 144.

1.3. În lingvistica actuală, conceperea limbii ca s i s t e m este dictată de necesitatea descoperirii naturii specifice a obiectului de studiu. Identificarea în *sistem* a naturii specifice a limbii presupune mai întîi emiterea ipotezei şi verificarea valabilităţii ei, iar apoi elaborarea unei întregi „construcţii" în termenii ipotezei verificate. Unii lingvişti au încercat să substituie caracterului *ipotetic* al teoriei sistemului limbii caracterul ei *axiomatic*, aplicînd, astfel, apriorismul deductivist obiectului de studiu care este limba. Avem în vedere teoria glosematică a limbii, în care noţiunea de „sistem" apare utilizată într-o accepţie particulară.

1.3.1. Pornind la elaborarea unei teorii a limbii, L. Hjelmslev consideră că aceasta trebuie să se dezintereseze de aspectele neesenţiale, de faptele particulare, accidentale. Ea îşi propune, în primul rînd, să îmbrăţişeze într-o concepţie de ansamblu riguroasă întreaga diversitate a realităţii lingvistice, nimic din ceea ce este *fapt lingvistic* nerămînînd în afara analizei.

Între o descriere a sistemului fonologic şi una a celui semantic ar trebui să nu existe neconcordanţe de principiu. Deosebirile „calitative" rămîn, într-un fel, detaşate de sarcina analizei; ele pot fi enunţate din capul locului şi, în felul acesta, descrierea înaintează de la simplu la complex, de la inferior la superior.

1.3.2. Hjelmslev priveşte limba „nu ca un simplu conglomerat, ci ca un tot organic, ca o structură bine determinată, care constituie caracteristica lui esenţială" [8]. Această propoziţie are în teoria glosematică valoare de postulat.

Întemeindu-se pe noţiunea de *funcţie* (funcţia defineşte „raportul de dependenţă ce îndeplineşte condiţiile necesare pentru o analiză" [9]), Hjelmslev construieşte un impunător sistem — coerent, logic — de noţiuni care exprimă raporturile ce pot exista între entităţile limbii, atît pe axa paradigmatică, adică în *sistem*, cît şi pe axa sintagmatică, adică în *proces* [10].

1.3.3. În teoria glosematică se consideră aprioric general valabilă teza după care „pentru orice proces trebuie să admitem existenţa unui sistem corespunzător" [11]. Orice proces poate fi descompus într-un număr limitat de elemente care se repetă mereu sub formă de combinaţii variate. O analiză atentă poate îngădui repartizarea acestor elemente în diverse clase, luînd drept criteriu posibilităţile lor de combinare.

În teoria glosematică, unităţile analizei nu se delimitează decît după definirea unui număr suficient de relaţii (funcţii). Aşadar, obiectele se definesc pe baza relaţiilor, nu relaţiile pe baza obiectelor. Analiza are ca scop, la Hjelmslev, segmentarea textului; rezultatul ei este, însă, şi

---

[8] *Prolegomena...*, p. 7.

[9] *Ibidem*, p. 38.

[10] Cf. *Prolegomena ...*, Cap. IX — „Principiul analizei". O concepţie asemănătoare exprimă — în alţi termeni — R. Jakobson, care pune la baza funcţionării limbii două principii: al *contiguităţii*, pe baza căruia unităţile se combină pe axa sintagmatică, şi al *similarităţii*, pe baza căruia unităţile se selectează pe axa paradigmatică. Cf. *Deux aspects du langage et deux types d'aphasies*, în „Essais de linguistique générale", Paris, 1963, p. 43—67.

[11] *Prolegomena...*, p. 8.

o „*schemă*" *de funcționare* dedusă pe baza inventarului de segmente ce se obține.

1.4. Analiza lingvistică are ca rezultat, pe lîngă definirea unui sistem de relații interne decurgînd din structura „imanentă" a limbii, și *stratificarea* limbii în nivele. Stratificarea limbii rezidă, în esență, în faptul că „o unitate de un anumit rang reprezintă o combinație sau un aranjament de unități de rang inferior" [12].

1.4.1. După E. Benveniste [13] numai noțiunea de *nivel* face posibilă descoperirea „în complexitatea formelor, a arhitecturii singulare a părților și a totului" [14]. Întreaga procedură a analizei tinde să delimiteze *elementele* pe baza relațiilor care le unesc. O unitate lingvistică nu va fi recunoscută decît dacă poate fi identificată într-o unitate de ordin superior. Nivelul este, așadar, un operator [15].

1.4.2. În operația de stratificare a limbii devine utilizabilă noțiunea de izomorfism, introdusă de Hjelmslev pentru a denumi „paralelismul" existent între modul de organizare a substanței conținutului și a substanței expresiei sau, mai pe scurt, între forma conținutului și forma expresiei. Conceptul de izomorfism stă la baza descrierii analoge a „schemelor" de funcționare a limbii la diferite nivele.

1.4.3. Hjelmslev consideră că în fiecare fază a analizei trebuie să se stabilească un inventar al entităților legate prin „raporturi uniforme" [16]. Pe baza inventarelor de elemente stabilite pentru diferitele nivele se configurează „ierarhia lingvistică" [17].

II

2. Din cerința exprimată la punctul 1.4.3, privitoare la caracterul *uniform* al raporturilor care trebuie să existe între elementele componente ale unei organizări sistematice, decurge că un sistem nu poate grupa decît elemente *omogene* din punctul de vedere al raporturilor care se stabilesc între ele. Astfel, sistemul limbii poate fi definit ca unitatea elementelor omogene intercondiționate.

2.1. Întemeindu-ne pe considerațiile expuse mai sus, conchidem că nu numai structura limbii, în ansamblu, poate fi descrisă în termenii unui sistem, dar și că orice porțiune de structură, care grupează elemente omogene dintr-un anumit punct de vedere, poate beneficia de o descriere analogă. Vom considera, așadar, că o trăsătură esențială a sistemului limbii este caracterul lui „galactic", ca ansamblu de *sisteme parțiale*. Abordînd problema definirii sistemului limbii din acest punct de vedere,

---

[12] Em. Vasiliu, *Limbă, vorbire, stratificare*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 465—470.

[13] Cf. Raportul *Les niveaux de l'analyse linguistique*, prezentat la cel de-al IX-lea Congres internațional de lingvistică, în *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguistics*, The Hague, 1964, p. 266—275.

[14] *Ibidem*, p. 266.

[15] *Ibidem*, p. 268.

[16] *Prolegomena...*, p. 74.

[17] Ierarhia este definită ca o „clasă de clase", v. *Prolegomena...*, p. 32.

este necesar ca definiția sistemului limbii *în ansamblul ei* să cuprindă ca notă esențială trăsătura lui de „sistem de sisteme".

2.1.1. Vom numi sistemul limbii în ansamblul ei *sistem*, iar sistemele parțiale constituite pentru diferite porțiuni ale structurii limbii, *subsisteme*.

2.1.2. Funcționarea *sistemului* limbii poate fi asemănată cu un mecanism complex de ansambluri subordonate; funcționarea sistemului nu poate fi explicată decît prin descrierea acestor ansambluri în interacțiunea dintre ele. Ansamblurile subordonate sînt pentru noi subsistemele reprezentînd submulțimile mulțimii care este sistemul. Subsistemele constituie, așadar, realitatea imediată a sistemului. Rezultă că relațiile din sistem și subsistem pot beneficia de descrieri analoge.

2.2. *Subsistem-nivel.* Se impune, în continuare, delimitarea noțiunilor „subsistem" și „nivel". Admițînd că subsistemul presupune calitatea (principală) de *funcționare*, rezultă că el nu se confundă cu nivelul. Subsistemul îmbrățișează d i n a m i c a fenomenului, în timp ce noțiunea de nivel stă mai degrabă în legătură cu noțiunea de secțiune, diviziune, inventar de elemente. Noțiunea de nivel nu implică capacitatea de funcționare, însumînd tot ce se leagă de s t a t i c a fenomenului.

2.2.1. Nu sînt puține studiile în care noțiunile de sistem și nivel se echivalează, se substituie sau chiar se confundă. Astfel, adesea se fac descrieri de „sisteme fonologice" care nu sînt altceva decît niște inventare ale unităților minimale de expresie.

2.2.2. Pe de altă parte, noțiunea de *nivel* derivă din ideea de stratificare, de ierarhizare a elementelor limbii, fapt care nu se verifică în întregime în cazul subsistemului. Succesiunea subsistemelor este ierarhică (și, deci, analogă succesiunii nivel inferior — nivel superior) numai atunci cînd avem în vedere stratificarea limbii în nivele (fonologic, morfologic etc.). Dar nu totdeauna în limbă avem a face cu stratificări, pentru ca subsistemele să se subordoneze de la inferior la superior. În descrierea structurii dialectale a limbii sau a structurii stilistice este vorba, mai degrabă, de o subordonare parțială (de o „compartimentare") și nu de o stratificare ierarhică (vezi partea a III-a).

2.2.3. Termenul de *subsistem*, în accepția cu care dorim să-l introducem aici, nu se identifică nici cu termenii de „sector", „compartiment" etc., care vizează împărțirea limbii în cîteva mari subdiviziuni stabile și riguros delimitate (fonetică-morfologie-lexic-sintaxă). Caracterul sistematic al limbii se manifestă în fiecare punct al ei, astfel încît oricare segment — mai larg sau mai restrîns — din limbă, detașat în analiza lingvistică, poate forma obiectul unei descrieri sistematice. Rămîne sarcina analizei lingvistice de a stabili în fiecare caz modalitatea cea mai convenabilă de segmentare a fenomenului studiat, în funcție de obiectul cercetării. Astfel, în *subsistem* se ilustrează modalitatea specifică de funcționare a unităților unei porțiuni a limbii (de pildă, a unităților unui nivel, a unui stil, a unui grai etc.).

2.3. *Subsistem — microsistem — termeni.* Prin subsistem se ajunge la *microsisteme* și de aici la *termeni*. Microsistemele apar în cursul operației de organizare a unităților în cadrul subsistemului. Microsistemul minimal este microsistemul care cuprinde numai doi termeni. Opozițiile binare

reprezintă microsistemele minimale de maximă rigoare, fiind primele „ansambluri" de termeni înzestrate cu funcţie distinctivă.

2.3.1. Noţiunea de *termen* este acceptată în sensul etimologic al cuvîntului (cf. lat. *terminus* „capăt, sfîrşit"), ca diviziune ultimă a sistemului. Pentru ca termenii să-şi realizeze funcţia distinctivă este necesar cel puţin un microsistem minimal.

2.3.2. În raport cu sistemul, subsistemele sînt *unităţi*, în raport cu microsistemele ele sînt *ansambluri* (mulţimi).

Acelaşi lucru se poate spune despre microsisteme considerate, pe de o parte, în raport cu subsistemul, iar pe de altă parte, în raport cu termenii.

2.3.3. Categoriile de *sistem*, *subsistem*, *microsistem* şi *termeni* nu au un caracter rigid, sfera lor fiind mai largă sau mai restrînsă, de la caz la caz, în funcţie de cerinţele descrierii fenomenului de limbă dat. Introducerea acestei terminologii are, în primul rînd, un caracter metodologic, urmărind cuprinderea *integrală* a faptelor de limbă în cadrul unor organizări sistematice. Ea reflectă, totodată, o concepţie dinamică a sistemului limbii, ca o conexiune unitară şi complexă de fenomene.

2.4. *Infinitatea posibilităţilor de descriere sistematică a limbii.* Pentru o anumită structură trebuie adoptat un sistem de un anumit tip, în stare să explice funcţionarea unităţilor degajate în cursul analizei, al divizării textului. În continuare, se va constata că dincolo de tipul general şi relativ constant de relaţii care antrenează toate unităţile structurii într-un mecanism de funcţionare unic, se stabileşte o infinitate de alte raporturi, care grupează şi regrupează unităţile între ele, în diverse direcţii şi moduri. Fiecare unitate îşi găseşte succesiv locul în ansambluri sistematice diferite, realizînd una, două sau mai multe tipuri de legături cu celelalte unităţi.

Posibilitatea organizării multiple a unităţilor limbii în diverse sisteme decurge din natura specifică a fenomenului limbii. Limba nu constituie o formaţie închisă, dezvoltată în întregime din ea însăşi, astfel încît să poată primi o unică descriere, dintr-un singur punct de vedere. Limba, ca unul dintre cele mai importante fenomene ale existenţei sociale, îndeplineşte un număr extrem de mare de funcţii şi este supusă determinării din partea a numeroşi factori exteriori. Ea se află, din acest motiv, în interdependenţă cu fenomene atît de diverse ale realităţii extralingvistice şi posedă ea însăşi trăsături atît de variate, încît, pentru descrierea sa adecvată, limba trebuie abordată din numeroase unghiuri de cercetare, dezvăluind de fiecare dată noi aspecte ale structurii obiectului. Multitudinea laturilor calitativ deosebite din cadrul fenomenului limbii explică de ce „a căuta cu tot dinadinsul un procedeu uniform de descriere a diferitelor aspecte ale limbii este o utopie" [18].

Organizarea unui sistem este, în ultimă instanţă, o operaţie selectivă, de abstractizare şi generalizare. Un sistem nu poate cuprinde toate fenomenele din cadrul unei structuri. Sistemul reţine din întreaga complexitate a fenomenului numai anumite unităţi şi relaţii, făcînd abstracţie

[18] Citat din H. Putnam, după S. Marcus, SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 266.

ETC.	STRUCTURA „A_1” „structura stilistică a limbii” SISTEMUL „LIMBII LITERARE” (suprasistemul „stilurilor”)	STRUCTURA „A” structura „limbii” SISTEMUL „LIMBII” ca schemă de funcționare	STRUCTURA „A_2” „structura dialectală a limbii” SISTEMUL „LIMBII DIALECTALE” (diasistemul limbii)	ETC.

STRUCTURA „A_1” — „structura stilistică a limbii” — SISTEMUL „LIMBII LITERARE” (suprasistemul „stilurilor”)

subsistemul 1 al „stilului beletristic”			subsistemul 2 al „stilului științific”			etc.
microsistemul a al poeziei	microsistemul b al prozei	etc.	microsistemul a al textelor filozofice	microsistemul b al textelor matematice	etc.	
. . . . .						
. . . . .						
. . . . .						
etc.	etc.		etc.	etc.		

STRUCTURA „A” — structura „limbii” — SISTEMUL „LIMBII” — ca schemă de funcționare

subsistemul 1 (nivelul frazei)		
microsistemul a (al coordonării)	microsistemul b (al subordonării)	etc.
subsistemul 2 (nivelul cuvintelor)		
microsistemul a (al derivării)	microsistemul b (al compunerii)	etc.
subsistemul 3 (nivelul morfemelor)		
microsistemul a (al flexiunii nominale)	microsistemul b (al flexiunii verbale)	etc.
subsistemul 4 (nivelul fonemelor)		
microsistemul a (al vocalelor)	microsistemul b (al consoanelor)	etc.
subsistemul 5 (nivelul trăsăturilor distinctive)		
microsistemul a (al opozițiilor binare)	microsistemul b (al opozițiilor echipolente)	etc.
. . . . .		
. . . . .		
. . . . .		
etc.	etc.	etc. etc.

STRUCTURA „A_2” — „structura dialectală a limbii” — SISTEMUL „LIMBII DIALECTALE” (diasistemul limbii)

subsistemul 1 al dialectului „din vest”			subsistemul 2 al dialectului „din sud”			etc.
microsistemul a al graiului din x	microsistemul b al graiului din y	etc.	microsistemul a al graiului din z	microsistemul b al graiului din w	etc.	
. . . . .						
. . . . .						
. . . . .						
etc.	etc.		etc.	etc.		

de trăsăturile considerate neesențiale din punctul de vedere al cercetării. Pentru a descrie întreaga realitate a limbii este necesară o infinitate de reprezentări sistematice, o infinitate de mulțimi de sisteme, care acoperă porțiuni mai largi sau mai restrînse din structura limbii. „Semnificația generalului este contradictorie : el este mort, impur, incomplet etc. etc., însă el este numai o treaptă spre cunoașterea concretului, deoarece noi nu cunoaștem niciodată concretul în întregime. Suma infinită a conceptelor generale, a legilor etc., ne dă concretul în plenitudinea lui" [19]. Descrierea sistematică a limbii în întreaga ei plenitudine este o sarcină inepuizabilă.

III

3. În considerațiile de mai sus am avut în vedere mai ales caracterul *omogen* al unităților care fac parte din sistem. Dar în limbă intră în relație unități de natură foarte diferită ; de pildă, fonemul și silaba, silaba și morfemul, morfemul și cuvîntul, cuvîntul și sintagma etc. Acest fapt apare evident, de pildă, în limbile izolante. Astfel, în chineză, raportul specific care există între silabă și morfem (identitatea lor cantitativă) determină rolul deosebit al monosilabismului chiar și în limba contemporană, unde cea mai mare parte a cuvintelor sînt polisilabice. De aceea, în limbile izolante, raporturile existente între silabă, morfem, cuvînt și sintagmă ridică dificultăți specifice în determinarea limitei cuvîntului, adică în delimitarea, pe de o parte, a cuvîntului de morfem, și, pe de altă parte, a cuvîntului de sintagmă.

3.1. Deoarece în limbă intră în relație nu numai unități de aceeași natură, ci și unități de natură diferită, apare necesară o descriere care să înglobeze toate tipurile de „relații" într-o concepție unitară. Vom face distincție, de aceea, între termenii *sistem* și *structură*. Diferența dintre acești termeni se stabilește pe baza caracterului omogen sau neomogen al unităților luate în considerație. În înțelegerea pe care o dăm termenului, *structura* constituie treapta superioară de generalizare, unificînd într-un ansamblu toate relațiile existente în limbă la un moment dat.

3.1.1. Introducerea noțiunii de structură este legată, în primul rînd, de conceperea limbii ca fenomen unitar, ca mecanism funcțional, în cadrul căruia fiecare componentă se află în relație de interdependență cu alte componente de natură diferită.

3.1.2. Precizarea noțiunilor de *structură*, *sistem*, *subsistem*, *microsistem*, *termeni* nu reprezintă numai o chestiune de „divizare" a textului, de „sistematizare" a limbii. Deziderатul principal, implicat în operația de stabilire a acestor noțiuni, este surprinderea realității lingvistice *în mișcare*, evidențierea „mecanismului de funcționare" a limbii. Analiza lingvistică trebuie să-și propună „exprimarea" realității observate așa cum este, concepînd obiectul de studiu ca o realitate „vie", în mișcare, și nu static

[9] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, în *Opere*, vol. 38, București, 1959, p. 277.

3.1.3. Limba, ca „structură", funcționează prin sisteme. Funcționarea sistemelor se realizează prin subsisteme, a acestora prin microsisteme ș.a.m.d. Termenii sînt componenții ultimi ai microsistemelor.

3.2. În schema „de funcționare" a limbii în ansamblu, pe care o dăm la sfîrșit, am distins *structura A* de *structurile* A_1, A_2 *etc.* În cadrul structurii A, subsistemele sînt *integrate* unul altuia, de la inferior la superior, de la simplu la complex (vezi 1.4.3). Numai aici se operează cu noțiunea de ierarhie.

3.2.1. Sistemul structurii A reprezintă *limba ca schemă de funcționare*, ilustrînd o parte și din funcționarea sistemelor din cadrul structurilor A_1, A_2 etc. Structurile A_1, A_2 etc. reprezintă „realizările" structurii A. Sistemele acestor structuri cuprind — ca normă obligatorie — trăsăturile sistemului structurii A.

3.2.2. În structurile A_1, A_2 etc. subsistemele nu sînt rezultatul unei operații de „stratificare", ci al unei operații de „compartimentare". Subsistemele nu se „integrează" aici de la inferior la superior, ci se interferează parțial. Asemenea relații apar, de pildă, între subsistemele dialectelor în cadrul diasistemului limbii. Sistemele structurilor A_1, A_2 etc. explică o parte din funcționarea subsistemelor respective, constituindu-se din elementele *comune* prezente în aceste subsisteme. Aceasta este relația, de pildă, între „sistemul limbii literare" și subsistemele „stilurilor" subordonate.

3.2.3. Spre deosebire de subsisteme care, în cazul stratificării limbii, se integrează de la inferior la superior (de pildă, subsistemul fonologic se integrează subsistemului morfologic) — *microsistemele* nu intră — unele față de altele — în relație de integrare ierarhică. Microsistemele la nivel morfologic (al flexiunii nominale, al flexiunii verbale etc.), microsistemele din lexic, microsistemele stilului beletristic etc. reprezintă structuri parțiale minimale aflate pe același plan. În relația microsistem — subsistem, microsistemele compun subsistemul, interferîndu-se (în cadrul structurilor A_1, A_2 etc.) sau nu (în cadrul structurii A).

3.2.4. *Termenii* sînt unitățile care se angajează în funcționarea microsistemului. Față de celelalte noțiuni discutate pînă aici (subsistem, microsistem) termenii au cel mai pronunțat caracter „specific". Între foneme (ca unități minimale de expresie) și unitățile „minimale" ale stilului beletristic, de pildă, vor exista deosebirile calitative cele mai evidente.

3.2.5. Rigoarea analizei și un grad mai înalt de formalizare se observă în cadrul structurii A reprezentînd *sistemul limbii ca schemă de funcționare*. Descrierea sistemelor în cadrul celorlalte structuri (A_1, A_2 etc.) presupune elaborarea în continuare a unor procedee de analiză mai abstracte și mai adecvate.

4. Prezentînd schema care urmează, intenția noastră a fost de a acoperi — cu noțiunile de structură, sistem, subsistem, microsistem, termeni — *întreaga realitate a limbii*.

FONOLOGIA
ÎN PREDAREA LIMBII ROMÂNE STRĂINILOR

DE

MATILDA CARAGIU-MARIOŢEANU

Observaţiile noastre se referă la unele probleme de principiu privind predarea fonologiei, aşa cum apar ele în lumina predării materialului fonic al l i m b i i r o m â n e.

1. În manualele de limbă română pentru străini elaborate pînă acum, materialul fonic era prezentat, de obicei, sub forma unor observaţi f o n e t i c e sau, cel mai des, în legătură cu normele o r t o e p i c e şi o r t o g r a f i c e. Observaţii privind fonemele şi trăsăturile lor distinctive nu s-au făcut decît rareori şi întîmplător în acest fel de manuale.

Aceasta surprinde cu atît mai mult, cu cît fonemele limbii române au fost studiate încă de timpuriu, în acea primă descriere fonologică a limbii române, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, făcută de Al. Graur şi Al. Rosetti [1], căreia i-au urmat apoi numeroase alte studii în acest domeniu. După cum se ştie, şcoala de fonologie românească cuprinde astăzi un număr relativ mare de cercetători, a căror activitate este fecundă.

Pentru elucidarea unor probleme discutabile privind descrierea fonologică a limbii române s-a făcut apel din ce în ce mai mult la fonetica experimentală (ne referim la discuţiile în jurul interpretării fonologice a lui [$^{-}_{|}$] şi a diftongilor).

În ultima vreme, interesul cercetătorilor se îndreaptă deopotrivă şi spre fonetica acustică.

Rămîne de văzut ce loc trebuie să ocupe fonologia în raport cu fonetica, ce cantitate de observaţii trebuie să fie inserate în manual (altfel spus, dacă este nevoie de descrieri fonologice exhaustive, care să prezinte t o a t e fonemele şi trăsăturile lor distinctive, t o a t e observaţiile privind distribuţia lor sau, dimpotrivă, aplicînd principiul comparării sistemelor celor două limbi — cea maternă a studentului sau elevului şi cea predată lui — trebuie să se procedeze la trierea cunoştin-

[1] BL, VI, 1938, şi în Al. Rosetti, *Mélanges de linguistique et phonologie*, Copenhaga-Bucureşti, 1947.

țelor de introdus în manual); în cazul în care există mai multe descrieri asupra materialului fonic al limbii date, care sînt criteriile care trebuie să stea la baza alegerii descrierii celei mai „convenabile" din punctul de vedere al predării ei străinilor.

În cele ce urmează vom expune cîteva din problemele pe care le pune predarea materialului fonic al limbii române din punctele de vedere enumerate mai sus.

2. Considerăm că, în prima etapă a achiziționării unei limbi, ceea ce interesează în primul rînd sînt sunetele cu valoare distinctivă, adică fonemele și trăsăturile lor distinctive și posibilitățile combinatorii ale acestor foneme, distribuția lor (combinațiile de vocale, semivocale și consoane) [2] și în al doilea rînd preciziunea fonetică, pronunțarea corectă, care să ducă la dispariția „accentului" străin [3].

Într-adevăr, în această primă etapă nu este foarte important faptul că *a* din *ceapă* [tʃ′apə] este mai palatal decît *a* din *casă* [kasə] sau decît *a* din *școală* [ʃkọalə], pentru că *a* anterior, *a* posterior și *a* neutru nu se opun niciodată, ele fiind variante combinatorii ale aceluiași fonem /a/[4]. Interesează însă în cel mai înalt grad faptul că *a* din *ura* [urá] se opune lui *ă* din *ură* [urə] și lui *î* din *urî* [urí], sau că *a* din *mari* [mai̯] se opune lui *e* din *meri* [meri̯] și lui *i* din *miri* [miri̯]. Tot așa, faptul că *ĉ* [tʃ′] românesc este mai palatal decît *ĉ* [tʃ] englezesc, deci că un englez ar pronunța *ceas* [tʃ′as] ca [tʃas] interesează mai puțin în prima etapă a achiziționării limbii române, pentru că secvența /tʃ′/ nu se opune niciodată secvenței /tʃ/; în schimb este extrem de important de știut de la început că fonemul /tʃ′/ din *cine* /tʃ′ine/ se opune lui /ts/ din *ține* /tsine/, lui /ʃ/ din *șine* /ʃine/ și lui /dʒ′/ din *ginere* /dʒ′inere/[5].

Cum înțelegem să se predea noțiunile de fonologie a limbii române?

Nu sîntem pentru o descriere fonologică propriu-zisă și exhaustivă, adică pentru expunerea întregului inventar de foneme, cu justificarea, prin toate apropierile posibile a identității fonologice a fiecărui fonem în parte; nici pentru epuizarea structurilor existente și posibile etc. O asemenea prezentare ar fi un studiu științific și nu un mod de predare științific, economic și practic totodată.

Un inventar al fonemelor este bine să se dea într-un capitol introductiv, consacrat transcrierii fonetice, care trebuie să fie, de fapt, o transcriere fonematică, a fonemelor limbii respective [6]. Tot aici se poate da și un inventar al combinațiilor de foneme de tipul diftongilor și al grupurilor consonantice (de 2, 3, 4, 5 consoane).

---

[2] Cf. și Charles C. Fries, *English as a Foreign Language*, The University of Michigan Press, 1945, p. 15, 16.

[3] Cf. și N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 56.

[4] Nu este lipsit de interes să spunem poate că „I. Popovici a descris 19 timbre vocalice românești diferite" și că „*Atlasul lingvistic român* înregistrează un număr mult mai mare de vocale diferite" (cf. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, București, 1957, p. 47), în timp ce foneme sînt numai 7 (5).

[5] Cuvînt care se opune celorlalte prin tranșa inițială (primele două silabe).

[6] Cf. și Charles C. Fries, *lucr. cit.* (p. 11, 14).

Considerăm că în cadrul lecțiilor din manual trebuie să se facă o b s e r v a ț i i l e pe marginea fonemelor, a trăsăturilor lor distinctive și a combinațiilor de foneme.

Determinarea c a n t i t ă ț i i de observații trebuie să se facă după o p r e a l a b i l ă | c o m p a r a r e a sistemelor și structurilor celor două limbi. Această comparare ne permite să r e n u n ț ă m la predarea acelor foneme, combinații etc. care sînt comune celor două limbi, ceea ce înseamnă e c o n o m i e (de timp, de explicații, de exerciții etc.)[7], deci un curs i n t e n s i v. În schimb, comparația ne va permite să insistăm asupra trăsăturilor, combinațiilor etc. s p e c i f i c e limbii predate.

Aceste particularități specifice limbii date sînt de două tipuri:

(I) unele care fac specificul limbii, în comparație cu alte limbi în general, și care trebuie să figureze în orice manual, indiferent de limba căreia se adresează.

(II) altele care deosebesc, din diferite puncte de vedere, limba predată de limba căreia i se adresează manualul.

Să examinăm cîteva fapte din fiecare categorie:

I. Orice manual de limbă română adresat străinilor (francezi, japonezi, bulgari etc.) va trebui să expună trăsăturile distinctive ale vocalelor și ale consoanelor. La vocale, se va insista mai ales asupra fonemelor /ă/ și /î/ specifice limbii române și, tocmai de aceea, una dintre marile dificultăți în r e c u n o a ș t e r e a și p r o d u c e r e a fonetismului românesc.

Străinii care învață românește confundă aceste foneme cu fonemele învecinate, ca apertură și ca localizare, sau realizează valori intermediare (după cum reiese din următoarele scheme):

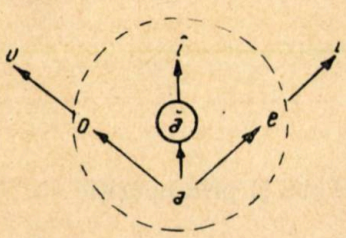

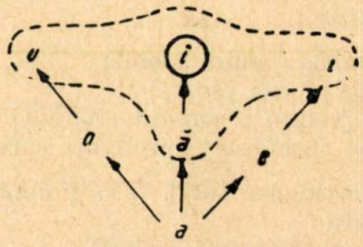

adică:

/ă/ este confundat cu /e, o, a, î/, iar /î/ cu /ă, u, i/ sau cu realizări mai închise sau mai deschise ale acestora. De exemplu:

părinte — *porinte* (pǫrinte), *perinte* (pẹ̈rinte), *parinte* (pąrinte, pårinte), *pîrinte* (pîrinte)

pîine — *păine*, *puine*, *piine*

[7] *Ibidem*; cf. și P. R. Léon, *Laboratoire de langues et correction phonétique*, Paris, 1962, cap. II.

Identitatea fonologică a acestor foneme trebuie bineînțeles demonstrată prin perechi minimale (care să pună în evidență trăsăturile lor distinctive).

Perechi de tip lexical:

rău/rîu, văr/vîr; mari/meri/mări

sau gramatical:

cîntá / cîntă
cîntă / să cînte
(o) tovarășă / (niște) tovarășe etc.

Pentru o mai bună recunoaștere și producere a acestor sunete cu rol distinctiv este nevoie de numeroase exerciții înregistrate pe discuri sau pe benzi magnetice. De asemenea, cum experiența a dovedit că vederea producerii acestor sunete este tot atît de eficace ca și auzirea lor, expunerea se va însoți de materiale vizuale (ca desene, fotografii, film) care să arate poziția buzelor și a limbii în timpul producerii lor [8].

Tot în faptele din categoria I se încadrează și problema lui [$^{-i}_{|}$], una din particularitățile cele mai interesante ale limbii române, dar totodată și dintre cele mai dificile pentru străini. Acest sunet final scurt cu rol distinctiv [9] are un rol extrem de important în morfologie: distinge pluralul (unei categorii mari de substantive și adjective) de singular și persoana a doua singular (a unui foarte mare număr de verbe) de persoana I (indicativ și conjunctiv prezent).

Observațiile inserate în manual trebuie să demonstreze pertinența lui [$^{-i}_{|}$] prin numeroase perechi minimale (care se opun numai prin acest element asilabic), de tipul:

substantive:

pom [pom] / pomi [pom$^{i}_{|}$]
soț [sots] / soți [sots$^{i}_{|}$]
român [romîn] / români [romîn$^{i}_{|}$]
profesor [profesor] / profesori [profesor$^{i}_{|}$]

Pertinența lui [$^{-i}_{|}$] va fi demonstrată aici și prin opoziție cu formele articulate:
pom [pom$^{i}_{|}$] / pomii [pomi]
soți [sots$^{i}_{|}$] / soții [sotsi]

adjective:

slab [slab] / slabi [slab$^{i}_{|}$]
bolnav [bolnav] / bolnavi [bolnav$^{i}_{|}$]
bun [bun] / buni [bun$^{i}_{|}$]

---

[8] Evident, cînd studentul sau elevul învață fără profesor.

[9] Din punct de vedere fonologic [-i] este interpretat de lingviști fie ca un fonem independent, a cărui trăsătură distinctivă este asilabismul, fie ca variantă a vocalei *i*, fie ca o marcă de corelație a consoanelor finale palatalizate, în opoziție cu consoanele finale nepalatalizate sau neutre.

v e r b e :

întreb [întreb] / întrebi [întrebʲ]
chem [ķem] / chemi [ķemʲ]
adun [adun] / aduni [adunʲ]
cer [tʃ'er] / ceri [tʃ'erʲ]

Rolul morfologic al mărcii *-i* va fi relevat şi prin situaţiile în care ea se realizează silabică (după „muta cum liquida") :

substantive :

codru [kodru] / codri [kodri]
membru [membru] / membri [membri]

adjective :

simplu [simplu] / simpli [simpli]
negru [negru] / negri [negri]

verbe :

aflu [aflu] / afli [afli]
intru [intru] / intri [intri]

3. Orice manual va trebui să expună observaţii care ţin de distribuţia fonemelor, modificări ale sunetelor în contexte diferite. O asemenea observaţie care demonstrează un specific al limbii române şi care trebuie să figureze în orice manual, indiferent de limba căreia i se adresează, este i n t o l e r a n ţ a h i a t u l u i : două vocale în hiat (în interiorul cuvîntului sau în fonetică sintactică) se evită în limba română, chiar dacă ortografia nu prevede întotdeauna notarea realităţii fonetice în discuţie. Hiatul se evită, de exemplu, prin :

— introducerea unei semivocale : *ziarist* pronunţat [ziiarist]
— sinereză (crearea unui diftong) : *rochie* pronunţat [rokie̯]; *unde am fost* pronunţat [unde̯-am fost?]
— eliziunea vocalei, cînd nu e posibilă sinereza sau ulterioară sinerezei :

respectuos [respektuos, respektu̯os] > *respectos*
mă am dus > *m-am dus* (eliziune obligatorie)
nu am putut > *n-am putut* (eliziune facultativă)

La acestea se vor adăuga, evident, şi alte fapte de distribuţie, cum sînt : sublinierea existenţei în limba română a silabelor închise şi deschise totodată, observaţii privind tăietura silabică etc.

II. Alături de cunoştinţe de tipul celor enumerate mai sus, care trebuie să figureze, credem, în orice manual, indiferent de limba căreia i se adresează acesta, alte observaţii vor avea în vedere tocmai deosebirile dintre cele două limbi în discuţie (limba predată şi limba care achiziţionează). În această privinţă un manual de limbă pentru francezi, de exemplu, se va deosebi foarte mult, în ceea ce priveşte predarea materialului fonic, de un manual care se adresează japonezilor.

În predarea c o n s o a n e l o r, de pildă, în afara problemelor de inventar, care interesează deopotrivă cele două manuale, și care propunem să fie predate o dată cu transcrierea fonetică (fonematică), în manualul pentru japonezi trebuie să ocupe un loc important : corelațiile lateral — vibrant, oclusiv — fricativ și structura grupurilor consonantice, probleme care, în mare parte pot lipsi în manualul pentru francezi, cărora aceste probleme le sînt familiare. Prezența lor în manual ar fi superfluă, ar îngreuia inutil expunerea. Un japonez însă confundă rom. *r* cu *l*, pentru că în japoneză nu există două foneme de acest tip care să se opună. De aceea rom. *sărutare* se confundă cu *salutare* etc.

Structurile silabice ale limbii constituie o problemă care interesează deopotrivă cele două limbi. Atît francezii (cît și spaniolii, portughezii) cît și japonezii au tendința de a pronunța orice cuvînt românesc cu vocală finală : *nu pot(î) să merg(î) în(î) oraș(î)* ; *un(î) port(î) foarte frumos(î)*, ca și aceea de a rosti orice [$^{-}_{\cdot}$] ca silabic : *ce faci astăzi* = [*tʃ'e fatʃ'i astəzi*] ; *nu vrei să mergi și să citești la bibliotecă?* = [...sə merdʒi ʃi sə tʃ'iteʃti...].

În plus, în manualul pentru japonezi trebuie pusă și repetată în exerciții numeroase problema structurii grupurilor consonantice, tocmai pentru că japoneza nu are grupuri consonantice, în timp ce româna cunoaște grupuri de 2, 3, 4 și chiar 5 consoane.

În manualul pentru francezi, se pot discuta eventual numai acele grupuri consonantice care sînt necunoscute francezei, pentru japonezi se va insista însă asupra t u t u r o r grupurilor, pentru că toate sînt pentru ei o noutate și, de aceea, o mare dificultate :

rom. *străin* se pronunță de către japonezi *sîtîrăinî* [10]

rom. *sărutare* este tot una pentru un japonez nu numai cu *salutare*, dar și cu *săltare* ; *lătra*, *latră* și *latură* se confundă de asemenea, toate aceste cuvinte realizîndu-se ca *latură* (*lature*, *lătură*) ; *spălat* se confundă cu *supărat* etc.[11].

4. Un alt aspect asupra căruia ne vom opri este acela al criteriilor care trebuie să stea la baza a l e g e r i i descrierii fonologice (în cazurile în care există mai multe interpretări fonologice).

Evident, în predarea materialului fonic al limbii date trebuie să se folosească rezultatele acelei descrieri fonologice a limbii respective care este cea mai „convenabilă" din punctul de vedere al însușirii unei limbi, care „se pretează" cel mai bine la o r e c u n o a ș t e r e și o p r o d u c e r e facilă a materialului fonic dat.

Iată cîteva criterii care se evidențiază în lumina predării limbii române și care ar putea interesa eventual și alte limbi :

Trebuie predată, așadar, acea descriere fonologică

a. care este cea mai e c o n o m i c ă (ajunge la un număr mai mic de foneme) și care pune în evidență cel mai bine trăsăturile lor distinctive ;

---

[10] Cu un *ĭ* pronunțat în manieră japoneză.

[11] Observații făcute pe marginea limbii române vorbite de aspiranta japoneză Kazuko Baișo.

b. a cărei recunoaştere este „susţinută" cel mai bine de o r t o g r a f i a oficială;

c. care permite cea mai j u s t ă şi cea mai e c o n o m i c ă interpretare a m o r f e m e l o r limbii date.

Problema alegerii între două sau mai multe interpretări fonologice sau chiar descrieri ale sistemului fonologic se pune pentru unele limbi şi limba română se numără printre acestea. Există, în mare vorbind, două descrieri deosebite, pe care le vom nota în mod convenţional, pentru uşurinţa expunerii : A şi B[12].

Descrierea A : 7 vocale
2 semivocale
22 consoane

Descrierea B : 5 vocale
72 consoane

Greutatea alegerii constă în faptul că, din punct de vedere t e o r e t i c, cele două sisteme fonologice, deşi diametral opuse, sînt în egală măsură c o e r e n t e, iar argumentele folosite c o n v i n g ă t o a r e.

Aplicînd criteriile pe care le-am expus, observăm că p r a c t i c, descrierea A convine mai mult din punctul de vedere a) (parţial) şi b) iar B este mai convenabilă, în unele privinţe, din punctele de vedere c) şi, parţial, a) şi anume :

Descrierea A este mai economică pe planul consoanelor (are cu 50 de consoane mai puţin), mai puţin economică pe planul vocalelor (are cu două vocale mai mult), al diftongilor şi, în unele privinţe, în morfologie : descrierea B permite unele reduceri ale variantelor în flexiunea verbală şi nominală, datorită tocmai considerării vocalelor [ă-e] şi, respectiv [i-î] ca variante combinatorii ale aceluiaşi fonem (de exemplu, reducerea numărului claselor de verbe de tipul *tăiem — cîntăm* (conj. I) *auzim — hotărîm* (conj. a IV-a).

Descrierea A pune mai bine în evidenţă „pertinenţa" lui [$^{-i}_{\ i}$] (fonem final postconsonantic asilabic). A spune că pluralul nearticulat *lupi* se deosebeşte de singularul *lup* prin consoana palatalizată care se opune consoanei nepalatalizate este mai puţin „pertinent" pentru un străin decît a i se atrage atenţia că *lupi* [lup$^{i}_{\ i}$] se deosebeşte de *lup* prin prezenţa unui element final, asilabic după o consoană sau grup de consoană, cu excepţia grupurilor formate din „muta cum liquida", cînd marca pluralului este silabică (cf. mai sus) :

lup / lup$^{i}_{\ i}$
corb / corb$^{i}_{\ i}$

dar :

codru / codri

Acest avantaj pe care îl prezintă descrierea A este şi mai mare dacă adăugăm faptul că ortografia oficială sprijină foarte bine „perceperea"

[12] Descrierea A aparţine, de exemplu, acad. Al. Rosetti, iar B, acad. E. Petrovici.

lui [$^{-i}_{\downarrow}$]. Un străin care v e d e scris *lupi* [= lup$^{i}_{\downarrow}$] își concretizează mai bine marca pluralului, dacă raportează acest semn *-i* la un element final a u t o n o m, decît dacă îl raportează la o t r ă s ă t u r ă a unei consoane finale (palatalizarea) : (*lup* / *lup'*).

Același avantaj se observă nu numai la pluralul substantivelor sau adjectivelor și la persoana a doua a verbelor, ci și în descrierea formelor pronominale neaccentuate. *Mi*, *ți*, de exemplu, se realizează de fapt în următoarele variante (notate invariabil însă în ortografia oficială) :

mi —→ [mi̯] : *mi-a dat* [mi̯-a dat]
mi —→ [m$^{i}_{\downarrow}$] : *dă-mi* [də-m$^{i}_{\downarrow}$]
mi —→ [mi] : *mi l-a dat* [mi l-a dat]

ți —→ [*ți̯*] : *ți-a dat* [tsi̯-a dat]
ți —→ [ț$^{i}_{\downarrow}$] : *să-ți dau* [sə-ts$^{i}_{\downarrow}$ dau̯]
ți —→ [ți] : *ți l-a dat* [tsi l-a dat]

În sistemul B, realizările acestor forme ar trebui să fie : [my, m′, mi ; ț′, ț′, ți], ceea ce ar duce probabil la confuzii.

Observațiile noastre au urmărit numai s ă p u n ă î n d i s c u ț i e cîteva probleme privind predarea materialului fonic al unei limbi, probleme care sînt mult mai complicate decît au apărut aici.

Evident, alte aspecte, alte puncte de vedere asupra acelorași probleme discutate de noi ar interesa deopotrivă pe toți cei ce predau fonologia limbii materne străinilor.

DE LA REDACŢIA *DICŢIONARULUI LIMBII ROMÂNE*

Redactarea DLR a scos la iveală o serie de situaţii lexicografice neprevăzute. Datorită lipsei de informaţie şi impreciziunii evidente din unele izvoare, au rămas cuvinte şi sensuri neidentificate. De cele mai multe ori, este vorba de regionalisme, mai rar arhaisme, glosate de cei care le-au culeş sau de cei care ni le-au comunicat, dar în aşa fel încît sensul nu rezultă cu destulă claritate.

Prin intermediul revistei noastre şi începînd cu numărul de faţă, redactorii DLR se adresează cititorilor rugîndu-i ca, în cazul cînd le cunosc, să trimită redacţiei DLR, pe adresa revistei, toate indicaţiile pe care le consideră utile limpezirii situaţiei acestor cuvinte.

Cuvinte care nu se pot defini exact

Maiglicel din versurile : „sus în deal la *maiglicel* / odihneşte un voinicel / puica se suie la el", înregistrate de revista „Şezătoarea", XXIII, 106, din Bucovina, nu e glosat. În LR, XI, 1962, nr. 4, p. 402—403 (D. Marmeliuc, *Etimologii*) s-a propus o explicaţie pe baza interpretării etimologice a cuvîntului. Am avea nevoie şi de alte atestări şi contexte populare.

Malcá, glosat de Iorga în S. D., XXII, 30, ca „varietate de lemn", într-un text în care apare ca plural *malcale.*

Malcavăţ e dat de *Chestionarul* lui Hasdeu, I (Brăila), cu înţelesul de „buruieni", iar Baronzi, C. R., 113, spune că e o „rădăcină care creşte pe marginea bălţilor", fiind comestibilă.

Maltă. Numele unei ţesături. Tiktin DRG îl înregistrează sub m a l t e h, dînd şi exemplul următor : „albituri de tot ordinare... de *maltă* vărgată". V. *malteh* şi *maltin.*

Malteh. Din toate izvoarele rezultă că substantivul acesta denumeşte o ţesătură, care nu este însă descrisă nicăieri. Să fie *moltonul* (*meltonul*), cum se întreabă Tiktin în DRG (s.v.), citînd următorul exemplu

ilustrativ dintr-un document de la 1821 : „postav neftiu... căptușit... cu *malteh* nahutiu"? Sub alte forme, cuvîntul apare într-un document publicat de N .Iorga : „4 căpătîie de *maldeh* cu flori", la N. Filimon : „să-mi faci rochie de *maltef*" ; la Dinicu Golescu : „rochie de *maldehi* sau de croază, sau de percal".

Singurul autor de dicționare care glosează cuvîntul este L. Șăineanu. El spune în DU că *malteful* înseamnă „mătase malteză". Deși plauzibil, sensul nu se întemeiază pe un context convingător și nici pe o etimologie care să-l justifice, căci „*maltă*... vărgată" din TDRG nu pare a însemna mătase.

Maltin este într-o situație asemănătoare cu precedentul. Atestat la 1787, apoi regăsit la 1794, la 1805, la 1822 și 1841, *maltin* înseamnă tot un fel de țesătură. Apare prima dată în vol. XV din *Uricariul* în contextul „una rochie de *maltin*", este apoi citat de T. Papahagi în contextul „fuste de *moltin*". Ultimul autor dă și exemplul „un rînd *maltin* cusut cu sîngeap", propunînd totodată etimonul turc. *mantin*, „un soi de stofă de mătase".

Maneá. Pe lîngă sensul cunoscut de melodie sau arie orientală, cuvîntul apare în *Chestionarul* lui Hasdeu în care ni se spune că, la Drăgușeni-Galați, denumește o parte a viorii. Poate cu valoare apropiată îl utilizează și V. Alecsandri : „prin sunet de tambură și glasuri de *manele* / cadînele frumoase le cheamă la zebrele". La Alecsandri, nu este însă exclus nici sensul obișnuit „arie orientală". Dar chiar în acest caz rămîne complet nelămurită glosarea înregistrată de Hasdeu de la unul dintre colaboratorii lui la *Chestionar*.

Mangal [2]. A fost întîlnit în *Basmele* publicate de Rădulescu-Codin, care nu-i știe însă nici el înțelesul. Contextele cele mai semnificative ni se par următoarele : „să iei seama că tot p-acolo mai este un *mangal* așa făcut încît se suie singur în cer și singur dă pe pămînt" ; iar în alt loc : „ascultați, băieți, mai grăiește *mangalul*" și, în sfîrșit : „după povața *mangalului*, băiatul a băgat într-unul cuișoare ... într-altul pietre scumpe". Evident că substantivul aici în discuție nu are legătură cu *mangal* care înseamnă „cărbune de lemn", de vreme ce în ultimele două exemple, el denumește o ființă.

Mangalăi. Atestat numai la plural în ALRT II în versurile „ochii tăi-s *mangalăi* / și mărîncă boii mnei".

E foarte probabil ca adjectivul *mangalăi* să fie înrudit cu *mangal* [2] citat mai sus.

Marbotin din versurile populare : „șapte care ... ale lui neica Ilie / să-l rog să-mi facă și mie / cu roate de rosmarin / cu spițe de *marbotin*, / cu obezi de calomfir" nu este glosat în revista „Șezătoarea", IV, 140, unde a fost înregistrat prima dată.

Mariciută este numele unui pește pe care Băcescu îl descrie foarte vag : „pește cît degetul, cu mustăți". Autorul a întîlnit cuvîntul în Moldova.

Maslă a fost înregistrat de Hasdeu în *Chestionar* din comuna Sarinasu—Tulcea ca „joc copilăresc", după glosarea informatorului. Nu se spune însă despre ce fel de joc de copii e vorba, în ce constă, cum se joacă etc.

Matroșă este de asemenea numele unui joc, dar de șezătoare. Cuvîntul a fost înregistrat de Pașca în *Glosarul* său, fiindu-i comunicat de V. Bucur din Frata. De la același informator avem și la redacția DLR o indicație similară, cu observația că se spune și „a purta pe cineva cu *matroșa*", adică a-l purta de ici-colo, dar de aici tot nu rezultă firește ce fel de joc este *matroșa*.

Măhal. Pare a însemna „mult", după o glosare din „Cum vorbim", nr. 4/1944, care-l atestă în comuna Țepu din Tecuci. Ar putea avea legătură semantică directă cu *măhal*, care nu este decît *hamal*.

I. C.

NOTE ETIMOLOGICE

Notele etimologice ce urmează reprezintă continuarea celor publicate în LR 1/1965 și 1/1966. În cea mai mare parte, aceste cuvinte nu sînt incluse în dicționarele noastre sau sînt notate cu alte sensuri [1].

★

Pălúga, pălúgi. Sub această formă cuvîntul este atestat în Costin, *G.b.*, p. 153, iar în CV 5/1951, p. 27, sub forma *polugă*, avînd sensul, în ambele izvoare, de „pîrghie, par de lemn". În nici unul din dicționarele limbii române cuvîntul nu este inserat. *Păluga* provine din limba sîrbocroată, avînd ca etimon forma *poluga* (dialectal și *paluga*, cf. RJJAZU, 41, p. 583).

Pătóg. Cuvîntul este atestat în LR 2/1960, cu sensul de „șobolan", avînd ca etimon forma maghiară *pocog* (dialectal < lit. *poceger*) „idem".

Pecár. În *Lex. reg.*, p. 119, acest cuvînt este atestat cu sensul de „brutar", de unde și derivatele *pecărie* (*pecării*) „brutărie" (v. și LR 2/1960, p. 20 și CV 4/1952, p. 34). Cuvîntul este de origine sîrbocroată, avînd ca etimon forma *pekar* „idem".

Perínci (pl.). Cuvîntul este atestat numai la Costin, *G. b.*, p. 156, cu sensul de „orez", provenind, fără îndoială, din cuvîntul turcesc *pirinç* „idem". Fiind răspîndit numai în Banat, este probabil să fi intrat în limba română prin intermediul limbii sîrbocroate în care sînt atestate formele : *perinadž*, *pirinadž*, dialectal și formele *perindža*, *pirindža* etc.

Pesăc. Cuvînt atestat în LR 5/1959, p. 72, cu sensul de „nisip", avînd și formele *piesăc*, *pesăc*, de unde și adjectivul *piesăcos* (*loc cam piesăcos*, cf. Costin, *G.b.*, p. 157). La baza acestui cuvînt stă, fără îndoială,

---

[1] În articolul de față vom folosi următoarele prescurtări : CV („Cum vorbim"), LR („Limba română"), *Lex. reg.* (*Lexic regional*, editat de Editura Academiei R.P.R., 1960), Costin, *G.b.* (*Graiul bănățean*, de Lucian Costin, Timișoara, 1929), Coman, *Gl.* (*Glosar dialectal*, de Petre Coman, București, 1939), RJJAZU (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, publicat de Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti).

forma scr. *pesak* „idem" (cf. Vuk Stef. Karadžić, *Srpski rječnik*, Belgrad, 1935, p. 511).

Pogovărî. Atestat numai în graiul bănăţean, cu sensul de „a vorbi multe şi felurite" (Costin, *G.b.*, p. 162). Cuvîntul are ca etimon forma sîrbocroată *pogovara* (*pogovaranje*, *pogovaralac*) „idem" (cf. RJJAZU, 44, p. 410).

Propis. Este atestat în CV, 6/1951, p. 29, cu sensul de „caiet". La originea lui se află, fără îndoială, cuvîntul sîrbocroat *propis* „idem" (cf. Ristić, Kangrga, *Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika*, Belgrad, 1928, p. 825).

Ribizle „coacăze" (cf. CV 5/1951, p. 27) < maghiară *ribizli* „idem".

Slăgicie, s. şi adj. Atestat în Costin, *G. b.*, p. 182, cu sensul de „dulce", „nesărat". În dicţionarele noastre nu este înregistrat. Cuvîntul în discuţie are ca etimon forma sîrbocroată *sladak* „idem" (de unde şi derivatele *slađen*, *slađenje*, *sladić*, *sladičan*, cf. RJJAZU, 64, p. 410). Dacă originea sîrbocroată a cuvîntului românesc ni se pare evidentă (cu *-ğ-* fie din scr. *đ*, fie dintr-o variantă scr. cu *-d-*, dar prin adaptarea acesteia la sistemul fonetic bănăţean), rămîne însă de explicat terminaţia lui *slăgicie*. Cuvîntul are aspectul unui derivat substantival abstract cu suf. *-ie* sau al unui derivat cu sufixul adjectival *-ie* (femininul lui *-iu*); se pare, deci, că avem a face cu un derivat de la o formă de bază (după toate probabilităţile adjectiv) neatestată sau, mai degrabă, omisă de autorul glosarului. În orice caz rămîn neclare indicaţiile gramaticale date de autor: „s" (substantiv) se potriveşte cu forma cuvîntului, iar „adj.", cu sensul acestuia.

Smirom adj. „modest" (cf. Costin, *G.b.*, p. 183). În sîrbocroată există cuvintele: *smiran* „liniştit, cuminte", *smiren* „modest", *smirom* „în linişte, în ordine" (cf. RJJAZU, 66, p. 723 şi 731) de unde, cu siguranţă, a intrat în graiul bănăţean.

Smolniţă „pămînt umed" (*Anul ăsta grîul a fost mai frumos la rîu decît la smolniţă*). Cu acest sens cuvîntul este atestat în CV 3/1952, p. 42. Dintre dicţionarele noastre îl notează DU cu sensul de „groapa cu noroi" şi Scriban cu sensul de „pămînt argilos", presupunînd ca origine formele sîrbocroate şi poloneze, fără să indice însă vreun etimon. La Scriban este atestat însă şi în sudul Moldovei cu formele: *zmolniţă* şi *şmolniţă*. În graiul bănăţean *smolniţă* poate fi explicat atît prin sîrbocroată (*smolnica* „idem" cf. RJJAZU, 66, p. 764), cît şi prin bulgară (смолница „idem", cf. Български тълковен речник, Sofia, 1955, p. 807). Apariţia lui în sudul Moldovei pledează, cel puţin pentru această regiune, în favoarea limbii bulgare.

Şîntor. Cuvîntul este atestat în *Lex. reg.*, p. 119, cu sensul de „hingher" şi are ca etimon forma germană *Schimder*.

Şiţ (şiţ din piele) „aşezut cu arcuri pentru căruţă" (cf. CV 5/1951, p. 28) < germană *Sitz*.

Șlog. Este atestat în *Lex. reg.*, p. 120, cu sensul de „paralizie", de unde și verbul *a se șlogui* „a paraliza". Etimonul cuvîntului este forma germană *Schlag* (dialectal *Schlog*) „lovitură" (dialectal și „paralizie").

Șporluí. Cuvîntul este atestat în CV 4/1952, p. 34, cu sensul de „a face economii" (*a șporlui la unsoare*). În limba maghiară întîlnim cuvîntul *spórol* „idem", care explică cuvîntul în discuție. Forma românească *a șporlui* a fost obținută prin analogie cu *a trebui*, *a sfătui* etc.

Știl, știluri. Atestat în LR 2/1960, p. 20, cu sensul de „toc de scris". În graiul bănățean acest cuvînt a intrat din limba germană, avînd ca etimon forma *Federstiel* (dialectal și *Stiel*) „idem".

Șticuí „a împleti" (cf. *Lex. reg.*, p. 120), „a croșeta" (cf. LR 5/1959, p. 72). În graiul bănățean acest cuvînt a intrat din limba germană unde există cuvîntul *stricken* „idem".

Taniér. Acest cuvînt are multe atestări, avînd un sens unic de „farfurie, castron". În LR 6/1959, p. 52 și Coman, *Gl.*, p. 76, este notat sub forma *tanier*, în CV, 9—10/1951, p. 47 : *taner* și *cineriu*. Etimonul este forma maghiară *tányér* „idem".

Tîrpi. În graiul bănățean acest cuvînt are sensul de „a răbda, a rezista" și este atestat în Costin, *G.b.*, p. 200. În CADE cuvîntul este notat cu sensul „a răbda, a îndura, a suferi cu răbdare", indicîndu-se și formele din vsl. și scr., iar în TDRG și Scriban se dă cuvîntului etimonul din vsl. Celelalte dicționare ale limbii române nu-l notează. Întrucît este vorba de un cuvînt regional, e mai greu de dovedit proveniența lui din vsl. După părerea noastră *tîrpi* poate fi explicat prin scr. *trpeti* (*trpim*) „idem".

Țădúlă. Cuvînt atestat în CV 5/1950, p. 31, cu sensul de „bilet în general". Dintre dicționarele noastre îl notează CADE, Scriban și TDRG, indicînd doar corespondentele lui din „pol., rut. *cedula*, rus. *cedulka*, *cidulka*, ceh *cedula*, fr. *cédule*, it. *cedola*" fără a preciza etimonul. În graiul bănățean *țădulă* trebuie explicat prin etimonul maghiar *cédula*.

Urvi. În graiul bănățean cuvîntul *a se urvi* este glosat prin „a pieri, a vești" (*Numai că o vezi că se urvește*, cf. Costin, *G. b.*, p. 212. In graiurile sîrbești din regiunea Banat întîlnim frecvent forma *urvi* „idem" care stă la baza cuvîntului în discuție.

Vecem. La Costin, *G.b.*, p. 214, cuvîntul este glosat prin „deja" (*A fost vecem acolo*). În limba sîrbocroată există un corespondent direct *već* (dialectal *većem*) „idem".

Zăbuni „a bate pe cineva la cap" (cf. CV 5/1951, p. 28) < scr. *zabuniti* (*zabunim*, *zabuni*) „idem".

Mile Tomici

PROBLEME ȘI ASPECTE ALE ANALIZEI SINTACTICE

În numerele 5 și 6/1963 ale revistei noastre am deschis o anchetă cu privire la analiza gramaticală.

Redacția a primit numeroase răspunsuri, cuprinzînd variate soluții ale analizei propuse.

Publicăm mai jos articolul *Cu privire la soluțiile publicate în nr. 1/1965 al revistei „Limba română"*, de Ștefan Hazy, invitînd din nou pe cititorii revistei să ne comunice observațiile lor cu privire la interpretarea sintactică dată frazelor supuse discuției publice.

CU PRIVIRE LA SOLUȚIILE PUBLICATE ÎN nr. 1/1965 AL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ"

DE

ȘTEFAN HAZY

În rîndurile care urmează vom face unele observații privind soluțiile publicate în nr. 1/1965 al revistei „Limba română" în legătură cu interpretarea frazelor supuse discuției publice de către redacția revistei.

De la început ținem să precizăm că, după părerea noastră, în orice analiză sintactică trebuie să se țină seama de următorul factor : analiza gramaticală nu se poate confunda cu cea logico-semantică ; orice analiză trebuie să se facă aplicîndu-se consecvent principiile gramaticale și, numai cînd acestea se dovedesc a fi insuficiente, să se recurgă la criteriul logic, care însă rămîne și de data aceasta un mijloc suplimentar de verificare a exactității analizei gramaticale efectuate.

În spiritul celor afirmate mai sus, ne vom referi, în primul rînd, la soluțiile propuse de Gh. N. Dragomirescu și M. I. Gabrea, dar și la opinia celorlalți participanți la discuție.

În ce privește prima frază, credem că identificarea valorilor sintactice ale primelor trei propoziții și explicațiile pe marginea verbului *a însemna* constituie puncte cîștigate ale opiniei coautorilor.

Partea finală a analizei, referitoare la *și cine știe ce are să facă cu lîna*, ni se pare susceptibilă de discuții, deoarece se pot formula unele argumente ce contrazic interpretarea după care partea ultimă a citatului, menționată mai sus, ar constitui o singură propoziție : predicativă, coordonată cu propoziția *că el va tunde oile*.

Deși sîntem de acord că *cine știe ce* poate fi interpretată drept o locuțiune, așa cum arată Gh. N. Dragomirescu și M. I. Gabrea, considerăm că tratamentul sintactic care i s-a aplicat dă posibilitatea formulării unor obiecții și anume :

Elementul *ce* al locuțiunii are rol subordonator, introducînd propoziția *ce are să facă cu lîna*, în care are funcție de complement direct pe lîngă verbul tranzitiv *are să facă* (*ce* = *ceva*).

În locuțiunea *cine știe ce* apare un verb la un mod predicativ, ceea ce ne determină să o considerăm propoziție aparte.

O situație asemănătoare cu cea a locuțiunii în discuție o prezintă *în ce privește*, considerată tot locuțiune, care apare în propoziții circumstanțiale de relație. În ediția a doua a Gramaticii Academiei se subliniază (foarte just) ideea că, datorită prezenței unui verb la un mod predicativ, trebuie să admitem o propoziție subordonată aparte [1].

Propunem următoarea soluție :

Dacă Achim are să stea toată vara la București — propoziție subiectivă ; *înseamnă* — principală regentă pentru propoziția subiectivă și pentru cele două predicative următoare, coordonate între ele :

că el va tunde oile

și cine știe

ce are să facă cu lîna — propoziție completivă directă dependentă de verbul *știe* din regentă.

Se impun următoarele observații :

1. Prima propoziție trebuie considerată subiectivă, altă alternativă nu poate fi acceptată, deoarece :

a) dacă am contrage propoziția în discuție printr-un pronume demonstrativ cu sens neutru (*aceasta*), vom obține un subiect pentru verbul *a însemna* : *aceasta înseamnă că...*

b) dacă introducem în text un termen regent pentru propoziția *Dacă Achim...*, de pildă cuvîntul *faptul*, propoziția va deveni atributivă, iar termenul introdus va prelua funcția sintactică a propoziției, devenind subiectul verbului *înseamnă*, care, fiind semicopulativ, cere întregire predicativă.

Frazele în care propoziția regentă (principală sau secundară) este reprezentată numai prin acest verb lipsit de orice capacitate de comunicare sînt destul de frecvente. Iată, de pildă, în următorul citat :

„*Dacă pe cartea-chitanță lipsește timbrul de 25 de bani din ziua aceea* **înseamnă** *că mașina nu ți-a prins degetele, că nu te-a tras dedesubt...*” (G. Bogza, *Anii împotrivirii*).

Mai notăm că observațiile potrivit cărora prima propoziție din textul în discuție ar fi subiectivă cu nuanță condițională sau condițională cu

[1] Cf. vol. II, p. 321.

nuanţă subiectivă (cum susţine Mihail Oprescu) nu se pot justifica suficient, deoarece de nuanţe putem vorbi mai ales în cazul propoziţiilor circumstanţiale. Propoziţiile subiective şi predicative sînt de tip special (implicite), prin urmare nu pot avea diferite nuanţe. Prezenţa lor într-un text este determinată de împrejurări sintactice speciale, împrejurări pe care nu le putem neglija.

Părerile după care prima propoziţie este fie condiţională, fie cauzală cu nuanţă condiţională, sînt, de asemenea, greu de admis, deoarece sensul condiţional sesizat de unii se datoreşte exclusiv prezenţei conjuncţiei *dacă*, care, deşi polivalentă, mai frecvent apare ca element de joncţiune al subordonatelor condiţionale. Valoarea cauzală a propoziţiei, admisă de unii, se datoreşte schimbării aspectului propoziţiei, *dacă* fiind înlocuit cu *fiindcă*, *deoarece* etc., conjuncţii specializate pentru exprimarea raportului cauzal. Această substituire a elementelor de joncţiune duce şi la modificarea conţinutului comunicării, e adevărat nu prea pronunţată în aparenţă. Ar fi totuşi greu de admis ca o acţiune sau o stare să aibă o cauză, dar să-i lipsească elementul esenţial : subiectul.

2. Comunicarea pe care o face autorul în ultimele două propoziţii ale frazei (*şi cine ştie ce are să facă cu lîna*) este egală cu *şi nimeni nu ştie ce are să facă cu lîna*. Substituirea lui *cine* prin *nimeni* şi schimbarea aspectului predicatului nu aduc în comunicare modificări gramaticale sau semantice esenţiale. Cel mult, comunicarea pierde din valoarea sa dubitativă. Din comunicarea făcută de autor rezultă că membrii familiei Moromete nu ştiu ce are să facă Achim cu lîna, ceea ce înseamnă, cu alte cuvinte, *că numai el* (*Achim*) *ştia ceva* = *ce are să facă cu lîna*). Credem că din cele spuse rezultă necesitatea de a identifica două propoziţii în această parte a frazei.

Cum e şi firesc, în legătură cu cea de-a doua frază supusă discuţiei nu s-au emis păreri contradictorii.

Credem că interpretarea propusă de coautorii citaţi mai sus poate fi acceptată aproape în întregime. Excepţie constituie — pentru noi — interpretarea pronumelui *ce* din propoziţia completivă directă *ce nu se cade*. Autorii l-au considerat subiect al verbului impersonal *se cade*, care mai dispune şi de un al doilea subiect exprimat printr-o propoziţie subordonată : *să îndrăznească*.

Argumentele aduse în sprijinul opiniei lor, după care verbele impersonale de tipul *se cade*, *se cuvine* etc. pot avea un subiect şi o subiectivă, deşi la prima lectură par a fi convingătoare, prezintă neajunsul că pronumele *ce*, cînd apare în astfel de construcţii, este în cazul acuzativ (avem a face cu identitatea formală a pronumelui *ce* la N. şi A.), ceea ce nu ne permite să-l considerăm drept subiect al verbului *se cade*.

După părerea noastră, pronumele *ce* apare cu rol de complement direct, fiind subordonat predicatului *să îndrăznească* din propoziţia subiectivă (*să îndrăznească ce* = *ceva*). Plasarea în regentă cu rol subordonator a pronumelui *ce* cu funcţie de complement direct în subordonată este posibilă, deoarece autorul vorbeşte despre o faptă a eroului său cunoscută (cititorului), care, tocmai de aceea, poate fi redată sub forma unui pro-

nume ce se plasează în fruntea regentei, fiind elementul esenţial al comunicării. Dacă n-ar fi aşa, adică dacă ar fi vorba de ceva ce ar putea săvîrşi eroul, dar n-are voie, autorul ar fi trebuit să formuleze astfel: ... *ca să înţeleagă asemenea ticălos că nu se cade să îndrăznească ceva* (= *o faptă oarecare*).

Aşezarea lui *ce* în regentă se mai explică şi prin faptul că regenta *se cade* şi subiectiva *să îndrăznească* constituie o singură unitate din punct de vedere logic.

Argumentul decisiv în interpretarea pronumelui *ce* trebuie să-l constituie, credem, cazul în care apare [2].

[2] Traducerea construcţiei în alte limbi, în care corespondenţele pronumelui *ce* nu au formă identică la N. şi A., ne-a ajutat la identificarea cazului acestui pronume în limba noastră.

FILOLOGIE

CU PRIVIRE LA TRANSCRIEREA TEXTELOR CHIRILICE

DE

DIOMID STRUNGARU

I. Observaţii asupra recentelor soluţii preconizate

De la apariţia scrisului în limba română pînă la jumătatea secolului trecut, tezaurul nostru literar este redat, cu rare excepţii, în alfabetul chirilic. Prin notarea fonemelor româneşti cu ajutorul unui număr mult mai mare de semne chirilice s-a ajuns, în unele situaţii, ca două sau mai multe litere chirilice să reprezinte un singur fonem românesc : и, ї = *i* ; ꙋ, оу = *u* ; ъ, ь, ѫ = *ă*. Pe de altă parte, inconsecvenţa utilizării literelor chirilice de către cei care se străduiau, cu sute de ani în urmă, să scrie în limba română a făcut să apară numeroase situaţii inverse, în sensul că printr-un singur semn chirilic se redau, de la caz la caz, mai multe foneme româneşti : ѡ = *o*, *oa*, *uă* ; ъ = *ă*, *î*, *u* (*ŭ*) ; ѧ = *î*, *în*, *n*. Aplicarea unor reguli ortografice specifice limbii slave în scrierea cuvintelor româneşti : *toagu*, *brăbatu*, *amenъte* (= toiagu, bărbatu, aminte) a complicat şi mai mult modul de reprezentare a fonemelor limbii române vechi prin cele peste patruzeci de litere ale alfabetului chirilic.

De-a lungul unui secol, de cînd s-a pus problema editării cu alfabetul latin a textelor chirilice româneşti vechi, specialiştii noştri — istorici, lingvişti şi filologi — au căutat să fixeze, în această „ameţitoare instabilitate" [1] a grafiei, valoarea fonetică reală sub învelişul anumitor litere chirilice, dar fără să se obţină rezultate sigure. În faţa acestei dificultăţi, un cunoscut cercetător al paleografiei noastre chirilice se întreabă cu justificată îngrijorare : „Ce valoare putem da transcrierilor къмпь, кьмпꙋ, мьа зис, льнь, unde ь = *ŭ*, *î*, *i*, *ă* : cîmp*u*, cîmpu, m*i*-a zis, lî*nă*?" [2] — pentru ca, mai apoi, să ajungă la constatarea, unanim recunoscută, că problema transcrierii textelor noastre chirilice este „una

[1] Expresia aparţine lui J. Byck (vezi mai jos).

[2] Aurelian Sacerdoţeanu, *Ceva despre transcrierea documentelor*, Bucureşti, 1939, p. 23.

din cele mai grele, din cîte s-au pus ştiinţei româneşti" [3]. Printre alte nume, înscrise pe linia acestor preocupări, menţionăm că tot astfel s-a exprimat şi regretatul prof. J. Byck : „scrierile vechi în haină chirilică pun foarte multe şi foarte grele probleme" [4].

În încercările de a face faţă acestor dificultăţi de transcriere, editorii textelor noastre chirilice au folosit metode diferite. Două dintre ele, transcrierea fonetică şi transliteraţia, au fost aplicate aproape exclusiv în ultimele decenii. Totuşi, criteriile de soluţionare propuse de adepţii unei metode nu satisfăceau exigenţele celor care preconizau cealaltă metodă, încît controversele, care adeseori capătau un caracter aprins din cauza lipsurilor constatate de o parte şi de alta, au planat întotdeauna pe parcursul eforturilor de elucidare a uneia dintre cele mai importante probleme de filologie română.

Pentru a impune o unitate de metodă în editarea textelor noastre vechi, secţia a IX-a a Academiei a iniţiat o dezbatere publică a problemei, iniţiativă tradusă în fapt în şedinţa lărgită din 6 decembrie 1961, cînd s-au discutat propunerile formulate de către o comisie de specialişti, înfiinţată ad-hoc. Spre a lărgi cadrul discuţiilor, revista „Limba română" a publicat apoi referatul comisiei, intitulat *Principii de transcriere a textelor româneşti*, eşalonîndu-l în două numere, potrivit vechimii textelor la care se referă principiile enunţate : 1. *Secolul al XVI-lea — al XVIII-lea* (în LR, XI, 1962, nr. 6, p. 653—660) şi 2. *Secolul al XIX-lea* (în LR, XI, 1962, nr. 5, p. 577—581). Cu acest prilej, cititorii revistei au fost invitaţi „să-şi expună în scris observaţiile" (p. 577).

Nu ştiu în ce măsură cititorii au profitat de această invitaţie. În ce mă priveşte, îmi voi îngădui să prezint cîteva observaţii, limitate la prima parte a referatului [5]. Rezultatele analizei anticipează concluzia că, nici de data aceasta, nu s-a găsit o soluţie acceptabilă, menită să ducă la rezolvarea justă a problemei în discuţie.

Formulate în două-trei pagini, principiile transcrierii textelor noastre vechi se reduc la simple „prevederi cu caracter general" (p. 577). Cele două soluţii propuse pentru textele din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea : 1) *Facsimile* integrale şi *transcriere* pentru textele... bine conservate şi 2) *Transliteraţie* pentru textele editate fără facsimile (p. 653) elimină din capul locului însăşi ideea de la care s-a pornit : posibilitatea de „a obţine adoptarea unui sistem coerent şi unitar" (p. 577). În al doilea rînd — abstracţie făcînd de faptul că, din punct de vedere ştiinţific, criteriul recomandat pentru a decide asupra metodei după care urmează să se editeze un text chirilic nu rezistă criticii — ambele soluţii nu aduc, în esenţă, nimic deosebit faţă de metodele aplicate în trecut.

---

[3] Aurelian Sacerdoţeanu, *Transcrierea documentelor româneşti*. Extras din „Revista arhivelor", VII, 1946, nr. 1, Bucureşti, p. 3.

[4] În articolul intitulat *Transcrierea textelor*, apărut în „Gazeta literară", VII, nr. 39, din 22 septembrie 1960, p. 6, col. 1—4.

[5] Determinarea principiilor de transcriere a textelor din secolul trecut, expuse în a doua parte a referatului, fiind strîns legată de rezolvarea problemei privind textele din secolele precedente — deci din prima parte a referatului — explică motivul acestei limitări.

Tot ce ni se spune în legătură cu transcrierea : să fie simplă, fără litere chirilice sau semne diacritice speciale, literele chirilice cu valori multiple să fie transcrise interpretativ, în introducerea ediției să se dea lămuriri asupra sistemului de transcriere etc. — nu constituie pentru nimeni o noutate. Nu-i străină de practica de pînă acum a unor editori nici propunerea ca transcrierea să fie însoțită de facsimile, în afară doar de cerința (practic irealizabilă față de mulțimea și varietatea textelor care se impun să fie editate) de a le ilustra cu facsimile integrale. Nu va contribui, evident, la rezolvarea problemei nici simpla enumerare a semnelor chirilice care necesită explicații ale sistemului aplicat : ѧ, ѣ, ѫ, ѫ, ъ, ь (p. 656), pentru că nu există editor care să nu fi stăruit asupra necesității de a explica aceste semne ; care sînt anume principiile în virtutea cărora editorul poate atribui cu încredere acestor semne o valoare sau alta, iată ceea ce ar fi fost mult mai important să nu lipsească din cuprinsul referatului.

Cît despre cealaltă soluție, transliterația, la baza căreia stau normele stabilite de fosta „Asociație pentru editarea textelor române vechi", este drept că referatul propune, față de aceste norme, un număr de șapte modificări substanțiale. Nu-i mai puțin adevărat că analiza lor amănunțită ne dovedește, contrar celor susținute în referat, că mai toate aceste „simplificări" aduse sistemului de transliterație nu sînt decît aparent valabile.

Chiar de la prima modificare — prin care se recomandă ca „literele aruncate deasupra să se transcrie în rînd, fără nici o distincție (nu cursiv)" — se neglijează tocmai ceea ce era mai firesc să se releve, în cazul acestor litere, prin a le reda d i s t i n c t i v, potrivit unui principiu de bază al transliterației. Într-adevăr, față de ceea ce a arătat de curînd un specialist autorizat : „la translittération ne peut être ambiguë : on doit pouvoir reconstituer sans erreur possible l'original" [6], ne întrebăm dacă, într-un text editat prin aplicarea modificării de mai sus, poate cineva să distingă literele suprascrise, în vederea reconstituirii orginalului, fără a greși ? Răspunsul negativ pe care îl primim nu trebuie ignorat, cum se obișnuiește în general, pentru că neglijarea acestei situații, îndeosebi față de consoanele suprascrise din finala cuvîntului, se reflectă în procesul transliterației prin denaturarea fonetică a cuvîntului ; se elimină, fără justificare, elementul vocalic pe care îl aveau, la epoca respectivă, cuvintele în cauză [7].

A doua modificare ne pune în vedere că „nu se va marca paiericul", ceea ce iarăși contravine principiului de mai sus, subliniat de H. Leclercq. În afară de aceasta, de foarte multe ori în funcție de paieric apar ierurile (ъ, ь) : *acъmū*, *alalъtă*, *derepъtū*, *prenъtru*, *simъteți* [8]. Cum în astfel de

[6] H. Leclercq, *Technique de la translittération dans les études anthroponymiques*, articol apărut în „Orbis", XIII, 1964, nr. 1, p. 299—308 (citat din p. 304).

[7] Vezi exemplele relevate mai jos, cu prilejul analizei textelor date ca model.

[8] Toate aceste exemple se pot citi în facsimilul la *Scrisoarea* nr. 4 din cunoscuta ediție a acad. Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle, tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, București, 1926.

situaţii „paiericul", contrar principiului enunţat aici, va fi notat ca atare [9], se dă loc unei situaţii confuze, incompatibilă cu metoda folosită.

Transliterînd — potrivit celei de-a treia modificări — fără nici o deosebire pe є şi ε prin *e*, pe и, і şi ї prin *i*, pe о şi ѡ prin *o*, pe ѵ şi оу prin *u* ne abatem de la principiul fundamental al transliteraţiei, de a efectua această operaţie „literă cu literă" [10]. Sistemul devine ambiguu, fără posibilitate de reconstituire a textului original şi, în felul acesta, el îşi pierde rolul său ştiinţific, deoarece „pentru ca un text chirilic, transliterat, să poată fi întrebuinţat într-o cercetare ştiinţifică, trebuie ca *întotdeauna* şi *fără excepţie*, aceleiaşi litere din alfabetul chirilic să-i corespundă *aceeaşi* literă din alfabetul latin" [11].

În recomandarea din a patra modificare, ca *č* şi *ǧ* (corespunzătoare chirilicelor ч şi ц) să nu poarte semnul diacritic cînd „sînt urmaţi de *e*, *i* (sau *ě*, ѧ)", întrevedem o nouă abatere de la principiul riguros al transliteraţiei, deoarece, o dată cu eliminarea semnului diacritic, dispare şi trăsătura distinctivă pentru ч şi ц. Prin aceasta se îngreuiază posibilitatea reconstituirii spontane a originalului, ştiut fiind că ochiul cititorului este deprins să vadă în literele iniţiale *c* şi *g* corespondentele chirilice к, şi г, nu ч, şi ц. Nu mai vorbim de faptul că cititorul străin este pus în situaţia de a citi pe *ce*, *ci* ca „ţe", „ţi" şi respectiv, pe *ge*, *gi*, ca „ghe", „ghi", iar combinaţiile *cě*, *gě* şi, mai cu seamă, *cѧ*, *gѧ*, vor deruta şi pe cititorul român.

Pentru ca simplificarea propusă în a cincea modificare să fie valabilă : „ꙑ să se transcrie prin *î*, nu prin « *y* »", ea ar fi trebuit să se sprijine pe constatarea prealabilă că, indiferent de ţinutul sau epoca în care întîlnim pe ꙑ, el exprimă întotdeauna n u m a i fonemul reprezentat prin semnul *î* din alfabetul nostru de azi. Cu alte cuvinte, trebuia dovedit că echivalenţa ꙑ = *î* nu se pretează la o altă interpretare, încît ea ar putea să se încadreze, fără nici o abatere, în rîndul acelor litere chirilice care nu dau loc la situaţii ambigue, cum sînt : а = *a*, б = *b*, в = *v*, л = *l*, м = *m*, н = *n* etc. Analiza cea mai simplă arată că nu poate fi vorba de o normă interpretată în acest sens (ꙑ = *î*), deoarece chirilicul ꙑ prezintă valori multiple, care se impun să fie redate nu numai prin *î*, ci şi prin alte două semne ale alfabetului nostru de azi : *ă* sau *i* [12]. A ne conforma propunerii din referat, ar însemna ca s.f.pl. ербы, „*ierbi*" să se translitereze *erbî*, infinitivul verbului векы „(în)vechi", să apară transliterat *vecî*, sau numeralul чинчы — *cincî*, iar un cuvînt ca ѧнкына „închina" (frecvent în textele vechi) ar deveni *încîna*, cu derivatele *încînare*, *încînăciune*. Asemenea exemple, al căror număr poate fi uşor sporit, dovedesc din plin

---

[9] În virtutea modificării nr. 7 (vezi mai jos).

[10] Principiu pe care H. Leclercq îl formulează astfel : „La translittération consiste a représenter les caractères ou signes d'un alphabet par ceux d'un autre, en principe lettre par lettre" (în art. cit. din „Orbis", p. 300).

[11] Acad. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, ediţia a III-a, Bucureşti, 1963, p. 124.

[12] Astfel cuvîntul, ѧрры din manuscrisul *Pravilei* (din 1581) a ritorului Lucaci este transcris corect de I. Rizescu (în SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 751) prin *iară*. Tot ꙑ = *i* în alte cuvinte din acelaşi text vechi românesc, cum rezultă din citatele de mai jos :

моѵѧрѧ чєѧ чє ва бѣ єрбы. (f. 205r) ; ва векы пѫнѫ ла аноѵ(207r).

că greşit s-a renunţat la transliteraţia ы = *y* în favoarea unei transcrieri interpretative necorespunzătoare.

Nerecomandabilă pare şi propunerea ca, în cadrul transliteraţiei, diftongii „ю, ꙗ, ѥ să se transcrie *iu*, *ia*, *ie*, fără semn de scurtime pe *i*". Este şi mai incomodă aplicarea acestei modificări la iusurile iotate: „ѩ, ѭ = iѧ, iѫ", unde semnul iotării este înlocuit cu litera *i* din alfabetul latin: ѩнъшꙋ = lѧнъşu[13].

Pe cît de întemeiată este afirmaţia că ultima modificare: „ъ se va transcrie totdeauna prin ъ, ca şi ь = ь" (p. 654) — a izvorît din necesitatea de a înlătura o normă interpretativă într-un sistem de transliteratie riguros, pe atît de inexplicabilă rămîne cauza pentru care tocmai acest criteriu judicios a fost complet neglijat în cazul modificărilor precedente, prin introducerea cărora o serie de principii neconturate ale transcrierii s-au suprapus în dauna principiilor riguroase ale transliteraţiei.

★

Trecem peste alte observaţii de amănunt în legătură cu soluţiile preconizate, spre a ne opri la cele patru modele de editare a textelor — prin transcriere (Anexa I, model 1 şi 2) şi prin transliteraţie (Anexa II, model 3 şi 4) — cu speranţa că analiza lor ne va oferi şi un bun prilej pentru a verifica temeiul observaţiilor de mai sus.

Model 1: Coresi, *Lucrul apostolesc* (1563).

În cuvinte ca дѣ́де, нъдѣ́ждѣ, ачѣ́стѣ, litera chirilică ѣ de sub accent este transcrisă prin *e*: *dede*, *nădejdea*, *aceste*. Se consideră, deci, că fonemul notat prin ѣ accentuat în cuvintele cu *e* (*ea*) în silaba imediat următoare era pronunţat în secolul al XVI-lea ca şi astăzi: *e*, nu *ea*! În cazul acesta nu vedem ce l-ar fi împiedicat pe Coresi să se folosească de chirilicul е ca în miile de cazuri în care acest е = *e*. Faptul că diaconul Coresi a ţinut să se imprime neapărat cu ѣ, literă care corespunde diftongului *ea* din cuvintele пъзѣскъ, мѣ, нъдѣждѣ[14], nu poate fi socotit întîmplător. Credem, dimpotrivă, că insistenţa cu care se repetă această grafie merită mai multă atenţie atunci cînd urmărim adevărata explicaţie.

Cuvîntul transcris *derep* provine dintr-o greşită interpretare a presupusei grafii дерeп; o astfel de grafie, cu ultima consoană a cuvîntului scrisă în rînd fără a fi urmată de un alt semn grafic final, nu poate fi admisă la jumătatea secolului al XVI-lea. În realitate, avem a face cu conjuncţia compusă дерепчѐ „deoarece", cuvînt imprimat ca atare şi la alte pagini din cuprinsul acestui text coresian[15].

Tot din lipsa unei minuţioase interpretări a grafiei chirilice apare în transcriere greşită cuvîntul *find*, deoarece nu a fost sesizată eroarea

[13] A se vedea acest exemplu, transliterat cu iniţiala majusculă, în cuprinsul textului din modelul 4 (p. 659).

[14] Transcrise în acest text dat ca model: *păzească*, *mea*, *nădejdea*.

[15] Vezi, de exemplu, f. 144r/8.

tipografică în acest cuvînt, imprimat sub forma ѳїндъ, în loc de forma corectă ѳїйндъ [16].

Model 2.: *Carte românească de învățătură...* (1646)

Consider că, și în cuprinsul celui de-al doilea model, transcrierea lui ѣ accentuat prin *e* (în loc de *ea*) în cuvinte ca: *aceea*, *mestecă*, *amestecă*, — deși este dată drept „cea mai importantă deosebire" față de transcrierea cu *ea* din ediția 1961 a Academiei — nu reflectă realitatea fonetică. Este suficient să se compare între ele grafiile мѣстекж, амѣстекж, și мєстєкáцн, мєстєкътśръ, din fragmentul dat ca model, pentru a constata că semnul chirilic marcat prin accent reprezenta, în aceste cuvinte, diftongul *ea*. Susținem aceasta, pentru că numai atunci cînd ѣ nu-i sub accent (deci cînd diftongul *ea* revine în stadiul de monoftongare, prezența lui ѣ nemaifiind astfel justificată), el este înlocuit, cu aceeași regularitate, prin litera chirilică є [17].

Interpretarea atribuită semnului chirilic ъ de la sfîrșitul cuvintelor citate: *menciunoșь*, *dînșь*, *deplinь*, în sensul că „aceste forme trebuie menținute fără *-i*, așa cum există și azi regional" (p. 657), nu poate fi acceptată, cu toate că referatul consemnează în ea „o altă deosebire importantă" față de transcrierea cu *-i* în ediția din 1961. Pronunțarea regională de azi, fără *-i*, a cuvintelor *menciunoși*, *dînși* nu-i un criteriu sigur că, acum peste trei sute de ani, în limba română nu se rostea *-i* la pluralul acestor masculine, încît ar justifica transcrierea lor prin *menciunoș*, *dînș*. Nu se pot neglija frecventele cazuri din textele noastre vechi în care notația cu -ъ corespunde în realitate lui *-i* [18]. Astfel de cazuri nu lipsesc nici chiar din textul ediției din 1961, din care s-a ales acest fragment ca model [19].

Cît despre al treilea exemplu, дєплинь, acesta nu poate fi asociat celor două de mai sus, pentru că nu-i vorba de adj. m. pl. *deplini*, ci de adv. дєплинь, transcris, datorită unei evidente greșeli de interpretare a acestei grafii, *deplini* în ediția din 1961, ceea ce a indus în eroare și pe autorii referatului [20].

---

[16] Formă frecventă în cuprinsul acestui text; vezi, de exemplu, f. 142ᵛ/4, 148ᵛ/4, 148ᵛ/20 148ᵛ/21, 150ᵛ/18 etc.

[17] Să se observe prezența lui ѣ = *ea* în expresia (folosită de două ori la sfîrșitul fragmentului) аѣре ѳн, unde valoarea de diftong a lui ѣ, deși aflat în poziția *e*, a fost totuși respectată în transcrierea *de-are fi*. De aceea, transcrierea lui ѣ prin *e*, operată de I. Rizescu într-o situație, aproape identică: рѕдє аѣпроапе = *rude deproape* (SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 752) este — în caz că nu avem a face cu o eroare tipografică — inadmisibilă.

[18] Vezi, între altele: Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, Bucureşti, 1956, p. 88; Diomid Strungaru, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. II. Problema „dispariției" lui i final în limba română*, în LR, X, 1961, nr. 6, p. 606—610.

[19] În „figurile" (= planșele) care se dau în această ediție întîlnim grafii ca acestea: алць (fig. 2) și алцн (fig. 16); шамень (fig. 2), dar și шамєнн (fig. 10), тоць (fig. 3, 17) față de кѕрацн, мєстєкацн (fig. 9). Amintim, în sfîrșit, că localitatea unde această *Carte românească...* a văzut lumina tiparului este indicată clar pe copertă: Ѧ Iѣшн.

[20] Dacă în дєплинь am avea a face cu m. pl., adjectivul în cauză ar fi fost scris, după cum se obișnuiește în acest text, cu н la sfîrșit, așa cum e scris, de exemplu, cuvîntul абнн (vezi în titlu și la începutul fragmentului). Lectura cîtorva pagini din acest capitol scoate limpede în relief funcția gramaticală de adverb a cuvîntului în discuție.

Tot atît de nefirească este transcrierea *glav* a cunoscutului cuvînt slav de genul feminin главка „capitol", datorită lipsei de interpretare a grafiei гла҃[21].

Model 3 : *Scrisoarea lui Neacșu* (1521)

Cel mai vechi monument scris în limba română, dintre cele databile, prezentat ca model de editare prin transliterație, este departe de a înfățișa cititorului o imagine clară a originalului, cum ne-am fi așteptat în urma lecturii unui text publicat conform acestei riguroase metode.

Prin aplicarea modificării de sub nr. 1 (transcrierea în rînd a literelor suprascrise „fără nici o distincție"), cititorul se află în fața unor contraste foarte ciudate, fără a fi prevenit asupra situației de fapt. Astfel, în timp ce o serie de cuvinte sînt transliterate fără nici un semn grafic după ultima consoană (aceasta fiind suprascrisă în documentul original) : *ajutor*, *auzit*, *cum*, *dat*, *dus*, *locul*, *lucrul*, *om*, *sus*, *spus*, *trecut*, *venit*, o altă serie de cuvinte (în care consoanele din finală nu apar suprascrise) sînt urmate de ierurile finale : *amь*, *elь*, *ѧțeleptь*, *prinsь*, *sьntь*, sau de *-u* : *cumu*. În baza acestei modificări, grafia кс҃ (întîlnită de patru ori) și кс҃мс (de două ori) se reflectă în dubla transliterare a aceluiași cuvînt : *cum* (de patru ori) și *cumu* (de două ori), impunînd lectura în două feluri a acestui cuvînt : *cum* și *cumu*, ceea ce este un nonsens.

Din aceeași cauză asistăm la o anomalie în redarea formei de plural. Alături de forma transliterată corect, cu desinența pluralului *-i* (în cuvintele în care consoana precedentă lui *-i* este scrisă în rînd) : *boяri*, *mulți*, *păziți*, întîlnim o altă formă de plural, fără desinența *-i*, în toate celelalte cuvinte în care consoana precedentă lui *-i* este suprascrisă : (50 de) *omin*, *umin* (mulți) (nește) *meșșter*, (boяri) *megiiaș*.

Tot așa se explică defomarea adverbului slav пакы[22] în expresia transliterată *i pac* (de 7 ori) după grafia па҃.

Deși una din trăsăturile caracteristice ale transliterației este lipsa de interpretare a grafiei, totuși aceasta nu poate opri pe editor să opereze emendațiile obligatorii într-o ediție științifică. Este cazul grafiei cuvîntului мᵎ҆ цᵎ҆ѥ, cu ᵎ suprascris din eroare de autor (iar a doua consoană

---

[21] Se știe doar, că în grafii ca гла҃, сла҃ etc. consoana suprascrisă ҃ reprezintă silaba *-ка*, deoarece vocala finală *-а*, fiind identică celei de la sfîrșitul primei silabe гла-, сла-, este omisă numai grafic, pe baza aplicării unei reguli bine cunoscute în astfel de suprascrieri. Pentru detalii și pentru alte exemple, vezi articolul nostru : *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice*, I. *Criteriile suprascrierii literelor*, în LR, X, 1961, nr. 5, p. 474—487.

[22] Cuvînt atestat din cele mai vechi timpuri în textele noastre : пакы оустави господство мн... (Document slav, de la Vladislav Voevod, c. 1369—1376, păstrat la Arhivele Statului din București, sub nr. 1/1).

suprascrisă ρ = ρн), care, fiind transliterat *meşşter*, prezintă o înfăţişare eronată a acestui cuvînt de genul m. pl. *meşteri* [23].

Model 4 : *Scrisoarea oficială din* 1595 (Cîmpulung-Moldova)

Transcrierea în rînd, „fără nici o distincţie", a literelor suprascrise din finala cuvîntului este şi aici cauza unor izbitoare inconsecvenţe în transliterarea mai multor cuvinte. Parte din ele (în care consoana care precede pe *-u* e scrisă în rînd) sînt transliterate cu *-u* : *elu*, *Iѧnъşu*, *Cъm<pul>lungu*, *prinsu*, *mărsu*. Altele în schimb (în care consoana precedentă lui *-u* e suprascrisă) apar fără această vocală finală : *birъul*, *rъndul*, *nusul*, *rugâm*, *vrem*, *scriem*, *om*, *vornic*, *sъnъtoş*, *prъgarilor*. Prin urmare, cititorul este pus în situaţia de a pronunţa pe *u* final în primele cazuri, spre a-l ignora apoi, fără nici o explicaţie pentru el, în celelalte exemple.

O situaţie identică, drept consecinţă a aceluiaşi defectuos principiu al transliteraţiei, ne întîmpină şi atunci cînd, alături de pluralele : *faceţi*, *fiţi*, *legiuiţi*, dăm de un alt cuvînt, fără desinenţa pluralului numai pentru că întîmplarea a făcut ca ultima consoană să fie suprascrisă în textul chirilic : (să fiţi) *sănătoş*.

În sfîrşit, alte cîteva observaţii referitoare la acest text vin să ne demonstreze că există destule cazuri cînd şi transliteraţia ne pune în situaţia de a recurge la interpretarea grafiei, iar în astfel de cazuri riscul interpretării este acelaşi ca la transcrierea fonetică.

În urma interpretării grafiei s-a procedat la restabilirea lui *n* în cuvîntul transliterat *atu<n>ce*. Intervenţia apare totuşi de prisos, pentru că această literă suprascrisă e lizibilă în manuscris ; aceeaşi situaţie se constată în cazul cuvîntului transliterat *vorni<c>* unde consoana *c*, din finala cuvîntului, e suprascrisă.

Nu-i justificată, din cauza interpretării greşite a grafiei, restabilirea lui *a* în *ca <a>laltă*, nici a lui *ă* în *s<ă> are*. În ambele cazuri avem a face cu elidarea vocalelor finale *a* şi, respectiv, *ă* din monosilabicele *ca* şi *să*, sub influenţa asimilatorie a lui *a* iniţial din cuvîntul următor. Aşadar, cel care scria, silabisind în acelaşi timp aceste cuvinte, le-a pronunţat : *c-alaltă* şi *s-are* [24].

---

[23] Vezi explicaţia în LR, X, 1961, nr. 5, p. 486. Referindu-se la această inadvertenţă din grafia м ѡ̀ ρ̀ ıѥ, Emil Vîrtosu (LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 141—142) — indică o altă cale pentru explicarea fenomenului. După aprecierea sa „această abatere n-a mai avut nevoie de nici o corectare... iar frecvenţa ulterioară a formei мє ѡ̀ ρ̀ ıѥ arată că, între timp, abaterea devenise... legală !" (p. 142). Sînt afirmaţii, ca multe altele din articolul său, care nu se verifică prin situaţii reale. Mă îndoiesc dacă a mai întîlnit undeva cuvîntul scris de mai multe ori мє ѡ̀ ρ̀ ıѥ, încît să se poată vorbi de „frecvenţa ulterioară" a acestei forme. Aceeaşi rezervă o am şi faţă de afirmaţia că ar fi întîlnit „foarte frecvent" forma citată în continuare ѕѣкѕрєн. De altfel nu-i greu de constatat că întregul său articol pleacă adesea de la exemple inexistente în manuscrise, abundă în afirmaţii contradictorii, sfîrşind prin concluzii riscante...

[24] În sprijinul acestei interpretări se va observa că tocmai aşa s-a procedat faţă de grafia celui de-al doilea exemplu în transcrierea din fragmentul dat în modelul 2 : „*A doo, s-are fi şi curaţi o samă de bani*" (p. 657).

În cuvîntul *Tъnas<e>*, care apare de două ori în felul acesta, consoana suprascrisă *s* trebuia să-şi întregească silaba nu cu vocala *e*, ci cu *ă*, pentru că autorul scrisorii, un moldovean din nordul ţării, pronunţa, în astfel de situaţii, dialectalul *ă*, după cum se constată din cîteva cuvinte ale aceleiaşi scrisori: *Dumnъdzâu*, *mъrsu*, *sъ nu sъ oprěscă* [25].

Pentru că s-a trecut prea uşor peste un examen al grafiei, ne găsim în faţa cuvîntului scris greşit *trimete*, în loc de *trimite*. Observaţia este sprijinită pe considerentul că prezenţa chirilicului ѥ́ (= *e* accentuat) în această poziţie este greu de admis; în locul lui era de aşteptat ѣ (transliterat *ě*), după cum îl întîlnim, de fapt, într-un alt document din aceeaşi epocă [26]. În realitate avem forma cu *i* etimologic, *trimite*, formă redată corect, doar cîteva rînduri mai sus, în chiar acest text prezentat ca model.

Cuvîntul *fos*, după cum am arătat cu alt prilej [27], n-a existat niciodată, nici în scris, nici în vorbire. Acest bănuit *fos* nu-i decît rezultatul greşitei interpretări a grafiei ф$\overset{\text{T}}{\underset{\text{C}}{\text{w}}}$, el fiind în realitate acelaşi cuvînt *fostu*, atestat sub această formă cîteva rînduri mai jos din acelaşi document, cu deosebirea că ultimele sale două consoane nu mai sînt suprascrise, ca în primul caz.

Interpretarea grafiei este indispensabilă transliteraţiei mai cu seamă în cazul emendaţiilor, care devin obligatorii în munca de editare a oricărui text, indiferent de metoda folosită. Astfel, pentru conj. дѣ, din contextul *dě are vreo pagubă*, se impune emendaţia, spre a o reda în forma ei corectă *de*. Intervenţia editorului este motivată de faptul că autorul, silabisind în timpul scrierii, a pronunţat în aceeaşi silabă pe *de* şi pe *a* (vocala iniţială a cuvîntului următor) scriind дѣ; continuîndu-şi pe îndelete scrisul, el reia pronunţarea lui *a* din cuvîntul *are*, repetîndu-l şi în scris, deşi ar fi trebuit să redea doar ultima silabă a acestui cuvînt. Prin urmare, forma corectă este дѣ)ѥ(= de-are), grafie cunoscută în textele noastre vechi [28].

Prezenţa neobişnuită a vocalei *e* la forma dativului plural a pronumelui personal de pers. 2 *noae* este, de asemenea, o eroare evidentă a autorului, datorită anticipaţiei asupra lui *e* din cuvîntul imediat următor: *noae ne pare*. Grafia corectă, întîlnită în alte *Scrisori* din cele publicate de acad. Al. Rosetti, este ноаѡ [29].

Tot pe seama inadvertenţei trebuie pusă înlocuirea lui *u* din prep. *cu* prin *ă* (devenită „că") sub influenţa acestei conjuncţii din context: *sъ-şi ⰰtrěbe cъ nusul, cъ*, în loc de: *sъ-şi ⰰtrěbe cu nusul, cъ* [30].

---

[25] De altfel este ştiut că, încă din secolul al XV-lea, vocala *e* trecuse la *ă* după *s*. Un exemplu caracteristic îl avem în numele propriu *Săcară*, dintr-un document moldovenesc din 1486 (Vezi Al. Rosetti, *Limba română în sec. XIII—XVI*, p. 79).

[26] Vezi forma transliterată *trimětem*, în *Scrisoarea* nr. 24 (ed. cit. a acad. Al. Rosetti).

[27] În LR, X, 1961, nr. 5, p. 484.

[28] Chiar în modelul 2, la sfîrşitul fragmentului, o găsim de două ori: „*de-are fi şi curaţi, cu nemica mestecaţi, şi de-are fi şi...*".

[29] În *Scrisoarea* nr. 1, din lucrarea mai sus citată a acad. Al. Rosetti, grafia ноаѡ se repetă de trei ori.

[30] Să se observe cîteva rînduri mai jos, prezenţa prep. *cu* într-un context similar: *sъ- şi ⰰtrěbe cu acel vornic...*

Fără a epuiza observaţiile pe marginea celor patru modele de transcriere a textelor chirilice româneşti vechi, ele constituie totuşi un argument în plus în sprijinul ideii exprimate la început, cum că nici principiile care stau la baza celor două soluţii propuse prin referatul publicat de comisia instituită de Academie nu ne asigură posibilitatea editării unui text chirilic în condiţii ireproşabile. Transcris sau transliterat, textul chirilic, îmbrăcat în noua haină a alfabetului latin, nu reflectă pe deplin realitatea lingvistică a epocii respective. Sîntem nevoiţi să subliniem deci că, nici de data aceasta, nu ne-am apropiat — ba, dintr-un anumit punct de vedere, al transliteraţiei, mai curînd ne-am depărtat — de rezolvarea justă a problemei, pe cît de importantă pe atît de dificilă, a transcrierii textelor româneşti vechi.

II. Transcrierea fonetică interpretativă, unica soluţie pentru rezolvarea justă a problemei

Din prima parte a expunerii a reieşit că nu s-a ajuns pînă astăzi la o unitate de metodă în problema editării textelor româneşti vechi şi că nici una din cele două metode aplicate — transcrierea fonetică şi transliteraţia — nu satisfac cerinţele unei ediţii ştiinţifice, care să corespundă din punctul de vedere al clarificării tuturor particularităţilor de limbă proprii textului editat. Vom căuta, deci, să analizăm cît mai amănunţit situaţia, pentru ca, pe baza unor date concrete, să găsim argumente convingătoare pentru metoda cea mai indicată în vederea soluţionării juste a acestei dificile probleme.

Despre o unitate de metodă în editarea textelor noastre vechi nu poate fi vorba atît timp cît editarea acestora se face în scopuri diferite. Scopul transcrierii fonetice emană din necesitatea de a reda pronunţarea e x a c t ă a autorului textului, pentru că numai în felul acesta se pot căpăta informaţii sigure despre faptele de limbă din secolele trecute; în schimb „scopul pentru care se întrebuinţează transliteraţia este *comoditatea*", deoarece persoane deprinse cu alfabetul latin nu ar putea citi curent un text chirilic [31].

În funcţie de scopul atît de deosebit de la o metodă la alta, diferă între ele şi mijloacele de aplicare a fiecărei metode în parte. Astfel, transcrierea fonetică operează cu s u n e t e, obligînd pe editor să stabilească valoarea fonetică reală a literelor chirilice din textul dat. Aceasta presupune, printre atîtea altele, cunoaşterea prealabilă a anumitor reguli ortografice pe care le avea sau trebuia cel puţin să le aibă în vedere autorul manuscrisului. Cum nu dispunem încă de informaţiile necesare pentru a distinge, în numeroase cazuri, valorile diferite ale aceleiaşi litere chirilice, metoda transcrierii fonetice implică riscul unor inevitabile

[31] Acad. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, p. 124.

erori de interpretare, de unde și nesiguranța multor editori încercați față de aplicarea ei [32].

Spre deosebire de transcriere, transliterația operează cu l i t e r e, fără nici o preocupare „de felul în care sunetele care alcătuiesc cuvintele sînt pronunțate", deci fără a interpreta fonetic [33]. Din acest punct de vedere, procedeul este cu atît mai acceptabil, cu cît el ocolește, în fond, dificultatea de care ne izbim la transcrierea fonetică : „Metoda transliterării" — se precizează într-o prețioasă lucrare de specialitate — „cu ajutorul semnelor diacritice sau al menținerii unor litere chirilice se impune datorită lipsei de siguranță cu privire la valoarea fonetică reală a unor semne" [34].

Rolul transliterației constă, prin urmare, în r e p r o d u c e r e a f i d e l ă a textului din punctul de vedere al grafiei. Dar, pentru ca transliterația să-și exercite acest rol, trebuie respectate cu cea mai mare strictețe principiile sale de bază, pe care le reamintim : „*întotdeauna* și *fără excepție*, aceleași litere din alfabetul chirilic să-i corespundă *aceeași* literă din alfabetul latin" (acad. Al. Rosetti), în așa fel încît să existe oricînd posibilitatea reconstituirii textului original „sans erreur possible" (H. Leclercq). Cea mai mică abatere tolerată este în detrimentul utilizării acestei metode într-o cercetare științifică, iar prin aceasta se poate considera că existența metodei în sine este nejustificată.

Pe de altă parte, chiar în condițiile respectării principiilor amintite, transliterația rămîne totuși metoda de pe urma căreia ar putea profita doar un cerc restrîns de specialiști, în împrejurările în care originalul este mai puțin accesibil [35], sau cînd este vorba de reproducerea unor scurte fragmente, de redarea unor citate, inclusiv a exemplelor de limbă veche. Pentru cititorul de rînd, textul transliterat (împestrițat cu semne diacritice și cîteva litere chirilice enigmatice) devine inutil, pentru că un nespecialist nu se va dumeri niciodată asupra modului de rostire a sunetelor de sub învelișurile la care privește straniu editorul însuși. Am putea spune că i-ar fi chiar dăunător, căci îl pune în situația de a citi „la nimereală" cuvintele în care apar altfel de litere decît acelea pe care le-a desprins în tot timpul lecturii sale. În consecință, ideea de a pune la îndemîna maselor largi de cititori un text transliterat este de neconceput.

Nefiind condiționată de interpretarea grafiei — singura posibilitate de a surprinde realitatea fonetică în cazurile neclare — transliterația nu cere editorului „pregătire lingvistică", însă nici „nu contribuie aproape prin nimic la cunoașterea limbii în care este scris textul editat" [36]. Ea

---

[32] Merită să fie amintită aici prudența lui J. Byck, cînd scrie : „În stadiul actual al cunoștințelor noastre, o transcriere a textelor celor mai vechi cu alfabetul nostru de azi este imposibilă. Cei care au încercat să o facă au comis erori de interpretare, care pot să treacă neobservate de către nespecialiști, dar care nu-l pot lăsa nepăsător pe filolog" (în articolul citat din „Gazeta literară").

[33] Acad. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, p. 124—125.

[34] Vezi *Crestomatie romanică*, I, 1962, p. 144 (în n. 3).

[35] Tendința de a recurge la original trebuie să primeze, întrucît astăzi lectura unui text chirilic nu poate să constituie un impediment pentru cercetarea limbii române vechi.

[36] N. A. Ursu, *Problema interpretării grafiei chirilice românești din jurul anului 1800*, în LR, IX, 1960, nr. 3, p. 33 și urm. (citat de la p. 34).

implică, deci, marele neajuns de a alimenta şi perpetua această stare nebuloasă asupra limbii române vechi. S-a scurs nu mai puţin de o jumătate de secol de cînd D. Russo atrăgea atenţia editorilor în această privinţă: „Cîtă vreme editorii vor transcrie literă cu literă şi nu vor căuta să reproducă rostirea scriitorului, ediţiile de texte vor lăsa mult de dorit în privinţa ortografiei, şi mult timp, poate întotdeauna, în ediţiile de texte româneşti vor figura, alături de unele cuvinte reproduse exact după cum s-au pronunţat, altele cu o ortografie tradiţională, adică nu cum erau pronunţate de autor... poate chiar cum n-au fost pronunţate niciodată" [37].

În legătură cu citatul concludent de mai sus, merită reţinut faptul că tot D. Russo este acela care, datorită perspicacităţii sale în examinarea textelor noastre vechi, a întrevăzut soluţia cea mai bună, menită să asigure rezolvarea justă a problemei. Pe aceeaşi pagină el scrie în continuare: „Filologul român care va îndrăsni să editeze un text din secolul al XVI-lea sau al XVII-lea, redînd cu litere latine sunetele cum crede că le-ar fi pronunţat scriitorul, nu substituind buchilor chirilice caracterele latine, va aduce un serviciu imens filologiei; e de netăgăduit că va face multe greşeli, dar chiar greşelile lui, provocînd discuţii şi polemici, vor aduce mai mare folos decît transcrierea aproape fotografică a ediţiilor de pînă astăzi. Pentru ediţiunile de texte româneşti vechi, ortografia indicată este cea fonetică, singura care corespunde tradiţiei (scrierea chirilică fiind pur fonetică) şi singura care nu ne dă o icoană falsă a textelor vechi".

Între timp, alţi cercetători de seamă, înaintînd pe urmele lui D. Russo, ajung la aceeaşi concluzie, pronunţîndu-se insistent pentru avantajele transcrierii fonetice. Amintim în primul rînd că N. Drăganu, deşi fusese un adept al transliteraţiei, scrie în cele din urmă: „trebuie să pregătim pe încetul trecerea de la transliteraţiune la transcrierea fonetică interpretativă, care este cea a viitorului" [38]. Alăturîndu-se acestui îndemn, I. Pătruţ [39], N. A. Ursu [40] şi alţii susţin, de asemenea, că dintre cele două metode folosite în editarea textelor româneşti vechi, transcrierea fonetică interpretativă se impune ca unica soluţie preferabilă pentru rezolvarea justă a problemei.

Pe de altă parte, ştim cu toţii că de avantajele pe care ni le oferă această metodă „atît de fructuoasă" — după expresia lui N. A. Ursu — nu putem beneficia decît în măsura în care izbutim să rezolvăm mai întîi dificultăţile mult prea complicate ale interpretării grafiei chirilice. Asupra acestei cerinţe s-a atras atenţia, de multă vreme şi în repetate

---

[37] D. Russo, *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*, Bucureşti, 1912, p. 24.
[38] În articolul postum din „Hrisovul", I, 1941, p. 52.
[39] În LR, IV, 1955, nr. 4, p. 82.
[40] În articolul citat, p. 35.

rînduri, de către cei mai de seamă specialiști în materie [41], din constatările cărora se vede limpede că cheia valorificării soluției preconizate constă în interpretarea grafiei chirilice.

Dar oricît de numeroase și oricît de complicate dificultăți de interpretare a grafiei chirilice întîlnim în cale, ele nu justifică totuși atitudinea celor decișii să abandoneze soluționarea problemei, cum procedează în special adepții transliterației [42]. Dacă „studierea problemelor nerezolvate ale limbii române este sarcina de onoare a lingviștilor și filologilor din R.P.R." [43], cu atît mai mult se impune ca rezolvarea unei probleme capitale de filologie română să ne preocupe îndeaproape. Trebuie să ținem seamă, în primul rînd, de faptul constatat că interpretarea grafiei chirilice este singurul mijloc de pătrundere în domeniul cunoașterii exacte a particularităților fonetice și morfologice ale limbii române vechi, ceea ce reprezintă, în marea majoritate a cazurilor, scopul în sine al editării unui text. În al doilea rînd, ea nu mai este o problemă atît de insolubilă cum e considerată în general [44]. În sfîrșit, lipsa de interpretare a grafiei chirilice duce la permanentizarea greșelilor strecurate în mod inevitabil în edițiile de pînă acum, și, în același timp, induce în eroare pe mulți cercetători de seamă care, luînd aceste greșeli drept exemple caracteristice, țes apoi tot felul de ipoteze asupra limbii noastre vechi.

Înainte de a încheia, ne oprim asupra acestei ultime deficiențe relevate, pentru a dovedi că interpretarea grafiei chirilice se impune ca o necesitate de prim ordin. Vom lega această discuție de confuziile care pleacă de la un singur exemplu, dintre atîtea altele care ne stau la îndemînă.

Cu ocazia editării unui document din 1606, ținutul Ilfov, B. P. Hasdeu relevă grafia пѣмнѣтѕри, susținînd că avem a face cu „metateza lui *n*" [45] în obișnuitul cuvînt n. pl. *pămînturi*.

---

[41] Putem aminti și aici cuvintele lui D. Russo : „grafia chirilică e puțin studiată, iar redarea grafică a sunetelor e așa de încurcată, așa de arbitrară" (*op. cit.*, p. 24); precizările acad. Al. Rosetti : „Pentru a atinge realitatea fonetică care se ascunde sub această haină împrumutată și rău adaptată limbii române, grafia chirilică trebuie interpretată" (*Limba română în sec. XIII—XVI*, p. 15; vezi și p. 26); constatările lui J. Byck : „grafia textelor chirilice din secolul al XVI-lea reprezintă o epocă de amețitoare instabilitate", pentru că „nu sînt fixate valorile tuturor literelor chirilice" (în art. cit.), ceea ce obligă pe editorii de texte să urmărească „și interpretarea lor", printr-o „migăloasă cercetare" (în „Lupta de clasă", XLIII, 1963, nr. 7, p. 65).

[42] Pentru J. Byck, de exemplu, transliterația este, în raport cu transcrierea fonetică : „sistemul... cel mai capabil" să ne scutească de aceste dificultăți (în *art. cit.* din „Gazeta literară").

[43] Angajament înscris în primul număr al revistei SCL, 1951, p. 16.

[44] Cîteva exemple care ar putea să inspire încredere, încurajînd pașii cercetătorului pe acest făgaș de descifrare a textelor românești vechi, se pot găsi printre cele relevate cu prilejul observațiilor de mai sus, asupra fragmentelor celor patru modele de editare a textelor. Prin mijloace asemănătoare am identificat cuvîntul indescrifrabil *gram* (prescurtare a cuvîntului *gramotă*), toponimicul fictiv *Bresci* (în realitate *București*) și altele (LR, X, 1961, nr. 5, p. 485). Și tot astfel, ca să mai citez un exemplu dintre multe altele, cuvîntul nesigur *vel mâni*(?) — din *Scrisoarea* nr. 47 din ediția citată a acad. Al. Rosetti — poate fi citit corect (în facsimilul prezentat pentru a servi la descifrarea acestui cuvînt) *Marco*, vel. *mîtnic* adică : Marco „marele vameș".

[45] În *Cuvente den bătrîni*, I, p. 157.

Ilie Bărbulescu respinge această explicație : „nu e metateză cum crede Hasdeu", deoarece „fonetismul limbii române, nici azi, nici atunci nu putea admite metateza pămnături", și precizează că grafia semnalată de Hasdeu „nu reprezintă altceva decît нъ = n̯, adică *în*, scris prin imitație după ortograficul ръ = r̯, adică *îr*, și лъ = l̯, adică *îl*" [46]. În sprijinul explicației sale, Bărbulescu adaugă alte două exemple asemănătoare : рѕмнъ („scris" în loc de *rumân*) și кнъдѕт (în loc de *vîndut*) — ambele extrase din Gaster, *Crestomatia* I, p. 134 și, respectiv, p. 45 — în care vede același proces de vocalizare a lui *n* : „Și aici dar am avea scris -нъ = n̯ = *în*" [47].

Exemplele de mai sus : *pămnături*, *rumnă*, *vnădut* sînt convingătoare pentru A. Balotă : „ces graphies peuvent avoir résulté d'une habitude graphique parallèle au ръ pour ър", iar pentru a întări și mai mult ipoteza lui Bărbulescu amintește și de procesul înlocuirii grupului *în* prin grafia .ѧ în exemple ca к.ѧтѕрѣ, кѕк.ѧтѕлѣ — luate din aceeași lucrare a fostului slavist ieșean (*Fonetica*, p. 258), pe care le citează însă sub această formă : *v.ѧtura*, *cuv.ѧtul*" [48].

Acad. Emil Petrovici confirmă, de asemenea, că „au lieu de пъмънтѕрн [pămînturi] on trouve aussi пъмнътѕрн", explicîndu-și acest proces ca fiind determinat de necesitatea evitării grupului consonantic *nt*, pentru a se realiza o silabă deschisă prin inversarea ordinii în care se succedau vocală și nazală [49]. Informează apoi că aplicarea, în scrierea limbii române, a acestei reguli ortografice slave (potrivit căreia o silabă trebuia să se termine printr-o vocală, nu printr-o consoană) se reflectă, de asemenea, într-un alt mijloc de a evita consoana la sfîrșit de silabă : „c'était de concevoir le groupe, formé d'une voyelle et d'une consonne nasale, comme une voyelle nasale et de le noter par une lettre qui représentât une voyelle nasale... Un mot comme *pămînt*... pouvait être transcrit пъмѫтъ (v. Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, II, 49) ou bien avec la variante de ѫ, le .ѧ, пъм.ѧтъ" [50]. Pentru grafia din urmă, пъм.ѧтъ, sînt citate și cele două exemple după Ilie Bărbulescu, *Fonetica*, p. 258 (utilizate și de A. Balotă) : к.ѧтѕрѣ, кѕк.ѧтѕлѣ = *vîntură* „il vanne (le blé)", *cuvîntul* „le mot" [51]. În ce privește interpretarea lui ѫ (.ѧ), domnia sa respinge aserțiunea lui Bărbulescu și consideră, de acord cu O. Densusianu, că grafia пъмѫтъ din *Psaltirea* lui Coresi (1581) „montre que ѫ était écrit quelquefois aussi à la place de *în*" (*Hist. l. r.*, II, 49), de unde și ipoteza că grafia ѫ = *în*, *î* ar face dovada „que les roumains ont déjà écrit leur langue avec des cyrilliques avant le XVe siècle" [52].

Același punct de vedere îl exprimă I. Pătruț, care consideră ca fiind posibilă efectuarea metatezei „cînd grupul consonantic începe cu

[46] Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din veacul XVI și XVII*, București, 1904, p. 461.

[47] Idem, *ibidem*, p. 259.

[48] Anton B. I. Balotă, *La nasalisation et le rothacisme dans les langues roumaine et albanaise*, București, 1926, p. 67.

[49] Emil Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930, p. 87.

[50] Emil Petrovici, *op. cit.*, p. 88.

[51] Idem, *ibid.*

[52] Idem, *ibid.*, (n. 3).

o nazală : pămnături = pămînturi" [53], după cum şi A. Avram se sprijină în una din ipotezele sale pe faptul că „în unele texte apar grafii de tipul кꙋв.ѧтꙋль, пъмѫть" [54].

Ne vom adresa acum textelor originale, pentru o interpretare cît mai riguroasă a grafiilor de mai sus, care au atras atenţia cercetătorilor noştri.

Cuvîntul prezentat prin grafia пъмнътꙋри se află în documentul înregistrat sub nr. LXXXIX/1 la Arhivele Statului din Bucureşti (Fondul Episcopiei Argeş). Cuvîntul e utilizat la plural, în cuprinsul acestui document, nu o singură dată, ci de trei ori, scris însă în două feluri : de două ori пъмъ^{н}тꙋри şi o dată пъ^{м}нътꙋри ; acelaşi cuvînt apare şi la singular : ꙋ^{н} пъ^{м}нтꙋ. Interpretarea acestor grafii diferite ale aceluiaşi cuvînt în lumina criteriilor suprascrierii literelor chirilice, criterii astăzi cunoscute [55] permite următoarele deducţii :

a) Suprascrierea lui н (de două ori) în пъмъ^{н}тꙋри denotă că a doua silabă a acestui cuvînt se termina prin consoana suprascrisă н ; ca atare, cuvîntul se pronunţa în mod normal *pă-mîn-turi*.

b) Suprascrierea lui м în пъ^{м}нтꙋ reflectă suprascrierea prin contracţie a silabei a doua мъ (= *mă* sau *mî*) — această grafie fiind posibilă datorită faptului că prima silabă a aceluiaşi cuvînt se termina în aceeaşi vocală (ъ = *ă*, *î*) ; deci şi la singular exista pronunţarea firească a cuvîntului : *pămîntu* [56].

c) Suprascrierea lui м la pluralul cuvîntului întîlnit sub grafia пъ^{м}нътꙋри nu poate avea o altă interpretare decît aceea din alineatul precedent, iar prezenţa lui ъ între consoanele н şi т poate fi o simplă eroare sau, cel mult, obişnuitul semn distinctiv al separării silabelor, deci paiericul [57].

Prin urmare, deducţiile de mai sus impun aceeaşi concluzie : sub grafia (întîlnită de două ori) пъмъ̈тꙋри şi пъ^{м}нътꙋри avem a face cu acelaşi cuvînt, s. m. pl. *pămînturi*, după cum şi grafia пъ^{м}нтꙋ reprezintă sg. *pămîntu*, deci fără nici o urmă de „metateza lui *n*", cum au admis unii, sau de „*n* sonans" (u̯), cum au crezut alţii.

Documentul original în care figurează cuvîntul рꙋмнъ (pe care Bărbulescu l-a extras din *Crestomatia* lui Gaster) are cota 129/XLIII de la Biblioteca Academiei. Exemplul în discuţie apare de două ori cu obişnuita suprascriere a consoanei din finala cuvîntului : а^{м} фо^{т} рꙋмъ^{н} ; съ

[53] LR, IV, 1955, nr. 4, p. 81.

[54] Andrei Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, extras din SCL, XV, 1964, fasc. 1—5, p. 111, n. 73.

[55] Vezi articolele consacrate acestei probleme, apărute în LR, X, 1961, nr. 5, p. 474 şi urm. şi în LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 120 şi urm.

[56] După cum în cuv. мъ^{н}стире, cons. suprascrisă н trebuie citită ca silaba *nă* (deci cons. suprascrisă + voc. care o precede), tot astfel cons. suprascrisă м în cuv. пъ^{м}нтꙋ se citea în mod obligatoriu *mă* (*mî*).

[57] Ca în cele cîteva exemple citate în prima parte a articolului : *acъmu*, *derepъtu* etc. (vezi la n. 8).

ѳїѕ і҃а рѕмъ, iar o dată cu suprascrierea consoanei inițiale a silabei a doua : рѕнъ. Lectura *rumînŭ* este absolut sigură în primele două citate ; lectura nu este alta nici sub grafia рѕнъ, pentru că prin suprascrierea consoanei м, inițială de silabă, se înfățișează de fapt silaba *mă* (întocmai ca în exemplul precedent пъмтѕ).

În concluzie, cuvîntul scris, în cuprinsul unui scurt document, o dată рѕнъ și, la interval de cîteva rînduri, de două ori рѕмъ trebuie citit corect în unul și același fel, așa cum se și rostea de fapt, *rumînŭ* nicidecum *rumnă* !).

Exemplul asemănător вѣъдѕт (reprodus de Bărbulescu din Gaster, *Crestomatia*, I, p. 45) există în documentul original păstrat sub nr. 41/XLI din Biblioteca Academiei. În chiar prima frază citim :

дѣ ѡ҃ѯ а҃ вѣъдѕт днрѣта ѡчинъ а нсѳтръ...

Față de această bizară grafie вѣъдѕт trebuie avut în vedere că acest cuvînt se întîlnește, de mii de ori, în documentele din decursul cîtorva veacuri, scris sub forma corectă вѣъдѕ. Astfel, ca să citez un singur caz, în zapisul postelnicului Mitrea, din septembrie 1626, citim :

ка вѣъдѕ ѣѕ... ; шн а вѣъдѕ ѣѕ... ; шн а вѣъдѕ кѕ...[58]

Avem tot dreptul să interpretăm grafia вѣъдѕ ca o eroare evidentă a grămăticului, grafia corectă, frecventă în documentele epocii respective, fiind вѣъдѕ = *vîndută*.

Celelalte două exemple : в.лтѕрѣ și кѕв.лтѕлѣ — pentru care Bărbulescu (*Fonetica*, 258) trimite la un fragment din Dosoftei, tipărit de Gaster în *Crestomația*, I, indicînd și p. 145 — nici nu apar, cel puțin, la pagina indicată[59]. Ele se găsesc pe paginile 208—215 din culegerea lui Gaster, dar nu cu grafia dată de Bărbulescu sau ceilalți cercetători, ci : в.лтѕрѣ (215/20 sus) și кѕв.лнтѕлъ (208/3 jos, 208/13 jos, 209/12 sus, 213/5 sus, 214/9 sus, 215/8 sus), alături de care se poate citi și forma nearticulată : кѕв.лнтъ (208/9 jos, 209/15 sus). Cu prilejul lecturii fragmentului s-a observat, de asemenea, că primul exemplu nu aparține de categoria verbului, ci e substantiv neutru plural nearticulat : дѣ лл патрѕ в.лнтѕрѣ (215/20 sus).

Trecem, în sfîrșit, la cele două exemple : вѣшмѫтѕлѣ, пъмѫтѣ, din *Psaltirea* lui Coresi (1581) — exemple citate mai întîi de Ovid Densusianu, după ediția lui Hasdeu, în sprijinul părerii sale că ѫ se scrie uneori în locul lui *în*. Observăm dintr-o privire că ambele exemple sînt

[58] Vezi facsimilul acestui document original dat de A. Sacerdoțeanu în *Transcrierea documentelor românești*...

[59] La această pagină e un fragment dintr-un *Cronograf*..., fără nici o urmă a exemplelor citate.

tipărite în ediția dată de Hasdeu cu întregirea lui и după ѫ : *pămâ[n]tŭ* (*Cuv.*, I, 192/16, 380/28), *veșmâ[n]tulŭ* (*Cuv.*, I, 367/5). Se vede, prin urmare, că B. P. Hasdeu a sesizat aceste erori tipografice în textul tipărit de Coresi, găsind de datoria sa să opereze emendația necesară. Într-adevăr, parcurgînd, în fugă, primele 170 de pagini din ediția lui Hasdeu, iată ce se poate constata, pentru unul din exemplele citate, sub raportul grafiei : пѫмѧнтъ : 10/20, 13/10, 23/20, 34/24, 35/30, 49/20, 55/64, 81/33, 84/29, 122/15, 19 ; 128/21, 149/2, 151/22, 160/4, 169/3, 170/9 ; пѫмѧнтъѕлъ : 16/1, 34/14, 44/6, 50/14, 60/25, 66/32, 79/10, 80/15, 92/5, 93/15, 18 ; 95/41, 96/55, 97/64, 108/3, 111/13, 114/6, 121/3, 122/12, 123/3, 10 ; 124/17, 127/3, 131/9, 138/9, 148/14, 149/24, 165/21, 170/12 ; пѫмѧнтоѕлъ : 31/4, 130/1 și, din eroare, пѫмѧмѫнтлъ : 166/6 ; пѫмѧнтъѕлѣи : 3/3, 54/59, 63, 117/52 ; 122/16, 124/14, 125/7, 126/18, 153/28, 156/3, 161/19, 164/12, 170/15.

Departe de a epuiza frecvența grafiei пѫмѧнтъ (cu ѧ urmat de и) — exemplele de mai sus sînt, sub raport statistic, elocvente pentru interpretarea justă a lui Hasdeu : în grafia ambelor exemple citate, lipsa lui и după ѧ este rezultatul unei evidente erori tipografice, încît orice supoziții făcute pe baza acestei grafii nu pot fi luate în considerație.

★

Rămîn pe seama cititorului comentariile care se impun în legătură cu utilizarea unor exemple de felul celor prezentate, exemple nelimitate ca număr, dacă ne gîndim la edițiile începînd din deceniile trecute pînă la cele din ultimii ani. Ținînd seamă de necesitatea imperioasă de a evita pe viitor asemenea situații, revenim la observațiile inserate mai sus, spre a reține următoarele concluzii :

Editarea textelor noastre chilirice din secolele al XVI—al XVII-lea, cu scopul de a cunoaște cît mai exact posibil particularitățile limbii textului respectiv, dispune de un singur mijloc de realizare : transcrierea fonetică interpretativă. Aplicarea cu succes a acestei metode depinde, în întregime, de clarificarea justă a tuturor cazurilor care necesită un examen riguros al grafiei. Această prealabilă operație, deși extrem de complicată, nu trebuie considerată, astăzi, ca fiind imposibil de realizat. Folosind experiența din ultimii ani, cu eforturi sporite într-o muncă de cercetare migăloasă asupra unui material vast, analizat cu perspicacitate, vom izbuti să clarificăm, pînă în cele mai mici amănunte, varietatea principiilor ortografice care au stat la baza aplicării alfabetului chirilic în scrierea limbii române de-a lungul veacurilor. Elaborarea unui studiu aprofundat, de mari proporții, asupra grafiei chirilice se impune ca o necesitate de prim ordin ; abia atunci se va putea păși cu încredere la valorificarea tezaurului nostru literar, prin mijlocirea unor ediții care să satisfacă cerințele de răspîndire a culturii în rîndurile maselor largi de cititori, informîndu-i cu exactitate asupra tuturor realităților lingvistice oglindite în vechiul scris românesc.

NOI CONTRIBUȚII LA STABILIREA PATERNITĂȚII UNOR POVESTIRI ISTORICE ÎN VERSURI

DE

N. A. URSU

Anonimul B

Într-un articol cu titlu asemănător, publicat în „Limba română", nr. 1/1966, am grupat — după anumite criterii filologice — mai multe povestiri istorice în versuri din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea, pe care le-am atribuit unui versificator încă necunoscut, numit în cercetarea noastră *anonimul A*. În articolul de față, care este de fapt o continuare a celui precedent, ne vom ocupa de o nouă serie de povestiri istorice în versuri, din aceeași perioadă, pe care le atribuim — pe baza acelorași criterii filologice — altui versificator necunoscut, *anonimul B*. Argumentele de ordin stilistic și lingvistic, precum și cele privitoare la conținutul scrierilor respective, pe care se întemeiază demonstrația noastră, sînt și de data aceasta rezultatul unei atente comparații a povestirilor atribuite anonimului B atît între ele cît și cu celelalte povestiri istorice în versuri cunoscute pînă acum.

Povestirile pe care le atribuim anonimului B sînt următoarele (le citățm în ordinea cronologică a evenimentelor la care se referă): *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*[1], *Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica* (versiunea munteană)[2], *Stihuri despre fuga fiilor lui Alexandru Ipsilanti*

[1] Pentru informații privitoare la manuscrisele în care se găsesc povestirile istorice în versuri consacrate unor evenimente de pînă la 1800, ca și pentru edițiile sau studiile asupra lor, vezi I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, sec. XV—XVIII, privind istoria României*, București, 1963, p. 127—135, 193—194, 199, 200—202, 440, precum și Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, București, 1962, p. 439—448, și *Literatura română premodernă*, București, 1964, p. 190—205; de asemenea, vezi *Istoria literaturii române*, Editura Academiei R.P.R., vol. I, București, 1964, p. 704—711.

[2] Vezi Emil Turdeanu, *Contribuții la studiul cronicelor rimate*, în „Cercetări literare", II, 1936, p. 14—54, unde este semnalată pentru prima dată existența unei versiuni muntene a povestirii în versuri despre moartea lui Grigore Ghica. Tot acolo sînt semnalate pentru prima dată și analizate fragmentele cunoscute din povestirile în versuri despre fuga fiilor lui Ipsilanti la Viena și despre mazilirea lui Alexandru Moruzi, în Muntenia, la 1796, pe care, de asemenea, le atribuim anonimului B.

la Viena, Stihuri despre domnia lui Nicolae Mavrogheni [3], *Stihuri despre mazilirea lui Alexandru Moruzi, în Muntenia, la 1796, Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli* (prima versiune, cea editată de Gr. Tocilescu) [4] și *Stihurile zavergiilor* [5].

Asemănările de conținut, de stil și de limbă care există între unele povestiri istorice atribuite de noi anonimului B au fost observate încă din 1911 de către N. Docan. Astfel, el constată că între *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni*, pe care le-a editat, și *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, aflată în ms. 1319 din Biblioteca Academiei și editată în 1918 de Iorga, „există o serie de asemănări de netăgăduit, rezultînd nu numai din identitatea părerii ambilor autori că toate nevoile venite asupra Țării Românești au fost provocate de neunirea locuitorilor, dar și din identitatea sau asemănarea foarte pronunțată a unor construcții caracteristice" [6]. Pe baza acestei constatări, Docan conchide doar că stihurile despre domnia lui Mavrogheni, descoperite de el, trebuie să fie mai vechi decît *Povestea mavrogheneacă* a Pitarului Hristache, scrisă în 1817, dacă au fost într-adevăr alcătuite de același autor care relatează, ca martor ocular, evenimentele petrecute în Muntenia, la 1769. Tot N. Docan a semnalat și apropierea existentă între *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni* și *Stihurile zavergiilor*, care au fost editate în 1888 de C. Erbiceanu și atribuite lui Naum Rîmniceanu [7]: „O asemănare de stil și formă — spune Docan — există desigur între poema anonimului nostru și poeziile lui Naum Rîmniceanu asupra Zaverei: o expunere neîndemănatecă și ades lîncedă, versificarea defectuoasă și mai ales tonul agresiv și batjocoritor în care Naum vorbește de eteriști și autorul nostru de țărani sînt neîndoielnic caractere comune ambelor lucrări; cele ce știm însă despre viața lui Naum ne opresc de la orice încercare de identificare" [8]. Prin urmare, considerînd drept scrieri *sigure* ale lui Naum Rîmniceanu poeziile pe care i le-a atribuit Erbiceanu, Docan nu-i poate atribui și versurile descoperite de el, deoarece Naum nu era în țară între anii 1788—1795, și, ca atare, nu putea fi martor ocular la evenimentele relatate în stihurile despre domnia lui Mavrogheni, cum reiese că a fost autorul lor. Acum însă, cînd s-a dovedit netemeinicia atribuirii făcute de Erbi-

---

[3] Pe lîngă *Povestea mavrogheneacă* atribuită Pitarului Hristache, mai există o povestire în versuri despre domnia lui Mavrogheni, anonimă, editată în 1911 de N. Docan, după un manuscris care s-a pierdut ulterior sau nu a ajuns încă în Biblioteca Academiei ori în altă bibliotecă mai mare din țară. Vezi N. Docan, *O povestire în versuri încă necunoscută despre domnia lui Mavrogheni*, în „Analele Academiei Române", Memoriile Secțiunii literare, seria II, tomul XXXIII, p. 417—516. La aceasta ne referim în studiul de față.

[4] Vezi cele spuse în studiul nostru precedent, consacrat anonimului A, la nota 4.

[5] Această povestire în versuri, aflată în ms. 1753 și 2375 din Biblioteca Academiei, este aceeași cu povestirea intitulată *Pentru eteriștii crai greci*, din ms. grecesc 720 din Biblioteca Academiei, atribuită de C. Erbiceanu, fără motive întemeiate, lui Naum Rîmniceanu. Vezi C. Erbiceanu, *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. LXI—LXIII.

[6] N. Docan, *op. cit.*, p. 438—459.

[7] Vezi nota 5.

[8] N. Docan, *op. cit.*, p. 421—422.

ceanu [9], poate fi luată în discuție posibilitatea ca cele două povestiri să aibă același autor. În 1884, publicînd versiunea de care ne ocupăm a stihurilor despre uciderea lui Constantin Hangerli și un fragment din povestirea despre domnia lui Mavrogheni, editată mai tîrziu de Docan, Gr. Tocilescu atribuie ambele texte aceluiași autor anonim [10]. Referindu-se la această atribuire, Docan observă, în 1911 : „chestiunea dacă *Stihurile asupra pieirii voievodului Hangerli* trebuiesc sau nu atribuite, cum a făcut Tocilescu, tot autorului cronicei noastre, rămîne deocamdată nedezlegată, deși asemănările stilistice dintre ambele relațiuni sînt destul de mari" [11]. Asupra asemănărilor stilistice dintre aceste două texte a atras atenția recent și Al. Piru, care presupune pe baza lor că ambele povestiri ar putea să aparțină aceluiași anonim [12]. Unele apropieri între versiunea munteană a povestirii despre uciderea lui Grigore Ghica, atribuită de noi anonimului B, și *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769* a încercat să facă, în 1936, Emil Turdeanu [13].

Cu excepția cîtorva exemplificări făcute de N. Docan, cu prilejul semnalării unor asemănări între *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni* și *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, existența legăturilor de conținut, stilistice și lingvistice între cele cinci texte menționate mai sus, la care s-au referit cercetătorii respectivi, nu a fost încă demonstrată. În consecință, nu s-a putut trage pînă acum o concluzie fermă cu privire la paternitatea lor. Acest lucru îl vom încerca noi în studiul de față.

O particularitate comună mai multor povestiri istorice în versuri atribuite anonimului B, care le deosebește nu numai de cele pe care le-am atribuit anonimului A, ci și de toate celelalte povestiri istorice în versuri scrise la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, este disprețul autorului lor față de țărani și de sărăcimea tîrgurilor, mai ales cînd aceștia se ridică la luptă pentru a scăpa de exploatare, pentru libertate socială și națională. În același timp, autorul se înduioșează și uneori este revoltat de „starea proastă" în care ajung boierii în împrejurările respective. Atitudinea aceasta trădează faptul că, fără îndoială, anonimul nostru scriitor a fost un boier sau mai curînd vreun boiernaș amețit de fumuri nobiliare. Pentru a demonstra cum se oglindește poziția lui de clasă în cîteva dintre povestirile pe care i le atribuim și, totodată, spre a scoate în evidență predilecția scriitorului pentru caricatură, care este o calitate a stilului său, sîntem nevoiți că citățm unele pasaje mai lungi din povestirile respective. Regretăm că ținta batjocurii sale, făcută uneori cu oarecare artă, în spiritul folclorului, sînt mai ales

---

[9] Vezi Ariadna Cioran-Camariano, *Despre poema patriotică antiotomană „Trîmbița românească"*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, București, 1957, p. 458—459, și N. A. Ursu, *Paternitatea poemei „Plîngerea și tînguirea Valahiei" și unele versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu*, în „Limba română", nr. 5/1965, p. 583—592.

[10] Vezi Gr. G. Tocilescu, *Stihuri asupra venirei nemților în București și asupra peirii voievodului Hangerli, de un anonim*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", anul II, vol. III, 1884, p. 327.

[11] N. Docan, *op. cit.*, p. 418.

[12] Al. Piru, *Literatura română premodernă*, București, 1964, p. 204.

[13] Emil Turdeanu, *art. cit.* la nota 2, p. 24—26.

nevinovatele mase populare. Astfel, în prima sa povestire, *Istoria Țării Românești dă la leat 1769*, el privește cu dispreț boieresc populația răsculată și armata de voluntari români adunată de spătarul Pîrvu Cantacuzino, cu care acesta a luptat împotriva turcilor, alături de armatele rusești :

Începum a vedea bine
O mascara de minune.
Ce să spui și ce să zici?
O grămadă dă calici,
Blestemați și porci de cîine,
Toate ulițile pline ;
Cu cîte un pișchir în mînă
Și-n cap pene de găină,
Orice mergeai dă întrebai,
Ei îți răspundea stupai.
N-aveai ce să mai alegi,
Nici ca să le înțelegi [14].

Puțin mai departe, în descrierea unei unități de voluntari comandată de căpitanul Marcu, autorul recurge, de asemenea, la caricatură :

Cînd la oaste, ce să vezi?
Să privești, ori să oftezi?
Venea un Marco căpitanul,
Un mojic și un rîtan,
Cu o fudulie mare,
De abia ședea călare.
Toate altele să lași
Și să privești din ostași.
Numai oieri și plugari,
Țigani și mămăligari,
Încît a să numi oaste
Foarte este cu năpaste.
Unii cu frîne de tei,
Alții cu scări de curmei,
Cîte unul, doi călare,
Mulți cu bice la spinare [15].

Instaurarea, după răsturnarea domnitorului Grigore Ghica și pînă la sosirea armatelor rusești, a unei conduceri interimare formată din căpetenii ale răsculaților îi produce autorului o repulsie organică :

Că șădea în spătărie
Acel polcovnic Ilie,
Pe porocle Lepușnean,
Cu conteșu lui Ciocîrlan
Îmbrăcat, înfășurat,
Părea că este un gînsac umflat.
Cu o săbioară încins
Și la vorbă cam cu plîns.
La obraz rumeor,
Umbla tot cu capu gol.
Din dreapta lui Argeșanu,
Și din stînga Veroșanu,
Amîndoi arhimandriți
Cu minte și iscusiți.
Și d-alde „Măria ta",
„Blagorodnicia sa",
Atîta dă des ce era,
Cît îți venea a vărsa [16].

Același dispreț față de masele populare și de armata de voluntari recrutată dintre țărani și orășenii săraci îl întîlnim și în povestirea despre domnia lui Mavrogheni. Și aici autorul recurge la caricatură, iar unele epitete, comparații sau frînturi de vers sînt asemănătoare ori chiar identice cu cele din versurile citate mai sus :

Că toată treaba s-o lași,
Să mergi să privești ostași
Și să te îndestulezi,
Ce n-ai mai văzut să vezi,
Ori mai bine să ohtezi.
Toți rumâni mămăligari,

[14] Ms. 1319 din Biblioteca Academiei, f. 3^{v}.
[15] În varianta publicată de Const. N. Mateescu, în „Viitorul", Iași, IV, 1902, nr. 19, p. 7.
[16] Ms. 1319 din Biblioteca Academiei, f. 5^{v}.

Ciobani, purcari şi văcari,
Lingători de putineie,
Încă şi încinşi cu teie,
Prăpadnicii laptelui,
Stingător mălaiului,
Nişte beţivi şi dăzmetici,
N-avea pă ei d-un ban petici.
Atîta de nevoiaşi,
Cerşetori, iar nu ostaşi.
La trei, patru un pistol,
Fără cremene şi gol,
Cu ciomege cei mai mulţi,
Prea puţini vedeai cu puşti [17].

Popularitatea lui Mavrogheni şi faptul că adeseori el încheia judecăţi în favoarea celor exploataţi sau că, începînd cu „urgii grele" asupra boierilor, favoriza înălţarea unor reprezentanţi ai păturilor de jos îi produc mare necaz autorului nostru :

Că să pornise rumânii
Învierşunaţi, ştii, ca ciinii,
Năvălind mare şi mic
Dă da jalbă de nimic,
Cu pîri grele de răpus,
Cît nu mai era de spus,
Că din reaua mojicie
Sau să zic obrăznicie
Vorbea cu Vodă de faţă.
Apoi socoteşte viaţă,
De rămîne mijlocire
Să poţi scăpa din peire.
[. . . . .]
Vedeţi cît se gurguţase
Şi cît de lat o luase,
S-auzi din kir Dumitrache
Să-i zică mulţi cilibache,
Şi cum dar să nu-ţi faci cruce
De lucru ce vremea aduce.
O nimenea pă pămînt,
Stringător de caş, de unt,
Şi să nu-i aibi ce să-i faci,
Decît să rabzi şi să taci [18].

Dispreţul faţă de ţărani şi de sărăcimea oraşelor, de masele răsculate şi de armata de voluntari, constatat în povestirile la care ne-am referit mai sus, se întîlneşte şi în *Stihurile zavergiilor*, ultima dintre cele şapte povestiri atribuite de noi anonimului B. Această poziţie de clasă a autorului constituie un preţios indiciu privitor la paternitatea povestirilor respective, deoarece dezvăluie în fiecare dintre cele trei texte prezenţa aceluiaşi autor. Ca şi în *Istoria Ţării Rumâneşti dă la leat 1769* sau în povestirea despre domnia lui Mavrogheni, în *Stihurile zavergiilor* ne întîmpină acelaşi ton batjocoritor, aceeaşi avalanşă de epitete injurioase la adresa ţăranilor şi a tîrgoveţilor săraci, înrolaţi de data aceasta sub steagul Eteriei :

Şi aşa să rădicară
Şi-mpreună să-nhăitară
Grecii şi calicii toţi
Şi ai dumbrăvilor hoţi,
Opincarii, ungurenii,
Iabangiii şi oltenii,
Neamuri multe adunate,
Prebegiţi din altă parte,
Leimongii şi bragagii,
Arnăuţi şi simigii,
Slugile de la boieri,
Ţigani, meşteri cujniţeri,
Copii de la cojocari
Şi slugi după la brutari,

[17] N. Docan, *op. cit.*, p. 509.
[18] *Ibidem*, p. 498 şi 503. Povestirea despre domnia lui Mavrogheni cuprinde numeroase aprecieri asemănătoare cu privire la ţărani, mai ales cînd aceştia se înrolează bucuroşi în armata adunată de acest domn.

Popi, călugări rasofoii,
Cu nume de mavrofori.
Mai în scurt, cîtă crăime
Au fost răsipiți în lume

Și cîți calici ticăloși,
Nevoiași și păduchioși,
Toți aceștia venise,
Cu Ipsilant să unise [19].

În surprinzător contrast cu această atitudine antirevoluționară a anonimului nostru autor, întîlnim în povestirile istorice atribuite lui o curajoasă atitudine patriotică, exprimată în comentarii îndrăznețe cu privire la asuprirea și exploatarea țării de către turci și grecii fanarioți. Pentru a opune rezistență în fața cotropitorilor, el îndeamnă pe compatrioți la unire între ei, avizîndu-i că neunirea ar putea aduce chiar și pieirea țării. De exemplu, în *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, găsim ideea aceasta formulată astfel :

În patru părți ale lumii,
Prea numiți era rumânii
Că sînt iscusiți la fire,
Dar n-au între ei *ur ire*,
Și dinți-a lor *neunire*
Va veni țării peire.

Acum iată o văzum
Și cu toți o crezum,
Că unii din *neunire*
Și alți din nemulțumire,
Mîniind pre Dumnezeu,
Au sosit ceasul cel rău [20].

Ideea unirii compatrioților în fața diferitelor primejdii care amenințau țara este exprimată de mai multe ori și în povestirea despre domnia lui Mavrogheni, din care citām doar următoarea comparație :

Ne asemănarăm noi
Întocmai ca niște oi
Ce n-au în ele simțire,
Cînd vine lupu spre hrăpire,
De nu știu să se *unească*,
Ca un gard să se îngrădeasca
Și să facă strejuire
A sta cu împotrivire.

[. . . . . .]
Dar ca niște dobitoace,
Nevrînd acest fel a face,
Vine lupu, le hrăpește,
Ciobanii, cîinii n-au veste,
Lupul face ce voiește,
Căci că *unirea* lipsește [21].

Comparația cu turma sfîrticată de lup este reluată în stihurile despre uciderea lui Hangerli, unde întîlnim și următoarea aluzie la aceeași lipsă de unire constatată de poet la compatrioții săi :

Ci în scurt, fieștecare,
Fără de altă arătare,
Toți petrec în dezghinare
Sau să zic în gust ce are,

Că de ar pune toți drugu,
Ar scoate brazdă ca plugu
Și ar neteza ca strungu [22].

Ura autorului împotriva turcilor și a grecilor fanarioți, precum și împotriva austriecilor, cînd aceștia se dedau la jafuri cu o lăcomie similară cu a turcilor, constituie un element important al legăturii existente între

[19] Ms. grecesc 720 din Biblioteca Academiei, f. 424^{v}—425^{r}.
[20] Ms. 1319 din Biblioteca Academiei f. 2^{v}—3^{r}.
[21] N. Docan, *op. cit.* p. 500.
[22] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32^{r}—32^{v} și 34^{r}.

unele povestiri atribuite anonimului B. La sfîrşitul *Istoriei Ţării Rumâneşti dă la leat 1769*, de exemplu, este comentată favorabil intrarea în Bucureşti a armatelor ruseşti, care a făcut să crească în sufletele patrioţilor români speranţa eliberării de sub jugul turcesc şi fanariot. După cum am văzut, ceea ce nu i-a plăcut autorului a fost răscoala populară organizată de spătarul Pîrvu Cantacuzino, dar şi pe acesta îl scuză pînă la sfîrşit, meditînd la înaltul scop patriotic al întreprinderii sale. În varianta publicată de Const. N. Mateescu în 1902[23], care pare a fi mai completă şi mai apropiată de forma iniţială a acestei povestiri, îl vedem pe Pîrvu Cantacuzino, acuzat de unii boieri că prin uneltirile lui ar fi atras asupra ţării numai necazuri, disculpîndu-se în versuri ca acestea :

Cum că cu adevărat
Acestea eu am lucrat.
Văzum peste ce am dat,
Că nu era de răbdat
A grecilor fudulie,
Dusfrînată făţărie,
A lor multă îngîmfare
Şi să părea că vor să zboare.
Îi cinsteam, ne căciuleam,
Tot în voie nu le întram.
[. . . . . .
Era mai mare ocară
Acest fel de grecotei
Să te ploconeşti la ei.
Am răbdat, am suferit,
Pînă nu am mai putut,
Şi aceasta am făcut
Pentru că am hotărît
Moara mai bine să arză,
Ca şoarecii să să piarză [24].

Aceeaşi ură împotriva grecilor fanarioţi se revarsă, de data aceasta cu şi mai mult venin, în *Stihurile zavergiilor*, care sînt de fapt un aspru rechizitoriu la adresa armatei dezorganizate a eteriştilor, dispusă — după părerea autorului — mai mult să jefuiască decît să se lupte cu turcii. La prima vedere, s-ar părea că anonimul scriitor este stăpînit de xenofobie. Cercetînd însă mai atent povestirile sale, ne dăm seama că ele exprimă — prin glasul unui boier sau boiernaş, e adevărat —, strigătul de durere al unui popor care nu avea în mod practic nici un drept în ţara lui.

În povestirea despre domnia lui Mavrogheni, referinţele autorului la lăcomia turcilor, la abuzurile săvîrşite de ei, sînt numeroase. De exemplu, dezamăgit de faptul că armata austriacă, în care românii îşi puseseră la un moment dat speranţa că-i va ajuta să scape de turci, se dovedeşte fricoasă şi slabă, el face următorul comentariu :

Muream cu toţi de necaz
Că lua turcii obraz
Şi puţină izbîndire
Îi făcea răi peste fire,
Dă n-aveai să mai trăieşti
Tainaturi să le împlineşti,
D-alde pîine, carne, unt,
Orez, miere şi orz mult,
Cum fîn, lemne, bani şi alte,
Mai mult n-avea cum să poate [25].

[23] Vezi indicaţiile de la nota 15.
[24] În varianta publicată de Const. C. Mateescu. Vezi indicaţiile de la nota 15.
[25] N. Docan. *op. cit.*, p. 506.

Cînd însă armata austriacă se dovedeşte mai lacomă decît cea turcească, autorul comentează, cu ironia-i caracteristică, şi acest fapt:

Că auzisem de nemţi
Că sînt oameni foarte drepţi
Şi nici e de pomenire
La ei jafuri şi hrăpire.
[. . . . .]
Deci geaba ne fu crezuta,
Auziri, dar nu văzuta,
Căci cînd seama ne luarăm
Mic şi mare ne mirarăm,
Văzîndu-i cu o lăcomie
Şi cu o mare neomenie,
Fiind scumpi şi strînşi la dat,
Porniţi numai la luat.
Că fără de pregetare,
Gonea paraua călare.
Socotea că o să fugă
Şi călare să o ajungă [26].

Dragostea de patrie a autorului, manifestată fie prin critica setei nestăvilite de îmbogăţire a unui domn ca Hangerli sau a aventurilor politice ale lui Mavrogheni, fie prin referiri îndrăzneţe la modul sîngeros în care jefuiau ţara cotropitorii turci şi grecii fanarioţi, constituie o trăsătură dominantă a povestirilor istorice atribuite anonimului B. Din acest punct de vedere, *Istoria Ţării Rumâneşti dă la leat 1769*, povestirea despre domnia lui Mavrogheni, prima parte a povestirii despre uciderea lui Hangerli şi *Stihurile zavergiilor* sînt adevărate pamflete cu caracter politic, în care verva satirică este alimentată cu imagini şi expresii populare, folosite într-o manieră care îl apropie foarte mult pe acest poet anonim de folclor. Iată, de exemplu, un pasaj liric din povestirea despre domnia lui Mavrogheni, influenţat în mod vizibil de poezia populară, în care autorul deplînge patria sa aflată la vreme de restriştе:

Ah, soare prea luminos,
Pogoară-te din cer jos,
Biata ţară de-o mîngîie
La a ei multă urgie.
Ah, lună purcegătoare,
Ce eşti noaptea călătoare,
Din mersul tău încetează
Şi ţara o îmbunează,
Că să află întristată,
Pîn la moarte speriată [27].

Ca şi în cazul povestirilor atribuite anonimului A, am constatat că şi aceste şapte povestiri istorice versificate pe care le atribuim anonimului B sînt legate între ele prin aceeaşi armonie interioară a versurilor, prin identitatea unor scheme prozodice, prin frecvenţa anumitor rime şi prin alte particularităţi stilistice şi lingvistice, de care ne putem pe deplin convinge numai prin lectura paralelă şi integrală a textelor respective.

Aceste scrieri sînt legate între ele şi prin corespondenţa a numeroase imagini, transpuse în versuri identice sau aproape identice. Corespondenţa aceasta constituie o nouă mărturie că cele şapte povestiri au acelaşi autor. Reluarea unei imagini de la o povestire la alta, cu aceleaşi sau aproape aceleaşi cuvinte, se datoreşte atît sărăciei mijloacelor de expresie de care dispunea limba română literară a epocii, cît mai ales posibilităţilor

[26] N. Docan, *op. cit.*, p. 511—512.
[27] *Ibidem*, p. 504.

artistice reduse de care dispunea poetul anonim. Pentru că considerăm această probă concludentă în demonstrația noastră, citățm un număr mai mare de asemenea corespondențe :

Dar era și dintre noi — *Care pentru enteresuri*
Izvoditori de nevoi, — *Scornea mulțimi de eresuri*

(*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*) [28]

Ei mai mult găsesc culpul — *Căci că pentru enteresuri*
De o rup mai rău decît lupul, — *Scornesc mulțimi de eresuri.*

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [29]

O, prea luminate Domn,
Cum îți sosi greu sodom!

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [30]

După cum o văzum în faptă, — [. . . . . .]
La prea luminat Domn, — *O, prea luminat Domn,*
Urgie și *greu sodom* — *Cum îi sosi greu sodom!*

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [31]

Că de ai fi viu să vezi — De doamna și de *domnițe*
Ai plînge să lăcrămezi — *Și ale curții coconițe.*

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [32]

Iată dară ce suspinare, — Făcîndu-să întră *domnițe*
Și un plixís foarte mare, — *Și întru ale curții coconițe.*

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [33]

De la mic pînă la mare
Am rămas la proastă stare.

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [34]

Cu un cuvînt, *de la mic pîn la mare*
Ne-au adus la proastă stare.

(*Stihurile zavergiilor*) [35]

---

[28] N. Docan, *op. cit.*, p. 503.
[29] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32^{v}.
[30] Ms. 2507 din Biblioteca Academiei, f. 95^{v}.
[31] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 33^{v} și 35^{r}.
[32] *Ibidem*, f. 35^{v}.
[33] Ms. 2507 din Biblioteca Academiei, f. 96^{r}.
[34] Ms. 830 din Biblioteca Academiei, f. 77^{r}.
[35] Ms. 1753 din Biblioteca Academiei, f. 22^{r}.

De la mic pîn la mare
Luară toţi înştiinţare.

(*Stihuri despre mazilirea lui Moruzi, la 1796*) [36]

Şi ai curţii *mic şi mare*
Aştepta acea uitare.

(*Stihuri despre fuga fiilor lui Ipsilanti la Viena*) [37]

Să petrecem *mic şi mare*
Strîngere şi rea prădare.

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [38]

Dăruind pă fieşcare
De la mic pînă la mare.
[. . . . .]

Căci cînd seama ne luarăm
Mic şi mare ne mirarăm.

(*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*) [39]

Domnie ca o crăie
Acum rămăseşi pustie.

(*Istoria Ţării Rumâneşti dă la leat 1769*) [40]

Părăsind acea *domnie*
Întocmai *ca o crăie*

(*Stihuri despre fuga fiilor lui Ipsilanti la Viena*) [41]

În toată lumea s-au vestit
Ce nu s-au mai pomenit
[. . . . .]

Cu feliuri de supărări
Care nu s-au mai pomenit
Aceasta ce s-au ivit.

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [42]

Care nu s-au pomenit
Aici în ţară ivit
Aşa patimă înfocată.

[. . . . .]
Cu aşa grabnic sfîrşit
Ce nu s-au mai pomenit.

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [43]

Împărătească urgie,
Mai rău n-avea cum să fie.

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [44]

[36] Ms. 1437 din Biblioteca Academiei, f. 61r.
[37] *Ibidem*, f. 67v.
[38] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32v.
[39] N. Docan, *op. cit.*, p. 497 şi 511.
[40] Ms. 1319 din Biblioteca Academiei, f. 2r.
[41] Ms. 1437 din Biblioteca Academiei, f. 67v.
[42] Ms. 830 din Biblioteca Academiei, f. 76v şi 77r.
[43] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32r şi 35r.
[44] *Ibidem*, f. 32r.

O, ce cumplită urgie,
Mai rău n-avea cum să fie.

(*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*) [45]

Că hotărîre ce face — *Că îi va da plată dreaptă,*
Nimini nu-l mai poate întoarce, — *Măcar fie orce treaptă.*

(*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*) [46]

Numai îndată să mînie — *Îi trimite plată dreaptă,*
Şi fieşcui după faptă — *Măcar fie orice treaptă.*

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [47]

N-au ştiut să să păzască, — *Să fugă, să pribăgească,*
Ca perirea să nu-i sosască, — Să nu să mai pomenească.

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [48]

Nu ştiuşi să te păzeşti — Să nu bei aşa pahar
Sau să fugi, să pribegeşti, — Mult veninat şi amar.

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [49]

Toate în zadar îi fură
Şi ca clipă să trecură.

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [50]

Toate în zadar i fusără
Şi ca clipa să dusără.

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [51]

La Grigorie *voievod*
Ce stăpîneşte un norod.

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [52]

Că-i Mavroghene *voivod*
Domnul acestui norod.

(*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*) [53]

---

[45] N. Docan, *op. cit.*, p. 506.
[46] *Ibidem*, p. 497—498.
[47] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32^{v}.
[48] Ms. 830 din Biblioteca Academiei, f. 76^{v}.
[49] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 35^{r}—35^{v}.
[50] *Ibidem*, f. 35^{r}.
[51] Ms. 830 din Biblioteca Academiei, f. 77^{r}.
[52] *Ibidem*, f. 78^{r}.
[53] N. Docan. *op. cit.*, p. 496.

Lui Hangeri *voivod*
Domnul acestui norod.

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [54]

Să uita toţi *cum mai tare* Noi întrebam *cum mai tare*
Să vază cine e între ei mai mare Pentru oastea lui Nazare.
[. . . . .]

(*Istoria Ţării Rumâneşti dă la leat 1769*) [55]

Să alerge *cum mai tare*
Şi-şi va afla îndreptare.

(*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*) [56]

Arătînd mulţămire
Cu un sul prea supţire

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [57]

Vorbă cu turcul a face
Prea cu un sul supţire
Şi cu o meşteşugire.

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [58]

Pe lîngă aceste corespondenţe de imagini şi versuri sau frînturi de vers, am întîlnit în povestirile de care ne ocupăm, după cum am spus, şi multe asemănări de ordin stilistic. Atenţia ne-a fost reţinută, printre altele, de prezenţa în majoritatea povestirilor a anumitor particularităţi ale stilului oral. De exemplu, şirul expunerii este întrerupt uneori prin observaţii proprii vorbirii obişnuite privitoare la faptul că se introduce în povestire un episod nou, se reia firul celor spuse anterior şi altele :

Să lăsăm pînă aici, Acum de turci să lăsăm
Ca să vorbim şi dă turci. Şi iar vorba să apucăm.
[. . . . .]

(*Istoria Ţării Rumâneşti dă la leat 1769*) [59]

După acestea după toate [. . . . .]
Să arătăm semne de moarte. Să scurtăm iştoria,
Iată acum aicea s-au însemnat Să arătăm ce-au fost mînia
Precum li s-au şi întîmplat. Că numitul imbrihoi . . .

(*Stihuri despre uciderea lui Grigore Ghica*) [60]

---

[54] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32[r].
[55] Ms. 1319 din Biblioteca Academiei, f. 5[r] şi 6[r].
[56] N. Docan, *op. cit.*, p. 498.
[57] Ms. 2507 din Biblioteca Academiei, f. 96[v]. Aşa cum a demonstrat Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 146, *un sul* din aceste versuri este o etimologie populară, rezultată din turc. *usul* „mijloc, metodă, manieră". Din limba turcă termenul a trecut în neogreacă şi în bulgară, iar din neogreacă a fost împrumutat şi în dialectul macedoromân.
[58] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 35[r].
[59] Ms. 1319 din Biblioteca Academiei, f. 4[v] şi 5[r].
[60] Ms. 830 din Biblioteca Academiei, f. 77[v] şi 78[r].

Şi pînă aicea rămîie,
Unde a înserat să mîie,
Pentru că să prelungeşte
Şi scrisul mă osteneşte
Or să zic mă înghixeşte.
[. . . . .]
Deci fără poliloghie,
Fiindcă preget a scrie...
[. . . . .]

Şi cu cîte jafuri toate,
Care crez c-or fi ştiute
Şi nu încape mai multe,
Că să face vorbă lungă.
Ci să încep alte stihuri
D-ale lui Vodă tipicuri
[. . . . .]
Iar apoi după acestea,
Ca să mai scurtăm povestea...

(*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*) [61]

Ia vedeţi ce i s-au întîmplat
Numitului prinţipat
[. . . . .]

Deci să venim la cuvîntul dintîi
Să arătăm pînă în căpătîi.

(*Stihuri despre mazilirea lui Alexandru Moruzi*) [62]

Şi de veţi vrea, înţelegeţi,
Iar de nu, urmaţi cum mergeţi,
Că eu mă întorc a scrie
A lui Vodă istorie,
Cum moartea i-au fost să fie.
[. . . . .]

Ci lăsînd pă dumnealor
Ca să petreacă cum vor,
Să venim la întîlnire
Şi a lui Vodă peire,
Ca să spui cum s-a întîmplat
Şi capul cum i-au luat.

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [63]

Alte aspecte ale oralităţii, care apropie între ele povestirile atribuite anonimului B, sînt întrebările pe care le adresează autorul, în cursul expunerii, cititorilor săi sau sie însuşi, precum şi folosirea incidentală a unor cuvinte, ca în stilul vorbit. De exemplu:

Că în oraş în Bucureşti,
De ce întîi să te jăleşti?
[. . . . .]
Ce întîi să scriu, să fac?
Mai bine este să tac.
[. . . . .]
Ce să spui şi ce să zici?
O grămadă dă calici.
[. . . . .]

Cînd să vezi, ce-i să vezi?
Să rîzi, ori să lăcrămezi?
[. . . . .]
Ce foc îi să te faci
Cu o sută dă cazaci?
[. . . . .]
Frate, ce să mai nădăjduieşti
Şi ce să mai îngăduieşti?

(*Istoria Ţării Rumâneşti dă la leat 1769*) [64]

Care foc întîi să-l vezi
Şi să nu te spăimîntezi?
Şi care foc început

A-l privi să fi putut?
Că să pornise rumânii
Învierşunaţi, *ştii*, ca clinii.

[61] N. Docan, *op. cit.*, p. 502, 506 şi 508.
[62] Ms. 1437 din Biblioteca Academiei, f. 63[r] şi 62.[r]
[63] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32[v] şi 34[r].
[64] Ms. 1319 din Biblioteca Academiei, f. 2[v]—6[v].

[. . . . .]
Numaidecît, *știi*, ca clipa,
Pă toți ne cuprinse frica
[. . . . .]
De care unde să fugi
Ș-apoi unde să te duci?
[. . . . .]

Țipa țara și Divanu,
Știi, ca de Foca tiranu
[. . . . .]
Ce să faci, unde să fugi
Și încotro să apuci?
[. . . . .]
Ne mirarăm mari și mici,
Dar ce focul să mai zici?

(*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*) [65]

Și apoi cîte cinci lei
De unde vrai ca să iei?
[. . . . .]

Oare atîtea suspinuri
Nu o să aducă niscariv' chinuri?

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*) [66]

Vă rog, *fraților bărbați*,
Cu d-adinsul ascultați,
S-auziți a lor pornire

[. . . . .]
Socotiți dar, *cinstiți frați*,
Ce viteji și regulați.

(*Stihurile zavergiilor*) [67]

Este adevărat că anumite procedee ale stilului oral, dintre care unele foarte asemănătoare cu cele semnalate mai sus, se întîlnesc și în povestirile istorice pe care le-am atribuit anonimului A. Ceea ce deosebește însă, din acest punct de vedere, seria povestirilor atribuite anonimului B de seria celor atribuite anonimului A este felul particular în care sînt folosite aceste procedee de fiecare dintre cei doi poeți anonimi și, mai ales, expresia lingvistică diferită de la unul la altul. Aceste particularități ale stilurilor individuale ale celor doi scriitori separă, după cum este și firesc, cele două serii de povestiri istorice în versuri, cu toate că ele au ca procedeu stilistic comun oralitatea.

După cum am văzut în versurile citate mai sus pentru a ilustra legătura pe plan ideologic între unele povestiri istorice atribuite anonimului B, textele respective au comună și o particularitate de stil, predilecția pentru caricatură. În aceleași povestiri întîlnim și o altă particularitate stilistică, ironia, în utilizarea căreia autorul dovedește, de asemenea, oarecare talent. De exemplu:

Pă Gligore sin Scarlat
Îl făcu ca un hatman
Să meargă la Sfeti Ioan în han
Și fără de vorbe multe
Să aducă pă boieri la curte.

El, fiind politicos,
Îi aducea pîn tină pă jos.
[. . . . .]
Gheorghiță cu un cojocel,
De n-ar fi fost scurticel,

[65] N. Docan, *op. cit.*, p. 498, 500, 503, 511. În acest text, mult mai întins decît celelalte (1328 de versuri), exemplele de felul celor citate sînt mult mai numeroase. Noi am citat doar cîteva.

[66] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32^{v}.

[67] Ms. grecesc 720 din Biblioteca Academiei, f. 425^{r} și 426^{r}.

Nu puteai să-l cunoşti
Că el este mai mare piste oşti
[. . . . .]
Că văzură rău pă Ilie
Dăspre dalba veselie,
Dar apoi nu zăboviră
Ci să pliroforisiră
Cum că ca un om viteaz
Nu e niciodată treaz.
[. . . . .]
Pentru al împărătesii nume
Făcură o mare veselie
Sus, în deal, la Mitropolie.
Foarte frumos o cinstiră,
Dar muschiceşte băură.

(*Istoria Ţării Rumâneşti dă la leat 1769*) [68]

Şi începea porunci a face
Şi a trimite încoace,
La saraşcheri şi bimbaşi
Şi pă unde era paşi,
Să meargă, să năvălească,
Ca să ia ţara nemţească,
Căci că auzea de Vamă
Şi-i părea c-o are în palmă,
Socotind şi pă Braşov
Al Colintinii ostrov.
[. . . . .]
Mai vîrtos acei husari,
Stînd înfipţi ca nişte pari,
Pe acei cai potriviţi,
Ca cînd era zugrăviţi,
Cum şi la ale lor toate
N-avea mai mult cum să poate.
Cusur numai de fricoasă,
Iar în colo prea frumoasă.

(*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*) [69]

Iar dascălii cei greceşti
Ce era în Bucureşti
[. . . . .]
Cînd începea să-ţi arate
Ale lor vitejăşti fapte,
N-avea pace Odisefs,
Nici viteazul Arhilefs.
[. . . . .]
Căci că Ipsilant, sirmanul,
Prinţipul şi ghenerarul,
De multă muncă ce-avea
Cîte-o litră de spirt bea,
Ş-acela de dimineaţă,
Ca să-l curăţe de greaţă.
[. . . . .]
Să primbla cu alai mare
Şi striga în gura mare :
„Veniţi turci, daca-ndrăzniţi,
Că noi sîntem îndîrjiţi,
Veniţi să facem război,
Sau că venim noi la voi.
Pentru că noi ne-am jurat
Să întrăm în Ţarigrad".
După ce dar au simţit
Cum că turcii au sosit,
În loc să ia-nspre Ruşciuc,
Au sucit spre Cîmpul Lung
Ş-aşa degrab izbîndiră
Şi grozav să folosiră,
Că în loc de Ţarigrad
S-aleseră cu-n Bezdead.

(*Stihurile zavergiilor*) [70]

Povestirile istorice în versuri pe care le atribuim anonimului B prezintă între ele o mare asemănare şi sub raport lingvistic. Alături de comunitatea concepţiei ideologice care stă la baza cîtorva povestiri, de

[68] Ms. 1319 din Biblioteca Academiei, f. 5r, 6r, 7r şi 8v.
[69] N. Docan, *op. cit.*, p. 506 şi 511.
[70] Ms. grecesc 720 din Biblioteca Academiei, f. 425v, 428r şi 429r.

corespondența unor versuri între două, trei sau chiar mai multe texte și de unele frapante similitudini pe plan stilistic, prezența anumitor particularități lingvistice în majoritatea scrierilor respective constituie o nouă dovadă că aceste scrieri aparțin aceluiași autor. În același timp, limba acestor povestiri ne oferă unele informații asupra originii locale a scriitorului și asupra formației sale culturale.

Un fapt de limbă care apropie între ele cîteva dintre povestirile istorice atribuite anonimului B este deasa folosire a formei arhaice a persoanei întîi plural a perfectului simplu, pe care o reținem mai ales din cunoscutele versuri ale lui Dosoftei. De exemplu: „Acum iată o *văzum* / Și cu toți o *crezum*", „*Începum* a vedea bine", „Că *văzum* că nu e nimică", „Și cînd îi *văzum* că vine" (*Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*)[71]; „*Avum* frici cît nu e de spus", „Îl *văzum* domol la stare", „Și îl *văzum* că îl bate", „Dar *crezum* și nu *crezum* / Pînă adevăr *văzum*", „Și după cum o *văzum* / Adevărat și *crezum*", „Și *văzum* oaste frumoasă, / Dar o *cunoscum* fricoasă" (*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*)[72]; „După cum o *văzum* în faptă" (*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*)[73].

O altă particularitate a limbii vechi care leagă între ele unele povestiri istorice de care ne ocupăm este folosirea frecventă a conjuncției compuse *căci că*: „*Căci că* după mazîlie / Eram toți în aporie", „Lupul face ce voiește / *Căci că* unirea lipsește", „*Căci că* vacul așa urmează / Și bucură ș-întristează", „*Căci că* pentru a lor țară / Datori sînt ca să și piară", „*Căci că* Vodă să dusese / La Giurgiu și ajunsese" (*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*)[74]; „*Căci că* pentru enteresuri / Scornesc mulțimi de eresuri" (*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*)[75]; „*Căci că* unde le găsea / Le bătea, le jăfuia", „*Căci că* Ipsilant, sirmanul, / Prințipul și ghenerarul...", „*Căci că* toate le-au luat, / Sumă de bani le-au luat" (*Stihurile zavergiilor*)[76].

Cîteva dintre povestirile atribuite de noi anonimului B se apropie între ele și prin felul particular în care sînt folosite uneori conjuncțiile *sau* și *ori*, urmate de conjunctivul prezent al verbului *a zice*, cu sensul de „mai bine zis, mai potrivit, mai curînd". De exemplu: „Săraca țară osîndită / *Sau să zic* nenorocită", „Că din reaua mojîcie / *Sau să zic* obrăznicie", „Unde făcură ezbîndă / *Sau să zic* țării osîndă", „Și scrisul mă ostenește / *Ori să zic* mă înghixește", „Cum acei bieți gologași / *Ori să zic* de tot golași", „Că pă a sa arătare / *Sau să zic* de întîmplare" (*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*)[77]; „Toți petrec în dezghinare / *Sau să zic* în gust ce are", „Fiind coprins de îngrozire / *Sau să zic* că fu brodire"

[71] Ms. 1319 din Biblioteca Academiei, f. 3^{r}, 3^{v}, 6^{r} și 7^{v}.
[72] N. Docan, *op. cit.*, p. 495,496,498,500,509 și 511.
[73] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32^{v}.
[74] N. Docan, *op. cit.*, p. 495, 500, 503, 509 și 510. Din acest text s-ar putea cita mai multe exemple.
[75] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32^{v}.
[76] Ms. grecesc 720 din Biblioteca Academiei, f. 426^{v}, 428^{r} și 429^{r}.
[77] N. Docan, *op. cit.*, p. 495,498,502, 505 și 506.

(*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*)[78]; „D-a grecilor vitejie / *Sau să zicem* mișălie" (*Stihurile zavergiilor*)[79].

Legătura pe plan lingvistic între povestirile de care ne ocupăm este probată și de folosirea adverbului *foarte* ca determinant al unui verb: „*Foarte* le-au dat crezământ", „*Foarte* s-au făcut gătire" (*Stihuri despre fuga fiilor lui Ipsilanti la Viena*)[80]; „Și mai pre urmă *foarte* amărăște" (*Stihuri despre mazilirea lui Moruzi, la 1796*)[81]; „Și toți auziră *foarte*", „Împotrivă îi sta *foarte*", „Și să îngroziră *foarte*", „Țara cum să o păzească / Și cum *foarte* s-o dorească" (*Stihuri despre domnia lui Mavrogheni*)[82]; „Acela te-au gonit *foarte*", „Să-ți întristezi casa *foarte*" (*Stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli*)[83]; „Ș-or să pătimească *foarte*" (*Stihurile zavergiilor*)[84].

În toate povestirile istorice pe care le atribuim anonimului B apar frecvent, după cum am putut vedea și în numeroasele versuri citate mai sus, particularități lingvistice ale graiului muntean, ca *daca*, *dă*, *pă*, *pîn*, *rumân* „țăran", forme verbale iotacizate și multe altele, care dovedesc că autorul lor este un muntean. Textele respective cuprind însă și unele fapte de limbă care ne determină să presupunem că el era originar din vestul Munteniei sau din Oltenia. Astfel se explică, probabil, prezența formei *picere* în *Stihurile despre fuga fiilor lui Ipsilanti la Viena*[85] și în *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni*[86], a formei *erea* în *Stihurile despre uciderea lui Constantin Hangerli*[87], a lui *ușure* în *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni*[88], a formelor de persoana a doua a perfectului simplu *rămăseși* în *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*[89], *înjugași* în *Stihurile despre uciderea lui Grigore Ghica*[90], *avuseși*, *trăseși* în *Stihurile despre domnia lui Mavrogheni*[91], *pierdușî*, *știușî* în *Stihurile despre uciderea lui Hangerli*[92] și altele.

Dacă folosirea formelor arhaice de perfect simplu *avum*, *crezum*, *văzum* etc. și a conjuncției compuse *căci că* este un indiciu că anonimul nostru poet citea cărți vechi românești, prezența în povestirile pe care i le atribuim a unui număr relativ mare pentru acea vreme de neologisme de proveniență turcească, neogreacă și latino-romanică (*acastie*, *adichie*, *amfivolie*, *antimisi*, *apelpisit*, *aporie*, *baston*, *categorisi*, *cavalerie*, *comandă*, *comanderisi*, *culp*, *curtezeni*, *diafendifsi*, *enteres*, *fandasie*, *furmă*, *galanton*,

[78] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 34[r] și 35[r].
[79] Ms. grecesc 720 din Biblioteca Academiei, f. 426[v].
[80] Ms. 1437 din Biblioteca Academiei, f. 67[r].
[81] *Ibidem*, f. 60[v].
[82] N. Docan, *op. cit.*, p. 498,499,501 și 509.
[83] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 35[v].
[84] Ms. grecesc 720 din Biblioteca Academiei, f. 428[r].
[85] Ms. 1437 din Biblioteca Academiei, f. 68[v].
[86] N. Docan, *op. cit.*, p. 499 și 500.
[87] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 35[r].
[88] N. Docan, *op. cit.*, p. 496.
[89] Ms. 1319 din Biblioteca Academiei, f. 2[r].
[90] Ms. 830 din Biblioteca Academiei, f. 77[r].
[91] N. Docan, *op. cit.*, p. 495.
[92] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 35[r] și 35[v].

galantonie, *isichie*, *maior*, *manifest*, *megalie*, *modă*, *mujdea*, *ofițăresc*, *ofițer*, *parigorisi*, *parisie*, *patrie*, *pliroforisi*, *poliloghie*, *prințip*, *procator*, *publicuire*, *regulat*, *regulă*, *selemet*, *sudit*, *tropos* și altele) atestă faptul că el era un om cultivat. În orice caz, știa limba neogreacă și, probabil, turca, pentru că în unele dialoguri din cuprinsul povestirilor pe care i le atribuim folosește fraze neogrecești și turcești.

După ce am demonstrat că între cele șapte povestiri istorice în versuri pe care le atribuim anonimului B sînt numeroase legături de conținut, stilistice și lingvistice, care duc la concluzia că toate aparțin aceluiași autor, un om cultivat, originar de prin vestul Munteniei sau din Oltenia, să vedem acum cine poate fi acest scriitor anonim.

În manuscrisul 987 din Biblioteca Academiei, o copie a *Istoriei Țării Rumânești dă la leat 1769*, care a fost editată în 1873 de G. Bariț [93], are drept titlu însemnarea : *Stihuri făcute de visteru Nicolai Rusinescu din Craiova asupra răsmiriții rușilor din anu 1765 și 1769* (f. 261[r]). Numele *Nicolai Rusinescu* este tăiat de o altă mînă, care a făcut și unele corecturi în text, iar deasupra tăieturii sînt puse doar inițialele *N... R...*, cu caractere latine. Prin urmare, numele respectiv a fost tăiat ca să se înlocuiască cu inițiale, nu pentru alt motiv, probabil de cineva care va fi pregătit textul pentru tipar. Pe foaia 264[v] a acestui manuscris, după o copie a stihurilor despre uciderea lui Constantin Hangerli pe care noi le-am atribuit anonimului A și care în manuscris urmează imediat după *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, se află mențiunea : *Stihurile Rusinescului*. Se vede că cel care a făcut însemnarea știa că Nicolae Rusinescu a scris și niște stihuri despre uciderea lui Constantin Hangerli, dar nu știa care versiune este a lui. Mai tîrziu, Al. T. Dumitrescu afirmă că *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769* ar putea fi scrisă de Ștefan Rusănescu [94]. După cum am văzut, *Stihurile zavergiilor* au fost atribuite de C. Erbiceanu lui Naum Rîmniceanu și publicate sub numele acestuia. Ulterior, Emil Vîrtosu a afirmat, fără să fi adus vreo dovadă în acest sens, că versurile respective ar fi ale lui Ioniță Bilciurescu din Tîrgoviște [95]. În legătură cu celelalte texte, nu se cunoaște pînă acum vreo însemnare și nici nu s-a făcut vreo presupunere cu privire la eventualii lor autori.

Dacă Nicolae Rusinescu din Craiova este, într-adevăr, autorul *Istoriei Țării Rumânești dă la leat 1769*, atunci, în mod implicit, tot el este și autorul celorlalte povestiri istorice în versuri pe care le-am atribuit anonimului B. Acum însă nu dispunem de alte mărturii care să confirme veracitatea însemnării din manuscrisul 987. În același timp, nu avem nici un motiv să ne îndoim că ea corespunde adevărului. Așa stînd lucrurile, problema adevăratului nume al scriitorului căruia noi îi atribuim cele șapte povestiri istorice în versuri rămîne deocamdată în suspensie, deși înclinăm să credem că este acest Nicolae Rusinescu. Faptul că el era originar din Oltenia își găsește sprijin în particularitățile lingvistice menționate mai sus, iar anumite pasaje din povestirile pe care i le atribuim

[93] Vezi „Transilvania", VI, 1873, p. 93—94.

[94] Vezi „Analele Academiei Române", Memoriile Secțiunii literare, seria II, tomul XXXVII, 1914—1915, p. 34.

[95] Emil Vîrtosu, *Tot despre 1821*, în „Revista istorică", XX, 1934, p. 28.

pot fi invocate în sprijinul presupunerii că autorul lor cunoştea unele practici de domeniul administraţiei financiare, că va fi fost eventual vreun slujbaş la Vistierie. De exemplu, la începutul povestirii despre uciderea lui Constantin Hangerli se fac unele aprecieri asupra măsurilor fiscale luate de acest domn, ca plata îndoită a oieritului, a dijmăritului şi a tutunăritului, trecerea breslaşilor şi a ruptaşilor în rîndul ţăranilor, pentru a fi supuşi şi ei la impozite, şi altele. Semnificativă este îndeosebi observaţia autorului cu privire la uneltirile unor acoliţi ai domnului pentru reintroducerea *pogonăritului*, care fusese desfiinţat în Muntenia încă din 1744 :

Căci că pentru enteresuri
Scornesc mulţimi de eresuri,
Precum cu pogonăritu,
Veni-le-ar şi lor sfîrşitu,
Că mai vrusese să-l scoată,
Dintr-a dumnealor povaţă,
Să petrecem mic şi mare
Strîngere şi rea prădare,
Fiind mulţime de vii,
Pogoane sute dă mii,
Şi apoi cîte cinci lei
De unde vrai ca să iei ? [96]

Cîteva mărturii că autorului nostru îi erau familiare unele treburi ale Vistieriei găsim şi în povestirea despre domnia lui Mavrogheni. Astfel, chiar la început, el are cuvinte de laudă la adresa lui Alexandru Ipsilanti pentru că a miluit pe mulţi cu *scutelnici*, iar „tainaturile" pe care le pretindeau turcii sînt menţionate cu toată grija contabilă :

Dă n-aveai să mai trăieşti
Tainaturi să le împlineşti,
D-alde pîine, carne, unt,
Orez, miere şi orz mult,
Cum fîn, lemne, bani şi alte,
Mai mult n-avea cum să poate,
Căci la atîta boazuri
Se da mulţime de hargiuri [97].

Dar cea mai grăitoare dovadă că autorul povestirii despre domnia lui Mavrogheni a fost un funcţionar, probabil la Vistierie, este pasajul în care sînt pomenite măsurile severe, pînă la pedeapsa capitală, luate de acest domn împotriva abuzurilor şi a corupţiei din administraţie. Cu acest prilej, apreciind hotărîrea lui Mavrogheni ca unul dintre slujbaşii ce se ştiau „întinaţi" şi, ca atare, pasibili de pedepsele ordonate de domn, autorul foloseşte în expunere *persoana întîi plural* :

Mai scrise ş-alte porunci,
Straşnice şi foarte iuţi,
Cu feluri mii de tirtipuri
Furîndu-se în multe chipuri,
Către zapcii şi ispravnici
Şi la cei în slujbe starnici,
De hrăpiri să se ferească
Şi toţi să se părăsească,
Că este să cerceteze
Ca să se adevereze
[. . . . .]
Şi pă care-l va găsi
Cu moarte îl va pedepsi.
[. . . . .]
Oh, vai *de noi* şi de ceilalţi
Ce *ne ştiam* întinaţi !
Numaidecît, ştii, ca clipa,
Pe toţi *ne cuprinse* frica,
Pentru că să şi brodise
Şi atunci curînd venise

[96] Ms. 5193 din Biblioteca Academiei, f. 32[r] şi 32[v].
[97] N. Docan, *op. cit.*, p. 495 şi 506.

Bietul sameș din Focșani,
Pîrît pentru niște bani,
Și îl *văzum* că îl bate
Cu nuiele veninate,
Nu de alt lemn, ci de corn,
Încît murè bietul om [98].

Dintre cele șapte povestiri istorice în versuri atribuite anonimului B, șase sînt consacrate unor evenimente petrecute în Țara Românească. Faptul că anonimul B consacră o povestire și tragicului eveniment al uciderii lui Grigore Ghica, petrecut în Moldova, se explică probabil atît prin împrejurarea că Grigore Ghica domnise cîtva timp, în 1768—1769, și în Țara Românească, iar autorul se ocupase de sfîrșitul acelei domnii în *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, cît și prin legăturile literare pe care anonimul B le avea cu anonimul A, care locuia în Moldova. Din comparația celor două versiuni ale povestirii despre uciderea lui Ghica rezultă, așa cum a observat și Emil Turdeanu [99], că anonimul muntean a avut ca model versiunea alcătuită în Moldova, atribuită de noi anonimului A. La rîndul său, așa cum am arătat în articolul precedent, și anonimul A a avut ca model unele povestiri atribuite de noi anonimului B. Astfel, deși locuia în Iași și a consacrat majoritatea povestirilor sale unor întîmplări petrecute în Moldova, anonimul A a scris și o povestire despre uciderea lui Constantin Hangerli, care se resimte de influența versiunii atribuite de noi anonimului B.

Din povestirile atribuite anonimului B — bineînțeles, cu excepția celei despre uciderea lui Grigore Ghica — reiese că autorul lor a fost martor ocular la cele relatate sau că le-a cunoscut îndeaproape. De aici rezultă că el a locuit în București, chiar dacă era originar din altă parte ori s-a retras la bătrînețe în alt oraș. Admițînd că pe la 1770, cînd a asistat la întîmplările povestite în *Istoria Țării Rumânești dă la leat 1769*, va fi avut vîrsta de aproximativ 25 de ani, atunci, la 1821, cînd scrie *Stihurile zavergiilor*, anonimul nostru poet avea în jurul a 75 de ani. Dacă el este vistierul Nicolae Rusinescu din Craiova, menționat în însemnarea din ms. 987 (putea fi nu numai un vistier propriu-zis, ci și un vtori- sau treti-vistier ori un simplu slujbaș la Vistierie, fără titlu de boierie), ne întrebăm ce legătură are acest nume cu acel Nicolae Rusinescul din Craiova, menționat, fără titlu de boierie, ca abonat la cartea lui Gr. Pleșoianu, *Cele dintîi cunoștințe*, în 1828 [100], și la *Biblioteca românească* a lui Zaharia Carcalechi, în 1829 [101]. Rămîne de văzut dacă „prenumerantul" de la 1828 și 1829 este aceeași persoană cu presupusul autor al povestirilor de care ne-am ocupat ori un omonim al acestuia.

★

Pe plan istorico-literar, atribuirea acestor șapte povestiri în versuri unui singur autor are ca rezultat reconstituirea, probabil în bună parte,

[98] N. Docan, *op. cit.*, p. 498.
[99] Emil Turdeanu, *art. cit.* la nota 2, p. 17—22.
[100] Grigorie P. Pleșoianul, *Cele dintîi cunoștințe pentru trebuința copiilor care încep a citi*, [Sibiu], 1828, p. 162.
[101] „Biblioteca românească", partea I, 1829, p. 56. Aici numele este scris *Rusănescu*, nu *Rusinescul*, ca în cartea lui Pleșoianu.

a operei unui nou poet român necunoscut din jurul anului 1800. Se pare că, în afara povestirilor istorice pe care i le atribuim, el nu a mai scris şi alte versuri, pentru că nu am putut stabili legături de ordin stilistic şi lingvistic între scrierile atribuite lui şi celelalte versuri anonime cunoscute pînă acum, alcătuite în Muntenia la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Prin urmare, spre deosebire de anonimul A, care — pe lîngă povestiri istorice în versuri — a scris mai multe poezii erotice, unele meditaţii şi altele, anonimul B rămîne în fond un cronicar, nu însă mai puţin important pentru începuturile poeziei româneşti.

Ca şi versurile anonimului A, cele peste 2.000 de versuri scrise de anonimul B se află, după cum am văzut în fragmentele citate mai sus, la limita dintre folclor şi poezia cultă. Sub acest aspect, ambii poeţi anonimi de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, originari din vestul Munteniei ori din Oltenia, sînt predecesorii transilvănenilor Aaron şi Barac, care prin numeroasele lor versuri în spirit folcloric au cultivat gustul pentru poezie al multora dintre contemporanii lor care abia păşeau pe treptele culturii.

CONTRIBUȚIA REVISTEI „FAMILIA" LA CULTIVAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE

DE

RADU SP. POPESCU

La 5/17 iunie 1865 a început să apară la Pesta, în tipografia patronată de Erkovy, Galgoczi și Kocsi, din Piața de pește, nr. 9, „Familia" — revistă ilustrată, al cărei director, redactor responsabil și proprietar era Iosif Vulcan.

În biografia îndelungată a revistei (apare timp de 42 de ani, pînă la 31/13.I.1907, cînd redactorul ei îi anunță sistarea), se conturează două perioade distincte :

1) perioada budapestană, în care revista suferă un timp influența nefastă a latinismului, pentru care i s-au adus și critici, ca și altor foi din Austria [1], și

2) perioada de după 1880, cînd revista se mută la Oradea și, abandonînd principiile latiniste, se găsește în plin avînt de răspîndire a literaturii în limba literară unificată.

Scopul revistei era să răspîndească cunoștințe generale și culturale, prin publicarea unor portrete și scurte biografii ale unor personalități marcante, din țară și străinătate, a unor descrieri și povestiri cu caracter istoric, peisagistic și științific. Revista își mai propunea să publice articole literare, istorice, *lingvistice* (subl. ns.) etc.

Articolele lingvistice, în general, dezbăteau probleme legate de formarea limbii și a poporului român, de cultivarea limbii române literare, de ortografie, de gramatică istorică, de dialectologie și, în sfîrșit, de lingvistică generală.

Dintre acestea, în cele ce urmează, vom urmări problemele legate de cultivarea limbii române literare, așa cum apar ele în preocupările și în strădaniile revistei bihorene.

★

[1] Vezi T. Maiorescu, *Critice*, vol. I (1866—1907).

„Familia", alături de celelalte reviste contemporane ei, se aliază luptei scriitorilor vremii pentru formarea unei limbi literare naţionale unitare şi corecte. În genere, problemele limbii literare dezbătute în revistă pornesc de la o serie de premise teoretice despre limbă, insistîndu-se asupra legăturii directe dintre o limbă şi naţiunea care o vorbeşte. Sînt reluate astfel multe din părerile anterioare, formulate în aria de idei a „Daciei literare", întîlnite nu numai la scriitori şi la filologi, ci şi la pedagogi, istorici, politicieni, cercetători în domeniul ştiinţelor naturii.

Limba e darul cel mai de preţ al unei naţiuni. „Ea, alături de familie, educaţie şi instrucţie, e una din armele popoarelor prigonite de zeul distrugerii" [2]. O naţiune fără limbă piere, se contopeşte cu alta : „Oameni care nu posedă o limbă proprie a lor, diferitoare de a naţiunilor din giurul lor, nu se pot numi naţiune, ci numai adaus al acelei naţiuni a căreia limbă o vorbesc dînşii" [3]. Căci „dintre toate elementele ce constituie naţionalitatea unui popor nici unul nu este mai puternic decît limba" [4]. „Răpiţi-i numai limba naţională poporului şi de îndată el n-a mai ştiut de ce neam este, naţionalitatea-i este spulberată, el însuşi va pieri" [5].

Limba este un dar de la strămoşi ; ei au luptat pentru ea şi ne-au lăsat-o moştenire. Iar datoria noastră supremă nu poate fi alta decît a o dezvolta şi clarifica, spre a o putea înţelege toţi ; a o prezenta tuturor în adevărata sa valoare, ca astfel s-o poată aprecia şi să fie îndemnaţi a sacrifica pentru ea totul. Pe scurt, „a învăţa pe toţi... a-şi iubi limba lor naţională" [6].

Limba română literară începe să se închege în secolul al XVI-lea, arată Bariţ în unul din discursurile sale [7], înregistrînd apoi continue succese, mai ales pe terenul literaturii religioase. Dar, crede Bariţ, reluînd o idee mai veche a lui Şincai, exprimată în prefaţa la *Elementa linguae*, 1780, curînd în ea „se încuibează" slavismul, pricinuindu-i mari neajunsuri şi piedici. Mai tîrziu, în dezvoltarea ei se va interpune o tendinţă elenistă, produs cosmopolit, de import, venit o dată cu grecii din Fanar. De atunci, limba română, care „stă ghemuită de douăzeci de veacuri în pieptul şi în gura naţiei, începe a se boieri şi din prea multă boiereală a ajuns de n-are haină pe ea şi-şi acopere goliciunea cu corcoaţe şi cu petice lătineşti şi sfranţuzeşti" [8]. Căci „noi am ţinut să alergăm la străini, francezi, ruşi, greci, nemţi, unguri, turci şi la lătinie, ca să ne dea ce au mai necurat în limbă şi să ne fălim că sîntem învăţaţi mari, capete rari, numai pentru că am scornit să nu mai cugetăm, să nu mai grăim

---

[2] *Mişcarea literaria română în anul din urmă* (discurs rostit de V. A. Urechia la deschiderea conferinţelor Ateneului Român pe 1867/1868), în „Familia", III, 1867, nr. 46, p. 540.

[3] I. Vulcan, *Limba şi scena*, în „Familia", VIII, 1872, nr. 46, p. 540.

[4] George Popescu, *Curs elementar de istoria literaturii române*, în „Familia", XIII, 1877, nr. 32, p. 363.

[5] *Ibidem*, p. 363.

[6] I. Vulcan, *art. cit.*, p. 541.

[7] *Discursulu d-lui G. Bariţiu cu care a deschis adunarea din Simleu a Asociaţiunii transilvane*, în „Familia", XIV, 1878, nr. 60, p. 385.

[8] Marcu Emilian, *Limba română în România*, în „Familia", XVIII, 1882, p. 52.

și să nu mai scriem românește, cum vorbesc și azi bătrînii și părinții noștri“ [9].

Un străin venit de vreo două luni în București, relatează Nicolae Xenopol într-un articol din același an [10], se plîngea că n-a avut încă prilejul să audă vorbindu-se românește. A auzit conversații în limba germană, de foarte multe ori în limba franceză, „dar dulcele accente ale limbii române nu au răsunat încă la urechea sa“ [11]. Fiindcă noi, după epoca slavonismului, cînd limba oficială, limba bisericii și a claselor înalte era cea slavonă, „ne-am deprins a bea *ciubuc* și *cafea*, a primi domnii cu *alai*, a rămîne *mofluzi*, a ne face *hatîr*, a da *peșcheșuri*, a face *pehlivanii* și a mînca *baclava*. Nu a trecut mult timp și cu venirea domnilor *fanarioți* am început a ne face greci... La 1821 am scăpat și de fanarioți. Am găsit însă în curînd pe ruși și am început a-i da cu *otnoșenii*, *zapișci*, *prodspici*, a avea *polcovnici*, a primi mai cu osebire *rușfeturi* și ca element de cultură am învățat de la ruși *stosul*. Cu revoluția de la 1848, am început a ciripi franțuzește... Iar de atunci țara întreagă a luat înfățișearea unei colonii franțuzești, a unei caricaturi a marii națiuni din Apus“ [12].

În perioada apariției „Familiei“, mai ales în anii ei de început, în lingvistica noastră domina încă latinismul. Chiar în paginile revistei își vor găsi loc unele articole cu tendințe latiniste. Amintim, de exemplu, un articol al lui Grigore Silași, intitulat *Să latinizăm ori ba?* [13]. Această întrebare, încearcă să dovedească Silași, apare o dată cu deșteptarea conștiinței naționale. Latinismul a fost un factor politic din cei mai prețuiți la noi, ajutîndu-ne la afirmarea originii latine a limbii. Autorul nu e de acord cu restricția că din moment ce erudiții recunosc latinitatea noastră noi nu mai avem nevoie a latiniza. Fără a disprețui limba poporului, care este „talpa casei națiunii“ și „baza românei literare“, Silași crede că „latinizarea românească, și încă latinizare în nu mică măsură, a fost, este și va fi pentru noi necesitate foarte firească și rațională necesitate“ [14]. La întrebarea cum va înțelege poporul această română literară latinizată, Silași răspunde că „ne vom nizui a-l ridica la noi, inteleginții, iară nu noi ne vom coborî la neputințele lui limbali și intelectuali“ [15]. Ultima idee o susținuse și I. Vulcan, cu 10 ani înainte, cînd spusese că „limba noastră se va dezvolta și se va îmbogăți prin urcarea noastră, a poporului nostru, pe treptele civilizației“ [16].

Latinismul avu însă mulți potrivnici. „Familia“ găzdui în coloanele ei articolele îndreptate împotriva celor ce voiau să „ciceronizeze“ limba, scriind „un fel de latinească pe românește“ [17]. Trebuia acum să se pună

---

[9] Marcu Emilian, *Limba română în România*, în „Familia“. XVIII 1882, p. 52.

[10] Vezi N. Xenopol, *„Românizarea României“*, în „Familia“, XVIII, 1882, nr. 9, p. 105—106.

[11] *Ibidem*, p. 105.

[12] *Ibidem*, p. 106.

[13] În „Familia“, XIII, 1882, nr. 3 (p. 23—30) și nr. 4 (p. 44—46).

[14] Gr. Silași, *art. cit.*, p. 30.

[15] *Ibidem*, p. 46.

[16] I. Vulcan, *art. cit.*, p. 543.

[17] Vezi Ionnescu-Gion, *Cum vorbim* (Conferință ținută la Ateneul din București, la 25.XI. 1890), în „Familia“, XXVI, 1890, nr. 9, p. 581.

stavilă şi „contrabandei năzdrăvane de franţuzisme" [18] ce ne „înnămolea" limba. Mai apăruse, provocată de excesele şcoli latiniste, şi o şcoală a arhaismelor. E şcoala ce îşi propune deshumarea cuvintelor vechi, pe care o îmbrăţişase însuşi Titu Maiorescu. Greşeala ei consta în faptul că ignora „vîrsta" cuvintelor : „Cele bătrîne dispar, împreună cu lucrurile ce nu mai sînt... Cele noi fac ca cele vechi să iasă din circulaţiune, întocmai ca paralele bătrîne şi teşite cărora li s-a şters nesfeaua" [19]. Şcolii arhaiste, Gion îi găseşte însă un mare merit : ea este „cea dintîi care pleacă urechea şi la graiul poporului român. Căci toate şcolile cari urmaseră pînă la arhaişti nici nu voiseră să ştie de limba vorbită de ţăran" [20]. Şi numai „mulţumită acestei limbi... limba română a intrat pe o cale firească de propăşire" [21].

Ideea că la baza limbii române literare stă limba poporului, care trebuie cunoscută şi însuşită, idee adesea întîlnită la scriitorii grupaţi în jurul „Daciei literare" şi la marii noştri clasici, apare formulată şi în paginile „Familiei".

O formulează Marcu Emilian, atunci cînd îndeamnă pe scriitori şi lingvişti „ca în loc să sfranţozim limba aici ş-acolo s-o lătinim, mai bine să trimitem culegători să adune vorbirea, cîtă o mai fi, din toate ţările româneşti, şi, pe urmă, rînduită şi scrisă, să ne pornim s-o pieptănăm, s-o spălăm, s-o lustruim şi apoi să facem, cum zic orăşenii, gramatică şi glosar al limbii româneşti, astăzi a limbei păsăreşti" [22].

O formulează şi Xenopol, cînd îndeamnă pe contemporani să-şi plece urechea la vorbirea ţăranului, întrucît „...ţăranul, talpa ţării, a rămas întotdeauna acelaşi ; ceea ce s-a păstrat neatins de la strămbuni, prin el s-a păstrat : graiul, portul, datinele, vitejia" [23]. O va susţine, în 1901, şi Ilarie Chendi, în articolul *În chestiunea limbii literare* [24], conceput ca un răspuns adresat scriitorului D. Zamfirescu cînd acesta anunţă în „Revista română" publicarea ultimei părţi a *Vieţii la ţară*. Cu acest prilej, Chendi enunţă un vechi principiu al lui Herder şi Goethe, clar formulat de fraţii Grimm, în virtutea căruia orice limbă literară trebuie să se reazime „pe limba obştească a poporului".

În privinţa cultivării limbii noastre, corespondenţii „Familiei" întrevedeau mai multe căi. Una din ele era învăţămîntul în limba naţională.

La un an după actul politic din 1867, cunoscut sub numele de „Dualismul austro-ungar", cînd Habsburgii îşi împart puterea cu burghezia maghiară, parlamentul maghiar votează legea XXXVIII cu privire la organizarea învăţămîntului. Legea a stîrnit vii şi prelungite discuţii, cu toată concesia făcută prin înfiinţarea cîte unei catedre de limbă şi

[18] Vezi Ionnescu-Gion, *Cum vorbim* (Conferinţă ţinută la Ateneul din Bucureşti, la 25.XI.1890), în „Familia", XXVI, 1890 nr. 9, p. 583.
[19] *Ibidem.*
[20] *Ibidem*, p. 582.
[21] *Ibidem*, p. 583.
[22] Marcu Emilian, *Limba română în România*, în „Familia", XVIII, 1882, nr. 5, p. 53.
[23] N. Xenopol, *art. cit.*, p. 105.
[24] În „Familia", XXXVII, 1901, nr. 33—34, p. 385.

literatură pentru diferitele naţiuni, în învăţământul superior [25]. Legea, mai ales în timpul discuţiilor aprinse din 28 aprilie—7 mai 1879, şi-a trădat intenţia de a sluji desnaţionalizarea. Alexandru Roman vedea în acest act o „machinaţiune a camarilei şovinistice, care înseamnă o confirmare de drepturi" [26]. Timpul nu este potrivit pentru dezbaterea lui, întrucît nu se vede „că misiunea şcolilor elementare ar fi să propună afară de limba maternă şi altă" [27]. Nici un deputat român nu a votat pentru proiect, ne relatează „Familia", apărîndu-şi astfel limba naţională, „cel mai scump tezaur al nostru,... paladiul existenţei noastre" [28].

Un alt mijloc prin care se întrevedea cultivarea limbii noastre naţionale îl constituia presa. „Familia" regreta însă că ziaristica vremii s-a îndepărtat de masele largi, deschizînd braţele maniei neologistice, barbarismelor abundente ce au înecat limba scrierilor. „Am studiat cu atenţiune ziaristica mai multor naţiuni, dar în toată viaţa mea n-am cetit atîtea murdării şi îmbalaţiuni cîte publică numai în unica săptămînă unele foi de peste Carpaţi", spune Spiru Ghimpescu în unul din articolele sale [29].

Stilul articolelor „Trompetei Carpaţilor", de pildă, se tăvăleşte „în noroiul murdărielor celor mai spurcate" [30]. Publiciştii trebuie să înţeleagă că frumuseţea stilului nu stă în „termeni radicali", în „termeni plicticoşi, urlători, din sutele cu cari se înlocuiesc termenii româneşti plini de natural şi de graţie" [31]. În ziarele noastre, continuă autorul, „construcţiunea frazelor e nu numai în contra regulelor gramaticale care se învaţă în şcoală, dar şi a genului limbei cu care creştem" [32].

Cîţi din locuitorii satelor înţeleg azi limba „Monitorului oficial" se întreabă Marcu Emilian, în articolul *Limba română în România*" [33]. Mai rău, snobismul a pătruns chiar în gazetele provinciale adresate direct satelor. Chiar şi gazeta „Ţăranul" din Muşeteşti, judeţul Argeş, scrie sătenilor într-un limbaj pestriţ, „gîscănistic", pe care nu-l înţelege nici un ţăran din partea locului. E timpul, conchide Marcu Emilian (şi la această concluzie ajung toţi cei care au abordat problema presei în „Familia"), ca în ziarele noastre să ne scuturăm de mania periculoasă a elementului cosmopolit, de import şi să ne folosim de „limba românească... ghemuită de douăzeci de veacuri în pieptul şi gura naţiei..., să cugetăm, să scriem şi să grăim româneşte, cum vorbesc şi azi bătrînii şi părinţii noştri" [34].

---

[25] Cf. *Din istoria Transilvaniei*, vol. II (Bucureşti), Edit. Acad. R.P.R., 1961, p. 235—236 şi *Istoria României*, vol. IV (Bucureşti), Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 674—675.

[26] Vezi *Limba maghiară introdusă în toate şcolele*, în „Familia", XV, 1879, nr. 30, p. 200—203 şi nr. 31, p. 208—209 (rubrica „Salon").

[27] *Ibidem*, p. 200.

[28] I. H., *Lupta pentru limbă*, în „Familia", XV, 1879, nr. 32, p. 208—209.

[29] Spiru Ghimpescu, *Secături ziaristice de peste Carpaţi*, în „Familia", III, 1867, nr. 40, p. 477.

[30] *Ibidem*.

[31] N. B. Locusteanu, *Gîscănism*, în „Familia", X, 1874, nr. 26, p. 308.

[32] *Ibidem*, p. 477.

[33] În „Familia", XVIII, 1882, nr. 5, p. 52—53.

[34] Marcu Emilian, *art. cit.*, în „Familia", XVIII, 1882, nr. 5, p. 52.

Alături de şcoală şi presă, la şlefuirea şi îmbogăţirea limbii române contribuie şi scena [35]. Acest lucru îl reaminteşte Iosif Vulcan într-un discurs ţinut la adunarea generală a Societăţii pentru fondul de teatru naţional, la Timişoara, în 11 noiembrie 1872 [36]. „... Scena, spunea I. Vulcan cu acest prilej, e unul din organele cele mai corespunzătoare pentru conservarea, răspîndirea şi poleirea limbei... este o şcoală pentru cultivarea limbei noastre, care e garanţia existenţei noastre în viitor" [37].

Şlefuirea şi îmbogăţirea limbii române e însă un imperativ care îi priveşte în primul rînd pe scriitori. Scriitorul trebuie să-şi cunoască bine limba maternă, fiindcă lui nu-i „e iertat a greşi contra artei limbistice"[38]. Numai după ce şi-o însuşeşte bine el poate să-şi îndrepte „privirea asupra curăţeniei limbei şi a regulelor gramaticale"[39]. Limba lui trebuie să fie aleasă şi elegantă, lipsită de trivialităţi. Stilul trebuie să-i fie corect şi frumos, iar acest lucru îl realizează învăţînd de la scriitorii morţi şi vii care au scris în limba respectivă.

Pentru a-i ajuta pe scriitori şi actori, „Familia" publică unele probleme teoretice despre stil, despre accent, intonaţie, „frazare", despre legătură şi pauză între unităţile sintactice etc. [40].

De asemenea, se discută mai mulţi scriitori din punctul de vedere al limbii şi stilului. I. C. Drăgescu, de pildă, în articolul *Fenice* [41], atacă pe Trăilă, un poet minor, sărac în idei, căruia îi lipsesc expresiile şi arta de a emoţiona.

I. Vulcan, în schimb, elogiază pe I. A. Lepădat, admirîndu-i „limbajul" care „excelează în frumuseţe, căci e mai dulce şi mai moale... decît al scriitorilor de dincolo de Carpaţi" [42].

Un scriitor e mare atunci cînd ştie să folosească limba poporului, „naivele lui espresiuni..., vechile-i datine şi cîntece" [43].

Îl citim cu plăcere pe Alecsandri, pentru că „poezia lui... e a poporului român, nu numai cu limba, dar cu ideile, datinele, credinţele şi toate nuanţele caracterului său"[44].

E citat pozitiv D. Zamfirescu, pentru că în *Viaţa la ţară* fiecare pătură socială îşi descoperă „simţirile şi nevoile în propriul său grai"[45].

---

[35] În această privinţă vezi şi L. Drimba, *Contribuţia lui Iosif Vulcan şi a „Familiei" la dezvoltarea teatrului din Ardeal*, în „Limbă şi literatură", vol. II, Bucureşti, 1956, p. 109—132.

[36] Vezi I. Vulcan, *Limba şi scena*, în „Familia", VIII, 1872, nr. 46, p. 539—543 (articolul reproduce discursul sus-amintit, n.n.).

[37] *Ibidem*, p. 543.

[38] Camil B..., *Despre stil şi vorbire, de lordul Chesterfield*, în „Familia", XXVIII, 1892, nr. 44, p. 525.

[39] *Ibidem*.

[40] Vezi N. A. Bogdan, *Metoda de a vorbi şi a recita bine*, în „Familia", XXIII, 1887, nr. 1—5.

[41] În „Familia", III, 1867, nr. 10, p. 118.

[42] I. Vulcan, *Încercări în literatură de Ion A. Lepădat*, în „Familia", X, 1874, nr. 14, p. 152.

[43] Prefaţa lui Odobescu la *Încercări critice asupra unor credinţe, datine şi moravuri ale poporului român de G. Dem. Teodorescu*, reprodusă în „Familia", X, 1874, nr. 43, p. 516.

[44] I. Vulcan, *Poezii poporale româneşti de S. Fl. Marian*, în „Familia", X, 1874, nr. 7, p. 80.

[45] Il. Chendi, *În chestiunea limbei literare*, în „Familia", XXXVII, 1901, nr. 32—33.

Un mic studiu, anonim, apărut în 1890, analizează limba scrierilor lui Creangă, „mina cea mai curată, mai sigură și mai inteligentă pentru sintaxa românească”[46]. Creangă, continuă studiul, „reproduce cu cea mai mare îmbelșugare geniul limbii noastre, adică modul de a gîndi și românismele sau expresiunile proprii limbii române. În această privință (a sintaxei), Creangă are de tovarăș în literatura noastră mai veche pe talentatul cronicar Ioan Neculcea”[47].

Literatura în limba literară unificată era însă stînjenită, la acea dată, în mersul ei ascendent de lipsa unei ortografii generale și normative. De acest neajuns își vor da seama corespondenții „Familiei” și îl vor semnala în repetate rînduri în paginile revistei.

„Deosebirea ortografiilor noastre este o mare calamitate pentru literatura națională”[48], semnalează Iosif Vulcan în 1878. Această deosebire, continuă autorul, „formează un mur chinezesc între fiii aceleiași națiuni, este o piedică foarte mare în calea progresului nostru literar” [49].

Ortografia trebuie să fie „costumul unei limbi”, „vestmintele ei cele mai curate și mai potrivite caracterului său național”[50]. Limbii române îl lipsește un astfel de costum. Au încercat să i-l croiască Micu și Maior, într-o vreme a „impubertății etimologice”. I l-au croit apoi Laurian și Aron Pumnu, însă amîndoi l-au croit inadecvat : Laurian a plăsmuit o ortografie nepractică, excesiv latinizantă, iar Aron Pumnu, prin fonetismul său, a „înfrînat dezvoltarea limbei în hatîrul vreunui dialect de mahala”[51].

Nici sistemul ortografic etimologic al lui Cipariu, acceptat de Societatea Academică, nu satisface „trebuințele” limbii române. Aceste „trebuințe” pot fi satisfăcute numai făcîndu-se „concessiunile posibile ambelor celor două sisteme”[52] : fonetic și etimologic. Numai așa se poate ajunge la o „omogenitate” în scrierea română. Acest lucru — îmbinarea principiului fonetic cu cel etimologic în realizarea noii ortografii — îl va susține „Familia” în permanență, ori de cîte ori Societatea Academică va lua o nouă măsură ortografică. Revista va publica și va dezbate proiectele ortografice ale Societății Academice, din 1878, 1880, 1894, 1904, însușindu-și-le în paginile ei ori de cîte ori i-o cerea Academia, deoarece „este un mare interes de cultură națională ca să ajungem cît mai curînd la o uniformitate deplină în ortografia limbii noastre”[53].

Tot pentru cultivarea limbii române, în scopul însușirii ei corecte, „Familia” inițiază, în mai multe numere, unele „rubrici permanente”, sub titlul *Să ne curățim limba* [54].

---

[46] Vezi *O caracteristică a lui Creangă*, în „Familia”, XXVI, 1890, nr. 38, p. 445.
[47] *Art. cit.*, p. 445.
[48] I. Vulcan, *Ce cerem de la Societatea Academică*, în „Familia”, XIV, 1878, nr. 68, p. 433.
[49] *Ibidem.*
[50] I. Cav. de Pușcariu, *Considerațiuni ortografice*, în „Familia”, XIV, 1878, nr. 43, p. 266.
[51] *Ibidem*, p. 268.
[52] I. Vulcan, *loc. cit.*
[53] Vezi o adresă a Academiei, publicată în „Familia”, XL, 1904, nr. 30, p. 349—350.
[54] Iată cîteva din numerele în care apar aceste rubrici : nr. 3 din 1898, p. 33 ; nr. 1, 2, 3 din 1903, p. 9, respectiv 21, 33 etc.

„Rubricile" erau concepute sub forma unor întrebări şi răspunsuri. Cititorii întrebau care sînt pronunţările corecte ale unor forme care stîrneau nelămuriri, iar cei în măsură să le lămurească dădeau explicaţiile. Aşa, de pildă, în rubrica din nr. 2, 1903, p. 21 se dau cîteva lămuriri în legătură cu ordinea cuvintelor în propoziţie. E incorect, se spune în revistă, să folosim topica stilului biblic „siliţi sîntem", în loc de „sîntem siliţi", afară de cazurile cînd accentul exprimării cade pe „siliţi".

La întrebările unor cititori, care terminaţii sînt corecte, *ie* sau *-iune*, „Familia" răspunde în două rînduri [55]. La acea dată coexistau ambele forme („lupta între ele s-a pornit, dar învingerea încă nu se poate constata"[56]), aşa încît revista recomandă ambele terminaţii.

Alteori, pentru explicarea formelor corecte, sînt aduse unele argumente din domeniul istoriei limbii. I. Puşcariu, de exemplu, făcînd unele *Consideraţiuni ortografice* [57], aminteşte că în limbă acţionează anumite legi, pe care el le numeşte „reguli simfonice", dictate de natura limbii. După ele „trebuie să se întocmească pronunţarea şi, prin urmare, şi ortografia cuvintelor române"[58]. Legile unei limbi nu acţionează însă pe toată durata existenţei ei, ci numai în anumite perioade. În lumina acestei idei, I. Puşcariu va ataca pe pumnişti, pentru faptul că supun unele cuvinte străine, ca *diavol*, *diacon* etc., vechilor legi fonetice ale limbii române, care nu mai acţionau în acel moment.

Cu toate acestea însă, şi I. Puşcariu face unele greşeli. Stăpînit de prea mult zel latinist, el ajunge să susţină necesitatea unor forme latineşti, care erau nefireşti pentru limba română din acea epocă. De pildă, I. Puşcariu consideră că reduplicarea consoanelor e necesară în româneşte numai pentru că ea e întîlnită şi în limba latină.

În această privinţă, I. Puşcariu e combătut de Gr. Silaşi care, citînd cîteva argumente din *Principia de limbă* a lui Cipariu, demonstrează că în limba latină reduplicarea consoanelor se făcea după unele legi precise, care nu mai acţionează în limba română, şi cărora ea le e contrară [59]. La „strămutarea" latinei vulgare în limba română au contribuit o serie de „operaţiuni limbali", care şi-au încetat însă existenţa [60].

★

Se impunea tot mai mult în epocă necesitatea alcătuirii ştiinţifice a unei gramatici şi a unui dicţionar al limbii române [61]. Societatea Academică Română îşi propusese ca sarcină, de la înfiinţarea ei, alcătuirea unui dicţionar, a unei gramatici şi stabilirea unei ortografii generale şi normative.

Dicţionarul îl vor alcătui Laurian şi Massim, care însă îi imprimă pecetea latinismului lor inveterat, făcînd din el „un lexicon al unei limbi

[55] În 1898, p. 33, şi în 1903, p. 33.

[56] V. „Familia", XXXIX, 1903, p. 33.

[57] În „Familia", XIV, 1878, nr. 47, p. 303.

[58] *Ibidem*

[59] V. Gr. Silaşi, *Să duplecăm au ba consunatoarile româneşti*, în „Familia", XIV, 1878, nr. 54, p. 345—348 şi nr. 55, p. 354—356.

[60] Gr. Silaşi, *Să latinizăm au ba?*, în „Familia", XVIII, 1882, nr. 3, p. 28—30 şi nr. 4, p. 44—46.

[61] Cf. I. Vulcan, *Ce cerem de la Societatea Academică*, în „Familia", XIV, 1878, nr. 68, p. 433—437 şi Marcu Emilian, *Limba română în România*, în „Familia", XVIII, 1882, nr. 5, p. 53.

neexistente”. În urma atacurilor ce i s-au adus, se punea iarăși problema alcătuirii unui dicționar științific, care să nu mai fie „prea latinist” și să nu mai conțină „elemente ale unui sistem de limbă închipuită”[62].

Această sarcină îi revine lui Hasdeu. Hasdeu pornește la adunarea materialului prin lansarea unui *Chestionar* către intelectualii satelor. „Familia” vorbește de acest *Chestionar* și expune cititorilor săi principiile care l-au condus pe marele nostru lingvist în alcătuirea lucrării : „despuierea texturilor din limba veche și cea scrisă și totodată din gura poporului”[63]. În 1885, după cum reiese din darea de seamă prezentată în fața Academiei, Hasdeu avea gata spre publicare cuvintele literei *A*, într-un masiv volum de vreo 500 de pagini. Ulterior, „Familia” va urmări mersul lucrării, publicînd dările de seamă expuse de Hasdeu, discuțiile purtate în ședințele Academiei [64]. Alteori, pentru ca cititorii să-și dea seama de configurația dicționarului, „Familia” expune „specimene”, coloane ce cuprind explicația vreunui cuvînt : „Alun, alună și derivatele”[65], „Adam” [66], „bade” [67] ș.a.

Proporțiile lucrării, principiile după care se conducea au stîrnit senzație atît în țară, cît și printre străini. Într-o ședință a Academiei Maghiare, din 6 iunie 1887, profesorul budapestan Putnoky a consacrat un memoriu *Marelui etimologic* al lui Hasdeu. Profesorul maghiar se declara sceptic în reușita lucrării. Dicționarul nu va reuși, spunea el, întrucît Hasdeu nu beneficiază de o tradiție lexicografică. În plus, Putnoky găsește două mari „lipsuri” dicționarului : 1) că citează manuscrise (și acesta ar fi „călcîiul lui Ahile” al operei lui Hasdeu) ; 2) că e latinoman.

Acestor acuzații neîntemeiate, Hasdeu le răspunde printr-o *Dare de seamă despre o critică maghiară* [68]. Toți lexicografii renumiți ai lumii, arată Hasdeu, și-au extras cuvintele din manuscrise. Așa au procedat Du Cange (în *Glosarium mediae latinitas*), Miclosich (în *Lexicon paleoslovenicum*), Frédérich Godefroi (în *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de sous dialetes du IX-e au XVe siècle*), Littré ș.a. Nici „nu m-aș fi încumetat a mă apuca de lucru să nu-mi fi stat la îndemînă manuscriptele române din Biblioteca Academiei de-mpreună cu cele din arhivele statului”[69], declară autorul în continuare.

În ceea ce privește a doua acuzație, Hasdeu socotește că nimeni nu i-ar putea reproșa vreun puritanism sau vreo explicație părtinitoare, însă „păcatul limbei române, « peccatum originale », este de a fi prea italică”[70].

„Familia” a recenzat nu numai lucrări de mare anvergură, cum e dicționarul lui Hasdeu, ci și altele mai modeste. Gr. Silași, de pildă, recen-

---

[62] I. Vulcan, *Lupta filologilor*, în „Familia”, X, 1874, nr. 36, p. 428.

[63] B. P. Hasdeu, *Marele etimologic al României*, în „Familia”, XXI, 1885, nr. 44, p. 519.

[64] Vezi „Familia”, XXIX, 1893, nr. 21, p. 241—244 și „Familia”, XXXIII, 1897, nr. 14, p. 162—165.

[65] În „Familia”, XXI, 1885, nr. 11, p. 121—125.

[66] În „Familia”, XXIV, 1886, nr. 12, p. 133—135.

[67] În „Familia”, XXIX, 1893, nr. 21, p. 241—244.

[68] Vezi B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, în „Familia”, XXV, 1889, nr. 22, p. 255—256.

[69] *Ibidem*, p. 256.

[70] *Ibidem*.

zează o *Gramatică a limbei române*, destinată şcolilor secundare, a lui Nicolau Piltia, profesor la un gimnaziu din Braşov. Polemicile recenzentului cu autorul vor apărea în mai multe numere ale revistei [71].

★

Încheind, remarcăm punctualitatea cu care „Familia" publica diverse materiale lingvistice, ori de cîte ori ele erau prezente în discuţiile vremii. Problemele legate de limba română literară, de formarea, de istoria şi de dezvoltarea ei au stat în centrul preocupărilor revistei de-a lungul existenţei sale rodnice.

Pornind de la ideea justă a legăturii dintre limbă şi societate, subliniind principiul că la baza limbii literare trebuie să stea limba poporului, arătînd căile şi mijloacele în vederea îmbogăţirii limbii, revista „Familia" a adus o preţioasă contribuţie la cultivarea limbii noastre literare, în secolul trecut, şi la promovarea ei spre rolul de puternic factor cultural.

[71] V. „Familia", XVIII, 1882, nr. 8, 9, 37, 38, 39, 47 şi 48.

L. GÁLDI, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Bucureşti, 1964.

Căutarea cuvîntului „ce exprimă adevărul", ca manifestare a credinţei în „atotputernicia" expresiei verbale este „la Eminescu unul din idealurile cele mai persistente". O atare căutare defineşte, în esenţă, întregul proces de creaţie poetică eminesciană, asupra căruia şi-a îndreptat atenţia lingvistul maghiar Ladislau Gáldi, în volumul publicat, în anul 1964, de Editura Academiei R.P.R., sub titlul *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*. Lucrarea reprezintă, de fapt, o culegere de mici monografii stilistice asupra celor mai importante opere poetice ale scriitorului român. Grupate în 12 capitole, observaţiile stilistice ale autorului servesc ca demonstraţie exactă unor concluzii de ordin foarte general, expuse în capitolul final, cu scopul de a crea viziunea de ansamblu asupra stilului poetic eminescian pe care titlul o impunea şi, totodată, „pentru a servi de călăuză comentariilor viitoare" (p. 425).

Analizele stilistice ilustrează, în primul rînd, teza că Eminescu era — după clasificarea pe care poetul englez Stephen Spender o aplică geniilor creatoare — un *tip beethovenian*, adică un creator, care, în opoziţie cu tipul mozartian, spontan şi exteriorizat, se caracterizează printr-o mare putere de interiorizare, de pătrundere treptată şi laborioasă în adîncimile conştiinţei sale (p. 425).

În munca titanică de plăsmuire a poetului, pe care volumul o descrie cu minuţiozitate microscopică, L. Gáldi descoperă „nu scrupulele unui parnasian minor care nu avea grijă decît de aticismul limbii sale" (p. 426), ci dorinţa adecvării formei la conţinut, pe care o mărturiseşte poetul însuşi, în poezia *Criticilor mei*.

Găsirea cuvîntului ce exprimă adevărul, această „revelaţie autentică a trăirii", această adecvare a formei „la toate glasurile şi chemările lăuntrice", se realizează la Eminescu într-o „vastă sinteză poetică", caracterizată printr-o „varietate de stiluri eminesciene" ca reflectare „a volubilităţii cu care poetul se adapta la cerinţele epocii" (p. 429) şi printr-o depăşire a limitelor impuse de marile curente literare.

Descoperind sursele celebrei armonii eminesciene în fericita îmbinare „a extazului creator şi a muncii reflexive, a inspiraţiei instinctive şi a raţiunii", cercetătorul maghiar îi acordă lui Eminescu — „acestui romantic care recurge la nişte procedee parnasiene şi care, în ultimii ani ai activităţii sale, sub zodia unei muzicalităţi pînă atunci nebănuite, prevesteşte simbolismul" — locul în „familia acelor spirite înflăcărate în fruntea cărora stă Dante, întemeietorul şi codificatorul artei poetice neolatine" (p. 430), ceea ce subliniază „universalitatea unanim recunoscută a artei eminesciene" (p. 429).

În contrast cu capitolul final, bazat aproape exclusiv — după cum era şi firesc — pe o expunere teoretică generală asupra personalităţii poetice căreia îi este consacrată cartea, studiile de stilistică ale diferitelor poezii, din celelalte capitole, se caracterizează printr-o minuţioasă înşirare de fapte fonetice, lexicale, morfologice şi sintactice comentate

cu pătrundere și, mai ales, cu o rară acribie filologică. Dincolo de orice discuție de detaliu, dincolo de orice interpretare a amănuntelor expunerii și a faptelor, studiile întreprinse de L. Gáldi asupra poeziilor lui Eminescu sînt interesante și instructive. Ele se impun, în primul rînd, prin cercetarea întreprinsă asupra versificației eminesciene, ca și prin modul în care delimitează etapele de creație a poetului, desprinzîndu-le din analiza variantelor diferitelor poezii cercetate.

Cartea se dovedește a fi însă instructivă și sub aspectul ei mai puțin realizat, care este, în esență, acela al metodei de cercetare. Autorul își precizează metoda și obiectivele urmărite, în introducerea lucrării, arătînd că studiile sale, avînd ca obiect stilul unui scriitor, se încadrează în stilistica literară, pe care el o vede ca o punte de legătură între „preocupările particulare ale istoriei literare și ale lingvisticii" (p. 7).

Creîndu-și limite foarte largi în cercetare, autorul expune faptele de ordin social și biografic care au determinat geneza operei de artă, analizează concepția artistică de care a fost călăuzit poetul, canoanele genului literar cărora li s-a supus, pentru a pătrunde apoi în centrul însuși al procesului de creație, studiind diferitele compartimente ale mijloacelor de expresie artistică. La aceasta se mai adaugă faptul că autorul studiază poeziile — în majoritatea cazurilor — în ordinea înlănțuirii strofice. Îndemnat fiind de rigurozitatea științifică care îl caracterizează, el își completează observațiile stilistice cu destul de numeroase îndreptări de text pe marginea edițiilor existente și, ca un bun cunoscător al literaturii universale, stăpînind și agreînd comparativismul literar, face numeroase expuneri asupra circulației motivelor din opera lui Eminescu, precum și asupra apropierii dintre poetul român și reprezentanții altor literaturi. Acesta este tabloul complet al domeniilor pe care faptele studiate de Ladislau Gáldi sînt puse să le ilustreze. Aș exagera, poate, afirmînd că această multitudine de preocupări dă naștere unei expuneri nearmonioase și lipsite de cursivitate, dar ea este, cred, cauza inegalităților și a inconsecvențelor care se observă în cursul capitolelor.

Pe de o parte se constată preocuparea constantă a autorului pentru studiul versificației eminesciene, care formează propriu-zis pivotul cercetării întreprinse. Nu numai celelalte elemente de fonetică stilistică se subordonează studiului schemei prozodice, dar și faptele lexicale, sintactice sau morfologice atrag atenția cercetătorului mai ales în măsura în care ele sînt reliefate de structura versului, a strofei sau a rimei. În această atitudine — firească și, cred, că aproape involuntară — pentru unul dintre cei mai buni și mai pasionați cercetători ai prozodiei — se află atît marele merit cît și — aș îndrăzni să spun — cea mai sensibilă inconsecvență a cărții : modelul complet de studiu prozodic, dar și mai puțin cuprinzătoarea studiere a celorlalte componente ale stilisticii, în special a sintaxei. E drept că autorul acordă lexicului două dintre capitolele sale și face nenumărate observații cu privire la îmbinările frazeologice în cursul celorlalte capitole. De asemenea, el interpretează formele morfologice, sinonimia stilistică, studiind etapele de creație a diferitelor poezii. Dar aceste observații nu ating decît uneori rigoarea, claritatea și, mai ales, originalitatea observațiilor referitoare la versificație. Chiar și atunci cînd își propune să analizeze realismul vocabularului poetic sau să caracterizeze cu ajutorul unui procedeu sintactic (atributul cu valoare de epitet) trei atitudini ale poetului în domeniul poeziei epice, expunerea — întreținută cu observații asupra metricii sau asupra motivului literar — este schematică și insuficient comentată, iar constatările finale, sintetizatoare — mai ales cele referitoare la epitet —, lipsite de noutate.

Această relativ neunitară observare a faptelor de lexic, sintaxă și morfologie — motivată de autor prin limitele impuse de proporțiile lucrării — este determinată, însă, în ultimă instanță, de dimensiunile largi pe care autorul le atribuie stilisticii literare. În această viziune mult prea largă asupra scopurilor propuse se includ și obligațiile excesiv

de scrupuloase pe care şi le ia autorul în ceea ce priveşte citarea unui număr mare de lucrări consacrate mai ales studiului versificaţiei în alte limbi sau studiului istoriei lexicului românesc, menţionînd totodată şi unele dintre recenziile care au întîmpinat lucrările amintite (v. notele de la p. 67, 110, 167 — cf. 207, în text — 402, 421, 426, 430). În aceeaşi ordine se înscriu şi observaţiile cu privire la unele particularităţi fonetice ale textului, pe care ediţiile nu le-au respectat cu destulă consecvenţă şi pe care autorul consideră util să le menţioneze, în ciuda interesului, în marea majoritate a cazurilor, pur extrastilistic al problemei. Cum este şi firesc, avînd în vedere sumarele investigaţii ale autorului în legătură cu acest aspect al exegezei eminesciene, notele şi comentariile de acest fel dau informaţii destul de incomplete, semnalează probleme cunoscute sau exprimă dubii cu privire la fapte soluţionate. Autorul se opreşte, de exemplu, asupra formei *vecinic* dintr-un vers al poetului, întrebîndu-se dacă ea poate fi considerată învechită în epocă (p. 113), dar manuscrisele şi textele tipărite în timpul vieţii scriitorului atestă numai această formă; descoperind fonetismul *avè* într-o variantă a elegiei *Mai am un singur dor*, semnalează aceeaşi formă în *Miron şi frumoasa fără corp* sau într-o ciornă a *Scrisorii I*, fără să menţioneze faptul că în poezia de tinereţe *De-aş avea*, aceasta este, de fapt, unica formă atestată, atît de manuscrise, cît şi de textul tipărit în „Familia" (p. 420); cu oarecare surpriză constată autorul fonetismul *pin* („prin") într-o variantă manuscrisă a poeziei *Povestea codrului*, ceea ce îl determină să afirme că „îşi poate permite să presupună existenţa acestui fonetism în uzul personal al poetului" (p. 203), în realitate fonetismul este atestat nu numai de numeroase alte manuscrise — mai ales din proza artistică — dar şi de texte definitive tipărite, ca *Făt-frumos din lacrimă*, de exemplu; în sfîrşit, autorul consacră o notă de semnalare formei grafice *scerşnire* pentru *scărşnire*, alături de care menţionează varianta mai cunoscută *scîrşnire* (p. 54), ceea ce este fastidios.

Pe de altă parte, din concepţia lucrării decurge şi modul în care autorul grupează poeziile în cadrul capitolelor cărţii, lăsînd să alterneze criteriile lingvistice cu cele literare sau biografice şi cronologice. Poeziile *De-aş avea*, *Din străinătate*, *Mortua est* şi *Amorul unei marmure*, deosebite ca gen şi ca particularităţi stilistice, sînt grupate la un loc în cadrul primului capitol, pe baza criteriului cronologic (*Ecourile unei adolescenţe zbuciumate*). Acelaşi criteriu stă la baza ultimului capitol intitulat *Ultima elegie*, care cuprinde analiza poeziei *Mai am un singur dor*. Criteriul biografic grupează poeziile *Povestea codrului*, *Despărţire* şi *S-a dus amorul*, în capitolul al VI-lea, intitulat *Variaţiuni pe tematica inspirată de Veronica Micle*. După criteriul procedeelor stilistice întrebuinţate, sînt studiate poeziile *Junii corupţi* în capitolul al II-lea (*Glasul poetului-profet*), *Înger şi demon*, *Împărat şi proletar*, în capitolul al III-lea (*Cîteva poeme clădite pe antiteze*), *Memento mori* (capitolul al IV-lea: *O viziune lirică a istoriei universale*), *Călin*, *Strigoii* şi *Luceafărul*, grupate sub titlul *Trei atitudini în domeniul poeziei epice* (cap. al V-lea) sau, în sfîrşit, în penultimul capitol, *Sara pe deal*, este studiată la un loc cu poeziile postume *Copii eram noi amîndoi...*, *În liră-mi geme şi suspină un cînt* şi *Noi, undele creţe...*, sub titlul *În lumea melodiilor interioare*. Pe baza acestui criteriu este alcătuit şi capitolul al VIII-lea, care studiază *Realismul vocabularului poetic*, trecînd în revistă un mare număr de poezii de inspiraţie populară, pe de o parte, şi poezii lirice sau satirice, pe de altă parte, în scopul reliefării modului în care scriitorul selecţionează elementele lexicale în opera sa pentru a promova „un anumit realism poetic" care, „ca fenomen istoric şi estetic", se situează „în perspectiva tradiţiilor specifice poeziei române după 1860" (p. 257). În sfîrşit, cap. al X-lea: *Din problematica sonetului eminescian*, în care sînt analizate poeziile *Veneţia* şi *Afară-i toamnă* se bazează pe criteriul unei anumite scheme prozodice, în timp ce, cap. al VII-lea şi al IX-lea: *Un preludiu la ultima elegie* (cu poezia *O, mamă...*) şi *Momente de înseninare* (cu poeziile *Odă*

în metru antic şi *Glossă*) izvorăsc din interesul cercetătorului pentru motivul literar. Din toate aceste elemente ale compoziţiei lucrării pe care o analizăm rezultă o impresie de fărîmiţare a temei abordate.

O constatare — dintr-un anumit punct de vedere — asemănătoare este exprimată în recenzia cărţii lui L. Gáldi, de istoricul literar George Munteanu : „Cînd încercăm să evaluăm totalitatea rezultatelor împărtăşite de cartea lui Gáldi, nu putem scăpa de o anume insatisfacţie. Şi e aceasta, insatisfacţia lăsată de toate analizele care... nesocotesc faptul că limba este doar materialul poeziei, nu însăşi poezia, considerată în totalitatea virtuţilor ei" („Contemporanul", nr. 24, din 11 iunie 1965, p. 3). După cum se poate vedea din finalul citatului de mai sus — şi, cu mai multă claritate, din întreaga recenzie — comentatorul identifică lipsurile metodologice ale cărţii cu limitele stilisticii lingvistice, ca disciplină în sine. Afirmaţia contravine, în primul rînd, intenţiilor autorului recenzat, a cărui aderare la stilistica literară este exprimată cu toată claritatea în introducerea lucrării şi-şi găseşte justificarea în faptul că „adevărata stilistică" — aşa cum o înţelege autorul — „depăşeşte, deci, cu mult cercetările lingvistice propriu-zise" (p. 7). În al doilea rînd, ea pune în discuţie metoda stilisticii lingvistice, generalizînd anonime cazuri particulare (singurul nume citat negativ este chiar autorul cărţii recenzate, ceea ce, dacă avem în vedere exprimarea ataşamentului său faţă de stilistica literară, este nu numai surprinzător, dar şi paradoxal în recenzia amintită) şi lăsînd să se întrevadă o atitudine de superioritate faţă de cercetarea lingvistică a stilului : „A căuta cu înverşunare maşinăria, rămînînd la aceasta şi nevăzînd că ea pune în mişcare cu pîrghiile şi volanele sale ideea, emoţia, o anume stare de spirit, — nu e aici relativa utilitate, dar şi *inevitabila* limitare a stilisticii lingvistice? Ea ne oferă, în bună măsură, alfabetul stilului poetic eminescian, *considerat în elementele lui izolate* sau, cel mult, puse în relaţii restrînse la dimensiunea unei strofe, a unui poem sau ciclu de poeme". Limitînd la modul atomistic de expunere a faptelor de ordin fonetic, lexical şi sintactic unica trăsătură caracteristică posibilă a stilisticii lingvistice, autorul recenziei amintite refuză lingviştilor cercetători ai stilului poetic orice capacitate de sinteză. Recenzia de faţă nu oferă spaţiul necesar unui comentariu adecvat al modului în care, „în materie de concepere a adevăratei stilistici", istoricul literar George Munteanu vede „prăpastia" dintre lingvişti, pe de o parte, şi esteticieni istorici şi critici literari, pe de altă parte, situînd, de fapt, cele două categorii de cercetători într-o ierarhie de valori exprimată prin opoziţia dintre *atomism* şi *fărîmiţare*, faţă de *sinteză* şi *percepţie de ansamblu*. Aici merită să fie semnalat doar faptul că el se bazează pe eroarea de a pune semnul egalităţii între principiile metodologice ale cărţii lui L. Gáldi şi cele ale stilisticii lingvistice. După cum cred că se poate deduce din faptele examinate pînă acum, lucrurile nu stau de loc aşa. Impresia de fărîmiţare, de lipsă de viziune globală îşi are originea nu în erorile de metodă ale disciplinei stilistice, cu atît mai puţin în ale celei lingvistice, ci în anumite caracteristici particulare ale cărţii în discuţie. Autorul a adunat la un loc diferite studii de stilistică, izvorîte din interesul său pentru unul sau altul dintre aspectele personalităţii poetice pe care o reprezintă Eminescu în literatura română şi universală. Luate fiecare în parte, aceste mici studii monografice sînt contribuţii valoroase şi de netăgăduit la studiul stilului poetic eminescian. Analizat ca atare, fiecare capitol ar putea fi comentat într-o recenzie aparte, cu aprecieri în totalitatea lor foarte favorabile. Văzute ca

elemente componente ale unei lucrări unice, cu un titlu mult promițător, aceste capitole scot în evidență o deficiență de metodă, altfel mai greu sesizabilă : îmbinarea unor mult prea diversificate obiective de cercetare.

O lucrare unitară, cu o temă ca aceea anunțată prin titlul lucrării lui L. Gáldi, putea să-și propună să definească stilul poetic eminescian ca structură lingvistică individuală. Era, ce e drept, o limită, dar și o percepție de ansamblu în cadrul acestei limite. Depășind limita amintită, lucrarea putea să pună stilul poetic eminescian, ca structură lingvistică individuală, în relație cu structura literară a stilului poetic eminescian, ilustrînd astfel ca pe un tot organic închegat „vasta sinteză poetică" pe care o reprezintă opera scriitorului român. Oprindu-se la primele limite — acele ale structurii lingvistice individuale ale stilului poetic eminescian — lucrarea își circumscria cercetarea la domeniul stilisticii lingvistice. Vizînd și analiza structurii literare, ea se încadra în obiectivele stilisticii literare. Înțelegînd, însă, prin stilistică literară cercetarea stilului literaturii artistice sub toate aspectele și realizînd această cercetare în capitole elaborate după criterii eterogene, autorul suprapune în mod neorganizat două structuri stilistice care trebuiau mai întîi delimitate : cea lingvistică și cea literară. Această suprapunere dă naștere unei viziuni inegale asupra stilului poetic eminescian, bogată în detalii și concluzii parțiale și mai puțin cuprinzătoare ca expunere sintetică. Una dintre concluziile finale izvorăște tocmai din această caracteristică a cărții. Autorul consideră că stilul poetic eminescian se caracterizează printr-o serie de stiluri eminesciene individuale, idee care este anunțată din *Introducere*, printr-o premisă teoretică : „aproape fiecare operă poetică de valoare își are stilul său propriu". Axîndu-și lucrarea pe analiza operelor poetice ca unități individualizate, autorul constată, pe bună dreptate, existența unor serii de stiluri eminesciene, înțelese, de această dată, ca structuri literare, și nu mai atinge treapta descrierii structurii stilistice unice și unitare, pe care o putem numi stilul poetic eminescian. Descrierea *vastei sinteze poetice* pomenite în capitolul de încheiere a cărții devine, astfel, un deziderat și nu o concluzie. Pentru realizarea ei, cercetarea întreprinsă de L. Gáldi constituie o etapă dintre cele mai importante și interesante. Dacă în discuția de față am insistat mai mult asupra lipsurilor metodologice decît asupra meritelor lucrării, aceasta se datorește faptului — amintit și mai sus — că ele trebuie să capete în stilistica românească valoarea unei experiențe remarcabile. Cercetătorul stilului poetic eminescian găsește în cartea lui L. Gáldi un model pentru rigoarea demonstrației, sugestii în bogăția de material și în subtilitatea comentariului și un avertisment pentru delimitarea cît mai strictă a domeniului cercetat.

Trecînd însă peste acest aspect — repet, deosebit de instructiv al cărții de care m-am ocupat — și lăsînd la o parte toate discuțiile impuse de unele constatări de detaliu existente în lucrare, trebuie să subliniez satisfacția cititorului român, care găsește, în paginile acestei cărți, omagiul unui cunoscut om de știință maghiar față de expresia cea mai desăvîrșită a virtuților de gîndire și de creație ale poporului român pe care opera lui M. Eminescu o reprezintă. Alăturînd scopul strict științific al lucrării de „cauza prieteniei dintre poporul român și poporul maghiar", autorul ține să sublinieze că oferă publicului românesc — mai mult decît rezultatul unor strădanii îndelungate pe tărîmul cercetării științifice — simbolul unei admirații și al unei adeziuni.

Flora Șuteu

ALPHONSE JUILLAND, P.M.H. EDWARDS, ILEANA JUILLAND, *Frequency Dictionary of Roumanian Words*, Londra—Haga—Paris, 1965, 513 p.

Interesul faţă de studierea cantitativă a vocabularului a crescut mult în ultima vreme. Mai ales în ultimii 20 de ani au apărut un număr destul de mare de dicţionare de frecvenţă pentru diverse limbi de circulaţie mondială. În faza actuală de cercetare, structura lor este diferită. Diferit este şi scopul lor şi, de aici, şi metodologia de elaborare. Problemele pe care le pot rezolva dicţionarele de frecvenţă sînt, în esenţă, trei :

a) reglementarea predării limbilor străine pe baza unei ierarhii stricte a vocabularului ;

b) perfecţionarea diferitelor sisteme de coduri ;

c) studiul stilistic al limbii în limitele stilurilor funcţionale, a stilului unui scriitor au chiar a unor opere luate izolat.

În funcţie de scop, structura dicţionarelor de frecvenţă este diferită. Pentru rezolvarea problemelor de sub a), dicţionarele de frecvenţă se limitează, de fapt, la fixarea în anumite limite a unui vocabular de bază care variază de la limbă la limbă. Pentru rezolvarea celorlalte două serii de probleme se cer condiţii noi şi o exigenţă sporită.

Dicţionarul de care ne ocupăm face parte din prima categorie. Intenţia autorilor a fost de a delimita vocabularul de bază al limbii române literare, deşi se evită referirea explicită la limba română literară atît în titlu cît şi în prefaţă, unde este vorba de „genuri" literare (înţelegîndu-se prin aceasta literatura beletristică) şi nonliterare (literatura tehnică şi publicistică). Ideea fructuoasă, susţinută argumentat în ultima vreme de lingviştii români, după care limba literară este o structură complexă din punct de vedere stilistic a rămas, se pare, necunoscută autorilor *Dicţionarului*. Existenţa unor sisteme particulare, denumite stiluri funcţionale, istoric constituite, care participă la elaborarea sistemului de grad superior — limba literară — a fost demonstrată cu prisosinţă. Înşişi autorii *Dicţionarului* s-au văzut obligaţi, în practică, să ţină seama de realitatea annmitor „genuri", dar absenţa fundamentării teoretice a acestei delimitări i-a dus, cum vom vedea mai jos, la concluzii neaşteptate, în mare măsură curioase, adesea nejustificate.

Dicţionarul pe care-l recenzăm este alcătuit din două părţi distincte. În prima parte (p. 3—400) cuvintele (4843) sînt aranjate în ordine alfabetică după următoarea schemă.

Cuvîntul-titlu — de obicei forma de bază a cuvîntului — este urmat de categoria gramaticală. Se indică apoi formele în care variantele morfologice ale cuvîntului au fost extrase din textele cercetate. În acelaşi rînd cu cuvîntul-titlu se dau trei cifre care reprezintă, în ordine, indicii : circulaţie, frecvenţă şi dispersie. Cifrele care indică frecvenţa sînt aranjate pe şase coloane. În cazul cînd cuvîntul-titlu are mai multe invariante, în primul şir de cifre sînt trecute totalurile la fiecare coloană verticală. Restul şirurilor orizontale reprezintă frecvenţa, în texte diferite, a invariantei respective. Prima coloană reprezintă totalul frecvenţei invariantelor în textele date. Cifra din capul coloanei din stînga reprezintă frecvenţa tuturor invariantelor şi deci a cuvîntului de bază. Celelalte coloane pe verticală reprezintă frecvenţa în :

coloana a II-a — literatura genului dramatic — exclusiv piese

coloana a III-a — romane şi nuvele

coloana a IV-a — eseuri literare (eseuri, memorii, corespondenţă)

coloana a V-a — publicistică (editoriale, ştiri, anunţuri, cotidiene, săptămînale sau reviste lunare)

coloana a VI-a — literatura tehnică (medicină, botanică, tehnologie, agronomie etc.).

Partea a II-a a *Dicţionarului* constă în trei liste de cuvinte dispuse în ordinea descrescîndă a celor trei indici de bază : circulaţie, frecvenţă, dispersie.

În această parte, pentru a uşura calculele cu privire la structura statistică a vocabularului, lista celor 4843 de cuvinte a fost divizată în 10 grupe de cîte 500 de cuvinte fiecare (ultima grupă a fost suplimentată cu un număr de 187 de cuvinte).

Dicţionarul, după afirmaţia autorilor, are la bază texte cu o lungime de aproximativ 500 000 de cuvinte grupate în circa 20 000 de propoziţii în *Introducere*, p. XI. La p. LXIX se indică însă cifra de 25 000 de propoziţii. Adevărul este, probabil, la mijloc.

Includerea în lista de cuvinte s-a făcut pe baza a trei criterii şi anume : frecvenţă, dispersie (sau repartiţie în text) şi circulaţie, după următoarele norme : a) se includ în vocabularul de bază cuvintele care totalizează în cele cinci domenii cel puţin patru apariţii distribuite în trei din cele cinci grupe de texte ; b) se includ în *Dicţionar* numai cuvintele care, întrunind condiţiile frecvenţei, au dispersia mai mare de 7,09 ; c) se includ în *Dicţionar* cuvintele care au indicele de circulaţie mai mare de 2.00. Deoarece modul de calculare a dispersiei a fost expus în *Introducere* greoi şi cu unele greşeli, ne permitem să explicăm formula calculului dispersiei fenomenelor statistice nu numai corect, ci, sperăm, mult mai clar decît o fac autorii :

$$D = 1 - \frac{\sqrt{n \sum_1^n x_i^2 - T^2}}{2\,T}$$

unde n reprezintă numărul domeniilor în care sînt repartizate cuvintele (şi nu numărul cuvintelor (words) cum se spune în mod greşit la p. XLV), T reprezintă frecvenţa absolută a cuvîntului în toate domeniile date. Prin urmare, $T = x_1 + x_2 + x_3 + \ldots x_n$ sau, mai pe scurt, $\sum_1^n x_i$. În expresia de sub radical se introduce un nou indice care reprezintă valoarea medie a frecvenţelor unui cuvînt în toate domeniile date şi care se notează cu $\widetilde{X}$. Indicînd valoarea medie, rezultă că $\widetilde{X} = \frac{T}{n}$, iar $T = n\widetilde{X}$, de unde $T^2 = (n\widetilde{X})^2 = n^2\widetilde{X}^2$. Expresia de sub radical poate fi notată deci astfel :

$$n\left(\Sigma_1 x_i^2 - n^2\widetilde{X}^2\right) = n\left(\Sigma_1 x_i^2 - n\,\widetilde{X}^2\right).$$

Prin urmare, formula calculării dispersiei este :

$$D = 1 - \frac{\sqrt{n \sum_1^n x_i^2 - T^2}}{2\,T} = 1 - \frac{\sqrt{n \sum_1^n x_i^2 - n^2\overline{x}^2}}{2n\,\overline{x}}.$$

Exemplificăm : La cuvîntul *iepure* întîlnim următoarele cifre : 14 frecvenţă absolută totală pentru toate cele 5 domenii ; repartiţia cuvîntului *iepure* în cele cinci domenii este următoarea : 1, 5, 1, 0, 7.

Introducînd cifrele acestea în formula noastră, vom avea deci :

$$D = 1 - \frac{\sqrt{5\,(1 + 25 + 1 + 49) - 196}}{28}.$$

Cifrele reprezintă : 5, numărul domeniilor, în paranteză este notat pătratul fiecărei cifre care reprezintă frecvenţele pe domenii luate izolat (adică pătratul numerelor 1, 5, 1, 0, 7), iar 196 este pătratul frecvenţei absolute.

Efectuînd calculul, vom obţine : $D = 1 - \frac{\sqrt{5 \times 76 - 196}}{28} = 1 - \frac{\sqrt{380 - 196}}{28} = 1 - \frac{\sqrt{184}}{28} = 1 - \frac{13{,}5642}{28} = \frac{28}{28} - \frac{13{,}5642}{28} = \frac{14{,}4358}{28} = 51{,}55.$

Calcularea dispersiei pe baza acestei formule a abaterii medii pătratice are avantajul de a da posibilitatea unei ierarhizări mai precise a cuvintelor inegal repartizate într-o

serie de mulţimi. Asupra rezultatelor practice obţinute în această direcţie în *Dicţionarul* recenzat vom reveni mai jos.

Indicele de circulaţie (U) reprezintă o relaţie simplă între frecvenţa totală absolută şi dispersie raportată la 100, adică $U = \frac{F \times D}{100}$.

În cazul nostru, $U = \frac{14 \times 51{,}55}{100} = 7.22$.

Dicţionarul propriu-zis (partea I) cuprinde două feluri de articole, şi anume : un tip în care cuvîntul de bază este urmat de o serie de forme, aşa cum au fost întîlnite în text, dispuse în ordine strict alfabetică. Articole cu această structură au substantivele, verbele, adjectivele, pronumele şi articolul, adică toate părţile de vorbire flexionare. Alt tip îl formează cuvintele care nu se modifică în context (prepoziţii, conjuncţii, adverbe) şi care cuprind, din acest motiv, o singură formă. Absenţa unei variante sau a unui cuvînt în cele cinci domenii luate în considerare se notează cu *0*. În primul şir de cifre, care arată totalul diferitelor variante sau al cuvîntului de bază, semnul *0* indică absenţa cuvîntului respectiv în unul, două sau chiar trei din cele cinci domenii cercetate. Pentru o analiză atentă a principiilor de selectare a textelor, modul cum sînt repartizate semnele zero între cele cinci domenii are o mare importanţă. De aceea am calculat semnele zero pe domenii, cercetînd atent modul în care ele se repartizează. Din această analiză rezultă următoarea repartiţie a semnelor zero pe domenii (indicăm domeniile cu cifre romane, în ordinea în care sînt date în *Dicţionar*) :

I — 1372
II — 694
III — 367
IV — 774
V — 882

Operînd scăderile de rigoare ale cifrelor care reprezintă totalul semnelor zero pe domenii din cifra 4843, cît cuprinde lista totală a vocabularului prezentat, constatăm, cum e şi firesc, că participarea fiecărui domeniu la stabilirea listei generale este diferită şi anume :

I — 3471
II — 4149
III — 4476
IV — 4069
V — 3961

Cifrele acestea pun cîteva probleme dificile de interpretare. Ne apare nejustificată concentrarea excesivă a vocabularului în prima secţiune (literatura dramatică) şi bogăţia relativ mare a vocabularului din ultimele trei secţiuni (eseistică, publicistică şi literatură tehnică). O alegere mai bună a textelor ar fi modificat cu siguranţă raportul care reiese din cifrele de mai sus. Pe domenii, numărul cuvintelor a căror frecvenţă este egală cu 1 se prezintă astfel :

I 738, II 832, III 817, IV 704, V 663

Cifrele absolute nu sînt mult diferenţiate între ele. Raportîndu-le însă la numărul unităţilor lexicale existente în fiecare din domeniile înregistrate în *Dicţionar*, constatăm că raportul dintre cuvintele cu frecvenţa 1 şi totalul cuvintelor pe domenii este : I 21%, II 20%, III 18%, IV 17%, V 16%. Nepotrivirea între cifrele de mai sus care arată unităţile lexicale pe domenii şi procentele privind repartiţia cuvintelor cu frecvenţa 1 este aici evidentă. Explicaţia unei astfel de nepotriviri rezidă, după părerea noastră, pe de o parte într-o defectuoasă selectare a textelor, iar pe de altă parte, în caracterul însuşi al *Dicţionarului* care, ca vocabular de bază, nu ne dă posibilitatea să fixăm structura statistică a lexicului limbii române.

Iată, în această privinţă, cîteva concluzii formulate pe baza repartiţiei, într-un tabel, pe care nu e cazul să-l reproducem aici, a cuvintelor cu frecvenţă identică :

În linii generale, de la frecvenţa 714 pînă la frecvenţa 100, adică 60 de trepte de frecvenţă, media cuvintelor pe fiecare treaptă de frecvenţă este 4,4 (cea mai mică frecvenţă fiind 2, iar cea mai mare 8). Între frecvenţa

absolută 100 şi frecvenţa 50 — media este 10 (cea mai mică frecvenţă fiind 3, iar cea mai mare 25). În ceea ce priveşte numărul cuvintelor cu aceeaşi frecvenţă absolută de la 50 în jos pe grupe de cîte 10 unităţi, cifrele medii sînt următoarele :

49—40 = 23,7
39—30 = 26,4
29—20 = 64,8
19—10 = 165
10—14 = 189,5

Efectuînd calculele la cifra medie a frecvenţelor pe trepte de frecvenţe, mersul acestor indici este corect — creşte. Este şi explicabil, dacă ne gîndim că cu cît scade frecvenţa absolută, apropiindu-se de 1, cu atît numărul cuvintelor cu aceeaşi frecvenţă creşte simţitor.

Dacă însă nu facem calculul pe grupe de trepte ale frecvenţelor identice, atunci curba care indică ierarhia acestora este, contrar aşteptărilor, destul de neregulată. Cauza constă în primul rînd în metoda folosită de autori. La frecvenţă au fost asociate criterii care au produs perturbaţii în curba ei. Astfel, pare puţin probabil ca cuvintele cu frecvenţa 9 să fie mai multe decît cuvintele cu frecvenţa 5 sau decît cele cu frecvenţa 4. Observaţia noastră este justificată pentru două motive :

a) excluderea din lista de frecvenţă a unui cuvînt cu frecvenţa 8, să zicem, pe motiv că apariţiile lui sînt distribuite numai în două domenii, rupe o serie de verigi în lanţul frecvenţei, făcînd imposibilă orice apreciere cu privire la structura statistică a vocabularului ;

b) excluderea aceasta produce perturbaţii şi în lista care indică dispersia cuvintelor. Teoretic se poate uşor demonstra că repartiţia unui cuvînt numai în două din cele cinci domenii poate fi mai omogenă decît repartiţia altui cuvînt prezent în trei din cele cinci domenii. Practic, acest lucru ni-l demonstrează chiar autorii *Dicţionarului*, care la cuvîntul *film*, cu repartiţia 0, 1, 1, 33, 0, calculează indicele de dispersie 7.09, iar la cuvîntul *pomană*, cu repartiţia 10, 0, 0, 0, 2, indică dispersia 19.21, ca să nu mai vorbim de cuvîntul *tenis*, cu frecvenţa 8 distribuită egal în două domenii şi care are indicele de dispersie 38.76.

Iată deci că la o serie de cuvinte (*invita, îndărăt, îngăduire, larvă, lung, mîţa, onorat, preparare, şobolan, temei* etc.) cerinţa de a fi distribuite în cel puţin trei din cele cinci domenii nu a fost respectată. Păstrate, probabil, pentru simetria celor 10 grupe din partea a II-a a *Dicţionarului*, cuvintele în discuţie nu se clasează la coada listei nici în ceea ce priveşte frecvenţa, nici în privinţa dispersiei.

După părerea noastră, definitorie în stabilirea listei vocabularului de bază trebuie să fie frecvenţa. Indicele de dispersie este secundar. Pe baza indicelui $D > 3$ (adică un cuvînt distribuit cel puţin în 3 domenii) au fost înlăturate, după mărturisirea autorilor, cîteva mii de cuvinte. În felul acesta au fost măturate serii întregi de cuvinte aflate pe trepte diferite de frecvenţă. Mai mult au avut de suferit cuvintele cu frecvenţă absolută totală de la 4 la 20—25. În *Introducere* nu ni se spune nimic concret despre această operaţiune. Din compararea cu alte dicţionare putem deduce că această „reducere" a fost foarte mare.

Iată cîteva date comparative la cuvintele cu frecvenţele 4—10 în dicţionarul de care ne ocupăm şi dicţionarul de frecvenţă a limbii lui A. S. Puşkin [1] :

Puşkin	*Juilland*
4—1206	4—144
5— 944	5— 79
6— 776	6—201
7— 603	7—230
8— 494	8—249
9— 416	9—232
10— 362	10—213

Ambele dicţionare au la bază texte de aceeaşi lungime.

Calculul dispersional în general, şi deci şi în cazul de faţă, nu determină mărimi, nu le ordonează, ci numai le caracterizează,

[1] R. M. Frumkina, *Статистические методы изучения лексики*, Moscova, 1964, p. 52.

le determină proprietăţile matematice dintr-un anumit punct de vedere. Ierarhizarea acestor proprietăţi se face cu ajutorul analizei corelaţionale de care autorii *Dicţionarului* nu se ocupă.

Analiza corelaţională îşi propune să studieze şi să măsoare gradul de dependenţă a mărimilor întîmplătoare.

Cu ajutorul valorii unor parametri se măsoară valoarea altor parametri. Cu alte cuvinte, valoarea materialului statistic prezentat în cele cinci coloane ale *Dicţionarului* se poate determina prin corelarea fiecărui domeniu cu alt domeniu.

Frecvenţele cuvintelor în cele cinci domenii pot fi comparate două cîte două sau toate între ele şi în felul acesta se determină gradul de corelare a acestor texte. Compararea frecvenţelor absolute pentru două grupe de texte se poate face, cînd avem certitudinea că textele au aceeaşi lungime. Nu ne dăm însă seama cît este de mare aproximaţia dintre mărimea textelor pe domenii din dicţionarul recenzat, şi, de aceea, nu vom compara între ele frecvenţele absolute, ci vom face o analiză corelaţională pe bază de rang. Pentru acest scop am luat în consideraţie prima grupă de 500 de cuvinte publicată în partea a II-a a *Dicţionarului*. Din această grupă am exclus uneltele gramaticale şi pronumele, păstrînd un număr de 379 de cuvinte pline.

Din partea I a *Dicţionarului* am extras pe fişe pentru aceste cuvinte frecvenţele absolute pentru toate cele cinci domenii, am ordonat cuvintele din fiecare domeniu în ordinea descrescîndă a frecvenţei şi am fixat, numerotînd fişele fiecărui domeniu, rangul. Din numărul de 379 de cuvinte aranjate astfel am reţinut pentru fiecare domeniu numai cuvintele cu rangul de la 1—200. Comparînd între ele cele cinci liste, am stabilit un număr de 82 de cuvinte comune celor cinci domenii (*avea, acum, an, afla, acel, alt, atît, apă, aici, atunci, aşa, ajunge, aduce, aproape, arăta, aştepta, bine, bun, copil, cînd, cuvînt, căuta, cunoaştere, cere, chiar, casa, cît, ca, crede, domn, da, decît, foarte, fel, intra, întreg, începe, înainte, încă, lua, lăsa, lume, loc, lucru, numai, nostru, şti, om, odată, mult, mare, mic, mie, privi, primi, părea, pune, pămînt, parte, rămîne, sus, seamă, spune, singur, trebui, tot, trece, urmă, vedea, veni, vorbi, vreme, voi* (v.), *ţine, fi, mai, nu, face, putea*).

Comparînd pe domenii rangul acestor cuvinte comune, situaţia se prezintă astfel:

Ordonate două cîte două, luînd ca etalon prima coloană (genul dramatic) din *Dicţionar*, diferenţa totală dintre rangurile cuvintelor comune se prezintă astfel:

Coloana I— II (genul dramatic — romane, nuvele) — 1958

Coloana I—III (genul dramatic — eseuri, memorii etc.) — 2368

Coloana I—IV (genul dramatic — publicistică) — 3486

Coloana I—V (genul dramatic — literatură tehnică) — 4214.

Diferenţele dintre rangurile coloanelor IV—V (publicistică-tehnică) sînt mai mici decît diferenţele dintre coloana I—V (2769). De asemenea, diferenţele dintre III şi IV sînt mai mici (2412) decît diferenţele dintre I şi IV. Se poate afirma cu certitudine că aceste diferenţe cresc în raport invers proporţional cu frecvenţa cuvintelor analizate: cu cît frecvenţa absolută se micşorează, cu atît diferenţele dintre ranguri se măresc în funcţie de genul textului.

Prin urmare, efectuînd analiza corelaţională la un număr mare de cuvinte (poate chiar la toate) vom observa că între coloana I şi II, de pildă, diferenţele sînt foarte mici. Ele pot scădea şi între coloanele III şi IV. În schimb, între I—V şi I—IV aceste diferenţe (mai precis coeficientul corelaţiei de rang) vor creşte. Nu acordăm acestor cifre o valoare absolută; ele reprezintă tendinţe ale vocabularului specializat şi de ele trebuie să se ţină seama la fixarea domeniilor. Cifrele acestea confirmă observaţia care se poate face şi la o sumară privire asupra domeniilor în care a fost prezentat materialul. Literatura dramatică nu se poate mult deosebi prin structura ei statistică de genul romane, nuvele. Diferenţele mici dintre primele două

coloane se pot susţine nu numai cu argumente pozitive (în cazul nostru diferenţa relativ mică dintre ranguri), ci şi prin argumente de natură negativă. Am vorbit mai sus de repartiţia semnelor zero în cele cinci domenii. Este foarte elocvent modul în care se repartizează semnele zero pe domenii. Din calculele făcute reiese că 1230 de cuvinte există numai în trei dintre cele cinci domenii luate în considerare. Altfel spus, semnul absenţei, zero, se repartizează în 1230 de cuvinte de cîte două ori. Trebuie remarcat că 23% din acest total reprezintă o repartiţie a semnelor zero după schema 0, 0, 1, 1, 1 (cifra 1 reprezintă o frecvenţă oarecare), adică absenţe comune în primele două domenii, şi 30% după schema 1 1 1 0 0, adică absenţe comune în ultimele două domenii.

În concluzie, cele două domenii (literatura dramatică şi romane-nuvele) reprezintă de fapt unul singur — stilul beletristic. Nu-i greu să ne dăm seama de consecinţele unei astfel de abordări a problemei : relaţiile statistice dintre domenii sînt schimbate datorită inegalităţii textelor.

În ceea ce priveşte celelalte coloane, de pildă coloanele III şi V, analizînd listele de lucrări din care au fost excerptate cuvintele, se poate susţine, ceea ce am afirmat la începutul acestor observaţii, şi anume, că absenţa fundamentării teoretice duce la o defectuoasă repartizare a izvoarelor. Admiţînd teoretic existenţa unui stil funcţional ştiinţific — cu structură complexă, care nu se limitează la literatura tehnică, apare clar că cel puţin unele din titlurile de sub 2, 3 (A. D. Xenopol, N. Iorga, T. Herseni, T. Vianu, N. Bagdasar) nu aparţin domeniului stabilit de autori. Operele citate fac parte din stilul ştiinţific. După autori, lucrarea *Manual de teologie dogmatică* aparţine literaturii tehnice (nu ne putem da seama ce poate fi aici tehnic în sensul strict al cuvîntului — aşa cum încearcă autorii să prezinte chestiunea), în schimb *Filozofia contemporană* de N. Bagdasar sau *Istoria Bisericii româneşti* de N. Iorga sînt fundamental deosebite de cea dintîi şi de aceea intră în alt domeniu. *Istoria dreptului român* aparţine literaturii tehnice, dar *Istoria Românieî* aparţine genului denumit de autori literatură eseistică. Curiozităţi de tipul acesta sînt multe în listele de lucrări prezentate. Ne limităm doar la cele citate.

La p. LXIII, analizînd rezultatele privind dispersia, autorii, în imposibilitatea de a explica unele fenomene legate de curba dispersiei, formulează ideea că „cele cinci domenii tind să se grupeze în două", unul creator şi altul noncreator. Faptul este exact, însă, după noi, el se datoreşte unei proaste selectări şi nu unei particularităţi a limbii române, cum cred autorii. La cele spuse în această problemă, am mai adăuga numai că „literatura tehnică" este aşa de săracă, de parcă ne-am afla în faţa unei limbi care îşi începe acest gen de literatură cu puţin înainte de apariţia *Dicţionarului*. Nu este, din păcate, singurul prilej în care autorii îşi afirmă această poziţie.

Iată, de pildă, un raţionament care nu ni se pare de loc logic. Citîm : „...n-am putut să limităm modelul nostru la publicaţii apărute între cele două războaie (1920—1940), aşa cum am procedat cu celelalte limbi romanice. A trebuit să lărgim perspectiva noastră pentru a cuprinde o perioadă mai lungă, extinzînd limitele cronologice în trecut ca să acoperim o perioadă de aproape o jumătate de secol, adică cam 1890—1940. Aceasta nu deformează valoarea comparativă a datelor noastre atît cît s-ar putea să pară, deoarece limba română s-a dezvoltat ca limbă literară mult mai tîrziu decît surorile ei occidentale, o literatură în sensul modern al cuvîntului apărînd doar în perioada cuprinsă în spaţiul de timp al selecţiunilor noastre". Observaţia cu privire la dezvoltarea limbii noastre literare este întrucîtva justificată, numai că firesc ni se pare ca limitele cronologice să fi fost împinse înainte şi nu înapoi, tocmai pentru motivele arătate, cît şi pentru a da un model, după spusele autorilor, „cu adevărat reprezentativ pentru limba *curentă*" (sublinierea noastră — *Gh. B.*).

În ceea ce priveşte raportul dintre frecvenţă şi dispersie pe baza cifrelor indicate în coloanele din cele trei liste, autorii com-

pară aceşti trei parametri pe grupe de cuvinte. Constatarea că linia care ndică curba frecvenţei ar coincide, în bună măsură, cu linia care indică curba dispersiei, este foarte aproximativă.

Cifrele din prima coloană, care indică rangul, mərchează şi ordinea descrescîndă a criteriului distribuţiei şi al circulaţiei. Ambele criterii sînt derivate din frecvenţă şi, în acest caz, mersul lor descendent urmează drumul frecvenţei. Compararea pe grupe de cuvinte (de cîte 500 de cuvinte în fiecare grupă), aşa cum fac autorii, nu ni se pare justificată. În fiecare dintre grupe în cele trei coloane apar cuvinte diferite.

Astfel, cuvintele *slab, petrece, ales, încredere, grădină* au dispersia între 90.00 şi 95.53, plasîndu-se, din acest punct de vedere, pe locurile 5, 39, 43, 51, 77, iar din punct de vedere al frecvenţei, pe locurile 1018, 1031, 1034, 1046, 1196, plasîndu-se astfel în grupa nr. 3. Cuvintele *sfînta, admirabil, ameninţa, şaptezeci, clar* ocupă locurile 20, 27, 29, 65 70, cu dispersia între 93.55—90.60, iar în privinţa frecvenţei se află în grupa 4, ocupînd locurile 1675, 1685, 1787, 1473, 1560; *venit* şi *roadă* au o dispersie de 91.30, 90.15 (locurile 49, 73), iar în ordinea frecvenţei ele au rangul 2043, 2362, plasîndu-se în grupa 5; *iertare* şi *iubit* sînt în grupa a 7-a, la rangul 2329, 2893, din punct de vedere al frecvenţei, şi în grupa I, pe locurile 28, 30, din punct de vedere al dispersiei; *sentimental, îngrijorat, presus* prezintă o diferenţă între cei doi parametri mai mare de 3000. În sfîrşit, cuvîntul *fizionomie* se plasează în grupa 10.

Sînt multe şi cazurile inverse : un cuvînt are o frecvenţă mare şi un coeficient de dispersie foarte mic. Astfel, adverbul *da*, aflat pe rangul 97 (grupa I), are dispersia 23.70, ocupînd, din acest punct de vedere, locul 4771, plasîndu-se deci în grupa a 10-a. Tot aşa cuvintele *nene, şedinţă, ziar, monedă* etc. aparţin grupei a II-a de frecvenţă şi grupei a 10-a de dispersie.

Exemplele se pot înmulţi. Iată, spre edificare, rezultatul unui sumar sondaj. Am analizat 200 de cuvinte cu dispersia între 63.64 şi 61.99 din grupa a cincea, căutînd frecvenţa lor în partea întîi a dicţionarului. Din cele 200 de cuvinte analizate, numai 35 se clasează, din punct de vedere al frecvenţei, în grupa 5, restul se distribuie după cum urmează : în grupa I—13, în grupa a II-a—18, a III-a—22, a IV-a—17, a VI-a—10,a VII-a—8, a VIII-a—26, a IX-a—51.

Prin urmare, cele două curbe — frecvenţă şi dispersie — nu manifestă tendinţe comune.

Deşi listele de cuvinte care alcătuiesc fondul principal al limbii române prezentate de acad. Al. Graur au fost alcătuite după alte criterii decît cele ale lucrării pe care o recenzăm, o sumară confruntare o considerăm necesară. Este importantă, din acest punct de vedere, constatarea că în *Dicţionar* nu se găsesc 325 de cuvinte din listele date de Al. Graur. Iată cîteva exemple : *aţă, băţ, boboc, boţ, bubă, buric, burtă, caş, căldare, cască, cel* (articol adjectival), *chior, cînepă* (*în* are însă o frecvenţă absolută de 46), *cîntar, cîrlig, clei, cleşte, coajă, croi, cu* (prepozitia *cu* ! !?), *curea, cioară, ciocan, cireş, democrat, fasole, femeie* (*muiere* are însă frecvenţa absolută 19), *fîn, fluier, foarfece, furnică, găti, lacăt, lene, măsea, mătură, mijloc, mînecă, moară, neted, ninge, par, pată, pisică, plăcintă, potcoavă, pupa, rătăci, rezema, ruşinat, sanie, seceră, sită, suge, tei, treaz, ud, unghie, vulpe, vrabie, vopsi, vîna, vişin, vierme, urzică, zeamă, zori.*

În schimb, sînt incluse în vocabularul de bază al limbii române (uneori cu frecvenţe mari) cuvinte ca : *mărie* (fr. 159), *zlatnă, fruntar, clină, honved, canonic, canon.*

Am arătat mai sus că din literatura tehnică au fost consemnate pe coloana a V-a a *Dicţionarului* 3961 de cuvinte cu o frecvenţă absolută totală de 84.680 de cuvinte-text, după calculele făcute de noi. Pentru a avea o imagine a relaţiilor dintre frecvenţa cuvintelor din acest domeniu şi frecvenţa globală a tuturor domeniilor pe cuvinte, am efectuat o serie de operaţiuni. Raportînd frecvenţa fiecărui cuvînt din literatura tehnică la frecvenţa totală a cuvîntului, am obţinut un procent care exprimă relaţiile dintre literatura tehnică şi celelalte domenii luate

împreună, determinîndu-se în felul acesta contribuţia literaturii tehnice la vocabularul de bază al limbii române. Am grupat, după aceea, toate cuvintele analizate (nu au fost luate în considerare prepoziţiile, conjuncţiile, pronumele) în patru secţiuni, în funcţie de procentul de relaţie al domeniului tehnic faţă de cifra totală, după cum urmează :

1) de la 1% la 10%
2) de la 10% la 30%
3) de la 30% la 50%
4) de la 50% în sus.

Frecvenţa unui cuvînt dintr-un domeniu oarecare ar trebui — la o repartiţie ideală — să reprezinte 20% din frecvenţa globală. Gruparea făcută mai sus a avut în vedere tocmai acest procent.

Am considerat că acele cuvinte la care raportul dintre domeniu şi total este exprimat printr-un procent cuprins între 10 şi 30 fac parte dintr-un nucleu comun tuturor secţiunilor. Cuvintele cuprinse între 1 şi 10 şi cele cuprinse în ultima grupă (de la 50 în sus) exprimă în bună măsură specificul fiecărui domeniu. Pentru cazul analizat aici, grupele 1 şi 4 reprezintă arema terminologiilor. Iată acum cifrele :

1) 1%—10%— 543
2) 10%—30%—1569
3) 30%—50%— 751
4) 50%— — 617

În grupa a II-a termenii specifici unor anumite discipline se întîlnesc foarte rar, în grupa a III-a într-o măsură ceva mai mare, iar în grupa a IV-a şi I se întîlnesc cei mai mulţi termeni. Pînă aici totul ni se pare frumos şi bine. Aşa şi trebuie să fie. Cercetînd însă în mod concret conţinutul celor două grupe, ne impresionează nu atît dansul haotic al termenilor, ci vestmîntul lor sărăcăcios : în frunte păşesc termenii administrativ-juridici, urmaţi la mică distanţă de termeni religioşi (vom vedea imediat ce fel de termeni), iar spre sfîrşit (care nu se lasă mult aşteptat) defilează chimia, puţină fizică, pescuitul şi ceva agricultură.

Pentru a ne da seama de urmările unei selectări întîmplătoare a textelor şi o grupare a lor pe domenii fără o fundamentare serioasă, vom da un număr de exemple. Astfel, cuvîntul *apostol* apare de 16 ori în textele tehnice, şi numai de 14 ori în toate celelalte, *dumnezeu* în literatura tehnică de 90 de ori din 299, *biserică* de 145 ori din 347, *divin* de 21 de ori din 43, *înger* de 12 ori din 38, *sfînt* de 11 ori din 37, *scriptură* de 22 de ori din 28, *virtute* de 14 ori din 37, *mîntuire* de 11 ori din 24, *mîntuitor* (substantiv) de 9 ori din 17, *boteza* de 5 ori din 19, *credinţă* de 34 ori din 120. Am numărat 50 de cuvinte din domeniul religios care au aproximativ 30% din frecvenţa lor în literatura tehnică.

Nu considerăm că toate aceste cuvinte trebuie izgonite din vocabularul de bază al limbii române. Proporţia lor este însă îngrijorător de mare. Aproape că n-a fost lăsat nimic deoparte în acest domeniu al „tehnicii".

În schimb, nu există în *Dicţionar* cuvinte ca : *aritmetică, matematică, geografie, agronomie, botanică, biologie, agricultură, zoologie,* ca să nu mai vorbim de *energetică, electronică* etc. Nu sînt în *Dicţionar* nici măcar denumirile celor patru operaţiuni aritmetice.

În prima grupă de 500 de cuvinte nu există nici un cuvînt tehnic (dacă nu le socotim pe cele religioase : *biserică, dumnezeu* etc.). Faţă de această situaţie, nu e de mirare că cele 5 domenii tind să devină două „supradomenii".

O analiză a frecvenţei denumirilor notelor muzicale este de asemenea instructivă. În *Dicţionar* au fost incluse numai *mi* cu fr. 11 şi *la* cu fr. 4. *Do, fa, re, sol, si* nu şi-au găsit locul în concertul frecvenţelor.

Punctele cardinale au şi ele frecvenţe foarte diferite. Favoritul este *nord* (71). Urmează *sud* (49), *vest* (13), *est* (12).

Numeralele au o situaţie şi mai curioasă. Iată cîteva numerale în ordinea descrescîndă a frecvenţei : doi — 835, trei — 469, cinci — 212, patru — 209, opt — 177, zece — 174, şase — 126, şapte — 97, nouă — 80. Unu nu există.

Este foarte adevărat că apariţia în diferite texte a unor cuvinte este întîmplătoare. Analiza schiţată de noi aici însă reprezintă un caz autentic de răzbunare a statisticii : dacă nu-i pusă pe baze solide, ea încurcă lucrurile.

Soluţiile teoretice date în *Introducere* unor probleme complicate de fonetică, gramatică sau lexicologie sînt, în general, interesante. Citărn în această privinţă modul în care a fost rezolvată problema omonimiei. Aplicarea soluţiilor preconizate, pentru cazuri foarte simple, nu se face însă consecvent. Spre exemplu, unele omonime lexicale sînt indicate în *Dicţionar* prin traduceri în limba engleză (*leu, cap, post, arc, arie* etc.). Altele nu sînt indicate. Astfel *gol* „spaţiu liber, vid" şi „introducere a mingii în poarta echipei adverse", deşi citate în *Introducere* ca exemple de omonimie lexicală, în *Dicţionar* nu sînt tratate ca atare. Aceeaşi situaţie o aflăm la multe articole dintre care citărn : *casă, semăna* (a semăna sămînţă sau *a se* asemui?), *factor* (factor poştal? cauză, forţă motrice sau termen din matematică? — adăugăm că repartiţia frecvenţelor pe domenii ne îndeamnă să luăm de bune toate trei soluţiile), *curs* (cu frecvenţa totală 146, distribuită 11. 2, 22, 74, 37. Nu ştim dacă este vorba de *curs* al apelor sau de „expunere, predare a unei materii de studiu"), *uita* (sînt incluse două verbe : „a privi" şi „a nu ţine minte". Prin urmare, în contextul *Ileana a uitat lecţia* şi *Ileana s-a uitat pe fereastră, uitat* este numărat de două ori, fiind socotit invariantă a aceluiaşi cuvînt.

Tratarea acestor cuvinte în articole separate este dictată nu numai de cauze semantice, dar şi de întreaga lor structură gramaticală şi de îmbinările diferite în care intră. Cuvîntul *masă* (*n*) „table" cuprinde formele : *masa, masă, mese, mesei, mesele, meselor*. O structură absolut identică o are şi articolul care urmează : *masă* (n) „masse".

Pentru *uita* sau *semăna* s-ar putea admite (cu foarte mare greutate) că s-au întîlnit în textele excerptate numai cîte unul dintre perechile existente în limbă. Chiar dacă ar fi aşa, situaţia aceasta trebuia indicată. Mai citărn în această privinţă cîteva exemple : *han, val, divan, pană, pară, port, pasă, pleca, somn* etc.

Dicţionarul abundă în omisiuni şi greşeli de tot soiul. Spaţiul nu se îngăduie să dăm prea multe exemple. Le vom grupa însă după caracterul lor şi vom cita cîteva :

Greşeli de cifre şi de calcule.

Frecvenţa totală a cuvintelor incluse în *Dicţionar* este, după calculul nostru, de 431.443, nu de 427.028. Primele 100 de cuvinte au o frecvenţă, după listele date în partea a II-a a *Dicţionarului*, de 248.420, nu de 244.609. Prima mie de cuvinte totalizează, după aceleaşi liste, 363.569, nu 358.456, deci cu 5113 mai mult.

În privinţa cifrelor care totalizează cele 10 grupe de cîte 500 de cuvinte, nu putem să înţelegem cum au calculat autorii, deoarece nici o cifră nu corespunde listelor : Astfel, grupa I are în minus 4939 cuvinte-text, a II-a — 84, a III-a — 107, a VIII-a — 178, a IX-a — 4, a IV-a are în plus 1054, a V-a — 12, a VI-a — 179, a VII-a — 16. E greu să poţi înţelege secretul acestor calcule, mai ales că autorii ţin cu orice preţ să-l păstreze.

Alte greşeli : la cuvîntul *înalt* (p. 178), frecvenţa absolută totală de 134 nu reiese din calculul sistemului de variante), articolul privind cuvîntul *şoarece* este dat numai pe jumătate, aşa că nu se ştie exact care este frecvenţa lui, la adverbul *unde* adunările sînt greşite, verbul *păsa* are în prima parte a *Dicţionarului* indicele de circulaţie 4.65, iar în partea a II-a — 4.75. Aceeaşi greşeală o întîlnim şi la *deoparte*, care are indicele de circulaţie cînd 14.40, cînd 14.10. La verbul *institui* apare coeficientul de dispersie (42.04) de la adjectivul *instituit*. Verbul are coeficientul 45.23. La pagina LXXIII cuvîntul *front* are frecvenţa 74, iar la p. 137 frecvenţa 55. La cuvîntul *săptămînă* este tratat *satisfacţie*, iar la *satisfacţie, — satisfăcut*. Cuvîntul *procent* are frecvenţa greşit indicată în listă. *Cel, cea* este dat ca pronume cu frecvenţa absolută totală 2305, rangul 25, dar ca articol adjectival lipseşte. Şi prepoziţia *cu* a fost omisă.

Indicaţii gramaticale greşite : *lege* verb, *lui* prepoziţie şi *drum* prepoziţie, *sau* adjectiv, *dumneata* adjectiv, *străveziu* substantiv, *fluture* verb, *salva* substantiv, *frig* adjectiv ş.a.m.d. Acestea sînt, fără îndoială, greşeli de tipar. Sînt însă prea multe. Mai gravă ni se pare însă situaţia unor cuvinte ca *puţin*, tratat în trei articole separate :

puţin aj — frecvenţa 80
puţin av — frecvenţa 38
puţin pn — frecvenţa 262

Cifrele sînt, fără îndoială, încurcate la cele trei categorii.

Ordinea alfabetică este greşită la foarte multe cuvinte. Iată cîteva exemple : *geniu, drege, zăcea, nu, sau, savant, săptămînă, să* etc.

Erorile acestea pun un mare semn de întrebare asupra analizei făcute textelor excerptate, lucru care, din păcate, nu poate fi demonstrat în mod direct, necunoscîndu-se exact textul analizat. Ţinuta *Dicţionarului* ne îndeamnă să facem o astfel de presupunere.

Iată deci că bucuria pe care am încercat-o la apariţia *Dicţionarului* de frecvenţă a cuvintelor româneşti a fost întunecată de modul în care opera a fost realizată.

Gh. Bolocan

Принципы топонимики (Principiile toponimiei), Moscova, изд. "Наука" 1964, 150 p.

Faptele de onomastică reţin tot mai mult atenţia specialiştilor, lucrările consacrate studierii lor concrete fiind, în ultima vreme, din ce în ce mai numeroase. O dezvoltare mai puţin evidentă cunoaşte teoria acestei discipline lingvistice, ceea ce se explică în mare măsură prin dificultăţile care ţin de natura obiectului. Lipsa unei orientări unice, sau măcar parţial acceptate, face tot mai necesară intensificarea cercetărilor teoretice în acest domeniu.

Lucrarea pe care o prezentăm este tocmai o asemenea încercare de elaborare a unei teorii onomastice. Studiile incluse în culegere reprezintă referatele susţinute de autorii lor la consfătuirea de la Moscova din mai 1962, consacrată problemelor toponimiei, şi la conferinţa, desfăşurată simultan, privind toponimia ca obiect de studiu în învăţămîntul superior.

Trebuie subliniat de la început că titlul cărţii pare oarecum îngust, deoarece unele consideraţii teoretice cuprinse în studiile de toponimie se referă şi la cercetarea antroponimelor. Acest lucru reiese şi mai clar din examinarea studiului lui V. N. Toporov, *Unele consideraţii în legătură cu elaborarea teoriei toponimiei*, în care sînt puse în discuţie probleme generale de onomastică : caracterul numelor proprii, sistemul în toponimie, raportul dintre numele proprii şi obiectul desemnat, problema denumirii înseşi.

Propunîndu-şi să stabilească punctele principale care să slujească la elaborarea principiilor toponimiei, din care să decurgă şi metodele de lucru corespunzătoare, V. N. Toporov se opreşte mai întîi asupra trăsăturilor numelor proprii. După părerea sa, cele mai importante proprietăţi ale NP[1] sînt următoarele :

a) Numele proprii există şi funcţionează numai în societatea omenească, iar varietatea lor tipologică în cadrul unui colectiv exprimă gradul diferenţierii acestuia şi caracterul structurii sale.

---

[1] Vom nota cu acest simbol noţiunea de nume proprii.

b) Numele proprii reprezintă acea parte a limbilor naturale capabilă să participe la construirea limbii formalizate a logicii, în care sînt incluse nu numai numele considerate ca „proprii" [2]. Analiza semantică în logica modernă presupune şi studierea NP şi a regulilor de formare a lor.

c) Ca parte incontestabilă a limbii, NP pot constitui obiectul cercetării lingvistice, însă unele procedee adecvate altor compartimente nu pot fi aplicate în studierea lor. Este necesară o cercetare separată a numelor proprii, întrucît includerea lor în alte categorii de nume, atît în lingvistică cît şi în limba formalizată a logicii, creează unele antinomii care fac irezolvabilă problema specificului lor.

Vorbind despre caracterul de sistem al onomasticii, autorul arată că recunoaşterea acestuia implică în mod obligatoriu recunoaşterea posibilităţilor de studiere a numelor proprii cu metode structurale. Prima operaţie care se cere în acest sens este segmentarea textului lingvistic şi stabilirea locului pe care îl ocupă numele proprii în sistemul elementelor limbii. După cum se ştie, textul permite separarea diferitelor elemente componente, chiar cînd acestea nu sînt constituite în sistem. Astfel, în afară de elementele proprii limbii date, sînt prezente şi unele simboluri, prescurtări, cuvinte sau expresii străine, socotite ca „elemente hieroglifice". Numele proprii se află între acestea şi elementele limbii textului.

Numai în cazuri extreme NP se includ total în sistemul elementelor limbii date, adică atunci cînd aparţin aceleiaşi clase de distribuţie şi au aceleaşi însuşiri transformaţionale. De aceea, după cum spune autorul, pentru numele proprii textul nu este esenţial şi primar ; NP nu sînt în text decît o incluziune. Numele proprii pot fi analizate în alte „texte", care creează condiţii favorabile pentru cercetarea lor ; acestea sînt, de pildă, hărţile, care constituie pentru NP poziţia forte a manifestării independenţei lor.

Independenţa NP în poziţie forte constă în aceea că, spre deosebire de celelalte unităţi lingvistice, folosesc o parte limitată a posibilităţilor gramaticale ale limbii, care nu coincid integral cu cele folosite de alte elemente ale textului în perioada respectivă. Sintaxa textului recunoscut ca esenţial pentru NP este construită pe alte principii decît sintaxa textului lingvistic obişnuit. La fel stau lucrurile în privinţa indicilor statistici de folosire a mijloacelor comune de derivare şi în privinţa inventarului lexemelor, care fac ca unele „texte" toponimice, de exemplu, să fie interpretate ca aparţinînd unor sisteme diferite de limba dată, din cauza abundenţei de elemente străine uzitate.

O ultimă trăsătură a numelor proprii subliniată în acest studiu este aceea că ele nu au nevoie să fie traduse, reprezentînd, prin funcţia lor comunicativă universală, un strat interlingvistic original, asemănător cu muzica sau cu artele plastice.

Combătînd teoriile care consideră în mod fals că numele proprii sînt doar abreviaţii, autorul precizează că este necesară delimitarea NP de apelative, mai ales în cazul identităţii lor formale. Într-adevăr, graniţa dintre NP şi non-NP este destul de labilă, o categorie trecînd uşor în cealaltă. Astfel, nu toate numele proprii sînt opuse în aceeaşi măsură numelor comune, ceea ce înseamnă că există diferite grade de manifestare a capacităţii de „a fi NP". Funcţia nominativă a numelor proprii are drept corolar lipsa lor de motivare, iar minimul de motivare se obţine în două cazuri : cînd obiectul denumit este necunoscut vorbitorului sau cînd acesta îi este cunoscut, dar poartă o denumire de neînţeles, nemotivată formal. Din aceste consideraţii rezultă şi necesitatea de a determina gradaţia internă

[2] Autorul se referă la încercarea unor specialişti în logică matematică de a exclude numele proprii din mijloacele de construire a limbii formalizate (cf. B. Russel, *An Inquiry into Meaning and Truth*, New York, 1940).

a faptelor de onomastică după funcţia lor nominativă specifică [3].

În partea finală a studiului se face o discuţie largă cu privire la caracterul de sistem al toponimiei.

Prin sistem autorul înţelege totalitatea elementelor organizate astfel, încît schimbarea, excluderea sau introducerea unui alt element se reflectă asupra celorlalte elemente componente. Potrivit acestei aserţiuni, în cazul a două sisteme S^1 şi S^2, primului îi poate fi opus al doilea, ca sistem izomorf, acesta constituind punctul de plecare al analizei. Cu alte cuvinte, obiectelor *a*, *b*, *c*... *x* din S^1 le corespunde totalitatea elementelor din S^2, care sînt reduse ca număr faţă de elementele primului sistem. Din păcate, aceste consideraţii, alături de o sumară indicaţie în formule despre modul de efectuare a analizei, se menţin la un nivel abstract, fără o aplicaţie lingvistică corespunzătoare.

Avînd în vedere faptul menţionat mai sus, că în textul limbii numele proprii au funcţie secundară, autorul precizează din capul locului că nu poate fi vorba de un sistem onomastic propriu, deosebit de cel al limbii. Sistemul onomasticii este inclus în sistemul limbii.

Pentru a dovedi organizarea în sistem a elementelor toponimiei, V. N. Toporov găseşte următoarele argumente mai importante şi, după cum se exprimă el însuşi, mai „străvezii" :

a) prezenţa seriilor toponimice caracterizate prin trăsături opozitive specifice perechilor antonimice obişnuite în limbă : *Mare* ~ *Mic*, *Vechi* ~ *Nou*, *Albă* ~ *Neagră* etc. ;

b) existenţa unor corelaţii între elemente care, intrînd în microsistemul corespunzător, evidenţiază o mai mare condiţionare din partea sistemului, decît din partea caracteristicilor reale (fizico-geografice, social-istorice etc.), cu care adesea intră în contradicţie, cum ar fi, de pildă : *Stara Zagora*, *Nova Zagora* etc. ;

c) condiţionarea reciprocă a elementelor aflate în relaţie de derivare, cînd este posibilă predicţia unuia pe baza celuilalt, de exemplu *Днепр*, *Днеприк*.

Inventarierea acestor situaţii de condiţionare reciprocă a elementelor onomasticii este absolut necesară, deoarece fără o asemenea operaţie nu este de conceput determinarea gradului de organizare a materialului onomastic. Totodată, pe această cale se poate trece la o descriere sistematică a cel puţin cîtorva compartimente ale onomasticii, adică pe baza unui număr de elemente redus şi a evidenţierii tipurilor generative.

În concluzie, autorul arată că sistemul în onomastică se exprimă în multitudinea unor microsisteme mai mult sau mai puţin izolate, situaţie care o aminteşte pe cea din lexic. În cercetările practice care urmăresc acest lucru trebuie avuţi în vedere mai mulţi indici cantitativi, între care :

1) gradul de originalitate a ariei onomastice, cu alte cuvinte gradul de independenţă a materialului onomastic faţă de apelative ;

2) gradul de varietate a ariei respective, care se determină prin raportarea numărului formanţilor sau al lexemelor la o cifră constantă a unităţilor onomastice (de ex. 100) ;

3) gradul de omogenitate a ariei studiate, care este corelat direct cu indicele precedent ;

4) gradul de accesibilitate gramaticală (sau lexicală) a ariei onomastice, determinat prin raportul dintre unităţile gramaticale (lexicale) recunoscute prin analiză şi suma unităţilor studiate ;

5) gradul de sinonimie a elementelor analizate.

În legătură cu determinarea caracterului de sistem al toponimiei (şi al onomasticii, în general), credem că discuţia trebuia să antreneze în mai mare măsură şi consideraţii care privesc lexicul. Vrem să spunem prin aceasta că nu poate să fie dat la o parte faptul că numele proprii sînt, în primul rînd, cuvinte şi că datorită acestei proprietăţi intră în sfera lexicului. De aceea, elucidarea proble-

[3] De exemplu, *Иван* este nume propriu într-un grad mai mare decît *Иванушка* sau *Иван Иванович*, deoarece ultimele sînt motivate mai mult şi au sens mai precis, în virtutea informaţiei suplimentare pe care o conţin.

melor de principiu şi de metodă privind o descriere sistematică a lexicului nu ar face decît să uşureze soluţionarea aceloraşi probleme din domeniul, măcar într-o anumită latură dependent, al onomasticii.

Chestiuni teoretice dezbate şi studiul lui I. A. Karpenko *Despre toponimia sincronică*, în care se porneşte de la ideea că în studierea sincronică a faptelor de toponimie trebuie urmărite relaţiile dintre acestea, pentru a se stabili modul de organizare a lor în sistem. Vorbind despre sistem, autorul afirmă că această noţiune poate fi admisă măcar pentru faptul că denumirile topice cuprinse într-un teritoriu trebuie, într-un anumit fel, ordonate pentru a putea să-şi îndeplinească funcţia de comunicare. Mai mult decît atît, autorul atribuie opoziţiilor dintre denumirile topice rolul de element coordonator al sistemului toponimic. După părerea sa, pot fi stabilite trei tipuri de opoziţii: *a*) toponime ~ nontoponime (aici fiind vorba mai mult de „diferenţe"); *b*) toponimele clasei *a* ~ toponimele clasei *b* (de exemplu, *riuri* ~ *localităţi*); *c*) toponimul *x* ~ toponimul *y*, ambele aparţinînd aceleiaşi clase. Opoziţiile individuale, ultima din cele trei enumerate, alcătuiesc baza de organizare a sistemului toponimic. La fel ca în lexic, principalele opoziţii se realizează în interiorul grupei lexico-semantice.

Contextul toponimic îl constituie teritoriul dat, iar toate denumirile geografice ale acestuia sînt unite, fără excepţie, în opoziţii sintagmatice. Opoziţiile paradigmatice sînt reprezentate de toponimele unei clase care au un numitor comun: tema, radicalul sau un afix. Aceste opoziţii, numite de unii „serii toponimice"[4] sînt, firește, mai importante pentru cercetare, dar ele nu sînt prezente în toate denumirile topice. Rezultă că specialistului în căutarea sistemului în toponimie îi revine sarcina de a descoperi aceste opoziţii, de a le clasifica, de a le interpreta.

Segmentarea materialului toponimic în clase de opoziţii, aşa cum propune autorul, nu este însoţită şi de exemple suficiente din limbile contemporane şi de aceea pare neconvingătoare. Oricum, metoda de lucru recomandată ascunde dificultăţi practice serioase, asupra cărora studiul nu se opreşte în măsura în care s-ar fi cuvenit.

Funcţia şi locul toponimelor în limbă sînt obiectul studiului *Informaţia conţinută în toponimie*, de N. V. Podolskaja, în care se pleacă de la constatarea veche că orice nume propriu, ca şi orice nume comun, conţine în sine o anume cantitate de informaţie. Capacitatea NP de a purta informaţie şi caracterul acesteia depind de natura lor şi de funcţiile pe care le au în limbă, iar principala funcţie a numelor proprii este funcţia nominativă, deosebită de funcţia de bază a numelor comune, care denumesc simplu obiectele. Denumind obiectele, numele proprii individualizează, în timp ce numele comune nu individualizează, ci separă specia de gen. Pentru funcţia de bază a numelor proprii (şi mai ales a toponimelor) nu este importantă legătura lor cu numele comune (de la care, cel mai adesea, se formează). Informaţia pe care o poate da un toponim prezintă interes numai pe plan sincronic pentru purtătorii limbii. Pentru specialist are importanţă şi planul diacronic; de aceea, în acest caz, dobîndirea informaţiei incluse în toponime depinde de gradul în care pot fi recunoscute şi interpretate datele lingvistice cuprinse în ele.

Informaţia despre caracterul obiectului (pădure sau cîmpie) şi despre trăsăturile sale devine mai clară atunci cînd în componenţa numelor topice intră indici formali caracteristici (cum ar fi, în limba rusă, sufixul *-ск* specializat pentru nume de oraşe). În această direcţie cercetarea trebuie să stabilească regularităţile fenomenelor, pe baza cărora se pot trage concluzii tipologice privind limbi înrudite sau diferite grupuri de limbi.

În *Principalele direcţii ale cercetării toponimice*, de E. M. Murzaev, ideea de bază este că studierea numirilor geografice capătă o fundamentare pe deplin ştiinţifică, numai dacă se efectuează din punct de vedere lingvis-

[4] Cf. V. A. Nikonov, *Закон ряда в географических названиях* în „Onomastica", 1958, p. 57—73.

tic, istoric şi geografic. Îmbinarea acestor trei planuri de cercetare face ca toponimia să fie o disciplină intermediară, aflată la intersecţia lingvisticii, istoriei şi geografiei. Ca urmare firească, viitorul toponimiei depinde de eforturile conjugate ale acestor trei ştiinţe.

Un amplu studiu al lui E. M. Pospelov se ocupă de *Aplicarea metodei cartografice în toponimie*. Prin folosirea materialelor cartografice în descrierea şi cercetarea diferitelor obiecte geografice se urmăreşte studierea amplasării şi dinamicii acestora. În toponimie se stabilesc pe această cale legăturile spaţiale şi temporale dintre fenomenele toponimice, precum şi dintre alte elemente cuprinse în hartă. Cele mai frecvente obiecte ale cartografierii sînt : numiri izolate, interesante din anumite puncte de vedere, denumiri grupate după caracteristici gramaticale, denumiri formate de la nume de persoane, epoca apariţiei (formării) toponimelor, sufixe toponimice etc.

După cum s-a putut vedea din această sumară prezentare a articolelor mai importante din culegere, cercul de probleme aduse în discuţie este foarte larg şi cuprinde atît principiile, cît şi metodele cercetării toponimiei. În unele privinţe, aşa cum am arătat, studiile examinate depăşesc preocupările strict toponimice, vizînd unele aspecte generale ale teoriei onomasticii. Dezbaterea inegală şi de pe poziţii diferite de la un autor la altul a problemelor de teorie şi metodă în cercetarea toponimică este firească într-o lucrare de acest gen, în care scopul urmărit s-a dovedit a fi, în fond, punerea în lumină a stadiului actual al dezvoltării acestei discipline lingvistice. Şi, cel puţin din acest punct de vedere, cartea merită să fie cercetată cu interes şi atenţie de către specialişti.

V. Nestorescu

Etiemble, *Parlez-vous franglais?* Paris, 1964, 376 p.

Cartea lui René Etiemble, apărută în colecţia „Idées" a editurii Gallimard, se adresează marelui public. Obiectul ei îl constituie influenţa engleză (mai exact americană) asupra limbii franceze din ultimele două decenii. Cartea nu constituie însă, propriu-zis, un studiu lingvistic, ci mai curînd un eseu, un pamflet şi un manifest totodată : autorul schiţează condiţiile şi efectele influenţei engleze, o combate şi face apel la toţi vorbitorii limbii franceze pentru a-şi apăra limba maternă de infiltrarea unor elemente eterogene. El recurge în acest scop la mijloacele publicisticii şi ale literaturii — ale şarjei în primul rînd (volumul cuprinde cîteva texte — povestiri, dialoguri şi un compendiu de gramatică — redactate cu ajutorul unui vocabular în cea mai mare parte de provenienţă engleză).

Nu realele calităţi de ordin literar ale cărţii se cuvine însă să le analizăm aici ; menţionăm doar faptul că, prin armonia dintre mijloacele alese şi scopul urmărit, cartea lui Etiemble devine un model al genului şi prezintă un interes metodic pentru cei ce se preocupă de popularizarea problemelor de limbă. Pe de altă parte, nici scopul lucrării nu-l putem pune în discuţie aici, întrebîndu-ne cît de îndreptăţită şi cît de eficientă este poziţia autorului — care concordă cu cea a numeroşi oameni de cultură francezi, printre care şi mulţi lingvişti (care îşi spun cuvîntul în cadrul asociaţiilor pentru apărarea limbii franceze, al unor publicaţii speciale şi al marilor cotidiane). Problema intervenţiei sau neintervenţiei învăţaţilor în evoluţia limbii a generat de foarte multă vreme dispute neîncheiate nici astăzi ; trimitem numai la diversele luări de poziţie divergente manifestate şi la noi în ultimii

ani în problemele cultivării limbii. O analiză a lor și argumentarea în favoarea uneia dintre ele ar depăși cu mult cadrul firesc al unei simple recenzii.

Parlez-vous franglais? poate interesa pe orice lingvist, indiferent de poziția pe care se situează în această problemă, deoarece cartea profesorului de la Sorbona (titularul unui curs și inițiatorul unor cercetări de detaliu asupra acestei probleme) se bazează pe observații amănunțite, care cuprind în cîmpul lor toate aspectele funcționale ale limbii franceze și toate compartimentele ei. Autenticitatea lor suferă întrucîtva, este adevărat, din pricină că nu sînt reproduse și contextele reale în care au fost înregistrate faptele prezentate — grupate de autor în fraze create de el însuși în mod oarecum artificial și menite să înlocuiască listele obișnuite în studiile de specialitate. Aceste fraze, alcătuite prin acumularea intenționată a unor trăsături ce se întîlnesc în vorbire mult mai rar, au fost astfel construite încît exagerarea conștientă să fie evidentă, dar să atragă atenția cititorilor asupra fenomenului urmărit. Este, în primul rînd, o chestiune de prezentare, care are în vedere un public refractar la expuneri aride.

Deducem din cartea lui Etiemble că influența engleză nu se exercită numai asupra vocabularului, ci și, evident, în mai mică măsură, asupra celorlalte compartimente ale limbii: fonetică, morfologie, sintaxă. O dată cu neologismele de origine engleză se introduc foneme și tipuri de accentuare inexistente sau rare în limba franceză, redate în scris prin procedee străine sistemului ei ortografic; se răspîndesc noi mijloace de formare a cuvintelor — procedee, dar mai ales elemente formative cu totul noi ori cu frecvență redusă în limba franceză; sensul, forma, precum și încadrarea morfologică a cuvintelor franceze sinonime, omonime sau paronime cu corespondentele lor englezești se modifică uneori după modelul acestora: frecvența, regimul și ocurențele articolului, pronumelui și prepoziției precum și modul de formare a gradelor de comparație tind să se conformeze limbii engleze, care influențează și unele construcții sintactice, cum și topica frazei (a atributului, de exemplu).

Influența engleză n-a putut însă modifica, după cum se poate conchide din această lucrare, caracterul și raporturile reciproce ale invariantelor din sistemul limbii franceze, ci doar unele realizări contextuale întîmplătoare ale lor. În domeniul vocabularului, împrumuturile engleze sînt de ordinul miilor, după evaluarea autorului. La ele se adaugă o serie de presupuse anglicisme ori americanisme (așanumitele „hiperamericanisme") care constituie de fapt pronunțări, sensuri sau cuvinte incorecte sau chiar inexistente în limba engleză și create pe teren francez din elemente care, numai ele, aparțin limbii engleze. În această situație se află *auto-stop* ori *tenismen* (engl. *tennis player*) care nu există în engleză, *smoching* („un anumit tip de costum bărbătesc") sau *spicher* („crainic la radio") — care au alte sensuri („acțiunea de a fuma" și, respectiv, „orator, vorbitor"); ele sînt considerate totuși în mod eronat și de către vorbitorii limbii române drept cuvinte de origine engleză, cînd, de fapt, sînt posibile împrumuturi din franceză sau creații românești.

Ceea ce i se poate reproșa autorului este faptul că tratează toate elementele în mod nediferențiat, fără a le ierarhiza după criterii lingvistice, fapt care generează o imagine deformată parțial a vocabularului francez actual în ansamblul lui. Cuvintele împrumutate din limba engleză diferă prin frecvența în limba „comună" și în diversele varietăți funcționale ale limbii franceze. În plus, dacă examinăm, fără doza de subiectivitate implicată în cartea pe care o prezentăm, o frază franțuzească rostită sau mai ales scrisă, constatăm că apariția unui cuvînt de origine engleză recentă este sesizabilă pentru vorbitorii limbii franceze, deoarece provoacă o „întrerupere" în lanțul vorbirii, avînd aproape caracterul unui citat (uneori în textul tipărit acesta este reprodus în caractere cursive), ceea ce arată că aceste împrumuturi sînt departe de a se fi integrat în limbă. Etiemble nu indică măsura în care ele aparțin mai ales vorbirii argotice sau exprimării prețioase — avînd

deci în parte un caracter artificial, căutat. Dar diferențele dintre diferitele categorii de împrumuturi nu se limitează la planul sincronic ; ele se manifestă și în plan diacronic, deși acoperă un interval de timp extrem de scurt pentru istoria unei limbi. O astfel de perspectivă ar pune în evidență faptul că o serie de împrumuturi dispar mai curînd decît altele, fiind înlocuite cu noi împrumuturi sau cu derivate franțuzești ; aceasta arată, de asemenea, că influența engleză nu merge, de cele mai multe ori, în profunzime. Însumarea unor liste alcătuite de-a lungul cîtorva ani — așa cum procedează R. Etiemble — riscă deci să reunească și elemente care n-au coexistat în timp, deoarece unele au dispărut înainte ca altele să fi fost împrumutate. Ponderea unor astfel de erori nu putea fi însă prea mare, ea înscriindu-se în limitele de precizie admisibile pentru acest tip de lucrare, care urmărește mai ales să convingă și mai puțin să îndeplinească toate condițiile impuse de rigoarea științifică.

Atît cauzele, cît și consecințele influenței engleze asupra limbii franceze sînt examinate de Etiemble sub aspecte variate, dar în primul rînd extralingvistice — sociale, politice și culturale. De aceeași natură sînt și motivele pentru care el încearcă să combată această influență. Autorul invocă însă și fapte de natură lingvistică atunci cînd se opune împrumuturilor care dublează cuvinte franceze deja existente, care desemnează noțiuni ce ar fi putut fi denumite cu ajutorul unor formații franțuzești noi ori care nu se încadrează în sistemul fonologic și gramatical al limbii franceze și nici în regulile ei ortografice. Numai că el crede că rezolvarea acestei probleme este posibilă numai prin intervenția oamenilor de cultură, de a cărei eficacitate nu se îndoiește. O perspectivă lingvistică mai amplă asupra unor fenomene de aceeași natură i-ar fi arătat însă autorului că pînă la urmă și limba însăși „reacționează", cu unele excepții, în sensul recomandat de el, adaptînd împrumuturile necesare și eliminîndu-le de cele mai multe ori pe cele superflue ori neadaptabile, conform legilor evoluției proprii și nu considerentelor arbitrare ale unora sau altora dintre vorbitori luați izolat, oricît de competenți ar fi ei (aceasta nu înseamnă însă că rolul învățămîntului și al celorlalți factori de cultură poate fi negat). Etiemble observă, de altfel, desfășurarea acestui proces spontan în franceza canadiană, de pildă ; fără îndoială însă că el necesită un timp mai îndelungat decît intervalul luat în considerare de către autor.

Ioana Vintilă

BIBLIOTECA [illegible]
SIBIU

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesați de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară și stilistică, istoria lingvisticii românești, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică și filologie. Reviste publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile în 4 exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

Biblioteca oraş
Sibiu

LUCRĂRI APĂRUTE IN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, **Limba latină**, 1965, 439 p., 28 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român**, seria nouă, 1965, vol. IV. Hărţile de la 910 la 1236, 103 lei.

* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44, 50 lei.

Sub red. acad. Iorgu Iordan, **Crestomaţie romanică**, vol. I, 1962, 884 p.,+25 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei.

N. A. Constantinescu, **Dicţionar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

Al. Graur, **Etimologii româneşti**, 1963, 94 p., 5,15 lei.

Iorgu Ioroan, **Toponimia românească**, 1963, 528 p. + 1 pl., 34 lei.

Tache Papahagi, **Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic (Dictionnaire aroumaine (Macédo-Roumain) général et etymologique)**. 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei,

* * * **Fonetică şi dialectologie**, vol. V, 1964, 292 p., 12 lei.

LR Anul XV, nr. 1, p. 115—216, Bucureşti, 1966

I. P. „Informaţia" — c. 3027 | 42.200 | Lei 4.—

I 8164

LIMBA ROMÂNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

3
ANUL XV
1966

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

0 IIII 2005

COMITETUL DE REDACŢIE

Redactor responsabil:
Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

Prof. univ. ION COTEANU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Membri:

Conf. univ. V. ARVINTE (Iaşi)
GH. BOLOCAN
VL. DRIMBA
ION GHEŢIE
VALERIA GUŢU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ŞUTEU — Secretar de redacţie

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1966.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuţa poştală 134—135 Bucureşti Republica Socialistă România sau prin reprezentanţii săi din străinătate. Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă vor fi trimise pe adresa comitetului de redacţie al revistei „Limba română".

ADRESA REDACŢIEI
Str. I. C. Frimu nr. 22
Raionul 30 Decembrie
BUCUREŞTI

APARE DE 6 ORI PE AN

I 8164.

-- BCU 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XV 1966 Nr. 3

U
IAȘI 2022

SUMAR

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

AL. GRAUR, Pentru o terminologie simplă și clară 219

LIMBĂ LITERARĂ

VASILE ARVINTE, O rămășiță din „teoria umorilor": expr. *a ști moarea cuiva* 223
GHEORGHE POP, Note asupra inovațiilor lexicale din poezia noastră contemporană 229
GH. CONSTANTINESCU, Formații și sensuri lexicale rare în poezia lui Tudor Arghezi 235
DESPINA URSU și N. A. URSU, Observații privitoare la adaptarea neologismelor în limba română 245

FILOLOGIE

ATANASIE POPA, Originalul cîntecelor din *Molitvenicul* tipărit de Coresi în 1564 255

DIALECTOLOGIE

ION IONICĂ, Elemente recente în lexicul graiului de pe valea Bistriței (Bicaz) 267

TOPONIMIE

Note asupra unor toponimice și antroponimice din comuna Fălcoi (MARIN PETRIȘOR) 283
Note de toponimie oltenească (VALERIU RUSU, GH. BOLOCAN) 287

VOCABULAR

M. BUJENIȚĂ, Din terminologia nautică românească. III. Termeni marinărești de origine franceză 293

NOTE ȘI COMENTARII

ION GHEȚIE, Vocativul *doamnele* 305
I. COTEANU, Cînd apar fricativele moldovenești *ș* și *ẑ*? 306
I. COTEANU, Din nou despre existența genului neutru în românește 309

7613

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

AL. GRAUR, L. WALD, *Scurtă istorie a lingvisticii*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965 (*Vasile Ştirbu*) 313
EMANUEL VASILIU, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965 (*Matilda Caragiu-Marioţeanu*) 314
BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, *Vocabular de bibliologie*, Bucureşti, 1965 (*Aurel Nicolescu*) 318
MARCEL SARAŞ, *Mic dicţionar român-francez*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964 (*Henriette Vrabie*) 320
ANCA LIVESCU, *Despre dicţiune*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965 (*Magdalena Popescu-Marin*) 323

PENTRU O TERMINOLOGIE SIMPLĂ ȘI CLARĂ

DE

AL. GRAUR

Lingvistica, la fel cu celelalte științe, are nevoie de termeni profesionali pentru a denumi scurt și precis noțiunile cu care operează. Mulți dintre acești termeni sînt consacrați de la începuturile cercetărilor, unii au fost creați în greacă sau latină, alții în sanscrită, și foarte mulți, aș fi tentat să spun prea mulți, apar o dată cu diverse teorii noi sau pretinse noi. Dar nu pentru a denunța acest abuz am scris articolul de față. Cred că este mai util să discutăm unele puncte de divergență în ce privește folosirea unora dintre termenii lingvistici tradiționali.

În materie de lexic. Există la noi tendința de a se folosi derivate în *-ism* pentru a caracteriza cuvintele de împrumut, de exemplu, la cele de origine turcească se spune *turcism*. În *Dicționarul limbii române moderne* cuvîntul *turcism* este definit „element lexical împrumutat (fără necesitate) din limba turcă". Se înțelege că paranteza nu salvează nimic, căci, dacă un cuvînt împrumutat cu necesitate este turcism, cu atît mai mult va fi turcism unul împrumutat fără necesitate. Dar, atunci, de ce nu se spune la *drag* că e slavism, la *gînd* că e maghiarism? Acestea sînt, bineînțeles, cuvinte românești, indiferent de faptul că la un moment dat au fost împrumutate din slavă sau din maghiară. Dar tot așa un cuvînt ca *murdar* sau *chirie* nu este turcism, ci cuvînt românesc de origine turcească. Este normal să numim *turcisme* cuvintele turcești care n-au fost adoptate de români, dar apar rareori în cine știe ce fel de texte speciale, datorate unor oameni care, fie pentru că nu știau bine românește, fie din alte motive, introduceau fără discernămînt în limba noastră cuvinte turcești. La fel nu vom numi *franțuzism* un cuvînt ca *tren*, ci vom rezerva denumirea pentru cuvinte ca *aprivoaza* sau *efarușat*. De remarcat că dicționarul Quillet definește just cuvintele *anglicism*, *germanism* ca „mod de a vorbi caracteristic englezilor, germanilor".

Cu această ocazie aș vrea să protestez încă o dată împotriva întrebuințării termenului *barbarism*, folosit, ce e drept, mai mult de diletanți decît de lingviști, pentru a denumi neologismele care „nu ne trebuie". În primul rînd nu e totdeauna sigur că într-adevăr nu ne trebuie; dar afară

de aceasta, judecînd după celelalte exemple aparținînd aceleiași formații, *barbarisme* n-ar putea fi decît cuvintele originare din limbi barbare. Este curios să vedem totuși că se numesc *barbarisme* cuvinte de origine franceză, latină, greacă etc. Dacă în secolul trecut se putea găsi cel puțin o explicație, dacă nu o scuză, pentru această atitudine, cred că astăzi singurul lucru pe care-l avem de făcut este să renunțăm la folosirea termenului.

Ironie a însemnat la început „faptul de a cere un răspuns pe care-l cunoști dinainte, dar te prefaci că nu-l cunoști"; deoarece în astfel de întrebări e ușor de simțit o oarecare înțepătură, *ironie* a ajuns să denumească folosirea unui cuvînt cu valoarea contrară celei normale, de exemplu zicem de un nabab că e *sărac*. În treacăt fie zis, ironia poate fi mai puțin jignitoare decît întrebuințarea cuvîntului propriu, cu înțelesul lui normal, de exemplu îmi vine mai ușor să spun, de față cu cel vizat, *uite ce-a făcut deșteptul ăsta*, decît *tîmpitul* sau chiar *prostul*. Marele public a ajuns să înțeleagă prin *ironie* „batjocură, jignire, insultă", de aceea îl folosește, ca pe un cuvînt „distins", și acolo unde nu avem de-a face cu sensul contrar celui normal. Mai rău este că unii lexicografi fac la fel și scriu de exemplu, la cuvîntul *bou*, „prin ironie pentru un om prost". Aici nu este nici o ironie, care se caracterizează în general prin finețe, dacă nu prin delicatețe, ci este o exprimare grosolană, deci exact opusul ironiei.

În materie de formare a cuvintelor. Termenii ca *diminutiv*, *augmentativ*, *nume de agent*, *nume de acțiune* sînt folosiți uneori ținîndu-se seamă numai de înțelesul cuvintelor și uitîndu-se că e vorba în primul rînd de modul lor de formare. Astfel putem găsi citate ca exemple de diminutive cuvinte ca *vițel*, *cățel*. Acestea denumesc animale tinere, deci mici, și la origine, în latinește, au fost diminutive; dar pentru limba română nu le putem numi așa, căci nu se poate arăta de la ce rădăcină au fost formate (chiar dacă recunoaștem sufixul *-el*). Altfel ar trebui să spunem că și *pui* sau *mînz* sînt diminutive. Diminutive adevărate sînt *căluț* (chiar dacă animalul astfel numit este mai mare decît un mînz), *cocoșel* etc., adică cele analizabile. La fel *pietroi* este augmentativ, dar *stîncă* sau *munte* nu, deși numesc obiecte mai mari decît un pietroi. Am întîlnit de curînd ideea că *hoț* este nume de agent, pentru că denumește pe cineva care fură. Dar nu se poate distinge aici nici un sufix și nu avem o temă verbală corespunzătoare. Numele de agent al lui *fura* este *furător*. Nici *fur* nu e nume de agent, chiar dacă s-ar recunoaște că e o formație regresivă de la *fura*.

În legătură cu diminutivele, mă opresc un moment la moda actuală de a le numi *hipocoristice*. Termenul este grecesc și se aplică la numele de persoane. Numele indo-europene sînt compuse, de obicei, din două elemente, iar familiar se putea folosi numai unul din termenii de compunere, fie primul, fie al doilea, însoțit, eventual, de un sufix de diminutiv: gr. *Niko-laos* dă *Nikis*, sl. *Vladi-mir* dă *Mir-ce*. Unde se putea, se gemina consoana din temă (eventual cu asurzirea sonorelor): gr. *Strato-kles* dă *Strattis*, germ. *Sieg-fried* dă *Sicco* etc. Hipocoristicele nu erau folosite neapărat pentru mîngîiere, dar este evident că, aplicate la copii, erau, de obicei, mîngîietoare. N-aș avea nimic contra să fie numite hipocoristice numele englezești ca *Jerry* pentru *Jeremiah*, franceze ca *Cloclo* pentru

Claudine, sau româneşti ca *Miti* pentru *Dumitru* (chiar *Mitică* sau *Tache* ar putea fi numite aşa). Dar astăzi se spune că *linguriţă* e hipocoristic de la *lingură*, dacă denumim cu el o lingură cînd ne adresăm unui copil; mai mult decît atît, se zice hipocoristic şi la *mămăliguţă*, care nu e nici scurtat, nici mîngîietor. Oare *diminutiv* nu spune bine ce are de spus?

Ajung acum la f e n o m e n e f o n e t i c e şi vreau să mă ocup de aşa-numitele „accidente", adică de termenii care denumesc suprimarea, adăugarea sau intervertirea sunetelor, apoi modificarea pronunţării unui sunet sub influenţa altuia. Mă refer în primul caz la *afereză sincopă* şi *apocopă*, în al doilea caz la *proteză* şi *epenteză* (termenul *epiteză* n-a prins), în al treilea caz la *metateză*, şi, în sfîrşit, la *asimilare* şi *disimilare*. Aceşti termeni sînt, desigur, utili, pentru că denumesc pe scurt noţiuni necesare: în loc să zicem *suprimarea unei vocale interioare*, zicem *sincopă*.

Este totuşi necesar să se facă o diferenţiere în sînul fiecăreia dintre aceste categorii, după cum este vorba de o schimbare cu caracter regulat, de o „lege", sau de un accident propriu-zis. Una este faptul că orice *n* urmat de un *b* este realizat ca *m* (în dicţionarul nostru nu se găseşte nici un cuvînt începător cu *înb-*) şi alta este că în *galantom*, devenit *galanton*, pronunţarea lui *m* final s-a orientat după cea a lui *n* din silaba precedentă, de vreme ce în alte cuvinte, ca *econom*, *clironom*, schimbarea nu s-a produs. În primul exemplu, denumirea constituie cel puţin un început de explicare, deoarece se referă la un proces articulatoriu intervenit în actul pronunţării; în al doilea exemplu, termenul nu explică nimic, ci numai denumeşte, de vreme ce nu ştim să explicăm de ce procesul s-a petrecut aici, iar în altă parte nu. Poate au influenţat numeroasele adjective terminate în *-on*, ca *monoton*, ţinînd seamă de faptul că în general terminaţia *-om* este mai rară. Îmi aduc aminte că, acum mai bine de patruzeci de ani, la un seminar condus de Ov. Densusianu, un student a socotit că explică o schimbare denumind-o *asimilare*, iar profesorul nu s-a declarat satisfăcut, ci a întrebat: de ce s-a asimilat? Pentru mine această întrebare a fost suficientă ca să mă lămuresc că simplul termen *asimilare* încă nu constituie o explicaţie.

Este de înţeles într-un fel că mulţi nelingvişti care au de-a face în mod accidental cu problemele limbii sînt ca şi hipnotizaţi de termenii profesionali şi socotesc că, întrebuinţîndu-i, îşi dovedesc competenţa în materie. De aceea citim fraze ca următoarea: în *pernă*, pentru *perină*, *i* a dispărut pentru că s-a sincopat. La un moment dat, pe o linie de tramvai, s-au introdus vagoane cu numărul barat; întrebînd de ce numărul e tăiat, un cetăţean a primit răspunsul: pentru că e barat. Desigur, şi profesioniştii folosesc termeni de acest fel cînd nu ştiu să dea un răspuns util. În copilărie, am întrebat un medic de ce-mi curge sînge din nas şi am primit răspunsul că am un *epistaxis*; imediat după plecarea specialistului am alergat la micul Larousse ilustrat, ca să aflu că *epistaxis* este un cuvînt grecesc care înseamnă „scurgere de sînge din nas". Tocmai aici e nenorocirea, că şi unii lingvişti au impresia că, folosind termenul profesional în locul celui general, au găsit şi cheia problemei.

Mai departe, fiind stabilit un fel de prestigiu ştiinţific al termenilor de specialitate, intervine tendinţa de a le lărgi sfera de întrebuinţare.

Afereza, sincopa, apocopa, nu mai sînt numai eliminarea unei vocale, ci și a unei consoane sau chiar a unei silabe, care poate fi un prefix sau un sufix, ba chiar și a unui termen de compunere, deși procesul în cazurile acestea este cu totul de altă natură (de exemplu intervin formații regresive). Pronunțările ca *punt* la loc de *punct*, *Șiștov* în loc de *Sviștov* au la bază cu totul alt proces decît *pernă* în loc de *perină*. Vedem totuși texte în care se vorbește de sincopa lui *r* în *Mitiță* din *Mitriță*, de afereza lui *l* în *Arvinte* din *Lavrentie* sau a grupului *an* în *Dronic* pentru *Andronic*, de sincopa silabei *chi* în *Nifor* pentru *Nichifor*, de apocopa unui grup de sunete, de exemplu în *Andron* din *Andronic* (de fapt, aici avem o formație regresivă : s-a suprimat presupusul sufix *-ic*, cînd, în realitate, partea a doua a compusului este grecescul *nike* „victorie"). Hipocoristicele ajung să fie explicate prin afereză (*Dora* din *Teodora*) sau prin apocopă (*Teo* din *Teodor*), dar nu se mai vede de ce se suprimă exact atîtea sunete cîte conține unul din cei doi termeni ai compunerii, care, de obicei, sînt cunoscuți ca substantive comune sau adjective. Pentru eliminarea unei silabe repetate se folosește corect termenul *haplologie*, și este clar că *bogătătate* a devenit *bogătate* pentru alt motiv decît acela care a dus la *culca* din *collocare*. Cînd *Hristea* devine *Ristea*, sîntem cu atît mai puțin îndreptățiți să vorbim de afereză, cu cît *h* dispare, în regiunile unde dispare, în orice poziție (*Zaria* pentru *Zaharia*, *maramă* pentru *mahramă* etc.). Tot așa se vorbește de proteza unei consoane în nume ca *Lipat* pentru *Ipate*, unde avem cu totul alt proces decît în *școală* pentru *școală* (indiferent dacă procesul s-a produs în românește sau în altă limbă, vocala inițială a apărut înaintea grupului de consoane cînd cuvîntul precedent se termina și el în consoană) ; apoi se vede epenteza unei consoane între o vocală și o consoană, ca în *Andreian* din *Adrian* (epenteză se numește numai introducerea unei consoane între două alte consoane, de exemplu în *sclab* din *slab*, iar *Andreian* este vizibil influențat de *Andrei*).

În sfîrșit, probleme de pronunțare. În locul obișnuitului *redundant*, apare acum scrierea, desigur și pronunțarea, *redondant*, copiată servil din franțuzește. Înaintașii noștri, introducînd derivate ale latinescului *unda*, n-au mers totuși pe linia aceasta, ci au păstrat pe *u*, astfel că zicem *abundent*, *inunda*, și tot așa trebuie să zicem și *redundant*.

„Împărțire în două" se spunea în grecește *dikhotomia*, din care în românește a rezultat forma *dihotomie*, întrebuințată în mod general pînă în timpul din urmă. Fără nici o justificare, unii au început să scrie și să pronunțe *dicotomie*, deși *dihonie*, format cu același prim termen *dikho-*, l-a păstrat pînă astăzi pe *h*.

O RĂMĂȘIȚĂ DIN „TEORIA UMORILOR": expr. *a ști moarea cuiva*

DE

VASILE ARVINTE

Cînd copilul Creangă, în cunoscutul episod din *Amintiri*, nu vrea să plece din Humulești la seminarul de la Socola, „plîngînd cu zece rînduri de lacrămi", mama i-o taie scurt cu următoarele cuvinte :

„ — Degeaba te mai sclifosești, Ioane !... ; la mine nu se trec astea... Pare-mi-se că *știi tu moarea mea*... Să nu mai faci ia acuș, să ieu culeșerul din ocniță, și să te desmierd, cît ești de mare !"

La prima vedere, nu există îndoială că *moare* din expresia subliniată ar fi alt cuvînt decît mold. *moare* „zeamă de varză", din lat. *mŭria*, cu corespondenți și în alte limbi romanice (it. *moia*, npv. *muro*, *muiro*, vfr. *muire*, sp. *muera*). Așa, de pildă, în glosarul ediției Călinescu a operei lui Creangă (București, 1953), *moare* este explicat prin „zeamă de varză", iar expresia *Pare-mi-se că știi tu moarea mea*, prin „mă cunoști la supărare, că e vai de tine". În afară de Creangă, DL atestă aceeași expresie și la Calistrat Hogaș : „Dă, cucoane... ieșim la mal, *că doar îi știm noi moarea Tazlăului*". Dicționarele inserează această expresie sub cuvîntul *moare*, și se pare că ar exista o justificare, deoarece, alături de *a ști moarea cuiva*, se spune și *a mînca sau a gusta* (*din*) *moarea cuiva* „a cunoaște firea, năravul cuiva, a avea de-a face cu cineva, a fi avut de suferit de pe urma firii aspre a cuiva" (DL). Ultima expresie apare mai întîi la Alecsandri : „Poftească [la judecată], dacă vrea *să guste moarea lui Harță Răzeșul*" (apud Tiktin, DRG, s. v.), apoi, iarăși, la Creangă : „Nu știi cine-i mămuca, *n-ai mîncat niciodată moarea ei!*", precum și în revista „Șezătoarea", VII, 41 ; „Da *ai gustat* încaltea *și din moarea lui!*" (DL).

Ne vom ocupa, deocamdată, numai de prima expresie, *a ști moarea cuiva*, în care *moare* înseamnă „fire", „temperament", „caracter", „felul de a fi al cuiva". Cealaltă construcție este posterioară.

Se pune însă întrebarea : ce legătură poate exista între *moare* „zeamă de varză" și sensul „fire", „temperament" al aceluiași cuvînt din expresia

de care ne ocupăm? *Moare*, cum se știe, este un cuvînt dialectal moldovenesc (cunoscut și în cea mai mare parte a Transilvaniei) și este greu de imaginat că în regiunile în care, pentru mold. *moare de curechi* se spune *zeamă de varză*, ar putea exista expresia *a ști zeama de varză a cuiva*. O asemenea expresie este, pentru oricine, lipsită de sens. Dar, atunci, situația este aceeași și pentru expresia *a ști moarea cuiva*, atîta vreme cît *moare* înseamnă „zeamă de varză".

În cele ce urmează, vom încerca să dovedim că termenul de bază al expresiei noastre este, la origine, un alt cuvînt decît cel normal în graiul moldovenesc (și transilvănean) și că numai întîmplător, mai bine zis prin etimologie populară, termenul vechi s-a îmbogățit cu sensul cuprins în expr. *a ști moarea cuiva*.

Pentru a nu lungi vorba, mai ales că cititorul a putut deduce chiar din titlu cam cum stau lucrurile, vom spune că *moare*, cu sensul „fire", „temperament" este, la origine, un termen medical, anume *umoare*. Istoria acestui cuvînt, strîns legată de a lui *humor*, *umor*, nu s-a făcut decît parțial în română, și aceasta îndeosebi prin contribuția lui N. A. Ursu [1]. Informațiile din dicționare sînt extrem de sărace. Pentru alte limbi, în afară de materialul bogat din dicționare, menționăm studiul lui Wido Hempel, *Über spanisch* **humor** [2], dar îndeosebi cartea lui Robert Escarpit, *L'humour* [3], unde se dau numeroase alte indicații bibliografice.

Cînd și prin ce împrejurări a ajuns termenul medical *umoare* în conștiința publicului românesc? Pentru a răspunde, credem necesar să menționăm în prealabil cîteva din momentele mai însemnate din istoria acestui cuvînt, în cadrul cîmpului onomasiologic din care face parte.

„Teoria umorilor" a jucat un rol hotărîtor în toată istoria și practica medicală din antichitate și pînă aproape de epoca modernă. „La théorie des humeurs, scrie R. Escarpit, renouvelée des Grecs, transmise par les Arabes, recueillie par les médecins et alchimistes, conservait à la fin du Moyen Âge les traits principaux que, deux mille ans plus tôt, lui avait donnés Hippocrate de Cos" [4]. Trăsăturile esențiale ale teoriei le reproducem după același autor: „Hippocrate distinguait quatre tempéraments fondamentaux, dont chacun correspondait à la prédominance d'une des quatre humeurs existant dans le corps humain. Ces humeurs elles-mêmes s'apparentaient aux quatre Eléments: la bile au Feu (chaud), l'atrabile à la Terre (froid), le sang à l'Air (sec) et la pituite à l'Eau (humide). Ainsi les tempéraments s'intégraient-ils à une sorte de cosmogonie fondée sur les affinités" [5]. Teoria umorală a fost completată de Galienus, în secolul al II-lea e.n. Acesta vede „dans la *prédominance anormale* d'une des humeurs dans l'organisme, la cause de toutes les maladies" [6]. Evoluția și soarta acestei teorii de-a lungul evului mediu este prezentată, în continuare, pe scurt, de autorul citat, și noi nu mai insistăm asupra ei. În

[1] *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, *passim*.
[2] „Rom. Forsch.", 72. Band, 1960, p. 222—269.
[3] Paris, 1963 (prima ediție din 1960).
[4] *Op. cit.*, p. 11.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*.

orice caz, ca urmare a disputei iscate în jurul medicinii „umorale", termenul ajunge să fie „à la mode dans toute l'Europe à la fin du XVIe siècle" [7], trecînd din limbajul savant în cel curent. Teoria umorilor începe să fie pusă la contribuție și în domeniul artistic, literar, pentru „determinarea și definirea caracterelor-tip" : „on aura ainsi pour commencer le Coléreux, l'Atrabilaire, l'Emporté, le Flegmatique, puis toutes les combinaisons intermédiaires" [8]. Nu este cazul să stăruim asupra evoluției, de altfel extrem de complexe, a noțiunii medicale, dar mai ales estetice, pe care o prezintă excelent R. Escarpit, iar pentru spaniolă Wido Hempel. Reținem însă faptul că în principalele limbi de cultură termenul lat. *ūmor, -ōris* „Feuchtigkeit", trecînd din domeniul medical în cel psihologic, artistic etc., a ajuns să denumească unul dintre fenomenele cele mai complexe și mai greu de definit.

Revenind acum la limba română, noțiunea și termenul *umor* au o evoluție numai parțial asemănătoare cu cea din limbile apusene. În genere, situația lui ca termen medical nu diferă prea mult de cea semnalată mai sus, în vreme ce *(h)umor* din domeniul creației artistice nu a făcut, la noi, drumul anevoios și foarte complicat al engl. *humour*, fr. *humour*, sp. *humor* etc., ci noi l-am primit, cu accepțiile din secolul al XIX-lea, direct din franceză (eventual engleză), italiană etc. Pentru discuția noastră însă, important este numai înțelesul medical al cuvîntului, din care derivă nemijlocit cel psihologic („temperament", „fire"). În acest sens, vom pune la contribuție din plin lucrarea citată a lui N. A. Ursu, în care se dau primele și cele mai importante atestări ale termenilor românești pentru noțiunea hipocratică *umor*.

Scrierile de medicină la români datează abia de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Interesant este amănuntul că primul text medical românesc mai important conține, de fapt, o prezentare a „teoriei umorilor". Este vorba de o traducere din Hipocrat, rămasă în manuscris în Biblioteca Universității din Iași, cu titlul *Alegerile lui Ippocrat*. Nici Galienus nu rămîne mult timp necunoscut, căci într-un alt manuscris, a doua lucrare mai însemnată de medicină în limba română, anume *Meșteșugul doftoriii*, tradus din grecește între anii 1760—1770, se prezintă în partea introductivă, în limba greacă, „o scurtă istorie a vieții și a activității medicale a lui Galienus" [9], celălalt promotor al „teoriei umorilor". Aceste traduceri, precum și multe alte tipărituri care le urmează, pun în circulație la români noțiunea, dar nu și termenul *umoare*, care totuși nu va întîrzia prea mult. Motivul constă în faptul că originalele grecești aveau alt termen ὑγρός, ὑγρασία, pe care traducătorii români l-au calchiat, redîndu-l prin *umezeală natură umedă* „temperament flegmatic" *(Alegerile lui Ippocrat); umădături (Meșteșugul doftoriii*, 1760—1770), cărora le urmează, în secolul al XIX-lea, *umezele* (1815) [10]; *umezăli* (humores), *umezelile ochiului* (hu-

[7] R. Escarpit, *op. cit.*, p. 12.
[8] *Ibidem*, p. 14.
[9] Vezi N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 57.
[10] Anii indică data semnalării variantelor în diferitele texte medicale consultate de N. A. Ursu.

mores oculi) (1830); *umezeală* (umor), în exemplul *transpirația se numește acea umezeală* (umor) (1820—1830). După 1830 se pare că *umezeală* cu sensul „umoare" își termină cariera în terminologia medicală. Derivatul *umezeală*, din *umed*, este, prin etimonul lat. *humidus*, *ūmĭdus*, înrudit pe departe cu *ūmor*, *-ōris*.

Cam în același timp cu acest cuvînt apare și sinonimul *zeamă*, *zemuri* (humores), care este tot un calc (cf. și germ. *Saft*, *Körpersaft* „umor"), și a cărui viață este ceva mai lungă, pentru că este atestat din anii 1760—1770 pînă pe la 1857 [11]. Ocazional sînt folosite cu aceeași accepție și cuvintele *suc*, *usuc*, *must*, care s-au dovedit neviabile tot din pricina pletorii semantice.

Deși apărut ceva mai tîrziu, către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, termenul *umoare* s-a arătat a fi cel mai potrivit și a rămas în limbă pînă astăzi, bineînțeles cu sensul modificat, modern, de „lichid intercelular constituind mediul în care trăiesc celulele" (vezi DM, s.v.). Primul care-l folosește este Amfilohie Hotiniul, în *Gramatica fizicii* sau *Gramatica de la învățătura fizicii*, manuscris de pe la 1790, o traducere din italiană, în expresiile: *umore steclită* sau numai *stecloasă*; *umorii sîngelui*. El reapare în 1813, apoi între 1820—1830, iar în deceniile următoare, pînă către 1860, el devine termenul științific de bază, adeseori fiind însoțit și de alte sinonime din cele menționate mai sus: *umori (umezele)* (1813); *umorii* sau *osucurile* (1836); *umori* (1853, 1857); *umoruri* (1848, 1862); *umoare* sg. (1848); *umoarele (umezelile* trupului) (1857); *humori* (1854); *humoarea* sticloasă [la ochi] (1857). Semnalăm în mod special apariția termenului *umoare* într-un dicționar din epocă [12]. Este o dovadă că termenul devenise curent în vorbirea oamenilor cu oarecare cultură.

În formele înșirate întîlnim înțelesul anatomic medical al lui *umoare*. Din cercetarea lui N. A. Ursu, care se oprește în jurul anului 1860, nu rezultă dacă celălalt sens, anume „temperament determinat de acțiunea diferitelor umori", „fire", era sau nu cunoscut în epocă. Putem deduce totuși, fie indirect din aceeași lucrare, fie și din alte surse, că el exista.

Mai întîi, întreaga teorie a umorilor nu se poate dispensa de această accepție. În tot mai numeroasele cărți de popularizare a medicinii, diferitele tipuri de temperamente sau caractere sînt prezentate exact cu denumirile cerute de „teoria umorilor". Apare, astfel, caracterul flegmatic, căruia i se spune mai întîi *umedos*, în *Alegerile lui Ippocrat*: va fi de *folos celor umedoși din fire*. În aceeași lucrare e semnalat *flegmă*. La cîțiva apare *flegmaticios* (1760—1770), apoi *firile cele flegmatice* (1815), alături de *fire rece* (1816), iar după aceea atestările se înmulțesc: *flegmaticos*, *flegmaticuș*, *flegmatic*, *flecmos*, *flegmos*, cf. *flegmaticii... foarte mult muc fac* (1831), în care *muc* înseamnă „flegmă". Tipul coleric este și el prezent din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, într-o lucrare a lui M. Strilbițki [13],

[11] Numeroase forme, la N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 294.

[12] I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune repriimite pînă acum în limba română și de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte și mai ales în științe*, București, 1848.

[13] *Curioaznică și în scurt arătare celor ce iubesc a cerca vrednice învățături din fiziognomie*, Iași, 1785.

unde i se spune *holeric*, adj. *holericesc*. Mai tîrziu apare *coleric*, *colericesc*. Nu lipsește nici melancolicul, și aceasta chiar din primele texte medicale. În *Meșteșugul doftoriii* se vorbește de *firea cea melanholicoasă* și de *melanholia cea ipohondricească*, pentru ca apoi să apară, tot mai des, în alte texte, *melanholicos*, *melanholicios*, *melanhonicos*, *melanhonic*, *melanholic* etc. Tipului sanguin i se spune *sîngios* (temperament *sîngios*, fire *sîngioasă)*, *sîngeros*, *sancvinicesc*, *sancvinic*, *sangvinic*, *sînguin*, *sînguinic*, *sanguin*. Pentru „temperament" se folosesc termenii *fire* („firile unora sînt bune sau rele vara, iar ale altora iarna", în *Alegerile lui Ippocrat)*, *alcătuirea trupului*, *felustare*, *crasis*, *stîmpărămînt* etc. În deceniul al patrulea al secolului trecut e menționat chiar și *splenă*, cu explicația *boală de melanholie* (1841), cu variantele *spleen* (1848, 1852), *splin* (1855), care era la modă din a doua jumătate a secolului precedent în Anglia [14].

Prin urmare, întregul arsenal al „teoriei umorilor", cunoscut publicului larg din apusul Europei încă din secolul al XVI—XVII-lea, este preluat de promotorii mișcării medicale românești dintre anii 1750—1860, adaptat, explicat și răspîndit prin tot felul de scrieri de popularizare. Locul central în această terminologie îl ocupă, fără îndoială, cuvîntul *umoare*, care, prin jurul anului 1850, cînd știința medicală românească, sub influența celei franceze, ajunsese să se consolideze, înlăturase aproape cu totul celelalte sinonime. Alături de sensul anatomic, sub influența fr. *humeur* (it. *umore)*, rom. *umoare* cunoaște și înțelesul de „temperament", „fire". Dacă acesta nu apare în lucrările medicale, ceea ce nu-i absolut sigur, el există însă la scriitorii din epocă, de pildă la C. Negruzzi și, ceva mai tîrziu, la I. L. Caragiale. Primul întrebuințează forma *umor* „fire", „temperament" : „*Umorul* său melancolic venea mai mult din pricina îndelungatelor sale suferinți". La Caragiale, *umoare* apare în expresia „a-și recăpăta buna *umoare*". În secolul nostru, sensul „fire", „temperament" al cuvîntului *umoare* apare și la alți scriitori. DL, unde am luat exemplele de mai sus, are expresia *umoare sarcastică* (G. Călinescu), Scriban, *Dicț.*, notează *umoare veselă* și exemplele, desigur, se pot înmulți.

În această situație, nu este greu de înțeles că, pe la mijlocul secolului trecut, în mediile mai puțin cultivate de la orașe și apoi de la țară, termenul *umoare* a putut fi ușor apropiat de *moare*, prin etimologie populară. Apropierea era cu atît mai lesne de făcut, cu cît chiar în lucrările medicale, pentru *umoare* sînt întrebuințate cuvinte foarte apropiate semantic de *moare* : *zeamă*, *must* etc. Sub aspect formal, detașarea și apoi dispariția lui *u-* amintește de procedeul sesizat de Al. Graur în expresia *cu un sul subțire* „printr-un calcul fin, cu istețime, cu șiretenie" [15], în care *un sul* provine din turc. *usul* „mijloc", „metodă", intrat și în ngr. οὐσοῦλι, bg. *usul*, mr. *usuli*.

Expresia *a ști moarea cuiva* este specifică graiului moldovenesc și apare numai la scriitorii moldoveni. Ea există și astăzi, de pildă în graiul din Voinești-Iași. Situația este normală, dacă avem în vedere răspîndirea

[14] Cf. R. Escarpit, *op. cit.*, p. 45 : „spleen, c'est-à-dire la rate hippocratique, siège de la mélancolie".

[15] *Etimologii românești*, București, 1963, p. 146.

teritorială a termenului *moare*. Cînd asupra identității *moare* „zeamă de varză" — *moare* „fire", „temperament" n-a mai existat nici o îndoială, alături de *a ști moarea cuiva*, tot în acest grai, și ca o justificare a acestei expresii, care li se va fi părut unora, și pe drept cuvînt, lipsită de sens, a apărut construcția *a mînca, a gusta (din) moarea cuiva*. Verbul *a mînca* (eventual *a gusta)* apare adesea în expresii cu un conținut asemănător : *a mînca papară, a mînca bătaie* etc., de unde foarte bine s-a putut spune și *a mînca moarea cuiva*. „Justificarea" de la nivelul graiurilor populare a fost luată de bună și de către autorii de dicționare, care inserează pe *moare* „fire", „temperament" sub *moare (de curechi)* „zeamă de varză".

Reflexele lingvistice în română ale „teoriei umorilor" constituie un capitol de onomasiologie dintre cele mai interesante, dar și foarte puțin cercetate la noi. Cum spuneam și mai sus, în cultura românească nu a avut loc procesul de elaborare și transformare lentă a conceptelor medicale ale „teoriei umorale" în noțiuni psihologice, artistice, filozofice etc., așa cum s-a întîmplat în diferite țări din apusul Europei. Conceptul *umor*, unul dintre cele mai greu de definit, a fost adoptat la noi, cu întreaga sa gamă de sensuri, adeseori contradictorii, destul de tîrziu. Dar *umorul* este, printre altele, un fenomen legat adesea de un anumit grup social și mai ales de o anumită țară : „...l'humour d'un pays donné est souvent inaccessible aux habitants d'un autre pays" [16]. Prin urmare, este de așteptat ca și în literatura română, cu mulți scriitori „umoriști", conceptul să se fi îmbogățit cu noi accepții, cu trăsături românești, care merită o cercetare specială. În ce ne privește, ne-am oprit la un singur martor lingvistic al „teoriei umorilor". El aparține stadiului incipient din evoluția atît de complicată a conceptului hipocratic [17].

[16] R. Escarpit, *op. cit.*, p. 90.

[17] Nu este exclus ca în expresia mold. *a nu fi nici de zama ouălor*, folosită și de Creangă la adresa lui Trăsnea, să avem a face cu sensul hipocratic al cuvîntului *zeamă* (vezi mai sus), iar întreaga expresie să aparțină stilului „coroziv", de care, precum se știe, scriitorul humulești-tean nu era de loc străin. Mold. *a fi de-o zamă cu cineva* este însă un caz de „deraiere lexicală" pentru *a fi de o seamă* „a fi de aceeași vîrstă cu cineva".

NOTE ASUPRA INOVAȚIILOR LEXICALE DIN POEZIA NOASTRĂ CONTEMPORANĂ

DE

GHEORGHE POP

Notele care urmează au fost sugerate de o serie de asocieri normale între tendințele actuale ale limbii literare și aspectele ei în limbajul poeziei.

Am înregistrat în notele noastre formațiile cu prefixele *în-*, *des-* și *ne-*.

1. *Formații cu prefixul* **în-**

În poezia *Noapte de primăvară* [1], poetul Tiberiu Utan, voind să redea trecerea iernii, care-și trăiește ultimele clipe, înainte de a năvăli asupră-i primăvara, scrie :

> Ciupercile roșcate cu albi pistrui pe chică
> *împutrezit*, frunzișul de toamnă îl ridică.

În aceste versuri, cuvîntului *putrezi*, la forma participiului *putrezit*, i s-a adăugat prefixul, avînd la bază mai degrabă cauze fonetice, adică existența unei particule protetice asemantice, decît necesitatea unui plus de expresivitate.

În versurile :

> Ninge iar pe Bărăgan
> și omătu-i ortoman
> cît mi-i latul numai oi...,
> cine să le numere
> că stau una lîngă alta
> de-au *înciobănit* și balta [2]

[1] *Versuri*, 1961, p. 6.

[2] Mihu Dragomir, *Balada Savului*, din vol. *Pe struna fulgerelor*, 1955, p. 28.

apare derivatul *înciobănit* de la verbul *a ciobăni* (a sluji ca cioban). Prefixul *în-* exprimă în cazul de față o valoare eventivă.

În versurile regretatului poet Nicolae Labiș :

> Peste lumea-ți mă-*nfurtuni*
> Agitînd surd ecou
> Ca pe fruntea ta să-mi pun
> Sărutarea mea din nou [3],

verbul *înfurtuna (în- + furtună)* este o creație personală a poetului, radicalul cuvîntului derivat cu *în-* servind ca element de comparație pentru exprimarea mai plastică a unei atitudini (sensul de a se dezlănțui ca o furtună).

Lista cuvintelor prefixate cu *în-*, întîlnite în poezia noastră actuală, poate fi completată și cu alte formații, care — deși înregistrate de dicționarele curente — au totuși o circulație foarte redusă :

> Cel dus, pe veci e din Bălcești plecat,
> *Înțărînat* în groapa cea comună [4].

— *înstăpîni (în + stăpîni)* vb. reflexiv, cu sensul de a se face stăpîn pe ceva, dar exprimînd mai pregnant sensul de acțiune care presupune terminate etapele incoativului, începînd durativul :

> Prin stepele vaste, cu flori de garoafă
> Părea că vara se-*nstăpîni*... [5]

-*însingurat (în + singurat)*, vb. reflexiv cu sensul de a rămîne singur, a se izola, dar cu nuanța de îngrijorare, frămîntare a călătorului, impusă tocmai de prezența prefixului *în-*

— *înstela*, foarte rar la forma reflexivă : „...mă-*nstelam* cu flori..." (N. Labiș)

— *învălura*, vb. reflexiv (despre nori [210], fumuri [141], la N. Labiș) a cărui expresivitate crește, întrucît exprimă în același timp mai multe valori : instrumentul acțiunii, direcția spre interior a mișcării și transformarea :

> Încremenit zac codrii și-nvîrtoșați ca fierea,
> Dar cît de limpezi norii se-*nvălură* cînd trec !
> Și-i liniște de-mi pare că-n juru-mi adierea
> Foșnește în vioară sfios ca un culbec [6].

---

[3] *Ecou*, din vol. *Primele iubiri*, 1962, p. 220.
[4] Mihu Dragomir, *Mormîntul Sevastiței Bălcescu*, în *vol. cit.*, p. 30.
[5] Aurel Rău, *Ploaie deasupra serelor*, în „Luceafărul", IV, 1962, nr. 20, 15 oct.
[6] N. Labiș, *Odihna lăutarului*, în *vol. cit.*, p. 210.

2. *Formații cu prefixul* **ne-**

Fixîndu-și impresiile despre realitatea înconjurătoare, comentînd-o și analizîndu-și pozițiile lăuntrice față de ea, poetul Mihu Dragomir spune, printre altele, în *Oda fulgerelor* :

> Superbă-n oarba ta dezlănțuire,
> m-aș închina în fața ta, natură *neholărnicită*.
> Sîntem plămadă din aceeași fire,
> dar, între noi — tu trebuie să-ngenunchi, biruită [7].

Adjectivul citat, însemnînd „fără hotare, fără margini, infinită", este preferat de poet în forma prefixată cu *ne-* pentru că, față de construcția perifrastică, este mai expresiv.

La același poet, în poezia *Privirea* din același volum (p. 67) întîlnim cuvîntul *neîngerat (ne + în + ger + at)* :

> Pe dealul pălmuit de vînt
> și *neîngerat* de gheare tari de gheață,
> pe dealul neschimbat la față
> din începuturi de pămînt.

Și în acest caz, în ciuda inexistenței unui verb *gera*, toate condițiile cerute unei creații personale sînt respectate și imaginea reiese clar.

În alte contexte, negativul exprimat cu ajutorul prefixului *ne-* nu prezintă, din punct de vedere stilistic, numai negarea cuvîntului de bază, întrucît el cuprinde prin aluzie pozitivul din care a fost alcătuit.

Alteori, unele compuse cu prefixul *ne-* nu numai că nu trezesc o reprezentare negativă, ci, ca adjective, exprimă o idee afirmativă și un grad mare al intensității, care provine și din dubla prefixare a cuvîntului (prefixul *ne-* + un alt prefix).

Astfel de situații întîlnim în versurile lui Miron Radu Paraschivescu :

> *Nepreschimbată*, crudă ne-ntrerupt,
> Cum dintr-a lui rotire s-a și rupt,
> Iar cînd o muști cu însetată gură,
> Privește-o ca pe-o cuminecătură [8].

La Mihu Dragomir, în *Oda fulgerelor* apare cuvîntul *nedesferecate* :

> Ca într-un cer cu stele deslușesc
> rotirea de sisteme *nedesferecate*.
> Străbunul își cioplea topor pietros
> ca să despice țeasta fiarei drept în frunte
> sau să-și scobească un culcuș în piept de munte,

[7] *Vol. cit.*, p. 112.
[8] *Lauda toamnei*, în vol. *Poezii*, 1962, p. 58.

în care negarea participiului cu valoare adjectivală (sisteme *nedesferecate)* se referă la o acțiune opusă celei indicate de verbul simplu, *a fereca*, grație existenței prefixului *des- (desferecat)*, a cărui prezență potențează expresivitatea compusului cu prefixul negativ *ne-*.

Alte derivate cu *ne-* au fost adoptate pentru densitatea lor semantică.

La N. Labiș, în poezia *Idilă* apare derivatul *neucigașă* :

> Pușca-n pămînt și-a ațintit privirea
> *Neucigașă*, goală de puteri [9].

În poezia *Zăpezile, aproape*, Al. Căpraru amintește de „pașii *nesfielnici*...” :

> ...Eram odinioară
> pe-ntinderea zăpezii, pe filele-abia scrise
> de pașii *nesfielnici* din vîrsta selenară
> asemeni unor vise... [10].

3. *Formații cu prefixul* des-

Cu un efect stilistic oarecum asemănător formațiilor cu prefixul *ne-*, în lirica noastră contemporană apar derivate noi cu prefixul *des-* :

— *descălușa (des- + căluș)*, după modelul lui *încălușa*, al cărui antonim este folosit în versurile lui N. Labiș cu sensul de „a elibera, a lăsa să se desfășoare” :

> *Descălușînd* prelungul mîntii arc,
> Scîntei și muchii lucii în zări, pe stînci vibrează
> Cînd sufletu-n tăcere cu lună mi-l încarc
> Și-mi răspîndesc făptura pe-ntregul pisc de rază [11].

Verbul este format potrivit principiilor derivării românești, *des-* și *în-* fiind prefixe productive, care mijlocesc totdeauna formarea de numeroase perechi de verbe antonimice.

— *descînteia (des- + scînteia)*, apărut în versurile aceluiași poet, cu sensul de a nu se pierde sclipirea, strălucirea care declanșează o acțiune sau un sentiment puternic :

> ...drapelul meu postum
> Să nu-și *descînteieze* în asfințit cenușa;
> Eu vreau o clipă numai viața să-mi consum
> În sărutări sterile mînjindu-ți-o de mănușa,
> Ca niciodată, poate, drapelul meu postum [12].

---

[9] *Vol. cit.*, p. 264.
[10] Vol. *Caiet de poezie*, 1964, p. 38.
[11] *Odihna lăutarului*, în *vol. cit.*, p. 211.
[12] *Fior, idem*, p. 170.

— *despresur (des + (îm)presur)*, în poezia *Acum vei ști* de Emil Giurgiucă, cu sensul de a elibera, a îndepărta ceva :

> Acum vei ști....
> De ce *despresur* ceața de pe mugur
> Și apăr fraged noul și mă bucur [13].

Din exemplificările date putem desprinde următoarele concluzii :

a) Oricît de bogat ar fi vocabularul unei limbi și oricît de bine l-ar cunoaște, poetul e nevoit adesea să creeze cuvinte și sensuri noi, folosindu-se de cele mai vii mijloace de formare a cuvintelor, deoarece lui îi trebuie cuvinte tot mai multe, mai variate și mai expresive în orice moment al creației sale.

b) În tendința de înnoire a limbii poetice, poeții noștri contemporani întrebuințează în versurile lor o serie de termeni avînd o construcție inedită sau cuvinte rare, prin care îmbogățesc mijloacele expresive ale limbajului poeziei actuale.

c) Percepția artistică nu este stingherită dacă inovările lexicale sau folosirea termenilor rari în poezie nu contrazic spiritul limbii.

[13] Culegerea *Poezia română contemporană*, Editura pentru literatură, B. p. t., 1964, p. 118.

FORMAȚII ȘI SENSURI LEXICALE RARE ÎN POEZIA LUI TUDOR ARGHEZI

DE

GH. CONSTANTINESCU

Pe lîngă multitudinea și varietatea temelor abordate, poezia lui Tudor Arghezi aduce în cîmpul literaturii române și o întreagă gamă de mijloace de expresie, capabile să dea viață conținutului, într-o deplină concordanță cu înaltul mesaj poetic al creatorului. Ca și marii săi înaintași — Alecsandri, Coșbuc și Goga — Tudor Arghezi face apel în permanență la fondul atît de bogat al limbii noastre naționale, valorificînd în opera sa poetică locuțiuni și expresii cu caracter popular sau familiar, termeni arhaici sau regionali, religioși sau laici, uneori argotici [1], cu sensuri proprii sau figurate, termeni la care nimeni nu s-ar fi putut gîndi că pot apărea în context poetic cu o mare potență artistică [2]. Printr-o muncă tenace și îndelungată, poetul și-a însușit din „limba veche și înțeleaptă" a poporului său cuvinte pline de tîlc pe care a reușit să le îmbine — după selectări atente și riguroase — într-un mod cu totul original, în sinteze neobișnuite și de o putere de concretizare deosebită. În arta sa există mai mult decît finețea, gustul și priceperea giuvaergiului, a meșteșugarului artist care, prin șlefuire continuă, modifică și înfrumusețează, stilizează și îmbogățește.

În cadrul mijloacelor artistice folosite de poet, o importanță deosebită o au v e r b e l e. Impuse de conținutul comunicării, ele capătă o puternică forță de individualizare, concretizare și potențare rar întîlnite, încît contextul arghezian oferă cititorului adevărate scene [3].

a) În poezia argheziană găsim verbele așezate într-un anumit context, într-o anumită configurație, în deplină concordanță cu faptele

---

[1] Al. Andriescu, *Tendințe înnoitoare în limbajul poetic*, în „Iașul literar", nr. 7/1964, p. 44.

[2] Ș. Cioculescu, *Caracterul inovator al prozei argheziene*, în „Viața românească", nr. 5/1960, p. 88.

[3] O. Crohmălniceanu, *Tudor Arghezi* (Studiu monografic), București, 1961, p. 299.

zugrăvite, cu tonul adoptat de poet în aceste opere. Unele dintre ele vizează universul țărănesc, relațiile sociale sau viața religioasă. Sînt verbe vechi, cu o circulație mai largă sau mai redusă în limba populară, care își păstrează sensurile lor de bază, dobîndind însă o nouă strălucire sub pana măiastră a poetului. Prin ele, imagini neașteptate îmbogățesc conținutul afectiv al comunicării, adăugînd pe fundalul — uneori grav — al evenimentelor acea îmbinare de arhaic și popular, totdeauna revelatoare. Moștenite direct din limba latină ori împrumutate din alte limbi, de origine onomatopeică sau formate pe terenul limbii române, aceste verbe vin să ilustreze caracterul oral și popular al mijloacelor de expresie folosite de Tudor Arghezi în versurile sale.

În poezia *Țara piticilor* din ciclul *Copilărești* (vol. IV, p. 199/26) este folosit verbul *a se linciuri* cu sensul de „a se spăla repede și superficial", cuvînt de origine onomatopeică (< *linci-linci*), cu răspîndire regională, a cărui forță de concretizare auditivă e dată în primul rînd de această origine :

Cei mai leneși își aduc
Apă-n gură, cu clăbuc,
Și făcîndu-și gura cep,
A se linciuri încep,
De parcă s-ar fi spălat,
Cum e vorba, cu scuipat.

Dicționarele înregistrează această formație, împreună cu o serie de variante, dar cu sensul de „a se juca cu apă, a se bălăci" și cu referire la rațe, gîște și copii. Sensul de „a se spăla repede și superficial" este, probabil, o dezvoltare a sensului primar amintit ; îl găsim menționat numai în materialele manuscrise ale DLR, cu valoare tranzitivă, cu referire la rufe (*numai le-a liciorit* sau *le-a linciurit* — adică „le-a muiat de cîteva ori în apă fără să le frece, le-a spălat superficial") și cu trimitere la zonele Turnu Măgurele și Făgăraș. Acest sens este întărit în poezia de mai sus de imaginea creată prin versurile ce preced verbul și de construcțiile comparative din cele care urmează.

Verbul *a băbi* „a deveni babă, a îmbătrîni înainte de vreme" (< *babă*) apare o singură dată în poezia *Acul și ața* din ciclul *Fabule* (vol. IV, p. 50/25) :

Nu vezi c-ai îmbătrînit ?
Cicăleala te-*a băbit*
Și, din neagră, ai albit.

După cum se poate ușor observa, nevoia de rimă, ca și seria sinonimică *ai îmbătrînit — ai albit*, justifică prezența lui *băbi* în acest context ; folosirea lui contribuie substanțial la caracterizarea celor două personaje.

Verbul *a cădi* „a cădelnița, a tămîia" (< v. sl. *kaditi*) e un termen popular învechit, folosit mai ales în literatura religioasă și populară ; el a

fost înlocuit de celelalte două sinonime *cădelnița* și *tămîia*. Îl găsim în poezia *Cîntec mut* din ciclul *Flori de mucigai* (vol. I, p. 223/18):

Diaconii-n stihare
Veneau de sus, din depărtare,
Cădind pe călcîie
Cu fum de smirnă și tămîie.

El nu este o creație lexicală argheziană, nici chiar parțială, așa cum s-a susținut [4]. În contextul poetic amintit, care se referă la atmosfera de pușcărie, acest cuvînt contribuie la realizarea unei armonii interioare, la întărirea imaginii auditive.

În același ciclu, și anume în poezia *Șatra* (vol. I, p. 228/6), găsim verbul *a clăfăti* „a morfoli, a molfăi, a mînca cu zgomot":

Cimpanzeul tremura în paie
Clăfătind o păstaie.

Regionalismul acesta, al cărui caracter imitativ este evident, nu apare în vreo altă operă poetică; el este rezultatul unei contaminări, al cărei punct de plecare îl formează verbul onomatopeic *a clefăi* „a mînca cu zgomot" (< *cleaf! cleaf!*). Înclinăm către această explicație deoarece există un număr suficient de verbe onomatopeice, rezultate din contaminări, cu sensuri identice sau asemănătoare cu acela al verbului *a clăfăti*, care ar fi putut influența constituirea acestei formații, mai ales că aspectul lor fonetic este oarecum apropiat: *a clefeti*, *a cofoti*, *a molfoti*, *a morfoti* — toate cu sensul de „a clefăi" — și *a hărhăti* cu sensul de „a vorbi zgomotos, a face larmă". Presupunerea aceasta este întărită și de prezența în ALR, la verbul *clefăiește* „il mange avec bruit", a trei forme, rezultate tot dintr-o contaminare și asemănătoare fonetic cu aceea pe care o discutăm, deși ele apar departe de zona geografică de obîrșie a poetului [5]: *clefete* (punctul 872, Măceșul-de-Jos-Dolj), *clefetiește* (punctul 728, Gura-Sărății-Buzău) și *clefetéste* (punctul 987, Topraisar-Constanța); de asemenea și a formei deosebite, rezultată tot din contaminare, *cofotéște* (punctul 886, Isbiceni — Romanați).

Învechit și ieșit din uz, verbul *a se ciocoi* din poezia *E advocat* (ciclul *1907*, vol III, p. 152/33) apare în contextul arghezian sub forma participiului adjectiv *ciocoite* și e anunțat printr-o construcție prezentă în versurile anterioare („Sătean de mămăligă și de ciorbă lungă/Știuse *să se facă ciocoi* și să ajungă"):

Așa se face, măre, că bietul de țăran
Rămîne singuratec, uitat, din an în an.
Odrasla lui stricată îl ține, ca pe vite,
Să tragă-n jug la moara lichelei *ciocoite*.

[4] Vezi C. Crișan, *Contribuții la cunoașterea stilului lui Tudor Arghezi*, în „Limbă și literatură", 1961, nr. 5, p. 45.

[5] *Atlasul lingvistic român*, vol. II, 1940, p. 19, harta 37.

Cuvîntul capătă aici o forță expresivă deosebită : în primul rînd datorită faptului că are înfățișare de participiu adjectiv (ca elemente de legătură între nume și verb, adjectivele de natură participială au o mai mare expresivitate) [6]; în al doilea rînd, pentru că rimează, prin opoziție de referire, cu un termen de comparație care spune mult despre starea mizeră a țărănimii din acea vreme (vite) ; în al treilea rînd, pentru că este epitet cu nuanță peiorativă al unui depreciativ autentic *(lichea)*, sintetizînd în cel mai înalt grad disprețul poetului față de categoria socială pe care o biciuiește.

Tot cu valoare peiorativă folosește Arghezi și verbul *a se înhăimăra* (= *a se înhăimura)* „a se îmbrăca, a se împopoțona" în poezia *Un colț de țară* din același ciclu *1907* (vol. II, p. 162/11) :

Ce-i cu maimuțele-astea rase,
Cu geam la ochi și cu nădragi pe dungă,
Înhăimărate ca la parastase,
În straie negre și cu coada lungă?

Termenul, sub forma *înhăimurat*, e un muntenism, și nu o creație lexicală argheziană, cum e considerat în unele lucrări [7], deoarece apare în dicționare. El are sensul de „a se încotoșmăna, a se împopoțona, a se înfofoli, a se îmbrăca cu haine felurite și nepotrivite pe corp" și este prezent în textele din literatura populară. Prin comparație cu *înhăibăra* „a se îmbrăca cu un haibăr", formație cu sens și formă asemănătoare, verbul *înhăimura (înhăimăra)* este rezultatul unei contaminări la baza căreia a stat, presupunem, radicalul *hăinuri*. Cu ajutorul lui se realizează o comparație neobișnuită în care al doilea termen e de ordin religios *(parastase)*.

Verbul *a (se) corci* se încadrează tot în ciclul *1907* (vol. III, p. 123/29) ; îl găsim în poezia *O răzbunare* :

Gîngania de-afară
Se încuscrea cu vechea gînganie din țară,
Și strînse, încleștate, pe-o zestre amîndouă,
Corceau pe o a treia gînganie, mai nouă.

Consemnat în dicționare cu sensurile reflexive intranzitive de „a se încrucișa, a se amesteca, a se degenera, a se altera, a se strica", ca un derivat al lui *córci(u)* „hibrid, bastard, corcitură, degenerat" (< magh. *kórcs*) și prezent cu aceste sensuri în diferite opere literare, inclusiv în cea argheziană, verbul acesta capătă însă un sens activ tranzitiv de „a da naștere, a crea prin încrucișare" în contextul poetic de mai sus.

Cu ajutorul verbului *a cîrmi* (< v. sl. *krŭmiti)*, folosit cu sensul figurat de „a conduce" în poezia *Rînduiala*, din ciclul *Cîntare omului*

[6] I. Coteanu, *Creație lexicală în poezia noastră nouă*, în „Limbă și literatură", vol. II, 1956, p. 98.
[7] Vezi C. Crișan, *op. cit.*, p. 45.

(vol. III, p. 101/13), Tudor Arghezi face referire la statornicirea relațiilor de exploatare între oameni :

Grămada asta mare, cuminte, ca să fie
Purtată după voie, e ca o jucărie,
Că un crîmpei de minte *cîrmește* o cireadă,
Cireada n-are vreme de gîndul ei. Dovadă :
Mai multe mii de vite
Ascultă umilite
Și nu se întărîtă
De un geambaș cu bîtă.

Verbul acesta are două sensuri proprii : unul tranzitiv „a îndrepta, a întoarce, a abate o navă sau un vehicul într-o anumită direcție" și altul intranzitiv „a coti", cu referire la rîuri, drumuri, vehicule sau ființe. Sensul figurat s-a dezvoltat în limba veche din cel tranzitiv : referirea a trecut de la nave („cîrmește o corabie" — „conduce o corabie") la biserică, aceasta fiind comparată cu o corabie, și apoi la organizația statală, încît prezența acestui verb în limbajul poetic arghezian se explică, presupunem, prin influența literaturii religioase.

În poezia *Crucea veche* din ciclul *Burueni* (vol. I, p. 168/5) apare un regionalism rar și învechit, neconsemnat în dicționare sub această formă. Este vorba de verbul *a se dăvînga (a se dovînca, a se dăvoca)*, moștenit, probabil, din latină :

Crucea veche de la drum
Este cum s-a pomenit...
. . . . . .
Lemnul i *se* tot *dăvîngă*,
Zugrăveala se mănîncă,
Trupul se cunoaște încă,
Povîrnit pe mîna stîngă.

Este posibil ca acest verb, cu forma *a se dovînca* și cu sensul de „a se adînci, a se scobi, a se mînca, a se crăpa", să fi avut cîndva circulație regională (Muntenia), de vreme ce materialele DLR ms. și Dictionarul I.-A. Candrea menționează pentru comuna Cîndești-Dîmbovița și pentru *Pravila* lui Matei Basarab substantivul *dovîncătură* (regionalism) „boltitură, scobitură sferoidală și adîncă în pămînt, adîncătură în lemn sau în altceva", ca un postverbal al verbului *a dovînca (a dăvoca)* „a scobi, a adînci, a desfunda pămîntul". După precizările poetului [8], termenul acesta îi este cunoscut din ținutul său natal. El l-a și folosit cu fonetism regional, dar cu sensul de „a fi pe punctul de a se surpa, de a se prăbuși, de a porni spre ruină" — sens oarecum diferențiat față de cel dedus din formele consemnate în DLR ms., încît nu putem admite că este o creație lexicală proprie, așa cum o socotesc unii cercetători [9].

[8] Transmise prin fiul său Baruțu Arghezi.
[9] Vezi C. Crișan, *op. cit.*, p. 45.

Verbul *a se desfrîna*, format pe teren românesc din *frînă* și prefixul *des-*, paralel cu *înfrîna*, apare cu sensul figurat de „a se desface, a-și da drumul" și cu referire la plante, la spicul cerealelor, în *Seceta mare* din ciclul *Poeme* (vol. II, p. 223/13), unde este descrisă destrămarea proprietății boierești :

Încă de an *s-au desfrînat*
Secara, spicul secerat.
Holde-n pripas, de cimitir,
Spini, buruieni și pir....

Verbul *a piști*, cu sensul tranzitiv de „a lăsa să picure lapte, a da lapte", îl găsim în poemul *Focul și lumina* (vol. III, p. 243/3) :

Și claia se făcuse, de fîn ca o tărîță,
Copilul Paraschivei se sperie de țîță.
Nu mai *piștește* lapte, se-alege o țărînă.
Și, cum spuseși, de miercuri, în cap e-o săptămînă.

Cuvîntul acesta de circulație populară, împrumutat din sîrbă (< *pištati)*, cu sensul intranzitiv de „a se prelinge, a picura, a țîșni, a izvorî" și cu referire la lichide (apă, vin, sînge) e consemnat în textele noastre vechi. Il găsim însă și cu sensul tranzitiv de „a lăsa să picure, să iasă afară un lichid", referirea fiind de data aceasta la vase (butoaie). Prin urmare, verbul cu valoarea sa tranzitivă a fost preluat de poet din limba populară, iar referirea deosebită din context (la pieptul femeii) este, probabil, o realitate lingvistică regională.

b) Îmbogățirea limbajului poetic de către Tudor Arghezi nu se reduce însă numai la folosirea cu pricepere a termenilor vechi, populari sau regionali, în combinații surprinzătoare și de o mare valoare poetică, pentru a realiza culoarea locală, pentru a caracteriza personajele sau pentru a satisface necesități de ordin prozodic. Poetul merge mai departe la *crearea de noi verbe*, pe baza acestui material viu, în necontenită prefacere și îmbogățire. Deprinderea aceasta și-o însușise de la înaintași virtuoși ca Al. Macedonski și D. Anghel [10].

În opoziție cu *încremeni* „împietri", poetul creează cu prefixul *des-* verbul *descremeni*, pe care-l folosește cu sensul de „a desface, a desfereca, a deschide", în poezia *Sfîntule* din ciclul *Cuvinte potrivite* (vol. I, p. 179/10). Tainele firii constituie pentru poet o veșnică enigmă, „un lacăt închis", pe care nimic nu-l poate desfereca :

Nici cîntecul, nici ruga *n-au descremenit*
Zaua de granit.
N-au dezlipit deștele
Nici dălțile, nici cleștele.

[10] T. Vianu, *Arta prozatorilor români*, 1941, p. 266.

Imaginea din aceste versuri (vizuală mai ales), construită cu ajutorul unui element care simbolizează tăcerea enigmatică (zaua de granit) sugerează foarte bine rezistența obiectului împietrit, închis în fața dorinței de cunoaștere a omului. Verbul contribuie astfel la concretizarea imaginii.

În poezia *Ploaie*, din același ciclu *Cuvinte potrivite* (vol. I, p. 168/5), Arghezi folosește verbul *a colinge* cu sensul de „a se scurge" probabil, tot o creație lexicală proprie, neconsemnată nicăieri :

Nu-i șuierul săbiilor ce se ascut
Și-al spadei ciocnite de scut.
Nu e bătaia inimii. Nu-i
Turnul și ornicul lui
În care timpul *colinse*.
E parcă sufletul tuturor oștilor învinse.

După cum se observă, acest verb a fost încadrat de poet într-un context în care imaginile auditive sugerează ritmicitatea, repetarea la intervale regulate a anumitor acțiuni. El este, probabil, rezultatul unei contaminări între verbul *a colinda* „a cutreiera, a străbate, a călători" (< *colindă)* și verbul *a se prelinge* „a se scurge, a trece de limită" (< *linge* + *pre-)*. Există o apropiere de sens între cele două verbe temă și cuvîntul rezultat (direcția acțiunii), ca și o deosebire de referire : verbul *a colinda* se referă mai ales la ființe, *a se prelinge* — la lichide, iar *a colinge* — la timp (în limbajul poetic și gîndurile și timpul „colindă").

c) Dar contribuția lui Tudor Arghezi în ceea ce privește lexicul poetic determină și *modificarea conținutului cuvintelor* existente în limbă. Este un procedeu „mai interesant și mai prețios" pentru măiestria stilistică decît crearea de cuvinte noi [11]. Din acest punct de vedere distingem o altă categorie de verbe, tot vechi ca origine și de factură populară ; ele și-au lărgit însă sensurile fundamentale sau au dezvoltat sensuri cu totul noi.

Verbul *a se calici* (< *calic* „olog, cerșetor, zgîrcit"), de exemplu, e folosit de poet o dată cu sensul de „a se zgîrci" (la ceva), ca în limba populară, în poezia *Păstrează* din ciclul *Poeme* (vol II, p. 158/11) :

Te calicește, strînge sub zăvoare
Neînceputele urcioare de izvoare....

și altă dată cu sensul de „a economisi", neconsemnat în dicționare, în poezia *Parada* din ciclul *Stihuri noi* (vol. II, p. 12/7) :

Cîtă mare cheltuială
De smalț, lac și polcială !
. . . . . .
Nu s-a calicit măcar
Nici un strop de chilimbar
Sau cerneală de cleștar.

[11] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 108.

Verbul sugerează strădania continuă a poetului de a crea „cuvinte potrivite", neeconomisind „nici o culoare" pentru a le înfrumuseța, pentru a le da valoare poetică.

Verbul *a se zăpri*, de factură populară, înregistrat în dicționare cu sensul de „a avea o reținere de urină" (< v. sl. *zaprieti* „a încuia, a închide") apare în poezia *Vacile* din ciclul *1907* (vol. III, p. 175/16) cu sensul de „a seca, a se usca, a se stîrpi" și cu referire la ugerele vacilor :

Îți dăm ce vrei, cît vrei și başcă.
Întoarce-te la vacile vădane,
Că nu ne mai dau lapte, nici o ceaşcă,
Și *se zăpresc* și ugerele, Stane !

Folosirea acestui verb cu o asemenea referire și cu un asemenea sens nu poate fi explicată, după părerea noastră, decît printr-o suprapunere de sensuri — firească de altfel — datorată asemănării formale și semantice dintre el și verbul *a se stîrpi* (variantă regională *a se stărpi)* „a înceta de a mai da lapte" (< *sterp)*.

În poezia *Răzbunare* din *Addenda*, (vol. IV, p. 225/6) poetul folosește cu sens ironic verbul tranzitiv cu valoare metaforică *a împăduchea* „a împuia, a murdări" (< *păduchea* + *în-)* :

M-au apăsat nerozii, deştepții, cărturarii
Și micii, mijlociii și marii și mai-marii.
Toți cîți *împăducheazâ* icoanele și spurcă
Fățarnici, treapta albă a cerului ce-l urcă,
Au şovăit că ochiul i-a prins și i-a-nțeles,
Acolo unde cîrdul solemn era mai des.

Termenul nu există în dicționare sub această formă ; apar, în schimb, cu alte sensuri, două verbe asemănătoare : *a se păduchea* „ a se căuta de păduchi, a îndepărta păduchii cu mîna" și *a se despăduchea* „a se curăța de păduchi prin mijloace sanitare". Verbul *împăduchea*, cu sensul amintit, este menționat într-un articol din „Cuvîntul liber" din 24 februarie 1934 (p. 6 col. 4), sub forma participiului adjectiv : case *împăducheatc* [12]. Poetul Tudor Arghezi preia din limba populară această formă cu valoare metaforică. Că este așa, ne-o dovedește și tendința subdialectului muntean de a întrebuința variante compuse (mai ales cu *în-*) ; de multe ori aceste variante au o expresivitate mai mare și această situație corespunde întru totul sentimentului scriitorilor [13]. Aceasta se datorește, fără îndoială, asocierii celor două sensuri : „împuia" și „murdări", ca și apropierii de substantivul *icoanele*, care sugerează idealurile înalte. Relația e identică cu aceea care se stabilește între verbul imediat următor cu care se află în serie sinonimică *(spurcă)* și determinantul acestuia *(treapta albă a cerului)*. Termenii cu valori asemănătoare, rezultate din fuziunea funcției

[12] I. Iordan, *Compuse românești cu* în-, în „Buletinul Institutului de filologie romanică « Al. Philippide »", vol. III, 1936, p. 83.

[13] *Ibidem*, p. 58—59.

sensibilizatoare cu aceea a funcției intensificatoare, sînt de fapt caracteristici pentru poezia argheziană, ei mijlocind întotdeauna reprezentări mai vii și impresionînd sentimental într-o măsură mai mare pe cititor [14].

Verbul *a obîrși* (< *obîrșie*), cu sensul iterativ de „a o lua mereu de la început, a porni mereu din rădăcină, de la obîrșie", cu referire la gînduri, idei, visuri, intenții, planuri — nu apare cu acest sens în dicționare, care menționează forma a obîrși (< v. sl. *obrsiti*) cu sensurile de „a termina, a sfîrși, a isprăvi, a încheia, a duce la capăt", cu referire la viață, prezentă mai ales în textele religioase (viața s-a obîrșit = viața s-a terminat). La Arghezi, îl întîlnim în poezia *Stihuri* din ciclul *Cuvinte potrivite* (vol. I, p. 154/9) unde capătă valoare iterativă datorită asocierii lui cu adverbul mereu. Frămîntat de incertitudini, stăpînit de căutări permanente, poetul își pune întrebări și își dă răspunsuri, constatînd că omul e obligat mereu de viață să-și ia gîndurile de la capăt, „să și le obîrșească" :

> În visul ce ne-nalță uniți, deasupra noastră,
> De ce nu s-ar deschide doar calea lui albastră,
> De ce n-am simți numai ce nu se poate ști
> Și gîndurile noastre mereu le-*am obîrși*?

S-ar putea ca în contextul nostru acestui verb să i se atribuie un alt sens, însă cel notat aici ne-a fost transmis de către poet însuși [15].

Prin puținele formații verbale discutate în prezenta lucrare am încercat să demonstrăm, fie și parțial, contribuția lui Tudor Arghezi la îmbogățirea limbajului poetic românesc. Prin alăturări de termeni aleși din cele mai deosebite sectoare ale limbii, prin folosirea unor cuvinte rare, neobișnuite și contradictorii, prin acumulări de sinonime, prin întrebuințarea unor formații cu valoare metaforică, prin creații lexicale personale sau prin dezvoltarea unor noi sensuri la termenii vechi, într-un cuvînt prin valorile sporite pe care le-a dat acestora, Arghezi a mers pe linia tendințelor înnoitoare ale limbii poetice manifestate în perioada contemporană lui. Exemplele analizate dovedesc modul cum poetul a imprimat mijloacelor sale artistice un caracter popular și oral.

---

[14] T. Vianu, *Problemele metaforei*, București, 1957, p. 71, 74, 77.
[15] Prin fiul său, Baruțu Arghezi.

OBSERVAȚII PRIVITOARE LA ADAPTAREA NEOLOGISMELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

DESPINA URSU și N. A. URSU

Cercetătorii care au studiat pînă acum istoria limbii române literare sau limba și stilul unor scriitori reprezentativi ai literaturii noastre din trecut s-au referit, în mod firesc, și la neologismele limbii române din diferite perioade ori din limba scriitorilor respectivi, la proveniența lor, la felul în care au fost ele adaptate la sistemul fonetic și morfologic al limbii române, la funcția lor stilistică etc. În lumina unei informații mai mult sau mai puțin bogate, majoritatea problemelor importante privitoare la neologismele limbii române literare au fost discutate în aceste lucrări. Dacă avem în vedere și faptul că proveniența și adaptarea neologismelor în limba română au constituit obiectul mai multor studii cu caracter special, datorate unora dintre lingviștii și filologii noștri de seamă, ca Sextil Pușcariu, acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur, Gh. Adamescu, G. Ivănescu și alții, putem spune că în problema de care ne ocupăm există în prezent o literatură destul de bogată. Lipsește însă un studiu de sinteză asupra adaptării neologismelor în limba română. O asemenea sinteză și-au propus să alcătuiască cercetătorii Luiza și Mircea Seche, în studiul intitulat *Despre adaptarea neologismelor în limba română literară (Unele considerații generale)*, din care partea întîi, consacrată raportului dintre formă și proveniență, a apărut în „Limba română", 6 /1965, p. 677—687.

Obiectînd studiilor de pînă acum „o anumită tendință de simplificare, de unilateralizare a problemei, ignorarea viziunii de ansamblu", Luiza și Mircea Seche își propun „o prezentare mult mai largă, mai generală, în care să fie expuse, din cît mai multe puncte de vedere, raporturile existente între variantele neologismelor, între formele azi literare și cele secundare, între forme și etimoane; în care să se stabilească tipurile de neologisme din punctul de vedere al diversității lor formale, al filierelor, al modului și al treptelor de adaptare, precum și unele limite între neologisme și barbarisme, între variante lexicale și dublete lexicale;

în sfîrşit, în care să se indice cîteva norme care acţionează (sau au acţionat) în procesul de adaptare a unor sunete nespecifice limbii române" (p. 679). Totodată, ca lexicografi, autorii au avut în vedere şi găsirea unor soluţii cît mai potrivite pentru stabilirea etimologiei neologismelor în *Dicţionarul limbii române*.

Observăm mai întîi că problemele luate în discuţie de Luiza şi Mircea Seche au mai fost abordate de unii cercetători, iar rezultatele la care ajung autorii nu sînt pe de-a-ntregul noi, cum reiese uneori din felul în care sînt prezentate lucrurile. Ele se găsesc atît în lucrările citate de autori cît şi în unele articole nemenţionate, fiind probabil considerate mai puţin utile, dar care tratează tocmai diferite aspecte ale raportului dintre forma şi provenienţa neologismelor limbii române [1]. Noutatea acestei prime părţi a studiului constă mai ales în stabilirea anumitor tipuri de neologisme, în funcţie de varietatea lor formală şi în raport cu provenienţa lor, care pot fi de un real folos redactorilor *Dicţionarului limbii române* la stabilirea etimologiei neologismelor. Nu sîntem însă de acord cu unele concluzii la care au ajuns autorii, fie în chestiuni de ordin general, fie în cazuri particulare.

Cu toate că Luiza şi Mircea Seche şi-au propus, după cum am văzut, să trateze problema provenienţei şi a adaptării neologismelor într-o viziune nouă, de ansamblu, ei nu au reuşit decît în parte să realizeze acest lucru. Materialul informativ pe care se bazează studiul este relativ bogat [2]. Totuşi, comentariile privitoare la forma şi provenienţa neologismelor luate în discuţie arată că nu s-a pătruns suficient de adînc în istoria cuvintelor respective pe teren românesc, pentru a putea fi surprinse varietatea formelor şi complexitatea problemelor pe care le ridică adaptarea neologismelor în diversele etape ale dezvoltării limbii române literare. Un studiu de sinteză asupra adaptării neologismelor în limba română, care să confirme, să completeze sau să infirme concluziile la care s-a ajuns pînă acum în această problemă, trebuie să aibă la bază o informaţie mult mai bogată, în lumina căreia să poată fi privită întreaga istorie a neologismelor limbii noastre.

Preocupaţi îndeosebi de modul în care s-ar putea stabili cît mai just etimologia unui neologism în *Dicţionarul limbii române*, potrivit criteriilor care stau la baza acestei importante lucrări lexicografice, Luiza şi Mircea Seche pierd uneori din vedere faptul că provenienţa şi adaptarea neologismelor constituie în primul rînd o problemă de istorie a limbii române literare, care nu poate fi soluţionată satisfăcător decît dacă o studiem în

---

[1] Vezi Despina Ursu, *Rolul accentului în stabilirea etimologiei unor neologisme ale limbii române*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, seria filologie, XIII, 1962, fasc. 1, p. 7—19; idem, *Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760—1860*, în „Limba română", 3/1965, p. 371—379; N. A. Ursu, *Observaţii asupra adaptării adjectivelor neologice la sistemul morfologic al limbii române, în jurul anului 1800*, în „Limba română", 5/1964, p. 413—422; idem, *Le problème de l'étymologie des néologismes du roumain*, în „Revue roumaine de linguistique", X, 1965, nr. 1—3, p. 53—59.

[2] Autorii afirmă că au analizat aproape 6000 de neologisme. Materialul a fost extras din fişierul *Dicţionarului limbii române*, din indicele de cuvinte şi forme al lucrării *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti* (Bucureşti, 1962) şi din scrieri cercetate direct de autori.

strînsă legătură cu istoria limbii şi a culturii româneşti. Fără cunoaşterea cît mai amănunţită a istoriei limbii şi a culturii româneşti nu pot fi observate şi explicate în mod just relaţiile care există între formele unor neologisme, provenienţa lor, structura fonetică şi morfologică a limbii în diferite perioade şi anumiţi factori extralingvistici. Dacă, potrivit anumitor principii lexicografice într-un dicţionar putem înregistra separat formele în *-alnic*, *-alicesc* şi *-al* ale unui adjectiv neologic ca *naţional*, cu variantele mai vechi *naţionalnic* şi *naţionalicesc*, ori formele în *-arisi*, *-ălui*, *-ui* şi *-a* ale unui verb neologic ca *publica*, cu variantele mai vechi *publicarisi*, *publicălui* şi *publicui*, privite în perspectiva istoriei limbii române ele nu se pot separa, pentru că sînt forme ale aceloraşi neologisme. Variantele morfologice menţionate ale neologismelor *naţional* şi *publica* sînt, de fapt, în aceeaşi situaţie cu formele *aţid*, *relighie*, *ţentru*, *ţirculaţie* şi altele, variante fonetice mai vechi ale neologismelor *acid*, *religie*, *centru*, *circulaţie*. Cele două categorii de forme discutate mai sus, adică cele vechi pe de o parte şi cele noi pe de altă parte, reprezintă etape distincte în evoluţia cuvintelor respective pe teren românesc.

Cercetarea noastră privitoare la neologismele limbii române din perioada 1760—1860, care este în fond epoca cea mai importantă pentru studiul provenienţei şi al adaptării neologismelor în limba română, ne-a dus la concluzia că neologismele primite la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în secolul al XIX-lea s-au „românizat" potrivit anumitor norme care diferă de la o epocă la alta. Astfel, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi pînă la 1830—1840, în procesul de adaptare a neologismelor au acţionat mai ales unele norme specifice vechii române literare, constituite sub influenţa unor limbi neromanice, ca slavona, rusa, neogreaca, germana sau maghiara. De pe la 1830—1840 înainte, în procesul de adaptare a neologismelor acţionează alte norme, specifice limbii române literare moderne, care — constituite sub influenţă latino-romanică — au înlesnit afirmarea caracterului romanic al limbii noastre. Pentru că sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi primele decenii ale secolului al XIX-lea reprezintă o perioadă de tranziţie de la stadiul vechi la stadiul modern al limbii române literare, în care elementele noi se nasc şi se dezvoltă alături de cele vechi [3], neologismele intrate atunci în limba română prezintă o varietate formală mai mare decît cele intrate după 1840—1850, deoarece au avut, în majoritatea cazurilor, atît forme „crude", care mai păstrau încă aspectul fonetic al limbii furnizoare, sau adaptate potrivit normelor specifice stadiului vechi al limbii române literare, cît şi forme noi, care au rămas pînă astăzi în limbă.

În jurul anului 1800, multe cuvinte de circulaţie internaţională au pătruns în limba română literară atît prin intermediul unor limbi de cultură neromanice, ca neogreaca, rusa, germana sau maghiara, cît şi prin latină, franceză ori italiană. În procesul adaptării lor la sistemul fonetic al limbii române constatăm, de exemplu, că o pronunţare firească în cuvintele primite prin intermediul limbilor neogreacă, rusă, germană

[3] Vezi şi B. Cazacu, *Probleme ale studierii lexicului limbii române literare în secolul al XIX-lea*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XIII, 1962, nr. 4, p. 480.

ori maghiară se extinde şi asupra unor cuvinte primite din latină, italiană sau chiar din franceză, constituindu-se astfel un uz specific epocii, un fel de normă de adaptare fonetică a neologismelor în epoca respectivă. Potrivit unui asemenea uz, cuvinte pe care unii cărturari cu solidă cultură latină, italiană sau franceză, ca Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu, Paul Iorgovici, Ioan Molnar, Ioan Teodorovici şi alţii, le-au putut lua direct din latina vorbită şi scrisă de ei ori dintr-o limbă romanică apar în scrierile lor cu aspect fonetic neromanic. Dintre acestea menţionăm pe *acţent*, *aghent*, *aţid*, *ghen*, *gheneral*, *-ă*, *gheografie*, *relighie*, *ţeremonie*, *ţirculaţie*, *ţircumstanţie* şi altele. Asemenea forme se pot datora şi modului în care se pronunţau sunetele respective ale limbii latine de către germani şi maghiari.

Deşi Luiza şi Mircea Seche admit posibilitatea la care ne-am referit (vezi p. 687), se contrazic în comentariul pe care-l fac la p. 684 în legătură cu raportul dintre formele *ţifră* şi *cifră*, unde afirmă că „*ţifră* şi *cifră* sînt două forme paralele, apărute independent una de celalaltă şi care deci nu se condiţionează reciproc". Realitatea este însă cu totul alta. O informaţie mai bogată asupra istoriei cuvîntului *cifră* în limba română ne arată că de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi pînă după 1850 s-a folosit, în toate provinciile româneşti, aproape numai varianta *ţifră*. Forma *cifră* apare sporadic în această perioadă ; noi am întîlnit-o o dată la 1790, într-o traducere din limba italiană, şi de cîteva ori în prima jumătate a secolului trecut. Textele în care apare varianta *ţifră* ne determină să credem că această formă provine nu numai din neogreacă, rusă sau germană, ci şi din lat. *cifra* ori it. *cifra*, cu *č* > *ţ*, după uzul limbii române literare din jurul anului 1800. De exemplu, Iordache Golescu, în *Condica limbii rumâneşti*, vol. VII, f. 383^{v}, consideră forma *ţifră* de provenienţă italiană. Frecvenţa mare a cuvîntului, mai ales în şcoală şi în administraţie, a făcut ca varianta *ţifră* să prindă rădăcini adînci în limbă şi să se menţină mai multă vreme decît formele similare ale altor neologisme. Romanizarea acestei forme s-a petrecut abia după 1850. Evident, varianta mai veche *ţifră* nu poate fi izolată de forma mai nouă *cifră*, deoarece ea a transmis acesteia atît conţinutul noţional cît şi, în bună parte, aspectul formal. Mai mult, ambele forme au putut să provină, după cum am văzut, din aceleaşi limbi. Cu acest prilej semnalăm o nouă contrazicere a autorilor, căci ceea ce admit, la p. 683 şi 687, pentru *arteră*, cu variantele mai vechi *artirie* şi *arterie*, resping în cazul lui *cifră*, cu varianta *ţifră*, şi al altor neologisme de aceeaşi categorie *(agent-aghent, centru-ţentru)*.

Un fenomen similar cu cel petrecut în procesul de adaptare fonetică a neologismelor a avut loc şi în procesul încadrării lor în sistemul morfologic al limbii române. Posibilităţile de asimilare a cuvintelor străine de care dispunea structura morfologică a limbii române literare la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea erau, în general, altele decît cele de pe la 1830—1840 pînă astăzi. Ca atare, majoritatea neologismelor intrate în limba română în jurul anului 1800 au nu numai variante fonetice, ci şi variante morfologice mai numeroase decît cele primite mai tîrziu.

La începutul secolului trecut, cele mai multe adjective neologice primeau în limba română sufixele mai vechi *-esc*, *-icesc*, și *-nic*, adverbele corespunzătoare aveau sufixele *-ește* și *-icește*, iar verbele neologice primeau de obicei sufixele *-arisi*, *-erisi*, *-ălui* și *-elui*, chiar atunci cînd nu erau de proveniență neogreacă sau maghiară. Mai tîrziu, o dată cu intensificarea influenței latino-romanice asupra limbii române literare, pătrund în limba noastră o serie de sufixe adjectivale noi, ca *-al*, *-ar*, *-bil*, *-ic*, *-iv* și altele, care le înlătură treptat pe cele vechi, adverbele în *-ește* și *-icește* devin tot mai rare, în locul lor fiind folosite adjectivele cu valoare de adverb sau, mai rar, adverbe noi terminate în *-mente*, iar majoritatea verbelor neologice se stabilesc la conjugarea întîi. Astfel, multe adjective neologice care s-au stabilit ulterior la forme în *-al*, *-ar* sau *-ic* au avut o largă circulație în limba română literară din jurul anului 1800 cu forme în *-esc*, *-icesc* sau *-nic*: *analiticesc*, *arhitectonesc*, *consularicesc*, *consularnic*, *continentalnic*, *criminalicesc*, *criminalnic*, *criminălesc*, *cubicesc*, *democraticesc*, *diagonalicesc*, *dieteticesc*, *diplomaticesc*, *elasticesc*, *eroicesc*, *familiaricesc*, *familiarnic*, *formalicesc*, *formalnic*, *fundamentalnic*, *galicesc*, *idealnic*, *industrialnic*, *intelectualicesc*, *istoresc*, *istoricesc*, *legalnic*, *liricesc*, *literaricesc*, *mașinalicesc*, *materialicesc*, *materialnic*, *medicesc*, *meridionalicesc*, *mineralicesc*, *mineralnic*, *ministerialicesc*, *moralicesc*, *moralnic*, *național icesc*, *național nic*, *normalicesc*, *normălesc*, *particularicesc*, *particularnic*, *personalicesc*, *personalnic*, *ruralnic*, *sinteticesc*, *soțialnic* și altele. De asemenea, și numeroase verbe neologice stabilite mai tîrziu la conjugarea întîi aparțineau atunci conjugării a patra, fiind terminate mai ales în *-arisi*, *-erisi*, *-ălui* și *-elui*: *abdicarisi*, *abonarisi*, *acompaniarisi*, *acompanerisi*, *adoptarisi*, *adorarisi*, *adresarisi*, *anularisi*, *apelarisi*, *aplicălui*, *autenticălui*, *avansarisi*, *avizarisi*, *declararisi*, *definarisi*, *dependălui*, *depozitălui*, *despozarisi*, *dictelui*, *educălui*, *estimarisi*, *exerselui*, *importarisi*, *influerisi*, *meditarisi*, *meritarisi*, *observălui*, *publicarisi*, *recomăndălui*, *refiusarisi*, *speținălui*, *trătălui*, *vizitarisi* și multe altele. Proveniența unor asemenea forme, ca și a variantelor fonetice de care am vorbit mai sus, poate fi explicată în mod satisfăcător numai dacă avem în vedere, pe lîngă influența directă a limbilor neogreacă, rusă, germană sau maghiară, și sistemul fonetic și morfologic propriu limbii române literare din această perioadă. Pentru majoritatea oamenilor de cultură de atunci era firesc ca un adjectiv neologic să aibă în românește formă în *-esc*, *-icesc* sau *-nic*, iar un verb neologic să se termine în *-isi* sau *-ui*. Un cărturar cu bogată cultură latină ca Gheorghe Șincai, de exemplu, folosește în primele sale scrieri forma *normălesc*, nu *normal*, iar în gramatica lui Radu Tempea și în scrierile altor intelectuali ardeleni din acel timp întîlnim forma *normalicesc*. În două foi volante publicate la Buda, în 1813 [4], ambele traduse probabil din limba germană, aproape toate adjectivele neologice sînt terminate în *-icesc* și *-alnic*: *actualnic*, *catolicesc*, *cauțialnic*, *continualnic*, *documentalnic*, *filialnic*, *finanțialnic*, *gheneralnic*, *gheograficesc*, *legalnic*, *localnic*, *parohialnic*, *personalnic*, *politicesc*, *provințialnic*, *restanțialnic*, *soțialnic*, *țehalnic* și altele. Printre

[4] *Cei de obște articuli pentru soțietățile și țehurile de supt Crăimea Ungariei* și *Manifestul înălției sale împăratului Austriei.*

primele atestări în limba română ale verbului *refuza* întîlnim şi forma *refiusarisi* (vezi „Albina românească", 1834, p. 33), de proveniență evident franceză. Tot de proveniență evident franceză sînt şi verbele *adresarisi*, *definarisi*, *estimarisi*, *influerisi*, *meditarisi*, *voiajarisi* etc., întîlnite în diferite traduceri făcute la începutul secolului trecut. Sufixele neologice adjectivale şi cele verbale specifice noului sistem morfologic al limbii române literare, care se impune după 1830—1840, ca şi particularităţile noului sistem fonetic de adaptare a neologismelor, apar mai rar în perioada anterioară şi se întîlnesc îndeosebi în scrierile unor oameni de cultură latino-romanică, cu un simţ lingvistic mai dezvoltat şi cu preocupări speciale privind dezvoltarea în spirit romanic a limbii noastre literare, cum au fost Paul Iorgovici, Petru Maior sau Ion Budai-Deleanu. Comparînd, de exemplu, felul în care sînt înregistrate formele vechi şi cele noi ale aceloraşi neologisme în *Condica limbii rumâneşti* a lui Iordache Golescu şi în *Lexiconul românesc — nemţesc* al lui I. Budai-Deleanu, opere lexicografice alcătuite cam în aceeaşi perioadă, observăm că în timp ce Iordache Golescu pune în mod obişnuit ambele forme pe acelaşi plan (*armonic — armonicesc*, *emfatic — emfaticesc*, *erotic — eroticesc*, *gastric — gastricesc*, *grafic — graficesc*, *ionic — ionicesc*, *laconic — laconicesc*, *lexicografic — lexicograficesc*, *neologic — neologicesc* etc.), Budai-Deleanu trimite în multe cazuri formele vechi la cele noi (*alegoricesc* v. *alegoric*, *epicesc* v. *epic*, *filosoficesc* v. *filosofic*, *matematicesc* v. *matematec* etc.).

Fireşte, trecerea de la formele vechi la formele noi ale aceloraşi neologisme s-a făcut treptat, pe nesimţite, şi se poate observa adeseori chiar în scrisul aceloraşi oameni. Se pune deci întrebarea: în ce raport se află formele mai vechi faţă de formele noi ale unor asemenea neologisme? Sau, cu alte cuvinte, de cînd începe de fapt istoria neologismelor respective pe terenul limbii române? Luiza şi Mircea Seche consideră greşită „părerea potrivit căreia formele multiple (succesive sau concomitente) ale unui neologism se află organizate într-un fel de lanţ în care fiecare verigă reprezintă n e a p ă r a t o etapă a verigii următoare" (p. 684). Pentru că din observaţia aceasta şi din exemplul citat nu rezultă care dintre formele unui neologism sînt considerate de autori verigi în istoria cuvîntului respectiv pe terenul limbii române şi care nu, socotim că este necesară o precizare. Pe baza materialului de care dispunem, noi am ajuns la concluzia că o formă veche, mai mult sau mai puţin deosebită de forma actuală a unui neologism, constituie în mod *neapărat* o verigă în lanţul de forme care atestă prezenţa acelui neologism în limba română, dacă acea formă a avut o *largă răspîndire* şi o existenţă mai îndelungată în limba literară dintr-o anumită perioadă. Nu pot fi considerate verigi numai acele forme care au circulat sporadic ori au avut o existenţă efemeră. Dintre numeroasele exemple cu care am putea demonstra justeţea acestui punct de vedere, vom menţiona aici doar pe *circulaţie*.

Neologismul *circulaţie*, sub forma aceasta, a apărut în limba română literară la începutul secolului trecut. O primă atestare a lui o avem într-o traducere făcută de Petru Maior, în 1816. După 1829 termenul începe să fie mai des întîlnit, atît în scrieri din Ţara Românească şi Moldova cît şi din Transilvania şi Banat. Evident, cuvîntul este de proveniență latină

și franceză. Înaintea formei *circulație* însă, de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, și — paralel cu *circulație* — pînă după anul 1850, apare destul de des în scrierile românești, atît de dincoace cît și de dincolo de Carpați, forma *țirculație*, care a putut proveni din limbile germană și rusă, dar și din lat. *circulatio*, cu *č* > *ț*. Uneori forma *țirculație* a fost raportată și la corespondentul ei din limba franceză. De exemplu, Ioan Albineț, în traducerea din limba germană a *Macrovioticii* lui Sobernheim (Iași, 1838, p. 46), folosește cuvîntul *țirculație* și-l glosează în paranteză prin fr. *circulation*. În a doua jumătate a secolului trecut, forma *circulație* a înlăturat definitiv din limba literară pe *țirculație*. Alături de aceste două forme cu largă răspîndire, în prima jumătate a secolului al XIX-lea mai întîlnim formele *circolație*, de proveniență italiană, într-o scriere a lui Eufrosin Poteca din 1829 și în *Condica limbii rumânești* a lui Iordache Golescu, și *cerculație*, creată prin apropiere de *cerc*, doar în trei texte. Mai tîrziu, alături de *circulație* s-au folosit sporadic formele *circulațiune* și *cerculațiune*. Dintre toate aceste variante mai vechi, cu strînse legături între ele, verigă în istoria neologismului *circulație* trebuie considerată numai forma *țirculație*, deoarece numai ea a putut influența și numai pe ea s-a putut sprijini forma de astăzi. Prin *țirculație*, istoria cuvîntului *circulație* în limba română începe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Luiza și Mircea Seche văd în fiecare neologism cu mai multe forme și cu etimologie multiplă un „microsistem lexical", în care diversele forme „se grupează în lanț ori în raze în jurul unui (sau unor) forme principale, pot avea între ele relații unilaterale sau relații complexe, sau se află în situația de forme izolate în interiorul sistemului etc." (p. 685). Din felul în care discută autorii această problemă nu reiese în mod clar dacă printr-un asemenea microsistem (lexical !) înțeleg reflectarea în formele unui neologism a sistemului fonetic și morfologic al limbii române literare din diferite perioade sau numai gruparea variantelor respective, cu diverse relații între ele, în jurul unei sau unor forme principale. Faptul că între variantele unui neologism putem constata existența „unor forme care corespund mai multor etimoane, a altora care leagă între ele variante provenind din filiere deosebite, precum și a unor forme dezvoltate, pe baza variantelor împrumutate, în cadrul limbii române" (p. 687) nu ne îndreptățește — credem noi — să considerăm acel neologism un microsistem, pentru că ceea ce are caracter sistematic în variantele lui este de fapt oglindirea în formele respective a anumitor particularități ale sistemului fonetic și morfologic al limbii române literare de la pătrunderea acelui neologism în limbă și pînă astăzi, iar în rest avem de a face doar cu forme întîmplătoare. Cît privește denumirile de „microsistem *lexical*" și „variante *lexicale*", pentru variantele fonetice și morfologice pe care le-a avut un neologism în procesul adaptării lui în limba română, le considerăm improprii.

În sfîrșit, vom face cîteva observații și relativ la tipurile de neologisme stabilite de Luiza și Mircea Seche, în funcție de varietatea formală a neologismelor și în raport cu proveniența lor.

Dacă putem vorbi de neologisme cu o singură formă și cu etimologie unică, de neologisme cu o singură formă și cu etimologie multiplă, de neo-

logisme cu mai multe forme și cu etimologie unică și de neologisme cu mai multe forme și cu etimologie multiplă, nu vedem justificarea unei noi categorii și anume: neologisme cu mai multe forme și cu etimologie multiplă „unitară". Pe lîngă faptul că denumirea acestei categorii este bizară, exemplele pe baza cărora autorii încearcă să o delimiteze față de categoria neologismelor cu mai multe forme și cu etimologie multiplă „propriu-zisă" nu sînt concludente. Autorii consideră neologisme cu mai multe forme și cu etimologie multiplă „unitară" acele împrumuturi „în care fiecare dintre formele sub care apare unul și același neologism se explică prin aceeași etimologie multiplă; cu alte cuvinte, aceleași două sau mai multe surse externe trebuie puse la baza fiecărei forme a unui împrumut" (p. 682). Asemenea cuvinte sînt însă numai la prima vedere diferite de cele cu mai multe forme și cu etimologie multiplă „propriu-zisă". În fond, atît formele *clovn — claun* cît și *cohortă — coortă*, citate de autori pentru a demonstra existența acestei categorii de neologisme, reflectă fie aspectul grafic, fie pronunțarea cuvintelor respective în limbile din care le-am primit. Variantele unor asemenea neologisme nu se pot explica totdeauna prin aceleași limbi străine. De exemplu, în timp ce *cohortă* reprezintă aspectul grafic din latină și franceză, dar și pronunțarea latină, *coortă* reflectă numai pronunțarea franceză sau, eventual, aspectul grafic și pronunțarea italiană. La fel, dacă forma *clovn* reprezintă aspectul grafic al acestui cuvînt în limbile engleză, germană și franceză, varianta *claun* se explică numai prin pronunțarea din limbile engleză și germană, deoarece în franceză cuvîntul se pronunță *clun*. Așadar, cuvinte de felul acestora trebuie încadrate tot în categoria neologismelor cu mai multe forme și cu etimologie multiplă „propriu-zisă".

Discutînd *neologismele cu o singură formă și cu etimologie unică*, Luiza și Mircea Seche observă, pe baza unor împrumuturi din limba franceză, că „nu este absolut obligatoriu ca trecerea unui cuvînt dintr-o limbă în alta să aibă loc printr-o adaptare t r e p t a t ă" (p. 680). Este adevărat că multe neologisme intrate în limba română după 1840—1850 s-au stabilit de la început la forma pe care o au și astăzi, însă acest lucru nu se explică numai prin proveniența lor de obicei franceză și prin faptul că „influența franceză asupra lexicului limbii noastre este, din punct de vedere istoric, ultima dintre influențele de mari proporții". Părerea noastră este că factorul care a determinat stabilirea acestor neologisme, indiferent din ce limbă proveneau, la o singură formă sînt normele de adaptare a neologismelor în limba română, constituite sub influență latino-romanică după 1830—1840, care acționează, cu neînsemnate modificări, și astăzi. Dacă aceleași cuvinte ar fi intrat în limba noastră la începutul secolului trecut, cînd acționau în general alte norme de adaptare a neologismelor, ele ar fi putut să aibă și alte forme, iar adaptarea lor ar fi fost în acest caz *treptată*.

În categoria *neologismelor cu o singură formă și cu etimologie multiplă* credem că trebuie incluse și neologismele cu o singură formă, dar cu variante de accent, ca *académie — academíe, astronómie — astronomíe, fábrică — fabríca, filosófie — filosofíe, guvernátor — guvernatór, monárhie — monarhíe, orátor — oratór, ortográfie — ortografíe, senátor — senatór, te-*

órie — teorie, tipográfie — tipografie și altele. Dat fiind faptul că în textele cu caractere chirilice de pînă pe la 1830 accentul cuvintelor este de obicei notat, cunoașterea lui constituie uneori un indiciu prețios în stabilirea proveniențeî neologismelor respective în limba română.

În cadrul categoriei *neologismelor cu mai multe forme și cu etimologie unică*, vorbind despre faptul că „diversificarea formei neologismelor provenind dintr-o singură sursă reflectă adesea și strădaniile limbii împrumutătoare de a adapta la sistemul ei fonetic și morfologic cuvintele străine" (p. 682), Luiza și Mircea Seche citează cîteva exemple de substantive provenite din limba franceză care au avut în limba română o dublă încadrare morfologică *(arhaismi — arhaisme, germanismi — germanisme, idiotismi — idiotisme)*. Menționăm că numărul substantivelor neologice cu etimologie unică sau cu etimologie multiplă, care la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea au avut o dublă încadrare morfologică, este relativ mare. Încadrarea lor la genuri diferite se datorește atît variantelor fonetice pe care le-au avut atunci substantivele respective în limba română cît și conținutului semantic pe care-l exprimau [5].

În comentariul privitor la *neologismele cu mai multe forme și cu etimologie multiplă*, autorii aduc în discuție problema foarte importantă a modului în care trebuie indicată etimologia unor asemenea neologisme într-un dicționar istoric, cum este *Dicționarul limbii române*. Deși li se pare că „trebuie acceptată ideea conform căreia originea unui neologism cumulează originea tuturor variantelor sale" (p. 684), Luiza și Mircea Seche nu sînt satisfăcuți de rezultatele obținute pînă acum de cercetătorii care au încercat să oglindească în etimologia multiplă istoria neologismelor limbii române. Autorii cred că etimologia multiplă trebuie să indice în primul rînd originea formei de astăzi a unui neologism și numai în al doilea rînd originea celorlalte forme pe care le-a avut neologismul respectiv în limba română. Altfel, „ar însemna ca toți termenii intrați în limba română prin neogreacă, rusă sau germană și care s-au stabilit în formă definitivă prin intermediul limbii franceze să figureze în dicționare cu etimologii neromanice, ce susțin adesea forme cu totul efemere" (p. 684). Desigur, așa cum am arătat mai sus, nu toate formele unui neologism au aceeași importanță în istoria cuvîntului respectiv, iar acest lucru trebuie neapărat avut în vedere atunci cînd îi stabilim etimologia. Formele efemere, care nu au condiționat apariția și dezvoltarea formelor de bază (succesive sau concomitente) ale unui neologism, au, de obicei, explicația lor aparte. Cît despre formele de bază, constatăm că de cele mai multe ori etimologia lor se întrepătrunde. Referindu-ne la cazul neologismului *circulație*, discutat mai sus, observăm că în timp ce forma sporadică *circolație* este de proveniență evident italiană, forma veche *țirculație*, cu largă răspîndire în limba literară din prima jumătate a secolului trecut, a putut proveni atît din germană sau rusă cît și din latină sau chiar din franceză. De proveniență latină și franceză este însă și forma nouă *circulație*, care a în-

[5] Vezi Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a substantivelor neologice în limba română din perioada 1760—1860*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", Iași, XVI, 1965, p. 113—121.

lăturat pe la 1850 pe *ţirculaţie*, după ce cîteva decenii ambele forme au coexistat. Prin urmare, la stabilirea etimologiei lui *circulaţie* nu putem ignora faptul că forma de astăzi datorează foarte mult variantei mai vechi *ţirculaţie*. Teama autorilor că unii termeni care au intrat în limba română atît prin neogreacă, germană sau rusă cît şi prin latină, franceză ori italiană şi care s-au stabilit la forma actuală pe baza limbilor franceză şi latină ar figura în dicţionar cu etimologii neromanice nu este justificată. Dacă acceptăm că, datorită condiţiilor speciale în care s-a dezvoltat limba română literară, numeroase neologisme sînt de provenienţă multiplă, atunci acest lucru trebuie să reiasă şi din modul concret în care indicăm etimologia cuvintelor respective. Iar dacă, stabilind etimologia unui neologism, reconstituim de fapt istoria lui pe terenul limbii române, este firesc să începem cu explicarea formelor mai vechi.

ORIGINALUL CÎNTECELOR DIN *MOLITVENICUL* TIPĂRIT DE CORESI ÎN 1564

DE

ATANASIE POPA

Marea revoluţie culturală din secolele al XV-lea — al XVII-lea, care a pornit din nordul Transilvaniei, s-a încheiat cu biruinţa definitivă a limbii române, mai întîi în biserică, apoi în viaţa socială şi, mai tîrziu, şi în cea politică. Ea se datoreşte, după cum se ştie, pe de o parte husitismului şi reformei, iar pe de altă parte conştiinţei, îndemnului interior şi necesităţii de a avea cărţile de slujbă cele mai necesare în limba poporului.

Acţiunea reformei de a tipări cărţi în limba română a avut două aspecte : răspîndirea „cuvîntului lui Dumnezeu" la „toate neamurile", dar şi asigurarea avantajelor materiale ale patronilor care aveau hîrtie şi cărţi de vîndut [1]; aceste cărţi erau însă întocmite de români. Saşii luterani au tipărit numai o singură carte de convertire, *Catehismul luteran* din 1544 ; celelalte cărţi tipărite cu contribuţia lor bănească sînt de lege veche ortodoxă, — pe cînd reformaţii calvini merg mai departe şi atacă cărţile de lege veche, fie infiltrînd în ele elemente din *legea cea nouă*, fie scoţînd cărţi care să înlocuiască pe cele vechi, slavone, ori să conţină elemente cu desăvîrşire noi, prin care să reformeze biserica „schismatică" a românilor din Transilvania.

Coresi, revoluţionar îndrăzneţ, prin munca lui a făcut „epocă" în revoluţia culturală a neamului românesc de pretutindeni [2]. Scrierile lui au pătruns în toate părţile locuite de români, dar mai ales în Transilvania.

În articolul nostru ne vom ocupa de singura carte întocmită de către calvini pentru români şi tipărită de Coresi cu cheltuiala mai marilor bisericii reformate din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Este vorba de *Molitvenicul* tipărit împreună cu *Tîlcul evangheliilor* în anul 1564.

---

[1] S. Cândea, *Diaconul Coresi — simplu tipograf*, în „Mitropolia Ardealului", VII, 1962, nr. 3—6, p. 330.

[2] P. P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965, p. 134.

Dintre aceste două cărți, *Tîlcul*, care cuprinde explicarea evangheliilor duminicale și ale sărbătorilor de peste an, cu bogat conținut calvinesc, este considerat ca fiind o traducere a cărții lui Melius Juhász Péter, *Válogatot praedikatiok* (Predici alese), tipărită în 1563 la Debrețin [3]. N. Drăganu menționează că *Tîlcul* este întocmit *după modelul*, deci *nu are cuprinsul textual* al cărții lui Melius, aceasta avînt predici numai pentru sărbătorile mari calvine, ca : *Cina Domnului*, *Botezul*, *Cununia* și altele, și *nici una* pentru duminici. *Modelul* stă în *structura* predicii, cu învățătura împărțită în *părți*, în *capitole*, cu multe citate și trimiteri, cu dese aluzii și atacuri la adresa papii și a catolicilor [4].

Din confruntarea *Tîlcului* cu predicile lui Melius rezultă că *Tîlcul nu este o traducere sau compilație după Melius*, ci după un autor încă neidentificat, sau că ar putea fi o compilație, ori chiar o redactare a superintendentului româno-calvin Gheorghe de Sîngeorz, în colaborare cu Forró Miklós. S-ar putea ca însuși Forró să fie autorul.

În ceea ce privește *Moltivenicul*, acesta este întocmit de calvini, tradus de către români în limba românească și tipărit de calvini — în cazul nostru de către Forró Miklós de Háporton (Hopîrta-Aiud), cu scopul vădit de a înlocui ceremoniile și „superstițiile" credincioșilor români cu altele calvine. Dintre cele șapte taine ortodoxe calvinii recunosc numai două : botezul și cuminecătura ; cununia este jurămînt, nu taină. Deci pe acestea le găsim și în *Molitvenic*. *Botezul* coresian nu este tradus după *Agenda* lui Heltai, cum s-a afirmat [5] și cum s-a acceptat în parte în tratatele de istorie a literaturii, ci este mai probabil o compilație a lui Forró Miklós. Cununia, însă, are în multe locuri texte identice cu cele corespunzătoare din *Agenda* lui Heltai, iar celelalte (utrenia, vecernia, liturghia și alte slujbe) n-au fost luate din „agendele" contemporane — calvinii n-au slujbe ca acestea — ci ele au fost alcătuite *de un preot român calvinizant, în colaborare cu un pastor calvin*, dacă nu chiar de autorii *Tîlcului*. S-ar putea admite chiar și colaborarea, ori chiar traducerea cărturarilor bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului.

În textele coresiene s-au introdus, alături de psalmi, într-o versiune întrucîtva diferită de a celor coresieni din *Psaltire*, și *cîntece* pentru diferite ocazii : liturghie, predici, slujbe. Dintre cîntece, de care ne ocupăm în acest articol, ni s-au păstrat numai patru, dintre care primele trei sînt complete, iar al patrulea fragmentar. Ele ni s-au păstrat, ca și alte texte, în copia diaculul Ioan din Pocioveliște (rn. Beiuș), copie aproape identică cu originalul [6].

Cărți de cîntece s-au întocmit de către primii reformatori prin versiunile în limbile naționale ale *Psaltirii* și cu texte inspirate din ea și din

[3] Al. Piru, *Literatura română veche*, București, 1961, p. 64, afirmă că acest lucru este dovedit, ceea ce nu e exact.

[4] N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du* XVIII*-e siècle*, în „La Transylvanie", București, 1938, p. 617.

[5] E. Dăianu, *Un Molitvelnic calvinesc pentru români*, în „Răvașul", VI, 1908, nr. 5—6, p. 171 și urm.

[6] Vl. Drimba, *O copie a Tîlcului evangheliilor și Molitvenicului lui Coresi*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", IV, 1955, p. 535 și urm. Manuscrisul se găsește în biblioteca Patriarhiei Române, cota 155.

alte scrieri biblice pentru uzul liturgic, cîntarea fiind un component principal al cultului în toate religiile.

Cărți de cîntece aveau și ortodocșii : *Octoihul* [7], *Triodul*, *Penticostarul*, *Ceaslovul* și *Mineiul* pentru zile și praznice de peste un an. Toate ritualele ortodoxe au în structura lor cîntece, numite stihiri, tropare, condace, elementul principal, ceremonios, fiind cîntecul. Reforma a admis în parte stilul ritualului ortodox, schimbîndu-i conținutul, dar trebuia să li se dea și românilor convertiți la calvinism texte de cîntece pentru diferitele forme de „slujbă". Aceste texte au fost întocmite încă de la începuturile activității propagandistice calvine și vor fi circulat în măsura în care erau acceptate de noii adepți ai acestei confesiuni.

Cunoaștem pînă acum mai multe colecții de cîntece calvinești în limba română : unele, scrise în alfabetul chirilic și cu ortografia românească a vremii, altele, din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, scrise în alfabetul latin și ortografie maghiară.

Cîntece de proveninţă calvină, scrise în alfabetul chirilic, avem în trei lucrări : în *Molitvenicul* lui Coresi, tipărit în 1564, în care ni s-au păstrat, după cum am mai spus, patru cîntece, apoi în manuscrisul lui popa Giurgiu din Luncasprie (rn. Beiuș) [8], în număr mai mare (pentru sărbători, patriarhi și rugăciuni) și în molitvenicele lui Popa Ursu din Cotiglet (rn. Beiuș), de pe la 1660—1676, care conțin o parte din cîntecele lui Popa Giurgiu și cîntece pentru morți [9].

În alfabetul latin și cu ortografie maghiară se cunosc patru colecții : una tipărită pe la 1573, din care s-au păstrat 8 foi cu 10 cîntece, între care două și la morți [10]; colecția în manuscris copiată de Sándor Gergely din Agyagfalva (Hațeg) la 1642 [11], apoi colecția în manuscris, scrisă pe la 1660 [12], și, în sfîrșit, colecția în manuscris, din 1697, a lui Ioan Viski [13]. Manuscrisul Agyagfalvi se găsește la Debrețin, și, în copie fotografică, la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, iar colecția *Viski* se găsește în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei.

Toate aceste culegeri de cîntece au la bază texte luate din *Cartea de cîntece* a lui Szegedi Gergely [14], pastor în Debrețin pe la 1550—1570. Prima ediție, din 1562, nu s-a păstrat; cunoaștem numai edițiile din 1569, 1579 și 1590. *Cartea de cîntece* a lui Szegedi Gergely cuprinde cîntece din psalmi, unele versificate și, pe alocuri, cu ritm mai pronunțat,

---

[7] I. Ionescu, *O contribuție valoroasă la cunoașterea începuturilor tiparului în limba română*, în „Biserica ortodoxă română", LXXXI, 1963, nr. 11—12, p. 1231.

[8] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 4642.

[9] Mss. 4151 și 4641 din aceeași bibliotecă. (Asupra acestora avem, în manuscris, două studii : *Influențe calvine în ritualele românești* și *Cîntece calvinești în molitvenicele lui Popa Ursu.*)

[10] Sztripszki Hiador-Alexics György, *Szegedi Gergely énekeskönyve* XVI *sz-beli román forditásban*, Budapesta, 1911.

[11] *Agyagfalvi Sándor Gergely énekes könyve*, 1642, ms. în Biblioteca Colegiului reformat din Debrețin, copie fotografică în Biblioteca Universitară din Cluj, cota 4352.

[12] N. Drăganu, *Un manuscris calvino-român din veacul al* XVII-*lea*, în *Fraților Alexandru și Ion Lăpedatu*, București, 1936, p. 279 și urm.

[13] Viski János, *Aluj szvent David kraj și prorocul o szutye si csincsdzesc de soltari*, Boldogfalva, 1697 ; manuscris în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei, cota 1502.

[14] *Szegedi Gergely énekeskönyve* 1569-*böl*, Budapesta, 1893.

apoi cîntece la sărbători, înainte şi după predici, pentru pace, pentru ţară etc.

Confruntînd cîntecele lui Coresi cu cele corespunzătoare ale lui Szegedi, am constatat că ele sînt aproape identice, dar, spre deosebire de originalul maghiar, neversificate şi neritmate. Traducerea românească s-a făcut, desigur, după prima ediţie, din 1562, a cărţii lui Szegedi Gergely, ale cărei texte au fost îmbogăţite şi îndreptate *(megöregbittettöt, Sz. Gergel által meg emendáltattott)* în ediţia din 1569 şi în cele următoare.

Textele în discuţie se regăsesc şi în alte cărţi de cîntece din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, aproape toate avînd la bază colecţia lui Szegedi. Ba, mai mult, dintre cele patru cîntece coresiene, cîntecele 1, 3 şi 4 se găsesc şi la Agyagfalvi, şi încă într-o versiune aproape identică, dovadă că a existat un prototip care stă la baza atît a textelor lui Agyagfalvi, cît şi a traducerilor din *Molitvenicul* lui Coresi şi din *Fragmentul Todorescu* din 1573. *Fragmentul Todorescu* a avut la bază acelaşi original de care s-a servit cu cîţiva ani mai înainte şi Coresi; datarea [15] acestui fragment tipărit poate să fie revizuită şi să se admită o dată ceva mai veche, chiar ante 1564, întrucît cuprinde cîntece existente în Codicele Batthyány (1550), Codicele Váradi (1566), colecţia Fr. Dávid (1569) şi colecţia Szegedi (1562 şi 1569). Colecţia bogată din care făcea parte *Fragmentul Todorescu* a servit, la rîndul său, de original pentru colecţiile ulterioare româno-calvine ale lui popa Giurgiu şi popa Ursu, cît şi pentru cele calvino-române, şi anume cele trei colecţii manuscrise, cunoscute din secolul al XVII-lea, care erau destinate preoţilor calvini pentru români.

Cred că diaconul Coresi, ca tipograf, n-a avut nici un amestec în redactarea ori alcătuirea *Molitvenicului* tipărit de el; nu l-a mai tipărit nici el şi nici alţii pînă în ziua de astăzi pentru uz liturgic.

Amintim că *Rugăciunea cu ce blagoslovim masa şi prînzul* din *Molitvenicul* lui Coresi se regăseşte şi la Agyagfalvi, precum şi la sfîrşitul catehismului lui Fogarasi din 1648, ff. 45—48 *(Alduitura masziej)* [16].

Concluziile la care am ajuns sînt următoarele:

1. Primele cîntece calvine în traducera românească sînt făcute de către cărturari (dieci, preoţi) români, pentru uzul liturgic al propagandiştilor calvini.

2. Ele n-au fost destinate preoţilor români, aceştia necunoscînd nici scrierea latină, nici ortografia maghiară.

3. Alfabetul latin a fost introdus în locul scrierii chirilice necunoscute preoţilor calvini maghiari care făceau propagandă calvină printre români.

4. Coresi a tipărit după un text chirilic care i s-a dat, nu după un text scris în alfabetul latin şi cu ortografie maghiară.

5. Textele au fost alese de către pastorii calvini.

6. Cartea de cîntece din care făcea parte *Fragmentul Todorescu* a fost o colecţie bogată, alcătuită de calvini, tradusă de români şi tipărită în scop propagandistic de maghiari. Datarea ei poate să fie ante 1564.

---

[15] Pentru datarea acestui text, vezi Sztripszki-Alexics, *op. cit.*, p. 142.

[16] Vezi Mőzes András, *Az erdélyi román reformáció kátéirodalma*, Cluj, 1942, p. 46 şi urm.

În cele ce urmează dăm cele patru cîntece din *Molitvenicul* lui Coresi şi textele corespunzătoare din colecţiile lui Agyagfalvi şi Szegedi, precum şi traducerea făcută de autorul acestor rînduri; de asemenea, reproducem şi *Rugăciunea mesei* după Coresi, alături de textele corespunzătoare ale lui Agyagfalvi şi Fogarasi.

TEXTE

1. Cîntecul I înaintea propovedaniei

Îmblăm noi să cerem duhul sfînt, cu el depreună credinţă dereaptă, cîndu vom trece din ceastă lume. Alduit Dumnedzeu, fereşte pre noi de tot răul. Isus, iartă noi.

O, lumină dereaptă, învaţă pre noi pre dereptate; necredzuţia-ne înapoi să-u lăsăm. Fie voia lui Dumnedzeu cea sfîntă. Isus, iartă noi.

Din mila ta cea mare şi din dragostele tale Hs. tremeseşi gios din naltul ceriului, pre noi să ne slobodzescă de alenşigul nostru. Isus, iartă-noi.

Ni, derept aceea, creştinilor, să dăm har lui Dumnedzeu, să gicem de aleanul păcatelor noastre, să fim fii dragi lui Dumnezeu. Isus, iartă noi.

Nu lăsa pre noi, Dumnezeu, să rătăcim în'tunerec, ce învaţă pre noi credinţă dereaptă, ispăsenie să aşteptăm numai de la tine. Isus, iartă noi.

Har fie ţie, Tatăl Dumnedzeu, şi fiiului tău Is. Hs., şi bucurătoriului Duhului sfînt, din a cui sfinţenie ne vrom toţi sfinţi. Isus, iartă noi. *Koneţ.*

Szegedi: *Imploratio Spiritus S.* (p. 175)

Jer mi kérjük szent lelköt, véle öszvén az igaz hitöt, mikor ez világbol kimulunk, aldot Isten otalmaz minket minden gonosztol. Iesus irgalmaz.

O igaz világosság, tanits minket az igazságra, hitetlenségünket hagyuk hátra, legyen az Uristennek szent akarattya. Iesus irgalmaz.

Nagy irgalmasságodbol, hozzánk való nagy szerelmedböl, Christust alá küldéd az magas menyböl, minket megszabaditál ellenségünktöl. Iesus irgalmaz.

No azért kerestyenek, hálát adgyunk az Uristennek, mondgyunk mind ellene mi büneinknek, legyünk örök fiaij az Uristennek. Iesus irgalmaz.

Ne hagy minket Uristen, tevélgenünk a setétségben, de tanits minket az igaz hitre, vallhassuc idvösségünket, mar czac te benned. Iesus irgalmaz.

Hála néked atya Uristen, es fiadnac Iesus Christusnac és az vigasztalo szent léleknek, kinek szenteléséböl mi hivatatunk, foltig szenteknek.

Dicsörtessék szent háromság és az bizony örök istenség, ki szent lélek által irásbol, megjelenté ö minekünk az igaz hitet. Iesus irgalmaz [17].

Traducere: *Implorarea Duhului Sfînt*

Să rugăm Duhul Sfînt şi, cu el împreună, şi credinţa cea adevărată, cînd încetăm din această viaţă. Binecuvîntat Dumnezeu, apără-ne de tot răul. Isuse, miluieşte-ne.

O, lumină adevărată, învaţă-ne pe noi spre dreptate, să lăsăm îndărăt necredinţa noastră. Fie voia sfîntă a Domnului Dumnezeu. Isus, miluieşte-ne.

[17] Acest ultim verset a lipsit, probabil, în ed. I (1562), căci lipseşte şi la Coresi şi la Agyagfalvi.

Din mila ta cea mare, din dragostea ta cea mare către noi, ai trimis pe Cristos din înaltul cerului, şi pe noi ne-ai eliberat de duşmanii noştri. Isus, miluieşte-ne.

Dar pentru aceea, creştinilor, să dăm mulţumire lui Dumnezeu, să spunem împotriva păcatelor noastre, să fim fii veşnici ai Domnului Dumnezeu. Isus, miluieşte-ne.

Nu ne lăsa pe noi, Doamne Dumnezeule, să rătăcim în întuneric, ci ne învaţă pe noi credinţa dreaptă, să mărturisim ispăsenia noastră numai în tine. Isus, miluieşte-ne.

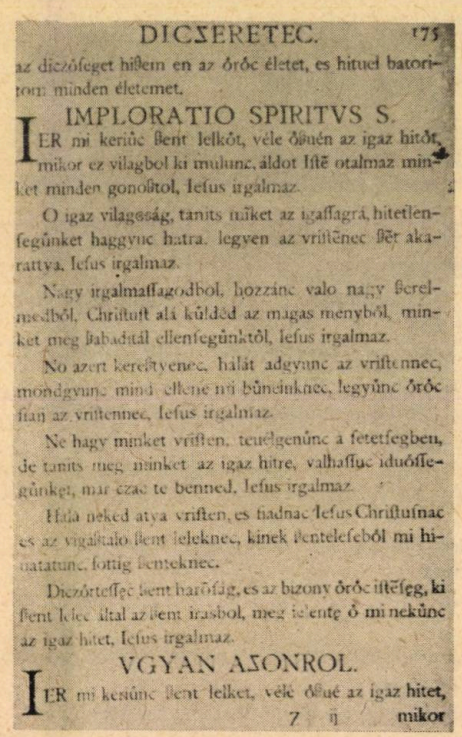

DICZERETEC. 175

az diczóſeget hiſſem en az órôc életet, es hituel batoritom minden életemet.

IMPLORATIO SPIRITVS S.

IER mi keriûc ſſent lelkôt, véle óſſuén az igaz hitôt, mikor ez vilagbol ki mulunc, áldot Iſtē otalmaz minket minden gonoſſtol, Ieſus irgalmaz.

O igaz vilagoſág, tanits miket az igaſſagrá, hitetlenſegûnket haggyuc hatra, legyen az vriſtēnec ſſēt akarattya, Ieſus irgalmaz.

Nagy irgalmaſſagodbol, hozzánc valo nagy ſſerelmedbôl, Chriſtuſt alá kûldéd az magas menybôl, minket meg ſſabadítál ellenſegûnktôl, Ieſus irgalmaz.

No azert kereſſtyenec, hálát adgyunc az vriſtennec, mondgyunc mind ellene mi bûneinknec, legyûnc órôc ſiaij az vriſtennec, Ieſus irgalmaz.

Ne hagy minket vriſten, teuélgenûnc a ſetetſegben, de tanits meg minket az igaz hitre, valhaſſuc iduóſſegûnket, mar czac te benned, Ieſus irgalmaz.

Hala neked atya vriſten, es fiadnac Ieſus Chriſtuſnac es az vigaſſtalo ſſent leleknec, kinek ſſenteleſebôl mi hinatatunc, lottig ſſenteknec.

Diczórteſſęc ſſent harōſág, es az bizony órôc iſtēſęg, ki ſſent lelec által az ſſent irasbol, meg ielentę ô mi nekûnc az igaz hitet, Ieſus irgalmaz.

VGYAN AZONROL.

IER mi keriûnc ſſent lelket, vélé óſſué az igaz hitet, mikor

7 ij

Fig. 1

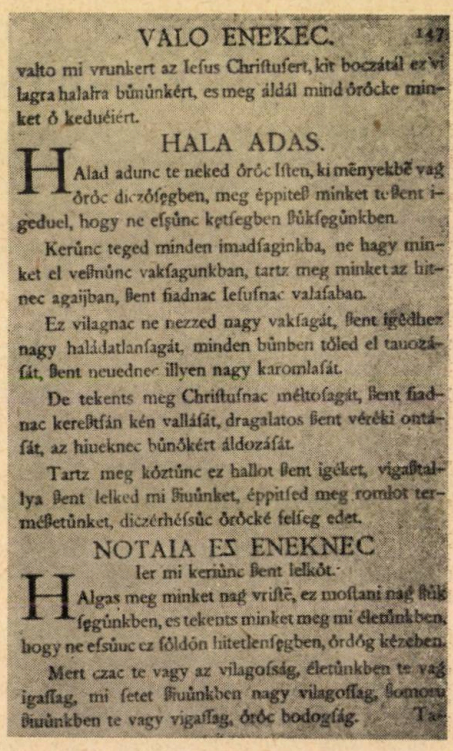

VALO ENEKEC. 147

valto mi vrunkert az Ieſus Chriſtuſert, kit boczátál ez vilagra halalra bûnûnkért, es meg áldál mind órôcke minket ô keduéiért.

HALA ADAS.

HAlad adunc te neked órôc Iſten, ki mēnyekbē vag órôc diczóſęgben, meg éppiteſſ minket te ſſent igeduel, hogy ne eſsûnc kętſegben ſſûkſęgûnkben.

Kerûnc teged minden imadſaginkba, ne hagy minket el veſſnûnc vakſagunkban, tartz meg minket az hitnec agaijban, ſſent fiadnac Ieſuſnac valaſaban.

Ez vilagnac ne nezzed nagy vakſagát, ſſent igêdhez nagy haládatlanſagát, minden bûnben tôled el tauozáſát, ſſent neuednec illyen nagy karomlaſát.

De tekents meg Chriſtuſnac méltoſagát, ſſent fiadnac kereſſtſán kén valláſát, dragalatos ſſent véréki ontáſát, az hiueknec bûnôkért áldozáſát.

Tartz meg kôztûnc ez hallot ſſent igéket, vigaſſtallya ſſent lelked mi ſſiuûnket, éppitſed meg romlot terméſſetûnket, diczérhéſsûc órôcké felſeg edet.

NOTAIA EZ ENEKNEC

Ier mi keriûnc ſſent lelkôt.

HAlgas meg minket nag vriſtē, ez moſtani nag ſſûkſęgûnkben, es tekents minket meg mi életûnkben, hogy ne eſsûuc ez fôldôn hitetlenſęgben, órdôg kézeben.

Mert czac te vagy az vilagoſság, életûnkben te vag igaſſag, mi ſetet ſſiuûnkben nagy vilagoſſag, ſſomoru ſſiuûnkben te vagy vigaſſag, órôc bodogſág. Ta-

Fig. 2

Mulţumită ţie, Tatăl Dumnezeu, şi fiului tău Isus Cristos şi îmbucurătoriului Duhului Sfînt, din a cărui sfinţire şi noi ne vom numi sfinţi.

Să fie mărită sfînta Treime şi adevărata dumnezeire veşnică, care prin Duhul Sfînt din sfînta Scriptură ne-a arătat nouă adevărata credinţă. Isus, miluieşte-ne.

Agyagfalvi : *Ier mi kérjük Sz. lelket vele öszve* (p. 27—28)

Blatz sze tserem duhul szvent, ku jel entruna kredintza derepta kend din atsaszta lume noi vom tretse. Fereste-ne Domne de tot reul. Isus, iarte-ne.

Oh lumina dereapta pra dereptate envatze pra noi, kum nekredintzia leszend entra noi sze ne fie voia Domnului. Isus, iarte-ne.

Den mare miszerare a ta ketre noi, bona voia a ta, den naltul cserului Christus tremeszesi, si pra noi szlobozaszke de allensigul. Iesus, iarte-ne.

Derept ensza christinilor, sze dem noi har lu Dumnezeu, sza dzistem de allan noi pekatelor sza fim fare uriku lui Domnu Dumnezeu. Iesus, iarte-ne.

Nu lasza pre noi Domne Dumnezeu, sze retecsim intunerek, sze envatze pre noi kredintza szvente kum sze ulluim tine Domne iest iszpeszitor. Iesus, iarte-ne.

Har fie czie Tatel Dumnedzeu si Fiului lui Iesus Christus si veszelitorul Duhul Dumnedzeu den a lui szvintzenia szentem amu noi totz szventz. Iesus, iarte-ne.

2. Cîntec după propovedanie

Har dăm ţie, Dumnezeu din vecie, ce în ceriu eşti în fericăciunea de veac. Înnoi-ne-veri cu sfînt cuvîntul tău, cum să ne cădem în doao niştote.

Rugăm tine în toată rugăciunea noastră, nu lăsa să perim în orbitura noastră. Ţine pre noi în credinţă dereaptă, în cuvintele fiului tău, lui Hs.

Nu căuta orbîtura mare ceştii lumi cătră cuvîntul tău, nehărnicie mare depărtatul în păcatele noastre, cuvîntului tău această osîndă.

Ce tu caută destoinicia lui Hs., sfînt fiiului tău, chinuri pre cruce, sîngele cel sfînt şi scumpu vărsară, credzuţilor pren păcate blagoslovit-au.

Ţine întru noi cuvîntul tău ce l-am audzit.

Veşeleaşcă Duhul sfînt inima noastră. Înnoiaşte zdrobit năravul nostru, să fericăm de veac înălţia ta, pînă în vecie de veac. Amin !

Szegedi : *A praedicatio utan valo enekec. Hala adas* (p. 147)

Halad adunc teneked örök Isten, ki mennyekben vagy örök dicsösegben, meg éppitesz minket te szent igeduel, hogy ne essünc kétségben szükségünkben.

Kerünc teged minden imadsaginkba, ne hagy minket el vesznünk vaksagunkban, tartz meg minket az hitnec agaiban, szent fiadnak Iesusnak valasaban.

Ez vilagnak ne nezzed nagy vakságát, szent igédhez nagy haládatlansagát, minden bünben töled eltáuozását, szent nevednek illyen nagy karomlását.

De tekents meg Christusnac méllosagát, szent fiadnak keresztfán kén vallását, dragalatos szent véré kiontását, az hiueknek bünökért áldozását.

Tartz meg köztünk az halott szent igéket, vigasztalja szent lelked mi sziuünket, éppitsed megromlot természetünket, dicsérhessük örökké felsegedet.

Traducere : *Cîntece după predică. Darea de har*

Mulţumire îţi dăm ţie, Dumnezeule veşnic, care cu mărire veşnică eşti în ceruri, care ne zideşti pe noi cu cuvîntul tău cel sfînt, să nu cădem în deznădejde în lipsurile noastre.

Te rugăm pe tine în toate rugăciunile noastre, nu ne lăsa pe noi să pierim în orbirea noastră, ţine-ne pe noi în ramurile credinţei, în cuvintele fiului tău, a lui Isus Cristos.

Nu te uita la orbirea acestei lumi, la marea nerecunoştinţă faţă de cuvîntul tău, la îndepărtarea de tine în tot păcatul, la ocara atît de mare a numelui tău.

Dar să privim la măreţia lui Cristos, la mărturisirea făcută pe cruce de fiul tău, la vărsarea scumpului său sînge, la jertfirea sau pentru păcatele credincioşilor.

Ţine întru noi cuvintele cele sfinte auzite, să veselească sufletul său cel sfînt inimile noastre, zideşte natura noastră cea stricată, ca să slăvim în veci măreţia ta.

3. Al III-lea cîntec

Înalt Dumnezeu, Domnul tuturora şi oaminilor purtătoriu milostiv, şi încă tuturora hrănitoriu milostiv şi ţietoriu, tine uluim, o, tatăl milostiv, oamini păcătoşi, noao feritoriu

derept Is. Hs., hrănitoriu milostiv grijitoriul nostru. Acmu, Dumnezeu, în nevoile noastre cătră tine strigăm în amarul nostru, nu lăsa pre noi în nistotă mare şi în sărăcie. Făgăduita ta imple-o pre noi, cum să să laude numele tău cel sfînt, să nu să bucure păginii pre noi. Tu fii cu noi.

Frînge, Dumnezeu, cine roagă idoli, carii cu putere înteresc sufletele noastre şi carii rîd fiul tău cel sfînt, Hs., Domnul nostru.

Ţine, Dumnezeu, credzuţii tăi şi măreşte credinţa de suflet; în vremea morţiei să nu cădem în doao în mîna dracului.

Tatălui sfînt fericăciunea de veac, şi lui Hs. aşijdere cinste, Duhului sfînt destoinicie, iară laudă în ceriu.

Szegedi : *Abalvany imadoc ellen valo könyörges* (p. 145)

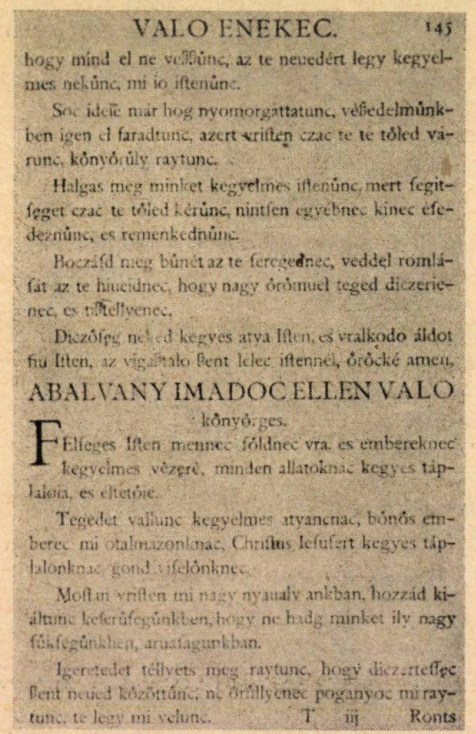

VALO ENEKEC. 145

hogy mind el ne veſſûnc, az te neuedért legy kegyelmes nekûnc, mi io iſtenûnc.

Soc ideig már hog nyomorgattatunc, vêſedelmûnkben igen el faradtunc, azert kriſtſen czac te te tôled várunc, könyörûly raytunc.

Halgas meg minket kegyelmes iſtenûnc, mert ſegitſeget czac te tôled kérûnc, nintſen egyebnec kinec éſedeznûnc, es remenkednûnc.

Boczáſd meg bûnét az te ſeregednec, veddel romlâſât az te hiueidnec, hogy nagy örömuel teged diczerienec, es tiſtellyenec.

Diczôſeg neked kegyes atya Iſten, es vralkodo áldot fiu Iſten, az vigaſztalo ſent lelec iſtennek, örôcké amen.

ABALVANY IMADOC ELLEN VALO könyörges.

FElſeges Iſten mennec földnec vra, es embereknec kegyelmes vêzerê, minden allatoknac kegyes táplaloia, es éltetôie.

Tegedet vallunc kegyelmes atyancnac, bônôs emberec mi otalmazonknac, Chriſtus Ieſufert kegyes táplalonknac, gond viſelônknec.

Moſtan vriſten mi nagy nyauály ankban, hozzád kiáltunc keſerûſegûnkben, hogy ne hadg minket ily nagy ſûkſegûnkben, aruatagunkban.

Igeretedet téllyets meg raytunc, hogy diczerteſſec ſent neued közöttünc, ne örûllyenec poganyoc mi raytunc, te legy mi velunc. T iij Ronts

Fig. 3

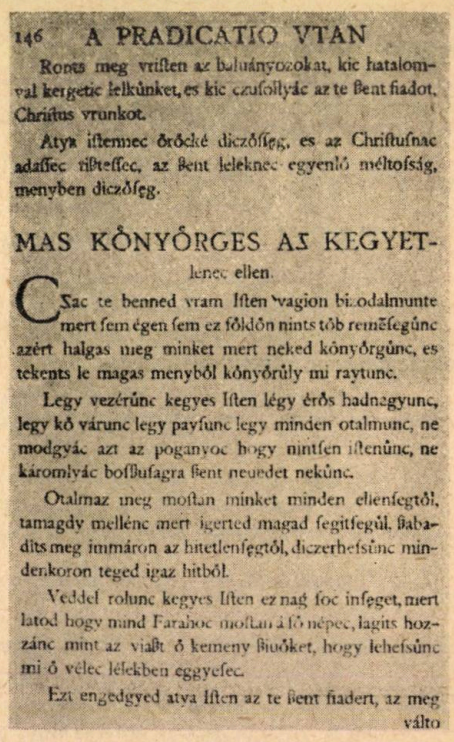

146 A PRADICATIO VTAN

Ronts meg vriſten az baluányozokat, kic hatalomval kergetic lelkûnket, es kic czuſoilyác az te ſent fiadot, Chriſtus vrunkot.

Atya iſtennec örôcké diczôſeg, es az Chriſtuſnac adaſſec tiſteſſec, az ſent leleknec egyenlô méltoſág, menyben diczôſeg.

MAS KÔNYÔRGES AZ KEGYETlenec ellen.

CSac te benned vram Iſten vagion bizodalmunte mert ſem égen ſem ez földôn nints tôb reménſegûnc azért halgas meg minket mert neked könyörgûnc, es tekents le magas menyból könyörûly mi raytunc.

Legy vezérûnc kegyes Iſten légy érôs hadnagyunc, legy kô várunc legy pavſunc legy minden otalmunc, ne modgyác azt az poganyoc hogy nintſen iſtenûnc, ne káromlyác boſſuſagra ſent neuedet nekûnc.

Otalmaz meg moſtan minket minden ellenſegtôl, tamagdy mellénc mert igerted magad ſegitſegûl, ſiabadits meg immáron az hitetlenſegtôl, diczerheſsûnc mindenkoron teged igaz hitbôl.

Veddel rolunc kegyes Iſten ez nag ſoc inſeget, mert latod hogy mind Faraoc moſtan á lô népec, iagits hozzánc mint az viaſt ô kemeny ſiuôket, hogy lehelsûnc mi ô vélec lélekben eggyeſec.

Ezt engedgyed atya Iſten az te ſent fiadert, az meg vâlto

Fig. 4

Felseges Isten mennec földnec ura, es embereknek kegyelmes vezére, minden allatoknak kegyes táplaloja, es éltetöje.

Tegedet vallunc kegyelmes atyancnac, bönös emberec mi otalmazonknak, Christus Iesusert kegyes táplalonknac, gondviselönknec.

Mostan Uristen mi nagy nyavalyankban, hozzád kiállunc keserüsegünkben, hogy ne hadg minket ily nagy szükségünkben, aruasagunkban.

Igeretedet téllyets meg raytunc, hogy diczertesséç szent neued közöttünk, ne örüllyenec poganyoc mi raytunc, te legy mi velunc.

Ronts meg Uristen az baluányozokat, kic halalomval kergetic lelkünket, es kic czufollyác az te szent fiadot, Christus urunkot.

Atya istennec öröcké diczösség, es az Christusnac adassec tisztessec, az szent leleknec egyenlö méltosság, menyben diczösség [18].

Traducere : *Rugăciune împotriva închinătorilor la idoli*

Înalt Dumnezeu, domnul cerului şi al pămîntului şi conducătorul milostiv al oamenilor, hrănitorul milostiv al tuturor vietăţilor.

Pe tine te mărturisim, tată milostiv, ocrotitorul nostru, al oamenilor păcătoşi, pentru Isus Cristos, hrănitorul nostru milostiv şi purtătorul de grijă al nostru.

Acum, Doamne Dumnezeule, în marele nostru necaz, în marele amar al nostru la tine strigăm să nu ne laşi pe noi în strîmtorile noastre cele mari, în mizeria noastră.

Împlineşte făgăduinţa ta faţă de noi, să se preamărească între noi numele tău, să nu se bucure de noi păginii, tu fii cu noi.

Strică, Doamne Dumnezeule, pe închinătorii la idoli, care gonesc sufletul nostru cu puterea lor şi care batjocoresc pe fiul tău cel sfînt, pe Domnul Cristos.

Tatălui Dumnezeu mărire veşnică, şi să dăm cinste lui Cristos, şi la fel de mare slavă Sfîntului Duh, slavă în ceruri !

Agyagfalvi : *Alia quotidiana. Felséges Ist. menynek földnek ura* (p. 95—96)

Ennalt dumnedzeu Domnul tuturora si omenilor purtetor milosztiv si inka tuturora rhenitoriu milosztiv şi czeitorul.

Tine ulluim oh Tatel Dumnedzeu omeny pekatosz nova feritoriul derept Christus Iesus rhenitor milosztiv grisitorul nosztru.

Akmu Dumnedzeu en nevoja nosztra, ketre tine sztrigem en amarul nosztru, nu lesza pre noj en nistote multe si en szereczia.

Fegeduita u emplu tu pra noj, kum szesze laude numele teu tsel szvnt sze nu sze bukure pegeny pra noj, tu fi ku noj.

Entorne Domne kari roge idoli kari goneszku pra chrisztini ku allan si kare ridu Fiul teu tsel-szvent, Pra Domnul noszt.

Czine Dumnedzeu kredzutzii tei, emmereste kredincza en szuflet en vremie morczij, sze kedem en dova en mena drakuluj.

Tatelui szventu ferikecsune de vak si lui Christusu esze den csincszte. Duhului szvent desztoinitziune. Laude in cseruri.

4. Al IV-lea cîntec, de ispovedanie

Puternice Dumnezeu, noi oamini păcătoşi ispovada şi uluita facem ca trudiţii, că tare ne-am noi greşit dumnedzăireei tale, ca roditoriul nostru şi Tatălui sfînt. În rîndul vieţiei tare te-am dodeit şi cu multe păcate tare te-am îngînat, cu cuvînt rău, cu vădzut şi cu audzit, şi toate revnele, cu gînduri rele, cu osînda Domnului, cu necredzuţia şi în nevoia noastră, cu fără-de-pace. Cuvîntul lui Dumnedzeu [*restul lipseşte — n. n.*].

---

[18] Coresi are un verset — penultimul — în plus.

Szegedi : *Büneinkröl valo közönseges vallástettel, az uristennec élötte* (p. 134—135)

Mindenhato uristen mi bünös emberec, gyonast és vallást teszünk mint töredelmesec.
Mert mi igen vétkesztünk istenseged ellen, mind teremtö megváltó es szent atyánc ellen.
Eletünknek rendiben igen megbantottunc, mi nagy soc büneinkuel teged ingerletünk.
Gonosz szoual szandeckal, latassal, hallassal iregseggel mordsaggal ragalmazasockal.
Szitkos átkos voltunkal harag tartasunkal, hamissan mi hitünket gyakran mondasunkal.

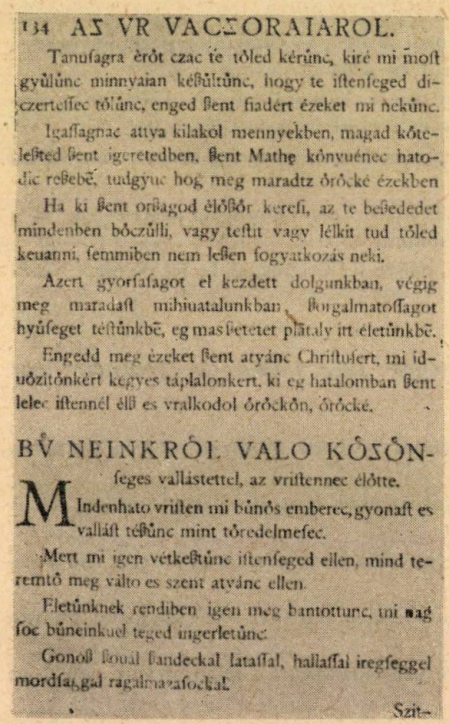

134 AZ VR VACZORAIAROL.

Tanuſagra èrôt czac te tôled kérûnc, kiré mi moſt gyûlûnc minnyaian kéßûltûnc, hogy te iſtenſeged diczerteſſec tôlûnc, enged ßent fiadért ézeket mi nekûnc.

Igaſſagnac attya kilakol mennyekben, magad kôteleßted ßent igeretedben, ßent Mathę kônyuénec hatodic reßebẽ, tudgyuc hog meg maradtz ôrôcké ézekben

Ha ki ßent orßagod élôßôr kereſi, az te beßededet mindenben bôczûlli, vagy teſtit vagy lélkit tud tôled keuanni, ſemmiben nem leßen fogyatkozás neki.

Azert gyorſaſagot el kezdett dolgunkban, végig meg maradaſt mihiuatalunkban, ßorgalmatoſſagot hyûſeget téſtûnkbẽ, eg mas ßetetet plãtaly itt életûnkbẽ.

Engedd meg ézeket ßent atyánc Chriſtuſert, mi iduôzitônkért kegyes táplalonkert, ki eg hatalomban ßent lelec iſtennél élß es vralkodol ôrôckôn, ôrôcké.

BV̊ NEINKRÔL VALO KÔZÔNſeges vallástettel, az vriſtennec élôtte.

Mindenhato vriſten mi bûnôs emberec, gyonaſt es valláſt téßûnc mint tôredelmeſec.

Mert mi igen vétkeßtûnc iſtenſeged ellen, mind teremtô meg válto es szent atyánc ellen.

Eletûnknek rendiben igen meg bantottunc, mi nag ſoc bûneinkuel teged ingerletûnc.

Gonoß ßoual ßandeckal lataſſal, hallaſſal iregſeggel mordſaggal ragalmazaſockal.

Szit-

Fig. 5

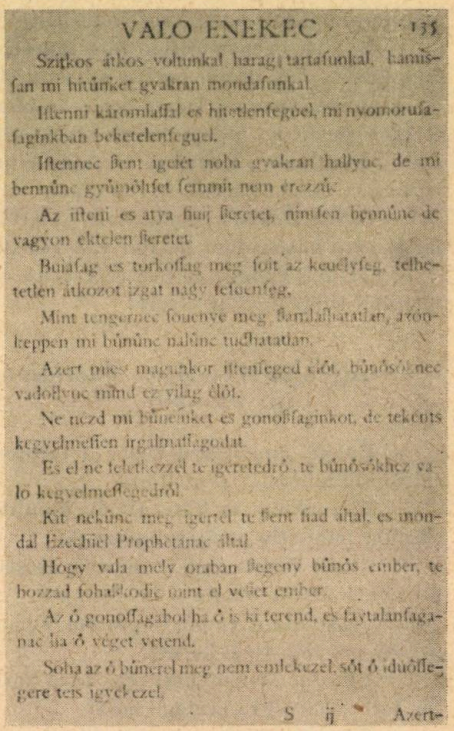

VALO ENEKEC 135

Szitkos átkos voltunkal harag tartaſunkal, hamisſan mi hitûnket gyakran mondaſunkal.

Iſtenni káromlaſſal es hitetlenſeguel, mi nyomoruſaſaginkban beketelenſeguel.

Iſtennec ßent igejét noha gyakran hallyuc, de mi bennûnc gyûmöltſet ſemmit nem érezzûc.

Az iſteni es atya fiuij ßeretet, nintſen bennûnc de vagyon ektelen ßeretet.

Buiaſag es torkoſſag meg ſoit az keuélyſeg, telhetetlen átkozot izgat nagy feſuenſeg.

Mint tengernec ſouenye meg ßamlaſhatatlan, azónkeppen mi bûnûnc nalûnc tudhatatlan.

Azert mies magunkor iſtenſeged élôt, bûnôsôknec vadoſlyuc mind ez vilag élôt.

Ne nezd mi bûneinket es gonoßſaginkot, de tekénts kegyelmeſſen irgalmaſſagodat.

Es el ne feletkezzél te igeretedrô, te bûnôsôkhez valo kegyelmeſſegedrôl.

Kit nekûnc meg igertél te ßent fiad által, es mondal Ezechiel Prophetanac által.

Hogy vala mely oraban ßegeny bûnôs ember, te hozzad fohaßkodic mint el veſſet ember.

Az ô gonoſſagabol ha ô is ki terend, es faytalanſaganac ha ô véget vetend.

Soha az ô bûnérel meg nem emlekezel, sôt ô iduôſſegere teis igyekezel.

S ij Azert-

Fig. 6

Istenni káromlással és hitetlensegvel, mi nyomorusaginkban beketelenseguel.
Istennec szent igejét noha gyakran hallyuk, de mi bennünc gyümöltset semmit nem érezzük [...][19].

Traducere : *Mărturisire de credinţă obişnuită înaintea Domnului Dumnezeu*

Atotputernice Dumnezeu, noi oamenii păcătoşi cu înfrîngere facem spovedanie şi mărturisire de credinţă.

Pentru că noi tare am păcătuit împotriva dumnezeirii tale, a creatorului, mîntuitorului şi a Tatălui nostru sfînt.

[19] În originalul maghiar urmează încă 13 versete.

În rîndul vieţii noastre te-am vătămat, noi cu marile şi multele noastre păcate pe tine te-am supărat.

Cu vorbe răutăcioase, cu gînd rău, cu văzul, cu auzul, cu slăbiciuni şi răutăţi.

Cu fiinţa noastră de injurie blestemată, cu ţinuta noastră mînioasă, cu credinţă falsă şi vorbe multe.

Cu hulă pe Dumnezeu şi cu necredinţă în mizeriile noastre şi nepăciuitori.

Cuvîntul lui Dumnezeu cu toate că-l auzim des, în noi însă nu face nici un fel de roade [...].

Agyagfalvi : *Alia. Urvacsorárol valo. Mindenhato Uristen mi bünös emberek etc.* (p. 94—95)

Puternitse Dumnedzeu, noi omeny pekatosz spovade si noj fatsem czia ka truditzi.

Ke tare am noj gresit Dumnedzeirei tale ; ke tselui roditoriu si Tatelui szvent.

En rendul vietziej tare tam dodeit si ku multe pekate, tare tam en vitat

Ku kuvent reh ku vedzur, si ku adz [?] reh si ku tote revnele ku gendeuturile

Si n szidalme ku blesztem ku tzinut de mena si ku dsurament sztrimbu noi adesz ani dziszu

Ku osends Domnului ku nekredzutzia si nevoile nosztre ku fere de patse.

Kuventul lu Dumnedzeu[20] tsel desz audzim en noj nitse pome, nitse kend nu szvintzia [...]

5. Rugăciune cu ce blagoslovim masa şi prîndzul

Ochii tuturora spre tine nădăjduiescu, Doamne, si tu dai mîncare lor în bună vreme şi deştidzi tu mîna ta şi saturi toate viile cu bunăvoie. (Apoi dzică ocinaşele şi această rugăciune :) Domn a toată puterea, blagosloveşte pre noi şi ceste mîncări, carile vrom să luomu din binele tău, prin Is. Hs., un domn al nostru. Amin.

Agyagfalvi (1642) : *De benedictio mensae Volace sermone etc.* (p. 20)

Oki tuturora ketre tine kaute Domne si tu day atselora hranjeste la vreme de nistota si deskidz muna ta si emple totae rugiile neamuluj omineszk cu aldujala ta.

Domnu Dumnedzeu Parente szvent din tser, aldujeste prae noj şi darurile tale atseszte kari lye luvem din biusag szvincziae tale a Fiului teu a Domnului nosztru Iesus Christus. Amin. Finis.

Catechismul lui St. Fogarasi (1648), f. 45 : *Alduitura maszijej* (Mindennek szemei te rád néznek)

Oki tuturora pre tine te kaute Doamne si tu daj hrana atselora en vreme desztojnike si deszkidz menurile tale şi empli toate roditurile vietoare ku alduitura ta. CSP 145 v. 15—16.

Doamne Dumnedzeu Tatel szvent al nostru den tser aldujeste pre noj si atseszte daruri karille dem bune si biosze voja ta vom luva pren fiul teu pren Iesus Christus. Tatel nosztru etc.

[20] Textul coresian se păstrează pînă aci.

ELEMENTE RECENTE ÎN LEXICUL GRAIULUI DE PE VALEA BISTRIȚEI (BICAZ)*

DE

ION IONICĂ

Influența exercitată de limba literară sau de limba comună a întregului popor asupra graiurilor a constituit în ultimii ani obiectul mai multor cercetări, datorită caracterului evident și accentuat al „nivelării" graiurilor, ca urmare firească a dezvoltării lor sub influența limbii literare [1].

În Valea Bistriței, pe lîngă unii factori generali, care acționează asupra oricărui grai de pe teritoriul țării cu o intensitate mai mare sau mai mică în sensul răspîndirii limbii literare (școală, presă, emisiuni radiofonice, biblioteci, serviciu militar, contact cu orașul etc.), trebuie să ținem seamă de o serie de particularități specifice de viață, cum este, de exemplu, ocupația de predilecție a locuitorilor, care a fost vreme îndelungată munca la pădure și plutăritul. Această îndeletnicire a impus deplasarea oamenilor (uneori în regiune, alteori mult mai departe), fie ca lucrători forestieri, fie ca plutași și, implicit, contactul cu alte grupe de populație, cu realități noi. Pe de altă parte, aceleași ocupații au atras în valea Bistriței lucrători specializați care au adus, pe lîngă elemente lingvistice specifice

---

* Prezentul articol constituie forma modificată a unui capitol din *Monografia graiurilor de pe Valea Bistriței*, în curs de apariție. Materialul lingvistic folosit a fost cules din mai multe localități de pe Valea Bistriței, între anii 1954—1958, de un colectiv de cercetători de la Institutul de lingvistică al Academiei.

Dintre localitățile cercetate, pentru articolul de față am folosit materialul cules din următoarele: A = Audia, B = Buhalnița, Bb = Boboteni, Bi = Bistricioara, C = Cîrnu, Cg = Călugăreni, F = Fîrțigi, G = Galu, H = Hangu, Ia = Izvoru Alb, L = Largu, P = Potoci, Pt = Poiana Teiului, R = Răpciuni, S = Schit, Se = Secu.

[1] Menționăm cîteva dintre cele mai importante contribuții: G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, în SCL, VI, 1955, nr. 1—2, p. 109—129; B. Cazacu, *Despre procesul de diferențiere în graiul unei comune* (*Meria, reg. Hunedoara*), în SCL, VII, 1956, nr. 3—4, p. 245—266; V. Rusu, *Observații asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiței*, în FD, III [1961], p. 191—200; I. Coteanu, *Aspecte ale limbajului popular actual*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 59—67; B. Cazacu, *Despre dinamica limitelor dialectale*, în FD, V, 1963, p. 27—39.

regiunilor din care proveneau, o terminologie profesională bogată și strict specializată.

O însemnătate deosebită au avut lucrările hidrocentralei. Mulți locuitori din Valea Bistriței au lucrat ca muncitori (sezonieri sau calificați) pe șantierele hidrocentralei, venind în contact cu un nou specific al muncii, cu procese tehnologice noi, cărora le corespunde o terminologie, de asemenea, nouă. Bicazul a devenit în anii construcției barajului un adevărat centru muncitoresc. Important pentru problema pe care o studiem este faptul că în acest centru s-au întîlnit oameni provenind din diferite regiuni ale țării.

Ușurînd răspîndirea limbii literare, toți acești factori contribuie în același timp la slăbirea rezistenței graiurilor, care devin astfel din ce în ce mai receptive la elementul nou. Ei nu mai pot fi trecuți cu vederea atunci cînd ne propunem să studiem configurația unor graiuri în etapa actuală a evoluției lor.

Cînd urmărim influența limbii literare asupra unui grai avem în vedere fapte care aparțin tuturor compartimentelor limbii : fonetică, structură gramaticală, lexic. Trebuie să facem de la început constatarea că există o ierarhie în ceea ce privește receptivitatea formelor literare de către aceste compartimente [2]. Se știe, de altfel, că structura gramaticală este partea cea mai stabilă a limbii și e de presupus ca în domeniul morfologiei și al sintaxei să nu întîlnim fenomene numeroase care să ilustreze influența limbii literare asupra graiurilor. În ceea ce privește lexicul, s-a constatat că schimbările de limbă afectează în primul rînd masa vocabularului, fondul de bază fiind mult mai stabil [3].

Schimbările din vocabular au loc mai ales în două direcții : pe de o parte, prin elemente neologice propriu-zise provenite din completarea vocabularului cu cuvinte și expresii noi, ivite ca urmare logică a muncii depuse de oameni în toate ramurile de activitate, iar pe de altă parte, prin dispariția (sau prin trecerea în fondul pasiv al lexicului) a unor cuvinte și expresii care nu mai corespund noilor stări de lucruri, noțiunile și obiectele desemnate de ele dispărînd la rîndul lor.

Pentru primul aspect, acela al lexicului cu elemente neologice propriu-zise, ne putem referi la exemplele edificatoare legate de diferitele profesiuni exercitate de locuitorii regiunii cercetate. Dar, avînd o situație aparte, ca termeni tehnici necesari unui proces de producție, ei sînt discutați într-un capitol al monografiei amintite, consacrat în mod special terminologiei profesionale, aici mulțumindu-ne să-i amintim numai pentru faptul că, în cadrul terminologiei respective, sînt relativ noi. Numărul lor este destul de mare în terminologia diferitelor meșteșuguri, în domeniul pădăritului, al plutăritului etc. Se poate remarca și o diferențiere pe origini, în sensul predominării unor termeni de o anumită proveniență într-un domeniu oarecare, după cum în acel domeniu a fost mai puternică o

[2] Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă [București], 1960, p. 264—275.

[3] Am restrîns cercetarea de față la elemente lexicale ca fiind partea care reflectă în modul cel mai viu transformările din limbă.

influență sau alta. Așa se explică termenii de origine italiană, germană, ucraineană, maghiară din domeniul pădurăritului, cei de origine germană din domeniul meșteșugurilor (tîmplărie, fierărie), care duc la o oarecare „tehnicizare" a terminologiilor respective.

Cei care au lucrat pe șantierul hidrocentralei folosesc în mod curent termeni ca : *beton*, *(a) decofra*, *(a) dezarma*, *echipă de injecție*, *perforator*, *(a face) priză*, *roacă*, *schimb*. C I [4].

Foarte multe exemple se pot da din domeniul exploatării lemnului și al plutăritului : *antreprenor (de plutărie)*, *expeditor*, *exploatare*, *(a) factura*, *(a) fasona*, *manipulant*, *parchet*, *piață de experiență*, *rampă*, *remorcă* etc. [5].

Transformările din domeniul politico-administrativ petrecute în anii regimului nostru au prilejuit încetățenirea unor cuvinte care denumesc conținuturi noi [6] : *asesor popular*, *deputat*, *președinte*, *raion*, *regiune*, *sfat popular* etc.

În ceea ce privește cel de-al doilea aspect, dispariția cuvintelor o dată cu înlăturarea vechilor stări de lucruri pe care le denumesc, trebuie să arătăm că nu avem de-a face propriu-zis cu dispariția lor, ci cu trecerea în fondul pasiv al vocabularului.

Astfel de cuvinte apar în vorbirea informatorilor numai atunci cînd povestesc ceva din trecut. Ei dau de fiecare dată explicații corespunzătoare : **notariu**, *care să chiamă acuma* **secretar** [1]. PT V.

Alteori subiectul folosește, în cursul povestirii, termenul mai nou și apoi se corectează :

vine... un **ospătar** *sau cum se numea acolo, nu știu,* **chelnăr** *sau cum oare...* R IX ;

și o telefonat acolo în Bîrlad, în oraș și... **la miliție, la poliție**, *cum se spunea atuncea.* S XI.

În alte cazuri, răspunzînd la o întrebare din chestionar, subiectul anchetat face precizări asupra folosirii cuvîntului în trecut sau în prezent : *cartoafe*, *cartofi* [mai înainte se zicea] *barabule*. Bb V ; *cartof*, *cartofi* [mai de mult se zicea] *buludeni*. C I.

Influența limbii literare poate fi urmărită în procesul pătrunderii unor cuvinte din alte graiuri, prin intermediul limbii literare, care sînt folosite ca sinonime alături de termenii specifici graiurilor moldovenești. Interesant este faptul că avem de-a face cu termeni dintre cei mai cunoscuți, folosiți în vorbirea de fiecare zi. Astfel, alături de moldovenescul *omăt*, curent, a fost înregistrat *zăpadă*, cunoscut din limba literară [7].

---

[4] Toate exemplele au fost obținute de la un singur informator.

[5] Referitor la unii termeni din acest domeniu trebuie să facem observația că ei au o circulație mare datorită faptului că lucrul la pădure și plutăritul se practică pe Valea Bistriței de mai multă vreme, astfel că a fost timp suficient să intre în uzul curent al vorbitorilor.

[6] Faptul e general pentru tot cuprinsul țării.

[7] În unele răspunsuri s-au dat ambele forme, *zăpadă, omăt* sau *omăt, zăpadă*, iar un subiect, conștient de deosebirea dintre graiul local și limba literară, menționează că *zăpadă e mai pi dilicat*. NX.

Alături de termenul general răspîndit *glod*, s-a răspuns cu *glod*, *noroi* (mai rar), în trei localități, iar P III, după ce răspunde cu *glod*, adaugă că de la o vreme se zice și *năroi*. Lui *colb* (crt.) îi corespunde *praf* (crt.) și *prav* (iz.) [8].

O situație deosebit de interesantă o are moldovenescul *țintirim*, care, după datele anchetei, a fost învins în mare măsură de concurentul din limba literară *cimitir*. Acesta din urmă e înregistrat curent, în timp ce primul cedează. Mențiunile subiectelor dovedesc aceasta : subiectul P IV (femeie de vîrstă medie) răspunde întîi cu *cimitir*, apoi se corectează : *țintirim*. Alte răspunsuri asemănătoare dau subiectele : R III *(cimitir* sau *țintirim)*, G I *(cimitir, țintirim* [bătrînii]), Se IV *(țintirim, da' acum îi zicem cimitir)* [9]. Pe lîngă termenul *curechi* (și *căpățînă de curechi)*, folosit în mod curent în jumătatea de nord a țării, a fost înregistrat (rar) cuvîntul din limba literară, *varză* (și *căpățînă de varză)*, cu mențiunea că se spune așa numai cînd e vorba de varza verde (G I). Alteori, în texte, se poate observa cum vorbitorii fac distincție între termenul dialectal și cel literar : *curechi, cum îi spunem noi. Se mai zice și varză*; *noi îi zicem curechi.* S XI.

În Valea Bistriței, pentru „porumb" *(Zea mays)*, este general răspîndit termenul dialectal *păpușoi*. În cîteva localități s-au notat ambii termeni, subiectul R III declarînd că-i folosește pe amîndoi. Curios este răspunsul unui subiect care face deosebire între *porumb* și *păpușoi*; *păpușoiu-i galbîn și porumbu-i mai alb, lung* [!] PT XIII. La întrebarea pentru *porumbel*, s-a răspuns cu termenul specific graiului, *hulub (hurlub)*. În două localități au fost dați ambii termeni *(porumbel* și *hulub)* [10] și într-o singură localitate a fost obținut numai termenul literar. Interesant este faptul că la întrebarea pentru *porumbiță* toate subiectele au răspuns cu termenul regional *hulubiță (hurlubiță)*, cu excepția lui B I (femeie tînără), care a dat răspunsul *porumboacă* [11]. *Fierăstrău* este înregistrat în cîteva puncte, termenul obișnuit în regiune fiind *beschie*. În aceeași situație se găsesc termenii *melc* (rar) față de *colbec* (crt.), *nastur* (rar) — *bumb* (crt.), *pisică* (rar) — *mîță* (crt.), *măcelar* (iz.) — *casap* (crt.) etc.

Din prezentarea exemplelor de mai sus se poate observa o concurență între termenul regional și cel literar. Cum era de așteptat, în cele mai multe cazuri, circulație mai mare au încă termenii regionali. Cei literari sînt folosiți ca sinonimi ai celorlalți, avînd o răspîndire mai mică, dar și acest fapt este important cînd urmărim în mod special procesul pătrunderii lor în grai. Cîștigînd teren, treptat, acești termeni sinonimi

---

[8] Sensul specializat „medicament" confirmă pătrunderea ulterioară a termenului în grai.

[9] *Cimitir* a fost întîlnit și în texte, PT V, ceea ce dovedește că este folosit în mod obișnuit alături de sinonimul său regional.

[10] Unul dintre informatori (B I) menționează că *porumbel* se zice mai rar, iar *hurlub* mai des.

[11] Această formă de feminin, neobișnuită și izolată pentru termenul respectiv, denotă că termenul nou este încă nefolosit în grai. La aceeași concluzie duce și pluralul *bărz*[i] pentru *berze*, dat de același subiect (B I), termenul curent fiind *cocostîrc*.

aduc vocabularului graiului, printre altele, o notă de varietate și de bogăție [12].

În acest proces de extindere a limbii literare se poate observa cum subiectele percep deosebirea dintre grai și limba literară și găsesc necesar să dea explicații de natura celor din exemplele următoare :

este **bucătăreasă** *anume, îi spune* **corceriță** *aici.* G IX ;

cîrnați, *că nu se zice ca la dumneavoastră* **mizel.** S XVII ;

o căzut amîndoi pe **pîntece,** *așa zicem noi* **pîntice** *sau* **bu... pîntice.** PT V ;

chișcă-*i zicem noi, se mai zice* **caltaboș** *de... în mai multe părți au numele lor, noi le zicem* **chișcă.** S XI ;

un **flecău** *așa la noi se cheamă* **flecău,** *la oraș, în alte părți* **cavaler,** *noi zicem* **flecău.** PT V.

Alteori subiectul folosește termeni sinonimi sau cu un sens apropiat, cu sau fără intenția de a da explicații :

a constatat... o văzut *dîră de sînge.* C X ;

să parcurgă, să meargă *el de-aicea pînă la Marea Neagră.* R I ;

și **iscăleau** *amîndoi acolo,* **semnau** *acolo amîndoi.* PT V ;

niște **mutelci,** *niște* **piulițe.** PT V ;

era un **gol,** *un* **izlaz** *sau* **nimaș.** PT V.

La unele subiecte [13], care au înțeles cu ușurință scopul anchetei, se observă în mare măsură tendința de a explica termeni pe care-i consideră neînțeleși de interlocutor, ca în exemplele de mai sus. Din aceleași motive vorbitorii folosesc alteori cuvîntul din limba literară și adaugă și pe cel regional :

firistău lung care noi îi zicem **bestie.** PT V ;

un fel de turte care se coace-n cuptor, noi zicem **malai.** PT V ;

este o targă mare care noi îi zicem **năsălie.** PT V ;

mai este un aparat făcut, se numește **vîrșă.** PT V.

Tot din exemplele de pînă acum s-au putut vedea în răspunsurile informatorilor notații privitoare la folosirea deosebită a unor termeni de la o generație la alta. Mențiunile de orice natură făcute de subiect constituie un ajutor și un indiciu în lămurirea multora dintre problemele dificile [14]. Pe lîngă exemplele de pînă acum adăugăm alte cîteva : *acoperiș* [B] *hazaș* IA IV [15] ; *laiță* este termenul curent în regiune alături de care în cîteva localități a fost înregistrat *bancă.* Totuși subiectul PT IV (bătrîn, care a călătorit mai mult, cunoscător bun al graiului dar și al limbii co-

[12] Faptul a fost semnalat ca fiind caracteristic pentru graiurile aflate într-o zonă de interferență de G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale,* în SCL, VI, 1955, nr. 1—2, p. 109—129.

[13] Se remarcă în această privință, după cum se poate vedea și din exemplele date, subiectul PT V (bătrîn de 72 ani, bun informator atît pentru partea de lexic a chestionarului cît și pentru texte).

[14] Cf. B. Cazacu, *Despre reacția subiectului vorbitor față de faptul lingvistic,* în SCL, VIII, 1957, nr. 4, p. 453—464. Cf., de asemenea, M. Sala, *Remarques sur la réaction des sujets enquêtés pour l'Atlas linguistique roumain,* în *Mélanges linguistiques...,* Bucarest, 1957, p. 189—199.

[15] Din răspunsul *acoperiș* [σ] și *hazaș* BI III rezultă că ultimul termen e mai puțin cunoscut, fiind rostit numai după ce a fost sugerat.

mune) declară că *laiță*, *lăiți* (pl.) „numai mai de mult se zicea" [16]. Doi termeni răspîndiți aproape în mod egal, *ulcică* și *cană*, sînt percepuți de unele subiecte ca fiind deosebiți în ceea ce privește folosirea lor de la o epocă la alta : *ulcică* [mai de mult], *căni*, *cană* [acum] B I ; *cană*, *ulcică* [mai de mult] H II ; *cană* [K] *ulcică* F III. În unele răspunsuri pentru *cartof* (general răspîndit) au fost date explicații : *cartoafe*, *cartofi* [mai înainte se zicea] *barabule* Bb V, *cartof*, *cartofi* [mai de mult se zicea] *buludeni* C I, *cartoafe*, *picioci* [bătrînii], *barabule* [tot bătrînii] H II. Alteori un cuvînt e impus de o realitate nouă : *tindă* [la casele bătrînești], *sală* [acum e cu ~] IA IV, *tindă* [mai de mult, altfel construită decît] *sală* [azi] C I ; *sală*, *tindă* [zic bătrînii] H III ; [B] *tindă*, [T] *șală* Bi III.

Pentru a cuprinde cît mai bine materialul lexical privit din punctul de vedere care ne interesează, vom da, în paginile următoare, o grupare a lui pe diferite sfere semantice și domenii de activitate. Gruparea aceasta ne va permite, de asemenea, să observăm mai ușor măsura în care pătrund elemente din limba comună în diferite sfere de activitate, încetățenirea unor termeni care devin din ce în ce mai folosiți etc.

Materialul lexical este adunat atît cu ajutorul chestionarului, alcătuit la rîndul lui pe sfere semantice și pe domenii de activitate, cît și din textele înregistrate în fiecare localitate anchetată.

A. *OMUL*

1. Corpul omenesc

Pentru părțile importante ale corpului terminologia este, în general, unitară. Pentru unele din ele există însă termeni diferiți de la o regiune la alta [17]. Totuși, în general, se poate spune că într-o regiune oarecare, unde circulă un termen, sînt cunoscuți și cei din limba literară sau din alte graiuri. De aceea, la unele dintre exemplele de mai jos vom face observații privind concurența termenilor, rezultate din notele informatorilor. Ne vom opri în mod deosebit mai întîi asupra acestora.

burtă (crt.), deși răspîndit curent, ca și regionalul *pîntece*, are o situație deosebită, fiind simțit în unele cazuri ca străin graiului : *burtă* [pe boierește se zice la] *pîntece* Se VI ; *pîntece*, *burtă* [mai delicat] PT II. Alteori e considerat ca recent : *pîntece* [acuma-i zice] *burtă* Cg II ; *burtă* [tinerii zic] F III, sau ironic (H VI) ;

ficat apare rar în două localități : (H II, S I), în raport cu termenul curent *mai* [18] ;

---

[16] În ceea ce privește indicațiile subiectelor e necesar să menționăm că, deși valoroase, trebuie privite uneori cu rezerve.

[17] Vezi ALR I, h. 22 „omușor", 38 „beregată", 42 „pîntece", 45 „plămîni", 46 „ficat", 59 „gleznă" ; ALR II, h. 46 „gît", 64 „stomac", 76 „ouăle picioarelor", precum și p. 4 MN 6823 „globul ochiului", p. 17 MN 6929, „omușor", p. 36 MN 2201 „furca pieptului" p. 38 MN 2211 „burtă", p. 39 MN 2212 „burtă, foale, pîntece, rînză".

[18] Subiectul R III, răspunzînd la întrebarea pentru rinichi, afirmă că la rinichi *îi mai zice și fricat.*

plămîni (și sub forma *plămîi)* este răspîndit curent [19];

rinichi (cu variantele : *rinichi* H II, *rănichi* B I, H II, *rînichi* Bi III, L III) este mai puțin folosit decît *rărunchi* (crt.).

Dăm în continuare cîțiva termeni neologici înregistrați pentru alte părți ale corpului : *amigdalite* „amigdale" (crt.) (cu variantele : *migdale* H VI, *migdalite* (crt.), *glande migdalite* IA IV) ; *cap schelet* S I ; *caviculă* „claviculă" [20] P IV ; *corp* A VI, Bi III, G I [21], H I, XIX [22] ; *rotulă* Cg II ; *uval* „(despre cap) oval" H XIX.

2. Însușiri fizice, psihice, stări, acțiuni

a. *Însușiri fizice și psihice*

blond (crt.) (și *bliond* G III) ; *brunet* (crt.) ; *debil* B I, H VI ; *delicat* „svelt" G III, H VI, S VI (și *dilecat* B II) ; *gelos* (crt.) ; *infirm* Cg VI, G II, S V ; *inteligent* G II ; *invalid* Cg II, R III ; *invidios* Se III ; *luxos* „fercheș" Bi IV, P III ; *sărios* IA IV (și *surios* R III) ; *(om) secret* „(om) prefăcut" C I ; *sensibil* R IV.

b. *Stări, acțiuni*

(se) intimidează G II, S IV ; *(mă) jenez* H II, dar și „(mă) căiesc" ; *(se) modește* „afectează" B III ; *(mă) nervez* C I, G I, H II, R III (și *(mă) inervez* S IX) ; *răspir* C IV, H VI, IA IV ; *(și-a) revenit în fire* Bi III, C I, H II, IV [23] ; *rigret* S IV ; *(face) scamatorii* „(face) grimase" B III ; *tormentat* G II.

3. Alimente

biscuiți (și *piscuiți* Bi III) ; *compot* (crt.) ; *făină integrală* G II, P III, S IV (și ~ *intergală* C III, ~ *de lux* B XV, Bb V, G II) ; *franzelă* (crt.) (și *franzolă* F II, P III) ; *jambon* G II, IA IV ; *mizel* S XVII ; *patiserie* „făină de patiserie" C I, IA IV, S I (cu mai multe variante fonetice [24] : *papițerie* Cg II, *pasîterie* Bi III, H III, *pătiserie* B I, H II) ; *sîrop* R III.

4. Îmbrăcăminte

bască S IV (și *băscuță* A VII, Bb III) ; *bonetă* (crt.) (și *bunețele* (crt.) ; *bunețică* (crt.) ; *bor* „marginea răsfrîntă a pălăriei" P IV, PT IV, S IX ; *butonieră* S III, IV ; *butoni*, pl. R IV ; *capot* C XI ; *cașchetă* S IV ; *capișon* PT IV (și *capșon* H III) ; *combinezon* G II, P III, Se III (cu variantele : *combinizon* R IV, *comblizon* Cg II, *compinezon* C II) ; *fermoal* Se III, *flanea* (crt.) (și

[19] Subiectul H II face deosebirea *plămîni* [la om], *bojoci* [la porc].

[20] Vom da glosări numai la termenii care nu pot fi înțeleși datorită formei sau sensului diferit față de limba literară.

[21] *corp* [zic tinerii].

[22] [în carte zice] *corpu*.

[23] Informatorul R III răspunde cu o formă contaminată : *și-a nervenit*.

[24] Formele diverse pe care le are cuvîntul în discuție dovedesc o oarecare noutate a lui în grai și mai ales faptul că nu e des folosit.

flanelă L II, *flaneluță* F II); *ilastică* „elastic" H III; *lenjerie* P III, R IV; *maniu* „maiou" H III; *palton* C II; *pulover* B II, IA IV (cu variantele: *plovăr* S IV, Se III, *polover* P III, *polovru* A VII, R IV); *rejanță* Se III; *șpențăr* B II, F II; *taior* (crt.) (și *taioraș* L II); *tenișІ*, pl. „pantofi de tenis" F II; *tricou* R IV; *vestă* (crt.); *veston* IA IV, PT II; *vizieră* (crt.).

5. Locuință, mobilier, gospodărie

antret S IV; *avabou* „lavor" S IV; *covertură* (crt.) (și *cuvertură*) PT V; *eternit* (*plăci de ~*) S IV (și *internit* R IV); *fondație* H; *galerie* „polată" S IV; *garderop* Cg V, G II, PT V (cu variantele: *garderof* Se III, *gardirof* B III, *gardirop* Bi V, F II, S IV); *grilaj* C III, R III; *imóbile* „acareturi" S IV; *igrasie* G LII (cu variantele fonetice: *igrăsie* B V, PT IV, *iegrasie* (crt.), *agresie* B V, S VI, *grasie* R III etc.); *lavoar* S IV; *mobilează* (casa) G IX; *postament* H IV; *șîfoner* L II, R IV (cu variantele: *șfoneră* Cg V, P III, *șîfoneră* IA IV, S III, *șufonieră* C III); *vilă* S IV.

B. Dacă ne referim la diferitele domenii de activitate cu scopul de a urmări influența limbii literare asupra lor, trebuie să facem mențiunea că există între ele deosebiri izbitoare, care au la bază motive ușor de bănuit. Dintre profesiunile exercitate de locuitorii Văii Bistriței cea mai strîns legată de progresul tehnic este pădurăritul, cu toate sectoarele pe care le cuprinde (tăierea, transportul, prelucrarea lemnului). În ceea ce privește munca la pădure, procesele tehnice moderne sînt introduse oarecum mai devreme și în mai mare măsură decît în alte domenii de activitate [25]. Aceasta presupune o pătrundere corespunzătoare a elementului neologic în vocabularul vorbitorilor. Așa se explică numărul mare de cuvinte noi, care trebuie să denumească unelte, procese, acțiuni noi, întîlnite în domeniul exploatării lemnului. Ele au deci o oarecare vechime, iar în ultimul timp numărul lor crește o dată cu avîntul tot mai rapid al producției, cu reorganizarea muncii și cu perfecționarea mijloacelor tehnice.

Formarea și specificul terminologiei forestiere din regiune constituie una dintre preocupările capitolului de terminologie profesională. De aceea ne oprim, în cele ce urmează, numai asupra elementului lexical de proveniență neologică în terminologia forestieră.

Dăm mai jos materialul lexical privind organizarea muncii, unelte, mijloace de transport, plutărit etc.: *(a) angaja* C I; *antreprenor* (de plutărie) (cu variante fonetice *antipinor* PT V, *antîmpinor*, G IX); *asortimente* C I; *(a) asorta* G IX; *atacat* (*lemn~*) „putred, găunos" Bi*; *avizier* [26] C XI; *bailon* „stîlp puternic care susține ulucul de transportat lemnele" B*, Bi*, Cg*, G*, IA*, *baratcă* (crt.); *birou de plutărie* C XV; *borderou de alimente* S XIX; *brigadier* S XII, XIII; *cabană* S XIX, A IV; *comisie* (de pădurari); *contrafiș* „lemn la uluc care sprijină bailonul" B*; *contrat*

[25] Vezi introducerea la capitolul despre terminologia profesională din monografie.

[26] Cuvinte ca *avizier*, *borderou* etc. aparțin de fapt altor domenii. Ele pătrund însă în grai pe această cale. Într-o situație asemănătoare sînt: *muncile agricole*, *hrană rece* B III, G VIII, *a practica sportul* G VIII etc. cunoscuți de tineri în timpul serviciului militar.

„contract" S XI; *dimensiune* C I, XI; *(a) depozita* PT XIII; *expediator* „cel care expediază lemnele tăiate" C XI; *(a) factura* G IX; *factură* C XI; *(a) fasona* C X, S XIX; *iesploatare* IA IV, L II, PT II; *instituție* PT XIII; *lîzerie* „liziera pădurii" IA IV; *manipulant* S XIX; *ocolul silvic* IA XIV; *parcelă* G IX; *(a) parcela* X VI; *parchet* (crt.); *piață de experiență* „porțiune de pădure căreia i se calculează volumul mediu spre a servi ca unitate de apreciere pentru restul parchetului" Cg*, G*; *pilot* „lemn subțire din care se face condeiul la cîrma plutei" Cg*; *plantație* (și *împlîntație* B I); *rampă* A IX; *remorcă* PT V, S XIX; *silvicultură* G IX; *societate* (forestieră) C I; *șef de ocol* S XII; *zonă de protecție* C VI.

În ceea ce privește celelalte domenii (agricultură, păstorit, industrie casnică etc.), materialul adunat este insuficient pentru a putea constitui obiectul unei discuții. În denumirea noțiunilor de bază ale acestor ocupații avem de-a face cu o terminologie veche, bine consolidată, comună tuturor regiunilor țării. Astfel, cele cîteva neologisme întîlnite în domeniul agriculturii sau al păstoritului [27] sînt prea puține în raport cu situația existentă în alte sectoare.

C. Un număr mare de cuvinte asupra cărora ne vom opri aparțin, după cum vom vedea, altor domenii (juridic, administrativ, cultural, militar etc.). Ele sînt răspîndite și, în general, se poate spune că aparțin, de fapt, limbii comune, întrucît sînt întîlnite și în alte regiuni ale țării. Aceste cuvinte au pătruns de mai multă vreme în graiurile populare și au devenit mai mult sau mai puțin termeni de uz curent. Putem deci spune că fac parte din categoria neologismelor simțite ca aparținînd în mod firesc graiului vorbitorilor, care nu le mai percep ca fiind „orășenisme".

1. Administrație, justiție

achitat C X; *acuzat* B VIII, PT II; *administratur* „arendaș" S VI; *amendă* (crt.); *aprod* „portărel" H III; *asesor popular* C I, H II (cu variantele: *accesor* A VI, B I, *acesor* PT IV, *asestor* Bb VI, *așesor* L III, P IV, PT IV, *poșisor* Se IV); *avocat* (crt.) (cu variantele: *advocat* (crt.), *alvocat* (crt.), *arvocat* (crt.)); *asistent* „asesor popular" G I, S I; *chitanție* C II, H III; *(a) condemna* C II, H II; *condemnat* Bb V, Cg II, G II; *(a da pe) cont* „a vinde pe credit" S IV; *contravență* „contravenție" G IX, H IV; *criminal* (crt.) (și *cremenal* (crt.); *(a da în) delict* „(a da în) judecată" G X; *deputat* (crt.) (și *adiputat* H I, X, XI, Se I); *(a da) dovadă (la mînă)* S XIX; *garant* (crt.); *garanție* (crt.); *impozit* (crt.); *inculpat* (crt.) (și *înculpat* P III); *licitație* (crt.); *mandat de condemnare* H III; *otorizație* PT V; *preceptor* B III (și *priceptor* C II, G II, S IV); *precepție* (crt.); *procent* (crt.); *proces* (crt.); *pronunțare* „sentință" S IV; *realibitat* C I; *reclamant* (crt.) (cu variantele: *lacramant* H III și *lăcrămant* F II, P III); *reclamație* B III, C X; *setință* „sentință" G II; *sigilat* PT II; *taxă* (crt.) (cu varianta

[27] Menționăm, în ceea ce privește agricultura, termenii: *instrumente*„unelte agricole" F II, *polen* R IV, S IV, *trenul plugului* B*.

morfologică : *taxie* (crt.) și cu forma de plural *tăxii* B I, G I ; *tribunal* (crt.) și *trebunal* (crt.).

2. Comerț

avans „arvună" S IX (și *avanț* R III) ; *coperativă* (crt.) (cu variantele fonetice : *comperativă* Bi III, *copirativă* F III, *cumperativă* Bi III, H I, *cupărativă* B I, *cuperativă* B I, S IX) ; *cumerț* H II ; *gestionar* „vînzător la cooperativă" (crt.) și „crîșmar" Bi III [28] ; *inventar* Bb VIII, S VI (și *iventar* crt.).

3. Militărie

abulanță „ambulanță" R V ; *amplasament* „tranșee" S IX (și *aplăsămente* IA IV) ; *blăndat* „blindat" S I ; *blidon* „bidon" (crt.) (și *bidon* S IV) ; *binoclu* (crt.) (cu variantele : *benoclu* crt., *binoc* crt.) ; *borbandează* Se III ; *cantolament* „cantonament" R III ; *(a) cantona* PT V ; *carceră* Bi III ; *cerc de recrutare* PT V ; *(a) dezerta* PT V ; *dizertor* Bb V ; *drapel* (crt.) ; *echipament* B III, P III ; *(a se) echipa* PT V ; *efecte* „uniformă, haine militare" G II ; *efectiv* PT V ; *frunt* „front" PT V ; *fruntieră* „frontieră" C I, S I ; *(armată de) geniu* PT V ; *haltă de ajustare* PT V ; *iscurtă* „escortă" PT V ; *încorporare* R IX ; *mobilizare* PT V ; *prizoner* (crt.) (și *prizionier* Bb VI, F III, Se III) ; *permisie* (crt.) (cu variantele : *permis* (crt.), *permisă* A VII, Bb IX) ; *recut* (crt.) (și *recrut* G II, H IX, S IV) ; *recutare* (crt.) ; *refacere* PT V ; *reforme* F II (și *reformături* F II) „zdrențe, boarfe" ; *retragere* PT V ; *răvolver* A VI, Bb V, G I (cu variantele : *levorver* Bi III, *livorvier* B I, Cg II, *rievorvier* H II, PT V, R III, S IX ; *rezervă* PT V, S I ; *(a) satisface serviciul militar* G VIII ; *sector* PT V ; *stagiul militar* R IX ; *tren regimental* PT V.

4. Cultură

a) *Școală*

creion (crt.) (cu variantele : *creon* R IV, S IV, *crion* G I, H II, S I) ; *inspector școlar* PT V ; *litere* (crt.) ; *litere slavone* S IV ; *livizor școlar* „revizor școlar" PT V ; *profesor* (crt.).

b) *Alți termeni de cultură*

acordion (crt.) (și *arcodion* S V, *arcordion* A VII) ; *artiști* L V ; *cavaler* F III, PT V ; *cămin cultural* (crt.) ; *clanaret* „clarinet" Bi III (și *flanaretă* F II) ; *domnișoară de onoare* G IX ; *film* (crt.) ; *fligon* „instrument muzical de suflat prevăzut cu clape" Bi III ; *gazetă* Cg II, R IV, S IV ; *icspoziție* PT V ; *iscursioniști* C VI ; *jurnal* (crt.) ; *pesă* „piesă de teatru" S XX ; *portmoneu* (crt.) ; *portofel* (crt.) ; *radio* (crt.) ; *revelion* PT IX ; *săntime* „centimetri" B I, C I, G IX ; *scursii* „excursii" C VI ; *serbare* S XX ; *taxator* G VI ; *teatru* (crt.) ; *zecimal* „cîntar zecimal" S I ; *ziar* (crt.).

---

[28] Pentru întrebarea *circiumar* s-a răspuns curent cu termenul moldovenesc *crișmar* și numai un răspuns *gestionar*.

5. Comunicație și transport

adresă (crt.) (și *adiresă* Cg VI, G II, H IV, Se III); *automobil* R IX (cu variantele: *automobilă* R III, *otomobilă* A VI, Bb VII); *barieră* (gen.); *bicicletă* (gen.); *bilet* (de tren) (gen.); *cantoner* (crt.); *drum american* „cale ferată" P IV; *factor* (poștal) (crt.); *gară* (crt.); *locomotivă* B V, C IV, H VIII (și *rocomotivă* S VI); *macaz* (crt.); *notă telefonică* PT V; *poștă* (crt.); *recipisă* (crt.) (și *recipisie* R III); *ștampilă* (crt.); *stație* (crt.); *șosea (națională)* (crt.); *telefon* (crt.); *telegramă* (crt.); *timbru* (crt.); *tren* (crt.); *vagon*[29] (crt.); *vagonetă* PT V.

6. Termeni medicali

a) *Nume de boli*

afloiență (< *influență*) „tuse" R III; *cancer* Bi III, IA IV, S IX; *constupat* IA IV (și *costupat* B I); *crampe* (crt.); *diarie* (crt.); *epidepsie* B I [σ], Bi III (și *epilopsie* G II) „epilepsie"; *febră* IA IV; *gripă* H II; *hernie* (crt.); *reumatism* (crt.) (cu variantele: *rămătism* IA III, P III, Se III, *rematism* Cg II, H IV, *rematismă* A VII, Bb IV, S V); *scarlatină* (crt.); *temperatură* S IX; *tifos* A VI, L III (și: *tifus* (crt.), ~ *santimatic* R III); *tuberculos* IA IV (și: *turbeculos* Bi III); *tuberculoză* A VI, S IX (și: *bericuloasă* [k], *periculoasă* R III); *varice* Cg II, PT IV (*varici* pl. (crt.), *arici* C I).

b) *Alți termeni medicali*

analiză „examen medical prenupțial" (crt.); *camfor* S V (și: *camfură* crt., *camfîră* A VII, LII); *(praf de) chilină* „chinină" Se I; *covaliscență* S I; *debordez* Bi III; *doctor* (crt.) (și *doctur* (crt.), *doftur* C I); *doctoreasă* C XI; *farmacie* (crt.); *farmacist* (crt.); *felceră* „soră de caritate" B I; *frecție* (crt.); *injecție* C XI; *iniculează* (vitele) „injectează" PT III; *midecament* P I; *pastielă* „pastilă" Bb II; *policlinică* G VIII; *rețetă* (crt.) (cu variantele: *rațătă* G II, P III, S V, *rățetă* B II, Cg II, R IV); *operație* C VII; *vaccin* C III, P III (și: *vaccină* (crt.)).

D. *DIVERSE*

accident C XI; *(a se) adresa* [Ștefan cel Mare, rănit în luptă] *s-o adriesát la máică-sa* Bb V; *aglomerată* B III, F II (și *glumerată* P III); *gumerație* „aglomerație" H III; *alei* (în parc) pl. PT V; *alpicultor* S IV; *alumină* „aluminiu" R III; *analcid* Cg VI (cu variantele: *năucid* B I, PT II, *niucid* S VI); *bagabont* Se III; *blio* (crt.); *bliomarin* PT II, S XVII; *bloc de oameni* „grup" H XX; *brodez* (crt.); *calități* L II; *cartus* „cactus" B III; *cascadă* (crt.); *colorando* „gîndac de Colorado" Bi V; *comisie* (crt.); *complect* R IX (și *compleată*, f. C XI, *complectă* S XIX; *comunică (se comunică ziua*

[29] Subiectul B VIII opune pe *vagon* lui *clasă*, explicînd că *vagoane la noi se zice* [acelora] *care duc lemne.*

cu noaptea R III); *concediu* (crt.) (și *conced* A VII, Bb IX); *controlat* R X; *destinele* (porcului) „intestinele" R III; *eșafod* R IV; *etaj* C XI, R IX; *(a se) evacua* (crt.); *evacuare* H II; *ezecutare* Bb V; *foraj* „nutreț" PT V, R IV; *(sfeclă) furajeră* (crt.); *frez* „de culoarea fragilor" S V; *glob* „abajur" Bb IV, P III; *grena* „roșu închis" L II, R IV; *gri* „cenușiu" (crt.) (și *griu* H III); *incendiu*; *inundații* pl. H II; *(se) ivaporează* R IV; *irunată (casă ~)* „dărăpănată" P III; *luxuri*, pl. Bi III; *majur*, adj. „major" A IX; G II; *maro* Bi IV, L II, R IV; *momental* „momentan" G II; *monument* PT V; *mortal* C X; *mov* Cg V (și *mof* PT II); *nicotină* Cg VI, G II; *număr curent* G IX, S XII; *pană* (de motor) S XII; *pasageri* R IV; *pelerinaj* C IV (și *perenliaj* P IV); *pipinieră* IA XIV; *plansă* „cîrpător" PT II (și *planșetă* P III, R IV); *precaun* „precaut" G II; *probabil* C VI; *procedeu* R IX; *protestant* „necredincios, păgîn" A VI, „protestant" B V, C IV, IA IV, S VI și *potrestanți* R III); *răpartiție* H XIX, *reficare* „verificare" H III; *(a) repara* (crt.) (și *repela* L VIII); *roz* (crt.); *rucsac* S XI (și *ruzac* (crt.)); *sablu* „albastru spălăcit" Cg V; *salar* (crt.); *secundar* „arătător la ceas" S IV; *sămănălizat* „semnalizat" R III; *serpentină* R IX; *societate de oameni* „grup" C IV; *surfilez* S IX; *țigaretă* „țigaret" (gen.); *uval* H XIX; *valotă* S XI; *vapori*, pl. R III; *vigilenți*, pl. C VI; *vizavi (colo di vizavi di casa noastră)* PT XIII.

După parcurgerea listelor, care au urmărit mai mult o înșirare a termenilor neologici repartizați pe diferite domenii de activitate, se pot face unele constatări.

Astfel, influența limbii literare se exercită în mod vădit mai puternic asupra acelor domenii care sînt mai legate de activitatea productivă a oamenilor. În mare măsură avem de-a face, în acest caz, cu termeni tehnici care, răspunzînd unor necesități, se încetățenesc repede. De asemenea, această influență se poate observa în aceeași măsură în sectoarele în care se manifestă tot mai intens acțiunea culturii, contactul cu orașul etc. Important este faptul că influența aceasta a început să se afirme ceva mai înainte, iar în anii noștri cunoaște o intensificare deosebită. Faptul este general pentru toate regiunile țării în care acționează factori asemănători. În mare măsură neologismele înregistrate nu sînt apariții întîmplătoare la indivizi izolați, ci cuvinte care încep să fie folosite de toți vorbitorii.

Pe de altă parte, din cauza condițiilor specifice de viață, locuitorii Văii Bistriței au circulat în toată regiunea și uneori chiar mai departe. Astfel, pătrunderea elementelor străine graiului a fost favorizată și, mai mult, ea s-a făcut oarecum uniform atît în ceea ce privește răspîndirea teritorială, cît și cea pe generații. Avem în vedere faptul că munca la pădure și plutăritul, principalele ocupații care au impus locuitorilor deplasarea, au fost efectuate de oameni capabili să muncească, indiferent de vîrstă. Așa se explică de ce unii informatori bătrîni, foști lucrători la pădure sau plutași, dau răspunsuri neașteptate din punctul de vedere care ne interesează.

În ceea ce privește modul cum pătrund unii termeni neologici trebuie făcută constatarea că, chiar dacă uneori forma sau semnificația lor nu este aceea din limba literară, în foarte multe situații neologismele sînt folosite în vorbirea obișnuită ca oricare cuvînt de circulație din limba

comună. Acest fapt poate fi confirmat de oricare dintre textele înregistrate pe bandă de magnetofon.

Se impun cîteva observații privind adaptarea neologismelor, înțelegînd prin aceasta să urmărim modul în care vorbitorii adoptă termenii din punctul de vedere al formei și al sensului, sub acțiunea nivelatoare a limbii literare.

Se știe că atît pe planul limbii în general, cît și pe cel al ramificațiilor ei (dialect, grai) elementele străine de sistem sînt adoptate sub diferite aspecte, cunosc numeroase fluctuații pînă cînd se fixează treptat prin folosirea lor de către grupuri de vorbitori din ce în ce mai largi. Aceasta este și situația termenilor neologici pătrunși în graiuri, dialecte, cu singura deosebire că, provenind aici din limba literară, ei rămîn în permanență sub acțiunea unificatoare a acesteia. Formele aberante, stîlcirile sînt înlocuite cu forme tot mai apropiate de cele literare, pe măsură ce cuvintele devin mai răspîndite și capătă o importanță mai mare în uzul vorbitorilor.

Unele cuvinte, așa cum au fost notate în răspunsurile la chestionar sau în texte, au formă identică cu cea din limba literară. Ne-am fi așteptat ca, pentru a ajunge la această situație, cuvintele respective să fie dintre cele mai folosite de vorbitori, să fi pătruns de mai mult timp în grai. Unele dintre ele își pot datora forma unor astfel de împrejurări : *accident* C XI ; *analiză* S XVII, S XI ; *avizier* C XI ; *bliomarin* S XVIII ; *cercetează* H II ; *compot* (crt.) ; *doctor* G I ; *egal* C XI ; *(mă) evacuez* C I, H II, PT IV ; *factor poștal* A VI, Bb VII ; *factură* C XI ; *familie* (crt.) ; *franzelă* (crt.) ; *gazetă* (crt.) ; *inventar* Bb VII ; *jurnal* (crt.) ; *recipisă* C IV, F III, G III, IA IV ; *rețetă* (crt.) ; *serpentină* R IX ; *telefon* (crt.) ; *telegramă* (crt.).

Trebuie să menționăm însă că unele dintre ele au fost notate și cu fonetism moldovenesc (de multe ori numărul de atestări cu formă moldovenească predomină) ; *lîteră* (crt.) ; *lîtặrặ* Bb VIII, *l'ît''irặ* A VII, *lîᶜirặ* L II, *lît'ire* pl. (crt.) ; *ziár*, *zîi̯ár* (crt.) ; *ḍiár* B III, *ḍîi̯ár* L II ; *reᶜipîsă* (crt.) ; *reŝipîsă* (crt.), *reḱipîsie* R III ; *telefón* (crt.), *t'ilifón* (crt.), *tê 'ilifón* G III, S VI ; *telegrámă* (crt.), *t'iligrámặ* (crt.) ; *t'ᶜilegrám* G III, S VI ; *tîmbru* (crt.), *t'îmbru* (crt.) ; *t'ᶜîmbru* S V ; *part'ét* (crt.), *part'i̯ét* (iz.), *part''ét* (iz.), *part'ᶜ ét* Bi V, G III, S VI etc. De remarcat că avem de-a face cu cuvinte dintre cele mai cunoscute și care au o oarecare vechime în grai. Acest fapt ne îndeamnă să considerăm că în situația de mai sus termenii au fost adaptați la fonetismul graiului, însă influența unificatoare a limbii literare continuă și, treptat, va învinge.

Pentru graiuri cu trăsături fonetice mult deosebite de cele ale limbii literare, cum sînt graiurile moldovenești, este caracteristică adaptarea formei neologismelor la fonetica graiului. Așa se explică forme cu închiderea vocalelor *ă* > *â* : *autogarâ* H VIII, *barierâ* (gen.), *nicotinâ* C VI, G II, *ștampilâ* crt. ; *e* > *i* : *evacuari* H II, *pipineră*, *tilifon* (crt.), *tiligramă* (crt.) ; *o* > *u* : *factur*, *doctur* etc. etc. ; trecerea lui *i* > *î* după siflante : *comisîie* C XI, *chenzînă* G II, S IV, *magazîn* PT IV, *stațîi* B V, C IV, S VI, cu palatalizarea labialelor și a dentalelor : *clandᵛistin* IA XIV, *t'ilifon* (crt.), *t'ᶜilifon* G III, S VI ; *t'iligramă* (crt.), *t'ᶜiligramă* G II, S VI, trecerea afri-

catelor *ĉ*, *ĝ* la fricativele *ŝ*, *ẑ* : *conŝediu* (crt.), *farmaŝist* (crt.), *reẑistru* PT V și chiar pronunțarea lui *z* ca *ḑ*: *ḑiiar* L II, *impoḑît* S I, *răḑărvă* S I.

Uneori aspectul fonetic al neologismelor are consecințe morfologice, deoarece ele capătă alt gen sau altă declinare : *alumină* R III, *camfură* (crt.), *croșet* S IX, *chitanție* C II, *otomobilă* Bb VII, A VI, *permis* (crt.), *permisă* A VII, Bb IV „permisie", *rematismă* A VII, Bb IX, S V, *recipisie* (crt.), *șifonieră* (crt.), *taxie* (crt.), *țigaretă* „țigaret" (crt.), *vaccină* (crt.).

Alte neologisme cu aspect general popular, putînd fi întîlnite atît în graiurile moldovenești, cît și în alte regiuni ale țării : *arcodion* S V, *benoclu* (crt.), *blidon* G II, H IV, IA IV, *condemnat* Bb V, *cocentrare* (crt.), *ezecutare* Bb V, *frunt* PT V, *fruntieră* C I, S I, *isploatare* A VIII, B IX, *ivaporează* R IX, *iventar* (crt.), *magazîn* PT IV, *tilifon* (crt.), *trebunal* (crt.), *tuberculos* Bi III, *urez* „orez", G II, H III etc.

În aceeași situație sînt cuvintele cu forme stîlcite, neașteptate și uneori greu de explicat : *accesor* A VI (și *asestor* Bb VI, *poșisor* Se IV), *agresie* B V, S VI (și *grasie* R III „igrasie") ; *alpicultor* S IV ; *antîmpinor* „antreprenor" G IV ; *bericuloasă* [K] *periculoasă* „tuberculoză" R III ; *cartus* „cactus" B III ; *(trăiește în) concombinaj* „concubinaj" PT IV (și ~ *combinaj* Bi III, G I) ; *costupat* B I ; *comperativă* Bi III (și *cumperativă* H I) ; *destine* „intestine" R III ; *gumerată* „aglomerată" H III ; *împlîntație* „plantație" B I ; *lăcrămant* „reclamant" F II, P III ; *lîzerie* „lizieră" IA IV ; *maniu* „maiou" H III ; *năucid* B I, PT II (și : *niucid* S VI) „analcid" ; *ș-o nervenit* „și-a revenit" R III ; *papițerie* G II (*pasîterie* H III) „patiserie" ; *realibitat* C I ; *reficare* „verificare" H III ; *rocomotivă* „locomotivă" S VI.

O parte dintre acestea din urmă se datoresc, evident, unor apropieri de sens cu cuvinte cunoscute. Avem deci de-a face cu etimologii populare : *alpicultor*, *bericuloasă*, *combinaj*, *cumperativă*, *costupat*, *împlîntație*, *lăcrămant*, *năucid*, *pasîterie*.

Aceasta înseamnă o cunoaștere inexactă a sensului cuvintelor, de unde și folosirea lor improprie, ca în exemplele de mai jos : *(se) betonează* (toate sculele) „se întărește betonul pe scule dacă nu sînt spălate" C I ; (te dau în) *delict* G X „te dau în judecată" ; *duzină* „10 cutii de chibrituri" (crt.) [30] ; *minereu* „grămadă de mine de exploziv" S XI ; *a vizitat sănătatea* „a făcut vizită medicală" G VIII.

Am încercat, în cele de mai sus, să urmărim un proces deosebit de important pentru epoca noastră și anume puternica influență pe care o exercită limba literară asupra unui grai.

Datorită acțiunii unor factori generali, cunoscuți în întreaga țară (școală, activități culturale diverse, radio, serviciu militar etc.), și a altora specifici regiunii anchetate (ocupații ale locuitorilor regiunii deosebite față

[30] R III dă următorul răspuns : *duzină* [10 cutii de chibrituri] sau [!] [12 linguri].

de alte regiuni etc.), am putut constata că procesul de extindere a limbii literare se realizează într-o măsură din ce în ce mai mare prin creșterea prestigiului ei ca aspectul cel mai îngrijit al limbii naționale unice, model de norme și reguli pentru întreaga colectivitate de vorbitori.

Graiurile (dialectele), ca sisteme tot mai deschise la influențe din
t raportîndu-le în mod permanent la
a celorlalte graiuri sau dialecte înve-
din ce în ce mai strînse.

BIBLIOTECA
Data 17.VI.1992
Buletin de cerere
Locul nr.
COTA CĂRȚII
AUTORUL ȘI TITLUL CĂRȚII
Nr. volumelor
Limba română, 3/1964
2,6/1965; 4/1972; 3/1970
2/1974 Cerc. de lingv. 2/1969
Bibliotecar
Numele cititorului RADU SOFIA
Ocupația profesoară
Adresa Gen. V. Milea Nr. 9A/21
Nr. cărții de intrare
Înapoiate Bibliotecar

NOTE ASUPRA UNOR TOPONIMICE ȘI ANTROPONIMICE DIN COMUNA FĂLCOI

Fălcoiul este așezat în imediata vecinătate a vărsării Olteţului în Olt, la 50 km de Dunăre.

Moșia comunei este una dintre cele mai întinse, Fălcoiul fiind, după Osica-de-Sus, una din cele mai mari așezări ale raionului Caracal.

Majoritatea comunelor din jur au o mare vechime, purtînd, în bună parte, nume vechi slave : *Cioroi* < v. sl. *čiroi* „izvoare de apă", *Osica* < v. sl. *jesica* „salcie", *Dobrosloveni*, *Potopin*, *Reșca*, *Dobrun* etc.

Urmele vieţii materiale, care se găsesc la tot pasul, dovedesc că omul a populat din cele mai vechi timpuri aceste locuri.

Pe dealul Crivina și pe dealul Rusca se găsesc, la mică adîncime, urme ceramice foarte bogate, identificate ca neolitice, aparţinînd culturii Sălcuţa care acoperă toată actuala provincie Oltenia.

Pe aceleași locuri au fost găsite cărămizi mari romane, din care era construit, probabil, un castru roman aparţinînd cetăţii Romula, presupusa capitală a Daciei Malvensis. Urmele vechii cetăţi se văd și astăzi la 3 km de comuna Fălcoi.

Actuala comună se găsește la sud-est de vechea așezare.

În perioada feudalismului timpuriu se așază în cîmpia Dunării cumanii, care au lăsat multe urme toponimice în jurul Fălcoiului : apa *Tezluiului* la sud, apa *Căluiului* la nord, ambele cu vărsare în Olteţ, la care se mai adaugă *Caracal* < cum. *kará* „negru" + *kalé* „cetate", numele oraşului situat la 10 km de Fălcoi, și *Comani*, *Comanca*, sate învecinate spre sud și sud-vest, care amintesc de ei.

Pentru perioada feudalismului propriu-zis, Fălcoiul este atestat pentru prima dată într-un document dat la Tîrgoviște, la 10 aprilie 1535, în timpul domniei lui Vintilă Voevod, fiul lui Radu Voevod, în care satul este dăruit de domnitor în întregime Mănăstirii Argeș, „cu tot hotarul și cu via și cu trei mori" [1].

---

[1] *Documente privind istoria României*. Veacul XVI. B. Ţara Românească, vol II (1526—1550), p. 178.

Așa cum reiese din acest document, așezarea pare de mult statornicită, avînd trei mori și vie. Amintirea acestei vii se păstrează pînă astăzi în toponimicul *Via Domnească*, pe dealul Gînsacului, la 4 km de actuala comună, deși nimeni nu știe să fi fost cîndva aci o vie, și pare să mai fie amintită de *Dealul cu vii* sau *Dealul viilor*, situat la vest și sud-vest de comună, tot la aproximativ 4 km, unde și astăzi se cultivă vița de vie.

În tot cursul veacului al XVI-lea și al XVII-lea, Fălcoiul apare permanent în documente, fie ca danie a mănăstirilor din Oltenia și Muntenia de nord, fie ca danie a unor înalți dregători ai curților domnești. Uneori, părți din sat, cu vii și mori, sînt vîndute de boieri din afara curții [2].

Din păcate, documentele nu inserează, în ciuda bogăției lor, nici un nume de loc aparținînd Fălcoiului, pentru a se putea urmări vechimea unora dintre cele actuale, susceptibile ca străvechi; în schimb, sînt citate numeroase nume de boieri, care, în parte, nu sînt identificabile printre numele actuale, ca Trașin, Vădislav, Drăgoi, Iarciul și Negrea [3]. Acestea fiind nume de boieri puteau fi purtate de oameni care aveau numai posesiuni în Fălcoi, fără să fi locuit vreodată acolo.

Numele localității apare în toate documentele nealterat, diferind ca formă, în anumite ocazii.

Cele mai multe documente, redactate la Tîrgoviște și București, atestă forma *Fălcoi*. În două ocazii, atît în veacul al XVI-lea cît și în veacul al XVII-lea, apare forma la plural *Fălcoii* și „hotarul Fălcoilor" [4], care se referă, probabil, la subdiviziunile satului, dacă nu cumva avem a face chiar cu numele inițial, format de la un substantiv comun plural.

Numele comunei pare să aibă la bază o poreclă, *fălcoi*, purtată de unul dintre întemeietorii sau conducătorii îndepărtați ai așezării. În felul acesta, ar fi explicabilă o formație *Fălcoii* „cei care descind dintr-un Fălcoi". Această explicație pare să fie mai plauzibilă decît cea a numirii satului de la o simplă poreclă. Atunci cînd cuvîntul s-a statornicit ca toponimic, el s-a golit de sens și forma de plural a denumirii colectivității s-a confundat cu cea de singular a patronimicului, destul de apropiată fonetic.

Împotriva acestei explicații s-ar părea că vine forma *Fălcoiu*, cu *-u* final, atestată într-un document local, dat la Mănăstirea Căluiu din apropierea Fălcoiului [5], care ar putea surprinde pronunțarea locală, cunoscută de copist. Cu acest *-u* final denumirea satului este cunoscută multă vreme, chiar și în veacul al XX-lea. E posibil însă ca acest *-u* final să se fi adăugat prin analogie cu formele care îl aveau etimologic.

Dintre toponimicele mai importante care aparțin comunei sînt de remarcat cîteva, deosebit de interesante prin valoarea lor documentară. O parte sînt formate de la cuvinte care au dispărut din lexicul vorbitorilor graiului comunei, cum ar fi *Crivina* și *Cîrtog*. Ambele apelative sînt cu-

[2] *Documente privind istoria României*. Veacul XVI, vol. IV, p. 449; vol. V, p. 20, 406; vol. VI, p. 47, 58, 145. Veacul XVII, vol. II, p. 57, 73, 275; vol. III, p. 258, 591; vol. IV, p. 404.

[3] *Idem*, Veacul XVI, vol. VI, p. 47; Veacul XVII, vol. II, p. 57, 73, 275; vol. IV, p. 404.

[4] *Idem*, Veacul XVI, vol. V, p. 406; Veacul XVII, vol. III, p. 591.

[5] *Idem*, Veacul XVI, vol. VI, p. 58.

noscute de vorbitorii graiului oltenesc de sud-vest din comunele alăturate. Aci, *crivină* are sensul de „loc nisipos", iar *cîrtog* are sensul de „vizuină".

Subiectele anchetate în comuna Fălcoi n-au putut preciza sensul celor două cuvinte, afirmînd că acestea sînt nume de deal şi de moşie (primul e nume de deal, *în Crivină*, cel de-al doilea e nume de teren arabil, *în Cîrtog)*.

Un singur subiect, în vîrstă de 70 de ani, a dat un răspuns pentru : „ce înţelegi prin crivină?", explicînd că „asta ie unume dă dial, să ia nisîp d-acoló, că ie locu nisîpos", fără însă să poată face legătura între forma cuvîntului şi sensul său.

Din formaţii cu prepoziţii, *în crivină*, *de la cîrtog*, se desprind toponimicele *Crivina*, *Cîrtog*, abstractizate.

Sub dealul Crivina, dincolo de Olteţ, în apropierea hotarului Osicii-de-Sus, se găseşte un teren arabil numit *Decindea*. Sensul acestui toponimic nu mai este cunoscut de nici un vorbitor al graiurilor oltenesti de sud. S-ar părea că acest cuvînt este un arhaism pentru întreaga dacoromână. Toponimicul are la bază un adverb de loc, *decinde* < lat. *de* + *ecce* + *inde*, şi a fost dat iniţial tot de vorbitorii graiului din Fălcoi, căci priveşte un teritoriu aflat pe malul celălalt al Olteţului, ceea ce a şi însemnat iniţial cuvîntul, „de partea cealaltă", „dincolo".

Toponimicele *Valea Soarelui* şi *Dealul Bobului* sînt sintagme formate. dintr-un substantiv şi un atribut substantival nume propriu în genitiv-Primul prezintă şi dubletul, mai rar, dar elocvent, *Valea lui Soare*. Geni tivele arhaice *Soarelui*, *Bobului*, formate de la nume proprii care nu cunosc încă genul personal, s-au sudat în sintagmă cu cuvîntul pe care îl determină şi s-au cristalizat astfel.

În afară de aceste nume topice, mai merită semnalat numele *Bistriţa*, pe care-l poartă pădurea seculară de la sudul comunei, numită astfel, probabil, de la numele Mănăstirii Bistriţa din nordul Olteniei, deşi nici un document, dintre cele pe care le-am consultat, nu vorbeşte de o danie făcută Mănăstirii Bistriţa.

Această explicaţie pare să fie totuşi plauzibilă, căci în apropierea pădurii nu este nici o apă care să poarte apelativul v. sl. *bistriţa*, dacă nu cumva *Tezluiul* nu s-a numit, înainte de a primi forma cumană, *Bistriţa*. Mai probabil, *Tezluiul* s-a numit înainte *Reşca* < v. sl. *rečka* „rîuşor" (aşa cum şi este, de altfel, Tezluiul), fiindcă satul care este aşezat pe cele două maluri ale rîuşorului se numeşte *Reşca*, trădîndu-i vechiul nume de pînă la aşezarea cumanilor sub zidurile anticei cetăţi *Romula*.

La poalele pădurii Bistriţa, sub dealul Via Domnească, se întinde un teren arabil numit *tăietură (în tăietură)*. După cum arată cuvîntul, aici trebuie să fi fost o continuare a pădurii Bistriţa, care a fost defrişată cu vremea. Acesta este, fără îndoială, un toponimic recent.

Celelalte toponimice aparţinînd moşiei Fălcoiului nu prezintă interesul pe care cele discutate mai sus îl dovedesc prin valoarea lor istorică şi prin concluziile teoretice care se pot trage.

Dintre numele uliţelor, care, în general, sînt formaţii cu genitiv de la un nume de persoană, merită amintită numai *Gîdeasca*, uliţă lăturalnică

spre estul comunei, amintind de un *Gîdea*, fără urme în onomastica Fălcoiului, şi *Fierasca*, nume care evocă breasla fierarilor, potcovarilor şi tinichigiilor, cu vechi tradiţii, cunoscută în comună pînă nu de mult.

În privinţa antroponimiei, se constată că foarte multe familii au nume simple, nederivate cu sufixul *-escu* : *Tănislav*, *Mincă*, *Dincă*, *Safta*, *Vlad*, *Nicu*, *Lungan*, *Ţiţirigă* etc. Cea mai mare parte dintre ele sînt cunoscute întregului grai de sud-est.

Foarte mare răspîndire o au poreclele care se referă la anumite calităţi sau defecte. Ele se transmit apoi şi generaţiilor următoare.

Între poreclele ocazionale, merită să reţină atenţia două porecle, dispărute astăzi, o dată cu purtătorii lor, *Rancote* şi *Gîje*. Aceste două porecle au fost date, prima — unui agricultor sărac pripăşit în comună, de prin părţile Olteniei de nord-est ; cea de-a doua — unui cioban din nord-vestul Olteniei, din vecinătatea Banatului, şi pornesc de la apelative pe care aceştia le foloseau în graiul lor local : *rancote* „vreascuri", în Oltenia de nord şi Ţara Haţegului, *ghiuje* „foi uscate de pe păpuşa de porumb", în Oltenia de nord-est şi Banat, ambele necunoscute în graiurile oltenești de sud şi sud-vest.

Aceasta înseamnă că subiectele vorbitoare locale au reacţionat la fenomenul lexical infiltrat individual şi că graiul îşi apără permanent integritatea.

MARIN PETRIŞOR

NOTE DE TOPONIMIE OLTENEASCĂ

1. Înregistrînd, în lucrarea *Toponimia românească* (Editura Academiei R.P.R., 1963, § 4, proteze și epenteze, p. 362—363) varianta **Ciureșul** (< *cireș*) : *Valea Ciureșului* (în fostul județ Baia-de-Aramă), acad. Iorgu Iordan arată că „Nu-i vorba de o epenteză propriu-zisă, ci de o rotunjire a lui *i*, întocmai ca la mold. *ciușmea* < *cișmea*". În legătură cu aria de răspîndire a variantei *ciureș*, acad. Iorgu Iordan menționează, după DA, răspunsurile la *Chestionarul lui Hasdeu*, după care aceasta „era cunoscut prin Dobrogea și Mehedinți".

Fenomenul acesta a fost semnalat și de alți cercetători ai graiurilor românești [1].

Constatînd existența fenomenului în Oltenia și în Banat, I.-A. Candrea (*op. cit.*) consideră că el a trecut din Oltenia în Banat. Mihail C. Gregorian (*op. cit.*) a înregistrat formele *śⁱuréș*, *śⁱuréșă* („*i* după *ś* apare ca *i̯u*") în com. Gornenți, Bogîltin ș. a.

„Deși în Oltenia nord-vestică [acest fenomen] e destul de extins, totuși, avînd în vedere că în Bănat găsim o altă trecere asemănătoare (*e* > *io* : *śⁱorśăi* = cerceii. Rusca), mai plauzibilă pare trecerea din Banat în Oltenia" (*op. cit.*, p. 32, n.).

Pe baza datelor înregistrate în *Noul atlas lingvistic român* : *Oltenia*, (chestiunea nr. 1167—1170), putem indica mai precis aria de răspîndire a acestei particularități fonetice a graiului din nord-vestul Olteniei (vezi harta 1).

Se observă că „rotunjirea" lui *i* a fost notată, în majoritatea cazurilor, în aria lui *ĉ* > *ś*, *ŝ* (pct. 936, 937, 940, 944, 945) ; formele cu africată apar numai în zona învecinată cu aria lui *ĉ* > *ś*, *ŝ*. Absența acestor forme în restul teritoriului Olteniei, în care africatele sînt intacte, este un indiciu că fricativele „favorizează" fenomenul „rotunjirii" lui *i* în mai mare

---

[1] I.-A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în „Grai și suflet", I, 1923—1924, p. 195 și Mihail C. Gregorian, *Graiul și folklorul din Oltenia nord-vestică și Bănatul răsăritean* (regiunea din stînga și din dreapta Cernei), Craiova, 1938, p. 32, pct. 101.

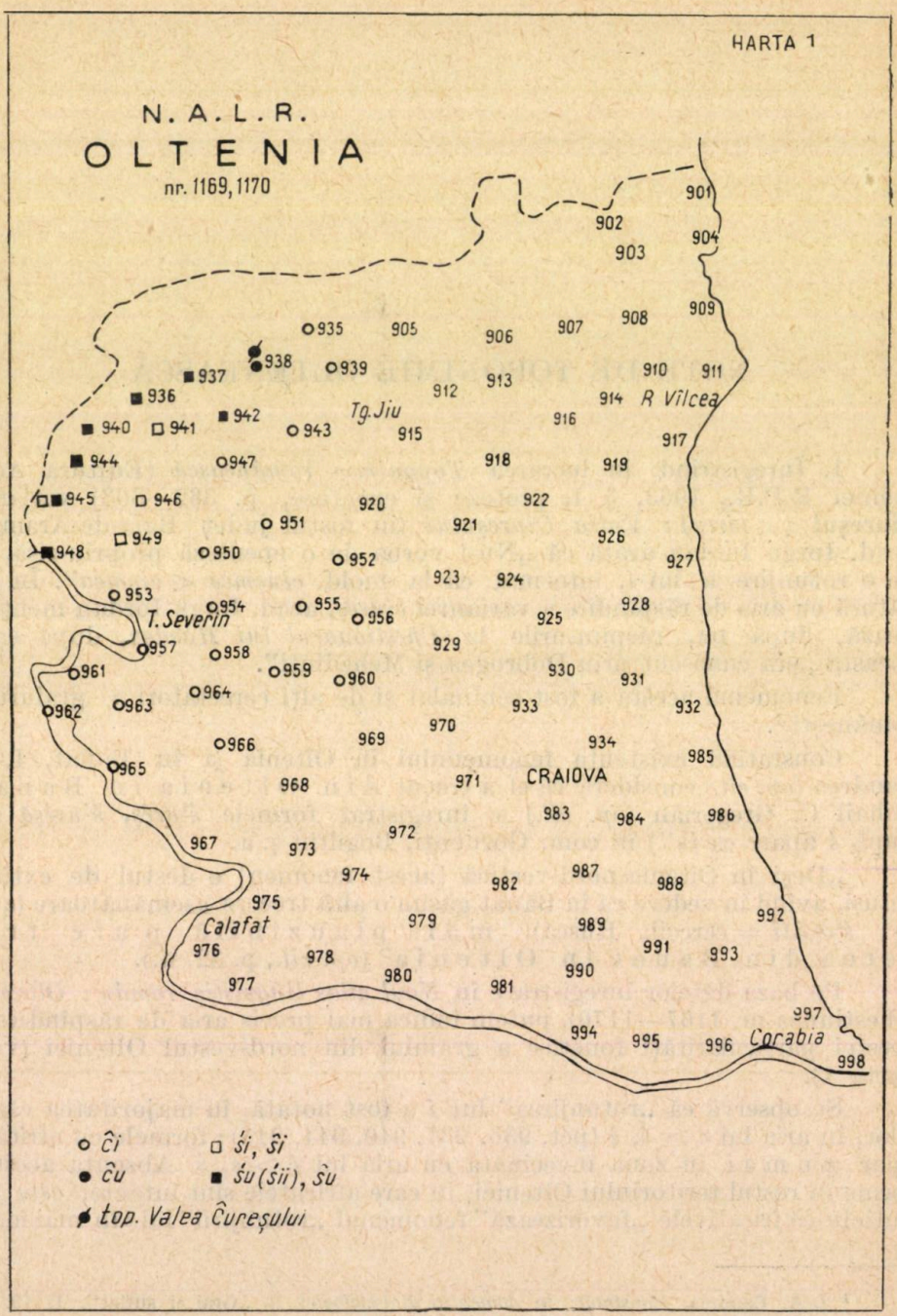
HARTA 1
N. A. L. R.
OLTENIA
nr. 1169, 1170
T. Severin
Tg. Jiu
R. Vîlcea
CRAIOVA
Calafat
Corabia
o îi
• îu
□ śi, ŝi
■ śu (śii), ŝu
Top. Valea Cureşului

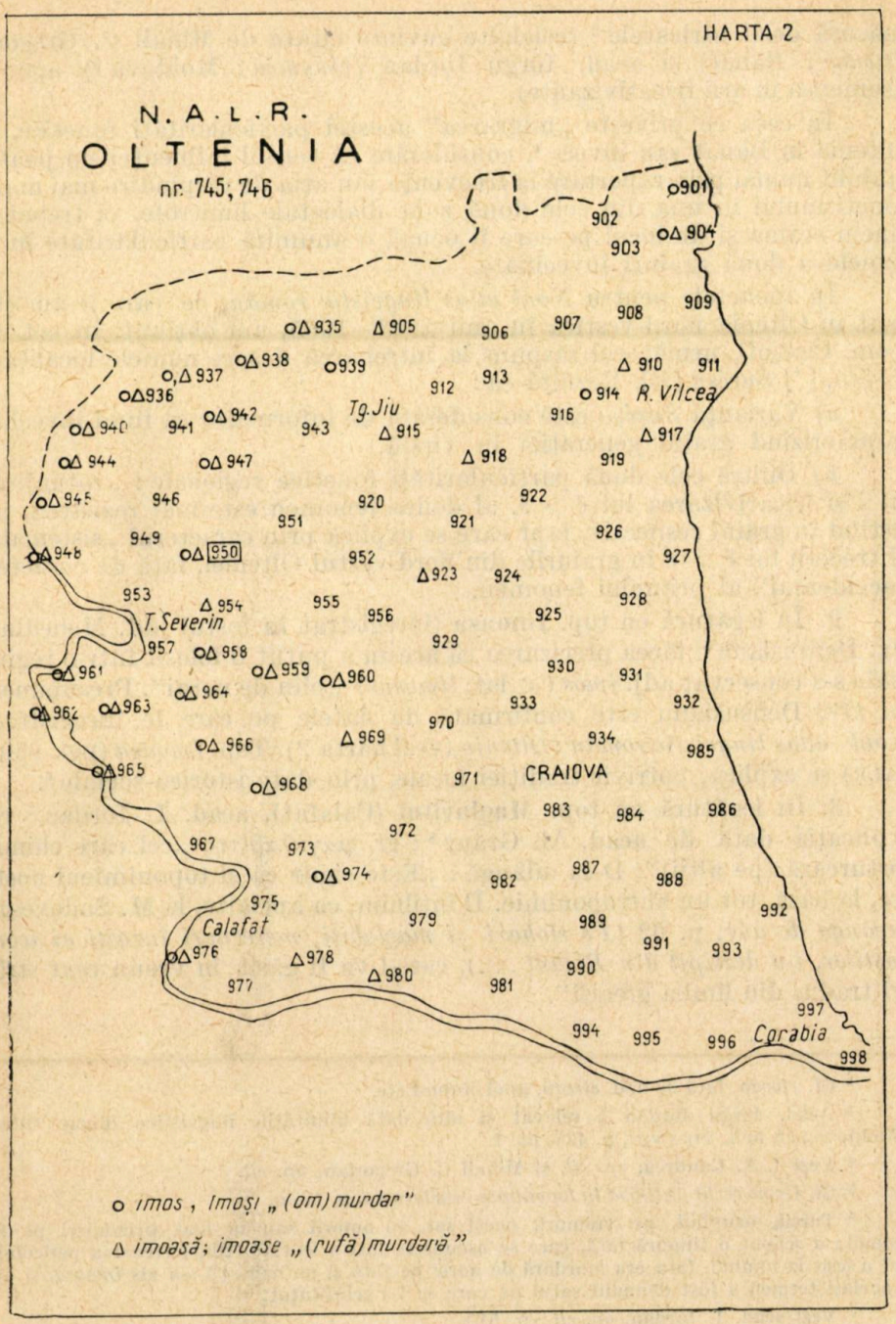
HARTA 2
N. A. L. R.
OLTENIA
nr. 745, 746
T. Severin
Tg. Jiu
R. Vîlcea
CRAIOVA
Calafat
Dunărea
o imos, imoși „(om) murdar"
Δ imoasă; imoase „(rufă) murdară"

măsură decît africatele [2] (celelalte cuvinte citate de Mihail C. Gregorian *(śiorśăi* : Banat) şi acad. Iorgu Iordan *(ciuşmea* : Moldova [3]) apar de asemenea în arii fricativizante).

În ceea ce priveşte „migrarea" acestei particularităţi fonetice, din Oltenia în Banat sau invers [4], considerăm că sensul influenţei nu poate fi stabilit numai prin raportare la frecvenţa sau aria de răspîndire mai mare a fonetismului în una din cele două zone dialectale limitrofe, ci trebuie să ţinem seama şi de locul pe care îl ocupă o anumită particularitate în sistemele a două graiuri învecinate.

În anchetele pentru *Noul atlas lingvistic român*, pe care le-am efectuat în Oltenia nord-vestică în anii 1963—1965, am obţinut, în pct. 945 [com. Cireşul], următorul răspuns la întrebarea despre numele localităţii : *Śirėşu*, [*] *Śurėşu* [B]. Rezultă că :

a) Varianţa *Śurėşu* este considerată de informator ca fiind învechită, caracterizînd graiul generaţiei în vîrstă.

b) Dintre cele două particularităţi fonetice regionale : „rotunjirea" lui *i* şi fricativizarea lui *ĉ* > *ś*, al doilea fenomen este mai rezistent, persistînd în graiul respectiv, fapt care se explică prin caracterul „sistematic" al trecerii lui *ĉ* > *ś* în graiurile din nord-vestul Olteniei, faţă de caracterul „accidental" al primului fenomen.

2. În legătură cu top. **Imoasa** (înregistrat în fostul jud. Mehedinţi), Ov. Densusianu [5] făcea precizarea că acesta a putut fi folosit într-o regiune unde s-a conservat adj. *imos* (< lat. *limosus*) „plin de noroi". Presupunerea lui Ov. Densusianu este confirmată de datele pe care le înregistrează *Noul atlas lingvistic român* : *Oltenia* (vezi harta 2). Top. *Imoasa* (pct. 950 în NALR) se explică, potrivit tradiţiei locale, prin date istorico-sociale [6].

3. În legătură cu top. **Maglavitul** (Calafat), acad. I. Iordan [7] reia explicaţia dată de acad. Al. Graur [8] : gr. μαγκλαβίτης „cel care chinuie, torturează (pe alţii)". D-sa adaugă : „Este sigur că şi toponimicul nostru are, la bază, tot un antroponimic. Îl întîlnim, ca apelativ, la M. Sadoveanu, *Creanga de aur*, p. 62 (*Pe slohari şi maglabiţi, mercenari înrăiţi ai iconoclaştilor, i-a dezlipit din Bizanţ* . . .), care-l va fi găsit în vreun text străin ori tradus din limba greacă".

---

[2] Cf. *ciorap*, faţă de dial. *cireap*, apoi *ciutură* etc.

[3] Acad. Iorgu Iordan a relevat şi altă dată afinităţile lingvistice dintre Oltenia şi Moldova ; cf. BPh, VII—VIII, p. 426, nr. 1.

[4] Vezi I.-A. Candrea, *op. cit.* şi Mihail C. Gregorian, *op. cit.*

[5] Cf. *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, p. 10, n.

[6] Turcii, ocupînd, pe vremuri, acest sat, au omorît sau au luat prizonieri pe toţi oamenii ; a scăpat o singură fată, care se ascunsese într-o fîntînă. După trecerea pericolului, cînd a ieşit la lumină, fata era murdară de noroi pe faţă şi pe haine ; i s-a zis *imoasa*, şi apoi cu acelaşi termen a fost denumit satul pe care ea l-a reînfiinţat.

[7] Vezi acad. I. Iordan, *op. cit.*, p. 519.

[8] BL, VI, p. 155.

Regiunea în care este înregistrat acest toponimic (sud-vestul Olteniei) şi condiţiile naturale (loc jos, aproape de Dunăre) [9] ne duc mai degrabă spre scr. *magla* subst. „ceaţă", *maglovit* adj. „(loc) ceţos, cu multă ceaţă" [10].

VALERIU RUSU

Maglavit

Etimologia acestui toponimic, propusă mai sus de V. Rusu, prezintă, fără îndoială, mai multă garanţie decît cea dată pînă în prezent în lingvistica noastră. Pe teritoriul slavilor de sud, bulgari şi sîrbi, denumiri care au la bază apelativele bg. *мъгла́*, scr. *maglá* sînt foarte multe. Citǎm numai cîteva :

În Bulgaria : *Мъглен*, *Мъглеж*, *Мъгливост* etc.

În Iugoslavia : *Màgla*, *Maglen*, *Maglajan*, *Maglaj* etc.

Derivarea lui din scr. *maglóvit*, aşa cum propune V. Rusu, întîmpină însă cîteva dificultăţi, şi anume :

a) nu se explică forma populară *Măglavít*, *măglăvičan* ;

b) nu se explică schimbarea de accent şi trecerea lui *o* la *a* ;

c) trebuie luat în consideraţie, de asemenea şi faptul că alte toponimice din raza satului Maglavit au o origine cert bulgărească. Un cătun al satului se cheamă Hunia — pronunţat *ɣúniia* (v. etimologia cuvîntului propusă de acad. Iorgu Iordan în *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 515, din bulgarul *фу́ния — ху́ния* „pîlnie"). La Maglavit însă această denumire se dă nu numai cătunului respectiv, dar şi unor văi şi drumuri, şosele, cum se poate observa din următoarele citate : „De aĉí să faĉe ɣúniie şi coborî la vale", „pe *ɣúniia* cailor", ɣúniie pe la alde Copiţói" (cf. anchetele pentru *Atlasul Olteniei*, efectuate de I. Ionică).

În multe comune din raionul Lom (R. P. Bulgaria), există toponimicul *фунията*, cu sensul de „loc de trecere printre dealuri", „cîmpie între dealuri pe care se află ogoare, păduri sau livezi" (cf. I. Duridanov, *Местните названия от Ломско*, Sofia, 1952, p. 23, 88, 93, 134, 173, 181). Nu e lipsită de importanţă precizarea că localităţile Orsoia şi Sliva, unde este consemnat toponimicul de mai sus (adesea sub forma *у́ния*), se găsesc pe malul celălalt al Dunării, chiar în faţa Maglavitului.

Aceste argumente pledează pentru derivarea toponimicului respectiv din bulg. *мъгловúт*, adjectiv format cu sufixul *овит* de la *мъгла́*. Etimologia aceasta a fost propusă de At. T. Iliev în lucrarea *Românska toponimija ot slavjano-bălgarski proizxog*, Sofia, 1925 (Sbornik na bălgarskata Akademija na naukite kn. XVIII, Klon. ist.-fil., XI 402, p. 48). Nivelul ştiinţific scăzut al acestei lucrări motivează, credem, cel puţin în parte, lipsa de atenţie a celor ce au cercetat ulterior chestiunea în discuţie.

De aceea am considerat necesar să facem precizările de mai sus, aducînd şi unele argumente în sprijinul etimologiei propuse cu 40 de ani în urmă.

GH. BOLOCAN

[9] De fapt, nici sensul apelativului nu justifică uşor folosirea lui ca nume topic.

[10] Cf. P. Budmani — T. Maretić, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio VI, Lekenički-Moračice, U Zagrebu, 1904—1910, s. v. Top. *Maglavitu* îl găsim înregistrat într-o hartă a Olteniei întocmită la 1720—1722. Cf. Ioan C. Băcilă, *Oltenia sub austriaci ; un document cartografic*, în „Arhivele Olteniei", III, 1924, p. 111—118 ; 233—238.

DIN TERMINOLOGIA NAUTICĂ ROMÂNEASCĂ

III. TERMENI MARINĂREȘTI DE ORIGINE FRANCEZĂ*

DE

M. BUJENIȚĂ

Influența franceză asupra terminologiei noastre marinărești este tîrzie, ea avînd loc începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar efectele ei au fost foarte puternice și chiar dominante într-o anumită epocă. Aceasta se datorește faptului că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se pun bazele marinei militare și comericale moderne de către ofițerii proveniți inițial numai din școala navală din Brest. Plecați fără nici o experiență sau pregătire marinărească, acești ofițeri se întorceau în țară cu cunoștințele căpătate în cei trei ani de școală, cu manualele și cursurile după care învățaseră.

Marina militară românească existentă la jumătatea secolului al XIX-lea se reducea la cîteva nave. Despre marina comercială nu avem prea multe știri, dar din statistica pe anii 1857—1861 a Comisiunii Europene a Dunării, privind mișcarea navelor la Sulina, reiese că acest port era frecventat anual de circa 100 de nave românești, cu un tonaj mediu de 100 tone.

Ofițerii de marină de pe atunci erau pregătiți printr-o practică mai mult fluvială decît marinărească, iar literatura de specialitate era inexistentă. Noii veniți, singurii cu pregătire metodică și științifică, au fost cei care au predat în școlile create după cursurile și manualele existente atunci în Franța.

Prima lucrare marinărească mai completă, *Manualul gabierului* din 1881, este, în mod vizibil, traducerea adaptată a primei ediții a lui *Manuel du gabier* al Marinei Franceze. Deși acest manual nu ne stă la dispoziție, este suficient să comparăm manualul românesc cu a doua ediție a celui francez (1882), pentru a observa asemănarea atît în ceea ce privește textul, cît și figurile.

---

* Vezi LR, XI, 1962, nr. 6, p. 638—643 și XV, 1966, nr. 1, p. 83—93.

Examinînd *Manualul gabierului*, precum și alte lucrări contemporane, se observă existența unor termeni de origine italiană, venețiană, turcă, greacă, engleză, rezultat al multiplelor influențe suferite de limbajul marinăresc românesc în decursul secolelor și pe care ofițerii veniți din Franța nu-i cunoșteau. Între cele două terminologii s-a dus o luptă care, în unele cazuri, a continuat pînă în zilele noastre.

Uneori termenii vechi au fost mai tari, fiind, probabil, adînc înrădăcinați. Alteori, termenii noi au învins după o luptă lungă și grea, menținîndu-se însă în marina comercială sau pe Dunăre cuvinte de origine turcă sau venețiană, ignorate de vocabularul oficial.

Unii dintre noii termeni erau ușor de asimilat, fiind identici sau apropiați de cei vechi de origine mediteraneană. Aceasta se explică prin faptul că în terminologia marinărească franceză se află destui termeni de origine sudică (după Merrien — 24% din vocabularul marinăresc francez), datorită în special existenței marinei galerelor, nave specific mediteraneene, precum și porturilor mari din sudul Franței, Marsilia și Toulon. Totuși, caracterul nordic al vocabularului marinăresc francez (36%, după Merrien) a determinat pătrunderea în limba noastră a unor termeni de origine nordică, inexistenți în vocabularul mediteranean. Această schimbare în dauna influenței mediteraneene se datorește faptului că influența franceză, deși pur intelectuală, s-a exercitat pe calea instrucției unitare din marina militară și prin școlile de pregătire marinărească, care s-au aflat aproape tot timpul sub conducerea marinei militare.

Termenii de marină de origine franceză sînt prea numeroși pentru a fi tratați în cadrul unui articol. În cele ce urmează vom cita numai pe cei mai des folosiți și numai în accepțiile care ni se par reprezentative.

abordá. 1. „A aduce nava proprie bord la bord sau cu prova lipită de bordajul unei nave inamice, în scop de a o captura prin luptă" (cf. Bălescu, p. 110; ABC s. v.; *Neologisme* s. v.; DM s. v.).

2. „A se ciocni cu o altă navă" (cf. *Neologisme* s. v.).

3. „A acosta" (cf. MO, 1860, p. 619, 639; *Neologisme* s. v., DM s. v.).

4. „A lua contact cu uscatul" (cf. RSB, 1887, p. 50; Bujeniță, *Manual*, I, p. 300, 303).

În toate accepțiile, etimonul cel mai probabil este fr. *aborder* „idem" (cf. Merrien; Gruss; *Manuel du gabier*, p. 311).

Un alt etimon posibil ar fi ital. *abbordare* „idem", dar existența cuvîntului *abordaj* (v. mai jos) este un argument în favoarea originii franceze.

DE înregistrează *abordare* „apropiere urmată de obicei de legarea unei nave de bordul celeilalte". Nu știm să fi circulat un termen cu această accepție.

abordaj „acțiunea de a aborda" (în accepțiunile 1 și 2 de mai sus; cf. *Reg. navig.*, 1862, p. 6; MO, 1866, p. 388; ABC s. v.; *Neologisme*; DTP înregistrează cuvîntul numai în accepțiunea 2; DM și DE definesc drept *abordaj* și izbirea unui obstacol, accepțiune care nu există). Originea cuvîntului este fr. *abordage* „idem" (cf. Merrien; Gruss; *Manuel du gabier*, p. 274, 275; Kerviler, p. 195).

acostá „a aduce o navă sau o barcă cu bordul la cheu sau la altă navă, sau cu pupa la cheu" (cf. *Documente*, III, p. 238; idem, IV, p. 2;

MG, 1901, p. 204, 205; Bujeniță, *Manual*, I, p. 276, 277, 278 etc.; *Neologisme*; DM dă și sensul de a acosta la un corp solid de la mal sau din largul apei), sens care ar trebui revizuit. Cuvîntul are ca origine fr. *accoster* „idem" (cf. Merrien; Gruss). Un alt etimon posibil este ital. *accostare*, a cărui accepțiune principală este însă „a întoarce".

afurcá „a ancora cu două ancore ale căror lanțuri fac între ele un unghi mai mare de 60°" (cf. Georgescu, p. 38; MG, 1901, p. 118, 119 etc.; Bujeniță, *Manual*, II, p. 140, 151; DM s. v. cu o definiție incompletă și cu erori; *Neologisme* s. v. care prin acest cuvînt înțelege o ancorare *în barbă)*. Cuvîntul are ca etimon fr. *affourcher* „idem" (cf. Gruss; Kerviler, p. 239). *Neologisme* dă termenul *afurcă*, cu sens de *afurcare*, care nu este atestat în documente și nu știm să fi circulat vreodată.

aliură „poziția relativă a navei față de vînt, indicată prin unghiul dintre direcția vîntului și axul navei. Sinonim mersul navei" (cf. RSB, p. 57; MG, 1901, p. 150, 151 etc.; Isbășescu, p. 348, 349, 350; Bujeniță, *Manual*, II, p. 18, 24, 25). Cuvîntul este transcrierea fonetică a fr. *allure* „idem" (cf. Merrien). Sinonimul *mers* (MG, 1901, p. 150) este un calc al fr. *allure*.

amará „a fixa obiectele mobile de la bordul navei pentru a nu se deplasa pe balans" (cf. *Regulament poliție porturi*, p. 55; MG, 1901, p. 160; Răşcanu, p. 30, 52). Originea cuvîntului este fr. *amarrer* „a lega nava; a fixa un obiect de la bord" (cf. Merrien; Gruss).

ambarcá. 1. „A aduce la bord oameni, animale, muniție, o piesă din arboradă etc." (cf. MG, 1881, p. 145, 204; Răşcanu, p. 28, 30, 46). De notat că acest termen nu se întrebuințează pentru apă, combustibil, provizii, în care caz se folosesc expresiile: *a face apă*, *a face păcură*, *a face cărbuni*, *a face provizii*. Etimonul său este fr. *embarquer* „idem" (cf. Merrien; Gruss).

2. „A lua apă la bord din cauza mării rele" (cf. MO, 1888, p. 503; Bujeniță, *Manual*, II, p. 49, 178 etc.). Are aceeași origine ca și în accepțiunea I.

ambarcațiune „plutitor de dimensiuni mici propulsat cu rame, vele sau motor" (cf. *Documente*, II, p. 544; IV, p. 297, 298; RMF, 1931, p. 329; 1934, p. 205, 231; Bujeniță, *Manual*, I, p. 252, 255 etc.; *Neologisme* s. v. cu o definiție eronată; DE dă forma *ambarcație*, care nu este uzuală. DM, sub *ambarcație*, mai dă și sensul de „marfă ambarcată pe un astfel de vas", accepțiune pe care nu o găsim în literatura de specialitate și nu știm să fi circulat). Etimonul său este fr. *embarcation* „idem" (cf. Merrien; Gruss; *Manuel du gabier*, p. 303, 304 etc.).

ancablúră „unitate de măsură pentru distanțe, egală cu 1/10 dintr-o milă marină" (cf. DM s. v.; *Neologisme* s. v.). Este românizarea fr. *encablure* „idem" (cf. Merrien; Gruss). Acest termen este astăzi căzut în desuetudine și se pare că nu a avut niciodată o circulație prea largă, fiind atestat foarte rar. Termenul curent este *cablu*, derivat de la engl. *cable* „idem". Este probabil ca termenul *cablu* să fie mai vechi în limba română decît *ancablură*, ceea ce ar explica dispariția acestuia din urmă.

armá. 1. „A înzestra o navă cu materialele, greementul și echipajul necesar".

2. „A face să treacă într-o barcă, la un cabestan, o pompă etc., oamenii necesari pentru manevra bărcii, cabestanului etc.".

3. „A pregăti ramele pentru a fi puse în furcheți sau dame" (cf. MO, 1867, p. 147; MG, 1881, p. 164; ABC s. v.; Isbășescu, p. 321; DM; *Neologisme* numai în accepțiunea 1). În toate accepțiunile etimonul său este fr. *armer* „idem" (cf. Merrien; Gruss). DM dă ca etimon lat. *armare*, care nu ni se pare acceptabil.

aterizá „a lua contact vizual cu uscatul (venind din larg) și a-l identifica" (cf. MG, 1901, p. 186, 188; Dan, p. 213; Bujeniță, *Manual*, II, p. 115; *Neologisme* și DM dau numai sensul din aviație. Etimonul său este fr. *atterrir* „idem" (cf. Merrien; Gruss).

axiométru „aparat indicînd unghiul de cîrmă" (cf. ABC s. v.; Bonțideanu, p. 55; Bujeniță, *Manual*, II, p. 186, 187). Provine din fr. *axiomètre* „idem" (cf. Merrien; Gruss; Kerviler, p. 79).

babórd „bordul din stînga al navei privind de la pupa spre prova" (cf. MO, 1867, p. 23; MG, 1881, p. 151, 152 etc.; ABC; Bujeniță, *Manual*, II, p. 28, 30 etc.; *Neologisme*; DTP; DM cu definiții incomplete). Cuvîntul are ca origine fr. *babord* „idem" (cf. WT; Merrien; Gruss). Etimonul italian *babordo*, propus de *Neologisme*, este inexistent în limba italiană (cf. Castagna: „vocabolo usato soltanto da chi non sa tradurre dal francese in italiano". DM dă pluralul *baborduri*, care nu există.

balenieră „barcă cu prova și pupa ascuțite, de regulă cu un număr impar de rame" (cf. MG, 1881, p. 164, 190; Bujeniță, *Manual*, I, p. 249, 251 etc.; LTR; *Neologisme)*. Este transcrierea fonetică a fr. *baleinière* „idem" (cf. Merrien; Gruss; *Manuel du gabier*, p. 262, 263). Un alt etimon posibil ar fi ital. *baleniera* „idem", dar cum termenul este folosit mai mult de marinele militare este mai probabil să provină din limba franceză. DM, sub *balenieră* 2, dă o definiție eronată a ambarcațiunii, pe care o crede cu motor. DE sub *balenieră* 2 dă, de asemenea, o definiție eronată.

barbotin „roată cu cavități de forma unei zale de lanț, fixată pe cabestan, cu ajutorul căreia se virează sau filează lanțul ancorei" (cf. Georgescu, p. 55; Isbășescu, p. 243; LTR s. v.). Originea este fr. *barbotin* (numele inventatorului) „idem" (cf. Merrien; *Manuel du gabier*, p. 327; Kerviler, p. 217, 218, 252).

bate-pupa „velă trapezoidală mică la pupa unei bărci" (cf. MG, 1901, p. 211, 212 etc.; ABC s. v.; Bujeniță, *Manual*, I, p. 262). Termenul este un calc după fr. *tape cul* „idem" (cf. Merrien; Gruss; *Manuel du gabier*, p. 303).

berbec „spumă albă de pe creasta valurilor" (cf. ABC, p. 20; Bărbuneanu, p. 259, 276). Are ca origine fr. *moutons* (folosit numai la plural) „idem" (cf. Merrien; Gruss).

bernă (în locuțiunea *în bernă)* „poziția unui pavilion național sau unei mărci de comandament, ridicate la jumătatea catargului sau bastonului de pavilion. Ridicarea pavilionului în bernă este un semn de doliu" (cf. ABC s. v.; RMF, 1934, p. 127; Bujeniță, *Îndrumător*, p. 364; *Neologisme* s. v., DM cu definiția eronată: „pavilion național coborît la jumătate"). Originea trebuie căutată în fr. *en berne* „idem" (cf. Merrien; Gruss).

bricuí „a curăța puntea cu o piatră de bricuit sau cu nisip" (cf. RM 1930, nr. 4, p. 57; Răşcanu, p. 70). Are ca origine fr. *briquer* „idem" (cf. Gruss).

buchet „ansamblu format din 2—3 macarale prinse la colțul de şcotă al unei vele pentru manevrele curente ale acestora" (cf. MG, 1901, p. 174). Provine din fr. *bouquet* „idem" (cf. Merrien; Gruss, sub „bouquet de basse voile").

cabestán „aparat constînd dintr-un tambur cu ax vertical, servind la virarea ancorelor sau parîmelor" (cf. MO, 1867, p. 363; MG, 1881, p. 13, 75, 123; *idem*, 1901, p. 29, 61 etc.; Bujeniță, *Manual* I, p. 167, 168 etc.; *Neologisme* s. v.). Etimonul său este fr. *cabestan* „idem" (cf. Merrien; Gruss; *Manuel du gabier*, p. 327, 328, 332; Kerviler, p. 220).

cădea (vorbind despre vînt sau mare) „a pierde din tărie" (cf. MO, 1888, p. 503; RM, 1900, p. 298; Bujeniță, *Îndrumător*, p. 235). Are ca origine fr. *tomber* „idem" (cf. Merrien; Gruss).

cambúză „magazia de alimente a navei" (cf. RSB, 1949, p. 9, 134 etc.; DM; LTR; *Neologisme*). Etimonul său este fr. *cambuse* „idem" (cf. Merrien; Gruss).

cambuzier „marinar avînd în primire cambuza" (cf. RSB, 1949, p. 9, 139; LTR; *Neologisme* cu o definiție eronată). Ca şi precedentul, este de origine franceză, etimonul său fiind fr. *cambusier* (cf. dicționarele citate mai sus).

cap „unghiul dintre direcția nordului şi axul navei" (cf. RM, 1898, nr. 17, p. 38; *idem*, 1900, p. 93, 94 etc.; MG, 1901, p. 158, 190 etc.; Dan, p. 47, 48 etc.; Stoian, p. 452; LTR s. v. şi sub drum; DTP cu traduceri greşite în engleză, germană şi franceză). Originea sa este fr. *cap* „idem" (cf. Merrien; Gruss).

cap de berbec „piesă de lemn de formă ovală avînd canale prin care trece o parîmă unind două astfel de piese. Serveşte la întinderea sarturilor şi altor manevre fixe" (cf. MG, 1881, p. 129; Bujeniță, *Manual*, I, p. 195). Este un calc după fr. *cap de mouton* „idem" (cf. Merrien; Gruss; *Manuel du gabier*, p. 34, 36 etc.).

cart (ortografiat în trecut şi *quart*). 1. „Serviciu de patru ore la bordul navei" (cf. MG, 1881, p. 169, sub forma *quart*; MO, 1884, p. 6, *idem*; 1888, p. 502, ambele sub forma *quart*; LTR; *Neologisme*; DM).

2. „Unitate de măsură pentru unghiuri egală cu 10°15'" (cf. MG, 1881, p. 167, ortografiat *quart*; *idem*, 1901, p. 148, 150 etc.; Munteanu, p. 68; Dan, p. 49, 113; Spardec, p. 15; Bujeniță, *Manual*, II, p. 24, 37 etc.; LTR s. v.). În amîndouă accepțiunile etimonul său este fr. *quart* „idem" (cf. Merrien; Gruss). Are şi sinonimele de origine engleză *rumb* şi *punct*. Este posibil ca sinonimele de origine engleză să fie mai vechi, deoarece denumirile carturilor rozei vînturilor sînt evident calcuri după echivalentele engleze. Astfel, denumirile româneşti *N la E* (nord la est), *NE la E*, *E la N*, *E la S* etc. (cf. Prosinagg, p. 9; Stoian, p. 10; Bujeniță, *Îndrumător*, p. 125, 126), sînt asemănătoare denumirilor engleze respective *N by E*, *NE by E*, *E by N*, *E by S* etc. O dată cu termenul *cart* s-au introdus şi denumirile *N cart la NE* etc., calcuri după fr. *N quart NE* etc., care a căzut în desuetudine. Originea italiană din *quarta* „idem"

numai în accepțiunea 2 este puțin probabilă, deoarece *quarta* ar fi dat în românește *cartă*, nu *cart*.

chéu „perete de piatră sau beton la care se leagă navele" (cf. Georgescu, p. 15, 36; MG, 1901, p. 130, 144 etc.; *Reg. exploat. port.*, p. 10; AM, p. 8, 25 etc.). Etimonul său este fr. *quai* „idem" (cf. *Manuel du gabier*, p. 315; Kerviler, p. 266, 268 etc.). Termenul *cheu* are și o variantă *chei (Neologisme)*, pe care unii autori o presupun ca fiind forma corectă a cuvîntului, aducînd ca argument faptul că această variantă este folosită de toată lumea, forma *cheu* datorindu-se „capriciului unui comandant" (cf. Graur, *Etimologii*, p. 71). Același autor propune în locul fr. *quai* un etimon bulgar. În ceea ce privește forma corectă a termenului tehnic, credem că este neîndoielnic *cheu*, care este singura formă atestată în lucrările de specialitate (marină și construcții hidrotehnice) în ultimii 80 de ani. În afară de aceasta, o anchetă în lumea porturilor ar indica că marinarii militari, comerciali, navigatorii fluviali, pescarii, personalul căpităniilor de porturi, constructorii navali, adică toți cei care folosesc termenul zilnic, în cursul activității lor profesionale, spun invariabil *cheu*. De altfel, primele cheuri de la noi (pe Dunăre), credem că au fost construite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (cf. Gîlcă), de primii noștri ingineri, care, ca și primii marinari, își făcuseră studiile în Franța și, ca atare, era cît se poate de natural să adopte termenul francez românizat. Un etimon bulgar ar presupune însă o mare vechime a termenului, ceea ce nu pare posibil, deoarece, neexistînd obiectul (construcția cu acest nume), nu-și avea rostul nici cuvîntul.

compás „busolă marină" (cf. MG, 1881, p. 127, 167, 168; *idem*, 1901, p. 152, 158, 169; Dan, p. 33, 35 etc.; Spardec, p. 17; Prosinagg, p. 44, 45 etc.; Stoian, p. 47, 48 etc.; LTR; DTP; *Neologisme)*. Etimonul său este, probabil, fr. *compas* „idem" (cf. Merrien; Gruss; Marguet, p. 247, 251). Este posibilă însă și o origine multiplă, dacă se ia în considerație faptul că, dacă termenul *compas etalon* „compasul principal al unei nave" este un calc după fr. *compas étalon* „idem", *compas de cîrmă* „compasul după care guvernează timonierul", este un calc după engl. *steering compas* „idem". Etimonul italian *compasso*, propus de *Neologisme* pe lîngă fr. *compas*, nu ni se pare posibil, termenul nefiind folosit niciodată de autorii de specialitate italieni, iar Castagna sub *compasso* menționează: „E da evitare in modo assolutto l'uso di questa parola per indicare la bussola (inglese « compass »)". Venețianul *compasso* (cf. *Lingua franca*, p. 178) din care provine alb. *kompass* „idem", grec. κομπας „idem" și turc. *kompas* „idem", ar fi putut ajunge la noi prin intermediul limbii turce. În cazul unei origini turcești, termenul este foarte vechi în limbă, cuvîntul turcesc fiind atestat în secolul al XVII-lea.

corvétă „navă de război cu trei arbori, cu greement patrat, cu o singură baterie pe punte" (cf. LTR; *Neologisme* cu o definiție incompletă; DE dă o definiție așa de generală încît se aplică aproape oricărei nave de război cu vele). Originea este fr. *corvette* „idem" (cf. Merrien; Gruss). Un alt etimon posibil este ital. *corvetta* „idem". Cuvîntul fiind însă un termen militar, este mai probabilă originea franceză. *Neologisme* propune ca eventual etimon și olandezul *Korver*, care pare nejustificat.

da (vorbind despre vînt) „a gira către pupa" (cf. MG, 1901, p. 148, 180; WT, p. 47; Isbăşescu, p. 349). Originea cuvîntului este fr. *adonner* „idem" (cf. Merrien; Gruss; Kerviler, p. 137).

damă „scobitura în bordajul navei, în care se aşază rama la bărcile care nu au furcheţi" (cf. MG, 1881, p. 164, 195, 201; *idem*, 1901, p. 197, 200 etc.; Bonţideanu, p. 134, 135). Originea este fr. *dame* „idem" (cf. Merrien; Gruss).

etambóu „piesă din osatura navei, constînd din prelungirea chilei în sus la pupa" (cf. MG, 1881, p. 165, 199; *idem*, 1901, p. 6, 155, 197; ABC S. V.; DTP S. V.). Etimonul său este fr. *étambot* „idem" (cf. Merrien; Gruss).

fardáj „scînduri puse sub marfă pentru a o feri de contactul cu metalul" (cf. Ioaniţiu, p. 3, 47, 48 etc.; Bibicescu, p. 507, 515 etc.). Originea sa este fr. *fardage* „idem" (cf. Merrien; Gruss).

fregată „navă de război rapidă cu vele, cu trei arbori cu greement patrat, avînd o baterie sub punte şi una pe punte" (cf. DE cu o definiţie necorespunzătoare şi o figură reprezentînd o fregată cuirasată, cu vapori). Etimonul său este fr. *frégate* „idem" (cf. Merrien; Gruss). Ital. *fregatta* „idem" este mai puţin probabil etimon al cuvîntului românesc, pentru argumentele expuse sub *corvetă*.

gabiér 1. „Marinar care lucrează la arboradă la manevra velelor, vergilor etc." (cf. MO, 1866, p. 323; MG, 1881, p. 112, 165 etc.; *idem*, 1901, p. 82, 83 etc.; LTR).

2. „Velă aflată deasupra velei mari, respectiv deasupra trincei" (cf. MG, 1881, p. 15, 17, 97 etc.; *idem*, 1901, p. 14, 15, 25 etc.; Bujeniţă, *Îndrumător*, p. 77; LTR sub *greement)*. Este interesant de notat că din cele două accepţiuni ale cuvîntului numai prima este de provenienţă franceză *(gabier* „idem") (cf. Merrien; Gruss). Un alt etimon posibil este ital. *gabbiere* „idem", dar cum împărţirea riguroasă a echipajului pe specialităţi este mai mult o caracteristică a marinei militare decît a celei comerciale, credem mai probabilă originea franceză.

În accepţiunea a doua cuvîntul pare a avea la origine turc. *gabya* (cf. *Lingua franca*, p. 236), modificat poate sub influenţa fr. *hunier* „gabier (velă)" (cf. Merrien; Gruss). Cuvîntul este înregistrat de DTP sub *gabier mic*, dar cu traduceri eronate (pare a se fi făcut o confuzie cu *gabie)*.

ghidon „pavilion cu marginea din vînt în coadă de rîndunică" (cf. MO, 1867, p. 104; RMF, 1934, p. 18; Bujeniţă, *Îndrumător*, p. 363, 364). Originea sa este fr. *guidon* „idem" (cf. Merrien; Gruss; Parfouru, *Manuel*, p. 614). Un alt etimon posibil ar putea fi ital. *guidone* „idem". Cum însă termenul presupune o cunoaştere a semnalelor internaţionale şi a mărcilor de comandament din marina militară, este mai probabilă originea franceză. Cuvîntul este înregistrat de DTP, dar cu traduceri greşite. Astfel engl. *pennant* nu înseamnă *ghidon*, ci *flamură*, echivalentul exact al lui ghidon fiind *burgee*. Germ. *Wimpel* înseamnă tot *flamură*, termenul german pentru ghidon fiind *Doppelstander* sau *Stander*.

greemént „ansamblul catargelor, vergilor, manevrelor, velelor unei nave" (cf. MO, 1866, p. 362; 1867, p. 771; ABC S. V.; Isbăşescu, p. 1, 168;

Răşcanu, p. 65 ; LTR ; *Neologisme* cu o definiţie eronată). Originea sa este fr. *gréement* (cf. Merrien ; Gruss ; *Manuel du gabier*, p. 164, 204).

DTP mai înregistrează termenul *greement drept*, care nu ştim să existe în limba noastră. După echivalentele în limbi străine pare a fi vorba de *greement patrat*. În acelaşi dicţionar sub *greement latin* se dă echivalentul englez ca fiind *gaffrig*, cuvînt pe care nu-l găsim în dicţionare sau manuale de specialitate. Acelaşi lucru se poate spune şi despre *gréement à corne*. Cît despre germ. *Gaffeltakelung* acesta înseamnă *greement auric* şi nu *greement latin*.

linie „sinonim ecuator" (cf. RM, 1900, p. 220 ; Bărbuneanu, p. 251). Originea pare a fi fr. *ligne* „idem" (cf. Merrien ; Gruss). Un alt etimon posibil este engl. *line* „idem".

linie de credinţă „linie trasată pe cutia compasului la care se citeşte capul navei" (cf. MG, 1881, p. 168 ; RM, 1900, p. 98, 99 etc. ; Prosinagg, p. 46, 48, 76 etc.). Cuvîntul este un calc după fr. *ligne de foi* „idem" (cf. Merrien ; *Manuel du gabier*, p. 269). Un alt etimon posibil ar fi ital. *linea di fede* „idem". Termenul românesc fiind un calc, este mai probabil de origine franceză.

mare „valuri provocate de vînt (spre deosebire de hulă"). Trebuie să menţionăm că termenul *val* este rar întrebuinţat în marină, afară de cazul cînd se face teoria valurilor sau de cazul cînd se vorbeşte de un singur val. Sînt uzuale expresiile : *marea din prova* (valuri venind din prova), *mare de travers* sau *la travers* ; *marea din pupa*, *mare de SE* (valuri venind dinspre SE) etc. (cf. MO, 1888, p. 502, 503 ; MG, 1901, p. 202, 227 ; RM, 1901, p. 140, 379 ; Bărbuneanu, p. 266, 268 etc.). Originea termenului este probabil fr. *mer* „idem" (cf. Merrien sub *mer* 4° ; *Manuel du gabier*, p. 273). Deşi este de presupus că termenul a fost luat din franceză, trebuie să menţionăm că acest mod de a folosi cuvîntul *mare* este universal.

Noduri marinăreşti

Ne vom mărgini a enumera nodurile marinăreşti a căror origine este franceză, fără a le mai descrie, deoarece aceasta ar lua prea mult spaţiu şi ar intra în prea multe detalii marinăreşti.

gură de lup (cf. MG, 1881, p. 22 ; Bujeniţă, *Manual*, I, p. 58). Este un calc după fr. *gueule de loup* (cf. Merrien şi Gruss sub *nœud* ; *Manuel du gabier*, p. 12). Un alt etimon ar putea fi şi ital. *bocca di lupo*. Cuvîntul fiind un calc, ni se pare însă mai probabilă originea franceză.

gură de ştiucă (cf. MG. 1881, p. 21, 50, 57 ; Bonţideanu, p. 99). Este un calc după fr. *gueule de raie* (cf. dicţ. de mai sus).

nod de bulină (cf. MG, 1881, p. 12, 38, 45 etc. ; Bujeniţă, *Manual*, I, p. 59, 60). Etimonul său este fr. *nœud de bouline* (cf. dicţ. de mai sus).

nod de capelatură (cf. MG, 1881, p. 23 ; *idem*, 1901, p. 27 ; Bujeniţă, *Manual*, I, p. 58). Etimonul său este fr. *nœud de capelage*.

nod de fungă (cf. MG, 1881, p. 24, 26 ; *idem*, 1901, p. 29 ; Bujeniţă, *Manual*, I, p. 54). Este un calc după fr. *nœud de drisse*.

nod de lemn (cf. Bujeniţă, *Îndrumător*, p. 41). Etimonul său este fr. *nœud de bois*.

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

nod de scaun (cf. MG, 1881, p. 15, 16, 17 ; Bujeniță, *Manual*, I, p. 56). Originea sa este fr. *nœud de chaise*. Una din variantele nodului are și sinonimul *candeliță*, care este de origine venețiană (poate prin intermediul turcilor). Este probabil ca varianta *candeliță* să fie mult mai veche decît *nod de scaun*.

nod de școtă (cf. MG, 1881, p. 13, 19, 83 ; *idem*, 1901, p. 25, 26 ; Bujeniță, *Manual*, I, p. 54). Este un calc după fr. *nœud d'écoute*.

nod lat (cf. MG, 1881, p. 12, 55, 91 ; *idem*, 1901, p. 25, 30, 41, 42 ; Bujeniță, *Manual*, I, p. 52). Etimonul său este fr. *nœud plat*.

paralél. Prescurtare uzuală de la *cerc paralel* „intersecția unui plan paralel cu ecuatorul globului terestru" (cf. Dan, p. 76, 77, 79, 115 ; Spardec, p. 11, p. 12 ; Prosinagg, p. 2, 3, 4, 147, 148 ; RMF, 1934, p. 98 ; Stoian, p. 2, 3, 4, 434, 435 etc. ; LTR). Etimonul său cel mai probabil este fr. *parallèle* „idem" (cf. Merrien ; Gruss). *Neologisme* dă forma „paralelă" care nu este îndreptățită, deoarece prescurtarea nu poate justifica o schimbare de gen, care nu este nici logică și nici în spiritul limbii române. De altfel, credem că în toate limbile *paralel* este de același gen cu *cerc*, ca, spre exemplu, fr. *parallèle*, ital. *parallelo*, span. *paralelo*. Se mai poate spune că nu numai marinarii, ci și astronomii folosesc forma *paralel*, ca, spre exemplu, în expresia *paralel de declinație* „cerc mic al sferei cerești paralel cu planul ecuatorului ceresc" (cf. LTR sub *ceresc*, *paralel*). Explicația folosirii termenului *paralelă* numai de oameni culți, dar fără pregătire matematică, este că fiecare își aduce aminte din liceu de noțiunea de *dreaptă paralelă*, pe cînd noțiunea mai specializată de *cerc paralel* este cunoscută numai de profesioniști care, avînd clară în minte noțiunea geometrică, fac instinctiv acordul. În concluzie, folosirea termenului *paralelă* pentru un *cerc* pare tot așa de incorectă cum ar părea oricui prescurtarea *paralel* pentru o *dreaptă paralelă*.

pavoáz „ansamblul pavilioanelor naționale ridicate la mărul fiecărui catarg (micul pavoaz) sau ansamblul celor precedente și pavilioanelor de semnale ridicate pe saule întinse între catarge (marele pavoaz) în scop ornamental" (cf. Kirițescu, p. 164 ; AEC s. v. ; RSB, 1949, p. 15, 16, 69 ; LTR, DM cu o definiție eronată ; *Neologisme* dă o definiție care ar corespunde mai curînd unui semnal). Provine din fr. *pavois* „idem" (cf. Merrien ; Gruss).

pune capul pe „a se dirija spre" (cf. MO, 1884, p. 502 ; RM, 1901, p. 213 ; Dan, p. 65, 67, 72 ; Spardec, p. 25 ; Bujeniță, *Manual*, I, p. 324 ; *idem*, II, p. 209, 241). Este un calc după fr. *mettre le cap* „idem" (cf. Merrien — sub *cap*).

refuzá „a se roti spre prova navei" (vorbind despre vînt) (cf. MO, 1888, p. 502 ; AEC s. v. ; Bujeniță, *Manual*, I, p. 326, 336). Are ca etimon fr. *refuser* „idem" (cf. Merrien ; Gruss ; Kerviler — p. 137, 138).

relevmênt „unghiul dintre direcția nordului sau axul navei și direcția unui obiect" (cf. RSB, 1897, p. 24, 35 ; RM, 1898, p. 39, 40 etc. ; Stoian, p. 71, 72 ; LTR s. v.). Originea sa este fr. *relèvement* „idem" (cf. Merrien ; Marguet, p. 38, 39, 46). Compară cu ital. *rilevamento* „idem". DTP înregistrează cuvîntul, dar numai ca termen de aviație. În limba germană dă o traducere corectă, dar și *rechtweisender Kurs*, care înseamnă, *drum adevărat*. Traducerea fr. *r. à la boussole* este eronată, termenul corect

fiind *r. au compas*. Este eronată, de asemenea, traducerea lui *relevment reciproc*, în engl. *mutual bearing*, traducerea corectă fiind *reciprocal bearing*.

sări (vorbind despre vînt) „a schimba brusc direcția" (cf. RM, 1901, p. 297; Munteanu, p. 73; Bujeniță, *Manual*, II, p. 40; *idem*, III, p. 58) Termenul este un calc după fr. *sauter* „idem" (cf. Merrien).

siflée sau **siflíe** „fluier special cu care se dau comenzile și onorurile la bord" (cf. RSB, 1899, p. 25, 126; MG, 1901, p. 169, 195; *Neologisme* dă o definiție nu total exactă. Semnificația „sirenă" nu există. DM dă semnificația „sirenă", care este inexactă). Originea sa este fr. *sifflet* sau *sifflet de manœuvre* „idem" (cf. Merrien; Gruss; Loir, p. 507, 548, 567). DTP înregistrează cuvîntul, dar dă echivalentul în fr. *sifflet de contremaître*, care nu este înregistrat de dicționarele de specialitate. De altfel, de vreo sută de ani încoace, gradul de *contremaître* este înlocuit în marina franceză cu *quartier maître* și nu mai figurează în dicționare. Același dicționar dă ca echivalent englez *boatswain's whistle*, pe care îl credem rar întrebuințat; cuvîntul obișnuit este *boatswain's call* sau *boatswain's pipe*.

tangá „a avea balans în jurul unui ax transversal (vorbind despre o navă)" (cf. Spardec, p. 28; Bujeniță, *Manual*, II, p. 182, 183). Originea cuvîntului fr. *tanguer* „idem" (cf. Merrien; Kerviler, p. 363).

tribórd „bordul din dreapta al navei, privind de la pupa spre prova" (cf. MO, 1867, p. 23; AM, I, p. 17, 18, 19 etc.; DM s. v. dă și pluralul *triborduri*, care nu există). Cuvîntul este transcrierea fr. *tribord* „idem" (cf. Merrien; Gruss). *Neologisme* propune și etimonul ital. *tribordo*, cu care nu putem fi de acord, pentru motive similare cu cele expuse sub babord.

túer, tuiór, toueur „navă care remorchează șlepuri trăgîndu-se pe un lanț avînt un capăt fixat la mal" (cf. Bonțideanu, p. 136, 234 etc.; LTR ed. I, s. v.). Originea cuvîntului este fr. *toueur* „idem" (cf. Merrien).

vérgă „scondru așezat perpendicular pe un catarg, de care se prind velele sau saulele de semnale" (cf. MO, 1860, p. 632; MG, 1881, p. 92, 102, 106; *idem*, 1901, p. 8, 12 etc.). Originea cuvîntului este fr. *vergue* „idem" (cf. Merrien; Gruss). DTP înregistrează cuvîntul sub *verga artimon*, *verga arborelui mare*, *verga trinchet*, cuvinte inexistente în limba română. Ele sînt, de altfel, imposibile în orice limbă, deoarece fiecare arbore *(artimon, mare* sau *trinchet)* are mai multe vergi. DM propune pe lîngă etimonul francez și etimonul ital. *verga*. Castagna s. v. dă „Elemento per la costruzione delle navi in ferro; trave di ferro...". Cum manualele de specialitate dau pentru *vergă*, în accepțiunea românească, termenul *pennone*, nu credem că ital. *verga* poate fi etimonul cuvîntului românesc.

zărit „pavilion de semnale care, ridicat la jumătatea saulei, însemnă: am zărit semnalul dv., iar ridicat la semn (adică cît de sus posibil) înseamnă; am înțeles semnalul dv." (cf. Bujeniță, *Îndrumător*, p. 365, 366). Este un calc după fr. *aperçu* „idem" (cf. Merrien; Gruss).

★

Din cele expuse mai sus se pot trage următoarele concluzii:

1. Termenii de marină de origine franceză sînt numeroși și sînt repartizați în toate domeniile terminologiei marinărești. Astfel, se pot cita:

a) tipuri de ambarcaţiuni sau nave : *ambarcaţiune, balenieră, corvetă, fregată* ;

b) funcţiuni ; serviciul la bord : *cambuzier, cart, gabier, siflee* ;

c) părţi ale navei ; teoria navei : *babord, cambuză, damă, etambou, tanga, tribord* ;

d) matelotaj : *amară, bricui, gură de lup, gură de ştiucă, nod de capelatură, nod lat, nod de bulină, nod de lemn, nod de scaun* ;

e) manevră : *aborda, acosta, afurca, aliură, ambarca, arma* ;

f) termeni de navigaţie : *ancablură, ateriza, axiometru, cap, cart, compas, linie, linie de credinţă, paralel, a pune capul, relevment* ;

g) termeni de greement ; mecanisme de punte : *barbotin, bate pupa, buchet, cabestan, cap de berbec, greement, vergă* ;

h) termeni privind caricul (încărcătura) : *fardaj* ;

i) termeni de meteorologie şi oceanografie : *berbec, a cădea, a da, mare, a refuza, a sări* ;

j) termeni de semnale : *bernă, ghidon, pavoaz, zărit.*

2. Termenii introduşi în limba română au fost uşor de asimilat, din cauza asemănării celor două limbi.

3. Calcurile sînt numeroase, ceea ce se explică prin faptul că introducerea noilor termeni este opera unor intelectuali.

4. Variaţiile semantice sînt inexistente.

5. Prin intermediul limbii franceze se introduc o serie de termeni de origine nordică, ca *babord* şi *tribord*, care lipsesc din vocabularul nautic mediteranean.

ABREVIERI

ABC	— Nostromo, *ABC marinăresc*, Bucureşti, 1930.
AM	— D. Anton, N. Marinescu, *Pilotajul pe Dunăre*, vol. I şi II, Bucureşti, 1961—1963.
Bălescu	— C. Bălescu, *Războiul pe mare*, f. a.
Bărbuneanu	— P. Bărbuneanu, *Mările şi Oceanele pământului*, Bucureşti, 1960.
Bibicescu	— Gh. Bibicescu, *Transportul maritim*, Bucureşti, 1958.
Bonţideanu	— P. S. Bonţideanu, *Navigaţia şi manevra navelor fluviale*, Bucureşti, 1958.
Bujeniţă, *Manual*	— M. Bujeniţă, *Manual de marinărie*, Bucureşti, 1951—1953.
Bujeniţă, *Îndrumător*	— M. Bujeniţă şi N. Nigaru, *Îndrumător marinăresc*, Bucureşti, 1959.
Castagna	— L. Castagna, *Dizionario marinaro*, Roma, 1955.
DE	— *Dicţionarul enciclopedic al limbii române*, vol. I : A—C şi II : D—J, Bucureşti, 1963.
DM	— *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.
DTP	— *Dicţionar tehnic poliglot*, Bucureşti, 1963.
Dan	— Dan Zaharia şi Gh. Bălescu, *Navigaţie*, Bucureşti, 19[illegible]
Documente	— *Documente privind istoria românilor*. Războiul [illegible] Bucureşti, 1954.

Georgescu	— C. S. Georgescu, *Precizii de navigație fluvială*, Galați, 1889.
Gîlcă	— Ing. T. Gîlcă, *Navigația fluvială și maritimă în România*, București, 1930.
Graur	— Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963.
Gruss	— R. Gruss, *Petit dictionnaire de marine*, Paris, 1952.
Ioanițiu	— C. Ioanițiu, A. Teodoru și N. Antoniu, *Reguli privitoare la transportul și arimarea mărfurilor*, București, 1937.
Isbășescu,	— Gh. Isbășescu, *Greement, matelotaj și manevra ambarcațiunilor*, Constanța, 1936.
Kerviler	— M. de Kerviler, *Traité de manœuvre*, Paris, 1957.
Kirițescu	— N. Kirițescu și E. Botez, *Războiul pe Dunăre*, București, 1906.
Lingua franca	— H. și R. Kahane, A. Tietze, *The Lingua franca in the Levant*, Urbana, 1958.
Loir	— M. Loir, *La marine française*, Paris, 1893.
LTR	— *Lexiconul tehnic român*, București, 1956—1964.
Manuel du gabier	— *Manuel du gabier*, Paris, 1882.
Marguet	— Marguet, *Cours de navigation et de compas*, Paris, 1932.
MG	— Dumitrescu-Maican, *Manualul gabierului*, București, 1881.
MG	— C. Bălescu și Niculescu-Rizea, *Manualul gabierului*, București, 1901.
MO	— „Monitorul oastei", București.
Merrien	— J. Merrien, *Dictionnaire de la mer*, Paris, 1958.
Mihuțu	— T. Mihuțu, *Siguranța navigației și vieții pe apă*, Galați, 1930
Munteanu	— Gh. Munteanu, *Prevederea timpului*, Constanța, 1905.
Neologisme	— F. Marcu și C. Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, 1961.
Parfouru, *Manuel*	— R. de Parfouru, *Manuel du marin*, Paris, 1922.
Prosinagg	— G. Prosinagg, *Navigație*, Constanța, 1933.
RM	— „Revista maritimă", București, 1900—1901.
RM	— „Revista marinei", București, 1927.
RMF	— „România maritimă și fluvială", București.
Răşcanu	— I. Răşcanu, *Cartea marinarului începător*, București, 1943.
Reg. exploat. port.	— *Regulament de exploatarea comercială a porturilor*, București, 1954.
Regulament poliție porturi	— *Regulamentul poliției porturilor și malurilor dunărene ale României*, București, 1884.
RSB	— *Regulamentul serviciului la bord*, diferiți ani.
Spardec	— Spardec., *Cum navigă corăbiile*, București, f. a.
Stoian	— I. Stoian, *Curs de navigație*, Constanța, 1940.
WT	— Witcombet Tiret, *Dictionnaire de marine anglais-français et français-anglais*, Paris, 1883.

Vocativul *doamnele*

Cu ani în urmă, I.-A. Candrea a notat în *Psaltirea Hurmuzachi* forma de vocativ *do(a)mnele* (= doamne) [1]. Recent, forma *do(a)mnele* a fost examinată îndeaproape de I. Coteanu [2], care a arătat că, departe de a fi o simplă curiozitate, cum o considera Candrea, ea prezintă o însemnătate aparte în istoria declinării articulate româneşti. Subliniind că analiza formală a cuvîntului pune în evidenţă faptul că avem a face cu vocativul nearticulat *doamne* + *le*, autorul concludea : „aşadar, în secolul al XVI-lea, exista accidental un *le*, marcă a vocativului" (p. 465).

În cele ce urmează, vom prezenta unele fapte care confirmă existenţa formei *doamnele* în limba veche şi precizează totodată răspîndirea ei în diverse puncte ale Dacoromaniei.

Semnalată pînă în prezent, în limba veche, numai în *Psaltirea Hurmuzachi* (unde e bine reprezentată), forma *doamnele* poate fi întîlnită, la începutul secolului al XVII-lea, într-una din scrisorile păstrate în arhivele Bistriţei, alcătuită de un sas din acest oraş : *eu b<i>râuliu de Bistriţâ, scriu ↑kirăčore şi mo<l>tâ sârâtate domnele so<l>toze de tâ<r>goliu Sirětoliu, c-aţi strimâ<s>u ca<r>te la noe, la domni de Bistriţâ* [3]. Pasajul scris, evident, de o persoană care nu cunoştea în chip satisfăcător nici limba română, nici scrierea ei cu litere chirilice, trebuie interpretat astfel : „eu

---

* Începînd cu numărul de faţă, sumarul revistei noastre se îmbogăţeşte cu o nouă rubrică, intitulată *Note şi comentarii*, al cărei scop este de a reuni contribuţii de mai mică întindere, în care să se expună puncte de vedere asupra unor probleme dezbătute în lucrări de specialitate.

[1] I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, Bucureşti, 1916, vol. I, p. CLXXIX, vol. II, p. 384.

[2] *Schiţă a declinării numelui în româna comună. Declinarea articulată*, în SCL, XV, 1964 nr. 4, p. 465—466.

[3] *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle, tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, publiées par A. Rosetti, Bucureşti, MCMXXVI, p. 61.

birăul de Bistriţă, scriu închinăciune şi multă sănătate, doamnele şoltuze de tîrgul Siretul, c-aţi trimis carte la noi, la domnii de Bistriţă" [4].

În zilele noastre, *doamnele* a fost notat, nu de mult, într-o colindă din Someş-Guruslău, regiunea Cluj : *doamnele şi-a nost domn* [5]. Cu cincizeci de ani în urmă, forma fusese, de asemenea, înregistrată, ca refren al unor colinde, în Cudalbi-Galaţi [6] şi în Tulcea [7]. În toate aceste cazuri, ne aflăm în prezenţa unei vechi forme de limbă, care va fi circulat neîndoielnic pe vremuri în regiunile respective, dar care a dispărut la un moment dat din vorbirea curentă, păstrîndu-se, ca relict, în cîntecele populare. Atestarea formei *doamnele* în texte din secolul al XVI-lea şi de la începutul celui următor, precum şi în unele cîntece populare din zilele noastre arată că avem a face cu un fapt de limbă cunoscut odinioară într-o arie mai largă, care se întindea asupra unor teritorii din Ardealul de nord şi Moldova.

Pe lîngă vocativul *doamnele*, am întîlnit, tot într-o poezie populară, de astădată din Maramureş, forma *popăle* : *Popă-le, popă sfinţit... Popă-le, popă jurat* [8]. E posibil ca în *doamnele* şi *popăle* să avem a face cu aceeaşi desinenţă *-le* (care a putut fi desprinsă din vocativele articulate de tipul *dzeule*, cum susţine I. Coteanu [9]). *Popăle* aminteşte însă formele de vocativ feminin în *-le* : *maicăle, fatăle*, răspîndite la sfîrşitul secolului trecut în nord-vestul Transilvaniei, pe valea Someşului [10], în care, după Capidan, *-le* ar fi reflexul românesc al interjecţiei bulgăreşti *le*. [11]

ION GHEŢIE

Cînd apar fricativele moldoveneşti *ŝ* şi *ẑ*

Într-o cercetare recentă, intitulată *O problemă de dialectologie istorică : ĉ > ŝ şi ĝ > ẑ în graiurile moldoveneşti* („Cercetări de lingvistică", X, 1965, nr. 1, p. 85—95), prof. R. Todoran abordează o chestiune de dia-

[4] Acad. Al. Rosetti interpretează (loc. cit., p. 62) pe *domnele* ca dativ (*domnului*) : „eu birăul de Bistriţă scriu închirăčore şi moltă sărătate domnului şoltuz de tîrgul Siretului...". Că *domnule* e aici un vocativ o dovedeşte forma *soltoze*, care urmează îndată şi în care *e* este marca vocativului. Pentru a reda genitivul articulat al unui substantiv masculin terminat în consoană, autorul scrisorii folosea terminaţia obişnuită — (*u*)*lui*, pe care o reda grafic prin — (*o*)*liu* : *večoroliu* (= feciorului, gen. al lui *fecior*). Folosirea vocativului în formulele de adresare din scrisorile bistriţene poate fi întîlnită şi aiurea : *sc⟨r⟩iū ↑kinâčune şi mulьtâ sănâtate dumitale, birâu di↑ Bistriţă şi dumiitale, pârьcâlabe* (p. 55).

[5] Al. Indrea, *Glosar regional din satul Someş-Guruslău*, în *Materiale şi cercetări dialectale*, I [Bucureşti], 1960, p. 205.

[6] N. Păsculescu, *Literatura populară românească*, Bucureşti, Viena, Leipzig, 1910, p. 6.

[7] *Ibidem*, p. 13.

[8] I. Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureş*, Bucureşti, 1924, p. 234 ; vezi şi V. Bogrea, în DR, I, 1920, p. 1040.

[9] Alte explicaţii ale fenomenului la V. Bogrea, în DR, I, 1920, p. 466—467.

[10] G. Weigand, *Samosch- und Theiss-Dialekte*, în JB, VI, 1899, p. 33.

[11] Th. Capidan, *Originea vocativului în -le*, în DR, I, 1920,p. 209 ; vezi şi p. 186—187.

lectologie cu intenţia de a stabili momentul în care un dialect, în speţă cel moldovenesc, îşi conturează individualitatea lingvistică.

Acceptînd teza şcolii clujene potrivit căreia repartiţia dialectală a limbii române coincide cu isoglosele consoanei *ĝ*, autorul cercetării de faţă introduce în raţionamentele sale şi premisa că *ĉ*, fiind surda corespunzătoare lui *ĝ*, va fi evoluat în acelaşi ritm cu acesta din urmă. Trecerea lor la africate s-ar plasa între secolele XV—XVIII : „Pînă acum — spune *R. T.* — cu privire la pronunţarea lui *ĉ* ca *ŝ* şi *ĝ* ca *ẑ* în graiurile moldoveneşti, nu putem afirma decît că acest fenomen e posterior secolului al XV-lea [...] şi anterior secolului al XVIII-lea [...]. Dacă fenomenul e posterior secolului al XVI-lea, şi nu apare în scrierile moldoveneşti din secolul al XVII-lea, explicaţia trebuie s-o căutăm în faptul că, în perioada respectivă, norma cu *ĉ* şi *ĝ*, pe baza pronunţării muntenesti şi mai vechi moldoveneşti, a fost constituită" (p. 93).

Citatul anterior permite să precizăm încă una din premisele studiului : condiţionarea evoluţiei amintite de norma limbii literare. Analiza făcută de prof. R. Todoran se bizuie, prin urmare, pe considerarea isogloselor lui *ĝ* drept indice decisiv pentru distribuţia dialectală a dacoromânei, pe opoziţia de sonoritate dintre *ĝ* şi *ĉ* şi pe rolul normei literare în procesul dezvoltării lui *ĉ* la *ŝ* şi al lui *ĝ* la *ẑ*.

Certitudinea că *ĉ* şi *ĝ* deveniseră *ŝ* şi *ẑ* în secolul al XVIII-lea ne-o dau, după R. T., numele propriu *Obluciţă*, care apare de mai multe ori în cronica lui Neculce ca *Oblușiţă* (ediţia Iorgu Iordan), numele comun *păpuși* „papuci" dintr-un manuscris alcătuit de Gherman Filip între 1721—1724 într-un sat din regiunea Luduş şi de forma hipercorectă din cronica lui Neculce *logit* pentru *lożit*, reprezentînd pe *lovit* palatalizat. Ea „face dovada, indirect, că, pentru Neculce, care rostea *ž (fu ži)* ca moldovenii de astăzi, norma literară era cu *ĝ (fuĝi)*." (p. 92).

Fără îndoială că cel mai important aspect al chestiunii este datarea trecerii celor două africate la fricative. Cercetarea ar fi fost mult uşurată dacă am fi avut la dispoziţie o notare exactă a lui *ĝ* înainte de secolul al XV-lea, cînd apare slova sîrbească ѵ în grafia documentelor slave întocmite la noi. După datele adunate de Al. Rosetti în *Limba română între secolele al XIII-lea şi al XVI-lea*, această slovă se utilizează în Moldova începînd de la 1454, iar în Muntenia, de la 1415.

Grafia nu este însă consecventă nici în secolul al XV-lea, nici mai tîrziu, căci, deşi, în secolul al XVI-lea, după autorul citat, „în textele care provin din nordul Ardealului, Maramureş şi Moldova, găsim, în regulă generală, notaţia *ĝ* în cuvinte ca *ĝioc*, *ĝude*, *ĝos*" [...] există însă în aceeaşi regiune şi notaţia cu *j*, „de obicei în cuvinte ca *jupîn*, *jupîneasă*, dar şi în *jos*, *jude* etc." *(loc. cit.*, p. 107).

Mai tîrziu, în secolul al XVII-lea, în *Cazania* lui Varlaam, situaţia este întrucîtva deosebită. Am urmărit în primele 10 pagini şi în paginile 200—210 ale textului editat de J. Byck apariţia lui *ĝ* şi a lui *j*. Peste tot, Varlaam scrie cuvintele de origine latină care aveau pe *jó* şi *jú* în temă cu *ĝ* : *ĝoc*, *ĝudecă*, *ĝungheat*, *aĝuns* etc., dar tot cu *ĝ* scrie şi pe *aleĝe*, *atinĝe* ; excepţie face *lănţuje*, pluralul lui *lănţug*, dar el nu intră în această serie. La fel stau lucrurile şi în *Palia de la Orăştie*, care, cu şase decenii

înainte, şi în altă regiune, caracterizată prin trecerea lui *ĝ* la o fricativă, prezintă, în mare, aceeaşi situaţie, adică : *leĝe*, *sparĝe* etc. faţă de *ĝudeţ* şi *ĝungherilor*. Apariţia în acest text şi a lui *j* în *ajutoriu* faţă de *aĝiutoriu*, cum remarcă Al. Rosetti în lucrarea mai sus citată (p. 107), e de natură să arate că *ĝ* devenise *j* (*ẑ*, *ź*) în secolul al XVI-lea, mai ales că, în documentele din acelaşi secol, se întîlnesc în Moldova forme ca : *Jurja*, *Gorjeşti*, *arjintu*, *leje* etc. (pentru care, vezi Al. Rosetti, *loc. cit.*, 107—108).

Concluzia acestor observaţii este necesitatea de a urmări separat de la o anumită perioadă înainte soarta lui *ĝ* provenit din *jó*, *jú*, *dió* şi *diú* latini, care au dat *j* în limba literară, şi a lui *ĝ* provenit din *ge*, *gi* latini, care au dat *ĝ* în limba literară, deşi e foarte probabil ca, într-o anumită fază, atît *jó*, *jú*, *ge*, *gi* cît şi *dió*, *diú*, şi, mai rar, *zió* să fi ajuns peste tot în dacoromână la *ĝ*, adică : *ĝudeţ* (< *judicium*), *ĝer* (< *gelu*), *ĝos* (< *deorsum*), *băteĝune* (< *baptizionem*) etc.

Aşadar, *jó*, *jú*, *dió* şi *diú* latini se menţin ca *ĝ* în graiurile de tip moldovenesc, iar *ge*, *gi*, *zió* se palatalizează în continuare, pe cînd în graiurile de tip muntenesc, prima serie se palatalizează în continuare, iar a doua se menţine în stadiul *ĝ*. Faptul ni se pare că pune sub semnul întrebării valabilitatea presupunerii că, în latina vorbită, toate grupurile citate mai sus ar fi devenit egale cu iot. În orice caz, latina orientală nu prezintă în totalitatea ei o asemenea uniformizare. Pe de altă parte, evoluţia lui *ge*, *gi* latini la *ẑ* în istroromână (cf. *ẑeruncl'u*, *ẑiner*, *ẑinẑinę*) nu poate fi complet izolată de aceeaşi evoluţie în graiurile de tip moldovenesc, chiar dacă atestările nu sînt, în cazul din urmă, mai vechi de secolul al XV-lea. E foarte adevărat că nu avem o dovadă sigură că istroromâna n-a ajuns ea însăşi la acest stadiu cam în aceeaşi vreme cu graiurile amintite ale dacoromânei.

Am fi deci înclinaţi să credem că procesul trecerii lui *ĝ* la *ž* e relativ vechi, dar a fost foarte lent, eventual întîrziat în dacoromână prin aplicarea normelor limbii literare scrise din Muntenia. În secolul al XVII-lea, s-au produs probabil numai efectele finale ale presiunii exercitate de vorbirea populară de tip moldovenesc în care se răspîndea din ce în ce mai mult fricativa în locul africatei.

Nu avem, ni se pare, pe de altă parte, argumente foarte puternice spre a presupune că *ĉ* a avut o dezvoltare strict paralelă cu *ĝ*. Faptul că este pereche cu *ĝ* nu e decisiv, căci *dz*, deşi pereche cu *ţ*, a fost eliminat din unele sisteme dialectale. Dacă nu considerăm, aşadar, evoluţia lui *ĝ* paralelă cu a lui *ĉ*, putem afirma că ultimul a devenit fricativă mult mai tîrziu decît *ĝ*, cum rezultă, de altminteri, şi din atestarea lui foarte tîrzie ca *ŝ*. O remarcă similară face pentru fricativele bănăţeneşti I. Gheţie, ocupîndu-se de *Anonymus Caransebesiensis*, în LR, XV, 1966, nr. 1, p. 38, şi credem că are dreptate. După părerea noastră, cel mai simplu mod de a interpreta trecerea lui *ĉ* la *ŝ* ar fi considerarea ei ca un ecou al trecerii lui *ĝ* la *ẑ*, după o perioadă în care *ĝ* şi *ẑ* coexistau.

Problema fricativelor din graiurile de tip moldovenesc constituie, după cum se vede, o temă cu multe şi variate consecinţe. De aceea, repunerea ei în discuţie de către prof. R. Todoran trebuie salutată cu toată căldura.

I. COTEANU

Din nou despre existenţa genului neutru în româneşte

Reluînd o veche dispută a lingvisticii româneşti, cercetătorul cehoslovac Vladimir Hořejší, care a mai abordat chestiunea de faţă şi în articolul *Problema substantivelor aşa-zise „neutre" în limba română în lumina legăturilor cu alte limbi* (SCL, VIII, 1957, p. 415—429), pledează din nou, în articolul *À propos des noms ambigènes (neutres) roumains*, din „Philologica Pragensia" (VII, 1964, nr. 4, p. 401—407), pentru considerarea neutrelor româneşti drept ambigene.

După părerea sa, teoria Graur, emisă în 1929, în revista „Romania", LIV, este greşită pentru că numai adjectivul decide, prin forma lui diferită după genuri, dacă numărul acestora este de trei sau de două. „Lingvistica modernă — scrie V. H. — stabileşte drept criteriu pentru aflarea genului gramatical al unui nume oarecare forma adjectivului epitet care se acordă cu numele; astfel se vorbeşte, de exemplu, de existenţa a trei genuri gramaticale în latină, în cehă, în germană etc., fiindcă adjectivele epitet, acordîndu-se cu substantivele, iau trei forme diferite, între care continuă să existe un raport de variaţie: orice substantiv cere numai una dintre cele trei forme ale adjectivului" (p. 401). Observînd că nu aşa stau lucrurile în româneşte, autorul conchide: „această împrejurare este suficientă spre a susţine că româna nu are decît două genuri gramaticale, masculinul şi femininul, şi că substantivele de care se ocupă studiul nostru nu ţin de al treilea gen special, ci trebuie considerate ca ambigene (sau eterogene), adică masculine la singular şi feminine la plural" (*id.*, p. 402).

Iată un preambul care ar părea că trebuie să pună capăt oricărei discuţii, dar — remarcă autorul — „în ciuda acestui argument foarte clar şi, după părerea noastră, suficient de convingător, majoritatea lingviştilor români neagă existenţa substantivelor ambigene în româneşte şi le consideră neutre" (*id.*, p. 402). Urmează o demonstraţie, care, în aceste condiţii, devine, cum afirmă însuşi V. H., „un regard critique" la adresa majorităţii lingviştilor români. Înainte de a ne ocupa de acest „regard critique", să ne fie îngăduit să facem cîteva observaţii tot cu caracter de preambul.

Mult timp după apariţia articolului din „Romania" al acad. Al. Graur, unii autori de gramatici şi de studii nu au vrut să întrebuinţeze termenul de *neutre* pentru substantivele cărora acum V. H. le spune *ambigene*. Argumentul cel mai obişnuit a fost tocmai acordul dintre substantiv şi adjectivul epitet, care, nu prea vedem de ce, este pus acum de autor pe seama lingvisticii „moderne". De fapt, şi neogramaticii se serveau de el la stabilirea genului gramatical. Prin urmare, dacă lingviştii români, cunoscînd acest vechi argument, s-au hotărît totuşi să accepte teza exis-

tenței neutrelor în românește, au făcut-o nu „în ciuda" lui, ci împotriva lui, ceea ce este cu totul altceva.

Să vedem însă, în continuare, valoarea afirmației autorului, potrivit căreia limba română dispune de trei mari categorii de substantive, unele masculine, altele feminine și altele ambigene. Așadar, substantivele din limba română se grupează, conform punctului de vedere aici în discuție, în trei clase : două, asupra cărora nu mai e nevoie să ne oprim, și a treia, care, după V. H., nu constituie un gen gramatical, ci o clasă eterogenă, cu singularul masculin și pluralul feminin. Dacă argumentul decisiv al apartenenței unui substantiv la o clasă de gen gramatical sau la alta este acordul cu adjectivul epitet, de ce mai e nevoie — ne întrebăm — de clasa ambigenelor ? Logic ar fi fost să se fi redus numărul genurilor gramaticale din limba română numai la masculin și feminin și, evident, să nu fi fost adus în discuție argumentul numărului, care nu arată, după V. H., de ce gen este un substantiv. O inconsecvență, care obligă pe autor să analizeze raportul dintre număr și gen și să susțină că o clasificare pe genuri nu este posibilă decît în cadrul aceluiași număr, ori singular, ori plural. După părerea sa, rusa, germana și ceha vorbită „fac distincție între trei genuri gramaticale la singular, dar nu au decît unul la plural" (p. 402). Deci V. H. subordonează genul gramatical numărului, clasificînd substantivele întîi după număr și apoi după gen. Rezultă, pe de o parte, o răsturnare a raportului unanim acceptat, iar pe de altă parte, stabilirea unei condiții noi pentru opozițiile din limbă, căci ele nu mai sînt valabile, după autor, decît dacă respectă limitarea prin numărul singular sau plural. Ambele afirmații au pentru teoria limbii o importanță care depășește în mod vădit situația claselor de gen al substantivelor limbii române.

Relația gen-număr este determinată în limbile cu o anumită structură de calitatea celor două categorii. Genul, după cum s-a spus adesea, nu este pe deplin gramaticalizat, depinzînd și de semantica substantivului. Așa se explică formele moționale. Numărul se află însă mai sus pe treapta abstractizării, adică a gramaticalizării, ceea ce este suficient spre a ne face să înțelegem de ce caracterizarea unui substantiv începe cu genul, continuă cu numărul și se sfîrșește cu cazul.

Genul constituie o paradigmă. El este o categorie generală, avînd „defectul" unei insuficiente abstractizări, dar cum generalul e, din punct de vedere filozofic, o infinitate de stări, în interiorul lui intră ca pe o scară din ce în ce mai abstractă diverse mulțimi generalizate la grade diferite. Ca paradigmă deci, genul este o unitate, conținînd ca atare variante și, în mod fatal, opoziții. În interiorul unei paradigme opozițiile pot fi bilaterale sau multilaterale. Astfel, persoana 1 a unui timp verbal este în opoziție cu toate celelalte persoane, nu numai cu a 2-a sau cu a 3-a etc. de la singular și plural, iar analogiile în interiorul paradigmei verbale nu sînt împiedicate de număr, cum susține, în mod cu totul neașteptat, V. H. în studiul său, spre a limita posibilitatea opozițiilor (v. p. 407).

Variațiile din paradigma genului se raportează la număr și numai la el. Cu alte cuvinte, dacă în unitatea denumită gen gramatical nu toate substantivele sînt identice, diferențierea lor rezidă în desinențele și alter-

nanţele de număr, căci altă variaţie nu este pertinentă. Analiza întreprinsă de Em. Vasiliu în *Observaţii asupra genului în limba română*, din SCL, XI, 1960, p. 779—780 (articol pe care V. H., din păcate, nu-l cunoaşte), analiză întemeiată atît pe criteriul paradigmatic cît şi pe cel sintagmatic, l-a dus pe autor la concluzia că neutrul românesc „se defineşte ca termen care nu aparţine nici unui gen sau aparţine ambelor genuri, ceea ce este perfect echivalent" *(loc. cit.*, p. 770). E, de altminteri, aproape acelaşi lucru cu ce afirmă V. H. cînd grupează ambigenele în a treia clasă, căreia el nu-i spune, însă, clasă de gen gramatical. Mai interesant ni se pare faptul că, reluînd în termeni structurali teza Graur, Em. Vasiliu constată următoarele : „Confruntarea rezultatelor analizei formale cu definiţiile semantice date genului, şi genului neutru în special, duce la constatarea că cele două rezultate coincid : genul neutru, delimitat semantic de acad. Al. Graur, coincide cu genul neutru delimitat de noi printr-o analiză formală" *(id. ib.)*.

Aceasta reduce la dimensiunile ei reale afirmaţia lui V. H. că „sensul (şi nu forma) i-a făcut, între altele, pe Al. Graur şi pe alţi lingvişti să considere «neutrul» românesc drept un gen gramatical aparte" (p. 403).

Una dintre obiecţiile insistente aduse de V. H. tezei Graur este faptul că genul e definit pe baza „diferenţelor (şi nu a asemănărilor)..." *(id.*, p. 402). Or, după V. H., procedeul nu este bun, pentru că trebuie luate în considerare asemănările dintre formele de neutru cu formele de la masculine şi neutre, fie la singular, fie la plural. Am revenit, în fond, la ideea iniţială : obligaţia de a nu vorbi de opoziţii decît sau la singular, sau la plural, cu un risc în plus însă pentru autor, acela de a desfiinţa însuşi conceptul de paradigmă. De fapt, în ignorarea acestui concept stă, după părerea noastră, explicaţia dificultăţilor întîmpinate de V. H. la înţelegerea categoriei neutrului în româneşte. Pornind de la ideea că genul gramatical se defineşte numai prin „acordul" adjectivului epitet cu substantivul, adică în planul sintagmatic, V. H. a pierdut din vedere existenţa paradigmei genului şi nu a mai putut rezolva corect problema, pentru simplul motiv că nu a urmărit-o unde trebuia, căci e o contradicţie în termeni a căuta membrii unei paradigme fără a postula existenţa ei. Se înţelege de la sine că dacă V. H. ar fi fost din principiu de părere că genul nu constituie o paradigmă, el ar fi avut obligaţia metodologică să înceapă cu demonstraţia acestei teze, dar, după cum apreciază situaţia din rusă, germană şi ceha vorbită, rezultă că el nu a reflectat la calitatea de paradigmă a genului gramatical. Dacă ar fi făcut-o, ar fi observat că cele trei limbi folosesc neutralizarea de gen la plural şi nu ar mai fi susţinut că ele au trei genuri la singular şi numai unul la plural. El ar mai fi putut observa că asemenea neutralizări există şi în română şi, analizîndu-le, s-ar fi convins că nu degeaba „majoritatea lingviştilor români" au renunţat la argumentul sintagmatic al acordului substantivului cu adjectivul epitet.

Articolul la care ne referim discută şi o serie de fapte de detaliu, printre care şi chestiunea dacă desinenţa *-uri* reprezintă sau nu o caracteristică a neutrului. Autorul respinge părerea generală potrivit căreia

-uri ar avea caracteristica amintită, din cauză că ea apare la feminine ca *lipsuri*, *mîncăruri*, *vremuri* etc. Și în această privință s-a spus foarte mult. O referire a autorului la polemica Pușcariu-Graur l-ar fi lămurit.

Cît privește istoria neutrelor în românește, căreia îi sînt dedicate ultimele pagini ale articolului, ea este viciată de poziția față de întreaga problemă, căci autorul își propune să demonstreze cum au apărut „ambigenele" în română.

În condițiile arătate, V. H. nu ne-a putut convinge, așadar, de inexistența neutrului în românește.

I. Coteanu

AL. GRAUR, L. WALD, *Scurtă istorie a lingvisticii*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, 16°, 182 p.

Contribuţia pe care acad. Al. Graur şi colectivul de elevi şi colaboratori ai d-sale o aduc la dezvoltarea lingvisticii generale din ţara noastră este binecunoscută şi apreciată de toţi cei preocupaţi de studiul problemelor teoretice şi practice ale limbii. În ultimul timp ea s-a îmbogăţit prin reeditarea, sub toate aspectele binevenită, a două cărţi de primă necesitate destinate în primul rînd studenţilor şi cadrelor didactice de la facultăţile de filologie.

Prima, în ordinea apariţiei, este *Introducerea în lingvistică*, lucrare avînd „un caracter cu adevărat colectiv", aşa cum afirmă conducătorul ei, acad. Al. Graur. Cea de-a doua carte, asupra căreia vom face cîteva consideraţii, este intitulată, ca şi la prima ei ediţie din 1961, *Scurtă istorie a lingvisticii*, purtînd semnătura aceloraşi autori: Al. Graur şi L. Wald.

La noi cu greu s-ar putea vorbi de o preocupare sistematică de istorie a lingvisticii, în sensul modern al cuvîntului, înainte de apariţia *Introducerii în studiul limbilor romanice* a acad. Iorgu Iordan. Pînă la această lucrare, deşi nu lipsesc consideraţiile teoretice şi încercările de definire şi apreciere a anumitor concepţii şi curente, lingvistica românească nu dispunea de o operă închegată, destinată analizei ideilor despre limbă şi despre metodele ei de cercetare.

Pe de altă parte trebuie să remarcăm faptul că preocupările de acest fel, chiar atunci cînd prezintă rigoarea şi unitatea ştiinţifică necesară, ca în cazul cărţii devenite clasice a acad. Iorgu Iordan, sînt limitate la un cerc restrîns de probleme.

Judecată sub acest raport, *Scurta istorie a lingvisticii* apare ca prima operă românească, care analizează, de pe poziţiile filozofiei marxiste, *toate concepţiile şi curentele lingvistice originale* din antichitate şi pînă în zilele noastre.

Titlul modest al lucrării este numai în parte justificat. El se referă mai mult la caracterul selectiv şi rezumativ al tratării, nu la sfera problematicii ca atare. Evaluarea ştiinţifică a rezultatelor obţinute în cercetarea „celui mai important mijloc de comunicare dintre oameni" de către diferitele curente, şcoli şi orientări lingvistice implică cu necesitate selecţionarea şi ierarhizarea materialului, iar destinaţia primordială a acestei cărţi constrînge, pe alocuri, la o expunere oarecum conspectivă.

Prezenta ediţie, în comparaţie cu cea dintîi, este mult sporită şi adîncită.

S-a operat o restructurare a capitolelor, mai conformă cu criteriul prezentării evolutive, pe şcoli, curente şi personalităţi marcante, a ideilor originale care au influenţat hotărîtor cercetarea limbii. S-au consacrat capitole speciale fondatorilor lingvisticii moderne

I. A. Boudouin de Courtenay şi Ferdinand de Saussure precum şi principalelor direcţii structuraliste: *Cercul lingvistic din Praga, Cercul lingvistic din Copenhaga, Şcoala descriptivă.* S-a introdus un capitol cu totul nou, *Lingvistica românească actuală*, iar celelalte, în majoritatea lor, au fost simţitor îmbunătăţite.

Astfel, cap. I, *Lingvistica pînă în secolul al XIX-lea*, este lărgit prin introducerea unui paragraf despre preocupările lingvistice din China antică, prin discutarea mai amplă a cercetărilor lingvistice la arabii din evul mediu şi prin precizările făcute în legătură cu impulsul spre studierea limbilor naţionale, caracteristic pentru perioada Renaşterii. Activitatea lui Wilhelm von Humboldt (cap. *Prima generaţie a lingviştilor comparatişti*) este mai bine pusă în lumină, mai ales datorită sublinierii aspectelor dialectice din concepţia sa lingvistică.

Este reliefată mai clar contribuţia pozitivă adusă la dezvoltarea teoriei limbii de reprezentanţii şcolii naturaliste şi ai psihologismului lingvistic, iar carenţele fundamentale ale şcolii idealiste şi ale neolingviştilor sînt puse în termeni mai expliciţi.

Bibliografia lucrării, adusă la zi, este dată la sfîrşitul fiecărui capitol.

Dar principalul merit al ediţiei de faţă socotim că este urmărirea mai consecventă, pe de o parte, a evoluţiei concepţiilor despre limbă, iar pe de altă parte, a metodelor de cercetare a ei. Faptul acesta a permis autorilor să scoată mai bine în relief dialectica raporturilor dintre concepţie şi metodă, să aprecieze mai just, în fiecare caz în parte, virtuţile şi scăderile acestora. Pe parcursul expunerii se fac dese referiri la deosebirile dintre ideile despre limbă promovate de diferitele personalităţi şi curente şi practica analizei limbii. Lucrul acesta apare cu mai multă claritate în special în capitolele destinate analizei orientărilor structuraliste.

E locul să semnalăm aici şi unele îmbunătăţiri care, după părerea noastră, s-ar putea aduce la o ediţie viitoare.

Credem că în analiza preocupărilor de cercetare a limbii pînă în secolul al XIX-lea, progresul realizat de la o epocă la alta nu a fost scos suficient în evidenţă din pricină că nu se urmăreşte destul de stăruitor distincţia concepţie : metodă. Este evident că în această perioadă părerile despre limbă au progresat simţitor, în timp ce metoda de cercetare a limbii a rămas, în esenţă, aceeaşi ca la vechii indieni. În forma actuală de redactare se insistă mai mult asupra lărgirii sferei de probleme, fără să fie subliniată îndeajuns evoluţia modului de a concepe limba.

Socotim absolut necesară şi dezvoltarea capitolului *Lingvistica marxistă* iar capitolul *Lingvistica românească actuală* trebuie să includă pe toţi lingviştii noştri de seamă.

E nevoie ca aparatul ştiinţific al cărţii să fie completat cu o bibliografie generală, care să dea o imagine de ansamblu asupra literaturii de specialitate, şi cu un indice de materii, care ar fi deosebit de util la folosirea lucrării.

Aşa cum este concepută şi realizată, această operă a acad. Al. Graur şi L. Wald pune definitiv bazele unui tratat românesc de istorie a lingvisticii mondiale.

Vasile Ştirbu

EMANUEL VASILIU, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965; 150 p. + 1 anexă.

1. Cartea de care ne ocupăm este o lucrare cu caracter *monografic*, consacrată fonologiei în general şi fonologiei limbii române în special, *prima* lucrare de acest gen în literatura lingvistică românească. Este o lucrare de fonologie s i n c r o n i c ă, fără incursiuni în diacronie, o lucrare m o d e r n ă, atît prin metodă, cît şi prin concepţie.

2. Cartea se adresează, așa cum se arată și în prefață, „atît specialiștilor cît și celor care doresc să se inițieze în problematica de bază a fonologiei sincronice; ... capitolele teoretice nu presupun pentru înțelegere nici un fel de cunoștințe speciale din partea unui cititor familiarizat într-o oarecare măsură cu problematica lingvistică". Evident, nu trebuie să reiasă de aici că lucrarea este accesibilă oricui. *Fonologia limbii române* este un studiu de strictă specialitate, care presupune cunoștințe prealabile de lingvistică generală, fonologie și fonetică generală și românească etc. În caz contrar, înțelegerea conceptelor cu care se operează, a modalității de analiză, a rezultatelor ei poate fi superficială, parțială sau nulă.

3. Obiectul lucrării îl constituie descrierea s i s t e m u l u i ș i a s t r u c t u r i i fonologice și *românei-standard* (= limba română literară folosită în mod curent de un vorbitor instruit: cf. p. 19).

4. Pentru o bună înțelegere a analizei efectuate, autorul face o expunere de principii într-o amplă I n t r o d u c e r e (39 p.), capitol ce poate fi considerat nu numai un *vade mecum* în fonologia generală, dar prin extindere, și în analiza lingvistică în general. Ea are două părți: prima, cea mai întinsă (33 p.), intitulată *Teoria generală*, este menită să explicitezе principiile teoretice care au stat la baza interpretărilor fonologice date de autor, să definească conceptele de care face uz. Astfel, se definesc aici noțiunile de relații și corelații, semn lingvistic, comutare, segmentare, trăsături distinctive, distribuție, sistem fonologic și structură fonologică, opoziții, sincretism, alternanțe.

Autorul nu și-a propus să creeze o teorie fonologică, principiile directoare și definițiile de bază fiind cele curente în fonologia descriptivistă; ele sînt însă explicitate, aprofundate și, uneori, inovate.

Dintre acestea merită să fie menționat paragraful despre *sincretism*, definit ca poziția în care „sînt e x c l u ș i numai termeni care prezintă o anumită particularitate fonetică și este a d m i s ă ocurența totalității termenilor care nu posedă această particularitate fonetică" — cf. 1.8.5.3., *subl. ns.* — *M.C.M.*, — sau paragraful privitor la *structura* fonologică (concepută ca o operație de sinteză prin care se determină posibilitățile combinatorii și tipurile de combinații posibile într-o limbă dată, pe baza cunoașterii unităților sistemului; determinarea structurilor posibile se face prin stabilirea claselor de distribuție a vocalelor și consoanelor — elemente constitutive ale structurii fonologice de bază, silaba — cf. 0.1.9.); tehnica analizei *trăsăturilor distinctive* ale unui fonem este aceea preconizată de Jakobson-Fant-Halle (în *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and his Correlates*, 1955).

Partea a doua a *Introducerii*, mult mai redusă (5 p.), expune m e t o d a de cercetare. Etapele pe care trebuie să le parcurgă orice analiză fonologică trebuie să fie, după Em. Vasiliu: înregistrarea unităților comutabile, descrierea lor fonetică, înregistrarea diferitelor poziții în care poate fi identificată ocurența elementelor degajate prin comutări, descrierea fonetică a elementelor care apar în diverse poziții; reducția variantelor, descrierea raporturilor dintre invariante, descrierea structurii (constînd în definirea claselor de distribuție și în încadrarea unităților inventariate).

Autorul nu are în vedere aspectul *static* al sistemului și al structurii fonologice (altfel spus, în acordarea statutului de fonem a unui sunet dat, nu ține seama de randamentul funcțional al fonemului respectiv, o singură pereche minimală fiind suficientă pentru a-i demonstra identitatea fonologică), pentru că observațiile asupra randamentului funcțional nu sînt concludente pentru determinarea locului în *sistem* sau *structură* al unui element. Ele interesează ceea ce A. Martinet numește „l'utilisation des unités phonologiques". Asupra acestui aspect nu se oprește Em. Vasiliu.

5. Analiza fonologică propriu-zisă, care constituie partea a doua a lucrării — și cea mai importantă —, are trei mari capitole: primul cuprinde descrierea unităților s u p r a s e g m e n t a l e, al doilea — a unită-

ţilor segmentale, iar al treilea analizează structura fonologică a limbii române.

6. Capitolul consacrat unităţilor suprasegmentale (accentul şi intonaţia), care a constituit obiectul tezei de disertaţie a autorului, este inedit. Noutatea priveşte nu numai activitatea autorului, dar şi pe aceea a fonologiei româneşti în general, aceste unităţi suprasegmentale (care pot fi dirijate în recţiune heterosintagmatică) nefiind studiate, în maniera aceasta, niciodată pînă la apariţia acestei lucrări.

Autorul examinează pe rînd unităţile suprasegmentale *intensive*, reprezentate în limba română prin accentele de intensitate, şi unităţile *extensive*, reprezentate prin contururile intonaţionale.

Analizînd accentele, autorul constată că în limba română există patru accente [ˈ], [ˆ], [ˌ] şi [o], dar nu toate sînt comutabile şi deci distincte. Accentele [ˈ] şi [ˆ] reprezintă *variante* ale accentului tare, iar accentele [ˌ] şi [o] reprezintă variante ale accentului slab. Fonologic, cele două accente ale limbii române sînt, aşadar, /ˈ/ (accentul tare) şi /o/ (accentul slab).

Distribuţia accentelor este legată de structura cuvîntului: într-un cuvînt nu poate exista decît o singură silabă accentuată cu [ˈ] sau [ˆ]. Dacă cuvîntul este polisilabic, toate celelalte silabe primesc fie accentul [o], fie accentul [ˈ] (cf. 1.1.1.3.3. şi 1.1.1.4.).

În continuare se analizează structura tonală a radicalelor şi a morfemelor flexionare şi derivative.

În vederea descrierii unităţilor *extensive* ale sistemului intonaţional românesc, autorul examinează o serie de macrosegmente (= segmente de expresie care pot figura între două pauze).

Autorul ajunge la concluzia că în limba română contururile intonaţionale se delimitează prin începutul lor, marcat de o silabă proeminentă /2/ şi sfîrşitul or, marcat printr-un contur terminal care poate fi ascendent /↑/, descendent /↓/ sau neutru /|/. Pe lîngă contururi de acest tip, limba română cunoaşte şi *contururi incomplete* (care nu au o silabă proeminentă).

În privinţa raportului dintre intonaţie şi categoriile gramaticale, se consideră că între ele nu există o corespondenţă constantă, intonaţia fiind „un constituent al expresiei unui semn" (cf. p. 145).

7. În descrierea unităţilor segmentale (a vocalelor şi consoanelor) autorul a procedat în sensul pe care l-a preconizat în partea teoretică a lucrării: a înregistrat întîi unităţile comutabile, le-a descris apoi din punct de vedere fonetic, a înregistrat diferetele poziţii care pun în evidenţă identitatea fonologică a elementelor degajate, a descris fonetic alofonele, pentru ca, în cele din urmă, să treacă la reducţia variantelor (a elementelor în variaţie liberă, în distribuţie complementară şi a căror „înrudire fonetică" poate fi demonstrată prin „reguli de transformare poziţională").

Foarte interesante sînt, în această parte a lucrării, observaţiile pe marginea alofonelor vocalelor după pauză (vocale iniţiale), care în limba română apar însoţite (sau nu) de un apendice asilabic cu un timbru asemănător cu acela al vocalei respective. Constatarea opoziţiei dintre *uzul literar* şi cel *non-literar* în pronunţarea acestor vocale (de tipul [ˈepokă, ˈoperă] / [ʲˈępokă, ʷˈǫperă] şi consecinţele ei (= confuzia dintre cele două uzuri) constituie o explicaţie de mult aşteptată a unei stări de lucruri la care lingvistica tradiţională n-a putut răspunde atît de cuprinzător.

După inventarierea unităţilor invariante se descriu raporturile dintre aceste unităţi (pe baza distribuţiei defective, a sincretismelor şi a alternanţelor) şi se stabileşte sistemul vocalelor şi al consoanelor limbii române.

8. După Em. Vasiliu, sistemul *vocalic* al limbii române este constituit din 7 vocale /a, e, i, ă, î, o, u/. *Semivocalele* [ę, ǫ, j, w] sînt alofone ale vocalelor legate de centrul

vocalic prin jonctura silabică /+/. Această interpretare fonologică a semivocalelor româneşti, diferită de cele ale altor cercetători (Al. Rosetti, E. Petrovici, A. Avram, de exemplu) are avantajul de a fi e c o n o m i c ă, reducînd numărul unităţilor invariante, şi de a stabili p a r a l e l i s m u l în sistem, întreaga serie a semivocalelor căpătînd o interpretare fonologică u n i f o r m ă, ca o serie de alofone ale fonemelor vocalice corespunzătoare (cf. 2.1.6.1.2).

Nu ne apare clar însă cum se pune de acord definiţia hjelmsleviană a vocalei, ca element c e n t r a l, care poartă accentul (pe care şi-o însuşeşte autorul, cf. 2.1.2), cu caracterul a s i l a b i c (deci de tip „marginal", din categoria consoanelor — în aceeaşi terminologie) al semivocalelor.

9. Sistemul *consonantic* al limbii române este format din 20 de consoane : /p, b, t, d, k, g, f, v, s, z, ʃ, ʒ, h, ţ, č, ğ, l, r, m, n/.

Sunetele [k', ğ] sînt descrise de autor ca secvenţe difonematice, constituite din /k, g/ + /e, i/.

Sunetele [č, ğ] au fost considerate ca secvenţe monofonematice, avîndu-se în vedere criterii distribuţionale formulate pe larg la paragraful *Fonem sau grup de foneme?* (partea de teorie generală ; cf. 0.1.7.5.).

În favoarea caracterului monofonematic al consoanelor [č, ğ] în limba română, un argument foarte convingător, pe lîngă cele date de autor, l-ar putea constitui şi opoziţia realizată de grupul consonantic [tʃ, dʒ] şi consoanele [č, ğ] la joncţiunea cuvintelor. De exemplu, în două contexte cu identitate parţială (considerăm numai primele două silabe) : /zi + dʒi[cu/faţă de/zid + ʒi[lav/ [1].

[1] Cf., pentru engleză : /hwaj + tšúz) *why choose* faţă de /*white shoes* (cf. Robert A. Hall Jr., recenzie la A. Martinet, *Elements de linguistique générale*, în „Language", 41, 3, 1965, p. 500).

10. Trecînd la examinarea *structurii* fonologice, autorul are în vedere segmentele vocalice, segmentele consonantice iniţiale, finale şi intervocalice.

Se constată că un segment v o c a l i c poate avea o structură simplă, cînd e constituit dintr-o singură vocală silabică, sau o structură complexă, cînd e format dintr-o vocală silabică şi una sau două vocale asilabice. Vocalele /a, ă, î/ pot apărea numai în funcţii de vocale silabice (centru al silabei), pe cînd celelalte vocale pot fi şi silabice şi asilabice.

Segmentele c o n s o n a n t i c e iniţiale, ca şi cele finale, pot fi constituite din 1, 2 sau 3 consoane. Segmentele intervocalice pot fi formate însă din 1, 2, 3, 4 şi chiar 5 consoane.

Într-un capitol final, autorul analizează şi grupurile consonantice care apar numai la jonctura dintre două morfeme ale aceluiaşi cuvînt sau la jonctura dintre două cuvinte. Grupurile respective sînt, în aceste cazuri, *semnale demarcative* (semnalizează trecerea de la un morfem la altul sau de la un cuvînt la altul).

Grupurile de joncţiune examinate de autor sînt cele care apar la jonctura prefixelor, a sufixelor şi la joncţiunea cuvintelor.

În legătură cu termenii *joncţiune* şi *joncţiune* se impunea o precizare a lor : dacă sînt sinonimi, cum reiese din text, întrebuinţarea a doi termeni într-o redactare riguros exactă, cum este aceea a lucrării de faţă, nu se justifică.

11. Lucrare de s i n t e z ă a cercetărilor şi concluziilor în acest domeniu pe care autorul le-a formulat în studii publicate anterior, *Fonologia limbii române* este un studiu riguros ştiinţific, care dovedeşte o foarte bună pregătire lingvistică şi o bogată informaţie. Lucrarea reprezintă o contribuţie valoroasă în domeniul fonologiei româneşti.

Matilda Caragiu - Marioţeanu

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, *Vocabular de bibliologie*, Bucureşti, 1965, XVII + 179 p.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România a elaborat o ediţie preliminară a unui vocabular de bibliologie, din dorinţa de a o supune discuţiei înainte de a fi tipărită.

Lucrările de elaborare au început, după cum aflăm din prefaţă, în 1954, sub conducerea lui N. Georgescu-Tistu. Introducerea ne informează că, prin acest vocabular, colectivul de redactare şi-a propus să dea „un instrument util de muncă", nu numai pentru cercetătorii ştiinţifici, ci şi pentru toţi cei care lucrează cu cartea. Vocabularul de bibliologie (VB) ar urma să devină — în forma lui definitivă — o contribuţie la o lucrare internaţională editată de UNESCO, care a preluat, la Paris, în 1953, *Vocabularium bibliothecarii*, început de H. Lemaître şi amplificat sub conducerea lui A. Thompson. Lucrarea editată de UNESCO cunoaşte redacţii în limbile : engleză, franceză, germană, spaniolă şi rusă (ultimele două au fost introduse în ediţia a II-a, din 1962).

Dorind să evite transformarea vocabularului într-o lucrare de strictă specialitate, autorii lui au cules termenii şi expresiile de interes bibliologic nu numai din diverse publicaţii, ci şi din practica de toate zilele, ei lucrînd cu toţii în cadrul Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România.

Tot în introducere se arată că vocabularul va mai cuprinde, după corectarea, îmbunătăţirea şi completarea lui, o traducere a termenilor în limbile franceză, engleză, germană, rusă şi maghiară, ceea ce ar constitui partea a doua a lucrării, netipărită aici şi deci nesupusă discuţiei.

Înainte de a ne referi la vocabularul propriu-zis, vom face cîteva observaţii în legătură cu *bibliografia* lucrării. Aceasta cuprinde titlurile dicţionarelor, studiilor şi textelor privind terminologia bibliologică ; înregistrarea acestor lucrări în două grupe (româneşti şi străine), după criteriul cronologic, evidenţiază dezvoltarea, în timp, a interesului pentru ştiinţa bibliologiei.

Considerăm că editarea unui vocabular de bibliologie este ocazia cea mai nimerită pentru a prezenta o bibliografie, dacă nu exhaustivă, în orice caz cît mai bogată. Adoptarea unui principiu exagerat de selectiv lasă deoparte chiar unele din titlurile prezente în lucrările din bibliografie, cum ar fi : Pierre Bourgeois, *Verzeichnis ausländischer Zeitschriften in schweizerischen Bibliotheken*, Berna, 1955, sau Paul Otlet et L. Wouters, *Manuel de bibliothèque publique*, Bruxelles.

Chiar lista lucrărilor româneşti ar putea fi îmbogăţită, mai ales dacă s-ar urmări ilustrarea începuturilor documentării în ţara noastră (cf. Aurel Avramescu şi Virgil Cândea, *Introducere în documentarea ştiinţifică*, Bucureşti, 1960, p. 60 şi urm.).

În prezentarea datelor bibliografice s-au strecurat unele inconsecvenţe, pe care nu le-am semnala dacă n-ar fi incompatibile cu o lucrare bibliografică : articole apărute în două numere consecutive ale aceleiaşi publicaţii sînt indicate diferit (nr. 42 şi nr. 45) ; la nr. 77, în grupa lucrărilor străine (B), se dă titlul tradus al lucrării lui Levina, S. (lucrări străine apar însă în grupa lucrărilor româneşti : nr. 19 şi nr. 26).

Insistînd de la început asupra perspectivei de colaborare internaţională, încercăm să punem în evidenţă nu numai importanţa lucrării, ci şi răspunderea deosebită care le revine autorilor.

Cine parcurge introducerea cu intenţia de a se lămuri în legătură cu natura cuvintelor cuprinse în vocabular (în total 1674 de termeni) află că au fost înregistraţi „termenii şi expresiile de interes bibliologic". După ce se foloseşte de vocabular, constată însă că foarte multe cuvinte se deosebesc de cele din lexicul limbii comune numai prin accepţii

specifice bibliologiei. Există, aşadar, o insuficienţă vizibilă a preocupării de a delimita sfera lexicală care face obiectul vocabularului de bibliologie.

Problema delimitării termenilor bibliografici propriu-zişi de termenii generali privitori la carte a fost îndelung dezbătută şi de autorii vocabularelor străine[1]. Se arată la locul citat că însăşi „vocabularul editat de UNESCO" a fost oprit un timp în loc din cauza nevoii ce s-a simţit de a selecţiona „..nu numai termenii strict necesari bibliotecarului".

Este adevărat că în introducere se vorbeşte de „termenii şi expresiile de interes bibliologic", dar nicăieri nu se încearcă o lămurire în legătură cu aceste formule.

Cît de dăunătoare poate fi lipsa unei concepţii unitare în tratare se poate vedea din redarea în scris a unor asemenea „expresii". Astfel apar: *depozitar de cărţi*, iar ceva mai departe *împrumut (de cărţi)*, cu acelaşi determinant pus în paranteză. În altă parte se dă *legător*, fără determinant, iar mai departe: *legătorie de cărţi* şi *legătură de carte*.

Îngrijitorii ediţiei ce urmează să fie dată la tipar vor trebui să uniformizeze, într-un fel sau în altul, şi — în orice caz — să discute diversele situaţii într-o „notă asupra ediţiei" (care, în treacăt fie spus, lipseşte dintre termenii daţi în dicţionar).

Cercetarea şi discutarea unor asemenea „expresii bibliologice" ar aduce la lumină şi alţi termeni îndreptăţiţi să figureze în dicţionar. Astfel, din *bun de difuzare* ar merita să fie discutat şi *difuzare*, care este, în orice caz, termenul de bază al sintagmei. Ar fi necesară, de asemenea, şi explicarea unor „dublete" de tipul: *interpolare/interpolaţie*, *jgheab/uluc*, *repararea/restaurarea cărţilor*, *răsfoire/răsfoială*.

O lucrare lexicografică specializată, cum este VB, trebuie să ţină seamă de lucrările lexicografice existente, deoarece înainte de a fi termen bibliologic, cuvîntul face parte din tezaurul general al limbii. O confruntare între VB şi DM va fi avut loc (întrebuinţăm prezumtivul, deoarece nu se arată nicăieri în mod expres acest lucru). Era firesc să se utilizeze experienţa lexicografică, preluîndu-se elementele generale ale definiţiilor şi adăugîndu-se nota specifică pe care o dă considerarea cuvintelor din perspectiva bibliologiei. Autorii vocabularului, dimpotrivă, au făcut tot posibilul pentru a se feri de preluarea definiţiei, ca şi cum le-ar fi fost teamă să nu fie acuzaţi că au „copiat" definiţiile. Se întîmplă însă ca procedeul de a schimba „pe ici, pe colo" să ducă la modificarea definiţiilor în dauna clarităţii şi a exactităţii. Astfel, ca să nu dăm decît un singur exemplu, dar edificator, pentru înţelegerea procesului de „preluare", semnalăm pe *acoladă*:

DM	VB
„... *de forma* a două fragmente de arc".	„... *format* din două fragmente de arc".

Schimbarea cuvintelor „de forma" în „format" produce o adevărată alterare a definiţiei.

Fiind un dicţionar oarecum tehnic, se cuvine ca VB să aducă în plus, în definiţie, o notă bibliologică specifică, dar numai atunci cînd o impune diferenţa reală între accepţiune; generală şi cea specială a cuvîntului.

Un aspect important pentru o lucrare lexicografică (al cărei rost este explicarea unei terminologii mai puţin cunoscute) îl formează sistemul trimiterilor. Parcurgerea amănunţită a materialului cuprins în VB scoate la iveală grave defecţiuni ale sistemului de trimitere. Am nota în acest sens lipsa cuvintelor la care sîntem trimişi, cum se întîmplă cu *testea* de la cuvîntul *conf*, sau inexistenţa acelui sistem de trimiteri corelative de la un termen la altul, prin care se realizează o adevărată ţesătură între seriile sinonimice. De pildă, la *caligraf* se trimite la *copist*, unde nu se aminteşte prin nimic de *caligraf*, dar în schimb se trimite la *pisar* şi *uricar*, inexistente în VB.

[1] N. Georgescu-Tistu, *Vocabularul bibliotecarului*, în „Călăuza bibliotecarului", x, 1957, nr. 4, p. 19—21.

Omisiunile, inerente oricărei lucrări lexicografice, sînt destul de numeroase şi în VB; avînd convingerea că în urma unei revizii atente ele vor putea fi înlăturate, în cele ce urmează vom încerca să semnalăm diversele tipuri de omisiuni.

O primă categorie o formează cuvintele folosite în trimiteri, dar netratate în articole aparte, la care ne-am mai referit.

Asemănătoare cu acestea sînt cuvintele a căror lipsă nu este totală, deoarece sînt prezentate prin altele din aceeaşi familie. În acest sens, observăm că se dă *bibliotehnician*, dar lipseşte *bibliotehnică*; apar *zincograf* şi *zincografie*, dar lipseşte *zincogravură*; se discută *cotă topografică* şi *indice topografic*, dar nu se dă *registru topografic* etc.

Pentru a ne da seama mai bine de situaţia omisiunilor, am confruntat VB cu una din cărţile de specialitate date chiar în bibliografie[2]. Am constatat astfel, numai dintr-o sumară parcurgere a indicelui de materie, că lipsesc din VB termeni ca: *bibliometrie, cartulariu, catalecte, cedula, cilindri, colon, direasă, facsimilare, fanioane, gemă, hrisov, inedit, intalii, izvod* etc. etc.

Insistînd asupra erorilor şi omisiunilor din VB, nu am pierdut nici un moment din vedere că ne aflăm în faţa unei lucrări deosebit de interesante. Interesul lucrării nu priveşte însă numai pe bibliologii specialişti, ci şi pe toţi cei care — astăzi din ce în ce mai numeroşi — au legătură cu cartea. Mai presus de toate, lucrarea prezintă un interes deosebit pentru lexicologie şi lexicografie. Încă una din terminologiile care se formează în cadrul anumitor preocupări sau profesiuni a fost cercetată şi strînsă într-un vocabular profesional. Terminologia respectivă aduce la masa de lucru a lexicografilor un mare număr de cuvinte, sensuri şi expresii neînregistrate pînă acum în dicţionare; ele vor trebui, fără îndoială, să fie incluse în marele *Dicţionar al limbii române*, care se elaborează în prezent.

Făcînd aceste cîteva observaţii în legătură cu *Vocabularul de bibliologie*, ne-am oprit asupra aspectelor mai importante şi mai generale, cu scopul de a atrage atenţia asupra necesităţii unei revizuiri minuţioase în vederea tipăririi. Lucrarea este importantă şi are şansa de a fi încorporată într-una internaţională mai vastă. Există, în această privinţă, un precedent creat prin admiterea de către Conferinţa generală UNESCO a listei elaborate de Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România[3].

Vocabularul de bibliologie este o lucrare importantă, şi tocmai de aceea definitivarea ei trebuie să se facă cu deosebită grijă, pentru a se atinge „dacă nu perfecţiunea, în orice caz împuţinarea omisiunilor şi erorilor"[4].

Aurel Nicolescu

MARCEL SARAŞ, *Mic dicţionar român-francez*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964.

Dicţionarul cuprinde traducerea în limba franceză a peste *15 000 de cuvinte* româneşti, alese, aşa cum se arată în prefaţă, dintre cele mai des folosite. Au fost lăsate la o parte „cuvintele mai puţin frecvente, arhaismele, regionalismele, termenii tehnici de specialitate etc." (p. 5). Atît cuvintele româneşti, cît şi echivalentele lor franceze — în genere bine

[2] Aurel Avramescu şi Virgil Cândea, *Introducere în documentarea ştiinţifică*, Bucureşti, 1960.

[3] T. Vianu, *Termenii biblioteconomiei socialiste în „Vocabularium bibliothecarii"*, în „Călăuza bibliotecarului", XII, 1959, nr. 5, p. 16—17.

[4] Dan Simonescu, *Materiale pentru o precizare ştiinţifică a terminologiei bibliotecare în „Dicţionarul limbii române literare contemporane "*, în „Călăuza bibliotecarului", IX, 1956, nr. 4, p. 33.

alese — sînt însoțite de sumare indicații gramaticale și stilistice. Privit în ansamblu, dicționarul poate fi socotit, după părerea noastră, satisfăcător, în sensul că răspunde nevoilor imediate ale românilor care vor să se exprime în limba franceză și ale francezilor sau ale cunoscătorilor limbii franceze care vor să înțeleagă un text — scris sau oral — românesc.

Ne îngăduim în continuare cîteva comentarii, obiecții și sugestii pe care ni le-a prilejuit contactul cu dicționarul ca instrument practic de documentare curentă și ca lucrare lexicografică.

I. Mai întîi, observăm că dicționarul conține pe alocuri cuvinte rare și lipsite de importanță, de la periferia vocabularului românesc (de ex. *ttrtiță*, *laie*, *lătăreț*, *siminichie*, *tas*, *ttfnă*, *a vărga* etc.), în dauna unor termeni mai importanți, atît prin frecvența lor în limba contemporană, cît și prin noțiunile pe care le desemnează, ca *dialect*, *text*, *tiranie*, *țar*, *țigan*, *van* (și *tn van*), *văduv*, *văduvă*, *vedetă*, *venetic*, *vileag* (și *tn vileag*), *viteză*, *vîrtos*, *voluptate*, *voievod*, *zaharină*, *zbir* ș. a. Nu este, credem, nevoie, de liste descrescînde de frecvență, stabilite pe baza statisticilor moderne, pentru a decide, spre exemplu, care dintre cuvintele românești *a scămoșa*, *a scrijeli* și *a săruta* este mai cunoscut și mai frecvent în limba română contemporană. Totuși, în dicționar figurează primele două și lipsește tocmai al treilea, căruia F. Damé i-a acordat în dicționarul său nu mai puțin de 11 rînduri [1].

Se cerea, desigur, ceva mai multă atenție și în ceea ce privește selectarea pentru dicționar a cuvintelor românești sub raportul *reprezentării cît mai judicioase a diverselor noțiuni și sfere noționale*. Observăm, de pildă, că pentru noțiunea de „pardosea" nomenclatorul cuvintelor-titlu cuprinde în *micul* dicționar de care ne ocupăm *trei* sinonime — *dușumea*, *pardoseală* și *podea*, cărora li se alătură și un al patrulea, *parchet*, foarte apropiat ca sens. Pe de altă parte, din dicționar lipsește atît termenul juridic *parchet*, cît și sinonimul său *procuratură*, ceea ce înseamnă că cititorul român nu se poate documenta asupra denumirii în limba franceză a acestei instituții. Situațiile de acest fel se repetă în dicționar. Astfel, pentru calificativul „smintit", a cărui importanță pentru o lucrare lexicografică de proporții reduse este relativ mică, se dau nu mai puțin de 8 sinonime: *sărit*, *smintit*, *șui*, *țicnit*, *zănatic*, *zurliu*, *într-o ureche* (traduse toate prin *toqué*), *sucit* „bizarre" și, desigur, *nebun* „fou". Autorul s-a lăsat furat de coloratura afectivă a acestor sinonime, încălcînd însă principiul economiei lexicografice, *în dauna unor cuvinte de un rang superior și ca frecvență, și ca importanță* (vezi, de ex., absența din dicționar a cuvîntului *gamă*, care, în afara faptului că este un termen fundamental din domeniul muzicii, are în limba română literară contemporană și alte binecunoscute înțelesuri). De asemenea, găsim că pe alocuri s-au inclus prea multe derivate ale unor termeni tehnici, ca, de ex., *tăbăcar*, *tăbăcărie*, *tăbăceală*, *tăbăcire*, *tăbăci*, în dauna unor noțiuni nereprezentate în dicționar prin nici un termen.

În alcătuirea listei de cuvinte-titlu pentru micul dicționar ar fi fost bine să se țină seama de *microsistemele* din lexic, pe baza cărora s-ar fi asigurat cuprinderea mai armonioasă, mai rațională a termenilor. Ni se pare că în această privință dicționarul va putea fi mult îmbunătățit la ediția următoare. Am spicuit cîteva exemple instructive, după părerea noastră, și pentru lexicografia generală.

1. Lipsesc membri echivalenți ai unor *cupluri antonimice*. De ex., *bătrînețe* figurează în micul dicționar, iar *tinerețe* nu; *diez* figurează, *bemol* — nu; *primăvăratic* figurează, *tomnatic* — nu etc.

2. Lipsesc parțial (tocmai aceasta este obiecția) *membri ai unor clase lexico-gramaticale închise*. De ex., se dau denumirile numeralelor *11—16* (inclusiv), dar se lasă la o parte numeralele *17*, *18* și *19*; se dau denumirile primelor șapte zeci (*10—70*), lăsîndu-se la o parte *80* și *90*; se dau denumirile fracțiilor 1/3—1/8 (*treime*, *pătrime* etc.), dar se omite *doime*, *noime* și *zecime* (*sutime* și

[1] Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, București, I—IV, 1894—1896; vezi IV, 19.

miime figurînd însă !). Dintre denumirile cazurilor gramaticale lipsesc *genitiv*, *acuzativ*, *dativ*, în timp ce *nominativ* şi *vocativ* au fost incluse, deşi nu au o pondere lexicală mai mare ca celelalte. Dintre notele muzicale figurează *sol*, însă lipseşte *do*, pentru care francezii au, în afară de *do*, încă o denumire, neuzitată la noi, *ut*.

3. Lipsesc parţial (v. pct. *b*) *membri ai unor clase derivaţionale absolut paralele*. Astfel, de vreme ce figurează *telefon* şi *telegraf*, *a telefona* şi *a telegrafia*, nu vedem raţiunea pentru care au fost reţinute în dicţionar *telegrafie* şi *telegrafist*, dar nu şi *telefonie*, *telefonist*; a fost, pe de altă parte, reţinut *telefonic*, dar nu şi *telegrafic*. Proporţiile *mici* ale dicţionarului român-francez de care ne ocupăm nu justifică, după părerea noastră, o asemenea inconsecvenţă.

II. În legătură cu *echivalentele franceze* ale termenilor româneşti din dicţionar am face doar cîteva observaţii.

1. La p. 284 dicţionarul arată că la *predicat* s-ar spune în franţuzeşte *verbe*. Credem că e o inadvertenţă, căci atît ca termen logic, cît şi ca termen gramatical *predicatului* i se zice în realitate *prédicat* (sau *attribut* [2]), iar nu *verbe*. Cf. Littré [3], VI, 294; *prédicat* 1° terme de logique. Attribut; 2° terme de grammaire; se dit quelquefois de l'attribut d'une proposition, d'un jugement. Cf., pe de altă parte, şi Damé, III, 264: *predicat* s. n. *attribut*.

2. La *snop* nu se zice, în franceză, *gerbe de blé*, cum arată dicţionarul la p. 339, ci doar *gerbe*. Cf., de ex., Quillet [4], 837: *gerbe* n. f. Faisceau, botte de tiges de céréales coupées et liées. Par analogie se dit de tout ce qui offre l'aspect d'une gerbe. Aşadar, exact ca în româneşte. Cf. şi Damé, IV 78, care traduce simplu şi bine: *snop* = *gerbe*.

3. Credem că pentru *vorbire* (p. 400) putea fi indicat — cu toate proporţiile mici ale dicţionarului — şi echivalentul francez *parole*, foarte important, printre altele, ca termen de lingvistică (cf., de ex., Littré, V, 1423: *le don de la parole* „darul vorbirii").

4. Rom. *urdă* e tradus în dicţionar prin termenul prea vag *fromage blanc* (p. 388). Este, credem, greu de presupus că ni s-ar aduce *urdă* dacă am cere în franţuzeşte *fromage blanc*. Trebuie indicat cuvîntul *ourda*, cunoscut în Franţa ca termen de specialitate [5].

III. Desigur, e bine că dicţionarul şi-a propus să menţioneze *sensurile figurate*, *populare* şi *familiare* ale cuvintelor şi expresiilor româneşti. Se pare însă că acest obiectiv nu a fost urmărit pretutindeni cu atenţia cuvenită. Semnalăm cîteva cazuri.

1. Nu era, credem, nevoie ca rom. *spectru* (p. 343) să fie însoţit de indicaţia „figurat", căci echivalentul francez *spectre* se foloseşte, exact ca în limba română, atît în sens propriu, cît şi figurat.

2. Sensul de „cununie" al cuvîntului românesc *pirostrie* trebuia însoţit de indicaţia „popular" [6], aşa cum a procedat, de altfel, şi Damé, v. III, 219.

3. Rom. *pa*, *a păpa* ţin, incontestabil, de limbajul familiar (cf. şi Damé, III, 181: *a păpa* mot infantin „manger"), pe cînd din micul dicţionar rezultă că ar fi neutre din punct de vedere stilistic. Exemplele de acest fel pot fi uşor înmulţite.

IV. *Indicaţiile gramaticale* de pe lîngă cuvintele româneşti ar putea, şi ele, să fie revizuite. Cîteva exemple: p. 261 *a paşte* vt. (= verb tranzitiv) *garder les moutons*; vi. (= verb intranzitiv) *paître*. Dar, într-o propoziţie ca *Oile au păscut iarba*, verbul *a paşte* este tranzitiv şi totuşi nu corespunde cu fr. *garder les moutons*, ci cu *paître* (v. Littré, V, 1261, sensul 3: „La bique allant remplir sa

[2] Vezi Y. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, ed. a 3-a, Paris, 1951; ed. în limba rusă, Moscova, 1960, p. 271.

[3] Émile Littré, *Dictionnaire de la langue française*, I—VII, Paris, 1959.

[4] *Dictionnaire Quillet de la langue française*, I—III, Paris, 1956.

[5] P. Larousse, *Grand dictionnaire universel*, VIII, 843 şi XI, 1577.

[6] Vezi, de ex., DL, III, 427, sensul 2.

traînante mamelle/ Et paître l'herbe nouvelle...", La Fontaine, IV, 15). La p. 270 citim : *a picta* vt. *peindre*. Se pune întrebarea : ce rol joacă aici indicația *vt.*, de vreme ce și în sens intranzitiv *a picta* se spune tot *peindre*? Întrebarea stăruie cu atît mai mult, cu cît pe lîngă *a pleda* (p. 276) figurează indicațiile *vi.*, *vt. plaider*. Cf. și *a propaga vt. propager* (p. 292), pe cînd *a răspîndi* (p. 303), sinonim al său, poartă o indicație în plus, adică nu numai *vt.*, ci și *vr.* (= verb reflexiv). În fine, încă un exemplu. În dicționar *a varia* este însoțit de indicația *vi.* (p. 392). Nu e de loc limpede din ce considerent lexicografic precizează micul dicționar că verbul românesc *a varia* este *intranzitiv*, de vreme ce atît în română cît și în franceză (*varier*) el este și *tranzitiv*. Cf., în legătură cu aceasta, Littré, VII, 1457, de unde se vede că primele două sensuri ale verbului *varier* sînt *tranzitive* (v., de ex., citatul din *Art poétique* a lui Boileau : „Sans cesse en écrivant variez vos discours...").

V. *Alte observații.*

1. La p. 261 : *patrician* m. „*saucisse*", „*grillée*" f. ; m. f. „*aristocrate romain*". Credem că nu era cazul să se inverseze ordinea consacrată a sensurilor, cu atît mai mult cu cît cel culinar este relativ recent în limba română și desemnează o noțiune mai îngustă decît termenul de istorie și de cultură în genere — *patrician* [7].

2. Semnalăm că la p. 391 cuvîntul *valiză* figurează, evident, dintr-o scăpare, înaintea cuvîntului *validitate*.

3. Din punct de vedere lexicografic, tilda din cazuri ca : *umăr* m. „*épaule*" f. ; *a pune* ~ „*donner un coup d'épaule*" — nu este îndestulătoare și poate să dea naștere la greșeli. Trebuia : *a pune* ~ *ul*. În primul caz, un francez ar citi *a pune umăr*. De altfel, procedeul nici nu e aplicat în dicționar cu consecvență, căci, de pildă, la p. 232, după *nas* citim : *a-și sufla*~*ul* (iar nu *a-și sufla* ~ !) „*se moucher*".

4. Desigur, ar fi fost foarte bine dacă s-ar fi indicat *accentul* cuvintelor românești (ceea ce n-ar fi mărit nici măcar cu un rînd volumul dicționarului).

5. În sfîrșit, semnalăm cîteva greșeli de tipar (în paranteză formele corecte) : p. 383 *țăruș* m. „*pieux*" m. (*pieu*) ; p. 387 *unde* adv. „*ou*" (*où*) ; p. 336 *sincerement* (*sincèrement*) ; p. 350 *percant* (*perçant*), p. 333 *sfătuito, oare* (*sfătuitor, oare*).

În concluzie, *Micul dicționar român-francez* de care ne-am ocupat, cu toate că este în ansamblu utilizabil, poate suferi cîteva corective în ceea ce privește *lista cuvintelor-titlu*, *echivalentele franceze*, sistemul *indicațiilor stilistice și gramaticale*, *tehnica lexicografică*. Toate acestea pot fi realizate fără ca dicționarul să depășească dimensiunile primei ediții.

Henriette Vrabie

ANCA LIVESCU, *Despre dicțiune*, București, Editura științifică, 1965, 127 p.

Cartea de care ne ocupăm atrage atenția lingviștilor prin titlul ei și prin cele patru capitole de la început în care sînt prezentate o serie de noțiuni de lingvistică : importanța vorbirii corecte ; cîteva cunoștințe prealabile ; respirația ; punctuația ; accentul. Celelalte cinci capitole se ocupă de probleme speciale de actorie, fără legătură directă cu subiectul propus.

Dar dacă partea referitoare la arta actorului este mult mai dezvoltată decît trebuie într-o lucrare de acest fel, despre dicțiune se spune foarte puțin. Cititorul constată în

[7] Vezi I.-A. Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, București, 1931, p. 914, mai bine decît în DL, III, 339, unde sensul de „cîrnat" precedă pe cel de „aristocrat roman".

primul rînd cu surprindere că nicăieri nu apare o definiţie a noţiunii care formează obiectul propriu-zis al lucrării. Sînt abordate mai pe larg sau mai restrîns o serie de probleme ca : rostirea corectă, apariţia limbajului, intonaţia, pauza şi accentul, punctuaţia, defectele vorbirii etc., după cum se vede destul de deosebite între ele. Unele ţin de istoria limbajului, altele de fonologie sau de fonetică, de scriere etc. Ar fi trebuit să reiasă clar în ce raport se găsesc toate acestea cu dicţiunea.

În introducere sîntem informaţi că lucrarea se adresează tuturor acelora care doresc să vorbească şi să citească corect, indiferent de meserie, iniţiind cu precădere pe tinerii dornici să păşească în luminile rampei. Tocmai faptul că este scrisă pentru un public atît de larg impune un plan cît mai riguros, o atenţie deosebită în ceea ce priveşte explicarea sau folosirea unor termeni ştiinţifici, precum şi o expunere cît mai clară şi mai corectă.

Nu reiese din gruparea materiei pe capitole motivul pentru care pauza este tratată în cadrul capitolului intitulat *Accentul*, deşi unele lucruri despre pauză s-au mai spus şi în partea destinată punctuaţiei. La *Defectele vorbirii* se reiau unele probleme care au fost expuse amănunţit în capitolul *Recitarea şi citirea versurilor*. În ceea ce priveşte capitolul final, autoarea promite cititorilor o sinteză a materialului expus în carte. Dar acest capitol nu sintetizează în nici un fel ceea ce s-a spus mai înainte, ci face recomandări actorilor cu privirea la interpretarea rolurilor. Deşi acestea pot fi folositoare, au prea puţină contingenţă cu titlul lucrării.

Cum este şi firesc într-o carte de popularizare, se dau şi aici cunoştinţe de bază, spicuite din diferite lucrări de specialitate (ne referim mai ales la capitolele care conţin noţiuni de lingvistică). În consecinţă, ar fi fost necesar să se facă toate trimiterile de rigoare.

Întrucît se operează frecvent cu termeni ştiinţifici cu circulaţie mai restrînsă, necunoscuţi de unii dintre cititori, era bine ca aceştia să fi fost explicaţi— de exemplu : *hiat* (p. 21), *armonie imitativă* (p. 71) etc. Alteori asemenea termeni sînt folosiţi arbitrar, ca, de pildă, cu vintele *ton*, *tonalitate*, *intonaţie* care, deşi în limbajul de specialitate au accepţii diferite, sînt considerate şi folosite adesea ca sinonime. Inconsecvenţă de terminologie apare şi în utilizarea cu acelaşi înţeles a denumirilor *unitate ritmică* şi *unitate metrică*. Pe de altă parte, determinantele unor termeni ştiinţifici nu sînt definitorii. Se vorbeşte, de exemplu, de ton cald, mişcător (p. 59), de ton ridicat (p. 57), de ton hotărît şi ager (p. 64) etc., dar aceste varietăţi nu sînt definite din punct de vedere ştiinţific. Vorbind despre rolul ghilimelelor, autoarea afirmă : „Cuvîntul sau cuvintele cuprinse între ghilimele sînt rostite semnificativ". Constatarea aceasta nu spune, evident, nimic, aşa cum se întîmplă şi cu determinantele cuvîntului *inflexiune* din citatul următor : „Interpretul nu va căuta însă nişte inflexiuni speciale, deosebite, ca să convingă pe ascultători că....".

Ni se pare un nonsens întrebuinţarea îmbinărilor *punctuaţie vorbită* sau *punctuaţie subînţeleasă*. Termenul *punctuaţie* se referă la totalitatea semnelor care marchează în scris pauza, intonaţia etc., elemente tratate în lucrare la locul lor.

Era necesar să se arate şi neconcordanţele existente între semnele de punctuaţie şi intonaţie, aşa cum s-a procedat şi în cazul pauzei. De asemenea, n-ar fi fost lipsit de interes să se precizeze că semnul întrebării nu indică totdeauna o intonaţie ascendentă la sfîrşitul enunţului, deoarece în limba noastră există două posibilităţi de a intona o interogativă. Enunţul interogativ nu are intonaţie ascendentă atunci cînd întrebarea este marcată prin cuvinte interogative de tipul : *care*, *cine*, *ce*, *cînd*, *unde*, *cum* etc.. Întrucît acestea au o intonaţie mai ridicată şi sînt mai puternic accentuate decît celelalte cuvinte din enunţul interogativ [1]. Prin urmare, în exemplul de la p. 37 : *Unde-i omul meu ? Cin'l-a ucis ?* nu este corect indicată intonaţia atunci cînd se afirmă

[1] Cf. *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 477—478.

că : „Sfîrşitul versului indică să se ridice tonul pentru a realiza întrebarea".

În lucrare apar şi alte inexactităţi, fie dintr-o greşită înţelegere a noţiunii de accesibilitate, fie pur şi simplu din ignorarea unor termeni ştiinţifici mai speciali. Astfel, vorbid de sunetele redate în scris prin *ce, ci, che, chi, ge, gi, ghe, ghi*, autoarea le descrie ca şi cum în componenţa lor ar intra şi fonemul *k*, respectiv *g*. Citäm : „Consoanele *k* (în grupul *ce-ci*, ca în cuvîntul *baci*), *g* (în grupul *ge-gi*, ca în cuvîntul *fulgi*)" (p. 21) sau „Consoanele *k* (în grupul *che-chi*, ca în cuvîntul *unchi*), *g* (în grupulu *ghe-ghi*, ca în cuvîntul *junghi*)" (p. 22). În aceste explicaţii se confundă fonemul cu litera. Se ştie că consoanele *č, k'*, respectiv *ǧ, g'* sînt deosebite de consoanele *k, g*.

La pagina 22 se vorbeşte de pronunţarea corectă a vocalelor *e* şi *a*. Dar exemplul dat de autoare nu vine în sprijinul teoriei, căci el ilustrează pronunţarea semivocalei *i* între vocalele *i* şi *a* (într-un cuvînt ca *Otilia*, pronunţat *Otiliţa*).

În versul *Anii tăi se par ca clipe*, adverbul *ca* este socotit în mod greşit conjuncţie p. 35).

Pentru o carte de popularizare este deosebit de important ca ideile să fie redate într-un limbaj cît mai precis, cît mai convingător, şi, în acelaşi timp , cît mai corect. Vom semnala cîteva stîngăcii de redactare : *Au rămas în amintirea noastră numai aceia care ne-au captivat prin expuneri clare şi logice, care* **ne-au vorbit** *atît de* **eficace** *încît am plecat acasă cu lecţia învăţată* (p. 9) ; *am audiat cu toţii o conferinţă* **şi dincolo de interesul temei ne-a atras** *cel care reuşea să exprime concis şi sigur ceea ce expunea* (p. 9) ; *cu prilejul* **aniversării a 70 de ani** (p. 12) ; *nu există un actor* **profilat pe tonuri** *înalte sau joase* (p. 81) etc.

În încheiere, trebuie să arătăm că lucrarea discutată conţine şi unele recomandări utile tinerilor actori amatori, în special, chiar dacă o parte dintre ele sînt formulate în termeni vagi şi imprecişi. Din păcate, toate acestea au prea puţină legătură cu dicţiunea, ceea ce justifică necesitatea altei lucrări care să trateze în mod ştiinţific acest subiect.

Magdalena Popescu-Marin

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

REVISTE PUBLICATE DE EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

LIMBA ROMÂNĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE
REVUE ROUMAINE DE LINGUISTIQUE
CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ — CLUJ
ANUAR DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ — IAȘI
REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR
REVISTA DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ
STUDII CLASICE
NYELV-ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară şi statistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, toponimie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în texte, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele din subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

Biblioteca crs
s i b i u

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române, vol. I,** *Limba latină*, 1965, 439 p., 28 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român,** seria nouă, vol. **IV,** VII + hărţile de la 910—1236, 1965.

Sub redacţia acad. Iorgu Iordan, **Crestomaţie romanică, vol. I,** 1962, 884 p. +25 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei.

* * * **Dicţionarul limbii române (DRL),** serie nouă, fasc. 0, CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1, M — Mandră[1], 81 p., 5,25 lei; fasc. 2, Mandră[2] — Mascat[1], 161 p., 6,75 lei.

* * * **Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie,** 1965, 6,50 lei.

AL. GRAUR, **La romanité du roumain,** colecţia „Bibliotheca Historica Romaniae 9", 1965, 68 p., 2,75 lei.

P. P. PANAITESCU, **Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română,** 1965, 231 p., 10 lei.

* * * **Gramatica limbii române,** ed. a II-a revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic românesc,** 1963, 470 p., 29 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească,** 1965, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique,** 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.

LR Anul XV, nr. 3, p. 217—326, Bucureşti, 1966

I.P. „Informaţia" — c. 3248

42.200

Lei 4.—

I 8165

ANUL XV 1966
LIMBA ROMÂNĂ
Nr. 4

LIMBA ROMÂNĂ

4
ANUL XV
1966

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

0 IIII. 2005

COMITETUL DE REDACŢIE

Redactor responsabil:

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

Prof. univ. ION COTEANU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Membri:

Conf. univ. V. ARVINTE (Iaşi)
GH. BOLOCAN
VL. DRIMBA
ION GHEŢIE
VALERIA GUŢU—ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ŞUTEU — secretar de redacţie

Pentrü a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei reînnoiţi abonamentul dv. pe anul în curs.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuţa poştală 134 — 135, Bucureşti, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa comitetului de redacţie al revistei „Limba română".

ADRESA REDACŢIEI
Str. I.C.Frimu nr. 22
raionul 30 Decembrie
Bucureşti

APARE DE 6 ORI PE AN

I 8165

-- ULL 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XV 1966 Nr. 4

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

2022

SUMAR

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

ELENA SLAVE, Expresivitatea metaforei lingvistice 329

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

I. COTEANU, Pentru un dicţionar de frecvenţă al limbii române 339
GH. BOLOCAN, În legătură cu unele aspecte ale dicţionarului de frecvenţă al limbii române 341
MIRCEA SECHE, Dicţionarul de frecvenţă al limbii române ca dicţionar semantic 345
DEM. AHRIŢCULESEI, Note lexicale 349
De la redacţia *Dicţionarului limbii române* 351

LIMBĂ LITERARĂ

CONSTANT MANECA, Consideraţii asupra stilurilor limbii române literare în lumina frecvenţei cuvintelor 353
ION GHEŢIE, O particularitate fonetică bănăţenească în opera lui Paul Iorgovici : *ă* > *e* (viaţe,,*viaţă*") 367

FILOLOGIE

ALEXANDRU MAREŞ, O psaltire slavo-română necunoscută din secolul al XVI-lea 371
N. A. URSU, O poezie necunoscută a lui Iancu Văcărescu 379

NOTE ŞI COMENTARII

AL. GRAUR, Cu privire la limbajul marinăresc 385
I. COTEANU, Dialectul şi ierarhia dialectală a limbii 386

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

ANDREI AVRAM, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964 (extras din „Studii şi cercetări lingvistice", XV, 1964, fasc. 1—5) (*Ion Gheţie*). 389
ALEXANDRU NICULESCU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*. Contribuţii gramaticale, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965 (*Ioana Vintilă*). 393
ANDREI BANTAŞ, *Mic dicţionar român-englez*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965(*Ilinca Constantinescu*) 395
Ghid de conversaţie bulgar-român, întocmit de Tiberiu Iovan, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965 (*Olimpia Guţu*) 396

Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în ţara noastră de la 1 mai 1965 pînă la 1 aprilie 1966 399

L R Anul XV, nr. 4, p. 327—464, Bucureşti, 1966

7497

EXPRESIVITATEA METAFOREI LINGVISTICE

DE

ELENA SLAVE

Metafora, figură centrală a retoricii, a fost folosită şi analizată încă din antichitate. Literatura referitoare la metaforă este foarte bogată [1]. Definită în mod curent ca o schimbare de sens care constă într-o comparaţie prescurtată, orice metaforă presupune existenţa a două unităţi distincte, în interiorul unei paradigme. Astfel avem paradigma *a vorbi — a lătra*, alcătuită din două unităţi distincte în opoziţie, fiecare reprezentînd un fascicul de trăsături distinctive. În planul expresiei, fasciculele sînt alcătuite din fonemele respective. Astfel *vorbi* e în raport de comutare cu *sorbi*, iar *latră* cu *şatră*, *lătrat* cu *pătrat* etc.

În planul conţinutului, trăsăturile distinctive lexicale sînt însoţite de cele gramaticale. Conţinutul lexical al lui *a vorbi* poate fi analizat în trăsăturile distinctive : 1. „a emite sunete", 2. „a articula", 3. „a exprima gînduri, sentimente umane". De asemenea *a lătra* e format din trăsăturile distinctive : 1. „a emite sunete", 2. „a repeta sunete scurte, sacadate", 3. „a reda stările caracteristice speciei cîine".

Metafora este termenul marcat al opoziţiei, căci *a lătra*, „a vorbi", pe lîngă trăsăturile primite de la *a vorbi*, cuprinde şi pe cele proprii. El conţine deci trăsăturile : 1. „a emite sunete", 2. „a articula cuvinte", 3. „a repeta sunete scurte, sacadate", 4. „a exprima gînduri, sentimente umane", 5. „a reda stările caracteristice speciei cîine". Termenul marcat preia sensurile denotative [2] ale termenului cu care se opunea în paradigma premetaforică ; în cazul de faţă trăsăturile 2 şi 4 din conţinutul lui *a lătra* figurat sînt preluate din conţinutul lui *a vorbi* şi păstrate ca sensuri denotative.

Sensurile denotative ale termenului premetaforic nu dispar ; tocmai aceasta este condiţia indispensabilă a expresivităţii, ca marcă distinctivă.

---

[1] Teoria generală a metaforei (aspectele estetice şi filozofice) a fost făcută mai recent la noi de Tudor Vianu în *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, Bucureşti, ESPLA, 1957. Pentru structura lingvistică a metaforei se poate consulta lucrarea recentă (unde se dă şi bibliografia problemei) a lui Hugo Meier, *Die Metapher*, Winterthur, 1963. Metafora poetică e analizată în ultima vreme cu mijloace structurale. Vezi, în acest sens, Toma Pavel, *Description structurale de la métaphore poétique*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, Bucureşti, 1962, p. 185—209.

[2] În terminologia structurală se vorbeşte de două feluri de sensuri ale unui cuvînt : sensuri denotative, adică fundamentale şi sensuri conotative, secundare.

Ele se transformă însă din denotative în conotative : trăsăturile 3 şi 5 sînt cele care marchează pe *a lătra* ca termen figurat. Trăsătura 3, pe lîngă valoarea generală, asigură capacitatea concretă a metaforei. Tocmai elementele concrete sînt totdeauna prezente în metaforă, ea fiind, spre deosebire de alte procedee expresive, prin esenţă reprezentativă, adică bazată pe posibilitatea de evocare a unor obiecte concrete. Trăsătura 5 contribuie la accentuarea forţei metaforei prin aceea că conţinutul comunicării umane e „coborît" într-un fel la primul sistem de semnalizare.

O paradigmă metaforică expresivă stabileşte opoziţii în două direcţii : *a vorbi — a lătra* figurat *— a lătra* propriu. Între primul şi al doilea termen, opoziţia apare în ambele planuri — expresie şi conţinut — între al doilea şi al treilea, numai în conţinut. În planul conţinutului, *a lătra*, ca metaforă, se opune lui *a vorbi* prin sensurile conotative ale celui dintîi, aflate în raport de comutare cu cele denotative ale celui de-al doilea. În acelaşi timp, metafora *a lătra* intră în opoziţie cu *a lătra* la propriu : noile sensuri denotative ale metaforei sînt în raport de comutare cu cele denotative ale termenului propriu.

Analiza relaţională e foarte importantă şi pentru aspectul diacronic al expresivităţii metaforei. Cînd unul din termenii paradigmei metaforice dispare, se şterge imediat şi efectul expresiv. Astfel poate dispărea termenul nemarcat : în opoziţia *caput* („cap") şi *testa* (cu sensul denotativ „cap" şi cel conotativ „hîrb"), primul termen a dispărut în unele limbi romanice. În mod automat *testa* şi-a pierdut sensul conotativ „hîrb" şi a devenit un nou termen nemarcat pentru „cap". În acelaşi timp şi sensul de „hîrb" a căpătat o nouă expresie. Apar însă şi celelalte posibilităţi ; termenul marcat (metafora) poate fi înlocuit cu altul, cel nemarcat menţinîndu-se. Dar cercetarea de faţă nu-şi propune să abordeze problema expresivităţii metaforice din punct de vedere diacronic. De aceea au fost eliminate din discuţie cuvintele care au fost metaforice, dar nu mai sînt analizate ca atare (*a îmbulzi*, *a înţărca* etc.).

Pe lîngă aceste metafore independente, dar consacrate de sistemul limbii, există şi altele care au o structură aparte, rezultată din folosirea simultană a ambilor termeni — cel propriu nemarcat şi cel figurat marcat. În teoria structurală acestea sînt numite metafore coalescente : *înger de copil*, *bujor de fată* (celelalte, în care apare numai termenul figurat, sînt numite implicaţii). În cazul lor sînt puse faţă în faţă sensurile conotative ale termenului marcat cu trăsăturile termenului propriu : *bujor* „fată" (sens denotativ) + „floare..." (sens conotativ) se opune lui *fată*. Prin organizarea sintagmatică a opoziţiei, termenul figurat *bujor* este mai puţin încărcat de sensurile denotative ale opusului său *fată* : prezenţa acestuia face ca termenul figurat să aibă mai ales o funcţie reprezentativă. Decodarea metaforei coalescente se face chiar prin structura ei sintagmatică şi de aceea distanţa dintre cei doi termeni poate fi foarte mare. Dar, pe de altă parte, tocmai această organizare sintagmatică face ca metaforele coalescente să fie mai puţin numeroase decît metaforele-implicaţii. Ele sînt mereu schimbate şi de aceea dicţionarele le înregistrează rar ca unităţi consolidate în cadrul sistemului.

Tipurile de bază ale metaforelor-implicaţii, din punctul de vedere al claselor cărora le aparţin, sînt cel substantival şi cel verbal. Analiza

lor în limba artistică a fost făcută pe larg de Christine Brooke-Rose [3]. Principiile stabilite de autoare pot servi însă și la cercetarea metaforelor neartistice, mai ales în privința stabilirii gradului de expresivitate în funcție de structura metaforei.

Criteriul fundamental al aprecierii gradului de expresivitate al metaforei este distanța semantică și stilistică dintre termenul propriu și cel figurat. De exemplu, termeni ca *șoim*, *vultur*, *ciocănitoare*, *gaiță*, *a încasa*, *a pieptăna*, *a scutura*, folosiți pentru aprecieri ale oamenilor, aduc în minte reprezentări foarte concrete care constituie trăsături bine marcate pe plan expresiv [4]. Pentru distanța stilistică se pot cita metafore ca *mozaic*, *nerv*, *osatură*, *a digera*, *a diseca*; folosirea acestora în limbajul îngrijit nu duce la un înalt grad de expresivitate, deoarece termenii sînt luați din limbaje apropiate. Cînd însă astfel de metafore apar în gura unui om neinstruit, a unui argotizant de exemplu, efectul expresiv crește datorită transferului între stiluri îndepărtate.

Uneori, relațiile metaforice nu se stabilesc în interiorul aceleiași părți de vorbire, metafora apărînd în derivate; în acest caz relația de expresivitate se stabilește între valoarea metaforică a cuvîntului de bază și sinonimul în locul căruia e folosit. Alteori metafora apare într-o sintagmă, al cărei centru de greutate expresiv se găsește în determinant: *limbă* **ascuțită.**

La adjectiv (mai puțin la adverb), în afara metaforelor similare celor substantivale și verbale (*gînd curat*, *suflet deschis* etc.) apare un tip special de metaforă, și anume transpunerea senzorială, adică asocierea între termeni care denumesc senzații diferite. Această asociere poartă numele de s i n e s t e z i e [5]. Unele sinestezii sînt consacrate prin uz: *glas* **ascuțit**, *miros* **acru**, *durere* **surdă.** În astfel de cazuri se asociază senzații diferite; se combină senzația auditivă cu cea tactilă (*glas* **ascuțit**), cea olfactivă cu cea gustativă (*miros* **acru**), cea tactilă cu cea auditivă (*durere* **surdă**) etc.

Apar aici relații structurale interesante. *În glas* **moale** în loc de *moale* poate figura *încet* (slab). Sub dominarea lui *glas*, *moale* preia sensul denotativ al lui *încet*, iar propriul lui sens denotativ devine conotativ. Deosebirea față de metafora propriu-zisă constă în faptul că, pe cînd metafora poate fi folosită singură, aici pe plan sintagmatic apare contrastul între determinat și determinant. Sinestezia se apropie oarecum de metafora coalescentă *(înger de copil)*, în care apare termenul propriu și cel figurat. Dar sinestezia are specificul ei, deosebit de cel al metaforei coalescente. În sinestezie, succesiunea elementelor nu reproduce întocmai paradigma ca în cazul metaforei coalescente, cel puțin prin faptul că unitățile aparțin la părți de vorbire diferite. Determinatul, în calitatea lui de context imediat, este veriga prin care putem reconstitui paradigma premetaforică: în *glas moale*, *glas* ne arată că *moale* îl înlocuiește pe *încet* (acustic). Dar, așa cum la verb subiectul și complementul sînt influențate de valoarea figurată a predicatului, tot așa și în cadrul sines-

[3] Christine Brooke-Rose. *A Grammar of metaphor*, Londra, 1958.

[4] O analiză mai dezvoltată am făcut-o în *Contrast și opoziții în domeniul expresivității*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, București, 1962, p. 51—53.

[5] Vezi Mihaela Mancas, *La synestésie dans la création artistique de M. Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, București, 1962.

teziei, determinatul este influențat de prezența determinantului figurat, luat din alt domeniu senzorial : *glas* sub influența lui *moale* e conceput atît de concret încît dă impresia de ceva palpabil.

La celelalte părți de vorbire, sinestezia, ca procedeu expresiv, e mai rară : *cîntă dulce, privirea arde.* Există deci o sinestezie adverbială — determinatul e un verb, iar determinantul un adverb, precum și o sinestezie verbală — determinatul este în acest caz un substantiv.

Ca și metafora coalescentă, sinestezia nu e un procedeu amplu folosit, bine fixat în sistemul limbii neartistice.

☆

Rezultă din cele arătate că metafora este termenul marcat expresiv, față de termenul propriu, nemarcat. Gradul de expresivitate poate fi determinat după criterii structurale și anume pe baza relației dintre termenul figurat și cel propriu. Tocmai gradul de expresivitate, ca trăsătură distinctivă fundamentală a metaforei, trebuie privit mai îndeaproape pentru a urmări care este criteriul de apreciere obiectivă a acestuia, ce fel de relații se stabilesc între termenul propriu și cel figurat. În analiza gradului de expresivitate trebuie urmărite mai multe probleme.

1. **Distanța dintre termenul propriu și cel figurat.** O metaforă este cu atît mai expresivă cu cît aparține unui domeniu semantic mai restrîns și invers ; cuvintele cu sens general sînt mai puțin susceptibile de a trezi o imagine concretă, plastică (de exemplu *lumină, cale* etc.), pe cînd termenii proprii unor domenii mai restrînse sînt mai evocatori (*gaiță, inimă, frunte* etc.).

Ar fi interesant de urmărit împrejurările care au determinat apariția fiecărei metafore, dar această problemă nu intră în cadrul lucrării de față, care are un caracter sincronic ; punctul de vedere diacronic ar interesa doar în descrierea asocierii termenului propriu cu cel figurat, asociere de care depinde gradul de expresivitate. În cazul cînd metafora e denominativă (*broască* — la ușă, *capră* — de tăiat lemne), asocierea nu e expresivă, ci e vorba de o inovație apărută din nevoi practice, asocierile fiind mai mult sau mai puțin întîmplătoare (vezi *arbore, rădăcină, tulpină* pentru a desemna diferite raporturi genealogice). Astfel de inovații sînt asemănătoare celor din planul expresiei unde o unitate nouă își croiește drum prin variațiile accidentale [6], cu rezerva că la metafore e vorba de planul conținutului care presupune intervenția gîndirii, chiar dacă acest lucru nu este foarte evident.

În cazul metaforelor cu sens foarte îndepărtat de cel propriu, surpriza care apare de fiecare dată în procesul comunicării determină o mare cantitate de informație expresivă : *clocot* „zbucium", *sloi* „om nepăsător", *duș* „vorbă neplăcută și neașteptată", *a scutura, a freca* „a critica aspru". Astfel de asocieri trebuie scoase în relief în primul rînd, deoarece relația paradigmatică dintre cele două sensuri cuprinde o opoziție puternică în cadrul căreia distanța dintre cele două sensuri este foarte mare.

---

[6] Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, București, Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 133—135.

2. **Natura efectului expresiv.** Pentru înțelegerea mai completă a expresivității metaforei trebuie urmărită și natura efectului produs din punctul de vedere al felului cum e apreciat conținutul denumit. Există, în mare, trei modalități de apreciere : favorabilă, neutră și nefavorabilă.

Multe metafore au la bază cuvinte cu nuanță neutră în sensul lor propriu *(apă, talie, pas, a vinde, a măsura)*. Altele, mai puține la număr, conțin o apreciere favorabilă *(izvor, a spăla, a ciripi)*. În sfîrșit, mai numeroase sînt cele cu nuanțe nefavorabile *(potop, lepră, a doborî, a oftica, strîmb, murdar)*. E interesant de urmărit cum se prezintă fiecare nuanță la figurat. În general, se menține aceeași valoare ; dar, datorită caracterului foarte complex al expresivității, sînt posibile toate combinațiile după schema :

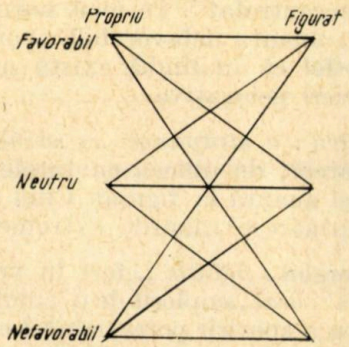

Favorabil → favorabil : *nimfă, floare* „fată frumoasă", *a îndulci* „a desfăta", *a sprijini* „a ajuta", *vînjos* „înzestrat cu forță morală", *senin* „limpede, clar". Situația este întîlnită frecvent mai ales la verbe și adjective, care, fiind mai abstracte decît substantivele, oferă posibilități mai largi de apreciere.

Favorabil → neutru : *parfum* „notă caracteristică", *a îmbrățișa* „a înconjura din toate părțile", *reînnoit* „schimbat". Deoarece, prin însăși natura ei, valoarea neutră nu poate avea o mare putere de evocare, astfel de combinații sînt rare.

Favorabil → nefavorabil : *răcoare* (pl.) „fiori de groază", *muzicuță* „gură", *a peria* „a linguși", *a pieptăna* „a critica", *scrobit* „îngîmfat", *prețios* „afectat". Numărul acestor metafore e mare. Efectul pozitiv al sensului propriu se opune efectului negativ al celui figurat. Cei doi termeni fiind la punctele extreme ale relației favorabil-nefavorabil, se creează o opoziție paradigmatică puternică care asigură o mare forță expresivă metaforei.

Neutru → neutru : *teren* „domeniu de activitate", *cale* „procedeu", *a suna* „a-i reveni în minte", *matematic* „precis", *microscopic* „foarte mic". Această combinație caracterizează în general metaforele cu grad mediu de expresivitate, tocmai datorită conținutului neutru al celor două sensuri.

Neutru → favorabil : *cap* „conducător", *pagină* „eveniment important", *a cuprinde* „a atrage", *treaz* „vigilent", *deschis* „sincer"; este cazul destul de rar în care se observă nuanțe meliorative.

Neutru → nefavorabil : *ghiveci* „amestecătură", *vînător* „persoană care caută să obțină prin orice mijloace o situație", *a țese* „a unelti", *absent* „abătut", *sărat* „caustic". Fiind vorba de un conținut metaforic nefavorabil, combinațiile sînt numeroase. Aici intră, ca o categorie compactă, nume, acțiuni din viața păsărilor, animalelor, folosite peiorativ pentru caracterizarea trăsăturilor fizice și morale ale omului : *gîscă*, *măgar*, *a dresa*, *a rage*, *sălbatic*, *cînesc*.

Nefavorabil → nefavorabil : *lepră* „om fără scrupule", *rîie* „termen depreciativ", *a ucide* „a distruge", *a vești* „a slăbi", *murdar* „necinstit", *orb* „lipsit de rațiune, necontrolat". În mod normal aceasta este combinația cea mai frecventă ; nuanța nefavorabilă sporește gradul de expresivitate. Se dovedește astfel că în limbă există o mare bogăție lexicală, semantică, pentru aprecieri peiorative.

Nefavorabil → neutru : *a străpunge* „a străbate", *răscopt* „matur". Situațiile sînt rare deoarece, de obicei, cuvintele cu sens nefavorabil la propriu păstrează aceeași nuanță la figurat. Cînd se trece de la o nuanță la alta, în general se urmăresc cazurile extreme, nu cele intermediare.

Nefavorabil → favorabil : *bătălie* „efort în vederea îndeplinirii unui scop", *a arde* „a străluci", *beat* „copleșit de o emoție puternică". Deoarece tendința generală e aceea a sporirii potențialului expresiv prin sublinierea trăsăturilor negative, astfel de combinații sînt rare. Mai frecventă este situația inversă, bazată pe ironie [7] : *bisericuță* „gașcă". Și aici apar ocazional metafore meliorative : *drac* „om isteț", *maimuță* „copil".

Un fenomen semantic bine cunoscut, dar mai puțin studiat în cazul metaforei este polarizarea [8]. Bineînțeles nu este vorba de o polarizare bazată pe o antonimie semantică strictă. De exemplu : *foc* „durere" și „entuziasm", *păpușă* „om lipsit de voință" și „ființă drăgălașă", *a (se) sătura* „a fi plictisit" și „a fi satisfăcut", *mieros* „prefăcut" și „plăcut", *verde* „palid" și „voinic".

În ceea ce privește părțile de vorbire, în comparație cu substantivul, la verbe se observă predominarea metaforelor cu sens nefavorabil. Aceasta se explică prin faptul că verbele sînt mai abstracte și de aceea mai potrivite pentru aprecieri decît substantivele. De asemenea la adjectiv, predominarea valorilor negative se explică prin însăși trăsătura de bază a acestei părți de vorbire, și anume aceea de a desemna însușiri. Spre deosebire de denumirea obiectelor (substantive), a acțiunilor, stărilor (verbe), în denumirea însușirilor intervine aproape automat și aprecierea lor.

Din înșirarea pe scurt a diferitelor valori figurate se vede complexitatea efectelor expresive. Analiza lor lămurește problema esențială, aceea a gradului de expresivitate. Schema de mai sus reprezintă o apli-

[7] Hugo Meier (*lucr. cit.*) pomenește de diferite implicații ale efectului metaforic : ironie (p. 211), hiperbolă (p. 60—61), eufemism, tabu (p. 203—204). Vezi și Hedwig Konrad, *Étude sur la métaphore*, Paris, 1958, care numește astfel de implicații, tendințe secundare în întrebuințarea metaforică (p. 117—128).

[8] *Indroducere în lingvistică*, București, Ed. științifică, 1965, p. 140.

care a criteriului distanței în aprecierea gradului de expresivitate : se obțin cele mai puternice efecte cînd se tinde către extreme, mai ales spre categoria nuanțelor nefavorabile.

3. **Concret și abstract.** Trecerea de la concret la abstract este una din trăsăturile cel mai des subliniate în analiza metaforei. Astfel se observă că, cu cît un cuvînt e mai concret la propriu, cu atît e mai expresiv la figurat : *sare*, „spirit, farmec", *bubă* „dificultate", *gaiță* „femeie cicălitoare".

Ca și la natura efectului expresiv, cu anumite rezerve, sînt posibile toate combinațiile între cele două categorii :

Concret → concret : *muzicuță*, *moară*, *meliță* „gură", *a peria*, *a pieptăna* „a bate". Deși normală, situația aceasta nu e prea frecventă.

Concret → abstract : *foc* „entuziasm, durere", *sare* „spirit, farmec", *zdreanță* „om de nimic", *a freca* „a fi prea exigent cu cineva", *a otrăvi* „a necăji", *verde* „puternic".

Aceasta este situația cea mai frecventă și cea mai interesantă. De altfel, mecanismul expresivității se bazează în primul rînd pe imaginea concretă trezită de termenul figurat.

Abstract → abstract : *diplomație* „dibăcie", *slăbiciune* „lipsă de curaj". Situația nu e normală prin însăși definiția expresivității metaforice, care presupune evocarea unei imagini concrete. Exemplele sînt rare, de cele mai multe ori derivate generale de la substantive concrete.

Abstract → concret : *viață* „ființă iubită", *calicenie*, *sărăcie*, ca epitete depreciative, *a încasa* „a primi lovituri". Nici aici nu avem a face cu o situație normală, care presupune tocmai trecerea inversă. Există doar cîteva exemple izolate. Uneori se observă ambele valori în cadrul aceluiași cuvînt : *inimă* „centru, mijloc" și „caracter".

Întrucît prin natura sa substantivul e mai concret decît verbul și adjectivul, relația concret-abstract e mai evidentă în interiorul acestei părți de vorbire. Categorii compacte, unitare prin sensul lor propriu, sînt utilizate metaforic pentru aprecieri care fac parte aproximativ din aceeași sferă. Astfel, nume de animale, păsări, pești califică mai ales trăsături psihice negative : *bou*, *porc*, *măgar*, *gîscă*, *viperă*, *șarpe*, *trîntor* ; metafore din terminologia culinară sînt folosite pentru a aprecia ironic modul de exprimare : *ghiveci*, *ciorbă*, *peltea*, *mișmaș*, *gogoașă* etc.

O observație interesantă care rezultă din compararea sensurilor figurate concrete și abstracte este aceea că gradul de expresivitate depinde de imaginea concretă pe care o trezesc termenii proprii, adică de „tăria" acestora. Cu alte cuvinte, fie că e vorba de denumirea a ceva, sau de caracterizarea a ceva, puterea de evocare a metaforei e la fel de mare dacă termenii concreți au aceeași putere de sugerare : de exemplu, dacă unui om i se spune *zdreanță* sau în loc de gură se spune *bot*, deși în primul caz e vorba de caracterizarea unei însușiri psihice (concret → abstract) iar în al doilea de denumirea unei părți a corpului omenesc (concret → concret), ambele imagini sînt la fel de evocatoare.

4. **Coloratura stilistică.** Charles Bally împarte efectele stilistice în două mari categorii : efecte naturale și efecte prin evocare [9]. Efectele naturale se bazează pe relațiile de opoziție din interiorul sistemului, iar

[9] Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, ed. a II-a, Paris, p. 2—21.

efectele prin evocare se bazează, pe lîngă organizarea sistematică, și pe relațiile de contrast care apar în șirul vorbirii.

Metafora este, prin natura ei, un procedeu bazat pe efecte naturale : *sete* „dorință arzătoare" trezește pe lîngă ideea generală și imaginea concretă, fără să fie necesară o anumită organizare a contextului ; cu alte cuvinte, dat fiind că metafora se bazează pe o schimbare de sens, în orice context ar apărea, sensul figurat e evident. În cazul efectelor prin evocare este obligatorie relația sintagmatică : *corect*, *valabil*, *mișto* nu sînt expresive în mediul lor natural, respectiv, literar, familiar, vulgar. Cuvintele de acest fel nu au nimic deosebit care să le facă expresive în stilul caracteristic fiecăruia. Ele devin interesante din acest punct de vedere numai prin deplasarea în alt stil decît cel obișnuit (de exemplu *mișto* folosit în stilul literar devine expresiv pentru că evocă mediul vulgar). Astăzi există mijloace lingvistice cu ajutorul cărora pot fi clasificate elementele limbii din punct de vedere funcțional, aceasta fiind de fapt sarcina principală a stilisticii lingvistice.

Stilurile se caracterizează în primul rînd din punct de vedere social-cultural. Există procedee specifice fiecărui domeniu de activitate. Vorbitorii au conștiința că anumite feluri de exprimare sînt proprii unor categorii de oameni, de exemplu cel familiar, vulgar etc. De asemenea, stilurile se caracterizează și prin conținutul comunicat : conținutul intelectual este propriu stilurilor limbii literare neartistice (științific, administrativ, publicistic), conținutul afectiv e propriu stilurilor limbii neliterare (familiar, vulgar, argotic), iar cel estetic aparține stilurilor artistice. Din punct de vedere lingvistic, stilurile pot fi delimitate cu mijloace tradiționale și moderne. Lingvistica tradițională a dus în secolul nostru la cercetarea compartimentelor limbii din punctul de vedere al conținutului afectiv (vezi J. Marouzeau, Marcel Cressot, Iorgu Iordan). Din mijloacele actuale poate fi pomenită analiza statistică [10] (care ajută la stabilirea unor indici importanți legați de frecvență) precum și analiza structurală. Astfel, extinzînd metoda comutării la analiza stilurilor, se delimitează invariantele de variantele stilistice. Termenii pomeniți mai sus sînt invariante din punct de vedere stilistic, deoarece comutîndu-i produc efecte prin evocare. Toate compartimentele conțin procedee specifice anumitor stiluri. Dar stilurile nu se caracterizează numai prin procedee care determină efecte prin evocare. În orice stil există și procedee cu efecte naturale, care la rîndul lor pot determina efecte prin evocare. Acest fapt a fost mai puțin subliniat de cercetători.

Dicționarele limbii noastre nu fac mențiuni privitoare la coloratura stilistică a cuvintelor decît foarte izolat, sporadic (rar apar indicații ca *familiar*, *popular* etc.). În general, s-ar putea stabili pentru fiecare metaforă cărui stil aparține. Sînt trei coloraturi stilistice fundamentale, care apar cel mai frecvent : limbajul curent, limbajul familiar și cel literar. Limbajul curent cuprinde cuvintele care apar în vorbirea de toate zilele : *apă*, *casă*, *pumn* etc. Acestei categorii i se opun celelalte două ; ea a fost luată ca termen de comparație, deoarece o putem considera nemarcată din punct de vedere stilistic.

[10] Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, în „Studii și cercetări lingvistice", XII, 1961, nr. 1, p. 35—73.

Aparţin limbajului familiar metaforele specifice unui fel de a vorbi mai liber, nepermis de normele impuse de limba literară : *mămăligar* „ţăran", *gogoaşă* „minciună" etc. Tot în această categorie pot fi introduse metaforele din limba neîngrijită, uneori chiar vulgară *(bou, vacă, măgar, porc)*, utilizate ca epitete depreciative etc. Opus limbajului familiar (în sens larg) este limbajul literar (tot în sens larg). Pot fi socotite literare metaforele cu o coloratură intelectuală, solemnă, artistică *(antenă, clişeu, filieră, făgaş, ocean)*. Şi aici sînt posibile toate combinaţiile [11] :

Curent → curent : *cale* „direcţie luată de o mişcare", *izvor* „cauză, sursă", *a sprijini* „a ajuta pe cineva", *a semăna* „a răspîndi", *gol* „sărac", *absent* „neatent". Situaţia este normală şi întîlnită frecvent. Cuvîntul este curent, „neutru" din punct de vedere stilistic, la propriu, iar la figurat îşi păstrează aceeaşi nuanţă.

Curent → literar : *amurg* „bătrîneţe", *apus* „declin, decădere", *a răspunde* „a satisface", *fecund* „rodnic". Astfel de metafore sînt normale, dar nu se întîlnesc prea des. Împreună cu limbajul literar nefigurat *(pricină, chezăşie* etc.*)* ele alcătuiesc materialul limbii literare, mai ales cea artistică. La acestea se adaugă creaţiile artistice ale scriitorilor (tipul de metaforă *diamante* „ochi" la Arghezi), care nu intră în preocupările lucrării de faţă, deoarece nu fac parte din sistemul lingvistic folosit de întreaga colectivitate. Nu intră în discuţie nici metaforele de tipul *lebădă* „piesă folosită la instalaţiile de apă", deoarece, cum s-a văzut (p. 330), ele au funcţie denominativă.

Curent → familiar : *perie(-uţă)* „om linguşitor", *muzicuţă* „gură" *a spînzura* „a cheltui", *a roade* „a chinui". Situaţia este normală şi foarte frecventă. Împreună cu prima categorie, astfel de metafore sînt cel mai bine reprezentate.

Literar → literar : *ofensivă* „acţiune întreprinsă pentru lichidarea unei situaţii nefavorabile", *paranteză* „digresiune", *a eclipsa* „a întrece" *a diseca* „a analiza minuţios", *obscur* „necunoscut". Şi aici situaţia este normală. Exemple mai numeroase se găsesc în diferite sfere ale stilului tehnico-ştiinţific. Fiind vorba de domenii apropiate din punctul de vedere al nivelului intelectual, trecerea este destul de uşoară : situaţia e frecventă în epoca modernă.

Literar → curent : *a mistui* „a chinui, a se face nevăzut", *a molipsi* „a influenţa", *astronomic* „de proporţii foarte mari". Astfel de treceri nu sînt prea normale ; exemplele sînt destul de rare. E vorba de metafore din limba literară , care prin folosire frecventă au devenit obişnuite.

Literar → familiar : *fariseu* „om ipocrit", *combinaţie* „aranjament", *a monta* „a aţîţa", *a broda* „a inventa". Nici această situaţie nu este normală ; ea apare acolo unde metafora are o nuanţă ironică.

Familiar → familiar : *muzicuţă* „gură", *zdreanţă* „om de nimic", *a pişca* „a şterpeli", *a ciupi* „a necăji", *a ciuguli* „a fura pe nesimţite". Această situaţie e obişnuită, dar exemplele nu sînt prea numeroase.

---

[11] Diferite tipuri de îmbinări ale metaforei, mai ales cele tehnice, sînt cercetate de Hugo Meier, *lucr. cit.*, p. 193—205.

Familiar → curent : *coadă* (*-iță*) „om lipsit de caracter", *a drege* „a repara o greșeală". Situația nu este foarte normală. Ea presupune ca și la nefavorabil → neutru trecerea la un sens meliorativ, ceea ce se întîmplă mai rar.

Familiar → literar : *boboc* „student în anul I". Această situație e și mai puțin obișnuită ; ea e analogă celei nefavorabil → favorabil.

Pentru a aprecia distanța dintre cele două sensuri s-au făcut unele analogii cu natura efectului expresiv, deoarece în trecerea de la un limbaj la altul interesează tot sfera căreia îi aparține termenul figurat. În cazul metaforelor de mai sus nu apare un efect prin evocare, deoarece termenii figurați nu mai evocă limbajul din care face parte termenul propriu : *amurg*, *apus* nu mai impresionează în limbajul literar ca termeni caracteristici limbajului curent.

Dar, odată stabilite într-un limbaj, metaforele pot produce efecte prin evocare (*muzicuță*, *flașnetă*, *cioc*, *plisc*, folosite în limbajul literar, produc efecte prin evocare datorită deplasării lor din limbajul familiar).

★

În concluzie rezultă că expresivitatea metaforei lingvistice se poate aprecia pe baza unor criterii obiective, și anume pe baza relațiilor paradigmatice care se stabilesc între cei doi termeni — cel propriu nemarcat și cel figurat marcat. Cantitatea de informație expresivă a determinată în primul rînd de distanța dintre cei doi termeni, la care se adaugă natura efectului produs, caracterul concret sau abstract, coloratura stilistică a termenilor metaforici.

Astfel, cu cît asocierea celor doi termeni e mai neașteptată, cu atît surpriza care apare în procesul comunicării e mai mare. Efectul obținut astfel e nuanțat de alți factori. Metafora nu e indiferentă ca natură, ea conține de obicei o apreciere favorabilă sau nefavorabilă. Am văzut că sînt posibile toate combinațiile. Cele mai interesante pe plan expresiv sînt cele cu nuanță nefavorabilă : *greață*, *rîie*, *a sugruma*, *a toca*, *orb*, *veșted*. Legea generală a expresivității este trecerea de la concret la abstract. Sînt posibile diverse combinații, dar cea mai frecventă și cea mai importantă e trecerea de la concret la abstract : *foc*, *zdreanță*, *a pisa*, *verde*, *subțire*. În același timp efectul expresiv se încadrează într-un anumit stil. Metaforele care contribuie în cea mai mare măsură la sporirea efectului expresiv sînt cele din limbajul familiar.

O astfel de analiză pune în evidență structura paradigmatică a metaforei lingvistice, adică relațiile de opoziție între termenul propriu și cel figurat, relații pe baza cărora se stabilește inventarul de metafore expresive.

La relevarea trăsăturilor esențiale din punct de vedere expresiv contribuie, pe lîngă analiza structurii paradigmatice, și analiza structurii sintagmatice, adică a relațiilor determinate de contextul în care apar metaforele, relații care pun în lumină marea bogăție de nuanțe expresive[12].

O astfel de cercetare complexă arată că procedeele expresive se încadrează într-o structură bine închegată, care dezvăluie sistemul metaforelor din limba comună.

[12] Pentru aceasta vezi articolul subsemnatei *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, în *Limbă și literatură* nr. 11.

PENTRU UN DICŢIONAR DE FRECVENŢĂ AL LIMBII ROMÂNE

DE

I. COTEANU

Importanţa statisticii matematice a crescut şi creşte în mod incontestabil în toate domeniile ştiinţei pentru că, reprezentînd un procedeu riguros de analiză, statistica matematică oferă cercetării posibilitatea unor interpretări scutite de impresii subiective. Iată de ce lingviştii care îşi propun să scape de sub influenţa detaliului şi să-şi formuleze concluziile lor asupra limbii pe baza cunoaşterii raportului dintre accidental şi necesar, dintre individual şi general sau dintre particular şi general au adoptat principiile statisticii matematice, aplicîndu-le în studiile lor.

În două domenii se pare că statistica matematică poate uşura în mod simţitor cercetarea limbii : în stilistică şi în semantică.

Sînt aproape 100 de ani de cînd un lingvist, filolog şi scriitor român de reputaţie mondială, a făcut pentru prima dată în istoria lingvisticii demonstraţia că un cuvînt nu este egal cu 1, pentru că foarte rar se întîmplă să avem cuvinte cu cîte un singur sens. Teoria acestui mare învăţat, cunoscută foarte bine de noi, dar fără mari ecouri în lingvistica mondială, poartă un nume care sună astăzi puţin cam ciudat : „limba în circulaţiune". Ne referim, evident, la B. P. Hasdeu, pe care avem tot dreptul să-l considerăm primul teoretician al statisticii lingvistice, chiar dacă el însuşi nu a continuat drumul deschis.

Pentru Hasdeu, sensul cuvîntului era, din punct de vedere funcţional, „în circulaţiunea limbii", după formularea lui, o valoare echivalentă cu un singur termen. El transformă deci polisemia în omonimie, cu mult înainte de Ch. Bally şi de alţii care au procedat la fel.

Hotărîndu-ne să propunem tuturor celor interesaţi colaborarea la un dicţionar de frecvenţă pe sensuri al limbii române, am pornit nu numai de la ideea că o asemenea lucrare reprezintă în momentul actual o mai profundă cunoaştere a limbii naţionale în lumea ştiinţifică, ci şi forma modernă de continuare a unei teorii ale cărei principii elementare s-au născut în lingvistica românească.

Dicţionarul de frecvenţă la care ne gîndim va fi o lucrare complexă, un instrument cu ajutorul căruia să se poată aborda la nivelul actual

studiul stilurilor limbii, studiul stilurilor individuale, studiul structurilor semantice şi chiar o serie de cercetări filologice.

Spre a se vedea în ce măsură ne poate fi de folos dicţionarul proiectat, vom da un singur exemplu. Se vorbeşte adesea de cuvinte „specifice" stilului unui scriitor, dar caracterul lor specific este dedus de cele mai multe ori din comparaţii întîmplătoare, şi în mod necesar superficiale, cu stilul altor scriitori. Statistica matematică aplicată lexicului a arătat, însă, că un cuvînt nu poate fi considerat specific, „cuvînt-cheie" în terminologia de specialitate, decît dacă frecvenţa lui în stilul scriitorului se află într-un anumit raport cu frecvenţa lui în limbă. Nici aşanumitele „cuvinte-temă", a căror calitate se precizează prin frecvenţa termenilor în funcţie de tema operei, nu pot fi determinate exact fără un dicţionar de frecvenţe.

Elaborarea dicţionarului ar trebui să se desfăşoare, după părerea noastră, în mai multe faze. În prima, deschisă chiar prin articolele din numărul de faţă al revistei noastre, s-ar preciza prin discuţii, la care invităm pe toţi specialiştii în statistică matematică şi în lingvistică, limitele generale ale lucrării, limbajele luate în consideraţie, operele care ar urma să fie folosite în vederea extragerii de material, cantitatea de cuvinte-text la care ne vom opri.

În a doua fază, s-ar stabili colaboratorii, s-ar preciza şi s-ar experimenta procedeele practice de elaborare.

În sfîrşit, am trece apoi la efectuarea lucrării, publicînd, cînd va fi cazul, unele studii rezultate din munca noastră.

De o importanţă care nu mai are nevoie de a fi subliniată, este prima fază — faza de precizare a structurii de ansamblu a dicţionarului, căci întreprinderea noastră nu este foarte uşoară, iar reveniri nu ar fi de dorit să avem.

Deschizînd dezbaterile pentru acest dicţionar, sperăm ca propunerea să fie bine primită şi să aibă succes.

ÎN LEGĂTURĂ CU UNELE ASPECTE ALE DICȚIONARULUI DE FRECVENȚĂ AL LIMBII ROMÂNE

DE

GH. BOLOCAN

Studiul limbii cu ajutorul statisticii este abia la început, deşi lucrări care analizează diverse fenomene lingvistice sub aspectul lor cantitativ n-au lipsit nici în secolul trecut, de la sfîrşitul căruia avem şi primul dicţionar de frecvenţă, acela al lui F. Kaeding *Häufigkeitswörterbuch der deutschen Sprache* (1898).

Dînd prioritate laturii calitative a fenomenelor de limbă, lingviştii au apelat totuşi destul de des la informaţii de natură cantitativă. În lingvistica românească observaţiile statistice privind mai ales vocabularul îşi au obîrşia în încercarea de determinare a caracterului lexicului limbii române din punct de vedere al originii lui.

În ultima vreme, avînd în vedere studiul cantitativ al limbilor, mai ales în legătură cu nevoile tehnicii diferitelor sisteme de coduri şi cu dezvoltarea ciberneticii, statistica lingvistică a luat o mare amploare. Au apărut numeroase şi importante lucrări privind studiul diferitelor laturi ale limbii ; a apărut, de asemenea, un număr relativ mare de dicţionare de frecvenţă.

Pentru limba română, lucrări de acest gen sînt încă puţine, ele reprezentînd încercări timide de a răspunde unei problematici ridicate de necesităţi practice.

Pentru a da cercetărilor de statistică lingvistică amploarea cuvenită cît şi pentru a rezolva o serie de probleme care altfel nu pot fi rezolvate, este necesar să se treacă neîntîrziat la elaborarea unui dicţionar de frecvenţă al limbii române. Dicţionarul de frecvenţă[1] recent apărut, aşa cum am arătat cu alt prilej, nu este satisfăcător. De aceea este necesar ca, pe baza unei largi colaborări a specialiştilor din domenii diferite (lingvişti, matematicieni, statisticieni) să înceapă discuţii în coloanele revistei noastre pentru lămurirea unor probleme teoretice, precum şi pentru efectuarea de analize care să lămurească unele aspecte ale structurii statistice a limbii

[1] Alphonse Juilland, P.M.H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, Londra-Haga-Paris, 1965, 513 p.

române. În cele ce urmează, vom ridica cîteva probleme care trebuie abordate în primul rînd pe plan teoretic :

a) stabilirea structurii statistice a vocabularului și a diferitelor stiluri ale limbii române ;

b) stabilirea unor relații cantitative în structura cuvîntului ;

c) raportul dintre structura gramaticală și vocabular ;

d) structura morfologică a diferitelor stiluri ale limbii române.

Studierea limbilor naturale cu ajutorul statisticii ajută la determinarea mai precisă a unităților lor structurale. În ceea ce privește vocabularul, studiile de statistică vizează în primul rînd latura funcțională a acestuia.

Pentru determinarea structurii statistice a limbii române este necesară o cercetare largă, în vederea elaborării unui dicționar de frecvență care să cuprindă toți indicii de frecvență obținuți și în care coeficientul de eroare să nu fie prea mare.

Pînă în prezent, pe baza analizelor statistice făcute pentru diferite limbi, s-au formulat o serie de legi statistice ale vocabularului cu aplicabilitate aproape generală. S-ar părea, deci, că în această direcție nu ar mai fi mare lucru de spus. Nu este însă imposibil ca limba română să prezinte în privința structurii statistice unele particularități, așa cum prezintă după cît se pare limba cehă[2], în comparație cu limbile slave.

Se știe că pentru diferite limbi aproximativ 1100 de cuvinte acoperă 9/10 din textul excerptat ; pentru limba cehă această proporție este acoperită de 8 000 de cuvinte. Situația din limba română nu poate fi stabilită decît dacă dicționarul ce urmează a fi elaborat va avea scala de frecvență completă. Această trăsătură l-ar deosebi fundamental de *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, chiar și în cazul în care acesta din urmă ar fi fără cusur. Abia după elaborarea acestui dicționar se poate extrage un vocabular de bază, cu ajutorul metodei corelaționale, după cum am mai arătat [3].

Frecvența cuvintelor, cu excepția uneltelor gramaticale, este în general mică. Ea se schimbă în funcție de tema textului analizat. Din calculele statistice efectuate pe baza unor dicționare de frecvență existente se constată că, pentru unele limbi, cuvîntul cu rangul 1000 are de obicei o frecvență de 1 :10 000. Cifra aceasta este valabilă cu aproximație și pentru *Frequency Dictionary...*, din care vom da un exemplu.

Cuvîntul *nebun* adj., cu frecvența globală 51, reprezintă pe totalul domeniilor sale probabilitatea de 1 :10 000. Pe diferite domenii, însă, indicele acesta se prezintă după cum urmează :

I 1/5 000, II I/7 000, III 1/8 000, IV 1/50 000, V la aproximativ 100 000 de cuvinte-text nici o apariție a cuvîntului în cauză. Din acest exemplu se vede clar lipsa de omogenitate în repartizarea cuvintelor pe diferite domenii.

Este foarte greu, desigur, să se facă o selecție care să asigure un caracter oarecum constant apariției cuvintelor. Dacă la o analiză atentă aceste diferențe sînt foarte mari, înseamnă că o frecvență medie pe cuvînt este imposibilă pe baza alegerii efectuate. În cazul că selecția textelor

[2] Cf. M. Vey, *Замечания по поводу частотного словаря чешского языка*, în „Вопросы Языкознания", 1959, 2, p. 83.

[3] Cf. „Limba română", XV, 1966, nr. 2, p. 204—205.

a fost, în linii generale, bine făcută și diferențele mari continuă să existe, soluția pentru nivelarea acestor contraste și pentru asigurarea unui indice de siguranță ridicat pare să fie mărirea volumului de texte excerptate. La prima vedere un cuvînt cu posibilitatea de apariție 1 :10 000 face impresia unui cuvînt rar. Această frecvență este valabilă, însă, numai pînă la rangul 1000. Dacă, pe baza dicționarului citat, luăm cuvîntul *zor*, care are frecvența absolută 4, vom vedea că posibilitatea lui de apariție este 1 :120 000, adică de 12 ori mai mică decît a cuvîntului *nebun*. Pentru ca un cuvînt ca *zor* să aibă posibilitatea de apariție 1 :10 000, volumul excerptat ar trebui să fie de aproximativ 6 000 000 de cuvinte-text. Nu intenționăm acum să dăm o soluție pe baza formulelor cunoscute din lucrările de specialitate în privința volumului ce trebuie excerptat. Problema aceasta este de o deosebită importanță, întrucît dicționarul proiectat trebuie să furnizeze date precise asupra unui mare număr de cuvinte în raport cu orice text.

În statistică se studiază colectivități parțiale sau selective, pe baza unei alegeri întîmplătoare. Concluziile scoase din analiza acestor selecțiuni se consideră valabile pentru întreaga colectivitate. Totodată, volumul de texte excerptat nu trebuie să depășească posibilitățile de prelucrare cu mijloacele de care dispunem.

Am vorbit mai sus de necesitatea ca textele ce se vor analiza să fie cît mai omogene. Acest principiu este general valabil pentru orice analiză lingvistică. Nu se abate de la el nici cercetarea statistică a diferitelor compartimente ale limbii. Dacă este așa, criteriul omogenității trebuie aplicat potrivit distincției sincronic-diacronic. Pe plan sincronic, dacă se adoptă punctul de vedere al unui dicționar pe stiluri, omogenitatea trebuie înțeleasă în sensul unei bune selecții a textelor în cadrul fiecărui stil. În ceea ce privește întreaga structură a vocabularului limbii, desigur că principiul acesta trebuie înțeles mai elastic.

În recenzia făcută la *Frequency Dictionary of Rumanian Words* am obiectat autorilor faptul că nu sînt reprezentate unele din domeniile științei ca *geografia*, *matematica*, *botanica*, *energetica* etc. Obiecția era justificată, întrucît punctul de vedere al autorilor presupunea o includere mai largă a domeniului tehnico-științific.

Considerăm că terminologia științifică, ca manifestare a lexicului profesional specializat, nu-și găsește locul într-un dicționar de frecvență. Literatura acestui domeniu trebuie limitată la texte cu un caracter cultural științific care să furnizeze un limbaj mediu, nespecializat.

În privința celorlalte stiluri funcționale, respectiv beletristic, publicistic și administrativ-juridic selecția textelor trebuie să țină seama de o serie de concluzii la care a ajuns studiul statistic al limbilor. Așa, de pildă, nu este lipsit de importanță faptul că textele de aceeași lungime sînt mai bogate pentru versuri decît pentru proză.

Trebuie, de asemenea, studiată posibilitatea de a se include în dicționar, printre celelalte stiluri, și acela al conversației libere pe baza analizei unor înregistrări pe bandă de magnetofon, special efectuate, după o metodă dinainte stabilită.

Pe plan diacronic, caracterul unitar al textelor excerptate poate fi asigurat prin selecția textelor apărute în intervale de timp nu prea mari și prin excluderea din discuție a unor texte evident arhaizante.

O problemă de prim ordin a viitorului dicționar de frecvență este și aceea a definirii cu precizie a noțiunilor cu care se operează. Ce este cuvîntul? Care este raportul între variantă și invariantă în vocabular? Ce loc trebuie să se acorde sensurilor în cadrul structurii statistice a cuvîntului? Ce trebuie înțeles prin omonime și cum trebuie ele redate în dicționar?

Iată o serie de probleme care se cer definitiv lămurite, înainte de a se trece la elaborarea instrucțiunilor pentru dicționarul de frecvență.

DICȚIONARUL DE FRECVENȚĂ AL LIMBII ROMÂNE CA DICȚIONAR SEMANTIC

DE

MIRCEA SECHE

Cine parcurge listele de frecvență lexicală întocmite pînă acum pe baza metodei statistice constată cu ușurință că în aceste liste cuvintele înregistrate figurează ca simple forme lexicale, pur numerice, golite de conținutul lor semantic, „ca unități egale cu ele însele", cum observa regretatul Tudor Vianu[1]. Nedepășind, așadar, stadiul constatărilor numerice, al ierarhizării formale a elementelor vocabularului [2], metoda statistică nu poate obține deocamdată date semnificative și comparabile asupra conținutului cuvintelor. Această insuficiență ne pare deosebit de gravă dacă ne gîndim că, cel puțin din punct de vedere stilistic, ceea ce conferă valoare unui cuvînt nu este atît rangul ocupat de el într-o limbă dată, cît modul de întrebuințare specifică, concretă, în circumstanțe anumite, adesea foarte diferit de la un scriitor la altul, de la un stil la altul etc. Apare evident faptul că din compararea frecvenței diverselor sensuri ale unui cuvînt dintr-o statistică specială (circumscrisă la un scriitor, la un stil, la o epocă etc.) cu frecvența corespunzătoare din limba literară a cuvîntului polisemantic, luată ca etalon, se desprind concluzii extrem de interesante, esențiale pentru starea lexicului din diferite sectoare ale limbii literare.

Pe de altă parte, se știe că frecvența (și, deci, și rangul) cuvintelor cu conținut semantic depinde în mare măsură de polisemantismul lor : în general, cu cît un cuvînt „plin" e mai bogat în sensuri, cu atît și frecvența lui în limbă e mai ridicată, căci ea rezultă din suma întrebuințării acestor sensuri [3].

În ultima vreme au fost, e drept, preconizate unele metode de studiere a frecvenței cuvintelor în legătură cu sensul lor ; dar în practică aceste încercări nu satisfac în măsura dorită, căci ele *iau în considerație doar caracteristicile semantice generale ale cuvintelor, iar nu sensurile lor specifice.* Astfel, încercînd să releve așa-numitele caractere *aritmo-semantice* ale vocabularului, P. Guiraud delimitează, pe baza frecvenței cuvintelor, un

[1] Tudor Vianu, *Statistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian*, în LR, VIII 1959, nr. 3, p. 33.

[2] Singura excepție pe care o cunoaștem este lucrarea lui M. West, *A general service list of English Word with semantic frequencies and a supplementary Word list*, New York, 1953.

[3] V. S. Marcus, *Unele semnificații ale lingvisticii matematice*, în LR IX, 1960, nr. 3, p. 12. Atît statistica lui V. Șuteu (*Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 419 ș.u.), cît și aceea a lui Gh. Bolocan (*Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, în SCL, XII, 1961, p. 35 ș.u.) confirmă ideea enunțată : ma toate cuvintele „pline" cu frecvență foarte ridicată obținute de ei sînt polisemantice.

număr de „zone" lexicale : pe de o parte, zona *cuvintelor de structură*, adică a uneltelor gramaticale ; pe de alta, zona *cuvintelor de semnificație* (subîmpărțită, la rîndul ei, în trei secțiuni : a *cuvintelor-temă*, care arată direcția oarecum constantă a gîndirii și sensibilității scriitorului ; a *cuvintelor de bază*, care constituie substanța vorbirii lui ; *a cuvintelor de caracterizare*, asupra cărora, într-un context dat, cade accentul semnificației [4]).

Cele trei secțiuni ale zonei cuvintelor de semnificație ar corespunde net, după Guiraud, la trei categorii semantice diferite, care sînt analizate ca atare. Pentru statisticile lexicale speciale, limitate la un scriitor, la un gen literar sau, eventual, la un stil al limbii, Guiraud adaugă, în sfîrșit, printre factorii aritmo-semantici, „cuvintele-cheie", termeni a căror frecvență mare se abate de la limba epocii respective. Bineînțeles că, în toate cazurile enumerate, pentru stabilirea unor coeficienți de corelație semantică, rezultatele parțiale trebuie raportate la cele de la nivelul limbii literare în întregimea ei, și invers.

Am insistat mai mult asupra acestei concepții atît pentru faptul că Guiraud este unul dintre primii cercetători care încearcă să introducă punctul de vedere semantic în statistica lexicală, cît mai ales fiindcă formula de cercetare amintită este aplicată în prezent, aproape fără nici o modificare, în toate studiile românești de acest fel, precum și în majoritatea celor străine care ne sînt cunoscute [5].

Se acceptă astăzi în mod unanim că frecvența nu poate constitui unicul criteriu pentru stabilirea importanței cuvintelor la nivelul limbii literare și că ea trebuie completată cel puțin cu criteriul repartiției lexicale, care arată numărul de autori, de texte, de vorbitori la care apare unul și același cuvînt. Cu atît mai necesară ni se pare analiza repartiției semantice în interiorul cuvintelor „pline", stabilirea raportului statistic între diversele lor sensuri ; căci, în esență, fiecare sens al cuvîntului polisemantic are în limbă situația unui cuvînt independent.

Cîteva exemple, poate nu suficient de semnificative, dar precise, vor demonstra, sperăm, necesitatea aplicării principiului semantic propriu-zis în statistica lexicală. Aceste exemple ne sînt furnizate de *Dicționarul limbii poetice a lui M. Eminescu*, în curs de elaborare. În creația literară a marelui poet, adjectivul *dulce* nu apare niciodată cu sensul lui de bază, propriu, din limba literară uzuală „care are gustul caracteristic al zahărului", dar e folosit de peste 100 de ori în accepțiunea figurată „frumos, plăcut, gingaș, fermecător". Verbul *îmbăta*, înregistrat de 14 ori (în versuri și proză) cu accepțiunea „a încînta, a fermeca" e, de asemenea, lipsit de sens propriu în scrisul beletristic eminescian, ca și cuvinte de felul lui *amar*, *cheie*, *ciumă*, *colora* etc. Mai elocventă în comparație cu uzul general ni se pare situația semantică a verbului *închide*. Cuvîntul apare la Eminescu cu aproximativ toate sensurile pe care le are în limba română literară, dar, din punct de vedere statistic, raportul semantic e răsturnat : termenul e folosit de 3 ori în accepțiunea „a deplasa (o ușă, un capac etc.) spre a acoperi o deschizătură", de 4 ori în sensul „a (se) izola într-un spațiu circumscris", și de 16 ori în acela de „a lăsa în jos, a apleca (pleoapele),

[4] P. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954, p. 61 ș.u.

[5] Stadiul aritmo-semantic preconizat de Guiraud nu este depășit nici în recentul *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, Londra-Haga-Paris, 1965, elaborat de A. Juilland, P. N. H. Edwards și J. Juilland, despre care vezi în LR. XV, 1966, nr. 2, p. 200 și urm.

a acoperi (ochii) cu pleoapele", care în unele dicționare ale limbii curente nici nu apare ca sens constituit.

Asemenea exemple, care ar putea fi cu ușurință înmulțite, demonstrează suficient de convingător că prezentarea semantică globală a poetului, într-un studiu de statistică lexicală, este de neconceput, căci ea ar neglija tocmai acest raport cantitativ specific între sensurile cuvintelor, adesea foarte diferit de acela din limba literară curentă. Tot atît de necesară este repartiția statistică pe sensuri a cuvintelor și într-un dicționar de frecvență al limbii literare în întregimea ei, repartiție fără de care nu se poate compara partea cu totul, situația individuală sau particulară a cuvîntului polisemantic cu aceea generală. Fără un asemenea dicționar-etalon, studiile speciale de statistică lexicală vor continua să se limiteze în primul rînd la raporturile pur numerice dintre cuvinte, lăsînd de-o parte valoarea funcțională fundamentală a acestora, aceea de purtătoare de conținut, de sensuri.

Este însă posibilă realizarea unui astfel de dicționar de frecvență al limbii literare în întregimea ei? Orice dicționar de frecvență al unei limbi se poate face prin însumarea și generalizarea rezultatelor obținute în cercetările de statistică lexicală limitate la unul sau mai multe texte, la unul sau mai mulți autori etc. (cu relevee suficiente, desigur, spre a da o imagine cît mai exactă asupra sectorului respectiv de limbă, și cu o repartizare judicioasă a textelor pe stiluri literare fundamentale, pe epoci etc.).Dacă aceste statistici particulare vor lua în considerație cuvintele și sub raportul situației lor semantice concrete, repartizînd adică sub indici statistici independenți fiecare sens al cuvintelor „pline", datele astfel obținute ar putea fi apoi folosite ca atare, fără mari dificultăți, în dicționarul de frecvență general. Bineînțeles că, în acest caz, alcătuirea statisticilor particulare va fi mai dificilă, întrucît obligă la interpretarea semantică a fiecărui cuvînt „plin" în parte, de fiecare dată cînd este extras din context. Avînd totuși în vedere că releveele dicționarului de frecvență general vor fi constituite fără excepție din texte de limbă literară modernă și că la interpretarea semantică a cuvintelor din aceste texte dicționarele curente ne pot ajuta în chip hotărîtor, operația de interpretare semantică este mai puțin grea decît pare la prima vedere.

Conducîndu-ne din nou după materialul pe care ni-l oferă *Dicționarul limbii poetice a lui M. Eminescu*, iată cum vedem, în mod practic, la nivelul unei statistici lexicale particulare, realizarea acestui deziderat:

rangul	cuvîntul	frecvența globală	frecvența pe sensuri	repartiția	observații
x	cer	120	92 „boltă, firmament" 16 „rai, paradis" 10 „aer, văzduh" 2 „univers, lume"	67 Vers. 53 Proză } 2	
y	ieși	47	25„a pleca" 21 „a se ivi" 1 „a rezulta"	23 Vers. 24 Proză } 2	
z	duios	14	11 „mișcător, mîngîietor" 3 „jalnic, trist."	14. Vers	

După un model similar, îmbogățit eventual cu indici suplimentari (de exemplu, cu un indice de circulație), s-ar putea organiza materialul lexical și în dicționarul de frecvență al limbii române literare. S-ar realiza astfel o operă lexicografică de mare utilitate, fără de care nu s-ar mai putea întreprinde nici un studiu temeinic de limbă literară. În caz contrar, lexicografia de frecvență va continua să aibă o sferă de aplicație limitată aproape numai la alcătuirea așa-numitelor vocabulare esențiale, nejustificînd prin rezultate efortul depus în elaborare.

NOTE LEXICALE

DE

DEM. AHRIŢCULESEI

În legătură cu cuvintele **maslă** şi **măhal** din „Limba română", nr. 2/1966, p. 135, vă comunic următoarele :

máslă, cred că este de origine ucraineană locală şi vine de la *мáсло*, care însemamnă „unt".

Copiii din comunele (satele) formate din populaţie mixtă—români şi ucraineni — aveau, în anul 1934, un joc numit de români, *unt*, *bătutu'untului*, iar de ucraineni *мáсло*, *бзти мáсло*, care se traduc exact.

Copiii care vorbesc ambele limbi (căci au fost şi poate mai sînt unii care nu cunosc ambele limbi) au luat cuvîntul *мáсло*, şi adaptîndu-l la limba română, i-au spus *máslă*.

Jocul de copii *bătutu'untului* este, de altfel, cunoscut.

măhàl, la aceeaşi populaţie mixtă, l-am întîlnit pronunţat **mahàl**, cunoscut deopotrivă în ambele limbi şi cu acelaşi înţeles de „încărcat peste măsură". Despre o căruţă cu o încărcătură prea mare de păioase sau altele şi care de-abia e trasă din loc la drum, se spune că e cu *mahal* (*măhal*). „Nu ştiu cum ai să scoţi la drum, că e (căruţa) cu mahal, şi să nu se răstoarne".

Despre un stog, o căpiţă sau o gireadă de paie, cînd se pleacă pe o parte, cu tendinţa de a se răsturna, se spune că e cu *mahal* şi s-a lăsat într-o parte. În limba ucraineană se spune : *Стих мау махáл* („Stogul are mahal"). Despre un stog clădit prea subţire şi înalt, cu tendinţa de a se răsturna, se spune în ucraineană : *Хтó вздиу такíй махáл*, iar în românește : „Cine a văzut aşa mahal".

Explicaţiile şi exemplele date în privinţa celor două cuvinte sînt cele cunoscute în comuna Cîndeşti, raionul Dorohoi-Suceava.

DE LA REDACȚIA *DICȚIONARULUI LIMBII ROMÂNE*

I. D.

Cuvinte și sensuri care nu pot fi definite exact

Mejdrí vb. IV este o variantă învechită și regională a lui *mezdrí*. Acesta din urmă este cunoscut în mai toate regiunile țării și are mai multe sensuri : (despre persoane) „a ciopli cu cuțitoaia", „a (se) zdreli", „a molfăi", „a fura", (despre animale) „a roade (coaja copacilor)" etc. etc. Într-un glosar din fostul județ Vîlcea al lui G. F. Ciaușanu, din *Materiale dialectale*, I, 231, apare și sensul de „a prăși" (atestat exclusiv în forma *mejdri*), sens cu totul izolat de etimologie și de filiația celorlalte sensuri.

Meterie s. f. este glosat, după un comunicant din Straja (Rădăuți), „medicament", fără nici o altă precizare. Avem nevoie și de accentul cuvîntului.

Mezerie s. f. atestat numai în „Albina românească" din 1829, p. 43[1]/43 (veninul „ce să scoate din plante, precum din ... alior seau laptele cînelui, din *mezerie*, masalariu"), este numele unei plante nedefinite mai îndeaproape. Nici la acest cuvînt nu cunoaștem accentul.

Miácoș, -ă adj. apare numai la SBIERA, P. 161, dar fără nici o glosare. Pe baza contextului („Au intrat într-o țarină cu niște iarbă mîndră și mare și *miacoșă*"), s-ar putea face o apropiere cu *niálcoș* (despre persoane : „voinic, mîndru, falnic").

Mielúg subst. este atestat de NOVACOVICIU, C.B.I, 14, cu glosarea „desime de plante". Există și vreo plantă denumită astfel ? Cuvîntul pare să aibă în temă pe *miel* de la care s-au mai creat derivate care denumesc plante (*mielușor*).

Cuvinte cu accentul necunoscut

La *meterie* și *mezerie* semnalate mai sus adăugăm și pe

Miciu subst. „muc de lumînare sau de lampă" comunicat din Nemțișor (Tîrgu-Neamț) într-un glosar din I. CR. III, 251.

CONSIDERAȚII ASUPRA STILURILOR LIMBII ROMÂNE LITERARE ÎN LUMINA FRECVENȚEI CUVINTELOR

DE

CONSTANT MANECA

1. Discuția asupra stilurilor limbii prezintă numeroase și variate puncte de vedere [1]. În general, definirea lor a avut la bază conținutul comunicării și mijloacele expresive folosite [2]. În felul acesta, cei mai mulți cercetători de la noi au ajuns la delimitarea a patru stiluri principale : beletristic, publicistic, științific și oficial-administrativ [3]. Conținutul, ca și expresivitatea, se reflectă direct mai ales în vocabular. În consecință lexicul a fost cercetat pentru a desprinde caracterele distinctive ale fiecărui stil.

Sanda Golopenția, Toma Pavel [4] și Gh. Bolocan [5] au folosit și metodele statisticii la studiul stilurilor limbii române, aplicîndu-le bineînțeles, tot la vocabular. Ultimul dintre aceștia a căutat chiar să demonstreze existența de sine stătătoare a stilului publicistic pe baza frecvenței cuvintelor.

2. În vederea unei cercetări asupra frecvenței cuvintelor în limba română literară actuală [6] am ales textele care urmau să fie studiate statistic în așa fel încît să fie reprezentate fiecare dintre cele patru stiluri pomenite mai sus, notînd pe fișe grupa de texte (beletristice, științifice, jurnalistice și administrative) din care proveneau cuvintele numărate. De la primele calcule am observat că lexicul scrierilor adminisrative se încadrează

---

[1] O bibliografie bine aleasă asupra lucrărilor publicate pe această temă se găsește în articolul lui Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, în SCL, XII, 1961, nr. 1, p. 35, nota 2, p. 36, nota 3.

[2] Cf. I. Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, în LR, XI, 1962, nr. 4, p. 362—364.

[3] La acestea unii autori adaugă stilul oratoric și cel familiar (ca, de pildă, acad. I. Iordan, *Limba română contemporană* [București], 1956, p. 20) sau stilul epistolar. Alții neagă existența stilului publicistic (de ex. I. Coteanu, *Stilurile moderne ale limbii române literare*, în LR,IX, 1960, nr. 2, p. 61) sau a celui administrativ (R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*. Traducere și note de Gh. Mihăilă, București, 1961, p. 470).

[4] *Statistica și stilurile limbii* în LR IX 1960, nr. 4, p. 58 și urm.

[5] *Art. cit.* în nota 1.

[6] Ale cărei prime rezultate au fost prezentate în comunicarea noastră de la al XI-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică de la Madrid (1—9 septembrie 1965): *Considerazioni sopra la frequenza dei vocabuli nella lingua romena letteraria.*

perfect în cel al operelor juridice[7], astfel încît am redus dispersia pe grupe de texte, fixînd indicele ei maxim la trei [8].

Studiind lista de unităţi lexicale sub aspectul repartiţiei pe stiluri, am ajuns la concluzia că frecvenţa cuvintelor nu este un criteriu de definire a acestora, deoarece vocabularul singur nu poate să individualizeze un stil.

Lexicul unei limbi reflectă noţiunile cu care operează diferitele domenii ale activităţii umane, ale vieţii în general. Potrivit vocabularului, avem atîtea stiluri cîte ramuri are ştiinţa, arta şi celelalte sectoare ale vieţii sociale. S-ar putea vorbi astfel de un stil medical, de unul matematic, de altul juridic etc., ceea ce ar duce la o diversitate care merge pînă la stilul individual. În acest fel însă nu am avea o clasificare de ansamblu şi — potrivit altor criterii unice de aceeaşi importanţă — s-ar ajunge la alte împărţiri, care ar da naştere, cum e şi firesc, la întrepătrunderi şi incompatibilităţi generatoare de confuzii. Nivelul de generalizare de la care pornim trebuie să fie destul de ridicat [9].

Luînd în considerare numai frecvenţa cuvintelor, nu se poate ajunge la un rezultat concludent, deoarece cuvintele care reprezintă procentul maxim din totalul frecvenţei aparţin tuturor stilurilor limbii şi, deci, nu sînt specifice pentru nici unul. În ce priveşte lexemele mai puţin frecvente, acestea valorează (din punctul de vedere al frecvenţei, bineînţeles) atît de puţin, încît indicii oferiţi de ele sînt cu totul nesemnificativi. Pentru a ilustra acest lucru este destul să trecem în revistă cîteva date ale statisticii noastre.

Din cele 6.475 unităţi lexicale cu o frecvenţă totală de 50 000 de cuvinte-text (ocurenţe) şi cu o frecvenţă medie de 7,88 un număr de 1 007 lexeme, cu o frecvenţă absolută cel puţin egală cu 7 (socotite de noi că alcătuiesc lexicul cel mai frecvent al textelor excerptate) totalizează 39 083 de cuvinte-text, adică 78,16% din frecvenţa globală, deşi nu reprezintă decît 15,46% din unităţile lexicale ale textelor. Dintre acestea, numai cuvintele latineşti moştenite înglobează 29 117 de ocurenţe ceea ce reprezintă 58,23% din totalul cuvintelor numărate, în timp ce neologismele (singurele care ar putea să individualizeze un stil şi care, procentual, reprezintă 43,65% din numărul lexemelor întîlnite) nu totalizează decît 6432 de cuvinte-text, adică numai 12,86% din frecvenţa totală. Lexemele care aparţin unui singur stil sînt în număr de 14,88% şi înglobează numai 1453 de ocurenţe (3,81%). Grafic, toate acestea s-ar putea reprezenta astfel :

---

[7] Vezi şi cele spuse de Sanda Golopenţia şi Toma Pavel, *art. cit.*, p. 59, 62.

[8] Rezultatele acestei cercetări au fost trecute într-un indice general de cuvinte din care am selectat apoi lexicul cel mai frecvent (= totalitatea cuvintelor a căror frecvenţă absolută era cel puţin egală cu frecvenţa medie : 7), înregistrat de asemenea într-o listă, publicată în Actele Congresului al XI-lea de la Madrid şi care cuprinde : numărul curent, rangul, categoria gramaticală, dispersia pe grupe de texte (+ = beletristice, 0 = ştiinţifice, x = jurnalistice) şi indicele ei, frecvenţa absolută, frecvenţa relativă calculată la $^0/_{00}$ şi originea cuvintelor.

[9] Cf. I. Coteanu, *Structura stilistică...*, p. 363 şi urm.

Frecvența în raport cu procentajul total al lexemelor

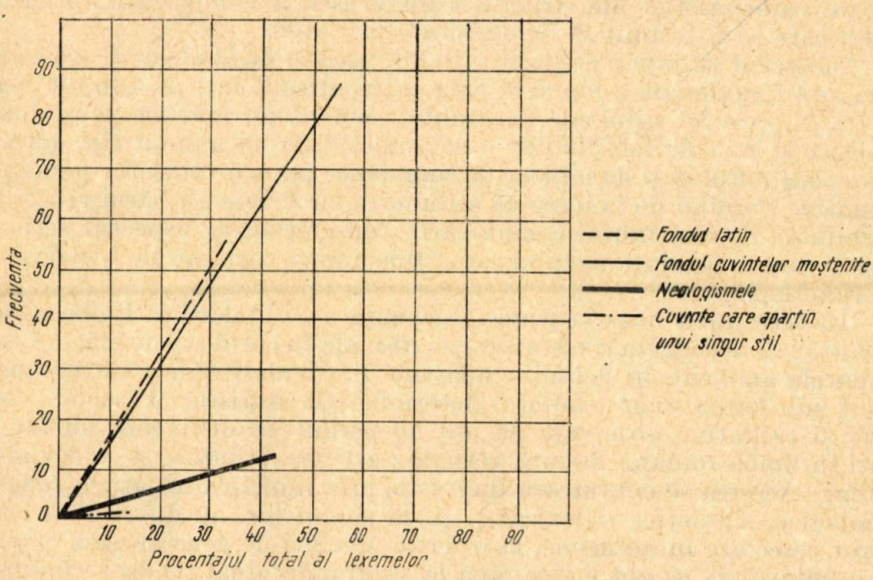

Frecvența și procentajul total al lexemelor din fondul cel mai frecvent

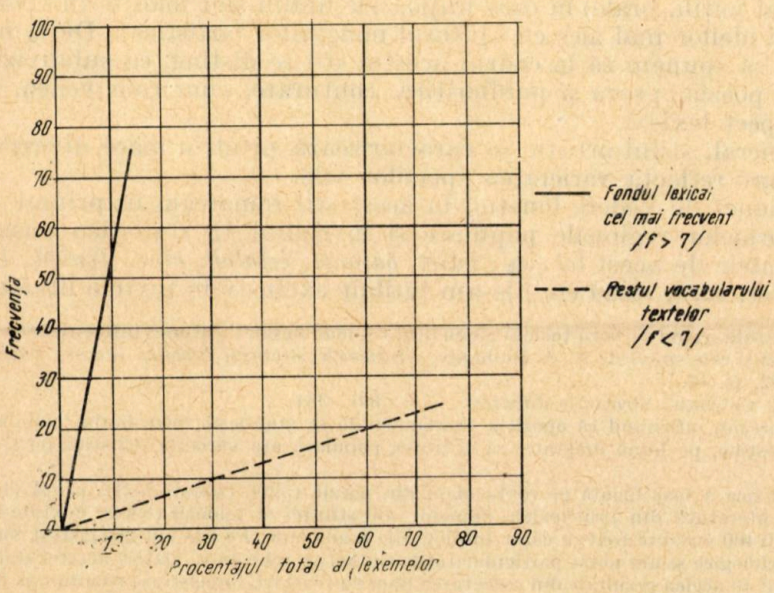

Este evident, credem, că frecvența cuvintelor nu poate contura un stil al limbii.

3. Stilurile limbii nu pot fi definite potrivit unui singur criteriu [10]. După părerea noastră, la delimitarea acestora nu s-a ţinut seama de o serie de caracteristici ale structurii lingvistice a comunicării (orale sau scrise), care ar fi trebuit să fie cercetate mai atent.

Încercînd să dăm o definiţie stilului, pornim de la ideea că acesta este o variantă funcţională a limbii [11], care se încadrează într-un anumit aspect al ei [12]. În acest fel stilul este ansamblul elementelor fonetice, morfologice, sintactice şi lexicale folosite într-o comunicare de un anumit tip, determinat de conţinutul ei şi de mijloacele lingvistice alese de vorbitor pentru a o transmite. Pornind de la ideea că stilul este un sistem ale cărui relaţii sînt determinate de conţinutul comunicării, considerăm că aspectul scris sau oral sub care se prezintă mesajul constituie numai variante ale aceleiaşi unităţi funcţionale.

În cercetarea noastră asupra frecvenţei cuvintelor[13] în limba română am căutat să distingem trăsăturile specifice ale fiecărui stil, urmărind toate elementele amintite în definiţia noastră. Particularităţile stilurilor ne-au apărut sub forma unor tendinţe, determinabile statistic. Aspectele cantitative şi calitative observate de noi ne permit să distingem numai trei stiluri în limba română literară actuală : artistic, ştiinţific şi colocvial sau familiar. Acestea se conturează lingvistic prin multiple trăsături (fonetice, morfologice, sintactice şi lexicale), şi, la rîndul lor, au diferite varietăţi, a căror cercetare în adîncime, la diferite niveluri de generalizare, permite alte subdiviziuni, ce pot merge pînă la stilul individual. O dată cu analiza caracteristicilor specifice fiecărui stil, vom enumera şi variantele lor mai importante.

4. Stilul artistic este reprezentat de comunicările (în majoritate scrise şi, mai puţin, orale) în care mijloacele limbii sînt folosite în vederea transmiterii ideilor mai ales cu ajutorul imaginilor (artistice). De la început trebuie să spunem că în cadrul acestui stil se disting, ca subdiviziuni principale : poezia, proza şi publicistica, conturate, cum vom vedea, mai ales sub aspect lexical.

În general, stilul artistic se caracterizează printr-o mare diversitate de forme care reflectă varietatea speciilor sale.

Din punct de vedere fonetic, în acest stil remarcăm în primul rînd prezenţa formelor regionale populare şi învechite În statistica noastră, toate variantele de acest fel (ca : *băiet*, *baionet*, *celalalt*, *cîne*, *fineţă*, *inremediabil*, *pîne*, *sară*, *samă* etc.) le-am întîlnit exclusiv în textele literare [14].

---

[10] Şi aceasta avînd la bază tocmai elementul cel mai deschis tuturor influenţelor extralingvistice. Vezi şi cele spuse de R. A. Budagov, *Problemele studierii limbilor literare romanice*, Bucureşti, 1962, p. 46.

[11] Cf. I. Coteanu, *Structura stilistică*..., p. 360—361.

[12] I. Coteanu, afirmînd că opoziţia fundamentală se stabileşte între limba populară şi cea literară, susţine, pe bună dreptate, că şi limba populară are variante stilistice (cf. *ibidem*, p. 360).

[13] Statistica a fost făcută pe texte alese din poezie (5200 cuvinte-text), proză (10 400 cuvinte-text), literatură din principalele domenii ale ştiinţei şi tehnicii (19000 cuvinte-text), publicistică (10 400 cuvinte-text) a căror bibliografie o anexăm. Pe fişe am înregistrat formele fonetice şi morfologice şi am notat particularităţile sintactice relevante. Datele acestei statistici le-am coroborat cu acelea rezultate din cercetarea unor convorbiri, înregistrate spontan pe bandă de magnetofon, în diferite ocazii.

[14] Astfel de variante sînt destul de puţine în textele cercetate de noi şi au o frecvenţă redusă faţă de cele literare, nedepăşind niciodată frecvenţa medie.

Tot aici apar, de asemenea, o serie de accidente fonetice (ca eliziunea[15] afereza, scurtarea cuvintelor [16]), datorate fie necesităților versificației, fie redării vorbirii. Putem spune că este locul în care se înregistrează literar fenomenele foneticii combinatorii.

Schimbarea accentului apare de asemenea în poezie, cel mai adesea din cauza ritmului. Uneori, din același motiv, vocalele în hiat sînt grupate împreună [17].

Din punct de vedere morfologic, stilul artistic are mai puține caracteristici proprii.

În morfologia numelui este de remarcat prezența unor desinențe vechi (pluralul neutru *-uri*, pluralul feminin *-i*), care apar mult mai rar sau aproape de loc în stilul științific [18], ceea ce denotă că ele sînt specifice structurii statistice a stilului artistic.

Destul de frecvente sînt și formele de superlativ ale adjectivelor formate cu alte adverbe decît *foarte*, ca *prea* (cu această valoare frecvența 9) sau *mult* (frecvență 19). Neologismele cu sens de comparativ sau de superlativ ca : *inferior*, *superior*, *optim*, *maxim* etc. nu au circulație.

Formele conjuncte ale pronumelui sînt, de asemenea, foarte frecvente. Acestea sînt de două ori mai numeroase în textele artistice decît în cele științifice. Faptul acesta ne lasă să întrevedem și particularitățile sintactice (ca repetarea complementului) care ar fi demne de urmărit într-un studiu special, asupra unor texte mai lungi și din epoci diferite.

La verb, pe lîngă formele curente, întîlnim și alte forme, ca viitorul format cu auxiliarul *a avea* [19] și conjunctivul sau condiționalul cu valoare de prezumtiv. Interesante sînt și aspectele pur cantitative care caracterizează morfologia stilului literar : frecvența relativ mare a persoanelor cinci, patru, doi și unu la verbe, folosirea unor moduri cum sînt supinul, optativul, prezumtivul cît și a unor timpuri, mai puțin frecvente în celelalte stiluri, ca viitorul II, mai-mult-ca-perfectul, perfectul simplu, (acesta din urmă a apărut numai în textele literare).

În statistica noastră, pronumele posesive de persoana I, II, V au apărut exclusiv în textele literare, ceea ce ne dă dreptul să presupunem că acest stil se caracterizează și prin folosirea lor mai intensă [20]. În general, formele pronumelui personal apar mult mai frecvent aici decît în stilul științific [21]. De asemenea, în stilul literar întîlnim cele mai numeroase

---

[15] Care apare mai ales în poezie și este evitată, de obicei, în textele științifice. Am numărat 64 de eliziuni de alt tip decît cele obișnuite.

[16] Acestea din urmă apar mai ales în teatru și în opere care vor să redea vorbirea. Am găsit două cazuri de afereză cu frecvența totală 8 și cinci scurtări de cuvinte.

[17] Ca în cazul lui *teatru*, care trebuia pronunțat în două silabe într-o poezie, pentru a se păstra ritmul.

[18] Astfel : *diferenduri*, *filtruri*, *sfinxuri*, *căși* nu le-am întîlnit decît în textele beletristice. Este de remarcat că nici în textele din presă aceste forme nu se întîlnesc prea des.

[19] Cele 21 de cazuri întîlnite în statistica noastră se găsesc exclusiv în textele din literatura artistică.

[20] Explicația acestui fapt este că în acest stil apar dialoguri.

[21] Este destul să amintim aici frecvențele : pers. I = 146 în texte literare și 40 în cele științifice ; pers. III = 260 în texte literare, 79 în cele științifice ; pers. II = 87 exclusiv în texte literare ; pers. IV = 89 în texte literare, 25 în texte științifice ; pers. V = 29 în texte literare și 3 în texte științifice. Datele acestea trebuie puse în legătură și cu frecvența persoanelor corespunzătoare de la verbe (vezi mai sus).

prepoziții și conjuncții simple [22]. Tot aici apar, aproape în exclusivitate, interjecțiile : din șaptesprezece interjecții cîte am găsit în textele cercetate de noi numai una (*iată*) am întîlnit-o și într-un text științific.

În general, putem spune că deși, cum vom vedea, lexicul folosit în stilul literar este mai sărac, morfologia lui este mai variată, prezentînd o mai mare diversitate de forma.

În ce privește sintaxa, remarcăm în primul rînd fraza în cadrul căreia coordonarea și subordonarea sînt realizate prin mijloace variate. Distribuția conjuncțiilor pe stiluri ne arată clar acest lucru [23]. Tot aici apar destul de frecvent propoziții simple, propoziții bimembre sau monomembre. Topica prezintă particularități specifice, ca izolarea părților de propoziție și inversiunea ordinii normale a cuvintelor.

Elipsa este și ea destul de frecventă [24].

Prin lexic, cele trei varietăți ale stilului artistic se disting net : poezia, proza artistică și publicistica.

În general, vocabularul acestui stil se caracterizează prin bogăție sinonimică și predilecție pentru cuvinte polisemantice și pentru sensuri figurate. Dispersia pe grupuri de texte a cuvintelor întîlnite în statistica noastră arată clar acest lucru.

De asemenea stilul artistic este cel mai conservator în ceea ce privește cuvintele vechi, care apar destul de frecvent chiar și în presă, partea cea mai deschisă la neologisme. Este interesant de urmărit în indicele amintit cum cuvintele vechi păstrează poziții numai aici [25].

Comparînd numărul unităților lexicale din cele trei statistici mai extinse făcute pînă acum la noi [26] observăm că stilul artistic nu prezintă o mare bogăție de cuvinte în comparație cu limba literară în general.

Șuteu	Bolocan	Maneca
4547	5710(5080)	6475(6231)

Făcînd o medie între numerele unităților lexicale găsite în statisticile lor de Valeriu Șuteu și Gheorghe Bolocan [27], observăm că diferența dintre această medie (4814) și numărul unităților lexicale rezultate din statistica noastră [28] este destul de mare [29].

[22] Lista de cuvinte arată că prepozițiile și conjuncțiile simple au cea mai mare frecvență în stilul literar (vezi rubrica repartiției după grupe de texte).

[23] Vezi indicele amintit în nota 8.

[24] Toate aceste fenomene sintactice ar merita o cercetare statistică specială din care credem că ar rezulta date foarte interesante asupra repartiției frazelor de o anumită structură.

[25] Un indice de frecvențe pe sensuri ar da la iveală, în această privință, date foarte interesante.

[26] Cea a lui V. Șuteu asupra stilului poeziei și prozei (*Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 419 și urm.), cea a lui Gh. Bolocan (v. *art. cit.*) și a noastră.

[27] După ce am redus, bineînțeles, numărul lexemelor din textele despuiate de Gh. Bolocan la numărul probabil (5080) pe care l-ar fi avut în caz că statistica aceasta ar fi fost făcută tot pe 50 000 de cuvinte-text.

[28] Care reprezintă limba literară scrisă în general, deci și stilul științific. În numărul total al unităților lexicale (6475) am inclus și numele proprii. Fără acestea numărul lexemelor se reduce la 6231.

[29] În tabloul de la p. 359 se poate urmări mai bine repartiția neologismelor pe stiluri.

În cadrul stilului artistic, poezia, deși cea mai bogată în imagini, are totuși vocabularul cel mai restrîns. Aici abundă însă locuțiunile și folosirea figurată a cuvintelor.

Lexicul publicistic se caracterizează printr-un număr mai mare de cuvinte, dintre care destul de multe sînt neologisme.

Diferența mică, totuși dintre numărul lexemelor din statistica lui V. Șuteu și numărul probabil (calculat pentru o lungime de texte egală cu aceea a lui Șuteu) al unităților lexicale din cea a lui Bolocan, pledează pentru ideea că nici sub aspect lexical stilul publicistic nu se distinge prea mult de cel al poeziei și prozei. Un indice și mai important în această privință este însă acela care exprimă bogăția vocabularului textelor. Calculat pe baza raportului dintre lungimea textului (V) și rădăcina pătrată a numărului lexemelor întîlnite (N), potrivit formulei propuse de Guiraud [30]

$$a = \frac{V}{\sqrt{N}}$$

acest indice se prezintă astfel în cele trei statistici :

Șuteu	Bolocan	Maneca
a = 20,33	a = 20,85	a = 27,86

Valorile respective arată, pe de o parte, cît de mult se apropie și din acest punct de vedere publicistica și beletristica, iar pe de altă parte atrage atenția asupra stilului științific care a determinat, probabil, diferența dintre primii doi indici și cel de-al treilea.

Din punct de vedere al componenței etimologice a lexicului, presa reprezintă treapta mijlocie între limba poeziei și a presei artistice în genere și limba literară în general. Tabloul comparativ care urmează arată clar acest lucru :

Etimologia cuvintelor	Statistica lui Șuteu		Statistica lui Bolocan		Statistica lui Maneca	
	Număr	Procent	Număr	Procent	Număr	Procent
latină	345	66,09	166	28,37	349	34,65
slavă	69	13,21	26	4,44	54	5,35
română	61	11,67	101	18,66	193	19,16
autohtonă	8	1,53	1	0,17	5	0,49
maghiară	7	1,34	6	1,02	8	0,79
internațională	4					
franceză	3	0,57	247	42,22	324	32,17
turcă	2	0,38			2	0,19
greacă	2	0,38	2	0,34	6	0,59
germană	2	0,38			3	0,29
latină savantă	1	0,19			48	4,76
italiană			14	2,39	9	0,89
rusă			8	1,37	2	0,29
engleză					1	0,09
necunoscută			3	0,51	3	0,29

[30] Pierre Guiraud, *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Dordrecht-Holland, 1959, p. 88.

5. Stilul științific este stilul comunicărilor (de obicei scrise, cîteodată orale) în care mijloacele limbii sînt folosite în vederea transmiterii ideilor în mod direct, cu cele mai adecvate elemente pentru înțelegerea totală a mesajului. În ansamblu, el se prezintă mult mai unitar decît cel literar, deși are mai numeroase subdiviziuni, individualizate mai ales lexical, prin terminologia lor specială. Dintre acestea, mai bine conturate sînt cele care cuprind scrierile filozofice, istorice, juridice, operele științelor exacte și ale științelor naturii.

Din punct de vedere fonetic, stilul științific se caracterizează prin uniformitatea formei cuvintelor[31]. Aici lipsesc cu totul variantele dialectale (în afara comunicărilor orale, unde pot apărea particularități regionale sau individuale pe care chiar autorii lor le evită în scris), iar acolo unde apar mai multe forme fonetice (datorate etimologiei multiple, adaptării diferite a anumitor sunete străine la structura fonologică a limbii române etc.) există tendința de unificare.

De remarcat este faptul că în acest stil se face, de obicei, adaptarea sunetelor străine la structura fonologică a limbii române și că aici, în operele în care nu există preocupări stilistice, se întîlnesc diferite forme intermediare ale sunetelor în curs de adaptare[32].

Din punct de vedere morfologic, stilul științific se caracterizează prin tendința de a prefera formele limbii literare cele mai noi și o serie de inovații care pătrund în limbă tocmai prin scrierile acestui stil.

Astfel, în morfologia numelui întîlnim mult mai frecvent decît în celelalte stiluri genul masculin și feminin la substantive nume de lucruri, ca de exemplu : *condensator*, *element*, *indicator*, *foton*, *izolator*, *laser*, *magnet*, *maser*, *tranzistor*, *semiconductor*, *indice*, *benzină*, *calculatoare*, *dulap* etc.[33].

Remarcăm, de asemenea, preferința pentru pluralul neutru *-e* în loc de *-uri* (*arce*, *betoane*, *deblee*, *profile*, *pendule*, *exprese*, *vaccine*, *ramblee*, *canale* etc.) sau pentru pluralele feminine terminate în *-e* în loc de *-i* (*roce*, *epoce*, *benzine* etc.)[34].

În ce privește comparația adjectivelor, stilul științific folosește aproape în exclusivitate procedeele obișnuite[35]. Destul de des utilizează și neologismele cu sens de comparativ sau superlativ : *minor*, *posterior*, *proxim*, *minim*, *inferior* au apărut numai în stilul științific, iar *superior*, *maxim* au cea mai mare frecvență tot aici.

---

[31] Cînd spunem acest lucru, ne gîndim la operele al căror stil este îngrijit, și nu la acelea în care apar tot felul de variante (de cele mai multe ori fonetice, datorate adoptării unor anumite pronunțări a cuvintelor cu caracter internațional) prin care unii autori vor să-și impună propria lor terminologie, fără nici o preocupare pentru unitatea limbii. Este de remarcat că dacă există literatură dialectală, aceasta este reprezentată în primul rînd prin opere aparținînd stilului artistic și nu celui științific.

[32] În stilul științific am întîlnit la cuvinte tehnice sunete străine ca *ö* și *ü* : *loess*, *babeur* etc.

[33] Fenomenul este desigur, o influență romanică care s-a impus o dată cu împrumuturile străine (mai ales cele franțuzești) din terminologia noastră științifică și tehnică. Remarcăm că acolo unde substantivul este neutru și masculin (ca *magnet*), în stilul literar apare neutru, iar în textele științifice, masculin.

[34] Remarca se întemeiază pe faptul că în cercetarea noastră am întîlnit aceste cuvinte cu plurale care se deosebesc după stilul din care provin cuvintele respective.

[35] Faptul acesta se observă ușor după frecvența absolută a lui *foarte* (46 în texte științifice față de 14 în cele literar-artistice) în raport cu aceea a lui *prea* (4 în texte științifice, 9 în literare).

La verbe, conjugarea I, în primul rînd, și apoi a IV-a sînt cele mai productive. La conjugarea I, acolo unde există forme paralele, întîlnim, de regulă, pe cele cu desinența *-ez*.

Formele verbale cele mai frecvente sînt, la toate diatezele : indicativul prezent, perfectul compus, viitorul I, conjunctivul și condiționalul prezent și perfect. Reflexivul apare deseori cu valoare de pasiv. Diateza pasivă are cea mai mare frecvență în acest stil[36].

Persoanele cele mai mult folosite sînt : a III-a și a IV-a[37]. Din acest punct de vedere putem afirma că stilul științific este acela în care se vorbește la persoana a III-a.

Referitor la sintaxă, remarcăm fraza dezvoltată cu topică obișnuită, în care coordonarea și subordonarea folosesc mijloace destul de variate. Dacă studiem frecvența absolută a conjuncțiilor, observăm că cele mai multe se distribuie aproape egal în cele două stiluri, cu diferențe relativ mici. Adăugînd însă locuțiunile conjuncționale, care abundă în textele științifice[38], coordonarea și subordonarea apar mult mai bogate în acest stil. Propoziția simplă este rară. Mai frecvent decît în alte stiluri apar aici construcțiile gerunziale și, după anumite verbe, cele infinitivale (în locul propozițiilor cu predicatul la conjunctiv)[39].

Vocabularul stilului științific se caracterizează în primul rînd printr-o sinonimie destul de restrînsă, prin evitarea omonimiei și prin rara folosire a cuvintelor polisemantice și a sensurilor figurate. Altă trăsătură specifică este marea frecvență a neologismelor, care abundă în toate textele. Lista de cuvinte și tabloul următor pun în evidență dispersia cuvin-

Repartiția cat. gram.	Grupe de texte	Adjective		Substantive		Verbe	
		vechi	noi	vechi	noi	vechi	noi
1	0	2	27	7	36	2	8
	+	1	6	22	10	11	1
	×	1	—	3	13	—	1
2	0×	11	65	40	109	7	28
	0+	9	6	23	13	21	6
	+×	4	1	17	5	10	—

[36] Din 861 de forme reflexive de persoana a III-a și a IV-a, 261 au valoare de pasiv și dintre acestea 189 sînt din texte științifice. Din cele 289 de cazuri în care verbele erau la diateza pasivă, un număr de 202 proveneau din texte științifice.

[37] Cf. cele spuse în nota 20.

[38] Situație impusă de necesitatea de a reda cît mai clar și ușor inteligibil conținutul, cultivîndu-se în primul rînd preciziunea stilului. Cf. și cele spuse de V. Guțu în *Indicații de metodă în vederea studierii sintaxei limbii române literare din secolul al* XIX-lea, în LR, IV, 1955, nr. 6, p. 40 și urm.

[39] Numărul gerunziilor din textele științifice atinge 68% din totalul celor existente. Infinitivele întîlnite în stilul științific sînt mult mai numeroase decît cele din celelalte stiluri. Cf. și cele spuse de V. Guțu, *art. cit.*, p. 46.

telor noi şi arată clar cum stilul ştiinţific este poarta de intrare a acestora în limbă.

În sfîrşit, lexicul stilului ştiinţific se caracterizează prin terminologiile speciale folosite de diversele discipline. Unele dintre aceste terminologii (ca cea medicală, cea filozofică etc.) au devenit adevărate limbajuri speciale în care accepţia unor cuvinte este foarte depărtată de aceea din limba comună.

Terminologia specială conturează, în general, variaţiile stilului ştiinţific [40] care din celelalte puncte de vedere este destul de unitar. Cît de mult pot deosebi termenii tehnici diferite specii ale stilului se vede din aşa-numitul „stil administrativ", care nu este altceva decît o varietate — tipizată prin anumite formule [41] — a modului în care sînt scrise operele juridice [42].

Şi în ce priveşte formarea cuvintelor observăm aici inovaţii. O serie de sufixe, de prefixe şi mai ales de elemente de compunere savantă (cu tendinţa de a deveni prefixoide) au intrat în limbă prin terminologia ştiinţifică şi tehnică şi tot în acest domeniu ele au cea mai mare productivitate şi frecvenţă [43]. În statistica noastră am întîlnit cuvinte formate cu *anti-*, *antropo-*, *auto-*, *bio-*, *chimio-*, *dia-*, *lipo-*, *radio-*, *tehnico-*, *uro-*.

6. Pe lîngă aceste două stiluri, în limba română literară se distinge şi stilul colocvial sau familiar, în care mijloacele limbii sînt folosite în vederea transmiterii ideilor direct şi nepretenţios. Este modul care înglobează comunicările orale [44], discuţiile curente pe teme variate şi în ocazii diferite. Ceea ce îl caracterizează, deosebindu-l de celelalte stiluri, este spontaneitatea şi lipsa preocupărilor de a alege elementele lingvistice cu care se face comunicarea. Spunînd aceasta, nu înţelegem că vorbitorii nu aleg în nici un fel formele şi cuvintele pe care le folosesc, ci numai că preocuparea pentru modul de exprimare este pe plan secundar, urmărindu-se în primul rînd redarea ideilor într-o formă convenabilă.

Este cazul să arătăm, de la început, că stilul colocvial este cel mai deschis elementelor populare, acestea găsindu-se aici, cum e şi firesc, în cel mai mare număr. În planul limbii comune el face legătura dintre limba populară şi cea literară.

Ca subîmpărţiri mai importante se conturează dialogul, care constituie principala varietate a acestui stil şi monologul (povestire sau descriere).

Din punct de vedere fonetic, întîlnim, în primul rînd, particularităţi de pronunţare regională şi individuală. Folosind limba literară, fiecare individ lasă în vorbirea sa elemente din graiul lui natal. Astfel, un muntean spune *dă*, *pă*, *cîine*, *seară*, *ciapă*, un moldovean — *di*, *pi*, *cîne*, *sară*, *şapă* etc. La acestea se adaugă în stilul colocvial eventualele particularităţi de pronunţare individuală (închiderea sau deschiderea anumitor vocale, pronunţarea specială a anumitor consoane etc.) [45].

---

[40] Amintite la p. 360.

[41] Despre care vorbeşte I. Coteanu în articolul său *Stilurile moderne...*, p. 61.

[42] Textele administrative se aseamănă, cel mai mult ca limbă, cu cele de drept public.

[43] Vezi şi lucrarea noastră *Cuvinte compuse în terminologia ştiinţifică şi tehnică actuală*, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, Bucureşti, 1959, p. 191 şi urm.

[44] Este un stil care are mai ales aspect oral, ceea ce îl deosebeşte fundamental, din acest punct de vedere, de celelalte stiluri al căror aspect obişnuit este cel scris.

[45] Toate aceste trăsături, specifice numai stilului familiar, sînt înregistrate uneori şi în scris (cînd se reproduce în anumite opere vorbirea personajelor) sau apar în scrisorile unor oa-

Tot în acest stil se întîlnesc cele mai multe accidente fonetice: eliziunea, afereza, proteza, metateza, neglijarea părții finale a cuvîntului, lungirea anumitor sunete etc. [46].

El este cîmpul de acțiune al foneticii combinatorii.

Variația accentului (al cărui rol în limbă se manifestă mai ales în vorbire) este și ea foarte frecventă în vorbirea familiară, mai ales în sectorul neologic (cf. *ántic* și *antíc justífic* și *justífic* etc.).

Intonația relevă anumite intenții ale vorbitorului și reprezintă un factor important în comunicările orale obișnuite.

Morfologia stilului colocvial se caracterizează prin sărăcia formelor care au, însă, numeroase variante.

Așa, de exemplu, la articolul definit întîlnim numai varianta *-u* [47] la masculin singular, iar la feminin singular, cînd *-le*, cînd *-li* (după regiunea din care provin vorbitorii). Articolul nedefinit plural *niște* este și el destul de frecvent în stilul colocvial [48].

În ce privește numele, există tendința de a extinde desinența *-e* la pluralul feminin și neutru. Este de notat că tot aici, ca ecou al vorbirii populare, întîlnim încă alternanța fonetică *a/ă* la neologisme: *stație/stății*, *fabrică/făbrici*, *nație/nății* etc., evitată în celelalte stiluri.

Foarte frecvente în vorbirea familiară sînt și demonstrativele [49], care, de multe ori, sînt folosite în variantele lor populare. Formele conjuncte ale pronumelui personal cu valoare posesivă sînt excepțional de rare, folosindu-se aproape exclusiv pronumele posesive obișnuite.

La adjective și la adverbe este de remarcat că pe lîngă formele obișnuite ale gradelor de comparație apar la superlativ alte forme, construite cu adverbele *prea*, *tare*, *grozav*, *extraordinar*, *teribil* etc.[50].

În ce privește categoriile gramaticale, în stilul colocvial verbele și substantivele au cea mai mare frecvență [51]. Dintre celelalte părți de vorbire adverbele și interjecțiile sînt mai frecvente decît în celelalte stiluri, iar adjectivele au o frecvență relativ redusă.

În vorbirea familiară verbul apare mai des la prezent, la toate modurile și la toate persoanele. Urmează apoi, în ordinea frecvenței, perfectul (indicativ, conjunctiv și condițional), imperfectul, viitorul I și mai mult-ca-perfectul. Mai frecvent decît în stilul artistic apar viitorul format cu auxiliarul *a avea* [52] și conjunctivul cu valoare de prezumtiv. Întîlnim și

---

meni mai puțin cultivați. Așa a făcut, de exemplu, Caragiale în anumite schițe ale sale sau Camil Petrescu, în romanul său *Un om între oameni*. Vezi și cele spuse de Lidia Sfîrlea, *Variante stilistice ale pronunțării românești actuale*, în LR, XII 1963, nr. 6, p. 596 și urm.

[46] Vezi I. Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 33—105.

[47] Lidia Sfîrlea, în *art. cit.*, p. 600, consideră forma *-ul* o variantă pretențioasă care s-ar opune celei familiare *-u*.

[48] În celelalte stiluri, el apare destul de rar. În statistica noastră l-am întîlnit în ambele stiluri cu frecvența absolută 14 (0,28‰).

[49] În legătură cu acestea trebuie să remarcăm că întîlnim mai des forme populare și regionale ca *ăsta*, *asta*, *ăla*, *aia*, *cela*, *ceia*, care au o mare circulație în stilul colocvial. În statistica noastră nu am găsit decît în stilul literar—proză și poezie—varianta *ăst*, *astă* cu frecvența absolută 30 (0,6‰) ceea ce față de *acest*, *această* (care apare în toate stilurile cu frecvența absolută 424 și cea relativă 8,48‰) este foarte puțin.

[50] Vezi și I. Iordan *op. cit.*, p. 118.

[51] Din păcate, înregistrările noastre de pînă acum nu ne-au permis să stabilim indici opozabili, textele nefiind suficient de lungi.

[52] Și viitorul popular de tipul *oi* + infinitivul verbului apare destul de des chiar în vorbirea unor oameni cultivați.

perfectul simplu (uneori în concurență cu perfectul compus) a cărui prezență nu apare însă totdeauna ca o particularitate regională.

Sintaxa convorbirilor curente este puțin complicată. Aici predomină propoziția simplă, fraza este compusă de obicei din numai două propoziții, iar subordonarea și coordonarea folosesc mijloacele obișnuite. Toate acestea sînt determinate de natura comunicării [53].

În sintaxa stilului colocvial, mai remarcăm ca procedee specifice parataxa [54], pe care o întîlnim foarte frecvent, repetiția [55], elipsa [56], trunchierea frazei.

Intervin adesea, în vorbirea familiară, o serie de formule fixe, de expresii și de locuțiuni, puțin numeroase, dar cu mare frecvență [57]. Între acestea, trebuie să amintim imprecațiile și înjurăturile.

Lexicul cu care operează stilul colocvial este foarte redus. Din păcate, lungimea imprimărilor noastre la magnetofon nu ne-a permis să stabilim un număr de lexeme raportat măcar la cel mai mic număr mare (10 000 de ocurențe). Calculînd erorile probabile am ajuns totuși la un rezultat : pentru 50 000 de ocurențe am întîlni, probabil, numai 2 800 de unități lexicale, ceea ce reprezintă mai puțin de jumătate din numărul total al lexemelor întîlnite în statistica noastră asupra limbii literare scrise (6475).

Etimologic, vocabularul colocvial este constituit din cuvinte moștenite și foarte puține neologisme. Așa cum se vede ușor după numărul restrîns de lexeme, lexicul acesta este format din cuvinte uzuale, dintre care cele mai multe sînt polisemantice [58].

Termenii tehnici nu se întîlnesc decît acolo unde natura comunicării (dialog între doi specialiști etc.) îi impune.

Un fenomen specific pare a fi folosirea unor locuțiuni în locul unor cuvinte simple (mai ales verbe) mai puțin uzuale : *a da* (sau *a face*) *o gaură*, pentru *a găuri* ; *a da de veste* pentru *a comunica*, *a vesti* ; *ciocan de lipit* pentru *letcon* [59] etc.

În legătură cu acestea, este de remarcat scurtarea unor compuse. Astfel : carnea este tocată *la mașină* (și nu la *mașina de tocat*), rufele sînt călcate cu *fierul* (nu cu *fierul de călcat*), și sînt spălate, de asemenea, cu *mașina* etc. În special în limbajul tehnicienilor și muncitorilor cuvintele compuse, nume de unelte sau de operații, sînt supuse scurtării.

7. Acestea sînt stilurile pe care cercetarea noastră ne-a permis să le considerăm unități funcționale distincte în limba română literară. Ele au o serie de trăsături care se manifestă mai ales sub forma unor tendințe determinabile statistic, cum este cazul în toate fenomenele care operează cu mulțimi.

---

[53] Vezi cele spuse la p. 362.

[54] Vezi I. Iordan, *op. cit.*, p. 241.

[55] Care, de cele mai multe ori, este determinată de nevoia de a insista, de a preciza sau de a nu pierde ordinea ideilor. Vezi I. Iordan, *op. cit.*, p. 256 și urm.

[56] Cf. I. Iordan, *op. cit.*, 275 și urm.

[57] I. Iordan, *op. cit.* p. 295 și urm. enumeră o mare varietate de asemenea „izolări", cum le numește domnia-sa dintre care, însă, puține sînt frecvente (astfel încît să poată apărea și într-o cercetare statistică mai restrînsă, ca a noastră).

[58] Aici posibilitatea confuziei este minimă, putîndu-se lămuri pe loc orice neînțelegere.

[59] Uneori acest fenomen este determinat de expresivitate, dar de multe ori nu.

Cele spuse de noi mai sus au reieșit din statistica amintită și din rezultatele obținute în urma înregistrărilor de conversații curente pe care le-am avut la dispoziție. Desigur că cercetări mai ample (extinse asupra unor texte mult mai lungi și mai puțin diferite) care să aibă în vedere toate aspectele lingvistice ale diferitelor stiluri ar aduce, de asemenea noi precizări în legătură cu cele spuse de noi aici. În orice caz, ar detecta fenomene caracteristice care ar putea fi urmărite apoi sistematic și prin alte metode decît cele statistice.

Astfel de studii credem că ar putea stabili, de asemenea, vocabularul elementar al fiecărui stil, iar suma acestora ar da o imagine veridică asupra vocabularului elementar al limbii române literare în genere [60].

BIBLIOGRAFIA TEXTELOR EXCERPTATE ÎN VEDEREA UNEI STATISTICI ASUPRA FRECVENȚEI CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ ACTUALĂ

Tudor Arghezi, *Versuri*, București, 1960.
Ion Minulescu, *Versuri*, București, 1964.
Gh. Topîrceanu, *Poezii*, în *Opere*, I, București, 1955.
Mihai Beniuc, *Versuri*, București, 1949.
Camil Petrescu, *Versuri*, București, 1923.
Ion Agîrbiceanu, *Schițe și povestiri*, București, 1955.
George Călinescu, *Bietul Ioanide*, București, 1955.
Liviu Rebreanu, *Pădurea spînzuraților*, București, 1939.
Eusebiu Camilar, *Negura*, I, București, 1950.
Cezar Petrescu, *Întunecare*, I, București, 1943.
Zaharia Stancu, *Desculț*, București, 1949.
Alberto Moravia, *Povestiri din Roma*, trad. G. și A. Lăzărescu, București, 1963.
Edmond Rostand, *Cyrano de Bergerac*, trad. M. Codreanu, București, 1955.
M. St. Clair, *Un lucru bine făcut*, în „Secolul xx", 1965, nr. 2.
Francisc Munteanu, *Terra di Siena*, în „V. rom. xv, 1962, nr. 1.
Dr. Armand Andronescu, *Embriologie*, București, 1963.
G. Vieroșanu, *Fizica* București, 1962.
E. Beral, Gh. Zapan, *Chimie organică*, București, 1961.
Gh. Macovei, *Geologie stratigrafică*, București, 1958.
Gh. Vîlsan *Cîmpia română*, București, 1936.
C. Budeanu, *Sistemul practic general de măsuri și greutăți*, București, 1956.
Max Laue, *Istoria fizicii*, București, 1965.
Ed. Nicolau, *Cibernetica și lingvistica* în SCL IX, 1958, nr. 4.
Lucian Blaga, *Arta și valoarea*, București, 1939.
Mihail Ralea, *Ideea de revoluție în doctrinele socialiste*, București, 1930.
S. Șerbănescu, *Codul familiei*, București, 1963.
Academia R.P.R., *Istoria României*, II, București, 1960.
Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, 1962.

[60] Sub acest aspect, vocabularul elementar stabilit de Alphonse Juilland, P.M.H.Edwards și Ileana Juilland, în *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, Mouton & Co., London-The Hague-Paris, 1965, are defectul că nu este calculat pe baza unei bibliografii satisfăcătoare. Pentru alte aspecte vezi și recenzia lui Gh. Bolocan din LR, XV, 1966, nr. 2, p. 200 și cea a noastră publicată în *Revista de referate și recenzii*, 1966, nr. 8.

Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, Bucureşti, 1964.
Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1961.
Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961.
G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1940.
Academia R.P.R., *Istoria literaturii române*, I, Bucureşti, 1964.
M. Rarincescu, *Curs elementar de drept civil*, Bucureşti, 1947.
Modificările aduse Codului penal şi Codului de procedură penală, Bucureşti, 1964.
„Scînteia", 1965, nr. 6576, 6556, 6662.
„Contemporanul", 1965, 5 şi 26.II.1965.
„Lumea", 1965, nr. 10.
„România liberă", 1965, nr. 6360, 6364.
„Secera şi ciocanul", 1965, nr. 3389, 3392.
„Sănătatea" 1964, nr. 10.
„Luceafărul", 1965, nr. 7.
„Buletinul oficial", 1960, nr. 6, 22, 26.

O PARTICULARITATE FONETICĂ BĂNĂȚENEASCĂ ÎN OPERA LUI PAUL IORGOVICI: Ă > E (VIAȚE „VIAȚĂ")

DE

ION GHEȚIE

Cercetătorul care parcurge lucrările tipărite de Paul Iorgovici la sfîrșitul secolului al XVIII-lea descoperă la fiecare pas o serie de particularități de limbă bănățenești. Se întîlnesc astfel : păstrarea consoanei *ń* în *vine* „viță de vie", rostirea dură a consoanei *t* în *cinstă*, *estă*, forma analogică, cu *-u*, a pers. 3 a imperfectului (*animau*, *erau*), condiționalul prezent construit cu *reaș* (*reaș avea*) etc. [1].

Pe lîngă aceste trăsături regionale bănățenești, cititorul întîlnește, ca o particularitate constantă a scrierilor lui Iorgovici, grafii în care unui *ă* din limba comună îi corespunde un *e*. Dacă în *Calendarul pe 1794*[2], recent atribuit lui Iorgovici, asemenea grafii nu sînt prea numeroase(*cumperarea*, p. 23, *hrenite*, p. 27, *împrejurerile*, p. 28, *septemîni*, *treește*, p. 23, *urme*, sg., p. 28), în schimb ele abundă în *Observațiile de limba rumânească*, opera capitală a autorului [3]. Notăm o parte a cuvintelor prezentînd un *e* în loc de *ă* : *adeche*, p. 2, *bunetate*, p. 2, *capet*, p. 2, *capetem*, p. 3, *ceteții*, p. 11, *a cheria* (= a căria), p. 91, *au chezut* (= au căzut), p. 31, *conosciințe* (sg.), p. 11, *să creasche* (= să crească), p. 91, *cuviințe* (sg.), p. V, *dache* (= dacă), p. 21, *ai fecut*, p. VIII, *fepturilor*, p. 1, *îmblînzasche* (= îmblînzească), p. 91, *împerat*, p. 11, *înche* (= încă), p. 31, *învețeturilor*, p. IX, *leuntru*, p. 2, *me*, p. VIII, *peccatul*, p. 2, *pertași*, p. 2, *schimberi*, p. 13, *suppuse* (sg.), p. 72, *umilințe* (sg.), p. 2, *urme* (sg.), p. 13, *urmetoare*, p. 13, *ve*, p. 91, *viațe*, p. 29 etc. (de remarcat că însuși titlul cărții tipărite de Iorgovici la Buda, în 1799, este : *Observații de limba rumânească prin Paul Iorgovici* **fecute**).

Se observă din aceste exemple că *e* apare în locul lui *ă* atît la sfîrșitul cît și în interiorul cuvintelor, mai ales după labiale, dar și după alte consoane, îndeosebi după *c*, *ț* și *r* (de remarcat că *e* a fost notat de cele mai multe ori în silabă atonă). Grafiile de felul celor citate sînt numeroase,

---

[1] Vezi în această privință N. A. Ursu, *Un calendar istoric literar publicat de Paul Iorgovici*, în LR, XII, 1963, nr. 3, p. 284–289.

[2] *Calendariu la anul de la nașterea lui Hristos 1794*, Viena, 1794.

[3] *Observații de limba rumânească prin Paul Iorgovici fecute*, Buda, 1799.

fără a depăși însă în cantitate pe cele normale, cu *ă*. Totuși ele atrag atenția din prima clipă și conferă limbii *Observațiilor* o notă aparte.

Cum se explică această particularitate neobișnuită a scrierilor lui Iorgovici, pe care nu o întîlnim (decît cel mult accidental) în operele celorlalți autori bănățeni ai epocii[4]?

Apariția frecventă a lui *e* după anumite consoane, cum ar fi labialele sau *r*, ne duce gîndul spre rostirea moale a acestor consoane (după care se pronunță *e* și *i*, nu *ă* și *î*), rostire prezentă în zilele noastre în unele graiuri bănățenești și hunedorene. Dar, cum am văzut, la Iorgovici, *e* apare în locul lui *ă* nu numai după labiale sau *r*, ci și după alte consoane[5]. Latinismul scriitorului ar putea fi, de asemenea, invocat, fără a duce însă la o explicație satisfăcătoare. Dacă *imperat*, *peccatul* sau *me* ar putea fi socotite grafii latinizante (ele derivă din lat. *imperator*, *peccatum*, *me*), nu aceeași e situația lui *au chezut*, *fepturilor*, *pertași*, de exemplu. Ar fi greu de conceput ca un excelent cunoscător al limbii latine, cum era Iorgovici, să fi scris *au chezut*, *fepturilor* sau *pertași* din dorința de a croi haine latine acestor cuvinte, cînd el trebuie să fi recunoscut, fără îndoială, în termenii românești pe lat. *cadere*, *factura* și *pars*. În altă ordine de idei, *conosciințe*, *cuviințe* sau *viațe* (toate singulare) pot fi considerate grafii hipercorecte (în Banat rostirea dură a lui *ț*, ca și a lui *s*, *dz*, *z*, se întîlnește frecvent la finele secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor)[6], dar mergînd pe această cale nu explicăm pe *urme*, *chezut* etc., cuvinte în care *e* nu apare după *s*, *dz*, *z* sau *ț*. Nici posibilitatea unei „colaborări" a tipografilor din Viena sau Budapesta, care puteau fi străini și rosteau deci *e* (*ę*) în loc de *ă*, nu e de reținut. Căci e firesc să ne întrebăm de ce culegătorii își permiteau să intervină numai în scrierile lui Iorgovici, lăsînd operele celorlalți autori neschimbate în litera lor?

Pentru a explica grafiile cu *e* din lucrările lui Iorgovici trebuie să ne referim la un fonetism particular al graiului vorbit în zilele noastre în Secășeni și Bănia, localități situate în partea sudică a Banatului (în fostul județ Caraș). Într-un articol publicat în urmă cu cîțiva ani[7], M. Sala a atras atenția asupra trecerii lui *ă* la *ę* (*ă*ę) în graiul din Secășeni, în cuvinte ca: *pulpę*, *pęr*, *împęrțituri*, *spumę*, *spęlętoriașă*, *skęrmęnęm*, *suflă*ę, *fusă*ę, *pilă*ę *mușotkę*, *astrukămînt* etc. La exemplele notate în articol (adunate din ALR II, serie nouă) se pot adăuga numeroase altele din culegerea de texte

---

[4] Notăm astfel pe *chepetenie* (= căpetenie) la D. Bojincă, *Diregătoriul bunei-creștere*, Buda, 1830, p. 187.

[5] Rectificăm cu acest prilej afirmația făcută de noi în articolul *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, publicat în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 58. În această lucrare, citînd grafii ca *treește*, *hrenite*, *împrejurerile*, explicam prezența lui *e* în locul lui *ă* prin pronunțarea moale a consoanei *r* în graiurile bănățenești. Scoaterea din discuție a exemplelor din Iorgovici nu schimbă însă concluziile la care ajungeam acolo.

[6] Vezi, de exemplu, grafiile *se fie scris* (D. Bojincă, *Respundere desgurzătoare...*, Buda, 1828, p. 33), *se serută* (D. Țichindeal, *Fabule*, 1814, p. 3), *se sirguiesc* (Diaconovici-Loga, *Orthografia sau dreapta scrisoare*, Buda, 1818, p. 60).

[7] *Un fenomen fonetic românesc produs sub influența graiurilor sîrbo-croate*, în „Romano-slavica", III, 1958, p. 249—250.

a acad. E. Petrovici (punctul 29, Secăşeni), de ex. : *apę*, *dakę̆*, *fakę*, *feńina*, *męlaiu*, *pęnę*, *pitę*, *scaldę*, *tatę* etc.[8].

După M. Sala, ne aflăm în prezenţa unui fonetism produs sub influenţa graiurilor sîrbo-croate, răspîndit astăzi numai în vorbirea conservatoare a femeilor. Odinioară el era general la toţi locuitorii din Secăşeni şi poate şi la cei din satele învecinate [9]. În realitate, fonetismul apare în zilele noastre şi în localitatea Bănia din Valea Almăjului. D. Şandru a notat un *e* sau un *ę* (*e* uşor deschis) în locul lui *ă*, în interiorul cuvintelor (dar numai după labiale): *bętaye*, *beyat*, *pędure*, *pemînt*) şi un *ę* (sunet situat între *ă* şi *e*) la sfîrşitul cuvintelor : *ajutę̆*, *apę*, *bankę*, *kolibę*, *śyapę*) [10].

Din toate exemplele înşirate mai sus reiese că *ă* a trecut la *ę* atît în interiorul cuvintelor, cît şi la sfîrşitul lor, îndeosebi după labiale, dar şi după alte consoane (mai ales după *c*, *t*, *d* şi *l*). Fenomenul s-a produs cu precădere în silabă atonă. De remarcat, în exemplele comunicate de Sala, că după labiale apare aproape totdeauna *ę*, pe cînd după celelalte consoane a fost notat sunetul intermediar *ę̆* (care, după părerea noastră, nu dovedeşte caracterul recent al inovaţiei, ci revenirea, sub presiunea graiurilor învecinate, la vechea pronunţare cu *ă*).

Condiţiile asemănătoare în care *e* (*ę*) apare în locul lui *ă* în graiurile din Secăşeni şi Bănia, pe de o parte, şi operele lui Iorgovici, pe de alta, ne întăreşte în convingerea că scriitorul bănăţean întrebuinţa în *Calendar* şi în *Observaţii* o particularitate a graiurilor bănăţene din jurul Oraviţei. Nu trebuie să uităm că Iorgovici era originar din Vărădia, localitate situată nu departe de Secăşeni [11].

Putem spune, prin urmare (confirmînd presupunerile lui Sala), că trecerea lui *ă* la *ę* în sudul Banatului este un arhaism, răspîndit odinioară pe o arie mai largă decît astăzi. Cele mai vechi atestări ale fenomenului sînt de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, ceea ce nu înseamnă însă că el nu poate fi anterior (şi chiar cu mult anterior) acestei date [12].

---

[8] ALRT II, p. 22, 23, 26.

[9] *Loc. cit.*, p. 249.

[10] *La Vallée d'Almăj*, în BL, V, 1937, p. 138 ; vezi şi P. Neiescu, *Schiţă a sistemului fonologic al unui grai din sudul Banatului*, în CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 30.

[11] De notat că şi Bojincă, la care am întîlnit pe *chepetenie*, era originar din Gîrlişte, localitate situată în jurul Oraviţei.

[12] Cf. M. Sala, *loc. cit.*, p. 250.

O PSALTIRE SLAVO-ROMÂNĂ NECUNOSCUTĂ DIN SECOLUL AL XVI-LEA

DE

ALEXANDRU MAREŞ

Identificarea de curînd a *Tetraevanghelului slavon* (1546) şi a *Evangheliarului din Petersburg* drept două tipărituri sibiene, precoresiene [1], deschide pentru studiul limbii şi literaturii secolului al XVI-lea o etapă nouă, care, avem convingerea, va aduce o seamă de completări şi rectificări cunoştinţelor noastre actuale de filologie şi de limbă veche românească. Un prim rezultat al cercetărilor întreprinse în jurul acestor două cărţi îl constituie stabilirea caracteristicilor poligrafice ale tiparului din Sibiu, datorită cărora devine posibilă identificarea mult comentatului *Catehism* din 1544, precum şi a altor tipărituri, astăzi necunoscute, ieşite de sub teascurile acestei tipografii.

Călăuziţi de ideea unei eventuale identificări ne-am oprit asupra unui fragment de foaie tipărită dintr-o evanghelie slavo-română [2], descoperită de N. Iorga în legătura unui *Triod slavon* tipărit de Coresi în 1578. În legătura aceluiaşi *Triod* se mai aflau legate şi cîteva foi întregi sau fragmentare din *Psaltirea românească* (1570) şi din *Octoihul slavon* (1575). Interesîndu-ne de soarta acestui *Triod*, care în 1926 era „expus pentru un moment în micul muzeu" [3] înjghebat de N. Iorga la Vălenii-de-Munte, am constatat că, din nefericire, urma lui s-a pierdut [4]. Datorită proastei conservări, fragmentul de foaie nu permite decît lectura cîtorva frînturi de text, aşezate pe ambele feţe ale foii :

1

1...i sămânţa...
2...i iaco péasăcŭ v...

[1] S. Jakó, *Tipografia de la Sibiu şi locul ei în istoria tiparului românesc din secolul al* XVI-*lea* în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", VII, 1964, p. 97—115; L. Demény, *Le premier texte roumain imprimé*, în „Revue roumaine d'histoire", IV, 1965, nr. 3, p. 385—412; L. Demény şi D. Simonescu, *Un capitol important din vechea cultură românească (Tetraevanghelul, Sibiu,* 1546), supliment la „Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie", 7 (serie nouă), 1965, nr. 1, p. 3—18.

[2] N. Iorga, *Un exemplar românesc al unei tipărituri coresiene şi o publicaţie coresiană nouă*, în „Almanahul graficei române", Craiova, 1926, p. 28—30.

[3] *Ibidem*, p. 28.

[4] Cercetările efectuate pentru aflarea acestui *Triod* s-au dovedit infructuoase atît la Biblioteca Academiei, secţia Carte veche românească, cît şi la biblioteca Institutului de istorie N. Iorga, unde au fost depuse toate cărţile aparţinînd marelui istoric român. E posibil ca *Triodul slavon* să se mai păstreze în biserica mănăstirii din Vălenii de Munte, locul unde, de altfel, a şi fost descoperit de N. Iorga.

3... [n]ăsipulŭ pre mare...
4...co uma lihom sa...
5... dêo mai micşu...
6... ce, ismi smea...
7... să greahŭ radi i...
8... despre totŭ păm[ântul]...
9... a păcatele noas[tre]
10... cniadza i proroc...
11... de ačastă ğu[decată]...
12... şi...

2

1...cine u...
2... tebe griadem vă...
3...ebe şi acmŭ...
4. ...tâ inema şi tă...
5...em liţa tvoego ne...
6...remŭ faţa ta m...
7... noi dupâ blân[deţa]...
8... u mlsti tvoeia i...
9... şi dupâ m...
10... ene după m... [5]

Iorga consideră frînturile de rînduri, cu text alternativ slavon şi românesc, ca aparţinînd unui evangheliar slavo-român, care „nu samănă de loc cu tipăritura cunoscută pînă azi a lui Coresi" [6]. Tiparul este, în acest fragment, „simţitor mai frumos", iar litera ѳ pare a avea o formă deosebită. Fonetismul *ğ* pentru *j*, întîlnit în cuvîntul reconstituit *ğu[decată]* dovedeşte, după Iorga, că tipăritorul a folosit, fără a opera nici o schimbare, o traducere maramureşeană. Părerile lui Iorga au fost împărtăşite şi de Dan Simonescu, care include fragmentul de tipăritură slavo-română în lista tipăriturilor lui Coresi, socotindu-l a II-a ediţie a *Evangheliarului din Petersburg* (considerat, de asemenea, ca o tipăritură coresiană) [7]. Tot o tipăritură coresiană pare să fi considerat acest fragment şi N. Cartojan, căci, subliniind difuzarea mai întinsă a cărţilor lui Coresi faţă de manuscrisele maramureşene, afirma că „o evanghelie a fost găsită de N. Iorga la Vălenii-de-Munte din Prahova" [8]. În schimb, D.R.Mazilu vedea în foaia de evanghelie slavo-română un fragment dintr-o tipăritură necore-

[5] N. Iorga, *op. cit.*, p. 30. Numerotarea rîndurilor ne aparţine.

[6] *Ibidem*, p. 29. Iorga se referă la *Tetraevanghelul lui* Coresi şi nu la *Evangheliarul din Petersburg*, pe care îl considera „o carte de concurenţă a lui Lorinţ". Cf. *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, Bucureşti, 1904, p. 89.

[7] Dan Simonescu, *Diaconul Coresi*, în „Raze de lumină", v, 1933, p. 9.

[8] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 63. Nu cunoaştem nici un exemplar de evanghelie românească sau slavo-românească pe care Iorga să-l fi găsit la Vălenii de Munte, în afara acestui fragment de foaie.

siană, anume dintr-un exemplar al *Evangheliarului din Petersburg* [9], eroare evidentă, de vreme ce acesta din urmă are textul dispus pe două coloane. În sfîrşit, *Bibliografia românească veche*, tom IV, înregistrează la p. 15, nr. 13, fragmentul de foaie cu text slavo-român sub denumirea de *Evangheliar*, preluînd opinia lui Iorga asupra locului unde s-a putut efectua traducerea [10]. „Este, deci, un nou evangheliar slavo-român din sec. al XVI-lea, pe care nu putem şti sigur, nici cine l-a tipărit, nici unde", conchide Dan Simonescu, deşi nu exclude posibilitatea tipăririi lui de către Coresi „care, cum ne-a dat Psaltirea, pe rînd, în româneşte (1570) în slavoneşte (1576) şi în slavo-româneşte (1577), tot aşa să fi executat şi tipărirea Evangheliei : româneşte (1560—1561) slavoneşte (1562, 1579 şi 1583) şi puţin mai tîrziu (poate 1580) slavo-româneşte" [11].

Centralizînd toate opiniile emise asupra acestui fragment de tipăritură slavo-română obţinem următoarele rezultate : 1. Fragmentul aparţine unui evangheliar slavo-român. 2. Traducerea s-a efectuat în Maramureş. 3. Tipăritura aparţine probabil lui Coresi. 4. E posibil ca între fragmentul lui Iorga şi *Evangheliarul din Petersburg* să existe o anumită legătură.

De la bun început trebuie spus că localizarea în Maramureş a traducerii textului pe baza fonetismului *ģ* pentru *j* + *u* latin din *gŭ*[*decată*] nu se poate susţine, această particularitate fonetică caracterizînd în secolul al XVI-lea întreg teritoriul Dacoromaniei, cu excepţia Munteniei şi eventual a sudului Transilvaniei [12].

În ce priveşte paternitatea tipăriturii, ea se poate stabili cu greutate, întrucît nu există posibilitatea de a se compara acest fragment cu celelalte tipărituri din secolul al XVI-lea. În sfîrşit, relaţiile posibile dintre fragmentul Iorga şi *Evangheliarul din Petersburg* nu se pot demonstra pe baza unei simple particularităţi fonetice comune sau a faptului că ambele texte sînt bilingve. Cît priveşte opiniile referitoare la aceste relaţii (dacă fragmentul Iorga reprezintă ediţia a II-a a *Evangheliarului din Petersburg* sau poate un tiraj aparte în care a intervenit schimbarea cîtorva litere şi a rîndurilor iniţiale de pe aceeaşi pagină [13]), ele nu sînt în măsură să depăşească graniţa unor simple supoziţii.

Singura modalitate de a verifica existenţa sau inexistenţa unei legături între fragmentul de tipăritură slavo-română şi *Evangheliarul din Petersburg*, eventual şi *Tetraevanghelul* lui Coresi, o constituie compararea lor sub raportul fonetismului şi al lexicului. Pentru aceasta este necesar să ştim cărei porţiuni din textul celor patru evanghelii îi corespund frînturile din fragmentul lui Iorga [14]. Pentru a determina cu exactitate locu]

[9] D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploieşti, 1933, p. 47.

[10] Aceeaşi părere o regăsim şi la Şt. Ciobanu, *Începuturile scrisului în limba românească* Bucureşti, 1941, în „Analele Academiei Române", Memoriile secţiei literare, seria III, tom X, mem. 3, p. 46.

[11] I. Bianu-Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, 1508—1830, tom IV, *Adăogiri şi îndreptări*, Bucureşti, 1944, p. 17.

[12] Vezi Ion Gheţie, *Localizarea textelor vechi româneşti după criterii lingvistice* în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 397—398.

[13] Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 9, notă.

[14] Amintim că *Evangheliarul din Petersburg* nu conţine decît textul Evangheliei lui Matei, zac. 7—113, aşa că şansele de a putea stabili cărei zaceale din acest evangheliar îi corespunde fragmentul Iorga sînt foarte reduse.

pe care îl ocupă în textul evangheliei cele cîteva zeci de cuvinte ale fragmentului am utilizat indicele *Tetraevanghelului* lui Coresi [15]. Am căutat fiecare dintre cuvintele fragmentului la toate paginile notate în indice, pentru a vedea unde anume apariţia unuia este însoţită de prezenţa celorlalte cuvinte din înlănţuirea cărora a fost desprins, păstrîndu-se totodată nealterată ordinea iniţială a acestora. La capătul investigaţiei, am constatat că nicăieri în textul evangheliei nu apar grupate la un loc toate cuvintele din fragmentul Iorga, nici măcar cele mai multe dintre ele. În plus, nici în acele puţine cazuri, cînd apăreau pe pagină cîteva din cuvintele fragmentului Iorga, ordinea acestora nu era cea aşteptată. Concluzia care se impune de la sine, în urma acestei încercări infructuoase de identificare, este că textul fragmentului Iorga nu aparţine unei evanghelii slavo-române, ci unui alt text religios bilingv. Pentru aflarea lui ne-am adresat indicelui *Psaltirii Scheiene*, singurul text din secolul al XVI-lea, în afara *Tetraevanghelului* lui Coresi şi a *Codicelui Voroneţean*, care beneficiază de o ediţie prevăzută cu indice [16]. Sintagma *cniadza i proroc*[*a*] (prinţ şi proroc sau judecător şi proroc) părea a îndreptăţi speranţele noastre de a identifica fragmentul cu unul din psalmii lui David. Într-adevăr, la p. 328—329 cuvintele şi frînturile de cuvinte şi-au găsit locul în textul ediţiei lui Candrea, fără a modifica ordinea pe care o aveau iniţial. Fragmentul de evanghelie slavo-română era în realitate un fragment din *Cîntecele sfinţilor trei feciori* : *Anania, Azaria şi Misail*, text conţinut de orice psaltire din secolul al XVI-lea. Unele deosebiri de ordin fonetic şi lexical (*semъnţa* pentru *sămânţa* ; *prě* pentru *pre* ; *arira* pentru [*n*]*ăsipulŭ* ; *ačesta* pentru *ačastă* ; *ѧnema* pentru *inema*) [17] ne-au convins de la început că nu avem de-a face cu o tipărire a *Psaltirii Scheiene*, ci cu o altă versiune a traducerii psaltirii.

Comparînd fragmentul nostru cu pasajele corespunzătoare ale psaltirilor cunoscute din secolul al XVI-lea [18], constatăm că textul acestuia este identic cu cel pe care îl prezintă psaltirile slavo-române din 1577 şi 1588 [19]. Întrucît porţiunea de text care ne interesează din *Psaltirea slavo-română* (1588) nu este conservată în întregime, reproducem pentru exemplificare textul respectiv din *Psaltirea slavo-română* (1577) :

304/v

5 ꙗко ѕвѣ́ꙁды нб҃ныѧ. къ зисѣ҆ш-лє съ ѧ
6 мѕлцєщи сѣмѧ́нца ло́рь ка ст҃ѣ́лєлє чє́рю
7 лѕи. и҆ ꙗ҃ко пѣ́сѣкь вѣскраи́нїи мо́рѣ́. шю҆
8 ка҆ нѣсипѕль пр҃є́ ма́рунѣ́ мѣрнѣ́н. ꙗ҃ко
9 кла҆ко ѕмалнх҃ѡ҃ сѧ па́чє вѣсѣ́ ѧ҃зы́кь. къ

[15] *Tetraevanghelul lui Coresi*. Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.

[16] *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. al* XVI *şi* XVII *traduse din slavoneşte*. Ediţiune critică de I.-A. Candrea, Bucureşti, 1916, vol. II.

[17] Cf. *Psaltirea Scheiană* publicată de I. Bianu, Bucureşti, 1889, p. 515—516.

[18] Vezi *Psaltirea Voroneţiană* la Constantin Găluşcă, *Slavisch-Rumänisches psalterbruchstück*, Halle, 1913, p. 260—263 ; *Psaltirea românească* (1570) B.A.R., p. 176[r]—176[v] ; *Psaltirea slavo-română* (1577), B.A.R., p. 304[v] — 305[v] ; *Psaltirea slavo-română* (1588), B.A.R., prima foaie, recto şi verso, a caietului 85 ; *Psaltirea Hurmuzachi* nu conţine *Cîntecele sfinţilor trei feciori*, textul ei oprindu-se la p. 125, la titlul psalmului 151.

[19] *Psaltirea românească* (1570) prezintă acelaşi text ca şi psaltirile slavo-române din 1577 şi 1588, cu singura deosebire, importantă totuşi pentru noi, a scrierii lui *j* în *jude*, acolo unde celelalte două tipărituri consemnează *ĭ* (*ĭude*).

10 влⷣко мли мнкцⷭржмⷭ-не[20] дⷭ тоатⷭ лⷨбй
11 ле. и̑ есмь смⷦрⷭни и по въсⷭи зⷭмли днⷦ
12 грⷦхъ радⷭи нⷭшⷭ. шн сⷭ смⷭрⷭйцн прⷭ
13 спрⷭ тⷭтъ пъмⷯнтⷭлⷦ ⷯстъзи дерептъ
14 пъкателе ноⷯстре. и̑ нⷦстъ къ брⷦкмⷯ сⷭ
15 кнⷯзⷯ и̑ пророка и̑ вожда. шн нⷭ е .л врⷦ
16 мⷦ ⷯчⷯста ⷭуⷭдⷭ шн пророкⷭ шн пⷭртъ
17 торю. ни въсⷭ съжежⷭнїа ни жрътвы ни
18 приношⷭнїа ни кадила. нⷭчь тоⷯтⷭ ⷯрсⷭ

305/r

1 ле нⷭче кⷭмⷯндари нⷭче прⷭиносе нⷭче ⷯ
2 фⷭмари. ни мⷦста пожрⷦти прⷦ тⷭбож
3 и̑ ⷭбрⷦсти мⷯтъ. нⷭчь лⷭкь жⷭуⷭнгⷭ .лн
4 трⷭ тⷭне шн съ ⷯфлъмь мⷯтⷭ. нⷯ дше
5 съкрⷭшеноⷯ и дⷯхⷯ смⷦренⷯ да прⷭмти
6 бⷯждⷭ. чⷭ кⷭ сⷭфлетъ фръмтъ шн кⷭ дⷯхъ
7 смⷭритъ съ прⷭмници фⷨ ⷯко въсⷭ съже
8 жени ѿвⷭнь и̑ юнⷭць. кⷯ тоатⷭ ⷯрселе бе
9 рⷦчⷭ шн жⷭ.лкь. и ⷯко въ тъмаⷯхъ ⷯгне
10 ць тⷭуⷭчень, тако да бⷯдетъ жртва нⷯ
11 ша прⷦ тⷭбоⷯ дъшесь. кⷯ .лнтроⷭ .лтоⷭ
12 нⷦрече мⷭен грⷯши, ⷯшⷯ съ фⷭе кⷭмⷯн
13 дарⷦ ноⷯстроⷯ .лнтрⷭ тⷭне ⷯстⷯзи. и̑
14 скончⷯтсⷯ по жⷭкⷦ. шн съ сⷭ сфръша
15 скⷯ доⷭуⷭпⷯ тⷭне. ⷯко и̑ⷦ стоⷭуⷭда ѹⷭпова
16 жцⷭи̑ нⷯ тⷯ. къ нⷭ е роⷭушине чⷭне ѹⷭпо
17 въⷭскь .л тⷭне. и̑ нⷭнⷦ къ слⷦдь тⷭбе грⷯ
18 демь късⷦмь сⷯцемь и̑ бшнмсⷯ тⷭбе.

305/v

1 шн ⷯкмⷭ доⷭуⷭпⷯ тⷭне вени̑ кⷭ тоатⷯ нне
2 ма шн тⷦкмемⷭ-не дⷭ тⷭне. и̑ и̑цⷭ̑ лⷭца
3 твоⷭго не пострами и̑ⷯ. шн чⷦрⷭ̑ фⷯца та
4 нⷭ рⷭшина ной нⷯ сътворн съ нами по
5 кротости твоⷭн. чⷭ фⷯ кⷭ нⷭн дⷭпⷯ блⷯ
6 изⷭа тⷯ. и̑ пⷭноⷯжъствⷭ мⷯти твоⷭⷯ из

[20] Greşeală de tipar, care nu se regăseşte în *Psaltirea românească* (1570), nici în *Psaltirea slavo-română* (1588).

7 мн ны по чѡдесе̃ твои̃. шн доу́пѫ мѕлтѫ
8 мл̃ѣ тѧ скоѧтѣ-не доу́пѫ мнншнле тѧ
9 лѣ. ѝ дѧ́ждь слáвѫ и̃менн твоемѹ гн.[21]

După cum se vede, fragmentul Iorga se regăseşte în întregime în cele trei pagini ale tipăriturii coresiene. Măruntele deosebiri se datorează, în totalitate, dificultăţilor pe care le-a întîmpinat Iorga în a interpreta unele frînturi de cuvinte aflate la limita părţilor intacte din foaie. Tabelul ce urmează la p. 377 prezintă aceste neconcordanţe şi încearcă să le explice.

Din tabloul alăturat reiese clar că singurele deosebiri între textul fragmentului de psaltire slavo-română şi textul similar din *Psaltirea* din 1577 sînt determinate de o lecţiune greşită a fragmentului, explicabilă prin proasta conservare a acestuia. Identitatea de text între fragmentul de psaltire şi *Psaltirea slavo-română* (1577) este completă din toate punctele de vedere [22].

Ajunşi în punctul acesta este momentul să ne întrebăm în ce raport se află acest fragment de psaltire cu *Psaltirea slavo-română* (1577) a lui Coresi şi cu *Psaltirea slavo-română* (1588). Este el o foaie dintr-un exemplar aparţinînd uneia din aceste două psaltiri sau dintr-o psaltire slavo-română necunoscută pînă în prezent? Răspundem de la bun început că foaia de psaltire slavo-română nu aparţine unui exemplar din *Psaltirea din 1577* şi nici unuia din cea tipărită la 1588. Cînd am reprodus textul fragmentului am arătat că el este cuprins pe ambele feţe ale foii găsite de Iorga în legătura *Triodului* din biserica mănăstirii Vălenii-de-Munte. Cercetînd ambele psaltiri, am constatat că textele corespunzătoare fragmentului Iorga sînt cuprinse pe trei pagini : în *Psaltirea din 1577* pe p. 304^{v}—305^{v}, iar în *Psaltirea din 1588*, pe primele două pagini ale caietului 85, textul continuînd pe foaia următoare, care lipseşte din exemplarul Academiei [23], deci, practic, tot pe trei pagini. Avem, prin urmare, dovada sigură că acest fragment de foaie aparţine unei psaltiri slavo-române necunoscute pînă în prezent. Faptul că textul, care în cele două psaltiri slavo-române menţionate mai sus este cuprins pe trei pagini a 18 rînduri (*Psaltirea din 1577*) şi respectiv pe trei pagini a 16 rînduri (*Psaltirea din 1588*), încape în fragmentul nostru pe o singură foaie constituie un indiciu preţios în stabilirea formatului acestei tipărituri. Aceasta avea, desigur, un format mare, in folio, deosebit de formatul mai mic al celorlalte două psaltiri, rîndurile variind între 26 şi 30 pe pagină.

Unde, cînd şi de cine s-a tipărit această psaltire slavo-română identificată de noi? Am văzut ceva mai înainte că Iorga considera tiparul acestui fragment de psaltire „simţitor mai frumos" decît al celorlalte tipărituri coresiene, implicit al *Psaltirii* (1570) „cu aşa de frumoase litere

[21] Cuvintele şi frînturile de cuvinte subliniate sînt acelea care se regăsesc în textul fragmentului de psaltire slavo-română. A se vedea textul redat la p. 371—372 a studiului nostru.

[22] Textul *Psaltirii slavo-române* (1588) nu coincide în două locuri, sub raport paleografic, cu textul *Psaltirii slavo-române* (1577) şi implicit cu textul fragmentului Iorga. Pe a doua pagină a caietului 85, rîndul 6, întîlnim cuvîntul влѣка, scris cu ѧ în loc de ѡ, cum apare el în *Psaltirea din 1577* şi în fragmentul Iorga. De asemenea, pe aceeaşi pagină la rîndul 10 aflăm cuvîntul кнеѕа, scris cu ѣ în loc de ѧ, cum îl înregistrăm în *Psaltirea din 1577* şi cum am stabilit că apare şi în textul fragmentului Iorga.

[23] Sfîrşitul celei de-a doua pagini a caietului 85 al *Psaltirii slavo-române* (1588) coincide cu sfîrşitul paginii 305^{r} din *Psaltirea slavo-română* (1577).

Nr. crt.	Fragmentul de psaltire (Iorga)	Psaltirea slavo-română (1577)	Explicaţia deosebirilor
1	2	3	4
1	pre mare... $1^r/3$	пре марцинѣ $304^v/6$	Cuvîntul a fost lizibil pînă la jumătatea slovei ц. Iorga a interpretat greşit ceea ce mai rămăsese din această slovă (braţul vertical din stînga şi jumătate din baza literei) drept є.
2	sa...$1^r/4$	сѧ $304^v/6$	Lecţiune inexactă. Pronumele reflexiv СѦ urmează în mod logic după verbul ѹмалихѡ (umalih$^{m}_{o}$ = ne micşorăm, ne împuţinăm).
3	...dêo $1^r/5$	[вл]д҃ко $304^v/9$	К confundat cu ѣ. Semnul diacritic marchează probabil semnul prescurtării, deşi este greşit plasat deasupra lui К.
4	...ce $1^r/6$	[лиⷨ҇ки]ле $304^v/11$	Lecţiune inexactă
5	i smi $1^r/6$	и есми $304^v/11$	Omisiune tipografică.
6	... să $1^r/7$	дись $304^v/11$	Cuvîntul sub forma contrasă дись avea în fragmentul Iorga forma întregită дънесь din care s-a păstrat numai silaba finală, în care ь a fost confundat cu ъ.
7	i...$1^r/7$	и[ашиⷯ] $304^v/12$	S-a confundat и cu и.
8	... despre $1^r/8$	преспре $304^v/12-13$	Primele două litere din cuvîntul преспре deveniseră ilizibile, Iorga reconstituind greşit.
9	cniadza $1^r/10$	кнѧѕа $304^v/15$	Ѧ redat în transliteraţie de Iorga prin *ia*. Vezi aceeaşi transliteraţie la nr. 13 şi 16.
10	... de $1^r/11$	[врѣ]мѣ $304^v/15-16$	Lecţiune inexactă. м confundat cu д, iar ѣ cu є.
11	ačastă $1^r/11$	ачаста $304^v/16$	Ar putea fi vorba de o notare greşită, care făcea însă posibil acordul adj. demonstrativ cu cuvîntul reconstituit *ğu* [*decată*].
12	ğu [decată] $1^v/11$	цоуде $304^v/16$	Reconstituire inexactă.
13	griadem $1^v/2$	грѧдемь $305^r/17-18$	Ѧ redat în transliteraţie prin *ia*. ь final nenotat, întrucît M trebuie să fi fost suprascris ca în *Psaltirea slavo-română* (1588).
14	tă...$1^v/4$	тѣ[мемѹ-не] $305^r/2$	ѣ confundat cu ъ.
15	m...$1^v/6$	н[ѹ] $305^v/4$	н confundat cu м.
16	tvoeia $1^v/8$	твоеѫ $305^v/6$	Ѫ s-a confundat cu Ѧ care s-a redat prin *ia*, cf. la nr. 9 şi 13.

fine, de o tăietură neasemănat de elegantă" şi al *Octoihului* (1575),,şi acela destul de îngrijit cu o slovă mai măruntă" [24]. Aceste două tipărituri au constituit, desigur, termenul de comparaţie imediată pentru Iorga, care însă, n-a reţinut decît forma deosebită a slovei оу. Putem de aici conchide că această slovă evidenţia cel mai pregnant deosebirile de tipar existente între tipăriturile coresiene cuprinse în legătura *Triodului* şi foaia de psaltire slavo-română sau că era doar una dintr-un şir mai numeros de slove cu caracteristici aparte de cele ale tiparului coresian? În orice caz, nici *Evangheliarul din Petersburg* [25], nici *Evangheliarul slavon* (1579) tipărit de Lorinţ [26] nu prezintă un оу de un tip aparte de cel întîlnit în tipăriturile lui Coresi. În schimb, cercetînd tipăriturile atribuite lui Coresi şi colaboratorilor săi, precum şi tipăriturile neatribuite din secolul al XVI-lea, am constatat existenţa unui оу de un tip aparte, în care о este alungit, iar у are coada prelungită în jos mai mult decît în mod obişnuit. Acest tip de оу îl regăsim în *Psaltirea slavonă* (1576) [27], în *Psaltirea slavo-română* (1577) [28], în *Psaltirea slavonă* (1577) [29] şi în *Palia de la Orăştie* (1582) [30]. Nu apare însă în tipăriturile care premerg anului 1576 sau care urmează anului 1577, cu excepţia *Paliei de la Orăştie*. Tiparul în aceste cărţi este într-adevăr mai frumos, cu o literă mai elegantă şi mai suplă. Am putea, prin urmare, atribui tipărirea acestei psaltiri slavo-române necunoscute anilor 1576—1577, atrăgînd totodată atenţia că nu este o datare care n-ar putea fi modificată prin prezentarea unor argumente mai temeinice decît cele oferite de noi în prezent [31].

În ce priveşte paternitatea acestei psaltiri, identitatea pe care o prezintă fragmentul Iorga cu *Psaltirea din 1577*, sub raportul textului şi, posibil, şi al tiparului, ne determină să o atribuim diaconului Coresi, tipărirea ei executîndu-se tot la Braşov.

martie, 1966

---

[24] N. Iorga, *op. cit.*, p. 29.
[25] Cf. L. Demény, *op. cit.*, p. 392—397.
[26] Cf. BRV, tom. I, Bucureşti, 1903, facsimil 83, 84, 85, 86, p. 76—79.
[27] Cf. BRV, tom. I, Bucureşti, 1903, facsimil 277, p. 526.
[28] Cf. exemplarul B.A.R.
[29] Cf. BRV, tom I, Bucureşti, 1903, facsimil 77—78, p. 66—67.
[30] *Ibidem*, facsimil 90, p. 95.
[31] Se poate contraargumenta că tipărirea a două psaltiri slavo-romane în interval aşa de scurt, 1576—1577, pare puţin verosimilă, dar nu trebuie să uităm că în răstimp de 4 ani, 1574—1577, s-au tipărit 3 psaltiri slavone : 1574, 1576, 1577. În plus, n-ar fi exclusă nici posibilitatea scoaterii ediţiei din 1577 în două formate de carte deosebite.

O POEZIE NECUNOSCUTĂ A LUI IANCU VĂCĂRESCU

DE

N. A. URSU

În anii 1888 şi 1890, Constantin Erbiceanu a editat şi a atribuit lui Naum Rîmniceanu un număr relativ mare de versuri româneşti inspirate de evenimentele anului 1821, pe care le-a găsit copiate într-un manuscris autograf al învăţatului călugăr muntean, aflat astăzi în Biblioteca Academiei (ms. grecesc 720)[1]. Atribuirea făcută de Erbiceanu, care se bazează în esenţă pe faptul că versurile respective sînt scrise de mîna lui Naum Rîmniceanu, s-a dovedit în ultimul timp neîntemeiată [2]. Datorită acestei atribuiri însă istoria noastră literară l-a situat pe Naum, în mod nejustificat, printre pionierii poeziei româneşti. În realitate el doar a copiat în manuscrisul său, alături de diferite alte scrieri, şi acele versuri patriotice aparţinînd mai multor autori, care circulau în copii manuscrise pe vremea şi după răscoala lui Tudor Vladimirescu.

Printre poeziile atribuite de Erbiceanu lui Naum Rîmniceanu se află şi una intitulată *Pentru Ţara Românească*, alcătuită din 56 de versuri a cîte 10 silabe, cu rimă împerecheată. Comparînd Ţara Românească cu o grădină părăginită, autorul sugerează, în prima parte a poeziei, starea morală şi materială deplorabilă în care ajunsese patria sa ca urmare a nemiloasei exploatări a cotropitorilor turci. În partea a doua a poeziei, el invocă îndurarea divinităţii pentru vindecarea rănilor de care suferea ţara, socotind instaurarea unei stăpîniri „d-a nostră lege", îndreptarea moravurilor, dezvoltarea ştiinţelor şi a artelor, unirea locuitorilor etc. drept premise ale fericirii viitoare. Versurile bine alcătuite şi unele imagini cu adevărat frumoase dovedesc că autorul necunoscut stăpînea tainele meşteşugului poetic. Raportînd poezia aceasta la versurile poeţilor munteni Iancu Văcărescu, Barbu Paris Mumuleanu, Zilot Românul şi Gheorghe Peşacov, cunoscuţi ca autori de poezii patrio-

---

[1] Vezi Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, 1888, p. LIX-LXVI, şi *Poeziile protosinghelului Naum Rîmniceanu asupra Zaverei*, Bucureşti, 1890.

[2] Vezi Emil Vîrtosu, *Tot despre 1821*, în „Revista istorică", XX, 1934, p. 28—29, Ariadna Cioran-Camariano, *Despre poema patriotică antiotomană „Trîmbiţa Românească"*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. II, Bucureşti, 1957, p. 459, şi N. A. Ursu, *Paternitatea poemei „Plîngerea şi tînguirea Valahiei" şi unele versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu*, în „Limba română", 1965, nr. 5, p. 583—592, şi *Noi contribuţii la stabilirea paternităţii unor povestiri istorice în versuri*, în „Limba română", 1966, nr. 2, p. 163—183.

tice inspirate de evenimentele anului 1821, precum și la versurile altor poeți ai vremii, mai puțin cunoscuți, am ajuns la concluzia că ea aparține lui Iancu Văcărescu.

Particularitățile care apropie poezia *Pentru Țara Românească* de versurile lui Iancu Văcărescu, îndeosebi de cele din ciclul intitulat *Sfătuiri patriotice*, sînt numeroase și se constată atît pe planul ideilor cît și pe plan stilistic. O lectură a acestei poezii paralel cu *Sfătuire și rugăciune*, *Bunavestire*, *Cîntec românesc*, *Glasul poporului subt despotism*, *La pravila țării*, *La deschiderea Teatrului*, *Tipografia*, *Pacea* și altele, poezii scrise de Iancu Văcărescu în jurul anului 1821 și pînă pe la 1830, demonstrează faptul că toate sînt străbătute de același puternic sentiment patriotic, în toate se întîlnesc aceleași idei despre originea romană a poporului nostru, despre necesitatea unirii românilor aparținînd tuturor claselor și categoriilor sociale, pentru a putea stăvili mai ușor necazurile care se abat asupra patriei și a coopera la progresul ei, despre necesitatea îndreptării moravurilor și a dezvoltării învățăturilor și altele. Poezia *Pentru Țara Românească* are aceeași schemă metrică și rimă împerecheată, ca și poeziile *Ceasornicu îndreptat*, *Simpatia* și *Piaza rea* ale lui Iancu Văcărescu. De asemenea, în această poezie remarcăm topica și muzicalitatea specifică multor versuri ale lui Iancu Văcărescu. Iată doar cîteva dintre elementele comune la care ne-am referit :

Tema poeziei *Pentru Țara Românească* are o strînsă legătură cu tema poeziei lui Iancu Văcărescu, *Înflorirea soartei Românieі*[3]. Dacă în cea dintîi, scrisă înainte de 1821, autorul crede că ridicarea patriei sale din starea de decădere materială și morală în care au adus-o cotropitorii turci s-ar putea realiza doar prin instaurarea unei stăpîniri „d-a noastră lege", în *Înflorirea soartei României*, scrisă după restaurarea domniilor pămîntene în Principate, Iancu Văcărescu pune începutul renașterii poporului român mai ales pe seama acestui fapt. Ceea ce constituie în prima poezie obiectul unei dorințe, a cărei împlinire autorul o invocă de la divinitate, în cea de a doua poezie este prezentat ca o îmbucurătoare realitate :

Azi vezi, române, înflorind a maicei tale soartă :
Vie e azi care zăcea supt veacuri ca o moartă,
Vii sînt în strănepoți Mihai și soți-n vitejie,
Ca chedrii-nalță capul lor pe munte, pe cîmpie.

Armele lor nu fac război, dar n-au de lună frică ;
Arepi puternici ocrotesc glasul ce ei rîdică.
[. . . . . .]
Rele, nevoi, stînd pe români, de tot îi umilise.
Duhul înalt se apăsînd, uimirea îl prostise.
Pronia vru ș-îi izbăvi : în pulbere zdrobit-a
P-acel din urmă rău grozav și striștea și ursita.

Răul cel mult zmreduitor, ce răi pe toți făcuse,
Dusu-s-a, urma lui peri, pare că nici stătuse.
Sunetul prea veselitor de mare sărbătoare
Vestește pompa de simțiri măreț desfătătoare.

[3] Vezi Iancu Văcărescu, *Colecție din poeziile d-lui...*, București, 1848, p. 148—150.

Ideea *unirii*, în sensul menţionat mai sus, din următoarele versuri ale poeziei pe care o atribuim lui Iancu Văcărescu : „Ale *unirii* flori să-nflorească /Ş-ai fericirii pomi să rodească", apare des în poeziile lui cunoscute. De exemplu : „Fraţi *uniţi*, nu ca tîlhari,/ Ci ca români oameni mari" *(Sfătuire şi rugăciune)* ; „Trei căpetenii d-aste stări ţinînd Oblăduirea, /Pe toţi ca mădulari d-un trup să-i poarte-n veci *unirea*", „De-a fi-ntre cîte trele stări *unire* şi iubire" (*Bunavestire*) ; „Cu *unire* şi cu minte, /Cu de arme drepturi sfinte/ Cerul slava ta voieşte" *(Cîntec românesc)* ; „Supuşi, *unireî* supuneţi /Puterea relii soarte", „*Uniţi* vă înţelegeţi voi/ Cu de romani mărime" *(La deschiderea Teatrului)* ; „*Uniţi* în dragoste, aveţi/ Voi orice biruinţă", „*Uniţi* românii că nu pier /Tatăl de sus v-arată" *(Marşul românesc)* ; „Vezi a mîndriei la om peire.../Vezi patrioţii cu *neunire*" *(Ceasornicu îndreptat)* ; „Cheamă rumânii, dă-le de ştire/ *Uniţi* c-îndată au ei tăria" *(Glasul lui Mihai Viteazu)* [4]. Această idee se întîlneşte sporadic şi în versurile altor poeţi munteni din acel timp [5], însă frecvenţa cu care apare ea în poezia patriotică a lui Iancu Văcărescu, uneori în imagini specifice acestui poet, ca şi cea din versurile pe care i le atribuim, constituie un nou argument în sprijinul părerii noastre.

Unul dintre relele a căror îndreptare o doreşte Iancu Văcărescu în versurile sale este şi *mîndria* : „De nedreptate vă feriţi, de lene, de *mîndrie*" *(Bunavestire)* ; „Vezi a *mîndriei* la om peire " *(Ceasornicu îndreptat)*[6]. Aceeaşi dorinţă este exprimată şi într-un vers din poezia *Pentru Ţara Românească* : „Şi să o curăţe de gunoaie/ De neştiinţă şi de *mîndrie*".

Dafinul, ca simbol al gloriei, constituie, de asemenea, un element de legătură între poezia de care ne ocupăm şi unele versuri cunoscute ale lui Iancu Văcărescu :

Dafin mai are o rădăcină,
Dar cufundată este în tină.
[. . . . . .]
Dafinul nostru ce-acum s-arată
O rădăcină proastă, uscată,
Să înverzească fără zăbavă,
Ca din vechime să crească-n slavă.
(*Pentru Ţara Românească*)

Cît de curînd vă înălţaţi
Europa vă priveşte,
Şi *dafinul* ce voi luaţi
Nu se mai veştejeşte.
(*Marşul românesc*) [7]

Topica versului „Al fericirii dă pă noi soare", din poezia *Pentru Ţara Românească*, reprezintă o particularitate stilistică des întîlnită în poeziile cunoscute ale lui Iancu Văcărescu. De exemplu : „Ramură maslinu-ţi dă veselitoare" (*Pacea*) ; „A simpatiei pune simţire", „A simpatiei îi dă pornirea", „Amor cerească ne dă iubire" *(Simpatia)* ; „A simpatiei cînd vezi lucrare" *(Ceasornicu îndreptat)* ; „De rea te scapă nenorocire" *(Piaza rea)* [8]. Dislocarea este un procedeu stilistic la care au recurs şi alţi poeţi munteni contemporani cu Iancu Văcărescu sau mai vechi decît el. Din

[4] *Ibidem*, p. 68, 72, 74, 78, 79, 142 şi 292.
[5] Vezi, de exemplu, versurile „anonimului B", la N. A. Ursu, *Noi contribuţii la stabilirea paternităţii unor povestiri istorice în versuri. Anonimul B*, în „Limba română" XV, 1966, nr. 2, p. 168.
[6] Iancu Văcărescu, *Colecţie din poeziile d-lui...*, Bucureşti, 1848, p. 71 şi 108.
[7] *Ibidem*, p. 78.
[8] *Ibidem*, p. 87, 96, 97, 108, 333.

necesităţi de rimă, cea mai des întîlnită este dislocarea adverbului *foarte* [9]. Dislocarea elementelor grupului nominal însă, ca în exemplele citate mai sus, este o particularitate stilistică a lui Iancu Văcărescu. Înaintea lui, acest procedeu fusese folosit şi de I. Budai-Deleanu, în *Ţiganiada* [10].

Construcţia versului „Burieni să rumpă, să nu mai fie", din poezia de care ne ocupăm, este aproape identică cu a următorului vers din *Ceasornicu îndreptat*: „Ş-ăl sfert să treacă, să nu mai vie" [11].

Pentru a înlesni celor interesaţi observarea asemănărilor care există între poezia *Pentru Ţara Românească* şi unele poezii din tinereţe ale lui Iancu Văcărescu [12] atît din punct de vedere lingvistic cît mai ales în privinţa prozodiei, reproducem în continuare întregul text al acestei poezii. Reeditarea lui se impune şi pentru faptul că, în 1888 şi 1890, Erbiceanu l-a editat cu numeroase greşeli de transcriere. Restabilim textul după ms. grecesc 720 din Biblioteca Academiei, f. 431^{r}—432^{r}.

Ca o grădină părăginită
Întocmai este asemuită
A noastră ţară prea ticăloasă,
În proastă stare şi-ntunecoasă.
Că-mprejur este neîngrădită
Şi-n toate părţile răzvrătită.
Ploaie nu cade s-o răcorească,
Nici soare bate s-o încălzească,
Ci o usucă umbra păgînă
Şi au ajuns-o praf şi ţărînă.
Omizi mulţime pă pomi cuibeşte
Şi moşoroaie pă jos scobeşte.
Orice jigănii vin fără frică
Şi cum l-e voia rupe şi strică.
Cioace şi grauri mereu ciupeşte
Din flori şi poame ce mai găseşte.
Copaci mulţime buşteni să vede,
Toate uscate şi nimic verde.
Burieni proaste şi ghimpi mulţi creşte,
Iar flori şi poame nu mai rodeşte.
O, jale multă! Trişte amară!
Supt care zace a noastră ţară!
Pînă cînd, Doamne, astă prăpaste
Pă noi să fie şi grea năpaste?
Iartă-ne, Doamne, de orice vină
Şi-ţi fie milă d-a ta grădină!
Pămînt prea bun i-ai dat fireşte,
Flori ş-orice poame cînd vei rodeşte.

---

[9] Pentru Mumuleanu, vezi cîteva exemple la N.A.Ursu, *Paternitatea poemei „Plîngerea şi tînguirea Valahiei" şi unele versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu*, în „Limba română", 1965, nr. 5, p. 590.

[10] Vezi Luiza şi Mircea Seche, *Limba şi stilul lui I. Budai-Deleanu în „Ţiganiada"*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, volumul al III-lea, Bucureşti, 1962, p. 60.

[11] Iancu Văcărescu, *Colecţie din poeziile d-lui...*, Bucureşti, 1848, p. 107.

[12] Vezi îndeosebi *Ceasornicu îndreptat* şi *Simpatia*.

Dafin mai are o rădăcină,
Dar cufundată este în tină.
P-această bună grădin-alege
Un stăpîn vrednic, d-a noastră lege,
Cu pază bună s-o îngrădească,
Hiarăle toate să le zgornească,
Omizi, şărpi, broaşte şi moşoroaie,
Şi să o curăţe de gunoaie,
De neştiinţă şi de mîndrie,
Burieni să rumpă, să nu mai fie.
Ghimpii zavistiii din grădină
Pă toţi să-i scoaţă din rădăcină.
Al fericirii dă pă noi soare,
Ploaie dă, milă şi dă răcoare,
Ale unirii flori să-nflorească
Şi-ai fericirii pomi să rodească.
Atină încă aici să zboare,
Cu daruri multe să ne-mpresoare.
Dafinul nostru ce-acum s-arată
O rădăcină proastă, uscată,
Să înverzească fără zăbavă,
Ca din vechime să crească-n slavă.
Păsări frumoase un glas prea dulce
De veselie în cer să urce,
Sfînta Troiţă să o slăvească
Ce legea noastră cea creştinească
O va aduce în fericire
Cu a sa mare milostivire.

Trecînd peste tonul religios al acestor versuri, pe care-l întîlnim în majoritatea poeziilor lui Iancu Văcărescu, inclusiv în cele scrise la 1821, remarcăm în ţinuta lor patriotică atitudinea antiotomană a autorului, nu însă şi antifanariotă, ca la toţi ceilalţi poeţi munteni ai vremii. Faptul acesta [13] constituie un nou motiv pentru care credem că versurile respective aparţin lui Iancu Văcărescu.

După cum se vede, poezia *Pentru Ţara Românească* trebuie alăturată celor din ciclul intitulat *Sfătuiri patriotice*. Ea reprezintă încă o mărturie a înaltelor sentimente patriotice de care era animat poetul muntean în timpul răscoalei lui Tudor Vladimirescu.

[13] Vezi şi Al. Piru, în introducerea la Poeţii Văcăreşti, *Versuri alese*, Bucureşti, 1961, p. XLIV.

CU PRIVIRE LA LIMBAJUL MARINĂRESC

În „Limba română", nr. 3/1966, s-a publicat articolul *Din terminologia nautică românească*, III. *Termeni marinăreşti de origine franceză*, de M. Bujeniţă. Între alte cuvinte, este inserat şi *cheu*, arătîndu-se că ar fi greşite observaţiile pe care le-am făcut în *Etimologii româneşti*, p. 71 : forma corectă, după mine, este *chei*, deoarece aceasta este folosită de toată lumea, în timp ce *cheu* se datorează „capriciului unui comandant".

Autorul articolului arată că „forma corectă a termenului tehnic... este neîndoielnic *cheu*", „singura atestată în lucrările de specialitate (marină şi construcţii hidrotehnice) în ultimii 80 de ani". Întrebarea pe care o pun este dacă în „lucrările de specialitate" este necesară altă formă decît cea folosită de imensa majoritate a vorbitorilor, care nu e formată din specialişti. Tocmai în aceasta constă cosmopolitismul, în ignorarea cuvintelor general folosite şi în înlocuirea lor cu unele străine, agreabile unui mic număr de vorbitori.

Chiar din articolul la care mă refer aflăm că primii noştri ofiţeri de marină, în înţelesul modern al cuvintelor, şi-au învăţat meseria în Franţa, că primul manual a fost o traducere adaptată din franţuzeşte, apărută la 1861, şi că încă de atunci se poate observa existenţa unei lupte între termenii mai vechi în limba noastră şi cuvintele franţuzeşti pe care ofiţerii veniţi din Franţa s-au înverşunat să le impună. Dacă ar fi reuşit să elimine pe *chei*, n-ar fi fost nici o catastrofă, s-ar fi putut folosi şi *cheu* cu acelaşi randament. Dar chestiunea este că n-au reuşit, iar astăzi se continuă lupta cu o perseverenţă demnă de o cauză mai bună.

Autorul articolului arată că primele cheiuri la noi au fost construite pe Dunăre în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Dar oare nu se zicea *chei* în Bucureşti în secolul trecut? În copilăria mea n-am auzit niciodată spunîndu-se altfel, nici de bătrînii de atunci, care învăţaseră cuvîntul în copilăria lor, acum peste 100 de ani. Este oare nevoie să se zică într-un fel la Bucureşti şi într-alt fel la Constanţa? De ce nu atunci într-un al treilea fel la Mangalia? Să fie oare acesta cel mai just tratament al instrumentului de comunicare între locuitorii ţării noastre?

M. Bujeniţă nu este de acord cu etimologia la care m-am oprit în lucrarea mea : dacă *chei* ar veni din bulgăreşte, ar trebui să credem că este foarte vechi în limba noastră. Cît este de vechi, nu ştiu ; dar în primul rînd n-am afirmat că vine din bulgăreşte, ci am spus numai că organizarea cuvîntului nostru trădează filiera slavă şi am trimis, ca dovadă, la bg. *keĭ*. În orice caz, forma *chei* trebuie explicată, ea n-a căzut din cer şi asemănarea cu bg. *keĭ* nu poate fi pur şi simplu trecută cu vederea, ca şi cum am putea s-o anulăm prin faptul că ne îndoim de vechimea cuvîntului nostru.

Am vorbit mai sus de cosmopolitism. Acesta nu este în nici un caz străin de limbajul marinăresc. Cum se poate explica altfel că se zice *la pupa*, în loc de *la pupă*? Oare numele părţilor vasului nu au o formă nearticulată? Nu cred că se va fi zicînd *în depărtare se zărea o singură pupa*. Dar mai ştii? De vreme ce se zice *la teuga*, *în prova* etc. (la radio, într-o

emisiune intitulată „În slujba patriei" am auzit şi *omul de la timona*)... Aşa vorbesc numai străinii care n-au învăţat bine româneşte (*umblu pe strada, stau în grădina* etc.). Nu cumva primii noştri ofiţeri erau din familii care se jenau de a vorbi româneşte?

AL. GRAUR

DIALECTUL ŞI IERARHIA DIALECTALĂ A LIMBII

Într-un articol, devenit clasic, N. S. Troubetzkoy spunea că, spre deosebire de diferenţele fonetice care îngreuiază stabilirea zonelor dialectale, „diferenţele fonologice dau totdeauna delimitări nete şi clare" [1]. Nu există deci, din punct de vedere fonologic, zone de tranziţie, ceea ce simplifică pe de o parte operaţia de delimitare a dialectelor, iar pe de altă parte permite dirijarea cercetărilor spre problemele teoretice ale diverselor unităţi lingvistice locale şi ale ansamblului lor. Acestei din urmă chestiuni îi este dedicat şi articolul *Structura dialectală a limbii în lumina raportului dintre general şi particular. Interdependenţa sistemelor dialectale*, publicat recent de Gh. Bolocan în LR, XIV, 1965, nr. 6.

Dintre propunerile autorului ne-au atras în mod special atenţia cele referitoare la mijloacele de stabilire a unor criterii de alegere a faptelor de limbă care trebuie luate în consideraţie cînd se cercetează împărţirea dialectală a unei limbi, şi cele privitoare la definiţia dialectului.

Gh. Bolocan consideră că pentru determinarea ariilor teritoriale ale dialectelor „pot fi luate şi fapte izolate, care, din punctul de vedere al sistemului limbii, pot fi şi esenţiale şi neesenţiale, şi poate chiar neglijabile. *Important este* — subliniază autorul — *ca faptele alese* [...] *să delimiteze teritorii pe care sînt răspîndite dialectele respective*" (p. 646).

Caracterul convenţional al repartiţiei dialectale a mai fost susţinut în termeni asemănători, dar fără referire la fonologie şi fără a se considera dialectul ca diasistem. În răspunsurile date la chestionarul elaborat cu prilejul celui de-al V-lea Congres internaţional al lingviştilor, V. Pisani afirmă că „dialectele sînt distincţii făcute de noi cînd urmărim scopuri clarificatoare, alegînd un număr de isoglose ca elemente distinctive. Dacă am alege alte isoglose, graniţele dialectelor s-ar muta" [2]. De aici nu mai este decît un pas pînă la vechea idee a lui H. Schuchardt şi a lui Gilliéron că dialectele reprezintă numai o noţiune abstractă, într-o comunitate lingvistică neexistînd decît graiuri individuale în funcţie de sex, vîrstă, temperament, cultură etc. [3].

Dacă V. Pisani, H. Schuchardt, J. Gilliéron şi alţii se îndoiesc de existenţa obiectivă a dialectelor sau o neagă, lucrurile se explică prin aceea că autorii citaţi nu au considerat limba drept o ierarhie de sisteme sau diasisteme, ci au rămas la puncte de vedere influenţate în mare măsură de impresiile produse asupra lor de excepţionala varietate a faptelor lingvistice concrete. Cine admite însă ierarhia dialectală trebuie să admită implicit că unele fenomene lingvistice sînt accidentale, iar altele, nu. În consecinţă, a lua fapte întîmplătoare sau convenţionale spre a explica repartiţia dialectală înseamnă a ne asuma un risc pe care teoria nu-l justifică suficient. Ca să ilustrăm efectele unei asemenea alegeri, să urmărim ce rezultă din utilizarea în scopul delimitării dialectale a situaţiei lui *-u* (final) pe teritoriul dacoromânesc, pentru că *u* final reprezintă în mod indiscutabil unul din acele fapte izolate, neglijabile şi neesenţiale

---

[1] *Principes de phonologie*, Paris, 1964, p. 347 (traducerea articolului *Phonologie und Sprachgeographie* din *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, IV, 1931).

[2] Vème *Congrès International des Linguistes. Réponses aux questionnaires*, Bruges, 1939, p. 87.

[3] Vezi discuţia în *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 47.

despre care vorbeşte Gh. Bolocan. Aria lui *-u* se întinde sporadic din Maramureş prin Crişana, prin sud-vestul, sud-estul Transilvaniei şi prin Muntenia pînă în unele sate din Balta Ialomiţei şi din sudul Moldovei, pe un teritoriu pe care se găsesc diasisteme dialectale în mod evident deosebite [4]. Însuşi acest fapt constituie dovada că *-u* nu poate delimita dialecte şi deci analiza repartiţiei dialectale nu se poate dispensa de o evaluare lingvistică prealabilă.

Afirmaţia lui V. Pisani şi a celorlalţi trebuie deci emendată în sensul observaţiilor lui Troubetzkoy citate la începutul notelor de faţă. Emendată trebuie şi afirmaţia lui Gh. Bolocan privitoare la caracterul facultativ al selectării fenomenelor lingvistice utilizate pentru descifrarea împărţirii dialectale a limbii. Este adevărat că, spre deosebire de autorii citaţi, Gh. Bolocan cere „ca faptele alese [...] să delimiteze teritorii pe care sînt răspîndite dialectele respective". Dar aceasta înseamnă să ştim dinainte să alegem, căci cum am putea altminteri să ne oprim tocmai la faptele care au calitatea de a determina dialectele? Dacă le-am cunoaşte din capul locului, întinderea dialectelor în spaţiu ar fi o chestiune cu totul secundară şi s-ar rezolva foarte simplu prin trasarea pe hartă a isogloselor fonologice şi morfonologice care — cum am văzut — dau totdeauna limite nete şi clare. E drept că de asemenea isoglose ducem lipsă. Descoperirea lor nu se va face decît cercetîndu-se cît mai multe sisteme lingvistice locale, indiferent de întinderea lor. Numai după ce vom avea la dispoziţie numeroase şi variate descrieri fonologice vom fi în situaţia de a reduce corect variantele şi, obţinînd astfel o scară de valori, vom depăşi stadiul aprecierilor mai mult sau mai puţin impresioniste.

După părerea noastră — şi în acest punct ne asociem cu Gh. Bolocan — descrierea edificiului dialectal al unei limbi poate să înceapă de la prezentarea unităţilor cu întindere locală foarte redusă, eventual chiar de la idiolecte. Deşi nu prea uşoară, operaţia ar merita totuşi să fie întreprinsă (*Atlasul lingvistic român* oferă material suficient, fiecare dintre punctele anchetate reprezentînd un idiolect). Nu este însă o eroare — şi aici ne despărţim de Gh. Bolocan — nici să se pornească de la general la particular, cu condiţia însă ca generalul să rezulte dintr-o abstractizare corectă. Putem deci să luăm ca punct de referinţă, de exemplu, sistemul fonologic al limbii române comune moderne şi să raportăm la el, rînd pe rînd, toate faptele fonetice înregistrate în diverse localităţi din ţară. Prin comparaţii numeroase, prin stabilirea diferitelor opoziţii etc., cercetătorul va preciza raportul dintre sistemul general şi sistemele locale chiar dacă ele vor fi numai schiţate. Baza metodologică a acestei analize este principiul binecunoscut al raportului dialectic dintre particular şi general. Modul acesta de cercetare nu se poate însă aplica decît după ce avem o descriere convenabilă a sistemului fonologic pe care-l luăm ca punct de referinţă pentru comparaţii, iar sistemul fonologic amintit nu se determină decît printr-o analiză făcută de jos în sus. În acest sens, observaţia lui Gh. Bolocan în legătură cu efectuarea analizei de la particular la general este întru totul justificată.

În împrejurările arătate, nu vom accepta integral definirea dialectului ca „un diasistem alcătuit din trăsături alese într-o oarecare măsură convenţional, care sînt însă esenţiale pentru toate unităţile subordonate lui" (*loc. cit.*). Inconvenientele acestei definiţii sînt de aceeaşi natură ca şi cele discutate în legătură cu condiţia suplimentară pusă alegerii faptelor destinate să delimiteze teritoriile dialectale. În special prima parte a definiţiei este discutabilă, ea suferind, după părerea noastră, de impresionism, căci de ce să fie alese în mod *convenţional* trăsăturile unui dialect, cînd, pentru unităţile lui subordonate, ele trebuie să fie *esenţiale*?

Dialectul nu se deosebeşte de limbă decît printr-o singură caracteristică, prin aceea că primul se subordonează. Lăsînd la o parte pe cei care susţin că există dialecte independente, dar nu aduc nici un argument cu caracter s i n c r o n i c în sprijinul părerii lor, nu ştim să se fi stabilit alte deosebiri substanţiale între limbă şi dialect. Într-o analiză particulară, avem deci dreptul să tratăm dialectul drept o unitate de acelaşi tip ca limba. Şi, după cum trăsăturile specifice ale unei limbi nu pot şi nici nu trebuie alese în mod convenţional, pentru că

[4] Vezi hărţile 254 şi 302 din ALRM I, vol. 2.

ele rezultă dintr-o serie de stratificări şi corelaţii lingvistice, tot astfel trăsăturile caracteristice ale unui dialect nu pot fi şi nici nu sînt convenţionale.

Pornind de la partea a doua a definiţiei dată de Gh. Bolocan dialectului, am putea încerca însă o nouă formulare. După părerea noastră, în definiţia dialectului ar trebui să se cuprindă ideea că avem a face cu un diasistem sau cu un sistem lingvistic dependent de limba comună şi de care depind, la rîndul lor, unităţi lingvistice de rang inferior. În afară de aceasta, cum în limbă există şi o ierarhie stilistică cu unităţi aflate în poziţie similară dialectelor, va trebui să se arate că acestea din urmă au specificul lor, pe care l-am putea caracteriza pe scurt prin ideea de nedeterminare social-culturală, adică prin ideea că dialectul este folosit de toate grupele sociale dintr-o comunitate lingvistică oarecare, ceea ce nu se întîmplă cu stilurile limbii.

Propunem deci următoarea definiţie : *Dialectul este un (dia) sistem dependent de limba comună, nedeterminat din punct de vedere social-cultural, căruia i se subordonează în mod necesar unităţi de rang inferior, graiuri şi idiolecte.*

După cum rezultă din observaţiile anterioare, în unele privinţe ne aflăm în dezacord cu Gh. Bolocan. Ne asociem însă cu ideea centrală a articolului său, potrivit căreia limba este şi din punct de vedere dialectal o ierarhie de sisteme, remarcînd că descrierea relaţiilor caracteristice din interiorul acestei ierarhii, făcută de Gh. Bolocan, reprezintă o interesantă aplicare a teoriei mulţimilor din care a rezultat un model de limbă privită ca ansamblu de diasisteme dialectale.

Faptul este cu atît mai semnificativ cu cît se întîlneşte cu o descriere recentă făcută de E. Vasiliu în „Journal of Linguistics" vol. 2, nr. 1, sub titlul *Towards a generative phonology of Daco-Roumanian dialects*. Autorul clasifică dialectele româneşti în funcţie de sistemul morfonologic al limbii române, caracterizat — după el — prin alternanţe de tipul : */e ~ ea/*, */o ~ oa/*, */a ~ e/*, */ă ~ e/*, */î ~ i/* etc. care duc, prin aplicarea criteriului distribuţiei, la trei grupe de dialecte. Unele în care după */ş, j/* apar numai */e, i/*, altele în care după aceleaşi consoane apar numai */ă, î/* şi, în sfîrşit, altele în care */e, i/* şi */ă, î/* sînt în variaţie liberă după */ş, j/*.

Pornind numai de la una din trăsăturile generale ale sistemului fonologic, autorul îşi restrînge cu intenţie demonstraţia. Problema se complică simţitor cînd încercăm să facem acelaşi lucru cu toate trăsăturile specifice sistemului fonologic al limbii române. Indiferent însă de detalii, de regulile transformaţionale formulate de autor pe baza unei matrice concepute dihotomic, indiferent chiar de faptul că E. Vasiliu distinge, în cele din urmă, numai dialecte de tip muntenesc şi de tip moldovenesc, articolul la care ne referim ilustrează posibilitatea descrierii structurii dialectale a unei limbi pornind de la general către particular. Se face, aşadar, demonstraţia concretă a unei modalităţi de analiză care, nu numai că nu poate fi exclusă din principiu, dar pare şi deosebit de utilă, subliniind trăsăturile specifice ale unei serii de dialecte româneşti şi de variante ale lor. Distribuţia vocalelor din seria centrală şi palatală după */ş, j/* oferă un criteriu de subordonare şi indică o ierarhie parţială în interiorul fiecărui tip de dialect. Alegerea aşa-numitelor ocurenţe a fost determinată în cazul de faţă de premisa că sistemul morfonologic românesc, extras din toate contextele posibile, are drept caracteristică anumite alternanţe morfonologice. Această premisă este justificată însă numai dacă se acceptă sistemul fonologic propus recent de E. Vasiliu în lucrarea sa *Fonologia limbii române*. Amănuntul acesta, căci faţă de ceea ce urmărim aici el e un amănunt, nu schimbă caracterul alegerii, căci, într-un sistem fonologic în care ocurenţele lui */ş, j/* sînt interpretate în funcţie de corelaţia de timbru, vom avea alternanţe consonantice în loc de alternanţe vocalice. Atît o interpretare cît şi cealaltă nu fac însă decît să reflecte aceeaşi relaţie în două sisteme gîndite diferit.

I. Coteanu

ANDREI AVRAM, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, un vol. în-8° de 139 p. (extras din „Studii şi cercetări lingvistice", XV, 1964, fasc. 1—5).

Necesitatea interpretării grafiei chirilice, în care au fost scrise, cu puţine excepţii, toate textele româneşti din secolele XVI—XVIII a fost de mult semnalată. Cipariu, Hasdeu, Bogdan, Densusianu, Bărbulescu, Candrea, Al. Rosetti (ca să nu citãm decît numele celor mai însemnaţi cercetători) s-au ocupat, uneori în lucrări consacrate special problemei, de valoarea literelor folosite în alfabetul chirilic românesc. Dacă în unele puncte s-a ajuns la vederi comune sau apropiate, au rămas o serie de probleme insuficient clarificate, asupra cărora divergenţele de opinii persistă.

Există o sumă de împrejurări care explică, măcar în parte, această situaţie. Deşi cercetată de multă vreme şi adeseori cu competenţă, literatura secolului al XVI-lea prezintă încă, sub raport filologic, numeroase puncte necunoscute, care par a fi, nu o dată, cu neputinţă de clarificat. Astfel datarea multor texte (ne gîndim în primul rînd la manuscrise) s-a făcut pînă în prezent în mod cu totul aproximativ. Nu e stabilită nici localizarea unora dintre vechile monumente de limbă, ceea ce aduce un prejudiciu important încercării de a hotărî valoarea grafiei în care ele au fost scrise. Cum multe dintre ele ne-au parvenit în formă de copii, ar fi fost necesar să se facă o delimitare precisă între ceea ce reprezintă grafia originalului şi deprinderile grafice ale copistului. În sfîrşit, filiaţia dintre textele scrise în secolul al XVI-lea e departe de a fi fost fixată, în unele cazuri, în mod satisfăcător.

Iată numai o parte din greutăţile care trebuie învinse în prealabil de cercetători, pentru ca investigaţiile lor să poată duce la rezultate unanim acceptate. Pînă la rezolvarea lor definitivă, încercările de interpretare a grafiei chirilice româneşti sînt sortite să nu ofere, adeseori, decît soluţii provizorii, mai mult sau mai puţin verosimile, susceptibile oricînd de a fi corectate, în amănunt sau în întregime. La toate acestea se adaugă, *ca o chestiune esenţială*, dificultăţile legate de metoda ce trebuie aplicată pentru a interpreta grafia chirilică din secolul al XVI-lea, de găsirea punctelor de referinţă în funcţie de care urmează a se stabili valoarea literelor folosite în vechiul alfabet românesc.

Am insistat asupra tuturor acestor probleme de ordin general pentru a sublinia obstacolele de tot felul care au stat în calea cercetării lui Andrei Avram. Deşi înlăturarea lor nu a fost întotdeauna posibilă, din motivele arătate mai sus, putem totuşi afirma, anticipînd asupra concluziilor finale ale recenziei de faţă, că autorul a izbutit să ne dea cea mai valoroasă lucrare asupra problemei în discuţie, deosebită în multe privinţe (şi în avantajul ei) de tot ce s-a scris pînă astăzi în literatura de specialitate.

Studiul lui Andrei Avram se deosebeşte de cercetările care l-au precedat în primul rînd prin metoda pusă la contribuţie. Ea este definită şi descrisă în *Introducere*, unde sînt discutate, de altfel, şi o serie de alte probleme cu caracter teoretic. Pornind de la constatarea

că „în scris se notează, în general, i n v a r i a n t e l e, nu v a r i a n t e l e, adică numai ceea ce este distinctiv, lăsîndu-se la o parte trăsăturile pur fonetice, fără valoare distinctivă" (p. 4), autorul interpretează grafia primelor texte româneşti *din punct de vedere fonologic*. Aplicarea acestei metode de cercetare are drept urmare stabilirea *fonemelor* redate în scris cu ajutorul diverselor semne şi, în mai mică măsură, a sunetelor prin care fonemele respective se realizau în limba celui ce a alcătuit textul. Precizare extrem de importantă, pentru că avertizează de la început asupra limitelor pe care încercarea de interpretare a grafiei unui anumit text le are în mod fatal. Stabilirea valorii fonetice a cutărui sau cutărui fonem nu este, cu toate acestea, imposibil de făcut, căci „rezultatele obţinute prin analiza fonologică oferă indicaţii şi cu privire la realizarea pe plan fonetic a unor segmente fonologice" (p. 5). Ea va avea însă, aproape întotdeauna, un anumit procent de nesiguranţă.

Lucrarea de care ne ocupăm se deosebeşte de cercetările precedente şi prin modul cum au fost puse la contribuţie izvoarele. Ea se întemeiază pe materialul de limbă cules din patru texte din secolul al XVI-lea (*Codicele Voroneţean*, *Psaltirea Hurmuzachi*, *Tetraevanghelul* lui Coresi şi *Palia de la Orăştie*), sporit, uneori, prin exemple din *Psaltirea Scheiană*, *Praxiul lui Coresi* şi *Scrisorile bistriţene*. Este evident că, luînd în consideraţie un număr restrîns (am putea spune, chiar foarte restrîns) de texte, autorul a redus în mod considerabil puterea de generalizare a interpretărilor sale. Lăsînd pe mai tîrziu discutarea acestei probleme, vom sublinia acum faptul, semnificativ, că, în cazul celor patru texte menţionate mai sus, autorul s-a servit de *indici exhaustivi*, în care se găseau consemnate, în totalitate, cuvintele întrebuinţate de traducători[1]. Avantajul unei astfel de cercetări iese în evidenţă de la prima vedere, căci numai ţinînd seama de totalitatea cazurilor în care apare o anumită literă putem să ne pronunţăm asupra valorii ei fonologice şi, eventual, fonetice. De aceea, factorul statistic a putut fi invocat (şi cu bune rezultate) în cursul lucrării, ori de cîte ori el putea aduce un plus de lumină în clarificarea unor situaţii discutabile.

Pe lîngă textele secolului al XVI-lea, autorul s-a referit, uneori, la valoarea literelor în alfabetul slavon de unde au fost împrumutate, şi, în permanenţă, la situaţia din graiurile dacoromâne de astăzi (în mai mică măsură, din motive, în parte, explicabile, la stadiul în care se aflau graiurile în secolele XVII—XIX). El a evitat însă, cu dreptate, să pună semnul egalităţii între stadiul atins de aceste graiuri în secolul al XVI-lea şi structura dialectală actuală a limbii române, confuzie prezentă la o serie de filologi dintre cei mai cunoscuţi şi care explică, în parte, cel puţin, netemeinicia unora dintre interpretările făcute.

Alt merit al cercetării lui Andrei Avram constă în observarea atentă a apartenenţei regionale a textelor. Autorul a ţinut în permanenţă seama de faptul că, întrucît limba română nu era unitară în secolul al XVI-lea, textele cercetate reflectă în mod obligator anumite graiuri, localizabile, fie şi cu aproximaţie. Raportarea la diversitatea dialectală a limbii române din secolele trecute, formulată în modul cel mai clar de acad. Al. Rosetti, n-a fost în general respectată în cercetările de pînă acum. Urmînd cu consecvenţă acest principiu, autorul s-a ferit, în spiritul unei maxime prudenţe, de generalizări nejustificate. Simplul fapt că o literă reflectă, într-un text dintr-o *anumită* regiune dialectală, un *anumit* fonem nu ne autorizează să considerăm situaţia existentă acolo drept revelatoare pentru *alte* texte, provenind din *alte* părţi ale teritoriului dacoromân.

Problema alternanţelor grafice, discutată de autor într-un paragraf aparte al *Introducerii*, ridică una dintre cele mai dificile chestiuni ale paleografiei româneşti, şi anume aceea a rolului jucat de tradiţie în perpetuarea anumitor deprinderi grafice. Autorul respinge

[1] Avînd la dispoziţie, pentru *Palia de la Orăştie*, un indice în transcriere interpretativă (în timp ce pentru CV, CT şi PH a beneficiat de indici în chirilică sau în transliteraţie) autorul s-a folosit numai de acele exemple care au putut fi verificate în fragmentul din *Palie* publicat de M. Roques.

interpretarea prea largă dată pînă în prezent noţiunii de „alternanţă grafică". Notarea echivalentelor fonetice ale aceluiaşi sunet actual în două sau mai multe feluri nu înseamnă că ne găsim „în prezenţa unei alternanţe grafice care arată că una dintre litere (şi anume aceea a cărei valoare coincide cu fonetismul actual) corespundea unei realităţi fonetice, iar cealaltă (sau celelalte) nu corespundea(u) unei asemenea realităţi" (p. 6). D-sa acordă noţiunii de „alternanţă" o accepţiune mult mai restrînsă, excluzînd dubletele grafice din texte diferite şi, în unele cazuri, chiar pe acelea care apar în acelaşi text. Mergînd pe această linie, autorul descoperă în textele vechi o grafie mult mai consecventă decît se credea de obicei, iar alternanţele le explică, cele mai adeseori, „prin intervenţia copiştilor, respectiv prin amestecul de graiuri şi de sisteme ortografice" (de observat că amestecul de graiuri şi de sisteme ortografice e datorat, nu o dată, copiştilor originari din alte regiuni dialectale decît autorii textelor). Interpretării *verticale*, prin invocarea factorului *timp*, autorul îi opune o interpretare *orizontală*, care consideră alternanţele drept rezultat al amestecului de graiuri sau de deprinderi grafice, coexistente la un moment dat. O asemenea interpretare se justifică, credem noi, în cele mai multe cazuri, dar trebuie să se întemeieze pe o grupare prealabilă, din punct de vedere dialectal, a termenilor fiecărei alternanţe în parte. Aceasta presupune însă o localizare foarte riguroasă a straturilor de limbă reflectate în fiecare text şi o raportare a lor la situaţia existentă în texte de provenienţă regională sigură. Explicaţia prin factorul spaţiu se poate face înainte de toate la texte copiate şi anume la copii executate în aceeaşi epocă în care au fost scrise originalele (decalajul între date trebuind să fie redus pentru că transformările fonetice se puteau produce într-un interval relativ scurt de timp). Alternanţele apar însă nu numai în texte copiate, ci şi în originale. Aici ele se pot explica prin coexistenţa a două pronunţări în vorbirea autorului sau, cu alte cuvinte, printr-o ezitare între două pronunţări (situaţie valabilă mai ales în cazul graiurilor de tranziţie dar putînd reflecta şi tendinţa de a părăsi o anumită rostire în favoarea alteia). Nu putem însă exclude în aceste cazuri posibilitatea ca una din grafii să reflecte pronunţarea autorului iar cealaltă să fie folosită în virtutea tradiţiei. Andrei Avram a demonstrat convingător că în cazul unor grafii ca лѣцє scrierea lui ѣ nu poate fi interpretată ca o expresie a conservatorismului grafic. În textele unde ierurile finale alternează cu ȣ (de ex. лȣпȣ şi лȣпь) ne putem afla în prezenţa „unui amestec de graiuri sau de deprinderi ortografice", fără a avea dreptul să afirmăm cu toată siguranţa că în cazurile în speţă, ȣ nu era totuşi notat în virtutea tradiţiei. O situaţie în care putem vorbi în mod obişnuit despre o tradiţie grafică este aceea cînd unul şi acelaşi semn (literă) este folosit pentru a nota realizările succesive în timp ale unuia şi aceluiaşi fonem. Dacă la un moment dat ѣ a ajuns să noteze un *e* deschis (*ę*) în лѣцє, faptul se datoreşte tradiţiei grafice, căci slova ѣ nota la origine, cu siguranţă, diftongul *ęa*. Tot în virtutea tradiţiei grafice slovele ч şi ц au ajuns să noteze în Moldova fricativele *ŝ* şi *ẑ*, după ce, într-o epocă anterioară, ele notaseră africatele *ĉ* şi *ĝ*.

Odată precizate, în *Introducere*, principiile metodice care au stat la baza cercetării, autorul examinează, în capitole aparte, slovele a căror valoare se preta discuţiei. Spaţiul nu ne permite să intrăm în analiza cercetărilor de amănunt consacrate de autor fiecărei litere sau fiecărui grup de litere în parte. În cele mai multe cazuri, cercetarea duce, printr-o argumentare strînsă, clădită pe dovezi sigure şi atent selecţionate, la rezultate care ni se par un cîştig incontestabil pentru filologia şi istoria limbii române. Autorul a reuşit să probeze, după părerea noastră că slova ѣ, în poziţia *e* nota în textele cercetate un fonem /*ä*/, a cărui realizare era un [*ęa*] sau un [*ę*] şi că ꙗ era, în aceeaşi poziţie, echivalentul lui [*i̯a*] (ѧ avînd atît valoarea lui ѣ, cît şi pe cea a lui ꙗ). El a dovedit, de asemenea, la capătul unei riguroase demonstraţii, că scrierea primului є în cuvinte ca бєнє, амєнтє, nu se datoreşte unei deprinderi ortografice şi că în unele graiuri, [*e*] nu se transformase în [*i*] în toate cuvintele

unde vocala se găsea în poziţie nazală (tot aici notăm distincţia subtilă făcută de autor între cele două faze ale rotacismului, în funcţie de care se explică trecerea lui *e* la *i* într-un cuvînt ca *mene*). La fel de justificată ni se pare interpretarea lui ѕ final în *Codicele Voroneţean* (ѕ corespundea unei realităţi fonologice şi nu era un simplu fapt de grafie) sau opinia după care cuvinte de tipul *piatră* erau trisilabice în secolul al XVI-lea. Considerăm, de asemenea, că autorul are dreptate susţinînd că ѧ reda fonemul /N/ în toate poziţiile, că лъ şi ръ în cuvinte de tipul *pîlc*, *vîrtos* corespundeau unei succesiuni de două foneme, că ї şi и notau, în cuvinte ca *cheamă* sau *piatră*, un /*i*/, realizat ca [*i*] şi nu „palatalitatea" lui [*k*] sau un [*i̯*]. Există, desigur, şi o serie de cazuri (asupra cărora sperăm să ne pronunţăm pe larg în cercetări aparte), cînd considerăm că afirmaţiile lui Andrei Avram sînt succeptibile de a fi rectificate sau nuanţate (de exemplu în privinţa valorii lui /*ä*/ în *Codicele Voroneţean*, în *Tetraevanghelul* lui Coresi sau în *Palia de la Orăştie*, sau în privinţa interpretării slovelor ъ, ѫ şi ь cînd notează segmente fonetice care corespund vocalelor /*ă*/ şi /*î*/ din limba contemporană.

Alcătuită pe baza examenului exhaustiv a numai patru texte din secolul al XVI-lea (mărturia celorlalte fiind invocată accidental), lucrarea lui Andrei Avram are, în mod fatal, limitele impuse de bibliografia folosită. Autorul a fost cel dintîi în măsură să-şi dea seama de neajunsul acesta şi a trebuit să fie foarte prudent în concluzii, de o prudenţă ce poate părea excesivă faţă de siguranţa, adeseori neîndreptăţită, cu care s-a lucrat, de obicei, în acest domeniu. Însăşi alegerea textelor fundamentale poate părea cîteodată numai parţial justificată celui ce n-ar şti că autorul a fost nevoit să se ocupe de acele texte care aveau un indice exhaustiv (tipărit sau manuscris). În sensul celor spuse mai sus, examenul *Psaltirii Hurmuzachi* ar fi trebuit amînat pentru o dată cînd am fi fost în posesia unor date sigure asupra altor texte de aceeaşi provenienţă dialectală. Într-adevăr, *Psaltirea* amintită, copiată de o persoană care nu cunoştea în chip satisfăcător scrierea limbii române, conţine, cum recunoaşte şi autorul, „numeroase grafii din care nu se poate trage nici o concluzie cu privire la fonetica limbii române" (p. 36) din secolul al XVI-lea. Din acest motiv, asupra concluziilor ce se desprind din examinarea ei planează adeseori un justificat semn de întrebare. De asemenea, ar fi fost de preferat să se aleagă, dintre textele coresiene, *Cazania a II-a*, alcătuită de persoane din Tîrgovişte — Braşov (Coresi şi popii Iane şi Mihai) şi nu *Tetraevanghelul*, în care se constată, evident, un amestec de graiuri ardeleneşti şi munteneşti.

Din toate aceste motive, cartea lui Andrei Avram, deşi întruneşte atributele unei lucrări finite, ne apare drept punctul de plecare al unor noi cercetări asupra grafiei secolului al XVI-lea, pe care le aşteptăm de la autor. Sîntem siguri că, punînd la contribuţie toate textele scrise înainte de 1600, el va trage concluzii mai generale şi, totodată, mai sigure, cum n-a putut face în momentul de faţă.

Beneficiind de o metodă riguroasă şi consecvent aplicată şi de un material de limbă atent interpretat, într-o expunere care uneşte exactitatea cu conciziunea exprimării, cercetarea lui Andrei Avram se situează printre cele mai importante lucrări consacrate limbii române din secolul al XVI-lea. Ea constituie un punct de referinţă obligatoriu pentru cel ce va întreprinde orice nouă cercetare asupra grafiei vechilor monumente de limbă românească.

Ion Gheţie

ALEXANDRU NICULESCU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice.* Contribuţii gramaticale, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, 181 p.

Volumul este alcătuit în cea mai mare parte din articole (studii şi recenzii) publicate de-a lungul anilor în revistele noastre de specialitate. El oferă, în felul acesta, o imagine cuprinzătoare a preocupărilor ştiinţifice ale autorului, permiţînd să se observe firul lor călăuzitor. În acelaşi timp, gruparea laolaltă a acestor „contribuţii" le pune, pe fiecare, într-o nouă lumină, rezultată din considerarea lor prin prisma problematicii comune, mai anevoie de întrevăzut la o lectură distanţată în timp.

Legătura dintre aceste studii de detaliu, relativ disparate, este realizată prin adăugarea unor capitole unificatoare, care prezintă în mod condensat datele esenţiale ale problemei enunţate în titlu. Acest rol îl îndeplinesc *Introducerea* — în care se trece, pe scurt, în revistă bibliografia problemei, schiţîndu-se totodată căile de urmat în etapa actuală a cercetării ei — şi capitolele care deschid cele două secţiuni principale ale cărţii (*Morfologie* şi *Sintaxă*) şi care se intitulează *Clase gramaticale caracteristice limbii române* şi, respectiv, *Trăsături specifice ale sintaxei limbii române.*

Unele dintre particularităţile enumerate în aceste două capitole — şi care trecuseră neobservate sau fuseseră insuficient explicate în perspectivă romanică — sînt studiate sub toate aspectele în articolele care urmează. Printre aceste trăsături se numără caracteristici ale flexiunii pronominale (cu privire specială asupra pronumelor de politeţe), unele construcţii prepoziţionale şi conjuncţionale ş.a. Investigarea, deşi doar prin „sondaj", a unor puncte din structura gramaticală a limbii române, în care se manifestă mai mult sau mai puţin pregnant divergenţele ei relative faţă de evoluţia comună a limbilor romanice, permite să se tragă o serie de *Concluzii* privitoare la individualitatea ei în cadrul Romaniei. În *Anexe* figurează cîteva note privitoare la vocabularul limbii române (prilejuite de lucrarea lui Gerhardt Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen*), cîteva paralele lingvistice româno-istriote şi o prezentare generală a contribuţiilor româneşti în domeniul lingvisticii romanice (pe care am fi dorit-o mai completă, dar în primul rînd mai analitică).

Concluziile la care a ajuns Al. Niculescu în urma cercetărilor pe care le-a întreprins în diverse probleme cu caracter special (organizarea tripartită a sistemului pronumelor româneşti de politeţe, tendinţa spre apariţia unor sensuri reverenţiale suplimentare şi la alte categorii de pronume, considerarea genului personal drept o clasă gramaticală a individualizării şi interpretarea în acelaşi sens a construcţiei prepoziţionale a obiectului direct, stabilirea originii bulgăreşti a afirmării prin *da* în limba română şi fixarea acestui împrumut către sfîrşitul secolului al XVIII-lea etc.) au fost făcute publice la vremea lor şi nu mai considerăm necesară discutarea lor în acest context.

Nu putem însă să nu menţionăm trăsăturile de interes metodic general ce caracterizează procesul de investigaţie desfăşurat de autor. Studiile lui Al. Niculescu se bazează pe o informare bibliografică completă şi pe cunoaşterea temeinică a faptelor de limbă situate într-un cîmp vast de cercetare şi examinate succesiv din toate punctele de vedere: intra- şi extralingvistic, lingvistic „intern" şi „extern", sincronic şi diacronic, geografic şi stilistic, statistic ş.a. Aceste perspective multiple sînt unificate prin subordonarea lor unei concepţii unitare despre limbă, pe care am putea-o denumi „funcţională" în sensul larg al termenului (fără ca aceasta să însemne încadrarea autorului în vreo şcoală lingvistică astfel denumită). Un exemplu în sensul celor discutate aici îl constituie studiul despre descendenţii romanici ai latinescului *sŭper* — cel mai dens din volum.

Fără a intra în detalii, menţionăm doar o scăpare a autorului: inventarul formelor pro-

numelui personal de la p. 31 este incomplet (la pers. a 3-a sg., de pildă, formele de feminin nu apar de loc, pe cînd la aceeaşi persoană, dar la plural, lipsesc formele de masculin). Am mai adăuga şi următoarea precizare : structura gradelor politeţii nu este simetrică la cele două serii de pronume la care este constituită. Ierarhia *el — dînsul — dumnealui* nu este semantic analogă cu gradaţia *tu — dumneata — dumneavoastră*, din cauza interferenţelor cu caracter stilistic dintre semnificaţiile opoziţiilor ; *dînsul* nu este, ca *dumneata*, expresia unei politeţi medii. În plus, *dumnealui* capătă uneori nuanţe peiorative.

Ne vom opri mai mult asupra problemei capitale, cu caracter teoretic şi metodologic general, de a cărei soluţionare se ocupă volumul discutat : în ce constă şi cum se poate degaja individualitatea unei limbi — în speţă a limbii române — în cadrul grupului de idiomuri cu care este genetic legată.

Al. Niculescu nu face din această întrebare o problemă de clasificare, ci una de definire, adică de descriere. El nu propune o nouă — sau o veche — încadrare a limbii române alături de una sau alta dintre limbile romanice (deşi conchide că ea constituie „o punte între romanitate şi non-romanitate în răsăritul Europei", p. 142) şi nu pleacă de la criterii fixate în prealabil (structură predominant analitică sau sintetică, concretă sau abstractă, caracter cu precădere conservator sau inovator etc.). Lucrarea sa „porneşte de la convingerea că studierea individualităţii limbii române între limbile romanice a intrat acum în faza cercetărilor de amănunt şi de profunzime : s-a trecut la analiza faptelor" (p. 12). Cîteva dintre acestea sînt studiate în volumul pe care îl prezentăm. Pentru ca analiza să devină semnificativă, se consideră însă, pe bună dreptate, necesară şi „stabilirea poziţiei în sistem a faptului lingvistic" (p. 12). Comparaţia se face „atît la nivelul *semnificanţilor*, urmărind realizările lingvistice, deosebite în sistemul de expresie, ale aceloraşi categorii, cît şi la nivelul *semnificaţilor*, urmărind corespondenţa dintre categorii sau confruntînd diversele moduri de organizare a elementelor înăuntrul aceloraşi categorii" (p. 15).

Al. Niculescu ajunge pe această cale la concluzia că „structura gramaticală a limbii române este latină şi elementele care o separă de celelalte idiomuri romanice nu constituie, în general, caracteristicile ei de primă însemnătate" (p. 141). De aceea, o descriere integrală a structurii ei ar fi probabil neeconomică, atunci cînd urmărim numai prezentarea individualităţii limbii române ; aceasta rezultă, însă, dintr-o serie de trăsături al căror inventar complet nu poate fi, în schimb, stabilit decît în urma unui studiu integral.

Mai mult, se constată că trăsături care la prima vedere ar părea nelatine sau neromanice, se pot descoperi, la o analiză mai atentă, şi în alte limbi romanice şi în latină, avînd însă altă pondere în sistem. Aportul neromanic pare, deci, a fi întărit, în mod aparent paradoxal, tocmai unele caracteristici romanice — sortite probabil altfel să dispară — fie prin prezenţa aceloraşi categorii (neutrul, vocativul şi altele) şi în limbile neromanice cu care româna a venit în contact, fie prin împrumutarea din aceste limbi a unor noi *semnificanţi* în locul celor de origine latină a căror dispariţie, provocată de diverse cauze, periclita menţinerea *semnificaţilor* pe care îi exprimau.

Perfect îndreptăţită principial, şi confirmată într-o serie de cazuri de datele de care dispunem asupra evoluţiei unor categorii de fapte, această ipoteză nu poate totuşi avea valabilitate generală. Reapariţia în limba română a unei categorii din limba latină, cu existenţă şubredă în latina tîrzie, şi care nu s-a păstrat în vreo altă zonă a Romaniei, nu ni se pare totdeauna a fi suficient de convingător explicată limitînd rolul limbilor neromanice vecine în care există acea categorie doar la consolidarea unei trăsături de a cărei continuitate avem destule temeiuri să ne îndoim. Grefa elementului neromanic ni se pare mai substanţială decît atît, ea avînd un rol decisiv — şi principial trebuie să admitem chiar posibilitatea ca originea fenomenului să fie exclusiv neromanică.

Desigur că, susţinîndu-şi propria părere într-o confruntare implicită cu punctele de vedere opuse ei, Alexandru Niculescu a insistat cu precădere asupra esenţei concepţiei sale, acordînd mai puţină atenţie nuanţelor.

Ne-ar interesa, de aceea, o expunere mai dezvoltată a acestor idei, schiţate doar în cele două pagini de *Concluzii*, cu atît mai mult cu cît ele au, pe de o parte, implicaţii în cîmpul lingvisticii generale şi, pe de alta, un corolar metodologic.

În cele de mai sus ne-am oprit doar asupra unora dintre temeiurile de interes pe care le prezintă lucrarea lui Al. Niculescu. Ea constituie o contribuţie românească valoroasă atît în domeniul „românisticii" cît şi în cel al romanisticii.

O menţiune negativă, însă, la adresa Editurii ştiinţifice, pentru densitatea greşelilor de tipar pe care specialistul le poate, eventual, îndrepta şi singur la lectură — nu însă şi începătorul sau nespecialistul, cărora cartea le este deopotrivă recomandată de către editură însăşi.

Ioana Vintilă

ANDREI BANTAŞ, *Mic dicţionar român-englez*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, 534 p.

Necesitatea documentării rapide şi la zi în toate domeniile de activitate şi dezvoltarea continuă a relaţiilor economice şi culturale dintre state justifică atenţia care se acordă în aproape toate ţările predării prin metode şi mijloace cît mai adecvate a limbilor moderne de mare circulaţie.

În ţara noastră, preocuparea pentru însuşirea acestor limbi este prezentă nu numai în şcoli şi facultăţi, ci cuprinde cercuri din ce în ce mai largi ale populaţiei.

Pentru cei pe care îi interesează limba engleză, Editura ştiinţifică a publicat o serie de preţioase instrumente de studiu : manuale, gramatici, ghiduri de conversaţie, culegeri adnotate de texte, antologii în ediţii bilingve etc. [1].

Interesul cu care publicul a primit aceste lucrări a făcut necesară elaborarea unor dicţionare uşor de mînuit şi de consultat, accesibile unui număr cît mai mare de cititori. Iniţiativa Editurii ştiinţifice de a publica cele două mici dicţionare : român-englez şi englez-român, alcătuite de Andrei Bantaş, este, prin urmare, binevenită [2].

Vom spune cîteva cuvinte despre prima din aceste lucrări.

Autorul a făcut o selectare judicioasă a cuvintelor şi a expresiilor incluse în dicţionar. Cele aproximativ 15 000 de cuvinte româneşti, pentru care lucrarea oferă echivalentele englezeşti, sînt în mare majoritate termeni din fondul principal lexical. Faptul că la aceştia se adaugă şi unele cuvinte de largă circulaţie din alte sfere ale vocabularului limbii române literare contemporane (de ex. : *acustică*, *convalescenţă*, *delict*, *moleculă*, *nuanţă*, *nuclear* etc.) măreşte utilitatea dicţionarului.

Considerăm însă că, dacă s-ar fi renunţat la unii termeni mai puţin folosiţi în vorbirea de toate zilele (cum ar fi : *berar*, *bleojdi*, *boare*, *foxtrot*, *gurmand*, *indistinct*, *kaki*, *sovîrf* etc.), s-ar fi creat spaţiul necesar pentru formele de bază ale verbelor neregulate şi pluralul substantivelor neregulate. Autorul dă forma de plural a substantivului *woman* „femeie" (pl. *women* ; p. 198) şi credem că procedeul ar fi trebuit generalizat.

Este meritorie străduinţa autorului de a găsi corespondente englezeşti cît mai convenabile pentru termeni denumind o serie de realităţi specific româneşti, pe care unele dicţionare bilingve îi evită din cauza dificultăţii de traducere (de ex. : *ie*, *cojoc*, *mititei*, *opincă*, *sarmale*, *ţoi*, *ţuică*).

Acest dicţionar, care, după cum am arătat, se adresează unui public foarte larg din ţara

---

[1] În 1965 au apărut : *English-Rumanian Conversation Book* de Florenţa Sădeanu ; Jonathan Swift, *Gulliver's Travels* — ediţie adnotată de Nicolae Burghelea ; *Învăţaţi limba engleză fără profesor* de Leon Levinţchi şi Dan Duţescu (ediţia a V-a).

[2] Au mai apărut din această serie dicţionarele : *francez-român* şi *român-francez*.

noastră, poate folosi şi turiştilor străini, cunoscători ai limbii engleze. În acest sens, utilitatea lui ar fi sporit dacă s-ar fi indicat accentul cuvintelor româneşti — lucru cu atît mai necesar cu cît există cuvinte care deşi au o formă grafică asemănătoare sau chiar identică în cele două limbi, se accentuează în mod diferit :

rom. *dogmatísm* — engl. *dógmatism*
dolár — *dóllar*

Principiile care au stat la baza întocmirii dicţionarului şi scopurile pe care autorul şi le-a propus au fost respectate în cursul lucrării.

Nu vom insista asupra procedeelor de redactare şi aranjare tehnică folosite, întrucît cu privire la ele cititorul găseşte explicaţii clare în cuvîntul introductiv (p. 5—10). O lectură atentă a acestuia facilitează consultarea dicţionarului.

Ilinca Constantinescu

Ghid de conversaţie bulgar-român, întocmit de Tiberiu Iovan, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, 182 p.

Adăugată la seria ghidurilor de conversaţie apărute în ultima vreme în Editura ştiinţifică, lucrarea de care ne ocupăm este binevenită, răspunzînd necesităţilor create în ultima vreme de ampla dezvoltare a contactelor turistice româno-bulgare.

Ghidul, menit să înlesnească turiştilor bulgari conversaţii directe în situaţii specifice, este alcătuit după modelele obişnuite : tabel al sunetelor limbii române cu echivalentele lor bulgare şi exemple de pronunţie, noţiuni de morfologie, cuvinte şi expresii uzuale, cuvinte şi expresii folosite în situaţii specifice, indice român şi bulgar.

Lucrarea se impune prin bogăţia materialului, prin corectitudinea formelor gramaticale şi prin exactitatea traducerilor.

În general, redarea semnelor alfabetului bulgar, printr-un sistem de transcriere simplificat, în alfabet latin, nu pune probleme deosebite. Cele cîteva cazuri mai dificile sînt rezolvate, după părerea noastră, just. Astfel, este izbutită adoptarea unui semn grafic din alfabetul slav (ѣ) pentru notarea lui *i* final, deoarece se evită în felul acesta tendinţa cunoscută a străinilor de a rosti cuvinte de tipul *áni* cu *i* plenison.

Partea de gramatică conţine, în rezumat, formele cele mai des folosite în conversaţia curentă (singularul şi pluralul substantivelor pe genuri, toate construcţiile de numeral, timpurile prezent, perfect compus şi viitor). Utilă ni se pare lista de verbe conjugate la cele trei timpuri de bază. Au fost însă omise unele forme necesare pentru o corectă întrebuinţare a limbii. Astfel, paralel cu formele masculine ale pronumelui posesiv, ar fi fost utile şi formele feminine. De asemenea, erau, poate, necesare cîteva forme nominale declinate precum şi o explicare sumară a felului în care se formează participiul în română.

Cea mai mare parte a ghidului este dedicată cuvintelor uzuale şi formulelor de conversaţie. În lista de cuvinte uzuale, alcătuită după criteriul categoriei lor gramaticale, se menţionează, în general, sensurile diferite ale omonimelor [изпращам (писмо) = *a expedia* (*a trimite*) şi изпращам (някого) = *a conduce* sau развалям (пари) — *a schimba* (în acest caz ar fi fost necesară precizarea *bani*, deoarece *a schimba* mai are şi alte nuanţe : *a schimba rochia*, de ex., nuanţe care lipsesc din ghid) şi развалям (нещо) = *a strica*], precum şi, în cazurile mai dificile, genurile diferite ale substantivelor [съпруг (a) = *soţ*, (*soţie*)].

Foarte bogat şi divers este capitolul închinat cuvintelor şi expresiilor necesare pentru o comunicare directă în diferite situaţii (în autobuz, la hotel, pe stradă, în restaurant etc.). La acestea se adaugă unele subcapitole tratate separat, care cuprind noţiuni privitoare la culori, profesii, anotimp, ora exactă etc. sau formule şi expresii uzuale de tipul

bună-ziua, intrați vă rog etc. Varietatea tematicii și bogăția formelor tip asigură, în măsura în care acest lucru este posibil, bagajul de cunoștințe necesar pentru a putea purta discuții libere simple fără interpret. Sînt incluși în lucrare majoritatea termenilor care ar putea fi folosiți în cele mai diverse situații. Lista lor putea fi însă completată, fără a se modifica volumul cărții, dacă ar fi fost evitată repetarea acelorași cuvinte și expresii la diferite capitole. Numărul formelor care apar în două capitole este prea mare pentru ca faptul să poată trece neobservat. Astfel, construcția *Puteți să-mi schimbați o sută de lei* apare la p. 52 și 91, iar construcția *Unde este biroul de informații* la p. 66 și 80. Se repetă, de asemenea, cuvintele *scară* (p. 66 și 80), *a ajunge* (p. 35 și 73), *a porni* (p. 36 și 73), *pat* (p. 40 și 74), *stilou* (p. 42 și 74), *biscuiți* (p. 103 și 106), *ceai*, *cacao* (p. 103 și 106) etc. etc.

Că repetițiile puteau fi evitate ne-o dovedește chiar autorul care, la capitolul *Într-un magazin alimentar*, subcapitolul *Băuturi*, face trimiterea „*vezi La restaurant B. 5*" (p. 104).

Adăugăm la cele spuse pînă aici o sugestie : ghidul ar putea fi folosit cu succes și de turiștii români care vizitează Bulgaria, dacă s-ar da și transcrierea fonetică a textului bulgar.

Inițiativa Editurii științifice de a publica un ghid de conversație bulgar-român, depășind astfel în mod lăudabil cercul limbilor abordate în mod obișnuit, este de reținut. Publicarea acestei lucrări ne îndreptățește speranța că se va lua în viitor inițiativa publicării unui dicționar bulgar-român, atît de necesar pentru specialiști și, eventual, a unuia român-bulgar, cel apărut la Sofia în 1962 fiind susceptibil de unele îmbunătățiri.

Olimpia Guțu

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR DE LINGVISTICĂ APĂRUTE ÎN ȚARA NOASTRĂ DE LA 1 MAI 1965 PÎNĂ LA 1 APRILIE 1966

I. Lingvistică generală 400
1. Lingvistică teoretică 400
2. Lingvistică matematică și aplicată 401
II. Limba română 403
1. Istoria lingvisticii românești 403
2. Istoria limbii 404
3. Fonetică și fonologie 407
4. Dialectologie 408
5. Gramatică 409
a) Morfologie 410
b) Sintaxă 411
6. Lexicologie 412
a) Semasiologie, onomasiologie, formarea cuvintelor . . 412
b) Etimologie 414
c) Lexicografie 416
7. Onomastică 418
a) Antroponimie 418
b) Toponimie 419
8. Filologie 419
9. Limbă literară 422
a) Stilistică, poetică 423
b) Ortografie 426
c) Cultivarea limbii 426
III. Filologie clasică 428
IV. Romanistică 432
V. Slavistică 435
VI. Germanistică 438
VII. Orientalistică 439
VIII. Balcanistică 439
IX. Limba maghiară 441
X. Limbi indo-europene 443
XI. Limbi hamito-semitice 444
XII. Limba chineză 444
XIII. Metodica predării limbilor 444
XIV. Diverse 447
XV. Aniversări 449
XVI. In memoriam 449
Abrevieri 449
Indice alfabetic al bibliografiei 454
Autori 454
Cuvinte 462

I. *LINGVISTICĂ GENERALĂ*

1. LINGVISTICĂ TEORETICĂ

1. Bidu, Angela şi Mitu, Mihai, *Sensul cuvîntului în lingvistica contemporană*, LR, **14**, nr. 3, 1965, 301—315.
2. Bologan, Gh., *Structura dialectală a limbii în lumina raportului dintre general şi particular. Interdependenţa sistemelor dialectale*, LR, **14**, nr. 6, 1965, 637—646.
3. Dănăilă, Ion, *Abaterea şi greşeala în limbă*, LR, **14**, nr. 2, 1965, 209—212.
4. Graur, A., *Le rapport entre les facteurs internes et les facteurs externes dans l'histoire de la langue* [Raportul dintre factorii interni şi factorii externi în istoria limbii], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 69—73.
5. Graur, Alexandru, *Cum au luat naştere limbile*, S, **35**, nr. 6775, 1965, 4.
6. Graur, Al., Wald, L., *Scurtă istorie a lingvisticii*, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 184 p.
7. Ionaşcu, Al., *Les contextes diagnostiques et le problème du genre des noms* [Contextele diagnostice şi problema genului substantivelor], RRL, **10**, nr. 5, 1965, 461—467.
8. Ionaşcu, Al., *Contextele diagnostice şi problema genului substantivelor* [versiunea în limba română a articolului apărut în RRL, **10**, nr. 5, 1965, 461—467], SCL, **17**, nr. 1, 1966, 27—33.
9. Ivănescu, G., *Gramatica şi logica. I. Structura gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AUT, **1**, 1963, 259—267; *II. Structura gîndirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], ib., **2**, 1964, 193—219.
10. Miclău, P., *Aspecte ale lingvisticii generale* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AUT, **1**, 1963, 249—257.
11. Poghirc, Cicerone, *De ce vorbesc oamenii limbi diferite*, SR, **12**, nr. 5120, 1965, 2.
12. Pohl, J., *Bilinguismes* [Bilingvisme], RRL, **10**, nr. 4, 1965, 343—349.
13. Rosetti, A., *Remarques sur la définition du „mot"* [Observaţii asupra definiţiei „cuvîntului"], Cahiers, **2**, 1965, 261—262.
14. Theban, Laurenţiu, *Tratados românicos de introdução à linguistica* [Tratate romanice de introducere în lingvistică], RRL, **10**, nr. 4, 1965, 425—434.
15. Vasiliu, Em., *Nouvelles directions de recherche dans la linguistique et les problèmes du roumain* [Noile direcţii de cercetare în lingvistică şi problemele limbii române], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 287—297.
16. Wald, Henri, *Limbajul, raţiunea şi maşinile de gîndit*, LR, **14**, nr. 2, 1965, 195—208.
17. Wald, Henri, *Realitatea şi limbajul*, RF, **12**, nr. 12, 1965, 1665—1675.
18. Zveguintzev, V. A., *De la typologie des sens des mots* [Despre tipologia sensurilor cuvintelor], RRL, **10**, nr. 5, 1965, 451—454.
19. [Colectiv] *Introducere în lingvistică* de un colectiv sub conducerea acad. prof. Al. Graur. Ediţia a II-a [componenţa colectivului de elaborare a lucrării: Andrei Avram, Finuţa Hasan, Alexandru Ionaşcu, Paul Miclău, Cicerone Poghirc, Teodora Popa-Tomescu, Elena Slave, Sorin Stati, Felicia Vanţ-Ştef, Angela Vasiliu, Lucia Wald], Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 383 p.

★

Vezi şi nr. 71, 140, 164, 247.

Recenzii

20. Ivănescu, G., Eugeniu Coseriu, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* [Formă și substanță în sunetele limbii], Montevideo, Universidad de la Republica, Facultad de Humanidades y Ciencias, Instituto de Filologia, departamento de lingüistica, 1954, 76 pagini, AUT, **1**, 1963, 331—334.
21. R. B., Tatiana Slama-Cazacu : *Dialogul la copii* (*Der Dialog bei den Kindern*), București, Editura Academiei R.P.R., 1961, 165 S., 5 Abb., FVL, **8**, nr. 1, 1965, 133.
22. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, Tatiana Slama-Cazacu : *„Comunicarea în procesul muncii"*, L, **8**, nr. 8, 1965, 2.
23. Suciu, Titiana, Jean Perrot, *La Linguistique*, Paris, 1963, 135 p., CL, **10**, nr. 1, 1965, 242—247.
24. Vascenco, Victor, *Terminologia lingvistică în discuția slaviștilor*. A IV-a consfătuire a Comisiei terminologice internaționale de pe lîngă Comitetul internațional al slaviștilor (Ljubljana, 25—30 mai 1964), SCL, **16**, nr. 3, 1965, 417—421.
25. Vraciu, A., Vl. Gheorghiev, Iv. Duridanov, *Езикознание* (*Lingvistica*), Editura de stat „Наука и изкуство", Sofia, 1959, 353 pagini, AnȘtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 219—223.

★

Vezi și nr. 269.

2. LINGVISTICĂ MATEMATICĂ ȘI APLICATĂ

26. Abraham, S., *Bazele unei semantici structurale*, SCL, **16**, nr. 5, 1965, 723—727.
27. Abraham, S., *Au sujet des règles grammaticales et des règles logiques* [Despre regulile gramaticale și regulile logice], Cahiers, **2**, 1965, 7—18.
28. Cărăușu, Alexandru, *Asupra posibilităților de aplicare a unor procedee de modelare matematică la construirea limbajului intermediar*, SCDB, **7**, nr. 3, 1965, 261—272.
29. Florea, Viorica, *Numeralul. Analiză distributivă*, LR, **14**, nr. 3, 1965, 335—343.
30. Gavrilov, M. A., *Automatizarea muncii intelectuale* [interviu cu ... luat de Mazaneț Mihai], C, nr. 45, 1965, 8.
31. Golopenția-Eretescu, Sanda, *Delimitarea clasei numeralului* [versiunea în limba română a articolului apărut în RRL, **9**, nr. 5, 1964, 503—512], SCL, **16**, nr. 3, 1965, 383—390.
32. Golopenția-Eretescu, Sanda, *Locul numeralului în structura grupului nominal*, SCL, **16**, nr. 5, 1965, 613—618.
33. Golopenția—Eretescu, Sanda, *La structure linguistique des proverbes equationnels* [Structura lingvistică a proverbelor ecuaționale], Cahiers, **2**, 1965, 63—69.
34. Golopenția-Eretescu, Sanda, *Gramatica transformațională*, GÎ, **17**, nr. 799, 1965, 8.
35. Kis, Emese, *O problemă de izomorfism în limba română*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 187—193.
36. Mancaș, Mihaela, *Observations sur la syntaxe des complétives et des subjectives dans la grammaire générative* [Observații asupra propozițiilor completive și subiective în gramatica generativă], Cahiers, **2**, 1965, 127—146.
37. Marcus, Solomon, *Un précurseur de la poétique mathématique : Pius Servien*, RRL, **10**, nr. 4, 1965, 415—424.
38. Marcus, Solomon, *Un precursor al poeticii matematice : Pius Servien* [versiunea în limba română a articolului din RRL, **10**, nr. 4, 1965, p. 415—424], SCL, **16**, nr. 4, 1965, 555—563.

39. Marcus, Solomon, *Sur les grammaires à un nombre fini d'états* [Asupra gramaticilor cu un număr finit de stări], Cahiers, **2**, 1965, 147—164.
40. Marcus, Solomon, *Limbă și cod*, SCL, **17**, nr. 1, 1966, 95—109.
41. Miclău, Paul, *Motivarea cuvintelor din fondul principal român și francez*, AUB, **13**, 1964, 257—270.
42. Moisil, Gr. C., *Știință și artă* [interviu cu ... luat de Toma George Maiorescu despre traducerea automată], C, nr. 23, 1965, 1, 2.
43. Moisil, Gr. C., *Problèmes posés par la traduction automatique. La microsyntaxe du verb roumain* [Probleme puse de traducerea automată. Microsintaxa verbului românesc], Cahiers, **2**, 1965, 165—189.
44. Nicolau, Edmond, *Cibernetica în România* [cu un capitol despre lingvistica matematică], VR, **18**, nr. 7, 1965, 142—148.
45. Nicolau, Edmond, *Esquisse d'un programme d'application des méthodes de la cybernétique dans la linguistique* [Schiță a unui program de aplicare a metodelor cibernetice în lingvistică], Cahiers, **2**, 1965, 225—243.
46. Nistor-Domonkos, Erica, *Les informations grammaticales qui interviennent dans le processus de traduction automatique* [Informațiile gramaticale care intervin în procesul de traducere automată], Cahiers, **2**, 1965, 53—62.
47. Răutu, Nadia, *Graiul mașinilor*, VN, **21**, nr. 17, 1965, 6.
48. Schveiger, Paul, *Unele probleme ale analizei microcontextului în limba română*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 203—207.
49. Schveiger, Paul et Mathé, Jacob, *Analyse d'informations de la déclinaison du substantif en hongrois (du point de vue de la traduction automatique)* [Analiza informațiilor declinării substantivului în limba maghiară (din punctul de vedere al traducerii automate)], Cahiers, **2**, 1965, 263—265.
50. Slama-Cazacu, Tatiana, *La méthodologie psycholinguistique et quelques'unes de ses applications* [Metodologia psiholingvistică și cîteva dintre aplicațiile ei], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 309—316.
51. Stan, Aurelia și Ioan I., *Entropia cazului în limba română*, SCL, **17**, nr. 1, 1966, 39—45.
52. Stan, Aurelia et Ioan I., *Recherches mathématiques sur les prénoms* [Cercetări matematice asupra prenumelor], Cahiers, **2**, 1965, 281—303.
53. Stati, Sorin, *La construction des chaînes linguistiques potentielles* [Construirea șirurilor lingvistice potențiale], Cahiers, **2**, 1965, 267—280.
54. Szabó, Zoltán, *La délimitation de la dérivation lexicologique et grammaticale du hongrois à l'aide de l'analyse transformationnelle* [Delimitarea derivării lexicologice și gramaticale în limba maghiară cu ajutorul analizei transformaționale], Cahiers, **2**, 1965, 305—311.
55. Tocaciu, Octavian, *Unele date statistice privind frecvența literelor și digramelor în limba română (scrisă) contemporană* [cu 17 tabele], SCL, **16**, nr. 5, 1965, 683—722.
56. . * . *Lingviștii învață geometrie* [despre lingvistica matematică], VN, **21**, nr. 24, 1965, 6.
57. . * . *Lingvistica matematică*, VN, **21**, nr. 53, 1965, 2.

★

Vezi și nr. 194, 480.

Recenzii

58. Comșulea, Elena și Suciu, Titiana, *Consfătuirea de lingvistică matematică* [din 18—20 iunie 1964 de la Cluj], CL, **9**, nr. 2, 1964, 319—320.
59. Comșulea, Elena, Suciu, Titiana, *Matematikai nyelvészeti értekezlet Kolozsváron* [Consfătuirea de lingvistică matematică de la Cluj din 18—20 iunie 1964], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 297—298.

60. Evseev, I., S. K. Šaumian, P. A. Soboleva, *Applikativnaja porožđajuščaja model' i isčislenie transformacij v russkom iazyke* [Un model generativ aplicativ şi calculul transformării în limba rusă], Izdatel'stvo Akademii Nauk, Moskva, 1963, 125 p., AUT, **2**, 1964, 277—280.

61. Golopenţia-Eretescu, Sanda, Paul L. Garv'n, *Natural Language and the Computer* [Limba naturală şi calculatorul], Mc Graw-Hill Book Company, Inc., New York, Toronto, San Francisco, London, 1963, 398 p., SCL, **16**, nr. 2, 1965, 299—301.

62. Kis, Emese, Marcus Solomon, *Lingvistică matematică. Modele sintactice în lingvistică*, Bucureşti, 1963, NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 204—207.

63. Máthé, Jákab, Schveiger, Paul, O. S. Ahmanova, G. B. Mihaelian, *Современные синтаксические теории*, Издательство Московского Университета, Москва, 1963, NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 212—216.

64. Nistor-Domonkos, Erica, *Consfătuirea de lingvistică matematică de la Cluj (18—20 iunie 1964)*, SCL, **16**, nr. 2, 1965, 295—296.

65. Pavel, Toma, S. R. Levin, *Linguistic Structures in Poetry* [Structuri lingvistice în poetică], Mouton & Co., The Hague, 1962, 64 p. (Janua Linguarum nr. XXII), SCL, **16**, nr. 2, 1965, 302—306.

66. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Statistical Methods in Linguistics*, no. 1/1962, 2/1963, 3/1964, Språkförlaget Skriptor, Stockholm, Sweden, RRL, **10**, nr. 5, 1965, 540—542.

67. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Statistical Methods in Linguistics*, nr. 1—1962, 2—1963, 3—1964. Språkförlaget Skriptor, Stockholm, Suedia [versiunea în limba română a recenziei din RRL, **10**, nr. 5, 1965, 540—542], SCL, **16**, nr. 5, 1965, 731—733.

68. Schveiger, Paul, *Type-Token Mathematics*, by Gustav Herdan, 1960, 'S—Gravenhage, NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 287—289.

69. Schveiger, Paul şi Nistor-Domonkos, Erica, *Computational linguistics*, vol. II. Computing Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 1964, SCL, **17**, nr. 1, 1966, 122—124.

70. Slama-Cazacu, Tatiana, *Colocviul internaţional de lingvistică aplicată (Octombrie 1964, Nancy)*, SCL, **16**, nr. 2, 1965, 291—294.

71. Stati, Sorin, André Martinet, *A Functional View of Language*, Oxford University Press, 1962, 166 p., SCL, **16**, nr. 3, 1965, 425—427.

II. *LIMBA ROMÂNĂ*

1. ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEŞTI

72 Albu, Nicolaie, *Petru Maior. (Date noi privitoare la viaţa şi activitatea sa)*, MA, **9**, nr. 6—8, 1964, 429—443.
Vezi şi recenzia de la nr. 93.

73. Bogdan, Damian P., *Ioan Bogdan în circuitul slavisticii europene*, Studii, **18**, nr. 1, 1965, 3—25.

74. Coteanu, I., *160 de ani de la naşterea lui Timotei Cipariu*, LR, **14**, nr. 3, 1965, 297—300.

75. Georgescu, Val. Al., *Matei G. Nicolau, romanist şi istoric al drepturilor antice*, StCl, **7**, 1965, 9—17.

76. Gheţie, Ion, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, Bucureşti, 1966, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 119 p. + erata.

77. Gradea, Pia, *T. Cipariu şi afirmarea latinităţii limbii române. Pe marginea unui manuscris ciparian*, CL, **9**, nr. 2, 1964, 279—281.

78. Ivănescu, G., *Alexandru Philippide (1859—1933). Omul și opera*, Oriz., **16**, nr. 4,1965, 52—66.
79. Kovács, Petru, *Frédéric Damé. Activitatea sa culturală și lexicografică*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 261—268.
80. Lector, *Hasdeu și studiile de cultură veche românească*, GB, **23**, nr. 7—8, 1965, 745—748.
81. Macrea, D., *Școala clujeană. Constantin Lacea*. CL, **9**, nr. 2, 1964, 171—182.
82. Macrea, D., *Contribuția lui Tudor Vianu în domeniul stilisticii și al istoriei limbii literare*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 41—51.
83. Macrea, D., *Un mare umanist român : Vasile Bogrea*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 249—259.
84. Macrea, D., *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, 1965, Editura didactică și pedagogică, 253 [—256] p. + 3 f. pl.
Vezi și recenziile de la nr. 91, 92.
85. Mihăilă, Gh., *Din legăturile lui Fr. Miklosich cu A. I. Odobescu, B. P. Hasdeu și Ioan Bogdan* [cu două facsimile], RS, 12, 1965, 235—239.
86. Nichita, Ioana, *Matei G. Nicolau. Bibliografie, filologie și drept* [134 de titluri], StCl, **7**, 1965, 29—36.
87. Nichita, Ioana și Băltăceanu, Maria, *Activitatea filologică a lui Matei G. Nicolau*, StCl, **7**, 1965, 19—27.
88. Nicola, Ion, *Eftimie Murgu și Bogdan P. Hașdeu* [despre scrierile celor doi autori despre latinitatea limbii române], MB, **15**, nr. 4—6, 1965, 420—424.
89. Tcaciuc, O. și Cuciureanu, Șt., *Gramatica latină a lui T. Cipariu*, AnȘtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 185—193.
90. Trîpcea, Th. N., *Iosif Popovici: omul și opera*, AUT, **1**, 1963, 357—359.

Recenzii

91. Bulgăr, Gh., D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii românești*, VR, **18**, nr. 9, 1965, 178—179.
92. Popescu, Radu, Sp., D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii românești*, F, **1**, nr. 3, 1965, 2.
93. . ' . Nicolae Albu, *Petru Maior. Date noi privitoare la viața și activitatea lui*, în „Mitropolia Ardealului", an. XL (1964), nr. 6—8, p. 429—443, ST, **17**, nr. 7—8, 1965, 517.

2. ISTORIA LIMBII

94. Coteanu, I., *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei (I)*, SCL, **16**, nr. 5, 1965, 579—604; *(II)*, ib., **16**, nr. 6, 1965, 759—790.
95. Dimitrescu, Florica, *Problèmes de la répartition régionale des mots roumains au XVIe siècle* [Probleme ale repartizării regionale a cuvintelor românești în secolul al XVI-lea], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 117—126.
96. Djamo-Diaconiță, Lucia, *Din terminologia comercială a documentelor slavo-române din secolul al XV-lea*, AUB, **13**, 1964, 233—246.
97. Georgiev, Vladimir, *Le dace comme substrat de la langue roumaine* [Limba dacă—substrat al limbii române], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 75—80.
98. Gheție, Ion, *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, SCL, **16**, nr. 3, 1965, 391—406.
99. Gheție, Ion, *Din nou despre* **și**, *semn al conjunctivului în graiul crișean*, SCL, **16**, nr. 5, 1965, 605—609.
Vezi și nr. 114.

100. Gheţie, Ion, *Africatele* **č** şi **ğ** *în textele bănăţene scrise cu litere latine şi ortografie maghiară din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 35—39.

101. Graur, Alexandru, *La romanité du roumain* [Romanitatea limbii române], Bibliotheca Historica Romaniae, Études 9, Bucarest, 1965, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 68 p.

102. Iliescu, Maria, *Du latin au roumain. Sur quelques traits romans méconnus de la langue roumaine* [De la latină la română. Despre cîteva trăsături romanice necunoscute în limba română], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 91—100.

103. Istrate, G., *Phénomènes spécifiques du roumain littéraire de la première moitié du XIXe siècle* [Fenomene specifice limbii române literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 149—154.

104. Kis, Emese, *Anticiparea informaţiei morfologice în evoluţia limbii române* [cu un tabel şi cu rezumate în limbile rusă şi franceză], StUBB, **11**, fasc. 1, 1966, 107—113.

105. Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Construcţii gramaticale*, Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 184 p.

106. Onu, Liviu, *Eléments nouveaux dans le roumain parlé dans la première moitié du XVIIe siècle. Autour de la paternité d'un ouvrage anonyme faussement attribué à Varlaam* [Elemente noi în româna vorbită în prima jumătate a secolului al XVII-lea. În jurul paternităţii unei opere anonime atribuite în mod greşit lui Varlaam], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 155—161.

107. Panaitescu, P. P., *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română* [cu numeroase facsimile în text], Bucureşti, 1965, Editura Academiei Republicii Populare Române, 231 p. + erata.

Vezi şi recenziile de la nr. 120, 122, 123, 132, 136, 137.

108. Pataki, I., *Cea dintîi tipăritură în limba română*, T, **9**, nr. 36, 1965, 8—9.

109. Pitrop, Petra, *Cu privire la istoria pronumelui posesiv* **său, lui, ei** *în limba română*, AUT, **1**, 1963, 317—319.

110. Popescu-Marin, Magdalena, *Din istoria derivării cu sufixe în limba română*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 41—52.

111. Rosetti, Al., *Despre locul limbii române printre limbile romanice*, SCL, **16**, nr. 2, 1965, 175—183.

112. Rosetti, A., *Le traité d'histoire de la langue roumaine* (*THLR*) [*Tratatul de istorie a limbii române* (*TILR*)], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 61—67.

113. Rosetti, Al. acad., *Situaţia limbii române între limbile balcanice* [versiunea în franceză a articolului a apărut în „Slavjanska Filologija", Bălgarska Akademya na naukite, t. **3**, Sofia, 1963, p. 171—180], SCL, **16**, nr. 3, 1965, 313—322.

114. Rosetti, Al., *Despre* **şi** *„să" în textele din secolul al XVI-lea* [pe marginea articolului lui I. Gheţie *Din nou despre* **şi**, *semn al conjunctivului în graiul crişean*, SCL, **16**, nr. 5, 1965, 605—609], SCL, **16**, nr. 5, 1965, 611.

115. Rusu, Gr., *Este limba română o limbă de tip consonantic*?, CL, **10**, nr. 1, 1965, 97—108.

116. Saramandu, N., *Locul complementului indirect exprimat prin substantiv în cadrul grupării completive — pentru limba română din secolul al XVIII-lea*, SCL, **16**, nr. 4, 1965, 499—517.

117. Stoicovici, Olga, *Observaţii cu privire la morfologia substantivului în documentele slavo-române (secolul al XIV-lea — al XV-lea)*, AUB, **13**, 1964, 247—256.

118. Tudose, Claudia, *Lexicul de bază în secolul al XVI-lea* [I], SCL, **16**, nr. 5, 1965, 619—653, *II*, ib., **16**, nr. 6, 1965, 801—828.

119. Tudose, Claudia, *Le lexique de base au XVIe siècle* [Lexicul de bază în secolul al XVI-lea], RRL, **10**, nr. 5, 1965, 479—497.

★

Vezi și nr. 4, 77, 84, 148, 154, 179, 180, 216, 257, 259, 364, 436.

Recenzii

120. Albu, Nicolae, *Începuturile și biruința scrisului în limba română* [de P. P. Panaitescu], GÎ, **17**, nr. 829, 1965, 8.

121. Blajovici, Traian, Popescu, Radu, Sp., *Istoria limbii române* [vol. *I*], F, **1**, nr. 2, 1965, 20.

122. Burlacu, I., P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, Editura Academiei R.P.R., București, 1965, 230 p., Rev. arh., **8**, nr. 2, 1965, 307—309.

123. Curticăreanu, Doina și Șchiau, Octavian, *Începuturile scrisului în limba română*, T, **10**, nr. 1, 1966, 6.

124. Dan, Ilie, *Istoria limbii române* [vol. I], Ateneu, **2**, nr. 11, 1965, 19.

125. Dan, Ilie, *O lucrare fundamentală de lingvistică* [Al. Rosetti : *Istoria limbii române*, vol. I, II, III, București, 1964, Editura științifică], Rev. înv. sup., **7**, nr. 3, 1965, 81—84.

126. Iancu, Victor, *Istoria limbii române* [vol. I], Pentru socialism, **15**, nr. 3549, 1965, 2.

127. Ionescu-Nișcov, Tr., Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române. III. Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)*. Ediția a cincea, revăzută și adăugită, București, Editura științifică, 1964, 153 p. + 1 erată, RS, **12**, 1965, 349—351.

128. Istrate, G., Mario Ruffini, *Antologia romena dei secoli XVI e XVII* [Antologie română din secolele al XVI-lea și al XVII-lea], Torino, Bottega D'Erasmo, 1964, AnȘtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 228—229.

129. Kelemen, Béla, *Istoria limbii române*, volumul I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965, 437 l., NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 335—339.

130. K[elemen], B[éla], *Istoria limbii române (volumul I)*, Făclia, **20**, nr. 5762, 1965, 2.

131. Lăudat, I.D., *Pagini de limbă și literatură română veche* [texte alese, prefață și note de B. Cazacu, București, 1964], AnȘtUI, **11**, nr. 1, 1965, 121—123.

132. Mihalache, C. M., P. P. Panaitescu : *„Începuturile și biruința scrisului în limba română"*, Oriz., **16**, nr. 11, 1965, 79—81.

133. Mihăescu, H., *Istoria limbii române*. Vol. I : *Limba latină*. Colectivul de elaborare a lucrării : acad. Al. Graur, redactor responsabil, Eugen Cizek, Gabriela Creția, I. Fischer, Maria Iliescu, Liana Lupaș, Liliana Macarie, Rodica Ocheșanu, Teodora Popa-Tomescu, Elena Slave, Sorin Stati, Angela Vasiliu, Lucia Wald. Secretare : Rodica Ocheșanu și Liana Lupaș. Colectivul de revizie : acad. Al. Graur, I. Fischer și Sorin Stati. București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965, 437 p., LR, **14**, nr. 6, 1965, 713—717.

134. Popescu, Radu, Sp., Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, F, **2**, nr. 1, 1966, 2.

135. Rusu, Gr., *Istoria limbii române*, vol. I *Limba latină*, Editura Academiei R.P.R., București, 1965, 437 p., CL, **10**, nr. 2, 1965, 371—375.

136. Ţurlan, Valentin, P. P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română* Viaţă nouă, **21**, 1965, nr. 6482, 3.
137. Zamfirescu, Dan, *Începuturile scrisului în limba română* [recenzie la cartea lui P. P. Panaitescu *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*], C, nr. **51**, 1965, 8.

Vezi şi nr. 91, 92, 720.

3. FONETICĂ ŞI FONOLOGIE

138. Avram, Andrei, *Asupra tipologiei fonologice cantitative* [versiunea românească a articolului din RRL, **9**, nr. 2, 1964, 131—134], SCL, **16**, nr. 3, 1965, 323—325.
139. Avram, Andrei, *Despre trecerea lui [ă] la [î] în dacoromână* [versiunea românească a articolului din RRL, **9**, nr. 4, 1965, 431—436], SCL, **16**, nr. 4, 1965, 457—461.
140. Avram, Andrei, *Phonème, archiphonème et oppositions phonologiques supplémentaire* [Fonem, arhifonem şi opoziţii fonologice suplimentare], Cahiers, **2**, 1965, 19—23.
141. Copceag, Dumitru, *Caracteristici structurale romanice ale diftongilor româneşti* **ea** şi **oa** [versiunea românească a articolului din RRL, **9**, nr. 3, 1964, 253 ş.u.], SCL, **16** nr. 3, 1965, 327—334.
142. Grecu, Doina, Stan, Felicia şi Stan, I. Ioan, *Observaţii statistice asupra sistemului fonologic al limbii române literare actuale*, CL, **9**, nr. 2, 1964, 301—310.
143. Iancu, Victor, *Despre „natura" iotacizării verbelor româneşti*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 281—288.
144. Kelemen, Béla, *Cu privire la valoarea fonologică a literelor chirilice*, CL, **9**, nr. 2, 1964, 183—186.
145. Mărdărescu, Maria, *Frecvenţa silabelor deschise şi închise în limba română literară* [versiunea românească a articolului din RRL, **9**, nr. 6, 1964, 615 ş.u.], SCL, **16**, nr. 4, 1965, 463—467.
146. Petrişor, Marin, *Cu privire la* **i** *şoptit în limba română*, AUT, **1**, 1963, 314—317.
147. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Observaţii asupra debitului vorbirii în limba română* [cu cinci grafice], SCL, **16**, nr. 2, 1965, 255—262.
148. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Statistic observation concerning the consonantal groups (with three, four and five elements)* [Observaţii statistice cu privire la grupurile consonantice (cu trei, patru şi cinci elemente)], RRL, **10**, nr. 4, 1965, 387—394.
149. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Remarques statistiques sur la distribution des groupes consonantiques symétriques à deux éléments* [Observaţii statistice asupra grupurilor consonantice simetrice cu două elemente], Cahiers, **2**, 1965, 245—259.
150. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, Vasiliu, Em., *Statutul fonematic al africatelor în româna comună* [versiunea românească a articolului din RRL, **9**, nr. 5, 1964, 497—501], SCL, **16**, nr. 3, 1965, 335—339.
151. Rosetti, Al., *Asupra valorii expresive a sunetelor vorbite*, SCL, **16**, nr. 5, 1965, 377—378.
152. Rosetti, Al., *Consideraţii asupra disimilării consonantice* [versiunea românească a articolului din „*Phonetica*", **12**, 1965, 25—28], SCL, **16**, nr. 6, 1965, 755—757.
153. Rusu, Gr., *Câteva precizări în legătură cu sistemul fonologic al dacoromânei comune*, SCL, **16**, nr. 4, 1965, 541—548.
154. Rusu, Valeriu, *Africatele în „Lexiconul Marsilian"*, SCL, **16**, nr. 3, 1965, 415—416.
155. Vasiliu, Emanuel, *Fonologia limbii române* [cu o foarte mare bibliografie], Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 152 p. + 1 tabel.
Vezi şi recenzia de la nr. 156.

★

Vezi şi nr. 20, 55, 162, 177, 179, 180, 200, 573, 667, 751.

Recenzii

156. Giosu, Ştefan, Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Cr., **1**, nr. 5, 1966, 10.
157. Golopenţia-Eretescu, Sanda, Roman Jakobson, *Selected Writings. I. Phonological Studies* [Opere alese. I. Studii de fonologie], 'S Gravenhage ; Mouton & Co., 1962, X + 678 p., RRL, **10**, nr. 4, 1965, 436—440.
158. Golopenţia-Eretescu, Sanda, Roman Jakobson, *Selected Writings, I, Phonological Studies*, 'S Gravenhage ; Mouton & Co., 1962, X + 678, SCL, **16**, nr. 6, 1965, 845—848.
159. Golopenţia-Eretescu, Sanda, *Colocviul internaţional de fonetică şi fonologie* [20—23 sept. 1965], Rev. înv. sup., **7**, nr. 10, 1965, 72—73.
160. Maneca, Constant, Walter Belardi — Nullo Minissi, *Dizionario di Fonologia* [Dicţionar de fonologie], Roma, 1962, SCL, **16**, nr. 5, 1965, 729—731.
161. Saramandu, N., S. K. Şaumian, Проблемы теоретической фонологии [Probleme ale fonologiei teoretice], Moscova, 1962, 194 p., SCL, **16**, nr. 5, 1965, 733—739.

4. DIALECTOLOGIE

162. Borcilă, Mircea, *Un fenomen fonetic dialectal : rostirea lui ş ca s şi a lui j ca z în graiurile dacoromâne. I. Răspîndirea şi situaţia actuală a fenomenului* [cu o hartă], CL, **10**, nr. 2, 1965, 269—279 ; [II]. *Vechimea şi originea fenomenului*, StUBB, **10**, fasc. 2, 1965, 109—119.
163. Caragiu-Marioţeanu, Matilda, *La flexion des substantifs en aroumain* [Flexiunea substantivelor în aromână], Cahiers, **2**, 1965, 25—44.
164. Cazacu, B., *Despre noţiunea de „interdialect"* [comunicare prezentată la cel de-al XI-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică (Madrid, 1965)], SCL, **17**, nr. 1, 1966, 13—18.
165. Iancu, Victor, *Graiul maramureşean*, Pentru socialism, **15**, nr. 3630, 1965, 2.
166. Macrea, D., *Atlasele lingvistice regionale româneşti*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 13—19.
167. Macrea, D., *Les atlas linguistiques régionaux roumains* [Atlasele lingvistice regionale româneşti], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 205—211.
168. Márton, Gyula, *Az Új Román Nyelvatlasz* [Noul Atlas lingvistic român], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 275—282.
169. Neiescu, Petru, *Cercetări dialectale la românii din sudul Dunării*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 21—27.
170. Neiescu, Petru, *Recherches dialectales chez les Roumains sud-danubiens* [Cercetări dialectale la românii din sudul Dunării], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 229—237.
171. Neiescu, Petru, *Pe cărările geografiei lingvistice*, Făclia, **20**, nr. 5904, 1965, 3.
172. Petrovici, E., *Probleme de dialectologie românească*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 3—11.
173. Petrovici, Emil, *Problèmes de dialectologie roumaine* [Probleme de dialectologie românească], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 193—203.
174. Petrovici, E. şi Neiescu, P., *Persistenţa insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni şi aromâni*, CL, **9**, nr. 2, 1964, 187—214.
175. Petrovici, E. şi Neiescu, P., *Persistance des îlots linguistiques. Constatations faites à l'occasion de nouvelles enquêtes dialectales chez les Istro-Roumains, Mégléno-Roumains et Aroumains* [Persistenţa insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni şi aromâni], RRL, **10**, nr. 4, 1965, 351—374.

176. Popescu, Tr., *Din tainele sunetelor vorbite*, SR, **17**, nr. 4851, 1965, 2.
177. Rusu, Gr., *Fonetica graiului din Valea Jiului (II). Consonantismul* [pentru I, vezi bibliografia anului trecut, nr. 116], SCL, **16**, nr. 2, 1965, 239—254.
178. Teaha, Teofil, *Despre Atlasul lingvistic al Olteniei* (I), LR, **14**, nr. 3, 1965, 351—369; (II), ib. **14**, nr. 5, 1965, 609—615.
179. Todoran, R., *O problemă de dialectologie istorică : ĉ > ŝ și ĝ > ẑ în graiurile moldovenești* [cu două hărți], CL, **10**, nr. 1, 1965, 85—95.
180. Todoran, R., *Un problème de dialectologie historique : ĉ > ŝ et ĝ > ẑ dans les parlers moldaves* [O problemă de dialectologie istorică : ĉ > ŝ și ĝ > ẑ în graiurile moldovenești], RRL, **10**, nr. 4, 1965, 375—386.
181. Vrabie, Emil, *Chestiuni de metodă în alcătuirea glosarelor dialectale*, AUB, **13**, 1964, 215—222.

★

Vezi și nr. 2, 95, 99, 100, 114, 143, 153, 249, 250, 251, 255, 317, 318, 368, 370.

Recenzii

182. Giosu, Ștefan, *Atlasul lingvistic român* [vol. al IV-lea], Cr., **1**, nr. 2, 1966, 10.
183. Ivănescu, G., I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Editura științifică, București, 1961, 317 în 8°, AUT, **1**, 1963, 347—350.
184. Kósa, Ferenc, *Két román tájszógyűjtemény* [Două glosare regionale (*Lexic regional*, 1960, *Materiale și cercetări dialectale I*, 1960)], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 282—285.
185. Mihăescu, H., Flora Radu, *Dijalektološki profil rumunskih banatskih govora sa Vršačkog područja*, sa 34 lingvističke karte i 32 dijalektalna teksta [Le profil dialectologique des parlers roumains du Banat, district Vršač, avec 34 cartes, linguistiques et 32 textes dialectaux], Novi Sad, 1962, 168 p. (Matica Srpska, Posebna izdanje), RESEE, nr. 3—4, 1964, 680.
186. Murádin, László, *A román nyelvatlasz új sorozatának IV. kötete* [Atlasul lingvistic român, serie nouă, vol. al IV-lea], NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 345—347.
187. Rosetti, Al., *Noul atlas lingvistic român*, [interviu cu ...], S, **35**, nr. 6808, 1965, 1—2.
188. Rusu, Valeriu, *Balade populare românești*. Introducere, indice tematic și bibliografie, antologie de Al. I. Amzulescu. Ediții critice de folclor-genuri, 3 vol. (I—465 p., II—513 p., III—537 p.), București, Editura pentru literatură, 1964, LR, **14**, nr. 5, 1965, 620—626.

5. GRAMATICĂ

189. Avram, Mioara, *Problèmes de grammaire roumaine* [Probleme ale gramaticii românești], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 239—248.

★

Vezi și nr. 27, 46, 537, 809, 812, 818, 819, 832, 847, 849, 850, 858, 861.

Recenzii

190. Gogolewski, Stanislav, Halina, Mirska-Lasota, *Zwięzła gramatyka języka rumúnskiego* (Scurtă gramatică a limbii române), Varșovia, Wiedza Powszechna, 1964, 16°, 132 p., LR, **14**, nr. 5, 1965, 626—628.

★

Vezi și nr. 761.

a) Morfologie

191. Bidu, Angela, **Cel(a) ce şi cel(a) care**, SCL, **17**, nr. 1, 1966, 87—93.

192. Chiricuţă-Marinovici, Rita, *Încercare asupra grupării verbelor din punct de vedere semantic*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 299—310.

193. Colbert, Bruno şi Savin, Emilia, *Participiul prezent german şi gerunziul românesc*, AUB, **13**, 1964, 337—347.

194. Copceag, Dumitru, *Ensayo de definición estructural del articulo rumeno* [Încercare de definire structurală a articolului românesc], RLR, **10**, nr. 5, 1965, 469—477.

195. Craşoveanu, D., *Locuţiuni conjuncţionale*, AUT, **2**, 1964, 263—266.

196. Dan, Ilie, *Discuţii asupra vocativului românesc* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AnŞtUI, **10**, fasc. 1, 1964, 1—13.

197. Diaconescu, Paula, *Aspects de la déclinaison avec article défini en roumain* [Aspecte ale declinării cu articol hotărît în română], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 317—331.

198. Dimitriu, C., *Observaţii în legătură cu diateza reflexivă şi verbele pronominale în limba română contemporană* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AnŞtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 125—146.

199. Felix, Jiři, *Cîteva observaţii cu privire la clasificarea morfologică a verbelor româneşti*, SCL, **16**, nr. 2, 1965, 233—238.

200. Felix, Jiři, *Asupra alternanţelor fonologice din flexiunea verbală românească*, SCL, **16**, nr. 6, 1965, 791—800.

201. Graur, A., *Les noms de personnes roumains munis d'article* [Nume de persoană româneşti cu articol], RRL, **10**, nr. 6, 1965, 551—557.

202. Graur, Al. acad., *Articolul hotărît la numele de persoane româneşti*, SCL, **17**, 1966, nr. 1, 19—25.

203. Guţu-Romalo, Valeria, *Descriere structurală a verbului românesc* (*V*), SCL, **16**, nr. 2, 1965, 209—232; (*VI*). *Clasificarea verbelor în conjugări* [cu 3 tabele; pentru I—IV vezi bibliografia anului trecut, nr. 146], ib., **16**, nr. 3, 1965, 355—371.

204. Guţu-Romalo, Valeria, *La classification des verbes roumains par conjugaisons* [Clasificarea verbelor româneşti în conjugări], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 253—273.

205. Guţu-Romalo, Valeria, *Pour une description structurale de la flexion verbale du roumain* [Pentru o descriere structurală a flexiunii verbale în română], Cahiers, **2**, 1965, 71—113.

206. Hořejší, Vladimir, *Les particularités du système de la flexion nominale roumaine dans le cadre des expressions déclinées* [Particularităţile sistemului flexiunii nominale româneşti în expresiile declinate], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 249—252.

207. Manoliu, Maria, *Raporturi între morfeme* [versiunea românească a articolului din RRL, **9**, nr. 2, 1964, 521 ş.u.], SCL, **16**, nr. 3, 1965, 373—381.

208. Pătruţ, I., *Uniformizarea în sistemul morfologic. Despre imperfectul românesc*, CL, **9**, nr. 2, 1964, 227—231.

209. Pătruţ, I., *Contribuţii la studiul structurii morfologice a limbii române*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 29—35.

210. Petrovici, E. şi Rusu, Gr., *Schiţă a sistemului conjugării în dacoromâna comună*, CL, **9**, nr. 2, 1964, 215—226.

211. Reinheimer, Sanda, *Schiţă de descriere structurală a verbelor de mişcare româneşti*, SCL, **16**, nr. 4, 1965, 519—529.

212. Teodorescu, Ecaterina, *Reflexiv şi pronominal*, LR, **14**, nr. 5, 1965, 545—553.

★

Vezi şi nr. 7, 8, 9, 29, 31, 32, 43, 51, 54, 99, 104, 109, 114, 163, 221, 229, 267, 458, 471, 498, 502, 508, 621, 634, 642.

Recenzii

213. Croitoru, Otilia, L. I. Luht, *Залог в современном румынском языке (пассив)* [Diateza în limba română contemporană (Pasivul)], Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1962, CL, **9**, nr. 2, 1964, 340—344.

b) **Sintaxă**

214. Anghel, Ioana, Comşulea, Elena, Kis, Emese, Stan, Ioan, I., *Cu privire la topica complementului în propoziţia principală*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 209—220.
215. Avram, Mioara, *O specie modernă a atributului în dativ şi alte probleme ale determinării atributive*, LR, **14**, nr. 4, 1965, 415—428.
216. Carabulea Elena, *Acordul după înţeles şi prin atracţie în limba română veche*, LR, **14**, nr. 5, 1965, 593—608.
217. Chiricuţă-Marinovici, Rita, *Cu privire la regimul contextual al unor cuvinte*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 147—150.
218. Dănăilă, Viorica, [La rubrica : Probleme şi aspecte ale analizei sintactice] *Analiza sintactică a textelor propuse în „Limba română", XII, 1963, nr. 6*, LR, **14**, nr. 5, 1965, 559—563.
219. Dogaru, Gh., *Analiza gramaticală (I)*, Ramuri, **3**, nr. 1, 1966, 6—7; *(II)*, ib. nr. 2, 7.
220. Dogaru, Gh., *Propuneri pentru analiza gramaticală*, Ramuri, **3**, nr. 3, 1966, 10.
221. Gabrea, Maria, *Construcţii incidente. Aspecte morfologico-sintactice şi stilistice*, LR, **14**, nr. 5, 1965, 533—544.
222. Gheţie, Ion şi Teodorescu, Mirela, *L'influence de la langue littéraire sur les parlers dacoroumains — à propos de la désinence -u de la 3-e personne du pluriel de l'imparfait de l'indicatif* [Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne — în legătură cu desinenţa -u a persoanei a treia plural a imperfectului indicativ], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 183—192.
223. Házy, Ştefan, *O parte de propoziţie în discuţie* [numele predicativ circumstanţial], CL, **9**, nr. 2, 1964, 233—238.
224. Házy, Ştefan, *Predicate verbale compuse?*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 289—297.
225. Házy, Ştefan, *Note sintactice*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 103—106.
226. Iacob, Şt., *Determinările lexico-gramaticale ale verbului*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 119—130.
227. Iacob, Şt., [La rubrica : Probleme şi aspecte ale analizei sintactice] *Cu privire la analiza sintactică a textelor propuse în „Limba română", XII, 1963, nr. 5*, LR, **14**, nr. 5, 1965, 563—564.
228. Ionescu, Liliana, *Asupra calculului tipurilor sintactice ale limbii române*, SCL, **16**, nr. 3, 1965, 407—413.
229. Ionescu, Liliana, *Phrases contractées par le gérondif et le participe* [Fraze contrase prin gerunziu şi participiu], Cahiers, **2**, 1965, 115—126.
230. Munteanu, Ştefan, *Contribuţii la studiul propoziţiilor condiţionale* [cu rezumate în limbile rusă şi germană], AUT, **1**, 1963, 279—287.
231. Munteanu, Ştefan, *Perioada* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AUT, **2**, 1964, 231—240.
232. Muţiu, I., *Construcţiile incidente şi valoarea lor în româna contemporană* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AUT, **2**, 1964, 241—259.
233. Popescu, Ştefania, *Propoziţiile subordonate consecutive construite cu modul conjunctiv*, LL, 10, 1965, 247—272.

234. Repina, Tamara, *Cu privire la structura frazei cu subordonată consecutivă în limba română contemporană*, SCL, **16**, nr. 3, 1965, 341—353.
235. Rizescu, I., *Un tip de vorbire indirectă liberă*, LR, **14**, nr. 6, 1965, 647—650.
236. Vaimberg, S., *Despre topica „internă" a adjectivelor compuse* (*Pe marginea calcurilor româneşti după adjectivele compuse din limba rusă*) [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], RS, 12, 1965, 109—116.
237. Vasiliu, Em., *Le système des cas en roumain* [Sistemul cauzal în română], Cahiers, **2**, 1965, 313—340.
238. Vasiliu, Laura, *La génération des déterminants nominaux prépositionnels* [Generarea determinanţilor nominali prepoziţionali], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 275—279.

★

Vezi şi nr. 9, 36, 105, 116, 471, 505, 508, 695.

Recenzii

239. Cîrlan, Ioan şi Ţurlan, Valentin, *Observaţii pe marginea unui curs practic de sintaxă a limbii române* [de V. Şerban], Rev. înv. sup., **6**, nr. 12, 1964, 63—66.
240. Popescu-Marin, Magdalena, Albert Henry, *Études de syntaxe expressive. Ancien français et français moderne* [Studii de sintaxă expresivă. Franceză veche şi franceză modernă], Université libre de Bruxelles. Travaux de la Faculté de Philosophie et Lettres. Tome XIX, Paris, 1960, 175 p., SCL, **16**, nr. 2, 1965, 306—308.
241. Popescu, Ştefania, *„Curs practic de sintaxă a limbii române"* [de V. Şerban], RPed., **15**, nr.1, 1966, 117—120.

★

Vezi şi nr. 134.

6. LEXICOLOGIE

a) Semasiologie, onomasiologie, formarea cuvintelor

242. Apostol, Pavel, *Semantica şi estetica. Reflecţii pe marginea „Esteticii semantice"*, VR, **18**, nr. 12, 1965, 146—160.
243. Cazacu, B. şi Todoran, Romulus, *Observaţii asupra lexicului dacoromân.* (*Trăsături specifice şi arii lexicale*) [cu 14 hărţi], SCL, **16**, nr. 2, 1965, 185—207.
244. Chiţoran, D., *Colocaţie şi sens. O contribuţie la studiul sensului elementelor lexicale*, SCL, **16**, nr. 5, 1965, 655—667.
245. Copceag, Dumitru, *Elemente structurale romanice în lexicul românesc* [versiunea românească a articolului din RRL, **9**, nr. 5, 1964, 547 ş.u.], SCL, **16**, nr. 4, 1965, 449—456.
246. Dimitrescu, Florica, *Tendinţe ale formării cuvintelor în limba română actuală* (*Cuvinte noi în presa actuală*), LL, 10, 1965, 231—245.
247. Doczy, Paul, Barbu, Zeno, *Terminologia învăţământului medical*, Rev. înv. sup., **7**, nr. 3, 1965, 38—42.
248. Duchá̆ek, Otto, *La structure du lexique et quelques problèmes sémantico-lexicaux* [Structura lexicului şi cîteva probleme semantico-lexicale], RRL, **10**, nr. 6, 1965, 559—569.
249. Dumistrăcel, Stelian, *Neologismul în terminologia agricolă românească pe baza ALR* [cu rezumat în franceză şi 2 hărţi], AF, **15**, 1964, 77—98.
250. Dumistrăcel, Stelian, *Cuvinte vechi utilizate în graiuri ca nume ale maşinilor agricole*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 73—81.

251. Gradea, Pia, *Termenii pentru „zahăr" în Atlasul lingvistic român* [cu 2 hărți], CL, **10**, nr. 1, 1965, 131—141.

252. Hristea Th., *Un aspect al derivării regresive postsubstantivale în limba română : nume de arbori și arbori fructiferi*, SCL, **16**, nr. 2, 1965, 263—281.

253. Ivănescu, G., *Problèmes concernant la formation des mots en roumain* [Probleme privitoare la formarea cuvintelor în limba română], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 81—89.

254. Marcheș, G., *Taxonomie sau taxinomie*, RM, **2**, nr. 4, 1965, 357.

255. Orza, Rodica, *Nume vechi ale lunilor în limba română pe baza* **Atlasului lingvistic român** [cu 12 hărți], CL, **9**, nr. 2, 1964, 283—300.

256. Rizescu, I., *Aspecte ale lexicului* **Pravilei ritorului Lucaci** (*Din istoria vocabularului primelor texte juridice românești*), LR, **14**, nr. 4, 1965, 439—451.

257. Săteanu, Cornel, *O problemă de onomasiologie* (*Mononimia și polinimia*) [cu rezumate în limbile rusă și franceză], StUBB, **11**, fasc. 2, 1966, 99—106.

258. Seche, Luiza, *Tele-...*, LR, **14**, nr. 3, 1965, 407—412.

259. Seche, Luiza și Mircea, *Despre adaptarea neologismelor în limba română literară* (*Unele considerații generale*), LR, **14**, nr. 6, 1965, 677—687.

260. Stan, I., *Contribuții la studiul terminologiei populare românești privind construcția casei în comparație cu celelalte limbi romanice* [cu rezumate în limbile rusă și franceză], AUT, **2**, 1964, 11—18.

261. Stănescu, Eugen, *Premisele medievale ale conștiinței naționale românești. Mărturiile interne.* **Român-românesc** *în textele românești din veacurile XV-XVII*, Studii, **17**, nr. 5, 1965, 967—1000.

262. Suciu, Titiana, *Cu privire la exprimarea posibilității în limba română și în limba maghiară*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 311—314.

263. Șerban, Felicia, *Cu privire la dezvoltarea ariei semantice a verbului „a ridica"*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 151—155.

264. Ștefan, I., *Evoluția terminologiei privitoare la „rimă" în limba română literară*, LR, **14**, nr. 3, 1965, 399—405.

265. Ștefan, I., *Evoluția terminologiei privitoare la „poet" în limba română*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 13—19.

266. Ungureanu, Gh., *Probleme de terminologie arhivistică*, Rev. arh., **8**, nr. 1, 1965, 3—22.

267. Ursu, Despina, *Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760—1860*, LR, **14**, nr. 3, 1965, 371—379.

268. * * *, *Vocabular de bibliologie*, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România [redactor responsabil : N. Georgescu-Tistu], [București], 1965, 179 p.

★

Vezi și nr. 1, 13, 18, 24, 26, 41, 54, 94, 95, 96, 110, 118, 119, 192, 377, 455, 466, 471, 475, 482, 490, 504, 507, 513, 516, 538, 552, 553, 574, 687, 724, 820.

Recenzii

269. Chiricuță-Marinovici, Rita, Wilhelm Schmidt, *Lexikalische und aktuelle Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie der Wortbedeutung* [Sens lexical și actual. Studiu despre teoria sensului cuvîntului], în „Schriften zur Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", Nr. 7, Akademie Verlag, Berlin, 1963 (p. 130), CL, **10**, nr. 1, 1965, 237—240.

270. Ionescu, Dimitrie G., Vîrtosu Emil, *Titulatura domnilor români și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (pînă în secolul al XVI-lea)* [Les titres de hospodars roumains et l'association au règne en Valachie et Moldavie, jusqu'au XVIe siècle], Bucarest, Editions de l'Académie de la R.P.R., 1960, 314 p., RESEE, **2**, nr. 1—2, 1964, 301—305.

271. Rusu, Valeriu, Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români (sec. XIX — începutul sec. XX)*, Editura Academiei R.P.R., 1964, Academia R.P.R., Studii de etnografie III, 252 p., SCL, **16**, nr. 2, 1965, 297—298.

★

Vezi şi nr. 63.

b) **Etimologie**

272. Arvinte, Vasile, *Critères pour déterminer les emprunts saxons dans la langue roumaine* [Criterii de determinare a împrumuturilor germane în limba română], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 127—132.
273. Breban, V., [Note etimologice] *Dintruiéle, firetic*, CL, **9**, nr. 2, 1964, 317—318.
274. Bujeniţă, M., *Din terminologia nautică românească. II. Termeni marinăreşti de origine engleză* [pentru I, vezi nr. 251 din bibliografia pe anii 1962-1963], LR, **15**, nr. 1, 1966, 83—93.
275. Canarache, Ana, *Expresia „a trage pe roată"*, LL, 10, 1965, 273—280.
276. Călin, Cornelia, [Note etimologice] *Agealîc, baban, oldaş*, LR, **14**, nr. 2, 1965, 266—267.
277. Dan, Ilie, *Etimologii* [bezófîn, bidileác, bizîţ, catilióg, cişcován, cruhar, diştélt, fáierant, hoşpónt, ip, iúşpă, láşţug, maluitură, mnilarîe, moşoálcă, moşoáncă, mustră, rast, şnélţug, trăşcă, ţîrţái], LR, **14**, nr. 3, 1965, 329—334.
278. Gáldi, L., *Grecismele fanariote în limba poetică română*, LR, **14**, nr. 2, 1965, 213—224.
279. Giuglea, G. şi Ghergariu, L., *Note etimologice şi lexicale. Lat.* **olere** *în romanică şi rom.* **leurdă** *(apelativ şi toponimic)*, LR, **14**, nr. 6, 1965, 651—656.
280. Guţu, Olimpia, [Note etimologice] *Dîrva, fidan, sideanca, somn*, LR, **14**, nr. 2, 1965, 265—266.
281. Guţu, Olimpia, [Note etimologice şi lexicale] *Sideanca*, LR, **14**, nr. 5, 1965, 558.
282. Hristea, Theodor, *Contribuţii la studiul influenţei ruse moderne asupra limbii române actuale (Calcuri lingvistice)*, RS, 12, 1965, 315—326.
283. Hristea, Th., [Note etimologice şi lexicale] *I. Formaţii româneşti* [albol, bubá, fur, mărgărí, somnorós; Forme de singular refăcute de la plural: bănicior, bomboană, caşetă, insectă, ovulă, patínă, reptilă, schiu; Contaminaţii: acoperemiş, agor, agur, aprofunzime, bologan, copac, ivor, mintenată; Calcuri lingvistice: autoservire, ceai, întrerupător, perete, pînză, radioascultător, rădăcină, susţinător; Etimologii populare: arar, dreaptă, frînghie, incuibaţie, iudă], LR, **14**, nr. 6, 1965, 657—666.
284. Iftinchi, Gheorghe, [Note etimologice şi lexicale] *Ip, ipt*, LR, **14**, nr. 6, 1965, 669.
285. Ivănescu, G., *Cuvinte româneşti de origine traco-dacă* [arţar, gheară], AUT, **2**, 1964, 258—263.
286. Kiparsky, V., *Roum.* **mucenici** *„gâteaux" et „martyrs"*, RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 45—47.
287. Marmeliuc, D., *Note etimologice* [milduí, amilduí, nici, nil, nilalău, niflău, nilvan, păcişe, păcioşe, pact, pactui], LR, **14**, nr. 2, 1965, 263—265.
288. Mării, I., *Studiul elementului sîrbesc în lexicul graiului din Toager*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 363—370.
289. Mihăilă, G., *Eléments slaves des parlers daco-roumains* [Elemente slave în graiurile dacoromâne], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 213—227.
290. Moskov, Mosko, *Contribuţii la etimologia unor cuvinte româneşti de origine slavă* [a şovăi, şovîl, şovîrcăi, şovîrni, şovîrca, ciovîrca, sodîlcă, sodîlcăi; cu rezumate în limbile rusă şi franceză], RS, 12, 1965, 43—49.
291. Nestorescu, Virgil, *Note etimologice şi lexicale* [bleojdi, pipiric], LR, **14**, nr. 5, 1965, 555—556.

AL X-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL LINGVIȘTILOR

Între 28 august și 2 septembrie 1967 va avea loc la București al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor. La congres se vor prezenta următoarele rapoarte :

1 Sincronie și diacronie — prof. B. Malmberg *(Suedia).*

2 Interpenetrația sistemelor lingvistice — acad. E. Petrovici.

3 Lingvistica și științele adiacente — prof. R. Jakobson *(S.U.A.).*

4 Metoda comparativă și concepțiile actuale ale lingviștilor — prof. G. Devoto *(Italia).*

5 Problemele actuale ale lingvisticii aplicate — prof. Ch. Ferguson *(S.U.A.).*

6 Problemele actuale ale lingvisticii cantitative — prof. O. Ahmanova *(U.R.S.S.).*

Rapoartele vor fi urmate de discuții.

În afara ședințelor plenare, lucrările Congresului se vor desfășura în ședințe pe secții și pe grupuri.

Temele ședințelor pe secții sînt următoarele :

I
1 *Teoria limbii*
2 *Sociolingvistica*
3 *Geografia lingvistică*
4 *Istoria lingvisticii*

II
1 *Semantică*
2 *Sintaxă*
3 *Poetică*
4 *Învățarea limbii de către copil*

III
1 *Psiholingvistică*
2 *Stilistică*
3 *Tipologia limbilor*
4 *Patologia limbajului*

Numărul și tematica ședințelor de grup se vor stabili în momentul în care participanții își vor anunța subiectele comunicărilor.

Comunicările și intervențiile vor putea fi prezentate în limbile franceză, engleză, germană, italiană, rusă, spaniolă.

Timpul afectat unei comunicări, incluzînd materialul auxiliar (înregistrări, proiecții etc.), este de 15 minute ; pentru o comunicare se rezervă 15 minute de discuții. Durata unei intervenții nu va putea depăși 3 minute.

În vederea programării și a unei bune desfășurări a congresului, este necesar :

— să se indice titlul exact al comunicării pînă la 1 octombrie 1966;

— să se specifice dacă comunicarea comportă ilustrări vizuale sau auditive, spre a se putea asigura asistența tehnică necesară ;

— să se trimită rezumatul comunicării, de maximum 2000 de semne dactilografice, pînă la 1 martie 1967.

Textul integral al comunicării, care urmează să apară în Actele Congresului, *poate fi expediat înainte de începerea Congresului sau predat în timpul Congresului, la Secretariat. Textele comunicărilor primite după închiderea Congresului nu vor mai putea fi incluse în* Acte.

Adresa Congresului : **AL X-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL LINGVIȘTILOR**
22, I. C. Frimu BUCUREȘTI 22

292. Nestorescu, Virgil, *Note etimologice și lexicale* [A nu ști (sau a nu pricepe) (nici o) boacă, chituc, pocriș], LR, **15**, nr. 1, 1966, 95—96.
293. Pădurariu, N., [Note etimologice și lexicale] *Aschimódie, daúlă, garíd, garíde*, LR, **14**, nr. 5, 1965, 557—558.
294. Pătruț, I., *„Împrumuturi prin filieră"*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 327—336.
295. Petrișor, Marin, *Originea numelui* **Dobrogea**, LR, **14**, nr. 4, 1965, 433—437.
296. Petrovici, E., *Note etimologice, II* [abur, abura, aburi, rom. cir, alb. qull, rom. dólină, dolínă, grel, otcă, votcă, prepune], CL, **10**, nr. 2, 1965, 357—362.
297. Popescu, I., [Note etimologice și lexicale] *Batalán, batalaní, erete, mătălăí, pîrgár, pîrgări, vainá, vișneác*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 96—98.
298. Popescu, Ion, *Împrumuturi lexicale recente*, IL, **16**, nr. 8, 1965, 95—97.
299. Robciuc, I., [Note etimologice și lexicale] *Biduí, căsuí, chirát, luștí*, LR, **14**, nr. 5, 1965, 556—557.
300. Robciuc, I., [Note etimologice și lexicale] *Cutăí, hîlză, óstru, parazól, pîesă, podușcă, pótaș, uic*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 98—99.
301. Rosetti—Bălănescu, C., [Note etimologice și lexicale] *Martin. Martinaș*, LR, **14**, nr. 6, 1965, 666—669.
302. Stati, Sorin, [La rubrica] *Povestea vorbei* [discută originea unor cuvinte românești] *Cifre vechi — cuvinte noi* [hecto, diplomă], Fl., **14**, nr. 8, 1965, 14; *Istoria unui nume* [Robert, Robinet, robinet], nr. 11, 17; *Culorile și medicina* [gălbinare, rujeolă, ciroză, melancolie], nr. 16, 21; *Teatrul medieval și medicina modernă* [farsă, infarct], nr. 19, 17; *Din eufemismele marinarilor* [furtună, Pontus Euxin], nr. 22, 15; *Sensuri care s-au îngustat*, nr. 28, 18; *Personalități mai mult sau mai puțin celebre*, nr. 31, 17; *Din atelierul fierarului* [oficină, folicul, foliculină, fol], nr. 32, 18; *Pădure*, nr. 33, 19; *Ceva despre fanatici*, nr. 35, 19; *Pe teme culinare*, nr. 36, 15; *Ambițioși și plagiatori*, nr. 37, 19; *Cîte ceva despre numele de localități*, nr. 38, 19; *Din lumea necuvîntătoarelor* [flutura, șerpui, canalie], nr. 42, 21; *Din inimă*, nr. 44, 21; *Fîntîni arteziene*, nr. 48, 18; *Din alte vremuri*, **15**, nr. 6, 1966, 20; *Profesiunea actorului (I)*, nr. 9, 21, *(II)*, nr. 10, 20.
303. Stati, Sorin, [La rubrica „Răspuns cititorilor"] *Iașul și numele lui*, Fl., **15**, nr. 11, 1965, 19.
304. Tomici, Mile, [Note etimologice și lexicale], *Máșlu, molări, mózi, năplád, nemoáșnic, nemoájnic, nestáșnic, nistrécea, năstrecea, neț, oprăvi, ostăvi, ciúla, clepána, rujíța, sócol*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 99—102.
305. Trâpcea, Th. N., *Cuvinte de origine sîrbească în graiul bănățean* [cu rezumate în limbile rusă și franceză], AUT, **2**, 1964, 266—275.
306. Țicăloiu, Șerban, *Expresia* **mii și fărîme**, LR, **14**, nr. 4, 1965, 429—431.
307. Ursu, N. A., *Le problème de l'etymologie des néologismes du roumain* [Problema etimologiei neologismelor din limba română], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 53—59.
308. * * * *Mic dicționar etimologic* [absurd, automobil, agregat, agronom, academie, antibiotic], Înainte, **22**, nr. 6423, 1965, 2.
309. * * * *Cuvinte noi acum...două secole* [chentru, Ethna, ieroglific, ironic, pilulă, pori, schiptru, sferă, theatru, zizanie], Drumul socialismului, **17**, nr. 3156, 1965, 2.

★

Vezi și nr. 97, 252, 379, 455, 557, 626, 690.

Recenzii

310. Crașoveanu, D., Sorin Stati: „Cuvinte românești", Oriz,, **16**, nr. 3, 1965, 86—88.
311. Graur, Al., Sorin Stati, *Cuvinte românești, o poveste a vorbelor*, București, 1964, 206 p., SCL, **17**, nr. 1, 1966, 117—118.

312. Guțu-Romalo, Valeria, Sorin Stati, *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, București, Editura științifică, 1964, 206 p., LR, **14**, nr. 5, 1965, 619—620.
313. Otescu, Simona, Çabej Eqrem, **Crăciun**. *Études et recherches linguistiques*, Bucarest, SCL, 1961, cahier 3, p. 313—317, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 676.
314. Șerban, V., Sorin Stati, *Cuvinte românești*, Drapelul roșu, **22**, nr. 6312, 1965, 2.

c) Lexicografie

315. Bantaș, A., *Mic dicționar englez-român*, București, 1965, Editura științifică, 734 p.
316. Bantaș, A., *Mic dicționar român-englez*, București, 1965, Editura științifică, 536 p.
317. Breban, V., *Les régionalismes dans le* **Dictionnaire de la langue roumaine** [Regionalismele în *Dicționarul limbii române*], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 49—52.
318. Breban, V., *Regionalismele în* **Dicționarul limbii române**, CL, **10**, nr. 1, 1965, 37—40.
319. Coteanu, I., *Le dictionnaire de la langue roumaine* (*DLR*) [Dicționarul limbii române (DLR)], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 31—43.
320. Coteanu, I., *O lucrare monumentală* : **Dicționarul limbii române** [interviu cu ..., luat de Boris Buzilă], RLib., **23**, nr. 6494, 1965, 2.
321. Levițchi, Leon, *Dicționar român-englez*. Ediția a II-a revăzută și adăugită de autor și de Andrei Bantaș, București, 1965, Editura științifică, 600 p. + erata.
322. Macrea, D., *Perspectiva muncii enciclopedice* [convorbire cu ...], RLib., **24**, nr. 6658. 1965, 2.
323. Macrea, D., *Probleme ale elaborării enciclopediilor contemporane*, C, nr. 50, 1965, 8.
324. Mitran, Mircea, *Automatizarea lexicografiei*, LR, **14**, nr. 5, 1965, 527—531.
325. Molin, Virgil, *Încercări de lexicografie tipografică. Pe marginea unui început de vocabular tipografic al lui Petre Ispirescu (I)*, LR, **14**, nr. 2, 1965, 251—261 ; *(II)*, ib., nr. 3, 1965, 317—327.
326. Saraș, M., *Mic dicționar român-francez*, București, 1965, Editura științifică, 408 p.
327. Vascenco, Victor, *Contribuții la alcătuirea unui dicționar rus-român de termeni lingvistici*. RS, 12, 1965, 307—313.
328. . * . *Dicționar enciclopedic român*, vol. al III-lea, K-P, Academia Republicii Populare Române, București, 1965, Editura politică, 912 p.
Vezi și recenziile de la nr. 333, 335, 338, 339, 340, 341, 342, 345, 353, 355, 357, 358.
329. . * . *Dicționar englez-român*. Redactor responsabil Mihail Bogdan. [București] 1965, Editura științifică, 608 p.
330. . * . *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă. Tomul VI. Academia Republicii, Socialiste România. Redactori responsabili : Iorgu Iordan, membru al Academiei, Ion Coteanu, membru corespondent al Academiei. Fascicula introductivă : 136 p. Fascicula 1 M-MANDRĂ[1] : Redactori responsabili : Ion Coteanu, Mircea Seche, Lidia Sfîrlea. Redactori : Ana Canarache, Florica Ficșinescu, Valentina Hristea, Georgeta Ianovici, Lucreția Mareș, Georgeta Marin, Ileana Zamfirescu. Au fost consultați pentru etimologii : Alexandru Graur, Emil Petrovici, Grigore Brîncuș, Vladimir Drimba, Theodor Hristea, Maria Iliescu, Béla Kelemen, Gheorghe Mihăilă, Cicerone Poghirc, Nicolaie Ursu. Fascicula a 2-a MANDRĂ[2]-MASCAT[1] : Redactori responsabili : Ion Coteanu, Mircea Seche, Lidia Sfîrlea. Redactori : Ana Canarache, Valentina Hristea, Georgeta Ianovici, Lucreția Mareș, Georgeta Marin, Florența Sădeanu, Ileana Zamfirescu. Au fost consultați pentru etimologii : Alexandru Graur, Emil Petrovici, Grigore Brîncuș, Vladimir Drimba, Theodor Hristea, Maria Iliescu, Béla Kelemen, Gheorghe Mihăilă, Cice-

rone Poghirc, Nicolaie Ursu. Bucureşti, 1965, Editura Academiei Republicii Socialiste România. Fasc. 1 : 80 p. (1—80). Fasc. a 2-a : 80 p. (81—160). Vezi şi recenziile de la nr. 332, 343, 349, 350, 351.

331. . ' . *Lexiconul tehnic român*. Vol. 16 Sir-Sz. Elaborare nouă întocmită prin îngrijirea Consiliului Naţional al Inginerilor şi Tehnicienilor, de un colectiv sub conducerea acad. prof. dr. ing. Remus Răduleţ. Bucureşti, 1965, Editura tehnică, 708 p.

★

Vezi şi nr. 76, 79.

Recenzii

332. Andrei, Al. T., *Dicţionarul limbii române* [DLR], Cr., **1**, nr. 2, 1966, 10.

333. Arachelian V., *Scara de valori* [în *Dicţionarul enciclopedic român*, vol. I, II şi III], Ramuri, **2**, nr. 12, 1965, 19.

334. Balázs, László, *Dicţionar român-maghiar*. Román magyar szótár, 1964, I kötet (A-L) 744 l., II kötet (M-Z) 848 l., NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 339—342.

335. Bădărău, Eugen, *Dicţionarul enciclopedic român, vol. III*, S, **34**, nr. 6696, 1966, 2.

336. Blaga-Bugnariu, Doru, *Study of engineering terminology and relationship among engineering terms. Final report* [Studiu al terminologiei tehnice şi relaţiile între termenii tehnici. Raport final], New York, Engineers Joint Council, 1963, 16 p.,SCDB,**7**, nr. 1, 1965, 93—94.

337. C[apesius], B., *Dicţionar român-maghiar*, Bucureşti, 1964, vol. I, A-L, vol. II, M-Z, FVL, **8**, nr. 2, 1965, 126—127.

338. Catană, Gh., *Inconsecvenţe şi omisiuni* [în *Dicţionarul encilopedic român*, vol. I şi II], C, nr. 15, 1965, 2.

339. Ciulea, O., şi Puiu, Al., *Dicţionarul enciclopedic român* (*vol. II şi III*), PE, **19**, nr. 2, 1966, 148—154.

340. Comarnescu, Petru, *Citeva observaţii. Artele plastice în* **Dicţionarul enciclopedic român**, Ramuri, **3**, nr. 1, 1966, 10, 22.

341. Costa, Traian, *Dicţionar enciclopedic român*, Ramuri, **2**, nr. 11, 1965, 19.

342. Drăgan, Mihai, *Literatura română în* **Dicţionarul enciclopedic român**, [vol. I, II], L, **8**, nr. 26, 1965, 2.

343. Drincu, Sergiu, *Dicţionarul limbii române* [DLR, fasc. 1, 2], Oriz., **16**, nr. 12, 1965, 81—82.

344. Giosu, Ştefan, Take Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic, Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et etymologique*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, 1264 p., An ŞtUI, **10**, fasc. 2, 1964, 235—238.

345. Giurescu, Constantin C., *Dicţionarul enciclopedic român*, Ramuri, **2**, nr. 11, 1965, 18.

346. Haneş, G., *Dicţionar român-german*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, CL, **9**, nr. 2, 1964, 338—340.

347. Jancsó, Elemér, *A román-magyar nagyszótár* [Dicţionar român-maghiar], Utunk, **20**, nr. 4, 1965, 1, 2.

348. K[elemen], B., *A* **Dicţionarul enciclopedic român** *II* k. [Dicţionarul enciclopedic român, vol. II], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 299.

349. M. G., *Un monument al culturii naţionale : Dicţionarul limbii române* [DLR ; cele 3 fascicule], Ateneu, **2**, nr. 9, 1965, 14.

350. Munteanu, Ştefan, *Dicţionarul limbii române* [DLR ; cele 3 fascicule], Drapelul roşu, **22**, nr. 6403, 1965, 2.

351. P.I., *Dicţionarul limbii române* [DLR ; cele trei fascicule], GÎ, **17**, nr. 829, 1965, 8.

352. Popescu-Ulmu, Tatiana, Buonocore, Domingo, *Diccionario de Bibliotecologia. Términos relativos la bibliologia, bibliografia, bibliofilia, biblioteconomia, archivologia, documentologia, tipografia y materias afines* (Dicţionar de bibliotecologie. Termeni relativi la bibliologie, bibliografie, bibliofilie, biblioteconomie, arhivologie, documentologie, tipografie şi materii înrudite), Santa-Fe — Argentina, Libreria y Editorial Castellvi, 1963, XII + 336 p., SCDB, **7**, nr. 2, 1965, 204—207.

353. Popovici, Laurenţiu, *Dicţionar enciclopedic român*, vol. I şi II, editat de Academia Republicii Populare Române, Editura politică, MMS, **41**, nr. 5—6, 1965, 330—332.

354. R. B., *Dicţionar român-german*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1963, 733 p., FVL, **8**, nr. 2, 1965, 125—126.

355. Suciu, Gh., *Poeţi şi poezie* [în *Dicţionarul enciclopedic român*, vol. I, II, III] Ramuri, **2**, nr. 12, 1965, 18.

356. Tudorică, Olga, Nicolae Filipovici — Raul Serrano Pérez, *Dicţionar spaniol-român*, Bucureşti, 1964, XCVI + 1010, SCL, **16**, nr. 4, 1965, 565—566.

357. . * . *Dicţionarul enciclopedic român* (vol. I şi II), Drumul socialismului, **17**, nr. 3119, 1965, 2.

358. . * . *Dicţionarul enciclopedic român, volumul III*, S, **34**, nr. 6682, 1965, 2.

359. . * . *Dictionary of the bible*, second edition, Edinburg, T. & T. Clark, 1963, XVI, 1060+ + 4 pg., 12 hărţi colorate, ST, **17**, nr. 5, 1965, 376.

360. . * . *Vocabulary of the Bible* (Vocabularul biblic), edited by J.J. Allmen. Introduction, H. H. Rowley, London, Lutterworth Press, 1964, 480 p., form. 14 × 23, ST, **17**, nr. 7—8, 1965, 498.

7. ONOMASTICĂ

a) **Antroponimie**

361. Boroianu, Constantin, *Semnificaţia antroponimului Harap Alb*, LL, 9, 1965, 369—376.

362. Graur, A., *Noms de femmes roumains provenant de vocatifs grecs* [Nume româneşti de femei provenite din vocative greceşti], RESEE, **2**, 1964, nr. 1—2, 215—216.

363. Graur, acad., Al., *Nume de persoană*, Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 188 p.
Vezi şi recenzia de la nr. 373.

364. Grecu, Doina, *Prenume şi nume de familie din secolele XVIII şi XIX*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 173—178.

365. Grecu, Doina, *Cu privire la raportul prenume-hipocoristic-frecvenţă în sistemul de denominaţie al unei comune* [Berzovia, oraşul Reşiţa, regiunea Banat], SCL, **16**, nr. 5, 1965, 669—682.

366. Neculau, Eugen D., *Nume de persoană în catagrafia din* 1820 *a locuitorilor din nordul Moldovei* [cu un bogat indice de nume şi prenume], AF, **15**, 1964, 175—190.

367. Stan, Aurelia, *Cu privire la metoda culegerii numelor de persoană*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 167— — 172.

368. Stan, Aurelia, *Forme hipocoristice scurte ale unor prenume din ALR*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 349—355.

369. Stan, Aurelia şi Ioan I., *Legea de distribuţie a prenumelor* [cu un grafic], AF, **15**, 1964, 169—175.

370. Teiuş, Sabina, *Modernizarea sistemului de denominaţie cu prenume în Valea Bistriţei (Bicaz)*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 179—185.

★

Vezi şi nr. 52, 201, 202, 382, 620, 770.

Recenzii

371. Csák, László, N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963, 469 lap., NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 274—275.

372. Giuglea, G. și Ghergariu, L., N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei R.P.R., 1963, LXXVII + 469 p., CL, **9**, nr. 2, 1964, 333—336.

373. * Al. Graur, *Nume de persoană*, Editura științifică, 1965, Korunk, **24**, nr. 11, 1965, 1606.

b) **Toponimie**

374. Constantinescu, Aurelian, *Despre hidronimul* **Calița**, RS, 12, 1965, 327—329.

375. Donat, Ion, *Considerații istorice asupra toponimiei românești (II)*, LR, **14**, nr. 2, 1965, 273—284; *(III)*, ib., nr. 6, 1965, 671—675.

376. Homorodean, M., *Cu privire la metoda culegerii pe teren a numelor topice* [cu o hartă], CL, **10**, nr. 1, 1965, 157—165.

377. Janitsek, Eugen, *Contribuții la studiul numelor topice care au la bază noțiunea de „defrișare"*, StUBB, **10**, fasc. 2, 1965, 129—132.

378. Orghidan, S., Giuglea, G., Homorodean, M., *Probleme de toponimie*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 337—343.

379. Petrovici, Emil acad., *Toponimicele sud-slave occidentale în Oltenia* [cu o hartă și rezumate în limbile rusă și franceză], RS, 12, 1965, 11—19.

380. Vulcănescu, Romulus, *Toponimie profesională* [cu un rezumat în limba engleză], REF, **10**, nr. 3, 1965, 251—268.

381. Zdrenghea, M., *Toponimice din Valea Sebeșului*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 345—348.

382. * *Chestionar onomastic* [cuprinde 204 întrebări referitoare la toponimie și o listă de cca 450 de apelative topice, 52 de întrebări referitoare la prenume, nume de familie, supranume, porecle, nume populare și nume de animale], CL, **9**, nr. 2, 1964, 239—261.

Recenzii

383. Capesius, B., Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Buc., 1963, FVL, **8**, nr. 2, 1965, 117—119.

384. Giosu, Ștefan, Iorgu, Iordan, *Toponimia românească*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, XXV + 581 p., An ȘtUI, **10**, fasc. 1, 1964, 107—113.

385. Kelemen, Béla, Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Editura Academiei Republicii Populare Române, [București] 1963, XXV + 581 l., NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 271—274.

386. Mihăescu, H., Iordan, Iorgu, *Toponimia românească* [La toponymie roumaine], Ed. Acad. R.P.R., Bucarest, 1963, XXV + 581 p., RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 630—633.

★

Vezi și nr. 759.

8. FILOLOGIE

387. Bălan, C. și Cernovodeanu, I., *Documente inedite slavo-române din Țara Românească din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea* [cu traduceri și 3 reproduceri], RS, 11, 1965, 333—354.

388. Deméný, L., *O tipăritură precoresiană* [Evangheliar], Studii, **18**, nr. 1, 1965, 1001—1038.

389. Deméný, Lajos, *A szebeni szláv-román Evangheliar* [Evangheliar slav-român de la Sibiu, 1738], Korunk, **24**, nr. 12, 1965, 1738-1742.

390. Deméný, Ludovic, Simonescu, Dan, *Un capitol important din vechea cultură românească (Tetraevanghelul*, Sibiu, 1546) [cu 21 de figuri în afară de text, rezumate în limbile rusă, engleză, română, 37 ref.], SCDB, **7**, nr. 1, 1965, supliment, 18 p.

391. Fecioru, D., *Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române (XXIX)*, ST, **17**, nr. 1—2, 1965, 88—99; *(XXX)*, ib., nr. 3—4, 254—260; *(XXXI)*, ib., nr. 5—6, 369—375; *(XXXII)*, ib., nr. 7—8, 488—497.

392. Gheție, Ion, *Un vechi text literar românesc din secolul al XVII-lea* [Cîntec de Crăciun], LR, **14**, nr. 6, 1965, 697—705.

393. Gheție, Ion, *Considerații filologice și lingvistice asupra* **Evangheliarului din Petersburg**, SCL, **17**, nr. 1, 1966, 47—79.

394. Haneș, Petre, V., *N. Milescu traducător necunoscut a opt cărți cunoscute* [*Liturghia* de la 1680, *Evanghelia* de la 1682, *Apostolul* de la 1683, *Sfîntul Ioan Gură de Aur, Mărgăritărele* de la 1691, *Pravoslavnica mărturisire* de la 1691, *Evanghelia* greco-română de la 1693, *Mineiul* de la 1698, *Biblia* de la 1688], GB, **23**, nr. 1—2, 1964, 30—49.

395. Haneș, Petre V., *N. Milescu autor al Istoriei Țării Românești* [autorul combate teza paternității lui C. Cantacuzino], GB, **23**, nr. 3—4, 1964, 437—465.

396. Iliescu, Ioan, *Considerații asupra gloselor din „Noul Testament" de la Bălgrad* [cu rezumate în limbile rusă și germană], AUT, **2**, 1964, 21—33.

397. Ilieș-Țipoia, A., *Documente inedite din cancelaria moldovenească* [23 de documente originale slave din perioada 1548 — 1600], MA, **9**, nr. 9—10, 1964, 746—747.

398. Jakó, Zsigmond, *Az enyedi régi könyvtár kéziratos ritkaságairol* [Despre manuscrisele rare ale vechii biblioteci din Aiud], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 209—226.

399. Mihail, Paul, *Циркулация в румынских княжествах славянской псалтыри напечатанной в Венеции* [Circulația psaltirilor tipărite la Veneția în cnezatele românești], RESEE, **2**, nr. 1—2, 1964, 255—258.

400. Molin, Virgil, *Copiști bănățeni* [Ion Popovici, Radu Popovici, Popovici Stolojanul, Constantin Popovici, Ioachim Popovici, Const. Martinovici, Petre Popovici], MB, **15**, nr. 7—9, 1965, 567—573.

401. Neiescu, Ileana, Stan, Aurelia și Stan, Ioan I., *Noi contribuții statistice la studiul paternității „Cîntării României"*, CL, **9**, nr. 2, 1964, 311—315.

402. Păcurariu, Mircea, *Manuscrise de la Episcopia Romanului* [*Psaltire cu tîlc* din secolul al XVIII-lea, cu însemnări marginale], MMS, **41**, nr. 5—6, 1965, 325—328.

403. Pentelescu, Nicolae, *Un manuscris din secolul al XVIII-lea: inventarul bisericii Sfîntul Dumitru — Suceava*, MMS, **41**, nr. 1—2, 1965, 95—100.
Vezi și recenzia de la nr. 427.

404. Popa, Atanasie, *Texte vechi în* **Cazania** *lui Varlaam* [Codicele Drăganu, Codicele Marțian, Codicele Sibian, Cazania de la Cluj, Cazanie lui Ursu], MA, **10**, nr. 1—3, 1965, 73—99.

405. Popa, Atanasie, *Există o cazanie moldovenească în secolul al XVI-lea? În legătură cu izvoarele* **Cazaniei** *lui Varlaam*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 73—84.

406. Rădulescu, Maria *Manuscrise românești în biblioteca națională „Chiril și Metodie" din Sofia*, RS, 12, 1965, 253—257.

407. Roman, Ion, *Completări la* **Bibliografia românească veche**, LR, **14**, nr. 6, 1965, 707—712.

408. Țepelea, G. F., *Alte precizări în legătură cu predosloviile Noului Testament de la Bălgrad (1648)*, BO, **73**, nr. 1—2, 1965, 113—124.

409. Ţepelea, G. F., *Biblioteci neinvestigate şi necatalogate* [din Timişoara], L., **8**, nr. 27, 1965, 2.

410. Ursu, N. A., *Paternitatea poemei* **Plîngerea şi tînguirea Valahiei** *şi unele versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu*, LR, **14**, nr. 5, 1965, 583—592.

411. Ursu, N. A., *Contribuţii la stabilirea paternităţii unor povestiri istorice în versuri*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 53—72.

412. Zugrav, I., *Manuscrise slave liturgice de la biserica din Românești raionul Rădăuţi* [trei manuscrise din sec. al XVII-lea, cu scurte însemnări în română], MMS, **40**, nr. 11—12, 1964, 597—602.

413. Zugrav, I., *Un tetraevanghel manuscris slav de la biserica, astăzi dispărută, Cuvioasa Paraschiva din Suceava* [manuscris de la începutul sec. al XVI-lea, cu însemnări în română], MMS, **41**, nr. 9—10, 1965, 475—483.

★

Vezi şi nr. 98, 100, 106, 107, 108, 144, 259, 267, 430.

Recenzii

414. Bărbulescu, C., Virgil Cândea : *Nicolaie Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în „Limbă şi literatură", vol. VII, Buc., 1963, pp. 31—76, MB, **15**, nr. 2, 1965, 253—255.

415. Cleopa, C., Paul Mihail, *Un octoih manuscris slav din secolul al XVI-lea* în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", Iaşi, 1963, nr. 5/6, pp. 298—312, MB, **15**, nr. 7—9, 1965, 658—659.

416. Diac, T. M., Pr. Paul Mihail, *Două manuscrise necunoscute din sec. al XVIII-lea*, Romanoslavica X, 1964, p. 457—463, MMS, **41**, nr. 3—4, 1965, 248—249.

417. Grigoraş, N., Pr. Paul Mihail, *Documente inedite ale cancelariei moldoveneşti din veacul al XVI-lea (din arhiva Sf. Mormînt de la Constantinopol)*, în „Studii", Revistă de istorie, anul XVII (1964), nr. 2, p. 335—362, MMS, **41**, nr. 3—4, 1965, 247—248.

418. Ionescu-Nişcov, Tr., *Liturghierul lui Macarie*, cu un studiu de P. P. Panaitescu şi un indice de Angela şi Alex. Duţu, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1961, LXXVIII + 274 p., RS, 12, 1965, 382—383.

419. I.V.G., Virgil Molin, *Copişti moldoveni în Banat la începutul secolului al XVIII-lea*, în „Mitropolia Banatului", an. XIV (1964), nr. 4—6, p. 210—221, ST, **17**, nr. 5—6, 1965, 392.

420. Lector, *Originalele slavo-ruse şi primele cărţi româneşti* [Pandele Olteanu, *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homelies roumaines*, în Romanoslavica, IX, Bucureşti, 1963, p. 163—193], GB, **23**, nr. 1—2, 1964, 169—171.

421. Lector, *O copie necunoscută a cronicilor moldoveneşti* [L. Onu, *O copie necunoscută a cronicilor moldoveneşti*, Studii şi cercetări de bibliologie, V, Buc., 1963, p. 297—317], GB, **23**, nr. 1—2, 1964, 171—172.

422. Lector, *Manuscrise, cărţi vechi, bibliofilie* [I. Zugrav, *Trei manuscrise liturgice de la episcopul Efrem al Rădăuţilor*, „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", Iaşi, 1963, nr. 7—8, 456—472 : Tetraevanghelul din 1913 ; un manuscris (Psaltire) în limba slavonă bisericească, de redacţie medio-bulgară de la mănăstirea Moldoviţa ; un fragment din Anghelis, 1624], GB, **23**, nr. 1—2, 1964, 172—175.

423. Lector, *Un manuscris românesc, liturghier din Transilvania de la începutul secolului al XVIII-lea* [Romulus Todoran, *Note lexicografice. Pe marginea unui manuscris românesc din Transilvania de la începutul secolului al XVIII-lea*, în „Studia Uni-

versitatis-Babeș-Bolyai", Series Philologia, Cluj, 1962, fasc. 2, p. 31—34], GB, **23**, nr. 5—6, 1964, 626—627.

424. LECTOR, *Două ediții ale* **Bibliei** *de la București din 1688?* [Virgil Cândea, *Semnificația politică a unui act de cultură feudală*, Studii, XVI, 1963, nr. 3, 650—671], GB, **23**, nr. 7—8, 1964, 742—745.

425. MUREȘIANU, I. B., Radu Flora, *Iedan dosada nepoznati rukopisni prevod Dosetejevog jivota i priklucenija sa pocetka proșlogaveka* (O traducere românească de la începutul secolului al XVIII-lea a vieții și evenimentelor lui Dositei necunoscută pînă acum), în „Letopis Matițe Srpske", I, Novisad, 1965, pp. 73—81 MB, **15**, nr. 7—9, 1965, 658.

426. ZAREA, A., Paul Mihail, *Două manuscrise necunoscute din secolul al XVIII-lea*, în „Romanoslavica", X, București, 1964, p. 457—466 [un manuscris slav miscelaneu din prima jumătate a sec. al XVIII-lea și un manuscris inedit al lui Vartolomei Măzăreanu din 1770], ST, **17**, nr. 7—8, 1965, 512.

427. * * * Pr. Nicolae Pentelescu, *Un manuscris din secolul al XVIII: inventarul bisericii Sfîntul Dumitru-Suceava*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", an. XLI (1965), nr. 1—2, 95—100, ST, **17**, nr. 7—8, 1965, 514.

428. * * * Petre V. Haneș, *N. Milescu autor al Istoriei Țării Românești*, în „Glasul bisericii", an. XXIII (1964), nr. 5—6, p. 437—465, ST, **17**, nr. 5—6, 1965, 388.

429. * * * Pr. Prof. Dr. DUMITRU BELU, *Cea dintîi omiletică în limba română: Retorica* de la 1798, în „Mitropolia Ardealului", VIII (1963), nr. 9—10, p. 709—737, ST, **17**, nr. 5—6, 1965, 388.

★

Vezi și nr. 120, 122, 123, 132, 136, 137.

9. LIMBĂ LITERARĂ

430. ANDRIESCU, AL., *Precizări în legătură cu preocupările lingvistice și filologice ale lui Maiorescu* IL, **16**, nr. 9, 1965, 56—59.

431. BAHNER, WERNER, *Die theoretischen Bemühungen um die Formung der rumänischen Nationalsprache in historisch-vergleichender Sicht* [Cercetări teoretice despre formarea limbii române naționale, din punct de vedere comparativ-istoric], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 143—148.

432. BREAZU, ION, *Pavel Vasici și problemele limbii*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 53—65.

433. CAZACU, B., *Problèmes du roumain littéraire* [Probleme ale românei literare], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 133—142.

434. CAZACU, B., *Rolul limbii literare în afirmarea și realizarea unității naționale*, L, **9**, nr. 4, 1966, 6.

435. ISTRATE, G., *G. Ibrăileanu și limba literară*, Cr., **1**, nr. 5, 1965, 8, 11.

436. ISTRATE, G., *Fenomeni specifici al romeno letterario della prima metà del XIX secolo* [Fenomene specifice ale românei literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea; cu rezumate în limbile română și rusă], AnȘtUI, **11**, nr. 1, 1965, 1—9.

437. MARINO, ADRIAN, *Alexandru Macedonski și limba literară*, LR, **14**, nr. 3, 1965, 381—397.

438. MARINO, ADRIAN, *Probleme de estetică a limbii la Alexandru Macedonski*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 21—34.

439. PETCU, STELA, *Preocupări de limbă literară în revista „Familia"* [cu rezumate în limbile rusă și engleză], StUBB, **11**, fasc. 1, 1966, 141—143.

440. ZUGUN, PETRE E., *Alecsandri și purismul*, IL, **16**, nr. 7, 1965, 62—70.

★

Vezi și nr. 82, 103, 142, 145.

Recenzii

441. Muntean, G., Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii române literare*, RITL, **13**, nr. 2, 1964, 497—502.
442. Pop, Gheorghe, Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii române literare*, Editura ştiinţifică, 1963, 115 p., CL, **9**, nr. 2, 1964, 336—338.
443. Zăstroiu, V., Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii române literare*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1963, 115 pag., AF, **15**, 1964, 195—196.

a) **Stilistică, poetică**

444. Alexandrescu, Sorin, *Analiza de text şi critica organică*, VR, **18**, nr. 12, 1965, 136—145.
445. Andriescu, Al., *Observaţii stilistice pe marginea cîtorva particularităţi morfologice din poezia lui Arghezi* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AnŞtUI, **11**, fasc. 1, 1965, 11—21.
446. Andriescu, Al., *Limba şi stilul presei în perioada* 1860—1900 [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], An ŞtUI, **10**, fasc. 2, 1964, 173—212.
447. Andriescu, Al., *Limba şi stilul presei româneşti în perioada* 1829—1860 [cu rezumat în limba rusă], AF, **15**, 1964, 49—75.
448. Andriescu, Al., *Metoda statistică în cercetările de stilistică, de critică şi istorie literară*, IL, **16**, nr. 6, 1965, 47—52.
449. Argintescu-Amza, N., *Despre „Frumoasele credincioase"* [în cadrul discuţiei cu tema *Problemele teoretice ale traducerii* (II); pe marginea cărţii lui Georges Mounin: *Les problèmes théoriques de la traduction*], Sec. 20, nr. 2, 1965, 157—163.
450. Bartha, János, *Az orális stílusrol* [Despre stilul oral; cu rezumat în limba română], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 227—234.
451. Bărbulescu, Simion, *Despre limba poeziei lui Mihai Beniuc*, CL, **9**, nr. 2, 1964, 263—277.
452. Biberi, Ion, *Sofocle în româneşte* [tradus de G. Fotino], Ramuri, **3**, nr. 1, 1966, 21, 23.
453. Brătulescu, Monica, *Ghicitoarea, element de structură stilistică* [cu rezumat în limba engleză], REF, **10**, nr. 5, 1965, 441—452.
454. Bulgăr, Gh., *Un artist al limbii* [M. Sadoveanu], Ateneu, **2**, nr. 11, 1965, 6—7.
455. Bulgăr, Gh., *Neologismele romanice la începutul secolului trecut*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 109—118.
456. Bulgăr, Gh., *Stil şi creaţie* [la N. Iorga], L, **8**, nr. 28, 1965, 3.
457. Bulgăr, Gheorghe, *Limbajul poetic al lui Alecsandri*, GL, **12**, nr. 37, 1965, 10.
458. Canarache, Ana, *Perfectul compus în texte narative*, LR, **14**, nr. 6, 1965, 689—695.
459. Cazacu, B., *Sur un procédé de technique narrative dans „Kir Ianulea"* [Asupra unui procedeu de tehnică narativă în „Kir Ianulea"], Cahiers, **2**, 1965, 45—51.
460. Creţu, I., *Din aspectele limbajului eminescian*, LR, **14**, nr. 2, 1965, 225—230.
461. Cruceru, Constantin, *Lexicul scrierilor lui D. Bolintineanu*, AUB, **13**, 1964, 196—206.
462. Cruceru, C., *Despre stilul scrierilor lui D. Bolintineanu*, LL, 10, 1965, 281—296.
463. Cuţitaru, Virgil, *Cîteva aspecte de limbă literară la Eminescu*, IL, **16**, nr. 9, 1965, 73—75.
464. Dan, Ilie, *Elemente ardeleneşti în limba lui Creangă*, AnŞtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 195-197.
465. Diaconescu, Traian S., *Principii de traducere* [*Liricii latini*, trad. de Al. Andriţoiu], Ateneu, **2**, 1965, nr. 12, 8, 9.
466. Dimitriu, C., *Aspecte ale vocabularului în teatrul lui Alecsandri*, IL, **16**, nr. 7, 1965, 76—80.
467. Doinaş, Ştefan Aug., *Dificil, riscant, dar nu imposibil* [în cadrul discuţiei cu tema *Probleme teoretice ale traducerii* (*II*)], Sec. 20, nr. 2, 1965, 164—167.

468. Dragoş, Elena, *Un moment în dezvoltarea stilului literaturii artistice: Emil Gîrleanu, „În lumea celor cari nu cuvîntă"* [cu rezumate în limbile rusă şi engleză], StUBB, **11**, fasc. 1, 1966, 89—98.]

469. Drincu, Sergiu, *Arghezi în stilistica actuală*, Oriz., **16**, nr. 5, 1965, 106—107.

470. Gáldi, L., *O nouă încercare de exegeză eminesciană: „Melancolie"*, LL, 9, 1965, 39—52.

471. Goga, N., *Formaţii morfo-lexicale şi frazeologice în proza arghezianã*, St., **16**, nr. 5, 1965, 78—84.

472. Iancu, Victor, *Cîteva observaţii privind stilistica* [cu rezumate în limbile rusă şi germană], AUT, **2**, 1964, 221—230.

473. Igiroşianu, I., *Teorie şi experienţă* [în cadrul discuţiei cu tema *Probleme teoretice ale traducerii (IV)*], Sec. 20, nr. 5, 1965, 148—155.

474. Indrieş, Alexandra, *Limbajul tinerilor poeţi bănăţeni*, Oriz., **16**, nr. 1, 1965, 79—81.

475. Irimia, D., *Elementul arhaic şi funcţia sa la Eminescu* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AnŞtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 147—163.

476. Istrate, Gavril, *Traducerea lui Coşbuc* [a Divinei Comedii], Ateneu, **2**, nr. 11, 1965, 12.

477. Istrate, G., *Limba postumelor lui Eminescu* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AnŞtUI, **10**, fasc. 2, 1964, 117—172.

478. Jacquier, Henri, *Babel, mit viu* [în cadrul discuţiei cu tema *Probleme teoretice ale traducerii*; pe marginea cărţii lui Georges Mounin: *Les problèmes théoriques de la traduction*], Sec. 20, nr. 1, 1965, 151—160.

479. Jucu-Atanasiu, Lucia, *Arta lui M. Sadoveanu în „Hanu Ancuţei"* [cu rezumate în limbile rusă şi germană], AUT, **1**, 1963, 203—232.

480. Kelemen, Béla, *Cu privire la caracteristicile stilurilor limbii în lumina statisticii lingvistice* [versiunea românească a articolului din RRL, **9**, nr. 6, 1964], SCL, **17**, nr. 1, 1966, 35—38.

481. Lascăr, Sebastian, *Cum traducem poeţii latini* [în cadrul discuţiei cu tema *Probleme teoretice ale traducerii (V)*] Sec. 20, nr. 6, 1965, 152—158.

482. Lazăr, Monica, *Valori stilistice ale neologismului în „Scrinul negru"* [de G. Călinescu; cu rezumate în limbile rusă şi franceză], RITL, **14**, nr. 3—4, 1965, 647—662.

483. Livescu, Anca, *Despre dicţiune*, Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 128 p.

484. Marmeliuc, D., *Interpretări homerice. Pe marginea* **Iliadei** *de Homer, în traducerea lui G. Murnu*, StCl., **7**, 1965, 375—393.

485. Mioc, Simion, *Sensurile date de Tudor Arghezi „visului" în volumul „Cuvinte potrivite"* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AUT, **1**, 1963, 233—239.

486. Morariu, Corneliu, *Mijloace lexicale de evocare a mediului străin în opera lui Mihail Sadoveanu* [cu rezumat în limba franceză], AF, **15**, 1964, 117—130.

487. Munteanu, George, *„Adevărata stilistică"* [despre limitele stilisticii lingvistice], C, nr. 24, 1965, 3.

488. Munteanu, Ştefan, *Despre raporturile dintre limba literară şi stilurile limbii* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AUT, **1**, 1963, 269—278.

489. Munteanu, Ştefan, *Limba literară în opera poetică a lui Vasile Alecsandri (II)*, Oriz., **16**, nr. 11, 1965, 67—72.

490. Munteanu, Ştefan, *Stilistica sinonimelor în limba lui M. Sadoveanu*, Oriz., **16**, nr. 12, 1965, 65—70.

491. Munteanu, Ştefan, *Eminescu şi limba poetică a înaintaşilor* [cu un rezumat în limba franceză], EC, 77—100.

492. Munteanu, Ştefan, *Expresia artistică a limbii populare în opera lui Ion Creangă* [cu un rezumat în limba franceză], EC, 263—279.

493. N. B., *Creator al limbii literare moderne* [V. Alecsandri], FP, **18**, nr. 4228, 1965, 3.

494. Negoiţescu, Ion, *Stilul istoricului* [N. Iorga], GL, **13**, nr. 48, 1965, 4.

495. Nemoianu, Virgil, *Contributions à la recherche sémantique des rimes. Les rimes roumains en -ac* [Contribuții la studiul semantic al rimelor. Rimele românești în -ac], Cahiers, **2**, 1965, 191—224.

496. Nicolau, Ion, *Limba noastră bisericească* [despre limba cărților bisericești], MB, **15**, nr. 7—9, 1965, 602—605.

497. Picon, Gaëtan, *Traducerea, un eveniment al limbajului* [în cadrul discuției cu tema *Probleme teoretice ale traducerii (II)*], Sec. 20, nr. 2, 1965, 168—169.

498. Piotrovski, R., *Articolul hotărît și cel nehotărît în proza și în poezia românească*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 143—146.

499. Pogorilovski, Jan, *Eminescu și geneza figurilor de stil*, RF, **12**, nr. 9, 1965, 1231—1241.

500. Radu, Dumitru, *Note privitoare la noțiunea „a crea" în lexicul lui Arghezi*, LR, **14**, nr. 2, 1965, 233—250.

501. Săndulescu, C., *Note despre vocabularul eminescian. Prostatec* [despre articolul lui I. Crețu din LR, **13**, nr. 3, 1964, 196—205], LR, **14**, nr. 2, 1965, 231—232.

502. Stan, I. I., Toșa, A., Damian, E., Duică, A., Odaie, S., Reichel, C., Losonczi, I., *Repartizarea substantivelor în stilul beletristic, publicistic și științific*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 195—202.

503. Sterpu, Gh., *Elemente de limbă populară în poemul* **Luceafărul**, LL, 9, 1965, 53—66.

504. Streinu, Vladimir, *Decalcuri lingvistice*, L, **8**, nr. 24, 1965, 3.

505. Streinu, Vladimir, *Sintaxa poeziei*, L, **9**, nr. 8, 1966, 3.

506. Șuteu, Flora, *Quelques observations stylistiques étayées du* **Dictionnaire poétique eminescien**] [Cîteva observații stilistice pe baza Dicționarului poetic eminescian; sensurile cuvîntului *stea*; versiunea franceză a articolului din LR, **14**, nr. 1, 1965, 45—63], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 163—181.

507. Tohăneanu, G. I., *Limba poeziilor lui M. Eminescu din perioada 1866—1869 : lexicul* [cu rezumate în limbile rusă și franceză], AUT, **1**, 1963, 147—179.

508. Tohăneanu, G. I., *Limba poeziilor lui Mihai Eminescu. II. Structura gramaticală, stilul, versificația* [cu rezumate în limbile rusă și franceză], AUT, **2**, 1964, 49—107.

509. Tohăneanu, G. I., *Considerații cu privire la stilul artistic al lui Ion Creangă (I)*, LR, **14**, nr. 4, 1965, 453—466; *(II)*, ib., nr. 5, 1965, 565—582.

510. Tohăneanu, G. I., *Un leitmotiv eminescian : marmura* [cu un rezumat în limba franceză], EC, 101—114.

511. Tohăneanu, G. I., *Considerații cu privire la stilul artistic al lui Ion Creangă* [cu un rezumat în limba franceză], EC, 203—261.

512. Tohăneanu, G. I., *Studii de stilistică eminesciană*, București, 1965, Editura științifică, 191 p.
Vezi și recenziile de la nr. 518, 520, 531.

513. Vaida, Petru, *Calcul lingvistic ca procedeu de creare a terminologiei filozofice la Dimitrie Cantemir*, LR, **15**, nr. 1, 1966, 3—12.

514. Vianu, Tudor, *Studii de literatură română* [București], 1965, Editura didactică și pedagogică, 700 p.

515. Vianu, Tudor, *Despre stil și artă literară*. Cuvînt introductiv de acad. Al. Philippide. Ediție îngrijită și prefațată de Marin Bucur [articole selecționate din *Arta prozatorilor români* 1941, *Probleme de stil și artă literară* 1955, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică* 1957], București, 1965, Editura tineretului, 247 p.
Vezi și recenziile de la nr. 521, 522, 524, 527.

516. Zdrenghea, M., *Neologismul în romanele istorice sadoveniene*, St., **17**, nr. 2, 1966, 105—109.

★

Vezi și nr. 37, 82, 151, 221, 263, 264.

Recenzii

517. Alexandrescu, Sorin, L. Gáldi : *Stilul poetic al lui Mihail Eminescu*, VR, **18**, nr. 4, 1965, 163—166.
518. Anghelescu, Mircea, G. I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, GL, **13**, nr. 42, 1965, 2.
519. Clondescu, I., Ives le Hir „*Analyses stylistiques*" (Armand Colin, Paris, 1965, 297 pag.), Sec. 20, nr. 12, 1965, 218.
520. Cuțitaru, Virgil, G. I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, IL, **16**, nr. 11, 1965, 91—93.
521. Damian, Necula, Tudor Vianu : *Despre stil și artă literară*, GL, **12**, nr. 28, 1965, 2.
522. Drincu, Sergiu, Tudor Vianu : *Despre stil și artă literară*, Oriz., **16**, nr. 6, 1965, 86—87.
523. Golopenția-Eretescu, Sanda, László Gáldi, *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine* [Schiță de istorie a versificației românești], Budapesta, 1964, 163 p., REF, **10**, nr. 4, 1965, 435—438.
524. Mihăescu, N., Tudor Vianu : *Despre stil și artă literară*, IB, **13**, nr. 3844, 1965, 2.
525. Mózes, Huba, *Az eminescui hármónia titkai* [L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihail Eminescu*, 1964], Utunk, **20**, nr. 7, 1965, 4.
526. Pintilie, N., László Gáldi : *Un studiu al versului românesc* (*Esquisse d'une histoire de la versification roumaine*), AnȘtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 231—235.
527. Răcariu, Grigore, *Despre stil și arta literară* [de Tudor Vianu], Viață nouă, **21**, nr. 6333, 1965, 2.
528. Szabó, T. Attila, Gáldi László, *Ismeryük meg a versformákat*, Gondolat kiadó, Bp., 1961, 239 l., NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 207—210.
529. Szabó, Zoltan, *Poetics, Poetyka. Поэтика*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1961, XXIII + 893 l., NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 347—350.
530. Vasiliu, Grigore, L. Gáldi : *Stilul poetic al lui Mihail Eminescu*, Viață nouă, **21**, nr. 6251, 1965, 2.
531. Vasiliu, Grigore, G. I. Tohăneanu : *Studii de stilistică eminesciană*, Viață nouă, **21**, nr. 6489, 1965, 3.
532. * * * L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihail Eminescu*, Korunk, **24**, nr. 1, 1965, 133.

★

Vezi și nr. 65.

b) **Ortografie**

533. * * * *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Academia Republicii Populare Române, Institutul de lingvistică din București [ediția a II-a], București, 1965, Editura Academiei Republicii Populare Române, 221 p.

★

Vezi și nr. 554, 814.

c) **Cultivarea limbii**

534. Antip, Const., *Concluzii* [la discuția *Stilul și limba în presă*, februarie 1965], PN, **10**, nr. 2—3, 1965, 49—50.
535. Avram, M., [La rubrica „Cronica limbii din presă"] *Repetiții* și *pleonasme*, PN, **10**, nr. 4, 1965, 33—35; *Tot despre pleonasme*, ib., nr. 5, 1965, 37—38.

536. Bădina, Ovidiu, [La rubrica „Cum scriem"] *Folosirea terminologiei științifice. Metodologie, metodă, metodică, procedee și tehnici de cercetare*, PN, **10**, nr. 11, 1965, 41—44.

537. Biciulescu, Marin, *De la gramatica spontană la cea normativă*, C, nr. 2, 1966, 9.

538. Chiper, Tita, *Micro*, GL, **13**, nr. 6, 1965, 4.

539. Chițu, Ioan N., [La rubrica „Cum vorbim și cum scriem"] *Particularități regionale* [fonetice], SR, **17**, nr. 4916, 1965, 2; *Alte particularități regionale* [fonetice și morfologice], nr. 4925, 2; *Cînd litera* **i** *devine buclucașă*, nr. 4963, 2; *Tot despre litera* **i**, nr. 4970, 2; *Acorduri și... dezacorduri ale articolului posesiv*, nr. 4980, 2; *Care formă e corectă* [folosirea lui *care*], nr. 5009, 2; *Termeni improprii*, nr. 5017, 2.

540. Constantinescu, Horia, *Rolul preotului în cultivarea limbii literare*, GB, **23**, nr. 3—4, 1964, 360—366.

541. Dănciulescu, Virgil, *O îndatorire colectivă* [în cadrul discuției cu tema *Stilul și limba în presă*], PN, **10**, nr. 2—3, 1965, 43—44.

542. Dobre, D., *Despre cuvintele „tabu"*, Ateneu, **2**, nr. 12, 1965, 17.

543. Dojană, Ion, *Pe marginea unor firme și anunțuri*, Steaua roșie, **17**, nr. 98, 1965, 2.

544. Dragoș, Nicolae, *Cîteva opinii despre stilul și limbajul publicistic* [în cadrul discuției cu tema *Stilul și limba în presă*], PN, **10**, nr. 2—3, 1965, 44—46.

545. Firănescu, George, *Cîteva construcții (categorii) caracteristice limbii române* [dativul etic, dativul posesiv, pronumele personal de persoana a III-a feminină, forma accentuată, acuzativ în *o*, forme populare perifrastice, expresii și locuțiuni], Ramuri, **3**, nr. 3, 1966, 10.

546. Graur, Al., *Cultură și simplitate* [în cadrul discuției cu tema *Stilul și limba în presă*], PN, **10**, nr. 2—3, 1965, 35—39.

547. Graur, Al., *O dificultate de exprimare* [despre neglijarea formelor de declinare], C, nr. 52, 1965, 2.

548. Graur, Al., *Limbaj oral și tipărit*, VSt., **11**, nr. 1, 1966, 6—7.

549. Mihăescu, N., [La rubrica „Limba noastră"] *Despre unele efemeride lexicale* [onoare, onor, clamoare, clamează, clamor, problematologie, motivică, plurimundanitate, transadolescență, legendofil], IB, **12**, nr. 3629, 1965, 2; *Despre urmările dezacordului gramatical...* [folosirea greșită a articolului posesiv], nr. 3635, 2; *Determinări necesare*, nr. 3641, 2; *Despre structura unor fraze...*, nr. 3647, 2; *Cînd construcțiile sînt mai complicate*, nr. 3652, 2; *Sensul unor forme de plural* [vise-visuri, tipi-tipuri, profile-profiluri], nr. 3657, 2; *Folosirea unor verbe* [a ostraciza, conferi, părea], nr. 3670, 2; *Prezențe lexicale inutile*, nr. 3676, 2; *Un verb într-o anumită construcție* [trebuie + participiul trecut al verbului principal], nr. 3682, 2; *Acord gramatical... pe jumătate*, nr. 3689, 2; *Cînd sinonimia nu e recomandabilă*, nr. 3706, 2; *Cînd subiectul e multiplu*, nr. 3712, 2; *Sensul unor forme lexicale înrudite*, nr. 3727, 2; *Expresii și locuțiuni*, nr. 3730, 2; *Pentru evitarea unor confuzii de sens*, nr. 3743, 2; *Forme de plural*, nr. 3747, 2; *Formele unor pronume* [însuși], nr. 3752, 2; *Cîteva aspecte ale unui acord gramatical*, nr. 3758, 2; *Cu privire la unele relații dintre cuvinte*, nr. 3764, 2; *În jurul unor inovații lexicale* [steriliza], nr. 3770, 2; *Ceva despre cuvintele cu sens colectiv*, nr. 3776, 2; *Despre unele cuvinte cu mai multe sensuri*, nr. 3782, 2; *Substituiri*, nr. 3788, 2; *Comportarea unor instrumente gramaticale*, nr. 3794, 2; *Efecte ale „atracției"*, nr. 3800, 2; *Despre unele cuvinte derivate*, nr. 3806, 2; *Cu privire la formulele verbale fixe*, nr. 3812, 2; *Efectul omisiunii unor cuvinte*, nr. 3819, 2; *Sensuri... reanimate*, nr. 3824, 2; *Cuvinte confundate*, nr. 3830, 2; *Cum apar uneori două forme verbale*, nr. 3836, 2; *Diformități*, nr. 3842, 2; *Construcții*, nr. 3848, 2; *Despre cuvintele „distinse"*, nr. 3854, 2; *Grija pentru exprimarea corectă*, nr. 3859, 2; *În jurul unor greșeli de exprimare...*, nr. 3865, 2; *Scrierea unor cuvinte* [întru totul-întrutotul, întru cît-întrucît], nr. 3871, 3;

Gramatică și stil, nr. 3877, 2; *Sensul unor verbe* [solidariza, relua, prelua, purica], nr. 3883, 2; *Pe marginea cîtorva contexte* [aprofunzime „adîncime", propunem a fi realizate, a pleda în fața unor uși deschise], nr. 3895, 2; *Despre unele mijloace de expresie*, nr. 3901, 2; *Aspecte ale relațiilor dintre cuvinte*, nr. 3907, 1966, 2; *Cînd frazele-s prea lungi*, nr. 3913, 2; *O chestiune de acord gramatical*, nr. 3919, 2.

550. Mihăescu, N., *Antologia „Proza umoristică română"* [pe marginea limbii studiilor introductive din volum], L, **8**, nr. 8, 1965, 11.

551. Mihăescu, N., [La rubrica „Cronica limbii"] *Despre unele aspecte lexicale și stilistice* [din articolele de critică literară], L, **8**, nr. 9, 1965, 11; *În jurul unor greșeli de exprimare*, nr. 10, 11; *Despre unele elemente noi de vocabular*, nr. 11, 11; *Aspecte lexicale și stilistice*, nr. 21, 7.

552. Munteanu, Ștefan, *Terminologie „școlară". Note de cultivare a limbii* [uman, umanistic, real, asista, asistență, munca cu cartea], Drapelul roșu, **22**, nr. 6290, 1965, 2.

553. Popescu, Ion, *Terminologie pedagogică* [I], GÎ, **17**, nr. 799, 1965, 2; [II], nr. 802, 2; [III], nr. 804, 2.

554. Popescu, Ion, *De ce literă mică?*, GÎ, **17**, nr. 829, 1965, 6.

555. Popescu-Marin, Magdalena, [La rubrica „Cum scriem"] *Influențe ale stilului tehnico-administrativ*, PN, **10**, nr. 11, 1965, 45—46.

556. Puicea, Nicolae, *Pentru un stil limpede, sugestiv, convingător* [în cadrul discuției cu tema *Stilul și limba în presă*], PN, **10**, nr. 2—3, 1965, 39—42.

557. Răcariu, Grigore, [La rubrica „Povestea vorbelor"], *Povestea vorbelor*, Viață nouă, **21**, nr. 6265, 1965, 2; *Expresii de rezonanță istorică*, nr. 6271, 2; *Alte expresii celebre*, nr. 6277, 2; *Expresii latinești*, nr. 6283, 2; *Povestea vorbelor*, nr. 6289, 2; *Alte expresii latinești*, nr. 6320, 2; *Despre onomastica românească*, nr. 6349, 2.

558. Sărățeanu, L., *Opiniile lui Grămătic*, PN, **10**, nr. 4, 1965, 31—32; nr. 5, 39—40.

559. Sofian, Venera, [La rubrica „Limba literară"] *De ce?* [contra unor particularități fonetice muntenești în limba literară: uște, plaje etc.], Cr., **1**, nr. 2, 1966, 8.

560. Streinu, Vladimir, *Dicționarul criticii literare*, L, **9**, nr. 9, 1966, 3.

561. Șipoș, M., *Textele pentru muzica ușoară*, IB, **13**, nr. 3775, 1965, 2.

562. Șuteu, Flora, [La rubrica „Cronica limbii din presă"] *Prea multă afectivitate!*, PN, **10**, nr. 6, 1965, 35—36; *Atenție la profil!*, nr. 7—8, 69—70; [La rubrica „Cum scriem"] *În căutarea unui titlu ideal*, **11**, nr. 1, 1966, 36—38.

563. T. C., *Fascinația radicalelor*, VR, **18**, nr. 3, 1965, 151—152.

564. * * * *Probleme subliniate la discuții* [cu tema *Stilul și limba în presă* — februarie 1965], PN, **10**, nr. 2—3, 1965, 47—48.

★

Vezi și nr. 3, 254, 474.

III. *FILOLOGIE CLASICĂ*

565. Barbu, N. I., *Observații semantico-stilistice asupra unor cuvinte grecești* [cu un rezumat în limba franceză], StCl., **7**, 1965, 119—129.

566. Besnier, R., *Le règlement des successions des affranchis d'après les lois caducaires* (Gaius, *Institutes*, III, 42 à 54) [Reglementarea succesiunilor sclavilor eliberați după legile caduciene], StCl., **7**, 1965, 55—65.

567. Bordenache, Gabriela, *Domna Placida* [cu o ilustrație], StCl., **7**, 1965, 315—318.

568. Doruțiu-Boilă, Emilia, *Un fragment necunoscut din inscripția trofeului de la Adamclisi* [cu un rezumat în limba franceză], StCl., **7**, 1965, 209—214.

569. Frenkian, Aram M., *Le nombre des lettres par ligne du manuscrit plotinien Marcianus Graecus* 240 (*M*), StCl., **7**, 1965, 311—313.

570. Georgescu, Constant, *Cuvinte compuse la Lucreţiu*, AUB, **13**, 1964, 287—303.

571. Iordache, Roxana, *Verbe cu prefix şi fără închiderea vocalei din radical în limba latină*, AUB, **13**, 1964, 305—318.

572. Lemosse, Maxime, *Brèves remarques sur les* ἀπόλιδες [Scurte observaţii despre ἀπόλιδες], StCl., **7**, 1965, 49—54.

573. Lupaş, Liana, *Une classification fonctionnelle des phonèmes vocaliques du dialecte attique* [O clasificare funcţională a fonemelor vocalice ale dialectului atic], StCl., **7**, 1965, 131—136.

574. Macarie, Liliana, *Observaţii în legătură cu stabilitatea vocabularului latin*, CL, **10**, nr. 2, 1965, 315—325.

575. Nicolaie, V., *Observaţii asupra sufixului latin* **-seo** [cu un rezumat în limba franceză], StCl., **7**, 1965, 137—141.

576. Pippidi, D. M., *Decrete elenistice din Histria* [cu un rezumat în limba franceză], StCl., **7**, 1965, 181—195.

577. Pippidi, D. M., *Spicuiri epigrafice* [cu un rezumat în limba franceză], StCl., **7**, 1965, 297—309.

578. Popescu, Em., *Descoperirile arheologice de la Lazu* (*rn. Constanţa*) [cu un rezumat în limba franceză], StCl., **7**, 1965, 251—261.

579. Russu, I. I., *Etimologii greceşti. Cuvinte din „substratul" indo-european, I* [cu un rezumat în limba franceză], StCl., **7**, 1965, 109—117.

580. Sturm, Fritz, *Gaius, II, 76* : **fructum petere** *ou* **fundum petere** ?, StCl., **7**, 1965. 77—82.

581. Suceveanu, A., *Cîteva inscripţii ceramice de la Histria* [cu un rezumat în limba franceză], StCl., **7**, 1965, 273—286.

★

Vezi şi nr. 75, 86, 101, 102, 362, 452, 484, 631, 889.

Recenzii

582. Barbu, N. I., Plutarque, *Vies*, tome III, Pericles—Fabius Maximus, Alcibiade—Coriolan. Texte établi et traduit par R. Flacelière et E. Chambry. Paris, Les Belles Lettres, 1964, 255 p. in 8°, StCl., **7**, 1965, 435—436.

583. Bănescu, N., I. Dujčev, *Les boljars dits intérieurs et extérieurs de la Bulgarie médiévale* [Boierii numiţi „interiori" şi „exteriori" în Bulgaria medievală], „Acta Orientalia Hungarica", t. III, fasc. 3, p. 167—178, RESEE, **2**, nr. 1—2, 1964, 289—291.

584. Calangiu, Anca, Paul Jal, *La guerre civile à Rome* [Războiul civil la Roma]. *Étude littéraire et morale* — Publications de la Faculté des Lettres et Sciences humaines de Paris, Série „Recherches", tome IV, Paris, Presses Universitaires de France, 1963, 540 p., StCl., **7**, 1965, 463—466.

585. Calangiu, Anca, *Sesiunea ştiinţifică de la Iaşi a Societăţii de studii clasice* [21—23 mai 1965], LR, **14**, nr. 5, 1965, 617—618.

586. Camariano-Cioran, Ariadna, Christos, Georges, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Καστοριᾶς [*L'idiome linguistique de Germas de la Castoria*], Thessalonique, 1962, Société d'études macédoniennes. Bibliothèque macédonienne, nº 23, 8 + 440 pages, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 679.

587. Ceauşescu, Gh., Gerold Walser şi Thomas Pekary, *Die Krise des römischen Reiches. Bericht über die Forschungen zur Geschichte des 3. Jahrhunderts* (*193—284 n. Chr.*) *von 1939—1959* [Criza imperiului roman. Dare de seamă asupra cercetărilor de

istorie a sec. al III-lea (193—284 e.n.) din perioada 1939—1959], Berlin, Walter de Gruyter, 1962, XI + 146,StCl., **7**, 1965, 469—470.

588. Cizek, Eugen, Cesare Questa, *Studi sulle fonti degli Annales di Tacito* [Studii despre izvoarele Analelor lui Tacit], Edizioni dell'Ateneo, Roma, 1960, 215 p., StCl., **7**, 1965, 456—457.

589. Dujčev, Ivan, *Critobul din Imbros. Din domnia lui Mohamed al II-lea, anii 1451—1467* (Critobule d'Imbros, Histoire de Mohamet II), Ed. par V. Grecu, Bucarest, 1963 (Scriptores byzantini IV), 379 p., RESEE, **2**, nr. 1—2, 1964, 291—296.

590. Fischer, I., *Bibliografia clasică românească (1964)*, StCl., **7**, 1965, 407—417.

591. Fischer, I., Oronzo Parlangèli, *Studi messapici (Iscrizioni, lessico, glosse e indici)* [Studii mesapice (Inscripţii, lexic, glose şi indice)], Milano, Istituto Lombardo di Scienze e Lettere, 1960, 474 p. 8° + XIII pl., StCl., **7**, 1965, 421—423.

592. Fischer, I., Pline l'ancien, *Histoire Naturelle. Livre XXX* [Plinius, Istoria naturală. Cartea XXX], Texte établi, traduit et commenté par Alfred Ernout. Paris, Les Belles Lettres, 1963, 103 p., StCl., **7**, 1965, 433—434.

593. Fischer, I., Ambrosii Theodosii Macrobii, *Saturnalia* apparatu critico instruxit *In Somnium Scipionis* selecta uarietate lectionis ornauit Iacobus Willis, Leipzig, Teubner, 1963, X + 466 p., 8° (Bibliotheca Teubneriana), StCl., **7**, 1965, 436—439.

594. Fischer, I., *Journal of Classical Studies*, vol. XII, 1964, Kyoto, The Classical Society of Japan, 200 p., 8°, StCl., **7**, 1965, 480.

595. Frances, E., M. Ia. Siouzioumov, *Борьба за пути развития феодальных отношений в Византии* [*La lutte pour les formes différentes de développement du féodalisme en Byzance*] Византийские очерки, Moscou, 1961, p. 34—63, RESEE, **2**, nr. 1—2, 1964, 286—289.

596. Giurescu, Anca, Stati Sorin, *La langue des inscriptions latines de Dacie et de Scythie Minor*, „Studii clasice", III, 1961, p. 143—146, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 677—678.

597. Giurescu, Dinu, Mirtchev, Milko, *Нови епиграфски паметници от Черноморието* [*Nouveaux monuments épigraphiques de la zone de la mer Noire*] „Известия на варненского археологического Дружество" Varna, XII, 1961, p. 7—21, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 686.

598. Lupaş, Liana, M. Tulli Ciceronis, *Scripta quae manserunt omnia*. Fasc. 18, *Oratio pro L. Murena*, iterum recognouit M. Kasten. Leipzig, Teubner, 1961, X + 48 p., StCl., **7**, 1965, 430—431.

599. Marinescu-Himu, M., *Sesiunea de comunicări a Societăţii de studii clasice* [21—23 mai 1965, Iaşi], Rev. înv. sup., **7**, nr. 8, 1965, 73.

600. Mihăescu, H., Duridanov, I., *Нови данны от топонимията за изчезнало румънско население в софийско* [*Données nouvelles sur la population roumaine disparu de la région de Sofia*] Езиковедско-етнографическа изледования в памят акад. Ст. Романски, Sofia, 1960, p. 469—478, RESEE, **2**, nr. 1—2, 1964, 284—285.

601. Mihăescu, H., Šašel, Anne et Jaro, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*. Accedunt corrigenda ad volumen operis. V. Hoffiller et B. Saria, Antike Inschriften aus Jugoslavia, Zagreb, 1938, indices, tabulae geographicae duae. Ljubljana, 1963 ; IV, 174 et 2 cartes (Situla Razprave Narodnega Muzeje v Ljubljani. Dissertationes Musei Nationalis Labacensis, 5), RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 629—630.

602. Mihăescu, H., Novak, Grga, *Stari Grci na Jadransku moru* [*Les Grecs anciens dans l'Adriatique*], „Rad. Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti", 322, 1961, p. 145—221, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 677.

603. Mihăescu, H., Gerhard Bendz, *Studien zu Callius Aurelianus und Cassius Felix*, Gleerup,, Lund, 1964, 145 p. (Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund, 55), SCL, **16**, nr. 5, 1965, 749—750.

604. Mihăescu, H., M. E. Sergheenko, *Жизнь древнего Рима. Очерки бытя.* Академия Наук СССР. Институт истории, Ленинградское отделение, Moscova-Leningrad, 1964, 335 p., StCl., **7**, 1965, 366—367.

605. Mihăescu, H., Varro, *Сельское хозяйство.* Перевод с латинского, комментарий и вступительная статья М. Е. Сергеенко, Editura Academiei de Ştiinţe, Moscova-Leningrad, 1963, 217 p., StCl., **7**, 1965, 431.

606. Mihăescu, H., Tore Janson, *Latin Prose Prefaces. Studies in Literary Conventions.* Almquist et Wiksell, Stockholm, 1964, 180 p. (Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia, XIII), StCl., **7**, 1965, 456.

607. Pippidi, D. M., *Note de lectură*, StCl., **7**, 1965, 319—333.

608. Pippidi, D. M., *Congresul asociaţiei „G. Budé" din Aix-en-Provence (aprilie 1963)*, StCl., **7**, 1965, 361—362.

609. Pippidi, D. M., *Al IV-lea Congres internaţional de studii clasice (Philadelphia, august 1964)* StCl., **7**, 1965, 365—366.

610. Pippidi, D. M., *L'année philologique. Bibliographie critique et analytique de l'antiquité gréco-latine.* Fondée par Jules Marouzeau, publiée par Juliette Ernst avec la collaboration de Marianne Duvoisin. Tome XXXIII. Bibliographie de l'année 1962 et compléments des années antérieures. Paris, Les Belles Lettres, 1964, XXV-634 p., StCl., **7**, 1965, 419.

611. Pippidi, D. M., *Mycenaean Studies. Proceedings of the Third International Colloquium for Mycenaean Studies held at* „Wingspread", 4—8 September 1961, edited by Emmett L. Bennett Jr., Madison, The University of Wisconsin Press, 1964, X—284 p. in 16° StCl., **7**, 1965, 419—421.

612. Pippidi, D. M., Louis Robert, *Nouvelles inscriptions de Sardes. I-er fascicule : décret hellénistique de Sardes ; dédicaces aux dieux indigènes ; inscriptions de la synagogue* (Archaeological Exploration of Sardis). Paris, Adrien Maisonneuve, 1964, 61 p. in 16°, 11 pl., StCl., **7**, 1965, 459—460.

613. Pippidi, D. M., W. Déonna et M. Renard, *Croyances et superstitions de table dans la Rome antique* (Collection „Latomus", XLVI), Bruxelles, 1961, 151 p. in 16°, StCl., **7**, 1965, 467—468.

614. Pippidi, D. M., *Atti del Colloquio Pavino sulla Historia Augusta* (Universita degli Studi di Padova. Publicazioni dell'Istituto di Storia antica, vol. IV). Roma, „l'Erma" di Bretschneider, 1963, StCl., **7**, 1965, 470—473.

615. Russu, I. I., Louis Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine.* Première partie (Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, XIII), Paris, 1963, 660 p., in 8°, 13 planşe, StCl., **7**, 1965, 423—430.

616. Ştefan, Gh., *Conferinţa de studii clasice de la Leningrad (aprilie 1964)*, StCl., **7**, 1965, 363— 364.

617. Vraciu, A., P. Hr. Ilievski, *Аблативот, инструменталот, локативот по најстарите грчки текстови* (Ablativul instrumentaiul şi locativul în cele mai vechi texte greceşti), Skoplje, 1961, XI + 147 pagini, AnŞtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 224—225.

618. Vraciu, A., Al. Milev, G. Mihailov, *Старогръцка граматика* (Gramatica limbii eline), ed. a II-a, Editura de stat „Наука и изкуство", Sofia, 1961, 351 pagini, AnŞtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 225—226.

★

Vezi şi nr. 121, 124, 126, 130, 131, 135, 646, 866, 874.

IV. *ROMANISTICĂ*

619. Agrigoroaie, Valentina, *Elemente arhaice în unităţile frazeologice din limba franceză contemporană* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AnŞtUI, **10**, fasc, 1, 1964, 15—23.
620. Agrigoroaie, Valentina, *Particularităţi fonetice ale cîtorva toponimice franceze*, [13 ref.; cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AnŞtUI, **11**, fəsc. 2, 1965, 165-170.
621. Baciu, Ion, *Omiterea şi înlocuirea articolului cu prepoziţia* **de** *în limba franceză contemporană* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză, StUBB, **10**, fasc. 2, 1965, 133—139.
622. Buţureanu, Silvia, *Repetiţia la Antoine de Saint-Exupéry* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AnŞtUI, **10**, fasc. 1, 1964, 79 — 90.
623. Carpov, Maria, *Commencer à ..., commencer de...*, AnŞtUI, **11**, fasc. 1, 1965, 103—106.
624. Dobrovici, Viorica, Cuciureanu, Şt., *Împrumuturi reciproce între limbile italiană şi engleză* [cu rezumate în limbile rusă şi italiană], An ŞtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 199—204.
625. Escudero, Gregorio, Copceag, Dumitru, *Gramatica limbii spaniole — cu exerciţii*, Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 319 p.
Vezi şi recenzia de la nr. 678.
626. Fischer, I., *Cuvinte panromanice absente din limba română* [versiunea românească a articolului din RRL, **9**, nr. 6, 1964, 595—602], SCL, **16**, nr. 4, 1965, 441—447.
627. Gaudemet, J., *L'étranger dans le monde romain* [Străinul în lumea romană] StCl., **7**, 1965, 37 — 47.
628. Giurescu, Anca, *Contributi al modo di definire i sostantivi composti della lingua italiana* [Contribuţii la definirea substantivelor compuse din limba italiană], RRL, **10**, nr. 4, 1965, 395—400.
629. Giurescu, Anca, *Încercare de definire a substantivelor compuse din limba italiană*, SCL, **16**, nr. 6, 1965, 829—834.
630. Gossen, C. Th., *Le scripta „bourguignonne" et le franco-provençal*, RRL, **10**, nr. 5, 1965, 455 — 460.
631. Iliescu, Maria şi Macarie, Liliana, *Schiţă de evoluţie a declinării în latina tîrzie*, SCL, **16**, nr. 4, 1965, 469—498.
632. Iordan, Iorgu, *Probleme generale ale lingvisticii romanice* [raport prezentat la cel de-al XI-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică — Madrid. 1965], SCL, **17**, nr. 1, 1966, 3—12.
633. Isbăşescu, Cristina, *Algunas peculiaridades fonéticas del español hablado en Cuba (Ensayo descriptivo)* [Cîteva particularităţi fonetice ale spaniolei vorbite în Cuba (Încercare descriptivă)], RRL, **10**, nr. 6, 1965, 571—594.
634. Kalik, Angelica, *În legătură cu „dispula" dintre cele două perfecte în limba franceză — perfectul simplu şi perfectul compus* [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], StUBB, **11**, fasc. 1, 1966, 115—125.
635. Maneca, Constant, *Considerazioni sopra la protesi vocalica in italiano* [Consideraţii cu privire la proteza vocalică în italiană] RRL, **10**, nr. 5, 1965, 499—507.
636. Manoliu, Maria *Innovations dans la structure du groupe nominal roman* [Inovaţii în structura grupului nominal romanic], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 299—307.
637. Niculescu, A., *Travaux roumains de linguistique romane* [Lucrări românesti de lingvistică romanică], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 20—30.
638. Şandru, Tudora, *Sobre la fisonomía lexica del español contemporáneo* [Despre fizionomia lexicală a spaniolei contemporane], RRL, **10**, nr. 4, 1965, 401—408.
639. Şandru, Tudora, *Despre fizionomia lexicală a spaniolei contemporane*[varianta românească a articolului din RRL, **10**, nr. 4, 1965, 401—408] SCL, **16**, nr. 6, 1965, 835—842.

640. Tudorică, Olga, *Algunos estudios hispánicos en Rumanía* [Cîteva studii despre limba spaniolă în România], RRL, **10**, nr. 4, 1965, 409—413.

641. Walter, Richard, *Dante şi „problema limbii"* [despre *De vulgari eloquentia*], Ateneu, **2**, nr. 11, 1965, 13.

642. Warnant, Léon, *Le système de l'article en français selon les vues de Gustave Guillaume* [Sistemul articolului în franceză după Gustave Guillaume], RRL, **10**, nr. 6, 1965, 619—629.

★

Vezi şi nr. 41, 75, 86, 87, 101, 102, 105, 111, 113, 141, 245, 260, 279, 815, 825 835, 840, 843.

Recenzii

643. Agrigoroaie, Valentina, R. A. Sayce, *Style in French Prose*, Oxford, Clarendon Press, 1958, ed. a II-a, 166 p., AnŞtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 240—241.

644. Antonescu, Nae, *Crestomaţie romanică* (vol. II, Editura Academiei, 1965), St., **16**, nr. 10, 1965, 111—112.

645. Carpov, Maria, Jacques Duron, *Langue française, langue humaine*, Paris, Larousse, 1963, 187 p., AnŞtUI, **11**, fasc. 2, 1965, 226—227.

646. Ceauşescu, Gh., *Mittellateinisches Wörterbuch zum Ausgehenden 13. Jahrhundert*, in Gemeinschaft, mit den Akademien der Wissenschaften zu Göttingen, Heidelberg, Leipzig, Mainz, Wien, und der Schweitzerischen Geisteswissenschaftliche Gesellschaft, herausgegeben von der Bayerischen Akademie der Wissenschaften und der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Berlin, Akademie Verlag, 1959—1962, StCl., **7**, 1965, 477—478.

647. Condeescu, N. N., Kristoffer Nyrop, *Manuel phonétique du français parlé*. Huitième édition entièrement revue par le soins de Alf Lombard, professeur à l'Université de Lund. Avec un appendice *Comment se prononcent les lettres françaises* par Alf Lombard. Gylendal, 1963, un vol. de VIII—242 p., RRL, **10**, nr. 5, 1965, 537—539.

648. Condeescu, N. N., *Chansons attribuées au chatelain de Couci (fin du XIIe — début du XIIIe siècle)*, édition critique par Alain Lerond, professeur à la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Rennes, Paris, Presses Universitaires de France, 1964 ; 1 vol. în 8° de 255 pages. (Publications de la Faculté de Lettres et Sciences Humaines de Rennes, n° 7), RRL, **10**, nr. 6, 1965, 642—644.

649. Condeescu, N. N., *Namur sau despre noua „universalitate" a limbii franceze*, VR, **18**, nr. 12, 1965, 198—202.

650. Façon, Nina, *Un cercetător al istoriei limbii italiene : Claude Fauriel*, AUB, **13**, 1964, 271—285.

651. Giurescu, Anca, Nora Galli de' Paratesi, *Semantica dell'eufemismo. L'eufemismo e la repressione verbale con esempi tratti dall'italiano contemporaneo* [Semantica eufemismului. Eufemismul şi contragerea verbală cu exemple luate din italiana contemporană], Torino, 1964, 195 p., SCL, **16**, nr. 3, 1965, 429—431.

652. Giurescu, Anca, Tullio de Mauro, *Storia linguistica dell'Italia unita* [Istoria lingvistică a Italiei], Biblioteca di cultura moderna, Editori Laterza, Bari, 1963, 517 p., RRL **10**, nr. 5, 1965, 542—544.

653. Giurescu, Anca, versiunea românească a recenziei din RRL, **10**, nr. 5, 1965, 542—544, SCL, **16**, nr. 6, 1965, 854—855.

654. Golopenţa-Eretescu, Sanda, Jean Dubois, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom* [Gramatică structurală a limbii franceze. Substantivul şi pronumele], Paris, 1965, 192 p., RRL, **10**, nr. 5, 1965, 544—546.

655. Iliescu, Maria, *Lucrări recente de latină vulgară* [Veikko Väänänen, *Introduction en latin vulgaire*, Paris, Klincksieck, 1963, 230 p. şi R. A. Haadsma şi J. Nuchelmans, *Précis de latin vulgaire*, suivi d'une anthologie annotée, Groningen, 1963, 137 p.; varianta românească a recenziei din RRL, **9**, nr. 5, 1964, 559—564], SCL, **16**, nr. 4, 1965, 549—554.

656. Iordan, Iorgu, *Lingvistică şi filologie* [despre cel de-al XI-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică, Madrid, 1—9 sept. 1965], C, nr. 39, 1965, 9.

657. Iordan, Iorgu, *Al XI-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică (Madrid, 1—9 sept. 1965)*, SCL, **17**, nr. 1, 1966, 111—113.

658. Ivănescu, G., Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romanza* [Originile limbii neolatine. Introducere în filologia romanică], terza edizione ampliata e aggionata, con 50 figure nel testo, casa editrice prof. Riccardo Pàtron, Bologna [1959], XXX + 596 p. în 8°, AUT, **1**, 1963, 343—347.

659. Jacquier, H. şi Kalik, A., *Le français moderne*, Paris, anul XXX (1962), nr. 1—4, CL **9**, nr. 2, 1964, 321—326.

660. Micuşan, Cristina, Ulrich Ricken, *„Gelehrter" und „Wissenschaft" im französischen (Beiträge zu ihrer Bezeichnungsgeschichte vom 12.-17. Jahrhundert* [„Învăţat" şi, „ştiinţă" în franceză], Berlin, 1961, 323 p., SCL, **16**, nr. 4, 1965, 567—568.

661. Oprean, Maria, Giulio Herczeg, *Lo stile indiretto libero in italiano* [Stilul indirect liber în italiană], Firenze, G. C. Sansoni Editore, 1963 (Biblioteca Lingua nostra, XIII), CL, **10**, nr. 1, 1965, 235—237.

662. Popescu-Marin, Magdalena, Karin Nef-Reiner, *Aspetti dell'evoluzione sintattica nella lingua italiana contemporanea* [Aspecte ale evoluţiei sintactice a italianei contemporane], Locarno, 1962, 73 p., SCL, **16**, nr. 5, 1965, 750—751.

663. Popescu-Marin, Magdalena, Weber, Marcel, *Contributions a l'étude du diminutif en français moderne. Essai de systématisation* [Contribuţii la studiul diminutivului în franceza modernă. Încercare de sistematizare], SCL, **17**, nr. 1, 1966, 124—127.

664. Rădulescu, Daniela, Ion Brăiescu, Marcel Saraş, *Gramatica limbii franceze moderne*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964, LR, **14**, nr. 5, 1965, 631—633.

665. Rădulescu, Daniela, Louis Michel, *La langue des pêcheurs du Golfe du Lion, Introduction* [Limba pescarilor din Golful Lion, Introducere], Paris [1964], SCL, **16**, nr. 5,1965, 739—741.

666. Reinheimer, Sanda, Aurélien Sauvageot, *Français écrit, français parlé* [Franceza scrisă, franceza vorbită], Paris, 1962, SCL, **16**, nr. 3, 1965, 427—429.

667. Reinheimer, Sanda, Alf Lombard, *Le rôle des semi-voyelles et leur concurrence avec les voyelles correspondantes dans la prononciation parisienne* [Rolul semivocalelor şi concurenţa lor cu vocalele corespunzătoare în pronunţarea pariziană], Lund, 1964, 46 p., RRL, **10**, nr. 4, 1965, 435—436.

668. Reinheimer, Sanda, Geneviève Massignon, *Les parlers français d'Acadie. Enquête linguistique* [Graiurile franceze din Acadia. Anchetă lingvistică], 2 vol., Paris,1962, 974 p., SCL, **16**, nr. 4, 1965, 571—574.

669. Sala, Marius, *Libro de los exenplos por a.b.c.* Edición critica por John Esten Keller. Vocabulario etimólogico por Louis Jennings Zahn. Madrid, C.S.I.C., 1961, 450 p. („Clásicos hispánicos"), SCL, **16**, nr. 3, 1965, 435—436.

670. Sala, Marius, *La Gaya ciencia de P. Guillén de Segovia.* Transcripción de O.J. Tuulio. Introducción, Vocabularios y Índices, por J. M. Casas Homs, I-II, Madrid, C.S.I.C., 1962. Vol. I :LXXX + 224 p., vol. II :316 p. („Clásicos hispánicos"), SCL, **16**, nr. 3, 1965, 436—437.

671. Sala, Marius, *El cancionero de Gallardo.* Edición crítica por José María Azáceta, Madrid, C.S.I.C., 1963, 322 p. („Clásicos hispánicos"), SCL, **16**, nr. 3, 1965, 437.

672. Sala, Marius, Bertil Malmberg, *Estudios de fonética hispánica* [Studii de fonetică spaniolă], Traducción de Edgardo R. Palavecino. Prólogo de Antonio Quilis, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Cientfficas, 1965, 156 p. („Collectanea Phonetica" I), RRL, **10**, nr. 6, 1965, 639—642.

673. Sala, Marius, versiunea românească a recenziei din RRL, **10**, nr. 6, 1965, 639—642, SCL, **16**, nr. 6, 1965, 849—851.

674. Sala, Marius, *Al II-lea Congres al hispaniștilor*, SCL, **17**, nr. 1, 1966, 115—116.

675. Sădeanu, Florența, Pedro Urbano Gonzales de la Calle, *Contribución al estudio del bogotano. Orientaciones metodológicas para la investigación del castellano en America* [Contribuții la studiul spaniolei vorbite în Bogotá. Orientări metodologice privitoare la cercetarea castilianei din America], Bogotá, 1963, 343 p., SCL, **16**, nr. 4, 1965, 568—571.

676. Șandru, Tudora, Werner Bahner, *Kurze Bibliographie für das Studium der romanischen Sprachwissenschaft (mit besonderer Berücksichtigung des Französischen)* [Scurtă bibliografie pentru studierea lingvisticii romanice (cu privire specială la limba franceză)], Halle, 1962, 106 p., SCL, **16**, nr. 3, 1965, 431—433.

677. Șandru, Tudora, Corominas Joan, *Breve Diccionario Etimológico de la Lengua Castellana* [Scurt dicționar etimologic al castilianei], Ed. Grados, Madrid, 1961, 610 p., RRL, **10**, nr. 6, 1965, 633—639.

678. Șandru, Tudora, Gregorio Eescudero, Dumitru Copceag, *Gramatica limbii spaniole — cu exerciții*, București, Editura științifică, 1965, 319 p., LR, **15**, 1966, nr. 1, 107—110.

679. Theban, Maria, Jean Dubois, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom* [Gramatică structurală a limbii franceze. Substantivul și pronumele]. Paris, Librairie Larousse, 1965, 192 p., SCL, **16**, nr. 6, 1965, 851—854.

680. Tudorică, Olga, Iorgu Iordan, *Istoria limbii spaniole* (Curs universitar), București, 1963, 190 p., SCL, **16**, nr. 3, 1965, 123—124.

681. Ungureanu, Mihail, *Mapamond lingvistic* [despre limba bască], VSt., **10**, nr. 10, 1965, 7.

682. * * * *El Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas, Nimega, 20 a 25 agosto de 1965*, RRL, **10**, nr. 4, 1965, 444.

683. * * * *Congreso interamericano de lingüistica, filología y enseñanza de idiomas* [Congresul interamerican de lingvistică, filologie și învățământul limbilor], RRL, **10**, nr. 4, 1965, 445—448.

★

Vezi și nr. 134, 759.

V. *SLAVISTICĂ*

684. Alexandru-Dobrițoiu, Teodora, *Istoricul așezării cehilor în Banatul de sud (Republica Socialistă România)* [cu rezumate în limbile rusă și franceză], RS, 12, 1965, 139—144.

685. Bernstein, S. B., *Gramatica comparată a limbilor slave*. Traducere și note de G. Mihăilă, București, 1965, Editura didactică și pedagogică, 324 p. + erata.

686. Bulat, Toma G., *O încercare de a publica un „Corpus inscriptionum slavo-romanicarum"*, RS, 12, 1965, 241—242.

687. Djamo-Diaconiță, Lucia, *Contribuții la studiul terminologiei social-politice a slavonei românești (termeni și sensuri specifice cronicilor)* [cu rezumate în limbile rusă și franceză], RS, 12, 1965, 93—108.

688. Fodor, Ecaterina, *Nomina agentis feminina în limbile slave răsăritene*, AUB, **13**, 1964, 207—213.

689. Fodor, Ecaterina, *Суффиксальное словообразование имен существительных в восточно-славянских языках* [Derivarea cu sufixe a substantivelor în limbile slave de răsărit; cu un rezumat în limba română], RS, 12, 1965, 35—41.

690. Gămulescu, Dorin, *Сербохорватские заимствования в Олтений* [Influenţe sîrbo-croate în Oltenia; cu o hartă], RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 447—465.

691. Gămulescu, Dorin, *Împrumuturi româneşti şi aromâneşti în argourile sud-slave*, SCL, **16**, nr. 4, 1965, 531—540.

692. Guţu, Olimpia, *Болгарский говор села Чопля. I. Замечания о системе гласных* [Graiul bulgar din satul Cioplea. I. Observaţii cu privire la sistemul consoanelor], RRL, **10**, nr. 5, 1965, 527—536.

693. Ivănescu, G., *Originea huţulilor şi a tuholţilor*, AUT, **1**, 1963, 311—314.

694. Mihăilă, G., *Славяно-румынские тексты как источник для словаря книжнославянского языка* [Textele slavo-române ca izvor al dicţionarului limbii slavone; cu un rezumat în limba română], RS, 12, 1965, 21—34.

695. Nicolau, Ioana, *Subordonarea şi coordonarea în fraza formată prin juxtapunere în limba rusă* [cu rezumate în limbile rusă şi germană], AUT, **1**, 1963, 289—294.

696. Oiţă, Ion, *Conjuncţiile, cuvintele şi expresiile modale explicative în limba rusă contemporană*, AUB, **13**, 1964, 223—231.

697. Oiţă, Ion, *Сложные предложения с возобновляющимися элементами* [Fraze cu elemente reluate; cu rezumat în limba română], RS, 12, 1965, 51—65.

698. Pavliuc' N., Robciuc, I., *Очерк фонологических систем украинских говоров в Румынии* [Schiţă a sistemelor fonologice ale graiurilor ucrainene din România], RRL, **10**, nr. 6, 1965, 595—617.

699. Pistrui, C., *400 ani de la tipărirea primei cărţi româneşti* [*Apostolul* — Moscova 1564], MA, **9**, nr. 9—10, 1964, 738—739.

700. Vrabie, Emil, *Note asupra graiului rus de la Climăuţi* (*comuna Baineţ, raionul Rădăuţi, regiunea Suceava*) [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], RS, 12, 1965, 117—137.

701. Vraciu, A., *Un fenomen dialectal rusesc produs sub influenţa substratului fino-ugrian* [ţocania; cu rezumate în limbile rusă şi franceză], AnŞtUI, **10**, fasc. 1, 1964, 25—34,

702. Vraciu, A., *Slava şi Baltica. Problema vechilor raporturi dintre ele în lumina noilor cercetări*, RS, 12, 1965, 283—297.

703. * * * *Тематика VI Международного Съезда Славистов* (*Прага*, 1968) [Tematica celui de-al VI-lea Congres internaţional al slaviştilor (Praga, 1968)], RS, 12, 1965, 385—387.

★

Vezi şi nr. 24, 73, 96, 117, 236, 282, 288, 379, 387, 388, 389, 390, 412, 413, 415, 833.

Recenzii

704. Alexandru-Dobriţoiu, Teodora, *Československé Přednášky pro V mezinárodní sjezd Slavistu v Sofii*, Editura Academiei Cehoslovace de Ştiinţe, Praga, 1963, 375 p., RS, 12, 1965, 344—346.

705. Bolocan, Gh., Eric P. Hamp., *Словарь американской лингвистической терминологии* (*A Glossary of American Technical Linguistic Usage, 1925—1950*), traducere şi completări de V. V. Ivanov, Moscova, 1964, 264 p., LR, **14**, nr. 6, 1965, 719—721.

706. Djamo-Diaconiță, Lucia, *Revue des études slaves*, tome XL, *Mélanges André Vaillant*, Paris, 1964, 254 p., RS, 12, 1965, 331—334.

707. Gămulescu, Dorin, Ivić Milka, *Les éléments morphologiques aux formes casuelles dans la langue serbo-croate*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetca Jagiellonskiego, Prace jezykoznawcze", Krakow, 4, 1961, p. 303—306, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 682.

708. Gămulescu, Dorin, V. Desniţkaia, *Славянские заимствования в албанском языке* [Influenţa slavă în limba albaneză], V, Международный съезд славистов Moscova, 1963, 30 p., RS, 12, 1965, 348—349.

709. Gămulescu, Dorin, Српска Академија наука и умености. Институт за српскохрватски језик. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (Dicţionar al limbii sîrbo-croate literare şi populare). Књига I (а — *богељуб*), Belgrad, 1959, CXX + 690 p. + erată; книга II (*богољуб — Вражогрнци*), Belgrad, 1962, XIV, 800 p. RS, 12, 1965, 353—355.

710. Gămulescu, Dorin, Liubomir Vankov, *Към историята на някои замки от западните романски езици в български и в балкански езици* (Asupra istoriei unor împrumuturi din limbile romanice apusene în bulgară şi în alte limbi balcanice), extras din „Годишник на Софийския Университет — Филологически факултет" tom LIV, nr. 2, 1959, Sofia, 1960, 112 p. (169—180), RS, 12, 1965, 361—362.

711. Guţu, Olimpia, *Българска диалектология — проучвания и материали*, Dialectologia bulgară — studii şi materiale, vol. I, Academia de Ştiinţe, Sofia, 1962, 273, p., SCL, **16**, nr. 5, 1965, 741—744.

712. Mihăescu, H., Български етимологичен речник. Съставили Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, Свезка I а-бронз. 1964, (*Dictionnaire étymologique de la langue bulgare*, rédigé par Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, I. Zaïmov, St. Ilčev, fascicule I *a-bronze*), Académie Bulgare des Sciences, Sofia, 1962, X, 80 p., RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 635—637.

713. Mihăescu, H., Popović, Ivan, *Valacho-Serbica. L'influence de la langue roumaine sur le serbe-croate et sa géographie*, „Naučno Društvo N. R. Bosne i Hercegovine. Balkanološki Institut Godišnjak", II, 1961, p. 101—121, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1965, 681.

714. Mihăescu H., Muljačić Žarko, *Naši pejorativi romanskoga podrijetla. Naki refleksi od* **capra** *u našim dijalektima* [*Les péjoratifs serbo-croates d'origine romane. Quelques reflets de* **capra** *dans les dialects serbo-croates*], dans „Radovi Razdio lingvističko-filóloški, Filosofski Fakultet", Zadar, III, 1961—1962, p. 115—138, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 681.

715. Mihăescu, H., V. V. Ivanov, *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka* [Gramatica istorică a limbii ruse], Izdatel'stvo „Prosveščenie", Moscova, 1964, 451 p., AUT, **2**, 1964, 282—284.

716. Mihăilă, G., *Din activitatea Asociaţiei slaviştilor din Republica Socialistă România (iunie 1964 — iunie 1965)*, RS, 12, 1965, 398—404.

717. Mihăilă, G., Chiţimia, I. C., Djamo-Diaconiţă, Lucia, Barbă, Gheorghe, Şoptereanu, V., Vrabie, E. *Славянская филология в Бухарестском Университете* (*К столетию со дня основания Университета* [Filologia slavă la Universitatea Bucureşti; cu un rezumat în limba română], RS, 12, 1965, 259—281.

718. Mitu, Mihai, *Etimologii româneşti în* **Dicţionarul limbii polone** [cu rezumate în limbile rusă şi franceză], RS, 12, 1965, 67—72.

719. Nestorescu, Virgil, *Български етимологичен речник, свезка I* (*а- бронз*), *свезка II* (*бронхи—владея*), *Изд. БАН*. Sofia, 1962—1963, SCL, **16**, nr. 2, 1965, 308—310.

720. Otescu, Simona, Rosetti, Al., *Slavo-romanica, sur la langue slave des documents valaques du XIVe et XVe siècles*, „Études et recherches linguistiques", Bucarest, 1961, 1er cahier, p. 91—95, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 682—683.

721. Trocin, D., *Note asupra unor materiale pentru studiul limbii ruse apărute în Moldova. (sec. XVIII—XIX)* [cu 3 facsimile], AnȘtUI, **10**, fasc. 1, 1964, 97—105.

722. Vaimberg, S., N. Mangul, V. Vascenco, I. Oiță, *Limba rusă literară contemporană*, Editura de stat didactică și pedagogică, București, 1962, 711 p., RS, 12, 1965, 358—360.

723. Vascenco, Victor, *Dicționar rus-român*, București, Editura științifică, 1964, 831 p., LR, **14**, nr. 2, 1965, 285—291.

724. Vascenco, Victor, *Încercări de unificare a terminologiei lingvistice slave. A IV-a consfătuire a Comisiei terminologice internaționale de pe lîngă C.I.S. (Ljubljana, 25—30 mai 1964)*, RS, 12, 1965, 388—391.

725. Vascenco, Victor și Vrabie, Emil, R. Udler, *Молдавские говоры Черновицкой области в сравнении с говорами Молдавской ССР, Закарпатской области УССР и других смежных областей дакороманского массива. Консонантизм* Chișinău, 1964, 276 p., SCL, **16**, nr. 5, 1965, 744—747.

726. Vrabie, Emil, André Mazun, *Grammaire de la langue russe*, ed. a IV-a, revăzută și completată de autor, cu concursul lui José Johannet și a lui Jacques Lépissier, Paris, Institut d'Études slaves, 1965, 368 p. în 8°, RS, 12, 1965, 355—358.

727. Vraciu, A., Stoïko Stoïkov, *Увод в българската фонетика* (*Introducere în fonetica limbii bulgare*), ed. a II-a, Editura „Nauka i izkustvo", Sofia, 1961, 203 pagini, AnȘtUI **10**, fasc. 1, 1964, 115—116.

728. Vraciu, A., Stoïkov, Stoïko, *Увод в българската фонетика* [*Introduction à la phonétique de la langue bulgare*], IIe édition, „Наука и искуство", Sofia, 203 p., RESEE, 2, nr. 3—4, 1964, 633—635.

★

Vezi și nr. 63, 415, 868, 926.

VI. *GERMANISTICĂ*

729. Binder, Ștefan, *Transformarea socialistă a țării ca factor de dezvoltare a vocabularului limbii germane folosite de minoritatea germană în R. P. R.* [cu rezumate în limbile rusă și germană], AUT, **1**, 1963, 87—99.

730. Braun, Roswitha, *Die Deklination der Adjektive im Siebenbürgisch—Sächsischen* [Declinarea adjectivului în dialectul săsesc din Transilvania], FVL, **8**, nr. 2, 1965, 81—90.

731. Capesius, Bernhard, *Wesen und Werden der Siebenbürgisch-Sächsischen* [Caracteristicile și formarea dialectului săsesc din Transilvania ; cu un rezumat în limba română], FVL, **8**, nr. 1, 1965, 5—26.

732. Capesius, Bernhard, *Hermannsdorf — Hermannstadt*, FVL, **8**, nr. 2, 1965, 71—76.

733. Gehl, Hans, *Die deutsche Mundart der Gemeinde Glogowatz* [Dialectul german din comuna Glogovăț — raionul Arad], FVL, **8**, nr. 2, 1965, 77—80.

734. Pamfil-Popovici, Liliana, *Funcția stilistică a arhaismelor în limba operelor literare engleze*, AUB, **13**, 1964, 373—392.

735. Richter, Gisela și Thudt, Anneliese, *Eine besondere Form des Reflexivpronomens im Siebenbürgisch-Sächsischen* [O formă deosebită a pronumelui reflexiv în graiurile săsești din Transilvania], FVL, **7**, nr. 2, 1964, 138—141.

736. Ștefănescu, Livia, *Elemente de compoziție și stil în romanul „Fünf Liter Zuika" de Paul Schuster* [cu un tabel], AUB, **13**, 1964, 349—371.

737. Thudt, Anneliese şi Richter, Gisela, *Die Mundarten der sogenannten Zipser in Oberwischau* [Graiurile aşa-numiţilor „zipseri" din Vişeul de Sus; cu un rezumat în limba română], FVL, **8**, nr. 1, 1965, 27—48.

★

Vezi şi nr. 624, 836.

Recenzii

738. A., T., *Der Sprachbrockhaus, Deutsches Bildwörterbuch für jedermann*, siebente durchgesehene Auflage, F. A. Brockhaus, Wiesbaden, 1962, 1588 Spalten mit über 5400 Abb. Übersichten, FVL, **8**, nr. 1, 1965, 133—134.

739. Constantinescu, Ilinca, Jonathan Swift, *Gulliver's Travels. Part. I. A Voyage to Lilliput*, Cuvînt introductiv, note şi vocabular alcătuite de Nicolae Burghelea. Coperta şi ilustraţiile de Iacob Dezideriu, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, 122 (—125) p., LR, **15**, nr. 1, 1966, 110—111.

740. Szabó, Zoltán, Elise Riesel: *Stilistik der deutsches Sprache* 2. durchgesehene Auflage, Moszkva, 1963, 486 + 2, NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 289—292.

741. Tătaru, Ana, Heinrich Mutschmann, *Englische Phonetik*, 2. Auflage bearbeitet von Günther Scherer, Sammlung Göschen, Band 601, Walter de Gruyter et Co., Berlin, 1963, 127 p., CL, **10**, nr. 1, 1965, 240—242.

VII. *ORIENTALISTICĂ*

742. Bănăţeanu, Vlad, *L'élément-***r** *médio-passif en arménien classique* [Elementul *-r* mediopasiv în armeana clasică], RRL, **10**, nr. 5, 1965, 509—525.

743. Drimba, Vladimir, *Studii găgăuze (II). Derivatele în* **-ka** [pentru I vezi nr. 557 şi 558 din bibliografia anului trecut], SCL, **16**, nr. 2, 1965, 283—289.

744. Mamut, Enver, *Nogaii dobrogeni şi dialectul lor*, AUB, **13**, 1964, 319—336.

Recenzii

745. Bănăţeanu, Vlad, *Cercetările dialectologice în Armenia sovietică*, AUT, **1**, 1963, 324—330.

746. Bănăţeanu, Vlad, Wilhelm Brandenstein — Manfred Mayrhofer, *Antiguo persa, gramática, inscripciones, léxico etimológico*, Madrid, 1958, 143 p., AUT, **1**, 1963, 338—340.

747. Bănăţenau, Vlad, I. M. Oranski, *Vvedenie v iranskiu filologhiiu* [Introducere în filologia iraniană], Moscova, 1960, 440 pagini + 4 hărţi, AUT, **1**, 1963, 340—343.

748. Drimba, Vladimir, Ê. R. Tenišev, *Саларский язык* (Limba salară), Москва, Издательство восточной литературы 1963, 56 pp. (Языки зарубежного Востока и Африки). I., Саларские тексты, Moscou, Издательство Наука 1964, 141 pp. (Академия Наук СССР, Институт языкознания), RRL, **10**, nr. 6, 1965, 648—650.

VIII. *BALCANISTICĂ*

749. Çabej, Eqrem, *Betrachtungen über die rumänisch-albanischen Sprachbeziehungen* [Consideraţii despre relaţiile lingvistice româno-albaneze], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 101—117.

750. Ivănescu, G., *Teoria lui Vladimir Georgiev despre limba traco-dacă*, AUT, **2**, 1964, 255—258.

751. Petrovici, Emil, *Trăsături balcanice comune în sistemele fonetice ale aromânei și albanezei. Vocala de tipul* **ă**, CL, **10**, nr. 1, 1965, 67—72.

★

Vezi și nr. 97, 285.

Recenzii

752. Brîncuș, Grigore, *Fjalor i terminologjisë teknikoshkencore* [*Dictionnaire de la terminologie technique-scientifique*] RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 637—639.

753. G[iurescu], A[nca], Poghirc, C., *Vocalele rom.* **ă**, *alb.* **ë**, *bulg.* **ъ** *și oscilația* **a**/**e** *în grafia cuvintelor trace* [*Les voyelles* **ă** *roumain,* **ë** *albanais,* **ъ** *bulgare et l'alternance* **a**/**e** *dans la graphie des mots thraces*], „Studii și cercetări lingvistice", Bucarest, 11, 1960, n° 3, p. 657—660, RESEE, **2**, nr. 1—2, 1964, 325.

754. Giurescu, Anca, Poghirc, C., *La valeur phonétique de l'oscillation thrace* **a**/**e** *à la lumière des données des langues balkaniques modernes*, „Studii clasice", III, 1961, p. 33—37. RESEE. **2**, nr. 3—4, 1964, 675—676.

755. Mihăescu, H., Eqrem, Çabej, *Alb* vise *Orte, Plätze und die singularisierten Plurale im Albanischen*, „Lingua Posnaniensis", VII, 1958, p. 145—200 et VIII, 1960, p. 71—132; *Unele probleme ale istoriei limbii albaneze*, „Studii și cercetări lingvistice", X, 1959, p. 527—560; *Studime rrath etimologjisë së gjuhës Shqipe* [Studii de etimologie albaneză], „Buletin i Universitetit Shtetëror te Tiranës, Seria Shkencat shoqërore", XIV, 1960, 4, p. 9—102; XV, 1961, 1, p. 60—102; 2, p. 47—78; 3, p. 53—72; 4, p. 106—133; XVI, 1962, 1, p. 83—120; 2, p. 225—232; 3, p. 49—75; XVII, 1963, 1, p. 110—129; 2, p. 127—153; 4, p. 83—97; *Zur Charakteristik der lateinischen Lehnwörter im Albanischen*, „Revue de linguistique", VII, 1962, p. 161—199, RESEE, **2**, nr. 1—2, 1964, 279—282.

756. Mihăescu, H., Gerov, Boris, *Романизмът между Дунава и Балкана от Август до Константин Велики* [*La romanisation entre le Danube et les Balkans d'Auguste à Constantin le Grand*], Годишник на Софийския Университет — Филологически Факултет — „Annuaire de l'Université de Sofia — Faculté philologique", XLV, 1948—1949, p. 1—92; XLVII, 1950—1952, p. 17—121; XLVIII, 1952—1953, p. 307—413; Проучвания върху западно тракийските земе през римско време (*Untersuchungen über die westtrakischen Länder in römischer Zeit*) Годишник на Софийския Университет — Филологически Факултет „Annuaire de l'Université de Sofia — Faculté philologique", LIV, 1959—1960, p. 155—406, RESEE, **2**, nr. 1—2, 1964, 282—283.

757. Mihăescu, H., Barić, Henrik, *Albanische und albanisch-rumänische Wortstudien*, „Naučno Društvo Bosne i Hercegovine. Balkanološki Institut. Godišnjak", II, 1961, p. 21—45, Sarajevo, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 676.

758. Mihăescu, H., Reichenkron, G., *Zur römischen Kommandosprache bei byzantinischen Schriftstellern*, „Byzantinische Zeitschrift", LIV, 1961, p. 18—27, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 678—679.

759. Mihăescu, H., Tekavčič, P., *Toponomastica romanza di Dignano d'Istria*, „Studia Romanica et Anglica Zagrebiensia", 11, 1961, p. 67—90, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 680.

760. Mihăescu, H., Barič, Henrik, *La perte de l'infinitif dans les langues balkaniques*, „Naučno Društvo N. R. Bosne i Hercegovine. Balkanološki Institut. Godišnjak", II, 1961, p. 1—11, Sarajevo, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 683.

761. Mihăescu, H., Togeby, Knut, *L'infinitif dans les langues balkaniques*, dans „Romance Philology", XV, 1961—1962, p. 221—233, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 683.

762. Russu, I. I., *Despre limba traco-dacilor* [despre unele lucrări ale lui V. Pisani în legătură cu această problemă], AnŞtUI, **10**, fasc. 1, 1964, 91—96.

763. Russu, I. I., K. Vlahov, *Nachträge und Berichtigungen zu den thrakischen Sprachresten und Rückwörterbuch*, în „Godišnik na Sofijskija Universitet", Filologičeski Fakultet, LVII, 2, 1963, p. 221—367, CL, **9**, nr. 2, 1964, 326—332.

764. Russu, I. I., K. Vlahov, *Die geographische Verbreitung der thrakischen Personennamen mit Vorderglied* **Aulu-**, în „Godišnik na Sofijskija Universitet", Filologičeski Fakultet, LVII, 2, 1963, p. 375—386, cu o hartă, CL, **9**, nr. 2, 1964, 332—333.

765. Russu, I. I., Joseph Wiesner, *Die Thraker. Studium zu einem versunkenen Volks des Balkanraumes*. Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 1963, 256 p., 12 figuri planşe în 8° mic (Urban-Bücher „Die wissenschaftliche Taschenbuchreihe", herausgegeben von Fritz Ernst, nr. 41), CL, **10**, nr. 1, 1965, 229—235.

766. Russu, I. I., Hans Krahe, *Die Sprache der Illyrier*. Zweiter Teil: Carlo de Simone, *Die messapischen Inschriften*, Jürgen Untermann, *Die messapischen Personennamen*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1964, 361 p., în 8° (p. 233—359 planşe foto, p. 360—361 cu 2 hărţi), 1 planşă 57 × 33 cm. cu alfabetul mesapic, CL, **10**, nr. 2, 1965, 376—382.

767. Vulpe, Radu, Beševliev, V., *Amlaidina und Sippe*, dans „Балканско Езикознание", „Linguistique balkanique", III, 1961, p. 67—70, RESEE, **2**, nr. 3—4, 1964, 677.

768. Vulpe, Radu, Irmscher, I., *Die Benennung des Schwarzen Meeres bei den Byzantinern*, Prague, 1962, 18 p. Tirage à part de „Byzantinoslavica", XXIII, 1962, 1 RESEE **2**, nr. 3—4, 1964, 678.

IX. *LIMBA MAGHIARĂ*

769. Bartha, János, *Román nyelvi elemek stiliszlikai szerepe Asztalos István írói nyelvében* [Rolul stilistic al unor elemente de limbă română în proza lui Asztalos István], NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 289—292.

770. Csák, László, *Szempontok Bélfenyér keresztnévrendszerének tanulmányozásához* [Criterii ale studierii sistemului de prenume la Belfir], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 99—106.

771. Csák, László, *Az i-zés állapota a bélfenyéri népnyelvben* [Pronunţarea lui *i* în loc de *e* în graiul din Belfir; cu rezumat în limba română], NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 271—281.

772. Gálffy, Mózes, *A moldvai csángó nyelvjárás mássalhangzó rendszere* [Sistemul consonantic al graiului ceangău din Moldova; cu 4 hărţi şi un rezumat în limba română], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 157—167.

773. Gálffy, Mózes, *A moldvai csángó nyelvjárás fonéma-variáns rendszere* [Sistemul fonemelor variante din graiul ceangău din Moldova], NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 257—269.

774. Horváth, Tibor, *Nyelvészeink egy éve*, Utunk, **21**, nr. 8, 1966, 2.

775. Kásler, Mária, *Dévai csángó becenevek* [Nume hipocoristice la ceangăii din Deva; cu un rezumat în limba română], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 235—241.

776. Kocsis, István, *Köszegremete gyny- és ragadványnevei* [Supranumele şi poreclele din Remetea Oaşului; cu rezumat în limba română], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 243—247.

777. Kósa, Ferenc, *Az edényégetéshez használt fafajták elnevezései a fazekasmesterségben* [Denumirile soiurilor de lemne folosite de olari la arderea vasului; cu rezumat în limba română], NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 297—302.

778. Kovács, Júlia, *Körösfői tájszók* [Cuvinte regionale din Izvorul Crişului], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 267—268.

779. Márton, Béla, *A szovátai szénégetés szakszókincse* [Terminologia bocşăritului la Sovata], NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 324—329.

780. Marton, Gyula, *A moldvai csángó nyelvjárás hangredszerét és fonológiai struktúrájot ért román nyelvi hatásról* [Influenţe româneşti în sistemul fonetic şi în structura fonologică a graiului ceangău din Moldova ; cu rezumat în limba română], NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 243—255.

781. Marton, Gyula, *Cu privire la corelaţia dintre accent şi durata vocalelor în împrumuturile româneşti ale graiului ceangău din Moldova*, SCL, **17**, nr. 1, 1966, 81—86.

782. Murádin, László, *Mutatvány az RMNYA tájszóanyagából* [Glosar de cuvinte dialectale din materialul Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 263—267.

783. Murádin, László, *Az* **Iy** *hang a moldvai csángó nyelvjárásban* [Sunetul *Iy* în graiul ceangău din Moldova ; cu o hartă şi rezumat în limba română], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 79—98.

784. Murádin, László, *Mutatvány az RSzk magyar nyelvjárásai atlaszának tájszóanyagából* [Cuvinte dialectale din materialul adunat pentru Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din Republica Socialistă România], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 175—179.

785. Murádin, László, *Mutatvány Románia Szocialista Köztársaság Magyar Nyelvjárásai Atlaszának tájszoanyagából* [Glosar de cuvinte dialectale din materialul Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din Republica Socialistă România], NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 319—324.

786. Péntek, János, *A körösfői népi hímzés szakszókincse* [Terminologia broderiei populare din Izvorul Crişului], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 179—192.

787. Szabó, T. Attila, *A feudalizmuskori* **karajnuk-krajnik** *tisztségnév szótörténetéhez* [Cu privire la istoria cuvîntului *karajnuk-krajnik*, nume de funcţie în epoca feudală ; cu un rezumat în limba română], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 61—78.

788. Szabó, T. Attila, *Kisállattartó tejgazdálkodásunk három feudalizmuskori román kölcsönszava : a* **brindza**, *az* **orda** *és a* **zsentice** [Trei cuvinte de origine românească referitoare la prelucrarea laptelui (brindza, orda şi zsentice) pătrunse în lexicul limbii maghiare în epoca feudalismului ; cu rezumate în limbile rusă şi germană], StUBB, **11**, fasc. 1, 1966, 127—139.

789. Szabó, Zoltán, *Román eredetű elemek Barcsay Ábrahám költői nyelvében* [Elemente lexicale de origine română în limba poetică a lui Barcsay Ábraham ; cu un rezumat în limba română], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 149—153.

790. Szabó, Zoltán, *Eszköztár vagy stiluselemzés?*, Utunk, **20**, nr. 42, 1965, 7.

791. Szabó, Zoltán, *A Gyöngyösi latin-magyar szótártöredék román eredetű szavai* [Cuvinte de origine română în „Gyöngyösi Szótártöredék" ; cu un rezumat în limba română], NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 293—295.

792. Szendrei, V. Júlia, *Báróczi Sándor stílusának főbb jegyei* [Principalele construcţii ale stilului lui Báróczi Sándor ; cu un rezumat în limba română], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 185—194.

793. Vámszer, Márta, *Az* **íra** *igealak a kalotaszegi nyelvjárásban* [Forma verbală *íra* în graiul din ţinutul Călatei ; cu un rezumat în limba română], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 169—181.

794. Vámszer, Márta, *Analógias keletkezésü igealakok a kalotaszegi nyelvjárásban* [Forme verbale de provenienţă analogică în graiul din ţinutul Călatei ; cu un rezumat în limba română], NyIK, **9**, nr. 2, 1965, 303—312.

795. Vöő, István, *A fazekaskorong és alkatrészei* [„Cringul" olarilor şi părţile lui componente ; cu 3 figuri, 5 hărţi şi un rezumat în limba română], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 107—123.

796. Zsemlyei, János. *Macsuka* [Istoria cuvîntului maghiar *macsuka* ; cu un rezumat în limba română], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 155—160.

797. Zsemlyei, János, *A fazekasmesterség szakszókincséből* : *agyagot ver* [Din terminologia olarilor : agyagot ver], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 258—262.

★

Vezi şi nr. 49, 54, 262, 334, 701, 702.

Recenzii

798. Hazy, Ştefan, *Dicţionar român-maghiar*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, vol. I (A-L), 744 p. şi vol. II (M-Z), 848 p., LR, **14**, nr. 5, 1965, 628—630.

799. Marton, Gyula, *Tájékoztató a Babes-Bolyai egyetem magyar nyelvtudományi tanszékének 1964. évi tudományos munkájáról* [Activitatea ştiinţifică în anul 1964 a catedrei de limba maghiară a Universităţii „Babeş-Bolyai"], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 222—223.

800. Murádin, László, Papp, László, *Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika* [Istoria dialectelor şi statistica lingvistică], Akadémiai Kiadó, Bp., 1963, 186 lap., NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 292—294.

801. Murádin, László, Molnár József, *A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására 1527—1576 között*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, 353 lap., NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 210—211.

802. Veégh, Sándor, *Román-magyar nagyszótár* [Dicţionar român-maghiar], IS, **13**, nr. 3 1965, 473—475.

X. *LIMBI INDO-EUROPENE*

Vezi nr. 579.

Recenzii

803. Costa, Traian, J. Gonda, *Kurze Elementar-Grammatik der Sanskrit-Sprache* [Scurtă gramatică elementară a limbii sanscrite]. Mit Übungsbeispielen, Lesestücken und einem Glossar. Vierte, verbesserte Auflage, Leiden, E. J. Brill, 1963, VIII + 152 p., RRL, **10**, nr. 6, 1965, 644 — 647.

804. Costa, Traian, Nicolás Altuchow, *Gramàtica sanscrita elemental* [Gramatică sanscrită elementară], Montevideo, 1962, IV + 120 p. + 3 tabele (Universidad de la Republica, Facultad de Humanidades y Ciencias, Departamento de Lingüística), SCL, **16**, nr. 6, 1965, 859—860.

805. Ivănescu, G., V. Georgiev, *Issledovanija pro sravnitel'no-istoričeskomu jazykoznaniju (rodstvennye otnošenija indoevropejskie jazykov)* [Cercetări de lingvistică comparativ-istorică (relaţiile de înrudire dintre limbile indo-europene)], Izdatel'stvo inostranoj literatury, Moskva, 1958, 317 p., în 8°, AUT, **2**, 1964, 280—282.

XI. *LIMBI HAMITO-SEMITICE*

806. Negoiță, At., *Manuscrise de gramatici semite în biblioteca Patriarhiei Române* [gramatici ale limbilor ebraică, arabă, siro-chaldaică], ST, **17**, nr. 1—2, 1965, 100—116.

XII. *LIMBA CHINEZĂ*

Recenzii

807. Wechsler, Bernard, Gustav Herdan, *The Structuralistic Approach to Chinese Grammar and Vocabulary. Two Essays*, The Hague, Mouton & Co., 1964, 56 p. („Janua Linguarum", Series Practica, VI), RRL, **10**, nr. 4, 1965, 440—444.

808. Wechsler, Bernard, varianta românească a recenziei din RRL, **10**, nr. 4, 1965, 440—444, SCL, **16**, nr. 6, 1965, 856—859.

XIII. *METODICA PREDĂRII LIMBILOR*

809. Andrașoni, Dumitru, *Importanța analizei logice în lecțiile de gramatică*, Făclia, **20**, nr. 5657, 1965, 2.

810. Angelescu, Gh., *Să lărgim învățământul limbilor străine*, C, nr. 45, 1965, 9.

811. Anghel, Florin, *Predarea limbilor străine*, C, nr. 49, 1965, 9.

812. Berca, Ion, *Folosirea metodei analizei gramaticale în predarea limbii române la clasele mici* [cu rezumate în limbile rusă, franceză, engleză], RPed., **14**, nr. 12, 1965, 17—27.

813. Berceanu, Vera, *Însușirea limbajului tehnic*, C, nr. 49, 1965, 9.

814. Biciulescu, Marin, *Predarea gramaticii în școală. Ortografia și punctuația în școala elementară*, LR, **14**, nr. 3, 1965, 345—349.

815. Brăescu, I., Panderescu, Silvia, Bercescu, Sorina, Brăescu, Maria, *Învățați limba franceză fără profesor*. Ediția a III-a revăzută și îmbunătățită. Editura științifică, 1965, 230 p.

816. Bulgăr, Gheorghe, *Studiul limbii române în învățământul superior*, Rev. înv. sup., **7**, nr. 11, 1965, 24—27.

817. Bulgăr, Gh., *Însemnări despre studiul limbii*, GÎ, nr. 833, 1966, 2.

818. Bunescu, Vasile, Popescu, Ștefania și Bejat, Elena, *Etapele premergătoare elaborării manualului programat pentru predarea gramaticii limbii române în școala generală de 8 ani* [cu rezumate în limbile rusă și franceză], RPed., **14**, nr. 7, 1965, 12—26.

819. Ciobanu, Radu, *Semnele convenționale în gramatică*, GÎ, **17**, nr. 830, 1965, 4.

820. Cioriță, Ion, *Exprimarea orală și scrisă a elevilor. Despre vocabular*, Drumul socialismului, **17**, nr. 3192, 1965, 2.

821. Colbert, Bruno, *Programe și manuale stabile pentru predarea limbii germane*, GÎ, **17**, nr. 801, 1965, 3.

822. Cremer, I., *Ion Creangă și predarea gramaticii limbii române*, LL, 9, 1965, 377—388.

823. Dănilă, Viorica, *Activitatea didactică în cadrul laboratorului de limbi străine*, Rev. înv. sup., **7**, nr. 9, 1965, 65—70.

824. Dogaru, Vladimir, *Dar clasele a IX-XI ?* [Metodica predării limbii și literaturii române], GÎ, **17**, nr. 817, 1965, 6.

825. Dumitrescu, Viorica, Popescu, Constantin, Saraş, Marcel, Vicol, Ion, *Metodica predării limbii franceze în şcoala generală*, Bucureşti, 1965, Editura didactică şi pedagogică, 280 p.
Vezi şi recenzia de la nr. 878.
826. Felea, A. şi Fogarasi, C., *Contribuţii metodice la problema dezvoltării exprimării elevilor într-o limbă străină* [cu rezumat în limba rusă], RPed., **13**, nr. 5, 1965, 86—96.
827. Frăţilă, Solomon, *Metodica predării limbii române în şcoala generală de 8 ani*, Steaua roşie, **17**, nr. 77, 1965, 2.
828. Gandelman, R., *Exerciţii de gramatică rusă*, [Bucureşti], 1965, Editura ştiinţifică, 230 p.
829. Ghinescu, Florente, *Limba română în şcoli*, C, nr. 2, 1966, 9.
830. Gîrneaţă, Alexandru, *Oră de limbă română la Sorbona*, S, **34**, nr. 6650, 1965, 1, 4.
831. Goldiş, Ana, *Preocupări ale centrelor universitare din Franţa privind predarea limbii franceze pentru străini*, Rev. înv. sup., **7**, nr. 8, 1965, 81—84.
832. Hîrlăoanu, A., Vaimberg, S., *Despre locul gramaticii în predarea limbilor moderne*, Rev. înv. sup., **7**, nr. 9, 1965, 59—64.
833. Iovan, Tiberiu, *Bălgarsko-rumânski razgovornik — Ghid de conversaţie bulgar-român*, Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 184 p.
834. Joandrea, Maria, *Un front comun* [despre exprimarea elevilor], Drumul socialismului, **17**, nr. 3179, 1965, 2.
835. Lăzărescu, Adriana, Lăzărescu, George, *Libretto tascabile italiano-romeno—Ghid de conversaţie italian-român*, Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 184 p.
Vezi şi recenzia de la nr. 873.
836. Leviţchi, Leon, *Ce să accentuăm în studiul limbii engleze*, GÎ, **17**, nr. 801, 1965, 3.
837. Leviţchi, L., Duţescu, D., *Învăţaţi limba engleză fără profesor*, ediţia a V-a, Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 720 p.
838. Mihăilescu, N., *În legătură cu predarea predicatului la clasele V—VIII*, RPed., **14**, nr. 10, 1965, 93—103.
839. Milicescu, Emilia Şt., *Exprimarea orală şi scrisă a elevilor în orele de limba şi literatura română : îmbogăţirea şi nuanţarea lexicului*, LL, 10, 1965, 353—367.
840. Minea, Sanda, *Să vorbim spaniolă. Exerciţii lexicale*, Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 206 p.
841. Munteanu, G., *Contribuţii la metodica lecţiilor de limba română în şcoala de 8 ani* [cu un tabel-plan în afară de text şi rezumate în limbile rusă şi franceză], StUBBPs., **9**, fasc. 1, 1964, 101—127.
842. Munteanu, G. şi Radu, I., *Contribution de l'enseignement programmé à la compréhension de certaines catégories grammaticales* [Contribuţia învăţămîntului programat la înţelegerea cîtorva categorii gramaticale], RSS, **9**, nr. 1, 81—91.
843. Nanu, Dimitrie A., *Despre raportarea la limba maternă a elevului în predarea gramaticii limbii franceze*, RPed., **15**, nr. 2, 1966, 89—97.
844. Paraschivoiu, Constantin, *Gramatica şi compunerile*, Drumul socialismului, **17**, nr. 3155, 1965, 2.
845. Pîrjol, Emil, *Aspecte privind predarea limbilor străine în instituţiile de învăţămînt superior din R.P.Polonă*, Rev. înv. sup., **7**, nr. 1, 1965, 83—84.
846. Poalelungi, Gh., *O situaţie paradoxală* [despre predarea gramaticii în licee], GÎ, **17**, nr. 822, 1965, 3.
847. Popescu, Constantin, *Unele probleme ale predării gramaticii în şcoli*, Zori noi, **19**, nr. 5331, 1965, 2.
848. Popescu-Brînzan, Elena, *„Momentul ortografic" şi lecţia de ortografie*, GÎ, **17**, nr. 812, 1965, 8.
849. Popescu-Mihăeşti, Alexandru, *Definiţiile noţiunilor gramaticale*, GÎ, **17**, nr. 817, 1965, 6.

850. Popescu-Mihăeşti, Alexandru, *Manualele de gramatică şi cerinţele metodice*, GÎ, **17**, nr. 819, 1965, 5.

851. Purdea, Elena, *Îmbogăţirea vocabularului*, Drumul socialismului, **17**, nr. 3221, 1965, 3.

852. Radu, N., David, T., Rădulescu, M., *Unele probleme ale predării limbilor străine*, RPed., **14**, nr. 10, 1965, 103—111.

853. Roman, N., *Prin lecţiile de gramatică se pun bazele scrierii şi exprimării corecte*, Drumul socialismului, **17**, nr. 3198, 1965, 2.

854. Romanescu, Ilie, *Dificultăţi şi soluţii* [în predarea cuvîntului şi a sensului lui la clasele I-IV], GÎ, **17**, nr. 826, 1965, 4.

855. Sădeanu, Florenţa, *English-Rumanian Conversation Book — Ghid de conversaţie englez-român*, Bucureşti, 1965, Editura ştiinţifică, 136 p.
Vezi şi recenzia de la nr. 875.

856. Semlyén, Eva, Recz-Zeitler, Ana, *Recapitularea materiei în procesul predării limbilor străine*, RPed., **14**, nr. 5, 1965, 97—107.

857. Stoican, Elena, *Lectura extraşcolară — mijloc important de înfrumuseţare a limbii*, Drumul socialismului, **17**, nr. 3173, 1965, 2.

858. Teodorescu, Vasile, *Predarea gramaticii în învăţămîntul mediu*, LR, **14**, nr. 2, 1965, 269 — 272.

859. Todor, B., *Laboratorul lingvistic*, GÎ, **17**, nr. 803, 1965, 2.

860. Wolf, Ioan, *Cauzele unor dificultăţi în predarea ortografiei germane* [cu rezumate în limbile rusă şi germană], AUT, **1**, 295—310.

861. * * *, *Predarea gramaticii*, S, **34**, nr. 6594, 1965, 2.

862. * * *, *Limbile străine în învăţămîntul de cultură generală. O cercetare comparativă şi propuneri*, GÎ, **18**, nr. 833, 1966, 4.

Recenzii

863. Avram, Mioara, *Limba română în şcoală* [dezbaterile sesiunii metodico-ştiinţifice de la Braşov din 31 martie — 1 aprilie 1965 organizate de Societatea de ştiinţe istorice şi filologice în colaborare cu Institutul de lingvistică din Bucureşti], C, nr. 16, 1965, 2.

864. Bejat, Elena, *Maşinile de învăţat şi instruirea programată* [Eduard B. Fry, *Teaching Machines and Programmed Instruction. An Introduction*, New York, Toronto, London. Ed. Mc. Graw-Hill Book Company, 1963, 244 p.], RPed., **14**, nr. 8, 1965, 110—113.

865. Bettisch, I., *Lucrări noi pentru studiul limbilor moderne* [*Metodica predării limbii engleze* de Marcela Dragomirescu şi Olimpia Vîlceanu], GÎ, **17**, nr. 797, 1965, 7.

866. Crăciun, D., Maria Marinescu-Himu, *Metodica predării limbii latine*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1964, 169 p. (litografiat), StCl., **7**, 1965, 479—480.

867. Gabrea, Maria, *Tot despre predarea gramaticii* (*În legătură cu manualele pentru clasele I-VIII*) [*Limba română* — manual pentru cl. V, VI de Ion Popescu ; *Limba română* pentru clasa a VII-a de Alexandru Tutoveanu, Ion Popescu ; *Limba română* manual pentru clasa a VIII-a de Florin Popescu, Mircea Cucu], Ateneu, **3**, nr. 2, 1966, 16.

868. Gheorghiu, Mircea, *Lucrări noi pentru studiul limbilor moderne* [*Gramatica limbii ruse* de M. Popescu, L. Dudnicov şi L. Solcănescu], GÎ, **17**, nr. 797, 1965, 7.

869. Giurgea, M. şi Cazangiu, A., *O metodică necesară practicii şcolare* [Ion Berca, *Metodica predării limbii române* (*citit-scris, citire*), Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1964], RPed., **14**, nr. 4, 1965, 119—123.

870. Golopenția, Ștefania, *Metodica predării limbii române* [în școala generală de 8 ani, sub redacția prof. Stanciu Stoian, prof. dr. Ion Berca, conf. univ. Clara Georgeta Chiosa, București, 1964, Editura didactică și pedagogică], RPed., **14**, nr. 10, 1965, 116—121.

871. Handoca, Mircea, *Un îndreptar care putea fi și mai util* [*Metodica predării limbii și literaturii române* de Clara Georgeta Chiosa], GÎ, **17**, nr. 817, 1965, 6.

872. Maneca, Constant, Adriana Lăzărescu — George Lăzărescu, *Libretto tascabile italiano-romeno. Ghid de conversație italian-român*, București, Editura științifică, 1965, 189 p., LR, **14**, nr. 6, 1965, 717—718.

873. Negrilă, Rodica, Berca Ion, *Metodica predării limbii române (citit-scris, citire)*, FR, **22**, nr. 6379, 1965, 2.

874. Nicolaescu, Constantin, *Ghid de conversație englez-român*, întocmit de Florența Sădeanu, București, Editura științifică, 1965, 136 p., LR, **15**, nr. 1, 1966, 111—112.

875. Popescu, David, *Metodica predării limbii latine* [de C. Drăgulescu], GÎ, **17**, nr. 840, 1965, 4.

876. Pufan, Constantin, *Probleme de defectologie (vol. IV)*, RPed., **14**, nr. 6, 1965, 113—117.

877. Radu, Andrei, *Metodica predării limbii franceze în școala de cultură generală* [de Viorica Dumitrescu, Constantin Popescu, Marcel Saraș și Ion Vicol], GÎ, **18**, nr. 832, 1966, 2.

878. * * * *Modernizarea predării scrisului* [interviu cu mai mulți învățători], GÎ, **17**, nr. 802, 1965, 3.

879. * * * *Sesiune metodico-științifică consacrată predării problemelor de gramatică și stilistică în învățământul de cultură generală* [Brașov, 31 martie — 1 aprilie 1965], Drumul socialismului, **17**, nr. 3121, 1965, 2.

XIV. *DIVERSE*

880. Anghel, Ioana, Munteanu, Maria, *Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj în anul 1964*, CL, **10**, nr. 1, 221—224.

881. Bratu, C., *Comori ale cuvintelor*, IB, **13**, nr. 3805, 1965, 1, 3.

882. C. R., *Conferința națională de lingvistică românească* [București, 7—10 oct. 1964], Rev. înv. sup., **6**, nr. 12, 1964, 39.

883. Csák, László, *Tudományos ülészszakok hazánk felszabadulásának 20. evfordulója alkalmából* [Sesiune științifică cu prilejul aniversării a 20 de ani de la Eliberare], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 298—299.

884. Csák, László, Orza, Rodica, *Román nyelvészeti konferencia* [Conferința națională de lingvistică românească — 7-10 oct. 1964], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 219—221.

885. Dolgu, Gabriela, *Istoria, limba și cultura poporului român* [cursurile de vară și colocviile științifice de limba, literatura, istoria și arta poporului român — Sinaia], C, nr. 34, 1965, 10.

886. George, Sanda, *Cursurile de vară de la Sinaia (25 mai — 25 august 1965)*, Rev. înv. sup., **7**, nr. 9, 1965, 72—73.

887. Georgescu, Rodica, *Peisajul lingvistic al Africii*, Lumea, **3**, nr. 42, 1965, 18—19.

888. Iordan, Iorgu, *Réalisation et perspectives de la linguistique roumaine* [versiunea în limba franceză a articolului din LR, **14**, nr. 1, 1965, 3—15], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 5—19.

889. Lupaș, Liana, *Sesiunea de la Iași a Societății de studii clasice (21—23 mai 1965)*, SCL, **16**, nr. 6, 1965, 843.

890. Mihail, Zamfira, Zăstroiu, Remus, *Activitatea Centrului de lingvistică, istorie literară și folclor în anul 1964*, AF, **15**, 1964, 205—207.

891. Murádin, László, *Tudományos ülésszakat tartott 1964 december 11-12-én a Romania SzK Akadémijának Kolozsvári Fiókja* [Sesiunea științifică a Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 221—222.

892. Neiescu, Ileana, *Indicele volumului al IX-lea (1964)* [al revistei „Cercetări de lingvistică"] CL, **9**, nr. 2, 1964, 345—376.

893. Neiescu, Ileana, *Indicele volumului al X-lea (1965)* [al revistei „Cercetări de lingvistică"], CL, **10**, nr. 2, 1965, 383—418.

894. Oprea, Valentin, *Preocupări în cercetarea științifică. Din activitatea Societății de științe istorice și filologice—filiala Deva*, Drumul socialismului, **17**, nr. 3141, 1965, 2.

895. Orza, Rodica, *Conferința națională de lingvistică românească de la București (7—10 octombrie 1964)*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 224—226.

896. Radian, M., *Cursurile de la Sinaia* [declarațiile unor participanți], M, **9**, nr. 412, 1965, 4.

897. Stan, Aurelia, *Consfătuirea cu cititorii și colaboratorii revistei „Cercetări de lingvistică"*, CL, **10**, nr. 1, 1965, 226—228.

898. Suciu, Titiana, *Societatea de științe istorice și filologice din România — Filiala Cluj*, NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 223.

899. Szász, Lőrinc, *România Szocialista Köztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiókja Nyelvtudományi, Intézetének 1964, évi tevékenységéből I.* [Activitatea Institutului de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România în anul 1964], NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 218—219.

900. Theban, Laurențiu, *La Conférence nationale de la linguistique roumaine* [7—10 oct. 1964— București], RRL, **10**, nr. 1—3, 1965, 333—338.

901. Vrabie, Emil, *Conferința națională de lingvistică românească* [7—10 oct. 1964 — București], RS, 12, 1965, 392—398.

902. * * * *Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj în cei 20 de ani de la Eliberare*, CL, **9**, nr. 2, 1964, 167—169.

903. * * * *A Kolozsvári Nyelvtudományi Intézet működése a felszabadulás óta eltelt húsz év alatt* [Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj în cei 20 de ani de la Eliberare], NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 129—131.

904 * * * *Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră de la 1 mai 1964 pînă la 1 mai 1965*, LR, **14**, nr. 4, 1965, 471—523.

905. * * * *Dezvoltarea științelor filologice la Universitatea din Iași după 23 August 1944*, AnȘtUI, **10**, fasc. 1, 1964, I-XI.

906. * * * *Dinamica cercetării și aspecte particulare. Ancheta „Făcliei" în rîndul filologilor clujeni*, Făclia, **20**, nr. 5810, 1965, 3.

907. * * * *Indice alfabetic* [al revistei „Revue roumaine de linguistique"], RRL, **10**, nr. 6, 1965, 653—679.

908. * * * *Indicele revistei* [„Studii și cercetări lingvistice" pe anul 1965], SCL, **16**, nr. 6, 1965, 861—941.

909. * * * *Proiecte 66'* [teme din planul de cercetare al Institutului de lingvistică din Cluj], T, **10**, nr. 2, 1966, 2.

Recenzii

910. Berea, E., *Limbă și literatură*, vol. VI, 1962, 495 p. ; vol. VII, 1963, 451 p., SCL, **17**, nr. 1, 1966, 118—122.

911. C., *Noul număr al revistei „Limba română"* [1/1965], Oriz., **16**, nr. 2, 1965, 94.

912. Crașoveanu, D., *Limba română*, XIV (1965), nr. 2, Oriz., **16**, nr. 8, 1965, 87—88.

913. G. S., *O nouă publicație în domeniul lingvisticii (Bulletin de la Société roumaine de linguistique romane)*, Rev. înv. sup., **7**, nr. 9, 1965, 78—79.
914. N. B., *Limba română*, nr. 3/1965, IL, **16**, nr. 8, 1965, 93—94.
915. N. E., *The Modern Language Journal*, nr. 1—5/1964, Rev. înv. sup., **7**, nr. 3, 1965, 92 — 93.
916. Pancratz, A., *Studii și cercetări lingvistice*, XV, 1964, nr. 1—6, FVL, **8**, nr. 2, 1965, 103.
917. Pancratz, A., *Limba română*, XIII, 1964, nr. 1—6, FVL, **8**, nr. 2, 1965, 103—104.
918. Pancratz, A., *Cercetări de lingvistică*, Cluj, IX, 1964, nr. 1, FVL, **8**, nr. 2, 1965, 104.
919. Pancratz, A., *Studia Universitatis] Babeș-Bólyai*, Series Philologia, IX, 1964, fasc. 1—2, Cluj, FVL, **8**, nr. 2, 1965, 106.
920. Pancratz, A., *Nyelv- es irodalomtudományi közlemények*, VIII, 1964, nr. 1, FVL, **8**, nr. 2, 1965, 106—107.
921. Popescu, Ion, *Limbă și literatură* [vol. 9 și 10 1965], GÎ, **18**, nr. 841, 1965, 4.
922. Sîngeorzan, Zaharia, *Limbă și literatură* [vol. 8], IL, **16**, nr. 8, 1965, 94—95.
923. Szász Lőrinc, *Cercetări de lingvistică* VIII (1963). évfolyam, 1 és 2 szám, NyIK, **8**, nr. 2, 1964, 285—287.
924. Szász, Lőrinc, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series Philologia, Fasciculus 1, 2, 1964, NyIK, **9**, nr. 1, 1965, 196—199.
925. * * * *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* [**7**, 2, **8**, 1], Utunk, **20**, nr. 12, 1965, 6.
926. * * * *Romanoslavica*, XII, C, nr. 45, 1965, 9.

XV. *ANIVERSĂRI*

927. Cazacu, B., *Omul de știință* [acad. Al. Rosetti la 70 de ani], GL, 13, nr. 43, 1965, 5.
928. Dimitrescu, Florica, *Profesorul* [acad. Al. Rosetti la 70 de ani], GL, **13**, nr. 43, 1965, 5.
929. Mihăilă, G., *Academicianul Alexandru Rosetti la 70 de ani*, RS, 12, 1965, 5—9.
930. Niculescu, Alexandru, *Zum 50. Geburtstag von Prof. C. Th. Gossen*, RRL, **10**, nr. 6, 1965, 631—632.

XVI. *IN MEMORIAM*

931. Rosetti, A., *Louis Hjelmslev (1899—1965)*, RRL, **10**, nr. 5, 1965, 547—548.
932. * * * *Aram Frenkian*, AL, 7—8, 1965, 213—214.

ABREVIERI *

A = *Amfiteatru*. Revistă literară și artistică editată de Uniunea Asociațiilor Studențești din Republica Socialistă România, București, **1**, 1966 [**1**, nr. 2, 1966].

AF = *Anuarul de filologie*. Academia Republicii Socialiste România, Filiala Iași [continuarea revistei *Studii și cercetări științifice*. Filologie. Academia Republicii Socialiste România, Filiala Iași], Iași, **1**, 1950 [**15**, 1964].

* În paranteze drepte este indicat ultimul număr fișat.

AL = *Analele Universităţii Bucureşti.* Seria *Acta logica*, Bucureşti, **1**, 1959 [7—8, 1965].

AnŞtUI = *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza"* (serie nouă). Secţia III (ştiinţe sociale). c. Limbă şi literatură, Iaşi, **1**, 1955 [**11**, nr. 2, 1965].

Ateneu = *Ateneu.* Revistă de cultură. Bacău, **1**, 1964 [**3**, nr. 2, 1966].

AUB = *Analele Universităţii Bucureşti.* Seria ştiinţe sociale. Filologie. Bucureşti, **1**, 1952 [**13**, 1964].

AUT = *Analele Universităţii din Timişoara.* Seria ştiinţe filologice. Timişoara, **1**, 1963 [**2**, 1964].

BO = *Biserica ortodoxă română.* Buletin oficial al Patriarhiei Române. Bucureşti [**83**, nr. 6, 1965].

C = *Contemporanul.* Săptămînal politic-social-cultural. Bucureşti, **1**, 1946 [nr. 10, 1966].

Cahiers = *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, Université de Bucarest. Bucureşti, **1**, 1962 [**2**, 1965].

CL = *Cercetări de lingvistică.* Academia Republicii Socialiste România. Cluj, **1**, 1956 [**10**, nr. 2, 1965].

Cr. = *Cronica.* Săptămînal politic, social, cultural, editat de Comitetul regional pentru cultură şi artă. Iaşi, **1**, 1966 [**1**, nr. 6, 1966].

Dacia = *Dacia.* Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle série. Bucureşti, **1**, 1957 [**8**, 1964].

DN = *Dobrogea nouă.* Organ al Comitetului regional P.C.R. Dobrogea şi al Sfatului popular regional. Constanţa, **1**, 1948 [**18**, nr. 5354, 1965].

Drapelul roşu = *Drapelul roşu.* Organ al Comitetului regional P.C.R. şi al Sfatului popular regional Banat. Timişoara, **1**, 1953 [**13**, nr. 6462, 1965].

Drumul socialismului = *Drumul socialismului.* Organ al Comitetului regional Hunedoara al P.C.R. şi al Sfatului popular regional Deva. Deva, **1**, 1949 [**17**, nr. 3409, 1965].

EC = *M. Eminescu, I. Creangă. Studii.* Universitatea din Timişoara. Facultatea de filologie. Timişoara, 1965, 305 p. [comunicări şi conferinţe ţinute la Universitatea din Timişoara în lunile aprilie, mai şi decembrie 1964, cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la moartea lui M. Eminescu şi I. Creangă].

Előre = *Előre.* România Szocialista Köztársaság Néptanácsainak Lapja. Bucureşti, **1**, 1947 [**20**, nr. 5715, 1966].

F = *Familia.* Revistă de cultură editată de Comitetul pentru cultură şi artă al regiunii Crişana. Oradea, seria a V-a, **1**, 1965 [**2**, nr. 2, 1966].

Făclia = *Făclia.* Organ al Comitetului regional Cluj al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. Cluj, **1**, 1946. [**20**, nr. 3935, 1965].

Femeia = *Femeia.* Revistă social-politică şi culturală editată de Consiliul Naţional al Femeilor din Republica Socialistă România. Bucureşti. [nr. 12, 1965].

Fl. = *Flacăra.* Revistă social-politică şi literar-artistică. Bucureşti, **1**, 1952 [**15**, nr. 11, 1966].

FP = *Flamura Prahovei.* Organ al Comitetului regional Prahova al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. Ploieşti, **1**, 1948 [**18**, nr. 4292, 1965].

FR = *Flacăra roşie.* Organ al Comitetului orăşănesc şi raional P.C.R. Arad şi al sfaturilor populare orăşenesc şi raional. Arad, **1**, 1944 [**22**, nr. 6609, 1965].

FVL = *Forschungen zur Volks- und Landeskunde.* Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, Sibiu, **1**, 1958 [**8**, nr. 2, 1965].

GB = *Glasul bisericii*. Revista oficială a Sfintei Mitropolii a Ungro-Valahiei. Bucureşti, **1**, 1942 [**23**, nr. 8, 1964].

GÎ = *Gazeta învăţământului*. Organ al Ministerului Învăţământului şi al Comitetului Central al Uniunii sindicatelor din instituţiile de învăţământ şi cultură. Bucureşti, **1**, 1950 [**17**, nr. 841, 1966].

GL = *Gazeta literară*, Organ săptămînal al Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România. Bucureşti, **1**, 1954 [**13**, nr. 11, 1966].

IB = *Informaţia Bucureştiului*. Ziar al Comitetului orăşenesc Bucureşti al P.C.R. şi al Sfatului popular al oraşului Bucureşti. Bucureşti, **1**, 1953 [**14**, nr. 3917, 1966].

IL = *Iaşul literar*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România. Iaşi, **1**, 1954 [**13**, nr. 2, 1966].

IS = *Igaz szó*. Szépirodalmi folyóirat. Cluj, **1**, 1953 [**14**, nr. 1, 1966].

Înainte = *Înainte*. Organ al Comitetului regional Oltenia al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. Craiova, **1**, 1944 [**22**, nr. 6424, 1965].

Korunk = *Korunk* . Világnézeti folyóirat. Cluj, **1**, 1942 [**24**, nr. 12, 1965].

L = *Luceafărul*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România. Bucureşti, **1**, 1958 [**9**, nr. 10, 1966].

LL = *Limbă şi literatură*. Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1, 1958 [9, 10, 1965].

LR = *Limba română*. Editura Academiei Republicii Socialiste România. Bucureşti, **1**, 1952 [**15**, nr. 1, 1966].

Lumea = *Lumea*. Săptămînal de politică externă editat de Uniunea Ziariştilor din Republica Socialistă România. Bucureşti, **1**, 1963 [**4**, nr. 11, 1966].

Lupta de clasă = *Lupta de clasă*. Organ teoretic şi politic al Comitetului Central al P.C.R., Bucureşti, **1**, 1948 [**19**, nr. 2, 1966].

M = *Magazin*, Bucureşti [nr. 440, 1966].

MA = *Mitropolia Ardealului*. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului şi a Episcopiilor Clujului şi Oradiei. Sibiu, **1**, 1951 [**15**, nr. 3, 1965].

MB = *Mitropolia Banatului*. Organul oficial al Arhiepiscopiei Timişoarei şi Caransebeşului şi al Episcopiei Aradului. Arad, **1**, 1951 [**15**, nr. 9, 1965].

MMS = *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*. Iaşi, **1**, 1915 [**51**, nr. 8, 1965].

MO = *Mitropolia Olteniei*. Revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei şi a Episcopiei Rîmnicului şi Argeşului. Rîmnicu-Vîlcea, **1**, 1949 [**17**, nr. 4, 1965].

NyIK = *Nyelv- és irodalomtudományi közlemények*. Editura Academiei Republicii Socialiste România. Cluj, **1**, 1957 [**9**, nr. 2, 1965].

O = *Ortodoxia*. Revista Patriarhiei Române. Bucureşti, **1**, 1949 [**17**, nr. 3, 1965].

Oriz. = *Orizont*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România. Bucureşti, **1**, 1964 [**2**, nr. 12, 1965].

Pentru socialism = *Pentru socialism*. Organ al Comitetului regional al P.C.R. şi al Sfatului popular regional Maramureş. Baia Mare, **1**, 1951 [**15**, nr. 3637, 1965].

PE = *Probleme economice*. Academia Republicii Socialiste România, Institutul de cercetări economice, Societatea de ştiinţe economice din Republica Socialistă România, Bucureşti, **1**, 1948 [**19**, nr. 2, 1966].

PN = *Presa noastră*. Revista Uniunii Ziariştilor din Republica Socialistă România. Bucureşti, **1**, 1956 [**11**, nr. 1, 1966].

Ramuri = *Ramuri*. Revistă de cultură. Craiova, **1**, 1964 [**3**, nr. 3, 1966].

REF = *Revista de etnografie şi folclor*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, **1**, 1955 [**10**, nr. 1, 1966].

RESEE = *Revue des études sud-est européennes.* Académie de la République Socialiste de Roumanie. Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie. Bucureşti, **1**, 1963 [**2**, nr. 3—4, 1964].

Rev. arh. = *Revista arhivelor.* Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România. Bucureşti, **1**, 1958 [**8**, nr. 2, 1965].

Rev. înv. sup. = *Revista învăţămîntului superior.* Republica Socialistă România. Ministerul Învăţămîntului. Bucureşti, **1**, 1959 [**8**, nr. 1, 1966].

RF = *Revista de filozofie.* Editura Academiei Republicii Socialiste România. Bucureşti, **1**, 1954 [**12**, nr. 11, 1965].

RITL = *Revista de istorie şi teorie literară.* Editura Academiei Republicii Socialiste România. Bucureşti, **1**, 1952 [**15**, nr. 4, 1965].

RLib. = *România liberă.* Organul sfaturilor populare din Republica Socialistă România. Bucureşti, **1**, 1944 [**24**, nr. 6700, 1966].

RM = *Revista muzeelor.* Comitetul de stat pentru cultură şi artă. Apare sub îngrijirea comisiei muzeelor ştiinţifice din C.S.C.A. Bucureşti, **1**, 1964[**2**, nr. 4, 1965].

RPed. = *Revista de pedagogie.* Organ al Institutului de ştiinţe pedagogice. Bucureşti, **1**, 1952 [**15**, nr. 2, 1966].

RPsih. = *Revista de psihologie.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, **1**, 1955[**11**, nr. 4, 1965].

RR = *Revue roumaine.* Publication littéraire trimestrielle paraissant en francais, russe, anglais et allemand, Bucarest [nr. 4, 1965].

RRL = *Revue roumaine de linguistique.* Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie. Bucureşti, **1**, 1956 [**10**, nr. 6, 1965].

RS = *Romanoslavica.* Asociaţia slaviştilor din Republica Socialistă România. Bucureşti, Vol. 11, 12, 1965.

RSSPs. = *Revue des sciences sociales.* Série de Psychologie. Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucureşti, **1**, 1957 [**9**, nr. 1, 1965],

S = *Scînteia.* Organ al Comitetului Central al P.C.R. Bucureşti [**35**, nr. 6900, 1966].

SCDB = *Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie.* Academia Republicii Socialiste România. Centrul de documentare ştiinţifică, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Bucureşti, **1**, 1959 [**7**, nr. 4, 1965].

SCL = *Studii şi cercetări lingvistice.* Editura Academiei Republicii Socialiste România. Bucureşti, **1**, 1950 [**17**, nr. 1, 1966].

SCMatem. = *Studii şi cercetări matematice.* Editura Academiei Republicii Socialiste România. Bucureşti, **1**, 1950 [**17**, nr. 10, 1965].

SCŞt.(Iaşi) = vezi AF.

ScTin. = *Scînteia tineretului.* Organ al Comitetului Central al U.T.C. Bucureşti, **1**, 1945 [**22**, nr. 5220, 1966].

Sec. 20 = *Secolul 20.* Bucureşti, [nr. 1, 1966].

SR = *Steagul roşu.* Organ al Comitetului regional Bucureşti al P.C.R. şi al Sfatului Popular al regiunii Bucureşti, Bucureşti, **1**, 1949[**18**, nr. 5209, 1966].

ST = *Studii teologice.* Revista institutelor teologice din Patriarhia Română. Bucureşti, **1**, 1949 [**17**, nr. 8, 1965].

St. = *Steaua.* Revistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România. Cluj, **1**, 1950 [**17**, nr. 2, 1966].

StCl. = *Studii clasice.* Societatea de studii clasice din Republica Socialistă România. Bucureşti, 7, 1965.

StUBB = *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*. Series Philologia. Cluj, **1**, 1956 [**11**, fasc. 1, 1966].

StUBBPs. = *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*. Series Psychologia-Paedagogia. Cluj, **1**, 1956 [**9**, nr. 1, 1964].

Studii = *Studii*. Revistă de istorie. Bucureşti, **1**, 1948 [**18**, nr. 5, 1965].

T = *Tribuna*. Săptămînal de cultură. Cluj, **1**, 1957 [**10**, nr. 11, 1966].

Utunk = *Útunk*. România Szocialista Köztársaság, nászövetszégének lapja, Cluj, **1**, 1946 [**21**, nr. 48, 1965].

VN = *Veac nou*. Organ al Consiliului general A.R.L.U.S. Bucureşti, **1**, 1948 [**19**, nr. 10, 1966].

Viaţa nouă = *Viaţa nouă*. Organ al Comitetului regional P.C.R. şi al Sfatului popular regional Galaţi. Galaţi, **1**, 1945 [**21**, nr. 6524, 1965].

VR = *Viaţa românească*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România. Bucureşti, **1**, 1948 [**19**, nr. 1, 1966].

VSt. = *Viaţa studenţească*. Revistă a Asociaţiilor Studenţeşti din Republica Socialistă România. Bucureşti, **1**, 1956 [**11**, nr. 9, 1966].

Zori noi = *Zori noi*. Organ al Comitetului regional Suceava al P.C.R. şi al Sfatului popular regional. Suceava, **1**, 1947 [**20**, nr. 5381, 1965].

INDICE ALFABETIC AL BIBLIOGRAFIEI

AUTORI *

A

A. T. 738
Abraham, S. 26, 27
Agrigoroaie, Valentina 619, 620, 640
Ahmanova, O. S. [63]
Albu, Nicolaie 72, [93], 120
Alecsandri, V. [440]
Alexandrescu, Sorin 444, 517
Alexandru-Dobriţoiu, Teodora 684, 704
Allmen, J. J. [360]
Altuchow, Nicolas [804]
Amzulescu, Al. [188]
Andraşoni, Dumitru 809
Andrei, Al. T. 332
Andriescu, Al. 430, 445, 446, 447, 448
Andriţoiu, Al. [465]
Angelescu, Gh. 810
Anghel, Florin 811
Anghel, Ioana 214, 880
Anghelescu, Mircea 518
Antip, Const. 534
Antonescu, Nae 644
Apostol, Pavel 242
Arachelian, V. 333
Argintescu-Amza, N. 449
Arvinte, Vasile 272
Avram, Andrei 19, 138, 139, 140
Avram, Mioara 189, 215, 535, 863
Azáceta, José Maria [671]

B

Baciu, Ion 621
Bahner, Werner 431, [676]
Balász, László 334
Bantaş, A. 315, 316, 321
Barbă, Gheorghe 717
Barbu, N. I. 565, 582
Barbu, Zeno 247
Barić, Henrik [757], [760]
Bartha, János 450, 769
Bădărău, Eugen 335
Bădina, Ovidiu 536
Bălan, C. 387
Bălţăceanu, Maria 87
Bănăţeanu, Vlad 742, 745, 746, 747
Băneseu, N. 584
Bărbulescu, C. 414
Bărbulescu, Simion 451
Bejat, Elena 818, 864
Belardi, Walter [160]
Belu, Dumitru [429]
Bendz, Gerhard [603]
Bennet, Emmett L. Jr. [611]
Berea, Ion 812, [870], [873]
Bereeanu, Vera 813
Bereescu, Sorina 815
Berea, E. 910
Bernstein, S. M. 685
Besnier, R. 566

* Cifrele indică numărul de ordine al lucrărilor din bibliografie. Cifrele din paranteze drepte trimit la autori de lucrări recenzate sau la autori discutaţi în articole speciale.

Beševliev, V. [767]
Bettisch, I. 865
Biberi, Ion 452
Biciulescu, Marin 537, 814
Bidu, Angela 1, 191
Binder, Ştefan 729
Blaga-Bugnariu, Doru 336
Blajovici, Traian 121
Bogdan, Damian P. 73
Bogdan, Ion [73], [85]
Bogdan, Mihail 328
Bogrea, Vasile [83]
Bolocan, Gh. 2, 705
Borcilă, Mircea 162
Bordenache, Gabriela 567
Boroianu, Constantin 361
Brandenstein, Wilhelm [746]
Bratu, C. 881
Braun, Roswitha 730
Brăescu, Ion [664], 815
Brăescu, Maria 815
Brătulescu, Monica 453
Breazu, Ion 432
Breban, V. 273, 317, 318
Brînceş, Grigore 330, 752
Budai-Deleanu, Ion [76]
Bujeniţă, M. 274
Bulat, Toma G. 686
Bulgăr, Gh. 91, [441], [442], [443], 454, 455, 456, 457, 816, 817
Bunescu, Vasile 818
Buonocore, Domingo [352]
Burghelea, Nicolae [739]
Burlacu, I. 122
Buţureanu, Silvia 622

C

C. 911
C.R. 882
Çabej, Eqrem [313], 749, [755]
Calangiu, Anca 584, 585
Calle, Pedro Urban Gonzales de [675]
Camariano-Cioran, Ariadna 586
Canarache, Ana 275, 330, 458
Capesius, B. 337, 383, 731, 732
Carabulea, Elena 216
Carpov, Maria 623, 645
Caragiu-Marioţeanu, Matilda 163
Catană, Gh. 338
Cazacu, B. [131], 161, 243, 433, 434, 459, 927
Cazangiu, A. 869
Călin, Cornelia 276
Cărăuşu, Alexandru 28
Cândea, Virgil [414], [424]
Ceauşescu, Gh. 587, 646
Cernovodeanu, I. 387
Chambry, E. [582]
Chiosa, Clara Georgeta [870], [871]
Chiper, Tita 538
Chiricuţă-Marinovici, Rita 192, 217, 269
Chiţimia, I. C. 717
Chiţoran, D. 244
Chiţu, Ioan N. 539
Christos, Georges [586]
Ciobanu, Radu 819
Cioriţă, Ion 820
Ciparîu, T. [74], [89]
Ciulea, D. 339
Cizek, Eugen [133], 588
Cîrlan, Ioan 239
Cleopa, C. 415
Clondescu, I. 529
Colbert, Bruno 193, 821
Comarnescu, Petru 340
Condeescu, N. 647, 648, 649
Constantinescu, Aurelian 374
Constantinescu, Horia 540
Constantinescu, Ilinca 739
Constantinescu, N. A. [371], [372]
Copceag, Dumitru 141, 194, 245, 625 [678]
Corominas, Joan [677]
Coseriu, Eugeniu [20]
Costa, Traian 341, 803, 804
Coteanu, I. 74, 94, [183], 319, 320, 330
Craşoveanu, D. 195, 310, 912
Crăciun, D. 866
Creangă, I. [821]
Cremer, I. 822
Creţia, Gabriela [133]
Creţu, I. 460, [501]
Croitoru, Otilia 213
Cruceru, Constantin 461, 462
Csák, László 371, 770, 771, 883, 884
Cuciureanu, Şt. 89, 624
Cucu, Mircea [867]
Curticăreanu, Doina 123
Cuţitariu, Virgil 463, 520

D

Damé, Frédéric [79]
Damian, E. 502
Damian, Necula 521
Dan, Ilie 124, 125, 196, 277, 464
David, T. 652
Dănăilă, Ion 3
Dănăilă, Viorica 218
Dănciulescu, Virgil 541
Dănilă, Viorica 823
Demény, Lajos 388, 389, 390
Déonna, W. [613]
Desnițkaia, V. [708]
Diac, T. M. 416
Diaconescu, Paula 197
Diaconescu, Traian 465
Dimitrescu, Florica 95, 246, 928
Dimitriu, C. 198, 466
Djamo-Diaconiță, Lucia 96, 687, 706, 717
Dobre, D. 542
Dobrovici, Viorica 624
Doczy, Paul 247
Dogaru, Gh. 219, 220
Dogaru, Vladimir 824
Doinaș, Ștefan Aug. 467
Dojană, Ion 543
Dolgu, Gabriela 885
Donat, Ion 375
Doruțiu-Boilă, Emilia 568
Dragomirescu, Marcela [865]
Dragoș, Elena 468
Dragoș, Nicolae 544
Drăgan, Mihai 342
Drăgulescu, C. [875]
Drimba, Vladimir 330, 743, 748
Drincu, Sergiu 343, 469, 522
Dubois, Jean [654], [679]
Ducháček, Otto 247
Dudnicov, L. [868]
Duică, A. 502
Dujčev, I. [584], 589
Dumistrăcel, Stelian 249, 250
Dumitrescu, Viorica 625, 877
Duridanov, Iv. [25], [600]
Duron, Jacques [645]
Duțescu, D. 637
Duvoisin, Marianne [610]

E

Eminescu, M. [441], [442], [443]
Ernout, Alfred [592]
Ernst, Juliette [610]
Escudero, Gregorio 625, [678]
Evseev, I. 60

F

Façon, Nina 650
Fauril, Claude [650]
Fecioru, D. 391
Felea, A. 826
Felix, Jiři 199, 200
Fițșinescu, Florica 330
Filipovici, Nicolae [356]
Firănescu, George 545
Fischer, I. [133], 590, 591, 592, 593, 594, 626
Flacelière, R. [852]
Flora, Radu [185], [425]
Florea, Viorica 29
Fodor, Ecaterina 688, 689
Fogarasi, C. 826
Frances, E. 595
Frățilă, Solomon 827
Frenkian, Aram 569, [932]
Fry, Eduard B. [864]

G

G. S. 913
Gabrea, Maria I. 221, 867
Gáldi, László 470, [517], [523], [525], [526], [528], [530], [532]
Gálffy, Mózes 772, 773
Gandelman, R. 828
Garvin, Paul L. [61]
Gaudemet, J. 627
Gavrilov, M. A. 30
Gălăbov, Iv. [712]
Gămulescu, Dorin 690, 691, 707, 708, 709, 710
Georgescu, Constant 570
Georgescu, Rodica 887
Georgescu, Val. Al. 75
Georgescu-Tistu, N. 268
Georgiev, Vl. [25], 97, [712], [750], [805]
Gerov, Boris [756]
Gheorghiu, Mircea 868

Ghergariu, L. 279, 372
Gheție, Ion 76, 98, 99, 100, [114], 222, 392, 393
Ghinescu, Florente 829
Giosu, Ștefan 156, 182, 344, 384
Giuglea, G. 279, 372, 378
Giurescu, Anca 596, 628, 629, 651, 652, 653, 753, 754
Giurescu, C. C. [607]
Giurescu, Constantin C. 345
Giurescu, Dinu 597
Giurgea, M. 869
Gîrneață, Alexandru 830
Goga, N. I. 471
Gogolewski, Stanislav 190
Goldiș, Ana 831
Golopenția, Ștefania 871
Golopenția-Eretescu, Sanda 31, 32, 33, 34, 61, 157, 158, 159, 523, 654
Gonda, J. [803]
Gossen, C. Th. 630, [930]
Gradea, Pia 77, 251
Graur, Al. 4, 5, 6, 19, 101, [133], 201, 202, 311, 330, 362 363, [373], 546, 547, 548
Grecu, Doina 142, 364, 463
Grecu, V. [589]
Grga, Novak [602]
Grigoraș, N. 417
Guillaume, Gustav [642]
Guțu, Olimpia 280, 281, 692, 711
Guțu-Romalo, Valeria 203, 204, 205, 312

H

Haadsma, R. P. [655]
Hamp, Eric P. [705]
Handoca, Mircea 871
Haneș, G. 345
Haneș, Petre V. 346, 394, 395, [428]
Hasan, Finuța 19
Hasdeu, B. P. [80], [88]
Házy, Ștefan 223, 224, 225, 798
Henry, Albert [240]
Herezeg, Giulio [661]
Herdan, Gustav [68], [807], [808]
Hir, Ives le [519]
Hîrlăoanu, A. 832
Hjelmslev, Louis [931]
Hoffiller, V. [601]
Homorodean, M. 376, 378
Homs, J. N. Casas [670]
Horváth, Tibor 774
Hořejši, Vladimir 206
Hristea, Th. 252, 282, 283, 330
Hristea Valentina 330

I

Iacob, St. 226, 227
Iancu, Victor 126, 143, 165, 472
Ianovici, Georgeta 330
Ibrăileanu, G. [435]
Iftinchi, Gheorghe 284
Igiroșianu, I. 473
Ilčev, St. [712]
Iliescu, Ioan 396
Iliescu, Maria [133], 330, 631, 655
Ilieș-Țipoia, A. 397
Ilievschi, P. Hr. [617]
Indrieș, Alexandra 474
Ionașcu, Al. 7, 8, 19
Ionescu, Dimitrie G. 270
Ionescu, Liliana 228, 229
Ionescu-Nișcov, Tr. 127, 418
Iordache, Roxana 571
Iordan, Iorgu 330, [383], [384], [385], [386], 632, 656, 657, [680], 880
Iovan, Tiberiu 833
Irimia, D. 475
Irmscher, I. [768]
Isbășescu, Cristina 633
Ispirescu, Petre [325]
Istrate, Gavril 103, 128, 435, 436, 476, 478
Ivanov, V. V. [705], [715]
Ivănescu, G. 9, 20, 78, 183, 253, 285, 658, 693, 750, 805
I. V. G. 419
Ivić, Milka [707]

J

Jacquier, Henri 478, 659
Jakó, Zsigmond 398
Jakobson, Roman [157], [158]
Jal, Paul [584]
Janecsó, Elemér 347
Janitsek, Eugen 377
Janson Tore [606]
Joandrea, Maria 834
Johannet, José [726]
Jucu-Atanasiu, Lucia 479

K

Kalik, Angela 634, 659
Kásler, Mária 775
Kasten, M. [598]
Kelemen, Béla 129, 130, 144, 330, 348, 385, 480
Keller, John Esten [669]
Kiparsky, V. 286
Kis, Emese 35, 62, 104, 214
Koesis, István 776
Kósa, Ferenc 184, 777
Kovács Júlia 778
Kovács, Petru 79
Krahe, Hans [766]

L

Lacea, Constantin [81]
Lascăr, Sebastian 481
Lazăr, Monica 482
Lăudat, I. D. 131
Lăzărescu, Adriana 835, [872]
Lăzărescu, George 835, [872]
Lector, 80, 420, 421, 422, 423, 424
Lemosse, Maxime 572
Lépissier Jacques [726]
Lerond, Alain [648]
Levin, S. R. [65]
Leviţchi, Leon 321, 836, 837
Liveseu, Anca 483
Lombard, Alf [647], [667]
Losonczi, I. 501
Luht, L. I. [213]
Lupaş, Liana [133], 573, 598, 889

M

M. G. 349
Macarie, Liliana [133], 574, 631
Macedonski, Alexandru [437], [438]
Macrea, D. 81, 82, 83, 84, [91], [92], 166, 167, 322, 323
Maior, Petru [72], [93]
Maioreseu, T. [430]
Malmberg, Bertil [672], [673]
Mamut, Enver 744
Mancaş, Mihaela 36
Maneca, Constant 160, 635, 872
Mangul, N. [722]
Manoliu, Maria 207, 636
Marcheş, G. 254
Marcus, Solomon 37, 38, 39, 40, [62]
Mareş, Lucreţia 330
Marin, Georgeta 330
Marineseu-Himu, M. 599, [866]
Marino, Adrian 437, 438
Marmeliue, D. 287, 484
Martinet, André [71]
Márton, Béla 779
Márton, Gyula 168, 780, 781, 799
Massignon, Geneviève [668]
Máthé, Jákab 49, 63
Mauro, Tullio de [652], [653]
Mayrhofer, Manfred [745]
Mazun, André [726]
Mărdărescu, Maria 145
Mării, I. 288
Michel, Louis [665]
Mielău, P. 10, 19, 41
Micuşan, Cristina 660
Mihaelian, G. B. [63]
Mihail, Paul 399, [415], [416], [417], [426]
Mihail, Zamfira 890
Mihailov, G. [619]
Mihalache, C. M. 132
Mihăescu, H. 133, 185, 386, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 712, 713, 714, 715, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761
Mihăescu, N. 524, 549, 550, 551
Mihăilă, G. 85, 289, 330, 694, 716, 717, 929
Mihăilescu, N. 838
Miklosich, Ch. Fr. [85]
Milev, Al. [618]
Milicescu, Emilia Şt. 839
Minea, Sanda 840
Minissi, Nullo [160]
Mioc, Simion 485
Mirska-Lasota, Halina [190]
Mirtchev, Milko [597]
Mitran, Mircea 324
Mitu, Mihai 1, 718
Moisil, Gr. C. 42, 43
Molin, Virgil 325, 400, [419]
Molnár, József [801]
Morariu, Cornel 486
Moskov, Mosko 290
Mounin, Georges [449], [478]
Mózes, Huba 525

Muljačič, Žarko [714]
Muntean, G. 441
Munteanu, G. 841, 842
Munteanu, George 487
Munteanu, Maria 880
Munteanu, Ştefan 230, 231, 350, 488, 489, 490, 491, 492, 552
Murádin, László 186, 782, 783, 784, 785, 800, 801, 891
Mureşianu, I. B. 425
Murgu, Eftimie [88]
Murnu, G. [484]
Mutschmann, Heinrich [741]
Muţiu, I. 232

N

N. B. 493, 914,
N. E. 915
Nanu, Dimitrie A. 843
Neculau, Eugen D. 366
Nef-Reiner, Karin [662]
Negoiţă, At. 806
Negoiţescu, Ion 494
Negrilă, Rodica 873
Neiescu, Ileana 401, 892, 893
Neiescu, Petru 169, 170, 171, 174, 175
Nemoianu, Virgil 495
Nestorescu, Virgil 291, 292, 719
Nichita, Ioana 86, 87
Nicola, Ion 88, 496
Nicolaescu, Constantin 874
Nicolaie, V. 575
Nicolau, Edmond 44, 45
Nicolau, Ioana 695
Nicolau, Matei G. [75], [86], [87]
Nieulescu, Alexandru 105, [134], 637, 930.
Nistor-Domonkos, Erica 46, 64, 69
Nuchelmans, J. [655]
Nyrop, Kristoffer [647]

O

Ocheşanu, Rodica [133]
Odaie, S. 502
Oiţă, Ion 696, 697, [722]
Olteanu, Pandele [722]
Onu, Liviu 106, [421]
Oprea, Valentin 894
Oprean, Maria 661
Oranski, I. M. [747]
Orghidan, S. 378
Orza, Rodica 255, 884, 895
Ottescu, Simona 313, 720

P

P. I. 351
Pamfil-Popovici, Liliana 734
Panaitescu, P. P. 107, [120], [122], [123], [132], [136], [137]
Pancratz, A. 916, 917, 918, 919, 920
Pandereseu, Silvia 815
Papahagi, Tache [344]
Papp, László [800]
Paraschivoiu, Constantin 844
Paratesi, Nora Galli de [651]
Parlangèli, Oronzo [591]
Pataki, I. 108
Pavel, Toma 65
Pavliue, N. 698
Păcurariu, Mircea 402
Pădurariu, N. 293
Pătruţ, I. 208, 209, 291
Pekary, Thomas [587]
Péntek, János 786
Pentelescu, Nicolae 403, [427]
Pérez, Raul Serrano [356]
Perrot, Jean [23]
Petcu, Stela 439
Petrişor, Marin 146, 295
Petrovici, E. 172, 173, 174, 175, 210, 296, 330, 379, 751
Philippide, Alexandru [78]
Picon, Gaëtan 497
Pintilie, N. 526
Piotrovski, R. 498
Pippidi, D. M. 576, 577, 608, 609 610, 611, 612, 613, 614
Pisani, V. [762]
Pistrui, C. 799
Pitrop, Petra 109
Pirjol, Emil 845
Poalelungi, Gh. 846
Poghirc, C. 11, 19, 330, [753], [754]
Pogorilovschi, Jan 499
Pohl, J. 12
Pop, Gheorghe 442
Popa, Atanasie 404, 405

Popa-Tomescu, Teodora 19, [133]
Popescu, Constantin 825, 847, [877]
Popescu, David 875
Popescu, Em. 578
Popescu, Florin [867]
Popescu, Ion 298, 553, 554, [867], 921
Popescu, M. [868]
Popescu, Radu Sp. 92, 121, 134
Popescu, Ştefania 233, 241, 818
Popescu, Tr. 176
Popescu-Brînzan, Elena 848
Popescu-Marin, Magdalena 110, 240, 555, 662, 663
Popescu-Mihăeşti, Alexandru 849, 850
Popescu-Ulmu, Tatiana 352
Popovici, Iosif [90]
Popović Ivan [713]
Popovici Laurenţiu 353
Puĭan, Constantin 876
Puicea, Nicolae 556
Puiu, Al. 339
Purdea, Elena 651

Q

Questa, Cesare [588]

R

R.B. 21, 354
Radian, M. 896
Radu, Andrei 877
Radu, Dumitru 500
Radu, I. 842
Radu, N. 852
Răcariu, Grigore 527, 557
Răduleseu, Daniela 664, 665
Răduleseu M. 852
Răduleseu, Maria 406
Răduleţ, Remus 331
Răutu, Nadia 47
Récz-Zeitler Ana 856
Reichel, C. 502
Reichenkron, G. [758]
Reinheimer, Sanda 211, 666, 667, 668
Renard, M. [613]
Repina, Tamara 234
Richter, Gisela 735, 737
Ricken, Ulrich [660]
Riesel, Elise [740]
Rizescu, I. 235, 256
Robciuc, I. 299, 300, 698
Robert, Louis [612], [615]
Roceric-Alexandrescu, Alexandra 22, 66, 67, 147, 148, 149, 150
Roman, Ion 407
Roman, N. 853
Romanescu, Ilie 854
Rosetti, Al. 13, 111, 112, 113, 114, [127], 151, 152, 187, [720], [927], [928], [929], 931
Rosetti-Bălănescu, C. 301
Rowley, H. H. [360]
Ruffini, Mario [128]
Russu, I. I. 579, [615], 762, 763, 764, 765, 766
Rusu, Gr. 115, 135, 153, 177, 210
Rusu, Valeriu 154, 188, 271

S

Sala, Marius 669, 670, 671, 672, 673, 674
Saramandu, N. 116, 161
Saraş, M. 326, [664], 825, [877]
Saria, B. [601]
Sauvageot, Aurélien [666]
Savin, Emilia 193
Sayce, R. A. [643]
Sădeanu, Florenţa 330, 675, 855, [874]
Sănduleseu, C. 501
Sărăţeanu, L. 558
Săteanu, Cornel 257
Schmidt, Wilhelm [269]
Schveiger, Paul 48, 49, 63, 68, 69
Seche, Luiza 258, 259
Seche Mircea 259, 330
Semlyén, Eva 856
Sergheenko, M. E. [604], [605]
Servien, Pius [37], [38]
Sfîrlea, Lidia 330
Simone, Carlo de [766]
Simonescu, Dan 390
Siouzioumov, M.Ia. [595]
Singeorzan, Zaharia 922
Slama-Cazacu, Tatiana [21], [22], 50, 70
Slave, Elena 19, [133]
Soboleva, P. A. [60]
Sofian, Venera 559
Soleănescu, L. [868]

Stan, Aurelia 51, 52, 367, 368, 369, 401, 897
Stan, Felicia 142
Stan, I. 260
Stan, Ioan I. 51, 52, 142, 214, 369, 401, 502
Stanciu, Stoian [870]
Stati, Sorin 19, 53, 71, [133], 302, 303, [310], [311], [314], [516]
Stănescu, Eugen 261
Strerpu, Gh. 503
Stoican, Elena 857
Stoicovici, Olga 117
Stoikov, Stoiko [727], [728]
Streinu, Vladimir 504, 505 561
Sturm, Fritz 580
Suceveanu, A. 581
Suciu, Gh. 355
Suciu, Titiana 22, 58, 59, 262, 898
Szabó, T. Attila 528, 787, 788
Szabó, Zoltán 54, 529, 740, 789, 790, 791
Szász, Lörinc 899, 923, 924
V. Szendrei, Júlia 792

Ș

Șandru, Tudora 638, 639, 676, 677, 678
Šašel, Anna [601]
Šašel, Jaro [601]
Šaumian, S.K. [60], [161]
Șchiau, Octavian 123
Șerban, Felicia 263
Șerban, V. [239], [241], 314
Șipoș, M. 561
Șoptereanu, V. 717
Ștefan, Gh. 616
Ștefan, I. 264, 265
Ștefănescu, Livia 736
Șuteu, Flora 506, 562

T

T. C. 563
Tagliavini, Carlo [658]
Tătaru, Ana 741
Teaciuc, O. 89
Teaha, Teofil 178
Teiuș, Sabina 370
Tekavčič, P. [759]
Tenišev, Ê. R. [748]
Teodorescu, Ecaterina 212
Teodorescu, Mirela 222
Teodorescu, Vasile 858
Theban, Laurențiu, 14, 900
Theban, Maria 679
Thudt, Anneliese 735, 737
Tocaciu, Octavian 55
Todor, B. 859
Todoran, Romulus 179, 180, 243, 423
Togeby, Knut [761]
Tohăneanu, G. I. 507, 508, 509, 510, 511, 512, [518], [520], [531]
Tomici, Mile 304
Toșa, A. 502
Trâpcea, Th. N. 90, 305
Trocin, D. 721
Tudorică, Olga 356, 640, 680
Tudose, Claudia 118, 119
Tutoveanu, Alexandra [867]
Tuulio, O. J. [670]

Ț

Țepelea, G. F. 408, 409
Țicăloiu, Șerban 306
Țurlan, Valentin 136, 239

U

Udler, R. [725]
Ungureanu, Gh. 266
Ungureanu, Mihail 681
Untermann, Jürgen [766]
Ursu, Despina 267
Ursu, N. A. 307, 330, 410, 411

V

Väänänen, Veikko [655]
Vaida, Petru 513
Veimberg, S. 236, 722, 832
Vámszer, Márta 793, 794
Vankov, Liubomir [710]
Vanț-Ștef, Felicia 19
Vasecenco, Victor 24, 327, [722], 723, 724, 725
Vasici, Pavel [432]
Vasiliu, Angela 19, [133]
Vasiliu, Em. 15, 150, 155, [156], 237

Vasiliu, Grigore 530, 531
Vasiliu, Laura 238
Veégh, Sándor 802
Vianu, Tudor [82], 514, 515, [521], [522] [524], [527]
Vicol, Ion, 825, [877]
Vîlceanu, Olimpia [865]
Vîrtosu, Emil [270]
Vlahov, K. [763], [764]
Vöő, István 795
Vrabie, Emil 181, 700, 717, 725, 726, 901
Vraciu, A. 25, 617, 618, 701, 702, 727, 728
Vuia, Romulus [271]
Vulcănescu, Romulus 380
Vulpe, Radu 767, 768

W

Wald, Henri 16, 17
Wald, L. 6, 19, [133]
Walser, Gerold [587]
Walter, Richard 641
Warnant, Léon 642
Weber, Marcel [663]
Wechsler, Bernard 807, 808
Wiesner, Joseph [765]
Willis, Iacobus [593]
Wolf, Ioan 860

Z

Zahn, Louis Jennings [669]
Zaimov, I. [712]
Zamfirescu, Dan 137
Zamfirescu, Ileana 330
Zarea, A. 426
Zăstroiu, Remus 890
Zăstroiu, V. 443
Zdrenghea, M. 381, 516
Zsemlyei, János 797
Zugrav, I. 412, 413, [422]
Zugun, Petre E. 440
Zveghinţev, V. A. 18

CUVINTE *

FRANCEZĂ

commencer à 623
commencer de 623
de 621

LATINĂ

olere 279

MAGHIARĂ

brindza 788
karajnuk 787
krajnik 787
maesuka 796
orda 788

ROMÂNĂ

A

agealîe 276
aschimódie 293

B

baban 276
batalán 297
batalaní 297
biduí 299

C

Caliţa 374
căsui 299
cel(a) care 191
cel(a) ce 191
chirát 299
ciulá 304
clepána 304
Crăciun 313
cutăí 300

D

daúlă 293
dintruiéle 273
dîrva 280
Dobrogea 295

E

ei (pron.pos.) 109
erete 297

F

fidan 280
firetic 273

G

garíd 293
garíde 293

H

Harap Alb 361
hîlză 300

* Au fost incluse numai cuvintele din titluri (şi subtitluri la etimologii).

I

Iași 303
ip 284
ipt 284

L

leurdă 279
lui 109
luștĭ 249

M

martin 301
martinaș 301
mașlu 304
mătălăĭ 297
micro 538
mii și fărîme 306
molări 304
mózi 304
mucenici 286

N

năplád 304
năstrecea 304
nemoájnic 304
nemoáșnic 304
nestașnic 304
neț 304
nistrécea 304

O

oldaș 276
oprăvĭ 304
ostăvĭ 304
óstru 300

P

parazól 300
pădure 302
pícsă 300
pîrgar 297
pîrgărĭ 297
podușcă 300
pótaș 300

R

rujița 304

S

său 109
sideanca 280, 281
sócol 304
somn 280

Ș

și 99, 114

T

taxinomie 254
taxonomie 254
tele 258
trage pe roată 275

U

uic 300

V

vaină 297
vișneáe 297

BIBLIOTECA CENTRALĂ

REVISTE PUBLICATE DE EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

LIMBA ROMÂNĂ

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

REVUE ROUMAINE DE LINGUISTIQUE

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ – CLUJ

ANUAR DE LINGVISTICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ – IAŞI

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

REVISTA DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ

STUDII CLASICE

NYELV ÉS IRODALOMTUDOMANYI KÖZLEMENYEK

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile în 4 exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

Biblioteca crag
S i b i u

LUCRĂRI APĂRUTE IN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

* * * **Istoria limbii române, vol. I, Limba latină,** 1965, 439 p., 28 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român,** seria nouă, vol. IV, VII + hărţile de la 910—1236, 1965, 103 lei.

Sub redacţia acad. Iorgu Iordan, **Crestomaţie romanică, vol. I,** 1962, 884 p., + 25 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei.

* * * **Dicţionarul limbii române (DLR),** serie nouă, fasc. O, CXXXVI p., 10,50 lei, fasc. 1, M-Mandră [1] 1—80 p., 5,25 lei; fasc. 2, Mandră [2] — Mascat [1], 81—160 p., 6,75 lei; fasc. 3, Mascat [2] — Măurăita, 161—240 p., 6,50 lei.

* * * **Indreptar ortografie, ortoepic şi de punctuaţie,** 1965, 6,50 lei.

AL. GRAUR, **La romanité du roumain,** colecţia „Bibliotheca Historica Romaniae 9", 1965, 68 p., 2,75 lei.

P. P. PANAITESCU, **Inceputurile şi biruinţa scrisului în limba română,** 1965, 231 p., 10 lei.

* * * **Gramatica limbii române,** ed. a II-a revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic românesc,** 1963, 470 p., 29 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească,** 1965, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic, Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain) général et étymologique,** 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.

ION GHEŢIE, **Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu,** 1966, 123 p., 5,29 lei.

LR Anul XV, nr. 4, p. 327—464, Bucureşti, 1966

I.P. „Informaţia" — c. 3470

42.200 Lei 4.—

I 8166

LIMBA ROMÂNĂ

5

ANUL XV
1966

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

LIMBA ROMÂNĂ
5

0 IUI 2005

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct :

Prof. univ. ION COTEANU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Membri :

Conf. univ. V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
VL. DRIMBA
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU — secretar de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1967.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX. Căsuța poștală 134—135, București, Republica Socialistă România sau prin reprezentanții săi din străinătate. Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență vor fi trimise pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

ADRESA REDACȚIEI
Str. I. C. Frimu 22
Raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

APARE DE 6 ORI PE AN

I 8166

-- ULL 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XV 1966 Nr. 5

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

2022

S U M A R

Pag.

IORGU IORDAN, Preocupări de limbă la Academia Română 467

AL. GRAUR, Problemele limbii în atenţia marelui public 471

I. COTEANU, Probleme şi soluţii lexicale în *Dicţionarul limbii române* 479

MIOARA AVRAM, Prima gramatică academică a limbii române 487

FLORA ŞUTEU, Proiectele ortografice ale Societăţii Academice Române 503

ION GHEŢIE, Societatea Academică Română şi unificarea limbii române literare . 519

N. A. URSU, Contribuţia Academiei Române în domeniul editării critice a textelor vechi româneşti 531

FLORIN MARCU, Înfiinţarea Societăţii Literare (Academice) Române 549

LR, Anul XV, nr. 5, p. 465—554, Bucureşti, 1966.

7622

PREOCUPĂRI DE LIMBĂ LA ACADEMIA ROMÂNĂ

DE

acad. IORGU IORDAN

După cum se ştie, „Societatea Literară Română", înfiinţată acum 100 de ani şi devenită curînd „Societatea Academică", iar apoi „Academia Română", a avut drept scop principal, la început de tot aş spune unic, să întocmească o Gramatică şi un Dicţionar ale limbii noastre naţionale, precum şi, strîns legată mai ales de prima dintre aceste opere normative, sarcina de a stabili o ortografie, care şi ea urma să servească drept model pentru toţi mînuitorii condeiului. Aceste preocupări, care apar chiar în prima titulatură a instituţiei noastre, amintesc foarte bine de ale Academiei Franceze (e vorba de „Académie Française", cu cei 40 de membri ai ei), întemeiată acum peste trei secole, şi au fost explicate, de obicei, prin imitarea sorei ei mai vîrstnice din ţara de unde veneau, într-adevăr, numeroase modele pentru reorganizarea statului naţional burghez, născut în urma unirii Moldovei cu Muntenia. Influenţa franceză a fost, indiscutabil, extrem de puternică în epoca aceea, dar fără intervenţia unui factor intern, impus tocmai de instalarea burgheziei, ca forţă de prim rang, la conducerea statului, rezultatele acestei influenţe n-ar fi fost nici pe departe atît de importante şi de durabile. Limba n-are caracter de clasă, dar ca purtătoare a culturii, care, într-o societate împărţită în clase antagoniste, poate servi şi, de fapt, serveşte interesele politice ale tuturor claselor, în primul rînd însă pe ale celor dominante, devine, prin forţa lucrurilor, un instrument menit să le consolideze poziţia. Cele dintîi lucrări consacrate limbii noastre apar spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea în Transilvania, unde, din cauza condiţiilor istorice, se înjgheabă mai devreme decît în Principate un început de burghezie cu dublu caracter social şi politic-naţional, dar solidară, prin forţa lucrurilor, cu întreaga populaţie românească, întrucît lupta ei se ducea împotriva unei stăpîniri străine din punct de vedere etnic. Preocupări similare ne întîmpină şi dincoace de Carpaţi în primele decenii ale secolului următor, din ce în ce mai stăruitor pe măsură ce ne apropiem de epoca pregătitoare a revoluţiei de la 1848 şi de aceea a luptelor pentru Unire. Atmosfera era, deci, oarecum creată de-a lungul a peste opt decenii în vederea înfiinţării unui organ oficial care să se ocupe permanent şi, o bună bucată de vreme, exclusiv de problemele limbii, devenite acum naţionale în sensul politic al termenului.

Se mai ştie că primii membri ai „Societăţii literare" erau în majoritate latinişti de diverse nuanţe. (Printre ei îi pun nu numai pe continuatorii direcţi ai şcolii ardelene, ci şi pe Eliade, italienist, precum şi pe partizanii, declaraţi ori nu, ai analogismului lui Pumnul.) Aceasta înseamnă că activitatea ei lingvistică şi filologică în general a început şi apoi s-a desfăşurat ani de-a rîndul în forma unei lupte adesea acerbe între majoritatea care credea că poate da limbii noastre alt curs decît cel determinat de evoluţia ei firească şi o minoritate, crescută cu timpul, care, deşi numai rareori invocă concepţia ştiinţifică a epocii despre limbajul uman — şi aceasta, fiindcă mai toţi reprezentanţii ei erau nelingvişti — se întemeia pe tradiţia literară multiseculară, pe bunul simţ popular şi pe o înţelegere oarecum instinctivă, dezvoltată însă printr-o activitate literară personală în general valoroasă. S-ar putea spune, exagerînd puţin (din cauza preocupărilor unora dintre colaboratorii revistei noastre?), că această minoritate reprezenta atunci un punct de vedere asemănător, sub multe aspecte, cu acela al rubricii „Cultivarea limbii", bineînţeles susţinut de membrii ei cu un talent şi un prestigiu puţin obişnuite.

Dicţionarul academic elaborat de Laurian şi Massim n-a putut, cu toate ostenelile şi bunele intenţii ale autorilor, să corespundă cerinţelor epocii, chiar dacă destule lucruri au rămas şi au fost utilizate de lexicografii următori [1]. Cam la fel s-au petrecut lucrurile cu Gramatica (în două volume) întocmită de Cipariu, ale cărui merite pentru iniţierea studiului limbii vechi româneşti pe bază de texte aparţinînd epocilor trecute rămîn totuşi întregi şi trebuie apreciate după cuviinţă. Victoria a revenit reprezentanţilor punctului de vedere raţionalist şi popular, printre ei filologi de mare autoritate ca Hasdeu, oameni de cultură multilaterală ca Maiorescu, scriitori talentaţi şi stăpîni desăvîrşiţi ai limbii noastre ca Alecsandri, Odobescu ş. a.

Unii dintre aceştia luaseră atitudine contra latinismului înainte de a deveni membri ai Academiei. Este, de pildă, cazul lui Titu Maiorescu, al cărui studiu *Despre scrierea limbii române* apărut la Iaşi în 1866, la care trebuie adăugată continuarea publicată în „Convorbiri literare", 1867, a exercitat o puternică influenţă asupra cititorilor acestei reviste de mare prestigiu. Conducătorul ei continua tradiţia inaugurată de „Dacia literară", cum au susţinut şi dovedit Ovid Densusianu şi G. Ibrăileanu, tradiţie reluată de „România literară" şi la baza căreia se aflau, ca doctrină ştiinţifică, ideile lui Alecu Russo, mintea cea mai lucidă, şi nu numai în probleme de limbă, a generaţiei paşoptiste moldoveneşti.

Asupra unui public mai larg, al cărui rol poate fi decisiv în astfel de probleme, a influenţat enorm Alecsandri, care, în numeroase comedii, toate (sau mai toate) jucate, a ironizat cu spirit şi în modul cel mai direct cu putinţă curentele lingvistice contrarii evoluţiei firesti a graiului naţional. Şi aceasta de-a lungul a cîtorva decenii. Dar nu numai în comedii, ci şi în numeroase alte scrieri ale sale, acest om inteligent şi spiritual a mers pe acelaşi drum, mai ales că, aşa cum a arătat Ibrăileanu în lucrarea sa *Spiritul critic în cultura românească*, problemele de limbă erau, adesea, strîns legate de cele politice. La Academie, Alecsandri a fost mai puţin activ,

[1] Cf. Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, I, Bucureşti, 1966, p. 131 şi urm.

din cauză că nu prea participa la ședințe. Cînd se întîmpla totuși să fie prezent la dezbateri consacrate chestiunilor lingvistice sau ortografice, își spunea cuvîntul tot așa de tăios ca și în operele sale literare.

Odobescu, venit, din cauza vîrstei, mai tîrziu decît Alecsandri la Academie, a urmărit foarte de aproape întreaga activitate a acestei instituții (și nu numai în legătură cu preocupările la care mă refer în articolul de față), participînd permanent, cu dubla lui autoritate științifică și literară, la rezolvarea tuturor chestiunilor supuse discuției. Și prin opera lui beletristică a contribuit el la impunerea punctului de vedere just în problemele limbii.

Poate părea curios, dar polemicile cele mai vii și chiar mai îndelungate care s-au dus în sînul Academiei au fost cele privitoare la ortografie. (Cu ele și-a început activitatea „Societatea Academică", de altfel conform „Regulamentului de formare" al ei.) Dacă analizăm mai atent situația, ne dăm seama că lucrurile nu se puteau petrece altfel. Să nu uităm că trecuseră de-abia cîțiva ani de la înlocuirea oficială a alfabetului chirilic prin cel latinesc. Însuși acest fapt punea probleme extrem de grele, date fiind deosebirile mari, din punctul de vedere al numărului, ca și al naturii semnelor, dintre aceste două moduri de a reda în scris o limbă ca a noastră, nu mai puțin romanică decît toate celelalte, dar cu anume trăsături fonetice caracteristice, necunoscute idiomelor neolatine occidentale. Afară de asta, grafia nu poate fi separată de pronunțare, prin urmare nici ortografia de ortoepie. Aici interveneau însă cele două concepții antagoniste despre limbă : a latiniștilor, care, dîndu-și seama că, măcar deocamdată, numai prin scris pot să-și impună ideile lor, susțineau o ortografie fără semne diacritice, ceea ce, în realitate, ducea la modificarea limbii, cel puțin cînd oamenii trebuiau să citească (și nu în mod obligatoriu cu glas tare), și a adversarilor lor, care se conduceau, cum nu era posibil altminteri, după aceleași principii ca și în problemele propriu-zise de limbă.

Discuțiile privitoare la ortografie au durat, cum am mai spus, vreme foarte îndelungată. Principiul fonetic cîștiga teren la fiecare dintre modificările, numeroase, ale sistemului ortografic. El s-a impus, în linii mari, în 1881, dar s-a realizat, concret și definitiv, fără abateri, de abia după transformarea Academiei Române în actuala Academie a Republicii Socialiste România. Spre deosebire de problemele Dicționarului și ale Gramaticii, al căror ecou rareori a răzbătut dincolo de zidurile bătrînei noastre instituții, cele privitoare la ortografie au devenit aproape de la început mai mult ori mai puțin publice. Faptul se explică mai întîi prin intervenția ministerului învățămîntului (sub diversele lui titulaturi, deseori modificate), care impunea ortografia stabilită de Academie în toate școlile și, prin aceasta, cel puțin indirect, în toate instituțiile de stat. Pe lîngă asta, chestiunile referitoare la ortografie par ușoare și accesibile oricui. Faptul se constată și astăzi, deși într-o măsură mai redusă : aproape nu există cetățean instruit sau cultivat care să nu emită păreri în legătură cu unul sau altul dintre detaliile sistemului ortografic actual (după cum n-a existat nici în trecut, cînd sistemul sau sistemele au fost altele). Așa îmi explic eu și prelungirea discuțiilor în cadrul Academiei înseși, prin participarea, cred, a mai tuturor membrilor ei de pe vremuri la rezolvarea (adesea aparentă) a problemelor ortografice.

Academia Română a creat, la un moment dat, o Comisie a dicţionarului şi gramaticii, alcătuită din membri aparţinînd tuturor celor trei secţii ale ei (literară, istorică, ştiinţifică), cu predominarea firească a celor din prima secţie. Menirea acestei comisii era să urmărească de aproape munca la Dicţionarul limbii române şi să se preocupe de eventualele modificări ale ortografiei. Căci la Gramatică, Academia Română a renunţat după încercarea făcută de Cipariu. Şi actuala Academie are o asemenea comisie, care, din păcate, nu funcţionează. Şi nu e bine. Eu aş propune reorganizarea ei, cu înglobarea, în preocupările impuse de titulatură, şi a cultivării limbii. În numeroasele articole apărute în revista noastră şi în alte reviste, la care s-a adăugat acum cîţiva ani articolul *Cum scriem şi cum vorbim* din „Scînteia" nr. 5548 din 1962, p. 2, s-a arătat şi s-a dovedit, cu fapte concrete, că, deşi se scrie mai bine decît înainte, lipsurile scrisului publicistic în sens larg (dar nu numai ale lui) sînt încă multe şi adesea grave. Din păcate, unele dintre forurile indicate să se preocupe de această problemă, cum sînt Ministerul Învăţămîntului, Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă, Uniunea Scriitorilor, Uniunea Ziariştilor ş.a., nu-i acordă atenţia cuvenită. A intrat în mintea marii majorităţi a intelectualilor noştri, printre ei mulţi lingvişti, ideea că osteneala unora în sensul ameliorării felului de a scrie şi a vorbi este o „gogoriţă" sau, poate, mai rău. Îmi permit să citez exemplul Franţei (adăugat la alte exemple date de mine în legătură cu alte ţări), unde a luat fiinţă în ziua de 1 decembrie 1965 „Înaltul comitet pentru apărarea şi expansiunea limbii franceze". Sarcina esenţială a acestui comitet, alcătuit dintr-un număr relativ mic de membri (9—12), aleşi dintre personalităţile care posedă competenţă sau manifestă interes pentru probleme lingvistice, este „să lupte, în Franţa şi prin toate mijloacele disponibile, împotriva coruperii şi degradării limbii, şi asta în legătură cu Institutul şi în special cu Academia Franceză, printre sarcinile căreia, impuse încă de la întemeierea ei de către Richelieu, se află şi aceasta". Comitetul este prezidat de primul ministru [2].

Dacă într-o ţară ca Franţa, cu activitate lingvistică scrisă de peste 1100 de ani, cu grija, s-ar putea spune . . . exagerată, pentru exprimarea corectă şi, în măsura posibilului, chiar frumoasă şi cu o limbă fixată de mult sub aspectul normelor literare mai mult ori mai puţin generale, s-a făcut simţită nevoia unui organ oficial, ajutat, bine înţeles, de numeroase foruri competente, direct interesate în probleme de limbă, cred că o măsură similară — al cărei aspect rămîne să se stabilească ulterior — este cu atît mai necesară la noi.

[2] Vezi „Brèves nouvelles de France", 18 decembrie 1965. Cf. şi „Viaţa românească", iunie 1965, p. 198 şi urm.

PROBLEMELE LIMBII ÎN ATENȚIA MARELUI PUBLIC

DE

acad. AL. GRAUR

Cu ocazia marilor aniversări, avem obiceiul să trecem în revistă succesele noastre în toate domeniile, deci și în lingvistică. Se arată progresele pe care le-au făcut specialiștii noștri, lărgirea domeniului de cercetare, pătrunderea mai adînc în problemele teoretice, realizarea de lucrări de interes practic mai apropiate de desăvîrșire și altele de acest fel.

Avînd însă în vedere că limba aparține întregii colectivități și că transformările pe care le suferă, progresele pe care le înregistrează se datorează colectivității, mi se pare interesant să arătăm o dată și ce gîndesc masele vorbitorilor cu privire la problemele limbii, ce progrese au făcut concepțiile marelui public din acest punct de vedere.

În secolul trecut au existat mari frămîntări în opinia publică pe chestiuni de limbă. Sînt în amintirea tuturor disputele pasionate asupra ortografiei și a vocabularului; poziția justă a fost în general apărată de scriitori. Dar cercurile academice n-au rămas străine de discuții și se poate chiar spune că înființarea Academiei noastre, al cărei centenar îl sărbătorim anul acesta, a fost în bună măsură determinată de preocuparea de a rezolva litigiile lingvistice.

Mai aproape de noi, în prima jumătate a secolului al XX-lea, a continuat să existe un oarecare interes pentru chestiunile de limbă, limitat la anumite cercuri de intelectuali care aveau timp liber. Am avut „puriști", care încercau să țină limba în loc, combătînd orice inovație și în special neologismele, fără să țină seamă de faptul că limba n-ar fi putut face față nevoilor presante ale prezentului dacă s-ar fi închistat în formele depășite ale perioadelor anterioare. Alții erau sensibili la greșelile de exprimare care trădau incultura vorbitorilor, dar foarte adesea singurul criteriu îl constituia comparația cu echivalentele străine, germane și mai ales franceze : tot ce nu concorda cu modelul din altă limbă era declarat greșit, fără să se țină seamă nici de tradiția noastră, nici de posibilitatea unor inovații utile. Bunăoară, împotriva expresiei *un pahar cu apă*, care începuse să se răspîndească înlocuind pe *un pahar de apă*, se aducea argumentul că nu se zice în franțuzește *un verre avec de l'eau*, nici în nemțește *ein Glas mit Wasser*. Oricum, discuțiile cu astfel de subiecte se duceau în cercuri intime și ca atare influențau puțin evoluția limbii.

Astăzi, grație Revoluției Culturale, mase foarte largi de cetățeni sînt preocupați de felul cum vorbesc ei și cunoscuții lor. Pe de o parte procentul de oameni culți a crescut enorm, iar cei care acum douăzeci de ani erau analfabeți au învățat să citească și din an în an își ridică nivelul. Pe de altă parte problemele limbii nu mai sînt încercuite în publicațiile de specialitate, ci, din ce în ce mai mult, pătrund în texte destinate tuturor cititorilor. „Limba română", ce e drept revistă de specialitate, dar prin tirajul ei destinată și multora din afara specialității, a inaugurat acum cîțiva ani rubrica „Cultivarea limbii"; mai multe ziare din București și din provincie și-au creat și ele rubrici permanente, iar radiodifuziunea, încă de multă vreme, consacră emisiuni periodice „limbii noastre". Televiziunea și diferite reviste (de exemplu „Presa noastră") prezintă, regulat sau sporadic, informări asupra aceluiași subiect.

Ca unul care redactez o emisiune de limbă la radio, am ocazia să citesc un amplu curier, ceea ce-mi permite să cunosc preocupările ascultătorilor și să-mi dau seama adesea de raționamentele pe care și le fac pentru a se abate, într-un fel sau altul, de la modul nostru tradițional de a ne exprima. Vin scrisori numeroase de la oameni ai cărții, în special de la profesori, apoi de la elevi, dar multe și de la muncitori, calificați sau necalificați, și de la țărani cooperatiști.

Un prim amănunt interesant este faptul că în mare parte corespondența trădează aceleași preocupări la ascultători cu totul neasemănători; de multe ori chiar amănuntele discutate și exemplele cu care sînt ilustrate sînt aceleași în scrisori venite din diferite părți ale țării și de la oameni cu ocupații deosebite. Se vede că problemele sînt, cum se zice, „în aer". Cel puțin în principiu, nu pot trata de mai multe ori aceleași subiecte la microfon; dar mulți, dintr-un motiv sau altul, n-au putut asculta emisiunea în care s-a discutat problema interesantă pentru ei, de aceea pun și ei întrebarea, la care sînt silit să răspund în scris, pentru fiecare ascultător în parte. Astfel, dacă nu săptămînal, cel puțin lunar am de răspuns la aceleași întrebări, aproape stereotipe. Iată două exemple dintre cele mai obișnuite.

„Sîntem adunați mai mulți militari în aceeași unitate" (eventual: elevi în aceeași școală, bolnavi în același spital etc.), „veniți din diverse părți ale țării, și între noi s-a iscat o neînțelegere: unii susțin că *noatin* este mînzul de un an, iar *cîrlan*, mielul de un an, pe cînd ceilalți numesc mînzul *cîrlan* și mielul *noatin*. Cine are dreptate?" Dreptate, firește, au toți, sau nici unii, deoarece și unii și alții se bazează pe un uzaj al limbii. Cît timp țăranii n-au avut preocupări de limbă, nu s-a interesat nimeni de unificarea terminologiei în domeniul discutat, care lasă indiferenți pe cei mai mulți dintre orășeni, și astfel, pînă astăzi, situația a rămas cea descrisă în scrisori.

„Care este pluralul de la *piuă*?" Deoarece un plural format normal, *piue*, devenea în mod necesar *piuă*, la fel cu singularul, s-a recurs la forma regională *pive*; nepotrivirea între *u* de la singular și *v* de la plural provoacă însă nedumerirea multora.

Se vede din aceste exemple că marele public, în înțelesul cel mai larg al cuvîntului, își pune astăzi problema corectitudinii limbii, a unificării ei, uneori în forme încă rudimentare, dar ceea ce este important este că există această preocupare. Care muncitor sau țăran ar fi dat bani pe

mărci, acum douăzeci de ani, ca să trimită scrisori privitoare la probleme de limbă? Mulți îmi adaugă în plic tăieturi din ziare sau din alte tipărituri, unde li se pare că s-a strecurat vreo greșeală, și îmi cer să atrag atenția autorilor. Se poate spune că s-a făcut în acest chip un pas foarte important pentru perfecționarea limbii, pasul care duce de la nimic la ceva.

Vreau să prezint în continuare cîteva dintre principalele probleme pe care le ridică cel mai des în scrisori corespondenții mei de la radio.

1. Unde se vorbește „adevărata limbă românească"?

„Eu sînt din Oltenia, iar soțul meu, din Moldova (sau viceversa), și avem neînțelegeri, pentru că nu numim la fel diferite obiecte. Fiecare dintre noi susține că adevărata limbă românească se vorbește în regiunea lui natală. Cine are dreptate?"

Poate că răspunsul meu nu e prea ușor de înțeles : adevărata limbă românească este cea pe care o vorbesc românii, din orice regiune ar fi și oriunde s-ar afla. Această limbă a suferit schimbări, uneori sub influența vecinilor care vorbeau altă limbă, dar de cele mai multe ori pur și simplu din cauza nevoilor mereu diferite ale societății, oamenii fiind siliți să introducă formule noi, găsite de ei înșiși, să părăsească pe cele vechi sau să le modifice. Nici mediul, nici nevoile n-au fost peste tot aceleași, inventivitatea a variat și ea, de aceea limba a evoluat în chip diferit în fiecare unitate geografică. Nu mai vorbesc de pronunțare, căci deocamdată știm foarte puțin despre cauzele care duc la schimbarea ei. În orice caz, legăturile între regiuni au fost relativ slabe în trecut, de aceea și limba s-a diferențiat fără nici o frînă.

Se înțelege deci că nici una dintre variantele locale dezvoltate în trecut nu este mai îndreptățită sau mai puțin îndreptățită decît celelalte. Este adevărat că patriotismul local, încurajat uneori de profesori de limba română, împinge spre ideea că graiul de-acasă al fiecăruia dintre noi este „adevărata" limbă română, dar fără nici o justificare. Toate dialectele și graiurile vorbite de români sînt adevărata limbă română.

Astăzi raporturile între regiuni s-au schimbat, coeziunea întregii populații a crescut, mijloacele de comunicare au devenit mult mai efective, școala, presa, literatura, radiodifuziunea, cinematografia etc. pun mult mai des în prezență fiecare parte a populației cu felul de a vorbi al celorlalte. Și tot mai mult se simte nevoia unificării limbii, nu în sensul împuținării mijloacelor de exprimare, ci în sensul uniformizării lor. Nu este nici o supărare dacă același obiect este numit în mai multe feluri, căci aceasta dă posibilitatea nuanțărilor mai fine și a varierii expresiilor, bineînțeles cu eliminarea formulelor care duc la confuzie. Nu servește însă la nimic ca într-o parte a țării să se pronunțe *șapte*, într-alta *șeapte*, iar în a treia *șăpti*.

Dar pe ce bază se face unificarea? Cum se recunoaște care e varianta cea mai bună?

Se știe că baza limbii noastre literare este constituită de dialectul muntean, dar coincidența nu este absolută, căci unele trăsături muntenești au fost eliminate din limba literară și s-au introdus în loc elemente din alte dialecte. Încă în tinerețea mea se mai putea auzi la București *am plătitără*, *mă doare picerile*, formule complet excluse astăzi chiar din graiurile rustice, sub influența modelelor din alte regiuni.

Iată şi un exemplu care arată că nu orice cuvînt muntenesc este acceptat de limba comună : muntenii zic *mălai* la ceea ce în Moldova se numeşte *făină de popuşoi*, iar într-o parte a Transilvaniei se cheamă *făină de cucuruz*. Am primit din nordul ţării multe scrisori în care se protestează că se foloseşte *mălai* „în loc de *făină de porumb*". Argumentul principal este că mălaiul este un fel de mîncare. Vedem însă din expresia pe care am reprodus-o că, dacă cei din nord au renunţat la ultima parte a expresiei lor şi nu mai zic nici *popuşoi*, nici *cucuruz*, ci au acceptat pe *porumb* din Muntenia, ei menţin totuşi, împotriva formulei munteneşti, prima parte şi zic *făină*. N-ar fi de mirare dacă pînă la urmă s-ar generaliza construcţia nouă, *făină de porumb*, care n-a avut nici o bază teritorială, fiind construită dintr-un amestec, dar a şi început să pătrundă în unele texte cu caracter oficial.

Prin urmare, dacă ne punem întrebarea, nu care e adevărata limbă românească, ci care variantă e bine să fie adoptată de toţi, pentru unificare, vom putea răspunde : este limba literară, vorbită astăzi de toţi oamenii instruiţi şi bazată pe dialectul muntenesc, ceea ce nu exclude prezenţa unor elemente din alte dialecte.

Trebuie să fim totuşi lămuriţi că unificarea este un proces de durată. Nimeni nu-şi părăseşte dintr-o dată deprinderile lingvistice formate în decursul anilor. În primul rînd este necesar să se recunoască existenţa diferenţelor regionale, şi această etapă se poate spune că în momentul de faţă este încheiată. În al doilea rînd trebuie să se creeze convingerea că e preferabilă altă variantă decît cea cu care eşti deprins, şi această etapă nu este încă terminată în toate aspectele ei. În al treilea rînd, chiar după ce ţi-ai pus în gînd să părăseşti o trăsătură regională şi să adopţi echivalentul ei literar, mai trece multă vreme pînă cînd noua formulă îţi vine automat în momentul exprimării, căci în mod general omul nu stă să se gîndească la fiecare silabă şi nici măcar la fiecare cuvînt pe care-l are de rostit. Cînd e vorba de noţiuni puţin curente pentru intelectuali (cel puţin pentru cei de la oraşe), nici nu se poate spune totdeauna care variantă e preferabilă, vezi mai sus cazul cu *noatin* şi *cîrlan*. Nu e deci de mirare că multe dintre scrisorile pe care le primesc pun problema regionalismelor : „La noi gardul de scînduri se numeşte *duvar*, pe cînd în alte regiuni se zice *zaplaz* sau *dulapi;* cum e bine să zicem?". În asemenea cazuri, sfătuiesc pe corespondenţii mei să folosească acel cuvînt pe care-l aud mai frecvent în jurul lor, ţinînd seamă de faptul că, în anumite împrejurări, ar putea fi ridiculizaţi de cunoscuţi pentru folosirea unui cuvînt neobişnuit în regiune.

2. Problema neologismelor se pune astăzi cu o intensitate mult scăzută faţă de trecut. Rareori cîte un corespondent, în general intelectual şi în vîrstă înaintată, mai propune să eliminăm din limbă cuvinte utile şi utilizate, numai pentru că sînt de origine „străină", tendinţă cu atît mai condamnabilă, cu cît, în marea majoritate a cazurilor, cuvintele propuse pentru excludere sînt de origine latină : pe de o parte ele se încadrează uşor în vocabularul nostru, unde îşi regăsesc adesea „familia", pe de altă parte ele figurează şi în vocabularul tuturor limbilor europene de mare răspîndire şi, fiind adoptate de noi, ajută româna să capete şi ea caracterele unei limbi de mare circulaţie. Trebuie să mai adaug că adesea cuvintele pe care

ni se propune să le folosim în locul neologismelor sînt și ele neologisme, numai că ceva mai vechi, fiind împrumutate în secolele trecute din slavă, maghiară, greacă sau turcă. După cum acestea pot fi socotite astăzi cuvinte bune ale limbii noastre, tot așa se va întîmpla în viitor cu împrumuturile actuale.

Nu e mai puțin adevărat că nu orice neologism este bun și că marele public are adesea dreptate cînd protestează împotriva felului de a scrie al unor publiciști care evită cu multă grijă cuvintele cunoscute și le înlocuiesc cu unele pe care nici în dicționarele de neologisme nu le găsim. Și aici, ca peste tot, trebuie urmată calea de mijloc.

3. Foarte mulți corespondenți, veniți mai de curînd la problemele limbii, sînt preocupați de sinonime și de omonime. Nu este curier în care să nu găsesc întrebări ca cele care urmează : „Cum este corect, *linguroi*, sau *polonic*?" „Cum trebuie să zicem, *brînză de Brăila*, sau *telemea*?". De multe ori cuvintele puse în discuție nici nu sînt sinonime, decît în anumite contexte speciale, de exemplu *a înghiți*, *a înfuleca*, *a mînca* și *a gusta*, care exprimă acțiuni diferite, sau *căruță* și *vehicul*, dintre care primul exprimă numai un aspect al celui de-al doilea. Ascultătorilor care pun astfel de întrebări le explic că prezența sinonimelor demonstrează bogăția vocabularului, că e bine ca vorbitorul să aibă de unde alege, în fiecare caz, acel cuvînt care-i servește mai bine ideea, ținînd seamă de faptul că între două sinonime, oricît ar fi ele de apropiate ca înțeles, se stabilește întotdeauna o cît de ușoară diferențiere, iar dacă nuanțele se șterg, atunci mai totdeauna unul din cele două cuvinte este părăsit, fără să fie neapărat nevoie pentru aceasta de o intervenție conștientă.

Încă mai des se ridică problema omonimelor. Nu numai omonimele absolute, ca *toc* (de scris) și *toc* (de încălțăminte), nu numai cele pe care le putem diferenția folosind anumite forme ale lor, ca *masă* (pl. *mese*) și *masă* (pl. *mase*), ci și cuvintele care întîmplător coincid la una singură din multiplele lor forme deșteaptă atenția publicului, de exemplu *pat* (egal cu *pățesc*) și *pat* (mobilă), sau *cui* (substantiv) și *cui* (pronume în dativ). Unii corespondenți se prefac a nu înțelege care dintre sensuri trebuie ales, bunăoară într-o frază ca *n-am cui mă plînge*, presupun că e vorba de substantivul *cui*. Aceștia intră în categoria pe care am botezat-o a „căutătorilor de nod în papură" și despre care voi vorbi mai departe.

Omonimele, chiar cele totale, se pot menține, pentru că, în general, din context se înțelege despre ce e vorba. Acolo unde contextul nu ne ajută, ceea ce se întîmplă uneori, sîntem siliți să revenim cu explicații, eventual să părăsim unul dintre omonime, dacă nu chiar pe amîndouă. De curînd un corespondent mi-a semnalat un incident la care a asistat : într-un local, niște consumatori au cerut *patru mici*, iar ospătarul le-a adus patru sticluțe de rachiu, în loc de patru mititei, cum doreau clienții. Dacă această situație s-ar repeta, s-ar putea să nu se mai folosească termenul *mici* pentru rachiu, eventual nici pentru mititei, pentru că ospătarul n-ar putea ști la care din înțelesuri a renunțat clientul.

4. Este caracteristic faptul că se pun puține întrebări cu privire la probleme de pronunțare. Se știe că diferențele dialectale nu merg prea departe în limba noastră, ceea ce înseamnă că pronunțarea dintr-o regiune este foarte bine înțeleasă în celelalte regiuni, de aceea nu stîrnește curiozi-

tatea, ori de cîte ori se limitează la variațiile normale, de exemplu mold. *șăpti, șăsî, șădi, șărpi* față de *șapte, șase, șade, șarpe*. Dar cînd pronunțarea regională constituie un accident, cînd nu apare în alte cuvinte similare și deci nu se încadrează într-o corespondență regulată, vorbitorii se sesizează, de exemplu întreabă dacă e admisibilă varianta regională *craston* pentru *castron*, ținînd seamă că *pastramă* nu devine *prastamă*, *pistrui* nu devine *pristui* etc., și evident, răspunsul nu poate fi decît negativ.

5. Dimpotrivă, ortografia provoacă multe întrebări, mai ales de la elevi, dar nu numai de la ei. Semnalez că ortografia este mai arbitrară decît pronunțarea sau gramatica. Nu putem obliga pe vorbitori să folosească, sau să nu folosească, o construcție sintactică, să pronunțe pe *e* mai deschis sau mai închis decît au obiceiul. Dar putem modifica scrierea, care nu este decît o copie convențională a pronunțării. De exemplu, dacă am avea vreun interes să o facem, am putea hotărî că se va scrie *w* în loc de *v*, sau *k* în loc de *c*. Asemenea modificări se întîmplă adesea și, pentru a nu ne îndepărta de limba română, amintesc numai că acum o sută și ceva de ani s-a produs o adevărată revoluție în scrierea noastră, cînd s-a părăsit alfabetul chirilic și s-a introdus în locul lui cel latin. Trebuie să ne fie limpede că aceasta nu înseamnă o schimbare a limbii, chiar dacă nu rămîne fără urmări pentru evoluția ulterioară a limbii.

În momentul de față este ușor de răspuns la cele mai multe întrebări privind ortografia : dispunem de *Îndreptarul ortografic*, care are caracter oficial și deci trebuie respectat. Bineînțeles, nimic nu ne împiedică, dacă socotim necesar, să discutăm normele în vigoare și să propunem înlocuirea lor, dar atîta timp cît n-au fost înlocuite, ele trebuie urmate, ca să nu ajungem din nou în situația nedorită ca fiecare cetățean să-și aibă ortografia sa.

6. Un domeniu care atrage atenția vorbitorilor și care, tocmai de aceea, este în plină prefacere este acela al prepozițiilor. Cea mai mare parte a lor sînt moștenite din latinește cu roluri destul de variate. Gramatica Academiei arată la fiecare dintre ele că se folosește cu mai multe valori, de exemplu aceeași prepoziție introduce complemente de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop etc. Aceasta era situația în latinește și aceasta a rămas pînă astăzi, deși între timp au avut loc o serie de reorganizări, de care urmează să vorbesc acum.

Sub ochii noștri construcția *un pahar de apă* este înlocuită cu *un pahar cu apă* (vezi mai sus). Mulți corespondenți resping formula tradițională *a pune pălăria în cap*, substituindu-i pe *a pune pălăria pe cap*. În copilărie, purtam *pălărie de paie*, pe cînd azi se poartă *pălării din pai*. Salariații nu mai sînt *pe teren*, ci *în teren* și așa mai departe. Nu numai că primesc numeroase scrisori care apără construcțiile noi, dar întîlnesc foarte des aceste construcții, folosite în vorbire și în scris.

În general, din punctul de vedere al lingvistului, toate socotelile făcute de vorbitori în aceste cazuri sînt greșite. S-a zis *un pahar de apă* pentru a marca măsura (cine *bea un pahar cu apă* ar trebui să înghită și paharul) ; dacă ne-am pune *ghetele pe picioare, inelul pe deget*, ar trebui să le lipim, ca să nu cadă ; cine e *în teren* e înmormîntat etc. Dar părerea lingviștilor nu împiedică pe vorbitori să reorganizeze folosirea prepozițiilor

și, pînă la urmă, efectele acestei reorganizări vor fi cu siguranță pozitive. Formulele noi, cu care unii nu sîntem încă deprinși, se vor dovedi viabile.

Zicem astăzi că cineva *scoate apă din rîu*, *vine de la rîu* și *aduce apă de rîu* : în toate trei propozițiile, româna veche nu ar fi avut decît o singură prepoziție, *de*. Pentru a se diferenția valorile și a se face astfel exprimarea mai clară, s-au creat prepozițiile compuse *din*, *de la*, *de către*, *despre* etc., împotriva tradiției de atunci, dar, după cum se vede astăzi, în folosul limbii. Nu mă îndoiesc că, dacă aș fi trăit atunci și mi s-ar fi prezentat raționamentele care împingeau la schimbare, le-aș fi găsit greșite. Dar schimbările s-au produs. La fel se întîmplă și astăzi. Prima mea publicație, acum 44 de ani, a fost un articol de ziar în care combăteam construcția *un pahar cu apă*. Și totuși, cine mai zice astăzi *un pahar de apă*?

7. Ultimul tip de observații pe care îl semnalez provine de la „căutătorii de nod în papură". Aceștia iau ad litteram expresiile frazeologice și constată că în felul acesta ele sînt de neînțeles. De exemplu *a lua masa* cu înțelesul de „a mînca" este privit ca „a ridica și a transporta o mobilă" ; *a sta la teatru în spatele cuiva* e luat ca „a sta pe umerii aceluia" (deși *a pune haina în spate* e înlocuit de aceiași vorbitori cu *a o pune pe spate*) ; *a da o roată prin fabrică* e prezentat ca „a lua o roată și a o da de-a dura prin fabrică" și așa mai departe. Asemenea interpretări făcea și Păcală. De mai multe ori am răspuns la microfon la scrisori care puneau probleme de acest tip și în cîteva rînduri mi-am atras mustrări de la alți ascultători, care considerau că cel căruia îi răspundeam este „ori cretin, ori șmecher" : nici într-un caz, nici în celălalt, nu merita deci răspuns.

Părerea mea diferă întrucîtva de a criticilor mei. Pe de o parte, la un anumit nivel, chiar analiza cuvînt cu cuvînt a expresiilor poate fi binevenită, pentru că dovedește interes față de modul nostru de exprimare, este un embrion de judecată, din care se poate dezvolta mai tîrziu o analiză serioasă. Pe de altă parte, chiar dacă atitudinea discutată este limpede greșită, nu este inutil să fie combătută, pentru că altfel duce la sărăcirea limbii. Argumentul pe care îl opun atît celor care vor să destrame expresiile, cît și celor care reorganizează construcțiile cu prepoziții sau vor să desființeze omonimia, este că, atîta timp cît oamenii înțeleg ce vrei să le spui, și nu se produce nici o confuzie, nu e nevoie să schimbăm ceea ce s-a încetățenit de mult în limbă. Energia cheltuită pentru a crea formule noi poate fi folosită mai cu folos în alte operații. Dar ultimul cuvînt în materie îl au tot vorbitorii.

PROBLEME ŞI SOLUŢII LEXICALE ÎN *DICŢIONARUL LIMBII ROMÂNE*

DE

I. COTEANU

1.

Publicînd în fascicule primele părţi din litera M a *Dicţionarului limbii române*, autorii acestei lucrări au reluat o tradiţie de la care puţini lexicografi s-au abătut cînd au elaborat dicţionare de mare întindere. Motivul principal rezidă în faptul că studiul aprofundat al vocabularului interesează pe specialişti chiar din momentul cînd se încheie redactarea diverselor cuvinte supuse cercetării.

Dicţionarele unilingve curente, cuprinzînd, cînd sînt ceva mai dezvoltate, în jur de 60 000 de cuvinte, au chiar prin această limitare un caracter popularizator indiscutabil. În consecinţă, rar dacă se găsesc în ele noutăţi de interpretare. Chiar atunci cînd se înregistrează cuvinte sau sensuri noi, această operaţie nu schimbă, în general, lucrurile. În fond, în dicţionarele de tipul amintit se înscrie printr-o anumită tehnică un număr de cuvinte şi sensuri din lucrările precedente.

După părerea noastră, nici ilustrarea prin exemple luate din opere literare, ştiinţifice sau de alt gen nu conferă lucrărilor la care ne referim un caracter de studiu, deşi utilizarea citatelor ilustrative cere un mare consum de timp ca, de altminteri, orice operă lexicografică.

Observaţiile de pînă aici nu au intenţia să pună la punct o problemă de mult rezolvată, ci sînt o premisă necesară înţelegerii structurii şi caracterului *Dicţionarului limbii române.*

O lucrare concepută din capul locului ca istorie a vocabularului limbii române începînd cu cele mai îndepărtate timpuri pînă la care răzbate investigaţia noastră ştiinţifică nu poate să nu constituie în cele din urmă o operă radical deosebită de tot ce s-a făcut pînă la ea.

Redarea acestei istorii cu mijloacele obişnuite ale lexicografiei impune o anumită tehnică. Un dicţionar istoric este o vastă şi complexă cercetare întemeiată pe necesitatea fundamentală a echivalării termenilor şi expresiilor limbii prin cele mai potrivite glosări. De aici decurg o serie întreagă de probleme, dintre care cele mai evidente sînt sinonimia, polisemia, omonimia şi antonimia.

Primele trei constituie, cum foarte bine se ştie, teme mult dezbătute în lingvistică, dar dacă un teoretician se mulţumeşte cu un număr limitat de cazuri de omonimie, de polisemie sau de sinonimie, un lexicograf se vede totdeauna obligat de material să soluţioneze fiecare caz în parte. Or, detaliile istorice diferă în aşa măsură de la cuvînt la cuvînt încît niciodată nu avem în limbă două structuri semantice perfect identice şi, evident, nici două evoluţii absolut de acelaşi fel. Spre a organiza un material atît de variat şi de complex într-o operă unitară, sînt absolut necesare principii pe de o parte foarte amănunţite, pe de altă parte foarte cuprinzătoare.

Indiscutabil că partea cea mai dificilă o constituie tocmai realizarea u n i t ă ţ i i unei lucrări ca *Dicţionarul limbii române*, nu numai din cauzele arătate mai sus, ci şi din cauza numărului de colaboratori.

Aprecierea realizării ei în primele fascicule apărute din litera M se poate face în mod obiectiv prin compararea rezultatelor noastre cu cele la care s-a ajuns în trecut în DA. În acesta din urmă, problema definiţiei, de exemplu, este rezolvată mult mai puţin riguros decît în DLR. La un cuvînt ca *CEVA*, redactat de Constantin Lacea, unul dintre cei mai statornici colaboratori ai seriei vechi a dicţionarului, discuţia începe cu o expunere în care se îmbină un punct de vedere logico-semantic cu o ipoteză istorică. Iată cum se deschide articolul : „*Face ceva* înseamnă la origine « face ce vrea »* ; *ceva* se deosebea deci de *ce* [. . .] prin faptul că arăta şi dezinteresarea, indiferenţa vorbitorului faţă de acţiunea săvîrşită de altul (cf. *fă orice* = fă ce vrei, ce-ţi convine). Din această atitudine indiferentă decurge nota nehotărîtă a pronumelui : « face ce vrea » = face un lucru care nu mă importă mai de aproape şi deci nu simt nevoia să-l precizez, face un lucru o a r e c a r e" etc. Urmează un text cam de aceeaşi lungime în care se schiţează trecerea de la funcţia substantivală a pronumelui amintit la cea adjectivală şi apoi la cea adverbială.

Funcţia substantivală apare — după DA — în secolul al XVII-lea, cea adjectivală este atestată în secolul al XVI-lea, la Coresi, cu sensul de „puţin, cîtva" (*ceva pizmă*) iar cea adverbială, din nou în secolul al XVII-lea.

Sînt de menţionat de la început cîteva mari deosebiri între felul acesta de a trata un cuvînt şi felul în care procedăm astăzi. În seria nouă a dicţionarului, s-a renunţat din principiu la expunerea sub formă de naraţiune a unei ipoteze chiar foarte plauzibile. Justificarea o poate da însuşi modul în care s-a rezolvat situaţia lui *CEVA*, căci nu e prin nimic demonstrat că punctul de plecare va fi fost *face ceva* = „face ce vrea". Pentru faza limbii române din care nu avem însă atestări scrise, *ceva* poate şi chiar trebuie glosat prin „ce vrea". Dar nu e exclus ca *ce va*, însemnînd „ce vrea", să fi avut întîi rol de frază interogativă cu *ce* pronume interogativ, iar transformarea lui în nehotărît să fie strîns legată de *cumva*, *undeva* etc. O indicaţie asupra evoluţiei ne-o oferă *careva*, atestat, după DA, destul de tîrziu (*carevaşi* apare de abia în *Ţiganiada*).

Aşadar, ipoteza *face* ceva = „face ce vrea" prin care s-ar explica în ansamblu conţinutul semantic al lui *ceva* nu rezistă la critică. Tot atît de discutabilă ni se pare şi părerea referitoare la succesiunea istorică a funcţiilor sintactice, de data aceasta pentru un motiv mult mai simplu, de natură gramaticală. Cu excepţia pronumelor personale, care nu pot fi adjective, celelalte au şi rol de adjectiv. Determinarea primordialităţii

funcției de substantiv a pronumelor nu pune nici o problemă, de vreme ce în însăși definiția pronumelui intră ca primă caracteristică însușirea acestei părți de vorbire de a ține locul, a substitui un nume. Ce nu se poate stabili însă în interiorul limbii române este trecerea de la funcția de substantiv a pronumelui la cea de adjectiv pentru că, de fapt, ea nu se petrece în limba română, ci o avem încă din latină și foarte probabil că și latina a moștenit-o din indoeuropeană.

În aceste condiții, o expunere narativă nu ar fi avut loc în seria nouă a dicționarului. Mai mult chiar, dacă atestările ar fi indicat vechimea mai mare a funcției de adjectiv a lui *ceva*, noi am fi început articolul corespunzător din dicționar cu această funcție. Fără îndoială că numai întîmplarea a făcut ca, în vechea serie a dicționarului, *ceva* să fie înregistrat de abia în secolul al XVII-lea cu funcție de substantiv și credem că instrumentele noastre de lucru ne scutesc într-o mare măsură de asemenea surprize. De altminteri, nici din DA nu este pe deplin justificată absența funcției de substantiv a lui *CEVA* în secolul al XVI-lea, căci *Codicele Voronețean* (editat de Ion G. Sbiera la 1885) îl are la p. 13, 52, 66 etc., de exemplu : *nece întru chiesariu ceva greșiiu* (p. 66) (ediția lui Sbiera are un bun indice de cuvinte !). Dar, admițînd că materialul adunat ar conține ca primă atestare funcția de adjectiv a cuvîntului aici discutat, cu ea s-ar fi cuvenit să se înceapă tratarea.

Un caz asemănător, atît în ceea ce privește expunerea narativă inițială cît și o anumită presupunere istorică, îl constituie în seria veche a dicționarului substantivul *CAȘ*, care începe în DA astfel (după indicațiile tehnice elementare) : „În timpurile vechi, *caș* era și la noi, ca astăzi la aromâni, megleniți și istroromâni, termenul generic pentru orice fel de brînzeturi, precum dovedește termenul *cîșlegi*. Mai tîrziu, sensul s-a specializat. Dacă în unele regiuni din Ardeal — la orașe — subt b r î n z ă se înțelege numai brînza sărată, preparată în țară (mai ales cea de burduf), iară cu *caș* se numesc toate brînzeturile streine, precum și cele mai fine dintre cele indigene (d. ex. *cașcavalul*), această deosebire se datorește influenței limbii maghiare, care face aceeași distincție între *turó* « brînză » și *sajt* « caș »".

Preambulul de la *CAȘ* este la fel de puțin convingător ca și cel de la *CEVA*. Ideea potrivit căreia *caș* va fi însemnat la început orice fel de brînzeturi are împotriva ei chiar existența termenului *brânză*, poate mai vechi decît *caș*, prezent în expresii care exclud posibilitatea unei specializări timpurii. De altminteri, chiar din afirmația redactorului articolului *CAȘ* rezultă, prin restrîngerea semantică înregistrată în unele părți din Transilvania, pe care el o admite ca explicație a unei situații locale, că și *brînză* a fost la origine un termen generic, de vreme ce, acolo unde el nu mai este astfel, faptul se explică printr-o influență lingvistică străină.

Nu avem intenția de a discuta toate articolele din DA precedate sau, mai rar, încheiate printr-o narațiune care redă impresiile sau convingerile redactorilor. Totuși nu putem trece peste rezolvarea, în DA, a cuvîntului *cezar* „împărat", fiindcă deosebirea față de modul nostru de lucru este mai mult decît semnificativă.

Articolul *CEZAR* „împărat" se deschide în DA cu observația că acest cuvînt este și nume propriu, după care urmează tratarea valorilor

numelui comun. Antroponimul *Cezar* nu s-a păstrat însă ca atare în românește. El este un împrumut ca și numele comun omonim cu înțelesul de „împărat". În seria nouă a dicționarului, numele proprii nu se înregistrează. Deci într-un caz ca cel citat, articolul nostru ar fi început fără a se arăta legătura dintre antroponim și numele comun care ar fi fost păstrată pentru paragraful privind etimologia. Nici aici însă indicația nu ar fi avut forma din DA, ci s-ar fi dat întîi etimologia numelui comun, arătîndu-se eventual că la baza lui stă antroponimul *Cezar*, dar în limba din care a fost împrumutat substantivul românesc. Pentru comparație, se poate vedea din fascicula 1 a literei M cuvintele *macadam*, *macadamiza* sau, din celelalte, *marghiloman*.

În DLR, numele inginerului englez *Mac Adam*, care la începutul secolului al XIX-lea a introdus un sistem nou de pavare a drumurilor, nu e amintit nici la etimologie, pentru că *macadamul*, cunoscut la noi ca termen referitor la construcțiile rutiere, nu a fost pus în legătură cu numele inginerului englez. Cuvîntul ne-a venit din franceză și germană ca substantiv comun. Cu totul altfel s-a rezolvat chestiunea etimologiei la *marghiloman*, fiind vorba de un personaj din istoria românească. Indicarea transformării numelui propriu *Marghiloman* în denumirea unei cafele anume pregătite se impunea aproape de la sine.

„Rezolvările" din urmă se explică prin respectarea strictă a principiului istoric. Înregistrarea unui termen nou, ca cele analizate mai sus, se face numai pe baza stabilirii legăturilor dintre istoria culturii și a vocabularului românesc, fără a le subordona enciclopedismului, mai mult ori mai puțin justificat.

Exemplele anterioare au avut numai scopul de a sublinia riscurile implicate în vechiul procedeu de tratare a unor cuvinte și de a face mai clar înțeleasă hotărîrea noastră de a nu mai recurge la sistemul amintit. Evident, conciziunea stilistică pe care o impune rezolvarea fără povestire îngreuiază de multe ori sarcina redactorului. La un adverb ca *MAI* din prima fasciculă a tomului VI, cuprinzînd litera *M*, tentația de a face la începutul celor 8 pagini, cîte au fost necesare acestui cuvînt, o prezentare istorică a fost foarte mare. Legătura dintre *magis* și comparația adjectivelor, raportul dintre *mai* durativ și *mai* redînd ideea de aproximație etc. s-ar fi pretat la o schiță istorică expusă la început sub formă de povestire, ceea ce ar fi scutit pe redactor de o atît de minuțioasă tratare strict lexicografică. Același lucru s-ar fi putut face și la adj. *MARE*, redactat pe mai bine de 12 pagini. Au fost preferate însă și aici formule ca „în opoziție cu *mic*", „exprimă rezultatul dezvoltării ființelor", „durata în timp", „cantitatea", „intensitatea", „calitatea și valoarea". Pentru cercetătorul preocupat de semantică, tratarea riguroasă este mai convenabilă decît indicarea unor ipoteze discutabile, iar pentru lucrare aceasta înseamnă unul din principiile de bază ale unității.

Rezultă așadar că interpretarea semantică se redă sobru. Specialistul interesat de asociațiile de sens trebuie să țină seama în permanență de acest fapt.

S-au făcut eforturi asidue pentru ca determinarea obiectelor, ființe, lucruri, părți ale lor, acțiuni etc., să fie cît mai exactă. Cînd ne-am izbit de dificultăți asemănătoare cu acelea de care s-a lovit altădată și redactorul substantivului *CERETEI* (*U*) din DA însemnînd „tufiș, desiș, arbore" și

chiar „o plantă", *Spiraea ulmifolia*, am preferat soluţia cea mai puţin comodă pentru noi, dar cea mai utilă pentru cititor. Astfel, la *MAC* s-a făcut totul pentru precizarea soiurilor prin numele date de botanişti. Deosebirea faţă de tratarea lui *ceretei* (*u*) rezidă în distincţii mai amănunţite. Nu avem dreptul, de exemplu, să punem sub acelaşi sens pe *ceretei*(*u*) „tufiş" şi pe *ciritel* (fals singular) care înseamnă *Spiraea ulmifolia* „cununiţă". Cu aceleaşi intenţii, am introdus consecvent şi denumirea latinească a păsărilor şi insectelor. De cele mai multe ori, la păsări şi insecte, descrierea cuprinsă în definiţie nu ajunge, iar determinarea prin numele latinesc numai la plante, cum s-a făcut în vechea redactare, nu ni se pare justificată nici din punct de vedere teoretic, nici din punct de vedere practic. Păsările şi insectele au, adesea, cîte trei, patru denumiri populare, variind după regiuni, fără să mai vorbim de situaţia inversă cînd două sau mai multe dintre ele poartă acelaşi nume.

Cîteodată dificultăţile de precizare a obiectului denumit de un termen surprind pe redactor chiar în ultima fază a muncii lui, cum s-a întîmplat recent cu *MANGAL*, omonimul substantivului cu sens de cărbune. După cum ne comunică prof. Vasile Surdu [1] din comuna Dimitrie Cantemir, raionul Giurgiu, regiunea Bucureşti, în sudul Munteniei, *mangal* este sinonim cu „drac". Combinînd această preţioasă informaţie cu sensul vag, eventual slăbit, din basmele lui Rădulescu-Codin [2], se poate ajunge la definirea termenului prin „spirit rău, drac", ceea ce ne va obliga să reluăm cuvîntul în momentul încheierii literei M. Se lămureşte totodată şi înţelesul lui *mangalău*, atestat numai la plural într-o poezie populară : *ochii tăi sînt* mangalăi (*şi mănîncă boii mei*). Derivat din *mangal*, el poate fi glosat acum cu „drăcos", „plin de draci". Dar sensurile derivatului nu coincid totdeauna cu ale primitivului. *Marghiolaş*, *marghioleală*, *marghiolel* şi *marghioleşte*, de exemplu, nu conţin două dintre valorile lui *marghiol* şi *marghioli*, nemaipăstrînd nimic din ideea de şiret şi cea de chin pe care le au *marghiol* şi *marghioli*.

Curioase par şi sensurile mai mult ori mai puţin îndepărtate care se ivesc, am fi înclinaţi să spunem „pe neaşteptate", în conţinutul semantic al cîte unui cuvînt. Cînd în situaţia aceasta se află un cuvînt ca *MAŞINĂ*, care, pe lîngă semnificaţiile „automobil, locomotivă, tren, sobă, fabrică", mai are şi pe aceea de „stomac", rezultînd desigur printr-o utilizare glumeaţă, lucrurile se leagă între ele în mod normal. Ele se leagă relativ uşor chiar pentru sensul regional de „chibrit" al lui *maşină* devenind ceva mai puţin obişnuite numai cînd *maşină* ajunge la înţelesul de „bumbac de urzit". Fără îndoială că s-a pornit de la „bumbac de maşină". Prin înglobarea determinatului *bumbac*, *maşină* a luat sensul de „bumbac".

O asociere de sensuri normală poate fi considerată şi aceea petrecută cu *MATAHALĂ*, denumind local pe „măscăriciul" de la nuntă. Chiar şi sensul de „giuvaergiu" luat de *MARCHITAN* nu pune probleme, căci *marchitanul* de altădată vindea mărgele şi alte obiecte de podoabă.

Se înţelege de la sine că atunci cînd atestările sînt singulare, precizarea obiectului se face atît de greu încît redactorul trece printr-o mică dramă. Cum să se definească, de exemplu, dansul *MANIMASCĂ* de care

[1] Comunicarea prof. V. Surdu se va publica în unul din numerele viitoare ale revistei.
[2] Din care s-au dat citate semnificative în nr. 2/XV, p. 134 al revistei.

vorbeşte la un moment dat N. Filimon, înşirînd, alături de *manimască*, tot ca nume de dansuri pe *MATRADU* şi pe *TAMPETA*? După toate probabilităţile, *manimască* este o diformare a unei sintagme împrumutate ca atare din franţuzeşte, avînd în ultima parte pe *mască*, dar chiar dacă ipoteza noastră s-ar dovedi adevărată, ea nu ar reprezenta decît un foarte mic pas înainte pe calea descoperirii dansului astfel denumit. Destul de complicat este şi cazul lui *MALACOF* pe care toate dicţionarele din secolul trecut şi, după ele, cele de astăzi îl glosează cu „crinolină". Ne-am fi putut mulţumi cu atît dacă etimologia nu ne-ar fi silit să constatăm că moda a dat diverse forme crinolinei şi că cea numită *malacof* nu se poate preciza, fiindcă acest cuvînt îşi ascunde deocamdată originea. Ca denumire a unui obiect de îmbrăcăminte, el trebuie să fi apărut după cucerirea celebrului fort *Malacov* în timpul războiului Crimeii, dar, în franţuzeşte, unde ar fi fost de aşteptat să apară, căci etimologia din franceză se impune din cauza finalului grafic al cuvîntului, *malacof* cu sensul de crinolină nu există. Poate că moda, foarte capricioasă, a eliminat atît de repede portul *malacofului* încît cuvîntul nici nu a apucat să intre în dicţionarele explicative franţuzeşti. Dar această presupunere nu ne duce prea departe şi, în consecinţă, am fost nevoiţi să rămînem la sensul puţin cam vag de „crinolină", pur şi simplu.

Într-o poziţie mai favorabilă din punctul de vedere al determinării semantice a fost un cuvînt relativ răspîndit astăzi, în special în familiile orăşeneşti în care a şi fost probabil creat. Adjectivul *MĂMOS* are, pe de o parte, înţelesul de „ataşat (excesiv) de mamă", întrebuinţîndu-se pentru copiii „mămoşi", sens cunoscut mai mult în Transilvania, dar el înseamnă şi „care manifestă o dragoste prea mare, exagerată faţă de copiii ei", şi se spune astfel mamelor, cel puţin la Bucureşti, Craiova şi Iaşi. Dar dacă acest cuvînt ar fi fost înregistrat numai accidental cu unul din sensurile lui, imaginea conţinutului semantic nu ar fi fost prea clară.

Aşa stau lucrurile cu un termen de argou, *MĂGĂREAŢĂ*, utilizat o dată de Zaharia Stancu în vol. IV din *Rădăcinile sînt amare* (p. 293) în contextul : *trimite-l şi astă seară tot la beci şi mîine dimineaţă aşează-te cu* măgăreaţa *pe el*. Cum *măgăreaţă* mai înseamnă, tot în limbaj argotic, „năpastă", n-ar fi exclus să avem de a face cu o dezvoltare semantică în aceeaşi direcţie. Valoarea exactă rămîne însă neprecizată.

În categoria cuvintelor care prezintă în primele fascicule apărute ale DLR particularităţi semantice interesante trebuie menţionat şi substantivul *MAIA*. Înţelesurile lui curente sînt cunoscute : „ferment, drojdie, plămădeală, covăseală, cheag". Pe lîngă ele, întîlnim însă, regional şi pe *maia* însemnînd „rachiu" în expresia cu *maiaua-n cap*. Tot într-o expresie, *maia* devine echivalent pentru bogăţie, *a prinde maia* fiind tot una cu *a prinde cheag* „a se îmbogăţi, a începe să se îmbogăţească". Această valoare nu poate fi despărţită din punctul de vedere al sensului de ceea ce în DLR s-a definit ca „materie primă", pornindu-se de la contextul „*ca să aibă cineva maiaua trebuincioasă sau capitalul bucătăriei întru facerea tuturor felurilor obicinuite . . .* " din dicţionarul lui Tiktin.

În *maia* s-au suprapus, prin urmare, pe plan semantic două cuvinte cu conţinut apropiat : *drojdie* şi *cheag*. Cel dintîi înseamnă şi rachiu, fie în ntagmele *spumă de drojdie*, *rachiu de drojdie*, fie singur prin obişnuita obare a determinatului (*spumă*, *rachiu*) în determinativul *drojdie*, care

devine astfel echivalentul acestor sintagme. Raportul este firesc, pentru că *drojdia „maia"*, nu este decît *drojdia de bere*, cu deosebirea însă că în cazul *drojdiei de bere*, determinatul a înglobat determinativul *de bere*. O derivare sinonimică simplă a făcut ca *maia* = *drojdie* (de bere) = (spumă sau rachiu de) *drojdie*.

În expresia *a prinde maia*, ca și în utilizarea lui *maia* cu o valoare asemănătoare „capitalului bucătăriei", cum rezultă din textul citat de Tiktin și reluat de DLR, s-a produs a doua derivare sinonimă : *maia* = cuibul, partea centrală și importantă a creșterii unui aluat, după cum *cheagul* este cuibul, partea importantă a procesului de fermentare a laptelui. De altminteri, *maia* are și sensul de „substanță extrasă din stomacul animalelor neînțărcate, cheag, presură", ceea ce explică asocierea dintre expresiile *a prinde cheag* și *a prinde maia*.

Dezvoltarea semantică a dus, în aceeași direcție la încă o valoare, cunoscută regional : „umplutura plăcintei cu brînză". Și sensul acesta trebuie pus în legătură cu *cheag*, dar nu direct, ci prin intermediul rezultatului închegării laptelui și, poate, prin acela al ideii de „parte importantă" pe care am întîlnit-o în expresia analizată mai sus.

Prin exemplul lui *maia*, am vrut să arătăm nu numai un tip de derivare sinonimică, ci și o ilustrare a unei etimologii multiple, căci, la stabilirea conținutului semantic, nu este suficient să recurgem la etimonul turcesc, ci trebuie să ne referim și la cele două cuvinte românești care au dat lui *maia* o fizionomie specifică. Tratarea lexicografică a acestui cuvînt este din cele mai simple. Nu s-a subliniat în textul articolului nici derivarea sinonimică, nici etimologia multiplă, care rezultă de aici. Nu am făcut-o pentru că am considerat că reflecțiile de genul celor incluse în acest articol constituie dezvoltări care depășesc limitele lexicografiei, intrînd în cercetarea lexicologică, iar cele două domenii se cuvine să fie separate nu numai din rațiuni de economie de spațiu și de sobrietate, ci și din motive mai profunde privind însuși caracterul celor două discipline lexicale.

PRIMA GRAMATICĂ ACADEMICĂ A LIMBII ROMÂNE

DE

MIOARA AVRAM

1. Este cunoscut faptul că Societatea Academică Română a avut, încă de la înfiinţarea ei ca Societate literară română, „misiunea specială" de a elabora trei instrumente lingvistice necesare unei culturi moderne : alături de ortografie şi dicţionar, printre acestea figurează şi gramatica limbii române. Mai puţin cunoscut este istoricul felului în care s-a achitat Societatea de sarcina referitoare la elaborarea gramaticii, care-i revenea prin articolul 1 al actului ei de constituire [1].

Obligată prin art.11 al aceluiaşi act [2] să stabilească „bazele după care urmează a se elabora . . . gramatica", „modul cum are a se aduna materialele şi formele limbei din toate ţările locuite de români" şi „de către cine şi cum să se lucreze", Societatea Academică Română a hotărît în una din primele ei şedinţe [3] organizarea unui concurs cu premiu pentru cea mai bună lucrare de gramatică a limbii române prezentată. Au existat de fapt două concursuri, distanţate în timp, pentru cele două părţi ale gramaticii fixate prin „programele" Societăţii : mai întîi unul [4] pentru partea numită analitică (= fonetică, ortografie, morfologie şi derivare), apoi altul [5] pentru partea sintactică. Eşalonarea concursurilor şi condiţia formală ca mărimea lucrărilor să fie pentru partea I de minimum 15 coli în 8°, iar pentru partea a II-a de minimum 20 de coli sînt ele singure în măsură să arate că Societatea Academică a avut în vedere o lucrare deosebită cel puţin prin dimensiuni de multele gramatici existente în epocă. Programa publicată pentru fiecare parte [6] fixează şi condiţiile de fond ale concursului : se cere nu numai includerea anumitor capitole, ci şi cuprinderea unui anumit ma-

---

[1] Vezi *Regulamentul pentru formarea Societăţii literare române* decretat de Locotenenţa domnească a Principatelor Unite Române la 1 aprilie 1866, în „Analele Societăţii Academice Române", tomul I, Bucureşti, 1869, p. 3.

[2] *Ibidem*, p. 4.

[3] Vezi „Analele...", tomul I, p. 100, 102, 105.

[4] Hotărît la 11/23 septembrie 1867.

[5] Hotărît la 13 septembrie 1869.

[6] Programele respective sînt publicate în „Analele Societăţii Academice Române" (tomul I, p. 114—115 şi VIII, p. 89) şi reproduse în fruntea celor două volume ale *Gramatecii limbei române* de Timotei Cipariu, I Bucureşti, 1869 (pe coperta exterioară 1870) şi II Bucureşti, 1877. Recent textul programelor a fost reprodus de acad. Iorgu Iordan, în *Limba omână contemporană* [ediţia a II-a, Bucureşti], 1956, p. 758 şi 761.

terial, examinat într-un anumit mod, de unde rezultă că lucrarea trebuia să aibă pe de o parte caracter descriptiv, istoric şi dialectal (se pretinde consemnarea tuturor formelor „cîte se află astăzi în uz în toată românimea din ambele dialecte principale şi cîte s-au aflat în uzul limbei româneşti" [7]), pe de altă parte caracter comparativ (formele urmau să fie comparate „cu ale celoralalte limbe latine" [8] sau cu „limbele analoge limbei româneşti" [9]) şi mai ales normativ.

Concursul pentru partea I a Gramaticii, deschis în septembrie 1867, a avut o desfăşurare simplă, rezolvîndu-se uşor. Deşi termenul fixat pentru predarea manuscriselor a fost foarte scurt (10 luni), la deschiderea sesiunii din august 1868 Societatea Academică era în posesia a trei manuscrise [10]. După examinarea acestora de către o comisie formată din I. Eliade Rădulescu, I. C. Massim şi Al. Roman şi după dezbaterile din secţiunea filologică pe marginea raportului prezentat de I.C. Massim [11], adunarea generală a votat în şedinţa din 16/28 septembrie 1868, în unanimitate [12], premierea lucrării al cărei autor s-a aflat ulterior că era vicepreşedintele Societăţii, Timotei Cipariu. După un an lucrarea premiată era tipărită „cu spesele Societăţei Academice Române" într-un tiraj de 1000 de exemplare [13].

Mult mai greu s-a rezolvat concursul pentru partea a II-a a Gramaticii. Deschis în septembrie 1869, concursul a avut iniţial termenul în iulie 1871 (de remarcat că organizatorii înşişi acordaseră pentru această parte un răgaz dublu faţă de partea I), dar acest termen a trebuit să fie prelungit în repetate rînduri — pentru iulie 1872, 1873 şi 1876 — din cauza neprimirii nici unei lucrări, iar premiul promis a fost mărit pentru stimularea autorilor. În sfîrşit, în 1875 [14] soseşte un manuscris, care rămîne unicul pînă la încheierea concursului, în 1876. De astă dată el este citit în şedinţe de întreaga secţiune filologică, iar raportorul, Al. Roman [15], sintetizează observaţiile făcute în timpul lecturii, care ocupase multe şedinţe. Membrii secţiunii filologice „află opera meritorie şi de mare utilitate a fi publicată", dar, avînd şi obiecţii importante, cei mai mulţi dintre ei nu sînt de acord cu premierea lucrării, ci cel mult cu o recompensare a autorului. După dezbateri îndelungi şi furtunoase, adunarea generală votează în acest sens, la 17 septembrie 1876, nu premierea lucrării, ci o „recompensă", mai mică decît premiul promis şi mai puţin angajantă pentru Societate. Autorul „recompensat" astfel nu era altul decît acelaşi Timotei Cipariu [16], care obţinuse cu opt ani înainte premiul pentru partea I a Gramaticii. În felul acesta Societatea Academică Română ajunge indirect la soluţia pe care o propusese

---

[7] Din programa pentru partea I.

[8] *Ibidem.*

[9] Din programa pentru partea a II-a.

[10] Prezentate anonim, conform dispoziţiilor programei, aceste manuscrise aveau ca autori pe Timotei Cipariu, respectiv pe profesorii Irimia Circa şi Orazio Spinazzola.

[11] Raportul este publicat, împreună cu rezumatul discuţiilor, în „Analele Societăţii Academice Române", tomul I, p. 154—164.

[12] Vezi *ibidem*, p. 188.

[13] Vezi *ibidem*, p. 254.

[14] Vezi „Analele...", tomul al VIII-lea, Bucureşti, 1875, p. 3.

[15] Raportul este publicat în tomul al IX-lea, Bucureşti, 1876, p. 47—50, al „Analelor" citate.

[16] Ceea ce se aduce la cunoştinţa membrilor Societăţii abia în sesiunea următoare, o dată cu vestea tipăririi lucrării (vezi „Analele ...", tomul al X-lea, Bucureşti, 1877, p. 4), care apare tot „cu spesele Societăţei Academice Române".

Al. Odobescu în 1871: cînd, după expirarea termenului inițial al concursului, s-a constatat că „n-a intrat nici un operat" și s-a emis propunerea ca, în loc de concurs sau pe lîngă acesta, „Societatea să însărcine pre un anume bărbat care în termin anumit să elaboreze și să prezinte societății operatul din cestiune" [17], Odobescu a fost de părere ca „Societatea să se adreseze d-lui Cipariu, care a făcut partea analitică, să facă și partea sintactică a gramatecii, ca așa să fie oarecare legătură și uniformitate între aceste două părți ale gramaticei și numai dacă dl. Cipariu ar refuza să se însărcine un alt membru al Societății" [18].

În ciuda condițiilor de obținere separată, prin concurs, a celor două părți ale lucrării, o fericită întîmplare a asigurat unitatea gramaticii însușite de Societatea Academică Română în opera unui singur autor, a lui Timotei Cipariu.

2. Autorul nu era la prima lui încercare în domeniul gramaticii limbii române [19]. El publicase încă din 1854 lucrarea *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, considerată drept „prima gramatică istorică a limbii noastre", și patru (pînă în 1876 cinci) ediții dintr-un *Compendiu de gramateca limbei române*, apărut pentru prima oară în 1855, cu un caracter mai practic (evident nu numai în selectarea materialului și în predominarea caracterului descriptiv, ci și în prezența unei părți de „lectură", cuprinzînd bucăți alese de diverse feluri). Într-un anumit sens, la baza *Gramaticii* sale poate fi considerată și lucrarea *Principia de limbă și de scriptură* (publicată în 1847—1848 în „Organul luminării", apoi în volum în 1866), la care de altfel *Gramatica* face numeroase trimiteri pentru materialul din texte vechi. Bazîndu-se pe toate aceste lucrări anterioare ale autorului, *Gramateca limbei române* este o lucrare nouă, ale cărei deosebiri față de cele citate mai sus pot fi deduse chiar numai din amănuntul de ordin formal referitor la dimensiunile ei: în timp ce *Elementele* au 200 de pagini, *Compendiul* numai 120 și *Principia* 407, toate de format mai mic, *Gramateca* însumează 854 de pagini (I 384, II 411 și Suplimentul 59) în 8°. Este de observat de la bun început că asemenea dimensiuni nu mai fuseseră atinse de nici o lucrare anterioară de gramatică românească [20]. De altfel nici gramaticile ulterioare nu prea s-au apropiat de aceste dimensiuni (cu excepția actualei gramatici a Academiei, care le-a depășit), dar comparația cu gramaticile mai noi este mai puțin concludentă, întrucît acestea diferă mult ca structură de gramatica lui Cipariu, la care găsim multe fapte străine de ceea ce numim astăzi gramatică.

[17] La această propunere a lui I. C. Massim, G. Barițiu precizează că ar urma să primească această sarcină unul dintre membrii Societății.

[18] Vezi protocolul ședinței din 2 august 1871 în „Analele Societății Academice Române", tomul al IV-lea, București, 1872, p. 1—2.

[19] Pentru a nu aminti și experiența sa în domeniul gramaticii limbii latine.

[20] Nu e lipsit de importanță amănuntul că lucrarea lui Cipariu a depășit la ambele părți dimensiunile minime pretinse de Societatea Academică, pe cînd celelalte două manuscrise prezentate la concursul pentru partea I erau mult mai mici (sub condițiile cunoscute). Alt amănunt interesant este acela că în timpul concursului pentru partea a II-a, la care nu s-a prezentat nici o lucrare afară de cea a lui Cipariu, au apărut mai multe gramatici românești, dar de proporții reduse (vezi Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914, p. 226—236). Dezbaterile din Societatea Academică Română asupra părții I a Gramaticii ne furnizează informația că „asemenea premiu pentru asemene operat s-a pus de repetite ori și totdeauna fără rezultat, de către gubernul țărei" (vezi „Analele . . . ", tomul I, p. 166).

Lucrarea lui Cipariu a respectat îndeaproape cerinţele programelor de concurs ale Societăţii Academice pentru cele două volume. Pentru acest motiv, ca şi pentru acela că Societatea Academică Română a considerat-o, cel puţin pentru moment, o rezolvare a sarcinii sale de a elabora o gramatică, ea poate fi numită prima gramatică a c a d e m i c ă a limbii române (denumirea i se potriveşte şi în ce priveşte ţinuta), cu rezervele de rigoare pe care le impune împrejurarea că nu a fost elaborată de Academie şi nu a fost prezentată publicului ca o realizare propriu-zisă a acesteia.

Structura volumului I [21] este următoarea : după o prefaţă urmată de reproducerea documentelor oficiale în legătură cu premierea lucrării (programa Societăţii Academice Române, „propunerea ortografică" şi adresa de comunicare a rezultatului concursului), textul Gramaticii începe cu o scurtă introducere despre scopul şi elementele limbii (p. 3 — 7), după care obiectul volumului respectiv, „analitica", este tratat în două secţiuni mari — Fonologia, p. 8 — 168, şi Etimologia, p. 168 — 384. „Fonologia" (bineînţeles cu sensul vechi al termenului, echivalent cu ceea ce numim azi fonetică) se împarte la rîndul ei în două capitole : Fonetica, p. 8 — 142, şi Grafica, p. 143 — 168, iar „Etimologia" (de asemenea cu sensul vechi de morfologie) are trei capitole : unul consacrat părţilor de vorbire „formali", adică flexibile, la care se prezintă flexiunea şi derivarea cu sufixe, altul consacrat părţilor de vorbire „neformali" (= neflexibile) şi ultimul cu noţiuni sintactice.

Dacă pentru volumul (= partea) I titlul general *Analitica* este supraordonat celor două secţiuni, cu denumiri diferite şi sfere bine conturate, nu la fel se prezintă situaţia volumului al II-lea [22]. Foaia de titlu a acestuia ne arată că avem a face cu partea a II-a a Gramaticii limbii române intitulată *Sintetica*, dar după prefaţa limitată la reproducerea programei Societăţii Academice Române pentru această parte a Gramaticii urmează titlul general *Textul Sintactecei* ; indiferent la care dintre aceste două denumiri de ansamblu ne-am opri, dificultatea constă în faptul că termenii respectivi sînt folosiţi pe de o parte ca sinonimi (vezi şi în Introducere, p. 6, „sintetica sau sintactica"), pe de altă parte ca denumiri diferite ale celor două secţiuni ale întregului : secţiunea I Sintetica (p. 7—270), secţiunea a II-a Sintactica (p. 271—354). La Sintetică se tratează unele „noţiuni generale" (p. 7 — 36) referitoare mai întîi la compunere ca procedeu de formare a cuvintelor („compunere etimologică" în terminologia lui Cipariu) în opoziţie cu „compunerea sintactică" sau „construcţiunea", adică îmbinările libere de cuvinte, apoi la propoziţie cu părţile, speciile şi relaţiile ei, după care cele două „titluri" mari ale secţiunii sînt I Concordaţiunea, p. 36—125, şi II Recţiunea, p. 125—270. Secţiunea de Sintactică se ocupă de „afecţiunile cuvîntărei", în care autorul înglobează „locaţiunea (topica)", p. 273 — 290, formele dicţiunii, p. 290 — 303, şi chiar ortografia şi punctuaţia, p. 304 — 354.

Volumul al II-lea are şi un „supliment" de 59 de pagini apărut în acelaşi an, 1877, dar nu la Bucureşti, ci la Blaj, cu titlul *Despre limba română. Suplement la Sintactica*. După cum arată autorul în ultima notă a broşurii respective [23], „acest mic tractat s-a scris pre urma Programei pentru Sin-

[21] *Gramateca limbei române.* Partea I *Analitica*, de Tim. Cipariu, Bucureşti, 1869.
[22] *Gramateca limbei române.* Partea II *Sintetica*, de Tim. Cipariu, Bucureşti, 1877.
[23] P. 59.

tactica, punt. 5, însă nu s-a trămis la concurs, fiindcă nici nu se cerea de rigoare". Punctul citat din programa Societăţii Academice cerea „un conspect istoric al diverselor faze prin cari a trecut limba românească şi sintasea ei, pentru ca din acestea să se tragă concluziunile asupra calităţilor generale ale frazei româneşti" [24]. Nu este exact ceea ce a realizat Cipariu în broşura sa *Despre limba română*, care pare nejustificat numită „suplement la Sintactica": autorul face o schiţă a istoriei limbii române, fără nici o referire specială la sintaxă (capitolele sînt: 1. Începutul dialectului vulgare, 2. Dialectul dacic, 3. Formarea lui, 4. Evul mediu, 5. Aparițiunea limbei românești, 6. Dezvoltarea ei), urmată de un apendice cu „documente limbistice române" (7. Monumente latine antice, 8. Diplome militare, 9. Table cerate, 10. Inscripţiuni creştine, 11. Documente ravenate, 12. Jurăminte din sec. IX, 13. Bizantine din sec. X, 14. Dialecte neolatine în paralel, 15. În dialecte româneşti a) macedonic, b) istrian). Acest conţinut extragramatical poate constitui într-o oarecare măsură o explicaţie a împrejurării că suplimentul respectiv nu este de obicei nici măcar amintit la citarea Gramaticii lui Cipariu [25].

Chiar lăsînd la o parte Suplementul în analiza Gramaticii propriuzise, este uşor de văzut, din simpla enumerare a principalelor ei diviziuni, că lucrarea cuprinde capitole a căror încadrare în gramatică pare curioasă cititorului modern şi de aceea i-a fost reproşată în unele analize. Nu e vorba, desigur, de fonetică sau de formarea cuvintelor, pe care pînă astăzi le întîlnim în multe gramatici pe lîngă obiectul de fapt al acestora — morfologia şi sintaxa — , ci de capitolele consacrate ortografiei şi formelor dicţiunii, inclusiv tropilor. Trebuie arătat însă că prezenţa unui capitol de ortografie era în tradiţia gramaticilor româneşti începînd de la primele lucrări, ale lui Dimitrie Eustatievici, Macarie şi S. Micu, şi era cerută prin înseşi programele de concurs ale Societăţii Academice pentru ambele părţi ale gramaticii. Cît despre tratarea, de altfel sumară, a tropilor (în legătură cu aşa-numita sintaxă ornată), şi ea are precedent în cîteva gramatici mai vechi, ca cea a aceluiaşi Dimitrie Eustatievici, a lui Ienăchiţă Văcărescu sau Andreas Clemens.

Un element de care nu s-a ţinut seamă în diversele critici ulterioare aduse Gramaticii lui Cipariu este tocmai raportarea pe de o parte la gramaticile anterioare, pe de alta la cerinţele programei urmate. Semnificativ mi se pare, în această privinţă, faptul că i s-a putut reproşa lui Cipariu o prea mică atenţie acordată sintaxei [26], limitarea la sintaxa părţilor vorbirii, a părţilor propoziţiei şi la topică, fără a se observa că tocmai sintaxa este partea din gramatică pe care a dezvoltat-o cel mai mult în comparaţie cu lucrările de pînă atunci; i se face aici lui Cipariu o nedreptate despre care se poate spune că a început chiar cu dezbaterile asupra manuscrisului său de sintaxă, apreciat de Societatea Academică Română mai puţin elogios [27] decît prima parte, şi a culminat în afirmaţia lui I. Stoian că „ceea ce are de

[24] Vezi „Analele...", tomul al VIII-lea, p. 89.

[25] Dintre cercetătorii care s-au ocupat de Gramatica lui Cipariu nu-l citează decît L. Şăineanu.

[26] Vezi, în ultimul loc, Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 762 şi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 110.

[27] Fără a i se nega meritele, s-a spus despre ea că „nu este o lucrare care să se poată califica ca *opus prestantissimum* spre a i se putea acorda premiul întreg" („Analele...", tomul al IX-lea, p. 44).

spus Cip[ariu] despre sintaxă este foarte puțin" și că „în orice caz, partea a II-a, pe care el o desemnează drept Sintaxă, este partea cea mai slabă a gramaticii sale" [28].

3. Cu aceasta am atins problema diferitelor aprecieri de care a avut parte Gramatica lui Cipariu de la apariția ei și pînă astăzi. Nu este lipsită de interes o trecere în revistă, mai exact o confruntare a lor, cu atît mai mult cu cît ne aflăm în situația de a dispune de aprecieri de diverse vîrste, începînd cu cele contemporane cu lucrarea, și cu caracter adesea contradictoriu.

Contradicția principală pare a fi între aprecierile pe care s-a bazat premierea, respectiv recompensarea lucrării de către Societatea Academică, cînd cel puțin prima parte a Gramaticii lui Cipariu a fost calificată drept „o lucrare în adevăr serioasă, conștiincioasă și plină de profundă erudițiune și vaste cunoștințe asupra obiectului, lucrare care ar face onoare și literaturelor celor mai avute și mai dezvoltate în această parte a filologiei și pre care orice academie ar putea-o încorona cu amîndouă mînile" [29], și faptul că mai tîrziu ea a putut fi considerată un „eșec" [30] sau un „exemplu de rătăcire științifică" [31]. Pe lîngă această contradicție frapantă, există și altele în ce privește aprecierile concrete ale anumitor aspecte.

Etichetele negative citate mai înainte se referă la orientarea etimologizantă, latinizantă a Gramaticii lui Cipariu. Pentru același motiv s-a afirmat că „lucrarea era învechită chiar la apariția ei" [32]. Ca în atîtea alte împrejurări în care haina face pe om, o lucrare cu ortografie rebarbativ latinizantă apărută în toiul luptei dintre curentul fonetic, cu ecouri largi populare, și cel etimologic a fost condamnată la ignorare și indirect poate că a contribuit la victoria direcției opuse. Este de înțeles că în momentul istoric respectiv era mai importantă distrugerea latinismului decît recunoașterea calităților unei anumite lucrări latiniste, dar putem regreta faptul că subaprecierea lucrării în cauză s-a perpetuat în condiții în care ea nu mai constituia o necesitate, precum și faptul că această subapreciere se datorește în primul rînd unui aspect formal, de prezentare, neglijîndu-se calitățile de conținut ale Gramaticii [33]. Nu-l voi scuza pe Cipariu amintind că respectarea principiului etimologic era o condiție indicată de însăși programa Societății Academice și că de altfel acest principiu era îmbrățișat de numeroși alți autori de gramatici din epocă (după cum arată și amănuntul că celelalte două manuscrise prezentate la concursul pentru partea I a Gramaticii erau unul [34] cu aceeași orientare latinistă, iar altul [35] italienizant). Pentru Societatea Academică se poate găsi o circumstanță atenuantă în faptul că Eliade a avut rezerve cu privire la limba cărții („limba cărții încă ar fi de schimbat și de conformat uzului" — „nu știm care" comentează însă

---

[28] Vezi Ioan Stoian, *Der Grammatiker T. Cipariu*, în „XII Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", Leipzig, 1906, p. 87.

[29] Vezi „Analele...", tomul I, p. 161.

[30] În *Cuvînt ul înainte*, semnat de D. Macrea, la *Gramatica limbii române* apărută sub egida Academiei Republicii Populare Române, vol. I, 1954, p. 15.

[31] Vezi Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 765.

[32] Vezi Ioan Stoian, *loc. cit.*, p. 90.

[33] Tocmai pentru a nu abate atenția de la conținut la formă, am renunțat la haina ortografică originară a citatelor reproduse în articolul de față din Gramatica lui Cipariu.

[34] Al lui I. Circa.

[35] Al lui O. Spinazzola.

I. C. Massim şi Al. Roman [36]) şi că alţi membri ai secţiunii filologice au precizat că „prin premiere departe să ne obligăm a scrie ca autorul" [37].

Desigur, etimologismul Gramaticii lui Cipariu nu se reduce numai la ortografie (să nu se uite că acesteia i se consacră şi un capitol, deci, pe lîngă aspectul exterior general, ea constituie şi o problemă de conţinut) şi la exprimare, ci se manifestă şi în felul descrierii, al explicaţiilor şi mai ales al indicaţiilor normative.

Cauza subaprecierii Gramaticii lui Cipariu nu se reduce, de asemenea, numai la orientarea etimologică. Parţial în strînsă legătură cu aceasta poate fi pusă critica justificată a faptului că, în special la morfologie, lucrarea prezintă un amestec de istorie şi dialectologie, un conglomerat de forme vechi şi dialectale puse pe acelaşi plan cu cele existente în uzul curent modern sau chiar preferate acestora în paradigme. În cursul dezbaterilor asupra părţii I a Gramaticii lui Cipariu, Eliade a numit-o „magazin de forme ale limbei române" (recunoscînd „meritul ştiinţific al opului", pe care-l consideră „operă de o viaţă de om", el îi refuză titlul de gramatică şi se declară de acord cu premierea lucrării ca orice alt fel de studiu, dar nu ca gramatică) [38]. În judecarea acestei caracteristici a lucrării lui Cipariu trebuie să avem în vedere nu numai cerinţele exprese în acest sens ale programei [39], ci mai ales concepţia lui Cipariu asupra metodei urmate de el, „principiul" pe care-l prezintă în chip de concluzie la volumul I (p. 383—384) : „În o gramatecă completă a limbei e de neapărată necesitate a se cuprinde toate formele limbei, cîte sînt şi a fost undeva în uzul ei. Ea nu are de a eschide decît numai pre cele barbare, iar pre cele domestice numai a le examina. *În apreţierea naţiunei apoi stă a aproba pre unele şi a reproba pre altele*". Dacă amestecul de forme în sine e neştiinţific, dacă preferarea unora în numele purităţii lor etimologice ţine de o epocă depăşită, concepţia citată aici mi se pare foarte modernă — este vorba în fond de atitudinea obiectivă a omului de ştiinţă faţă de materialul descris. În aplicarea principiului, obiectivitatea lui Cipariu este însă limitată : el înregistrează într-adevăr diverse forme, dar nu fără a-şi arăta preferinţele, fie şi numai prin distincţia între cele cuprinse în paradigmele de bază şi cele expediate în „note", dacă nu chiar prin condamnarea explicită a unora după criterii nu tocmai obiective. Că epoca era nedeprinsă cu prezentarea neutră a formelor şi construcţiilor paralele se vede din observaţiile critice ale rapoartelor Societăţii Academice la cele două părţi ale lucrării : cu privire la partea I i se cere [40] „să exprime direct şi categoric" „părerea sa despre evoluţiunea actuală a limbei româneşti", iar la partea a II-a i se reproşează că „alocurea din fraze variate s-a abţinut a reproba cele mai puţin corecte, părînd a lăsa în voia fiecăruia d-a se putea servi de ele" [41]. Aceste amănunte sînt în măsură să arate tradiţia caracterului normativ al gramaticilor româneşti.

---

[36] Vezi „Analele...", tomul I, p. 164.

[37] *Ibidem*, p. 156 ; în continuare : „ortografia, gramatica după care va scrie Academia şi după care se va conforma, credem, şi naţiunea, se va face de aci înainte".

[38] Vezi „Analele...", tomul I, p. 155, 165.

[39] Manuscrisului lui I. Circa i s-a reproşat limitarea la o singură epocă şi la un singur „ţinut" (vezi „Analele...", tomul I, p. 161).

[40] Vezi „Analele...", tomul I, p. 164.

[41] *Ibidem*, tomul al IX-lea, p. 48.

Contemporanii nu au criticat folosirea elementelor de limbă veche, dar au observat că, în timp ce acestea sînt copios ilustrate cu citate şi trimiteri exacte, „starea modernă a limbii literare" nu este prezentată prin referire la scriitorii moderni, după cum nu este pusă la contribuţie nici literatura populară [42]. Cu toate acestea, uzul modern nu este neglijat şi cred că se poate admite că autorul nu a simţit nevoia trimiterii la izvoare pentru ceea ce se folosea curent în epocă. Lipsa trimiterilor exacte la anumite texte pentru faptele moderne înregistrate a surprins, desigur, numai prin opoziţie cu procedeul urmat de Cipariu la faptele de limbă veche, căci altminteri procedeul general al epocii era să se descrie mai mult sau mai puţin uzul personal al autorului, fără a se căuta un sprijin în citate (prezenţa citatelor din literatura populară sau din scrierile lui Alecsandri şi Bolintineanu într-o gramatică aşa ca aceea a lui G. Munteanu din 1860, ediţia a II-a 1863 [43], constituie o excepţie). Cipariu nu neglijează aspectul modern al limbii, el notează chiar particularităţi mai rar oglindite în scris, ca nepronunţarea articolelor hotărîte *-l* (I, p. 179) şi *-i* (I, p. 180) sau genitiv-dativul de tipul *lui Maria* (I, p. 222), discută deosebirea de întrebuinţare a formelor articulate de genitiv-dativ singular feminin în *-ii* şi în *-ei* după aspectul vorbit sau cărturăresc al limbii (II, p.118), condamnă faptul că „cei mai noi scriitori ai noştri" scriu *domnitorele* sau *autorele* (I, p.354), înregistrează inovaţii ca singularul de tipul *Bucureştiul* (II, p. 66), remarcă dezvoltarea fenomenului de reluare a complementului direct şi indirect prin forme neaccentuate ale pronumelui personal (II, p.277) etc. De aceea este nedrept să se spună despre el că „s-a oprit . . . la limba secolului al XVI-lea" (chiar dacă am exagera locul formelor vechi din gramatica sa, trebuie să observăm că acestea sînt şi din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea) şi să i se atribuie „ignorarea voită a limbii vii a poporului şi a literaturii contemporane lui" [44]. Cele cîteva exemple date mai sus mi se par binevenite şi pentru a demonstra concret [45] că Cipariu recunoştea evoluţia lingvistică şi nu neglija uzul vorbirii.

Altă cauză a subaprecierii Gramaticii lui Cipariu a fost caracterul insuficient sistematizat al expunerii, care apare fărîmiţată în special datorită notelor, foarte numeroase şi bogate (în care se tratează adesea probleme mai importante decît în textul principal), şi datorită repetării unor probleme în diferite puncte ale lucrării. Primul aspect cred că decurge, măcar în parte, din contradicţia dintre obiectivitatea ştiinţifică a lui Cipariu şi tendinţa sa latinizantă : aşa îmi explic, de exemplu, faptul că, după ce dă în paradigma textului de bază o anumită formă (să zicem *sem, seţi* ca forme ale lui *a fi* I, p.274 sau imperativul negativ *nu lăudare, nu lăudareţi* I, p.290), însoţeşte paradigma respectivă de note în care arată că în realitate altele sînt formele folosite în vremea lui (*sîntem, sînteţi* I, p. 274, respectiv *nu lăuda, nu lăudaţi* I, p. 291). Pentru celălalt aspect, al repetiţiilor din lucrare, dată fiind existenţa lor în special în volumul al II-lea, în sensul reluării unor probleme tratate în volumul I, cred că se poate invoca

[42] Vezi „Analele...", tomul al IX-lea, p. 49.
[43] Vezi R. Ionaşcu, *lucr. cit.*
[44] Afirmaţiile citate aparţin lui D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, p. 110.
[45] Pentru poziţia teoretică a lui Cipariu în aceste probleme vezi I. Coteanu, *160 de ani de la naşterea lui Timotei Cipariu*, în „Limba română", XIV, 1965, nr. 3, p. 297.

un amănunt legat de timpul şi modul de elaborare a lucrării: în primul rînd, nu trebuie să se uite că cele două volume au fost redactate şi publicate separat, la o distanţă de opt ani unul de altul; în al doilea rînd, se pare că primul volum a fost lucrat în grabă în funcţie de termenul scurt acordat de Societatea Academică, de aceea la prezentarea manuscrisului autorul îşi rezerva dreptul unei revizuiri înainte de tipărire [46] şi e probabil că tot de aceea a simţit nevoia revenirii cu diverse precizări de pură morfologie în momentul tratării sintaxei. Lipsurile de sistematizare amintite aici au fost remarcate şi în discuţiile din Societatea Academică Română cu privire la partea a doua a Gramaticii, atît în raportul comisiei, unde se arată că „în preacopioasele note adaose la regulele tuturor părţilor cuvîntărei autoriul s-a abătut cu profuziune în deducţiuni filologice şi discusiuni lexicografice, care, deşi preste tot bine aplicate şi instructive, totuşi nu sînt la locul lor în sintactică, unde se presupun ca cunoscute" [47], cît şi în intervenţia lui I.C. Massim, care „a văzut prea multă etimologie introdusă în sintase" [48].

Dintre cele două părţi ale lucrării, contemporanii au apreciat mai bine partea I, Analitica, decît partea a II-a, de sintaxă [49]. Cercetătorii ulteriori au avut cuvinte de laudă îndeosebi pentru capitolul de fonetică [50] din partea I, eventual au recunoscut unele merite şi capitolului de morfologie, dar au criticat partea de sintaxă [51]. După părerea mea, meritul principal al Gramaticii lui Cipariu stă însă tocmai în partea ei de sintaxă. E drept că avem a face mai mult cu sintaxa părţilor vorbirii, tratată de el la recţiune (prin aceasta autorul înlătură obiecţia care i se adusese la partea I că „se preocupă exclusiv mai numai de formă şi lasă înţelesul cu totul în întuneric" [52]), dar şi cu multă şi bună sintaxă a propoziţiei; remarcabile sînt în special capitolele consacrate acordului [53]. (Sintaxa frazei este într-adevăr sumar tratată, dar nu e mai redusă decît în alte gramatici vechi.)

Pe de altă parte, cercetătorii de pînă acum au apreciat Gramatica lui Cipariu în primul rînd, dacă nu chiar exclusiv, pentru latura ei istorică. Am impresia însă că tocmai în această privinţă i se pot face reproşuri autorului că a greşit în etimologii (de tipul desinenţei de vocativ *-o* deduse din lat. *-a* I 179, II 148), în reconstituiri (ca cea a unui pronume personal de persoana a III-a *su*, cerut de formele *şi* şi *se*, I, p.246, sau al îmbinărilor *mine-mi*, *ţine-ţi* analoge cu *sine-şi* I, p.249—259, faţă de care *sine-mi* şi *sine-ţi* i se păreau incorecte), în explicaţii (formele de indicativ prezent persoana a III-a plural *ei laud* şi *ei zice* sînt atribuite grecilor fanarioţi, care „nu putură să vorbească corect limba altui popor" II, p.72—73) şi că a procedat chiar antiistoric prin amestecul de forme

[46] Vezi vol. I, p. VIII.

[47] Vezi „Analele...", tomul al X-lea, p. 49.

[48] *Ibidem*, p. 45.

[49] Vezi şi nota 27.

[50] Vezi Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 759; D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, p. 110. Capitolul de fonetică a fost însă aspru criticat de V. Burlă, în „Convorbiri literare", V, 1871.

[51] Vezi mai sus, p. 491, nota 26.

[52] Obiecţia, formulată în raportul comisiei (vezi „Analele...", tomul I, p. 164), aparţine lui Eliade, care era singurul îndreptăţit să o facă, întrucît gramatica sa din 1828 dăduse într-adevăr atenţie „înţelesului" formelor flexionare.

[53] „Titlul " I, *Concordaţiunea*, din secţiunea de Sintetică.

din epoci diferite. Mult mai valoros este, după aprecierea mea, aspectul descriptiv al lucrării.

4. Valoarea unei lucrări din trecut trebuie judecată din două puncte de vedere : pe de o parte în raport cu momentul în care a fost scrisă şi publicată, iar pe de alta în raport cu stadiul actual al cunoştinţelor noastre.

Sub primul aspect, Gramatica lui Cipariu apare ca o sinteză a cunoştinţelor de gramatică românească de pînă la 1870, sinteză a laturilor pozitive şi negative în acelaşi timp ale ştiinţei gramaticale româneşti. Obiecţia lui A.T.Laurian că gramaticile prezentate la concurs nu au adus nimic nou [54] este, desigur, exagerată, nejustă în ce-l priveşte pe Cipariu (e suficient să ne referim la dimensiunile ei [55] ca să vedem că trebuia să cuprindă ceva în plus faţă de gramaticile anterioare), dar dacă înţelegem prin aceasta că autorul a reunit şi selectat elemente din diverse gramatici, fără a repeta de fapt pe nici una, obiecţia nu mai e obiecţie. Reluînd elemente de concepţie sau de amănunt de la alţii [56], Cipariu şi le-a însuşit şi, în consecinţă, orice calitate sau greşeală poate fi considerată a lui. Totuşi, cînd îl condamnăm pentru amestecul de forme vechi şi dialectale nu avem voie să neglijăm amestecul similar întîlnit de la I. Văcărescu la mulţi alţi autori de gramatici, între care în special la C. Diaconovici Loga şi la I.C.Massim, cu atît mai mult nu-i putem reproşa „inventarea" unor forme verbale ca aşa-numitul perfect al II-lea de tipul *eu lăudarăm, tu lăudarăşi* etc., pe care îl inventaseră mai de mult gramatici ca Săulescu şi Laurian, sau prea-perfectul al II-lea de tipul *aveam lăudat*, care se găseşte încă de la Ienăchiţă Văcărescu, citat de Cipariu ca sursă (I, p. 300), şi după el în multe gramatici (de notat că în manuscrisul prezentat la concurs Cipariu nu avusese această ultimă formă şi comisia i-a reproşat lipsa [57]), după cum nu-l putem în nici un caz critica pentru punctul de vedere logicist în tratarea sintaxei, din moment ce acesta era o caracteristică a epocii nu numai în gramatica românească. Pe de altă parte nu-i putem face un merit personal din recunoaşterea genului neutru, care apare şi la Ienăchiţă Văcărescu, la Budai-Deleanu, la Eliade şi la Săulescu, de exemplu, sau din subtila regulă a deosebirii dintre *său* şi *lui*, dacă ea se găseşte formulată cu mult înainte, la Eliade şi la Săulescu [58]. În raport cu epoca publicării ei, Gramatica lui Cipariu trebuie apreciată în orice caz ca cea mai cuprinzătoare gramatică a limbii române, cea mai bogată în fapte şi în interpretări, cea mai modernă în terminologie şi cea mai ştiinţifică în conţinut, exceptînd orientarea etimologistă.

Punctul de vedere actual are, desigur, o pondere mare în apreciere. Ne-am aştepta ca aprecierea Gramaticii lui Cipariu să privească numai valabilitatea unor interpretări confirmate de ştiinţa ulterioară sau folo-

---

[54] Vezi „Analele...", tomul I, p. 157.

[55] Vezi mai sus, p. 489.

[56] De altfel autorul face şi referiri la părerile altor gramatici, de obicei fără indicarea numelui (de exemplu I, p. 174), în mod excepţional şi cu trimitere exactă (vezi I, p. 300, unde e citat I. Văcărescu).

[57] Vezi „Analele...", tomul I, p. 163.

[58] Toate observaţiile favorabile şi nefavorabile discutate aici aparţin lui Iorgu Iordan, *lucr. cit.* Reproşul adus lui Cipariu de a fi inventat unele forme verbale este respins de Rosa del Conte, *Le „invenzioni" di T. Cipariu*, în „Cultura neolatina", XXII, 1962, fasc. 1—2, p. 160—186.

sirea ei ca sursă de atestare a unor forme, construcţii etc. Acestea sînt meritele intrinsece ale lucrării. Lectura ei atentă este în măsură să reliefeze o valoare în plus, şi anume actualitatea ei în sensul posibilităţii de utilizare pentru îmbogăţirea situaţiilor consemnate în gramatici : mă refer la faptul că în Gramatica lui Cipariu sînt descrise o serie de fenomene şi reguli care lipsesc din studiile actuale de gramatică. Este aici un titlu de glorie al lui Cipariu, dar în acelaşi timp un punct negativ al cercetărilor de după el, care nu au ştiut să folosească această gramatică. În sprijinul afirmaţiei de mai sus mă voi limita la cîteva exemple de fapte care se găsesc la Cipariu şi lipsesc din actuala Gramatică a Academiei [59] (dacă le-am lua în considerare şi pe cele absente în ediţia I a Gramaticii Academiei, lista s-ar mări mult [60]).

Din volumul I al Gramaticii lui Cipariu aş cita notarea situaţiilor în care se articulează *mult* (p. 240 : „M u l t arareori se uzitează cu articlu, decît numai cînd se pune înaintea substantivului său, ceea ce nu e uzitat decît în stil patetic, pr. m u l t a d u r e r e ce mă cuprinde etc., în care caz se declină regulat ca adjectivele în u-a, precum şi cînd i se premite articlul c e l, pr. c e l mult, c e l e i multe etc."). Din volumul al II-lea se pot cita, de asemenea, fapte de morfologie, ca formele numeralului ordinal *întîielea* şi *dintîilea*, analogice după *al doilea* (p. 123) sau deosebirea de înţeles dintre *frumosul* şi *cel frumos* (p. 173), dar mai ales multe fapte de sintaxă. Astfel, în domeniul acordului în gen Cipariu relevă „discordanţa" formală evidentă la subiectele exprimate prin pronumele *aceasta*, *aceea*, *ceea ce*, faţă de care numele predicativ ia forma de neutru : *aceasta e frumos* (p. 170), *ceea ce e rar* (p. 59), ba notează şi o excepţie de la „acest uz" : „însă cu b u n-ă de regulă se pune adverbiul b i n e ca adiectiv sau şi b u n ă în feminin, pr. a c e e a e b i n e sau a c e e a e b u n ă; iar nicidecum a c e e a e b u n" (p. 171). La acordul în număr se ia în discuţie situaţia subiectului multiplu alcătuit din verbe la infinitiv (p. 107). În sfîrşit, la acordul în caz găsesc o remarcă interesantă asupra acordului adjectivului demonstrativ, care ar putea constitui o sugestie pentru cercetări speciale : Cipariu observă că, în timp ce la masculin se spune *omului acela* sau la feminin plural *muierilor acestea*, la feminin singular nu se spune *muierii aceasta* „din cauză că schimbarea pronunţiei ar fi prea bătătoare la ochi şi aşa e u f o n i a împiedică atare discordanţă care în celealalte nu se oserbează în acea măsură" (p. 120) [61]. Pînă şi în capitolul consacrat topicii, care nu este deosebit de dezvoltat, se poate semnala o menţiune neglijată ulterior în alte lucrări, anume posibilitatea conjuncţiilor „condiţionale" *dacă*, *deşi* etc. de a se „strămuta de la locul de întîi d u p ă unul sau mai multe cuvinte" : de exemplu, *cuvintele tale deşi sînt frumoase, dar nu sînt drepte* sau chiar *cuvintele tale deşi sînt frumoase, dar io nu aflu într-înse adevăr* (p. 283).

[59] *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, vol. I—II, Bucureşti, 1963, tiraj nou 1966.

[60] Menţionez, de pildă, că în ediţia I, din 1954, lipseau şi formele duble de articulare *tata* şi *tatăl* (la Cipariu, I, p. 179) sau pronumele interogativ *al cîtelea* (la Cipariu, I, p. 237 *al cîtulea*).

[61] Acad. Iorgu Iordan (*Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1948, p. 423 şi *Limba română contemporană*, p. 600) face o constatare parţial asemănătoare cu privire la dezacordul adjectivului demonstrativ („mai toate citatele mele conţin masculinul singular al demonstrativului"), propunînd însă altă explicaţie şi anume analogia cu adjectivul propriu-zis.

La faptele citate pînă acum se pot adăuga altele care ar fi putut fi invocate cu folos în unele discuţii din ultimii ani. Am în vedere de astă dată constatarea că Cipariu înregistrează forma de singular refăcută *oaspăt* [62] (I, p. 216) sau folosirea cu valoare specială a lui *măi* la vocativul substantivelor feminine [63] (I, p. 250 : „cu nume feminine se zice numai în rîs, pr. m ă i muiere !") şi că menţionează ca ceva cu totul obişnuit construcţia cu *ca* la comparativul de inegalitate, *mai mare ca voi*, explicînd-o prin latină, *major quam vos* (II, p. 158, 263) [64] ; despre exemple ca *Apele au crescut mari*, *Oamenii au pierit toţi* (II, p. 130), *Au îmblat desculţi*, *Au venit setoase* etc. (II, p. 131), el spune că „propusăţiunea se pare cu d o u ă predicate sau cu doi numinativi", ceea ce e foarte aproape de teoria elementului predicativ suplimentar atît de discutat astăzi, de care se apropie şi observaţia că al doilea acuzativ al verbelor „ce însemnează punerea întru o stare nouă, pr. a l e g, c h e m, f a c, n u m e s c, p u n etc." şi al altora ca *a crede*, *a creşte* în construcţii de tipul *noi l-am crezut om de omenie*, *l-am crescut mare* etc. „se poate considera ca predicatul celui întîi" (II, p. 198).

Printre aspectele pozitive, pentru cercetătorul actual, ale Gramaticii lui Cipariu trebuie să includem atenţia acordată unor particularităţi ale structurii gramaticale româneşti, atenţie care denotă depăşirea fazei de urmare prea fidelă a unor modele străine. Se pot semnala în acest sens discutarea dativului posesiv (I, p. 248 şi II, p. 143, 163, 167) şi a celui etic (I, p. 251), a fenomenului de reluare a complementului direct şi indirect (I, p. 249), a cumulului de articole (I, p. 263), a subiectului pronominal (II, p. 15), a limitelor formelor cazuale (I, p. 175), a contribuţiei topicii, pronumelor neaccentuate şi sensului lexical la deosebirea cazurilor nominativ şi acuzativ (II, p. 44), a negaţiei duble (II, p. 33), a mulţimii prepoziţiilor compuse ale limbii noastre (II, p. 262), a derivării regresive (I, p. 356) etc. Alt aspect pozitiv este adîncimea pînă la care merge descrierea, bogăţia amănuntelor mai rar sesizate în gramaticile obişnuite ; menţionez, ca exemple de asemenea amănunte, unele situaţii de diferenţiere lexicală prin forme gramaticale (I, p. 175), folosirea invariabilă a pronumelui relativ *care* (I, p. 265), valorile reflexivului (I, p. 271) şi limitele reflexivului pasiv (II, p. 206), derivarea de verbe noi numai de conjugarea I şi a IV-a (I, p. 360), construirea unor verbe intranzitive cu complement direct (II, p. 209), deosebirea de întrebuinţare dintre negaţiile *nu* şi *ba* (II, p. 255). Ca exemple de interpretări interesant susţinute aş cita discuţia asupra genului neutru (I, p. 174 şi 201) sau ideea că *lui* de la genitiv-dativul numelor proprii „nu se poate considera de articlu, ci numai de formulă cazuale" (II, p. 136). Mai important mi se pare să relev distincţia de principiu pe care o face autorul între ceea ce e „din necesitate" sau „liber", „din voie liberă", adică între necesar şi facultativ, cum am spune noi ; trimit pentru aceasta la descrierea întrebuinţării articolului „secundar" *cel* (II, p. 173—174) şi mai ales la topică (II, p. 275—276).

[62] Discutată recent pentru limba contemporană de Magdalena Popescu, în „Limba română", VII, 1958, nr. 4, p. 54, care afirmă că ea nu există în limba română. În *Limba română actuală*, p. 89, Iorgu Iordan notează înregistrarea ei la Tiktin.

[63] Vezi observaţiile asupra folosirii interjecţiei *mă(i)* la acad. Al. Graur, *Etimologii româneşti*, 1963, p. 57—59, şi la Valeriu Rusu, în „Limba română", VIII, 1959, nr. 1, p. 52—60, şi în „Studii şi cercetări lingvistice", XV, 1964, nr. 6, p. 759—761.

[64] Vezi discuţia asupra acestei construcţii la Elena Carabulea, în *Studii de gramatică*, vol. al II-lea, 1957, p. 21—22 ; vezi şi „Limba română", X, 1961, nr. 2, p. 109.

O atenţie specială merită aspectul normativ al Gramaticii lui Cipariu. Acest aspect îl completează pe cel descriptiv, în sensul că unele forme şi construcţii dintre cele mai importante pentru evoluţia ulterioară a limbii sînt luate în discuţie numai pentru a fi condamnate. Se poate spune că pe un cititor actual îl interesează mai mult formele condamnate de Cipariu decît cele recomandate, care uneori sînt suspecte. Semnificativă este în această privinţă descrierea flexiunii verbale, unde forme ca *dădui* şi *dădusem* sînt atribuite uzului „vulgar" (I, p. 312), *zisei* şi *ziserăm* sînt „adevărate corupţiuni barbare" (I, p. 329), *fusei* e „un barbarism fără exemplu", iar *fusesem* „formă nu mai puţin barbară" (I, p. 344); în acelaşi domeniu este de remarcat că Cipariu preferă formele de conjunctiv prezent iotacizate *să cază* faţă de *să cadă*, *să rămîie* faţă de *să rămînă* şi chiar *să doaie*, *să paie* faţă de *să doară*, *să pară*. Toate acestea, ca şi considerarea lui *nimeni* drept formă „scîlciată" a lui *nimene*(*a*) (II, p. 193), condamnarea lui *ăsta* şi *ăla* în loc de *ast*(*a*), respectiv *ala* (II, p. 170), şi a lui *dator* în locul mai vechiului *dător* (II, p. 223) se explică prin latinismul autorului şi prin cunoştinţele sale asupra unor forme vechi mai apropiate de latină a căror pierdere o regretă uneori în mod patetic (cf. II, p. 214 : scoaterea din uz a formelor *sem*, *seţi* „e una din pierderile limbei cele mai dureroase"). Cu toate acestea latinismul său nu este exclusivist; el vorbeşte, de exemplu, de absurditatea ipotezei de a se elimina elementele lexicale greceşti ca *lipsă*, *mic*, *mînie*, *mărturie* din limba noastră şi, mai mult, condamnă artificii latinizante ca verbul *debui*, creat din lat. *debeo* şi *trebui* de origine slavă (I, p. 347 şi II, p. 223), arată că, dacă unii folosesc prepoziţia *de la* în construirea complementului de agent (de exemplu *bătut de la D*[umne]*zeu*) „ca latinii a vel ab cu ablativ, imitaţiunea e smintită şi în contra uzului limbei" (II, p. 249) şi subliniază că dicţiunea, prin care el înţelege modul de exprimare din toate punctele de vedere, inclusiv cel gramatical şi lexical, trebuie „să fie r o m â n e a s c ă, nu franceză sau italiană, — nu, nici măcar l a t i n ă" (II, p. 291). De aceea este iarăşi o nedreptate să se facă afirmaţia generală că „ceea ce nu avea model în latină nu găsea nici o îndurare în ochii săi" (Ioan Stoian, *loc. cit.*, p. 67).

Atitudinea lui Cipariu este uneori surprinzător de tolerantă; exemplul cel mai elocvent mi se pare faptul că el admite pe *lui* la genitiv-dativul feminin, *lui Maria*, *lu*(*i*) *Ana* (I, p. 222 şi II, p. 136). Este cu atît mai curios că el condamnă cu tărie forma de singular *Bucureştiul* (II, p.66), fiind pentru construcţia *Bucureştii sînt mari* sau chiar *Bucureştii e mare* (II, p. 56—57, 65, 67—68 şi 71). Argumentul e de natură logico-gramaticală : *Bucureştiul e mare* „e formă barbarică pentru că din plur. B u c u r e ş t i nu se poate forma singulare B u c u r e ş t i, ci B u c u r e s c" (II, p. 66). Logica nu-l împiedică însă să admită acorduri curioase ca *Petru şi Maria e sănătoasă*, *Focul şi apa e folositoare*, *dar periculoasă* sau *Apa şi focul e folositor*, *însă periculos* (II, p. 109).

Pentru istoria constituirii normelor gramaticale ale limbii literare moderne este interesant de semnalat că Cipariu dă ca exemple de „erori în contra sintacticei româneşti" construcţiile „franceze" *a binemerita de la patrie*, *faţă de* în loc de *faţă cu* şi *a face pe învăţatul* : „fraza din urmă : a f a c e p e î n v ă ţ a t u l atît e de nerom ânească, încît românul care nu ştie decît româneşte nici nu poate să o înţeleagă" (II, p. 293) şi

că forme ca *alte dăți* în loc de *alte date* sau *cărți noi* în loc de *nouă* sînt considerate de el solecisme pe același plan cu *al doilea muiere*, *ei zice* sau *picere* (II, p. 294). Cipariu știe însă că „multe forme neregulate care s-ar putea numi s o l e c i s m i astăzi nu mai sînt atari, din cauză că uzul generale mai nou le-a adoptat" și că „din contra multe forme v e c h i regulate astăzi nu se mai uzitează și, dacă nu se numesc chiar cu nume de solecism, s-au botezat însă cu o altă numire mai de aceeași semnificațiune, ci eufemistică: a r h a i s m i" (II, p. 294). Aceasta înseamnă că el se aștepta ca evoluția ulterioară a limbii să nu-i confirme neapărat părerile pe care se simțea totuși dator să le exprime.

Apropiindu-mă de încheierea analizei pe care am întreprins-o asupra Gramaticii lui Cipariu, mă simt datoare să explic felul cum am condus-o. Neglijarea capitolului de fonetică se datorește intenției de a reconsidera viziunea curentă asupra acestei gramatici (apreciată pînă acum numai sau aproape numai pentru fonetică), de a-l reabilita pe Cipariu în punctele pentru care a fost criticat în general. Relevînd valoarea și interesul pe care-l prezintă astăzi capitolele de morfologie și sintaxă din Gramatica lui Cipariu am vrut să demonstrez că activitatea sa în domeniul gramaticii descriptive, adesea total neglijată în caracterizarea de ansamblu a lui Cipariu[65], este demnă de a fi luată în considerație alături de cea din domeniul gramaticii istorice și al filologiei, în care i s-au recunoscut de mult[66] merite (a fost numit „părintele filologiei române") și alături de domeniul teoretic, care a fost recent adus în discuție[67]. Faptul că am înșirat diverse amănunte în sprijinul aprecierii globale își găsește explicația în aceea că văd în Cipariu ca gramatic în primul rînd un mare observator al fenomenelor lingvistice. Intervine aici o nouă și cea mai importantă deosebire de apreciere a lucrării în cauză, deosebire care mi se pare că reflectă o schimbare de optică în știința modernă: dacă în epoca ei Gramatica lui Cipariu a fost apreciată, de către Societatea Academică Română, pentru erudiție (Laurian o numea „un tezaur de o vastă erudițiune"[68]), cea mai recentă — și cea mai bună — analiză, care i-a fost consacrată de acad. Iorgu Iordan, a pus în lumină pentru prima oară capacitatea lui Cipariu „de a înțelege problemele de limbă"[69].

5. Într-un pasaj din *Istoria filologiei române*[70] citat adesea de cei care s-au ocupat de activitatea lui Cipariu, Lazăr Șăineanu demonstra „sterilitatea etimologismului" prin inutilitatea muncii „unui Cipariu": „Gramatica, în care el depuse rezultatul îndelungei sale activități, a fost uitată

---

[65] La D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, discutarea Gramaticii ocupă un loc neînsemnat (p. 72) în capitolul consacrat lui Timotei Cipariu; la G. Istrate, *Timotei Cipariu*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași" (Serie nouă), Secțiunea III (Științe sociale), tomul I, 1955, fasc. 1—2, p. 306, și la I. Coteanu, *art. cit.*, p. 295, Gramatica este amintită numai în treacăt.

[66] Vezi, printre alții, Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome I Les origines, București, 1929, p. XX.

[67] Vezi I. Coteanu, *art. cit.*, p. 296—298.

[68] Vezi „Analele...", tomul I, p. 172.

[69] *Limba română contemporană*, p. 763—764.

[70] Ediția a II-a, București, 1895, p. 137.

a doua zi după apariţiunea ei"[71]. Ceea ce e trist este că ea a fost uitată şi de specialişti[72] din cauza atmosferei create în jurul ei, ca şi în jurul dicţionarului lui Laurian şi Massim[73], de lupta împotriva exagerărilor latiniste. După părerea mea, este o lipsă a lingvisticii româneşti faptul că s-a bazat şi se bazează prea puţin pe înaintaşi, că cercetătorii mai noi au redescoperit uneori lucruri spuse de alţii şi rămase necunoscute.

Unul dintre manuscrisele prezentate în concurenţă cu partea I a Gramaticii lui Cipariu, manuscris de proporţii modeste în care comisia a aflat totuşi „ici şi colea observări în adevăr geniale şi pline de originalitate"[74], ca recunoaşterea unui mod prezumtiv şi a unui mod oblic, purta ca motto „Suum cuique"[75]. Mi se par potrivite aceste cuvinte drept concluzie a articolului de faţă : este necesară alcătuirea unei istorii a lucrărilor de gramatică a limbii române, a unui istoric care să nu se limiteze la curiozităţile de terminologie şi de clasificare ale diferitelor gramatici, aşa cum au procedat cele mai multe prezentări generale sau parţiale de pînă acum, inclusiv majoritatea aşa-ziselor analize[76] ale Gramaticii lui Cipariu, ci care să dea într-adevăr „fiecăreia ce este al său". Pînă atunci analize ca cea făcută aici prezintă toate riscurile examinării separate a unui moment din mijlocul unei serii evolutive. Aprecierile pe care le-am formulat nu pot stabili deocamdată în nici un caz prioritatea lui Cipariu[77] în discutarea unei anumite probleme. Chiar dacă se va dovedi că gramatica lui nu a fost decît o sinteză a cunoştinţelor anterioare, tot ar merita preţuirea noastră, pentru că aceasta este o primă condiţie a unei gramatici academice.

Dincolo de ceea ce separă Gramatica lui Cipariu de actuala Gramatică a Academiei, le uneşte caracteristica de a sintetiza rezultatele studiilor de gramatică românească de pînă la ele, de a fi expresia nivelului atins de aceste studii la epoca dată. În lungul şir de gramatici a căror tradiţie o continuă Gramatica Academiei, lucrarea lui Cipariu însuşită de Societatea Academică Română este o treaptă care nu mai trebuie neglijată.

Importanţa ei se oglindeşte şi în faptul că a fost luată drept element de periodizare chiar de către cercetători care nu i-au recunoscut valoarea : pentru L. Şăineanu[78], Gramatica lui Cipariu încheie o epocă, epoca lati-

---

[71] Adaug la aceasta un amănunt semnificativ: în timp ce această gramatică a lui Cipariu, de mari proporţii, era ignorată, a continuat să se reediteze lucrarea aceluiaşi autor *Compendiu de gramateca limbei române* : ediţia a V-a, 1876 ; ediţia a VI-a, scoasă de Silvestru Nestor, 1888.

[72] Acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 765, a arătat că „ea este puţin cunoscută, chiar de către specialişti".

[73] Reabilitat în timpul din urmă prin analiza făcută de Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei româneşti*, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 140—180.

[74] Vezi „Analele...", tomul I, p. 160.

[75] Este vorba de lucrarea lui Irimia Circa, publicată ulterior drept „carte pentru clasele gimnaziale" : *Gramatica limbei româneşti*, Partea I, Etimologia, Bucureşti, 1878, 146 p.

[76] Unele dintre ele foarte superficiale, cum este cea a lui Ioan Stoian citată la nota 28. Pentru a se judeca lipsa de pregătire a autorului acestei analize e suficient să spun că nu cunoştea sensul vechi de „morfologie" al termenului *etimologie* (vezi *loc. cit.*, p. 37).

[77] Menţionez de asemenea că remarcarea unor probleme discutate în Gramatica lui Cipariu nu exclude posibilitatea existenţei lor într-o lucrare anterioară a aceluiaşi autor (vezi mai sus, p. 489) : în general Cipariu reia şi dezvoltă în Gramatică multe observaţii proprii mai vechi.

[78] *Lucr. cit.*, p. 236 : o numeşte „încercare sistematică în stilul vechii şcoale", caracterizată prin empirism.

nistă, pentru Romulus Ionaşcu[79] ea inaugurează epoca studiului istoric al limbii române. Am impresia că ea reprezintă într-adevăr un moment de răscruce, pentru că orientarea latinistă a autorului se împleteşte cu cunoaşterea profundă a limbii vechi şi moderne, a uzului limbii pe care s-au întemeiat din ce în ce mai mult gramaticile ştiinţifice de după 1880.

6. Revenind la punctul de plecare al acestui articol, se poate pune întrebarea în ce măsură şi-a îndeplinit Academia sarcina referitoare la gramatică din programul ei iniţial. Trebuie să recunoaştem că, după publicarea Gramaticii lui Cipariu, în cadrul vechii Academii preocupările de gramatică au fost sporadice şi neînsemnate, chiar în comparaţie cu alte domenii lingvistice şi filologice. În publicaţiile apărute sub egida Academiei Române pînă în 1948 şi-au făcut loc numai întîmplător probleme de gramatică descriptivă. E interesant de amintit o lucrare cu asemenea probleme care nu aparţine unui academician lingvist, ci unui scriitor preocupat de gramatică: *Aşezarea vorbelor în româneşte* de Ion Slavici.[80] Lingviştii membri ai Academiei şi-au îndreptat atenţia spre alte probleme, de obicei de istorie a limbii şi deci cel mult de gramatică istorică.

În activitatea din ultimele două decenii se observă în mare parte o schimbare a orientării de la studiul istoric la cel descriptiv, al limbii contemporane. Ca urmare a organizării şi a dezvoltării activităţii în domeniul gramaticii[81], se poate spune că în ce priveşte elaborarea unei gramatici d e s c r i p t i v e Academia şi-a îndeplinit programul: la aproximativ 80 de ani de la publicarea primei sale gramatici, lucrarea personală a lui Timotei Cipariu, Academia a publicat în 1954 gramatica realizată de un colectiv al Institutului de lingvistică din Bucureşti, iar în 1963 ediţia a doua, revăzută şi adăugită, a acestei lucrări. Prima gramatică academică a limbii române a fost însă nu numai descriptivă, ci şi istorică. Astăzi cele două aspecte, evident, nu se mai confundă, dar ar fi momentul să se realizeze şi o gramatică i s t o r i c ă. Tratatul de istorie a limbii române, în curs de elaborare, este un pas important în această direcţie.

[79] *Lucr. cit.*, p. 4, 289.

[80] „Analele Academiei Române", Seria a II-a, tomul al XXVII-lea, Memoriile Secţiunii literare, Bucureşti, 1905, p. 31—52.

[81] Vezi „Limba română", VIII, 1959, nr. 4, p. 26—38 şi XIV, 1965, nr. 1, p. 21—29.

PROIECTELE ORTOGRAFICE ALE SOCIETĂȚII ACADEMICE ROMÂNE

DE

FLORA ȘUTEU

Regulamentul pentru formarea Societății literare române semnat la 1 aprilie 1866 de Locotenența Domnească și de C.A.Rosetti, în calitate de Ministru al Instrucțiunii publice și al cultelor, stabilea, ca primă „misiune specială" a nou înființatei societăți, obligația „de a determina ortografia limbei române"[1]. Cînd, spre sfîrșitul anului următor, membrii titulari ai Societății, care conform statutelor elaborate în 1867, devine Societatea Academică Română, se întrunesc în sesiune ordinară, problema stabilirii ortografiei intră de la început în centrul preocupărilor lor. Unul dintre reprezentanții Transilvaniei, G. Munteanu, directorul liceului românesc din Brașov, primește însărcinarea să schițeze problemele pe care le pune stabilirea ortografiei, iar o comisie compusă, în afară de G. Munteanu, din I. Massim, I. Sbiera și I. Străjescu, este delegată cu elaborarea unui proiect de norme ale scrierii limbii române cu litere latine. Divergențele de opinii din cadrul comisiei par a fi totuși numeroase, ceea ce determină pe membrii Societății să-i modifice componența la numai patru zile după desemnarea ei, incluzînd pe Heliade Rădulescu, președintele de atunci al Societății, pe A.T. Laurian și pe I. Caragiani și scoțîndu-l pe I. Străjescu [2]. După un timp relativ scurt, comisia prezintă în fața Societății primul proiect de ortografie, a cărui expunere o face, în zilele de 28-29 august/9-10 septembrie, Massim[3]. Dacă cele cîteva proiecte de ortografie primite de Societatea Academică Română, în același timp, din partea lui G. I. Lahovari[4]

---

[1] „Analele Societății Academice Române", tomul I, București, 1869, p. 3.

[2] Vezi „Analele...", p. 26—33; „Convorbirile literare", I, nr. 15, p. 199 făcînd o dare de seamă asupra lucrărilor sesiunii academice, îl includ pe T. Cipariu în comisia ortografică, eroare pe care canonicul blăjean o va rectifica în „Arhivul pentru filologie și istorie", X, p. 192: „Conclud cu acea oserbațiune că însumi nu am fost membru al comisiunei ortografice cum a insinuat alt referent, în altă foaie. Nu am fost pentru că am recuzat, iar dacă totuși am luat parte la discusiunile acestei comisiuni prezența mea acolo a fost numai accidentală și nu la toate ședințele ei. Am recuzat însă, parte pentru că părerile mele mare parte erau prea bine reprezentate prin alt membru al comisiunei, parte pentru ca să-mi păstrez eventualmente deplina independență a convicțiunilor mele".

[3] Vezi „Analele...", p. 65, 73—78, 84.

[4] *Ibidem*, p. 28, 66—67.

şi a preotului I. Marcu din Transilvania[5], la care se adaugă proiectul întocmit, în mod separat, de unul dintre membrii comisiei şi anume de G. Munteanu[6], se deosebesc în mod cu totul neesenţial de normele stabilite de comisie, o poziţie fundamental opusă va adopta chiar unul dintre membrii ei, I. Sbiera, care îşi va susţine, în aceeaşi zi cu Massim, proiectul său. Acesta reprezenta „părerea şi propunerea minorităţii din comisiunea filologică în privinţa defigerii alfabetului limbei române şi a regulării scrierii după principiul fonetic combinat cu cel etimologic[7].

Prima înfruntare dintre *etimologism* (reprezentat prin proiectul ortografic al comisiei) şi *fonetism* (reprezentat prin proiectul Sbiera) în cadrul Societăţii va da cîştig de cauză principiului etimologic. După cum consemnează conştiincios secretarul sesiunii — I. Sbiera : "Vorbiră în favoarea proiectului majorităţii dnii Bariţiu, Heliade, Ionescu, Massim şi Laurian ; iar în favoarea proiectului minorităţii numai dl. I. Sbiera"[8]. Lipsa lui Alecsandri, care pînă atunci se alăturase consecvent lui I. G. Sbiera, se resimte. Votul adunării exprimă aceeaşi majoritate covîrşitoare. După ce, în ziua următoare, I. Cipariu, declarîndu-se întru totul mulţumit de acceptarea principiului etimologic în ortografia Societăţii prezintă un rezumat al tuturor observaţiilor sale de pînă la acea dată cu „intenţiunea" de „a da o dilucidaţiune mai chiară despre natura a însuşi fonetismului, de cauzele şi modul ce se observează în acea mare şi grea varietate a pronunţării limbei româneşti de astăzi, din cari ne provin toate dificultăţile şi diferenţele ortografice, ce întîmpinăm pre tot pasul"[9], se începe discutarea punctelor proiectului aprobat, în principiu, de adunarea membrilor Societăţii. Prima discuţie asupra detaliilor proiectului coincide cu prima participare la şedinţele Societăţii a lui Titu Maiorescu, numit în 1867, împreună cu N. Ionescu, pentru completarea locurilor rămase vacante. Votarea diferitelor puncte durează cîteva zile, cu discuţii interminabile, asupra cărora protocoalele şedinţelor nu mai fac decît menţiunea duratei (4 - 5 ore). Astfel se votează cu 8 contra 4 suprimarea lui *l* din articolul *li* (*i*) şi a lui *n* muiat, de asemenea introducerea literei *h*[10]. În sfîrşit, probabil exasperat de lungimea discuţiilor şi constatînd apropierea sfîrşitului sesiunii, Cipariu propune o regulă ortografică generală, formulată în două puncte :

"a) Toate sunetele primitive, etimologice, sunt a se scrie cu literile corespunzătoare din alfabetul latin. *J* face ж.

b) Toate sunetele derivate sunt a se scrie cu literile sunetelor primitive din care se derivă."

Aceste reguli sînt precedate de următoarea descriere succintă a sistemului alfabetic românesc :

„1. Alfabetul român cuprinde toate literile alfabetului latin, cari sînt uzitate în limbele Europei de astăzi, adeca aceste 25 : a b c etc. . . .

---

[5] Vezi „Analele...", p. 67—69.
[6] *Ibidem*, p. 28, 37—44, 69.
[7] *Ibidem*, 80—84.
[8] *Ibidem*, p. 84.
[9] *Ibidem*, p. 88—99.
[10] *Ibidem*, p. 111—112.

2. Pentru limba românească de acum, alfabetul acesta cuprinde, pre de o parte mai multe litere decît sunt de lipsă şi anume K, Q, Y ;— pre de alta însă mai puţine, precum :

a) Dintre vocali, pentru ъ, ѫ-încă ѣ şi *oa* cînd se pronunţă ca vocali semple

b) Dintre consunanti pentru ч, ѱ, з, ц, ш.

3. Sunetele vocali şi consunanti, pentru cari ne lipsesc litere în alfabetul latin, toate sunt derivate, prin fonetismul limbei, din acelea pentru cari se află litere în alfabetul latin."

În ceea ce priveşte aplicarea practică a acestei reguli ortografice lapidare, „propositiunea ortografică" a lui T.Cipariu face următoarea menţiune :

„Regulele ortografice speciali şi în detaliu se vor determina cu precizie în partea analitică a gramaticei româneşti la locul unde se va pertracta fonetica limbei româneşti"[11].

De fapt, acesta este primul sistem ortografic votat de Societatea Academică care avea să devină peste 12 ani Academia Română. Singura obiecţie la acest scurt program ortografic vine din partea lui Heliade şi se îndreaptă înspre apărarea literelor K, Q, Y, „care să nu se înţeleagă că · · · se scot din alfabetul român"[12]. Observaţia lui vizează în primul rînd salvarea sistemului ortografic italienizant, a cărui ultimă expresie se va alătura curînd „lîngă celelalte operate intrate la societate". Cu puţine zile înainte de închiderea sesiunii Heliade „pune pe masă" — după cum se exprimă protocoalele — manuscrisul *Principii de ortografie română. Materia limbei. Forma limbei*[13]. În încheierea sesiunii Laurian îşi exprimă regretul că prima sesiune a Societăţii Academice n-a putut duce la îndeplinire primul punct stabilit în regulamentul său, deşi acesta păruse cel mai uşor de rezolvat. Din cauza celor „cîteva voci" care „s-au ridicat de un timp încoa împotriva principiului etimologic"[14], sarcina membrilor Societăţii Academice în problema ortografiei a fost mult îngreuiată. Părerea lui Laurian este însă că dezbaterile care au avut loc cu acest prilej „au stabilit principiul etimologic pe baze mai solide".

Următoarea sesiune, din anul 1868, nu aduce de loc în discuţie problema ortografiei. De altfel sesiunea se zbate în dificultatea lipsei de participanţi. Problema ortografică redevine actuală în momentul în care era iminentă tipărirea Analelor Societăţii, deci în anul 1869. Gramatica lui Cipariu, care urma să formuleze detaliile normelor ortografice votate la sfîrşitul sesiunii din anul 1867, încă nu devenise publică şi deci tipărirea analelor nu putea beneficia de aceste lămuriri. După ce la 1 august 1869 adunarea plenară a Societăţii este încunoştinţată de demisia cîtorva membri, printre care Al. Hasdeu şi Titu Maiorescu[15], la 18 august 1869, secţiunea filologică desemnează o comisie, formată din Heliade, Al. Roman şi I.C.Massim, a cărei misiune este să analizeze pînă unde a ajuns Societatea în sesiunea din anul 1867 în problema ortografică şi să propună un mod de scriere pentru publicarea analelor[16]. Începînd din

[11] Vezi „Analele . . . ", p. 113.
[12] *Ibidem*, p. 114.
[13] *Ibidem*, p. 116, 189—199.
[14] *Ibidem*, p. 123—124.
[15] *Ibidem*, p. 151.
[16] *Ibidem*, p. 225.

27 august 1869 pînă la închiderea sesiunii, în 15 septembrie, se dezbat, punct cu punct, propunerile acestei comisii. Punctele nevralgice storc iarăşi toată puterea de luptă a membrilor Societăţii Academice[17]. Pentru acceptarea sedilelor la literele *d*, *s*, *t* cu valoare de *z*, *ş* şi *ţ* votează cu hotărîre Sbiera şi Vincenţiu Babeş, în timp ce Laurian, deşi le acceptase şi pledase pentru folosirea lor[18], se raliază pînă la urmă majorităţii.

La sfîrşitul furtunoaselor şi îndelungatelor discuţii asupra propunerilor ortografice ale acestei ultime comisii, Societatea Academică se decide asupra unui „mod de scriere pentru publicarea analelor şi a altor lucrări ale ei". „Acest mod de scriere este provizoriu şi numai pentru Societate pînă la definitiva stabilire a ortografiei limbei române".

Conţinutul său se rezumă la următoarele puncte :

1. Literele *d*, *s*, *t*, urmate de *i* se schimbă în sunete accidentale, dar se scriu fără sedilă.

„Unde aceste trei litere înainte de *i* îşi conservă sunetul propriu, cauza este că *i* nu e originari, prin urmare se substituie *e*.

Puţine excepţiuni se consideră ca sporadice, şi vorbele străine ca unele ce nu se supun regulei luate din firea limbei române".

2. Se notează k', g' ca *ch gh*.

3. Reduplicarea, în cuvintele compuse prin prepoziţii, se admite pretutindenea unde se duplică în limba latină. În acelaşi mod se face reduplicarea lui *l* şi a altor consonante în mijlocul cuvintelor.

S provenit din *x* între două vocale se reduplică, dar *x* înainte sau după consoană se notează cu un singur *s* ; „în cuvinte străine sau de origine greacă şi încă nevulgarizate se conservă *x*"

4. *ţ* se notează *ci* în cuvinte ca *ghiacia*, *facia*

č se notează *ti* în cuvinte ca *putentios*, *cuviintios*

z se admite în cuvinte străine ; în terminaţii se notează *di* (*lucrediu incredentiediu*)

(*y*, *ph*, *th*, *ch* se admit numai în cuvinte străine şi nevulgarizate încă).

5. Se admite întrebuinţarea accentelor acut, greu şi circumflex :

acut : la verbe în infinitiv şi în imperfect ; la substantive prelungite precum *domnia*, *socia* şi în cuvinte ca *légana*, *móre* ;

grav : se pune la perfectul verbelor de a II-a, a III-a şi a IV-a conjugare, precum *tacù*, *facù*, *audì* etc. şi la perfectul de prima conjugare ca *laudà* ; asemenea şi în cuvinte ca *pàrti*, *càrti*, *bunetàti*

circumflex : se pune la sunetele nazale *atât*, *câtu*, *întâiu*, *calcâiu*, *capetâiu*.

Apostroful se pune la *a* ca articol, precum *mam'a*, *cas'a*[19].

În şedinţa de închidere a sesiunii din 1869, Laurian observă : „Cestiunea ortografiei s-a dezbătut serios într-un mare număr de şedinţe şi ne putem felicita că prin lămurirea ideilor am ajuns la un rezultat mulţumitor, aşa încît fără a prejudeca viitoarea dezvoltare a limbei, are să se ţină etimologia cuvintelor şi printr-însa să se conserve legătura de familie cu limba latină şi cu limbele surori, care stau în fruntea civilizaţiunei

[17] Vezi, „Analele . . .", p. 242—278.
[18] *Ibidem*, p. 245.
[19] *Ibidem*, p. 280—281.

moderne, și să nu pătimească nici fonetica limbei noastre unde pronunția este sigură[20]".

După zece ani, o dată cu transformarea *Societății Academice* în *Academie* și o dată cu reintrarea lui Alecsandri și Maiorescu în cel mai înalt for al culturii românești, problema ortografiei este repusă în discuție și o comisie sub președinția lui Barițiu, având în componența ei pe Alecsandri, Hasdeu, Quintescu și Maiorescu, stabilește un proiect de norme, care după cîteva ședințe de discutare a punctelor litigioase, este votat în sesiunea anului 1881, ca prim proiect definitiv, oficial și general al Academiei Române[21].

Raportorul comisiei ortografice este acum Maiorescu, ale cărui preocupări în această direcție se afirmaseră o dată cu apariția „Convorbirilor literare", în amplul studiu *Despre scrierea limbei române*, publicat în anul 1866 și dezvoltat ulterior în revista junimistă în anii 1867 și 1873. În raportul său din 1880 Maiorescu, înainte de a observa că ortografia „ciparianâ"— numire dată de el ortografiei Societății Academice —„înstrăinase Academia de mișcarea literară din România liberă" și că ortografia provizorie stabilită de Societatea Academică, „nu s-a lățit în literatura română", că „nu există astăzi în întreaga Românie liberă nici un ziar, nici o singură revistă, care să o fi primit; mai mult chiar, că „dincolo de Carpați, ea nu cîștigă ci pare a pierde din terenul ocupat"[22], își face datoria de onoare de a consemna strădaniile predecesorilor: „oricare ar fi modul definitiv ce-l vor primi literații români pentru scrierea limbei noastre materne, ei vor trebui să-și aducă aminte cu recunoștință de acele prime încercări făcute în Societatea Academică, încercări care dovedesc din partea autorilor lor adeseori multă erudițiune și totdeauna cel mai mare zel pentru îndeplinirea importantei misiuni ce aveau".

*

Am insistat în mod destul de amănunțit asupra etapelor principale ale discuțiilor purtate în sînul Societății Academice Române cu privire la stabilirea unui sistem ortografic oficial și general, deoarece ele reprezintă, din punctul de vedere al istoriei scrisului românesc, momentul crizei celei mai acute. În acest sens este concludent felul în care relatează Timotei Cipariu, în „Arhivul" său, desfășurarea discuțiilor din 1867 pe marginea proiectului Comisiei ortografice: „Deși partea de pînă aici a proiectului, ca raport general a Comisiunei e lucrată cu atîta preciziune că în ședința plenară din 30 august (11 septembrie), cînd s-a recitat a doua oară, fu acceptată de societate cu 11 voturi contra unuia (al lui I. Sbiera, n.n. -Fl.Ș.) — totuși se pare a nu fi fost deplin înțeles; almintrea ne-ar fi cu anevoie a explica catastrofele (!) din ședințele plenare din 7 și 9 (19-21) sept. la unii din paragrafi"[23]. Întorsătura neprevăzută pe care au luat-o lucrurile îl face să regrete că a mai prezentat propriile sale observații, înainte de discuție, fiindcă acestea au „dat numai ocaziune la mai aprice atacuri, chiar pe baza acestui elaborat (al lui T.C., n.n.Fl.Ș.) în contra proiectului Comisiunei, și că de aci se născură tărăgănările știute, cari nu se puteau delătura,

[20] Vezi „Analele ...", p. 283.

[21] Vezi „Analele Academiei Române", Seria II, Tomul II, p. 402, 407—435, 445; vezi și *Ortografia limbei române*. Regulele primite de Academia Română, București, 1881.

[22] „Convorbiri literare", XIV, p. 64.

[23] „Arhiv pentru filologie și istorie", p. 195.

însă cari nu se puteau prevedea după adoptarea părţii generale a proiectului[24]".

Se poate deduce şi de aici că majoritatea covîrşitoare a membrilor Societăţii susţineau, în principiu, etimologismul fără să înţeleagă însă, şi mai ales fără să accepte, consecinţele sale practice. Este de presupus că, asupra membrilor adunării, ideile expuse de Maiorescu, care a participat numai la adunările ţinute după votarea părţii generale a proiectului, au avut o influenţă demnă de luat în seamă. Cipariu aminteşte, în acelaşi loc, unele principii aduse în discuţie, aceleaşi pe care Maiorescu le expusese, în acelaşi an, în critica sistemului etimologist ciparian, publicată în „Convorbiri literare" : „Alte raţiuni ce s-au mai adus sau se mai pot aduce încă prea bucuros le-am trece, ca să nu ne judece cineva nediscreţi, dacă s-au scăpat din cînd în cînd unele vorbe şi raţiuni de acea natură, cît nu mai au lipsă de comentariu, de exemplu : cum că, cu cît limba se toceşte mai mult, cu atît se mai şi perfecţionează, părerea neamţului de la Oxford (este vorba de Max Müller, n.n.—Fl.Ş.), sau că pronunţarea sătenească, fie aceea şi mai regulată şi mai etimologică, nu poate avea preferinţă asupra celei cetăţeneşti, fie chiar şi mai neregulată"[25]. Aceste idei — arată el — „au avut răsunet şi influenţă mare asupra discusiunilor", deşi mai ales prima dintre aceste păreri i se pare a fi „o absurditate ce nu are lipsă de demonstraţie"[26]. Dar tocmai aceste „absurdităţi care nu mai au nevoie de demonstraţie" şi al căror exponent principal în Societatea Academică trebuie să fi fost Maiorescu au avut menirea să scoată ortografia cu litere latine din impasul în care se zbătea la acea dată.

Cercetătorii operei lui Maiorescu au analizat recent importanţa pe care a avut-o pentru stabilirea ortografiei limbii române formaţia sa filozofică şi filologică, precum şi activitatea depusă în această direcţie[27]. Pentru a sublinia esenţa contribuţiei lui Maiorescu în acest domeniu şi mai ales pentru a explica succesul pe care sistemul propus de el l-a înregistrat, ce e drept după 15 ani de la alcătuirea lui şi cu unele amendamente de detaliu, este necesar să ne raportăm la opinia predominantă în rîndul filologilor contemporani şi pe care dezbaterile academice enumerate mai sus o ilustrează în modul cel mai pregnant. După cum s-a putut vedea, în sînul societăţii se afirmă şi se confruntă principalele direcţii teoretice în domeniul scrierii limbii române cu litere latine : etimologismul, reprezentat de majoritatea componenţilor şi ilustrat de Cipariu, Heliade, Massim şi Laurian în diferite variante extremiste, italienizante sau moderate, şi fonetismul de inspiraţie pumnistă,susţinut consecvent, dar fără ecou imediat, de I. G. Sbiera. Concesiile reciproce ale reprezentanţilor celor două direcţii nu pot împăca spiritele şi nu pot aduce unanimitate de vederi. Ambele tabere se află sub tirania ideilor preconcepute, pe care Maiorescu are meritul de a le fi nimicit cu armele filozofiei şi în primul rînd ale logicii.

---

[24] „Arhiv pentru filologie şi istorie", p. 226.

[25] *Ibidem*, p. 244.

[26] *Ibidem*, p. 243.

[27] Vezi D. Macrea, *Titu Maiorescu şi problemele limbii române*, în *Studii de istorie a limbii şi a lingvisticii române*, Bucureşti, 1965 ; Gr. Brîncuş, *Titu Maiorescu şi problemele limbii*, în „Limba română", XIII, 1964, p. 483 şi urm. Cititorii pot găsi în aceste articole, pe lîngă o judicioasă expunere de ansamblu asupra contribuţiei criticului junimist la problemele stabilirii ortografiei în secolul al XIX-lea, şi multe aspecte de detaliu lămuritoare pentru discuţia de faţă, a căror repetare am evitat-o în limita posibilităţilor.

Sistemul propus de Maiorescu nu este nici în liniile lui principale, nici în detalii, original. El este din anumite puncte de vedere foarte apropiat de sistemul propus în cadrul Societății Academice de Sbiera, în anul 1867, care la rîndul lui urmează destul de fidel proiectul bazat pe principiul fonetic elaborat de A. Pumnul și respins de Comisia filologică din Transilvania în anul 1860 [28]. Sistemul propus de Maiorescu este însă primul care reușește să cîștige — ce e drept treptat și nu fără ezitare — adeziunea filologilor în problema ortografică, deoarece autorul și-l argumentează cu o logică impecabilă, dezvăluind filologilor latura esențială și necunoscută a filozofiei scrierii și construind o teorie consecventă cu ea însăși și greu de atacat. Acestea sînt meritele principale ale contribuției lui Maiorescu la stabilirea ortografiei cu litere latine. La acestea se adaugă însă anumite elemente teoretice existente în dezbaterile Societății Academice, care au pregătit spiritele pentru acceptarea propunerilor lui Maiorescu și în această direcție principalul merit — pînă acum total neglijat, — îi revine școlii pumniste, reprezentată în Societatea Academică prin Sbiera. De altfel, legătura dintre școala și direcția ortografică a lui Aron Pumnul și principiile formulate în problema scrierii limbii române de Maiorescu sînt ușor de observat și ele se bazează nu pe o coincidență întîmplătoare de opinii, ci pe cunoașterea reciprocă a ideilor expuse. Așa se explică faptul că Sbiera este unul dintre puținii filologi români care salută cu entuziasm studiul lui Maiorescu și-l prezintă cititorilor revistei bucovinene „Foaia Societății pentru literatură și cultură română în Bucovina", în anul 1866, în următorii termeni: „Opiniunea demonstrată despre individualitatea neinstrăinaveră a limbei române în dezvoltarea ei de astăzi și necesitatea de a ținea samă de aceasta din urmă în scriere, întinsele cunoștințe desfășurate întru apărarea tezei sale, cercetările și observările unui spirit superior de rară cultură, expunerea metodică a unui sistem de ortografie, susținut după oareșicari simplificări propuse, cu consecință logică și totodată — pînă la un loc — ferindu-se de extreme și înlesnind într-acest chip, cu mai multă siguranță unificarea ortografiilor, și pe lîngă acestea totul scris într-un limbagiu adevărat clasic! — împreunarea acestor calități, la noi mai cu samă atît de rare, ne arată ponderozitatea votului autorului în cestiunea vitală a limbei noastre și pot da cetitorilor noștri o idee despre valoarea științifică a acestui product literar"[29].

Pe de altă parte Maiorescu, după ce în 1867 adaugă la studiul său *Despre scrierea limbei române*, o parte — publicată mai întîi în „Convorbiri literare"[30] — consacrată criticii sistemului etimologist ciparian, în anul 1873, tot în „Convorbiri literare"[31], analizează critic *principiul fonetic* formulat de Aron Pumnul[32]. Apărîndu-l de cei care îi atribuiau exagerări inexistente în concepția susținătorilor lui, Maiorescu dezvăluie limitele teoretice și practice ale fonetismului aplicat de adepții lui Aron Pumnul,

[28] Vezi „Arhiv pentru filologie și istorie", p. 244 și 481.
[29] „Convorbiri literare", I, p. 196.
[30] *Ibidem*, p. 137 și 158.
[31] *Ibidem*, VII, p. 321, 342.
[32] Precizarea de față este importantă deoarece cu ajutorul ei se pot delimita etapele pe care le-a parcurs sistemul ortografic propus de Maiorescu în ceea ce privește fundamentarea lui teoretică.

ceea ce pregăteşte terenul pentru ca — peste cîţiva ani — să se declare el însuşi adeptul acestui principiu, bine înţeles mai riguros delimitat sau — cum se exprimă el — „restrîns în mod esenţial". Proiectul votat de Academie în 1881 care reprezintă, în liniile lui principale — după cum am arătat mai sus — normele preconizate de Maiorescu cu 15 ani înainte, se consideră ca fiind întemeiat pe *principiul fonetic temperat prin necesităţi etimologice*. După cum spune tot Maiorescu, această caracterizare se circumscrie în sfera „despărţirii oarecum scolastice" pe care o fac cei deprinşi de a vedea în domeniul teoriei scrisului exclusiv antagonismul dintre etimologism şi fonetism. Semnificativ este însă faptul că admiţînd acest antagonism, Maiorescu îşi delimitează — în mod exact — principiul ortografic pe linia fonetismului şi nu a etimologismului.

Dacă momentul reprezentat prin dezbaterile Societăţii Academice asupra ortografiei — prin tot ceea ce a însoţit aceste dezbateri în interiorul societăţii şi în afara ei — poate fi considerat ca reflectarea unei crize în filologia românească, nu este mai puţin adevărat că în acest moment se cristalizează şi cea mai importantă etapă pregătitoare a victoriei principiului fonetic în ortografie asupra celui etimologic, victorie care va fi consemnată de Academie în anul 1881. În comparaţie cu haosul care domnea în privinţa scrierii româneşti cu litere latine înainte şi după 1860—1862, cînd s-a legiferat introducerea alfabetului latin în Principatele române, prin proiectul votat în 1881 se realizează o primă conciliere a direcţiilor opuse, se obţine o primă rezolvare raţională şi practică a scrierii corecte româneşti şi se pune prima stavilă în calea varietăţii de forme ortografice care împînzise publicistica secolului al XIX-lea. Procesul care a avut loc cu acest prilej poate fi observat sub două aspecte esenţiale. Pe de o parte există aspectul evoluţiei concrete pe care au suferit-o diferite variante grafice ale cuvintelor, în funcţie de normele diferitelor sisteme aplicate şi, pe de altă parte, se impune atenţiei cercetătorului evoluţia concepţiei filologice despre ortografie care străbate această perioadă de la etimologismul temperat din necesităţi filologice — de obîrşie cipariană — pînă la fonetismul temperat din necesităţi etimologice — de inspiraţie pumnistă şi cu o puternică coloratură raţionalistă, specific maioresciană.

Istoria ortografiei româneşti, aşa cum apare ea în diferite lucrări special consacrate problemei sau în studii de istorie a limbii române literare, vede în ortografia Academiei de la 1881 un compromis între fonetism şi etimologism[33], insistînd relativ puţin asupra importanţei teoretice a realizării acestui compromis. Aceasta diminuează în mod substanţial rolul factorilor care au contribuit la realizarea unei ortografii româneşti. Aceşti factori sînt în primul rînd de natură teoretică. Realizarea practică a unui sistem ortografic unitar a fost mult timp amînată, mai ales din cauza lipsei de clarificare teoretică a filologilor cu privire la rolul scrisului şi al atributelor sale culturale. Se poate afirma cu certitudine că haosul care domnea în privinţa aplicării normelor ortografice izvora dintr-o concepţie neraţională

[33] Cea mai recentă lucrare consacrată acestei probleme aparţine prof. D. Macrea. În studiul intitulat *Ortografia cu litere latine a limbii române*, publicat în volumul *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, d-sa analizează principalele sisteme ortografice folosite în cele trei provincii româneşti, Muntenia, Moldova şi Transilvania. Unele din afirmaţiile d-sale făcute în acest loc se completează, se adîncesc şi se modifică parţial, o dată cu publicarea studiului despre Titu Maiorescu citat mai înainte.

și confuză asupra raportului care există între limbă și grafie. Maiorescu avea dreptate să vadă în antagonismul dintre etimologism și fonetism o „despărțire scolastică", fără baze reale. Cele două curente se deosebeau în principiul lor director, dar se aflau foarte aproape în ceea ce privește modul de înțelegere a raportului dintre scriere și limbaj. În această privință aplicarea mecanică a *analogismului*, care caracterizează atît pe fonetiști cît și pe etimologiști este un exemplu concludent. Adepții principiului fonetic realizau analogismul aplicînd la împrumuturile lexicale recente legile fonetice din epoca formării limbii române. Din *donatio* ei făceau *dunăciune* [34]. Dar și pentru etimologiști analogia este importantă. Ea formează „firul Ariadnei" în filologie [35]. Aplicînd analogia în ortografie, ei cereau să se scrie *dicu* și *diua* așa cum prin *verdi* se notează pluralul adj. *verde* [36].

Ambele curente se găseau în imposibilitate de a da o rezolvare satisfăcătoare problemei ortografice, fiindcă se ciocneau de limitele propriei lor cunoașteri asupra evoluției limbii și asupra rolului scrierii în această evoluție. De aceea, pentru a putea urmări modul cum această cunoaștere s-a eliberat de lanțurile prejudecăților, evoluînd spre o concepție modernă asupra istoriei limbii și asupra raportului dintre limbaj și scriere, trebuie analizate nu cele două direcții — etimologică și fonetică — luate aparte, ci problemele de teorie sau de filozofie a limbii la care ambele curente se străduiau să răspundă în dorința de a sluji cu abnegație cauza scumpă a propășirii culturii naționale. Aceste probleme pot fi discutate sub două aspecte esențiale : demonstrarea esenței romanice a limbii române și realizarea limbii literare unitare.

Legătura limbii române cu limba latină a format atît premisa teoretică, cît și scopul primelor sisteme ortografice stabilite de reprezentanții Școlii Ardelene. Preluînd ideile lui Maior, Heliade subliniază faptul că literele latine sînt impuse scrierii românești de natura însăși a limbii [37]. Primele proiecte ortografice discutate în cadrul Societății Academice pornesc toate de la ideea naturii sau a geniului limbii române reflectat în scriere. Autorii acestor proiecte stabilesc normele de scriere consultînd „natura limbei înseși", și evitînd să imite „pre francezi", „pre italieni", „pre spanioli", „cu atît mai puțin pre unguri, germani sau englezi", — după cum spune Lahovari [38]. De aceea, pentru autorul acestui proiect, e la fel de absurd *fratsi*, *fratzi*, *frazi*, ca și *frați* și el propune *frati*, iar pentru ca să se marcheze faptul că *t* din pronumele *tine* este „primar", cere reduplicarea consoanei următoare : *tinne!* Preotul Ioanne Marcu arată că pentru „defigerea scripturei și a formelor gramaticale" este necesar să se consulte „geniul linbei"... „care stă în cuprinsul însușirilor ei și care formează și realitatea ei", și aceasta nu după „păreri presupuse, ci după principii cari să străbată toate părțile limbei, să ne facă a o cuprinde în sistema și a o cunoaște în adevărul ei" [39]. Apropiind prin scriere limba română de limba latină, autorii acestor proiecte se văd în stare a revela „geniul limbii române", natura ei intimă de esență romanică, „sistema ei

[34] Romulus Ionașcu, *Sistemele ortografice cu litere chirilice și latine în scrierea limbei române*, București, 1894, p. 80—81.
[35] Vezi „Analele...", p. 72.
[36] *Ibidem*, p. 74 ; cf. Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei române*, București, 1895, p. 164, ș.u.
[37] Vezi Heliade-Rădulescu, I. *Opere*, vol. II. Ediție critică de D. Popovici, p. 517.
[38] Vezi „Analele...", p. 66.
[39] *Ibidem*, p. 68.

cea adevărată". Această convingere îl va face pe Massim să afirme, în cadrul dezbaterilor preliminare, că numai prin sistemul etimologic „se va ţinea tradiţiunea de sute de ani şi respecta tendinţele instinctive, dar juste ale poporului român de pretutindenea"... „numai el ne pune în stare să pătrundem cu înlesnire relaţiunile de mii de idei ce se exprimă cu vorbe trase din aceeaşi rădăcină" [40].

De altfel, considerarea stadiului învechit al limbii ca sursă a unificării şi normării limbii literare — idee reluată în repetate rînduri atît de Cipariu cît şi de Heliade — reprezintă reflexul moderat al convingerii că natura unei limbi poate fi descoperită numai în formele ei originale.

Eroarea consta nu numai în deprecierea evoluţiei istorice a limbii. Sub acest aspect se impun şi alte observaţii pe care le vor prilejui alte citate din proiectele ortografice aici în discuţie. Susţinătorii relaţiei dintre etimologismul ortografic şi „geniul limbii" erau victimele unei prejudecăţi în legătură cu relaţia de condiţionare care poate să existe între scriere şi limbaj. Pentru ei, semnul grafic nu era numai purtătorul unui înţeles, ci elementul constitutiv al esenţei tipologice a unei limbi. Eroarea nu aparţine numai etimologiştilor. Un susţinător fervent al fonetismului, doctorul Vasilie Popp, cere păstrarea semnelor cirilice ѵ, ж ,ц, ъ, ѫ, în scrierea cu litere latine a limbii române, cu unele argumente care izvorăsc tot din această confuzie dintre literă şi sunet: „Limba noastră batăr că e fiia limbei latineşti, totuşi în tonuri e mult mai bogată decît mama ei. Romanii nu au avut ѵ, ж, ц, ъ, ѫ, ѣ, care le avem noi şi care cu litere latineşti, oricum le vom împreuna, nu le vom putea exprima aşa ca să nu-şi piardă dulceaţa lor şi fără a schimba limba" [41].

Proiectul de orientare fonetică al lui I. G. Sbiera prezentat în sesiunea Societăţii Academice din 1867 nu se raliază acestei erori de teorie lingvistică, dar nici nu o combate. El consemnează doar faptul că „spre a înfăţişa astfeli prin scrisoare limba românească este neapărată trebuinţă de a-i cunoaşte mai întîi sunetele simple din cari se compune ea. Sunete simple, adevărate, demne de figurat într-o limbă cultă, aflăm în limba românească 27, pre cari trebuie să le recunoaştem cu toţii deoarece ele există şi sînt proprietatea întregului popor român" [42]. Observaţia exactă, plină de bun simţ, a filologului bucovinean nu putea să destrame însă o convingere atît de înrădăcinată cum era idealul purităţii latine a limbii noastre. Armele atacului se aflau în mîinile lui Maiorescu, care pe de o parte demonstrează necesitatea acceptării integrale a alfabetului latin — în măsura în care semnele acestui alfabet corespund unei necesităţi fonetice româneşti (deci excluzînd pe K, Q, Y) şi, pe de altă parte, argumentează cu cea mai deplină autoritate consemnarea anumitor alternanţe fonetice din flexiunea morfologică a cuvintelor cu ajutorul păstrării literelor primitive marcate cu accente sau cu sedile [43]. Pentru a realiza această demonstraţie el apelează la unele date de filozofie a limbii care îl duc la formularea unei teorii ortografice funcţionale, pe care el o atribuie principiului raţional, „scrierea este mai întîi de toate comunicarea ideilor

[40] Vezi „Analele...", p. 31.

[41] N. A. Ursu, *Părerile doctorului Vasilie Popp asupra ortografiei româneşti cu litere latine*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi. Seria Filologie, fasc. 2, 1956, p. 39.

[42] „Analele...", p. 79.

[43] Vezi *Despre scrierea limbei române*, în *Critice*, vol. III, Bucureşti, 1893, p. 187—355.

noastre cu relațiile lor..., fără îndoială scrierea va fi în cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a exprima sonul în sine, ci numai întrucît și sonul exprimă ideea și este cea dintîi încorporare a ei"[44]. În virtutea acestui principiu ъ va fi notat cu *ă* sau *ĕ* în funcție de alternanța vocalică pe care o reprezintă *carte-cărți* și *vĕd-vezi*. Pentru Maiorescu semnul grafic este purtătorul unei funcții distinctive și trebuie adaptat cu maximum de randament acestei funcții. De aceea, păstrarea semnelor chirilice ale sunetelor inexistente în latină este pentru el nerecomandabilă. Ea face să nu se mai recunoască în scris legătura paradigmatică dintre formele flexionare ale aceluiași cuvînt. Dar în aceeași măsură consideră el greșită și evitarea semnelor distinctive adăugate literelor primitive, care marchează „numai sonul primitiv al flecțiunii fără a arăta însăși modularea flecționară"[45] (*carte-cărți*). Prin propunerile practice făcute în acest aspect de detaliu — ca și în altele de altfel — Maiorescu nu se deosebește cu nimic nici de unii dintre etimologiști (Maior este cel dintîi care cere notarea sedilelor) nici de fonetiști (Sbiera nota pe *ă* prin *æ*, în scopul de a marca dubla etimologie a sunetului : *a* și *e*). Contribuția lui Maiorescu — dacă nu originală, în orice caz salutară pentru filologia românească — este aceea de a fi destrămat confuzia dintre sunet și literă. Prin aceasta se dădea la o parte unul din elementele care au dus filologia românească timp de aproape un secol la nenumărate erori și care au condamnat Societatea Academică la o lungă perioadă de stagnare în special în domeniul precizării normelor ortografice.

Dar cu aceasta încă nu se înlăturau toate piedicile din calea unei rezolvări raționale a ortografiei românești cu litere latine. Trebuia atacată însăși esența sistemului etimologist care consta în considerarea stadiului arhaic al limbii ca fiind superior stadiului românei vorbite în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea. Pentru etimologiștii români, asemenea altor filologi ai secolului al XVIII-lea și al XIX-lea, latina reprezenta o formă lingvistică superioară formelor corupte care s-au desprins din ea. Întreaga construcție etimologizantă a ortografiei stă sub semnul negării progresului în evoluția obiectivă a limbii. De aceea, „sonurile derivate" ъ, ѡ, ц, ѫ, ѧ etc. sînt considerate „spurie" adică „bastarde" sau, cum glosează Maiorescu, corupte și străine de firea și de geniul limbii române. Spre deosebire de filologii apuseni care nu acordau legilor evoluției fonetice ale limbii valoarea unor forme obiective ale progresului lingvistic, filologia românească se lăsa dominată de un dublu complex de inferioritate : cel general admis în epocă față de limba latină și cel specific românesc față de „nobilele limbi surori", posesoarele unei mult mai vechi tradiții culturale și ale unei mai strînse legături cu sursa înnobilatoare a limbii de origine. De aici dorința vie de a păstra — prin etimologism — „legămîntul" cu „cele mai nobile și culte limbi din Europa"[46]. Acest legămînt trebuia păstrat în primul rînd prin redarea în scris a formei prototipului latin al cuvintelor moștenite și prin raportarea tuturor împrumuturilor ulterioare la tipul arhaic al limbii : „Limba românească ar putea cuprinde de zece ori mai multă materie sau cuvinte străine decît are astăzi — spune Massim în ședința de închidere a primei sesiuni, din 1867 — fără a înceta

[44] Vezi *Despre scrierea limbei române*, în *Critice*, vol. III, București, 1893, p. 308.
[45] *Ibidem*, 325.
[46] Vezi „Analele...", p. 71.

de a fi ceea ce este, adecă limba română, pre cît timp va da cuvintelor nobilele forme ale surorilor ei latine" [47].

Poate să pară curios, dar un bun cunoscător al istoriei limbii române cum a fost Timotei Cipariu, căruia cercetătorii operei lui i-au subliniat convingător şi cu justeţe meritele în ceea ce priveşte dezvoltarea ştiinţei filologice româneşti [48], a fost în această privinţă, spre sfîrşitul activităţii sale, depăşit de epocă. El dorea dezvoltarea şi înavuţirea limbii, accepta rolul uzului limbii, dar idealul său lingvistic era arhaic şi dogmatic. „În regularea limbei şi a pronunţiei sîntem datori, moraliteri datori a urma limba eroilor români, cari ca Ştefan şi Mircea, e tutti quanti, au apărat românimea de perire? Da, da... tot respectul şi toată veneraţiunea, pentru eroismul lor — chiar şi pentru limba lor" [49]. Pentru el limba secolului al XIX-lea este „o ruină", care — ca cel mai de seamă monument de artă — trebuie restaurată în stilul ei caracteristic [50] şi aici vedea el menirea etimologismului.

Curentul pumnist nu putea dărîma idolatria formelor arhaice primitive, deoarece analogismul pe care-l preconiza nu reprezenta nici el, din punctul de vedere al teoriei lingvistice, decît tot o negare a evoluţiei firesti a limbii. Acceptarea legilor fonetice de evoluţie era, în fapt, un progres de gîndire, pe care însă absolutizarea şi permanentizarea viabilităţii unora dintre aceste legi îl neutraliza şi îl anihila.

Este adevărat se pare — după cum susţine şi Maiorescu şi după cum rezultă şi din atitudinea lui Sbiera în cadrul dezbaterilor Academiei — că acest absolutism fonetic nu este confirmat de principiile formulate de şcoala pumnistă. El este însă aplicat în practică de adepţii acestei şcoli şi chiar de promotorul ei, ceea ce, de fapt, îi duce la aceleaşi baze teoretice greşite. Luînd în considerare însă poziţia lor principială, Maiorescu îi scoate din cauză în discutarea problemei evoluţiei obiective a limbii şi îşi îndreaptă atacul exclusiv asupra etimologiştilor :

„*Corupţia fonetică* începe dar într-o limbă atunci, cînd mintea poporului a făcut un progres aşa de însemnat în abstracţii, încît a pierdut legătura materială pentru o mare parte din cuvinte. Corupţia, o dată începută din această cauză legală, nu se mai poate opri, ea se întinde peste mai toate cuvintele, şi peste multe numai din cauze eufonice. Dar totdeauna începerea ei este un semn de progres al noţiunilor poporului, în care se întîmplă. Etimologiştii, susţinînd cu orice preţ literele vechi, din care a dispărut înţelesul, fac ca egiptenii, care îmbălsămau mumiile fără viaţă, uitînd amîndoi că descompunerea şi reformarea corpurilor este un proces de egală importanţă cu forma lor organică de la început" [51]. Dacă Cipariu şi Hasdeu pot fi consideraţi „întemeietori ai filologiei româneşti" — ca studiu ştiinţific modern — pentru aportul lor substanţial în domeniul aplicării metodei comparative şi istorice, lui Maiorescu i se cuvine un loc de frunte în ceea ce priveşte aplicarea ştiinţifică a princi-

[47] Vezi „Analele...", p. 125.

[48] Vezi D. Macrea, *Timotei Cipariu*, în *Lingvişti şi filologi români*, Bucureşti, 1959, p. 67; I. Coteanu, *160 de ani de la naşterea lui Timotei Cipariu*, în LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 295.

[49] „Arhiv...", p. 243.

[50] *Ibidem*, p. 267—268

[51] Vezi Maiorescu, *op. cit.*, p. 397.

piului istoric pentru stăvilirea exceselor etimologizante în ortografie. În această problemă de interes practic, el a fost — la 26 de ani — unul dintre primii teoreticieni români moderni, netezind drumul spre înțelegerea corectă a latinității limbii noastre și înlăturînd prejudecățile retrograde.

După cum s-a putut vedea pînă acum, cîștigul teoretic realizat prin adoptarea principiului fonetic în ortografie, în varianta lui maioresciană, se dobîndește — în ceea ce privește raportul dintre limba română și limba latină — prin acceptarea integrală a alfabetului latin, prin adaptarea lui rațională la necesitățile fonetice ale limbii noastre după criteriul funcțional și prin „înnobilarea" stadiului de dezvoltare a limbii române din secolul al XIX-lea, cu ajutorul demonstrării caracterului obiectiv și progresist al oricărei evoluții lingvistice.

Dar acest cîștig teoretic era amenințat să rămînă literă moartă pentru acerbii susținători ai etimologismului pur și chiar moderat, atîta vreme cît nu existau rațiuni practice care să-i demonstreze utilitatea și să-i impună aplicarea.

Principala obiecție adusă fonetismului ortografic a fost din totdeauna incapacitatea de a realiza unificarea limbii literare, imposibilitatea creării unei norme unice și unitare în scris. Etimologiștii înțelegeau prin fonetism redarea tuturor variantelor regionale de pronunțare, ceea ce, evident, ducea la perpetuarea diversificării existente în limbă. Acestei diversificări de pronunțare ei îi opuneau rigoarea unei norme grafice unice și cît mai apropiate de etimonul latin. Este sigur că erau conștienți de influența pe care oficializarea și generalizarea acestei norme ar fi trebuit s-o aibă, dar, copleșiți de aspectul „erudit" și „nobil" al acestei norme, este la fel de sigur că nu intuiau consecințele nefaste ale acestei normări etimologizante. Sbiera este primul care în Societatea Academică separă oarecum problema unificării limbii de ortografie, arătînd că aceasta din urmă are misiunea de a constata „pronunțarea cea dreaptă" a vorbirii, rămînînd ca unificarea propriu-zisă să se realizeze cu ajutorul *uzului* și prin intermediul gramaticilor și a dicționarelor [52]. Ideea va fi reluată de Maiorescu în 1873 și va fi amplu demonstrată: „observarea unității limbei nu atinge chiar esența sistemului fonetic, căci fonetismul este mai întîi de toate o întrebare alfabetică, iar nu o întrebare ortografică. Totul este, ca să se fixeze numai sonurile elementare ale limbei, spre a se putea scrie ceea ce se vorbește. Dar dacă se vorbește bine sau rău și cum trebuie să se vorbească într-un mod unitar, aceasta nu privește alfabetul, ci trebuie mai întîi să se hotărască în limba poporului, fie prin gramatiști, fie prin alți literați ai săi, și cînd un țăran... ar scrie *hier* în loc de *fier*, atunci ar comite o greșeală nu în contra alfabetului, ci în contra vorbirii corecte" [53]. În ceea ce privește „sonurile elementare", am arătat mai înainte că Maiorescu se conduce după criteriul rațional și funcțional. Prin aceasta Maiorescu scoate fonetismul de sub acuzația de a provoca răspîndirea anarhiei în scriere și pronunțare și transferă întreaga problemă ortografică în domeniul obiectivului ei cel

[52] Vezi „Analele...", p. 83.

[53] Maiorescu, *op. cit.*, p. 273.

mai apropiat — utilitatea practică. De fapt, acesta este şi aspectul sub care sistemul ortografic preconizat de Maiorescu şi-a asigurat deplinul cîştig de cauză. Văzînd în opoziţiile fonetice ale unui lanţ paradigmatic criteriul esenţial al determinării unor aspecte ale sistemului alfabetic românesc şi — prin raportarea acestuia la sunetele limbii latine şi la corespondentele lor grafice — stabilind elementele componente ale alfabetului românesc cu litere latine, el formulează principiile aşa-numitului „derivatism" sau „etimologism românesc". Ideea apare şi la etimologişti. Primul proiect al Societăţii Academice cere : „Să se scrie etimologic numai într-atîta încît regulele ortografice, puse după acest principiu s-ar putea scoate din natura limbei române însăşi, pentru ca fiecare român să o poată executa fără a avea nevoie de a cunoaşte alte limbi" [54]. Dar „natura limbei însăşi" era întotdeauna etimonul latin. Ei propuneau să se scrie — pe baza sistemului derivativ — *coctu* din *coc* şi *facte* din *fac* şi includeau aici pe baza analogiei — pe *nocte*, *lacte*, *octu*, *pectu*, deşi aveau şi tipul derivativ *ruptu* din *rupere*, *perceptu* din *percepere* şi *raptu* din *răpire*[55]. Derivaţia urmărea deci întotdeauna sistemul latin, analogiile fiind şi ele aduse la acest ideal de structură, astfel încît concesiile pe care etimologiştii afirmau că le fac în direcţia fonetismului şi a apropierii de nevoile practice ale aplicării normelor, se aflau într-o tragică opoziţie cu propunerile practice ale proiectelor lor. Bunele intenţii ale etimologiştilor erau împiedicate în realizarea lor de o falsă viziune asupra evoluţiei limbii, asupra raportului dintre sunet şi literă şi asupra fonetismului ortografic. De altfel, uşurinţa aplicării sistemului lor ortografic nici nu reprezenta un obiectiv esenţial. Această uşurinţă avea mai mult scopul de a capta bunăvoinţa celor rezervaţi, în aceeaşi măsură în care preconizarea introducerii treptate a unor norme ortografice etimologizante, pe care o susţine Ciparin în proiectul său minimal [56], se face cu scopul de a da posibilitatea de acomodare spiritelor cam „leneşe", obişnuite cu oarecare înlesniri, în această direcţie, în Principatele române. Pe altarul reînvierii şi respectării idealului — pe care în materie de cultivare a limbii române, îl reprezenta *natura limbei românești*, cu trăsăturile ei romanice purificate — se puteau sacrifica comoditatea şi lipsa de „rezoluţiune bărbătească" : „Spre stabilirea unei ortografii române cu litere latine, două lucruri se cer mai înainte de toate — una ca să fie uşoară, — a doua ca să fie după *natura limbei românești*"... „lăsînd la o parte principiul leneşilor, teoria practicilor care se sperie de greutăţi, postulatul uşurătăţii, să trecem la alt principiu mai nobil, mai demn de rezoluţiune bărbătească şi de demnitate naţională, la postulatul de a fi după natura limbei" [57]. Dar cu asemenea argumente spiritul logic al unora ca Titu Maiorescu nu putea fi înfrînt, cu atît mai mult cu cît în răspunsuri, atît Ciparin cît şi — mai tîrziu — Ion Micu Moldovan fac apel la unele aspecte sentimentale, la erorile filologice de detaliu sau la inconsecvenţe de natură practică, din lucrarea lui Maiorescu, dar nu atacă niciodată riguros sistemul său teoretic[58].

---

[54] Vezi „Analele...", p. 71.
[55] *Ibidem*, p. 74—75.
[56] *Ibidem*, p. 97—98.
[57] „Arhiv...", p. 25—26.
[58] *Ibidem*, p. 385, 438—439, 459—460, 495—502.

Cele spuse mai sus dezvăluie o anumită latură caracteristică a condițiilor în care sistemul ortografic propus de Maiorescu s-a răspîndit în Principatele române — în primul rînd prin „Convorbir literare" — în timp ce ortografia cipariană a Academiei a rămas strict limitată la publicațiile Academiei, ceea ce a dat — în mod practic — dreptate ideilor formulate de Maiorescu.

În 1879, o dată cu reintrarea lui Maiorescu în Academie, spiritele sînt pregătite pentru renunțarea la etimologismul ciparian. Faptul se datorește nu numai curentului masiv de opinie format în afara Societății Academice, ci și atitudinii consecvente a unor reprezentanți ai acestei societăți. Deși izolat și în repetate rînduri înfrînt, în prima perioadă a activității Societății, înainte de a se retrage și el ca alți antietimologiști, Sbiera a avut în această pregătire un rol de seamă. Dacă vrem să amintim numele celor care au contribuit la progresul culturii românești în sînul Academiei Române, în problema stabilirii ortografiei merită să fie menționat în primul rînd I. G. Sbiera pentru atitudinea sa curajoasă și intransigentă. Este destul să cunoaștem modul cum caracterizează el, în 1867, ortografia etimologistă, pentru a găsi acolo elementele uneia dintre cele mai progresiste gîndiri ale epocii : „Vom produce o scriere care nu va fi o icoană justă a limbei române, și o limbă care nu va fi nici românească deplin, nici latinească, ci o limbă nouă, nevorbită de marea mulțime a poporului român și pre carea copilul vrînd s-o învețe va trebui să-și dea cel puțin tot atîta silință ca și cu învățătura limbii italiene sau franceze și abia apoi se va putea apuca de studiat și alte științe într-această limbă nouă. Cunoștința și scrierea acestei limbi românești, nouă și învățate, va fi atunci un privilegiu numai al claselor avute și al învățaților de profesiune, iar nicidecum un mijloc de coînțelegere între toți membri poporului român și aceasta nu poate fi scopul Societății noastre literare de aici" [59].

*

Am urmărit în expunerea de mai sus liniile teoretice principale pe care s-au axat preocupările Societății Academice Române în problema stabilirii ortografiei pînă la adoptarea primului proiect definitiv votat în anul 1881. Sub acest aspect a ieșit în evidență contribuția adusă în istoria ortografiei de școala pumnistă, prin I. G. Sbiera, și de mișcarea literară a secolului al XIX-lea, reprezentată în discuție cu cea mai mare strălucire, sub aspect științific, de Titu Maiorescu. Schițînd evoluția concepțiilor despre ortografie n-am avut posibilitatea să analizez aportul concret al curentului latinist la formarea limbii literare — care nu poate fi în nici un caz neglijat într-o istorie completă a ortografiei românești — și n-am ajuns să discut nici limitele teoretice ale sistemului ortografic adoptat de Academie și supus unei judicioase analize de Al. Lambrior în același an și în anii imediat următori, cîți a mai avut de trăit. Am omis aceste două aspecte importante ale problemei, deoarece sistemul latinist — în formele încremenite adoptate de filologii secolului al XIX-lea, reprezenta sub aspect teoretic o rămînere în urmă față de concepția lingvistică a secolului. Aportul lor real s-a manifestat, în domeniul ortografiei, în acea epocă —, nu în probleme teoretice, ci în aspecte concrete de detaliu. Critica sistemului maiorescian, întreprinsă de Lambrior și

[59] „Analele...", p. 83.

Tiktin, privea de asemenea, nu limitele gîndirii sale filozofice — care în ortografie nu s-au făcut resimţite — ci unele aspecte de detaliu filologic pe care expunerea de faţă nu le-a avut în vedere.

Ceea ce am urmărit a fost să ilustrez un moment din istoria culturii româneşti—sub anumite aspecte, unul dintre momentele cele mai semnificative. În aceste împrejurări s-au formulat cele cîteva premise teoretice cu ajutorul cărora gînditorii cei mai înaintaţi ai vremii şi-au făcut auzit glasul într-o problemă de importanţă practică, cum este ortografia.

Datorită progresului realizat prin aplicarea acestor principii, proiectul ortografic al Academiei Române, votat în anul 1881, reprezintă o etapă importantă în istoria limbii noastre literare, în care nu pot fi neglijate marile confruntări de opinii caracteristice primelor sesiuni ale Societăţii Academice. Se cuvine totuşi ca — în amintirea acelora pentru care anul 1867 a reprezentat începutul unei bătălii nimicitoare, să recunoaştem că, fără asceza cipariană, pusă în slujba cunoaşterii istoriei limbii noastre, logica magistrală a ideologului „Junimii" n-ar fi găsit calea spre înţelegerea şi delimitarea „sonurilor elementare" ale limbii româneşti, pe care le-a supus disciplinei sale raţionale.

SOCIETATEA ACADEMICĂ ROMÂNĂ ŞI UNIFICAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE

DE

ION GHEŢIE

Enunţată în liniile cele mai generale în predoslovia *Noului Testament de la Bălgrad* (1648) şi reluată apoi, în trecere, de Şincai în prefaţa la *Catehismul cel Mare* (1783), problema unificării limbii literare ajunge una din preocupările majore ale literaţilor români în cel de-al patrulea deceniu al secolului trecut.

Prima afirmare categorică a necesităţii unei limbi literare unitare o găsim în corespondenţa dintre I. Heliade Rădulescu şi C. Negruzzi. Iniţiată de scriitorul moldovean, corespondenţa a prilejuit un rodnic schimb de idei, a căror importanţă excepţională pentru dezvoltarea limbii române literare a fost în repetate rînduri subliniată. În cea de-a doua scrisoare a sa, datată 1838, Heliade enunţă în termenii cei mai clari deziderатul unificării lingvistice : „Toată naţia are dialectele sale deosebite", scrie el, „dar limba literală este una la toţi învăţaţii acelei naţii"[1]. Arătînd că „fiecare norod rumân îşi are provincialismele sale şi că nimeni n-au ajuns încă în stare a pretinde că la noi este Castilia sau Toscana Rumâniei" [2], Heliade susţine că unificarea limbii literare trebuie să se facă luîndu-se drept model limba scrierilor bisericeşti, relativ unitară în raport cu orientările divergente ale limbii vorbite în diferitele regiuni locuite de români [3]. Limba bisericească urma să alcătuiască scheletul viitoarei limbi unice, pentru a cărei normare trebuia să se apeleze, deopotrivă, la graiurile populare din acea vreme, selectîndu-se din acestea fonetismele, formele şi cuvintele „clasice" : „limba cea scrisă pretutindeni a fost un dialect deosebit al literaţilor, adică o alegere şi culegere de tot ce este mai frumos şi mai clasic în deosebitele dialecte ale unei naţii" [4]. Peste cîţiva ani, aceeaşi idee este enunţată astfel : „multe au bune moldovenii, multe au bune ungurenii, bănăţenii, bucovinenii, multe au bune macedonenii, multe au bune muntenii ; dar multe au toţi şi rele. Să lăpădăm ce e rău,

---

[1] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, ed. D. Popovici, vol. II, Bucureşti, 1943, p. 220.
[2] *Literatură*, în „Curierul românesc", X, 1839, nr. 122, p. 417.
[3] *Opere*, II, p. 220.
[4] *Ibidem*, p. 238.

să îmbrățișăm ce e bun de la toți și între toți și să priimim și înnoiturile cele bune. Un trup să fim cu toți, o limbă să avem" [5].

Formulate în acești termeni generali, opiniile scriitorului muntean vor cunoaște o difuzare dintre cele mai largi în toate provinciile românești și vor întruni adeziunea celor mai mulți dintre scriitorii și învățații epocii (Negruzzi, Barițiu, Asachi, Cipariu, Săulescu). Atîta timp cît Heliade își va menține teoria pe linia datelor celor mai generale, consensul va fi, cu neînsemnate excepții, deplin. Divergențele vor apărea însă de la primele încercări de a pune ideile în practică. Polemicele răsunătoare dintre Heliade și Săulescu sau dintre acesta din urmă și Negruzzi vor spulbera repede acordul aproape unanim, cîștigat în sfera dezbaterilor teoretice. Deși anumite progrese pe linia unificării limbii se înregistrează în chip neîndoielnic și cercetătorul atent al scrierilor apărute după 1840 le înregistrează fără un efort deosebit, divergențele persistă în probleme dintre cele mai importante.

Pentru fixarea și sancționarea normelor unice supradialectale era nevoie de un „giudeț amfiction" cum spune Asachi, de un consiliu compus din cei mai competenți învățați din toate provinciile românești, de o Academie care să stabilească un cod de norme universal acceptat. Înființarea unei asemenea societăți savante, întrevăzută printre primii de Budai-Deleanu, este cerută, pe rînd, de unii dintre cei mai însemnați oameni de cultură ai epocii : Heliade Rădulescu, în prefața *Gramaticii*, Conachi, în scrisoarea către mitropolitul Veniamin Costache, Asachi și Săulescu [6]. Academiei îi revenea rolul de a stabili normele limbii unificate prin elaborarea unui sistem ortografic unic, a unei gramatici și, îndeosebi, a unui dicționar, lucrări cerute în repetate rînduri și a căror importanță a fost mereu subliniată.

Împlinirea tuturor acestor deziderate va întîrzia cîteva decenii, pînă cînd, în noile împrejurări create prin unirea principatelor, va fi fondată la București în 1866 Societatea Literară Română, devenită un an mai tîrziu Societatea Academică Română. Scopul și sarcinile acestei reuniuni savante erau delimitate cu precizie în referatul ministrului culturii și instrucțiunii, C. A. Rosetti, către consiliul de miniștri. Făcîndu-se ecoul ideilor răspîndite în cursul fecundelor discuții din jurul anului 1840, cunoscutul om politic și de cultură afirma : „Limba poporului român, eternă dovadă a latinității țării noastre, reclamă imperios cultul său, sub pedeapsa de a nu mai putea servi de vehicul cugetării naționale în noua sa dezvoltare" [7]. Adoptarea, insuficient pregătită, a grafiei cu litere latine și acceptarea unui mare număr de neologisme a pricinuit o „așa de mare perturburare în mersul și dezvoltarea normală a limbei, încît astăzi, mai mult decît oricînd, domnește în privința ei o adevărată confuziune și anarhie" [8]. Unificarea limbii devenind prin toate acestea imperioasă, rolul noii societăți era de a da țării într-un timp cît mai apropiat „acele

[5] *Încheiere la băgările de seamă din partea redacției Curierului rumânesc la observațiile D-lui S****, în „Curierul românesc", X, 1839, nr. 128, p. 446.

[6] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, II, p. 199, C. Conachi, *Poezii*, Iași, 1887, p. 334 (scrisoarea datează din 1837), Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă și stil*, București, 1957, p. 65—66 (Asachi), G. Săulescu, în „Albina Românească", X, 1839, nr. 72, p. 297.

[7] „Analele Societății Academice Române", tom I, p. 1. Aici și în restul articolului citatele au fost redate într-o transcriere modernizată.

[8] *Ibidem*.

două mari colonate ale templului său literar : Gramatica şi Glosariul limbei". La înfăptuirea acestor lucrări urmau să colaboreze savanţi din toate provinciile româneşti, „deoarece Gramatica şi Dicţionariul... nu trebuie, nu pot să fie ale cutărui dialect român, ci Gramatica şi Dicţionarul limbei române" [9].

Întrunită pentru întîia dată în ziua de 1 august 1867, Societatea Literară Română, devenită, nu mult după aceea, Societatea Academică Română, şi-a fixat drept misiune principală, înscrisă în statut, cultivarea limbii române, prin normarea, îmbogăţirea şi perfecţionarea ei. În acest program erau trecute trei puncte importante : „a) de a determina ortografia limbei române ; b) de a elabora gramatica limbei române ; c) de a începe şi realiza lucrarea dicţionarului român" [10]. Societatea Academică Română trecea, aşadar, în programul ei tocmai acele lucrări a căror înfăptuire fusese cerută cu atîta insistenţă cu cîteva decenii înainte. Lucru firesc, de vreme ce printre membrii Societăţii se găseau unii dintre protagoniştii dezbaterilor din anii patruzeci, dar nu mai puţin semnificativ pentru a demonstra că Societatea Academică Română continua o tradiţie lingvistică în atîtea privinţe remarcabilă şi devenea forul suprem în care aspiraţiile unei epoci trebuiau să capete o întruchipare definitivă.

Legătura aceasta se verifică şi în directivele teoretice pe care Societatea le va fixa pentru a atinge scopurile propuse. Discuţiile de principiu care au loc acum nu sînt decît o reafirmare fidelă a opiniilor puse în circulaţie cu un sfert de secol înainte. Luînd cuvîntul în cadrul dezbaterilor din 11/23 august 1867, I. Heliade Rădulescu, întîiul preşedinte al Societăţii Academice Române, îşi reafirma principiile formulate mai demult, cerînd orientarea după limba bisericească : „limba bisericească să ne fie model în ortografie şi în gramatica limbei noastre... Luînd limba bisericească drept punct de plecare, pentru stabilirea formelor gramaticale, să ne învoim mai întîi asupra acestora şi apoi să procedem la statorirea unei ortografie, să fixăm adecă finalele la declinaţiuni, conjugaţiuni şi la derivate, lăsînd la o parte luxul etimologic şi apoi să ne purtăm după cum ne este vorba" (=să ne orientăm după uzul actual al limbii). El îşi avertiza colegii asupra necesităţii de a ţine seama de „firea" limbii române în tot ce se va decide asupra fixării şi perfecţionării ei : „orice am hotărî noi, tot nu s-ar putea impune ca lege, dacă nu am consulta firea limbii noastre : limba să ne fie dascăl, ea să ne impună nouă ortografia, iară nu noi ei" [11]. Opiniile sale erau în fond, cu diferenţele inerente de exprimare şi într-o formulare mai cuprinzătoare, şi ale lui Cipariu, vicepreşedintele Societăţii, care afirma în aceeaşi şedinţă : „să luăm dară limba română, după cum o avem, să o studiem, să o alăturăm cu celelalte limbi sorori, să consultăm istoria, apoi cărţile bisericeşti, cari toate ne dau un întreg, să unim apoi toate dialectele, considerînd şi dialectul macedoromân, şi numai cu privire la toate acestea să statorim ortografia limbei române" [12].

---

[9] „Analele Societăţii Academice Române", tom. I, p. 2.
[10] *Ibidem*, p. 3.
[11] *Ibidem*, p. 29.
[12] *Ibidem*, p. 30.

Limba unică trebuia creată, deci, conform opiniei celor doi învățați, după o schemă ideală, prin topirea într-o sinteză de strictă orientare latinistă a elementelor de limbă mai vechi și mai noi. În acest sens, tradiția unității de limbă, transmisă de cărțile religioase, nu trebuia urmată ad-litteram ci, cum subliniase pe vremuri I. Heliade Rădulescu și, mai recent, Cipariu (iar înaintea amîndurora Budai-Deleanu), numai în ceea ce ea oferea drept „clasic" (adică latin). Neexistînd un model care să poată fi urmat cu consecvență absolută, limba literară unică putea fi modelată în deplină libertate după formula mai sus amintită, rezultatul final fiind o κοινή ideală, situată deasupra variațiilor de timp și de loc, într-o formulă definitivă [13]. Îi revine lui Cipariu meritul de a fi exprimat în cîteva fraze, dar cu mare claritate, concepția aceasta, care nu era numai a lui Heliade și a sa, ci a majorității membrilor Societății Academice : „după ce însă limba română încă nu e fixată, ci de prezent încă se află în stadiul, cum se crede, al dezvoltării și după ce nici o provincie, nici un ținut, cu atît mai puțin vreun loc particular nu poate avea dereaptă pretențiune de a-și impune dialectul său particular toatei românimi — națiunea română se poate ține mai fericită decît multe altele, avînd întreagă libertatea de a-și stabili forma limbei nu după capriciu sau împregiurări fatale, ci după regule corecte și conforme naturei limbei sale, alegînd din toate dialectele totor epocelor și totor locurilor, cari s-au vorbit cîndva, tot ce e mai regulat și corect" [14].

Dezbaterile cu caracter teoretic ocupă un spațiu relativ restrîns în lunga serie de protocoale care consemnează activitatea Societății Academice Române în primii ei ani de existență. Bazele teoretice ale unificării limbii literare erau stabilite cu suficientă claritate, în linii mari, de cîteva decenii, pentru a nu se insista acum asupra lor. Trebuia să se treacă neîntîrziat la elaborarea lucrărilor practice, prevăzute în statute. „Periculum est in mora", își avertizase colegii din Societate ardeleanul G. Munteanu și cu toții trecuseră la examinarea mijloacelor prin care ortografia, gramatica și dicționarul aveau să prindă ființă. Consensul în chestiunile de ordin general fusese, ca în anii patruzeci, unanim. Dificultățile se vor naște, ca și atunci, abia în momentul cînd principiile vor trebui să fie puse în practică.

Problema ortografiei figurează ca prim punct pe ordinea de zi a dezbaterilor și ei i s-a consacrat cea mai mare atenție în cursul primelor sesiuni ale societății. Acceptarea principiului director al noii ortografii în etimologism sau în fonetism a cerut prea puține discuții, căci majoritatea covîrșitoare a membrilor prezenți la sesiunea din 1867 se declarară pentru scrierea etimologică, singur I. Sbiera opunîndu-le o consecventă, dar zadarnică împotrivire. Membrii comisiei de redactare a proiectului ortografic, din care făceau parte, printre alții, Laurian, Massim și Heliade, și care nu întîrziară să-și îndeplinească însărcinarea, erau convinși de importanța pe care sistemul ortografic o joacă nu numai în

[13] Cf. M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I, București, 1966, p. 157, D. Popovici, *La littérature roumaine de Transylvanie au dix-neuvième siècle*, în *La Transylvanie*, Bucarest, 1938, p. 690.

[14] *Gramatica limbei române*. Partea I. Analitica, București, 1869, p. 150. Ideile exprimate de Cipariu aici și în cuvîntările rostite în ședințele Societății sînt expuse pe larg în ediția a II-a a *Principiilor de limbă și de scriptură*, apărute la Blaj, în 1866.

fixarea limbii scrise, ci şi în unificarea pronunţării : „unitatea de limbă", se subliniază în preambulul proiectului, „nu se poate căpăta fără unitatea scripturei" [15]. Misiunea lor era de a întocmi „un proiect de ortografie, nu provizoriu de şi tranziţiune, ci mai mult sau mai puţin o adevărată teorie ortografică ale căreia principii bine stabilite să se poată dezvolta cu vigoare în cărţi scolastice de dat în mînele junimei studioase" [16].

În vederea întocmirii unui proiect de ortografie raţional şi acceptabil pentru majoritatea românilor culţi, autorii exclud, la capătul unei lungi justificări, orientarea după pronunţarea din acea vreme a limbii române, refuzînd, de fapt, să aleagă limba vorbită drept temei al alcătuirii sistemului ortografic. „Unde vrem... să ajungem luînd de bază pronunţia în scrierea limbei ?" se întreabă ei. „Să fotografiem limba vorbită ? Dară aceasta nu se poate, căci chiar fotografia propriu-zisă nu reproduce exact natura ; cel puţin sufletul îi scapă totdeuna" [17]. Pronunţarea, arată ei în continuare, variază de la o provincie la alta. Cine ar fi în stare să servească drept ghid în labirintul rostirilor divergente, fără riscul de a deveni subiectiv ? Ortografia fiind „dereapta scriere", „cînd este vorba de a se derepta mai ales milioane, un popor întreg, caută să aibă un dereptar, o normă stabilă şi unică pentru toţi. Dară nimic mai subiectiv şi mai variabil ca pronunţia. Dacă ne-am lua după ea, am ajunge la aceeaşi confuziune ce s-ar produce în comerciu, cînd fiecăruia i-ar fi permis să cumpere şi să vînză cu propria sa măsură". Cum pronunţarea varia nu numai de la un ţinut la altul, ci şi de la o generaţie la alta, de-a lungul timpului, neajunsul era dublu, iar rezultatul — previzibil — dezastruos : „fiecare generaţiune a unui popor ar căuta să înceapă limba şi cultura de la capul capetelor şi aşa poporul ar urma să stea pe loc, putrezind în perpetuă barbarie" [18].

Pentru a evita toate aceste neajunsuri, trebuia adoptat principiul etimologic, singurul în măsură să fie „un regulator al limbei române pentru a reduce părţile variate la unitate şi a fixa formele corecte atît gramaticale, cît şi lexicografice (= lexicale)" [19].

Nu e, desigur, cazul să insistăm asupra faptului că pericolele care ar fi rezultat din urmarea limbii vorbite erau iluzorii şi existau doar în mintea celor ce le imaginaseră. Orientarea ulterioară a limbii literare a demonstrat convingător acest fapt, aducînd dovada indiscutabilă a experienţei. Acceptînd principiul etimologic drept instrument de creare a idealei limbi unice şi despărţind-o astfel în chip artificial de temelia vorbirii comune, membrii Societăţii Academice compromiteau dintr-o singură trăsătură de condei perspectiva unificării limbii române literare. Desigur, limba fixată prin noul sistem ortografic ar fi fost unitară, dar n-ar fi putut ajunge decît foarte tîrziu (sau poate niciodată) unică, în adevăratul sens al cuvîntului, în primul rînd pentru că generalizarea ei în masele largi ale populaţiei, care făceau atunci primii paşi spre cultură, ar fi întîmpinat dificultăţi de netrecut. Pentru multă vreme apoi (dacă nu pentru

---

[15] „Analele Societăţii Academice Române", tom. I, p. 70.
[16] *Ibidem*, p. 69.
[17] *Ibidem*, p. 71.
[18] *Ibidem*, p. 70.
[19] T. Cipariu, *Memoriu dilucidatoriu*, în „Analele Societăţii Academice Române", tom. I, p. 88.

totdeauna) noua κοινή ar fi rămas exclusiv o limbă scrisă, fără posibilități de a acționa asupra limbii vorbite, care ar fi rămas mai departe despărțită de varietățile ei regionale.

Discuțiile care s-au purtat pe marginea proiectului de ortografie n-au dus la nici un rezultat practic. „Propoziținea ortografică" votată la sfîrșitul sesiunii anului 1867 nu era de fapt decît o afirmație de principii [20], iar ortografia provizorie din 1869 [21] nu s-a aplicat decît în actele și publicațiile Societății și nu era destinată publicului. Urmînd sugestiilor mai vechi ale lui Heliade și Cipariu, secțiunea filologică a hotărît să amîne elaborarea sistemului ortografic pînă după apariția Gramaticii și Dicționarului.

În același an cînd Societatea renunța, pentru moment, la întocmirea unui sistem ortografic apărea la București (dar tipărirea se făcuse la Blaj) *Gramateca limbei române* a lui Timotei Cipariu. Acceptată în unanimitate la concursul academic instituit în 1867 și tipărită „cu spesele Societății", lucrarea lui Cipariu trebuia să constituie punctul de plecare al dezbaterilor care aveau să ducă la Gramatica Academiei. Fără a exprima, oficial, punctul de vedere al Societății, fiind însă, pînă la un anumit punct, un anteproiect al viitoarei Gramatici, opera lui Cipariu trebuie să fie examinată mai îndeaproape, pentru că aduce, indiscutabil, unele mărturii asupra concepțiilor existente în sînul Societății în ceea ce privește elaborarea unei gramatici normative.

După prevederile programei de concurs, principiul normativ urma să fie foarte important în redactarea lucrării. Autorii trebuiau să examineze „toate părțile cuvîntului una după alta, întru toate formele lor cîte se află astăzi în toată românimea... și cîte s-au aflat în uzul limbei românești", să le compare cu ale celorlalte limbi neolatine și, constatînd „neregularitățile ce au intrat în formele limbei pretutindene", să explice cauza acestor neregularități. În sfîrșit, ei trebuiau să indice „în ce mod ar fi cu putință a se regula [structura gramaticală a limbii literare], cel puțin în cîtva, fără a se lovi în uzul general al limbei românești" [22].

Credincios, în cea mai mare parte, acestor directive, Cipariu indică, în capitolul de fonetică al lucrării, o serie de „idiotismi locali și apriat corupți", a căror eliminare din limba literară se impunea. Asemenea „vițiuri în vorbire" erau următoarele : a) „iotacismul" sau „plecarea de a schimba vocalele în *i*", constatată în rostiri ca : *singe, fringe* sau *videm, ni doare, judic, judicată* ; b) confuzia între *j* și *ğ* sau, după exprimarea autorului, „schimbarea consonantelor cumnate : *j* și *ğ* între sine" ; se condamnă, deopotrivă, rostiri ca *ğoi, ğur* și *junere*, „ginere" *jem* ; c) „uzul nestîmpărat al vocalelor obscure *ă* și *î*, ales după consonantele șuierătoare" : *zău, zî, sămn, sîngur, șăz, șî, țăs, țîe* ; d) palatalizarea labialelor : *ghine, kept, nie, germe, her* (în loc de *bine, piept, mie, vierme, fier*) ; e) „altele și mai particulare", cum ar fi : *cicioare* al aromânilor sau *piğere* al bucureștenilor în locul normalului *picioare, ğęget* al bănățenilor sau *dęști* al tîrnăvenilor, pentru *deget, eream* pentru *eram, mă čem și čamă*, pentru *mă tem* și *ʒeamă* etc.[23].

[20] „Analele Societății Academice Române", tom. I, p. 113.
[21] *Ibidem*, p. 280—281.
[22] *Ibidem*, p. 115.
[23] *Gramateca limbei române*, Partea I. Analitica, p. 166.

Sînt toate acestea recomandări judicioase, confirmate ulterior de evoluţia limbii literare (de observat, însă, că uzul literar renunţase încă din acele timpuri, ba, în unele cazuri, chiar mai de mult, cel puţin în scris, la unele din aceste evoluţii „aberante"). Astfel de recomandări se mai întîlnesc în cuprinsul gramaticii (de ex. se preferă forma *a* la prez. ind. pers. 3 pl. a auxiliarului *a avea* : *a lăudat*, *a bătut*, deşi formele *au*, *o* erau „foarte lăţite" [24]). La pers. 3 pl. a imperfectului, autorul admite ambele forme, în *-a* şi *-au*[25] (*lăuda* şi *lăudau*), conform uzului literar din acea vreme care şovăia încă între forma etimologică în *-a*, şi cea analogică în *-u*.

Nicăieri nu se înfăţişează însă mai clar criteriul după care eruditul filolog înţelegea să facă selecţia diverselor forme existente în graiuri decît în cazul verbelor de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a, cu radicalul terminat în *-d*, *-n* şi *-t* [26]. Cu trei decenii înainte, Heliade optase pentru formele refăcute (*văd*, *vin*, *trimit*) şi toţi fuseseră de acord cu el. Motivul selecţiei nu e greu de ghicit; formele cu dentala refăcută erau mai „clasice", adică se apropiau în mai mare măsură de corespondentele latine (*video*, *venio*, *tramitto*) decît cele iotacizate. Soluţia preconizată de Cipariu pare surprinzătoare, la prima vedere, dacă ne gîndim că el considera drept literare tocmai forme „neclasice" ca *auz*, *văz*, *rămîi* sau *paţ* (în schimb trebuiau acceptate în limba literară forme ca *pun*, *trimet* şi nu *pui*, *trimeţ*). La o privire mai atentă lucrurile se limpezesc. Scriind, prin anii 1836—1840, cu alfabetul chirilic (care era prin excelenţă fonetic), formele refăcute deveneau *in corpore* mai „clasice", căci aveau în rădăcină pe *-d*, *-n* şi *-t* latini. Folosind în 1869 ortografia latină etimologizantă, consoanele *d*, *n* şi *t* erau restabilite peste tot (*frundia* „frunză", *antaniu* „întîi", *tiesu* „ţes"), astfel că *auz* se scria *audiu*, *văd*, *vediu*, iar *rămîi*, *remaniu*, devenind astfel „clasice", cum nu fuseseră cu treizeci de ani înainte ! În felul acesta, norma se stabilea cu uşurinţă : vom scrie *punu* (şi nu *puniu*), *trametu* (nu *trametiu*), *audiu* (şi nu *audu*), *vediu* (nu *vedu*), pentru că formele latineşti corespunzătoare erau *pono*, *tramitto*, *audio*, *video* (şi nu *poneo*, *tramitteo*, *audo* şi *vido*). Norma astfel rezultată ţinea seama, indiscutabil, de rostirile din diversele graiuri româneşti, cu observaţia că ea exprima o virtualitate, căci nicăieri în teritoriul dacoromânesc nu putea fi observat un asemenea amestec de forme iotacizate şi refăcute. O situaţie în parte asemănătoare se constată şi la alte moduri şi timpuri verbale. Punînd la contribuţie, de data aceasta, nu numai graiurile contemporane, ci şi textele vechi al căror adînc cunoscător era, Cipariu notează în gramatica sa la mai-mult-ca-perfectul indicativ patru forme, dintre care una statornicită în limba scrisă a tuturor românilor (*lăudasem*), alta avînd o evidentă nuanţă regională (*am fost lăudat*), a treia, luată din dialectul aromân (*aveam lăudat*), iar a patra *eram lăudat*, care nu trebuie confundată cu imperfectul pasiv. La optativ sînt recomandate limbii literare forme ca *să lăudarem*, *vream lăudare* şi *am vrut lăuda* (luate din textele secolului al XVI-lea, din dialectul aromân sau din unele graiuri dacoromâne) [27]. Pers. 1 şi 2 pl. ale perfectului simplu trebuiau să fie *lăudăm* şi *lăudat* (faptul că formels dis-

[24] *Gramatica limbei române*, Partea I. Analitica p. 278, 306, 315, 323, 335.
[25] *Ibidem*, p. 276, 296.
[26] *Ibidem*, p. 294.
[27] Vezi despre toate acestea *op. cit.*, p. 297, 307.

păruseră de mult din limba scrisă și că nu se păstrau, după cîte știa autorul, decît în dialectul aromân nu era un motiv de a nu le lua în considerație). Cît privește formele *lăudarăm, lăudarăți* ale aceluiași timp, ele erau integrate unui perfect II, cu paradigma *lăudarăm, lăudarăși, lăudară, lăudarăm, lăudarați, lăudară*, pe care nu l-am întîlnit în nici o lucrare de istorie sau de dialectologie a limbii române [28]. Mergînd pe aceste căi, selecția era nu o dată abandonată în favoarea reconstituirii formelor „clasice" de limbă. Astfel, de vreme ce pers. a doua plural a imperativului prohibitiv era *nu lăudareți*, ca în limba veche și în unele graiuri dacoromâne, singularul aceleiași persoane trebuia să fie, după autor, *nu lăudare*, formă care a fost cu siguranță general românească, dar înaintea secolului al XVI-lea, deoarece cele mai vechi texte românești nu o atestă și ea nu s-a păstrat, ca relict, în nici unul din graiurile recunoscute drept conservatoare de astăzi [29].

Cele spuse mai sus ne-au permis să dobîndim o cunoaștere destul de exactă a modului în care învățatul blăjean (și, împreună cu el, desigur și alți membri ai Societății) vedeau procesul de constituire a limbii literare unice. E adevărat că indicațiile lui Cipariu erau adeseori judicioase. Nu întotdeauna însă și numai atunci cînd se orienta spre limba literară contemporană și spre ceea ce constituia adevărata tradiție a acestei limbi. În alte rînduri (și, din păcate, acestea erau destul de numeroase) se apela la forme aflate în cea mai restrînsă circulație locală sau dispărute de mult din limbă. Nu o dată se făceau reconstrucții, ceea ce conferea un aspect artificios acestei limbi, alcătuite din elemente atît de variate și de neomogene.

Ajungem, în cele din urmă, la *Dicționarul limbii române*, care în concepția inițiatorilor săi urma să fie o „carte a cărților, cuprinzînd materia limbei cu forma ei", „monumentul cel mai nepieritor ce un popor poate ridica spre eternizarea ființei sale" [30] și, totodată, principalul instrument prin care limba română literară trebuia să fie perfecționată, îmbogățită și fixată. În Dicționarul „elaborat ca proiect" de Laurian și Massim, „după însărcinarea dată de Societatea Academică Română" criteriul de selecție al cuvintelor și formelor era același ca la Cipariu și la autorii proiectului ortografic, dar aici el se manifesta în modul cel mai categoric cu putință, ducînd la soluția discriminatorie a *Dicționarului* și a *Glosarului*.

Parcurgînd paginile dicționarului, oricine înțelege cu ușurință criteriile după care, în titlul și corpul articolelor, s-au acceptat anumite cuvinte, fonetisme și forme și s-au respins altele, chiar dacă n-a citit avertismentul din prefață al autorilor : „verce vorbă, verce formă curat romanică, afle-se ea în verce unghi, în gura unui cît de mărginit număr de români, are dreptul necontestat de a trece în gura tutor românilor și prin urmare dreptul de asemenea necontestat de a căpăta un loc în dicționarul limbei române" [31]. Celorlalte cuvinte li se rezervau, în principiu, paginile *Glosarului*. Nerespectarea acestei discriminări de natură eti-

[28] *Gramateca limbei române*, Partea I, Analitica, p. 297.
[29] *Ibidem*, p. 310.
[30] „Analele Societății Academice Române", tom. III, p. 143.
[31] A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționariul limbei române*, după însărcinarea dată de Societatea Academică Română, elaborat ca proiect, București, 1871, p. VI.

mologică, în fixarea vocabularului limbii literare ar fi dus „la periclu, la sciziune între fraţii de acelaşi sînge pînă astăzi aşa de strîns uniţi prin legămintele limbei" [32].

În privinţa grafiei, autorii se orientează cu toată hotărîrea după principiul etimologic, poate niciodată aplicat pînă atunci cu atîta lipsă de moderaţie. Recomandarea Societăţii, datînd din 1867, de a se urma, la întocmirea ortografiei, principiul etimologic, ţinîndu-se însă seama, pe cît posibil, şi de fonetica limbii, era abandonată sau, mai bine zis, interpretată într-un mod particular pentru a conduce la etimologismul cel mai intransigent. Ceea ce caracterizează apoi ortografia dicţionarului este pluralitatea soluţiilor preconizate pentru a reda anumite sunete, fapt ce nu poate constitui, desigur, un merit pentru un dicţionar care avea, printre altele, scopul de a unifica scrierea limbii române literare. Grafiile duble, şi chiar triple, sînt foarte numeroase (*camisiutia-camesiucia*, *canipa-cânepa-cânapa*, *clamare-cliamare*, *claue-cliaue*, *clocire-glocire* etc. etc.) şi faptul că una dintre ele este pusă înaintea celorlalte nu scade prea mult din adevărul constatării făcute mai sus.

Menţionăm că, uneori, grafiile propuse în titlu nu sînt aplicate în corpul articolelor. *Amblare* este titlul articolului consacrat verbului *îmbla*, iar *antâniu* este trecut pe prim plan în fruntea celui în care se tratează numeralul *întîi*. În cazul articolelor apar însă *âmblu*, *âmblamu*, *âmbli* respectiv *întâiu*.

Inconsecvenţele de acest fel nu i-au împiedicat însă pe autori de a propune uneori soluţii unitare în ceea ce priveşte redarea în scris a anumitor sunete româneşti şi care coincid cu normele actuale ale limbii române literare. Amintim astfel că, asemenea lui Cipariu, Laurian şi Massim vor opta în dicţionarul lor pentru rostirea moale a fricativelor şi a africatelor (*séra*, *tiépa*, *siedu* etc.) trecînd, de pildă, pe *zeamă* în *Dicţionar* şi trimiţînd varianta *zamă* în paginile *Glosarului*. Tot ei acceptă soluţia muntenească, scriind *jocu*, *judecare*, *jurament* (cu *j* şi nu cu *ğ* ca moldovenii), desigur numai pentru că astfel se restabilea (pe hîrtie !) *j* latin. De aceea, vor scrie *giuru*, deoarece acest cuvînt nu provenea dintr-un etimon latin cu *j*, ci din *gyrus*. Iată, deci, cum criteriul etimologic selecţiona uneori fonetisme care urmau să se impună în limba literară (pînă în anii 60—70, moldovenii continuau să scrie *ğuca*, *ağuta* şi reproduceau în scris, fie şi mai puţin fidel ca altădată, rostirea dură a fricativelor şi a africatelor). Alteori însă limba literară unică nu avea să evolueze în sensul recomandărilor celor doi învăţaţi. De pildă, ei optează, din motive uşor de înţeles, pentru rostirile *pîne*, *mîne*, *cîne* (*pane*, *mane*, *cane*), acceptă sufixele *-ariu* şi *-oriu* (*calatoriu*, *mancatoriu*, *placentariu*), în timp ce limba literară de astăzi a acceptat rostirile muntenești, cu diftong (*pîine*, *mîine*, *cîine*) *şi r* dur (*călător*, *mîncător*, *plăcintar*).

Desigur, în toate aceste cazuri, ca şi în multe altele, autorii se interesează înainte de toate de aspectul grafic al cuvintelor şi în mult mai mică măsură de rostirea lor. Nu e greu de observat, cu toate acestea, că, scriind *cane*, *calatoriu*, *amblare*, *inflare*, *cuniare*, *antâniu*, *reu*, *ripa*, erau menţinute sau aduse concomitent în circuitul limbii literare rostiri regionale ca *câne*, *călător*[1] , *îmbla*, *îmfla*, [*în*]*cuńa*, *întîń*, *reu*, *ripă*. Şi, deoarece „orto-

[32] A. T. Laurian şi I. C. Massim, *op. cit.*, p. VI.

grafia regulată" era un „mijloc potente pentru regularea vorbirei și a pronunției" [33], cum credea Cipariu, și, împreună cu el, cei mai mulți etimologiști, însemnează că, într-un timp mai lung sau mai scurt, limba literară vorbită urma să se formeze pe temeiul celei scrise după criterii etimologice. Limba unică astfel codificată ar fi întîmpinat indiscutabile dificultăți de a fi acceptată drept limbă comună. S-ar fi ajuns, mergîndu-se pe această linie, ca rostiri păstrate în teritorii restrînse de un număr relativ mic de vorbitori să fie impuse imensei majorități a populației. Este adevărat că în procesul de generalizare a unor norme unice supradialectale, limba literară a acceptat uneori rostiri care nu erau ale majorității vorbitorilor limbii române și un exemplu îl pot constitui pronunțările *cîine*, *mîine*, *pîine*. Asemenea fenomene de limbă aveau însă o veche tradiție în limba literară și fuseseră acceptate, fie și inconsecvent și numai în scris, de unii dintre oamenii de cultură din regiunile unde ele nu erau cunoscute în vorbirea populară. În cazul unor grafii ca *antâniu* sau *riu*, corespunzătoare rostirilor *întîń* și *riu*, păstrate numai în Banat-Hunedoara, situația era însă alta, întrucît *întîń* și *riu* circulau pe teritorii mai restrînse (*riu*, îndeosebi) decît, de pildă, *cîine* și, mai mult decît atît, înșiși bănățenii renunțaseră să le noteze în scris, încă de la începutul secolului al XIX-lea. Ca să nu mai vorbim de grafii ca *oclu*, *vegliare* (=*ochi*, *veghere*), întemeiate pe rostirile aromânești și reflectînd fonetisme dispărute de mult din graiurile dacoromâne.

La concluzii asemănătoare ajungem examinînd materialul lexical inserat în lucrarea lui Laurian și Massim. Selecția operată de cei doi învățați poate fi sesizată aici în modul cel mai clar cu putință : repartizînd cuvintele, după origine, în *Dicționar* și *Glosar*, autorii indicau, de fapt, că unii termeni trebuiau reținuți în lexicul limbii literare, iar alții trebuiau excluși din el. O dată înscris în coloanele *Dicționarului*, cuvîntul dobîndea drept de cetățenie în limba cultivată a românilor ; includerea lui în *Glosar* însemna, dimpotrivă, o sentință de condamnare definitivă. Operînd exclusiv cu criteriul descendenței latine, Laurian și Massim treceau în *Glosar* cuvinte ca *zăpadă*, *burtă* și *porumb* („Zea mays"), devenite ulterior literare, reținînd în schimb pentru *Dicționar* pe *nea*, *omăt* (întrucît autorii îl considerau derivat din *om* !), *pîntece*, *foale*, *păpușoi* și *cucuruz* (provenit, acesta din urmă, „din una forma *cucuru*" !). Discriminarea se practica, în anumite limite, și în interiorul *Dicționarului*. Între două cuvinte sau variante de origine latină era preferată forma care se apropia în mai mare măsură de etimonul latin sau nu prezenta variații de sens față de acesta. Cuvîntul fundamental pentru „brassica" trebuia să fie *curechi* și nu *varză*, considerat de importanță secundară și definit prin cel dintîi. La fel, *rinichi* era trecut înaintea lui *rărunchi*, pentru că îl reproducea mai fidel pe *reniculus*. În cazurile cînd nu existau sinonime de origine latină, ele se fabricau pe loc și se introduceau în *Dicționar*, în timp ce cuvintele de origine străină erau expediate în *Glosar*.

La capătul operației de selecționare a materialului lexical ajungeau să se întîlnească în paginile *Glosarului* termeni de largă circulație (mulți dintre ei cunoscuți în întreagă Dacoromania) și la care limba literară nu putea să renunțe, cum ar fi : *boală*, *chin*, *chip*, *cioc*, *cîrmă*, *dra-*

[33] *Gramateca limbei române*, Partea I. Analitica, p. 165.

goste, făgădui, greblă, grindă, groază, muncă, slab, trudă, trup, vreme etc. Nu e greu să observăm din toate acestea că aplicarea criteriilor enunţate în prefaţă era departe de a asigura temeiurile literare unice ale limbii române, aşa cum sperau autorii. Dimpotrivă, ele nu puteau să nu ducă, în cele din urmă, la o „sciziune între fraţii de acelaşi sînge", care ar fi îndepărtat şi mai mult termenul de constituire a limbii literare unitare.

„Sîntem chemaţi şi strînşi aici din toate părţile locuite de români... a consolida şi lărgi, după datele de astăzi ale filologiei noastre, fundamentele limbei române, odinioară aruncate în cărţile bisericeşti, pentru ca pe această bază largă să se rădice mîndru şi frumos şi neclătinat edificiul unităţei limbei române"[34]. Sînt cuvintele rostite în 1867 de I. Massim, raportorul comisiei ortografice, şi e momentul să ne întrebăm, la sfîrşitul acestei expuneri, dacă membrii Societăţii Academice Române au reuşit în primii zece ani de activitate să ridice monumentul unităţii lingvistice pentru a cărui înălţare fuseseră reuniţi la Bucureşti? Răspunsul nu poate fi decît negativ. Edificiul aşteptat era departe de a fi ridicat în 1877, cînd apăreau ultimele fascicule ale Dicţionarului lui Laurian şi Massim. Eroarea membrilor Societăţii Academice a constat în credinţa că au nu numai dreptul, dar şi putinţa de a crea o limbă literară ideală, compusă exclusiv din elemente purtînd marca latinităţii, şi că această limbă, care nu era a nici unui timp şi a nici unui loc românesc, va putea fi acceptată de toţi românii din vremea aceea şi de cei următori. Înmănunchind elemente din toate graiurile româneşti, dezgropînd altele, de mult dispărute, din monumentele vechi sau apelînd în cele din urmă la împrumuturi din latină sau la reconstituiri, ei încercau să recompună în retortele filologiei limba unui mitic veac de aur al latinităţii pure. Rezultatul a fost un produs lingvistic hibrid, în care se ciocneau la fiecare pas, cu stridenţe, realul cu fictivul, elementele vii cu cele moarte.

Ar fi însă greşit să negăm orice merit lui Cipariu, Massim, Laurian şi celorlalţi membri ai Societăţii Academice Române. Ei au desfăşurat o intensă şi totdeauna bineintenţionată activitate pentru desăvîrşirea limbii literare şi protocoalele Societăţii Academice din acei ani sînt o mărturie a ardoarei şi a dezinteresului cu care s-a lucrat. Unele opinii teoretice şi rezolvări practice formulate de ei au fost acceptate de cei ce i-au urmat. Astfel, ideea esenţială afirmată în anii patruzeci şi reluată apoi în Societate că limba literară trebuie să fie o κοινή rezultată din colaborarea graiurilor n-a rămas fără consecinţe în normele românei literare. O serie de soluţii de amănunt preconizate în anii aceştia şi menite să contribuie la unificarea limbii literare au fost reţinute, în totalitate sau numai în parte[35].

În tot acest timp, limba literară îşi desăvîrşea procesul de normare şi de perfecţionare, început de mai multă vreme, acceptînd uneori recomandările oamenilor învăţaţi, ignorîndu-le altădată. Oamenii de cultură vor accepta în scrierile lor, după 1860, pînă spre 1880, o serie de norme care, în linii mari (ne referim în primul rînd la fonetică şi morfologie) sînt cele de astăzi. În toate provinciile româneşti se tinde spre părăsirea

[34] „Analele Societăţii Academice Române", tom. I, p. 70.

[35] Cf. E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naţionale*, în LR, IX, 1960, nr. 5, p. 61, 78.

ultimelor particularități regionale și exemplul lui Eminescu este unul din cele mai semnificative, dar nu singurul care se poate da. Era nevoie ca Academia să sancționeze această κοινή creată prin eforturile românilor culți de pretutindeni, pe temeiul limbii vorbite și al tradițiilor limbii scrise, pentru ca ea să devină, desigur cu timpul și nu fără învingerea unor dificultăți, limba unică de cultură. O va face după 1880, abandonînd latinismul, sub influența căruia se aflase în prima parte a activității ei.

CONTRIBUȚIA ACADEMIEI ROMÂNE ÎN DOMENIUL EDITĂRII CRITICE A TEXTELOR VECHI ROMÂNEȘTI

DE

N. A. URSU

Preocuparea de a descoperi și a edita sau reedita scrieri vechi românești a început să se manifeste în cultura noastră încă din prima jumătate a secolului trecut, ca element esențial în procesul renașterii culturale și politice care se desfășura atunci în viața poporului român. Cele dintîi texte vechi către care s-a îndreptat atenția cărturarilor vremii au fost *cronicile* și *documentele istorice*, a căror publicare trebuia să aibă, prin forța împrejurărilor, drept obiectiv principal educația patriotică, cultivarea interesului pentru istoria națională și adunarea informației necesare pentru studii cu caracter istoric. Exactitatea reproducerii textelor respective, care să asigure posibilitatea efectuării pe baza lor a unor studii cu caracter filologic, a rămas în mod fatal pe planul al doilea, chiar dacă unii dintre primii noștri editori de texte vechi vor fi fost convinși de necesitatea acestui lucru. Dar oricîte rezerve de ordin filologic sînt de făcut asupra celor dintîi ediții de texte vechi românești, nu putem trece cu vederea faptul că la începuturile filologiei române stau, nu numai cu meritul întîietății, ediția *Hronicului vechimei a romano-moldo-vlahilor* al lui Dimitrie Cantemir, îngrijită de G. Săulescu și publicată la Iași, în 1835—1836, colecțiile de documente și cronici publicate de M. Kogălniceanu în *Arhiva românească* (tom. I—II, Iași, 1841—1845) și în *Letopisițile Țării Moldovii* (tom. I—III, Iași, 1845—1852) iar de A. Treb. Laurian și N. Bălcescu în *Magazin istoric pentru Dacia* (tom. I—V, București, 1845—1847), precum și ediția *Învățăturilor bunului și credinciosului Domn al Țării Românești Neagoe Basarab Voievod către fiul său Teodosie Voievod*, publicată la București în 1843, după un manuscris românesc din secolul al XVII-lea.

Al doilea moment important în preocuparea de a afla, a studia și edita texte vechi românești îl constituie activitatea desfășurată în acest domeniu de Timotei Cipariu. Deși aparține aproximativ aceleiași generații de cărturari din care făceau parte și editorii textelor menționate mai sus, Cipariu îi depășește prin faptul că privește textele vechi cu ochiul critic al filologului, al istoricului limbii și culturii românești. Prin studiile sale publicate în anii 1847 și 1848 în gazeta „Organul luminării" de la Blaj, revăzute și republicate la 1866 în volum, sub titlul *Principie de limbă*

și de scriptură, prin lucrarea intitulată *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854, și mai ales prin colecția de texte românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea publicată la Blaj, în 1858, sub titlul *Crestomație sau analecte literare*, Timotei Cipariu este nu numai fondatorul studiului istoric al limbii române, cum l-au numit I. Bianu, în 1889, și Lazăr Șăineanu, în 1892[1], ci — în același timp — și întemeietorul filologiei române propriu-zise.

În a doua jumătate a secolului trecut și la începutul secolului nostru preocuparea pentru descoperirea, studierea și publicarea diferitelor texte vechi românești se intensifică, iar în editarea lor își fac un loc tot mai larg metodele cu adevărat filologice de reproducere și comentare a textelor vechi. Filologi de seamă ca B. P. Hasdeu, I. Bianu, Mozes Gaster, I. Bogdan, C. Giurescu, Ovid Densusianu, I. A. Candrea, N. Drăganu și alții aduc în această perioadă, prin studiile și edițiile critice alcătuite de ei, valoroase contribuții la elucidarea unui mare număr de probleme privitoare la istoria limbii și culturii poporului român din secolul al XVI-lea pînă în secolul al XIX-lea. Filologia română a avut atunci o adevărată epocă de aur[2].

La stimularea și orientarea acestei vaste activități de cunoaștere și editare a scrierilor vechi românești a contribuit în mare măsură și Academia Română. În articolul de față vom încerca să scoatem în evidență contribuția Academiei în acest domeniu, însă nu atît prin analiza diferitelor ediții de texte vechi publicate sub auspiciile Academiei Române, căci edițiile respective sînt în general cunoscute de către cercetători, cît mai ales prin sublinierea preocupărilor, a interesului deosebit pe care l-a manifestat Academia, în special la sfîrșitul secolului trecut, pentru descoperirea și editarea sau reeditarea în condiții științifice și tehnice superioare a celor mai vechi și mai importante scrieri românești. Rapoartele la sesiunile generale anuale ale Academiei și procesele verbale ale multor ședințe, publicate în „Analele Academiei Române", consemnează numeroase și uneori prețioase observații privitoare la necesitatea alcătuirii anumitor ediții de texte vechi românești, la felul în care urmau să fie întocmite și la greutățile întîmpinate în realizarea lor. Considerînd că toate aceste lucruri, în general mai puțin cunoscute, prezintă un real interes pentru istoria filologiei române, ne vom opri îndeosebi asupra lor.

Prima încercare de a edita texte vechi românești sub auspiciile Academiei aparține lui Timotei Cipariu. În ședința Societății Academice Române din 8 septembrie 1869, secretarul general de atunci, A. Treb. Laurian, comunică o scrisoare a lui Cipariu în care, printre altele, spune că „are de cuget a publica una colecțiune de opere mai rare; că va începe publicațiunea cu *Dicționarul latino-român* al lui Th. Corbea, după manuscriptul original, care conține aproape două sute coale in-folio și este complet; va urma apoi *Pravila lui Eustratie* logofătul, autorul cunoscut al cronicei

[1] Vezi închinarea lui I. Bianu la *Psaltirea Șcheiană*, București, 1889, și a lui Lazăr Șăineanu la *Istoria filologiei române*, București, 1892.

[2] Pentru amănunte în legătură cu etapele mai importante din evoluția filologiei române și pentru activitatea fiecărui filolog mai însemnat în parte, vezi Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei române*, București, 1892, p. 375—391, J. Byck, *Din istoria filologiei române*, în „Limba română", VI, 1957, nr. 1, p. 11—18, D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, passim, precum și seria de studii consacrate de D. Macrea unor lingviști și filologi români mai noi, în revista „Cercetări de lingvistică" din 1960 pînă astăzi.

moldovene și al pravilei civile de sub Basiliu Lupu, sub titlu *Carte românească*, iarăși după un manuscript probabilmente originale din anul 1632, in-folio, scris cu slove ca în tipari, foarte elegante, și cu ortografia moldoveană de pre atunci. Programa colecțiunei o va publica mai tîrziu; pînă atunci supune această intențiune a sa aprețiarei Societatii Academice pentru spriginul morale și materiale"[3]. Deși Societatea a fost în principiu de acord cu propunerea lui Cipariu[4], probabil din lipsă de fonduri nu a putut fi sprijinită frumoasa inițiativă a filologului de la Blaj. În felul acesta, prețiosul dicționar al lui Corbea a continuat să rămînă în manuscris, aflîndu-se astăzi în Biblioteca Filialei Cluj a Academiei, unde a fost adus în ultimul timp întregul fond de manuscrise din colecția lui Cipariu[5]. Tot aici se află și manuscrisul Pravilei lui Eustratie, care—fiind una dintre primele scrieri românești traduse în Moldova—ar merita atenția deosebită a filologilor noștri. După cum observa I. Bianu, în 1882, textul este prețios „atît prin bogăția materialului cuprins în cele 346 foi, cît și prin sinceritatea—dacă pot zice așa—a formelor *moldovenești*, care sunt cam rare în Pravila tipărită la 1646, precum și în publicațiunile lui Varlam"[6].

După aproape un deceniu, problema editării de texte vechi românești apare din nou în dezbaterile Academiei, de data aceasta însă nu ca o propunere venită din partea unui membru al ei pasionat pentru studiul limbii și culturii vechi românești, ci ca o necesitate ivită în preocuparea întregii Societăți de a îndeplini în condiții cît mai bune una din principalele sale sarcini statutare, elaborarea dicționarului limbii române. În ședința din 27 august 1874, după îndelungate discuții pe marginea proiectului de dicționar, comisia lexicografică a Societății Academice Române propune adunării generale constituirea unei comisii de revizie a dicționarului, care să cerceteze partea redactată pînă atunci și să prezinte soluții de îmbunătățire a lucrării. Adunarea este de acord și se alege comisia respectivă, alcătuită din următorii cinci membri: Al. Odobescu, G. Barițiu, Nicolae Ionescu, D. Sturdza și V. A. Ureche[7]. După trei ani, în ședința din 15 septembrie 1877, comisia de revizie prezintă în fața adunării generale un documentat raport, alcătuit de Odobescu[8], dar semnat de întreaga comisie, în care se atrage atenția în mod deosebit asupra faptului că elaborarea în bune condițiuni a dicționarului depinde de realizarea în prealabil a unor lucrări pregătitoare. Între aceste lucrări, de mare importanță se consideră a fi editarea critică a celor mai însemnate scrieri vechi românești. „Într-u ceea ce privește materialul istoric al limbei—spune raportul—, n-avem decît a vă aminti, domnilor, cît este de greu a și-l procura cineva, în raritatea, defectuozitatea și confuziunea materiale a edițiunilor *princeps*

[3] „Analele Societății Academice Române", tom. I, 1869, p. 264.

[4] *Ibidem*, p. 279.

[5] Vezi descrierea acestui manuscris la Gr. Crețu, *Cel mai vechi dicționar latino-românesc de Teodor Corbea (manuscript de pe la 1700)*, București, 1905, extras din „Voința națională", XXII, nr. 6135, din 15 oct. 1905.

[6] I. Bianu, *Manuscrisul românesc de la 1632 al lui Evstratie logofătul*, în „Columna lui Traian", noua serie, III, 1882, p. 213. Descriind manuscrisul, Bianu reproduce, în caractere chirilice, prefața și epilogul pravilei. O primă descriere a acestui manuscris făcuse Cipariu, în *Principie de limbă și de scriptură*, Blaj, 1866, p. 113—114, după ce mai înainte îl menționase în notița literară de la începutul *Crestomației* sale, Blaj, 1858, p. XXXI.

[7] „Analele Societății Academice Române", tom. VII, 1874, p. 81—83.

[8] A fost republicat sub numele său, în A. I. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, vol. II, București, 1887, p. 385—405.

de cărți tipărite românește mai nainte de al XVIII-lea secol"[9]. Elogiind activitatea lui Cipariu în acest domeniu, raportul continuă : „Abia unul dintre corifeii științei românești, veneratul părinte Timotei Cipariu, a reușit, prin stăruințele unei întregi vieți de pacienție și de laboare, să pătrundă în arcanele străvechei literaturi naționali. Știți din citirea *Analectelor* sale *literarii* cu cîte neînchipuite anevoințe și-a putut procura eruditul filolog, în mai multe zecimi de ani, elementele studiilor sale de limbistică română. Fiecare dintre noi nu este un Timotei Cipariu și fiecăruia nu-i este dat a străbate prin așa mari dificultăți, ca să pătrundă pînă la miezul ce trebuie extras din acele cărți, spre a nutri Dicționariul românesc cu sucul istoric al limbei. Dară totuși fiecare din noi, și poate și alții afară din cercul restrînsei noastre Comisiuni, simte în sine și voința și putința de a studia cu de-amănuntul cîte una sau mai multe din acele *antice* ale filologiei naționali și de a înlesni oamenilor de știință accederea la misteriele limbei din secolii trecuți, prin republicarea de așa prețioase texturi. Socotim dară, domnilor, că a retipări în edițiuni critice și înzestrate cu glosarie speciali și cu indice și note lesicografice principalele opere literarii ale secolilor trecuți,—și anume : unele din cărțile românești ale *diaconului Coresi* ; din tipăriturile în limba naționale făcute în Ardeal sub *George Racotzi*, în Țara Românească sub *Matei Basarab* și în Moldova sub *Vasilie Lupu* ; din scrierile mitropoliților *Dosotei* și *Antim* ; din operile *Urechilor*, *Costineștilor*, *Grecenilor* și *Cantemirilor*, precum poate chiar și unele documente din aceleași epoce, încă inedite—, este a așterne, pentru folosul tutulor literaților români, stratul cel mai temeinic al edificiului istoriei noastre limbistice"[10].

Frumosul fragment din raportul comisiei de revizie a dicționarului, reprodus mai sus, este prima chemare călduroasă și temeinic motivată la o acțiune organizată de editare a textelor vechi românești, în spiritul căreia a fost orientată multă vreme activitatea Academiei Române în acest domeniu. Cu toate că de atunci s-au realizat multe din edițiile critice preconizate de semnatarii acelui raport, o asemenea acțiune a rămas încă și astăzi necesară în filologia română, pentru că în direcția aceasta mai este foarte mult de făcut. Zeci de manuscrise și tipărituri din secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea, de o importanță deosebită pentru istoria limbii și culturii românești, nu sînt studiate în măsura cuvenită, datorită și faptului că nu sînt încă puse la îndemîna unui număr cît mai mare de cercetători, prin editarea sau reeditarea lor. Neajunsurile pricinuite de lipsa unor atare ediții s-au constatat nu odată în munca de documentare a colectivelor largi de cercetători care alcătuiesc în prezent tratatele de istorie a limbii și a literaturii române.

Trecînd imediat la fapte, Odobescu propune din partea comisiei de revizie a dicționarului următorul„conclus" : „Comisiunea de reviziune este autorizată ca, în mărginirea fondurilor ce i se vor acorda în bugetul anului 1877—78, să înceapă și chiar să esecute, pre cît se vor putea, edițiuni critice, cu glosarie speciali, după cărțile românești anterioari secolului al XVIII-lea, care le va socoti dînsa mai necesarie pentru facilitarea lucrărei sale lexicografice, cu care ea rămîne însărcinată, spre a

[9] „Analele Societății Academice Române", tom. X, secțiunea I, 1877, p. 129.
[10] *Ibidem*, p. 129—130.

o îndeplini la timp oportun"[11]. După unele discuții asupra atribuțiilor și sarcinilor asumate de comisia de revizie, „conclusul" propus de Odobescu se aprobă cu majoritate de voturi, însă cu amendamentul ca dintre cei cinci membri ai comisiei, doi să fie de la secția filologică, doi de la cea istorică și unul de la cea științifică. Cu ocazia acestei remanieri, în comisia de revizie a dicționarului a fost ales și B. P. Hasdeu, alături de A. Odobescu, G. Bariț, G. Sion și P. S. Aurelian[12].

Cîteva zile mai tîrziu, în ședința din 22 septembrie 1877, comisia de revizie a dicționarului hotărește ca B. P. Hasdeu să reediteze *Psaltirea* lui Coresi, A. Odobescu *Pravila* de la Govora, iar G. Sion *Divanul* lui Dimitrie Cantemir. G. Bariț a rămas să anunțe în termen de o lună cu ce lucrare se va ocupa[13]. Ulterior s-a hotărît să reediteze *Catehismul calvinesc* al lui Rakoczy, de la 1656. Lui P.S. Aurelian nu i s-a încredințat o asemenea sarcină. După două zile comisia se întrunește din nou, spre a cădea de acord asupra transcrierii caracterelor chirilice cu litere latine. Pentru aceasta stabilește o tabelă de corespondențe, „iară întru ceea ce privește ortografia pentru scrierea românească, admițind cu toții că etimologia românească va fi observată precît se va putea mai mult, se lasă latitudinea pentru particularități fiecăruia din editori în parte"[14].

Aceste patru ediții critice inițiate de comisia de revizie a dicționarului sînt primele ediții de texte vechi românești alcătuite prin grija Academiei Române. În următorii ani numărul lor va crește în mod simțitor, datorită întîmplării fericite de a se fi decoperit atunci unele dintre cele dintîi scrieri românești păstrate în manuscris (*Codicele Voronețean*, *Psaltirea Șcheiană* și altele) sau cîteva manuscrise importante din secolul al XVII-lea, a căror editare în condiții cît mai bune constituia o adevărată datorie de onoare pentru Academie. Firește, unele dintre edițiile de texte vechi românești ale Academiei Române sînt foarte bune, altele mai puțin bune. Depinde de priceperea filologică a celor care le-au alcătuit și de informația în domeniul istoriei culturii românești de care au dispus la data respectivă. Așa cum am arătat mai sus, nu le analizăm aici, ci vom face cîte un scurt istoric al celor mai importante dintre ele, în lumina discuțiilor purtate asupra lor în diferite ședințe ale Academiei.

Psaltirea lui Coresi. În ședința comisiei de revizie a dicționarului la care ne-am referit mai sus, se hotărîse ca Hasdeu să retipărească Psaltirea lui Coresi de la 1577 „cu textul românesc reprodus în cirilice, cu transcripțiune în litere latine, cu notele filologice cari vor fi necesarii, cu un studiu preliminariu asupra acestei cărți și cu un glosariu al limbei lui Coresi"[15]. Pentru nevoile imediate ale muncii la dicționar o asemenea ediție putea fi considerată pe deplin satisfăcătoare. Hasdeu însă, care elabora tocmai atunci monumentala sa antologie *Cuvente den bătrîni*, a încercat să folosească prilejul oferit pentru a realiza o lucrare de un mai mare interes filologic decît cel prevăzut de comisie și anume : reproducerea fotografică a textului original, care—motiva el—„scutește de enormele

[11] „Analele Societății Academice Române", tom. X, secțiuea I, 1877, p. 132
[12] *Ibidem*, p. 134.
[13] *Ibidem*, tom. XI, secțiunea I, 1878, p. 218.
[14] *Ibidem*, p. 219—220.
[15] *Ibidem*, p. 218.

spese ce ar trebui făcute cu turnarea de litere cirilice accentuate şi superpuse, ba şi de voluminoase note"[16], şi transcrierea lui pe contrapagină, „cu diferite note şi versiuni de texturi comparative după alte psaltiri vechi lucrate pînă în secolul al XVII-lea"[17]. Psaltirile pe care intenţiona Hasdeu să le compare cu cea a lui Coresi sînt următoarele : „a lui Racotzi, din Belgrad de la anul 1651, a mitropolitului Dositei în proză, acea din Biblia lui Şerban Cantacuzino din 1688, a dascălului Alexandru, dintr-un manuscript, şi a dascălului Arsenie, dintr-un alt manuscript"[18].

Deşi unii membri ai Academiei, ca Bariţ, Odobescu şi alţii, erau de acord cu publicarea acestei ediţii aşa cum o concepuse Hasdeu, cînd au fost aduse în discuţie cheltuielile mari şi timpul mai îndelungat necesar pentru realizarea unei asemenea lucrări s-a revenit treptat la propunerea iniţială a comisiei de revizie a dicţionarului, iar Hasdeu a fost nevoit în cele din urmă să se supună unei noi hotărîri în acest sens. Deoarece în succinta prefaţă a ediţiei el nu se referă la discuţiile respective, care constituie un episod interesant şi aproape necunoscut din istoria acestei lucrări, le vom rezuma aici.

În raportul prezentat de conducerea Academiei la sesiunea generală a anului 1879 se menţiona faptul că „execuţiunea acestei lucrări reclamînd spese pe care bugetul Societăţii nu le poate întîmpina, Delegaţiunea a găsit de cuviinţă a cere avizul şi altor membri ai Societăţii"[19]. Comisia însărcinată cu cercetarea activităţii Delegaţiunii crede că nu se poate aproba reproducerea fotografică a întregului text original şi că „pentru a se cunoaşte primele incunabule ieşite în limba română este de ajuns a se fotografia cîteva pagine"[20]. La discuţii, Hasdeu precizează că lucrul la ediţia Psaltirii lui Coresi a început, dar că tipărirea a întîrziat din cauză că tipografia Socec nu a avut unele caractere chirilice. Pe de altă parte, el a trebuit să pună la punct notele cu o psaltire slavonă de la Praga, după care a însărcinat pe cineva să-i facă o copie. Totodată, Hasdeu observă că exagerează cei care afirmă că reproducerea fotografică a textului şi compararea lui cu versiunea altor psaltiri româneşti de pînă la 1700 ar reprezenta o cheltuială prea mare, de vreme ce printr-o astfel de lucrare se va pune la îndemîna celor interesaţi un volum mult mai mare de informaţii decît prin simpla reproducere a versiunii coresiene[21].

Văzînd că timpul trece şi Academia nu se hotăreşte în privinţa tipăririi Psaltirii lui Coresi aşa cum propusese el, Hasdeu prezintă, în şedinţa din 3 iulie 1879, demisia sa din comisia de revizie a dicţionarului[22]. Aceasta însemna de fapt şi abandonarea lucrului la ediţie. Demisia lui Hasdeu şi problema ediţiei Psaltirii lui Coresi fac obiectul unor bogate discuţii, în şedinţele din 4 şi 6 iulie 1879, cu prilejul prezentării raportului comisiei de revizie a dicţionarului, la sfîrşitul cărora s-a stabilit în mod definitiv felul în care urma să fie alcătuită această ediţie şi, bineînţeles, nu s-a acceptat demisia lui Hasdeu.

---

[16] „Analele Academiei Române", seria II, tom. I, 1880, p. 205.
[17] *Ibidem*, tom. II, 1881, p. 4.
[18] *Ibidem*, p. 3.
[19] *Ibidem*, tom. I, 1880, p. 4.
[20] *Ibidem*, p. 91.
[21] *Ibidem*, p. 101—102.
[22] *Ibidem*, p. 202.

Raportul comisiei de revizie a dicționarului, citit de G. Sion, amintește mai întîi hotărîrea luată în 1877 cu privire la editarea de către Hasdeu a Psaltirii lui Coresi și constată că „după trecerea de aproape un an și jumătate, neexecutînd această lucrare, la ianuarie anul curent d-lui s-a adresat la Delegațiune cerîndu-i avizul s-o facă prin fototipie, după un model prezentat. Delegațiunea, considerînd că lucrarea aceasta, în modul propus, cerea o cheltuială care trecea peste previziunile bugetarie, a făcut o întrunire a membrilor prezenți în capitală, cari în majoritate au opinat a se executa după modelul propus, întrebuințindu-se numai 2000 lei din suma bugetarie [...], iar totodată s-a deschis subscripțiunea, după care se vede că s-au adunat 1700 lei"[23]. Se arată apoi că execuția lucrării a fost contractată cu întreprinderea Socec și C-nia, unde s-au și făcut deja clișee după 64 de pagini. Tipărirea notelor și transcrierii nu a început, dar Hasdeu afirmă că are material gata pentru 20 de coale. Pentru că elaborarea și tipărirea unei asemenea ediții avea perspective să mai întîrzie patru, cinci ani, în timp ce comisia spera să o aibă pînă într-un an, spre a putea începe munca de revizie a dicționarului, raportul conchide că lucrarea astfel concepută nu poate fi aprobată de comisie[24].

La discuții, atît în ședința plenară a Academiei, din 4 iulie, cît și în ședința restrînsă a comisiei de revizie a dicționarului, din 6 iulie, părerile au fost împărțite. Bariț și Odobescu, înțelegînd rațiunile filologice pentru care Hasdeu propunea o astfel de ediție, erau în general de acord cu el. P. S. Aurelian însă, care privea lucrarea numai prin prisma hotărîrii din 1877 a comisiei de revizie a dicționarului, considera ediția propusă de Hasdeu „o retipărire de lux cu interes mai mult archeologic și estetic"[25]. Alecsandri și Laurian sînt de aceeași părere că trebuie realizată deocamdată o ediție mai simplă, pentru nevoile imediate ale muncii la dicționar. Obligat să renunțe la intenția de a fotografia întregul text, Hasdeu propune, spre a nu se pierde cele 64 de clișee deja executate, să le tipărească pe acestea după norma propusă de el, iar mai departe să reproducă textul cu caractere chirilice. Cît despre textul slavon, el crede că este indispensabil a se reproduce chiar și prin tipar, pentru confruntare cu cel tradus românește. De asemenea, considera necesară în ambele cazuri comparația permanentă cu textul celorlalte cinci psaltiri românești. „Toate aceste adause—spune Hasdeu—vor prezenta elemente foarte bogate pentru un studiu comparativ al limbei românești în decursul secolilor al XVI și XVII; o astfel de ediție va corespunde mai bine la scopul retipăririlor de texturi vechi ce Academia face cu intențiunea de a aduna mai cu seamă material lexicografic și totodată va satisface cerințele unei critice raționale astfel cum o înțeleg erudiții din străinătate și mai osebit cei din Germania"[26]. În privința clișeelor deja executate, Odobescu este de părere să fie anexate la ediția ce se va face, „ca specimene de artă tipografică și totodată spre a da o idee mai precisă de contextura acestei curioase publicațiuni", iar în legătură cu celelalte propuneri ale lui Hasdeu crede că „textul slavon este, dacă nu pretutindeni, dară în foarte dese locuri, cu totul indispensabil pentru înțelegerea curioaselor versiuni românești ale lui Coresi;

[23] „Analele Academiei Române", seria II, tom. I, 1880, p, 2. 204.
[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem*, p. 205.
[26] *Ibidem*, tom. II, 1881, p. 3.

asemenea şi comparaţiunea permanentă a expresiunilor întrebuinţate de Coresi cu acele ale altor traducători vechi ai aceluiaşi text, adică al Psalmilor, i se pare a fi un studiu de utilitate capitală"[27]. Bariţ se pronunţă în cele din urmă atît împotriva reproducerii textului slavon cît şi împotriva comparaţiei cu textul celorlalte psaltiri, deoarece „o profusiune prea mare de elemente eterogene în retipărirea unei cărţi vechi româneşti poate să aibă mai mult interes pentru erudiţii din străinătate decît folos imediat aplicabil dicţionarului limbei româneşti, de care ne preocupăm noi mai cu seamă acuma". Prin urmare, ar dori „să se înlăture tot ce nu e strict indispensabil, spre a se da cît mai curînd publicului românesc o ediţiune exactă a vechei cărţi a lui Coresi, în care filologii noştri să poată studia cu înlesnire formele lexicografice şi sintactice ce se prezintă în acel op rar şi curios."[28]

După aceste discuţii, în care s-a înfruntat intenţia lui Hasdeu de a realiza o ediţie critică a Psaltirii lui Coresi la nivelul înalt al ştiinţei filologice europene a timpului şi preocuparea mai modestă, pe măsura posibilităţilor materiale de atunci ale Academiei, de a alcătui o ediţie care să corespundă nevoilor imediate ale muncii la dicţionarul limbii române, membrii comisiei de revizie a dicţionarului cad de acord ca „ediţiunea cea nouă a Psaltirii lui Coresi să se facă într-un format mai mare decît ediţiunea princeps şi într-însa să se conţină : 1. Textul românesc cu cirilice, reprodus cu toată exactitatea posibilă după cel vechi ; 2. Transcripţiunea cu litere latine a aceluiaşi text ; 3. O serie de note filologice relative la textul românesc, atingînd cestiunile mai importante de ortografie, de lexicografie, de sintaxă, şi folosind, unde va fi neapărat indispensabil, atît textul slavon cît şi comparaţiunea cu alte traducţiuni româneşti ulterioari ale Psaltirii ; 4. O notiţă asupra cărţii ; 5. Un glosar al limbei lui Coresi ; 6. Clişeurile deja executate se vor anexa ca specimene de tipografie"[29].

În 1881 a apărut volumul I al acestei ediţii, cu textul chirilic tipărit în jumătatea de sus şi transcrierea lui cu litere latine în jumătatea de jos a paginii, iar la sfîrşit cu 66 de facsimile după tot atîtea pagini din ediţia princeps. Volumul al II-lea urma să cuprindă, după cum anunţa Hasdeu în prefaţa volumului I, „un studiu biografic şi mai cu seamă bibliografic despre Coresi, precum şi un glosar comparativ, pentru care se vor utiliza toate psaltirile române, tipărite şi manuscripte, din secolii XVI şi XVII". Deşi raportul prezentat la sesiunea generală din anul 1882 menţiona — după indicaţia lui Hasdeu — că lucrarea este „în curs de publicare"[30], spre marea pagubă a filologiei române acest volum nu a mai apărut. Faptul că Hasdeu a continuat să elaboreze şi că a tipărit patru coale din volumul promis este menţionat în toate rapoartele anuale ale Academiei Române, din 1888 pînă în 1895[31].

Pravila de la Govora. Asumîndu-şi sarcina de a reedita *Pravila* apărută în 1640 la Govora, „în transcripţiune cu litere latine, dînd speci-

[27] „Analele Academiei Române", seria II, tom. I, 1880, p. 3—4.
[28] *Ibidem*, p. 4.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*, tom. IV, 1882, p. 80.
[31] *Ibidem*, tom. X, 1889, p. 44—45, tom. XI, 1889, p. 34, tom. XII, 1890, p. 38, tom. XIII, 1892, p. 65, tom. XIV, 1893, p. 61, tom. XV, 1893, p. 71, tom. XVI, 1894, p. 168, tom. XVII, 1895, p. 86.

mene de vechea ortografie cu adnotațiuni, prefață și glosariu speciale în care cuvintele vor figura și cu cirilice"[32], Odobescu a trecut neîntîrziat la execuția lucrării, încît raportul prezentat de comisia de revizie a dicționarului în ședința din 25 septembrie 1878 putea să informeze adunarea generală a Academiei că „textul este acum pe deplin tipărit, iar partea adnotativă se află în lucrare"[33]. Din 1878 pînă în 1884, cînd apare ediția respectivă, coalele tipărite au stat în depozit, datorită faptului că Odobescu, plecat între timp la Paris, nu a reușit să alcătuiască prefața, notele și glosarul[34].

În ședința din 1 aprilie 1883, Maiorescu citește o scrisoare a lui Odobescu prin care acesta roagă Academia „de a-l desărcina de publicarea introducerilor și glosarielor la ediținile cărților vechi cu care se însărcinase". Pe lîngă ediția *Pravilei* de la Govora, cu care fusese însărcinat de către comisia de revizie a dicționarului, Odobescu pregătea în același timp, tot din însărcinarea Academiei, ediția *Istoriei ieroglifice* a lui Cantemir și a romanului popular *Varlaam și Ioasaf*, tradus din slavonă de Udriște Năsturel în 1649. Cererea lui Odobescu se discută în ședința din 4 aprilie, fără a se lua însă vreo hotărîre în privința continuării lucrărilor de către alți specialiști[35]. În consecință, ediția *Pravilei* a apărut, ca și cea a *Istoriei ieroglifice*, fără semnătura lui Odobescu, dar și fără studiu introductiv, note și glosar, care, după cum spunea V. A. Ureche în raportul prezentat la sesiunea generală a Academiei din 1884, „ieșite din pana bogată în erudițiune a colegului nostru, d-l Odobescu, aveau să dea publicațiunilor acestora o mai mare căutare"[36].

Catehismul calvinesc de la 1656. Din însărcinarea comisiei de revizie a dicționarului, G. Bariț trebuia să reediteze o carte veche românească în aceleași condiții în care urmau să reediteze Odobescu *Pravila* de la Govora și G. Sion *Divanul* lui Dimitrie Cantemir[37]. Întîmplarea a făcut să-i cadă în mînă ediția a II-a a catehismului lui Rakoczy, apărută la Bălgrad în 1656, și s-a hotărît să reediteze această carte. Comisia este de acord, iar Bariț execută imediat lucrarea, care apare la Sibiu, în 1879. Textul catehismului, transcris cu litere latine după normele stabilite de comisia de revizie a dicționarului în 1877, este însoțit de o prefață, o „escursiune istorică asupra Catechismului calvinesc tipărit în limba românească" (p. 83—118), două pagini reproduse cu litere chirilice (p. 81—82) și un „glosariu de cuvinte românești vechi (archaismi) și barbare aflate în acest Catechism" (p.119—138), numai cu caractere latine. Toate acestea fac ca ediția lui Bariț să fie utilă și astăzi.

Operele lui Dimitrie Cantemir. Acțiunea de a descoperi scrierile învățatului domn moldovean, de a le publica în ediții critice pe cele românești rămase în manuscris, iar pe cele în alte limbi a le edita sau reedita în traduceri ori în original și însoțite de traduceri a fost

[32] „Analele Societății Academice Române", tom. XI, secțiunea I, 1878, p. 218.
[33] *Ibidem*, p. 217.
[34] Vezi „Analele Academiei Române", tom. II, 1881, p. 94—95, tom. III, 1882, p. 120, tom. IV, 1882, p. 80.
[35] *Ibidem*, tom. V, 1884, p. 65 și 95—96.
[36] *Ibidem*, tom. VI, 1884, p. 34.
[37] „Analele Societății Academice Române", tom. XI, secțiunea I, 1878, p. 218.

inițiată și condusă cu multă rîvnă de secția istorică a Academiei Române, de la înființarea ei și pînă pe la 1900. Din bogata istorie a acestei preocupări, relatată pe larg și în prefețele celor opt volume ale operei lui Cantemir publicate sub auspiciile Academiei, vom reține aici doar cîteva informații care privesc edițiile scrierilor sale românești.

Hotărîrea din 1877 a comisiei de revizie a dicționarului prevedea ca G. Sion să reediteze, „în formatul admis pentru operele cantemirene, *Divanul lumii*, în text grecesc și românesc (transcripțiune cu litere latine), cu glosariu speciale, în care cuvintele românești vor figura și cu cirilice" [38]. Ediția lui Sion a apărut în anul următor, constituind — împreună cu traducerea *Evenimentelor Cantacuzenilor și Brîncovenilor* — tomul al V-lea din seria operelor lui Cantemir. Editorul a considerat pe drept cuvînt inutilă reproducerea versiunii grecești a scrierii și nu a mai retipărit-o. În schimb, „glosariul de cuvintele vechi care nu mai sînt în uz și de acele ce au interes filologic" menționează atît grafia chirilică a cuvintelor, așa cum stabilise comisia de revizie, cît și corespondentul lor grecesc.

După ce, la sfîrșitul misiunii sale științifice în Rusia din 1877, Gr. G. Tocilescu aduce în țară o copie a *Istoriei ieroglifice* după manuscrisul original aflat într-o arhivă din Moscova, cu întocmirea unei ediții critice a acestei opere este însărcinat Al. Odobescu. În ședința secției istorice din 11 septembrie 1878 se hotărăște ca lucrarea să se tipărească „cu litere latine și cu ortografia adoptată de Societatea Academică, menținînd pre cît se va putea sunetele textului cantemirean", iar editorul să facă și un „glosariu lexicologic al *Istoriei ieroglifice*" [39]. Raportul la sesiunea generală a Academiei din 1882 menționa că „din operile lui Demetrie Cantemir, *Istoria ieroglifică* este tipărită sub îngrijirea d-lui Odobescu. Ea nu s-a dat în publicitate din cauză că învățatul nostru coleg voiește s-o însoțească de o precuvîntare explicativă și de un glosar" [40]. Datorită lipsei prelungite a lui Odobescu din țară, ediția a apărut în 1883, în volumul al VI-lea al operelor lui Cantemir, dar — ca și *Pravila* de la Govora — fără semnătura lui Odobescu și fără studiul introductiv și glosarul anunțat.

În aceeași misiune științifică în Rusia, Gr. G. Tocilescu avusese ca sarcină și colaționarea ediției din 1835—1836 a *Hronicului vechimei a romano-moldo-vlahilor* cu manuscrisul original aflat la Moscova. Constatînd cu acest prilej că ediția lui Săulescu este necorespunzătoare din multe puncte de vedere, Tocilescu atrage atenția, în ședința secției istorice a Academiei din 23 martie 1894, asupra necesității reeditării critice a acestei opere, mai ales că vechea ediție devenise cu totul rară [41]. Secția istorică acceptă propunerea lui Tocilescu și o supune discuției adunării generale a Academiei, cu care prilej Hasdeu observă că textul colaționat de Tocilescu poate servi la alcătuirea unei ediții exacte și că „noua edițiune să se facă fără îndoială cu litere latine, însă în transcripțiune sistematică și minuțioasă, astfel ca textul să nu piardă din nici un punct de vedere"[42]. Cu alcătuirea ediției este însărcinat Tocilescu însuși, care în 1901 reeditează

[38] „Analele Societății Academice Române", tom. XI, secțiunea I, 1878, p. 218.
[39] *Ibidem*, p. 106.
[40] „Analele Academiei Române", tom. IV, 1882, p. 79.
[41] *Ibidem*, tom. XVI, 1894, p. 281.
[42] *Ibidem*, p. 208.

Hronicul în volumul al VIII-lea al operelor lui Cantemir, însoțit de un bogat studiu introductiv, un impresionant indice general (p. 561—855) și un glosar judicios întocmit (p. 859—891). Astfel întocmită, ediția lui Tocilescu este un foarte bun instrument de lucru atît pentru istorici cît și pentru filologi.

Psaltirea în versuri a lui Dosoftei. În ședința din 8 septembrie 1877 a Societății Academice Române, prezidată de I. Ghica, se comunică o scrisoare a lui D. Sturza prin care el oferea Societății Academice un manuscris al *Psaltirii în versuri a lui Dosoftei* și o psaltire slavo-română tipărită, în proză, tot a lui Dosoftei, cu speranța că „Societatea se va decide a publica amîndouă psaltirile mitropolitului Dosoftei într-o edițiune demnă de autor și de Societate" [43]. Deși Academia a acceptat această propunere, iar suma necesară pentru alcătuirea ediției a fost prevăzută în bugetul anului 1877—1878, execuția ei a întîrziat mai mulți ani, datorită faptului că D. Sturza nu avea timp și, desigur, nici nu ar fi putut să ducă la bun sfîrșit o asemenea lucrare filologică. Din raportul prezentat de Sturza, în calitate de secretar general al Academiei, la sesiunea generală a anului 1885, nu reiese în mod clar cine se ocupa atunci de ediție : el, sau I. Bianu, al cărui nume nu este pomenit în raport. „Edițiunea noastră — spune Sturza în raport — , din care s-au tipărit pînă acum 14 coale în 8° (224 pagine), se bazează pe redacțiunea manuscrisului, îndreptîndu-se cu ajutorul ediției tipărite greșelile străcurate în el de copist și însemnîndu-se ca variante toate deosebirile, pînă și cele ortografice de oarecare însemnătate, care se află între tipar și manuscris. În felul acesta vom avea o ediție critică a textului versurilor lui Dosoftei. Ediția aceasta va fi însoțită de un studiu biografic și literar asupra lui Dosoftei. Se va studia de asemenea versificațiunea și particularitățile foarte însemnate ale limbei întrebuințate de dînsul în scrierile sale, încheindu-se volumul cu un glosar al cuvintelor mai însemnate din scrierile lui" [44]. Prin urmare, la 19 februarie 1885 D. Sturza prezenta în fața adunării generale a Academiei ediția *Psaltirii în versuri a lui Dosoftei* așa cum o lucra Bianu și cum a apărut în 1887, lipsindu-i doar glosarul anunțat și observațiile asupra limbii lui Dosoftei. De altfel, cîteva particularități fonetice ardelenești din fragmentul de raport citat pot susține ipoteza că pasajul referitor la stadiul lucrărilor de pregătire a ediției versurilor lui Dosoftei a fost comunicat de Bianu.

Elogiind priceperea și strădania cu care a îngrijit tînărul profesor Bianu, devenit între timp bibliotecarul Academiei, ediția aceasta, care este una dintre cele mai bune ediții critice de texte vechi românești, D. Sturza spunea, în raportul prezentat la sesiunea generală a Academiei din anul 1887 : „Ocupațiuni de tot felul și piedici independente de voința mea au întîrziat realizarea dorinței ce aveam de a pregăti singur ori cu alți colegi această edițiune. Eram însă continuu preocupat de datoria ce aveam în fața votului Academiei și a așteptării țării ca această edițiune să fie făcută cît s-ar putea mai bine și mai conform cu cerințele științifice și am fost fericit cînd d-l profesor I. Bianu s-a oferit a lua asupra sa această sarcină. Nime nu putea să ducă mai bine la capăt această lucrare

[43] „Analele Societății Academice Române", tom. X, secțiunea I, 1877, p. 78.
[44] „Analele Academiei Române", tom. VII, 1885, p. 47—48.

decît neobositul nostru bibliotecar, pregătit cum este prin studiile sale filologice făcute în ţară şi în străinătate. D-l Bianu şi-a dat toate silinţele ca Psalmii versificaţi de Dosoftei să fie publicaţi în această ediţiune definitivă cu textul lor autentic, ca să fie şi ca material preţios pentru studiile istorice asupra limbei noastre. Nu mă îndoiesc că Academia va aproba această lucrare şi va primi cu bunăvoinţa ce merită lucrarea d-lui Bianu, pe care d-sa a terminat-o cu multă rîvnă, fără a pretinde cea mai mică remunerare pentru ostenelele sale" [45]. Aşadar, deşi a iniţiat această ediţie, la pregătirea ei D. Sturza a avut doar rolul de patron.

Codicele Voroneţean. În 1871, cu prilejul unei călătorii de studii arheologice prin Bucovina, Gr. Creţu, pe atunci tînăr profesor la Huşi, descopere la mănăstirea Voroneţ un manuscris din secolul al XVI-lea cuprinzînd o traducere românească a părţii din Biblie numită Faptele apostolilor. Acest manuscris a intrat în istoria literaturii române sub numele de *Codicele Voroneţean*. Gr. Creţu a prezentat manuscrisul lui Ion Sbiera, profesor universitar în Cernăuţi şi membru al Academiei Române, care l-a reţinut pentru studiu timp de 12 ani. Încercarea repetată a lui Creţu de a-şi recăpăta manuscrisul s-a soldat cu certuri între el şi Ion Sbiera, relatate diferit de Sbiera în prefaţa ediţiei *Codicelui Voroneţean*, apărută în 1885, şi de Creţu în critica pe care o face acestei ediţii a lui Sbiera [46]. La sesizarea lui Creţu, problema manuscrisului respectiv se discută în sesiunea generală a Academiei din anul 1883. În raportul prezentat cu acest prilej, în şedinţa din 15 martie, secretarul general V. A. Ureche exprima speranţa că manuscrisul descoperit de Creţu „va veni neîntîrziat în mai directă cunoştinţă a Academiei" [47]. În şedinţa din 17 martie 1883, I. Sbiera depune codicele respectiv, „însoţit de un glosar al vorbelor în forma lor grafică şi de studiile şi observaţiunile proprie ale d-sale". Totodată, el propune tipărirea importantului manuscris în felul următor: textul original în comparaţie cu textul corespunzător din *Biblia de la Bucureşti* (1688) şi din cea de la Blaj (1795), cu un glosar şi un studiu filologic asupra textului, iar formatul ediţiei să fie cel adoptat pentru *Psaltirea lui Coresi* publicată de Hasdeu în 1881 [48]. Academia acceptă propunerea lui Sbiera şi acordă fondurile necesare pentru tipărirea lucrării, care a apărut la Cernăuţi, în 1885. Renunţînd la comparaţia textului cu cel din Biblia de la Blaj, care ar fi prezentat mai puţin interes, Sbiera l-a comparat în mod mai potrivit cu cel din *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) şi cu cel din *Biblia de la Bucureşti*. Dacă studiul filologic al lui Sbiera cuprinde numeroase afirmaţii discutabile, dintre care unele au şi fost infirmate de cercetările ulterioare, ediţia *Codicelui Voroneţean* îngrijită de el este un bun instrument de lucru pentru filologi, prin faptul că textul original este reprodus şi cu caractere chirilice, iar la sfîrşit are un glosar complet, cu indicarea paginii şi a rîndului la care se află cuvintele respective.

---

[45] „Analele Academiei Române", tom. IX, 1887, p. 67—68.

[46] Vezi G. Creţu, *Codicele Voroneţean, cu un vocabular şi studiu asupra lui de I. al lui G. Sbiera*, Bucureşti, 1886, extras din „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", III, 1886, vol. VI, cu unele adaosuri.

[47] „Analele Academiei Române", tom. V, 1884, p. 32.

[48] *Ibidem*, p. 43—44.

Psaltirea Șcheiană. Între manuscrisele primite în 1884 de Biblioteca Academiei Române din fondul D. C. Sturza de la Șcheia, din fostul județ Roman, s-a aflat și textul unei vechi psaltiri, probabil una dintre primele scrieri în limba română, care a intrat în literatura noastră filologică sub denumirea de *Psaltirea Șcheiană*. I. Bianu, bibliotecarul Academiei, avînd în vedere deosebita importanță a acestui monument al limbii române, a început imediat editarea lui prin facsimilarea originalului și transcrierea pe contrapagină a textului chirilic cu litere latine. Observînd că textul *Psaltirii Șcheiene* și cel din *Psaltirea lui Coresi* de la 1577 reprezintă aceeași traducere, Bianu notează pe marginea transcrierii textului șcheian variantele rezultate din comparația lui cu textul coresian.

După ce a început execuția acestei lucrări, costisitoare în acel timp, el prezintă, în ședința Academiei din 23 martie 1888, partea tipărită pînă atunci și cere ca Academia să ia asupra ei cheltuielile respective. Cu acest prilej, Hasdeu observă că, de vreme ce *Psaltirea Șcheiană* reprezintă într-o copie mai veche același text cu al *Psaltirii lui Coresi*, „e inevitabil ca în glosarul textului a cărui ediție a început-o [Bianu] în condițiuni științifice atît de frumoase să se cuprindă și glosarul textului coresian" [49]. Ca atare, el renunță la alcătuirea unui glosar al *Psaltirii lui Coresi*, care urma să fie inclus în volumul al II-lea al ediției sale, și propune ca banii respectivi să treacă asupra lucrării începute de Bianu.

Cu privire la valoarea științifică a ediției *Psaltirii Șcheiene* îngrijite de Bianu, în ședința secției literare a Academiei din 24 martie 1888, prezidată de Hasdeu, în calitate de vicepreședinte al secției, se constată că reproducerea fotografică a textului „dă o idee esactă atît despre original cît și despre fidelitatea transcripțiunii făcute pe contrapagină, ceea ce pentru prima dată s-a văzut în literatura noastră", iar lucrarea se consideră a fi „executată în cele mai perfecte condițiuni științifice" [50]. Sprijinul acordat și elogiile aduse pe drept cuvînt de Hasdeu lui Bianu se datoresc, desigur, faptului că el vedea realizîndu-se în filologia românească o ediție cu adevărat științifică, așa cum concepuse și el cu zece ani mai înainte ediția critică a *Psaltirii lui Coresi*.

Volumul I al acestei ediții, cuprinzînd textul reprodus după cum am văzut mai sus, a apărut în 1889. Raportul la sesiunea generală a Academiei din 1889 anunța că Bianu are în pregătire și volumul al II-lea al ediției, care urma să cuprindă „un studiu paleografic și ortografic asupra prețiosului manuscris, o cercetare asupra originei acestei traduceri, adecă asupra originalului de pe care ea s-a făcut, o grupare sistematică a particularităților fonetice și gramaticale ale limbei textului și un glosar al cuvintelor întrebuințate în întreg textul" [51]. Ca și în cazul *Psaltirii lui Coresi* editate de Hasdeu, acest al doilea volum al ediției *Psaltirii Șcheiene* nu a mai apărut. Glosarul complet al acestei psaltiri și un bogat studiu asupra ei vor fi realizate abia 25 de ani mai tîrziu, de I. A. Candrea, ca anexe la cunoscuta lui ediție critică în două volume, apărută în 1916 sub auspiciile Comisiei istorice a României. În raportul asupra lucrării lui Candrea, prezentată la concurs pentru premiul Eliade Rădulescu pe anul 1919,

[49] „Analele Academiei Române", tom. X, 1889, p. 62—63.
[50] *Ibidem*, p. 118—119.
[51] *Ibidem*, tom. XI, 1889, p. 33.

I. Bianu, exprimînd bucuria de a fi văzut alcătuit studiul la care se gîndise şi el cu mulţi ani în urmă, apreciază această ediţie, desigur puţin cam exagerat, drept „cea mai perfectă monografie despre limba noastră în întîia ei epocă literară" [52].

Lexiconul lui Mardarie Cozianul. Pe la 1890, episcopul Ghenadie al Rîmnicului a descoperit între cărţile mănăstirii Cozia lexiconul slavo-român al monahului Mardarie, de la 1649, pe care în 1897 l-a dăruit Bibliotecii Academiei. Înainte de a-l dărui însă, el îşi asociase pe profesorul Gr. Creţu, cel care descoperise în Bucovina *Codicele Voroneţean*, cu intenţia de a publica manuscrisul descoperit într-o ediţie critică. Moartea lui Ghenadie, în 1898, întrerupe tipărirea abia începută a lucrării, în Tipografia cărţilor bisericeşti, iar Creţu o prezintă apoi Academiei Române ca să o publice cu spezele ei [53]. Cu cercetarea ediţiei propuse spre publicare de Creţu secţia literară a Academiei deleagă pe Gr. G. Tocilescu, care — în raportul prezentat la 29 mai 1898 — constată că lucrarea cuprinde trei părţi şi anume : „1) textul slavo-românesc al lui Mardarie Cozianul de la 1649, cu variante şi note, arătîndu-se cu un număr de ordine fiecare articol ; apoi 2) indicele complet al vorbelor româneşti, cu arătarea articolului respectiv, indice care face ca lucrarea să servească şi ca lexicon româno-slavon ; în sfîrşit, 3) studiul propriu, în care se descrie pe larg codicele din diferite puncte de vedere, se ocupă de opera lui Berîndă, izvorul celor mai multe dicţionare slavo-române, se dă descrierea şi analiza celorlalte zece lexicoane manuscripte similare pînă azi cunoscute în ţară şi străinătate, arătîndu-se raporturile dintre ele ; de asemenea, se tractează elementul slavic şi ceva mai pe larg cel românesc al codicelui (ortografie, morfologie, lexicologie). Lucrarea este însoţită de cîteva reproduceri ale filigranelor de pe hîrtie". Ca apreciere generală, Tocilescu observă că „lucrarea se prezintă în condiţiunile cele mai bune critice şi ştiinţifice spre a putea fi publicată" [54]. Ediţia aceasta, care este o foarte bună lucrare de referinţă pentru studiul vocabularului limbii române din secolul al XVII-lea, a apărut în anul 1900.

Codicele Todorescu şi Codicele Marţian. În 1912, N. Drăganu, pe atunci profesor la liceul din Năsăud, propune Academiei publicarea ediţiei critice a două manuscrise miscelanee cu texte religioase, din secolul al XVI-lea şi din prima jumătate a secolului al XVII-lea, denumite — după numele persoanelor la care s-au aflat — *Codicele Todorescu* şi *Codicele Marţian*. Secţia literară a Academiei însărcinează pe A. Philippide cu alcătuirea raportului asupra lucrării prezentate. În şedinţa secţiei din 2 mai 1912 Philippide citeşte raportul respectiv, în care — după o serie de observaţii de amănunt privind studiul lui Drăganu — se opreşte asupra afirmaţiei că autorul nu face observaţii asupra particularităţilor de limbă ale codicelor descoperite, întrucît îl dispensează studiile şi notiţele amănunţite şi erudite ale lui Hasdeu, şi conchide cu multă dreptate : „*Ba acele studii nu trebuie să-l dispenseze de fel pe d-l*

[52] „Analele Academiei Române", tom. XXXIX, 1921, p. 442—444.
[53] *Ibidem*, tom. XXI, p. 6, şi introducerea la ediţia acestui lexicon, p. 3.
[54] *Ibidem*, p. 203 şi 11.

Drăganu de a ne face cunoscute particularitățile de limbă ale Codicelui Todorescu și ale Codicelui Marțian. Colaționările făcute de d-sa între diferitele manuscripte și tipărituri vechi românești și concluziile trase de d-sa asupra filiațiunii și asupra vîrstei manuscriptelor sunt, ca toate colaționările și filiațiunile făcute de alții înaintea d-sale, foarte provizorii. Ceea ce este într-adevăr pozitiv este limba manuscriptelor, și această limbă trebuie să ne-o facă d-sa cunoscută în caracterele ei specifice, ori măcar în caracterele ei deosebitoare de limba actuală, oricît de mult limba din Codicele Todorescu și Marțian ar sămăna cu limba celorlalte manuscripte vechi; iar la sfîrșitul lucrării d-sale ar trebui să facă un indice, în care să se cuprindă toate cuvintele cari au alt schelet ori alt înțeles decît acele din limba actuală"[55]. După ce Drăganu a întregit lucrarea, în lumina observațiilor lui Philippide, care — în raportul comunicat secției literare în ședința din 21 decembrie 1912 — precizează că autorul „a făcut îndreptările și adaosele propuse de mine"[56], ediția a fost acceptată de Academie și a apărut în 1914, în volum aparte, nu în „Anale", cum se prevăzuse inițial.

Apostolul lui Coresi. În ședința Academiei din 19 septembrie 1924, I. Bianu prezintă un al treilea exemplar din *Apostolul românesc al lui Coresi* (tipărit la Brașov, probabil în 1563), mai puțin defectuos decît celelalte două exemplare cunoscute pînă atunci. Exemplarul recent descoperit aparținea lui Constantin Karadja, iar acesta îl dona Academiei cu o condiție căreia îi datorăm de fapt ediția în facsimile a acestui text vechi românesc. Într-o scrisoare adresată lui Vasile Pârvan, pe atunci secretar general al Academiei, Constantin Karadja formulează condiția respectivă în felul următor: „Exemplarul ce am intenția să vă depun la Academie va rămîne deocamdată proprietatea mea. Scopul meu fiind însă de-a aduce științei românești un modest serviciu, *doresc să știu dacă Academia consimte să ia obligațiunea de a publica o ediție științifică a textului întreg înainte de ianuarie 1928.* În acest caz volumul în chestie va intra în plină posesiune a Academiei din momentul cînd voi primi, eu sau moștenitorii mei, în mînă un exemplar al acestei reproduceri. *Dacă Academia nu se vede însă în stare de a săvîrși această operă înainte de 1 ianuarie 1928*, fie din cauza unei lipse de fonduri (ce ar trebui într-acest caz acordate de Minister), fie din vreo altă pricină, îmi rezerv dreptul *să ridic cartea după expirarea termenului de trei ani* prevăzut mai sus, în care caz voi dispune de ea în alt mod. Înțeleg să rezerv acest drept moștenitorilor mei, în cazul cînd voi fi decedat la data indicată"[57]. I. Bianu, care tocmai atunci edita în facsimile textele aflate în sbornicul descoperit la Ieud în 1921, în trei fascicule, apărute în 1925, sub titlul *Texte de limbă din secolul XVI*, găsește mijlocul potrivit (dacă nu chiar el va fi sugerat lui Karadja ideea de a pune Academiei condiția respectivă, spre a putea obține mai ușor fondurile necesare pentru alcătuirea ediției) de a reproduce în același fel și *Lucrul apostolesc* al lui Coresi. La întocmirea ediției el a utilizat toate cele trei exemplare originale de

[55] „Analele Academiei Române", tom. XXXIV, 1912, p. 170—172. Sublinierile aparțin lui Philippide.

[56] *Ibidem*, tom. XXXV, 1913, p. 62.

[57] *Ibidem*, tom. XLV, 1925, p. 13—14. Sublinierile aparțin lui Karadja.

care dispunea atunci, pe baza cărora a putut reconstitui în reproducere fotografică un exemplar aproape complet. După cîţiva ani de lucru, ediţia aceasta a *Apostolului lui Coresi* a apărut în 1930, drept fascicula a IV-a din colecţia *Texte de limbă din secolul XVI*, reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu.

Lexiconul Marsilian. Profesorul italian Carlo Tagliavini, membru corespondent al Academiei Române, a propus Academiei, în 1929, publicarea ediţiei critice a unui dicţionar latin-român-maghiar din secolul al XVII-lea (de pe la 1700), cunoscut sub numele de *Lexicon Marsilianum*, pentru că a fost descoperit în biblioteca contelui Luigi Ferdinando Marsigli, militar, om politic şi scriitor italian, care — fiind la un moment dat în serviciul imperiului austriac — a avut relaţii mai directe cu românii. Printre altele, a fost un timp ambasador la curtea lui Brîncoveanu şi prieten al stolnicului Constantin Cantacuzino.

Academia acceptă propunerea făcută şi hotărăşte „a se tipări în publicaţiunea *Etudes et recherches* lucrarea d-lui membru corespondent Carlo Tagliavini scrisă în limba italiană cu titlul: *Il «Lexicon Marsilianum». Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII*" [58]. Ediţia acestui lexicon, preţioasă atît prin textul editat cît mai ales prin bogatul studiu filologic al profesorului Carlo Tagliavini, a apărut în 1930.

★

Trecînd în revistă activitatea desfăşurată de Academia Română în domeniul editării critice a textelor vechi româneşti, ne-am referit numai la ediţiile mai importante şi mai bine cunoscute în literatura noastră filologică. Nu putem totuşi să nu pomenim cu acest prilej, măcar în treacăt, şi ediţia operelor lui Miron Costin, în două volume, îngrijită cu mai puţin spirit critic de V. A. Ureche şi publicată în 1886 şi 1889[59]. De asemenea, pentru a avea o imagine mai bine conturată a preocupărilor Academiei Române de a edita unele texte vechi româneşti, se cuvine menţionată încercarea lui Odobescu de a publica romanul popular *Varlaam şi Ioasaf*, tradus în secolul al XVII-lea de Udrişte Năsturel, din care au şi fost tipărite primele coale[60], precum şi discuţiile din diferite şedinţe ale Academiei cu privire la necesitatea editării predicilor lui Antim Ivireanu [61], a cronicilor muntene [62] şi a *Psaltirii Voroneţene* [63].

Din cele expuse pînă aici rezultă cu claritate că, în domeniul editării critice a textelor vechi româneşti, activitatea Academiei, de la înfiinţarea ei şi pînă la reorganizare, în 1949, a fost stimulată de doi factori esenţiali şi anume: necesitatea alcătuirii unor ediţii de referinţă pentru elaborarea *Dicţionarului limbii române* şi datoria de a edita în condiţii ştiinţifice corespunzătoare unele manuscrise mai importante din secolele

[58] „Analele Academiei Române", tom. XLIX, 1929, p. 153.

[59] *Ibidem*, tom. VII, 1885, p. 158 şi 85, tom. VIII, 1886, p. 56, tom. IX, 1887, p. 68, tom. X, 1889, p. 44.

[60] *Ibidem*, tom. II, 1881, p. 94—95, tom. IV, 1882, p. 57 şi 80, tom. V, 1884, p. 34.

[61] *Ibidem*, tom. VIII, 1886, p. 80—81, 115, 158, tom. X, 1889, p. 70, 121—122, tom. XI, 1889, p. 2.

[62] *Ibidem*, tom. XVI, 1894, p. 281, 282.

[63] *Ibidem*, tom. XV, 1893, p. 100, 101, 149—153, 164.

al XVI-lea și al XVII-lea, descoperite într-un scurt interval de timp. Îndată ce edițiile absolut necesare pentru alcătuirea dicționarului s-au tipărit, iar descoperiri senzaționale de texte vechi nu s-au mai făcut, interesul Academiei pentru editarea textelor vechi românești a început să scadă. Acest regres se datorește, bineînțeles, și stingerii treptate a două generații de mari filologi, aproape toți membri al Academiei, care — la sfîrșitul secolului trecut și în primele decenii ale secolului nostru — au întemeiat în toată puterea cuvîntului filologia română.

Paralel cu scăderea interesului Academiei pentru editarea scrierilor vechi românești, publicarea unor ediții cît mai bine îngrijite a constituit o preocupare mai mult sau mai puțin susținută a Comisiei istorice a României, sub auspiciile căreia s-au realizat cîteva lucrări filologice foarte bune, și a unor edituri, cum au fost Scrisul românesc din Craiova și Fundația pentru literatură și artă.

După 1949, în diferite institute de cercetare ale Academiei a renăscut la un moment dat vechea preocupare de a edita sau reedita în ediții critice unele scrieri reprezentative ale trecutului nostru cultural. În Editura Academiei au apărut, de exemplu, cîteva dintre legiuirile secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, operele lui Miron Costin, cronica lui Radu Popescu, predicile lui Antim Ivireanu, iar din secolul al XVI-lea, Tetraevanghelul lui Coresi și, se află sub tipar, Palia de la Orăștie. Trebuie să recunoaștem totuși că s-ar fi putut realiza în ultimul timp ediții de texte vechi mai numeroase și, în unele cazuri, mai bune. Interesul științific pentru lucrări de acest fel ar trebui cultivat cu deosebită grijă, pentru că în filologia românească sînt încă foarte multe probleme de lămurit.

ÎNFIINȚAREA SOCIETĂȚII LITERARE (ACADEMICE) ROMÂNE

DE

FLORIN MARCU

Veacul al XIX-lea reprezintă secolul trezirii naţiunilor şi al luptei pentru crearea statelor naţionale.

În ţările române, spre jumătatea veacului trecut, lupta naţională are un aspect progresist. Această luptă era strîns legată de problema realizării unei culturi naţionale şi de aceea a înfăptuirii unităţii depline în limbă. Cultura trebuia să ridice nivelul însuşi al poporului, să-l facă capabil de a se constitui în naţiune, formînd un stat de sine stătător. Ea folosea drept armă în mîna slujitorilor luptei pentru ideea naţională, pentru realizarea unităţii naţionale.

Limba, legată de cultură, cunoaşte în modul cel mai evident acest proces de trezire, de-a dreptul revoluţionar. Tot mai mult se făcea simţită o îmbogăţire a lexicului, o unificare a limbii vorbite de românii de pretutindeni.

Pe la jumătatea secolului trecut, problema limbii era una din problemele de bază care preocupa opinia publică de la noi. Înainte de toate, se simţea nevoia unei limbi capabile să facă faţă noilor legături — tot mai strînse — dintre ţările române şi, totodată, nevoia unei limbi moderne, care să înglobeze termenii necesari în diversele domenii ale vieţii sociale şi culturale, aflate în plin proces de transformare.

Pe lîngă aceste scopuri practice, limba trebuia să folosească luptei pentru unitatea naţională şi însăşi luptei pentru recunoaşterea poporului român ca naţiune. De aci se va ajunge la o serie de exagerări, ca acelea ale Şcolii Ardelene şi ale curentului latinist ce-i urmează.

De problemele limbii se leagă primele proiecte şi încercări de realizare a unei societăţi academice sau literare, care să dea întregii naţiuni o ortografie, o gramatică şi un dicţionar. Astfel încît, de la începutul secolului al XIX-lea, C. Diaconovici încearcă să înfiinţeze o „societate pentru cultivarea limbii”[1]. Acelaşi scop şi-l propune şi „Societatea literară”, înfiinţată la Braşov de către unii din boierii munteni refugiaţi aci în 1821. Eliade, în prefaţa la *Gramatica* sa din 1828, cere şi el înfiin-

[1] Anibal Teodorescu, *Gînduri şi planuri pentru înfiinţarea Academiei Române*, Bucureşti, 1947, p. 8.

ţarea unei „academii", care să studieze problemele limbii. În 1836, Eforia şcoalelor din Bucureşti publică statutele unei viitoare „societăţi literare", care urmărea, între altele, şi alcătuirea unui dicţionar [2]. În 1841, Emile Kohly de Guggsberg — un preceptor de limbă franceză al nepoţilor comisului Ioan Gherghel — propune, în *Le Philodace, aperçu sur l'éducation chez les Roumains*, înfiinţarea unei Academii cu membri din Moldova şi Ţara Românească, care urma să se întrunească în sesiuni la Focşani şi să alcătuiască o gramatică şi un dicţionar [3]. Tot acum, după societatea „Filarmonica", ia naştere „Societatea literară", legată de societatea revoluţionară „Frăţia". În 1857, C.Florescu propune să se lucreze dicţionarul şi gramatica limbii române de către „o comisie de învăţaţi" [4].

În perioada premergătoare Unirii Principatelor, apare tot mai necesară întocmirea unui dicţionar, a unei gramatici şi a unui sistem ortografic unic. Unirea şi formarea statului naţional creează noi posibilităţi de dezvoltare a activităţilor culturale. Din primii ani de domnie a lui Cuza, se simte un suflu nou de cultură. În Ardeal, de asemenea, avîntul cultural este deosebit de viu.

În aceşti ani se pune tot mai insistent problema înfiinţării unei societăţi literare (sau academice). Aceasta urma să se îndeletnicească nu numai cu problemele de limbă, ci şi cu cele de istorie şi de ştiinţă. Viitoarei Societăţi i se dă, în aproape toate proiectele, un larg caracter naţional. Bazele ei materiale se pun în 1860, prin însemnatele donaţii şi prin legatul lui Evangeliu Zappa, căruia în 1863 li se alătură o donaţie importantă a domnitorului.

În primăvara anului 1866, C.A.Rosetti, ministru secretar de stat la Departamentul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, îndemnat de V.A. Urechia, înfiinţează Societatea Literară Română. În urma raportului lui C.A.Rosetti şi avînd în vedere un jurnal al Consiliului de Miniştri din 12 martie 1866, care are şi avizul Consiliului de Stat, Locotenenţa Domnească a Principatelor Unite Române aprobă proiectul de regulament pentru formarea Societăţii Literare Române, care trebuia să dea naţiunii „acele două colonade ale templului său literar : Gramatica şi Glosariul limbei" [5].

Aprobat prin decretul Locotenenţei Domneşti din 1 aprilie 1866, regulamentul arăta că se va forma în Bucureşti o societate literară cu misiuni speciale : de a fixa ortografia limbii române, de a elabora gramatica limbii române şi de a începe şi realiza dicţionarul limbii române. De asemenea, se fixează numărul membrilor noii societăţi la 21, din toate provinciile locuite de români, înăuntrul sau în afara hotarelor României de atunci. Tot în acest regulament se stabileşte şi data deschiderii primei sesiuni pentru 1 august 1866. De menţionat că prin decretul Locotenenţei Domneşti, competenţa Societăţii se limita numai la problemele de limbă.

Înfiinţarea Societăţii Literare a stîrnit un entuziasm deosebit mai ales peste munţi, în Transilvania. Iosif Vulcan, de pildă, anunţă în „Fa-

---

[2] V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor de la 1800—1864*, I, Bucureşti, 1892, p. 338.

[3] N. Iorga, *Cea dintîi idee a Academii Române*, în „Neamul românesc literar", 1909, p. 295—296.

[4] V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 220.

[5] „Analele Soc. Acad. Române", Bucureşti, 1869, tom. I, p. 1—3.

milia" inițiativa guvernului din București, mulțumind lui Rosetti și făcînd unele propuneri de membri [6].

Printr-un alt decret al Locotenenței Domnești din 22 aprilie 1866 sînt numiți membri din afara hotarelor ai Societății Literare Române pentru cultura limbii, pentru Maramureș : Iosif Hodoș și Alex. Roman ; pentru Transilvania : T. Cipariu, G. Munteanu și G. Barit ; pentru Banat : Andrei Mocioni și Vicențiu Babeș ; pentru Bucovina : Alex. Hurmuzaki și Dimitrovici, înlocuit apoi cu I.G.Sbiera și alții.

Între timp, după ce făcuse cunoscut noilor membri numirea, prin scrisori, cerîndu-le să-i comunice acceptarea, pentru a le putea trimite bani de drum, Rosetti lansează un apel prin presă, rugînd să se facă propuneri de membri, reprezentanți ai Munteniei și Moldovei. Opinia publică arată un viu interes propunerii lui Rosetti, fiind recomandați : Heliade, A.T.Laurian, Bolintineanu, I.C.Massim, N.Ionescu, V.A.Urechia, V. Alecsandri, M.Kogălniceanu etc.

Deși se luaseră toate măsurile pentru apropiata sesiune, totuși adunarea Societății nu va avea loc în 1866. Datorită epidemiei de holeră care bîntuie în țară și avînd în vedere că la hotare s-au stabilit carantine, iar „intrarea în țară la timp a membrilor din provinciile române supuse dorinței străine e cu anevoință", în ședința Consiliului de Miniștri din 21 iulie 1866, luîndu-se în considerare referatul ministrului secretar de stat al Instrucțiunii Publice și al Cultelor [7], se hotărăște ca întrunirea Societății Literare să se amîne pentru anul viitor. Astfel, se fixează ca noua sesiune să aibă loc la 1 august 1867. De fapt, la amînarea convocării mai contribuise, pe lîngă epidemia de holeră, și împiedicarea unor membri de peste munți de a lua parte, și căderea de la putere, la 15 iulie, a guvernului din care făcea parte C.A.Rosetti. Amînarea se mai datorește și stării de tensiune existentă în acel timp între România și Austria.

În luna iunie 1866, printr-un decret, sînt numiți o serie de noi membri pentru a se completa numărul prevăzut de regulament, și anume : V.Alecsandri, C.Negruzzi, V.A.Urechia (din România de peste Milcov) ; Heliade, A.T.Laurian, C.A.Rosetti și I.C.Massim (din România de dincoace de Milcov). Puțin după aceasta, se mai numesc membri, pentru completarea locurilor vacante, Titu Maiorescu și N.Ionescu.

Convocarea Societății Literare a constituit un sprijin dat de guvernul român ideii naționale. De fapt, avem a face nu numai cu convocarea unei societăți care să rezolve problemele limbii, ci cu o manifestare națională organizată de guvernul român. În presa vremii se agita tot mai mult ideea deplinei unități naționale române. De altfel și agitația în jurul venirii membrilor Societății Literare la București constituie o manifestare în același sens național.

Primirea membrilor Societății Literare are un caracter sărbătoresc ; aceștia „fură primiți cu un zgomotos entuziasm" [8]. S-a organizat un comitet de recepție, care adresează un apel către public pentru primirea membrilor Societății Literare în ziua de 31 iulie. Într-adevăr

[6] Iosif Vulcan, *Societatea literaria romana*, în „Familia", nr. 11, din 15/17 apr. 1866 p. 131.

[7] Referatul din 21 iul. 1866, Arh. statului, București, Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 740/1866, f. 14.

[8] N. Iorga, *Istoria românilor*, 1939, vol. X, p. 93.

cetățenii Bucureștiului vor face acestora o primire sărbătorească. Massim califică, pe drept cuvînt, primirea membrilor Societății drept „o serbare adevărat triumfală".

Solemnitatea inaugurării Societății Literare are loc la 1 august 1867. Ștefan Golescu, șeful noului cabinet, deschide solemnitatea, arătînd mai întîi scopul societății care se inaugurează. Face apoi lectura referatului guvernului din 11 februarie către Locotenența Domnească, prin care se supune spre aprobare decretul de constituire a acestei societăți, și adaugă că „nu poate fi dorință mai legitimă pentru membrii aceleiași națiuni decît de a-și cultiva limba națională, tezaur pe care nu este putere omenească să-l poată lua de la un popor". El arată că „societatea este și rămîne independentă și liberă, cum liberă și independentă a fost, este și va fi limba poporului român". În încheiere, Golescu cere Societății Literare ca prin lucrările ei să nu despartă „prin limbă pe popor de clasele culte, căci limba nu este a unei clase, ci a națiunii" [9]. Vorbește apoi V.A.Urechia la inaugurarea bustului lui Evangeliu Zappa, după care se cîntă cîntecul *Mult e dulce și frumoasă limba ce vorbim.*

După aceea, în aplauzele unanime ale publicului, urcîndu-se la tribună, Timotei Cipariu ține un discurs în care își exprimă speranța că 1 august 1867 va face epocă nouă în viața culturii naționale române. El arată că Societatea are o misiune înaltă și un scop atît de sacru, încît nu poate crede că mai poate fi vreun român adevărat care să nu-i recunoască această misiune importantă și să nu-i ureze cele mai frumoase rezultate pentru întreaga românime. În încheiere, declară : „Am început a ne libera patria, am început a ne libera limba", fiind acoperit de „detunătoare" aplauze [10].

Societatea își începe activitatea. Participă, la început, un număr restrîns de membri ; numai ardelenii, care reprezentau, în general, curentul etimologic, participă masiv și vor fi totdeauna prezenți la lucrările sesiunii. O parte din membri nu pot veni la sesiune, iar alții, ca Alecsandri, Negruzzi și T.Maiorescu, se abțin de la lucrările ei. Totuși membrii Societății lucrează efectiv zi de zi. Cipariu ține o cuvîntare despre istoria limbii române, Eliade rostește un discurs asupra fazelor de dezvoltare a unor limbi, iar Laurian face istoricul ideii formării unei societăți literare.

Una dintre lucrările fundamentale ale acestei sesiuni este problema statutelor. Într-una din primele ședințe ale Societății, Bariț propune ca sfera ei de activitate să fie lărgită și ca ea să nu fie numai o societate literară, ci o societate academică. Acest punct de vedere este acceptat de ceilalți membri și Societatea se va ocupa în mai multe ședințe de problema statutelor. Statutele sînt votate la 24 august și înaintate, printr-o adresă a membrilor, Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor, arătîndu-se că prin votarea acestora Societatea își terminase „lucrarea principală a sesiunii". În urma unui referat al ministrului către domn, statutele sînt sancționate prin decret.

Potrivit art. 1 din Statute, Societatea Literară Română, convocată în București prin decretul din 2 iunie 1867, nr. 5041, se constituie, în puterea art. X din regulamentul provizoriu din 1 aprilie 1866, în Socie-

[9] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 12—13.
[10] *Ibid.*, p. 14—15.

tatea Academică Română, cu scopul de a lucra la înaintarea literelor și științelor între români. Societatea Academică este împărțită în trei secții : literară-filozofică, istorică-arheologică și cea a științelor naturale (art. 3). Se stabilește că : „secția literară se ocupă cu diversele chestiuni filologice destinate a cultiva, a curăți și a perfecționa limba română ; organizează misiuni lexicografice pentru compunerea unui dicționar român cît se poate mai complet ; încurajează și premiază operele filologice și altele de valoare literară" (art.4). Se mai hotărăște ca fiecare secție să aibă cîte o revistă.

Ecoul stîrnit în presa și în opinia publică a vremii de înființarea Societății Academice este considerabil. Din corespondențele publicate în acest timp [11] se pot vedea speranțele pe care și le puneau românii din Transilvania în această societate literară și în rolul pe care ea avea să-l joace în procesul de creare a deplinei unități naționale. Într-un articol publicat în „Românul", intitulat *Părțile României*, Hasdeu protesta împotriva împărțirii spațiului dacic în prea multe provincii, arătînd că nu există decît „o singură Românie, cu un picior în Dunăre și cu altul în ramificațiile cele mai depărtate ale Carpaților"[12].

Discuțiile din presă în legătură cu menirea Societății Academice continuă chiar după întrunirea acesteia. În Transilvania, îndeosebi, se combat, din motive ușor de înțeles, zvonurile cum că Societatea Literară ar avea scopuri și tendințe politice. Întors în Ardeal, Cipariu publică o scrisoare în care susține că delegația de ardeleni venise la București doar cu țeluri literare. El publică în al său „Arhivu pentru filologie și istorie" o serie de dări de seamă referitoare la activitatea Societății. Într-una din acestea, el arată că lucrările Societății Academice fuseseră „curat filologice" și „cu totul independente" [13].

Aceeași atitudine de prudență o întîlnim și la Bariț. Agitația dusă în România în jurul problemei deplinei unități naționale provoacă îngrijorări cercurilor conducătoare din Austria și Ungaria. Totuși, în ultima ședință a Societății Academice, Bariț, după ce subliniază că Societatea se întrunise doar cu „scopuri curat științifice", nu uită să adreseze mulțumiri „către toți . . . cîți și cîte ne-au întîmpinat cu atît elan și caritate frățească", încheind cu : „Să trăiască Națiunea română" [14].

Unul din principalele țeluri pentru care a fost creată Societatea Academică Română a fost problema dicționarului limbii române, problemă care a intrat în discuție încă în prima sesiune din 1867, precum și aceea a ortografiei și a unei gramatici.

Deși lucrările privitoare la problemele limbii nu înregistrează rezultate substanțiale, totuși sesiunea din 1867 are o deosebită însemnătate, deoarece acum se pun baze temeinice — prin statute — viitoarei Academii Române, ea fiind totodată prima categorică manifestare a deplinei unități culturale românești.

---

[11] Vezi „Concordia", nr. 61 din 6/18 aug. 1867, p. 241, nr. 64 din 17/29 aug. 1867, p. 253 ; „Albina", nr. 87 din 9/21 aug. 1867, p. 1—2.

[12] „Românul" din 6 aug. 1867, p. 658.

[13] „Arhivu pentru filologia și istoria", nr. 9 din 20 oct. 1867, p. 161.

[14] „Analele Soc. Acad. Române" București, 1869, tom. I, p. 128.

În ceea ce privește problemele limbii, rezolvarea lor temeinică va întîrzia multă vreme din pricina curentului etimologic, care era slujit de majoritatea primilor membri.

După ce în 1879 Societatea Academică Română se transformă în Academia Română, se trece de la preocupări strict filologice la o activitate mult mai extinsă, care a avut un rol pozitiv în dezvoltarea științei și culturii românești.

Reorganizată în 1948 pe baze noi, Academia Republicii Socialiste România contribuie astăzi la propășirea generală a științei, literelor și artelor din țara noastră. În filialele sale din Iași și Cluj, în bazele științifice de la Timișoara și Tg. Mureș, în institutele sale științifice și în alte numeroase unități (laboratoare, stațiuni experimentale etc.), o mulțime de cercetători efectuează cercetări științifice în toate domeniile științei și culturii, studiază posibilitatea de punere în valoare a bogățiilor naturale și a forțelor productive ale țării. Organizată în secții științifice și avînd în subordine și alte instituții, ca Biblioteca și Editura, cel mai înalt for de știință și cultură din Republica Socialistă România editează astăzi periodice, publicații neperiodice și colecții, în limbile română, rusă, franceză, engleză, germană și maghiară, și întreține legături cu cele mai importante institute științifice din lume.

Știința, cultura și arta românească se bucură astăzi de o înaltă apreciere peste fruntariile țării.

Revista „Limba română" este o publicație care se adresează unui cerc de cititori interesați de problemele lingvisticii.

Revista abordează în primul rînd studiul limbii române: gramatică, vocabular, limbă literară și stilistică, istoria lingvisticii românești, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, toponimie, onomastică și filologie. În al doilea rînd, revista publică regulat articole de lingvistică generală.

Studiile și articolele sînt semnate de lingviștii cei mai cunoscuți și de cercetători tineri, cu o serioasă pregătire de specialitate.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele din subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

BIBLIOTECA
S.L.I.C.

LUCRĂRI APĂRUTE IN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, *Limba latină*, 1965, 439 p. 28 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român**, serie nouă, 1965, vol. IV. Hărţile de la 910 la 1236, 103 lei.

* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută şi adăugită, tiraj nou, 2 vol., 1966, 52,50 lei.

Sub red. acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţia romanică**, vol. I, 1962, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p. 45 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii româneşti**, 1963, 528 p. + 1 pl., 34 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1963, 528 p. + 1 pl., 34 lei.

H. PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic; Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain) général et étymologique**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.

* * * **Fonetică şi dialectologie**, vol. V, 1964, 292 p., 12 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român**, serie nouă, 1966, vol. V. Hărţile de la 1237 la 1570 + 13 pl., 103 lei.

LR, Anul XV, nr. 5, p. 465—554, Bucureşti, 1966

I. P. „Informaţia" — c. 3665

42.200

Lei 4.—

I 8167

LIMBA ROMÂNĂ

6

ANUL XV
1966

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

0 IUL. 2005

97

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

ACAD. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

Prof. univ. ION COTEANU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Membri:

Conf. univ. V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
VL. DRIMBA
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU — secretar de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1967.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuța poștală 134—135, București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

ADRESA REDACȚIEI
Str. I. C. Frimu, nr. 22
Raionul 30 Decembrie
București

APARE DE 6 ORI PE AN

I 8167

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XV 1966 Nr. 6

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

SUMAR

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

HENRI WALD, Materialitate şi idealitate în structura limbajului 557

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

FULVIA CIOBANU, Există propoziţii „incidente legate"? 569

Note etimologice şi lexicale (I. ROBCIUC, CORNELIU REGUŞ, CORNELIA CĂLIN) 579

NOTE ŞI COMENTARII

ION GHEŢIE, În jurul grafiei *mierurata* „minunata" din *Codicele voroneţean* 583

STELIAN DUMISTRĂCEL, Observaţii pe marginea unor contribuţii lexicologice 585

LEONIDA CIAHNO, Tot în legătură cu „moarea" cuiva 593

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

M. EMINESCU, I. CREANGĂ, *Studii*, Timişoara, 1965 (*Lidia Sîrlea*) 595

Acad. AL. GRAUR, *Nume de persoane*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965 (*Valeria Guţu-Romalo*) 597

Cuprinsul revistei „Limba română" pe anul 1966 603

Indicele revistei pe anul 1966. 607

LR, Anul XV, nr. 6, p. 555–644, Bucureşti, 1966

8019

MATERIALITATE ŞI IDEALITATE ÎN STRUCTURA LIMBAJULUI

DE

HENRI WALD

Unitatea dialectică dintre individual şi general, inerentă oricărui lucru, este aceea care determină unitatea dialectică dintre material şi ideal în structura limbajului*. Structura limbajului nu coincide cu structura vorbirii; limbajul este unitatea contradictorie dintre vorbire şi gîndire, dintre material şi ideal, dintre sensibil şi inteligibil. Prin latura lui materială, limbajul este legat de aspectul individual al lucrurilor, iar prin latura lui ideală, el este legat de însuşirile generale ale lucrurilor. „Cînd oamenii au creat limbajul — scrie Arsène Darmesteter — ei au legat în mod necesar de anumite sunete imaginile obiectelor materiale; altfel le-ar fi fost imposibil să-şi schimbe între ei ideile. Ce intermediar comun le-ar fi permis să facă acest schimb dacă nu lumea materială, exterioară spiritului lor, tangibilă şi pe care puteau s-o arate cu degetul?" [1].

La început, ideile nu se puteau constitui decît prin articularea unor sunete în prezenţa lucrurilor. „Spiritele nu comunică între ele decît prin intermediul lumii" [2]. Sunetele trebuiau să reflecte şi să sugereze lucrurile, nu numai să le desemneze; ele nu serveau însă numai la notarea emoţiilor, ci le şi exprimau. Al. Graur arată că „pentru omul primitiv, singura posibilitate de a înţelege un cuvînt pronunţat de alt om era tocmai aceasta, ca înseşi sunetele să arate despre ce e vorba, ca legătura între sunete şi sensul cuvîntului să se facă de la sine" [3].

Deosebit de preţioasă este concepţia lui André Martinet asupra dublei articulaţii a limbajului. El arată că limbajul nu se constituie doar prin articularea enunţurilor în cuvinte, ci şi prin articularea cuvintelor în sunete.

---

* Precizez de la început accepţia pe care o dau principalilor termeni folosiţi de lingvistica modernă. „Sens" şi „semnificaţie" consider că sînt termeni echivalenţi şi se referă la elementul ideal al limbii; înţeleg prin „semn" aspectul material al limbajului, prin „semnal" înţeleg semnul văzut din punctul de vedere al acţiunii lui asupra unor organe senzoriale, în vreme ce „semnificantul" mi se pare a fi semnul considerat din punctul de vedere al capacităţii lui de a deştepta semnificaţii.

„Simbolul" este un semn care mai păstrează trăsăturile individuale caracteristice oglindirii concretului şi care trezeşte mai mult reprezentări decît noţiuni.

[1] Arsène Darmesteter, *La vie des mots étudiés dans leur significations*, Paris, 1887, p. 84.

[2] Paul Leroy, *La logique et le bon sens*, în RMM, no. 3, 1961, p. 339.

[3] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, Editura Academiei, 1960, p. 190.

„De fapt — scrie el — un examen chiar rapid al realității lingvistice, așa cum o cunoaștem, arată că limbajul uman poate fi descris ca dublu articulat în unități semnificative (monemele) și în unități distinctive (fonemele)" [4]. Precizînd însă că fonemele sînt produsele celei de-a doua articulații — a articulării cuvintelor în sunete — Martinet sugerează ideea că fonemele sînt acelea care consolidează și sporesc capacitatea limbajului de a reflecta, prin semnificațiile lui, esențialul din realitate. Fiind „unități fără față semnificată" [5], fonemele feresc semnificanții de continua influență a sensului asupra lor. Structura sensibilă spațio-temporală a scrierii, mai întîi mitografică, pluridimensională și simultană, iar apoi lineară, unidimensională și succesivă, consolidează și mai mult capacitatea de abstractizare și de generalizare a limbajului.

Omul a găsit sunetele — materia primă a limbajului — tot în natură, ca și materia primă a celorlalte produse ale culturii. Sunetul este aer în vibrație, receptat de o ureche. Izbirea lucrurilor unele de altele, ca și reacția emoțională a animalelor produc și ele sunete. Însă toate aceste sunete rămîn individuale și vremelnice, semnalînd, o clipă, împrejurări tot atît de individuale și vremelnice. Sunetele naturale au toate aceeași valoare informațională : semnalează individualul. Ele nu pot comunica nici un fel de informații cu privire la însușirile generale ale lucrurilor.

Pentru ca sunetele să informeze asupra generalului și viitorului, a trebuit ca omul să descopere procedeul de a excita aerul cu intenție. Descoperirea valorii informaționale a sunetelor a avut în formarea omului aceeași importanță ca și făurirea uneltei, căci omul este în același timp o ființă muncitoare, vorbitoare și cugetătoare. „*Homo sapiens* nu desemnează decît o ființă cuvîntătoare și muncitoare" [6], precizează și G. Révész.

Făurirea limbajului este cel mai profund act de cultură îndeplinit de om. Limbajul este acela care inaugurează cultura. Datorită limbajului este cultura procesul prin care viitorul, cristalizat în proiecte, participă la munca de transformare a prezentului. Ca și limbajul, cultura nu reține din natură decît aspectele pe care le poate include într-o *ordine simbolică* și le poate transforma în *semnificanți*.

Însăși unealta, prin structura ei obiectivă, este un semnificant care reflectă posibilitatea de repetare la infinit a unui anumit proces. După ce arată că „strămoșul omului n-a vorbit ceea ce gîndea deoarece gîndea, ci a gîndit deoarece a vorbit și a vorbit deoarece se oprea să facă" [7], Tran-Duc-Thao observă, pe bună dreptate, că „strigătul animal trece la limbajul uman, *articulîndu-se* pe structura muncii producătoare" [8].

Intenționalitatea cuvintelor implică posibilitatea de a întrerupe acțiunea asupra individualității lucrurilor și încercarea de a surprinde însușirile lor generale, reprimarea momentană a prezentului pentru a face posibilă fandarea în viitor.

Oamenii au început să facă abstracție de însușirile prin care se diferențiază lucrurile între ele, deci de prezentul lor și să se apropie de identitatea lor și deci de viitorul lor, articulînd mereu *sunete asemănătoare* ori

---

[4] André Martinet, *La linguistique synchronique*, Paris, P.U.F., 1965, p. 15.
[5] *Ibidem*, p. 27.
[6] G. Révész, *Origine et préhistoire du langage*, Paris, Payot, 1950, p. 100 .
[7] Tran-DucThao, *Phénoménologie et matérialisme dialectique*, Paris, 1951, p. 292.
[8] *Ibidem*, p. 293.

de cîte ori aveau de-a face cu *lucruri asemănătoare*. Identitatea reiterativă a lucrurilor de acelaşi gen nu poate fi scoasă la iveală decît prin folosirea unor complexe sonore asemănătoare ori de cîte ori însuşiri asemănătoare şi repetabile semnalează existenţa posibilă a unei esenţe. Prin unirea acestor complexe sonore cu un înţeles se obţine cuvîntul. Înţelesul cuvîntului reflectă, la început, doar însuşiri asemănătoare şi repetabile ale lucrurilor, însă, mai tîrziu, cînd îşi formează un nucleu noţional, el reflectă şi însuşiri identice şi reiterative ale lucrurilor [9].

Cuvîntul a fost unealta cu ajutorul căreia a izbutit omul să „scuture" reflectarea lucrurilor de oglindirea însuşirilor lor individuale, în vederea dezvăluirii însuşirilor lor generale. Ansamblul însuşirilor individuale, prin care se realizează însuşirile generale, nu poate fi străpuns decît cu ajutorul cuvintelor. Abstractizarea şi generalizarea, care se încheie cu formarea noţiunii, nu se pot desfăşura fără cuvinte. Noţiunea, care este mai mult un „reziduu" decît un „adaos", se poate forma, deoarece cuvintele dau oamenilor posibilitatea să depăşească oglindirea individualului şi să dezvăluie generalul. În vreme ce variabilitatea individualului este oglindită de variabilitatea sensibilităţii, stabilitatea relativă a generalului este reflectată de formele logice ale cunoaşterii prin intermediul stabilităţii relative a cuvintelor. Limbajul este acela care a permis cunoaşterii să uite o clipă de individual şi de prezent, pentru a descoperi generalul şi viitorul.

În sens strict, vorbele nu se referă niciodată la un prezent. Ele vizează trecutul, pe care îl rezumă, şi viitorul pe care îl prevăd. Ele exprimă, aşadar, *amintiri* şi *aşteptări*. Lucrurile prezente pot fi pur şi simplu *arătate*. Cuvintele nu vizează prezentul, după cum nu vizează nici individualul. Cînd se referă la un lucru individual şi prezent, cuvintele îl încadrează într-un gen, care are o faţă orientată spre trecut şi cealaltă orientată spre viitor. Cînd afirm că pomul din faţa mea este un stejar, nu fac altceva decît să afirm că el are însuşirile tuturor stejarilor din trecut şi viitor, nu numai din prezent.

Cîtă vreme se află în faţa lui, nici artistul nu descrie un peisaj, ci îl priveşte. El îl descrie după aceea, uitîndu-se de data aceasta în sufletul său. Peisajul exprimă o stare sufletească. De aceea îl şi încadrează. „Cadrul — notează Max Frisch — formează o fereastră deschisă asupra unui cu totul alt spaţiu, o fereastră asupra spiritului, în care floarea, în pictură, nu mai este o floare care se ofileşte, ci simbol al tuturor florilor. Cadrul o plasează în afara timpului" [10]. Cuvîntul este şi el un fel de „cadru", cu ajutorul căruia oamenii smulg lucrurile din vremelnicie şi îşi exprimă reacţia lor faţă de ele.

„Astfel, — scria de mult Wilhelm Ostwald — cuvîntul *cal* denumeşte pentru noi, pe de o parte, un obiect cu totul determinat, care poate, un moment, constitui conţinutul conştiinţei noastre şi, pe de altă parte, el desemnează ansamblul tuturor obiectelor asemănătoare, care mai înainte au fost date conştiinţei noastre şi vor putea după aceea să se regăsească în viitor" [11]. Totodată, el sublinia că prin cuvînt „se stabileşte, astfel, o

[9] Înţeleg prin „repetabil" ceea ce se poate repeta, iar prin „reiterativ" ceea ce se repetă în mod necesar; repetabilul este posibil, în vreme ce reiterativul este lege.

[10] Max Frisch, *Journal*, Paris, Gallimard, 1964, p. 57.

[11] W. Ostwald, *Esquisse d'une philosophie des sciences*, Paris, Alcan, 1911, p. 17.

diferență între *ceea ce se încearcă actualmente* și totalitatea *amintirilor* și *așteptărilor* care îi corespund" [12].

Apare din ce în ce mai limpede că viitorul este dimensiunea fundamentală a limbajului, că „limbajul nu apare decît acolo unde ființe vii nu mai sînt dominate exclusiv de instincte și de sentimente afective; adică atunci cînd sînt dirijate de perceperea mijloacelor proprii pentru realizarea intențiilor lor și pentru atingerea scopului lor. Tocmai acest sens directiv, cu necesitate prezent cînd este vorba de o ființă omenească, este acela care deosebește viața oamenilor de existența dobitoacelor" [13].

Există o deosebire fundamentală între *fedd-back*-ul animalelor și limbajul oamenilor : în vreme ce primul nu este decît nu fel de „memorie" a unui viitor imediat, celălalt este o previziune a unui viitor mediat.

„În măsura în care animalul este capabil să intre în contact cu semenii lui și cu anturajul lui uman, cu ajutorul sunetelor, aceasta se manifestă dacă nu exclusiv cel puțin în majoritatea cazurilor numai sub forma exigenței" [14]. Animalul nu poate trece dincolo de strigătele afective, care exprimă nemijlocit nevoile lui imediate. „Animalele dispun, evident, de mijloace pentru a se face înțelese și prin care ele pot să-și semnaleze nevoile lor fizice semenilor lor sau persoanelor din anturajul lor; totuși, aceste mijloace sînt înainte de toate sunete vocale care se duc departe și nu cuvinte; ele nu servesc la desemnarea obiectelor, ci doar să exprime nevoi afective și dorința imperativă de a le satisface" [15].

Muncind în societate, oamenii au fost nevoiți să-și comunice între ei scopurile activității lor și ideile lor despre lumea înconjurătoare. Cunoștințele lor despre lucrurile asupra cărora acționau s-au constituit în procesul comunicării. Făurind unealta, oamenii și-au cîștigat față de natură o oarecare independență, care le-a permis din cînd în cînd întreruperea acțiunii și deci răgazul necesar desfășurării capacității de vorbire, prin care cereau colaborarea celorlalți și numai prin aceasta și a capacității de gîndire. „La început, funcția limbajului nu era decît un mijloc de comprehensiune, dar ea a devenit unealta gîndiri, a imaginației, a deciziei, a controlului de sine și a expresiei" [16].

Genetic, funcția de comunicare a limbajului este deci primordială față de funcția lui de cunoaștere. Pentru că au fost siliți să vorbească au început oamenii să gîndească. Încetul cu încetul au învățat să păstreze și pentru ei înșiși cunoștințele comunicate celorlalți. Ei s-au deprins să-și conserve cunoștințele în cuvintele cu care le-au comunicat celorlalți. Dacă vorbirea este gîndire pentru ceilalți, gîndirea este vorbire pentru tine însuți. Vorbirea este dialog cu altul, iar gîndirea este dialog cu mine însumi. Limbajul este, prin esența lui, dialogal. Monologul este o contradicție în termeni. André Martinet are dreptate să se întrebe „dacă o activitate mintală căreia îi lipsește cadrul unei limbi merită în sens propriu numele de gîndire" [17], dar nu și cînd afirmă că „e aproape banal de a enunța că lim-

[12] W. Ostwald, *op. cit.*, p. 17.
[13] G. Révész, *op. cit.*, p. 43.
[14] *Ibidem*, p. 189.
[15] *Ibidem*, p. 215.
[16] *Ibidem*, p. 129.
[17] André Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, A. Colin, 1961, p. 13.

bajul a însemnat poate mai mult pentru umanitate ca suport al gîndirii decît ca unealtă de comunicare" [18]. Ca unealtă de comunicare a devenit limbajul suport al gîndirii şi tot ca unealtă de comunicare face să progreseze gîndirea.

Oamenii au început să vorbească transformînd sunetele naturale în foneme semnificative şi mişcările muncii în gesturi simbolice. „În forma cea mai primitivă, limbajul a fost fonetic (compus din sunete), însă cu acompaniament de gesturi şi de mişcări mimice şi pantomimice" [19], subliniază G. Révész. Prioritatea limbajului sonor este atestată şi de faptul că „în numeroase limbi (poate în cele mai multe) cuvîntul pentru „limbaj" se leagă de numele unuia dintre organele vorbirii fonice sau uneia din părţile lui ; există acelaşi cuvînt şi pentru organ şi pentru limbaj" [20].

Din ce fel de sunete au început oamenii să-şi construiască limbajul nu se ştie precis. Probabil că din sunete imitative şi strigăte afective. Şi deoarece primele au devenit onomatopee, iar celelalte interjecţii, cei ce contestă orice legătură dintre sunetele naturale şi sunetele lingvistice susţin că „dintre populaţiile cele mai primitive ale Americii, triburile din Athabaske, de pe malul Mackenzie, vorbesc limbi în care acest gen de cuvinte (adică onomatopeele — *H.W.*) este aproape sau total absent" [21] şi că „interjecţiile sînt dintre cele mai puţin importante elemente ale vorbirii" [22]. Desigur, legătura dintre fonemele limbilor culte şi sunetele reale este astăzi aproape inexistentă. Faţă de sunetele naturale, fonemele sînt mai puţine, mai rafinate şi mai stilizate.

Este adevărat că onomatopeele şi interjecţiile au apărut mai tîrziu în limbaj, cînd oamenii se deprinseseră să articuleze sunetele cu pricepere. Antropoidul nu era mai capabil să imite sunetele din natură de cît era capabil mistreţul să imite nechezatul calului. Dar oamenii primitivi nici nu încercau să construiască onomatopee savante, ci se mulţumeau cu imitaţii aproximative, oricît de îndepărtate de original erau ele. Prezenţa, la început, a obiectului despre care era vorba asigura înţelegerea reciprocă. Faptul că, imitînd lătratul cîinelui, francezul face „ouâ, ouâ", englezul face „bow, bow", italianul face „bou, bou" şi românul face „ham, ham" dovedeşte numai că limbajul este astăzi diversificat în numeroase limbi naţionale, dar nu infirmă legătura *iniţială* dintre sunete şi lucruri, dintre sunetele limbajului şi sunetele naturii.

De asemenea, dintre sunetele cu care oamenii şi-au construit limbajul au făcut neîndoielnic parte şi strigătele afective. „Este, de altfel, firesc ca această formă, exprimînd esenţialmente un sentiment afectiv, să fie mai aproape de tipul primitiv al expresiei lingvistice decît poate fi indicativul, care presupune o poziţie dependentă mai mult de inteligenţă" [23]. Importanţa sunetelor afective în elaborarea limbajului este dovedită nu numai de filogenie, ci şi de ontogenie. „Dacă vrem să dăm cuvintelor primei perioade a limbajului infantil sensul lor veritabil, trebuie să ne dăm seama că nu este vorba de a şti cărei categorii aparţine cuvîntul folosit,

---

[18] André Martinet, *Economie des changements phonétiques*, Berna, p. 41.
[19] G. Révész, *op. cit.*, p. 65.
[20] *Ibidem*, p. 63.
[21] Ed. Sapir, *Le langage*, Paris, Payot, 1953, p. 15.
[22] *Ibidem*, p. 14.
[23] G. Révész, *op. cit.*, p. 189.

ci despre care funcţiune este vorba în cazurile date; or, această funcţiune va fi precis *imperativul*" [24]. Înainte de a deveni vorbă, sunetele articulate de om au fost strigăte şi apeluri.

Rolul pe care l-au jucat interjecţiile în constituirea limbajului rezidă în marea lor valoare expresivă. „Sediul pur emotiv în limbă este reprezentat de interjecţii. Acestea se îndepărtează de procedeele limbajului referenţial atît prin configuraţia lor fonică (se află în ele secvenţe fonice particulare sau chiar sunete neobişnuite altundeva) cît şi prin rolul lor sintaxic (o interjecţie nu este un element de frază, ci echivalentul unei fraze complete)" [25].

Nimeni nu poate să conteste că sunetele cuvintelor de astăzi sînt departe de sunetele naturii. Însăşi semnificaţia lor actuală este îndepărtată de semnificaţia lor iniţială, deoarece ele nu mai desemnează însuşirea imediată despre care vorbesc, ci esenţa obiectului pe care îl vizează. La început, cuvîntul denumeşte însuşirea concretă care l-a izbit cel mai tare pe vorbitor cînd a avut de-a face prima oară cu obiectul respectiv. Grecul şi românul, vorbind despre aceeaşi pasăre, primul a numit-o „filomela", impresionat de dragostea ei pentru cîntec, iar al doilea a numit-o „privighetoare", mirat că în vreme ce lumea doarme, ea priveghează. Însă ambele cuvinte conţin aceeaşi noţiune şi se referă la aceeaşi pasăre. Prin înţelesul lui noţional, cuvîntul denumeşte ceea ce este general în lucruri. „Cuvîntul — scria H. Tiktin — nu denumeşte niciodată lucrul întreg, ci numai una din însuşirile lui, care deseori nici nu este cea mai importantă sau una care nu s-ar găsi şi la alte lucruri" [26].

Într-adevăr, cuvîntul nu denumeşte niciodată lucrul întreg; lucrul întreg se priveşte, nu se numeşte. Dar cuvîntul nu se referă numai la una din însuşirile lui oarecare, ci denumeşte însuşirile lui generale. Socotind că „cuvîntul este simbolul convenţional al noţiunii şi nimic mai mult" [27], Tiktin nu mai vedea valoarea lui de cunoaştere. Însă, în vreme ce vorbirea diferenţiază limbile, conceptul pe care îl generează le identifică.

Capacitatea oamenilor de a înlocui un anumit obiect printr-un simbol auditiv a fost aceea care a dus la dobîndirea limbajului. Dar simbolul încă nu-i chiar cuvînt. El simbolizează, nu denumeşte. „Simbolul nu este numai mai maniabil, ci el se poate impune cu o prezenţă pe care nu o are simbolizatul: drapelul pe care îl vedem, sau pe care îl descriem, poate să fîlfîie, să pocnească în vînt, să se desfăşoare. Simbolul, în ciuda legăturilor lui de participare, păstrează o anumită individualitate, care permite cele mai variate manipulări" [28]. Avantajele simbolului auditiv faţă de obiectul simbolizat îl aşază, pe scara cunoaşterii, mai sus de reprezentare, dar mai jos de noţiune. Individualitatea şi concretitudinea lui nu fac un mediu prielnic desfăşurării în continuare a abstractizării şi generalizării. Simbolul a trebuit să devină semn pentru a putea participa la făurirea cuvintelor cu sens noţional. „Simbolul devenit semn desemnează mai adecvat obiectul

---

[24] G. Révész, *op. cit.*, p. 185.

[25] Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 214.

[26] H. Tiktin, *Viaţa cuvîntului*, în „Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare", Iaşi, tom. I, 1890, p. 740.

[27] *Ibidem*, p. 732.

[28] Ch. Perelman et L. Albrechts-Tyteca, *Traité de l'argmentation*, Paris, P.U.F., 1958, p. 450.

semnificat decît o făcea mai înainte, el este mai bine adaptat la nevoile comunicării, fiindcă a pierdut unele din aspectele care îi erau proprii, care îi confereau o realitate independentă de aceea a simbolizatului..." [29]. În interiorul cuvîntului există aproape o fuziune între semn şi sens. Semnul, mai întîi fonetic, iar mai tîrziu şi grafic, devine o simplă fereastră deschisă spre sens : în faţa sensului, fonemul şi litera capătă o transparenţă de vitrină. În vreme ce latura materială a simbolului poate fi modificată, pînă la un punct, fără să sufere prea mult latura lui ideală, orice modificare a semnului — a fonemului sau a grafemului, nu a sunetelor sau a urmelor de cerneală — schimbă sensul cuvîntului. În cuvînt „sunetul trebuie să facă ecou sensului" [30], după cum crede Alexandre Pope.

În cazul simbolului, distanţa dintre elementul material şi cel ideal se micşorează în favoarea celui material. În interiorul cuvîntului se petrece un proces invers.

Unitatea dintre fonetic şi semantic este deosebit de pregnantă în limbajul poetic. „Asemănarea fonologică este simţită ca o înrudire semantică. Jocul de cuvinte, sau, pentru a folosi un termen mai erudit şi care mi se pare mai precis, paronomaza, domneşte asupra artei poetice ; în măsura în care această dominaţie este absolută sau limitată, poezia, prin definiţie, este intraductibilă" [31].

Alăturarea a două complexe fonetice asemănătoare leagă, deseori, între ele două sensuri deosebite şi chiar contrastante. Multe proverbe au apărut astfel. De pildă „ad augusta, per angusta", adică „pe culmi nu se poate ajunge altfel decît străbătînd poteci înguste". Deosebit de semnificativ în această privinţă este cazul calamburului, care nu este altceva decît o suprapunere a două sensuri, obţinută prin supraimpresionarea a două complexe sonore asemănătoare.

Tocmai prin prezenţa lui prea individualizată împiedică simbolul înălţarea gîndirii spre concepte din ce în ce mai abstracte. Valoarea semnului constă în această proprietate a lui de a se face uitat şi de a fuziona cu sensul în substanţa cuvîntului. Limbajul nu este „haina" gîndirii, ci „trupul" gîndirii.

Cu atît mai inacceptabilă este teoria potrivit căreia cuvintele sînt etichete lipite pe reprezentarea lucrurilor. „Dar etichetele — replică Al. Graur — nu servesc decît la diversificare, nu şi la generalizare şi abstractizare, aşa cum serveşte cuvîntul. Sub o etichetă nu se pot cuprinde şi exemplare care n-au fost luate în consideraţie, aşa cum sub numele de *cal* se cuprind şi exemplare pe care nu le-am văzut niciodată" [32].

Distanţînd, în spiritul neopozitivismului, semnul de concept, şi transformîndu-l, astfel, din nou în simbol, Claude Lévi-Strauss remarcă, totuşi, că „semnul este un operator al reorganizării ansamblului, în vreme ce conceptul este un operator al deschiderii ansamblului" [33]. Simbolul simbolizează un grup finit de obiecte asemănătoare, intrate în contact cu simţurile noastre, în vreme ce conceptul reflectă genul tuturor lucrurilor de acelaşi fel, din trecut, prezent şi viitor.

---

[29] Gh. Perelman et L. Albrechts-Tyteca, *op. cit.*, p. 451.
[30] Cf. „Diogene", nr. 51, 1965, p. 36.
[31] Roman Jakobson, *op. cit.*, p. 86.
[32] Al. Graur, *op. cit.*, p. 175.
[33] Claude Lévi-Strauss, în „Esprit", nr. 11, 1963, p. 649.

De altfel, neopozitivismul nu poate scăpa de existența obiectivă a însușirilor generale. „Să constatăm — mărturisește Ch. Perelman — că semnele primitive, chiar într-un sistem logistic în întregime formalizat, nu pot fi identificate nici cu sunetele și nici cu urmele de cerneală indispensabile pentru fiecare act de comunicare, căci, în acest caz, determinarea exhaustivă a tuturor elementelor sistemului n-ar fi realizabilă" [34].

Cînd lingvistul neopozitivist identifică același fonem în nenumăratele sunete prin care el se materializează sau același semn în nenumăratele însemnări grafice prin care el se sensibilizează, acceptă implicit existența obiectivă a generalului. Infinitatea semnelor și a însemnărilor individuale ar face, altfel, imposibilă orice organizare și orice comunicare. Folosind într-o formulă un anumit semn de mai multe ori cu același înțeles, matematicianul acceptă și el existența obiectivă a generalului și capacitatea gîndirii de a-l reflecta prin cuvinte. Cînd matematicianul scrie că „2 + 2 = = 4", el știe că n-are de-a face cu doi de „2", ci cu același „2" folosit de 2 ori și care reflectă aceeași cantitate realizată într-o infinitate de lucruri calitativ deosebite.

O deosebită însemnătate are faptul că în vreme ce modificarea semnului schimbă sensul cuvîntului, sensul cuvîntului se poate dezvolta numai pe baza stabilității relative a semnului. Prin fuziunea lui cu sensul, semnul însuși se împărtășește din universalitatea conceptului. Roger Martin atrage și el atenția asupra faptului că „dacă se vrea să se poată spune că același simbol apare de mai multe ori în cutare cuvînt dat, trebuie să se renunțe la identificarea riguroasă a simbolului de care se folosește logicianul cu înfățișarea lui materială" [35].

Constanța semnului, în ciuda variabilității materializărilor lui, este aceea care face posibilă evoluția continuă a noțiunilor. Sînt semne, mai ales grafice, care există de mii de ani. Dar despre cîte concepte se poate spune același lucru? ...Are dreptate Pierre Macheray cînd afirmă că „limbajul este mai mult decît un mijloc în geneza unei gîndiri științifice; el este o condiție a mișcării ei. În spatele conceptului, cuvîntul garantează transporturile sensului. Prezența continuă a aceluiași cuvînt este aceea care permite trecerea conceptului dintr-un domeniu într-altul" [36].

Contestînd existența generalului în lucruri, Jean-Paul Sartre socotește că„ambiguitatea limbajului vine de acolo că cuvintele desemnează cînd lucrurile, cînd conceptul lor" [37]. Numai că limbajul nu e ambigun, ci dialectic; prin sensul lor conceptual, cuvintele desemnează totdeauna lucrurile, dar numai proprietățile lor generale.

Mathias Matschinski crede chiar că adevărata gîndire, gîndirea noului, se desfășoară fără semne. „Substanța însăși a gîndirii este gîndirea noului, a nedescoperitului, a încă necunoscutului, a *ceea ce nu se știe* încă... Și ceea ce nu se știe este obligatoriu fără semn... Totuși, se știe bine la ce se gîndește cînd se gîndește la ceea ce nu se știe încă" [38]. Însă un nou con-

---

[34] Ch. Perelman, *Justice et Raison*, Bruxelles, 1963, p. 186.
[35] Roger Martin, *Logique contemporaine et formalisation*, Paris, P.U.F., 1964, p. 25.
[36] Pierre Macheray, în „La Pensée", no. 113, 1964, p. 63.
[37] Jean-Paul Sartre, *Critique de la raison dialectique*, Paris, Gallimard, 1960, p. 126.
[38] M. Matschinski, *La parole, la pensée et le signe*, în „Les. et. philosoph"., no 3, 1961, p. 40.

cept apare totdeauna într-un vechi cuvînt şi pe baza unor semne şi mai vechi. „Esenţialul probei *existenţei gîndirii fără semne* — insistă acelaşi autor — este însăşi imposibilitatea de a imagina viitorul şi trecutul „fără acceptarea acestei existenţe" [39]. Dar sunetele, împreună cu conceptele în continuă dezvoltare, cu care formează cuvintele, tocmai asta fac posibilă : pătrunderea din ce în ce mai adîncă în trecut şi viitor.

„Putem, astfel, conchide — spunea Albert Einstein — că dezvoltarea mintală a unui individ şi felul său de a-şi forma concepte depind într-un înalt grad de limbaj" [40].

Să urmărim acum modul în care îşi îndeplinesc semnele menirea lor de a sprijini gîndirea în formarea unor concepte din ce în ce mai abstracte. Cuvintele sînt mediul cel mai prielnic pentru apariţia şi îmbogăţirea noţiunilor datorită forţei lor metaforice. Principala importanţă a cuvintelor constă în capacitatea lor de a transporta sensuri. Metafora este în primul rînd un mijloc de formare a noţiunii şi abia, după aceea, un mod de a spori expresivitatea cuvintelor. Dacă din punct de vedere *stilistic* metafora este un procedeu de *sensibilizare* a noţiunii, din punct de vedere *genetic* metafora este instrumentul cu ajutorul căruia se *formează* noţiunea. Înainte de a avea o funcţie *expresivă*, metafora este calea prin care mintea omenească a ajuns la abstracţii. S-a spus că limba cultă a unui popor este un imens tezaur de metafore uzate. Aşa e ! Dar dacă metaforele se uzează, noţiunile la a căror formare au participat se dezvoltă în continuare.

Imaginea spaţială este ultima care rezistă în procesul de trecere de la reprezentare la noţiune. De aceea, pe ea o reîntîlneşte gîndirea, în momentele ei de ezitare, cînd se reîntoarce spre originile ei senzoriale.

„Senzaţiile olfactive şi de gust nu dau loc la combinaţii durabile de care să se poată lega un gînd, ele rămîn asociate unor funcţii ale organismului nostru" [41]. De asemenea, nici „culoarea nu este de un interes practic egal cu al formei ; privirea noastră sesizează desenul lucrurilor şi memoria îl reţine ; dar aspectul lor colorat se şterge repede din gîndire fără ca noţiunea realităţii să fie foarte sărăcită" [42]. Louis Hourtique remarcă, în mod just, că „cuvintele evocă cu mult mai multă precizie şi accent desenul decît tonurile" [43].

De altfel, reprezentarea figurală nu este numai izvorul imediat al noţiunii, ci şi sprijinul ei permanent. Mulţi savanţi au mărturisit că în momentele de căutare ale creaţiei lor au simţit deseori nevoia de a se sprijini din nou pe reprezentările figurale aflate în preajma conceptelor pe care le foloseau. Aşa se explică şi de ce ştiinţa contemporană, ajunsă la un nivel de abstractizare extrem de înalt, simte din ce în ce mai des nevoia de a-şi reprezenta conceptele prin figuri. În realitate, ea îşi figurează reprezentări şi nu concepte, căci numai reprezentările sînt figurabile.

Metafora care face posibil saltul cunoaşterii de la reprezentări figurale la noţiuni face posibilă şi trecerea înapoi, de la noţiuni la reprezentări figurale şi deci figurabile.

---

[39] M. Matschinski, *op. cit.*, p. 41.

[40] A. Einstein, *Conceptions scientifiques, morales et sociales*, Paris, Flammarion, 1952, p. 148.

[41] Louis Hourtique, *L'art et la littérature*, Paris, Flammarion, 1946, p. 17.

[42] *Ibidem*, p. 9.

[43] *Ibidem*, p. 8.

Caracterul figural al reprezentărilor care cedează locul noţiunilor este atestat şi de desenele rupestre, care par să figureze reprezentările de la temelia primelor noţiuni.

Îndată ce metaforele au împins reprezentările pînă la stadiul lor figural a început figurarea reprezentărilor şi o dată cu aceasta preistoria scrierii. *Limbajul omenesc s-a desăvîrşit din momentul în care a devenit o realitate „în sunet şi imagine"*.

Ajunsă la faza ei figurală, reprezentarea oglindeşte nu numai toţi mistreţii cunoscuţi pînă atunci, de pildă, ci tinde să oglindească pe toţi mistreţii care mai pot fi întîlniţi în viitor. Desenul rupestru care figurează o asemenea reprezentare devine un simbol cu valoare anticipativă, încărcat, din această pricină, cu puteri magice. Aşa se şi explică de ce în desene de felul acesta mistreţul este deseori săgetat sau prăbuşit, exprimînd astfel dorinţa tribului care porneşte la vînătoare.

„Asemenea desene — scrie James G. Février — conţin deja în germene ceva care seamănă cu un rudiment de scriere. Mai întîi, pentru că exprimă o idee, cel puţin o dorinţă. Apoi, pentru că animalul reprezentat simbolizează, în acelaşi măsură ca amprenta lăsată de el pe sol, mai degrabă specia decît un individ izolat. Pentru un vînător, nu există un *anumit* mistreţ sau *nişte* mistreţi; există *mistreţul*" [44]. Oamenii au învăţat să citească mult înainte de a învăţa să scrie. „Vînătorii epocii aurignaciene sau magdaleniene cunoşteau mai multe sute de amprente, dintre care fiecare era legată în mintea lor de o specie de animale, de un trib vecin etc." [45].

Preistoria scrierii începe, aşadar, o dată cu citirea amprentelor şi desenarea reprezentărilor figurale. „Hieroglifele egiptene, ca şi ideogramele sumeriene, nu sînt decît desene, foarte fidele şi precise, ale obiectelor înseşi şi nu ale gesturilor care le-ar fi desemnat, a ceea ce ochiul vede direct şi nu a ceea ce degetele încearcă să exprime" [46].

Determinînd saltul cunoaşterii de la reprezentarea figurală la noţiunea abstractă, desenul devine pictogramă, iar simbolul cedează locul său semnului. Spre deosebire de simbol, care constă în desenul unei reprezentări figurale ce viza *asemănarea* unor lucruri, semnul este „însemnarea" unei noţiuni, care vizează *identitatea* oricărui lucru de acelaşi gen.

Alături de pictograme, care însemnau noţiuni privitoare la esenţa lucrurilor, au apărut şi ideogramele, care însemnau noţiuni referitoare la însuşiri, relaţii, procese. „Chiar cînd era vorba de idei abstracte, s-a recurs foarte adesea la desene, însă de gesturi şi nu de obiecte" [47], precizează J.G. Février. Ideogramele chineze păstrează încă vie amintirea acelor vremuri. În scrierea chineză, cuvîntul „pălăvrăgeală" se scrie printr-un semn care reprezintă „trei femei", cuvîntul „jefuire", printr-un semn care reprezintă „un om fugărind pe un altul", cuvîntul „adorare", printr-un semn care reprezintă „un om în genunchi", cuvîntul „nevastă", printr-un semn care reprezintă „o femeie cu o mătură", cuvîntul „cămin", printr-un semn care reprezintă „un porc sub un acoperiş" şi aşa mai departe. Să nu se piardă însă din vedere că „reprezentarea pictografică a unui eveniment,

[44] James G. Février, *Histoire de l'écriture*, Paris, Payot, 1959, p. 33.
[45] *Ibidem*, p. 18.
[46] *Ibidem*, p. 14—15.
[47] *Ibidem*, p. 31.

este, în general, descrierea figurată a unei comunicări concepute într-un limbaj sonor" [48].

Scăpîndu-le din vedere distincţia dintre noţiunile despre esenţa lucrurilor şi noţiunile despre însuşiri, relaţii sau procese, unii lingvişti consideră că pictogramele se referă la obiecte, în vreme ce ideogramele desemnează idei. În realitate, atît pictogramele cît şi ideogramele constituie, deopotrivă, latura materială vizuală a unor cuvinte cu semnificaţii noţionale. Ideogramele nu desemnează idei în mai mare măsură decît o fac pictogramele, ci sensibilizează vizual cuvinte care exprimă noţiuni mai abstracte decît acelea pe care le exprimă cuvintele sensibilizate vizual de pictograme. Ca şi sunetele, pictogramele şi ideogramele nu desemnează direct nici lucruri, nici noţiuni. După cum sunetele constituie latura materială *auditivă* a cuvintelor, tot aşa pictogramele şi ideogramele constituie latura materială *vizuală* a cuvintelor. Ele sînt legate de lucruri în mod indirect, prin intermediul noţiunilor împreună cu care formează cuvintele corespunzătoare.

Prin inventarea scrierii alfabetice, semnele grafice concretizează vizual sunetele vorbirii, realizează şi ele fuziunea cu sensul cuvintelor, sporesc stabilitatea cuvintelor şi posibilităţile lor de abstractizare.

Scrierea, datorită stabilităţii ei mai mari, a permis sensului cuvintelor să se îndepărteze considerabil de accepţia concretă pe care a avut-o la început. Dar aceasta nu înseamnă că scrierea constituie o alienare a omului de el însuşi, o cădere a sufletului în inerţia corpului, o creştere a pasivităţii în dauna activităţii şi aşa mai departe. Dimpotrivă, desăvîrşindu-şi limbajul prin scriere, oamenii nu s-au îndepărtat nici de ei înşişi şi nici de realitate, ci de aspectele superficiale ale lucrurilor pentru a pătrunde în miezul lor. Abstracţiile nu-l îndepărtează pe om de realitate, ci numai de fenomen, pentru a-i permite să cunoască esenţa. „Limbajul va fi deci pentru om acest accelerator care îl va antrena mereu mai departe şi mai sus în dezvoltarea gîndirii" [49].

Datorită vorbirii şi mai ales scrierii capătă cultura o viteză de dezvoltare superioară ritmului în care evoluează natura.

---

[48] G. Révész, *op. cit.*, p. 67.
[49] Alfred Tomatis, *L'oreille et le langage*, Paris, 1963, p. 17.

EXISTĂ PROPOZIŢII „INCIDENTE LEGATE"?

DE

FULVIA CIOBANU

1. Termenul de propoziţie i n c i d e n t ă (sau i n c i d e n t a l ă) este folosit în unele lucrări româneşti în sensul lui originar, etimologic, pentru a arăta că o propoziţie este intercalată în interiorul alteia, de care, de obicei, depinde, sau între două propoziţii strîns legate între ele, pe care le separă, rupîndu-le astfel unitatea[1]. În acest caz termenul de incident se referă numai la locul pe care îl ocupă construcţia în raport cu alte propoziţii ale frazei.

În diferite gramatici străine mai recente[2], propoziţia incidentă constituie o categorie sintactică aparte, caracterizată prin absenţa oricăror legături sintactice cu fraza în care apare.

O poziţie intermediară întîlnim în prima ediţie a Gramaticii limbii române a Academiei[3], care consideră incidente nu numai propoziţiile nelegate sintactic de propoziţia sau de fraza în care apar, ci şi unele subordonate, de exemplu cele intercalate în regenta de care depind. Punctul de vedere adoptat de ediţia a doua a Gramaticii Academiei coincide însă cu cel întîlnit în gramaticile recente amintite. Ediţia a doua a Gramaticii Academiei[4] defineşte construcţia incidentă (cuvînt, grup de cuvinte, propoziţie etc.) drept o comunicare suplimentară în interiorul unei comunicări de bază, de care *nu este legată sintactic*, fiind sub aspect formal izolată prin pauze în rostire şi prin punctuaţie în scris.

Faptul că incidenta nu face parte din structura sintactică a comunicării de bază, faţă de care se află în raport de independenţă, constituie trăsătura ei definitorie. Prin aceasta ea se deosebeşte de părţile de propoziţie şi de propoziţiile intercalate asemănătoare ca aspect, dar realizînd împreună cu restul propoziţiei sau al frazei o singură comunicare.

---

[1] Cf., de exemplu, Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, Bucureşti [1937], p. 231, şi *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1954, p. 765.

[2] Cf. S. Battaglia — V. Pernicone, *La grammatica italiana*, ed. a II-a, Torino, 1960, p. 571, Maurice Grevisse, *Le bon usage*, ed. a. VII-a, Paris, 1961, p. 125, *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris [1964], p. 10. *Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Mannheim, 1959, p. 483, foloseşte pentru aceeaşi noţiune termenul *Schaltsatz*, iar Грамматика русского языка, vol. al II-lea, partea a doua, Moscova, 1960, p. 140, termenul вводные слова şi вводные сочетания слов.

[3] *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Republicii Populare Române, vol. al II-lea, Bucureşti, 1954, p. 256—260.

[4] *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Republicii Populare Române, ed. a II-a revăzută şi adăugită, vol. al II-lea, Bucureşti, 1963, p. 422.

Conform punctului de vedere al ediţiei a doua a Gramaticii Academiei există deci un singur fel de propoziţii incidente, şi anume nelegate sintactic de comunicarea de bază.

2. În cîteva articole scrise înainte de apariţia ediţiei a doua a Gramaticii Academiei şi după aceea[5], autorii lor — Al. Indrea, I.Muţiu şi Maria Gabrea — deşi sînt cu toţii de acord că de obicei incidentele nu pot avea rol sintactic în fraza în care apar, că ele de obicei nu se leagă sintactic de comunicarea de bază[6] pledează totuşi pentru recunoaşterea unei categorii de propoziţii „incidente legate". După cum reiese din aceste articole, incidentele legate ar fi propoziţii caracterizate prin prezenţa unor elemente conjuncţionale plasate la începutul sau la sfîrşitul lor cu scopul de a realiza o legătură cu comunicarea de bază[7]. Cu excepţia lui Al. Indrea, ceilalţi doi autori consideră că, deşi legate de comunicarea în care apar, incidentele îşi păstrează independenţa sintactică.

Sub aspect teoretic însă prezenţa conjuncţiei — atunci cînd aceasta din urmă nu este folosită cu valoare adverbială — pune sub semnul întrebării independeţa sintactică a incidentei şi, prin urmare, însăşi interpretarea ei ca atare. De obicei, existenţa unei conjuncţii presupune existenţa unui raport sintactic de coordonare sau de subordonare între două unităţi sintactice. Numai cînd conjuncţia şi-a pierdut valoarea de instrument de legătură putem spune că ea nu reprezintă expresia unui astfel de raport sintactic (de exemplu conjuncţia *că* introduce în citatul următor o propoziţie principală independentă: „*Că* bine zici d-ta, mătuşă!" Ion Creangă, *Opere* [Bucureşti, 1953], p. 184[8]). Este de la sine înţeles că un asemenea caz care constituie o excepţie nu interesează discuţia noastră. O situaţie pe care cei ce opinează pentru recunoaşterea „incidentelor legate" ar putea s-o invoce în sprijinul punctului lor de vedere ar fi aceea a vorbirii directe legate. Vorbirea directă este independentă sintactic de cuvintele de declaraţie care o introduc. Precedată de o conjuncţie care o leagă de cuvintele de declaraţie, vorbirea directă mai poate fi considerată ca total independentă? Aceasta pare greu de crezut. Este vorba mai curînd de o situaţie intermediară între independenţă şi subordonare sintactică. Dar chiar dacă am considera că în această împrejurare conjuncţia leagă cuvintele de declaraţie de cele exprimate în vorbire directă fără să constituie marca unor raporturi sintactice şi că vorbirea directă este absolut independentă de cuvintele care o introduc, trăsăturile specifice vorbirii directe ne permit să o deosebim pe aceasta de vorbirea indirectă[9]. Atunci cînd nu avem asemenea indicii (de exemplu cînd verbul din vorbirea directă se află la persoana a treia) nu putem face deosebire între vorbirea directă legată şi cea indirectă.

---

[5] Al. Indrea, *Construcţii şi cuvinte incidente*, în „Cercetări de lingvistică", VI, 1961, nr. 2, p. 351—357, I. Muţiu, *Construcţiile incidente şi valoarea lor în româna contemporană*, în „Analele Universităţii din Timişoara", seria Ştiinţe filologice, II, 1946, p. 241—254, Maria Gabrea, *Construcţii incidente. Aspecte morfologico-sintactice şi stilistice*, în LR, XIV, 1965, nr. 5, p. 533—544.

[6] Vezi Al. Indrea, *art. cit.*, p. 351—352, I. Muţiu, *art. cit.*, p. 241, 242, 247, Maria Gabrea, *art. cit.*, p. 539.

[7] Vezi exemplele de la p. 572, 573 şi 574 din lucrarea de faţă.

[8] Vezi Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 401, vol. al II-lea, p. 33.

[9] Sînt bine cunoscute deosebirile dintre vorbirea directă şi cea indirectă în ce priveşte intonaţia, modul sau persoana verbului, prezenţa anumitor adverbe etc. Cf. Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. al II-lea, p. 342, 349—352.

Pentru a putea demonstra existența incidentelor legate ar fi fost necesar să ni se arate, cu argumente convingătoare, că între propozițiile incidente și cele neincidente sînt deosebiri atît de mari din punctul de vedere al construcției sau al conținutului lor semantic, încît conjuncția nu ar putea fi interpretată cu nici un chip drept expresia unui raport sintactic (de exemplu dacă în propozițiile incidente s-ar folosi anumite verbe, adverbe, expresii care n-ar apărea în propozițiile neincidente sau anumite moduri, timpuri etc.). Numai relevarea unor asemenea trăsături care ar constitui criterii sigure de deosebire a unei propoziții incidente de o propoziție construită cu conjuncție și aflată în raporturi sintactice cu restul frazei ar putea să impună recunoașterea incidentelor legate ca o subspecie a incidentelor. Dar despre asemenea trăsături nu se vorbește în nici unul dintre articolele amintite, pentru simplul motiv că ele nu există.

3. Atît ca structură, cît și după scopul comunicării, propozițiile incidente nu se deosebesc de cele neincidente[10]. Ele prezintă același mod de construcție, cu diferența că, din punctul de vedere al elementelor alcătuitoare, apar mai frecvent anumiți termeni (anumite adverbe, verbe, interjecții etc.), care însă se întîlnesc în aceeași formă și în comunicările neincidente. O construcție incidentă scoasă din comunicarea de bază în care apare poate deveni neincidentă fără nici o modificare. De exemplu fraza incidentă din următorul citat :

„Pe ferestrele mari, mate de abureală, ale palatului — *ce cald trebuie să fie înăuntru!* — ies, rupînd pîcla groasă în bande largi și drepte, lumină și sunete armonioase" (I.L.Caragiale, *Opere*, vol. al III-lea, București, 1932, p. 266) poate fi transformată într-o comunicare independentă neincidentă, numai prin plasarea ei după comunicarea în care se afla inițial :

„Pe ferestrele mari, mate de abureală, ale palatului, ies, rupînd pîcla în bande largi și drepte, lumină și sunete armonioase. *Ce cald trebuie să fie înăuntru!*"

Comunicările incidente din următoarele două contexte :

„Știu, *bineînțeles*, ce trebuie să fac".

„Mama lui — *de treabă femeie!* — l-a sărutat". (I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I, București, 1930, p. 22) apar și ele, în alte condiții, ca niște comunicări independente, neincidente :

— Știi ce trebuie să faci?

— *Bineînțeles.*

„Am cunoscut-o pe mama lui. *De treabă femeie!*"

Construcțiile incidente formate dintr-un verb, dintr-un adverb predicativ, dintr-o expresie impersonală etc. pot fi transformate în regente ale unor subordonate, raport sintactic exprimat cu ajutorul conjuncțiilor. Astfel incidenta din exemplul următor :

„Nu știu, *zău*, cum a sta și asta" (Ion Creangă, *Opere* [București, 1953], p. 182) poate deveni, prin adăugarea unei conjuncții, regenta unei subiective :

„*Zău* că nu știu cum a sta și asta", în timp ce regentele unor subordonate se pot transforma, prin suprimarea conjuncției, în incidente :

„Nimic în lume *cred* că nu miroasă așa de urît ca pămîntul fiert". (Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. al III-lea, [București, 1955], p. 397) devine :

[10] Cf. Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. al II-lea, p. 425.

„Nimic în lume, *cred*, nu miroase așa de urît ca pămîntul fiert".

Asemănarea dintre o incidentă și regenta unei subordonate nu ne dă dreptul nici să o considerăm pe prima drept regentă în raport cu propoziția în care apare, dar nici să o calificăm pe cea din urmă drept incidentă legată. În lipsa unor particularități de construcție specifice numai incidentelor — de felul celor care deosebesc, de exemplu, vorbirea directă de cea indirectă — prezența unei conjuncții la începutul sau la sfîrșitul unei construcții considerate de noi incidentă poate constitui, în realitate, dovada caracterului ei neincident sau poate reprezenta o particularitate de construcție fără nici o legătură cu comunicarea de bază.

4. Prima categorie de propoziții de care ne vom ocupa, cea a „incidentelor legate" care încep cu o conjuncție, cuprinde, în articolele amintite, o varietate de tipuri.

În contradicție cu afirmațiile făcute în articol despre independența sintactică a propozițiilor incidente și despre deosebirea dintre incidente și intercalate, I. Mușiu consideră totuși incidente legate propoziții subordonate atributive de tipul celor din următorul citat:

„Halal de Piscupescu ! zic în gîndul meu eu, *care cunosc bine și pe nenea Nicu Postolache și moșia lui și gospodăria lui* ..."[11].

I. Mușiu grupează în categoria așa-numitelor incidente legate, pe lîngă mult discutatele propoziții atributive apozitive, și pe cele care stau pe lîngă un adverb, explicîndu-l (de exemplu propoziția *după ce a murit căpitanul*, din citatul: „M-aș duce eu, domnule plutonier, dar datoria mea, mai ales acum, *după ce a murit căpitanul*, e să rămîn aci") [12].

După Al. Indrea orice construcție situată de autor pe alt plan logic decît restul exprimării, de care este separată prin pauze, reprezintă o incidentă legată, dacă este introdusă printr-o conjuncție prin care se leagă ca înțeles de comunicarea în care apare, ca de exemplu principala coordonată din următorul citat [13]:

„Într-un grup mai numeros, cineva povestea — *și toți ceilalți ascultau* . . . — cum într-o zi, din greșeală, și-a tăiat degetul cu toporul".

În ce ne privește credem însă că nici una dintre propozițiile de acest fel nu poate fi socotită incidentă, nici „legată", nici nelegată, din cauza raporturilor sintactice cu restul comunicării în care apare. În asemenea situații avem a face cu propoziții subordonate sau coordonate cu restul frazei, chiar dacă uneori este mai greu de precizat natura relațiilor sintactice, ca în cazul construcțiilor care stau pe lîngă un adverb.

O discuție mai amănunțită necesită propozițiile care după Maria Gabrea alcătuiesc categoria așa-numitelor incidente legate introduse printr-o conjuncție. Această categorie este exemplificată de Maria Gabrea prin citate de tipul următor:

„ . . . ba și-un topor îți fac, *dacă mă crezi*, de-i zice aman, puiule, cînd îi scăpa din mîna mea !"

„ . . . îndeamnă păcatul pe bădița Vasile Tîntul, *că mai bine nu i-oi zice* . . . "

---

[11] I. Mușiu, *art. cit.*, p. 253.
[12] *Id. ibid.*
[13] *Art. cit.*, p. 354.

„Cred că în răstimpul dintre aceste două perioade de activitate exterioară, *ca să zic așa*, am redactat și o revistă proprie pe care am botezat-o Aurora"[14].

Articolul se rezumă însă la o simplă calificare a propozițiilor de felul celor subliniate din citatele de mai sus, fără să explice natura legăturii dintre ele și comunicarea de bază, pe de o parte, și rolul pe care îl îndeplinește conjuncția, pe de alta. De fapt, propozițiile pe care le introduc conjuncțiile *dacă*, *că*, *ca să* au structura unor subordonate. Deci trebuie să presupunem mai întîi că s-ar putea să fie vorba de un raport de subordonare între propozițiile amintite și una dintre propozițiile frazei în care apar. Încercînd însă să precizăm felul legăturii sintactice dintre *dacă mă crezi* și *ba și-un topor îți fac . . . de-i zice aman puiule, cînd îi scăpa din mîna mea*, constatăm că între ele nu poate fi vorba în nici un caz de un raport subordonator. Astfel de raporturi nu se pot descoperi nici între propozițiile introduse prin *că* și *ca să* și restul contextelor de care aparțin.

În ediția a doua a Gramaticii Academiei [15], despre propozițiile incidente de acest fel se susține că sînt subordonate ale unor regente subînțelese, de asemenea incidente. În acest sens incidenta *dacă mă crezi* poate fi interpretată drept completiva directă a unei regente incidente neexprimate de tipul *nu știu* (*nu știu dacă mă crezi*) sau drept circumstanțiala condițională a unei regente ca *îți spun* (*îți spun dacă mă crezi*); *că mai bine nu i-oi zice*, subordonata circumstanțială cauzală a unei propoziții de tipul *îi zic așa* (*îi zic așa că mai bine nu i-oi zice*); iar *ca să zic așa*, subordonata circumstanțială de scop a unei regente de tipul *spun și eu* (*spun și eu ca să zic așa*). În asemenea cazuri trebuie deci să admitem că prezența conjuncției se datorește unei elipse gramaticale. De altfel aceste incidente constituind adeseori niște adevărate expresii (acesta este și cazul incidentei *ca să zic așa*), completările de tipul celor amintite în cursul discuțiilor de mai înainte sînt în mare măsură aproximative. Prezența conjuncției trebuie interpretată în asemenea situații ca o particularitate de construcție proprie incidentelor, fără nici un fel de legătură cu comunicarea de bază.

Deci, în ultimă instanță, numai analiza sintactică ne poate arăta dacă o construcție este incidentă sau nu, dacă este legată sau nelegată sintactic de comunicarea în care apare. O analiză atentă se impune în special atunci cînd o construcție care ni se pare incidentă începe cu un element conjuncțional. În cazul în care vom descoperi o legătură sintactică oricît de slabă între o asemenea construcție și restul comunicării în care ea apare, conjuncția trebuie considerată drept expresia raportului sintactic dintre ele. Dacă însă un asemenea raport sintactic nu va putea fi descoperit, construcția, chiar dacă începe cu o conjuncție, va trebui socotită incidentă. Oricare ar fi punctul de vedere la care am ajunge în asemenea împrejurări, de la bun început trebuie să excludem posibilitatea intrepretării une construcții care începe cu conjuncție drept incidentă legată.

5. Cea de-a doua categorie de propoziții „incidente legate", menționată atît în articolul lui Al. Indrea, cît și în articolul Mariei Gabrea, dar de care se ocupă mai pe larg aceasta din urmă, este, după cum am mai

---

[14] Ultimele trei exemple apar la Maria Gabrea, *art. cit.*, p. 540.
[15] Vol. al II-lea, p. 424—425.

arătat, cea a incidentelor terminate printr-o conjuncție care le leagă de comunicarea de bază [16]. Iată două dintre citatele care se dau într-unul din articole [17] pentru ilustrarea acestei situații:

„Cloșca nu se vede, dar *probabil că* stă în desiș".

„Cînd vuia în sobă tăciunele aprins, care *se zice că* face a vînt și a vreme rea..."

Exemplele acestea, deși aparent asemănătoare, se deosebesc totuși, deoarece în primul avem un raport de coordonare între propoziții, iar în cel de-al doilea raporturi de subordonare.

În ce privește situația din exemplul: „Cînd vuia în sobă tăciunele aprins..." alți cercetători [18], ca și ediția a doua a Gramaticii Academiei [19] afirmă că este vorba de împletirea subordonatei cu regenta ei. Să rezumăm în cîteva cuvinte acest punct de vedere: regenta se leagă uneori atît de strîns de subordonata ei încît construcțiile lor se pot împleti și părți din subordonată pot apărea înaintea regentei: *Cine crezi că vine?* (*cine* este subiectul propoziției *că vine*, deși stă înaintea regentei *crezi*). Dar mai mult decît atît. Gramatica arată în continuare că atunci cînd regenta este și ea subordonată introdusă prin pronume, adjectiv pronominal, adverb relativ sau nehotărît și este urmată de o subordonată introdusă prin conjuncție, împletirea dintre cele două propoziții — regentă și subordonată — constă în aceea că „deși propozițiile introduse prin pronume, adjective sau adverbe pronominale sînt regente ale celor conjuncționale, elementele lor introductive au rol de părți de propoziție în propozițiile introduse prin conjuncții" [20].

Din cele de mai sus reiese că Gramatica Academiei interpretează o propoziție de tipul *care se zice*, drept subordonată atributivă introdusă printr-un pronume relativ și regentă a subordonatei subiective *că face a vînt...*; pronumele relativ *care* introduce regenta atributivă, deși are rol de subiect în subordonata subiectivă. Mărturisim însă că discuția pe care o face ediția a doua a Gramaticii Academiei în legătură cu acest fenomen sintactic de împletire între subordonată și regenta ei, deși corectă, este sumară, atît în privința faptelor descrise, cît și în ceea ce privește interpretarea acestora. Cît privește interpretarea, ar fi fost necesar să se arate că nu este vorba numai de o împletire a subordonatei cu regenta, ci și de o neconcordanță între conținut și formă: propoziția *care se zice* este numai formal atributivă, în timp ce din punctul de vedere al sensului are valoare de atributivă subordonata *că face a vînt...* Iar referitor la sfera faptelor discutate observăm că dintre cele două exemple de la începutul discuției noastre, numai situația celui de-al doilea, la care ne-am oprit mai înainte, este consemnată în gramatică, pe cînd a celui dintîi (regentă introdusă prin conjuncție și urmată de o subordonată introdusă prin conjuncție) nu este nici măcar amintită. Pentru fraza *Cloșca nu se vede, dar probabil că stă în desiș*, interpretarea din Gramatica Academiei cu privire la împle-

[16] Vezi Maria Gabrea, *art. cit.*, p. 539—544.

[17] *Id. ibid.*, p. 540, 542.

[18] Vezi Ion G. Diaconu, *O completare sintactică*, în LR, VII, 1958, nr. 2, p. 91—93.

[19] Vol. al II-lea, p. 265.

[20] *Ibid.*

tirea subordonatei cu regenta nu mai este valabilă, deoarece de această dată nu mai poate fi vorba de părți de propoziție din subordonată care apar înaintea regentei. În acest exemplu propoziția *dar probabil* trebuie considerată principală adversativă, în timp ce *că stă în desiș* este subordonata ei subiectivă. Trebuie subliniat însă că *probabil* se leagă numai formal prin *dar* de propoziția precedentă, *cloșca nu se vede*, deci numai formal realizează împreună un raport adversativ. Logic, raportul adversativ se realizează de fapt cu propoziția *că stă în desiș*, subiectiva propoziției *probabil*.

Maria Gabrea consideră cu totul greșită interpretarea dată de ediția a doua a Gramaticii Academiei fenomenului întîlnit în construcții ca *tăciunele aprins care se zice că face a vînt...* și calificat drept împletirea subordonatei cu regenta.

Pornind de la faptul că în contexte de felul celor discutate apar adeseori construcții ca *probabil, se zice, se crede, socotesc* etc., frecvent întîlnite și ca incidente, pentru Maria Gabrea și Al. Indrea asemenea construcții urmate de conjuncție sînt și ele incidente, dar de data aceasta incidente legate care se încheie cu o conjuncție. Ambii autori sînt de părere că, în această construcție, conjuncția aparține verbului, adverbului sau expresiei precedente, cu care și trebuie grupată la analiză, formînd împreună o propoziție incidentă legată ca : *probabil că, se zice că*. Această propoziție poate fi lăsată la o parte, fără ca înțelesul comunicării să sufere : *Cloșca nu se vede dar (probabil că) stă în desiș ; Cînd vuia în sobă tăciunele aprins care (se zice că) face a vînt și a vreme rea.* Prezența conjuncției *dar* sau a pronumelui relativ *care* înaintea așa-numitelor incidente legate, prin faptul că se referă la subordonatele acestora din urmă, constituie o dovadă în plus, arată Maria Gabrea, a caracterului lor incident. Conform acestei interpretări propoziția *dar... stă în desiș* este principală adversativă, coordonată cu *cloșca nu se vede*, iar *care... face a vînt și a vreme rea* este subordonată atributivă.

În situații de felul celor de mai sus, conjuncția care urmează după un adverb ca *probabil* sau un verb ca *se zice* este grupată de ambii autori cu acestea, formînd împreună „propoziții incidente legate" ca : *probabil că, se zice că*. În sprijinul acestei analize, Al. Indrea invocă faptul că sensul comunicării nu are de suferit dacă asemenea construcții sînt lăsate la o parte. Pe lîngă aceasta, Maria Gabrea mai aduce ca argument adverbele *parcă* și *cică*, la baza cărora stau construcții asemănătoare : conjuncția *că* alipită verbului precedent (*pare că, zice că*). În ce privește funcțiunea sintactică a acestei așa-zise incidente legate, Al. Indrea socotește că este vorba de regenta propoziției următoare introduse prin conjuncția *că*. Poziția Mariei Gabrea este mai confuză. După afirmațiile generale din articol, conform cărora construcțiilor incidente nu li se pot atribui funcțiuni sintactice în structura frazei în care apar [21], ne-am aștepta ca această trăsătură să constituie, după Maria Gabrea, și o caracteristică a „incidentelor legate", inclusiv a celor care sfîrșesc cu o conjuncție. Maria Gabrea însă, deși în cîteva rînduri lasă să se înțeleagă că nu socotește așa-numita incidentă legată terminată prin conjuncție drept regenta

[21] Maria Gabrea, *art. cit.*, p. 539.

propoziției următoare [22] (de exemplu a propozițiilor *dar... stă în desiș, care ...face a vînt...*), afirmă totuși într-un loc [23] :

„Cel mai adesea tipul de incidentă legată la sfîrșit prin conjuncția *că* apare ca intercalată într-o propoziție atributivă, păstrîndu-și însă caracterul de incidentă. *Formal, ea este regenta atributivei* pe care dă impresia că o subordonează a doua oară (subliniat de noi — *F.C.*).

În primul rînd, în această interpretare, după părerea noastră, conținutul semantic (asemănarea lexicală dintre o construcție incidentă și una neincidentă) a fost luat în considerație în dauna caracteristicilor sintactice, determinînd includerea construcțiilor neincidente în categoria celor incidente.

În al doilea rînd, pe baza unor construcții lexicale speciale, și anume a unor adverbe sau expresii (*parcă, cică*) în care conjuncția *că* a fost alăturată verbului precedent, formînd împreună un singur cuvînt, se consideră în mod greșit justificată și în alte cazuri separarea conjuncției de propoziția pe care o introduce și gruparea ei cu propoziția precedentă (*probabil că, se zice că*).

În al treilea rînd, ceea ce ni se pare inexplicabil la Maria Gabrea, discuția se duce numai în legătură cu propozițiile asemănătoare ca sens cu incidentele și numai cînd acestea sînt precedate de o conjuncție, de un pronume relativ sau de un adverb relativ și urmate de conjuncția *că* (tipurile...*dar probabil că...*, ...*care se zice că* ...). În realitate, pe de o parte, construcții ca cele de mai sus se întîlnesc și cînd este vorba de propoziții care nici măcar din punctul de vedere al sensului lor nu pot fi interpretate, în acel context, drept incidente. Lăsate la o parte, restul comunicării poate deveni de neînțeles sau poate fi denaturat, ca în următoarele exemple :

„Mi-a trimis cartea pe care mi-a spus mai de mult că mi-o va trimite".

„Am cumpărat de la librăria de lîngă mine o carte care nu cred că se găsește în altă parte".

Dacă din primul exemplu lăsăm la o parte *mi-a spus mai de mult că*, restul comunicării este lipsit de înțeles : „Mi-a trimis cartea pe care mi-o va trimite". Tot astfel, construind cel de-al doilea exemplu fără *nu cred că*, ultima propoziție capătă un sens opus, afirmativ : „Am cumpărat de la librăria de lîngă mine o carte care se găsește în altă parte".

Pe de altă parte, Maria Gabrea exclude total din discuție cazurile în care propoziții de felul celor pe care le consideră incidente legate, fie că nu sînt precedate de nici o conjuncție, fie că sînt urmate de conjuncția *să*.

„*Poate* că întîrzie astăzi" [24].

„De obicei tata nu întîrzie, dar *poate* (*probabil*) să întîrzie astăzi."

Despre acest fel de „incidente legate" amintește numai Al. Indrea [25], cu exemple ca cel de mai jos :

---

[22] În articol, la pagina 541, se spune, de exemplu : „verbul din propoziția incidentă, pierzîndu-și accentul pe care l-ar fi avut *dacă ar fi fost o propoziție regentă*, se abstractizează" (subliniat de noi — *F.C.*). Vezi și p. 543.

[23] *Art. cit.*, p. 542.

[24] Vezi și exemplele de la p. 571.

[25] *Art. cit.*, p. 356.

„Vom fi chemați să facem cea mai mare jertfă pe care are dreptul patria s-o ceară de la un om".

Al. Indrea consideră atributiva din propoziția de mai sus drept incidentă legată care nu se poate izola din context, din cauza sensului ei și a construcției în care apare. Aceste argumente nu pot fi luate în considerație, deoarece o așa-numită propoziție incidentă care nu poate fi lăsată la o parte, indiferent din ce motive, nu este de fapt incidentă.

Primul dinte cele trei exemple de mai înainte ne dovedește că așazisele incidente legate de comunicarea de bază printr-o conjuncție așezată la sfîrșitul lor aparțin unei categorii de construcții puțin studiate alcătuite dintr-o regentă de un anumit tip și subordonata ei (de obicei subiectivă, completivă directă sau indirectă și mai rar circumstanțială). Atunci cînd regenta împreună cu subordonata ei intră în raporturi sintactice de coordonare sau de subordonare cu o altă propoziție care le precedă, se poate întîmpla ca aceasta din urmă formal să stabilească raporturi cu regenta, iar din punctul de vedere al sensului să se refere la subordonată. Ultimele două exemple, pe lîngă faptul că reprezintă o dovadă a celor afirmate mai sus, ne arată că *să* aparține conjunctivului și nu propoziției precedente (*dar poate, pe care are dreptul patria*). Aceasta dovedește greșeala care se face în cazul așa-numitelor incidente legate, cînd se izolează conjuncția *că* de propoziția care urmează și pe care o introduce și se atașează propoziției precedente.

6. În concluzie, subliniem încă o dată faptul că incidentele se definesc prin absența legăturilor sintactice față de comunicarea în interiorul căreia se află,adică prin independență sintactică. Din alte puncte de vedere ele nu se deosebesc de construcțiile neincidente. Absența altor trăsături morfologico-sintactice esențiale proprii numai incidentelor nu ne permite să fim de acord cu categoria propozițiilor incidente legate. Chiar dacă unele construcții incidente se aseamănă ca sens cu construcții neincidente, această asemănare, oricît de mare ar fi, nu ne dă dreptul să le clasificăm împreună, trecînd peste deosebirile de construcție.

În sfîrșit ni se pare că împletirea subordonatei cu regenta constituie o realitate sintactică de care gramatica noastră s-a ocupat încă prea puțin și care, prin varietatea aspectelor sale, merită un studiu mai atent.

NOTE ETIMOLOGICE ŞI LEXICALE

Beşteli. TDRG, Scriban, DU nu cunosc cuvîntul. CADE şi DM îl înregistrează fără nici o explicaţie, iar DA adaugă, ca etimologie, cf. *feşteli*. Comparaţia pe care o face DA nu poate fi acceptată, deoarece cuvintele nu au identitate de sens pentru a putea fi admis, în cele din urmă, doar jocul consoanelor iniţiale.

După părerea noastră, rom. *beşteli* „a mustra pe cineva cu cuvinte grele şi de ocară, a face de ocară" provine din ucr. *бéштамти* „idem", cu singura rezervă că în limba ucraineană accentul cade pe prima silabă (cf. B. D. Hrinčenko, *Словарь українськоï мови*, I, p. 54; *Українсько-російський словник*, I, p. 58).

În ceea ce priveşte elementul -el-, prezent la verbul românesc, ne dovedeşte că *beşteli* a fost format în Moldova, unde s-a petrecut un fenomen asemănător şi cu alte cuvinte străine intrate în limba română : *feşteli* presupune un **festelni* unguresc, care, de fapt, apare sub forma *festeni* „colora" [1].

Năzbîtie, năzbútie. Originea acestui cuvînt n-a fost pe deplin lămurită, deşi s-au făcut multe încercări de a o elucida. Iată, pe scurt, istoricul discuţiilor privitoare la etimologia acestui termen : DU şi DM explică prin ucr. *zbutniti* „a fi zburdalnic" (dar un astfel de cuvînt nu există); TDRG derivă din sl. **neizbîtia*, trimiţînd la v. sl. *избытиѥ* „liberare" şi rus. *избытие* „evitare"; CADE îl lasă fără etimologie, iar Scriban porneşte de la v.sl. *събытиѥ* „realizare", la care se adaugă prefixul negativ. În sfîrşit, S. V. Semčyns'kyj, *Лексичні запозичення з російськоï та українськоï мов у румунській мові*, Kiev, 1958, p. 92, compară cuvîntul în discuţie cu ucr. *незбутнє*, iar acad. Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 28, presupune că ar proveni dintr-un substantiv corespunzător adjectivului ucrainean *незбутній* „irealizabil, himeric", bazîndu-se pe identitatea radicalului celor două cuvinte.

După părerea noastră, o explicaţie mai satisfăcătoare, atît din punct de vedere semantic cît şi din acela al formei, poate fi căutată în limba ucraineană sau în limba polonă. Rom. *năzbîtie*, răspîndit mai mult în Moldova şi Bucovina, cu sensul de „poznă, şotie, farsă, parascovenie, năzdrăvănie; drăcie, drăcovenie, strengărie, blestemăţie" ar putea proveni de la adverbul ucrainean *на збитки* „în glumă" (pentru a păcăli, fără intenţia de a

[1] S. Puşcariu, *Limba română*, I, Bucureşti, 1940, p. 31.

pricinui pagubă sau supărare), care în limba română a devenit substantiv. Ucraineana cunoaşte şi substantivul *збúток* (pl. *збúтки*) „poznă" (vezi *Українсько-російський словник*, II, Kiev, 1958, p. 170).

În egală măsură poate fi luată în seamă şi vechea explicaţie prin pol. *nazbyt* „peste măsură", propusă de Dr. D. Scheludko, *Nordslavische Elemente im Rumänischen* (vezi Balkan-Arhiv, I, Leipzig, 1925, p. 166). Notăm, în afară de cele de mai sus, că şi în limba cehă apare cuvîntul *nazbyt* cu acelaşi sens (vezi *Slovník spisovného jazyka českého*, II, Praga, 1964, p. 124).

Trúşcă a fost înregistrat în comuna Moiseiu, raionul Vişeu (V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 75) pentru „curcă". Autorii explică termenul în discuţie prin germ. *Truthenne*. Fără îndoială că cele două cuvinte corespund din punct de vedere al sensului, dar formaţia lor este evident diferită. Forma germană, aşa cum e citată, nu are nimic de-a face cu sufixul românesc *-uşcă*, căci varianta germană a acestui sufix este *-enne*.

Cuvîntul românesc se explică prin ucr. *трю́шка*, diminutiv de la *трю́ха*, pe care l-am notat în multe localităţi cu populaţie ucraineană din nordul ţării, în cursul unor anchete dialectale; cf. şi *трухáн* „curcan", *трухáнка* „curcă" la Zeno Kuzela şi Jaroslau Rudnyckyj, *Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1943, p. 1316.

I. Robciuc

Ţîbúlcă. Cuvîntul este atestat în *Lexic regional*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 111, 118, în regiunea Suceava, cu sensul de „ceapă" sau „hagimă, o specie de ceapă mai măruntă", nefiind menţionat în nici o altă lucrare lexicografică.

Atît forma cuvîntului cît şi locul de atestare ne îndreptăţesc să credem că etimonul cuvîntului discutat îl constituie ucr. *цибу́лька*, avînd acelaşi înţeles (cf. B. D. Hrinčenko, *Словарь української мови*, IV, p. 428).

Ragáci. Este dat în DM cu sensul „unealtă sub formă de cleşte cu coadă lungă, folosită la pescuit", fără să i se stabilească etimonul. DA ms. îl menţionează cu acelaşi înţeles, punîndu-l în legătură cu numele insectei *răgace* : „numele unui instrument (care se aseamnă cu coarnele insectei) ...". Cuvîntul este înregistrat de Gr. Antipa în *Pescăria şi pescuitul în România*, 1916, p. 290—291 : „Pescarul aşteaptă cu prăjina în mînă şi cînd vede crapul pe fundul apei, aruncă *ragaciul* asupra lui şi-l prinde între cele două braţe ale acestuia, ca şi cum l-ar ţinea cu un cleşte". Referitor la locul de atestare a acestui cuvînt Antipa menţionează : „el se întrebuinţează mai mult în bălţile din regiunea Brăilei, pe la Carcaliu, Gropeni etc.".

În limbile slave este cunoscut cuvîntul *рогач*, avînd sensul de „rădaşcă sau un alt animal cu coarne", de unde românescul *răgace*, pentru care DM indică etimonul bg., sb., *rogač*.

Însă în graiurile de sud ale limbii ruse cuvîntul *рогáч* se folosește și cu înțelesul de „clește cu care se scot oalele din cuptor" (cf. B. Dal', *Толковый словарь*, IV, p. 100).

Ținînd seama de apropierea semantică, aria de răspîndire geografică și particularitățile de pronunțare (reducția lui *o* neaccentuat la *a*) ni se pare mult mai întemeiat să considerăm că *ragáci* este împrumutat dintr-un dialect al limbii ruse.

Fort. În *Lexic regional*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 102, rn. Rădăuți este inserat cu sensul de „mereu" (*vine fort pe la noi*).

Etimonul acestui cuvînt este, desigur, germanul *fort*.

Mazún. Este atestat în ȘEZ, III, p. 70 cu sensul „om puternic, zdravăn, căruia nimeni nu-i poate face nimic". Cuvîntul este menționat doar de DLR, VI, fasc. 3, 1966 cu înțelesul de „om puternic, zdravăn", fără să i se dea etimologia.

În limba ucraineană există cuvîntul *мазýн* cu derivatele *мазунéць мазýнчик*, *мазýнка*, însemnînd „om răsfățat, preferat, favorit, strengar", (cf. *Українсько-російський словник*, II, Kiev, 1958, p. 473; B. D. Hrinčenko, *op. cit.*, II, p. 379).

Este vorba, desigur, de o evoluție semantică proprie a cuvîntului înregistrat de DLR față de cel din limba ucraineană.

Ținînd seama, însă, de forma asemănătoare și de aria de răspîndire geografică (munții Sucevei, v. ȘEZ) considerăm că *mazún* trebuie pus în legătură cu cuvîntul ucrainean citat.

Cloceáncă. „1. Caier mare de cînepă de calitate inferioară, de obicei fără o formă regulată; 2. (fig.) femeie nepieptănată, buhoasă". Cu aceste sensuri cuvîntul este înregistrat în com. Zvorîștea, rn. Rădăuți (LR, X, 1961, 3, p. 239), nefiind semnalat în alte lucrări lexicografice (v. L. Mareș, *op. cit.*).

Fără îndoială că la baza acestui cuvînt stă ucr. *клочáнка* „idem", derivat de la *клóччя* „cîlți" (cf. B. D. Hrinčenko, *op. cit.*, II, p. 253).

Cît privește sensul figurat al cuvîntului, este vorba de o evoluție semantică proprie, pe teren românesc, avînd la bază analogia.

Șinc. Cu sensul „tejghea în prăvălie, în crîșmă", cuvîntul este atestat în *Lexic regional*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 108, în rn. Rădăuți. ALR, harta 1019, la punctul ucrainean 366-Brodina, pentru „tejghea" înregistrează forma *șenc*.

Limba ucraineană cunoaște cuvîntul *шинк*, *шинóк* cu sensul de „cîrciumă". În graiurile ucrainene din România, pentru „cîrciumă" este folosită, însă, forma *кóрчма*, cu variantele *кóрш'ма*, *кóршма*, iar forma *шинк* se folosește în general cu sensul de „tejghea".

Fiind bine cunoscută influența limbii germane asupra lexicului graiurilor din Bucovina, în cazul cuvîntului discutat avem de-a face cu forma germană *Schenke*.

Putem remarca faptul că în general germanismele pătrunse în graiurile limbii române (*fort*, *șmir*, *farba*, *feșter*, *a fasui*, *a feliui*, *glianț*, *liuft*,

pliaț, *a puțui* etc.) sînt specifice și unor graiuri ucrainene (bucovinene. huțule) de pe teritoriul țării noastre. Forma *șenc* înregistrată de ALR este tot de origine germană.

Corneliu Reguș

Calpazan, (-ă). Cuvîntul este înregistrat în dicționarele noastre cu sensul „flasificator de bani, persoană care face bani calpi, înșelător, rău", dîndu-i-se ca etimon tc. *kalpazan* sau *kalpuzan* „idem", (v. TDRG, CADE, Scriban, DA, DM).

Cu ocazia efectuării unor anchete asupra graiurilor turcești și tătărești din regiunea Dobrogea, am înregistrat în localitățile Constanța și Cernavodă la populația românească și un alt înțeles al cuvîntului, cel de „gras, mătăhălos". Credem că la origine stă același tc. *kalpazan*, care mai înseamnă în dialectele turcești din Dobrogea și „om leneș". Presupunerea noastră se întemeiază pe apropierea semantică posibilă între „gras, mătăhălos" și „greoi, leneș".

A sta la taclale. *Taclale* reprezintă un cuvînt cunoscut mai ales în expresia *a sta la taclale* „a sta la taifas", avînd numai forma de plural. Etimologia dată, care pornește de la H. Tiktin (DRG,) este tc. *takla* „tumbă". Ni se pare curios că această explicație, pentru admiterea căreia este nevoie de multe concesii, a fost menținută în toate lucrările noastre lexicografice. Sensul foarte îngust al cuvîntului obligă căutarea unui alt etimon mai apropiat, deoarece tc. *takla* corespunde cuvîntului românesc numai din punctul de vedere al formei. În acest scop ni se pare mai indicată apropierea de tăt. *talaqa* „șezătoare, clacă". Semantic, expresia *a sta la taclale* poate să derive din cuvîntul amintit, considerînd că la șezători oamenii lucrează și totodată petrec, spunînd povești, glume, ghicitori etc. Ne sprijinim în această supoziție pe existența expresiei binecunoscute *vorbe de clacă*, formată în mod similar de la *clacă*. Desigur, rămîne de explicat forma cuvîntului românesc în care s-a produs o metateză și o sincopă.

Cornelia Călin

ÎN JURUL GRAFIEI *MIERURATA* „MINUNATA" DIN *CODICELE VORONEŢEAN*

Întîlnind în *Codicele voroneţean* (CXLVII, 1) grafia *mierurata* „minunata", O. Densusianu făcea, în *Histoire de la langue roumaine*, următorul comentariu : „Un reflet curieux de *i* est *ie*, qui nous est donné par *mieruratu* CV, CXLVII 1[1]; si ce n'est pas une faute de copiste, nous devons rattacher cette forme à *mier* qui est employée encore de nos jours en Moldavie à la place de *mir* ; les raisons de ce traitement particulier de *i* ne sont pas bien visibles ; peut-être faut-il considérer *mier* comme une forme mixte résultée de *mir* < *miror* + **mera* < **mirare* (le premier devait conserver *i*, étant accentué, tandis que dans le second *i* atone devait aboutir à *e*) ; *mieruratu* serait dans ce cas refait sur *mier*" [2].

Pentru a explica pe *mierurata*, Densusianu apelează, aşadar, la contaminarea dintre *minuna* şi *miera*, dar demonstraţia sa e anevoioasă, deoarece, dacă acceptăm opinia curentă, după care *Codicele voroneţean* a fost tradus în nordul Transilvaniei — Maramureş, atunci contaminarea lui *minuna* cu *miera* nu se poate susţine, întrucît cea din urmă formă verbală n-a fost atestată niciodată, în trecut sau astăzi, în aceste regiuni, ci numai în Moldova [3].

Pentru explicarea lui *mierurata* trebuie să pornim de la o serie de cuvinte din familia lui *minune* (inclusiv a lui *minunat*), care în unele graiuri dacoromâne de astăzi sau din trecut prezintă un *e* în locul lui *i*. Astfel, în cursul anchetei efectuate în Valea Almăjului, D. Şandru a notat fonetismul *myenuńe* [4], iar în cursul anchetei din Lăpujul-de-Sus, pe *menune* [5]. Înaintea lui Şandru, însuşi Densusianu notase în Ţara Haţegului pe *menune*, *a să menuna*, *menunat* [6], fără a le pune însă în legătură cu *mierurata* din *Codicele voroneţean*. Mai la nord, nu departe de Banat, în sudul Bihorului,

---

[1] În CV apare, de fapt, femininul *mierurata*.

[2] *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1938, p. 87 ; vezi şi Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, Bucureşti, 1956, p. 96.

[3] Notăm dintre cele mai vechi atestări moldoveneşti ale formei *m(ţ)era*, după manuscrisul *Dicţionarului limbii române*, pe : *mă mer* (*Herodot*, 1645, p. 488), *miera* (*Pravila*, 1646, p. 259), *mierîndu-să* (Cantemir, *Hr.*, 136), *merat* (Neculce, *L*, 340) etc. De menţionat că istoriile limbii române nu-l notează, în secolul al XVI-lea, pe *m(ţ)era* nici în Moldova.

[4] *La Vallée d'Almăj* în BL, V, 1937, p. 137.

[5] *Lăpujul-de-Sus*, în BL, III, 1935, p. 123.

[6] *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 25.

a fost consemnat într-un text din cca 1641 *mïenune* [7]. Tot în regiunile de dincolo de Carpaţi, de astădată în Maramureş, au fost înregistrate de T. Papahagi rostirile *mńenuna* şi *mńenuńęa* (diminutiv al lui *mńenuńe*) [8].

Aceste pronunţări bănăţeneşti şi transilvănene ne permit să facem cîteva consideraţii asupra explicaţiilor date de Densusianu. Putem spune, astfel, că, neîndoielnic, *mierurata* din *Codicele voroneţean* reflectă o pronunţare reală şi nu se datoreşte unei greşeli a copistului. Existenţa unei rostiri cu *e* a lui *minune* (*menune*), cuvînt din care au fost derivate apoi *minunea* (*menunęa*), *minuna* (*menuna*), *mįnunat* (*menunat*), face mai puţin probabilă o contaminare între *minuna* şi *mįera* (e mai greu de crezut că *e* să fi apărut întîi la *menuna*, iar de aici să se fi răspîndit la celelalte cuvinte înrudite, îndeosebi la *minune*, cuvîntul de bază al familiei). Ca o dovadă în acest sens, amintim că existenţa lui *menune* şi a derivatelor lui în Bihor şi Hunedoara, unde verbul *a se m(i)era* n-a fost niciodată notat, exclude posibilitatea unei contaminări între acest verb şi *minuna* (în mai mare măsură decît o putea face inexistenţa lui *m(į)era* în Maramureş şi în Ardealul vecin cu Moldova).

Rezultă, aşadar, că pentru a-l explica pe *e* din *mierurata* trebuie să pornim de la *menune*, cuvîntul de bază al familiei, de la care *e* s-a generalizat la derivate [9]. Grafii prezentînd un *e* în locul lui *i* au fost relevate în număr destul de mare în textele secolului al XVI-lea : *fuget*, *scres*, *şe*, *uces*, *venret* [10]. După Al. Rosetti, am avea a face cu grafii lipsite de valoare fonetică, iar după Densusianu cu o particularitate dialectală caracterizată prin pronunţarea deschisă, apropiată de *e*, a lui *i* [11]. Chiar dacă am accepta punctul de vedere al lui Densusianu, nu am ajunge la o explicare satisfăcătoare a lui *menune*, căci ne-am putea întreba, cu dreptate, de ce *e* s-a păstrat numai în acest cuvînt şi în derivatele lui, şi nu şi în celelalte cuvinte? Pentru a-l explica pe *e*, trebuie să pornim de la etimonul latin **mīriōnem*, în care avem un *i* neaccentuat care a trecut la *e* (vezi mai sus explicaţia lui Densusianu pentru **mirare* > *mera*), la fel ca în *cetate* (< *cīvitatem*), *tăciune* (< *tītionem*) şi *vecin* (< *vīcinus*) [12]. E de presupus însă că această transformare fonetică nu s-a produs decît într-o parte a teritoriului lingvistic al Dacoromaniei (în Banat, Transilvania de nord, eventual şi Moldova) [13], căci altfel ar fi greu de explicat trecerea (mai bine zis revenirea) lui *e* la *i* (*menune* > *minune*). O contaminare între *menune* şi *mira*, pentru a-l explica pe *minune* (în cazul cînd, la un moment dat, *menune* ar fi fost general românesc) nu ni se pare probabilă.

Ion Gheţie

---

[7] Vl. Drimba, *„O copie din secolul al XVII-lea a „Tîlcului Evangheliilor" şi „Molitevnicului" diaconului Coresi*, în SCILF, IV, 1955, p. 555.

[8] *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. LVI şi 226.

[9] *į* din *mįenune*, *mįerurata* se explică uşor prin diftongarea lui *e*, frecventă în întreagă Dacoromania (mai puţin Muntenia propriu-zisă) ; vezi şi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 96. Cît despre trecerea lui *n* la *r*, ea e normală într-un text rotacizant (de observat că primul *r* ar putea fi etimologic).

[10] Vezi Densusianu *op. cit.*, p. 71 ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 23, CB, I, p, 152.

[11] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 85 ; Densusianu, *op. cit.*, p. 71.

[12] Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 84—85 ; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, *Limba latină*, ed. II, Bucureşti, 1960, p. 79.

[13] Cf. ar., mr. *mira* (*n'ira*).

OBSERVAȚII PE MARGINEA UNOR CONTRIBUȚII LEXICOLOGICE

Reluarea muncii de redactare a *Dicționarului limbii române*, operă care, încheiată, va reprezenta o realizare de cea mai mare importanță nu numai pentru lingvistica, dar și pentru cultura românească în ansamblul ei, a sporit preocupările de înregistrare a cuvintelor cu circulație regională, în scopul îmbogățirii inventarului acestui dicționar-tezaur, și de cercetare a originii cuvintelor a căror etimologie a rămas pînă astăzi necunoscută. Revista „Limba română" are în această acțiune un merit deosebit. În paginile ei au fost publicate numeroase glosare regionale, însoțite de informații bogate, deosebit de utile pentru redactorii *Dicționarului*, precum și o serie de note lexicale și etimologice.

Cum însă în domeniul lexicologiei și al lexicografiei românești există o tradiție bogată și realizări valoroase, asupra cărora nu este cazul să ne oprim în acest articol, pentru a nu greși cînd afirmăm că înregistrăm cuvinte neatestate sau propunem etimologii originale este necesară o muncă de documentare foarte serioasă, o grijă deosebită în folosirea izvoarelor la care apelăm, o preocupare susținută pentru exactitatea datelor cu care lucrăm ori pe care le comunicăm. Altfel nu numai valoarea unor contribuții lexicologice, în ce le privește pe ele însele, va avea de suferit, ci inexactitățile lor se vor răsfrînge și asupra *Dicționarului* și a valorii lui ca mijloc de cunoaștere și studiere a limbii române.

Urmărind notele lexicale și etimologice publicate la rubrica *Vocabular* în revista „Limba română" se poate observa că ele sînt, în cea mai mare parte, contribuții reale la cunoașterea istoricului, circulației sau originii unor cuvinte. Fixînd, în linii mari, obiectivele atinse în multe din notele etimologice publicate, trebuie să menționăm propunerea de etimologii pentru cuvinte recent semnalate sau pe care le comunică chiar autorii, repunerea în discuție a unor etimologii stabilite anterior, apreciate ca soluții juste, pe care dicționarele mai noi nu le-au luat în considerație. În multe dintre aceste note se aduc corecturi etimologiilor admise pentru diferite cuvinte, autorii atrăgînd atenția asupra nepotrivirilor în ce privește semnificația etimonului propus anterior sau a imposibilității obținerii formei românești, în urma evoluției fonetice în limba noastră a cuvîntului străin indicat ca etimon. Pentru alte cuvinte se selectează, dintr-un număr mai mare de posibilități indicate de dicționare, soluția care poate fi socotită mai potrivită în urma informațiilor ce s-au adunat între timp privind folosirea și localizarea cuvintelor respective.

În unele dintre aceste contribuţii se poate observa, însă, o anume grabă, cu urmări neplăcute în ce priveşte exactitatea afirmaţiilor, limitarea la prima informaţie întîlnită, fără a se lărgi documentarea şi a adînci discuţia, chiar interpretarea unilaterală, în sensul dorit, a datelor din dicţionare. Se mai pot constata, de asemenea, neglijenţe în ce priveşte redactarea, scăpări supărătoare la corectură, care dăunează textelor. Pornind de la cîteva cuvinte care ne reţinuseră atenţia mai dinainte, discutate în astfel de note, precum şi pe baza unor sondaje, în articolul de faţă vom face cîteva observaţii asupra cîtorva note etimologice şi lexicale (şi, în treacăt, asupra unor glosare regionale) publicate în revista „Limba română" în anii 1964—1965 şi 1966 (numerele 1 şi 2). Evident, obiecţiile aduse şi completările pe care le facem se adresează autorilor care au redactat cuvintele-titlu puse în discuţie, pe care nu-i vom cita de fiecare dată.

*

Discutîndu-se cuvîntul **pălugă** se afirmă că „în nici unul din dicţionarele limbii române cuvîntul nu este inserat" (2/1966, p. 137) [1]. Afirmaţia este inexactă, pentru că el apare în DM, înregistrat cu aproape acelaşi sens cu care se găseşte la L. COSTIN, GR. BĂN. şi în CV, izvoare pe care le citează autorul notei la care ne referim. În plus, DM dă şi etimologia cuvîntului, sb. *poluga*, aceeaşi pe care o propune autorul notei. Mai mult, trebuie să adăugăm că sub forma *paluga*, interjecţie, cuvîntul fusese înregistrat şi de V. Arvinte, în *Terminologia exploatării lemnului şi a plutăritului* [2], cu sensul de „strigăt prin care conducătorul unei echipe anunţă pe lucrători să introducă ţapinele sub buşteanul pe care-l mînuiesc şi să ridice în sus, astfel ca lemnul alunecînd să se deplaseze în direcţia dorită". V. Arvinte indicase aceeaşi etimologie, s.-cr. *poluga* „drug, manivelă".

Tot aşa, sub titlul prea categoric *cuvinte neînregistrate în alte lucrări lexicografice*, în notele ce însoţesc un glosar regional din comuna Miorcani, raionul Săveni, regiunea Suceava sînt enumerate **ţonc** „cleşte de scos cuie" şi **sîrisău** „fierăstrău" (2/1964, p. 118). Primul cuvînt a mai fost notat, cu acelaşi sens, în alt glosar regional din Suceava, publicat tot în „Limba română" (3/1961, p. 240), iar despre al doilea se poate observa că este o variantă notată sub o formă apropiată de SCRIBAN, D. : *serisău*, pentru Moldova. Credem, aşadar, că ele trebuiau să figureze sub alte titluri în notele la glosarul citat. În aceeaşi situaţie se află **manegură** „manevră militară", dintr-un glosar din Berchişeşti, Gura Humorului, Suceava. Acesta nu este nici el „neînregistrat" (1/1964, p. 84), căci îl găsim în *Glosarul dialectului mărginean* al lui E. Herzog şi V. Gherasim : *manegură* (f. pl. *maneguri*) „Manöver" [3] şi, într-o altă variantă, *manevără*, în MAT. DIALECT. I, p. 78.

În alte cazuri, textele citate din diferite izvoare sînt reproduse inexact, cu urmări ca cele ce se pot aprecia pe baza exemplelor date mai jos. Aşa, de pildă, la **smolniţă** se reproduce un citat din CV astfel : „Anul ăsta grîul a fost mai frumos la rîu decît la smolniţă" (2/1966, p. 138), dar textul

---

[1] Trimiterile sub această formă se referă la numărul şi anul indicat din revista „Limba română".

[2] În „Studii şi cercetări ştiinţifice — filologie", Iaşi, VIII, 1957, fasc. 1, p. 158. Sînt date şi variantele *palunga*, *păluga* (*ibid.*).

[3] În „Codrul Cosminului", VII, 1931—1932, p. 24.

este altul : „Anu ăsta, la şîu, a fost mai frumos grîu decît la *smolniţă*" (CV, 3/1952, p. 42). Pe lîngă schimbarea topicii, transcriindu-se *rîu* pentru *şîu*, propoziţia devine fără sens. În realitate, *şîu* însemnînd „pămînt cu pietriş care nu ţine apă" (v. CV, *loc. cit.*), prin acest text se sublinia opoziţia *smolniţă* „pămînt umed" — *şîu* „pămînt cu pietriş...". În aceeaşi ordine de idei mai putem compara „Ţi-ai oprăvit *oaspeţi*", de sub **oprăví** (1/1966, p. 101) cu „Ţi-ai oprăvit *oaspeţii*", în care substantivul *oaspeţi* apare, cum este normal, articulat (L. COSTIN, GR. BĂN., p. 150) sau „A dat nistrecea prăstă iel", de sub **nistrecea** (1/1966, p. 101), parţial literarizat faţă de „O dat nistrecea prăstă iel" (L. COSTIN, GR. BĂN., p. 146). Cuvîntul titlu **nestaşnic** apare în citat sub forma *mestaşnic* (1/1966, p. 100). Cît despre **pătog** (2/1966, p. 137), îl găsim în LR, 2/1960, la p. 20 (pe care autorul omite să o indice) sub forma *păţog*.

Cîteva alte observaţii referitoare la exactitatea reproducerii formelor din izvoarele folosite au în vedere notarea accentului. Astfel la *smolniţă*, discutat şi mai sus, accentul este notat pe *i*, aşadar *smolníţă*. Autorul notei nu explică ce l-a determinat să accentueze astfel cuvîntul, o dată ce în CV, de unde l-a luat, şi în DU, pe care-l foloseşte, accentul nu este notat. În SCRIBAN, D., însă, este notat pe *o*, atît la *smólniţă*, cît şi la variantele *zmólniţă* şi *şmólniţă*. Dacă notarea accentului pe penultima silabă se bazează pe o pronunţare bănăţeană, cunoscută de autor, faptul nu trebuia trecut cu vederea, tot aşa cum trebuia explicat că accentul nu este notat în L. COSTIN, GR. BĂN. la o serie de cuvinte luate exclusiv din acest izvor şi care apar ca titlu de note cu accentul pus. Aşa sînt **nemoáşnic**, **nestáşnic** (1/1966, p. 100), **nistréccea** (*ibid.*, p. 101), **perínci** (2/1966, p. 137), **slăgicíe** (*ibid.*, p. 138) ş.a. Observăm aceasta pentru că uneori accentul nu mai este notat : **smirom** (2/1966, p. 138), **vecem** (*ibid.*, p. 139). Indicarea unor etimologii din sîrbo-croată pentru aceste două cuvinte ar fi putut sugera autorului şi o discuţie cu privire la accentul lor în româneşte, pe baza etimonurilor, căci ele fiind notate în L. COSTIN, GR. BĂN. fără accent şi rămînînd nediscutate sub acest aspect cu prilejul indicării etimologiei, vor ridica probleme grele la includerea în *Dicţionarul limbii române*. S-ar putea ca aceste obiecţii să pară de amănunt, dar ele sînt impuse de rigorile disciplinei şi nu trebuie să fie subestimate de cei ce lucrează în domeniul cercetării lexicului.

Cele mai multe dintre cuvintele pentru care se indică etimologia în notele de care ne ocupăm au o circulaţie regională şi provin din limbile unor naţionalităţi conlocuitoare sau ale unor popoare cu care ne învecinăm. Dacă pentru un cuvînt cu o singură atestare, să zicem *şintor*, stabilirea corespondentului dintr-o limbă străină, pe care l-am împrumutat (germ. *Schimder*), este o operaţie folositoare şi la care nu ar fi mare lucru de adăugat [4], nu putem proceda la fel atunci cînd discutăm cuvinte care, pe baza informaţiilor din surse pe care nu le putem neglija, au o răspîndire mai mare şi a căror origine nu este chiar aşa uşor de indicat. Pentru că, altfel, după cum se poate constata pe marginea unor note lexicale şi etimologice de care ne vom ocupa, ne găsim în situaţia paradoxală de a nu utiliza *Atlasul lingvistic român* pentru a ne informa în legătură cu circulaţia unor

[4] Deşi pentru convingerea cititorului nu ar fi fost lipsit de interes să se indice regiunea unde apare cuvîntul şi existenţa relaţiilor cu vorbitori ai limbii germane.

cuvinte regionale. Pentru **pesăc** [5], de exemplu, nu ne putem limita la atestările citate de autorul acestei note (2/1966, p. 137), o dată ce în ALR II_2, vol. I, există o hartă (10) intitulată (*pământ*) *nisipos*. Consultarea ei ar fi adus, mai întîi, un spor de informaţii cu privire la circulaţia cuvîntului, căci el este notat în puncte din Banat : *pesăcós* (punctele 29, 47), *pământ pi̯ĕsăcări*, *la pi̯ĕsăc* (36 ; de observat şi accentul, pe prima silabă), dar şi în Maramureş şi în nordul Transilvaniei, sub forma *pt" isocós* (353), *pčisocós* (219), *pčisocós* (260). Apoi, pentru precizarea etimologiei puteau fi luate în discuţie formele înregistrate în punctele cu anchete la sîrbi (37), dar şi la bulgari (48, 991), trăitori pe teritoriul ţării noastre şi în contact direct cu vorbitorii limbii române. Formele respective prezintă garanţii în plus faţă de un cuvînt sîrbo-croat dintr-un dicţionar al acestei limbi. În afară de acestea, în legătură cu etimologia cuvîntului trebuie arătat că Iorgu Iordan, printre toponimicele care evocă natura terenului aparţinînd localităţii respective sau aflat în apropierea ei, în grupul *Nisipăria* pomeneşte numele unei localităţi *Pesac* din raionul Sînnicolaul-Mare şi indică etimologia cuvîntului : sîrb. *pesak* „nisip", după o comunicare făcută de Emil Petrovici [6].

Pentru **pecár** „brutar", trimiterea, pe baza informaţiilor citate de autor (din LR, LEXIC REG. şi CV : toate privesc Banatul), la sîrbo-croatul *pekar* „idem" (2/1966, p. 137) poate fi justificată. Dar, prin lipsa de informaţie se trece uşor peste răspîndirea acestui cuvînt în graiurile româneşti şi, de fapt, problema rămîne nerezolvată. Aceasta deoarece nu se iau în consideraţie răspunsurile notate pe harta 504 (*brutar*) din ALR II_2, vol. II, pe care, în aproape toate punctele din Banat, Crişana, Maramureş şi Transilvania propriu-zisă, apar formele *pec*, *pecár*, *pe̯ikeş*. Indicii pentru explicarea acestei situaţii găsim în punctele cu anchete la sîrbi (37 : *pe̯car*), bulgari (48 : *pecár*) şi maghiari (287 : *pē̯ic* ; v. şi 192). În afară de *Atlas*, cuvîntul a mai fost înregistrat şi de Teofil Teaha, sub formele *pec*, *pecár* şi cu derivatele *pecaráie*, *pecarie*, *pecarîţă* [7]. Teaha dă pentru *pec* ca etimologie magh. *pék* (*ibid.*, p. 128). De la toate aceste date trebuie să pornească cel ce-şi propune să discute cuvîntul *pecar* în limba română, căci informaţiile respective se află în izvoare de primă mînă.

Tot aşa, consultarea *Atlasului* i-ar fi adus autorului notei *smolniţă*, discutată şi mai sus, o informaţie în plus în legătură cu folosirea acestui cuvînt în Banat. Este vorba de adjectivul *zmolńišós* „(pămînt) *argilos*" (ALR II_2, vol. I, harta 11, punctul 2).

Dar sărăcia informaţiei nu este singura lipsă de care se resimt unele dintre notele pe care le analizăm. La aceasta s-ar putea adăuga, uneori, neglijarea aspectelor extralingvistice care trebuie să fie luate în discuţie pentru explicarea unui fapt de limbă. Vom da un singur exemplu. Respingînd originea franceză pentru variantele cu răspîndire regională ale lui **tomată**, nu este suficient să se indice, pe baza unor forme (ca *domată*, *dumată*, *dumadă*), că ele provin dintr-un cuvînt de origine bulgară (2/1964, p. 111). Într-un asemenea caz împrejurările social-economice, în general

---

[5] Revenind asupra unor observaţii de mai sus, semnalăm că în glosarul din LR, de unde a fost luat, cuvîntul era accentuat pe prima silabă, iar a doua vocală era *a* : *pésac* (5/1959, p. 72), iar celelalte două variante (comunicate de autor?) nu aduc nimic nou în privinţa accentului.

[6] *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 83.

[7] *Graiul din Valea Crişului Negru*, Bucureşti [1961], p. 251.

cunoscute, care au dus pînă la folosirea cuvintelor *bulgar* şi *sîrb* cu sensul de „grădinar" trebuiau aduse în discuţie. Vom mai aminti, apoi, ca insuficienţe de acelaşi gen, referirea rară la aspectele de istorie a limbii, lipsa localizărilor, autorii mulţumindu-se să citeze izvoarele, trecerea peste împrejurările care pot explica împrumutul unui cuvînt dintr-o limbă străină. Pentru toate acestea, însă, se cere o informare mai bogată, din care nu trebuie să lipsească, în primul rînd, ALR, care, pe lîngă consultarea pentru termenii folosiţi în întreaga ţară pentru o noţiune, oferă şi posibilitatea orientării într-un grup terminologic. Restrîngerea informaţiei, cu consecinţa ei imediată, — limitarea discutării cuvîntului abordat — , reduce utilitatea unor astfel de contribuţii lexicologice, chemate să dea, de fapt, mult mai mult ca un simplu articol de dicţionar, care nu poate trece peste normele în cadrul cărora se lucrează.

Un fapt remarcat în cîteva note etimologice, pe care le vom indica în cele ce urmează, este trecerea prea uşoară peste etimologiile propuse de dicţionarele noastre mai vechi, atunci cînd autorii nu fac decît să aleagă pentru o nouă atestare a cuvîntului, într-o oarecare regiune a ţării, una dintre soluţiile deja propuse (uneori chiar aceeaşi formă, alteori o variantă nouă), sau să adauge încă o soluţie care nu contrazice pe cele vechi. Aşa, de exemplu, **ţădulă** poate fi explicat în Banat din magh. *cédula* (2/1966, p. 139), dar nu înţelegem sensul observaţiei că dicţionarele care l-au înregistrat pînă acum nu i-au precizat etimonul atunci cînd au indicat forme din limbile poloneză, ucraineană, rusă, cehă, trimiţînd şi la formele din franceză şi italiană (TDRG, CADE, SCRIBAN, D.). Dar aceste dicţionare nu l-au înregistrat numai pentru Banat (provincie unde e explicat de autorul notei), ci în texte din scriitori aparţinînd Moldovei, Munteniei şi Transilvaniei (TDRG, CADE), pentru care oricare din aceste origini este posibilă. Prin urmare, considerăm că aducînd în discuţie maghiarul *cédula*, autorul notei, departe de a preciza etimonul lui *ţidulă* (*ţîdulă*), cunoscut în toate provinciile ţării noastre, a adăugat încă una la un şir de forme din limbi străine, pe care nu le contrazice şi lîngă care forma nouă poate sta cu drepturi egale.

Tot aşa, este gratuită imputarea care se face unor dicţionare (TDRG, DU, CADE, SCRIBAN, D.) că dau pentru etimologia lui *costrei* diferite forme din limbi slave „fără să se oprească asupra unui etimon" (1/1965, p. 104). În nici unul dintre aceste dicţionare răspîndirea cuvîntului nu este limitată la o singură provincie, aşadar este greu să se indice dacă trebuie să ne oprim doar la forma din bulgară, sîrbă sau ucraineană. În plus, autorul nu discută pe *costrei*, ci doar varianta **costravă**, din graiul bănăţean şi, indicînd ca etimon pentru aceasta din urmă un cuvînt din sîrbo-croată (1/1965, p. 104), nu pune prin aceasta sub semnul întrebării soluţiile etimologice indicate de dicţionarele citate, pentru *costrei*. Dintre dicţionarele cărora li se adresează autorul lipseşte însă DA, care înregistrează pe *costrei* ca nume al mai multor plante şi, prin extensie, ca nume de cîine ciobănesc. Pe baza atestărilor din articolul *costrei* din DA, se vede destul de clar că acest cuvînt este folosit în întreaga ţară, prin urmare nu este de mirare că nici DA nu se opreşte pentru etimologia cuvîntului la forma dintr-o singură limbă slavă, ci trimite chiar la tulpina slavă *kost(ĭ)r* „ascuţit", „cu multe derivate însemnînd obiecte, s p e c. plante înţepătoare". Apoi DA citează bulg. *kostrĕva* şi sîrb. *kostrava*, ultimul fiind

exact etimonul propus de autorul notei la care ne referim pentru băn. *costravă*.

Cu unele diferenţe, cam aşa stau lucrurile şi în privinţa discuţiei de la (a) **tîrpi** (2/1966, p. 139), **rablă** (1/1965, p. 101), **smolniţă** (2/1966, p. 138) ş. a., asupra cărora nu ne mai putem opri. Să vedem însă dacă nu cumva nu se ţine seama, în aceste cazuri, de concepţia autorilor dicţionarelor, cînd se spune că „nu s-au oprit" la o singură formă. Dintre cei mai des citaţi în această ordine de idei vom urmări, pe scurt, părerile lui Scriban asupra etimologiei. Vorbind despre influenţa bulgară şi sîrbă asupra limbii române el scrie : „cuvintele celor trei faze ale influenţei slave nu pot fi numaidecît separate precis" (*op. cit.*, p. 39). Sau, despre cuvintele de origine poloneză, el arată că pot fi luate şi din alte limbi slave : „*Hrişcă* e pol. *hrczka*, rut. *hrečka* şi rus. *grečka* « grîu grecesc ». Tot greu de precizat" (p. 41). Încheind această discuţie, subliniem că indicarea mai multor limbi, atunci cînd este posibil, pentru etimologia unor cuvinte al căror istoric şi circulaţie nu sînt bine cunoscute, faţă de care autorii notelor citate arată rezerve, este deosebit de folositoare pentru cine consultă un dicţionar. Nu ştim dacă în felul de a proceda al unor asemenea dicţionare trebuie să vedem doar o oscilaţie criticabilă, sau o modalitate ştiinţifică de a lucra, care în ultimul timp prinde teren tot mai mult, cunoscută sub numele de *etimologie multiplă* şi care nu trebuie să stea numai în atenţia celor ce studiază împrumuturile la nivelul limbii literare (neologisme), ci şi în atenţia celor ce se ocupă de împrumuturile din limbi străine la nivelul graiurilor populare.

Înainte de a trece la cîteva observaţii privind tehnica redactării şi forma, în general, ne propunem să ne oprim, în treacăt, asupra unor discuţii de amănunt şi să facem cîteva completări. La baza împrumutului românesc **chirat** se pune o variantă ucraineană a unui cuvînt de origine germană, justificată atît fonetic, cît şi prin răspîndirea geografică, autorul sprijinindu-se, pentru aspectul din urmă, pe înregistrarea cuvîntului în cîteva localităţi din raionul Rădăuţi, Suceava (5/1965, p. 556—557). Am putea adăuga că termenul *chirat* este cunoscut într-o arie mult mai mare, fiindu-ne comunicat de corespondenţi din raioanele Gura Humorului, Dorohoi, Botoşani, Fălticeni, Săveni şi Rădăuţi. În articolul în care am dat deja aceste informaţii, *Elemente vechi şi noi în terminologia treieratului în Moldova* [8], am pus în discuţie şi o ipoteză (v. p. 257) în legătură cu originea cuvîntului, care, după explicaţia din nota la care ne referim, nu mai poate fi luată în consideraţie.

În legătură cu suf. *-ol* (din **albol**) se poate observa că nu este chiar aşa nou (6/1965, p. 657, alin. 1 şi 2), iar despre capacitatea lui de a forma derivate pe teren românesc a mai scris V. Bogrea, explicînd expresia *a da rasol*, în care *rasol* „preparat chimic cu ajutorul căruia barba se poate « da jos » fără brici" este analizat ca provenind din *ras* + *-ol*, prin analogie cu numele altor preparate terminate în *-ol* [9].

Discutîndu-se etimologia lui **pipiríc** se spune că acest cuvînt nu poate fi apropiat de *pipernicit*, întrucît comparaţia „ridică probleme de ordin fonetic greu de rezolvat" (5/1965, p. 556). Observăm că în această compa-

[8] În „Studii şi cercetări ştiinţifice — filologie", Iaşi, XIV, 1963, fasc. 2, p. 256.
[9] În DR, IV, 1924—1926, partea a II-a, p. 902—903.

raţie nu trebuie să pierdem din vedere că *pipernicit* este un participiu de la (a) *pipernici* (v. DM, s.v.) şi că între *pipiric* şi rădăcina acestui verb deosebirea de formă nu este chiar aşa mare.

Pentru *smolniţă* indicarea etimologiei dată de Scriban nu trebuie interpretată, credem, ca o trimitere nediferenţiată la formele sîrbo-croate şi poloneză (2/1966, p. 138). Din textul lui Scriban („sîrb. *smolnica, smonica*, pămînt argilos, d. *smola*, smoală; pol. *smolnica*, cutie de ţinut smoală") nu pot fi puse pe acelaşi plan sîrb. *smolnica* „pămînt argilos" şi pol. *smolnica* „cutie de ţinut smoală", numai primul corespunzînd ca sens.

În discutarea etimologiei lui *tomată* (2/1964, p. 111), se trece peste originea din neogreacă pe care o indică SCRIBAN, D., a cărui formă „*domata* [scris *nto-*]" poate fi folosită pentru explicarea variantelor româneşti cu *d-* şi trebuie citată, oricum, pentru etimologia multiplă a cuvîntului.

La numele de oaie **Ciula** (1/1966, p. 101) ar fi trebuit amintit că acest cuvînt nu este cunoscut numai în Banat. Aproape toate dicţionarele înregistrează adjectivul *ciul, -ă* (DA, CADE, SCRIBAN, D.) şi verbul (a) *ciuli*. Numele se putea forma foarte bine şi pe teren românesc; v. în special DA (unde este notat ca nume de cîine şi ca poreclă pentru om).

Cuvîntul **neţ** „plasă" (1/1966, p. 101) a căpătat o circulaţie mai mare datorită folosirii lui în terminologia sportivă. Astfel, am auzit în Moldova exclamaţia *neţ*! la jocurile de volei şi de tenis de masă cînd mingea este „servită" şi trece în terenul echipei (jucătorului) adverse atingînd plasa; la unul din jocuri, în acest caz, „serviciul" se repetă. Mai des se aude însă în această situaţie *fileu*!

Pentru discutarea lui **iuşpă** (3/1965, p. 332) **era bine** să se ţină seama şi de sensul cu care acest cuvînt apare în *Glosarul dialectului mărginean*: „Fischsuppe" [10].

Căderea lui *h-* în varianta **agealic** (2/1965, p. 267), nu poate fi explicată numai în dialectele turceşti, ci şi ca o pronunţare muntenească dialectală [11]. În DA această variantă o găsim într-un citat din Delavrancea; Şăineanu o consideră ca o formă muntenească [12].

Nu pot fi trecute cu vederea, de asemenea, o serie de neglijenţe în redactare care stînjenesc înţelegerea textului. În cursul notei *tomată* (v. mai sus), după ce se dau variantele *domată, dumată, dumadă*, pentru care fr. *tomate* nu este admis, se continuă: „Pentru a le explica trebuie să ne adresăm cuvîntului corespunzător din limba bulgară *домáм*, care se pronunţă cu *u* în loc de *o* (cf. A. Scriban şi Chestionarul lui B. P. Hasdeu)" (2/1964, p. 111). Totuşi, paranteza nu se referă la nici o afirmaţie din fraza pe lîngă care apare, nici în Scriban şi nici la Hasdeu negăsindu-se relaţii cu privire la pronunţarea cuvîntului în limba bulgară. În realitate, la Scriban se găsesc variantele *domată* şi *dumadă*, iar în *Chestionarul* lui Hasdeu nu găsim nimic despre acest cuvînt ci, dacă la aceasta se referă citarea, indicaţia că în limba română, în unele cuvinte, *o* neaccentuat se poate pronunţa *u* [13]. Din felul cum este redactată nota *pătog* (v. şi mai sus): „Cu-

[10] „Codrul Cosminului", IV—V, 1927—1928, partea a II-a, p. 194. Prin urmare nici acesta nu este un cuvînt neînregistrat în alte lucrări lexicografice (v. LR, 2/1963, p. 155).

[11] Vezi I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 77.

[12] *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, II, *Vocabularul*, Bucureşti, 1900, p. 194.

[13] Vezi întrebarea 5 din *Chestionar*, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, Bucureşti, 1886, tomul I, p. VIII.

vîntul este atestat în LR 2/1960, cu sensul de 'şobolan', avînd ca etimon forma maghiară *pocog* (dialectal < lit. *poceger*) *'idem'* ", se poate înţelege că etimologia este dată la locul indicat din LR, cînd, de fapt, o găseşte autorul notei citate.

Cît priveşte tehnica redactării, observăm, mai întîi, că nu totdeauna se dă sensul etimonului propus (v., de exemplu, pentru **luşti**, 5/1965, p. 557, *păluga*, 2/1966, p. 137, *şintor*, **şiţ**, *ibid.*, p. 138, ca să citäm doar cîteva). Apoi, siglele folosite pentru diferite lucrări variază de la un autor la altul, ba chiar de la un grup de note la altul ale aceluiaşi autor. Ar fi poate bine ca revista „Limba română" să propună autorilor să folosească abreviaţiile utilizate pentru diferite titluri în DA. Lucrul este posibil, deoarece aproape toate izvoarele din care sînt luate cuvintele discutate fac parte din bibliografia acestui dicţionar.

Printre scăpările de amănunt notăm strecurarea unei litere din alfabetul ucrainean în titlul rusesc al dicţionarului lui Hrinčenko (*Словарь украïнского языка*, 3/1965, p. 329), deosebirea de transcriere între *кірáм* (şi celelalte variante, 5/1965, p. 556) şi *кіpáт* (*ibid.*, p. 557). Uneori s-a pierdut din vedere notarea unor semne de punctuaţie (la redactare sau la corectură), urmarea fiind că un text apare aşa: „...iar CADE nu notează nimic în legătură cu etimologia lui O. Densusianu în HLR, I, p. 363, susţine..." (2/1964, p. 114). Probabil, înainte de numele lingvistului citat trebuia pus punct, încheindu-se o frază. Tot aşa de supărătoare este omiterea diferenţierii prin literă cursivă a cuvintelor citate (v., de exemplu, 5/1965, p. 555, rîndul al treilea de jos, pentru *pipernicit*, sau, *ibid.*, p. 556, rîndul al zecelea de sus, pentru *pirpiriu*). Accentul nu este notat totdeauna la formele de infinitiv ale verbelor date în titlu (astfel **năluci**, 1/1965, p. 109, poate apărea la prima vedere şi ca pluralul lui *năluca*).

*

Cu toate că discuţia de faţă asupra notelor etimologice şi lexicale publicate în „Limba română" s-a extins, trebuie să remarcăm că, de fapt, ne-am referit numai la o parte dintre aceste contribuţii, la unele dintre ele fiind nevoiţi să revenim în repetate rînduri. De aceea, dacă vor găsi obiecţiile aduse ca întemeiate, autorii notelor citate mai des, pentru diferite tipuri de abateri de la cerinţele muncii ştiinţifice, se vor convinge, o dată în plus, de imperativele pe care le constituie respectarea întru totul a formelor din izvoarele citate, lărgirea informaţiei şi aprofundarea discuţiei, aprecierea la justa valoare a datelor din dicţionarele folosite şi, în sfîrşit, de necesitatea meticulozităţii în redactare, specifică activităţii lexicografice. În felul acesta rezultatele muncii lor, puse la dispoziţia redactorilor *Dicţionarului* şi a cititorilor, vor fi cu mult mai utile. Iar în atingerea acestui scop revista „Limba română" are dreptul, fără îndoială, să-şi spună cuvîntul.

STELIAN DUMISTRĂCEL

TOT ÎN LEGĂTURĂ CU „MOAREA" CUIVA

Citind cu un vădit interes articolul *O rămăşiţă din „teoria umorilor"* de Vasile Arvinte, apărut în revista „Limba română" (nr. 3, 1966), ne-am adus aminte de poetul George Coşbuc. Acesta, profund cunoscător al graiurilor populare din ţara noastră, are meritul de a se fi ocupat cu explicarea multor expresii populare. Poate că această latură a activităţii lui Coşbuc e mai puţin cunoscută şi ar merita să fie cercetată.

Între alte publicaţii, revista „Vatra" ne oferă material bogat; după cum se ştie, Coşbuc semna la rubrica *Vorbaăluia*. Pe lîngă alte expresii ca „nici în clin nici în mînec", „a prins prepeliţa de coadă", „braşoave", pe care Coşbuc le explică în revista amintită, apare şi expresia „lasă-l în moarea lui" [1].

În cele ce urmează vom face cunoscută explicaţia pe care o dă el acestei expresii.

Coşbuc socoteşte că expresia „nu-i cunoşti tu moarea lui" înseamnă „nu-i cunoşti firea şi năravurile". Poetul este de părere că atunci cînd „laşi pe om să facă ce ştie, cum îl taie capul şi-l trage aţa, se zice că-l laşi în moarea lui" şi această expresie e „tot una cu a-l lăsa în apele lui, în banii lui, în boii lui".

Ocupîndu-se de originea cuvîntului *moare*, Coşbuc afirmă: „Cuvîntul *moare* e latinescul *morem* (obicei, năravi; la Cicero « o tempora, o mores ! ») şi nu se mai întrebuinţează în limbă decît în zicătoarea aceasta".

Ocupîndu-se de o variantă a acestei expresii, „care circulă în Transilvania", Coşbuc adaugă: „În Ardeal s-aude des « sînt mîncat de moarea lui », o vorbă aproape stereotipă a femeilor care se plîng de traiul rău cu bărbaţii, ori a slugilor care se plîng de stăpîni". Autorul *Baladelor şi idilelor* consideră că expresia „a fi mîncat de moarea cuiva" e „croită" după felul metaforelor: „sînt mîncat de necazuri, mîncat de griji, mîncat de rele" etc. Interesantă este explicaţia pe care o dă Coşbuc cauzei care a dus la confuzia zicătorii.

Pentru a aduce în discuţie şi părerea lui Coşbuc ca un eventual răspuns la întrebarea pe care o exprimă Vasile Arvinte: „Ce legătură poate exista între *moare* « zeamă de varză » şi sensul « fire », « temperament » al aceluiaşi cuvînt", reproducem integral explicaţia poetului: „Cuvîntul *moare* (cu înţelesul « zeamă de varză ») a circulat mai des decît *moare* cu

---

[1] Expresia comentată de Coşbuc se află în revista „Vatra", II, 1895, nr. 1 (rubrica *Vorba ăluia*, p. 10–16).

înţelesul de « năravv », astfel noţiunea din urmă a omonimului a început să dispară, mai ales că vorba era strîmtorată şi de sinonimele sale (năravv şi obicei).

De aici se explică de ce zicem « nu i-am băut moarea » : credem că vorbim de « zeamă de varză ».

O adevărată „curiozitate", afirmă în continuare G. Coşbuc, e confuzia cu altă expresie : „a mînca moarea cuiva". Urmează această explicaţie : „Românul a zis « m-a mîncat moarea lui Nicolae » cîtă vreme era conştiu că moarea însemnează obicei ; pierzînd însă această conştiinţă, n-a mai înţeles zicătoarea. A rămas zăpăcit. Cum adică ? Moarea mă mănîncă pe mine, nu eu mănînc moarea ? A căutat deci să schimbe vorba, să-i dea înţeles logic şi-a zis : « am mîncat moarea lui Nicolae »".

În concluzie, Coşbuc afirmă că şi la Creangă şi la Ispirescu zicătoarea de care ne ocupăm se găseşte „corect redată în cîteva locuri".

LEONIDA CIAHNO

M. EMINESCU, I. CREANGĂ, *Studii*, Timişoara, 1965

Apărut sub egida Facultăţii de filologie a Universităţii din Timişoara, volumul susmenţionat cuprinde o serie de articole care analizează sub diverse aspecte personalitatea lui Eminescu şi a lui Creangă. Problematica aparţine, în primul rînd, criticii literare. Pentru acest domeniu oferă interpretări interesante, uneori cu totul originale, studii ca: *Alegoria Luceafărului* de Eugen Todoran, *Reflexe prometeice în poezia lui Eminescu* de Al. Crişan, *Categoria de frumos în concepţia lui Eminescu* de Ion Iliescu, *Eminescu şi antichitatea greco-romană* de Maria Pîrlog, *Eminescu în perspectiva literaturii universale* de Victor Iancu, *Ion Creangă între umoriştii lumii* de Eugen Todoran.

În cadrul volumului îşi fac loc însă şi preocupări referitoare la limba şi stilul celor doi scriitori. Asupra lor ne vom opri în cele ce urmează.

Dintre lucrările închinate prozatorului, ne-a atras atenţia studiul lui G. I. Tohăneanu *Consideraţii cu privire la stilul artistic al lui Ion Creangă*. Autorul îşi propune, şi izbuteşte în mod magistral, să demonstreze că limba lui Creangă, deşi are un aspect autentic popular, este, în acelaşi timp, expresia muncii migăloase a unui artist subtil. Nu vom intra în amănuntele analizei întreprinse de G. I. Tohăneanu, cu care, de altfel, ne declarăm de acord de la un capăt la altul. Totuşi, poate că n-ar fi lipsit de interes pentru viitorii cititori ai studiului să schiţăm, în mare, problemele abordate.

O cercetare amănunţită a categoriilor sintactice, a procedeelor stilistice şi a raportului dintre topică şi intonaţie arată că principala componentă stilistică a prozei lui Creangă este oralitatea, iar calitatea esenţială a frazei sale e relieful. Sînt analizate apoi acele elemente care fac din Creangă un maestru al naraţiunii şi al dialogului, reducînd simţitor, în creaţia sa, numărul descrierilor, al portretelor, al peisajelor. Demnă de reţinut ni s-a părut ideea despre existenţa a două straturi de limbaj — unul *narativ*, altul *dialogat* — diferind îndeosebi prin selecţia sinonimică (p. 229—231). Problema sinonimiei este pe larg dezbătută. Se insistă asupra valorificării nuanţate a sinonimelor, care învederează imaginaţia şi bunul simţ lingvistic al lui Creangă. Se vorbeşte, mai departe, despre limbajul aluziv, „coţcăresc", mult cultivat de povestitor, şi despre variatele forme ale participării scriitorului la naraţiune. În sfîrşit, este pusă în evidenţă funcţiunea stilistică a derivatelor diminutive şi augmentative.

În totalitatea lui, studiul lui G. I. Tohăneanu se axează pe o schemă complexă, dar bine închegată, denotă o remarcabilă capacitate de pătrundere în laboratorul creaţiei artistice şi, graţie expunerii colorate, se citeşte cu plăcere.

Pe un drum invers, şi atacînd un cerc mai restrîns de probleme concrete, se angajează Ştefan Munteanu în lucrarea sa *Expresia artistică a limbii populare în opera lui Ion Creangă*. Dacă G. I. Tohăneanu ne-a învăţat prin ce mijloace transformă Creangă limba populară într-un fin instrument de expresie artistică, Ştefan Munteanu se ocupă de materialul şi procedeele specific populare care au stat la îndemîna prozatorului; ne prezintă adică limba populară în calitate de izvor al inspiraţiei artistice. Chestiunea sinonimiei este privită mai puţin sub raport funcţional şi mai mult din punctul de vedere al răspîndirii şi frecvenţei cuvintelor, al sensului lor

(propriu sau figurat), al modului în care ele s-au format etc.

Pe această cale autorul ajunge la o importantă concluzie de ordin stilistic : „Funcţia estetică a limbii [lui Creangă] nu constă [...] în gradul de frumuseţe a elementelor ei luate în parte, ci în arta povestitorului de a face din observaţia modalităţii de vorbire a personajelor un criteriu al autenticităţii lor, şi prin aceasta al adevărului artistic" (p. 270). Deşi, într-o formă lapidară, ideea a fost emisă cu multă vreme înainte de către G. Călinescu, este meritul lui Şt. Munteanu de a fi adus argumentele concrete în sprijinul ei.

O mare parte a studiului în discuţie se ocupă de expresii idiomatice, proverbe, zicători, exclamaţii, comparaţii — toate împrumutate de Creangă din limbajul popular şi utilizate mai cu seamă pentru a evita termenul abstract şi pentru a condensa comentariul psihologic. Însăşi prezenţa subiectivă a autorului în mijlocul evenimentelor narate este sugerată cu ajutorul unor procedee luate din oralitatea limbii populare. Dar, apreciind în Creangă pe exploatatorul competent al întregului tezaur lingvistic popular, Ştefan Munteanu nu infirmă adevărul stabilit anterior de G. I. Tohăneanu, ba ţine chiar să sublinieze în încheiere : „... povestitorul de la Humuleşti rămîne un artist profund original prin ceea ce depăşeşte în scrisul său simpla transcriere a graiului vorbit" (p. 279).

Dintre studiile care privesc opera lui Eminescu sub raport stilistic, remarcăm *Un laitmotiv eminescian* : *marmura* de G. I. Tohăneanu. Cu un deosebit simţ al nuanţelor, G. I. Tohăneanu analizează multiplicitatea accepţiilor şi a funcţiunilor cu care apare termenul *marmură* în creaţia eminesciană : Prin sinecdocă denumeşte obiectul sculptat din materialul respectiv ; prin comparaţie exprimă, pe de o parte superlativul lui alb, pe de altă parte insensibilitatea, răceala ; în sens figurat simbolizează frumuseţea desăvîrşită, statuară, dar şi materialul brut, inform, care urmează să fie modelat spre a întruchipa lumea de gînduri a artistului. Motivul marmurii, atît de frecvent în poezia lui Eminescu, ajunge deci să sugereze „mirajul perfecţiunii, aspiraţia [...] poetului către expresia definitivă" (p. 112).

Interesanta demonstraţie a lui G. I. Tohăneanu este totuşi de natură a stîrni anumite nedumeriri. Autorul ne previne din capul locului că clasificarea şi ierarhizarea sensurilor şi a nuanţelor cuvîntului *marmură* nu va fi strict lexicografică, „pentru a nu împiedica unele asocieri şi consideraţii marginale" (p. 103). Dar această menţiune nu este în măsură să explice unui lexicograf şi, în general, unui lingvist, felul în care e înţeleasă noţiunea de *sens* şi criteriul după care un sens sau altul este atribuit lui Eminescu. În primul rînd, ne surprinde faptul că o analiză atît de fină şi minuţioasă trece cu uşurinţă peste sensul propriu al lui *marmură*, contopind astfel două nuanţe diferite. Pe lîngă varietatea de calcar — definită la p. 103, după DL — apare la Eminescu, poate chiar mai frecvent, nuanţa „bucată, bloc, lespede din această rocă" (cf. DLR) rezultînd clar din exemple citate pe aceeaşi pagină : *scări de marmură, salele de marmur* etc. În al doilea rînd, ca termen de comparaţie sau în metafore, cuvîntul îndeplineşte o *funcţiune* stilistică (eventual şi una gramaticală), dar nu posedă un „sens stilistico-gramatical", aşa cum se afirmă la p. 105. Cu atît mai puţin credem că se poate vorbi despre o polisemie (v. p. 106), rezultată din diversitatea aspectelor sub care termenul e susceptibil de a fi comparat. Dacă lucrurile s-ar prezenta astfel, ar însemna ca aproape fiecare cuvînt să-şi adauge la structura semantică normală un număr de sensuri echivalent cu însuşirile — pozitive şi negative — ale obiectului denumit. De exemplu, cuvîntul *fulg*, pe lîngă „pană fină, moale", „conglomerat de cristale de apă alcătuind zăpada" şi „firişor de ovăz", ar trebui să însemne : „cantitate mică", „culoare albă, strălucitoare", „gingăşie", „fragilitate", „nesiguranţă", „caracter efemer" etc. etc. Or, toate aceste sensuri nu aparţin decît virtual cuvîntului. Ele se deduc din context şi se pot realiza chiar înlocuind pe *fulg*, prin termeni care, fără a fi de loc sinonimi, denumesc obiecte cu una sau mai multe calităţi asemănătoare : *firicel, strop de rouă, lăcrămioară, bibelou* etc.

În sfîrşit, nu numai din motivele expuse mai sus, considerăm neîntemeiată afirmaţia că „pe lîngă sensul său concret — material,

pe care îl are şi în limba comună, m a r m u r a generează la Eminescu numeroase alte înţelesuri" (p. 105). O simplă confruntare cu materialul DLR arată că sensul format prin sinecdocă, dat de G. I. Tohăneanu ca prim exemplu, nu e „generat" la Eminescu, iar celelalte nuanţe şi funcţiuni ale cuvîntului sînt, în general, cunoscute şi de alţi scriitori. Dacă urmărim apoi modul cum e utilizat corespondentul lui *marmură* în limbi străine (franceză, germană, italiană), constatăm că partea de contribuţie originală a lui Eminescu la evoluţia semantică şi stilistică a cuvîntului este mult mai redusă decît s-ar părea. Firește, acest adevăr nu ne obligă să-l considerăm pe Eminescu mai puţin genial; ar trebui însă să ne sugereze la o modificare a formulărilor prin care îi definim personalitatea. În loc de a susţine că Eminescu a creat sensuri noi unui cuvînt oarecare, am fi adesea mai îndreptăţiţi să spunem, şi să dovedim, că poetul a pus în valoare cuvîntul respectiv, exploatîndu-i cu măiestrie conţinutul semantic, folosindu-i cele mai ascunse potenţe expresive.

În acest sens pledează, de altfel, şi articolul imediat precedent al lui Ştefan Munteanu, *Eminescu şi limba poetică a înaintaşilor*. Din introducerea articolului citäm un pasaj care ni se pare deosebit de elocvent: „...studierea limbii lui Eminescu în raport cu cea a precursorilor săi se izbeşte de dificultatea că în versurile poetului cuvintele s-au întîlnit parcă pentru prima dată în asocieri noi şi cu înţelesuri nebănuite de ceilalţi înaintaşi. De aceea ele sînt privite drept un bun al său inalienabil, iar identificarea unor procedee sau modele mai vechi reluate în scrisul său par să atragă sancţiunea cititorului obişnuit, care vede într-o astfel de lucrare o încercare de a diminua originalitatea artistică a creaţiei celui mai mare poet al poporului român. Dar lucrurile nu stau aşa" (p. 81). După enunţarea poziţiei teoretice, care demonstrează o largă înţelegere a fenomenului literar şi mult bun simţ, Şt. Munteanu trece la analiza materialului concret. Comparînd limba lui Eminescu cu cea a unor predecesori (Bolintineanu, Heliade, Alecsandri, Antim Ivireanu etc.), autorul descoperă asemănări şi coincidenţe nu numai sub raport gramatical sau lexical, ci şi în domeniul acelor „îmbinări de cuvinte a căror putere evocatoare şi rezonanţă par a nu veni din alt izvor decît geniul artistului" (p. 88). Chiar pasaje mai ample, imagini considerate pe drept cuvînt inegalabile, pot fi parţial identificate în versurile altor poeţi pe care Eminescu i-a preţuit. La întrebarea „de ce limba lui Eminescu sună totuşi altfel decît a înaintaşilor?" Ştefan Munteanu răspunde printr-o nouă serie de comparaţii care probează o armonie internă unică, rezultată din adîncimea de gîndire şi de simţire a artistului şi alcătuind premisa individualizării expresiei prin elemente creatoare. În felul acesta, Şt. Munteanu reuşeşte să fundamenteze logic ideea enunţată ca o concluzie în ultimele rînduri ale lucrării: „Limba artistică românească [...] este o creaţie a poetului, pentru că e supusă geniului său, dar aparţine şi întregii culturi româneşti care şi-a găsit prin ea una din expresiile desăvîrşite ale geniului ei naţional" (p. 99—100).

★

Din motive lesne de înţeles, am luat aici în discuţie numai patru din cele zece studii ale culegerii timişorene. Adăugăm, în încheiere, aprecierile noastre în legătură cu bogăţia şi varietatea de conţinut a întregului volum, precum şi în legătură cu condiţiile tehnice superioare care i s-au asigurat. Mai mult decît prin fraze elogioase, valoarea calitativă a cărţii e dovedită prin dispariţia ei rapidă de pe piaţă, fapt care îi va obliga — credem — pe cei în drept să reflecteze la o eventuală reeditare.

Lidia Sfîrlea

Acad. AL. GRAUR, *Nume de persoane*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, 185 p.

1. Cea mai recentă dintre lucrările acad. Al. Graur abordează un domeniu lingvistic deosebit de atractiv pentru marele public. Interesul general pentru onomastică se explică

prin faptul că orice om are un nume, iar multe nume, care în mod obişnuit nu sînt decît o etichetă neutră şi incoloră, se relevă a fi, dacă li se află etimologia, pline de poezie sau de umor, în orice caz interesante.

Interesul lingviştilor pentru onomastică s-a manifestat relativ tîrziu, poate pentru că numele de persoană, deşi aparţin limbii, constituie o latură oarecum specială, prezentînd caracteristici foarte specifice în ansamblul unei limbi. De altfel şi numele proprii de persoane, mai ales cele de familie, cu care sîntem atît de obişnuiţi astăzi, sînt o achiziţie recentă a istoriei omenirii, fiindcă obligaţia de a avea un nume oficial nu capătă caracter de lege decît tîrziu.

Lucrarea acad. Al. Graur se adresează — precizează în repetate rînduri autorul — marelui public, fapt care nu diminuează, însă, interesul ei pentru lingvişti. *Nume de persoană* este prima lucrare românească de ansamblu consacrată problemelor onomasticii privită atît ca domeniu de sine stătător, cît şi sub aspectul relaţiilor cu celelalte domenii lingvistice.

2. *Introducerea* şi, în mai mică măsură, *Cuvîntul înainte* precizează obiectul lucrării şi formulează problemele teoretice majore ale disciplinei, subliniind importanţa acestui domeniu în viaţa unui popor şi pentru lingvistică şi istorie.

3. Capitolele următoare (*Sisteme de nume, diferite de al nostru, Numele în limbile indo-europene în epoca feudală*) pun pe cititor în contact cu problemele istorice ale onomasticii, subliniind importanţa pe care o are în evoluţia acestui domeniu lingvistic schimbarea procedeelor de denumire în cursul istoriei societăţii. Onomastica, care pare a fi mai curînd conservatoare, se relevă astfel a fi o ramură a limbii asupra căreia evoluţia societăţii are o influenţă mare, într-un fel mai directă şi mai stringentă decît asupra celorlalte domenii lingvistice, fiind comparabilă, din acest punct de vedere, numai cu lexicul. Particularitatea aceasta se datoreşte faptului că, în domeniul onomasticii, acţiunea dirijată, conştientă este dominantă, pe cînd altfel, în procesul de comunicare lingvistică, vorbitorul este cel care, cu riscul de a nu fi înţeles, trebuie să se supună cel puţin unui minimum de constrîngeri impus de limba pe care o vorbeşte o comunitate de oameni ; limba este un fenomen s u p r a i n d i v i d u a l a cărui funcţionare nu este decît rar modificată de acţiunea voită, conştientă a oamenilor.

Dimpotrivă, în onomastică omul intervine în mod obişnuit a l e g î n d un nume copiilor săi, mai rar schimbîndu-şi propriul său nume sau, mai des, creînd printr-o poreclă, printr-o glumă un nume pentru cel de alături ; acest nume poate fi efemer, cunoscut adeseori într-un cerc restrîns sau poate deveni, dimpotrivă, nu nume stabil pe care îl vor prelua apoi generaţiile următoare. Această caracteristică a onomasticii, deosebit de importantă din punctul de vedere al lingvisticii generale, se desprinde cu multă pregnanţă din prezentarea diferitelor modalităţi de denumire.

4. Ultimele capitole ale lucrării recenzate sînt consacrate aproape în întregime numelor româneşti de persoană, la care se fac, însă, numeroase referiri şi în celelalte capitole, deja menţionate.

În cursul lucrării, numele româneşti de persoană sînt considerate sub aspectul originii şi al formării lor, precum şi din punctul de vedere al caracteristicilor specifice, deosebitoare faţă de restul vocabularului, fără a se ocoli însă problemele inerente de interferenţă şi de contact cu acesta.

Deşi lucrarea se adresează unui public larg, problemele abordate sînt discutate aprofundat într-un mod de prezentare care oferă nu numai informaţii variate, dar, în acelaşi timp, poate introduce pe cititor în modul de gîndire al cercetătorului. Un exemplu elocvent în acest sens oferă discuţia originii terminaţiei *-u(l)* la numele de persoane masculine, problemă abordată mai schematic de acad. Al. Graur cu ani în urmă în (1926) şi reluată, de această dată, într-o perspectivă mult mai largă, ceea ce permite rezolvarea ei într-un mod nou.

5. Prezentare riguros ştiinţifică, utilizînd, comentînd şi rectificînd datele oferite de o bibliografie la zi [1], lucrarea *Nume de persoană* este scrisă într-o formă accesibilă, folosind o

[1] Sînt citate şi lucrări care nu au apărut.

terminologie tehnică redusă la minimum. Caracterul de popularizare se manifestă şi în prezenţa în mare număr a elementelor anecdotice pe care domeniul le oferă din abundenţă.

6. Faptele foarte bogate şi variate cuprinse în expunere incită la reflecţii şi completări sugerate de experienţa lingvistică a fiecăruia.

Mai ales inventarul de nume oferit de lucrare poate fi augmentat. Îmi permit astfel să fac unele adăugiri la categoriile mai puţin bogat reprezentate. La lista de nume topice utilizate pentru a denumi persoane aş adăuga *Lorena* şi *Dacia*[2], iar ca nume masculine derivate de la feminine se poate menţiona *Veronică*[3]; alături de *Rîmniceanu* derivat de la *Rîmnicu Sărat*, poate fi presupus ca avînd ca punct de plecare acelaşi toponimic, considerat însă sub aspectul celui de-al doilea component, şi *Sărăţeanu* (derivat poate şi de la *Sărata* etc.). Şi cum istoria se repetă, iar cinematograful continuă să exalte imaginaţia şi să-şi aibă eroii şi admiratorii săi, nişte părinţi şi-au numit noul-născut *Pardaillan*[4]. La lista numelor inventate de părinţi se poate adăuga unul sugerat chiar de lucrarea acad. Graur. Un fericit tată a citit cartea în căutarea unui nume şi întîlnind menţionată forma scurtată de vocativ *Ioa*[5], a apreciat-o pentru sonoritatea ei (el pronunţă [éoa]) şi a ales-o ca nume pentru fetiţa sa.

7. Un întreg capitol este consacrat problemei hipocoristicelor şi diminutivelor care joacă un rol foarte important în denumirea persoanelor.

Discuţia începe printr-o delimitare terminologică. Constatînd utilizarea curent nediferenţiată a celor doi termeni, utilizare provocată de valoarea alintătoare[6] pe care o au frecvent atît diminutivele cît şi hipocoristicele, acad. Al. Graur subliniază diferenţele, cea mai importantă fiind modul de formare : „hipocoristicele se formează prin scurtare, dar diminutivele prin lungire" [7].

8. În privinţa diminutivelor se precizează de asemenea că nu este suficient să apară clar sufixul, trebuie ca şi tema să fie recunoscută"[8]. În lumina acestei condiţii, autorul consideră incorectă raportarea ca diminutiv a cuvîntului *căţel* la cuvîntul *cîine*, deoarece rădăcina *căţ-* nu înseamnă nimic în românește[9]. O situaţie perfect analogă are, după părerea mea, *pisoi* (considerat — p. 132 — diminutiv de la *pisică*), dat fiind că, nici în acest caz, nu putem vorbi de o rădăcină *pis-* în limba română. Mai mult decît atît, nici sufixul *-oi* nu ajută la punerea în evidenţă a structurii diminutivale a cuvîntului, deoarece *-oi* este pentru vorbitorii de azi un sufix augmentativ[10].

Totuşi, deşi condiţiile obişnuite de derivare sînt încălcate, pentru vorbitorii de limba română perechile *cîine — căţel*, *pisică — pisoi* sînt corelate tot atît de clar şi pe baza aceluiaşi raport semantic ca şi *băiat — băieţel*, *Irina — Irinel* etc. Cred că în asemenea situaţii ar fi mai adecvat faţă de realitatea lingvistică să vorbim de o derivare neregulată (analogă cu flexiunea neregulată) şi nu de două cuvinte complet independente. Aşa cum formele *om/oameni* le considerăm incluse într-o paradigmă unică, de acelaşi tip ca *pom/pomi*, dar „neregulată", putem considera cuvintele *căţel*, *pisoi* „diminutive neregulate" de la *cîine*, *pisică*, atîta vreme cît raportul semantic dintre cei doi termeni este clar şi identic cu cel ce leagă alte perechi de cuvinte. De altfel prezenţa

---

[2] Par a fi destul de frecvente : *Lorena* l-am întîlnit de trei ori, iar *Dacia* de două ori. Una din fetiţele *Dacia* fusese numită astfel, s-ar părea, după numele unui vapor !

[3] Numele unui student.

[4] *Pardalian Curcă* (comunicat de un medic pediatru).

[5] P. 137.

[6] Definiţiile date de Marouzeau, *Lexique de la terminologie grammaticale*, Paris, 1951, ed. III („*Diminutif* : Mot ou élément de formation... qui convient à l'expression de la petitesse... éventuellement avec une nuance...caressante" ; „*Hyppocoristique* ; Appelation propre à traduire une intention caressante ..., ainsi en fr. les noms à redoublement, certains diminutifs..., d'une façon générale les formes abrégées des appellatifs..."), care pun în primul plan elementul semantic, neglijînd formaţia, au contribuit probabil la această confuzie.

[7] P. 57.

[8] *Idem*.

[9] *Loc. cit.*

[10] Dimpotrivă, *-el* din *căţel* e sufix diminutival clar.

unor elemente iniţiale comune în secvenţele fonice care reprezintă diminutivul şi cuvîntul de bază justifică şi mai mult această interpretare.

În ce priveşte hipocoristicele, definirea lor ca „forme scurtate" implică condiţia ca măcar o parte din componentele fonice ale numelui propriu considerat „cuvînt de bază" să le regăsim în secvenţa fonică care reprezintă hipocoristicul. Pornind însă de la această premisă, este dificil să considerăm — cum se face în lucrare [11] — că *Lache* e hipocoristic [12] al lui *Gheorghe*, *Nina* al lui *Clara*, iar *Tituş* al lui *Anghel*. De asemenea nu poate fi interpretată în acest fel nici perechea *Margarett — Daisy*. Procesul, descris de acad. Al. Graur (p. 59), care leagă pe *Daisy* de Margarett implică transpunerea dintr-un cod lingvistic în altul şi nu simplul fenomen de „scurtare". *Daisy* poate fi numit „hipocoristic" al lui *Margarett*, numai pe baza valorii alintătoare pe care o implică.

În general, în situaţii de acest fel, avem de-a face cu două nume, net distincte, utilizate din motive diverse pentru a denumi aceeaşi persoană. Destul de frecvent se întîmplă ca o perioadă limitată sau toată viaţa, o anumită persoană să fie numită de familie şi de prieteni *Coca* sau *Bebe* (*Baby*), indiferent de numele ei oficial. Prezenţa acestui nume „familial" şi alintător se explică, în multe cazuri, prin faptul că la o vîrstă puţin înaintată, copiii vorbesc despre ei înşişi la persoana a III-a utilizînd, pentru a se indica, termenul generic cu care părinţii desemnează pe copii. Formulări ca *Bebe e cuminte*, *Coca vrea nani* etc. sînt obişnuite în limbajul copiilor cînd vorbesc despre ei înşişi. Plecînd de la asemenea construcţii, adulţii din preajma copilului preiau termenul şi-l folosesc ca al doilea nume, mîngîietor, al copilului.

9. Destul de complex este şi procesul interferenţei dintre hipocoristice şi diminutive şi numele de animale utilizate, prin metaforă, în cadrul relaţiilor de familie pentru denumirea persoanelor.

Acad. Al. Graur menţionează numele, frecvent între români, *Mioara*, pe care îl consideră „nume comun folosit ca hipocoristic" [13] (p. 65) sau hipocoristic rezultat din *Marioara* prin „suprimarea mijlocului" (p. 64).

Se pot adăuga pentru ilustrarea acestui fenomen *Oiţa*, folosit frecvent, în Muntenia mai ales, ca nume feminin şi pus de cele mai multe ori în legătură cu numele oficial *Ioana*. Nu este de loc exclus ca pornind de la *Ioana* să se fi trecut prin diminutivul *Ioniţa* ca să se ajungă apoi prin „scurtare" la *Oiţa*, omonim cu diminutivul substantivului comun *oaie*. Tot astfel hipocoristicul *Mielu* (discutat de acad. Al. Graur la p. 65 şi pus în legătură probabilă cu *Mihai*) l-am întîlnit în mai multe rînduri corespunzînd lui *Ion* ca nume oficial, ceea ce face posibilă ipoteza unei filiere *Ion* → *Ionel* → *Nelu* → *Mielu*.

În asemenea cazuri, prezenţa numelui comun facilitează apariţia hipocoristicului şi răspîndirea lui, se produce deci un fenomen de contact între sistemul numelor proprii şi cel al numelor comune.

10. Interferenţa dintre cele două sisteme, relevată de altfel de multă vreme, poate fi încă o dată ilustrată prin exemplul oferit de sufixul *-ică*, sufix diminutival ataşabil atît la substantivele comune, cît şi la cele proprii. Adăugat numelor comune, acest sufix poate deriva diminutive, în egală măsură, de la substantive feminine sau masculine (comp. *fetică*, *mămică* şi *băieţică*), mai des însă de la feminine. În cazul numelor proprii, la care derivatele cu acest sufix sînt mai frecvente, constatăm o diferenţiere : *-ică* e specific masculinelor, pe cînd la feminine apare *-ica*. Rolul acestei diferenţieri este, cred, în primul rînd, acela de a deosebi numele propriu masculin de cel feminin în măsura în care radicalul (sau tema) sînt comune (cf. *Ionică* şi *Ionica*, *Ştefănică* şi *Ştefănica*) [14], dar şi acela de a evita, în unele cazuri, omonimia substantiv propriu — substantiv comun (*floricică*/*Floricica* de ex.). Această ultimă funcţie a finalei *-a* o raportează la articol (cf. *floare*, dar *Floarea*).

---

[11] P. 65.

[12] *Idem* : „hipocoristice fără nici o legătură fonetică cu numele oficiale".

[13] De ce hipocoristic ? „Scurtare" a cărui nume ?

[14] Prezenţa perechilor de acest fel face posibilă creaţia unor nume noi — cf. *Veronică* (< *Veronica*) menţionat mai înainte.

11. În ce priveşte hipocoristicele ruseşti cu sufix de formă feminină (discutate la p. 61), dintre care unele se întîlnesc frecvent şi la noi, aş face precizarea că *Valea* este pus de obicei în legătură cu *Valentina* şi *Valentin* şi mult mai rar cu *Valeria* şi *Valeriu*[15], iar în grafia *Tania, Sonia*[16] — pronunţate de români de obicei [Tánia], [Sónia] şi nu [Tán'a], [Son'a] sau [Tánea], [Sónea] — e posibil să fi intervenit influenţa numelor ca *Maria* [María], vechi şi foarte răspîndit, *Silvia* [Sílvia] etc.

12. Relaţia dintre sistemul numelor proprii şi sistemul derivativ şi morfologic al limbii comune se manifestă şi prin sufixele *-ean(u)* şi *-esc(u)* utilizate în derivarea adjectivelor (şi substantivelor[17] comune) şi, mai ales cu finala *-u*, în formarea numelor proprii.

În sistemul numelor proprii, cele două sufixe ocupă un loc deosebit de important deoarece, datorită covîrşitoarei lor frecvenţe, au devenit un fel de „simbol", de marcă a numelor de familie româneşti. Această particularitate are drept consecinţă un proces de „deetimologizare", de anulare, în conştiinţa vorbitorilor, a raportului dintre sufixele făcînd parte din structura unui nume de familie şi sufixul corespunzător din componenţa unui adjectiv sau substantiv comun : vorbitorii de azi nu mai fac legătura între *Popescu* şi *popesc*, *Bărbătescu* şi *bărbătesc*, *Ionescu* şi *Ion* sau *Cîmpeanu* şi *cîmpean*, *Munteanu* şi *muntean*. La această detaşare a contribuit fără îndoială apartenenţa termenilor din cele două serii la zone diferite ale lexicului[18].

Această „deetimologizare" în cazul sufixelor *-escu* şi *-eanu* a permis o modificare a regulilor de derivare în sensul unei mai mari libertăţi : utilizarea sufixului *-eanu* nu mai presupune azi în mod necesar ca bază de derivaţie un nume topic. E drept că de foarte multe ori, alături de un nume de familie în *-eanu*, se poate găsi un toponimic de la care să fi putut fi derivat, dar, în foarte multe cazuri, e probabil ca o asemenea relaţie să nu fie neapărat necesară.

Situaţia din limba actuală a numelor de familie indică cu destulă claritate prezenţa tendinţei de a face din *-eanu* şi *-escu*, sufixe perfect sinonime. Cartea de telefon oferă numeroase exemple în care *-eanu* pare a fi ataşat (ca şi *-escu*) unui nume de persoană sau unei porecle utilizate ca atare : *Albeanu, Andreianu, Antoneanu, Arboreanu, Bătrîneanu, Bogdăneanu, Brînzeanu, Butoianu* etc. În sprijinul aceleiaşi constatări poate fi invocată şi existenţa a numeroase perechi de nume ca : *Andreiescu — Andreianu, Anghelescu — Angheleanu, Bălănescu — Bălăneanu, Costescu — Costeanu, Constantinescu — Constantineanu, Dragomirescu — Dragomireanu* etc.

Prezenţa „tendinţelor" constituie încă o particularitate care apropie sistemul numelor proprii de celelalte zone ale limbii comune.

★

Aceste mărunte observaţii şi comentarii sper să atragă atenţia cercetătorilor mai tineri şi mai puţin tineri asupra lucrării recenzate, care, prin bogăţia şi varietatea materialului şi a problemlor pe care le rezolvă sau le sugerează, relevă lingviştilor români, ca deosebit de fertil sub aspect general teoretic şi ca cercetare concretă, un aspect al limbii care a fost neglijat pînă acum.

Nume de persoană reprezintă o lucrare de sinteză, dar oferă, în acelaşi timp, un punct de plecare şi un ghid deosebit de util în dezvoltarea studiilor de onomastică.

Valeria Guţu-Romalo

---

[15] De altfel, spre deosebire de *Valentin(a)*, *Valerii* şi, mai ales, femininul *Valeria* sînt destul de rare la ruşi.

[16] Cred că aceste două hipocoristice sînt mai vechi şi mai răspîndite decît *Galea, Tolea, Varea* (v. loc. cit.) care au fost preluate de relativ puţină vreme mai ales ca nume ale unor personaje literare.

[17] Substantivele rezultă indirect prin substantivarea adjectivelor.

[18] Ştergerea raportului de derivaţie dintre doi termeni care aparţin aceleiaşi zone lexicale se produce de obicei în cazul unei mari diferenţe de frecvenţă între derivat şi cuvîntul de bază. Astfel, dacă *orăşean, muntean* etc. sînt derivate de la *oraş, munte* etc., *ţăran* nu e pus decît de lingvist în relaţie cu *ţară*, folosit azi doar în construcţia *(de) la ţară* ca echivalent al lui *sat* (dovadă formarea sinonimului *sătean*).

CUPRINSUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ“ PE ANUL 1966

100 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA ACADEMIEI ROMÂNE

AVRAM MIOARA, *Prima gramatică academică a limbii române*, **5**, p. 487—502.
COTEANU I., *Probleme și soluții lexicale în* Dicționarul limbii române, **5**, p. 479—485.
GHEȚIE ION, *Societatea Academică Română și unificarea limbii române literare*, **5**, p. 519—530.
GRAUR AL., *Problemele limbii în atenția marelui public*, **5**, p. 471—477.
IORDAN IORGU, *Preocupări de limbă la Academia Română*, **5**, p. 467—470.
MARCU FLORIN, *Înființarea Societății Literare (Academice) Române*, **5**, p. 549—554.
ȘUTEU FLORA, *Proiectele ortografice ale Societății Academice Române*, **5**, p. 503—518.
URSU N. A., *Contribuția Academiei Române în domeniul editării critice a textelor vechi românești*, **5**, p. 531—547.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

CARAGIU-MARIOȚEANU MATILDA, *Fonologia în predarea limbii române străinilor*, **2**, p. 125—132
GRAUR AL., *Pentru o terminologie simplă și clară*, **3**, p. 219—222.
SARAMANDU N. și WECHSLER B., *Sistem, subsistem, microsistem*, **2**, p. 117—124.
SLAVE ELENA, *Expresivitatea metaforei lingvistice*, **4**, p. 329—338.
WALD HENRI, *Materialitate și idealitate în structura limbajului*, **6**, p. 557—567.

GRAMATICĂ

CIOBANU FULVIA, *Există propoziții „incidente legate”?*, **6**, p. 569—577.
Discuții
HAZY ȘTEFAN, *Note sintactice*, **1**, p. 103—106.
HAZY ȘTEFAN, *Cu privire la soluțiile publicate în nr. 1/1965 al revistei „Limba română”*, **2**, p. 141—144.

VOCABULAR

AHRIȚCULESEI DEM., *Note lexicale* (máslă, măhál), **4**, p. 349.
BOLOCAN GH., *În legătură cu unele aspecte ale dicționarului de frecvență al limbii române*, **4**, p. 341—344.
BUJENIȚĂ M., *Din terminologia nautică românească*. II. Termeni marinărești de origine engleză, **1**, p. 83—93.

BUJENIȚĂ M., *Din terminologia nautică românească.* III. Termeni marinărești de origine franceză, **3**, p. 293—304.

COTEANU I., *Pentru un dicționar de frecvență al limbii române*, **4**, p. 339—340.

DUMISTRĂCEL STELIAN, *Cuvinte vechi utilizate în graiuri ca nume ale mașinilor agricole*, **1**, p. 73—81.

I. C., *De la redacția* Dicționarului limbii române, **2**, p. 133—135.

I. D., *De la redacția* Dicționarului limbii române (mejdrí, meterie, mezerie, miácoș, mielúg, miciu), **4**, p. 351.

NESTORESCU V., POPESCU I., ROBCIUC I., TOMICI MILE, *Note etimologice și lexicale*, **1**, p. 95—102.

ROBCIUC I., REGUȘ CORNELIU, CĂLIN CORNELIA, *Note etimologice și lexicale*, **6**, p. 579—582.

SECHE MIRCEA, *Dicționarul de frecvență al limbii române ca dicționar semantic.* **4**, p. 345—348.

TOMICI MILE, *Note etimologice*, **2**, p. 137—139.

TOPONIMIE

PETRIȘOR MARIN, *Note asupra unor toponimice și antroponimice din comuna Fălcoi*, **3**, p. 283—286.

RUSU VALERIU, GH. BOLOCAN, *Note de toponimie oltenească*, **3**, p. 287—291.

DIALECTOLOGIE

IONICĂ ION, *Elemente recente în lexicul graiului de pe valea Bistriței* (*Bicaz*), **3**, p. 267—281.

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

GHEȚIE ION, *Africatele* **č** *și* **ğ** *în textele bănățene scrise cu litere latine și ortografie maghiară din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, **1**, p. 35—39.

POPESCU-MARIN MAGDALENA, *Din istoria derivării cu sufixe în limba română*, **1**, p. 41—52.

LIMBĂ LITERARĂ

ARVINTE VASILE, *O rămășiță din „teoria umorilor"* : *expr.* a ști moarea cuiva, **2**, p. 223—228.

CONSTANTINESCU GH., *Formații și sensuri lexicale rare în poezia lui Tudor Arghezi*, **2**, p. 235—243.

GHEȚIE ION, *O particularitate fonetică bănățenească în opera lui Paul Iorgovici* : ă > e (*viațe „viață"*), **4**, p. 367—369.

MANECA CONSTANT, *Considerații asupra stilurilor limbii române literare în lumina frecvenței cuvintelor*, **4**, p. 353—366.

MARINO ADRIAN, *Probleme de estetică a limbii la Alexandru Macedonski*, **1**, p. 21—34.

POP GHEORGHE, *Note asupra inovațiilor lexicale din poezia noastră contemporană*, **2**, p. 229—233.

POPESCU RADU SP., *Contribuția revistei „Familia" la cultivarea limbii române literare*, **1**, p. 185—194.

ȘTEFAN I., *Evoluția terminologiei privitoare la „poet" în limba română*, **1**, p. 13—19.

URSU DESPINA și URSU N. A., *Observații privitoare la adaptarea neologismelor în limba română*, **2**, p. 245—254.

VAIDA PETRU, *Calcul lingvistic ca procedeu de creare a terminologiei filozofice la Dimitrie Cantemir*, **1**, p. 3—12.

FILOLOGIE

MAREŞ ALEXANDRU, *O psaltire slavo-română necunoscută din secolul al XVI-lea*, **4**, p. 371—378.
POPA ATANASIE, *Originalul cîntecelor din* Molitvenicul *tipărit de Coresi în 1564*, **3**, p. 255—265.
STRUNGARU DIOMID, *Cu privire la transcrierea textelor chirilice*, **2**, p. 145—161.
URSU N. A., *Contribuţii la stabilirea paternităţii unor povestiri istorice în versuri.* Anonimul A, **1**, p. 53—72.
URSU N. A., *Noi contribuţii la stabilirea paternităţii unor povestiri istorice în versuri.* Anonimul B, **2**, p. 163—183.
URSU N. A., *O poezie necunoscută a lui Iancu Văcărescu*, **4**, p. 379—383.

NOTE ŞI COMENTARII

CIAHNO LEONIDA, *Tot în legătură cu „moarea" cuiva*, **6**, p. 593—594.
COTEANU I., *Cînd apar fricativele moldoveneşti* ş *şi* z *?*, **3**, p. 306—308.
COTEANU I., *Din nou despre existenţa genului neutru în românește*, **3**, p. 309—312.
COTEANU I., *Dialectul şi ierarhia dialectală a limbii*, **4**, p. 386—388.
DUMISTRĂCEL STELIAN, *Observaţii pe marginea unor contribuţii lexicologice*, **6**, p. 585—592.
GHEŢIE ION, *Vocativul* doamnele, **3**, p. 305—306.
GHEŢIE ION, *În jurul grafiei* mierurata *„minunata" din* Codicele Voroneţean, **6**, p. 583—584.
GRAUR AL., *Cu privire la limbajul marinăresc*, **4**, p. 385—386.

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

BOLOCAN GH.: Alphonse Juilland, P.M.H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary o Roumanian Words*, Londra-Haga-Paris, 1965, **2**, p. 200—209.
CARAGIU-MARIOŢEANU MATILDA : Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, **3**, p. 314—317.
CONSTANTINESCU ILINCA : Jonathan Swift, *Gulliver's Travels.* Part I. A voyage to Liliput. Cuvînt introductiv, note şi vocabular alcătuite de Nicolae Burghelea, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, **1**, p. 110—111.
CONSTANTINESCU ILINCA : Andrei Bantaş, *Mic dicţionar român-englez*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, **4**, p. 395—396.
GHEŢIE ION : Andrei Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964 (extras din „Studii şi cercetări lingvistice", XV, 1964, fasc. 1—5), **4**, p. 389—392.
GUŢU OLIMPIA : *Ghid de conversaţie bulgar-român*, întocmit de Tiberiu Iovan, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, **4**, p. 396—397.
GUŢU ROMALO-VALERIA : Acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, **6**, p. 597—601.
NESTORESCU V.: *Принципы топонимики* (Principiile toponimiei), Moscova, Наука, 1964, **2**, p. 209—213.
NICOLAESCU CONSTANTIN : *Ghid de conversaţie englez-român*, întocmit de Florenţa Sădeanu, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, **1**, p. 111—112.
NICOLESCU AUREL : Biblioteca Academiei Republcii Socialiste România, *Vocabular de bibliologie*, Bucureşti, 1965, **3**, p. 318—320.

POPESCU-MARIN MAGDALENA : Anca Livescu, *Despre dicțiune*, București, Editura științifică, 1965, **3**, p. 323—325.

SFÎRLEA LIDIA : M. Eminescu, I. Creangă, *Studii*, Timișoara, 1965, **6**, p. 593—597.

ȘANDRU TUDORA : Gregorio Escudero — Dumitru Copceag, *Gramatica limbii spaniole — cu exerciții*, București, Editura științifică, 1965, **1**, p. 107—110.

ȘTIRBU VASILE : Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura științifică, 1965, **3**, p. 313—314.

ȘUTEU FLORA : L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihail Eminescu*, București, 1964, **2**, p. 195—199.

VINTILĂ IOANA : Etiemble, *Parlez-vous franglais?*, Paris, 1964, **2**, p. 213—215.

VINTILĂ IOANA : Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale*, București, Editura științifică, 1965, **4**, p. 393—395.

VRABIE HENRIETTE : Marcel Saraș, *Mic dicționar român-francez*, București, Editura științifică, 1964, **4**, p. 320—323.

Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră de la 1 mai 1965 pînă la 1 aprilie 1966, **4**, p. 399—463.

INDICE DE MATERII *

A

ACCENT, ~ul tare şi ~ul slab în română 316.
ADAPTARE, ~a neologismelor în română 245—254.
AFRICAT, ~ele *č, ǧ* în textele bănăţene scrise cu litere şi ortografie maghiare în secolele XVI—XVII 35—39.
AGENT, nume de ~ 220.
ANALOGISM, ~ul în ortografiile fonetice şi etimologice 511.
ANTROPONIMIC, ~ce din comuna Fălcoi (regiunea Oltenia) 283—286.
APELATIV, raportul dintre ~e şi numele proprii 210.
ARMONIE, ~a imitativă la Al. Macedonski 23—34.
ARTICOL, *Gramatica* lui T. Cipariu despre articolul hotărît nepronunţat 494.
ARTICULAŢIE, dubla ~ a limbajului 557—558.
ASONANŢĂ, ~ele la Al. Macedonski 28.

Ă

Ă, *Gramatica* lui T. Cipariu despre ~ după şuierătoare 525; ~ trecut la *e* la Paul Iorgovici 367—369; ~ trecut la *î* în graiurile moldoveneşti 279.

B

BIBLIOGRAFIE, ~ a lucrărilor de lingvistică apărute în ţara noastră de la 1 mai 1965 pînă la 1 aprilie 1966, 399—463.
BULGAR, *Ghid de conversaţie* ~ — *român* de Tiberiu Iovan (1965) 396—397: lista de cuvinte 396, cuvinte repetate 397.
BULGARĂ, cuvinte din ~ în română 95, 100, 138, 291, 298, 580, 588.

C

CALC, ~ul lingvistic ca procedeu de formare a terminologiei filozofice la D. Cantemir 3—12: ~uri din greacă 4, latină 6—12 şi slavă 4; ~uri din engleză 84, franceză 83, 85, 300—303, greacă 4, italiană 84, latină 4, 6—12, slavă 4 în română.
CHIRILIC, interpretarea grafiei ~ce a primelor texte româneşti 389—392.
COMUNICARE, funcţia de ~ a limbajului 560.
CONJUNCŢIE, *Gramatica* lui T. Cipariu despre topica ~ilor *dar, deşi* 497; ~a *de* introducînd propoziţii copulative şi finale 105, 106.
CONSONANTIC, sistemul ~ în fonologia limbii române 317.
CONTAMINARE, cuvinte formate prin ~ în română 97, 583.
CONTIGUITATE, principiul ~ăţii ca bază a funcţionării limbii după R. Jakobson 119.
CULTIVARE, preocupări de ~ a limbii române literare la revista „Familia" 185—195.
CUMANĂ, cuvinte din ~ în română 283.
CUNOAŞTERE, funcţia de ~ a limbajului 560.
CUVÎNT 559, 562; ~e de bază, de caracterizare, de semnificaţie şi de structură, ~e cheie şi ~ e teme în dicţionarele de frecvenţă 346.

* Trimiterile din indice se referă la paginaţia în continuare a revistei. Corespondenţa acestei pagini cu numerele este următoarea: p. 1—114= nr. 1, 115—216= nr. 2, 217—326= nr. 3, 327—464= nr. 4, 465—554= nr. 5, 555—606= nr. 6.

D

DATIV, *Gramatica* lui T. Cipariu despre ~ul de tipul *lui Maria* 494, 499.

DERIVARE neregulată 599—600.

DIALECT, definiţie 387, 388.

DICŢIONAR, ~e **bilingve** : *Mic ~ român—englez* de Andrei Bantaş 395—396 ; *Mic ~ român—francez* de Marcel Saraş 320—323 ; ~e **unilingve** : ~ul de frecvenţă a limbii române ca ~ semantic 345—348 ; *~ de frecvenţă a cuvintelor din limba română* (Frequency Dictionary of Roumanian Words, Londra-Haga-Paris, 1965) de Alphonse Juilland, P. M. H. Edwards, Ileana Juilland 200—209 : cuvinte lipsă 206, dispersie 201, greşeli de calcul 208, comparaţie cu dicţionarul limbii lui Puşkin 203, indicele de circulaţie 202, indicaţii gramaticale greşite 209, lista de cuvinte 201, omonimie 208 ; frecvenţa sensurilor cuvintelor în *~ul limbii poetice a lui Mihai Eminescu* 346—347 ; grafia etimologică în *~ul limbei române* al lui A. T. Laurian şi I. C. Massim 346, 347 ; soluţii lexicale în *~ul limbii române* (DLR) 479—485.

DIMINUTIV 220, 299—600.

E

E trecut la *i* în graiurile moldoveneşti 279.

EDITARE, contribuţia Societăţii Academice Române la ~a textelor româneşti vechi 531—547 : *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei (I. Bianu) 531—535, *Psaltirea* lui Coresi (B. P. Hasdeu) 535—539, *Pravila* de la Govora (Al. Odobescu) 538—539, *Catehismul calvinesc* din 1536 (G. Bariţ) 539, operele lui D. Cantemir (Al. Odobescu, G. Sion) 539—541, *Codicele Voroneţean* (I. Sbiera) 542, *Psaltirea Şcheiană* (I. Bianu, I. A. Candrea) 543—544, *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul (Gr. Creţu) 544, *Codicele Todorescu*, *Codicele Marţian* (N. Drăganu) 544, 545, *Apostolul* lui Coresi (I. Bianu) 545, 546, *Lexiconul Marsilian* (C. Tagliavini) 546.

ENGLEZ, *Mic dicţionar român — ~* de Andrei Bantaş 395—396 ; *Ghid de conversaţie ~ — român* de Florenţa Sădeanu 111—112.

ENGLEZĂ, influenţa ~ei în franceză 213—215 ; terminologia nautică românească din ~ 83—91 ; cuvinte din ~ în română 83—91, 297, 298, 300.

EPENTEZĂ, definiţie 222.

ESTETICĂ, ~a limbii după Al. Macedonski 21—34.

ETIMOLOGIE, ~ii greşite în *Gramatica* lui T. Cipariu 495 ; cuvinte formate prin ~ populară în română 174, 280 ; ~ii din bulgară 95, 100, 138, 291, 298, 580, 588, cumană 283, engleză 83—91, 297, 298, 300, franceză 83, 87, 88, 250, 293—304, germană 85, 98, 100, 101, 138, 139, 248, 580, 581, 587, greacă 248, 290, italiană 83—85, 89, 248, 294—300, latină 5—11, 96, 97, 223, 248, 250, 251, 285, 290, 308, 368, 525, 527, 584, maghiară 45, 46, 74, 79, 100, 137—139, 238, 579, 588, 589, polonă 580, rusă 95, 248, 581, sîrbo-croată 99—102, 137—139, 240, 291, 580, 586, 588, slavă veche 42, 49, 97, 100, 101, 236, 242, 243, 283, 285, 579, tătară 582, turcă 95, 134, 299, 582, ucraineană 98, 99, 349, 579—581 în română.

EXPRESIVITATE, ~a în concepţia lui Al. Macedonski 30 ; ~a metaforelor 329—338.

F

FLEXIUNE, ~a verbală în *Gramatica* lui T. Cipariu 499.

FOND şi formă la Al. Macedonski 28—30.

FONEM, ~ul şi cea de-a doua articulaţie a limbajului 558.

FONETIC, accidente ~ce în stilurile artistic 356, colocvial, familiar 362—363 şi ştiinţific 360.

FONOLOGIE, *~a limbii române* de Em. Vasiliu 314—317 : sistemul consonantic 317 şi cel vocalic 316—317, accentul slab şi cel tare 316, unităţi suprasegmentale 315—316, structură fonologică 315 ; ~a în predarea limbii române străinilor 125—132.

FORMARE, ~a cuvintelor în stilul ştiinţific al limbii române 362.

FORMĂ şi fond după Al. Macedonski 28—30.

FRANCEZ, *Mic dicţionar român ~* de Marcel Saraş 320—325.

FRANCEZĂ, influența englezei asupra ~ei 213—215; cuvinte din ~ în română 83, 85, 87, 88, 250, 293, 304; terminologia nautică românească din ~ 293—304, 385—386.
FREGVENȚĂ, Dicționarul de ~ al limbii române ca dicționar semantic 345—348; *Dicționar de ~ a cuvintelor din limba română* (Frequency Dictionary of Roumanian Words, Londra-Haga-Paris, 1965) de Alphonse Juilland, P. M. H. Edwards, Ileana Juilland 200—209; ~a cuvintelor în stilurile limbii române 354, 355.
FRICATIV, apariția ~elor moldovenești *ĉ* și *ĝ* 306—307.
FUNCȚIE, ~ile de comunicare și de cunoaștere ale limbajului 560; ~a în glosematică 119.

G

GENERAL și individual în limbă 557.
GENITIV, *Gramatica* lui T. Cipariu despre ~ul de tipul *lui Maria* 494, 499.
GERMANĂ, cuvinte din ~ în română 85, 98, 100, 101, 138, 139, 248, 580, 481, 587.
GHID, ~ *de conversație bulgar-român* de Tiberiu Iovan 396—397: lista de cuvinte 396, cuvinte repetate 397; ~ *de conservație englez-român* de Florența Sădeanu 111—112: cuvinte lipsă 112.
GLOSEMATICĂ, funcție în ~ 119.
GRAFIE, interpretarea ~i chirilice a primelor texte românești 389—392; ~ii etimologie în *Dicționarul limbei române* al lui A. T. Laurian și I. C. Massim 527—528.
GRAI, particularități fonetice ale ~urilor moldovenești: *ă* > *î*, *i* > *î*, *o* > *u* 279, apariția africatelor *ĉ* și *ĝ* 306—307; rotunjirea lui *i* în ~urile oltenești 287—288; influența limbii literare asupra ~ului din Valea Bistriței (lexic) 267—281.
GRAMATICĂ, ~*a limbei române* a lui T. Cipariu 487—502; limite, greșeli 495—496, etimologism 492—493, etimologii greșite 495, tendințe latiniste 494, trăsături pozitive 498, caracter normativ 499—500, înlăturarea particularităților fonetice regionale 524, *ă* și *î* după șuierătoare, confundarea lui *j* cu *ĝ*, iotacizarea și palatalizarea labialelor 525, topica conjuncțiilor *dar*, *deși* 497, genitiv-dativul de tipul *lui Maria* 594—495, articolul hotărît nepronunțat 494, perfectul simplu, optativul și mai mult ca perfectul 525; ~*a limbii spaniole* de Gr. Escudero și D. Copceag 107—111: comparații cu româna 108, pronunțarea lui *-s*, prepoziția *de*, verbe cu forme duble omise, sufixe omise 109, greșeli de tipar 110.
GREACĂ, cuvinte din ~ în română 248, 290.

H

HIAT, intoleranța ~ului în romînă 129.
HIPOCORISTIC 220—221, 599—600.

I

I trecut la *î* în graiurile moldovenești 279; rotunjirea lui *i* în graiurile oltenești 287—288.
IDEOGRAMĂ 566, 567.
IERARHIE, ~a în lingvistică 120.
INCIDENT, propoziții ~e legate 569—577.
INDIVIDUAL și general în limbaj 557.
INOVAȚIE, ~ii lexicale în poezia contemporană 229—233.
INSTRUMENTALISM, ~ul la Al. Macedonski 26—28.
INTERJECȚIE, ~ile și apariția limbajului 561—562.
IOTACISM, *Gramatica* lui T. Cipariu despre ~ 525.
ITALIANĂ, cuvinte din ~ în română 83—85 89, 248, 295—300.
IZOMORFISM, ~ul în sistemul limbii 120.

Î

Î, *Gramatica* lui T. Cipariu despre ~ după șuierătoare 525.

J

J, *Gramatica* lui T. Cipariu despre confundarea lui ~ cu *ĝ* 525.
JONCTURĂ 317.
JONCȚIUNE 317.

L

LABIAL, *Gramatica* lui T. Cipariu despre palatalizarea ~elor 525.
LATINĂ, calcuri din ~ la D. Cantemir 6—12; cuvinte din ~ în română 96, 97, 223, 248,

250, 251, 285, 290, 308, 368, 525, 527, 584.
LEXIC, „teoria umorilor" în ~ul limbii române 223—228, 593—594; elemente recente în ~ul graiului din Valea Bistriței 267—281.
LIMBAJ, definiție 557, funcțiile de comunicare și de cunoaștere în ~ 560; materialitate și idealitate în structura ~ului 557—567; fonemul 558 și dubla articulație a ~ului 557—558.
LIMBĂ, sistem 117—124, subsistem 121, microsistem 121—122, izomorfism 120, sistem parțial 121—122, nivel 120, termen 122 și structură 120 în ~; **~a română literară**: *~a scriitorului*: verbele la T. Arghezi 235—243; calcul ca procedeu de formare a terminologiei filozofice la D. Cantemir 3—12; problemele ~ii în atenția marelui public 471—477; *cultivarea ~ii* la revista „Familia" 185—195.
LITERĂ, confuzia dintre ~ și sunet în proiectele ortografice ale Societății Academice Române 512—513.

M

MAGHIARĂ, cuvinte din ~ în română 45, 46, 74, 79, 100, 137—139, 238, 579, 588, 589.
METAFORĂ 565 coalescentă 330, implicație 330, 331, denominativă 332, meliorativă 334; expresivitatea ~elor 329—338; polarizarea ~elor 334; sensurile conotativ 330 și denotativ 329—330 al ~elor.
MICROSISTEM în limbă 121—122.
MORFOLOGIC, particularități ~ce în stilurile artistic 357, colocvial, familiar 363—364, științific 360—361.
MUZICAL, aspectul ~ al artei cuvîntului 30—32.

N

NEOLOGISM, adaptarea ~elor în limba română 245—254; ~ul în limba română actuală 474—475.
NEUTRU, ~ul în română 309—312.
NIVEL 120 și subsistem 120 în limbă.
NUME de agent 220; ~ proprii: caracteristici 209—210, cantitate de informație 212; ~ele proprii și apelativele 210.

O

O trecut la *u* în graiurile moldovenești 279.
ONOMATOPEE, rolul ~lor în apriția limbajului 561; ~le la Al. Macedonski 23, 24.
OPTATIV, *Gramatica* lui T. Cipariu despre ~ 525.
ORIGINAL, ~ul cîntecelor din *Molitvenicul* lui Coresi 255—265.
ORTOGRAFIC, proiecte ~ce ale Societății Academice Române: principiul fonetic 469, 504, 508 și cel etimologic 504, 505, 510, 511; sistemul ~ al lui Titu Maiorescu 507—509.

P

PALATALIZARE, *Gramatica* lui T Cipariu despre ~a labialelor 525.
PATERNITATE, ~a unor povestiri istorice în versuri: anonimul A 53—72, anonimul B 163—183: argumente ideologice 163—177 și lingvistice 178—180.
PERFECT, *Gramatica* lui T. Cipariu despre ~ul simplu și despre mai mult ca ~ul 525.
PICTOGRAMĂ 566, 567.
POEZIE, o ~ necunoscută a lui Iancu Văcărescu 378—383.
POLARIZARE, ~a metaforelor 334.
POLONĂ, cuvinte din ~ în română 580.
PREFIX, cuvinte formate cu ~ele *arhi-* 104, *des-* 232—233, *extra-* 109, *hiper-* 109, *in-* 229—230, *ne-* 231—232, *prea-*, *stră-*, *super-*, *supra-*, *ultra-* 109 în română; cuvinte formate cu ~ele *re-*, *requete-*, *sobre-* în spaniolă 109.
PRONUME, ~ele compuse *cel ce*, *cei cele*, *cele ce*, *ceea ce* în română 103—105.
PROPOZIȚIE, ~ii incidente legate 569—577.
PSALTIRE, o ~ slavo-română din secolul al XVI-lea necunoscută 371—378.

R

ROMÂNĂ, ~a standard 315.
ROTUNJIRE, ~a lui *i* în graiurile oltenești 287—288.
RUSĂ, cuvinte din ~ în română 95, 248, 581.

S

SEMN 557, 563, 564.
SEMNAL 557.
SEMNIFICANT 557.
SEMNIFICAŢIE 557.
SENS 552; ~ul conotativ 530 şi cel denotativ 329—330 al metaforelor.
SIMBOL 557, 562—563.
SIMILARITATE, ~a la R. Jakobson 119.
SINCRETISM 315.
SINESTEZIE, definiţie 331, ~ adverbială şi verbală 332.
SINTACTIC, particularităţi ~ce în stilul artistic 358, colocvial şi familiar 364.
SISTEM în limbă 117—124, definiţie 120; ~ şi structură 123; ~ parţial 120; izomorfismul în ~ul limbii 120; ~ul în glosematică 119; ~ul în toponimie 211; ~ul consonantic 317 şi cel vocalic 316—317 în fonologia limbii române.
SÎRBO-CROATĂ, cuvinte din ~ în română 99—102, 137—139, 240, 291, 580, 586, 588.
SLAV, Psaltire ~o-română din secolul al XVI-lea necunoscută 371—378.
SLAVĂ, cuvinte din ~ în română 42, 49, 97, 100, 101, 236, 238, 242, 243, 283, 281, 579.
SOCIETATE, ~a *Academică Română*: preocupări pentru unificarea limbii române literare 469—470, 419—530, proiecte ortografice 503—518, editarea textelor româneşti vechi 531—547.
SPANIOLĂ, cuvinte formate cu prefixele *re-*, *requete-*, *sobre-* şi cu sufixele *-al*, *-ar*, *-azo*, *-ón*, *-ote* în ~ 109; *Gramatica limbii* ~*e* de Gr. Escudero şi D. Copceag 107—111: comparaţii cu româna 108, pronunţarea lui *-s*, prepoziţia *de*, verbe cu forme duble omise, sufixe omise 109, greşeli de tipar 110.
STANDARD, româna ~ 315.
STATISTICĂ ~a în semantică 345—346.
STIL, definiţie 356; ~urile limbii şi formarea cuvintelor 353—366; ~*ul artistic* 356—359: particularităţi fonetice 356, morfologice 357 şi sintactice 358; ~ul colocvial, familiar 362—364: particularităţi fonetice 362—363, morfologice 363—364 şi sintactice 364; ~*ul ştiinţific* 360—362: particularităţi fonetice 360, morfologice 360—361, formarea cuvintelor 362.
STILISTICĂ structurală 117.
STRATIFICARE în limbă 120.
STRUCTURĂ, sistem şi ~ în limbă 123; ~a fonologică a românei standard 315, 317.
SUBSISTEM în limbă 121; ~ul, microsistemul, nivelul, sistemul şi termenul în limbă 121—122.
SUFIX, cuvinte formate cu ~ele *-tio*, *-tionis* în latină 44; istoria derivării cu ~e în română 41—50; ~e colective în română 46—47; cuvinte formate cu ~ele *-a* 47, *-ache* 48, *-aci* 48, *-aj* 50, *-al* 50, 247, 249, *-alnic* 249, *-ame* 44, *-anie* 44, *-ant* 50, *-anţă* 50, *-ar* 249, *-are* 44, *-arisi* 247, 249, *-ariu* 527, *-atec*, *-atic* 47, *-(a)ţie*, 45, 50, *-(a)ţiune* 45, *-ă* 49, *-ăciune* 44, *-ălui* 247, 249, *-ărit* 48, *-(ă)tate* 45, *-(ă)toare* 74, 75, *-ău* 48, *-bil* 50, 249, *-că* 49, 50, *-cios* 44, *-ciune* 44, 45, *-eală* 44, *-ean(u)* 601, *-e(a)ţă* 45, *-el* 599, *-eliţe* 48, *-elui* 249, *-enie* 42—44, *-ent* 50, *-ereţă* 50, *-erisi*, *-esc* 249, *-esc(u)* 601, *-ească* 74, *-eşte* 249, *-et* 47, *-eţe* 45, *-i* 47, *-ic* 50, 249, *-ică* 600, *-icesc* 48, 249, *-iceşte* 249, *-iciune* 44, *-ie* 138, *-ier* 50, *-ime* 44, 47, *-in* 50, *-ină* 49, *-(i)on* 50, *-ire* 50, *-isire* 50, 219, 220, *-ist* 50, *-iş* 47, *-işte* 47, *-it* 48, *-(i)tate* 45, *-ită* 50, *-iv* 48, 249, *-iza* 50, *-mente* 249, *-nic* 249, *-inţă* 49, *-oaică* 49, 50, *-oi* 599, *-ol* 590, *-oriu* 527, *-os* 44, *-şag* 45, 46, *-şug* 45, 46, *-tură* 44, *-ui* 47, 247, *-uică* 49, *-ului* 47, *-ură* 44, *-uşcă* 49, *-uţ* 48 în română; cuvinte formate cu ~ele *-al*, *-ár*, *-ado*, *-azo*, *-ón* şi *-ote* în spaniolă 109.
SUNET, confuzia dintre ~ şi literă în proiectele ortografice ale Societăţii Academice Române 512, 513.
SUPRASEGMENTAL, unităţi ~e în fonologia limbii române 315—316.

T

TĂTARĂ, cuvinte din ~ în română 582.
TEORIE, ~a „umorilor" în lexicul limbii române 223—228, 593—594.
TERMEN în limbă 122, 124.
TERMINOLOGIE de bibliologie 318—320; ~ lingvistică 219—222; evoluţia ~i referitoare la „poet" în limba română 13—19; calcul lingvistic ca procedeu de creare a ~i filozofice la D. Cantemir 3—12; ele-

mentul francez 293—304, 385—386 şi cel englez 83—91 în ~a nautică românească.
TEXT, contribuţia Societăţii Academice Române la editarea ~elor vechi româneşti 531—547: *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei (I. Bianu) 531—547, *Psaltirea* lui Coresi (B. P. Hasdeu) 535—538, *Pravila* de la Govora (Al. Odobescu) 538—539, *Catehismul calvinesc* din 1536 (G. Bariţ), operele lui D. Cantemir (Al. Odobescu, G. Sion) 539—541, *Codicele Voroneţean* (I. Sbiera) 542, *Psaltirea Şcheiană* (I. Bianu, I. A. Candrea) 543—544, *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul (Gr. Creţu) 544, *Codicele Todorescu*, *Codicele Mărţian* (N. Drăganu) 544, 545, *Apostolul* lui Coresi (I. Bianu) 545, 546, *Lexiconul Marsilian* (C. Tagliavini) 546.
TOPICĂ, *Gramatica* lui T. Cipariu despre ~a conjuncţiilor *dar*, *deşi* 497.
TOPONIMIE, Sistemul în ~ 211; ~a comunei Fălcoi (regiunea Oltenia) 283—286.
TRANSCRIERE, ~a textelor vechi româneşti 145—161.
TRANSLITERAŢIE, ~a textelor vechi româneşti 146, 147, 149.
TURCĂ, cuvite din ~în română 95, 134, 299, 582.

U

U final în dacoromână 386—387.
UCRAINEANĂ, cuvinte din ~ în română 98, 99, 349, 579—581.
UNITATE, ~ăţi suprasegmentale în fonologia limbii române 315—316.

V

VERB, ~ul la T. Arghezi 235—244.
VERBAL, *Gramatica* lui T. Cipariu despre flexiunea ~ă 499.
VOCALIC, sistemul ~ în limba română 316—317.
VOCATIV de tipul *doamnele* 305—306.

INDICE DE AUTORI *

A

Aaron F. 18
Adamescu, Gh. 245
Ahriţculesei, Dem. 349
Albrechts-Tyteca, L. 562, 563
Alecsandri, V. 507, 537
Alexics, György 37, 257
Amedeu H. 83—88,91
András, Mözes 258
Andriescu, Al. 235
Anton, D. 298, 302, 303
Antoniu, N. 85, 92, 258, 299, 304
Arvinte, Vasile 43, 97, 98, 99, **223—228**, 580, 586, 593
Asan, Finuţa 41
Aurelian P. 535, 537
Avram, Andrei 117, 159, 317, [389—392]
Avram, Mioara 105, **487—502**
Avrameseu, Aurel 318, 320

B

B. Camil 190
Bally, Charles 22, 118, 335, 339
Balotă, Anton B. I. 158
Bantaş, Andrei [395—396]
Bariţ, G. 54, 180, 186, 533, 534, 535, 537—539 553
Battaglia, S. 519
Batteau, l'abbé 23
Băcilă, Ioan C. 291
Bădărău, D. 4, 8, 9, 11
Bălăneseu, I. 84, 87, 90, 91

* Cifrele tipărite cu caractere **aldine** drepte indică autori de articole publicate în revistă în anul 1966; cifrele tipărite cu caractere obişnuite, dar puse în paranteze drepte, indică autori recenzaţi sau discutaţi în articole speciale în revistă; celelalte cifre trimit la autori citaţi.

Bălcescu, N. 531
Băleseu, C. 86, 88, 91, 294—304
Băleseu, Gh. 296—298, 301, 303
Bărbulescu, Ilie 158, 160, 389
Bărbuneanu, P. 296, 300, 303
Bena, A. 38
Benveniste, E. 120
Bianu, Ioan 3, 37, 373, 374, 532, 533, 541, 546
Bibicescu, Gh. 85, 90, 91, 299, 303
Bobulescu, C. 56
Bogdan, I. 389, 532
Bogdan, N. A. 190
Bogrea, V. 306, 590
Bolocan, Gh. **200—209**, **291**, 336, **341—344**, 345, 353, 358, 359, 365, [386—388]
Bonţideanu, P. S. 83—86, 89, 91, 296, 299, 300, 302, 303
Bordeianu, M. 43, 97—99, 580
Botez, E. 87, 90, 92, 301, 304
Bourgeois, Pierre 318
Brînceuş, Gr. 508
Brooke, Rose Christine 331
Budagov, R. A. 353, 356
Budai-Deleanu, I. 250, 496
Budmani, P. 291
Buitul, Gheorghe 37, 38
Bujeniţă, M. **83—93**, **293—304**, [385—386]
Bulgăr, Gh. 520
Burghelea, Nicolae [110—111], 395
Burlă, V. 495
Byck, J. 16, 18, 19, 145, 146, 155, 157, 307, 532

C

Candrea, I. A. 43, 46, 77, 95, 100, 139, 239, 287, 290, 305, 323, 374, 389, 532, 543, 579, 582, 589, 591
Cantemir, Dimitrie [3—12]
Capidan, Th. 306
Carabulea, Elena 47, 498
Caragiani, I. 503
Caragiu-Marioţeanu, Matilda **125—132**, **314—317**
Cartojan, N. 55, 56, 59, 372
Castagna, L. 296, 298, 302, 303
Cautiş, N. 86, 89, 90, 92
Cazacu, B. 3, 4, 10, 41, 247, 269, 271
Călin, Cornelia **582**
Călineseu, G. 30, 34, 223, 227
Cândea, S. 255
Cândea, Virgil 5, 11, 318, 320
Chendi, Ilarie 188, 190
Chiru, Constantin 56
Ciahno, Leonida **593—594**
Ciauşanu, G. F. 351
Ciobanu, Elena 49
Ciobanu, Fulvia 48, **569—577**
Ciobanu, Şt. 373
Cioculescu, Ş. 235
Cioran-Camariano, Ariadna 165, 379
Ciparîu, T. 192, 389, 469, 470, [487—502], 504, 507, 508, 514, 516, 522—529, 531—534, 552, 553
Circa, Irimie 488, 492, 493, 501
Ciuchi, E. 89, 92
Clemens, Andreas 491
Conachi, C. 520
Coman, Petre 99—101, 137, 139
Constantinescu, Gh. **235—243**
Constantinescu, Ilinca **110—111**, **395—399**
Constantinescu, N. A. 97
Conte, Rosa del 496
Copceag, Dumitru [107—110]
Corbea, Th. 532
Costin, Lucian 137—139
Coşbuc, G. 593, 594
Coteanu, I. 117, **133—135**, 238, 241, 267, 305, **306—308**, **309—312**, **339—340**, 353, 354, 356, 362, **386—388**, **479—485**, 494, 500, 514, 591
Courtenay, I. A. Baudouin de 314
Crăciun, I. 54, 55, 71, 163
Cressot, Marcel 336
Creţu, Gr. 533, 542, 544
Creţu, I. 54
Crişan, Al. [595]
Crişan, C. 237—239
Croce, Benedetto 29, 30
Crohmălniceanu, O. 235

D

Dabovich, P. E. 84, 85, 89, 92
Dal', V. 98, 99, 581
Damé, F. 322
Dan, Zaharia 296—298, 301, 303
Darmesteter, Arsène 557
Davidescu, N. 32
Dăianu, E. 256

D[ănăilă], I. 351
Deméný, L. 371, 378
Demetrios 23, 27, 31
Densusianu, O. 35—38, 41, 42, 45, 47, 48, 160, 221, 290, 389, 468, 500, 532, 583, 584
Diaconovici, C. 549
Diaconovici-Loga, C. 496
Diaconu, Ion G. 574
Dick, C. 89, 92
Dimitrescu, Florica 374
Dionys din Halicarnas 31
Djuvara, Al. 6
Docan, N. 164, 165, 167—179, 181, 182
Dragomirescu, Gh. N. 141, 142
Drașoveanu, D. D. 103, 104
Drăganu, N. 37, 38, 156, 256, 257, 532, 544 545
Drăgescu, I. C. 190
Drimba, L. 190
Drimba, Vl. 256, 584
Duhăneanu, Const. 107
Dumistrăcel, Stelian 73—81, 586—592
Dumitrescu, Al. T. 180
Dumitrescu-Maican 92, 295—302, 304
Duridanov, I. 291
Duțescu, Dan 110, 395

E

Edwards, P. M. H. [200—209], 341—344, 346, 365
Einstein, A. 565
Emilian, Marcu 186—189, 192
Erbiceanu, C. 164, 180, 379
Escarpit, Robert 224, 225, 227, 228
Escudero, Gregorio [107—110]
Estève, Edmond 22
Etiemble, René 26, [213—215]
Eustatievici, Dimitrie 491

F

Fant, C. G. M. 315
Février, James G. 566
Filodem din Gadara 31
F[loreșcu], B[onifaciu] 25, 30
Florescu, C. 550
Fogarasi, St. 37—39
Fries, Charles C. 126, 127
Frisch, Max 559
Frumkina, R. M. 203

G

Gabrea, Maria I. 141, 142, 570, 572—576
Gáldi, Ladislas 48, [195—199]
Gaster, Mozes 42, 43, 47, 59, 532
Găluşcă, Constantin 374
Georgescu, C. S. 83, 92, 295, 298, 304
Georgescu-Tistu, N. [318—320]
Ghenadie, episcop al Rîmnicului 544
Gherasim, V. 586, 591
Gheție, Ion 35—39, 305—306, 308, **367—369,** 373, **389—392, 519—530, 583—584**
Ghezzo, E. 85, 86, 87, 90, 92
Ghibănescu, Gh. 56
Ghil, René, 26, 27
Ghimpescu, Spiru 189
Gilliéron, J. 386
Giosu, Șt. 4, 5
Giurescu, C. 532
Giurescu, C. C. 54, 56
Gilcă, T. 298, 304
Gladisch, W. 89, 92
Golescu, Iordache 248, 250
Golescu, Ștefan 552
Golopenția, Sanda 353—354
Gorgias 31
Gourmont, Remy de 26
Grammont, Maurice 23, 28, 30
Graur, Al. 42, 43, 47, 78, 103, 125, 174, 206, **219—222,** 227, 247, 268, 290, 298, 304, 309, 311, 312, [313—314], 332, **385—386, 471—477,** 498, 557, 563, 579, [597—601]
Gregorian, Mihail C. 287, 290
Grevisse, Maurice 569
Gruss, R. 83—88, 92, 294—302, 304
Guiraud, P. 345, 346, 359
Guțu, Olimpia 396—397
Guțu-Romalo, Valeria 361, **597—601**

H

Hall, Robert A. Jr. 317
Halle, M. 315
Hasdeu, B. P. 161, 193, 339, 389, 468, 507, 532, 535—538
Hazy, Ștefan 103—106, 141—144
Heliade-Rădulescu, Ion 492, 493, 496, 503, 505, 508, 511, 519—522, 525, 550
Hempel, Wido 224, 225
Herzog, E. 586, 591
Hill, G. 18

Hjelmslev, L. 119, 120
Hodoş, Nerva 3
Hořejši, Vladimir [309—312]
Hourtique, Louis 565
Hrinceńko, B. D. 98, 579, 580, 581, 592
Humboldt, Wilhelm von 314

I

I. H. 189
Ianeu, Victor [595]
Ibrăileanu, G. 468
Iliescu, Ion [595]
Iliescu, Maria 48
Ilieş, A. 54, 55, 71, 163
Iliev, At. T. 291
Indrea, Al. 306, 370, 576, 577
Ioaniţiu, C. 86, 92, 299, 304
Ionaşcu, Romulus 489, 494, 502, 511
Ionescu, I. 257
Ionescu, Nicolae 533, 534
Ioneseu-Gion 187, 188
Ionică, Ion **267—281**, 291
Iordan, Iorgu 22, 23, 30, 34, 44, 50, 105—107, 109, 242, 245, 287, 290, 291, 313, 336, 353, 363, 364, **467—470**, 487, 491, 492, 495—498, 500, 501, 569, 588
Iorga, N. 56, 61, 76, 371—373, 376—378, 550, 551
Iovan, Tiberiu [396—397]
Isbăşescu, Gh. 295, 296, 299, 304
Istrate, G. 267, 271, 500
Ivăneseu, G. 41, 44, 245

J

Jako, S. 371
Jakobson, Roman 119, 315, 362, 363
Želechovs'kyj, E. 99
Juilland, Alphonse [200—209], 341—344, 346, 365
Juilland, Ileana [200—209], 341—344, 346, 365

K

Kaeding, F. 341
Kahane, H. 298, 299, 304
Kahane, R. 298, 299, 304
Kangrga 138
Karadja, Constantin 545
Karadžić, Vuk. Stef. 138
Karpenko, I. A. [212]
Kerchove, R. 83—90, 92
Kerviller, M. de 294—302, 304
Kiriţescu, N. 83, 87, 90, 92, 301, 304
Kogălniceanu, M. 15, 54, 56, 58, 60, 64, 66, 531
Kohly, Emile de Guggsberg 550
Konrad, Hedwig 334
Kramer 89, 92
Kuzela, Zeno 99, 580

L

Lacea, Constantin 38, 480
Lahovari, G. I. 503, 511
Lambrior, Al. 517
Larguier, Léo 31
Larousse, P. 322
Laseu, N. 14
Laurian, A. T. 96, 192, 193, 468, 496, 500, 503, 505, 506, 508, 522, 526—528, 531, 537
Layton, C. W. T. 83—90, 92
Léché, Léon 31
Leclercq, H. 147, 148, 155
Lemaître, H. 318
Lenin, V. I. 123
Léon, P. R. 127
Leroy, Paul 557
Lethève, Jacques 27
Lévi-Strauss, Claude 563
Levina, S. 318
Leviţchi, Leon **110**, 395
Littré, Emile 322
Livescu, Anca [323—325]
Locusteanu, N. B. 189
Loir, M. 302, 304
Luce, S. 89, 92

M

Macarie 491
Macedonski, Alexandru [21—34]
Macheray, Pierre 564
Macrea, D. 491, 492, 494, 495, 500, 508, 510, 514, 532
Magnussen, J. 89, 92
Maior, P. 513
Maioreseu, T. 185, 468, 507—517
Mancaş, Mihaela 331

Maneca, C. 294—298, 300, 301, 302, 304, **353—366**
Mareu, F. 294—298, 300, 301, 302, 304, **549—554**
Mareu, I. 504, 511
Mareus, S. 122, 345
Mardsen, O. 89, 92
Mareş, Alexandru 371—378
Mareć, L. 581
Maretić, T. 291
Marguet 298, 301, 304
Marineseu, N. 298, 302, 303
Marino, Adrian 21—34
Marmeliuc, D. 133
Marouzeau, J. 322, 336, 599
Martin, Roger 564
Martinet André 315, 317, 557, 558, 560, 561
Marx, Karl 76
Massim, I. C. 96, 192, 193, 468, 493, 495, 496, 503, 505, 508, 512, 513, 522, 526—528
Mateescu, Const N. 166, 169
Matschinschi, Mathias 564, 565
Mazilu, D. R. 372, 373
Mănescu, C. 87, 92
Meier, Hugo 329, 334, 337
Merrien, J. 83—87, 88, 92, 294—302, 304
Michaud, Guy 32
Micu, S. 491
Micu-Moldovan, Ion 516
Mihăilă, Gh. 353
Mihuţu, T. 83, 86, 87, 90, 92, 304
Missir, Petru Th. 25
Morier, Henri 24, 30
Mumuleanu, Paris 19
Muntean, George 96, 97
Munteanu, G. 494, 503, 504
Munteanu, George 198
Munteanu, Gh. 88, 92, 297, 302, 304
Munteanu, Ştefan [595—597]
Murzaev, M. E. [212—213]
Muţiu, I. 570, 572

N

Nedil'skyj, S. 99
Negulici, I. D. 19, 226
Neiescu, P. 369
Nestor, Silvestru 501
Nestorescu, V. 95—96, 209—213
Nicolaescu, Constantin 111—112
Nicolescu, Adrian 110
Nicolescu, Aurel 318—320
Nieulescu, Alexandru [393—395]
Nieulescu-Rizea 295—302, 304
Nigaru, N. 84, 85, 87—90, 296, 297, 299, 300, 302, 303
Nikonov, V. A. 212
Nostromo 83—88, 91, 294, 296, 299, 301, 303
Nour, G. 85—90, 92
Novacoviciu 351

O

Ocheşeanu, Rodica 109
Odobescu, Al. 190, 533—535, 537, 538, 540, 544
Opreseu, Mihail 143
Oprişanu, E. 83, 92
Ostwald, Wilhelm, 559, 560
Otlet, Paul 318

P

Paasch 84, 88, 89, 92
Pamfile, Tudor 55
Panaitescu, P. P. 12, 255
Papahagi, T. 134, 584
Parfouru, R. de 299, 304
Paşca, Şt. 135
Pavel, Toma 329, 353, 354
Păţruţ, I. 38, 156, 159
Perelman, Gh. 562—564
Pernicone, V. 569
Petică, Ştefan 32
Petraşcu, N. 25
Petrişor, Marin 283—286
Petrovici, E. 4, 10, 11, 42, 131, 158, 317, 369, 529, 588
Philippide, A. 544, 545
Pippidi, D. M. 31
Piru, Al. 54—56, 163, 165, 256, 382
Pisani, V. 386, 387
Pirlog, Maria [595]
Pleşoianu, Gr. 19
Podolskaja, N. V. [212]
Poenar, P. 18
Pop, Gheorghe 229—233
Popa, Atanasie 255—265
Pope, Alexandre 25, 563
Popescu. George 186

Popescu, I. 96—98
Popescu, Magdalena v. Popescu-Marin Magdalena
Popescu Radu Sp. 185—194
Popescu-Marin, Magdalena 41—52, 323—325, 498
Popovici, D. 16, 18, 522
Popovici, V. 76
Popp, Vasilie 512
Pospelov, E. M. [212]
Prosinagg, C. 86, 90, 92, 297, 298, 300, 301, 304
Pumnul, Aron 509
Puşcariu, I. 191, 192
Puşcariu, Sextil 75, 245, 312, 579
Putman, H. 122
Putnoky 193

Q

Quillet, A. 219, 322
Quinteseu, N. 507

R

Răşeanu, I. 83, 86, 295, 297, 300, 304
Reguş, Corneliu 580—582
Révész, G. 558, 560—562
Ristić 138
Rizescu, I. 45, 46, 148, 150
Robciuc, I. 98—99, 579—580
Rohlfs, Gerhardt 393
Roman, Al. 493, 505
Roman, Alexandru 189
Ronsard 31
Roques, M. 390
Rosetti, Al. 3, 4, 10, 38, 41, 45, 125, 126, 131, 147, 148, 150, 153, 155, 157, 305—308 317, 389, 583, 584
Rudeanu, Vadim 42
Rudnyekyj, V. 99, 580
Russel, D. 156, 157
Rsso, D. 156, 157
Rusu, Valeriu 35, 37, 267, **287—291,** [291], 498

S

Saecrdoţeanu, Aurelian 145, 146, 160
Sala, Marius 45, 69, 83, 271, 368, 369
Sapir, Ed. 561
Saramandu, N. 117—124
Saraş, Marcel [320—323]
Sartre, Jean-Paul 564
Saussure, F. de 117, 118, 314
Sădeanu, Florenţa 46, 47, [111—112], 395
Săulescu, G. 496, 520, 531
Sbiera, I. 503, 504, 508, 509, 512—514, 517, 522, 542
Scheludko, D. 580
Schuchardt, Hugo 23, 386
Schultze-Hinrichs, A. 89, 92
Scriban, A. 96, 100, 138, 139, 227, 579, 582, 586, 587, 589, 590, 591
Seche, Luiza 97, 245, 246, 248, 250—253, 382
Seche, Mircea 245, 246, 248, 250—253, **345—348,** 382, 468, 501, 522
Sechehaye, Albert 118
Semčyns'kyj, S. V. 579
Sîrlea, Lidia 363, **595—597**
Silaşi, Grigore 187, 192, 193
Simoneseu, Dan 320, 371—373
Sion, G. 535, 540
Slama-Cazacu, Tatiana 75
Slave, Elena 329—338
Slavici, Ion 502
Smid, B. A. 89, 91
Spardec, 84, 92, 297, 298, 301, 302, 304
Spencer, H. 23
Spinazzola, Orazio 488, 492
Spitzer, Leo 22
Sreznevskij, I. I. 99
Stankiewicz, Edward 117
Stefanelli, Teodor V. 56, 58
Stoian, I. 297, 298, 301, 304
Stoian, Ioan 491, 492, 499, 501
Străjescu, I. 503
Strungaru, Diomid 145—161
Sturdza, D. 533, 534
Surdu, V. 483
Sztripszky, H. 37, 257, 258

Ş

Şandru, D. 369, 583
Şandru, Tudora 107—110
Şăineanu, L. 100, 134, 138, 491, 500, 501, 511, 532, 574, 587, 591
Ştefan, I. 13—19
Ştefănescu-Goangă, Zizi 48
Ştirbu, V. 313—314

Şuteu, Flora 195—199, 503—518
Şuteu, V. 345, 358, 359

T

Tagliavini, Carlo 36—38, 546
Taube, A. M. 89, 91
Teaha, Teofil 43, 588
Teodorescu, Anibal 549
Teodorescu, G. Dem. 58
Teodorescu, Paul 107
Teodoru, A. 85, 92, 299, 304
Thompson, A. 318
Tieghem Philippe Van 26
Tietze, A. 298, 299, 304
Tiktin, H. 43, 44, 47, 48, 49, 96, 100, 101, 133, 139, 518, 562, 579, 582, 589
Tiret, Witcombet 299, 304
Tocilescu, Gr. C. 54, 165, 540, 544
Todoran, Eugen [595]
Todoran, R 38, [306—308]
Tohăneanu, G. I. [395—397]
Tomatis, Alfred 567
Tomici, Mile 99—102, 137—139
Tonegaru, C. 83, 85, 86, 92
Toporov, V. N. [209—211]
Tran-Dhuc Thao 558
Troubetzkoy, N. S. 126, 386, 387, 388
Turdeanu, Emil 54, 56, 163, 165, 182

U

Ureche, V. A. 56, 186, 533, 534, 539, 542, 546, 550, 552
Ursu, D. 43, 48, 97—99, **245—254**, 580
Ursu, N. A. 48, **53—72**, 155, 156, **163—183**, 224—226, **245—254**, 367, **379—383**, 512, **531—547**

V

Vaida, Petru 3—12
Vasiliu, Em. 120, 311, [314—317], 388
Vasiiu, Laura 41
Văcărescu, Ienăchiţă 491, 496
Verdeş, I. 7, 12
Verlaine, Paul 33
Vey, M. 342
Vianu, Tudor 24, 30—33, 240, 243, 320, 329, 345
Vigny, Alfred de 31
Vinterberg, H. 89, 92
Vintilă, Ioana 213—215, 393—395
Viski, Iános 257
Vîrtosu, Emil 152, 180, 379
Vîrtosu, Ion 18
Vossler, Karl 21, 28
Vrabie, Henriette 320—323
Vulcan, I. 186, 187, 190—193, 551

W

Wald, Henri 557—567
Wald, L. [313—314]
Wechsler, B. 117—124
Weigand, G. 306
Weinrich, O. 117
West, Alfred S. 25
West, M. 345
Wissowatius, Andrei, 10, 11
Wouters, L. 318

X

Xenopol, Nicolae 187, 188

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZĂ

kompass 298

AROMÂNĂ

cicioare 524
(*aveam*) *lăudat* 525
(*vream*) *lăudare* 525
mira 584

BULGARĂ

бъкел 95
Рогач 580
кей 385
kitjukŭ 95
kostrěva 589
мъгла 291
мъглеж 291
мъглен 291
мъгливост 291
мъгловит 291
поташ 99
смолница 138
usul 227

CEHĂ

cedula 139
nazbyt 580
ostry 98
parasol 98
parazol 98
potaš 99

CUMANĂ

kalé 283
kará 283

DANEZĂ

skonnert 89

ENGLEZĂ

afterpeak 83
alley way 83
Amidships ! 87
anchorage 83
ballast 83
barkentine 84
barquentine 84
Bearchcomber 84
berth 112
boatswain's call 302
boatswain's pipe 302
boatswain's wistle 302
bollard 84
(to) book 112
boom 84
bracket 84
brigantine 84
brigg 84
burgee 299
business 84
cable 295
cafetaria 112
cargoboat 84
cargoship 84
cargovessel 84
charge 112
clipper 85
club 85
cockpit 85
cofferdam 85
course 85
cutter 85
dairy 112
deadweight 85
deadwood 85
deep tank 85
derelict 86
dinghy 86
distance-meter 86
dock 86
docker 86
dógmatism 396
dóllar 396
donkey man 86
drifter 86
dunnage 86
ferryboat 86
flash 86
floating dock 86
forepeak 86
free board 84
freighter 84
gaffrig 300
goelete 89
green 87
guy 86
humour 225
jack 87
Jeremiah 220
Jerry 220
ketch 87
line 300
long ton 90
lunch-counter 112
Midships ! 87
mill 76
mutual bearing 302
pennant 299
Plimsoll line 87
price 112
propeller 87
rack 112
rate 112
reciprocal bearing 302
refreschment-room 112
restaurant 112
rhumb 88
schooner 88, 89, 90
self-service restaurant 112
shelter deck 89
shipchandler 89
skipper 89
sloop 89
snack-bar 112
spar deck 89
spinaker 89
spinnaker 89
spring 89
squall 87
steering compas 298
stevedore 90
steward 90
stringer 90
(to) tally 90
tallyman 90
tank 90
tanker 90
tariff 112
telescope 90
tennis player 214
tramp 90
tramping 90
trawl 90
trawler 90
wet dock 86
yacht 90

FRANCEZĂ

abordage 294
aborder 294
accoster 295
adonner 299
affourcher 295
allure 295
amarrer 295
aperçu 302
armer 296
atterir 296
attribut 322
autostop 214
axiomètre 296
babord 296
bassin 86
baleinière 296
(en) berne 296
bouquet 297
brick 84
brigantin 84
briquer 297
cabestan 297
cambuse 297
cambusier 297
cap 297
cap de mouton 297
ce que 104
ce qui 104
cédule 139
circulation 251
Claudine 221
Cloclo 220

ompas 298
ompas étalon 298
ontremaître 302
corvette 298
dame 299
embarcation 295
embarquer 295
encablure 295
étambot 299
fardage 299
frégate 299
fromage blanc 322
gabier 299
gerbe 322
göelette 88
grain 87
gréement 300
gueule de loup 300
gueule de raie 300
guidon 299
humeur 227
humour 225
hunier 299
ligne 300
ligne de foi 300
mer 300
mettre le cap 301
mouillage 83
moutons 296
muire 223
nœud de bois 300
nœud de bouline 300
nœud de capelage 300
nœud de chaise 301
nœud de drisse 300
nœud d'écoute 301
noeud plat 300
ourda 322
parallèle 301
parole 322
pavois 301
peindre 323
plaider 323
prédicat 322
propager 323
quai 298
quart 88, 297
quartier maître 302
relèvement 301
relèvement à la boussole 301
revèlement au compas 302
refuser 301
route 85
sauter 302
sifflet (de manœuvre) 302
smoching 214
spectre 322
spicher 214
tambour 79
tanguer 302
tape cul 296
tenismen 214
tomate 591
tomber 297
toqué 321
toueur 302
tribord 302
ut 322
varier 323
verbe 322
vergue 302
(un) verre avec de l'eau 471

GERMANĂ

Büchse 98
Doppelstander 299
Federstiel 139
Fischkutter 85
fort 581
Gaffeltakelung 300
(ein) Glas mit Wasser 471
Gösch 87
Hülse 98
Körpersaft 226
Masche 100
Mascherl 100
Malerei 100
Mühle 76
Netz 101
Parasol 98
Pottsche 99
Papiermühle 76
rechtweisender Kurs 301
Saft 226
Schenke 581
Schlag 139
Schlog 139
Schmieder 138, 587
Schoner 88
Schuner 89
Siegfried 220
Sicco 220
Sitz 138
Stander 299
Stiel 139
stricken 139
Trommel 79
Truthenne 580
Viermastgaffelschuner 89
Wimpel 299

GREACĂ

dikhotomia 222
Ὑγρασία 225
Ὑγρός 225
κομπας 298
μαγκλαβίτης 290
Nikis 220
Nikolaos 220
περιστασεις 4
πολητης 16
Strattis 220
Stratokles 220

ISTROROMÂNĂ

ẑeruncl'u 308
ẑiner 308
ẑinẑinę 308

ITALIANĂ

abbordare 294
accostare 295
ancorraggio 83
babordo 296
baleniera 296
bocca di lupo 300
cedola 139
cifra 248
coffer 85
compasso 298
corvetta 298
fregatta 299
gabbiere 299
guidone 299
linea de fede 300
quarta 297, 298

parallelo 301
pennone 302
rilevamento 301
scuna 89
tribordo 302
umore 227
verga 302

LATINĂ

affirmare 10
affirmativus 10
ales, -itis 96
arietem 96
armare 296
audio 525
baptizionem 308
cadere 368
caput 330
casus 4, 6, 7
cifra 248
circulatio 251
circumstantia 4
civitatem 584
collocare 222
concludere 11
conclusio 11
de 285
debeo 499
definire 10
definitio 10
demonstratio 9
deorsum 308
aonatio 511
ea que 104
ecce 285
esse 6
essentia 6
factura 368
finis 11
fructus 97
gelu 308
gyrus 527
habitus 10
hunidus 226
imperator 368
inde 285
intellectus 9
intelligo 9
intentio 11
it quod 104
judicium 308
limosus 290
magis 482
me 368
**mirare* 584
**mīriōnem* 584
mŭria 223
nutricium 97
pars 368
peccatum 368
peregrinatio 45
ponere 10
pono 525
principium 10
pro 10
propositum 10
qualis 10
qualitas 10
quantitas 4, 10
quid 10
quidditas 6, 10
rector 11
rectus 11
species 8
spiritualis 4
spiritus vini 4
substantia 4
terminus 9, 122
testa 330
titionem 584
tramitto 525
ūmĭdus 226
ūmor,-ris 225, 226
unda 222
venio 525
vīcinus 584
video 525

MAGHIARĂ

az ami 104
azt amit 104
betegség 45
dob 74, 79
cédula 139, 589
feleség 46
**festelni* 579
festeni 579
harács 96
hitlenség 45
kórcs 238
mazgó 100
mesterség 45
mozi 100
péc 588
poceger 137
pocog 137
ribizli 138
rostál 79
spórol 139
tángér 139
tolvajság 46
vendégség 45

MEGLENOROMÂNĂ

mira 584
usuli 227

OLANDEZĂ

geus 87
Korver 298
Schoener 89

POLONEZĂ

cedula 139
nazbyt 580
ostry 98
parasol 98
potaz 99
smolnica 591

ROMÂNĂ

A

abdicarisi 249
abonarisi 249
abordá 294, 303
abordaj 295
abordare 294
absent 334, 335
abulanță 276
abundent 222
académie 252
academíe 252
acastie 179
accesor 274, 280
accident 277, 279
aceea 497

aceasta 497
această 363, 374
acel 204
acesor 275
acest 363
ăcesta 374
achitat 275
acid 247
acompanearisi 249
acompaniarisi 249
acoperiș 271
acordion 276
acostá 294, 303
acreală 96
actualnic 249
acțent 248
acum 204
acustică 395
acuzat 275
acuzativ 322
adăoșag 46
adeche 367
adeveritor 10, 12
adichie 179
adipotat 275
adiresă 277
administratur 275
admirabil 206
adorarisi 249
adoptarisi 249
(*a se*) *adresa* 277
adresarisi 249, 250
adresă 277
Adrian 222
aduce 204
advocat 275
afereză 221
afla 204
afloiență 277
áfterpic 83, 91
afurca 295, 303
afurcare 295
afurcă 295
afurisanie 42
afurisenie 42
agealtc 591
agent 248
aghent 248
ağuns 307
ağuta 527
aglomerată 277
agresie (= *igrasie*) 274, 280
agricultură 207
agronomie 207
ahăst 96
aia 363
aici 204
ajunge 204
ajutę 369
ajutoriu 308
ala 499
Albeanu 601
albol 590
albuț 48
alege 357
alegoric 250
alegoricesc 250
alei 277
ales 206
aliură 295, 303
alivei 83, 91
alpicultor 277, 280
alt 204
alte date 500
alte dăți 500
alumină 277, 280
alvocat 275
amar 346
amará 295, 303
amăg(i)șag 46
ambarcá 295, 303
ambarcație 295
ambarcațiune 295, 303
amendă 275
amerința 206
amigdalite 273
amplasament 276
amurg 337, 338
an 204
analcid 277
analiticesc 249
analiză 277, 279
ancablúră 295, 303
ancoraj 83, 91
Andrei 222
Andreianu 222, 601
Andreiescu 601
Andronic 222
(*a*) *angaja* 274
Anghel 600
Angheleanu 601
Anghelescu 601
anglicism 219
animau 367
antaniu 525
antenă 337
ántic 363
antîc 363
antimisi 179
antiniu 528
antipina 274
antîmpinor 274, 280
antîniu 527
Antoneanu 601
antreprenor 269, 274
antret 274
anularisi 249
apă 204, 333, 336
apę 369
apelarisi 249
apelpisit 179
aplăsămcnte 276
aplicălui 249
apocopă 221
aporie 179
apostol 207
aprivoaza 219
aproape 204
aprod 275
apus 337, 338
arăta 204
arătanie 43, 44
arătare 9, 44
arătătură 44
arătos 44
arătoșenie 44
arbore 332
Arboreanu 601
arc 208
arce 360
arcodion 276, 289
arcordion 276
(*a*) *arde* 334
arét 96
aréte 96
arhaisme 253
arhaismi 253
arhitectonic 249

arici (= *varici*) 277
arie 74, 80, 208
aricioaică 49
arira 374
aritmetică 207
arjintu 308
armă 295, 296, 303
armată de geniu 276
armăsăroaică 49
armonic 250
armonicesc 250
arteră 248
arterie 248
artirie 248
artişti 276
Arvinte 222
arvocat 275
asesor popular 269
asestor (= *asesor*) 275, 280
asimilare 221
asistent 275
(*a*) *asorta* 274
asortimente 274
ast(*a*) 369, 499
astă 363
astronomic 337
astronomie 252
astrukămînt 368
aşa 204
aşesor 275
aştepta 204
atacat 274
aterizá 296, 303
atinĝe 307
atît 204
atom 7, 8, 12
atribut 322
atunci 204
aţă 206
aţid 247, 248
audiu 525
augmentativ 220
autenticălui 249
autogară 279
automobil 277
automobilă 277
auz 525
axiometru 296, 303
avabou 274
avans 276
avansarisi 249
avanţ 276
avè 197
avea 204, 357, 363
aveam lăudat 496
avere 10
avizarisi 249
avizier 274, 275, 279
avocat 275
avum 179
avuseşi 179

Ă

ăla 369, 499
ăst 363
ăsta 363, 499

B

ba 498
babă 236
babeur 360
babord 296, 303
bagabont 277
bailon 274
baionet 356
balast 83
balauroaică 49
balenieră 296, 303
bancă 271
bankę 369
barabule 269, 272
barahoană 97
baraoană 97
baratcă 274
barbarism 219, 220
barbotin 296, 303
barchetină 84
barieră 277, 279
bască 273
baston 179
batalán 96
Batalan 96
batalani 96
bate-pupa 296, 303
batoză 74
batut 525
(*a*) *băbi* 236
băiat 599
băiet 356
băieţel 599
băieţică 600
bălăbăi 97
bălăciuşcă 49
Bălăneanu 601
Bălănescu 601
bărăciune 45
bărbătesc 601
Bărbătescu 601
băscuţă 273
bătălie 334
bătător 79
băteĝune 308
bătelişte 48
Bătrîneanu 601
bătrîneţe 321
bătutu'untului 349
băţ 206
beat 334
Bebe 600
beyat 369
bemol 321
benoclu 276, 280
benzină 360
benzine 360
berar 395
berbec 296, 303
(*în*) *bernă* 296, 303
bericuloasă (= *tuberculoză*) 277, 280
beschie 270
bestie (= *beschie*) 271
beşteli 579
betaye 369
bţeşug 45
betoane 360
beton 269
(*se*) *betonează* 280
beţiv 48
bibliometrie 320
bibliotehnică 319
bibliotehnician 319
bicicletă 277
bicicomber 84, 91
biciuşcă 49
bidon 276
bilet 277
bine 204

(*a*) *binemerita de la patrie* 499
binoc 276
binoclu 276
biologie 207
birou de plutărie 274
biscuiți 273
biserică 207
bisericuță 48, 334
Bistrița 285
bișniț 84, 91
blăndal 276
bleojdi 395
blidou 276, 280
blio 277
bliomarin 277, 279
bliond 273
bloc de oameni 277
blond 273
boală 95, 528
boare 395
boboc 206, 338
bobotenie 43
bogătate 222
bogătătate 222
Bogdăneanu 601
boierișag 46
bojoci 273
bolard 84
bonetă 273
bor 273
borbandează 276
borciușcă 49
bord liber 84
borderou 274
borderou de alimente 274
bot 206, 335
botanică 207
boteza 207
bou 335, 337
brachet 84
braț 87
brădet 47
bric 84
brick 84
bricui 297, 303
brig 84
brigadier 274
brigandină 84
brik 84
brîncoaică 49
brînză 481
Brînzeanu 601
broască 332
(*a*) *broda* 337
brudatic 47
brudiu 47
brunet 273
bubă 206, 335
buboaică 49
bucătăriasă 271
buchet, 297, 303
Bucureștiul 494, 499
buduș lău 48
(*a*) *budșlui* 48
bujor 330
bulgar 589
bulgăroaică 49
buludeni 269, 272
bum 84
bumb 270
bun 204
bun de difuzare 319
bunetate 367
bunățele 273
bunețică 273
burtă 206, 272, 528
buric 206
Butoianu 601
butoneră 273
butoni 273

C

ca 204, 498, 573
cabană 274
cabestan 297, 303
cablu 295
(*să*) *cadă* 499
calatoriu 527
cale 332, 333, 337
calculatoare 360
calic 241
calicenie 43, 335
(*a se*) *calici* 241, 242
caligraf 319
calpazan(ă) 582
caltaboș 271
cambúză 297, 303
cambuzier 287, 303
camesiucia 527
camfîră 277
camfor 277
camfură 277, 280
camisiutia 527
canipa 527
canale 360
cană 272
cancer 277
candeliță 301
canon 206
canonic 206
cantolament 276
(*a*) *cantona* 276
cantoner 277
cap 208, 297, 303, 334
cap de berbec 297, 303
cap schelet 273
capet 367
capetem 367
capișon 273
capot 273
capră 332
capșon 273
Caracal 283
carceră 276
care 498
cargobot 84, 91
cart 88, 297, 298, 303
cartof 269, 272
cartuș 280
casap 270
casă 48, 204, 208, 336
cască 206
caschetă 273
castron 476
caș 206, 481
catalecte 320
categorisi 179
catolicesc 249
cauțialnic 249
cavaler 271, 276
cavalerie 179
caviculă 273
cazan 77
(*să*) *cază* 499
că 570, 573, 576
căci că 178, 179
(*a se*) *cădea* 44, 297, 303
cădelnița 237

cădenie 44
cădere 6, 7, 12
cădere la gramatică 4
(*a*) *cădi* 236
căina 97
călător 527
căldare 77, 206
căldăruşcă 49
Căluiului 283
căluş 232
căluţ 220
cămin cultural 276
căpcăunoaică 49
căpetenie 42
cărăruică 49
cărtulariu 320
cărţi noi 580
căruţ 48
căruţă 475
căsuţă 48
căţel 220, 599
căuta 204
cea 208
cedula 320
ceea ce 103-105, 497
ceia 369
ceinţă 10, 12
cel 206, 208, 498
cela 369
celalalt 356
celuşag 46
(*mă*) *čem* (=*tem*) 524
centru 247, 248
cer 347
cerboaică 49
cerc 251, 301
cerc de recrutare 276
cerc paralel 301
cercetează 279
cerculaţie 251
cerculaţiune 251
cere 204
cerelei(u) 482, 483
cescuţ 48
cetanie 42
cetate 584
cetaţii 367
cetăţuică 49
ceva 480, 481
cezar 481, 482
cfiditas 6
cheag 484, 485
chei 298, 385
cheie 346
chenzină 279
chepetenie 369
kept 524
(*a*) *cheria* (=*peria*) 367
cheu 298, 385
chezăşie 337
chezut 308
chiar 204
(*praf de*) *chilină* 277
chin 528
chinezoaică 49
chior 206
chip 7, 8, 528
chipodanie 43
chirat 590
chirie 219
chiscoaie 77
chişcă 271
chitanţie 275, 280
chituc 95
ciapă 362
cifră 248
cilindri 320
cimitir 270
cinci 207
cineriu 139
cinstă 367
cinstelişte 48
cioară 206
(*a*) *ciobăni* 230
cioc 338, 528
ciocan 206
ciocan de lipit 364
ciocănitoare 331
(*a se*) *ciocoi* 237, 238
ciorap 290
ciorbă 335
cioroaică 49
Cioroi 283
cipleu 74
circolaţie 251, 253
circulaţie 247, 250, 251, 253, 254
circulaţiune 251
cireap 290
cireş 206
(*a*) *ciripi* 333
ciritel 483
cişmea 287
citanie 42
(*a*) *ciuguli* 337
ciul 591
ciúla 101
ciuli 591
ciumă 346
(*a*) *ciupi* 337
ciur 74, 78—80
Ciureşul 287
ciuşmea 287, 290
ciutură 290
cline 69, 362, 527, 528, 599
clinesc 334
cimpean 601
Cimpeanu 601
cinapa 527
cind 204
cine 356, 362, 527
cinepa 206, 527
cintar 206
ctrlan 69, 472, 474
ctrlig 206
ctrmă 528
ctrnaţi 271
ctrni 238
ctrtog 284, 285
cit 204
citinţă 4, 10
clamare 527
clanaret 276
clar 206
Clara 600
clasă 277
claue 527
claun 252
(*a*) *clăfăti* 237
clefăi 237
(*a*) *clefeti* 237
clei 206
clepana 101
cleşte 206
cliamare 527
cliaue 527
clină 206
clintişanie 43
cliper 85, 91
clironom 221

clişeu 337
cloceańcă 581
clocire 527
clocot 332
clopotniță 49
clovn 252
club 85
coadă 338
coajă 206
coc 516
Coca 600
cocentrare 280
cocostîrc 270
cocoşel 220
cocpit 85
coctu 516
codiță 338
coferdam 85
(*a*) *cofoti* 337
cohortă 252
cojoc 395
colb 270
colbăranie 43
colbec 270
coleric 227
rolericesc 227
kolibę 369
(*a*) *colinda* 241
colindă 241
(*a*) *colinge* 241
colon 320
colora 346
colorando 277
Comanca 283
comandă 179
comanderisi 179
Comani 283
combinaj 280
combinație 337
combinezon 273
combinizon 273
comblizon 273
comisie 274, 277
comistie 279
compas 298, 303
compas de cîrmă 298
compas etalon 298
comperativă 279, 280
compinezon 273
compleată 277
complect 277
complectă 277
compot 273, 279
(*a*) *comunica* 364
comunică 277
concediu 278
concombinaj 280
(*a*) *condemna* 275
condemnat 275, 280
condesator 360
conoscințe 368
Constantineanu 601
Constantinescu 601
(*a*) *constata* 271
constupat 277
consularicesc 249
consularnic 249
consediu 280
(*a da pe*) *cont* 275
continentalnic 249
continualnic 249
contrabătător 79
contrafiş 274
contrat 274
contravenţă 275
controlat 278
conț 319
convalescenţă 395
coortă 252
coperativă 276
copil 204
copirativă 276
copist 319
corboaică 49
corceriță 271
(*a se*) *corci* 238
corci(*u*) 238
corect 336
corp 273
Costeanu 601
Costescu 601
costravă 589
costrei 589
costupat 277, 280
coş 77
coşniță 49
cotă topografică 320
coter 85
covaliscenţă 277
covertură 274
crampe 277
crasis 227
craston 476
(*să*) *creasche* 367
crede 204
(*se*) *crede* 575
credinţă 207
creion 276
creon 276
cremenal 275
creţuşcă 49
crezum 179
cries 287
criminal 275
criminălesc 249
criminalicesc 249
criminalnic 249
crion 276
Crivina 284, 285
crivină 285
crişmar 276
croi 206
cronicar 13
croşet 280
crudiciune 45
cu 206
cubicesc 249
cucuruz 474, 528
cui 475
culca 222
culp 179
cumerț 276
cumetrenie 43
cuminţenie 43
cumperarea 367
cumperativă 276, 280
cumsecade 44
cumsecădenie 44
cumva 480
cunoaştere 204
cunosciinţe 367
cupărativă 276
cuperativă 276
(*a*) *cuprinde* 334
cuptor 77
curaţenie 42
curea 206
curechi 270, 528
curs 208

cursă 85, 91
curtezeni 179
cuscrenie 42
cutăi 98
cuter 85, 91
cuvertură 274
cuviințe 367, 368
cuvînt 204

D

(*a*) *da* 204, 206, 299, 303
(*a*) *da de veste* 364
(*a*) *da o gaură* 364
daca 179
dacă 497, 572
dache 367
Dacia 599
dake 369
Daisy 600
damă 299, 303
dascăl 14, 15
dar 575
dativ 322
dator 499
dă 179, 362
dădui 499
dădusem 499
dărştină 49
dăruşag 46
dător 499
(*a se*) *dăvînga* 239
(*a se*) *dăvoca* 239
de 105, 106, 477
de către 477
de la 44, 499
deadweight 85
deadwood 85
Dealul Bobului 285
Dealul cu vii 284
Dealul Viilor 284
debil 273
deblee 360
debordez 277
debui 499
decinde 285
Decindea 285
decît 204
declararisi 249
(*a*) *decofra* 269
deep tank 85, 91
definarisi 249, 250
delicat 273
delict 280, 395
(*a da în*) *delict* 275
democrat 206
democraticesc 249
deoparte 208
dependălui 249
(*a*) *depozita* 275
depozitar de cărți 319
depozitălui 249
deputat 269, 275
derelict 86
descăluşa 232
deschis 334
descîntleia 232
descremeni 240
desferecat 232
(*a se*) *desfrîna* 240
(*a se*) *despăduchea* 242
despărțanie 42, 44
despărțire 44
despozarisi 249
despre 477
despresus 233
deștine (=*intestine*) 278
deşi 497
deşti 524
(*a*) *dezarma* 269
(*a*) *dezerta* 276
dezleganie 43
diafendifsi 179
diagonalicesc 249
dialect 321
diamante 337
dicotomie 222
dictelui 249
dieteticesc 249
diez 321
diferenduri 357
(*a*) *digera* 331
dihonie 222
dihotomie 222
dilecat 273
dimensiune 275
diminutiv 220, 221
din 477
Dincă 286
dinghi 86, 91
dinttiele 497
diplomaticesc 249
diplomație 335
direasă 320
(*a*) *diseca* 331, 337
disimilare 221
distanțier 86
dizertor 276
dînsul 394
dîrstă 49
divan 208
do 207, 322
(*să*) *doaie* (=*doară*) 499
doamnele 395, 306
(*să*) *doară* 499
dob 80
dobă 74, 79, 80, 396
(*a*) *dobori* 333
Dobrosloveni 283
Dobrun 283
doc 86, 91
doc uscat 86
docher 86, 91
dock 86
doctor 279
doctoreasă 277
doctur 277, 279
documentalnic 249
doftur 277
dogmatism 396
Dohotăria 97
doi 207
(*al*) *doilea* 497
doime 321
domată 588, 591
domn 204
domnişoară de onoare 276
(*a da*) *dovadă la mînă* 275
(*a se*) *dovînca* 239
dovîncătură 239
Dora 222
Dotăria 97
drac 334
drag 219
Dragomireanu 601
Dragomirescu 601
dragoste 528

drapel 276
drăgălăşenie 44
drăguţă 48
drege 209, 338
(*a*) *dresa* 334
drifter 86
drojdie 484, 485
drojdie de bere 485
Dronic 222
drum 85, 209
drum american 277
dubă 79, 80
Dubău 48
duhul vinului 4
duios 347
dulap 360
dulce 346
dumadă 588, 591
dumată 588, 591
Dumitru 221
dumnealui 394
dumneata 209, 394
dumneavoastră 394
Dumnezeu 207
dunaj 86, 91
dunăciune 511
dunkeman 86, 91
dunnage 86
durere surdă 331
duş 332
duşumea 321
duzină 280

E

(*a se*) *echipa* 276
echipament 276
echipă de injecţie 269
(*a*) *eclipsa* 337
econom 221
educălui 249
efaşurat 219
efecte 276
efectiv 276
egal 279
el 394
elasticesc 249
electronică 207
element 360
elevăciune 45
emfatic 250
emfaticesc 250
emulăciune 44
energetică 207
englezoaică 49
enteres 179
epenteză 221
epic 250
epicesc 250
epidepsie 277
epilopsie 277
epistaxis 221
epiteză 221
epoce 360
erau 367
erea 179
eream 524
erete 96
eroicesc 249
erotic 250
eroticesc 250
est 207
estă 367
estimarisi 249, 250
eşafod 278
etaj 278
etambóu 299, 303
eternit 274
(*a se*)*evacua* 278
evacuare 278
evacuari 279
(*mă*) *evacuez* 279
evreiană 49
exerselui 249
expediator 275
expeditor 269
exploatare 269
exprese 360
extraordinar 363
ezecutare 278, 280

F

fa 207
fabrică 252, 363
fac 516
face 204
(*a*) *face apă* 295
(*a*) *face cărbuni* 295
(*a*) *face o gaură* 364
(*a*) *face păcură* 295
(*a*) *face pe învăţatul* 499
(*a*) *face provizii* 295
facsimilare 320
facte 516
factor 208, 277
factor poştal 279
factur 279
(*a*) *factura* 269, 275
factură 275, 279
fakę 369
familiaricesc 249
familiarnic 249
familie 279
fandasie 179
fanioane 320
faraonoaică 49
farba 581
fardáj 299, 303
fariseu 337
farmacie 277
farmacist 277, 280
fasole 206
(*a*) *fasona* 269, 275
(*a*) *fasui* 581
fată 330
fatăle 306
faţă 7, 8, 12
faţă cu 499
faţă de 499
făbrici 363
făcător 16
făgaş 337
făgădui 529
făină de cucuruz 474
făină de lux 273
făină de popuşoi 474
făină de porumb 474
făină integrală 273
făţnă intergală 273
Fălcoi 284
febră 277
fecund 337
fecut 367
fel 204
felceră 277
feldeinţă 10, 12
feleşag 46
(*a*) *felini* 581
fel(*iu*) 46
feliuşag 46

felustare 227
femeie 206
femeiuşcă 49
feńina 369
fepturilor 365, 368
(*a*) *fereca* 232
feribot 86
fermoal 273
ferryboat 86
feşteli 579
feşter 581
fetică 600
fi 6, 204
ficat 272
(*se*) *fie* 368
fier 364
Fierasca 286
fierăstrău 270
fiinţă 6, 12
fileu 591
filialnic 249
filieră 337
film 203, 276
filosofic 250
filosoficesc 250
filosofie 252
filtruri 357
finanţialnic 249
fineţă 356
fire 227
firean 69
fizionomie 206
fin 206
flamură 299
flanaretă 276
flanea 273
flanelă 274
flaneluţă 274
flaş 86, 91
flaşnetă 338
flecău 271
flecmos 226
flegmatic 226
flegmaticios 226
flegmaticos 226
flegmă 226
flegmos 226
fligon 276
floare 333, 600
Floarea 600
Floricica 600
floricică 600
fluier 206
fluture 209
foale 528
foarfece 206
foarte 179, 204, 357, 360
foc 334, 335, 338
fondaţie 274
foraj 278
formalicesc 249
formalnic 249
forpic 86, 91
fort 581
foton 360
foxtrot 395
franţuzism 219
franţuzoaică 49
franzelă 273, 279
franzolă 273
(*a*) *freca* 332, 335
frecţie 277
fregată 299, 303
frez 278
frig 209
fringe 524
frînă 240
frunt 276, 280
fruntar 206
frunte 332
fruntieră 276, 280
frundia 525
frupt 97
fuget 584
fulg 596
fumedenie 43
fundamentalnic 249
fur 220
fura 220
(*sfeclă*) *furajeră* 278
furăşag 46
furător 220
furmă 179
furnică 206
furtişag 46
furtună 230
furtuşag 46
fusă 368
fusei 499
fusesem 499

G

gabie 299
gabier 299, 303
gai 86, 87, 91
gaiţă 331, 332, 335
galantom 221
galanton 179, 221
galantonie 180
galerie 274
galicesc 249
gamă 321
garant 275
garanţie 275
gară 277
garderof 274
garderop 274
gardirof 274
gardirop 274
gastric 250
gastricesc 250
gazetă 276, 279
găier 87
găinuşcă 49
găti 206
(*a*) *găuri* 364
găuroaică 49
geac 87
ğeget 524
gelos 273
gemă 320
geniu 209
genitiv 322
geografie 207
ğer 308
germanism 219
germanisme 253
germanismi 253
germe 524
gestionar 276
ghen 248
gheneral 248
gheneralnic 249
gheograficesc 249
gheografie 248
Gheorghe 600
ghidon 299, 303
ghine 524
ghiuje 286
ghiveci 334, 335

ğoc 307
ğoi 524
ğos 308
ğuca 527
ğudecă 307
ğudeţ 308
ğungheat 307
ğungherilor 308
ğur 524
Gîdea 286
Gîdeasca 285
Gîje 286
gînd 219
gînd curat 331
gîrbovenie 43
gîscă 334, 335
glas 332
glas ascuţit 331
glas moale 331
gliant 581
glob 278
glocire 527
glod 270
glogozenie 43
glumerată 277
goeletă 88, 89
gogoaşă 335, 337
gol 208, 271, 337
gonaci 48
Gorjeşti 308
grad 88
grafic 250
graficesc 250
grasie (=*igrasie*) 278, 280
grădină 206
grăsuţă 48
greacă 49
greaţă 338
greblă 529
greement 299, 303
greement auric 300
greement drept 300
greement latin 300
greement patrat 300
green 87, 91
gren 87
grena 278
gri 278
grijanie 43
grije 69
grilaj 274
grindă 529
gripă 277
griu 278
groapă 529
gropniţă 49
grozav 363
grozăvenie 43
gumerată 280
gumeraţie 277
gunoieliste 48
gunoişte 47
gură de lup 300, 303
gură de ştiucă 300, 303
gurmand 395
guruţă 48
(*a*) *gusta* 228, 475
guşteroaică 49
guvernator 252

H

haltă de ajustare 276
han 208
haplologie 222
haréte 96
hartughie 77
hasta 96
hazaş 271
hăinuri 238
hămişag 46
hărán 96
hăráţ 96
(*a*) *hărbăti* 237
hărét 96
hăréte 96
hăst 96
hăsta 96
hăstra 96
her 524
hernie 277
hilză 98
hirán 96
historic 13
hîrán 96
hîréte 96
hîzanie 42
hlizeală 44
hlizenie 44
holeric 227
holericesc 227
honved 206
hotar 9, 12
hotărire 10, 12
hoţ 220
hrană rece 274
hremite 367
hrisov 320
Hristea 222
hulenie 43
hulub 270
hulubiţă 270
humoare 226
humor 224
hurlub 270
hurlubiţă 270

I

iacht 90
iată 358
icspoziţie 276
idealnic 249
idiotisme 253
idiotismi 253
idoloaică 49
ie (*s.f.*) 395
ieftenşug 45
iefteşug 45
iegrasie 274
iertare 206
iesploatare 275
ieşi 347
igrasie 274
igrăsie 274
ilastică 274
Imoasa 290
imobile 274
imos 290
imperat 368
importarisi 249
impozit 275
impoşit 280
incendiu 278
inculpat 275
indicator 360
indice 360
indice topografic 320
indistinct 395
industrialnic 249

inedit 320
(*mă*) *inervez* 273
inferior 317, 360
infirm 273
inflare 527
influerisi 249, 250
inema 374
iniculează 277
inimă 332, 335
inimuşcă 49
injecţie 277
inremediabil 356
inspector şcolar 276
inspiráciune 45
institui 208
instituit 208
instituţie 275
instrumente 275
intalii 320
intelectualicesc 249
inteligent 274
internit (=*eternit*) 274
interpolare 319
interpolaţie 319
(*se*) *intimidează* 273
intra 204
inunda 222
inundaţii 278
invalid 273
inventar 276, 279
invidios 273
invita 203
Ioana 600
Ion 601
Ionel 600
Ionescu 601
ionic 250
Ionica 600
Ionică 600
ionicesc 250
Ioniţa 600
Ipate 222
Irina 599
Irinel 599
ironie 220
irunată 278
(*a*) *iscăli* 271
iscodenie 44
iscurtă 276
iscursionişti 276
iscuşenie 43
isichie 180
ispăşanie 43
isploatare 280
isprăvanie 43
ispovedanie 42
istoresc 249
istoric 13
istoricesc 249
işcoală 222
iubit 206
iudeiancă 49
iuşpă 591
(*se*) *ivaporează* 278, 280
iventar 276, 280
izbelişte 48
izlaz 271
izolator 360
izvod 320
izvor 333, 337

Î

îmbăta 346
îmblamu 527
îmblare 527
îmblînzasche 367
(*a*) *îmbrăţişa* 333
(*a*) *îmbulzi* 330
(*a*) *împăduchea* 242
împărţanie 44
împărţeală 44
împerat 367
împerţituri 368
împlintaţie 275, 280
împregiurstări 4
împrejurerile 367
împrumut 319
împutrezit 229
în 206
în van 321
în vileag 321
înainte 204
înainte punere 10
înalt 208
încăluşa 232
(*a*) *încasa* 331, 335
încă 204
înceluşag 46
începătură 10, 44
începe 204
începenie 43, 44
încet 331
înche 367
închide 346
înciobănit 230
încorporare 276
încredere 206
(*a*) *încuia* 11
încuiare 11, 12
înculpat 275
îndărăt 203
îndreptătoriu 11
(*a*) *îndulci* 333
înema 274
(*a*) *înfuleca* 475
înfurtuna 230
înfrîna 240
îngăduire 203
înger 207
înger de copil 331
(*a*) *înghiţi* 475
îngrijorat 206
înhăibăra 238
(*a se*) *înhăimăra* 238
(*a se*) *înhămura* 238
înjugaşi 179
înmormîntăciune 45
însingurat 230
înstăpîni 229
înstela 230
înşăluşag 46
întindere 11
întîi 527
întîiele 497
întreg 204
într-o ureche 321
(*a*) *întărca* 330
înţelegător 9
înţelege 9
înţelegere 9
înţelegeresc 9
învălmăşag 46
învălura 230
înveţelurilor 367

J

jambon 273
jelaniie 42

jem 524
(mă) jenez 273
jgheab 319
jidovcă 49
jigăniuță 48
jocu 527
jude 374
judecare 527
judic 524
judicată 524
junere 524
jurament 527
Jurja 308
jurnal 276, 279
justific 363
justific 363

K

kaki 395
keci 87, 91

L

la (s.) 207
lacăt 206
Lache 600
laconic 250
laconicesc 250
lacramant 275
lactu 516
laiță 271, 272
larvă 203
laser 360
latră 329
lațe 321
lavoar 274
Lavrentie 222
lăcrămant 275, 280
lănțug 307
lănțuje 303
lăsa 204
lătăreț 321
(a) lătra 329, 330
lătrat 329
lăuda 525
(nu) lăudare 526
(tu) lăudarăși 496
lăudat 525
lebădă 337
legalnic 249
legător 319
legătorie de cărți 319
legătu-ă de carte 319
lege 209, 308
lene 206
leje 308
lenjerie 274
lepră 333, 334
letcon 364
leu 208
leuntru 367
levorver 276
lexicografic 250
lexicograficesc 250
licitație 275
limbă ascuțită 331
linci-linci 236
(a se) linciuri 236
linge 241
lingură 75, 221
linguriță 221
linie 300, 303
linie de credință 300, 303
Lipat 222
lipsă 499
liricesc 249
litanie 42
literaricesc 249
literă 279
litere 276
litere slavone 276
liuft 581
livizor școlar 276
livorvier 276
lizerie 275, 280
loc 204
localnic 249
locaș 46
locomotive 277
locoșag 46
loess 360
logit 307
lożit 307
Lorena 599
lovit 307
lua 204
lucru 204
lui 209, 496, 498, 499
lume 204
lumină 332
lung 203
Lungan 286
lunguț 48
luxos 273
luxuri 278

M

mac 483
macadam 482
macadamiza 482
macaz 277
magazin 279, 280
Maglavit 290, 291
magnet 360
mahal 349
mahramă 222
mai 204, 272, 482
maicăle 306
maia 484, 485
maiglicel 133
maimuță 334
maior 180
majun 278
malacof 484
malai 271
malcavăț 133
maltă 133
maltef 134
malteh 133, 134
maltin 134
mancatoriu 527
mandat de condemnare 275
maneă 134
manegură 586
manevără 586
mangal 134, 483
mangalău 483
manifest 180
maniu (=maiou) 274, 280
maramă 222
marbotin 134
marcă de bord liber 87
marcă de încărcare 87
marcă plimsoll 87
marchitan 483
mare 204, 300, 303, 482

Margarett 600
marghiloman 482
marghiol 483
marghiolaş 483
marghioletă 483
marghiolel 483
marghioleşte 483
marghioli 483
Maria 601
mariciulă 134
marmură 596, 597
maro 278
masă 208, 475
mascalcă 49
maser 360
maslă 135, 349
maşină 364, 483
maşlu 100
matahală 97, 483
matematec 250
matematic 333
matematică 207
matematicesc 250
materialnic 249
materialicesc 249
matroşă 135
maxim 357, 360
mazún 581
măcelar 270
măgar 334, 335, 337
măgăreaţă 484
Măglăvit 291
măhal 135, 349
măi 498
mălai 474
mămăligar 337
mămăliguţă 221
mămică 60
mămos 484
măngălăi 134
mărie 206
mărturie 499
măsea 206
(*a*) *măsura* 333
mătăhăi 97
mătăhălăi 97
mătălăi 97
mătură 206
me 367
medicesc 249
meditarisi 249, 250
megalie 180
mejdrí 351
mẹlaiu 369
melanholic 227
melanholicios 227
melanholicos 227
melanhonic 227
melanhonicos 227
melc 270
meliţă 335
(*a se*) *menuna* 583, 584
menunat 583, 584
menune 583
menunẹa 584
(*a*) *merge* 271
meridionalicesc 249
meritarisi 249
mers 295
mestaşnic 587
meşterşug 45
meşterşugatic 47
metateză 221
meterie 351
mez 280
mezdri 351
mezerie 351
mi (s.) 207
miácoş 351
Miai 97
mic 204, 499
mici 475
miciu 351
microscopic 333
midecament 277
mie (num.) 204, 368
Mielu 600
mielúg 351
miera 583, 584
mieros 334
mierurata 583, 584
migdale 273
migdalite 273
Mihai 600
miime 322
mijloc 206
mijloc cîrma! 87
milostîrdenie 42
miloste 42
milostenie 42
Mincă 286
mineralicesc 249
mineralnic 249
minim 360
ministerialicesc 249
minor 360
minuna 583, 584
minunat 583, 584
minune 583
minunẹa 584
Mioara 600
mirodenie 43
miros acru 331
mirosenie 42
(*a*) *mistui* 337
mişmaş 335
mişto 336
Miti 221
Mitică 221
mititei 395
Mitiţă 222
Mitriţă 222
mitutenii 42
mizel 271, 273
(*a*) *mînca* 475
mîncător 527
mîndrenie 43
mîndru 97
(*a*) *mînea* 228
mînecă 206
mîine 528
mîne 527
mînie 499, 527
mîntuire 207
mîntuitor 207
mînz 220
miţă 203, 270
mńenuna 584
mńenuńe 584
mńenuńẹa 584
moale 332
moară 75-78, 80, 206, 335
moare 223-228, 593, 594
mobilează 274
mobilizare 276
modă 180
(*se*) *modeşte* 273
mof 278
molări 100
moleculă 395

moleşag 46
(*a*) *molfoti* 237
(*a*) *molipsi* 337
moloşag 46
momental 278
monarhie 252
monedă 206
(*a*) *monta* 337
monument 278
moralicesc 245
moralnic 249
(*a*) *morfoti* 237
morişcă 74-76, 81
mortal 278
mortişag 46
Movilău 48
mov 278
mozaic 331
mózi 100
muiere 206
(*al doilea*) *muiere* 500
mujdea 180
mult 204, 357, 497
muncă 529
muncile agricole 274
munte 220, 601
muntean 601
Munteanu 601
mu̯otkę 368
murdar 219, 333, 334
must 226, 227
mutelcă 271
muzicuţă 333, 335-338

N

nabab 220
nastur 270
natură umedă 225
naţie 363
naţional 247
naţionalicesc 247, 249
naţionalnic 247, 249
năplád 100
năroi 270
năsălie 271
năstrecea 101
năţie 363
năucid (=*analcid*) 277, 280
năzbîtie 579
năzbutie 579
nea 528
neam 7, 8
nebun 321, 342, 343
nebunatec 47
nedesferecat 231, 232
nehotărnicit 231
neîngerat 231
Nelu 600
nemeşug 46
nemoajnic 100
nemoaşnic 100
nemoşag 46
nene 206
neologic 250
neologicesc 250
nepreschimbat 231
nerv 331
(*ş-o*) *nervenit* (=*revenit*) 280
(*mă*) *nervez* 273
nesfielnici 232
nestaşnic 100, 587
neted 206
neţ 101, 591
neţui 101
neucigaşă 232
nevăstuică 49
nevăstuţă 48
nialcóş 351
Nichifor 222
nicotină 278, 279
Nicu 286
nie (=*mie*) 524
Nifor 222
nimfă 333
nimene(*a*) 499
nimeni 499
Nina 600
ninge 206
Nisipăria 588
nistrécea 101
nişte 363
niucid (=*analcid*) 275, 280
noatin 472, 474
nocte 516
nod de bulină 300, 303
nod de capelatură 300, 303
nod de fungă 300
nod de lemn 300, 303
nod de scaun 301, 303
nod de şcoţă 301
nod lat 301, 303
noime 321
nominativ 322
nord 207
normal 249
normalicesc 249
normălesc 249
noroi 270
nostru 204
notă telefonică 277
nouă (*num.*) 207
nu 204, 209, 498
nuanţă 395
nuclear 395
numai 204
număr curent 278
nume de acţiune 220
nume de agent 220
nutreţ 97

O

oameni 599
oamet 47
oaspăt 498
obîrşenie 42
(*a*) *obîrşi* 243
obîrşie 243
Obluciţă 307
Obluşiţă 307
obrezanie 42
obscur 337
observălui 249
ocean 337
oclu(= *ochi*) 528
ocolul silvic 275
octu 516
odată 204
ofensivă 337
ofiţăresc 180
ofiţer 180
(*a*) *oftica* 333
Oiţa 600
om 599
omăt 269, 528
onorat 203
operaţie 277
opincă 395
oprăvi 101

oprelişte 48
opt 207
optim 357
oraş 601
orator 252
orăşean 601
orb 334, 338
ori 178
orşag 46
ortografie 252
osatură 331
Osica 283
ostăvi 101
óstru 98
Otilia 325
otomobil 280
otomobilă 277
otorizaţie 275

P

pa 322
pagină 334
(*un*) *pahar cu apă* 471, 477
(*un*) *pahar de apă* 471, 476
(*să*) *paie* 499
palton 274
palunga 586
pană 208
pană (*de motor*) 278
papiţerie (= *patiserie*) 273, 280
par 206
paralel 301, 303
paralel de declinaţie 301
paralelă 301
paranteză 337
parasol 98
parazól 98
pară 208
(*să*) *pară* 499
(*a*) *parcela* 275
parcelă 275
parchet 269, 275, 321
(*a*) *parcurge* 271
pardoseală 321
parfum 333
parigorisi 180
parisie 180
parohialnic 249
parte 204
parţét 279
particularicesc 249
particularnic 249
pas 333
pasageri 278
pasă 208
pasiterie (= *patiserie*) 273, 280
pastielă 277
pastramă 476
(*a*) *paşte* 322
pat 475
pată 206
patiserie 273
patrician 323
patrie 180
patru 207
pavoaz 301, 303
pă 179, 362
păduchea 242
păhăruţ 48
păiuşag 46
păluga 137, 586
pălúgi 137
pământ 204
(*a*) *păpa* 322
păpuşă 334
păpuşi (= *papuci*) 307
păpuşoi 270, 528
părea 204
părţenie 43
părăuzol 98
părăzol 98
părăzor 98
păsa 208
păsăruică 49
pătiserie 273
pătog 137, 587, 591
pătrat 329
pătrime 321
păţog 587
pčisacós 588
pec 588
pecár 137, 588
pecaráie 588
pecarie 588
pecariţă 588
pecărie 137
peccatul 367, 368
pectu 516
pedure 369
péikęs 588
pelerinaj 278
peltea 335
pemînt 369
pendule 360
pęne 369
pęr 368
percepere 516
perceptu 516
perenliaj 278
peregrinaţiune 44
peregrinăciune 45
perforator 269
(*a*) *peria* 333, 334
periculoasă (= *tuberculoză*) 277, 280
perie 337
perină 221, 222
perînci 137
periuţă 237
permis 276, 280
permisă 276, 280
permisie 276
pernă 221, 222
personalicesc 249
personalnic 249
perlaşi 367, 368
Pesac 588
pesă 276
pesăc 137, 588
pesăcos 588
petrece 206
pi 362
piaţă de experienţă 269, 275
picere 179, 473, 500
picsă 98
picslă 98, 99
(*a*) *picta* 323
(*a*) *pieptăna* 331, 334
piesăc 137
piesăcos 137
pierduşi 179
pietroi 220
piğere 524
pilę 368
pilot 275
pin (= *prin*) 197

pios 44
pioşenie 44
pipernici 591
pipernicit 591
pipinieră 278, 279
pipirfc 590, 591
pipirnicit 590
(*a*) *pisa* 338
pisar 319
piscuiţi 273
pisică 206, 270, 599
pisoi 599
pislă 98
pistrui 476
(*a*) *pişca* 337
(*a*) *pişti* 240
piţă 369
piticenie 43
piuă 472
piuliţă 271
pive 472
ptine 527, 528
ptn 179
ptne 527
pintece 272, 528
pîrgar 97
pîrgări 97
placentariu 527
planşă 278
planşetă 278
plantaţie 275
plăcintar 527
plăcintă 206
plămti 273
plămtni 273
(*am*) *plătitără* 473
pleca 208
(*a*) *pleda* 323
pliaţ 582
plimsoll 91
pliroforisi 180
plisc 338
plovăr 274
pocaanie 42
pocistanie 42
pocitanie 42
pocneală 96
pocriş 95, 96
podea 321
poduşcă 99
poet 15—19
poeta 17, 18
poetă 19
poetăciţă 18
poetesă 18
poetic 15, 16, 18
poeticesc 18
poetiţă 19
pogovări 138
poiatec 15
polen 275
policlinică 277
poliloghie 180
politicesc 249
polover 274
polovru 274
polugă 137
pom 599
pomi 599
pomană 203
popăle 306
popesc 601
Popescu 601
poporoşag 46
popuşoi 474
porc 335, 337
port 208
portmoneu 276
portofel 276
porumb 270, 474, 528
porumbel 270
porumbiţă 48
porumboacă 270
post 208
posişor (= *asesor*) 280
posterior 360
postament 274
poşişor 275
poştă 277
potcoavă 206
pótaş 99
pótăş 99
pótiş 99
potop 333
Potopin 283
potrestanţi 278
(*a*) *practica sportul* 274
Prahova 97
prat 270
Praova 97
prav 270
prădăşug 45
prăpădenie 43
prăpăstanie 43
prăpăstenie 43
pre 374
prea 357, 360, 363
preabunul 109
preaînălţatul 109
precaun 278
preceptor 275
precepţie 275
predestinăciune 45
predicăciune 45
(*a se*) *prelinge* 241
preparare 203
prescripciune 45
presus 206
preşedinte 209
preţios 333
(*a nu*) *pricepe* (*nini o*) *boacă* 95
pricină 337
priete(n)şug 45, 46
prietinşug 45
primăvăratic 321
primi 204
(*a*) *prinde cheag* 484, 485
(*a*) *prinde maia* 484, 485
prinţip 180
prirostrie 322
privi 204
(*a face*) *priză* 269
prizioner 276
prizoner 276
probabil 278, 575
probelă 87, 91
probellă 87
proboşag 46
procator 180
procedeu 278
procent 208, 275
proces 275
procleciune 45
procuratură 321
profesor 276
profile 360
pronunţare 275
(*a*) *propaga* 323
propelă 87

propis 138
prepovedanie 42
prostatec 47
proteză 221
protestant 278
provinţialnic 249
proxim 360
publica 247
publicarisi 247, 249
publicălui 247
publicui 247
publicuire 180
pui (s.m.) 220
pui (vb.) 525
pulover 274
pulpe 368
pumn 336
pun 525
punct 88, 222, 297
pune 204
pune capul pe 301, 303
punt 222
pupa 206, 385
purice 75
pustieşag 46
putea 204
putrezi 229
puţin 209
(*a*) *puţui* 582

Q

quart 297

R

rablă 590
rachiu de drojdie 484
radio 276
ragaci 580, 581
(*a*) *rage* 334
raion 269
ramblee 360
rampă 269, 275
rancote 286
Rancote 286
raptu 516
răcoare 333
rădăcină 332
răgace 580
răhnaci 49
răhnă 49
rămăseşi 179
rămăşag 46
rămătism 277
(*să*) *rămîie* 499
(*să*) *rămînă* 499
rănichi 273
rărunchi 273, 528
răţătă 277
răţelă 277
răpartiţie 278
răpire 516
răscopt 334
răsfoială 319
răsfoire 319
răspir 273
(*a*) *răspîndi* 323
(*a*) *răspunde* 337
rătăci 206
răvolver 276
rădărvă 280
re 207
realibitat 275, 280
reaş 367
recipisă 277, 279
recipisie 277, 280
reclamant 275
reclamaţie 275
recomăndălui 249
recrut 276
recut 276
recutare 276
redondant 222
redundant 222
refacere 276
reficare 278
refiusarisi 249, 250
reformătui 276
reforme 276
refuza 250, 301, 303
registru topografic 320
regiune 269
regulat 180
regulă 180
reînnoit 333
rejanţă 274
reţistru 280
relevment 301, 303
relevment reciproc 302
relighie 247, 248
religie 247
remanim 525
rematism 277
rematismă 277, 280
remorcă 269, 275
(*a*) *repara* 278
repararea cărţilor 319
repede 278
restanţialnic 249
restaurarea cărţilor 319
Reşca 283, 285
retragere 276
reţetă 277, 279
reu 527
reumatism 277
revelion 276
(*şi-a*) *revenit în fire* 273
rezema 206
rezervă 276
ribizle 138
rievorvier 276
rigret 273
rinichi 273, 528
ripă 527
Ristea 222
riu 528
rîie 334, 338
Rîmniceanu 591
rînichi 273
rîvnaci 48
roadă 206
roade 337
rocă 269
roce 360
rocomotivă 277, 280
roielişte 48
romb 88
Romula 285
roşatec 47
rotulă 273
rotunduţ 48
roz 278
rucsac 278
rudenie 43
rujiţa 101
rumân 179
rumb 88, 297
rupere 516
ruptu 516

ruralnic 249
ruşinat 206
ruzac 278

S

sablu 278
Safta 286
salar 278
sală 272
salva 209
samareanină 49
samă 356
sanie 206
sancvinicesc 227
sanguin 227
sangvinic 227
sară 356, 362
sare 335
sarmale 395
sat 601
(*a*) *satisface serviciul militar* 276
satisfacţie 208
satisfăcut 208
sau 178, 209
savant 209
să 209, 573
săbiuşcă 49
Sălcuţa 48
sămănălizat 278
sămn 524
săniuşcă 49
săntime 276
săptămînă 208, 209
sărat 334
Sărata 591
sărăcie 335
Sărăţeanu 591
(*a*) *sări* 302, 303
sărit 321
sărios 273
(*a*) *săruta* 321
săsoaică 49
sătean 601
(*a se*) *sătura* 334
său 496
scaldę 369
scamatorii 273
scarlatină 277
scădenie 43
(*a*) *scămoşa* 321
skęrmęnęm 368
schimb 269
schimberi 367
schiopenie 44
schiper 89, 91
scînteia 232
sclab 222
sclipire 86
scres 584
scriitori 13
(*a*) *scrijeli* 321
scripturatic 47
scriptură 207
scrobit 333
scună 89
scuner 88, 89
scursii 276
(*a*) *scutura* 331, 332
seamă 204
seară 362
seceră 206
secerătoare 74
secret 273
sector 276
secundar 278
selemet 180
sem 499
(*a*) *semăna* 208, 337
semiconductor 360
(*a*) *semna* 271
senator 252
senin 333
sensibil 273
sentimental 206
septemini 367
séra 527
serbare 276
serisău 586
serpentină 278
set 499
sete 326
setinţă 275
Sfat popular 269
sfinţenie 43
sfinxuri 357
sfînt 207
sfinta 206
sfîrşenie 42
sfîrşit 11, 12, 42
shelter deck 89
ship 89
shipchandler 89
si (*s.*) 207
sýapę 369
siedu 527
siflée 302, 303
siflíe 302
sigilat 275
Silvia 601
silvicultură 275
siminiche 321
sincopă 221
singe 524
singur 204
singurat 230
singuratic 47
sinteticesc 249
sirguiesc 368
sirop 273
sită 206
singeros 227
singios 227
sînguin 227
sînguinic 227
sîngur 524
sîrb 589
sîrboaică 49
sîrisău 586
slab 206, 222, 529
slăbiciune 335
slăgicie 138
sloboşag 46
slobozenie 42
sloi 332
sluguţă 48
smintit 321
smirom 138, 587
smolniţă 138, 586, 587, 590, 591
snop 322
sócol 101
societate 275
societate de oameni 278
socotesc 575
sol 207, 322
somn 208
Sonia 601

sorbi 329
soţialnic 249
sovîrf 395
spardec 89
spardek 89
sparĝe 308
(*a*) *spăla* 333
spectru 322
spęlętorţasă 368
spęţificălui 249
spináker 89
(*a*) *spînzura* 337
spleen 227
splenă 227
splin 227
sporişag 46
(*a*) *sprijini* 333, 335
spumă de drojdie 484
spumę 368
spune 204
stagiul militar 276
staţie, 277, 363
stăpîni 230
stăţii 363
sterp 242
stewart 90, 91
stihotvoriţi 14
stihurgos 16, 17
stinşi 179
stivador 90, 91
stîmpărămînt 227
stîncă 220
(*a se*) *stîrpi* 242
strămoş 109
(*a*) *străpunge* 334
străvechi 109
străveziu 209
strîngher 90
strîmb 333
stupină 49
substare 4
subţire 338
suc 226
sucit 321
sud 207
sudit 180
suflę 368
suflet deschis 331
suge 206
(*a*) *suna* 333
superior 357, 360
suppuse 367
surfilez 278
surios 273
surupenie 43
sus 204
sutime 321
svîrşit 11
symptomatic 7

Ş

şade 476
şapă 362
şapte 207, 473, 476
şaptezeci 206
şarpe 335, 476
şatră 329
şădi 476
şăpti 473, 476
şăsi 476
şăz 524
Şcoală 222
şe 584
şeapte 473
şedinţă 106
şef de ocol 275
şenc 581, 582
şfoneră 274
şi 105
şifoneră 280
şintor 138, 587
Şistov 222
şiţ 138
şi 524
şifoner 274
şifoneră 274
şinc 581, 582
ştu 587
şlog 139
(*a se*) *şlogui* 139
şmir 581
şmótniţă 138, 587
şoarece 208
şobolan 203
şoim 331
şosea (*naţională*) 277
şpenţăr 274
şporlui 139
şpring 89
stampilă 277, 279
şlaţli 279
Ştefănica 600
Ştefănică 600
şti 201
(*a nu*) *şti* (*nici o*) *boacă* 95
ştil 139
ştricui 139
şufonieră 274
şui 321
şúner 90, 91
Şvištov 222

T

Tache 221
taclale 582
taior 274
taioraş 274
talę 369
talie 333
taliman 90, 91
tanc 90
tangá 302, 303
taner 139
Tania 601
taniér 139
tare 363
tas 321
taxator 276
taxă 275
taxie 280
tăbăcar 321
tăbăcărie 321
tăbăcească 321
tăbăci 321
tăbăcire 321
tăciune 582
tăietură 285
tălhărşag 46
tălpăşag 46
tămîie 237
Tănislav 286
teatru 276, 357
tei 206
telefon 277, 279, 322
(*a*) *telefona* 322
telefonie 322
telefonist 322
telegraf 322
(*a*) *telegrafia* 322

telegrafie 322
telegrafist 322
telescop 90
temei 203
temperatură 277
tenis 203
tenişi 274
teórie 252
Teo 222
Teodor 222
Teodora 222
teren 333
teribil 363
testea 319
text 321
Tezluiul 285
Tezluiului 283
tiepa (= *ţeapă*) 527
tifos 277
tifus 277
tifus santimatic 277
tilifon 279, 280
tiligramă 279
timbru 277, 279
tindă 272
tinereţe 321
tiparniţă 49
tipografie 253
tiranie 321
Titus 600
tlcovanie 42
tlhar 46
tlhărăşug 45
tlhăruşug 45
(a) tlrpi 139, 590
tlrtiţă 321
tlrvelişte 48
tobă 74, 79, 80
toc 475
(*a*) *toca* 338
tomată 588, 591
tomnatec 47
tomnatic 321
tonă lungă 90
topenie 43
tormentat 273
tot 204
toueur 302
rametiu 525
trâmp 90, 91
trâmping 90, 91
tranzistor 360
traul 90
trâuler 90
trăseşi 179
trătălui 249
treaz 206, 334
trebui 204, 499
trebunal 276, 280
trece 204
treeşte 367
trei 207
treierătoare 74
treime 321
tren 277
tren regimental 276
trenul plugului 275
tres 525
tribord, 302, 303
tribunal 276
tricon 274
trimel 525
trimeţ 525
trimit 525
trior 74
trintor 335
trocuţă 48
tropos 180
trudă 529
trup 529
trâşcă 580
tu 394
tuberculos 277, 280
tuberculoză 277
túer 302
tuiór 302
tulpină 332
tunatec 47
tuberculos 277
turcăranie 43
turcism 219
turcoaică 49
turcoaie 49

Ţ

ţar 321
ţară 601
ţăddlă 139, 589
ţăran 601
ţărănatec 47
ţăs 524
ţehalnic 249
ţentru 247, 248
ţeremonie 248
(*a*) *ţese* 334
ţicnit 321
ţidulă 589
ţifră 248
ţigan 321
ţigaretă 278, 280
ţine 204
ţintirim 270
ţirculaţie 247, 248, 251, 253, 254
ţircumstanţie 248
Ţiţirigă 286
ţlbulcă 580
ţldulă 589
ţle 524
ţlfnă 321
ţllindru 74
ţoi 395
ţonc 586
ţuică 395

U

uces 584
(*a*) *ucide* 334
ud 206
uic 99
uică 99
uimaş 271
uita 208
ulcică 272
uluc 329
umădături 225
umed 226
umedos 226
umezeală 225, 226
umezele 225
umilenie 42
umilinţe 367
umoare 224–227
umor 224, 225, 227, 228
un 207
un sul 227
unde 208

undeva 480
unghie 206
unt 349
urdă 322
uricar 319
urîtează 44
urîtenie 44
urmă 204
urme 367, 368
urzică 206
urmetoare 367
urvi 139
uscătiv 48
usuc 226
uşe 69
uşure 179
uşurenie 42
uval 273, 278

V

vacă 337
vaccin 277
vaccină 277, 280
vacine 360
(*în*) *van* 321
vagon 277
vagonetă 277
val 46, 208
valabil 336
Valea 601
Valea Ciureşului 287
Valea lui Soare 285
Valea Saorelui 285
Valentin 601
Valentina 601
Valeria 601
Valeriu 601
valiză 323
valotă 278
vapori 278
var 300
(*a*) *varia* 323
varice 277
varniţă 49
varză 270, 528
văd 525
văduv 321
văduvă 321
văină 97
văita 97
vălăşag 46
vălăşeag 46
vălmăşag 46
văluşag 46
vămeşug 45
(*a*) *vărga* 321
văz 525
văzum 179
ve 367
vecem 139, 587
vechiu 525
vecin 584
vecinic 197
(*a*) *vedea* 204, 271
vedetă 321
vedi 511
vegliare 528
vehicul 475
venetic 321
veni 204
venit 206
venret 584
verde 334, 335, 338
vérgă 302, 303
verga arborelui mare 302
verga artimon 302
verga trinchet 302
Veronică, 591, 600
vest 207
vestă 274
(*a*) *vesteji* 334
(*a*) *vesti* 364
veston 274
veşted 338
Via Domnească 284
viaţă 335
viaţe 367, 368
vicleşug 45
videm 524
vierme 206
vigilenţi 278
vilă 274
(*în*) *vîleag* 321
vin (*vb.*) 525
vine (= *vie*) 367
(*a*) *vinde* 333
vindicşug 45
viperă 335
virtute 207
vişin 206
vişină 98
vişineac 98
vişneác 97, 98
viteză 321
viţel 220
vizavi 278
vizieră 274
(*a*) *vizita* 280
vîna 206
vînător 334
vînjos 333
vîntura 74
vînturătoare 74
vînturéşcă 74, 79, 80
vîrşag 46
vîrşă 271
vîrteşug 45
vîrtos 321
Vlad 286
voi (*vb.*) 204
vocativ 322
voiajarisi 250
voievod 321
voluptate 321
vopsi 206
(*a*) *vorbi* 204, 329
vorbire 322
vrabie 206
vreme 529
vulpe 206
vultur 331

Y

yacht 90, 91
yawl 90, 91

Z

Zaharia 222
zaharină 321
zamă 527
zapadă 528
zaria 222
zăbuni 139
zăcea 209
zănatic 321
zăpadă 269

(a se) zăpri 242
zăranie 43
zărit 302, 303
zău 524
zbir 321
zdreanță 335, 337, 338
zeamă 206, 226—228, 527
zece 207
zecimal 276
zecime 321
zi 362
ziar 206, 276, 279
(ei) zice 500
(se) zice 575
zincograf 320
zincografie 320
zincogravură 320
zisei 499
zl 524
dtiár 280
zlatnă 206
zmolúišóś 588
zmolniță 138, 587
zonă de protecție 275
zoologie 207
zor 343
zori 206
zurliu 321

RUSĂ

вуйко 99
гюйс 87
кутать 98
острый 98
поташ 99
прокис 95
прокиска 95
прокись 95
рогач 581
cedulka 139
cidulka 139
цхуна 89

SÎRBO-CROATĂ

već 139
većem 139
zabuniti 139
klepan 101
klepana 101
kostrava 589
meglá 291
Màgla 291
Maglaj 291
Maglajan 291
Maglen 291
maglovit 291
naplat 100
nemožnik 100
nemoćnik 100
nesreća 101
nestašnik 100
necovati 101
opraviti 101
ostavi se 101
paluga 137
pekar 137
perinadž 137
perindža 137
pesak 138, 588
pirinadž 137
pirindža 137
pištati 340
pogovara 138
pogovaralac 137
pogovaranje 137
poluga 137, 586
nomawa 99
propis 138
rogač 580
ruža 101
ružica 101
sladak 138
sladić 138
sladičan 138
slađen 138
slađenje 138
smiran 130
smiren 138
smirom 138
smolnicâ 591
soko 101
sokol 101
trpeti 139
ćulja 101
ujko 99
urvi 139

SLAVĂ VECHE

bistriţa 285
Vladimir 220
jelaniie 42
jesica 283
zapreti 242
избытию 579
spovedaniie 42
kaditi 236
krŭmiti 238
Mirce 220
mondru 97
nemojnic 100
obrsiti 243
opraviti 101
padej 4
pocaanie 42
propovedanie 42
rečka 285
събытию 579
sŭvrŭšenje 42
tlcovanie 42
čiroi 283

SPANIOLĂ

bendecido 109
bendecir 109
bendito 109
camarote 109
callejón 109
cañonazo 109
carretón 109
con 109
concluido 109
concluir 109
concluso 109
correcto 109
corregido 109
corregir 109
cultivado 109
cultivar 109
culto 109
de 109
estar 108
freido 109
freir 109
frito 109
humor 225
islote 109
latigazo 109
manzanar 109
martillazo 109

olivar 109
omiso 109
omitido 109
omitir 109
paralelo 301
prender 109
prendido 109
preso 109
proveer 109
proveido 109
provisto 109
rebuenă 109
requetebueno 109
romper 109
rompido 109
roto 109
salvado 109
salvar 109
salvo 109
ser 108
sobre 109
sobreabierto 109
sobrecargar 109
sobrecaro 109
sobrehumano 109
torrejón 109

TĂTARĂ

tallaqa 582

TURCĂ

gabya 299
kalpazan 582
kompas 298
külük 95
mantin 134
takla 582
usul 174, 227

UCRAINEANĂ

бештати 579
бзти масло 349
гострий 98
збиток 580
ключа 581
ключанка 581
корчма 581
коршма 581
коршма 581
кутати 98
мазун 581
мазунец 581
мазунка 581
мазунчик 581
масло 349
махал 349
на збитки 579
незбутие 579
незбитный 579
острий 98
парасоль 98
пискля 99
подушка 99
поташ 99
прокисший 96
трухан 580
труханка 580
трюшка 580
трюха 580
уй 99
уйко 99
cedula 139
цибулька 580
шинк 581
шинко 581
шинок 581

VENEȚIANĂ

compasso 298

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile în 4 exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

Biblioteca crag
Sibiu

LUCRĂRI APĂRUTE IN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, Limba latină, 1965, 439 p., 28 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român**, seria nouă, vol. IV, VII + hărțile de la 910—1236, 1965, 103 lei.

Sub redacția acad. Iorgu Iordan, *Crestomație romanică*, vol. I, 1962, 884 p., + 25 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei.

* * * **Dicționarul limbii române** (DLR), serie nouă, fasc. 0, CXXXVI p., 10,50 lei fasc. 1, M —Mandră[1] 80 p., 5,25 lei; fasc. 2, Mandră[2]— Mascat[1], 80 p. 6,75 lei, fasc. 3, Mascat[2] — Mămăiță, 80 p., 6,50 lei; fasc. 4, Mămălatiță — Mătăringă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 5, Mătăsar — Mergător, 80 p., 6,50 lei; fasc. 6, Mergătoriu—Microbiologie, 80 p., 6,50 lei.

* * * **Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație**, 1965, 6,50 lei.

AL. GRAUR, **La romanité du roumain**, colecția „Bibliotheca Historica Romaniae 9", 1965, 68 p., 2,75 lei.

P. P. PANAITESCU, **Începuturile și biruința scrisului în limba română**, 1965, 231 p., 10 lei.

* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută și adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicționar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1965, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromân general și etimologic**, Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain) général et étymologique, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță și 1 hartă, 72,60 lei.

ION GHEȚIE, **Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu**, 1966, 123 p., 5,29 lei.

LR, Anul XV, nr. 6 p. 555 —644, București, 1966

I. P. I. — c. 4036

42.200 Lei 4.—